

ספר בתי נפש

מועדים וזמנים

דרושים ופלפולים נפלאים
אשר השאיר אחריו ברכה הרב
המאור הגדול החר"ף ובקי הגאון

רבי **שלמה הכהן זצ"ל**
אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן הכהן זצ"ל
אבד"ק פיורדא - מח"ס משען הנשים,
בגדי כהונה ונחלת אבות

ספר זה היה ספון וטמון בכתי"ק כמאתיים שנה,
ועכשיו יו"ל בעזהשי"ת ברוב פאר והדר, בדיבוק חברים יקרים,
בהעתקה איכותית, ובהגהה יסודית והוספת מ"מ וצינונים,
ע"י מפעל "עולם הספרים"

ניסן תשע"ז

פועד הבית

[illegible]

צילום כתב ידו בתחלת 'בית החכמה'

פתח הבית

לאל צור ישועתי, אתן תודתי, אשר זכיתי, בקהל רב
צדק בשרתי, פנים לתלמוד ופנים לאגדה אמרתי,
ות"ל ברוך אמרו לעומתי, והוטב בעיניהם דברתי, לכן
מהם לקטתי, ולבית אחד אספתי, כדי לזכות נשמותי,
ובקבר ידובבו שפתותי, ואולי בזה יכפרו עוונותי,
כמאמרם ז"ל בשעה שחכם יושב ודורש וכו', ולכן
כניתי בשם "בית החכמה", להיות לי למזכרת על פני
האדמה. ויהי לרצון אמרי פי לפני שוכן רומה:

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

יו"ל ע"י הוצאת "עולם הספרים"

הערות והארות על הספר וידיעות על המחבר יתקבלו ברצון:

seforimvelt@gmail.com

דברים אחדים מאת המעתיקים והמו"ל

אל הקוראים!

מתכבדים אנו בזה להגיש לפניכם "בית המדרש" אשר הוא אחד מהבתים המפוארים של הארמון הגדול "בתי נפש" אשר "חשק שלמה" לבנות לבני ישראל לשם ה' אלקי ישראל, וחקקם עלי לוח בעט ועופרת, הגאון ר' שלמה הכהן אב"ד שנייטוך מערגענטהיים וצילץ זצ"ל בן הגאון ר' משלם זלמן זצ"ל אב"ד פיורדא מח"ס משען המים ונחלת אבות וש"ת בגדי כהונה. "ויבן שלמה את הבית ויכלהו".

אוצר גדול מלא וגדוש זה אשר הגאון הקדוש המחבר זצ"ל לא זכה להוציאם לאור, ונשתמרו מדור דור כמאתיים שנה, עד שהוא התגלה לעינינו בהשגחה עליזונה מיוחדת. כאשר בא זמן פקודתם ונתקבצו ביחד סגל חברים מתנדבים ונמנו וגמרו להעתיק דבריו ולהוציאם לאור ולהפיצם על פני תבל. מה מאד יתמהו איש אל רעהו כאשר נודע להם שאותו היום בדיוק ג' ניסן תשע"ה, חל יומא דהילולא של המחבר עצמו, והדבר פלא.

בעזרת ה' אשר שמע לתפלת שלמה, זכינו להעתיק דבריו ולהגיהם, להוסיף עליהם אלפי ציונים ומראי מקומות, ולהגיש לבני ישראל אחד מבתי שלמה ספר "בתי נפש" - "בית המדרש", שהוא חיבור שלם על חמשה חומשי תורה.

לפינו נמצאים ג' כת"י מאת רבינו המחבר, שנכתבו על סדר התורה.

1) ספר בית המדרש (מתוך ספר בתי נפש), ומסומן כת"י מס' 222 בספרייה הנ"ל. כת"י זה כולל בתוכו דרושים ע"ד חידוד ופלפול, על כל פרשיות התורה מבראשית ועד זאת הברכה. [לפעמים הדפסנו גם מאמרים קצרים בשם "ליקוטים כת"י בית המדרש", והם מאמרים שרשמו המחבר לפעמים בקצרה ולפעמים בארוכה, וצורפו לכת"י הנ"ל מס' 222 בתחלת הכרך, ולא נכתבו כסדרן בתוך סדר הפרשיות]. עיקר הספר הוא מכת"י זה.

2) ספר דרשות על התורה - חשק שלמה, ומסומן כת"י מס' 23 בספריית פראנקפורט. כת"י זה הוא מאמרים קצרים וארוכים, הן בדרוש והן באגדה. כולל בתוכו מתחלת התורה עד אחר פ' מקץ, ומפ' במדבר והלאה, והשאר חסר. כמעט כל הכת"י נכנס במהדורה זו.

3) ספר בית המדרש (מהדורא אחרת), ומסומן על ידינו בשם כת"י פראג (גנוז בספריית פראג מס. 376). כת"י זה כולל בתוכו מאמרים ארוכים בדרך אגדה, על סדר פרשיות התורה. והוא בעצם לפי הנראה מהדורא בתרא של ספר "חשק שלמה", אשר בו שילב רבינו באופן נפלא כל האגדות והמוסרים שכתב פיסקא פיסקא בחשק שלמה וחיברם לחטיבה אחת - לדרוש אחד ארוך על כל סדר וסדר וחורז מענין לענין באותו ענין באגדה ומוסר ויראת שמים כדרך שעשה על מועדי השנה. חיבר זה נכתב ברגש מיוחד ובכוחו לעורר לבות הקוראים לעבודת יוצרינו. בידינו נמצא מכת"י זה מתחלת התורה עד פ' מקץ, והשאר לא זכינו עדיין לאורו.

דברים אחדים

מלבד כתבי יד הנ"ל על התורה נשארו עוד הרבה כתבי יד מרבינו המחבר זצ"ל על המועדים ועל ש"ס וש"ת. בע"ה בקרוב נדפיס גם על המועדים. וגם שאר החלקים נקוו לה' להו"ל לעשות נייחא רוחא להמחבר ז"ל, ולהעשיר את עולם התורה מאוצרו הטוב של רבינו זצ"ל.

והא לפניך רשימות כת"י הידועים לנו, אשר נמצאים כעת בספרייה העיריית של פפד"מ, וזכינו לקבל מהם העתק.

דברי אגדה

- (1) בתי נפש - בית המדרש על התורה MS HEB 222. - ספר הנוכחי.
 - (2) בתי נפש על מועדים MS HEB 194 ובו כמה בתים על כל מועדי השנה. נעתק והוגה, וכבר יצאו לאור על ידינו בצורת גליון לרגל כל מועד.
 - (3) בתי נפש על ימים נוראים, ועל שאר זמנים מיוחדים MS HEB 193. נעתק וי"ל על ידינו כנ"ל.
 - (4) פני שלמה - פנים לאגדה, דרושים ארוכים לשבת ולמועדי השנה MS HEB 216. נעתק וי"ל על ידינו כנ"ל.
 - (5) דרשות על התורה - חשק שלמה MS HEB 23. ספר הנוכחי.
 - (6) בתי נפש בית המדרש - כת"י פראג 376. ms. ספר הנוכחי - נספח בסוף הספר. בית החכמה - דרוש ופלפול לשבת הגדול - כת"י פראג 377. ms.
- על גמרא והלכה.**
- (7) שו"ת בית הבחירה Bet ha-beḥ irah - Ms. hebr. oct. 193 - באמצע העריכה.
 - (8) שו"ת רש"ך R.SH.K. She'el ot uteshuvot Ms. hebr. qu. 36.
 - (9) ספר פני שלמה על ש"ס (Sefer) Pene Shelomo Ms. hebr. qu. 32.
 - (10) פלפולים על סוגיות הש"ס - Hidushim u-derashot Ms. hebr. qu. 24 Film.
- נסיים את דברינו בתפלת שלמה (מתוך שיר של שבח לשליטי מדינת מערגנטהיים):

שפע לרוב משמים הורד בימינו נא ממרום שמע למלאות
משאלותינו הן כל היום גרון

התם (צ"ח). זכה אחישנה ולא זכה בעתו, והנה יותר טוב שיהיה זכה, כי באם לא זכה, ח"ו אז יהיה אחד בעיר ושניים ממשפחה, כדאיתא התם בפ' חלק (צ"ז:), ופי' העין יעקב שם (בשם רש"י) דיברור הצדיקים אעפ"י שאין כולם חוזרים ע"ש, וא"כ וודאי יותר טוב שיהיה זכה, ואז כולם יזכו לראות בנחמות ציון וירושלים.

והנה הארכתני קצת בזה, כי בארתי עפ"י דברים האלה מקרא קודש (שמות י"ג מ"ג) ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורתם, ויש לדקדק מאי לכל בני ישראל, הוי סגי באומרו לבני ישראל, גם מאי לדורותם, מהיכא תיתי שלא יהיה לדורות, וביותר קושי' הבנה במה שאמר הוא הלילה הזה, ופי' רש"י ידוע (הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך), אבל קשה מאי נפק"מ בזה אם הבטיח בלילה ההוא או בלילה אחרת. גם הוא למותר, דמהיכא תיתי שהשי"ת ב"ה לא יקיים חלילה הבטחתו שהבטיח לאברהם אבינו ע"ה בלילה הזה יהיה הגאולה.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל דהתורה מרמז מיד בגאולת מצרים גאולה העתידה, והיינו בהקדים הקדמה אחת מה דאיתא בפ' חלק (סנהדרין צ"ז:): על פסוק (מצקוק ז' ג') אם יתמהמה חכה לו, ואמרין שם וז"ל שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו מחכה ת"ל (ישעיה ז' י"ח) לכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמיכם, וכי מאחר שאנו מחכין והוא מחכה מי מעכב מדת הדין מעכב עכ"ל עי"ש. מכלל דבריהם שמענו כמו שאנו מחכין כך הקב"ה מחכה ורוצה להביא הגאולה אך מדת הדין מעכב, והיינו כנ"ל שעיקר תלוי בתשובה לכלא הפשע ולהתם חטאת, ואז יהיה לכולם חלק בירושלים כנ"ל. וזה ידוע הגלות נקרא לילה כדכתיב בישעיה (כ"א י"א) שומר מה מליל, ופירש מהרש"א שם בפ' חלק (צ"ד:), מה מגלות יהיה הדומה ללילה ע"ש ועי' פירש"י בישעיה. והנה מלת לדורותם הוא דור תם, כדרשי רז"ל במקום אחר (תנ"כ"א רבה פכ"ו) על מלת לדורותם [לדור תם], תם מגזל תם מעריית כו'.

דרוש לחג המצות, בו יחוג בריצות,

ויעלה ירושלים על ראש שמחתו, בעת סידור פסח כהלכתו,

ואז כאשר נסדר אותו, כן נזכה לעשותו.

במדרש (ויק"ר ל"ב ה'): בשביל ארבעה דברים נגאלו אבותינו ממצרים, בזכות שהיו גדורין מעריות, ובזכות שלא היה בהם לשון הרע, ובזכות שלא שינו את לשונם, כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש, ובזכות שלא שינו את שמם כו' עכ"ל.

לא במקום אחד ולא בשתי מקומות מצינו אשר אנו אומרים תמיד זכר ליציאת מצרים, הלא הוא לחקות בלבינו אמונת השגחת ית' ולהכיר יכולתו ית' בדרך פלא אשר הפליא לעשות עמנו אז בצאת ישראל ממצרים, וזאת נחמתינו בעניינו, בגלות המר הזה אשר זה ימים כבירים מאיגרא רמא לבירא עמיקתא נפלה הודינו, שמם בית מקדשינו ותפארתינו, ומאז רבו התלאות, במכות נפלאות, בחושך ואפילה נידחים, ולאריץ אחרת נשלכים, ובכל זאת אם יתמהמה חכה לו, כי עוד עשה יעשה עמנו נפלאות כאשר עשה בראשונה, להשיבנו אל קדמותינו.

אך העיקר כמאמר דניאל איש חמודות בסופו (דניאל ט' כ"ד) שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשיך לכלא הפשע ולהתם חטאת ולכפר עון ולהביא צדק עולמים וגו', והיינו ע"י התשובה אז יכלא הפשע והחטאת, וממילא יבוא צדק עולמים, ומטעם זה מצינו כמה רמזים בעניני פסח הרמזים על האדם לבער היצה"ר שהוא השאור שבעיסה, וכאשר האריכו מזה כל ספרי מוסר, ועיין בעוללות אפרים בזה בכל עניני פסח מורים על תשובה ע"ש, והיינו באשר דאיתא בגמ' (ר"ה י"א ע"א) בניסן נגאלו ובניסן עתידין לגאול, וא"כ משום הכי בחודש הלזה נצטוו לדורות לעשות עניני תשובה ובזה יזכו לעלות לציון בריתה, כי העיקר תלוי בתשובה וכדאיתא בסנהדרין פ' חלק (צ"ז:): כל הקיצין כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ע"ש, ואיתא נמי

בפ' חלק (סנהדרין צ"ז:) על פסוק (ישעיה נ"ב ג') חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, לענינם שם, וגם ומלתה אותו, ר"ל עם הקניית מצות ומעשים טובים יהיה ג"כ סור מרע, וזהו ומלתה אותו דהיינו מערלת הלב כנודע, אז יאכל בו, והיינו כנ"ל שלא יהיה רק באחד מעיר ושניים ממשפחה, שלא יברור רק הצדיקים, ולכן יותר טוב, כל עדת ישראל יעשו אותו, ר"ל שיהיה לכולם חלק בו כנ"ל, ויהיה לכל בני ישראל כנ"ל והבן.

*

בלל הדבר בעת זכירת יציאת מצרים וסיפור ניסים ונפלאות ה', אז יעלה ירושלים על ראש שמחתו, ויכיר וידע כי לא קצרה יד ה' מהושיע גם עתה מגלות המר הזה כי רב יכולתו ית', אך מדת הדין מעכב מחמת עונותינו כי רבו, ומחמת זה יקיים ביעור חמץ המרומז על היצה"ר כנודע, ולא ימצא שאור בבית אנושי וישוב בתשובה שלימה, וזהו העיקר, וכדאיתא בזוהר חדש איכה (דף נ"ו.) וז"ל, זכור בוראך בימי בחורתך עד שלא יבאו ימי הרעה (קהלת י"ב א'), זכור בוראך, הוי זכור כל אינן טבין ואתוון וניסין דעביד לך קב"ה ביומין קדמאין, בימי בחורתך, בזימנא דאיהו איתרעי בך מכל עמין דעלמא, עד שלא יבואו ימי הרעה, יומא דשלטין בך שאר עמא ויבדרון לך בכל עממא, והגיעו השנים אשר אין בהם חפץ, שנים דגלותא דאזלין ישראל מטולטלין, עד אשר לא תחשך השמש, נהירו דקלסתר פני השכינה דהוי נהיר לה בכל יומא, ומההיא נהירו עלמא אתקיים, וישראל שראן על ארעא לרוחצנו כו', ביום שיזועו שומרי הבית, אילן תלת ב"ד דהוי אולפי תורה בלשכת הגזית, ובטלו הטוחנות, אלו כהנים ולווים וכולהו משמרות דהוי קיימי בירושלים, וחשכו האורות בארובת, אילן נביאים וצופים דהוי חמאן בנבואה וברוח הקודש, רק השתא סגרו דלתיים בשוק, דבני נשא צווחין ולית מאן דיתבי עליהו, דהא כל תרעין ננעלו מן יומא דאחריב בי מקדשא ובטלו עבודת בית אלהא, בשפל קול הטחנה, קלא דשכינתא צווחת בכל יומא שובו בנים שובבים ולית מאן דמשגח בה, עכ"ל הזוהר הנ"ל.

ובזה מבואר היטב מקרא קודש הנ"ל, ליל שמורים לה' להוציאם מארץ מצרים, ר"ל כאשר היה ליל שמורים לה', היינו כפירש"י שה' ב"ה היה מצפה לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים ע"ש, הוא הלילה הזה לה' שמורים, ר"ל כמו כן גם הלילה הזה, הוא הגלות המר הזה דמכונה בשם לילה כנ"ל ג"כ שמורים לה', היינו ר"ל שה' ב"ה מצפה גם בגלות הזה מתי יקיים הבטחתו ע"י נביאים להוציאנו מגלות הזה וכנ"ל לכן ה' יחכה לחנכם וגו'. אך אם תאמר אם ה' מחכה מי מעכב, לזה אמר לכל בני ישראל, לכל דייקא, ר"ל הוא חפץ להטיב עם כל ישראל וכולם יזכו לעלות לציון ברירה, ולא אחד מעיר ושניים ממשפחה כנ"ל, דהא אם יהיה שלא בעתו לא יברור רק הצדיקים כנ"ל, אבל רב חסדו ית' להטיב לכל ישראל, שכולם יזכו לזה, וזה לא יכול להיות רק לדורותם, ר"ל מתי שיהיה דור תם תמים במעשיו ויהיה דור זכאי דור טהור, ואז יהיה הגאולה לכל בני ישראל לכולם יחד והבן.

ובזה אפשר לומר שזהו נמי הרמז במקראי קודש הנאמרים בענין הפסח (שם מ"ג מ"ד) זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו, וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו, דהנה כבר נזכר לעיל דברי רז"ל זכה אחישנה לא זכה בעתו, ואם ידלג על ההרים ויקפץ על הגבעות שיהיה הגאולה קודם זמנו (עיין במדרש בשיר המקודש על פסוק (שה"ש ב' ח') מדלג על ההרים וגו'), אז צריך להיות זכה דווקא, וכבר נודע פסח הוא לשון דילוג כאומרו (שמות י"ב כ"ג) ופסח על הפתח כפי רש"י שם, וכן הוא אומר (פסוק כ"ז) כי פסח על בתי וגו', וא"כ זהו אומרו זאת חקת הפסח, ר"ל זאת הוא חק קבוע לפסח, ר"ל מתי שיהיה בדילוג קודם זמנו כנ"ל, והיינו כל בן נכר לא יאכל בו, ר"ל כל בן נכר כפי רש"י שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ר"ל מי שלא זכה, לא יאכל בו, לא יהיה לו חלק בו, אך וכל עבד איש מקנת כסף, ר"ל וכל עבד כי בזמן הגלות אנו קרואים עבדים ולא בנים (עיין כמה פעמים צמפורשים מזה), איש מקנת כסף ר"ל למי שיהיה קנין כסף היינו מצות ומעשים טובים, דהם מכונה בשם כסף כדרש רז"ל שם

מבלל דבריו שמענו דכל בר נש יהא מדכר דכיר כל ניסין וטבין דהוי ביומין קדמאין ועכשיו חסרנו כל אלה בעו"ה, וא"כ ממילא בעת סיפור ניסים ונפלאות של ה' ב"ה שעשה עמנו, כמו סיפור יציאת מצרים וכדומה, אז ממילא יתעורר לשוב על ה' ב"ה בכל לבבו, בהעלותו על לבו כל הניסים מימים קדמונים, ועכשיו בגלותא נעשו כאלמת יונים (עיין רש"י תהלים נ"ו א'), ונעו ונדים, מוכים ומרטים, וזהו אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, והיינו בעת השמחה כמו שבת ויו"ט הלא כולם הם זכר ליציאת מצרים כנודע, ובה ממילא זכור זיכור בירושלים, אשר כעת רבו שערוריה בעו"ה בכל אופנים.

ואפתחה במשל פי, לסוחרים ישראלים שיירא היוצאים להביא ממרחק לחמם, מסחורות היקרים אשר מצוי הוא במדינה שם, והנה נתיבות הדרך ההוא היה דרך המדבר, שהוצרכו לעבור דרך מדבריות רבות עד הגיעם למחוז חפצם, והנה אלה האנשים לא ידעו דרך מדבריות ולא הורגלו בהם מתמול שלשום, ובחשיכה יתהלכו בדרך אשר לא עבר בה איש, עד בואם דרך מדבריות הנ"ל כמה פרסאות, עד אשר לא ידעו עוד לפנות אנה ואנה, והיה כמתעתעים כאיש אשר הוא תועה בדרך, ונעלם מהם דרך הישוב להגיע אליו, והנה ימים רבים חלפו ועברו אשר נעו ונדו דרך המדבר, ואין חזון נפרץ מתי יגיעו למחוז חפצם למקום הישוב. ויהי כי ארכו להם הימים במדבר מאין יושב, הולכי שולל, לא ידעו ויבינו באיזהו יום הם עומדים בימות החול או ביום השבת. והנה ידוע דברי רז"ל במס' שבת (ס"ט:): ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד, היינו יום שביעי בקדושה והבדלתא, ועושה מלאכה כדי פרנסתו, ופי' רש"י ביום השביעי עושה קידוש והבדלה כדי שלא ישכח שיש שבת בעולם ומחמת זה זוכר כי שבת יש בעולם ע"ש. והנה זה שעושה מלאכה כדי פרנסתו היינו מפני פיקוח נפש ומשום הכי דייקא כדי פרנסתו אבל לא יותר, ומהאי טעמא אם יש לו לאכול אפילו לחם לבדו יסתפק במועט ולא יעשה מלאכה (עיין ט"ז א"ח ס' שד"מ).

והנה השיירא הנ"ל היו יראים ושלימים וכוונתם תמיד לשם שמים, ובעבור כעת טעו מדרך השכל והלכו שולל ולא ידעו מתי שבת, היו רוצים לעשות כדן וכדת, למנות ששה ימים מיום שנתנו אל לבם שכחתם, ולשמור יום אחד דהיינו יום שביעי לקדשו בקידוש והבדלה, ולמען לעשות על צד היותר טוב שלא יצטרכו לעשות מלאכה ביום השביעי לצורך פרנסתם, עלה במוסכם אצל השיירא הנ"ל, כי מעט המזון אשר עדיין ישנו בכליהם מהצדה לדרך אשר לקחו מביתם, זאת מעט מזונות תהא שמורה ומונחת עד יום השביעי כדי לעשות על מעט לחם הנ"ל קידוש, וגם כדי שלא יצטרכו לחלל שבת באיזה מלאכה, והששה ימים בנתיים קבלו עליהם להסתפק בעשבי מרים ומלוחים הגדילים במדבר, וכל הסתפקות במועט האפשר יעשו, ובחציר ודשא ימלאו פיהם, וכל זה עשו רק כדי שישאיר מעט מזון יש להם על קידוש הנ"ל. והנה כאשר נמנו וגמרו ככה עשו, והיו אוכלים ושותים כל הששה ימים עשבים מרים ומים המאריים אשר במדבריות המה, והמזון אשר היה להם בכליהם מביתם השאירו ליום השביעי לקידוש כנ"ל.

ויהי ביום השביעי והנה באו לקדשו במעט מזון אשר בכליהם ולשמוח ולנוח בו כיום השבת, אמנם בעת שיתוועדו יחדיו לקדש השבת זלגו עיניהם דמעות והתעוררו בבכי גדול, ונאקים ונאנחים מאד מאד, מחמת הרגשתם צרות רבות אשר סבבו אותם בעת שרצו לקדש השבת, באשר שמו על לבם מגדל הטרחה והיגיעה שהי' להם עד שהגיעו לקידוש הלזה, בראש שמו כל מר למתוק, באכילת עשבי מרים ומים המאריים אשר אוכלים ושותים כל הששה ימים כדי להשאיר להם מעט מזון לקידוש.

שנית: כל הטירחא והיגיעה כלא נחשב בעיניהם, אך אם עכ"פ היו ביום השביעי בעת שמחתם כבר במקום הישוב לשמוח כראוי, אבל הלא עדיין תועים הם במדבר בארץ לא זרועה, והקידוש בשממון ישתו, וימר שכו לשותיו, ממילא ושמחה מה זה עושה, הלא נימס לבבם נגד עיניהם בראותם כי תועים הם בדרך זה זמן כביר, גם ראו שכלה

ואפס המזון שהיה להם צידה לדרך מביתם, ואין להם עוד להחיות את נפשם אם לא בעשבים רעים ומרים הגדילים במדבר.

שלישית: שמו אל לבם הלוואי בכל התלאות הללו, עכ"פ היה היום הזה שאנו מקדשין בו לכבוד שבת, בבירור יום השבת, היינו יום השביעי מימות החול, אבל מי יודע אם לא כל טרחתנו ויגיעתנו לריק היה, הלא אפשר גם זה היום אשר אנו רוצים לשמוח בו לכבוד שבת הוא אחד משאר ימות החול.

והנה מחמת שלש אלה הדברים אשר שמו אל לבם בעת הקידוש, נהפך אצלם השמחה לתוגה, ותחת השמחה העלו אנחה, וישאו קולם ויבכו על המקרה אשר קרה להם בדרך.

והנה ביניהם היה פיקח אחד, אמר נחם אנחם אתכם, אם תשמעו לעצתי הנה לא נמוש מקול צעקותינו וזעקתינו, כל מה שיש בכחינו לצעוק בקול מר, כל איש לא יחסר, ולא תחוס על עינך מאין הפוגות, כי פן ואולי יתהלכו איזה שיירא אחרת ג"כ במדבר הלזה, והם הלכו בדרך הישר ויודעים נתיבות המדבר, ואולי הם סמוכים לנו, ומתוך גודל צעקתנו, המה ישמעו קולינו, ויפנו וילכו אחרי הקולות עד בואם אצלנו, וינהגו אותנו מדרך עקלתון למסילת ישרים ונכוחים, והנה עצתו אמונה נכנס באזניהם, וצעקו וזעקו בקול גדול, עד שנשמע מרחוק קולם אצל שיירות אחרות העוברים שמה, והביטו אחרי הקולות עד שבאו אצלם, והיו להם לעזר ולתמך להביאם אל דרך הישר ומשם הגיעו למחוז חפצם, וכאשר באו שמה מצאו וראו כי המדינה ההיא רחבת ידיים, וקנו שם סחורות רבות יקרים ונכבדים מאד אשר הרויחו בזה ממון רב, והיה ראשיתם מצער ואחריתם השגו מאד, אשר בזה המותרות נשכח מהם העצבות העבר, והיו שקיטים ושאננים איש תחת גפנו ותחת תאנו בשפעת יפעת ממעל. (זהו המשל).

הנמשל הסוחרים הם אנחנו בני ישראל אשר הנשמות באים להעוה"ז לקנות מצוות ומעשים טובים אשר ירויחו בזה לעוה"ב הרבה מאד כנודע,

והנה בעו"ה מיום אשר נסוג אחור לבנו מדרכי ה' ב"ה, הנה תועים אנחנו בדרך המדבר הגדול הזה, והוא הגלות המר הזה, כמ"ש הושע (ז' ט"ו) ואותי שכחה נאום ה' והולכתיה המדבר, ופי' רש"י הגלות שדומה למדבר עי"ש. והנה זה ימים רבים אשר חלפו ועברו בעו"ה אשר אנחנו נעים ונדים במדבר הלזה, ואנו הולכים בתוהו לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, ובלתי ידוע לנו מתי יום השבת, והוא קץ הפלאות, שהוא יום שכולו שבת כנודע, ובאמת אנו מחשבין כל שנה ושנה, אמנם כל הקיצין כלו ואנחנו לא נושענו, ואין ידוע לנו מתי יום השבת ויו"ט שלנו בבירור, כי יום נקם בלבנו, ולבו לפומי לא גליא כנודע (מדרש תהלים ט' ב'), אבל הלא אנו עושין שבת בכל יום השביעי של ימות החול, וכן ימים טובים אנו עושין בט"ו בניסן פסח, ובששה בסיון שבועות, וכן בט"ו בתשרי סוכות.

אמנם בעת שבא יום השבת ויו"ט לערוך שולחן ולעשות קידוש, אם נשים אל לבבינו אופן השמחת שבת ויו"ט שלנו, אז בוודאי לא יהיה השמחה כראוי, בראש כמה יגיעות יש לנו בעו"ה בגלות המר הזה להכין צרכי שבת ויו"ט, כי השפע מתמעט מאתנו כל היום הלך וחסר, ובעו"ה כל היום קללתו מרובה משל חבירו, וקודם שבת ויו"ט רצוני לומר הימים שבנתיים, ממש כל איש ואיש נודד ללחם איה בכפרים ועיירות להמציא לו תרופה שיפרנס את עצמו, ולהשאיר לו מעט מה להכין צרכי שבת ויו"ט, על כן שמחה מה זה עושה, בראותו ביגיעתו וטרחתו לאכול תפל מבלי מלח ממש בכפרים ועיירות למען הפרנסה בעו"ה כנודע אצל רוב בעלי משא ומתן, וממילא השמחה נהפך לתוגה. שנית, בהעלות על לבנו באיזה מקום אנו עושין שבת הלזה, במקום מדבר ושממה, כל העמים שלווים ושקיטים, ואנחנו בעו"ה עניים ומרודים, וממילא יימר שכר לשותנו, ובשממון אנו שותין מעט יין בשבת ויו"ט בעו"ה. שלישית, אם היה עכ"פ יו"ט בבירור כראוי ונכון, אבל בגלות המר הזה לא מיקרי יו"ט כלל אלא אבילות, כמאמר עמוס הנביא (ח' י') והפכתי חגיכם לאבל, ועל דרך (איכה א' ד') דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד,

וא"כ על מה לנו לשמוח. אך העיקר לשוב לבבינו אל כפיים, אל אל בשמים, ולצעוק אליו בבכי וקול המר, ואז אם הקול קול יעקב אין הידיים ידי עשו, ר"ל אין אומות העולם שולטין בנו, אבל אם ח"ו אין הקול קול יעקב אז הידיים ידי עשו כדאיתא ברז"ל (ב"ר ס"ה כ'), וזהו קול המעכב בתוכינו, כי כל איש הולך אחר בצעו ואחר שרירות לבו רק רע כל היום, ואין פונה ומשגיח, על עכבות משיח.

ובזה בארתי המסורה ב' ויחדלו, ויחדלו לבנות העיר (צראשית י"א ט'), ויחדלו הקולות (שמות ט' לג), והיינו עפ"י דברינו הנ"ל דעיקר הוא הקול קול יעקב כנ"ל. ועוד אקדים מה דאיתא בספרי מוסר על פסוק (תהלים קמ"ז ב') בונה ירושלים ה', וקשה וכי זה זמן כביר הוצרך לבנות ירושלים, יבנה הו"ל למימר. אמנם כתבו, ה' ב"ה חנוך ורחום הוא, וכל תשוקתו לטובת בניו, ובכל רגע ורגע בונה ירושלים כדי לגאול את בניו, אך במעשינו ודרכינו המקולקלים המה מחריבין ומהרסין אותו הבנין. וזהו בונה ירושלים ה', ר"ל כל רגע ורגע הוא בונה ירושלים, למען נדחי ישראל יכנס, אך אנו בעו"ה סותרים הבנין. וזהו דברי המסורה הנ"ל, ויחדלו לבנות העיר, ר"ל בשמים ממעל חדלו לבנות העיר ירושלים שלמעלה, ומפני מה חדלו, והלא כתיב בונה ירושלים ה', לזה אמר ויחדלו הקולות, ר"ל שחדלו למטה הקולות של תפלה ותורה ותשובה, ובזמן שאין הקול קול יעקב אז עדיין הידיים ידי עשו כנ"ל, ומשום הכי חדלו עדיין לבנות העיר למעלה, והבן.

*

בלל הדבר אחינו בני ישראל בעת שמחת יו"ט יעלה ירושלים על ראש שמחתנו, ונעלה על לבבינו שמחה מה זה עושה, בהרגשתנו שזה ימים רבים אשר אנחנו בעו"ה יושבים בשער הדאגים, דאגנו על פדות נפשינו ועל גאולתנו, אשר נשכחה כמת מלב מעת אשר הושבנו במחשכי כמתי עולם, אין אומר ואין דברים בלי נשמע קול מבשר ישועה, אך פן ואולי ח"ו יאמר נא ישראל יבשה עצמתנו ואבדה תקותינו בגלות המר הזה, חס מלהזכיר, אם יתמהמה חכה לו, כי עמוד ברזל יש לנו להשען,

כמאמר המשורר (תהלים ד' ח') נתתי שמחה בלבי מעת דגנם ותרשום רבו, וכדאיתא נמי במדרש (מכות כ"ד:) מה שאמר רבי עקיבא אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, וכמ"ש האלשיך ז"ל על פסוק (תהלים פ' ז') תשימנו מדון לשכנינו ואויבינו ילעגו לנו, וז"ל אמר אם מה תזנחנו בגלות הארוך והמר והדחוק הלזה, הוא כי שמת לבך להסתפק בעליונים, כמ"ש ז"ל במדרש חזית (אסת"ר ז' י"ג) כי זו היה עצת שרפי קודש לפני הקב"ה בימי המן להסתפק בעליונים, ולדחות סברא זו בא ואמר אי אפשר, כי למה תשימנו מדון לשכנינו ואויבינו ילעגו לנו, ואם כך היית עושה היית מניחנו כיתר הגוים, אך בצער אשר אנו מצטערים הלא יורה כי בנו בחרת והבאתנו במצודת צרות למרק אשמתנו ולהטיב אחריתנו, עכ"ל האלשיך ז"ל.

ובזה נעים לי כוונת אסף שבא בזמר, ואמר מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' (תהלים ע"ט), וקשה קינה מבעיא ליה, ודברי רז"ל ידוע (איכ"ר ד' י"ד). אמנם לדברינו הנ"ל נעים זמירותיו במה שבאו גוים בנחלת ה' להחריבו, באו גוים דייקא, באשר בזה יש לנו נחמה גדולה כי עוד חזון למועד בשוב ה' את שיבת ציון, באשר וודאי הלא מעשי הגוים רעים וחטאים לה' יותר ממעשינו, ולמה המה ישרינו בנו, אלא ודאי למרק אשמתנו ולהטיב אחריתנו כמ"ש האלשיך הק', והבן. וכיוצא בזה ראיתי בספר ראשית ביכורים בסדר נצבים על פסוק (דברים ל' א') והיה כי יבואו עליך כל הדברים וגו' והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך שמה, וז"ל והנה בכל הגוים מיותר, להודיע לנו הסיבה שיתנו לב להשיב אליו ית', באשר שהעונשים באים עליהם בהיותם בקרב הגוים רעים וחטאים יותר מישראל, ועם כל זה מכתנו אנושים והמה בריא אולם, ואנו היינו חרפה להם יראוני יניעו ראשם, אין זה במקרה זולת כי אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג' י"ב), ואנו בניו ית' ומשגיח על מעשינו, ולקח אותנו לחלקו ומייסרינו לטובתנו שנהיה ראויים לחזור ולשוב אל היכל היכל מלך ה' צבאות שמו, בכך ושבת עד ה' אלהיך עכ"ל. מכלל דבריו ג"כ שמענו ממשלת הגוים עלינו

יש לנו נחמה בגולה כי לא אבדה תקותינו, ולשוב אל ה' ב"ה כי עוד חזון למועד לעלות לציון ברינה כנ"ל

ובאלה הדברים בארתי מקראי קודש (נלאשית ט"ו י"ג י"ד) ויהי השמש לבוא ותרדימה נפלה על אברם והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו, ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו', ואיתא במדרש רבה (ב"ר מ"ד י"ח) יודע שאני מפוזר תדע שאני מכנסן עכ"ל. ויש לדקדק מה היה החרדה לעת ביאת השמש, ומה יום מיומיו, הלא גם תמול גם שלשום וזרח ובא השמש, ובמדרשות האריכו ביאת השמש היינו שאברהם אבינו ע"ה ראה והביט ארבע גליות ואחז אימתה ופחד, ומביאם רש"י ז"ל בקיצור, והנה אימה רמז לו לחשך של גליות ע"ש, א"כ קשה למה לא אמר ויהי לילה וגו', דהגלות נמשלה ללילה כנ"ל בהתחלה על ליל שימורים וגו', גם קשה מה היה משיב לו הקב"ה יודע שאני מפוזר, הלא ע"ז בעצמו היה עיקר חרדה שלו, והוי סגי לנחמו באמרו תדע שאני מכנסן כדפי' מדרש הנ"ל. אמנם לדברינו הנ"ל י"ל לפי פשוטו, דאברהם אבינו ע"ה ראה והביט אריכות הגלות המר הזה האחרון אשר ימשוך סמוך לכלות אלף השישי, וזהו זמן של בעתו, כי נטו צללי ערב, כי שיתא אלפי הוי עלמא (ר"ה ל"א). וזהו ויהי השמש לבוא, ר"ל כבר הוא סמוך לביאת השמש של שיתא אלפי הוי עלמא, ונטו צללי ערב ועדיין אין חזון נפרץ מבשר קול ישועה מאורך הגלות המר הזה, וע"ז אחז רעד וחיל ואימה, כי אמר אולי יגברו ח"ו עצת שרפי קודש לאמר שישתפק בעליונים כמ"ש במדרש אצל המן ובאלשיך הנ"ל, לזה אמר לו הקב"ה יודע שאני מפוזר תדע שאני מכנסן, ר"ל בזה שידוע לך שאני מפוזר בין האומות, בזו יש לך הודעה שאני מכנסן, באשר הלא הם וודאי לא מגרע גרע מהגוים, ולמה אני מפוזר בניהם והם ישליטו עליהם, אלא ודאי למרק אשמתם ולהטיב אחריתם כו' והבן.

*

ובזה נבאר פסוקים בשיר המקודש (א', ב'-ד') באומרו **ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין,**

לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך, משכני אחרך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, נזכירה דודיך מיין משרים אהבוך, שחורה אני ונאווה בנות ירושלים כאהלי קדר כיריעות שלמה, אל תראוני שאני שחרחרות שזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי. והנה רבו הדיקדוקים, חדא מאי ישקני מנשיקות פיהו, ורש"י פירש דקאי על סודות התורה ע"ש. וגם למה מסיים כי טובים דודיך מיין, למה מדמה ליין דווקא. גם לריח שמניך וגו' אין לו המשך אל הקודם. גם מאי לריח שמניך, מה הם השמנים. ובפרט מלת שמן תורק שמך קשה הבנה, ופירש"י ידוע. ומלת משכני וגו' ג"כ אין לו המשך כלל. גם מתחלה לשון משכני ואח"כ מיד אמר נרוצה לשון מרוצה. גם מה הביאני המלך חדריו, גם מאי משרים אהבוך דקאמר. ומה דקאמר שחורה אני ונאווה אין לו פירוש, ולפירש"י הוא כפל במה דמסיים עוד כאהלי קידר ע"ש. גם פסוק אל תראוני שאני שחרחרות קושי הבנה במה דאמר שזפתני השמש, וגם בני אמי קשה הבנה, ופירש"י ידוע.

אמנם לדברינו הנ"ל יבוא ביאורים על נכון, אך ורק אציג פה עמדי הקדמה אחת אשר יאמר כי הוא זה, ידוע בספרים כי השכחה מצוי בינינו מחמת שהתורה ניתנה ע"י בשר ודם ע"י משה רבינו, משא"כ לעתיד הקב"ה בכבודו ובעצמו יתן לנו חכמה מפיו דעת ותבונה, ולא ישכח מאתנו לעד, וכן מצינו במדרש חזית (שהש"ר א' ב' ד') מה ששמעו מפי הקב"ה לא שכחו, ואח"כ כשאמרו דבר אתה עמנו היו שוכחים מה שלמדו, ואמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר, ובקשו ממשה ואמרו הוא יגלה לנו פעם שנית ע"ש. ואמרתי זהו הרמז במשלי (ג' א') באומרו בני תורתי אל תשכח, ר"ל בני אם תקרא בני דהיינו לעתיד, כי בגלות אנו נקראים עבדים (כנ"ל על פסוק וכל ענד וגו'), אז תורתי, ר"ל תהיה תורתי דייקא, ולא של בשר ודם, ותורתי לא תשכח, ר"ל אל יהיה השכחה כמו כעת, והבן.

לי בזכרון ולא אשכח אותה, משא"כ עכשיו השכחה מצוי בנינו כנ"ל, וזהו לעולם דייקא כנ"ל ונכון הוא.

בלל הדבר לעתיד יתן ה' חכמה מפיו דעת ותבונה כנ"ל, והנה דרך השותים במזרקי יין לאהוב שינה ואז סר יינם מעליהם, ובזה לא לבד שתפיג שכרותם, אבל אף גם עריבתם שטעמו כבר אבד ונשכח ממנו כנודע. וזהו התעוררות והחשק כנסת ישראל אל ה' ב"ה באמרם ישקני מנשיקות פיהו, ר"ל כי פה אל פה ידבר בכבודו ובעצמו עמנו, דהיינו שנוכח לעת הזאת שיגיע, ויהיה נקרא תורת ה', וה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה כנ"ל, ונתן טעם לזה כי טובים דודיך מיין, ר"ל דרך היין להיות עריבותו עובר וחלף והלך לו, משא"כ עריבותך מיינה של תורה אשר אתה בכבודך ובעצמך תתן לנו, יהיה קיים לעד ולא ישכח מאתנו ולא חלף והלך לו כנ"ל.

*

ועוד תאות נפשינו לנשקינו מנשיקות פיהו, הוא מטעם לריח שמניך וגו', רק אקדים מה דאיתא במדרש רבה שמות פי"ז (סימן א') על פסוק (שה"ש ב' ג') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי, מה אילן תפוח בעצי היער נראה לעין בלא כלום כאלו גם הוא מעצי היער ובאמת יש בו טעם וריח, כך כשהחזיר הקב"ה התורה על האומות היתה התורה בעיניהם כאילן היער שאין בו ממש, ובאמת יש בו טעם וריח שנאמר (תהלים ל"ד ט') טעמו וראו כי טוב ה', וריח שלמותיך כריח לבנון (שה"ש ד' י"א), אבל ישראל אומרים אנו יודעים כחה של תורה שיש בו טעם וריח לפיכך אין אנו זזים מקב"ה ותורתו, שנאמר בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי. והנה המפרשים כתבו מה שבאמת האומות חושבים שאין בה טעם וריח וישראל יודעים שיש בה טעם וריח, הענין הוא לפי שהקב"ה לא גילה להאומות סודות התורה, אלא אמר להם סתם רק חוקים כגזירות המלך, וכן לא הראה להם מתן שכר התורה הרוחנית, ולפיכך היתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש בלא טעם וריח, אבל לישראל גילה להם בשעת מתן תורה סוד הנסתר שהוא חמדה גנוזה

ובזה בארתי פסוקי תהילים א' אשרי האיש וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, ויש לדקדק חדא דיוקא רז"ל (ע"ז י"ט). מתחלה אמר תורת ה', והדר אמר תורתו, ועוד מאי לשון עתיד דקאמר ובתורתו יהגה, הוגה הוי למימר. ולפי דברינו הנ"ל יבואר על נכון, דכבר נזכר לעיל דכעת השכחה מצוי באשר שנתנה התורה ע"י בשר ודם, משא"כ לעתיד ה' יתן מפיו חכמה דעת ותבונה כנ"ל, והנה ע"ז מן הראוי מכל איש אשר יראת אלקים בלבבו להתפלל ע"ז שיהיה התורה מה' ב"ה בכבודו ובעצמו, ויהיה בשלימות כנ"ל. וזהו אומרו אשרי האיש אשר לא הלך וגו', רק כל חפצו בתורת ה' ב"ה, ר"ל כל מגימותיו הוא מתי יבוא העת שיהיה תורת ה' דהיינו לעתיד בזמן הגאולה במהרה בימינו. וא"ת מאי נפק"מ בזה, הא גם עתה יש לנו התורה, לזה מסיים ואמר ובתורתו, ר"ל דהוא נתינת טעם למה שאמר למעלה שעיקר חפצו יהיה בתורת ה', משום ובתורתו יהגה יומם ולילה, ר"ל שאם יהיה תורת ה' כנ"ל אזי יהגה יומם ולילה, כפירש"י לשון הגיון בלב, היינו שלא ישכח ממנו ויזכר תמיד, וזהו דאמר יהגה לשון עתיד, וא"כ מי שמצפה ע"ז וודאי אשרי לו, והבן.

והנה מה מאד נעים זמירות ישראל בזה (מסלס קי"ט אות מ"ס) באומרו מה אהבתי תורתך כל היום היא שחתי מאויבי תחכמיני מצותיך כי לעולם היא לי, ויש לדקדק מה סמיכות יש להנהו תרי פסוקים אהדדי, ועוד מאי נתינת טעם באמרו כי לעולם היא לי. אמנם לדברינו הנ"ל יאמר כך, מה אהבתי תורתך, תורתך דייקא, ור"ל עיקר אהבה שלי על תורתך, דהיינו לעת שיהיה תורתך, זה הוא חביב מאד בעיני, כל היום היא שיחתי, ר"ל תמיד אני מדבר בזה, ומה הדיבור שלי, לזה אמר מאויבי, ר"ל שיבוא עת זמן שתוציאנו ותצלינו מאויבי, ואז תחכמיני מצותך, תחכמיני דייקא, ולא ע"י בשר ודם כמקדם כנ"ל, ועל דבר זה כל היום היא שיחתי. וא"ת מאי איכפת לי אז בהיות תורתך דווקא, הלא גם עתה התורה לא רחוקה ממני, לזה אמר כי לעולם היא לי, ר"ל אז אם יהי' תורתך לעולם יהיה

אז שוב נזכה להכיר ולהבין ריח וטעם שיש בתורה, משא"כ כעת בעו"ה בגלות המר הזה חשכו האורות בארובות ונסתם מקור החכמה כנ"ל והבן.

והנה גם לפירש"י דפירש עלמות קאי על האומות עי"ש, י"ל ג"כ ביאור הפסוקים הנ"ל לדברינו הנ"ל, רק אקדים מה דאיתא בתרגום טובים לי דברך מין מן שבעים אומות בגמטריא יין ע"ש, והנה קושי' הבנה לפרשו רישא דקרא ישקינו מנשיקות פיהו (עיין בורע ברך שני פ' צו מזה, וכעת ראיתי דברי תרגום הנ"ל הם במדרש רבה שיר השירים (א' פסוק ז') עיי"ש), אבל לפי דברינו הנ"ל י"ל כך, דהנה כבר ידוע קושיית מפורשים על ברכת התורה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וקשה הא הלא בשעת מתן תורה חזר על כל האומות רק הם לא רצו לקבלה, וא"כ מאי אשר בחר בנו מכל העמים, אמנם באמת לפי הנ"ל לא קשיא מידי, דשפיר בחר בנו בזה שגילה לנו טעמי וסודות התורה, והיה בה טעם וריח כנ"ל. וזהו שאמר ישקיני מנשיקות פיהו, ר"ל שנחכה להעת אשר הוא בעצמו יתן מפיו חכמה דעת ותבונה כנ"ל, ואז יגלה לנו סודות התורה אשר בגלות המר הזה מרוב הצרות נשכחה מאתנו ובל ידעו מה כנ"ל, ובזה יודע כי טובים דודיך מין, ר"ל מכל שבעים אומות שהוא גמטריא יין כמ"ש התרגום ומדרש הנ"ל, דבלא זה במה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיני מכל הע' אומות, שהרי אף גם עליהם חזר ליתן להם התורה רק שלא קבלוה כקושיית מפורשים הנ"ל, וא"כ מה יתר שאת עשה עמנו שבחר בנו דווקא, אבל ע"י שיגלה לנו סודות התורה כאשר היה קודם החטא כנ"ל, אז יודע כי טובים דודיך, ר"ל דודיך שהראתה לנו בשעת מתן תורה, היה יותר טוב ממה שהראה לאומות אז, כי להם הראה התורה בלי טעם וריח כלל כנ"ל, משא"כ לנו גילה טעמי וסודות התורה ויש לנו טעם וריח בתורה כנ"ל והבן.

וזהו נמי כוונת המשורר (תהלים קי"ט אות מ"ס) הנ"ל באומרו מה אהבתי תורתך, ר"ל תורתך דייקא, שיהיה תורתך, וע"ז כל היום היא שיחתך, ר"ל תפילתך, על דרך (תהלים ק"ב א') ולפני ה' ישפוך שיחו, ונתן טעמו באומרו מאויבי תחכמיני

שחמדו מלאכי השרת, וכן הראה להם מתן שכרם, לכך ידעו שיש בה טעם וריח, ולכך אמרו בצילו חמדתי וישבתי ופריו מתוך לחכי, וכה"ג אמרין נמי במדרש רבה ויקרא פ"ג (סימן ז'), אפילו העכו"ם אם היה מכירין בחכמה ובינה והיו מגיעים לגופה של תורה היו אוהבים אותה אהבה גמורה וכו' (ועיין מזה באריכות מ"ש לעיל בבית המשתה חדר ב').

והנה כל זה היה בשעת מתן תורה שאז פסקה זוהמתן של נחש כנודע, על כן השיגו בטעם וריח מגופה של תורה, וכן סודותיה הגנוזים כנ"ל, משא"כ כשחטאו אח"כ שבה זוהמתן כאשר בתחלה, ומאז אבדה תקותינו בעודנו בחיים חיותינו, כאשר האריכו מזה כל המפרשים אשר עיקר עוה"ב הוא זה אחר הפרד הנשמה מגוף העכור, להנות משמיעת סודות התורה ולהבינו על בוריה, ובפרט בעת הגלות המר הזה מחמת גודל הצרות ובהצטרפות עכירת החומר, חשכו המאורות בארובות, ונסתם מעמנו מקור החכמה ובל ידעו מה.

והנה על זה אנו מבקשים מאתו יתברך ששוב ישקיני מנשיקות פיהו, והיינו שיגיע העת שהוא בכבודו ובעצמו יתן לנו חכמה מפיו דעת ותבונה כנ"ל, כי עריבותו לא יסיר מאתנו, וזהו כי טובים דודיך מין, שעריבותו עובר כנ"ל, משא"כ יינה של תורה מפיו יתברך לא יעבור ולא ישכח מאתנו כנ"ל. ועוד לריח שמניך טובים, ר"ל ריח שיש בתורה הנקרא שמן המאור כנודע, והם טעמי סודותיה, וזהו לריח שמניך, שמן תורק שמך, ר"ל התורה הוא השמן, אשר על ידו הורק שמו יתברך, כי התורה כולו שמוותיו של הקב"ה כנודע, וע"י התורה הורק ידיעת שמו יתברך כנודע, על כן עלמות אהבוך, ר"ל מחמת ריח של תורה כנ"ל, עלמות אלו ישראל, עלמות היכל מלכו של עולם (ועיין צאלשיך ז"ל לענין שם שפירש ג"כ עלמות קאי על ישראל), אהבוך, ר"ל בשעת מתן תורה החזיר הקב"ה על אומת ולא קבלו רק הישראל, והיינו מחמת שהכירו ריח וטעם סודות כנ"ל במדרש, וא"כ ממילא מזה הטעם נמי אף כעת עוצם תשוקת וחשק נפשינו על העתיד המקוה ששוב נגיע לזה שישקיני מנשיקות פיהו, כי

מצותיך, ר"ל אז יודע ויהא ניכר כי מאויבי, ר"ל יותר מאויבי תחכמני מצותיך, דהיינו במה שיגלה לנו סודות התורה ולא להם, משא"כ כעת בגלות המור הזה שנשכחה ונסתם מקור החכמה, א"כ במה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניו יתר מכל האומות כנ"ל.

או כך כוונתו מאויבי תחכמני מצותיך, ר"ל הלא ידוע לי מאז כי מאויבי היינו יותר מאויבי כנ"ל תחכמני מצותיך, היינו בשעת מתן תורה, והיינו במה שהראה לנו התורה בטעם וריח משא"כ לאומות, אך כעת בגלות נשכחה מעמנו כנ"ל, לכן משום הכי כל היום שיחתי ע"ז שיהיה תורתך ויגלה לנו הסודות כמקדם, ועוד כי לעולם היא לי כנ"ל באופן הראשון, דאם יהיה תורתך יהיה לי לעולם בזכרון ולא ישכח ממני עוד והבן, (ועיין לעיל צנית משמח מדר ג' מ"ט עוד על פסוק זה).

*

בלל הדבר אף שחזר בשעת מתן תורה על כל האומות, אעפ"כ חביבין ישראל במה שבחר בהם וגילה להם סודות התורה כנ"ל, אך אם תאמר א"כ מה יתר שאת שוב אצלינו במה שאנחנו קבלנו התורה ולא האומות, אולי אם אף גם להאומות גילה סודות התורה והיה להם טעם וריח בתורה גם הם היו רצו לקבלוה, וכנ"ל בשם מדרש רבה ויקרא אלו היו יודעין העכו"ם חכמה ובינה היו אוהבים אותה אהבה גמורה כנ"ל. אבל זה אינו דהנה כבר התעורר ע"ז בספר נור הקודש דף ב' ע"ב (ב"ר א' ג'), והכי משוא פנים יש בדבר ולמה באמת לא גילה גם לאומות בטעם וריח, והלא ישרים דרכי ה' וכל דרכיו במשפט וצדק ואל אמונה ואין עול, ומדוע ראה להתקרב אלו יותר מאלו. ותירץ שם עפ"י מה דאיתא במדרש (עיין שבת פ"ט). שהחזיר הקב"ה כל כל האומות ובא לפני עישו ואמר להם מקבלים אתם התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח, וכן כולם, וגם על זה יש לדקדק למה פתח להם בדבר המתנגד, אשר עפ"ז כתבו המפורשים בזה חזינן חביבות של ישראל שפתח מיד אנכי וגו', אבל היא גופא קשה למה באמת עשה כן, ואולי אם

פתח להם עשרת הדברות כסדר אפשר שהיה מצוה גוררת מצוה לקבל הכל ולמה פתח להם בדבר המתנגד להם בכל אחד ואחד. ותירץ שם דהא עוד יש לדקדק במדרש למה לא אמר סתם אמר להם מקבלים אתם התורה דכתיב בה לא תרצח, וכן אצל כולם, ולמה מדקדק בכל אחד ששאל תחלה מה כתיב בה כי זה נראה כשפת יתר, כי מאי נפק"מ בהא. אבל בזה פתחו לנו רז"ל פתח תשובה בזה, לבאר ההבדל בין עכו"ם לישראל, והוא כאשר בא לישראל לאמר מקבלים אתם התורה לא שאלו כלל תחלה לאמר מה כתיב בה, כי באמת באו לקבל עליהן עולה התורה בתמימות בכל ענין הכתוב בו, ולכן אמרו סתם כל אשר דיבר ה' נעשה, יהיה מה שיהיה הכל נעשה, ואח"כ אמרו ונשמע, כלומר עתה נשמע מה שנעשה, אבל לא כן העכו"ם שלא רצו לקבל רק הישר והטוב בעיניהם, ולכן שאלו תחלה לאמר מה כתיב בה לראות אם טוב להם או לאו, וא"כ ממילא מיד לא קבלו התורה כראוי כמו ישראל. ומעתה וודאי ישרים דרכי ה' במשפט וצדק, שנתן לכל אחד גמול כמדדתו מדה כנגד מדה, דאמרין (יומא ל"ח:) הבא לטהר מסייעין אותו והבא לטמא פותחין לו, ולפיכך ישראל שבאו לטהר לקבל עול התורה כראוי, גם הקב"ה היה מסייע להם לקרב לבבם לעבודתו בהראותו להם פנים יפות וסימני חיבה לגלות להם סודות התורה, למען יהיה קל בעיניהם ויתדבקו בו מאהבה, אבל העכו"ם שבאו לטמא ולא רצו לקבל עול התורה כראוי רק הטוב בעיניהם, אף הקב"ה פתח להם פתח טומאה לאמר תחלה בכל אחד ואחד בדבר המתנגד לו, וכן לא גילה להם טעמי וסודות התורה, כדי שיהיה קשה בעיניהם וחמור כדבר שאין בו טעם וריח, כדי להרחיקם מהתורה, וכן כיוצא בזה נאמר (עדיות פ"ה מ"ז) מעשיך ירחקוך ומעשיך יקרבוך, זהו תוכן דברי נור הקודש הנ"ל ודפח"ח (ולעיל צנית משמח מדר ג' הנאמי לשונו צאריכות ומקמו משס).

מבלל דבריו שמענו, מחמת האומות שאלו תחלה מה כתיב בה ולא רצו לקבל רק הטוב בעיניהם, לכן לא גילה להם התורה בטעם וריח,

מתן תורה בך, ר"ל שזכינו לדבק בעבודתך לעבוד אותך, אבל לא לשום פנייה אחרת ולשום שכר, משום הכי נזכירה דודיך מיין, ר"ל אף גם עתה שהיינו בין האומות בגלות המר הזה נפוצים בארבע כנפות הארץ בין שבעים אומות שגמטריא יי"ן כנ"ל, אעפ"כ נזכירה דודיך, כי מישירים אהבך, ר"ל אהבה שלנו הוא משרים, ואין היא אהבה שהיא תלויה בדבר, רק אהבה שלימה וקיימת, ומשום הכי כל זאת באתנו ולא שכחנוך ונזכירה דודיך עדיין.

אך פן יתחמץ לבב אנוש לאמר, זה ימים רבים אשר אנחנו בגלות המר הזה, וא"כ ח"ו אבדה תקותינו וקב"ה מסתפק בעליונים כנ"ל באלשיך ז"ל על פסוק תשימונו מדון לשכנינו וגו', וא"כ למה נקוה עוד לאמר ישקינו מנשיקות פיהו, לזה אמר שחורה אני ונאווה, ר"ל אעפ"י שכעת בגלות המר הזה כבר שחורה אני מרוב צרות אשר עברו עלינו כבר מימים ימימה, אעפ"י כ ונאווה, יבוא עוד עת וזמן שאהיה נאווה, ובטחון לזה אומרו בנות ירושלים כאהלי קדר, ר"ל הלא זה וודאי ראוי הוא שבנות ירושלים דהם האומות כפירש"י ע"ש, יהיו כאהלי קדר מרוב עונות ופשעים שלהם, ואעפ"כ כיריעות שלמה, הם בעו"ה שלווים ושקיטים ואוכלים כל טוב והם כיריעות שלמה, וא"כ אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה כנ"ל באריכות באלשיך ז"ל על פסוק הנ"ל תשימונו מדון וגו', ובספר ראשית ביכורים על פסוק בכל הגוים אשר הדחתך וגו' כנ"ל הכל באריכות, וכל הגלות אינו רק כאשר יאהב ה' יוכיח, ולכן מסר אותנו בין האומות למרק פשעינו והטיב אחריתנו.

אך פן תאמר רבו פשעי ומתי יהיה העת שיומרק חטאתינו ופשעינו, הלא כל יום ויום אנו מוסיפין חטאים ופשעים ומושחר פנינו בעו"ה ברוב עוונותינו, לזה אמר אל תראוני שאני שחרחורת, לשון כפל, והיינו על הגלות ועל העונות אשר עיי"ז מושחרין פנינו, על זה אמר אל תראוני שאני שחרחורת, והיינו כי באמת יצר לב אדם רע מנעוריו, וכן אמר אליהו אתה הסבות לבם אחרנית שנתת להם יצה"ר כדאיתא פרק אין עומדין (ברכות ל"א:), אך המהרש"א שם כתב כי זה אינו טענה כי

משא"כ לישראל שהקדימו עשייה לשמיעה ואמרו נעשה ונשמע היינו נעשה יהיה מה שיהיה ואח"כ נשמע מה נעשה כנ"ל, לכן גילה להם התורה בטעם וריח כנ"ל. וכן באמת עיקר חשקת העכו"ם אינו רק על השפעה הטובה שייגיעו להם, כמו שמצינו בב"ב דף י' ע"ב חסד לאומים חטאת (משלי י"ד ל"ד), שאינן עושין אלא להתגדל בהם כדי שתמשך מלכותן ואם לאו מתחרטין על מעשיהם ע"ש פירש"י, וכן היה במתן תורה ששמעו האומות מה שעשה הקב"ה לישראל ניסים ונפלאות וקריעת ים סוף ויציאת מצרים וכדומה, על כן חשקו בתורה ושאלו מה כתיב בה, היינו אם יש שכר בתורה אם לאו.

והנה בעל עקידה פירש לענינו שם בשיר השירים לריח שמניך טובים, הם שמניו הטובים המפורסמים בהשפעתו על כל הנמצאות ע"ש. וזהו אומרו ישקיני מנשיקות פיהו, היינו שיגלה לנו סודות התורה כנ"ל, ואז יודע כי טובים דודיך מיין, היינו משבעים אומות שהוא גמטריא יין כנ"ל במדרש ובתרגום, דלהם לא גילה סודות התורה משא"כ לנו כנ"ל באריכות. ואם תאמר מאי שבח יש אתנו שקבלנו התורה, אולי אף האומות קבלוהו אם גילה להם סודות התורה כנ"ל, כי היה בהם טעם וריח להם כנ"ל, לזה אמר לריח שמניך טובים, היינו ע"י שמניו הטובים המפורסמים והשפעתו על כל הנמצאות כנ"ל בעקידה, וגם שמן תורק שמך, היינו ע"י ניסים ונפלאות הוכר שמך כפירש"י לענינו שם, על כן עלמות אהבך, ר"ל עיקר אהבה של האומות הוא מחמת השפעת הטובים וניסים ונפלאות ששמעו, וע"ז היה כוונתם לקבל התורה כנ"ל, אבל משכיני אחרריך נרוצה, ר"ל אנחנו ישראל לא עשינו כן בשעת מתן תורה, רק משכינו היינו רק משיכה בעלמא עשית לנו, ואמרת לנו קבלתם אתם התורה, ומיד אחרריך נרוצה, והיינו במה שהקדמנו נעשה לנשמע, והיינו נעשה יהיה מה שיהיה, ואח"כ ונשמע מה שנעשה, כי קבלנו התורה בתמימות כנ"ל. ומשום הכי הביאני המלך חדריו, היינו בחדרי סודות התורה, והיה לנו בה טעם וריח כנ"ל, וזהו מטעם נגילה ונשמחה בך, ר"ל עיקר שמחתנו היה בשעת

האומות אשר גם הם בני אמי מחומר הארץ אשר היא היתה אם כל חי כנ"ל בעקידה, המה נחרו בי, והסיתוני יום יום לחטוא, מרוב צרות וגזירות ותלאות אשר הם מעיקים עלי, ובזה שמוני נוטרה את הכרמים, אבל כרמי שלי לא נטרתי כנ"ל, ועיין פירש"י שם לענינו והבן.

*

בלל הדבר אחינו בני ישראל העיקר להעלות ירושלים על ראש שמחתו, וזכור ימי קדם שהיינו במעלה העליונה חביבין ישראל מכל האומות, ועכשיו בעו"ה ירדנו מטה מטה, ומחמת זה בודאי אין אנו באים לידי שמחה של הוללות ח"ו ביו"ט, רק בשמחה של מצוה לקיים ארבע כוסות דפסח כדין וכדת, ואל יקפיד על ממונו, כאשר בעו"ה נהוג העולם לחזור אחר יין הזול, וממש אינו ראוי לברכה, ואף זה אינם שותים כשיעור רוב כוס כדי שיסתפק במועט, והנה הארבע כוסות רומזים על ארבע גאולות של ארבע גליות כדאיתא בזהר סדר פנחס ברעיא מהימנא (רנ"ב.) ע"ש, וא"כ בזה שאנו מקיימין הד' כוסות מאמינים אנו שעדיין יש לנו תקוה להוציאנו מעבדות לחירות גם מגלות המר הזה, אבל מי שמקפיד שלא לקיים המצוה כתיקונה ח"ו הוא מחוסר אמנה, והלא בזכות אמונה נגאלו ממצרים כנודע, וא"כ כמו כן זכות זה יעמוד לנו בגלות המר הזה. וכמו כן שאר מצות דחג הפסח כמו אכילת מצה ומרור, יהיה הכל בשמחה ובטוב לב לקיים מצות בוראינו ית' שמו אשר קדשנו במצותיו, וזה הוא עיקר שמחת יו"ט כדאיתא בשו"ע או"ח סי' תקכ"ט סעיף ג' אדם אוכל ושותה ושמח ברגל ולא ימשוך בבשר ויין ובשחוק וקלות ראש לפי שאין השחוק וקלות ראש שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוונו על הוללות וסכלות אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר עכ"ל. מכלל דבריו שמענו כי עיקר השמחה מה שנוגע למצות ה' ב"ה, ובפרט בפסח נידון על התבואה כנודע מדברי רז"ל (ר"ה ט"ז.), וקשה פרנסתן כקריעת ים סוף כדאיתא ברז"ל (פסחים קי"ח.) ואיתא בחכמי אמת (עיין זוהר תרומה דף ק"ע.) היינו כי מדת הדין מקטרג למעלה מחמת עונות של אדם, וה' ב"ה

האדם כעלי בחירה ויוכל להתגבר על יצה"ר ע"ש, אמנם בעו"ה בגלות המר הזה הכשיל כחנו מחמת לחץ זה הדחק האומות אשר גם הם בעלי בחירה וגזרין עלינו גזירות, ורוב עבירות באין מהם, כי גזל ושנאה וקנאה וחמס וביטול תורה ותפלה הוא בעו"ה בגלות המר הזה, להיותם טרודים במחיתם, וקשה עליהם עול מדהבה, בנפשם יביאו לחמס ומאין יקחו, המן הגורן או מן היקב, ובעו"ה אין לנו ממש קנייה בקרקע, וכל שעה ממש חיינו תלויים מנגד, וכל עמל אדם למצוא חן בעיני השרים, ואין מקרבין לאדם אלא להנאתו, וכדומה צרות ותלאות אשר מצא אחינו בני ישראל בגולה, המה הן המפרידים אותם מעבודת קודש בכל עת, ותמיד בעו"ה צרות ויגיעות עשיר ורש נפגשו שם, אין נקי שאין עליו כובד הגלות ולבבו בלתי יד ובר לעבודת ה' ותורתו (ועיין מזה צספר יערות דגש מ"א דיוט א'). והנה בעקידה פירש לענינו שם בשיר השירים בני אמי נחרו בי, שאמר כן על שאר האומות כי מחומר אחד קרצנו, והארץ היא היתה אם כל חי ע"ש.

וזהו שאמר אל תראוני שאני שחרחרות, בגלות המר הזה בכתמי שחרורית עבירות, כי הם שזפתני השמש, ר"ל מצד היצה"ר שניתנה בנו, שהיצה"ר כינוי הוא לשמש, כי כמו שהשמש בוערה בעולם, כמו כן היצה"ר מחמם ומבעיר האדם עד אשר יחס לבבו אחרי תענוגים הבשריים, כמה דאת אמרת בהושע (ז' ו') כי קרבו כתנור לבם וגו' כולם יחמו כתנור וגו', ופי' רש"י ורד"ק שזה מדבר ביצה"ר המבעיר את הבעירה בגוף האדם ע"ש, וזהו שזפתני השמש. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר, כי הנחש הוא הס"ם ויצה"ר הגמור כנודע, וכבר קראו חז"ל בסנהדרין נ"ט ע"ב לנחש בשם שמש, דאיתא התם חבל לשמש שאבד מן העולם ע"ש, (ועיין לעיל צניח המלך חדר ד' מ"ש מזה, ועיין נמי צספר עוללות אפרים מאמר ר"ד שכתב נמי ה"ה"ר כינו לשמש הוא ע"ש), וא"כ שפיר אמר שזפתני השמש, ויצר לב אדם רע מנעוריו. ונוסף לזה עוד בני אמי נחרו בי, ר"ל לא די שהיצה"ר בוער בקרבי לחמס גופי לתאב ולעבור על מצות ה', אבל אף גם בני אמי הם שאר

אוהב משפט, ומשום הכי קשה פרנסה כקריעת ים סוף לדחות מדת הדין ע"ש, וא"כ משום הכי וכן ראוי בפסח לעשות דברים המהפכין מדת הדין למדת הרחמים, באשר אז נדון על התבואה והיא פרנסה.

ובזה אמרתי טעם שאנו אומרים בלילה מיד בתחלת הסדר הא לחמא כו' כל דכפין ייתי ויכול כו', היינו עפ"י מה דאיתא ברז"ל פ' הבונה במס' שבת (ק"ד.) באלפא ביתא ג' ד' גמול דלים, ה"ו שמו של הקב"ה, זן אותך, ואמאי בזכות זה זן אותך דווקא. אבל לפי דברינו הנ"ל כי קשה פרנסה כקריעת ים סוף מטעם שמדת הדין מקטרג ע"י עונות כנ"ל, אבל איתא במדרש רבה (שמו"ר מ"א א') וז"ל השקיפה ממעון קדשך בא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפך מדת הדין למדת הרחמים, שהרי כל השקיפה שבתורה היא לרעה שנאמר (בראשית י"ח ט"ז) וישקיפו על פני סדום כו', חוץ מזו שהיא לטובה שנאמר (דברים כ"ו ט"ו) השקיפה ממעון קדשך, ללמדך שגדול כח של מתנות עניים שמהפכת מדת רוגז למדת הרחמים עכ"ל (ועיין לעיל בבית משתה חדר ג' מ"ש מזה), וא"כ מה נעים דברי רז"ל גמול דלים הקב"ה זן אותך, כי אז המדת הדין נהפך למדת הרחמים ולא קשה הפרנסה, והבן.

ומשום הכי נמי בפסח שאנו נדונים על הפרנסה כנ"ל בפסח על התבואה, וא"כ משום הכי מיד בתחילת כניסת יו"ט אנו אומרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך יתי ויפסח, כדי שבזכות מתנות עניים יתהפך מדת הדין למדת הרחמים, והיו נדונים על רוב שפע התבואה, והבניהו.

ומאת הגאון המפורסם אאמ"ו נ"י שמעתי פירוש ורמז נכון בדברי בעל הגדה הנ"ל באומרו הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. והנה יש לדקדק חדא האיך אמר הא לחמא עניא דאכלו בארעא דמצרים, והכי בארעא דמצרים אכלו הלא כשיצאו אכלו לחם עוני, ועוד מאי המשך יש בהא דאמר כל דכפין ייתי ויכול כל

דצריך כו' אל הקודם, גם מאי כל דכפין ייתי ויכול, הלא הוא יושב בביתו ואין שם אחר עמו ולמי אמר כל דכפין כו', גם השתא הכא כו' אין לו המשך אל הקודם, וכן מאי דמסיים השתא עבדי זהו ידעין, ומאי קאמר בזה.

אבל אמר הגאון אאמ"ו נ"י רמז נחמד, עפ"י דאיתא בהרמב"ם (נוסח ההגדה) דהאי מאמר על בזמן הגלות נאמר ע"ש, והנה זה ידוע ביושבים ישראל על אדמתם היו אוכלים משולחן אביהם והיה להם השפע מקב"ה בכבודו ובעצמו, כדכתיב (דברים י"א, י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש בה תמיד, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (שם ח' ט'), כי העני מצפה על שולחן אחרים, משא"כ בארץ ישראל היו אוכלים משולחן אביהם ולא במסכנות, אבל עכשיו בגלות המר הזה בעו"ה נמסר השפע לשרי אומות העולם, ואנו ניזונים מתמצית, ואנו מצפין על שולחן אחרים, וכדאיתא בחז"ל ברכות ג' (ע"א) אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, וא"כ יש לנו לחם עוני כנ"ל, וכמו כן היה בגלות מצרים שהשפע היה תחת השר מצרים ולא לנו, וכן בכל גלות וגלות בעו"ה. והנה איתא בשבת קל"ט (ע"א) אין ירושלים נפדית אלא בצדקה ע"ש, והנה איתא ביו"ד סי' ר"נ סעיף א' כמה נותנין לעני די מחסורו אשר יחסר לו, ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני קונה לו סוס ועבד, וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך ע"ש. ועוד איתא שם סי' רנ"א סעיף ז' אם לפניו להאכיל הרעב ולכסות הערום, חייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום ע"ש.

וא"כ זהו הרמז במאמר בעל הגדה הנ"ל, הא לחמא עניא, ר"ל הלחם עוני שיש לנו בגלות המר הזה שאנו מצפין על שולחן אחרים כמו עני, ונזונים מתמצית שפע של אומות העולם, הוא אותו לחם עני שאכלו אבהתנא בארעא דמצרים, שגם בגלות מצרים היה להם אותו לחם עוני מתמצית השר של מצרים כנ"ל, ותקנה לזה כל דכפין ייתי ויכול, היינו שיאכיל רעבים דהוא המוקדם כנ"ל בשו"ע, ואח"כ כל דצריך, דהיינו ליתן כל מה דצריך אפילו סוס לרכוב עליו כנ"ל, ובזכות זה ייתי ויפסח, ר"ל עפ"י

מה דאיתא במדרש (שה"ש רבה ב' ח') מודלג על ההרים מקפץ על הגבעות, דקאי על הגאולה שיביא קודם זמנו שידלג הזמן ע"ש, וזהו ייתי משיח, ויפסח שהוא לשון דילוג כנודע (ודוגמא סנהדרין פ"ח ע"ב ייתי ולא אחמיניי ייתי ולאזה כו' דקאי על משיח עיי"ש), והיינו בזכות צדקה ירושלים נפדית כנ"ל, וזהו שאמר בזכות זה השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, וגם השתא עבדי כי בגלות אנו קרואים עבדים (כנ"ל צוה על פסוק וכל עבד כו'), לשנה הבאה בני חורין, בני דייקא שנקראים בנים, ודפח"ח.

*

והנה עיקר הגרם שגרמו לנו כל אלה, היא ההוא לשון הרע ושנאת חנם המתגלגל בעו"ה בקרבינו, ההוא דאחריב בית מקדשינו, ההוא דקטיל צדקינו, ההוא שסתם צינורות השפעתינו, ההוא שהשחיר משחור תארינו, ועדיין מידה זו גברה בינינו בעו"ה וזהו המעכב הגאולה ושפעתינו כמקדם בעו"ה, וכמ"ש הכלי יקר בפ' שמות (ג' ב') רמז מה שהראה הקב"ה למשה הסנה והסנה איננו אוכל, היינו מפני שישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות, מפני שיש בהם דלטורין כקוצים הללו המשמיעים קול כשהוא בוער באש, כך ישראל בזמן שאש צרות מתלקחת סביבו מ"מ כל אחד לחבירו קוץ מכאוב, וזה עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שבהם יותר מכל האומות, ובעלי לשון כי תצא אש המחלוקת מסלע המחלוקת, על כן בערה בהם אף ה', הלכך נאמר והסנה איננו אוכל, כי אעפ"י שאש התלאות יבער ביעקב מ"מ מציאות הסנה נשאר קיים בכל דור ודור, ואיננו אוכל כי לא יכלו הקוצים מן הכרם ה' צבאות בית ישראל עכ"ל הכלי יקר הנ"ל, ממוצא דבריו שמענו כי עיקר העיכוב, הוא הקנאה והשנאה שאחד לחבירו כקוץ מכאוב.

ובזה בארתי מסורה אחת תשעה פעמים מדוע, מדוע פניכם רעים היום (נלאשית מ' ז'), מדוע לא כליתם חקכם ללבון (שמות ה' י"ד), מדוע אתה יושב לבדך (שמות י"ח י"ד), מדוע לא יבער הסנה

(שמות ג' ג'), מדוע לא אכלתם [את] החטאת במקום הקודש (ויקרא י' י"ז), מדוע לא יראתם לדבר (צמדנר י"ב מ'), מדוע תתנשאו על קהל ה' (צמדנר י"ו ג'), מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום (שמואל א' כ' כ"ז), מדוע אתה עובר את מצות המלך (מגלת אסתר ג' ג'). ולדברינו הנ"ל י"ל רמז נכון במסורה הנ"ל, דכבר נזכר לעיל עיקר עיכוב הגאולה הוא מחמת דיש בנו דלטורין ובעלי לשון בעו"ה, וכל אחד לחבירו כקוץ מכאוב וזהו והסנה איננו אוכל כנ"ל באריכות, וזה בא מחמת גאותינו אשר כל אחד אומר אני ואפסי עוד, ואינו משער גנות עצמו לידע מרת נפשו, משום הכי יוגבה לבבו לדבר בגנות חבירו (ועיין מזה לקמן מדר ז'), וזהו ג"כ מניעת הגאולה, כדאיתא סנהדרין צ"ח א' אמר ר' זעירי אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי רוח מישראל שנאמר (צפניה ג' י"א) כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך וכתוב (שם פסוק י"ב) והשארתי בקרבך עם עני ודל וגו' עכ"ל, מדבריהם למדנו כל זמן שהשורש הגאווה נשאר עדיין בקרבנו נתעכב הגאולה בעו"ה.

תו אקדים מה דאיתא במדרש איכא (פמימא כ') וז"ל רבי אלכסנדר פתח (פיהלס ק"ב מ') שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג כו', דבר אחר שקדתי ואהיה, אמר הקב"ה שקדתי אני להשרות שכינה בבית המקדש לעולם, ואהיה כצפור, מה הצפור הזה בשעה שאתה נוטל גוזלו היא יושבת בדה, כך אמר הקב"ה שרפתי את ביתי והחרבתי את עירי והגליתי את בני לבין אומות העולם וישבתי לי לבדי עכ"ל.

תו אקדים מה דאיתא בגמ' דשבת דף פ"ח (ע"א) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית אם תקבלו אורייתא מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רבא מכאן מודעא רבה לאורייתא, הדר קבלוה בימי אחשוורוש ע"ש. והקשה (הכותב בעין יעקב בשם) הרשב"א א"כ אמאי נחרב בית המקדש ראשון שהיה קודם ימות אחשוורוש ע"ש. ונראה לתרץ דהנה עוד הקשו המפורשים למה הגלה אותנו לבין האומות, והלא כמה שלוחים לענוש עונשים בארץ ישראל, ולמה

גלו אותנו לארץ אחרת ומסר אותנו ביד אומות העולם. וכתבתי בבית המדרש שלי על התורה סדר שמות תירון ע"ז, עפ"י מה שהקשו המפרשים בגלות מצרים האידן יצאו קודם זמנם דכתיב (נלאשימ ט"ו י"ג) ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא היה רק רד"ו שנה, ותירצו דשאר גליות השלימו השעבוד ההוא ע"ש.

והנה איתא בגמ' דגיטין (מס.) עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל אין מחזירין אותו, ופי' רש"י כדי שלא לעבוד עבודה זרה ע"ש, וא"כ לפ"ז י"ל וודאי הלא היה עלינו עדיין להשלים גזירת שעבוד מצרים שנגזר ועבדום ארבע מאות שנה כנ"ל, אך כל זמן שהיינו עוסקים בתורת ה' ובמצותיו היה לנו דין עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל דאין מחזירין אותו כנ"ל, אמנם בעו"ה לאחר שחטאנו בעבודה זרה כנודע, אז נתגלגל עלינו הגלות שעבוד מצרים כנ"ל, ולא קשיא מידי קושיית מפרשים הנ"ל, דשפיר גלה אותנו מחמת חוב הנשאר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה כנ"ל והבן.

ולפ"ז ממילא לק"מ קושיית הרשב"א הנ"ל דבבית המקדש ראשון היה לנו מודעה רבה, אמנם אעפ"כ עכ"פ כיון שאנו היו עובדים עבודה זרה בעו"ה בבית המקדש ראשון שנחרב כנודע, ממילא נתגלגל עלינו החוב של גר יהיה זרעך בארץ לא להם כנ"ל, משא"כ גלות זזה, אך שהיינו מקיימין התורה והמצות היה לנו דין עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל אין מחזירין אותו כנ"ל.

(ובן) ראיתי בספר צפנת פענח חדש על פסוק (שמות ג' ז') ויאמר ה' אל משה ראה ראיתי את עמי וגו' וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותם מן הארץ ההיא אל ארץ זבת חלב ודבש, דכוונתו כן הוא, כיון שאמר הקב"ה ראה ראיתי וגו' וארד להצילו, ושואל תאמר כיון שעדיין לא נשלם הזמן א"כ ח"ו יבואו עוד בגלות על מקומם ראשון כדי להשלים, וא"כ מאי תועלת יש בהצלה זו, ומשום הכי אמר להם הקב"ה ולהעלותם אל ארץ זבת חלב ודבש, ואיתא בגמ' עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל אין מחזירין אותו, וא"כ ממילא יהיו פטורים להשיב

לעבודתם כיון שיבואו לארץ ישראל עכ"ל הצפנת פענח הנ"ל ע"ש בערך גלות וגאולה אופן ג', והיינו ממש כדבריי הנ"ל. אמנם לפי פי' רש"י שם כדי שלא יעבוד עבודה זרה משום הכי אין מחזירין, א"כ ממילא כשחטאו אח"כ בעבודה זרה חוזר עליהם החוב הנשאר להשלים וכנ"ל, ולא קשיא מידי קושיית הרשב"א והבן).

אך פן תקשי למה אריכות הגלות כ"כ, דהא לא חסרו משעבוד מצרים רק ק"ץ שנים, וכבר כמה קיצים עברו ואנחנו לא נושענו. אבל תירון ע"ז פשוט, כיון דעכ"פ עיקר הגלות היה מתחלה מחמת שעבוד מצרים להשלים כנ"ל, ומשום הכי לא היה מעניש אותנו בארץ ישראל כנ"ל, וא"כ כל זמן שלא שבנו מדרכינו הרעה האידן יחזיר אותנו לארץ ישראל, אשר עונותינו מעכבין עדיין כנ"ל שיש בנו דלטורין ובעלי לשון כנ"ל בכלי יקר באריכות.

תו אקדים הידוע לכל, היצה"ר נקרא חטאת דכתיב (בראשית ד' ז') לפתח חטאת רובץ ע"ש במדרש (ב"ר כ"ב ו).

ובזה מבואר המסורה הנ"ל, דשכינה מתווכחת עם ישראל בגלותא, ושאלה להם **מדוע פניכם רעים היום**, ר"ל למה מושחרין דיוקניהון בגלות המר הזה, כדאיתא בזוהר כמה פעמים (עיי' זו"ח איכה דף ג"ז): דמשחרין דיוקניהון של ישראל בגלותא, וכמאמר שיר המקודש הנ"ל שחורה אני וגו' (שה"ש א' ה'), וע"ז משיבין ישראל **מדוע אתה יושב לבדך**, ר"ל למה שרפת את ביתך והחרבת את עירך והגלית אותנו לבין אומות העולם וישבת לבדך כנ"ל במדרש על פסוק שקדתי וגו', וא"כ ממילא למה לא יהיה פנינו רעים ומושחרים מכובד הצרות והתלאות שעברו עלינו, וע"ז משיבה השכינה **מדוע אתה עובר מצות המלך**, ר"ל למה לא קיימתם מצות הבורא מלך מלכי המלכים קב"ה אשר קדשנו במצותיו, אבל לא כן אתם עושים, רק כל היום איש אחר בצעו ואחר שרירות לבו רע. ואם תאמרו **מדוע לא אכלתם החטאת במקום קודש**, ר"ל אם בשביל הא אכתי קשה למה ישבת לבדו והחרבת את ביתך והגלית בניך לבין אומות העולם, הלא היינו יכולים

כו', וא"כ זהו שאמר המדרש בזכות שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין, היינו שני דברים הנ"ל גאוה ובעלי לשון אשר המה מעכבים הגאולה.

אך כדי לבאר שאר דברים אחרים, על כן נ"ל לבאר הכל באופן אחר, והיינו עפ"י מה דאיתא ברוב מפרשי התורה, דסבת שעבוד מצרים היה לזכך אותם בכור הברזל כדי שיהיו עלולים לקבל התורה שהיתה ראוי להנתן מיד ע"י אדם, וע"י החטא נכנס זוהמא בכל הדורות והוצרכו לירד למצרים לזכך החומר בכור הברזל, ומה שנשאר מזוהמתן נזדכך עוד במעמד הר סיני דשם פסקה זוהמתן. מכלל דבריהם שמענו דעיקר שעבוד מצרים היה כדי שיהיו עלולים לקבל התורה. והנה איתא במדרש רבה סדר תרומה (ל"ג א') ויקחו לי תרומה, יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם התורה כביכול נמכרתי עמה, שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה וביקש לילך אל ארצו ולטויל אשתו, אמר לו בתי שנתתי לך יחידתי היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלוה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי כל מקום שאתה הולך קיטון עשה לי שאדור בתוכו אצליכם כי איני יכול להניח את בתי, כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם התורה, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה כבר נתתי לכם, אלא כל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש וגו' עכ"ל. מכלל דבריו שמענו דקשה לפרוש כביכול מהתורה, ובמקום תורה שם עוזו.

ובזה אמרתי זהו כוונת המדרש (שוח"ט תהלים ל"ט) אשר רבים נתקשו ביה (והוצא נס' ראשי תיבות) (ח"ג מאמר שער ועונש, לחג הפסח, נ"ג ע"ב) וז"ל, לא ניתנה תורה לישראל אלא כדי שלא ידברו לשון הרע עכ"ל, והוא תמוה. אבל לדברי המדרש הנ"ל פשוט הוא, דאיתא במס' עירכין (ט"ו:) אמר הקב"ה למספרי לשון הרע אין אני והוא יכולין לדור בעולם, וא"כ ממילא אם היו ישראל מדברים לשון הרע הלא לא היה כביכול לדור עמהם כנ"ל, וממילא לא היה נותן להם התורה כי קשה

לבער ולכלות היצה"ר שנקרא חטאת כנ"ל (א' דקא' על חטאים כפשוטו) במקום קודש, היינו בארץ ישראל אשר היא נקרא אדמת קודש ומקום מקדש בנוי בתוכה, וגם שם היינו יכולים לבער ולכלות היצה"ר והחטאים ע"י שאר עונשים ויסורים קשים העוברים עלינו כקושיית מפרשים הנ"ל, וא"כ עדיין נשאר הקושיא מדוע אתה יושב לבדך כנ"ל. לזה אמרה שוב מדוע לא כליתם חקכם ללבון, ור"ל הלא עדיין היה מוטל עליכם להשלים מה שלא כליתם חקכם ללבון לבינים במצרים כנ"ל, כי הקץ היה ת' שנה ולא הייתם רק רד"ו שנה כנ"ל, ומשום הכי שפיר מחמת עונותיכם שעבדו עבודה זרה כנ"ל נתגלגל החוב להשלים כנ"ל. ולזה השיבו ישראל מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום, ר"ל מדוע אריכות הגלות כ"כ אשר לא בא בן ישי הוא דוד המשיח כנודע, גם תמול גם היום, דהלא כבר נשלם הקץ של מצרים דק"ץ שנים כנ"ל, ואנחנו הא בגלות יותר ויותר ועדיין אנחנו לא נושענו כנ"ל. לזה משיבה השכינה ואמרה מדוע לא יבער הסנה, ר"ל מדוע לא יבוער ממכם הקנאה והשנאה והמחלוקות ואיש הוא נגד חברו כקוץ מכאוב כפירוש הכלי יקר הנ"ל על פסוק והסנה אינו אוכל כנ"ל באריכות. גם מדוע לא יראתם לדבר, וזה קאי על לשון הרע (עין סדר נהעלותך נוס'), ור"ל מדוע דלטורין יש בכם ובעלי לשון, שזהו הסיבה שעברו עלינו הצרות והתלאות כנ"ל בכלי יקר הנ"ל. גם מדוע תתנשאו על קהל ה', ר"ל יש בכם ג"כ גסי רוח וכל אחד מתנשא על חברו, ומחמת זה כל אחד מדבר בגנות חברו כנ"ל. וכל אלה הדברים מונעים מכם כל טוב ולא בא בן ישי, וכנ"ל בסנהדרין אין בן דוד בא עד שיכלו גסי רוח מישראל כנ"ל והבן.

*

ומעתה נשים פנים אל מאמר הניצב פתח השער, דיש לדקדק למה דווקא בזכות ארבעה דברים הללו נגאלו. והנה וודאי י"ל עפ"י הנ"ל הגאולה ובעלי לשון מעכבים את הגאולה, ואיתא במס' סוטה (ד' ע"ב) כל אדם שיש בו גסות רוח כאלו בא על עריות, כתיב הכא (משלי ט"ז ה') תועבת ה' גבה לב, וכתיב התם (ויקרא י"ח כ"ז) כי את כל תועבות האל עשו

כביכול לפרוש ממנה כנ"ל במדרש, אבל אם לא דברו לשון הרע אז שפיר ניתן להם התורה, והוא גם הוא ידור עמהם כנ"ל שאמר ויקחו לי תרומה. ולפ"ז שפיר אמר המדרש לא ניתנה רק שלא ידברו לשון הרע, ואז יכול כביכול והתורה שניהם יחד אצלם במדור אחת כנ"ל ונכון הוא.

והנה בסוטה דף ה' (ע"א) איתא נמי בזה הלשון אמר רב חסדא [ואיתימא] אמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם כו' ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע כו', וכבר נזכר לעיל גסי רוח הם כבאי על עריות. וזהו דברי המדרש הנ"ל **בזכות שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין** היו נגאלים, דעיקר הגאולה היה כדי לקבל התורה וכדכתיב (שמות ג' י"ג) תעבדון את אלהים על ההר הזה, וגם ע"ז היה עיקר שעבוד מצרים להיותם יכולים לקבל התורה כנ"ל, וא"כ אי היה בהם גסי רוח ובעלי לשון ממילא לא היו יכולים לקבל התורה, כי כביכול קשה לפרוש ממנה כנ"ל, ואצל גסי רוח ובעלי לשון אמר קב"ה דאין אני והוא יכול לדור בעולם כנ"ל.

אז י"ל כפשיטא שהיו גדורין מעריות, והיינו עפ"י דאיתא במדרש ילקוט סדר במדבר (רמז תרפ"ד) בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן מה ראו אלו להתקרב יותר מאומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם כו' (ועיין לקמן מדר ז' הארכמי כנל זה), וא"כ שפיר בזה שהיו גדורין מעריות והיו מיוחסים היו ראויין לקבל התורה, ומשום הכי שפיר נגאלו.

ומשום הכי אמר נמי **בזכות שלא שינו לשונם כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש**, והיינו עפ"י מה דאיתא בנזר הקודש דף קפ"ב וקפ"ג (ב"ר ל"ח ט"ו) בשם הוזהר (בראשית קע"ז). ופרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ד) בשעת דור הפלגה קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים את כסא הכבוד ואמר להם בואו ונבלבלו לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון, והפילו גורלות שנאמר (דברים ל"ב ח') בהנחל עליון גוים, ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם וזרעו. והכוונה שמתחלה היו כולם תחת והנהגתו

והשגחתו ית', ולכן אז כולם דברו לשון הקודש המיוחד לו ית' אשר בו ברא עולם, ואח"כ השליכם מעל פניו ונמסרו תחת השגחתם והנהגת השבעים שרים, ולכן מאז נתבלבל לשונם לשבעים לשון כלפי השבעים שרים, שמכל שר נשפע לשון אחד על אומתו כפי בחינתו למעלה וכמבואר בזה, כי אם את אברהם וזרעו בחר לו י"ה לחלקו להיותו תחת הנהגתו והשגחתו, ולהם נשאר לשון הקודש שהוא לשון יחידו של עולם ומיוחד לו ית', עכ"ל הנזר הקודש הנ"ל, ע"ש באריכות. מכלל דבריו שמענו כי לשון הקודש מיוחד הוא לישראל לבד להורות כי הם חלקו ית', וא"כ משום הכי נמי בזכות זה שהיו משמרים לשונם במצרים והיו מדברים בלשון הקודש, זכו להיות עם ה' אשר בחר בהם להיות עם סגולה וליתן להם התורה, ושפיר נגאלו בזכות זה.

ומכאן תוכחה מגולה אחינו בני ישראל להעת הזאת אשר בעו"ה ינבלו צור תעודה בלשון זר, הלא זה עיקר חלקינו, וגם התורה נתנה דווקא בלשון הקודש כדאיתא במדרש רבה פל"א ופי"ח ע"ש במדרש רבה בראשית, והלא בזכות זה נגאלו. וראיתי שכבר דרש דרש בזה גאון עוזינו רבינו מו"ה יהונתן ז"ל ביערות דבש ח"ב דף ע"ד, על הלומדים לשון צרפת ולשון ולשון אטליא ויון, מחמת כי הכל תליא בלשון הקודש ע"ש ולנפשך יונעם. והנה בימיו עכ"פ לא היו מבזים התורה בלשונם, אבל כעת בעו"ה סתם עליהם פי המדברת בלשון הקודש כלל וכלל, וגם תורתנו הקדושה בעו"ה הם מנבלים בלשונם, וכבר דיברתי בזה כמה פעמים.

נחזור לדברי המדרש הנ"ל במה שאמר ומסיים עוד **בזכות שלא שינו את שמם**, היינו נמי עפ"י הנ"ל דעיקר היה כדי לקבל התורה (ועיין נמי בזה בספר צינה לעמים סוף דרוש כ"ג דכמז משום הכי כמיז (שמות י"ג ט') למען תהיה תורת ה' צפיק אלל ילאמ מלריס, להורות דעיקר הגאולה היה בזה לקבל המורה ע"ש). והנה זה ידוע אם אינן עושין רצונו של מקום אז הם מכוונה בשם יעקב אבל כשעושין רצונו מכוונה הם בשם ישראל, והנה נשמתן של ישראל ואור התורה הם שורש אחד, כי דורשי רשומות (מגלה

קדוש על דברים של הבל ושטות. אחיי אחיי חדלו מדרך הלזה, והכי לא די לנו צרות ותלאות אשר עברו עלינו בגלות המר הזה, ועוד בעו"ה חיינו תלואים מנגד הכל טרודים במסים וארנונות בעו"ה, ובוודאי אין ראוי לשמוח ביו"ט רק בשמחה של מצוה ולקיים מצותיו ית' באיסור חמץ ובאכילת מצה ושתיית ארבע כוסות, ואז יקוים דברי ירמיה (כ"ג ז'-ח') הנה ימים באים ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מכל הארצות אשר הדחתים שם במהרה בימינו אמן.

עמוקות ואתחנן אופן קפ"ו) אומרין ישראל נוטריקון י"ש ש"שים ר"בוא א"ותיות ל"תורה (ועיין מזה מ"ש לעיל צניח המשפה מדר ז'), וא"כ שפיר אמר שלא שינו את שמם ונשאר להם שם ישראל, ושפיר היה להם שייכות בתורה ומשום הכי נגאלו והבן.

או י"ל כפשוטו זהו היה המעלה שלא שינו את שמם, עפ"י מה דאיתא בספר הכוונות (סוד חיבוט הקבר) שיש לכל אדם מישראל שני שמות, אחד השם שקורין לו האב והאם ומסכימים עליו מלמעלה תחלה ונותנים בלבם ליתן לו זה השם ומיד כותבין זה השם תחת כסא כבוד, וכתב שם דיש לאדם מיד עוד שם אחר לעומת השם הנ"ל, ואותו השם הוא שם הטומאה בחלק הקליפה והוא נרשם בארץ בעמקי תהום ומצולה זה לעומת זה זה בשמים וזה בארץ, ואם האדם הוא צדיק גובר השם הקדוש הנ"ל ונשתרש בו, והרי שואלין אותו אחר מותו על שמו ומגיד, כי זוכר כאשר הגבירו את שמו הקדוש בחייו, ונמצא ביטל את השם הטומאה הנ"ל ושם הקדוש נשאר חקוק ורשום תחת כסא הכבוד, ואז כשמגיד את שמו הקדוש אין רשות למחבלים להזיקו ולפגוע בו ומתפרדים ומתבטלים ממנו. ואדם רשע הוא ח"ו אז נותן הוא כח וחיל לאותו שם הטומאה ונמצא שמו הקדוש נמחק מתחת כסא הכבוד ואז נשכח שמו ממנו ונמצא שאינו יודע שום שם, שהרי שם שבטומאה נעלם היה ממנו אפילו בהיותו בחיים, ושם הקדוש נשכח ממנו ואז מיד מתדבקים המחבלים והחיצונים ר"ל ומחמירים דינו וענשו מאד עכ"ל (והוצא דצריז צספר אספקלריא המאירה סדר שמות), וא"כ הרי מעלה גדולה היה בזה שלא שינו את שמם, היינו זה שם הקדוש שלהם נשאר תחת כסא כבודו ובו היו מתגברים, ומשום הכי שפיר זכו בזה לגאולה כי היו צדיקים כנ"ל והבן.

בלל הדבר אחינו בני ישראל, הקנאה והשנאה ולשון הרע הוא קוץ מעכב בגלות המר הזה כנ"ל באריכות, ובעו"ה זה עדיין מתגולל בקרבינו, ואדרבה ביו"ט אשר העם פנוים ממלאכתם, אז בעו"ה עיקר רכילות ולשון הרע זה על זה, ומחלוקת גדולה תמיד דוקא ביו"ט בבית הכנסת במקום

דרשות דלהלן נעתק מספר בתי נפש, בית המדרש חדר א' - פרשת בשלח, והדפסנוהו כאן לזכות את הרבים:

ספר בתי נפש

בית המדרש חדר א'

פרשת בשלח

אִתָּא במדרש (מכילתא ר"פ בשלח) ויהי בשלח בפרעה וגו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו', קרוב שבועת אבימלך [אם תשקור לין] ולניני ולנכדי (בראשית כ"א כ"ג), ועדיין היה נכדו קיים עכ"ל. ויש לדקדק אמאי כתב המדרש טעם אחר מה שמצינו בהדיא מפורש בקרא גופיה, דכתיב כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה וגו'.

ונ"ל לבאר, ומקודם אבאר דברי רש"י שפירש על קרא פן ינחם העם וגו' וז"ל, פן יחשבו מחשבה לשוב מצרימה כו'. ומדקדק בספר ברכת שמואל מאי יחשבו מחשבה לשוב מצרימה, דמזה משמע הא אם לא מוליד אותם דרך פלשתים לא היה להם לחשוב מחשבה ע"ש היטב.

ונ"ל לתרץ, עפ"י מה שתירצו הקדמונים הא יצאו קודם זמנם ולא היה רק רד"ו שנה, וכתיב (בראשית ט"ו י"ג) ועבדום ארבע מאות שנה, היינו דקושי שעבוד היה משלים. אמנם בסדר הקודמת הבאתי בשם תוספות במס' שבת דף י' (ע"ב ד"ה ה"ג נתגלגל) שכתבו קושי שעבוד היה מחמת מכירת יוסף. אך התפארת הגרשוני פ' קרח כתב דמכירת יוסף לא היה חטא, עפ"י מה דאיתא דיעקב נענש כן עבור שלא קיים כיבוד אב כדאיתא במגלה (טז:): עי"ש. אך זה תליא אי כיבוד אב משל אב או אף משל בן, דהנה הבגדי אהרן כתב כיון שיעקב כינס כל האוצרות שם אצל לבן, משום הכי לא היה ליעקב לחסור כיסו בשביל אביו כי כיבוד אב [משל אב] ולא משל בן, וזהו ששלח יעקב לעשו לאמר לו (בראשית ל"ב ו') ויהי לי שור וחמור וגו', היינו שלא יאמר עשו שיבוא עלי בחטא שלא כיבדתי הורים, לזה אמר ויהי לי שור וחמור וגו', ר"ל שכנסתי לי כל

האוצרות כאן ולא בלתי אפשרי היה לחסור את לחמי בשביל כיבוד אב יעו"ש באריכות מזה בפ' וישלח (דף כ"ז ע"ד).

תו אקדים מה שהקשה היפה תואר (ב"ר נ"ד ד') למה שהיה אברהם בשמחת בניו ז' דורות, הלא אינם היו מצווים לקיים שבועתו של אברהם, והאריך למעניתו, ותירץ שם שמשום כבוד אביהם נגעו בה. וכתב התפארת הגרשוני דכל זה אי כיבוד הוא משל בן ע"ש בפ' וישלח, וכן כתב בסדר זו (פ' בשלח) ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא במדרש (ילקוט שמעוני שמות רמז רכ"ד) בראותם מלחמה, היינו מלחמה של שבט אפרים שיצאו קודם זמנם ונהרגו בגת עי"ש.

ולפ"ז י"ל זהו מחשבה שיש להם לחשוב באם מוליכין אותן דרך פלשתים כפירש"י הנ"ל, והיינו דיהיה קשה להם היכא היא שבועת אברהם שנשבע לאבימלך ולניני ולנכדי ועדיין נכדו קיים כנ"ל במדרש, אלא ודאי צריך לומר דכיבוד הוא משל אב ולא משל בן, וממילא אז לא צריכים לקיים שבועת אביהם כקושיית יפה תואר הנ"ל, וא"כ לפ"ז לא חטא יעקב בכיבוד אב כיון דכנס האוצרות אצל לבן כנ"ל וכיבוד אינו משל בן כנ"ל, ולפ"ז ממילא מכירת יוסף היה חטא ובשביל זה היה צריך להיות קושי השעבוד כנ"ל, וממילא יצאו קודם זמנם. ועל כן עתה בראותם מלחמה של שבט אפרים שנהרגו על שיצאו קודם זמנם כנ"ל במדרש, א"כ ממילא יעלה מורא עליהם לאמר, הלא גם אנחנו יצאנו קודם הזמן כנ"ל, וג"כ המה ח"ו בסכנה זו, ומכאן זה יחשבו מחשבה לשוב מצרימה. וכל זה אם היה מוליכין

אותן דרך פלשתים כנ"ל, משא"כ אם לא באו דרך פלשתים כלל, ממילא שוב לא היה להם לחשוב מחשבה כלל, די"ל דקושי שעבוד היה משלים, דמכירת יוסף לא היה חטא דכיבוד הוא אף משל בן וכנ"ל באריכות. וזהו דברי רש"י הנ"ל פן יחשבו מחשבה כו' וק"ל.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, דשפיר קאמר כי קרוב הוא, היינו קרוב שבועת אבימלך ועדיין נכדו קיים כנ"ל, אך לפי דקיי"ל ביו"ד סי' ר"מ (ס"ח) דכיבוד אב אינו רק רק משל אב ע"ש בהגהה, א"כ לא צריכין לקיים שבועת אביהם כקושיית יפה תואר הנ"ל, ושפיר היה יכול להוליד אותם דרך פלשתים, לזה מסיים הקרא באומרו כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה, היינו של שבט אפרים כנ"ל שנהרגו על שיצאו קודם זמנם, וא"כ כיון דנתוודע להם דכיבוד אינו רק משל אב, מכח זה יהיה להם הוכחה דיצאו גם הם קודם זמנם כנ"ל באריכות, וא"כ ג"כ יעלה מורה עליהם כנ"ל ויחשבו מחשבה לשוב מצרימה כפירש"י הנ"ל, ומשום הכי לא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כנ"ל באריכות וק"ל.

מדרש תמוה הובא במפורשים סדר זו (פ' בשלח), הים ראה וינס מה ראה ברייתא דרבי ישמעאל ראה, עכ"ל.

ונ"ל לבאר עפ"י מה דהקשה הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש שני) על הא דכתיב ביוסף (בראשית ל"ט י"ב) ויעזוב בגדו וינס החוצה, הא בן נח אין מצווה על זה, ולדעת הרמב"ם (הל' יסוה"ת פ"ה ה"ד) אם לא עבר ונהרג הרי זה מתחייב בנפשו ע"ש, א"כ הרי הסכין את עצמו שלא כדין ע"ש.

תו אקדים שתי הקדמות, חדא מה דאיתא במס' סנהדרין דף ע"ד (ע"ב) דרצה לומר בן נח אינו מצווה על קידוש השם, והיינו מדכתיב בנעמן (מלכים ב' ה' י"ח) לדבר הזה יסלח ה' לעבדיך בבוא אדני בית רמון והוא נשען על ידי בהשתחויתי, וכתוב (פסוק י"ט) ויאמר לו לך לשלום, שאלישע

הודה לו לדבר, ואם איתא שבן נח מצווה על קידוש השם לא היה לאלישע להודות לדבר איסור, ודחי הש"ס דלמא התם בצנעה הוי ולכן הודה לו אלישע, אבל לעולם בפרהסיא גם בן נח מצווה על קידוש השם ע"ש. והקשה הכותנות אור בעהמ"ח פנים מאירות בסדר וארא, לפי מה דאיתא בפסחים דף נ"ג (ע"ב) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לתוך כבשן האש, נשאו ק"ו בעצמן מה צפרדע שאינן מצווין על קידוש השם כתיב בהו (שמות ז' כ"ח) ועלו [ובאו] בבתוך ובתנור ובמשארותיך, אימתי משארות מצויים אצל התנור בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה, והקשו תוס' (ד"ה מה ראו) מאי פריך מה ראו חנניה וכו' שמסרו עצמן הלא בפרהסיא הוי ומקרא מלא הוא בכל נפשיך (דברים ו' ה') אפילו נוטל את נפשיך (ברכות נ"ד.), ותירץ המהרש"א בחידושי אגדות וז"ל שהם היו סוברים כרבי ישמעאל (סנהדרין ע"ד). דאמר מנין שאומרים לו עבוד עבודה זרה שיעבור ואל יהרג תלמוד לומר (ויקרא י"ח ה') וחי בהם ולא שימות בהם, יכול אפילו בפרהסיא תלמוד לומר (שם כ"ב ל"ב). ונקדשתי בתוך בני ישראל, ובצלם שהעמיד בבקעת דורא לא היו מישראל עשרה, א"כ פריך שפיר מה ראו למסור עצמן לכבשן האש, כיון שהיה בצנעה לא היו מצווין על קידוש השם, ותירץ שלמדו ק"ו מצפרדעים. והנה לפי פירוש מהרש"א הנ"ל קשה דהא כל ק"ו ניתן לדרוש, ואם איתא שחנניה מישאל ועזריה למדו ק"ו שאף בצנעה מחוייבים למסור על קידוש השם, וא"כ אף בני נח מצווין על קידוש השם אף בצנעה, א"כ הדרא הקושיא לדוכתיה למה הודה אלישע לדברי נעמן הא אפילו בצנעה איכא איסור, עכ"ל הפנים מאירות בספרו כותנות אור הנ"ל.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה פ' וישב (פ"ד ה', פ"ז ח') בזכות יוסף נקרע הים, בזכות ויעזוב בגדו וינס החוצה ע"ש.

ולפ"ז מתורץ היטב המדרש הנ"ל, מה הים ראה, וינס, דר"ל ראה זכות יוסף וינס החוצה כנ"ל, וקשה קושיית פרשת דרכים הנ"ל הא אדרבה בזה

שני דברים, כיון דכבר נשלם הזמן משנולד יצחק כמו שהשיב לו אח"כ. ועוד קשה למה האריך כ"כ באומרו כלום אמרתי בארץ מצרים כו', בקיצור הוי להשיב משנולד יצחק היו גרים.

ונ"ל לבאר היטב, עפ"י מה דאיתא במפרשים (תורת חיים חולין צ"ב). הא דיצאו קודם זמנם היינו דישימו בשאר ד' מלכיות. אך הקשו על זה א"כ למה נטלו שכר עבודה, הא אין שכירות משתלמת אלא לבסוף (קידושין מ"ח:). ע"ש (וצרע נק"פ פ' כי מצוא מזה). ולפ"ז זהו התחלת המדרש הנ"ל, דוודאי בתחלת ביאת משה לגואלם לא היה שום טענה לעווא, דהיה סובר דישימו השאר וכו"ל. אמנם בשעה שיצאו ממצרים אז ראה וידע וינצלו את מצרים, והיה קשה לו הא אין שכירות משתלמת אלא לבסוף, וצריך לומר דכבר נשלם הזמן, משום הכי טען ואמר עדיין לא עבדו בהם רק פ"ו שנים וגזרת ועבדום ארבע מאות שנה, על כן תן לי רשות ואחזירם כנ"ל. אמנם באמת כבר התחיל הגירות משנולד יצחק כנ"ל שהשיבו לו הקב"ה כן, ושפיר היה כבר הסוף של שעבוד כשיצאו ממצרים ושפיר נטלו שכר העבודה.

אך אנכי הבאתי בסדר הקודמים בשם הפרשת דרכים (דרוש י"ז) ושאר מפרשים, דהא דנוכל לחשוב משנולד יצחק היינו דווקא אם לא יצאו מכלל בני נח קודם מתן תורה, ואז לא קנה אברהם ארץ ישראל בחזקה שהחזיק בה (ב"ב ק'), דעכו"ם אינו קונה בחזקה (שם ל"ה:), וא"כ שפיר מקוים ביצחק גר יהיה זרעך בארץ לא להם, דגם ארץ ישראל מיקרי לא להם כיון דאינה מוחזקת היא. משא"כ אי כבר יצאו מכלל בני נח מימות אברהם, א"כ קנה אברהם ארץ ישראל בחזקה שלו, וא"כ ארץ שלהם הוי ולא נוכל לחשוב משנולד יצחק דלא היה רק בארץ ישראל, וכתוב גר יהיה זרעך בארץ לא להם דווקא, (עיין מזה נאליכות נסדר הקודמים כמה פעמים).

אמנם לכאורה מוכח דלא יצאו מכלל בני נח, דהנה הרמב"ם כתב משום הכי נענשו המצרים אף דנגזר מקדמת דנא ועבדום ועינו אותם, היינו דכלום

עשה שלא כדין שהסכין את עצמו כיון דבן נח אינו מצווה על קידוש השם כנ"ל (עיין נפרשת דרכים דרך האחרים שהקשה על המדרש הלוה דקאמר נזכות יוסף נקרא הים קושיל זו ע"ש), לזה אמר ברייתא דרבי ישמעאל ראה, והיינו ברייתא דרבי ישמעאל הידוע, רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן מקל וחומר וכו', ונדרשת בהן דייקא, והיינו דניתן לדרוש, וא"כ כיון דק"ו ניתן לדרוש ממילא מוכח דבני נח מצווין על קידוש השם מק"ו דצפרדעים כנ"ל בפנים מאירות ובמהרש"א הנ"ל, וא"כ יוסף כדין וינס החוצה, וא"כ שפיר היה זכות יוסף בזה, ומשום הכי נקרא הים בזכותו כנ"ל וק"ל. (ועיין בסדר ויקהל לקמן מ"ש על מדרש זה).

במדרש אבכיר סדר זו (עי' ילקוט שמעוני רמז רמ"א) וז"ל, בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליהם דין, שאתה אמרת (בראשית ט"ו י"ג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' וגזרת שיהיו משועבדים ארבע מאות שנה, ועדיין לא עברו רק פ"ו שנים [משנולדה מרים וכו'] תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה שלי, כשם שאתה קיים כך שבועתך קיים, באותו שעה השיבו הקב"ה לעווא כלום נתחייבו בניי שעבוד אלא בשביל דבר אחד שאמר אברהם (שם פסוק ח') במה אדע כי אירשנה וכו', כלום בארץ מצרים אמרתי, בארץ לא להם דברתי, וכבר גלוי וידוע מיום שנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו להם ארבע מאות שנה, אין לך לשעבד בבניי כלום, באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל ממצרים עכ"ל.

והנה במדרש הלזה רבו הדקדוקים. חדא, מפני מה המתין עוזא עד שיצאו ממצרים ולאמר תן לי רשות ואחזירם, וכי וודאי לא טוב היה יותר לפניו לטעון טענה זו שלא נשלם הזמן בעודם תחת ידו מיד ששמע ממושה שרצה לגואלם. ועוד קשה מה השיבו הקב"ה כלום נתחייבו בניי שעבוד אלא בשביל דבר אחד, מה לי אם בשביל דבר אחד או

במס' סוטה דף ל' (ע"ב) גרסינן, בו ביום דרש רבי עקיבא, כשעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה, כגדול המקרא את הלל והן עונין אחריו ראשי פרקים כו' אשירה לד' כו' עכ"ל. ויש לדקדק למה דווקא בו ביום דרש דרוש הלזה.

ובבואי למדינה זו על הרבנות ק"ק שנאמץ פ' בשלח שנתקנג"ל, אמרתי דרך דרוש על המאמר הנ"ל, עפ"י דמצינו שני טעמים למה נתנה תורה במדבר דווקא, חדא משום השבטים שזה יאמר בחלקי וזה יאמר בחלקי יותן התורה ע"ש במדרש (עי' במדב"ר י"ט כ"ו), ועוד טעם איתא במדרש (ב"ר צ"ט א') שאין לך הר וגבעה שאין עליה עבודה זרה, משום הכי נתנה על הר סיני דווקא, וזהו למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים ס"ח י"ז), לשון גבן או דק (ויקרא כ"א כ'), משום לתא דעבודה זרה נדחו ע"ש.

והנה הנפק"מ בין שני טעמים הנ"ל, עפ"י מה דאיתא במס' ע"ז דף נ"ג ע"ב, ואשריהם תשרפון באש (דברים י"ב ג'), מכדי ירושה היא מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומשני כיון דפלאחו לעגל גליא דעתייהו דניחא להו ע"ש. והנה לפ"ז אי ארץ ישראל מוחזקת היא והוי ירושה, א"כ שפיר קשה למה במדבר דווקא נתנה תורה, ואין לומר משום עבודה זרה, קשה קושיית גמ' הנ"ל מכדי ירושה היא להם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כנ"ל, ותירוצו דגמ' לא שייך עדיין דמתן תורה קודם מעשה עגל היה, וצריך לומר כאידך טעם מפני השבטים, אבל להך טעם מפני עבודה זרה צריך לומר דארץ ישראל אינה מוחזקת ולא הוי ירושה.

ועוד נפק"מ, אי ירושלים נתחלקה לשבטים אז שפיר י"ל מפני השבטים וכן"ל, משא"כ אי ירושלים לא נתחלקה הוי ליתן על הרי ירושלים דכל השבטים שווים בה (וכן אימא נפלארת הגרשוני נפ' קמ' ע"ש), וצריך לומר כטעם ב' מפני עבודה זרה,, ואז צריך לומר דארץ ישראל אינה מוחזקת וכן"ל.

תו אקדים מה דאיתא בזרע ברך שני (פ' שמות) הך פלוגתא אי ירושלים נתחלקה או לאו, תליא אי מכירת יוסף היה חטא אז שפיר נתחלקה ירושלים

בארץ מצרים כתיב בארץ לא להם סתמא כתיב ולא נגזר על המצריים דווקא, ומשום הכי נענשו, ע"ש בהל' תשובה (פ"ו ה"ה). אך בש"ך על התורה (שמות א' י') איתא דישאל נשתעבדו במצרים דווקא, כיון שחטא אברהם במצרים ואמר לשרה אמרי נא אחתי את (בראשית י"ב י"ג), דהיה לו לבטוח בה' ע"ש, וא"כ לפ"ז הרי נגזר השעבוד במצרים. אמנם בפ' לך כתבתי, דאם לא יצאו מכלל בני נח אז שפיר עבד אברהם בזה שאמר אמרי נא אחותי את, דבן נח אין מצווה על קידוש השם, וכתב הרמב"ם בהל' מלכים (עין הל' יסוה"ת פ"ה ה"ד) אם נהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו (ועין מ"ש כזר נסדר זו לעיל מוס), וא"כ אדרבה אם הסכין את עצמו היה עבירה בידו (עין לעיל מוס באריכות נפ' לך). ולפ"ז אי יצאו מכלל בני נח הרי חטא אברהם בשתי דברים אשר בעבורם נגזר שעבוד מצרים, אחד שאמר אמרי נא אחותי את כמ"ש הש"ך הנ"ל, וגם במה שאמר במה אדע כנ"ל. אבל אם לא יצאו מכלל בני נח אז לא נשתעבדו במצרים רק מחמת במה אדע, דזה שאמר אמרי נא אחותי את לא הוי חטא כנ"ל באריכות.

וזהו שהשיב הקב"ה לעוזא כלום לא נתחייבו בניי שעבוד רק בשביל דבר אחד שאמר אברהם במה אדע כו', ודבר אחד דווקא, לאפוקי מה שאמר אמרי נא אחותי את לא היה חטא, והא ראייה כלום בארץ מצרים אמרתי בארץ לא להם דברתי, ואי היה חטא אברהם באמרי נא אחותי את היה לי לגזר במצרים דווקא וכסברת הש"ך הנ"ל באמת, אלא ודאי צ"ל שלא חטא אברהם במה שאמר אמרי נא אחותי את, והיינו עכ"ח דלא יצאו מכלל בני נח, וא"כ בן נח אינו מצווה על קידוש השם, ואדרבה להיפך אם הסכין את עצמו היה עבירה בידו כנ"ל באריכות. וממילא כיון שלא יצאו מכלל בני נח, אז גם ארץ ישראל מיקרי ארץ לא להם עדיין כנ"ל באריכות, וא"כ כבר גלוי וידוע משנולד יצחק נעשו גירים וכבר שלמו ארבע מאות שנה, ומשום הכי באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל ממצרים בטענה מעלייתא וק"ל.

דאם הישראל היו אומרים השירה למה אמרו תביאמו הו"ל למימר תביאנו, ואין לומר דקאי על העתיד מהיכי תיתי נימא דקרא מדבר על העתיד. אמנם לכאורה מצינו קרא על העתיד, דכתיב ונתתי [אותה] לכם מורשה, היינו שמורישין ואינן יורשין, וא"כ שפיר י"ל הוא הדין הך קרא תביאמו מדבר על העתיד וכנ"ל בגמ' דב"ב.

אך בו ביום דווקא שראה שהוסיפו ספסלים בבית המדרש, והיינו על כרחך דמצוה שלא לשמה היו מצוה כנ"ל, ואיתא במס' נזיר (כ"ג:) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ע"ש, וא"כ הרי מכל שכן כיון דמצוה שלא לשמה מותר דעבירה לשמה מותר, וא"כ ממילא מכירת יוסף לא היה חטא כנ"ל, וא"כ ממילא ירושלים לא נתחלקה לשבטים כדי שיהיה יד כולם שווים בבית המקדש כמ"ש הזרע ברכ' הנ"ל, וא"כ לפ"ז קשה למה נתנה תורה במדבר, ואין לומר מפני השבטים כנ"ל קשה ה' ליתן בהרי ירושלים כיון דלא נתחלקה כנ"ל, וצריך לומר מפני שאין הר שאין עליו עבודה זרה, וקשה מכדי ירושה היא ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כנ"ל, אלא ודאי צריך לומר ארץ ישראל אינה מוחזקת וכנ"ל באריכות, ולפ"ז הרי י"ל ונתתי לכם מורשה כפשוטא שמורישין והן אינן יורשין, ולא משום דמיתו, רק כיון דארץ ישראל אינה מוחזקת א"כ אין ירושה להם ע"ש פירש"י היטב. וא"כ כיון דלא מצינו קרא על העתיד, א"כ שפיר דרש באותו פעם כגדול המקרא את הלל כו', דאל"כ קשה תביאנו הו"ל למימר, ולמדחק דקאי על העתיד היכן מצינו כה"ג בקרא שמדבר על העתיד, כיון מקרא ונתתי לכם מורשה אין ראיה, אלא ודאי שמשא אמר השירה והן עונין אשירה לה' כו', ומשום הכי שפיר קאמר תביאמו, כיון דהוא ידע שנאמר לו עתה תראה ובל"א מלכים לא תראה וכנ"ל ודו"ק.

כדי שיבנה בית המקדש בחלקו של בנימין, כדאיתא במדרש (ב"ר צ"ט א') משום הכי נבנה בחלקו של בנימין כיון דלא חטא במכירת יוסף ע"ש, אבל אי מכירת יוסף לא היה חטא אז ירושלים לא נתחלקה כדי שיהיה יד כולם שווים בה בבית המקדש ע"ש באריכות (ולקמן צפ' יתרו הנאמי לשונו נאריכות).

תו אקדים מה דאיתא במס' ב"ב דף קי"ט ע"ב דמשום הכי קמסתפקי ליה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, דכתיב (שמות ו' ח') ונתתי [אותה] לכם מורשה כו', ירושה לכם מאבותיכם, או דלמא ארץ ישראל אינה מוחזקת ומורשה היינו שמורישין ואינן יורשין כו', ואי תימא האריך מצוין קרא על העתיד, והיינו דכתיב (שמות ט"ו י"ז) תביאמו ותטעמו כו', תביאנו לא נאמר אלא תביאמו, מלמד שמתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין ע"ש פירש"י היטב. והנה כל זה אי ישראל אומרים כל השירה, אבל לדעת רבי עקיבא הנ"ל דאמר כגדול המקרא את הלל ומשה אמר השירה והן ענו אשירה לה' כו', לא מוכח דלעתיד קמדבר, די"ל משה שפיר קאמר תביאמו, דלא יכול לומר תביאנו, כיון דכבר נאמר לו עתה תראה ובל"א מלכים לא תראה כפירש"י פ' שמות (ו' א').

תו אקדים שני הקדמות קטנות. אחד שהמפרשים כתבו מכירת יוסף היה עבירה לשמה, כמו דאיתא במדרש פ' וישב (ב"ר פ' פ"ד י"ד) וישנאו אותו כדי שלא יצא ממנו ירבעם שעתיד להשניאו לבעלים ע"ש, וא"כ אי עבירה לשמה מותר מכירת יוסף לא היה חטא וירושלים לא נתחלקה לשבטים, וא"כ קשה למה ניתנה תורה במדבר ולא בירושלים, וצריך לומר מפני עבודה זרה, וא"כ צ"ל ארץ ישראל אינה מוחזקת כנ"ל באריכות.

ותו אקדים מה דאיתא בגמ' דברכות פ' תפלת השחר (כ"ח.) באותו יום הוסיפו ספסלים בבית המדרש דמתוך שלא לשמה בא לשמה ואפילו תלמיד חכם שאינו תוכו כברו יכנס ע"ש.

ולפ"ז י"ל דוודאי הא דאמר רבי עקיבא כגדול המקרא את הלל, דמשה אמר כל השירה כנ"ל, היינו

בתי נפש

בית מועד

חדר ב' - דרושים לחג השבועות

עם הוספה של שני דרשות לחג השבועות מכת"י
ופלפול אחד מתוך קונטרס חידושי סוגיות בכת"י על חג השבועות

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

עליין מועד
לכבוד סבילות

בתי נפש - בית מועד

חדר ב' לחג השבועות

דרוש לחג השבועות יום מתן תורתנו, זה חלקינו מכל עמלינו, להיטיב אחריתנו.

וזוהו ביאור אצלי מדרש (רבה) רות (ה', ד') וז"ל **ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל** (רות ב', י"ב), **א"ר חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו עכ"ל**. והנה רבים תמיהו מה חידש ר' חסא בדבריו יותר מהכתוב בהדיא (עיין בזה בפרשת דרכים, דרך המצפה, דרוש כ"ו בסופו). אמנם לדברינו הנ"ל אמרתי שהוא לפי פשוטו, והיינו באשר נדקדק מקודם בפסוקים הנ"ל, דכתיב שמוה (י"ב-י"ג) באומרו בועז לרות, **ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו**, ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך. והנה יש לדקדק שהוא כפל, **ישלם ה' פעלך** והדר משכורתך שלימה. גם מהיכי תיתי שלא תהיה שלימה. גם מעיקרא אמר **ישלם ה'**, ולא אמר **ה' אלהי ישראל**, כאשר אמר בתר הכי מיד ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלהי ישראל. ועוד מה שהשיבה רות כי נחמתני, מה תנחומין היה מנחמה לה, רק בשורה טובה על תשלומין פעולתה. וגם כפל הדברים כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך. וביותר יש לדקדק מאי ותהי משכורתך, ותהיה או ויהיה משכורתך הוי למימה.

אמנם לדברינו הנ"ל י"ל דבועז בישר לה שני דברים, אחד מה שתקבל שכר בהיותה גיורת על פעולת המצות אשר תעשה, ועוד בישר לה כי זה די לה שכר כבר במה שזכתה לחסות תחת כנפיו יתברך, אשר איננו מייחד אלהותו רק על ישראל ולא על שאר עממיו, ועכשיו

במדרש מכילתא (יתרו, פ' בחדש, פרשה ה') וז"ל, **למה לא נאמרה עשרת הדברות בתחלת התורה, משלו משל למה הדבר דומה למלך שנכנס למדינה אמר להן אמלוך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו, מה עשה בנה להם את החומה והכניס להם את המים כו', כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים וקרע להם את הים, אמר להן אמלוך עליכם אמרו לו הן. רבי אומר להודיע שבחן של ישראל, כשעמדו כולם על הר סיני לקבל התורה הושוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה, עכ"ל.**

ידוע ומפורסם שתכלית האדם השלם הוא דביקות אלהי, כי זה כל האדם השלם הזוכה למדריגה זו חי חי יקרא, כמה דאת אמרת (דברים ד', ו) ואתם הדבקים בה' [אלהיכם] חיים כולם היום. והנה זה עיקר שמחתנו בחג המקודש הלוה אשר בו זכינו להיות עם סגולתו וקרבתו לעבודתו עבודת קודש, כי זה עיקר השמחה, הזכות שזכינו לזה, וזה הוא בעצמו שכרינו במה שאנו שומרים מצותיו יתברך ואנחנו עבדי ה' ב"ה, וכמ"ש האלשיך ז"ל בתהילים קי"ט על פסוק (ל"ג) הורני ה' דרך חוקיך ואצרנה עקב, ר"ל הורני דרך חוקיך, ודי לי מהשכר שאנצור אותם, וזהו ואצרנה עקב ע"ש. וזהו נמי שכר מצוה מצוה (אבות פ"ד מ"ב), דהיינו המצוה בעצמו הוא השכר שזכה לעשות מצוה, עיין בזה במדרש שמואל בפרקי אבות פ"ד משנה ב' שהביא כל זה בשם האלשיך ז"ל.

אשר לא ידעת וגו', וא"כ עשתה רות שני דברים, חדא גמילות חסדים שעשתה עם חמותה, ועוד הגירות שגיירה את עצמה. וא"כ משום הכי אמר כפל, **ישלם ה' פעלך**, היינו במה שפעלה עם חמותה, והדר גם **ותהי משכורתך שלימה מעם ה' וגו' אשר באת לחסות תחת כנפיו**, והיינו שגיירה את עצמה. וא"כ אמר לה בועז שני ענינים.

אבל י"ל דהכל אמר לה על שגיירה את עצמה, וכה אמר לה, דכלל הוא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין צ'), מזה שלא עשה כן לכל גוי כנודע, וא"כ אמר לה **ישלם ה' פעלך**, היינו בעולם הזה ישלם לך פעולתך, ואעפ"כ **ותהי משכורתך שלימה** בלתי חסרון כלל, **מעם ה' אלהי ישראל**, ר"ל מזה שהוא אלהי ישראל ומטיב להם בעולם הבא, שזה עיקר המקוה של ישראל אל ה' לעולם הבא כנודע, בזה ג"כ יהיה משכורתך שלימה, ואת כל אלה זכית **אשר באת לחסות תחת כנפיו**, וא"כ לפ"ז הכל ענין אחד הוא. (ואח"כ ראינו בחומש עם תרגום על רות דכתב וז"ל, 'גמול ה' לך גמול טב בעלמא דין וכו' ויהי אגרך שלימוראלעלמא דאתי כו', ושמת').

והנה הנפק"מ הוא, לפירוש ראשון קשה מאי ותהי משכורתך שלימה, מהיכי תיתי שלא יהיה שלימה כנ"ל, וגם למה כתיב הכא אלהי ישראל ולא מקודם. אבל לפירוש שני שפיר קאמה, אעפ"י שישלם לך פעלך בעולם הזה, ותהי משכורתך שלימה בעולם הבא, וזה מרמז במה שאמר אלהי ישראל כנ"ל.

ולפ"ז זהו שקשה לבעל מדרש הנ"ל, אם שני ענינים מאי משכורתך שלימה, מהיכי תיתי דלא יהיה שלימה, וגם מאי אלהי ישראל. לזה **אמר ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו**, ר"ל כל הפסוק הזה קאי על מה שבאת לחסות תחת כנפיו, וא"כ שפיר י"ל ישלם פעלך ה' קאי על עולם הזה, ואעפ"כ משכורתך תהיה שלימה לעולם הבא כנ"ל הכל באריכות, אבל לא שני ענינים הם כנ"ל, והבן.

♦

או י"ל כסגנון הנ"ל, אך על פסוק הנ"ל י"ל פירוש אחר, והוא דיש לדקדק עוד מאי ותהי משכורתך שלימה מעם ה', מה' מבעי ליה, מאי מעם ה'. (ועיין בזה בבניה לעתים דרוש י"ז (דרוש לשמיני עצרת), דמשום הכי פירש דהם שני ענינים כנ"ל). אבל י"ל דלעולם ענין אחד הוא מחמת שגיירה, כדמסיים אשר באת לחסות תחת כנפיו, ואעפ"כ שפיר אמר וכאשר אבא, דהנה לעיל כתב גבי רות השבה ממזאב, וכתב הזרע בך שני פ' יתרו (בתחלת הדרוש) מאי השבה דקאמה, דלא יתכן לומר השבה אם לא שכבר היתה נמצא פעם אחת שם, וקשה הרי רות לא היתה מקודם לכן באותו הארץ. וכתב שם עפ"י מה דאיתא בעשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ג, שהגרים מינן אינון אלא שנדחו לפי שעה, ואע"ג דקיי"ל (פסחים ע"ג): נראה ונדחה אינו חוזר ונראה, הרי הגרים מזלייהו עמדו על הר סיני ולא נדחו ע"כ. והענין נתבאר עוד בדברי חכמי אמת דהסיבה לגרים יש מיני חלוקים, יש מיני גרים דמינן אינון אלא שנשבו בתוך הקליפות שגברו, ונעשה באומות תקנות השבים שאם זוכים הם

זכתה היא ג"כ לחסות תחת כנפיו יתברך, וא"כ כבר שכרה בזה הזכות שזכתה לזה להיות מעובדי ה' ב"ה כנ"ל שכר מצוה המצוה עצמה להיות עבד ה' כנ"ל. ואגב נמי רמז לה במה שאמר אלהי ישראל, היינו מזה דכתיב (דברים כ"ג, ד') לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', ורות היתה מואבית ואעפ"כ זכתה לחסות תחת כנפיו, כי מואבי ולא מואבית.

וזהו אומרו **ישלם ה' פעלך**, ר"ל זה וודאי שישלם ה' פעלך מה שפעלת הטוב. אבל **ותהי משכורתך שלימה מעם ה'**, ר"ל כבר הוא משכורתך שלימה מעם ה' אלהי ישראל, ר"ל מזה שהוא אלהי ישראל ואינו מיוחד אלהותו על שאר עממין כנ"ל, ואתה זכית **אשר באת לחסות תחת כנפיו**, וא"כ כבר רב שכרך שזכית לזה כנ"ל. והנה מדברי בועז הבינה וידעה כי גירות שלה מתקבלת באשר שאמר לה רב שכרה שזכתה לך, ומשום הכי שפיר אמרה **כי נחמתני**, כי היתה מסופקת אולי לא יקובל גירותה באשר דכתיב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', אבל עכשיו שמעה כי באת לחסות [תחת] כנפיו אלהי ישראל, א"כ שפיר צ"ל מואבי ולא מואבית דמואבית יוכל לבוא בקהל ה', ושפיר היה לה נחמה בזה. ושוב אמרה **ודברת על לב שפחתני**, היינו מה שהבטיח לה שישלם ה' פעלה, **ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך**, שהיתה שפל בעיניה שתזכה לקבל שכה, והבן.

ולפ"ז הן הן דברי המדרש הנ"ל, דהיה קשה ליה כפל הבשורה ישלם ה' פעלך וגם ותהי משכורתך שלימה כנ"ל, וגם מהיכי תיתי שלא יהיה שלימה. לזה **אמר ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו**, ר"ל זהו בעצמו מה שאמר ותהי משכורתך שלימה, השכר הוא אשר באת לחסות [תחת] כנפיו, כי בזה רב שכרה שזכתה לזה, וא"כ ליכא כפל כלל, דמעיקרא בישר לה על פעולת המצות השכר הידוע, ואח"כ אמר לה כבר רב שכרה בזה בעצמו שזכתה לחסות תחת כנפיו יתברך אשר הוא אלהי ישראל כנ"ל באריכות. ונכון הוא בעז"ה לפי חומר המדרש.

[ואחר כתיב ביאור על מדרש הזה כמבואר בפנים, ראיתי שיש לפרשו בפשיטות עפ"י גמ' דיבמות דף מ"ח ע"ב מפני מה גרים בזמן הזה מעונים כו', אחרים אומרים מפני ששהו עצמן להכנס תחת כנפי השכינה, אמר ר' אבהו כו' מאי קרא ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה כו' אשר באת לחסות, ופירש"י אשר באת על שמהרת לחסות בו, ועיין בעיון יעקב (שם) משום הכי כתיב כפל ישלם ה' פעלך היינו על שנתגיירה, ותהי משכורתך שלימה על שמהרת לחסות בו ע"ש, והן הן דברי ר' חסא במדרש הנ"ל, דהיה קשה ליה הכפל, לזה אמר ותהי משכורתך כו' אשר באת כו' היינו על שמהרת לחסות, והבן וקצאתי ונכון. (הגהת רבינו בצד הגליון)]

♦

או י"ל על מדרש הנ"ל, והיינו עפ"י ד"ל בהך פסוק ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך מעם ה', דהם שני ענינים, או ד"ל דהכל הוא על ענין אחד. והיינו כי מקודם כתיב (שם, י"א) ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וגו' ותעזבי אביך ואמך וגו' ותלכי אל עם

ואח"כ שכרו אשר יקבל על כל מצוה ומצוה שעושה. אך כבר אמרו חז"ל (ב"ק פ"א.) גדול המצוה ועושה יותר משאינו מצוה ועושה, והנה מצד המצות אשר הוא עושה אחר שנתגייר אז כבר הוי מצווה ועושה, כי כבר קיבל עליו עול מלכות שמים כנודע, אבל קבלת הגירות עליו בעצמו זהו אינו מצווה ועושה, והכי מצווה הנכרי להתגייר, וזה פשוט, אבל אעפ"כ יקבל שכרו משלם על קבלת הגירות על עצמו כמו שכר המצות שעושה אח"כ. וזהו שאמר בועז **ישלם ה' פעלך**, ר"ל זה וודאי ישולם לך היטב פעלך, היינו פעולת המצות אשר תעשה כי בזה אתה מצווה ועושה, אבל **ותהי משכורתך שלימה מעם ה' וגו' אשר באת לחסות תחת כנפיו**, ר"ל אף בזה אשר באת לחסות תחת כנפיו וזהו אינו מצווה ועושה, אעפ"כ תהי משכורתך שלימה כמו במצות שתעשה אח"כ והבן.

נחזור לעניינו דבחג הלזה יום מתן תורתנו עיקר שמחתנו שזכינו להיות עם סגולתו ובחר בנו ליתן לנו תורתו ומצותיו כנ"ל, כי ע"י התורה יש לנו דביקות בה' ב"ה כדאיתא בזוהר כמה פעמים (עיין פ' וירא דף קט"ו:) מאן דלעי באורייתא שכינתא אתיא ומתחברא בהדיה עכ"ל, ולא דייקא ע"י עסק התורה, אלא אפילו המחזיק לומדי תורה כן הוא, כדאיתא בפ' הנושא בכתובות (דף ק"א:) ואתם הדבקים בה' וגו' (דברים י"ד), וכי אפשר לדבק בשכינה והלא כתיב (שם פסוק כ"ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, אלא כל העושה פרקמטיא לתלמידי חכמים והמונה לתלמידי חכמים מנכסיו כאלו מדבק בשכינה, וכתוב חיים כולכם היום עכ"ל.

ובזה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים כ"ט, י"א) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, והיינו עפ"י דברינו הנ"ל, ע"י הדביקות בה' חיים כולכם היום. והנה על קרא גופא יש לדקדק למה זה דווקא נקרא חיים. אבל י"ל עפ"י מה דאיתא במדרש שוחר טוב (ס"ב ג' ע"י"ש, וע"י אלשיך במדבר כ"ה י"ב, וס' צרור החיים [ברלין תק"ל] שער א') בכל יום ובכל שעה נפש האדם מתגרה בו ומבקש לצאת, אך בראותה השכינה שוכנת בקרב כל צדיק וצדיק, אומרת די לעבד שיהיה כרבו, וכתב שם במדרש הנ"ל זהו שאמר דוד (תהלים ל"ה, ד') אין שלום בעצמי מפני חטאתי, והיינו מחמת החטא השכינה מסתלקת וממילא שוב נתעורר מחלוקת ביני ובין נפשי, וזהו אין שלום בעצמי מפני חטאתי ע"ש. וא"כ זהו כוונת הכתוב ואתם הדבקים בה', ר"ל אם שתהיה לכם דביקות בה', שה' ב"ה יהיה עמכם, אז וודאי חיים כולכם היום, משא"כ אם אין לכם דביקות בה' ב"ה, והוא אינו עמכם, אז חייכם אינם קרואים חיים, כי הנפש מתגרה בכל עת ובכל שעה לצאת כנ"ל והבן. והנה כבר נזכר לעיל ע"י התורה בא דביקות אלהי כנ"ל באריכות. וא"כ זהו אומרו ה' עוז לעמו יתן, דזה קאי על התורה כנודע (במדב"ר א' ג'), וממילא אתיא שכינתא ומתחברא כנ"ל, אז יברך ה' את עמו בשלום, היינו קיום לנפשם יהיה שלום ואל יתגרה בהם לצאת וכן"ל במדרש שוחר טוב והבן.

מחזירים אותם לנו, וזהו רמזו במגלת רות למה שכתבנו, דר"ל שנעשה בה תקנת השבים דמינן היתה וחזרה, ע"ש. וע"ש במה שכתב שזהו שאמרה רות ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך, ר"ל דרות טעתה בזה וסברה שהיא מן הגרים אחרים שאינן מינן ע"ש, והם אינן מסטרא דקדושה ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא באלשיך ז"ל סדר ראה על קרא (דברים ט"ז, ט"ז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך וגו', וז"ל הנה ג' פעמים נאמר פסוק זה בתורה, באחד (שמות כ"ג, י"ז) נאמר אל פני האדון ה', ובשני (שם ל"ה, כ"ג) אמר פני האדון ה' אלהי ישראל, ובשלישי פרשה זו נאמר את פני ה' אלהיך. ואפשר שהוא כנגד פסח שבועות סוכות, והאחד שכנגד פסח עדיין לא היה ה' אלהינו בעצם, כי לא נגמרה הטהרה עד ששה בסיון ולא קבלנו התורה, רק נודע היותו יתברך אדון על הכל כי השתתר על פרעה ומצרים וכו', וזהו אומרו את פני האדון, וגם הורה היותו יתברך ה' מהוה הויות כי ברא העולם כו', וזהו אומרו ה'. אך השני שהוא כנגד שבועות שקבלו עליהם אלהותו יתברך ותורתו, ע"כ עליו אמר האדון ה' אלהי ישראל. אך להיות כי עשו את עגל כו', על כן לא היה האלהות בפרטות לכל אחד, ובחג הסוכות שנתכפר להם העון, ומה גם שעבר עליהם יוה"כ וקבלו למחרתו לוחות שניות, אז כל אחד מישראל היה עליו קבלת אלוהותו כלשונו יתברך באמרו (שמות כ"ב) אנכי ה' אלהיך כו', ע"כ בפעם השלישי שהיא כנגד סוכות נאמר בו ה' אלהיך לשון יחיד כו' עכ"ל.

מכלל דבריו שמענו, מעת קבלת התורה מאז הוא נקרא אלהי ישראל, משא"כ מקודם היה נקרא ה'. וגם כבר נזכר לעיל הגרים שהיו מינן מזליהו, היו עומדים על הר סיני כנ"ל בעשרה מאמרות. וא"כ זהו היה הבשורה שאמר בועז **ישלם ה' פעלך**, אך אם תאמר אולי לא יהיה שכרך משלם כי אתה לאו מגרים אשר מינן הוא, ואינן מסטרא דקדושה כנ"ל בזרע ברך, לזה אמר כי באמת **ותהי משכורתך שלימה**, ר"ל שתהיה שכרך משלם, באשר **מעם ה' אלהי ישראל**, ר"ל בשביל זה תהיה משכורתך שלימה, מחמת כי היית עם ה' כבר בהיותו נקרא אלהי ישראל, היינו בהר סיני שאז היותו אלהי ישראל כנ"ל באלשיך כבר היית שם, כנ"ל דגרים מזליהו עמדו על הר סיני, וזהו **אשר באת לחסות תחת כנפיו**, ר"ל דאת מגרים אשר מינן והם מסטרא דקדושה כנ"ל, ומ"ם מעם ה' הוא הסיבה אשר תהיה משכורתך שלימה כנ"ל. וע"ז שפיר השיבה **כי נחמתני, כי ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך**, ר"ל אנכי הייתי בטעות שאינני מגרים דמנכון הם כנ"ל בזרע ברך, אבל אתה נחמתני בזה נחמה גדולה.

וא"כ לפ"ז שפיר י"ל דהוא הכל ענין אחד, וא"כ שפיר **אמר ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו**, היינו כנ"ל, דר"ל כל הפסוק ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה, שניהם יחד הם עבור אשר באת כנ"ל, והבן.

או י"ל ע"פ הנ"ל, דהנה הגר שנתגייר יש לו לצפות לקבל שכרו פעמיים, חדא על קבלת עול מלכות שמים עליו כי היה גוי ונתגייר,

לשני מרע ושפתי מדבר מרמה ואתגרה בשינה, תלמוד לומר
סור מרע ועשה טוב, אין טוב אלא תורה שנאמר (משלי ד' ב') **כי**
לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו עכ"ל. ויש לדקדק בכפל
 לישנא דהכרזה, מאן בעי חיי מאן בעי חיי. גם למה תלה החיים בנצור
 לשונך מרע דווקא. גם כיון דאמר בתר הכי סור מרע ועשה טוב, ואין
 טוב אלא תורה, ממילא התורה נותנת חיים, א"כ למה מקדים מקודם
 נצור לשונך מרע. גם מאי מחדש ר' אלכסנדר יוטר ממאי דכתיב
 מפורש בסדר תהילים, וזיל קרי ביה רב הוא.

אבל לדברינו הנ"ל יבואר בעז"ה על נכון, ואציג פה עמדי עוד
 הפעם נוסח המאמר הנ"ל בקצת שינוי, במדרש רבה סדר מצורע (ט"ז,
 ב') וז"ל, רוכל אחד היה מחזיר בעיירות הסמוכים לצפורי והיה מכריז
 ואמר מאן בעי חיי כו', אטריח עלה רבי ינאי וסליק לגביה, והוציא לו
 ספר תהילים מכורך והראה לו הפסוק זה מי האיש החפץ חיים וגו'
 ע"ש. ויש לדקדק, חדא מאי נפק"מ אם היה סימוכים לצפורי או לאו,
 והיא גופא טעמא בעי למה היה מכריז דווקא בסמוכים לצפורי הכרזה זו
 ולא בשאר מקומות. גם למה הוציא ספר תהילים מכורך, מאי נפק"מ
 בזה אם היה מכורך או לאו.

אמנם יבואר בעז"ה עפ"י דברינו הנ"ל על נכון, ומקודם אבאר נמי
 הפסוק בתהילים הנ"ל, באומרו **מי האיש החפץ חיים אוהב ימים**
לראות טוב, נצור לשונך מרע וגו'. ויש לדקדק דהוא כפל לשון. ולמה
 אמר מתחלה סתם חיים, והדר אמר ימים לראות טוב. גם אמאי תליא
 עיקר חיים בנצור לשונך מרע דווקא. ועוד כיון שאמר מיד בתר זה סור
 מרע ועשה טוב, הרי כל רע בכלל, וא"כ למה מקדים ופרט מקודם רע
 של לשון הרע בפני עצמו, והלא זה לחוד לא מהני כדמסיים מיד סור
 מרע וגו', והוי סגי באומרו מי האיש החפץ חיים סור מרע ועשה טוב
 והכל בכלל.

ונ"ל לבאה, אגב אבאר נמי מה דאיתא במס' ערכין (ט"ז:) לחד מ"ד
 אם סיפר לשון הרע אין לו תקנה, אבל קודם שסיפר יש לו תקנה
 בתורה. ולכאורה טעמא בעי למה מגרע גרע עון לשון הרע, דתורתו
 אינה מגינה עליה, יותר משאר עבירות שתורתו מגינה כנודע (סוטה
 כ"א.). אבל לדברינו הנ"ל דקשה לכביכול לפרוש מהתורה, ומשום הכי
 כתיב ויקחו לי תרומה כנ"ל, ואיתא במס' ערכין (שם) ובמס' סוטה (מ"ב.)
 אמר הקב"ה למספרי לשון הרע אין אני והוא יכולין לדור בעולם (ועיין
 מ"ש כבר בזה לעיל בחדר א' (דרוש לחג הפסח) בבית זה). ובזה נבואה
 למאמרים הנ"ל, דהנה זה וודאי עיקר עסק התורה הוא, שידוע הדבר
 לאמתו ודורש ומחדש בה תמיד כאשר ניתן לו סיעתא דשמיא כנודע,
 אבל לדבר בתורה ואינו יודע מה מדבר, הרי כמו שאינו עוסק בתורה
 כלל, ועסק כזה וודאי לא מהני לאתכפרא עליו. והנה אצל מי שמספר
 לשון הרע הרי הקב"ה כביכול אינו יכול לדור אצלו כנ"ל, וא"כ ממילא
 התורה אינו אצלו בשלימות כראוי ונכון, באשר שקשה להקב"ה כביכול
 לפרוש מהתורה, וממילא כיון שכביכול אינו יכול לדור אצל מספרי
 לשון הרע, נוטל תורתו עמו, וממילא לא זכה זה המספר לשון הרע
 שיכוון לאמתו של תורה, כיון דהתורה אינו אצלו בשלימות כראוי

כלל הדברים, ע"י התורה יש לנו דביקות בה"ה, כי כל היבחר בה
 קדוש יאמר לו, וכדאיתא בגמ' (עיין ברכות ת.) אין הקב"ה דר בעולמו אלא
 בארבע אמות של הלכה, וכן הבאתי לעיל בחדר א' בבית הלזה בשם
 מדרש רבה סדר תרומה (ל"ג א'), ויקחו לי תרומה, באשר שנתן להם
 התורה כביכול נמכר עמו, ומשום הכי כתיב ויקחו לי תרומה, כי קשה
 לכביכול לפרוש מהתורה, ע"כ אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם,
 ע"ש באריכות לעיל ותקחנו לכאן.

ובאלה הדברים בארתי כמה מאמרים, חדא, הא דאיתא בתנא
 דבי אליהו (פרק י"ז) אשר רבים נתקשו ביה וז"ל, בשעה שאמרו ישראל
 נעשה ונשמע מיד אמר ויקחו לי תרומה עכ"ל, והוא תמוה. ולפי דברים
 הנ"ל הוא פשוט, דכיון שאמרו נעשה ונשמע ורצו לקבל התורה, ממילא
 אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה לנדבת המשכן כדי שידור הקב"ה בתוכו,
 כי קשה לכביכול לפרוש ממנה כנ"ל, ונכון הוא.

וזהו נמי נעים זמירות ישראל באומרו (תהלים קי"ט, קל"ה) פניך האר
 בעבדיך ולמדני חוקיך, ר"ל פניך האר בעבדיך, היינו אור פני השכינה
 האר בעבדיך, ואת"ל באיזה הזכות יהיה השכינה עמי, לזה מסיים
 ולמדני חוקיך, וממילא גם השכינה תהיה עמי כי קשה לפרוש כביכול
 מהתורה כנ"ל.

ובזה אמרתי רמז במאמר רז"ל במס' סוטה דף מ"ז ע"א, אמר
 רבי יוחנן כו' ג' חיות הם, חן מקום על יושביו, חן אשה על בעלה,
 חן מקח על מקחו עכ"ל, ולכאורה מאי כוונתו בזה. אבל י"ל רמז נכון
 בזה, דזה ידוע התורה נקראת אצלינו כאשה לגבי בעלה, דכתיב (דברים
 ל"ג, ד') תורה [צוה לנו משה] מורשה, אל תקרי מורשה אלא מאורסה
 וכדאיתא ברז"ל מזה (פסחים מ"ט:). תו אקדים מה שדרשו רז"ל (ע"י עיר
 גבורים פ' נח שכ"ב) על פסוק (תהלים מ"ה ג') הוצק חן בשפתותיך, דקאי על
 השכינה שנקראת חן ע"ש. ולפ"ז זהו הרמז בדברי רבי יוחנן הנ"ל, חן
 מקום על יושביו, ר"ל חן של מקום דהוא הקב"ה שהוא מקומו של
 עולם (על דרך ברוך המקום), הוא על יושביו, והיינו היושבים בצלו והם
 הישראל, והיינו שמראה להם חן וחנינה תמיד. אך בתנאי חן אשה על
 בעלה, ר"ל חן של תורה דהיא נקראת אשה כנ"ל, על בעלה אלו ישראל
 כנ"ל, והיינו שהם מחבבין אותה והיא נושאת חן בעיניהם, אז וודאי
 חן מקום על יושביו כנ"ל. וראייה לזה, אם התורה מצאה חן בעינינו
 גם אנחנו מצאנו חן אצל ה' ב"ה כנ"ל, לזה אמר חן מקח על מקחו,
 ר"ל הלא בשעת מקחו של תורה שמכר לנו התורה היה כביכול נמכר
 עמו כנ"ל במדרש, וזהו חן מקח על מקחו, כי הקב"ה נקרא חן כנ"ל על
 פסוק הוצק חן וגו', וא"כ הרי ראייה ברורה אם התורה חביבה אצלינו
 גם אנחנו חביבין אצלו ית' ב"ה, ואין לך חן גדול מזה, והבן.

ובזה בארתי נמי מאמר במס' ע"ז דף י"ט ע"ב וז"ל **מכריז ר'**
אלכסנדר מאן בעי חיי מאן בעי חיי, כנוף ואתיין כולי עלמא
לגביה אמרי ליה הב לן חיים, אמר להו מי האיש החפץ חיים
וגו' נצור לשונך מרע וגו' (תהלים ל"ד, י"ג), **שמא יאמר האדם נצרתי**

מכורך, ולא הראה להם רק זה הפסוק מי האיש החפץ חיים וגו', אבל מה דכתוב מקודם היה מכורך, והתחיל הוא מפסוק הלזה כאלו עומד בפני עצמו ולא קאי על שלמעלה, רק מכאן והלאה אומרו מי האיש החפץ חיים ואוהב ימים לראות טוב היינו שיזכה לשניהם כנ"ל, העיקר נצור לשונך מרע וגו', ואח"כ סור מרע ועשה טוב אין טוב אלא תורה כנ"ל באריכות. ומשום הכי הלך בסימוכין לצפורי, על דרך דאיתא במדרש רבה שם (פ' ט"ז ז', ועי' ערכין ט"ז): מצורע הביא צפורים הוא עשה מעשה פטפט יביא צפורים דמפטפטים ע"ש, וא"כ זהו מרמו המדרש הנ"ל דלא הלך רק לאותן הסמוכים לצפורי, ר"ל עדיין לא היה להם מעשה פטפט כציפורים, דאם היה כבר להם מעשה פטפט דהיינו כבר דברו לשון הרע, אז לא היה להם תקנה ע"י התורה כנ"ל כי לא יוכלו לזכות לתורה אמתי כנ"ל, ומשום הכי הלך לסמוכי לצפורי, ר"ל דהיו סמוכים לאותן אנשים דעושים מעשה פטפט כציפורים, והיה מתירא שלא ילמדו ממעשיהם, ומשום הכי הקדים להם רפואה וקמכריז מאן בעי חיי מאן בעי חיי, היינו שני מיני חיים כנ"ל. והראה אח"כ דהעיקר לזה נצור לשונך מרע וגו' וסור מרע ועשה טוב אין טוב אלא תורה כנ"ל באריכות והבן.

והן הן ג"כ דברי ר' אלכסנדר בסכת ע"ז הנ"ל שהיה מזכיר מאן בעי חיי שני פעמים, היינו להורות שני מיני חיים הנ"ל, לזה אמר נצור לשונך מרע, אך פן תאמר במה נזכה לחיים הללו, לזה אמר העיקר סור מרע ועשה טוב אין טוב אלא תורה, ובה תזכו לשניהם כדכתיב אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד כנ"ל, רק לא תזכה ללימוד התורה אמתי כי אם ע"י שמירת לשונך מרע, ומשום הכי הקדים קודם כל נצור לשונך מרע, ואח"כ סור מרע ועשה טוב לעסוק בתורה כנ"ל באריכות. והבן.

♦

כלל הדבר, אחינו בני ישראל, דבר גדול הוא מי שעוסק בתורה ובמצוות ואינו מספר בגנותו של חברו, כי רחוק הוא מה' כנ"ל, והקב"ה אמר למספרי לשון הרע אין אני והוא יכולין לדור בעולם, וויי לן לההוא לשון הרע ושנאת חנם המתגלגל בעו"ה בקרבנו, ההוא דאחריב בית מקדשינו, ההוא דקטיל צדקינו, ההוא שסתם צינורות השפעתינו, ההוא שהחשיך משחור תארינו, ועדיין מדה זו בעו"ה גברה בינינו, אם שנים או שלושה ישבו יחדיו, תמיד מדברים בגנות חברו, ועבירה גוררת עבירה דווקא ביום השבת ויום טוב שהם ימים קדושים, אז הם בטילין ממלאכתם, בעו"ה מתאספים יחד בשוקים וברחובות במושב ליצים להתלוצץ בגנות חברו, טוב לכם בימים הקדושים כמוהן לעסוק בתורת ה' ב"ה ובמצותיו, או לשמוע דברי תורה או דברי מוסר מאחרים ואז אשרי לכם.

ובפרט מה נחמד דברי הכלי חמדה מה שכתב בפ' תצוה על פסוק דכתיב גבי מעיל (שמות כ"ה, ל"ב) והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו, וז"ל הוא מוסר נחמד לעורר לכל הרוצה לדבר לשון הרע על חברו,

ונכון. וא"כ משום הכי שפיר אמרו רז"ל במס' ערכין מי שסיפר לשון הרע אין לו תקנה בתורה, כיון דלא זכה לעסק התורה אמתי, מחמת כי קב"ה אינו אצלו כנ"ל, וא"כ לא יזכה לכיון לאמתו של תורה, והאיך יהיה מכפר עליו עסק התורה כזה אשר איננו בשלימות כנ"ל, אבל קודם שסיפר אז הקב"ה והתורה אצלו, ושפיר מגין עליו שלא יבוא לידי לשון הרע, והבן.

והנה מצינו שני מיני חיים, אחד אשר כל אפי שווים בו, וזהו חיות אדם אשר חי על פני האדמה, ובה אין שינוי בין אחד לחבירו, כי כח החיוני לזה כמו לזה, אמנם מצינו עוד חיים, וזהו שנקראו חיים טובים, והיינו חיי עושר ונכסים ובנים ושאר כל מילי דמיטב שזכה האדם בעוה"ז, ובה לאו כל האנשים שווים שיזכו לזה כנודע. והנה ע"י עסק התורה אמתי זוכה לשניהם, כדכתיב (משלי ג', ט"ז) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד, אמנם כבר נזכר לעיל דלא זכה לאמתו של תורה זולת אם ינצור לשונו מרע, באשר הקב"ה אינו דר עם מספרי לשון הרע, ומשום הכי לא נתן להם תורתו כי קשה לכביכול לפרוש מהתורה, וכדאיתא במדרש (שוח"ט ל"ט ד') לא נתנה תורה לישראל אלא שלא ידברו לשון הרע (ועיין כבר מזה לעיל בחדר א' (דרוש לחג הפסח) בבית זה).

וזהו ביאור פסוק הנ"ל, **מי האיש החפץ חיים**, היינו ר"ל חיים סתם של אריכות ימים כפשוטו, וגם **אוהב ימים לראות טוב**, ר"ל שעוד חפץ שהחיים יהיה בימים טובים דהיינו בעושר וכבוד כנ"ל, והנה האיש אשר חפץ באלה החיים, העיקר קודם כל **נצור לשונך מרע**, דהיינו מלשון הרע כנ"ל, ואח"כ תוכל לקיים **סור מרע ועשה טוב**, אין טוב אלא תורה כנ"ל במס' ע"ז. וממילא כיון שתוכל לעסוק בתורה כראוי ונכון לאמתו, תזכה בשניהם כדכתיב (משלי ג' ט"ז) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד כנ"ל. אבל ההקדמה לזה נצור לשונך מרע, כי זולת זה התורה אמת אינה אצלך כמו הקב"ה אינו אצלך כנ"ל והבן.

ולפ"ז נבוא למדרש הנ"ל, דהנה עוד י"ל בפירוש הפסוק הנ"ל **האיש החפץ חיים**, היינו ר"ל מי האיש החפץ חיים, ואינו חיים סתם לחיות בעוה"ז, כי מה יתור אם אלף שנים יחיה כלא היה וכיום אתמול כי יעבור, רק העיקר כדי **ימים לראות טוב**, היינו כדי להשיג בהם השלימות ולהשיג בהם האושר הטוב בעולם הבא, (ועיין זה הפירוש בספר בינה לעתים דרוש (ס"ד בסופו)), וא"כ הוא עצה טובה מי שיחפץ חיים, עיקר שיאהוב לראות ימים טוב, האושר אמת בעולם הבא. ולפ"ז י"ל דקאי על מ"ש לעיל לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם, ומהו היראה, היינו מה דאמר בתר הכי שעיקר יהיה כדי לראות טוב השלימות כנ"ל, וא"כ אינו נמשך לשלמטה, רק נמשך לשלמעלה. אמנם רוכל זה במדרש הנ"ל, רוצה להורות דפרושו הוא בפסוק הנ"ל היינו שנמשך למה שאמר למטה, ועיקר כוונת הכתוב הוא מחמת שמירתו מלשון הרע ועסקו בתורה יזכה לחיים הפשוט דהיינו אריכות ימים, וגם יהיה לו בהם ימים טובים בעולם וכבוד כנ"ל באריכות, ומשום הכי שפיר עשה הרוכל להוציא להם ספר תהילים מכורך, ר"ל שהיה

**בעו"ה אצל המון עם רובו ככולו בעו"ה, מחמת ביטול ממלאכתם
עוסקים בדברים בטלים ושיבת הליצים כנ"ל.**

**ומשום הכי כתיב (דברים ט"ז, י) ועשית חג שבועות לה' אלהיך וגו'
ושמחת לפני ה' אלהיך וגו' וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת
ועשית את החקים האלה, ודיקדק האלשיך ז"ל זה היה צודק בפסח
לזכור במצרים ולא בשבועת ע"ש. גם מאי ושמרת החקים, הלא בחג
השבועות לא הזכיר חקים כי אומר ושמחת כו' אינו חק. אבל י"ל
דקאמר ושמחת לפני ה' אלהיך, ר"ל בחג השבועות עיקר השמחה
יהיה לך שזכית להיות לעבד עבודת הקודש לפני המלך מלכים
הקב"ה כנ"ל, אבל אל תשמח בשמחה של הוללות ושחוק וקלות ראש,
ומאין תבוא לידי מדה זו, לכן אמר וזכרת כי עבד היית במצרים, ועיקר
הגאולה היה שנהיית בן חורין, כדאיתא במדרש (ויק"ר ל"ב ה') שלא שינו
לשונם, היינו שלא דברו לשון הרע, ולא שינו את שמם, היינו במה
שאתם קרואים אדם ולא אומות העולם, כי אדם מורה על אחדות,
כי ד' שמות יש לאדם איש אנוש גבר אדם, ובשלשתן מצינו לפעמים
לשון יחיד ולפעמים לשון רבים, כמו איש, את אישים פועלי און (תהלים
קמ"א, ד'), גבר, לכו נא הגברים (שמות י', י"א), אנוש, אנשים, זולת בשם
אדם לא מצינו אדמים לשון רבים, וא"כ זה יורה על אחדות ושלוש
שביניהם, וזהו שלא שינה לשונם, עיין זה בעוללת אפרים מאמר כ"ב.
ואם כן ממילא אם תזכור כי עבד היית במצרים ועכשיו נעשה בן חורין,
והיינו מחמת שלא היה בכם לשון הרע וקנאה ושנאה רק אחוה ושלוש
וריעות יחדיו, ממילא תהיה השמחה ביום הקדוש הלזה שמחה שלימה
לשם מצוה, ולא ח"ו בקלות ראש לדבר בגנות חבריו או ניבול פה, כי
זה הכל בכלל שלא שינו את לשונם, כי עיקר הדיבור ניתן לאדם כי אם
לדבר דברי אלהים חיים כמו שהאריכו מזה כל ספרי מוסר.**

♦

**או י"ל כדי לבאר נמי מה שאמר ושמרת החקים כנ"ל, והיינו עפ"י מה
דאיתא במדרש (תנחומא ראה י"א, עיי"ש) ושמחת בכל הטוב (דברים כ"ו י"א),
אין טוב אלא תורה לפיכך הזהיר משה לישראל עשר תעשר עכ"ל,
והוא תמוה. ונ"ל לפי פשוטו עפ"י מ"ש לעיל בבית המשתה חדר ג'
(לפורים), דהא שאנחנו אומרים בברכת התורה אשר בחר בנו ונתן לנו
תורתו, הלא חזר בשעת מתן תורה על כל העמים ולא רצו לקבלוה,
וכתבתי שם בשם קשת 'הונתן' (סוף דרוש ב' דף י"ג ע"ב, וכ"ה ביע"ד דרוש ח')
דכוונה הוא עפ"י מה שרבים חושבים כי יש כח ביד המזל לגרום לאדם
כפי תולדות שלו אם יהיה רע או טוב גנב או צנוע, כמ"ש (שבת קנ"ו)
מאן דבמאדים שופך דמים ומאן דבחמה זנאי כו', אבל הרמב"ם ז"ל
חולק (עי' הל' תשובה פ"ה ה"ב-ד') וכתב א"כ אף אתה תפר היראה (איוב ט"ו, ד'),
ועיין ב"ב ט"ז), ויש ביטול לקיום התורה והשכר ועונש היות אדם מוכרח
מפי מזל להרע, ואם המזל גורם להרע או להטיב איה איפיה שמירת
המצוות והתורה בכללה, אך כבר אמרו (שבת שם) אין מזל לישראל, כי
הגביה ה' אותנו לבל ישלוט בנו המזלות, ואנו למעלה מהמזלות, ולכך
אנו יכולים לשמור התורה, כי אין המזל מכריע אותנו בשום דבר. ולזאת
הסבה מאנו כל העמים לקבל התורה, מחמת היותם תחת המזלות**

שישער את אשר בתוך קירות לבבו מבפנים כאשר לבו יודע מרת
נפשו, וגנות חבריו לא יעלה אחד למאה על מה שיש בקרבו, וזה יהיה
כמו מחסום לפיו, ועד"ז שאמר הפסוק במעיל והיה פי ראשו בתוכו
שפה יהיה לפיו, כי מהיות מעשה המעיל בזה האופן להיות פי ראשו
בתוכו, ימשך תועלת ומוסר השכל שלא ידבר האדם בגנות זולתו, כי
אם פי ראשו בתוכו לדבר בגנותו אשר בתוכו, ובזה שפה יהיה לפיו
לרמוז שעל שפם יעטה, ולא ידבר שום גנות שום נברא עכ"ל הכלי
חמדה הנ"ל, ע"ש בסדר מצורע (צ"ל תצוה).

**ואמרת דזה כיון שלמה המלך באומרו (משלי י"ד, י) לב יודע מרת
נפשו, ר"ל מי שיודע ומכיר מרת נפשו וקירות לבבו מפנים, וזוכר תמיד
אשר הגנות הוא בתוכו, אז בטוח הוא ובשמחתו לא יתערב זה, ר"ל
אף בעת שיהיה בשמחה ובטוב לב, כמו בשבת ויום טוב, דהשמחה
מביא לידי קלות ושחוק, מ"מ לא יתערב זה, ר"ל לא ידבר בזולתו שום
גנות ורכילות ולשון הרע ח"ו, וזהו לא יתערב זה, שלא ידבר מחבירו,
כיון שזוכר מגנות עצמו כנ"ל ופשוט.**

**ובזה בארתי ג"כ כונת התנא בפרקי אבות פ"ק מ"ד באומרו אם
אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי, ר"ל
אם אין אני לי, היינו שאני איני מכיר אותי בעצמי, ואיני מביט בקרבי
להכיר חסרוני, וזהו אם אין אני לי שאני בעצמי איני מכיר מהותי,
מי לי, ר"ל אז מי ידמה לי, כי כולם כאין נחשבו אצלי, ותמיד אומר אני
ואפסי עוד, וממילא מספר בגנות זולתו, כי מסתמא אין אדם רואה
חוב לעצמו, וחושב שהוא למעלה על כולם בכל המעלות המעולות,
אבל כשאני לעצמי, ר"ל אמנם כשאני מכיר ומבין תחלה עצמותי, מה
שיש בעצמותי ובקרבי, אז ממילא אני יודע ורואה, מה אני, כי אז אני
מכיר אשר אני הבל וריק נגד חבירי, וחבירי עלה יעלה במעלות הרמים
נגד מעשי המכוערים, ואף שיש גנות לחבירי לא יעלה אחד למאה על
מה שיש בקרבי כנ"ל בכלי חמדה. אמנם כל זה שייך אם שווים הם
בשנים, א"כ שפיר יודע ומכיר כי לחבירו יש מעלות יתירות טובים
ומעולים אשר חסר לנפשו עדיין, אבל אם חבריו גדול בשנים ממנו,
אולי יאמר עוד חזון למועד, בהגיע ימי שנותי לשנות חברי אז ממילא
אעלה במעלות רמות כהנה וכהנה יותר ויותר ממה שיש בחבירי לפי
שניו כעת, וממילא לפי שנותי כעת שפיר יש לי תפארת על חבירי לפי
שנותיו אשר רבו ממני, לזה מסיים ואם לא עכשיו אימתי, ר"ל מי
יודע אם תזכה לזה, אולי בין לילה היה ובין לילה יאבד, התעייף עיניך בו
ואיננו ח"ו, כי כצל ימינו עלי ארץ, ורגע ימותו, וא"כ תמיד תביט ותראה
שתגיע לכל השלימות מיד בימי בחרותך, והבן.**

**כלל הדבר אחינו בני ישראל, מן ראוי כל איש ואיש יכיר
חסרונו, ואל ידבר בגנות זולתו, ובפרט בעת ימים קדושים כמו
שבת וימים טובים, ומכל שכן בחג הלזה אשר אנחנו זכינו למעלה
הגדולה אשר אין למעלה ממנו ע"י קבלת התורה מאת ה' ב"ה
כנודע, וא"כ יזהר כל אדם לקדש את עצמו בקדושת יום הזה
בעסק התורה או לשמוע דברי תורה, ומכל שכן שח"ו אל יבלה
זמנו בקדושת יום זה ברכילות וניבול פה ולשון הרע ח"ו, כנהוג**

וכמעט ידיהם אסורות כנ"ל, זולת נחנו עם ה', וזהו מה שאנו אומרים אשר בחר בנו ונתן לנו תורתו, דוהו הבחירה היה אשר הגביה אותנו למעלה מהמזלות, ועי"ז יכולנו לקבל התורה, ולא היה ביד המזל להכריע אותנו בשמירת המצוות, ולולי זאת לא היה באפשר כמעט לקבל התורה כנ"ל (עיין לעיל באריכות מזה).

תו אקדים מה דאיתא בספר עיר גבורים סדר ראה, על הא דאיתא בגמ' (שבת ק"ט). עשר בשביל תתעשה, ממה נפשך אם מזלו טוב גם בלא נתינת המעשר יעשיה, ואם מזלו רע האיך יתעשר בשביל נתינת הצדקה, אלא ודאי דישראל אינו יושבים תחת המזלות ע"ש. ולפי"ז זהו דברי מדרש הנ"ל, ושמחת בכל הטוב אין טוב אלא תורה, אבל פן תאמר ושמחה מה זה עושה, כי פן ואולי עפ"י המזל יהיה ההכרח שלא לקיים התורה כנ"ל, לזה הזהיר משה לישראל עשר תעשה, והיינו עשר בשביל תתעשה, ומזה ידעו ויבינו כי אין מזל לישראל והבן.

והנה זה ידוע כי ביציאת מצרים אז הגביה ה' ב"ה אתנו למעלה מהמזלות, כי מזל מצרים היה שאין עבד יכול לברוח, אבל קב"ה שידד המערכה (ועיין בזה במפורשים ובנזר הקודש (ב"ר י"א ס"ח) דף נ"ח ע"ב). וא"כ זהו כוונת אמרם במקראי הקודש הנ"ל, **ושמחת לפני ה' אלהיך**, היינו שזכית להיות עומד בעבודה לפני ה' אלהיך, או י"ל השמחה תהיה באשר שביום זה יחד אלהותו עליך ואמר אנכי ה' אלהיך, וזהו ושמחת לפני ה' אלהיך, אך פן תאמר ושמחה מה זה עושה, אולי המזל תכריע אותי שלא לקיים התורה בשלימות, וא"כ האיך אשמח בשמחה שלימה, לזה אמר **וזכרת כי עבד היית במצרים** ד"קא, ושם היה המזל שאין עבד יכול לברוח, ואפילו הכי הוציא ה' ב"ה אותך, מזה תדע נאמנה שאין מזל לישראל, ובזה **ושמרת [ועשית את] החקים האלה**, היינו כל חקי התורה הנאמרים בספר הזה עד הנה, והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל שיתו לבכם למסילה מסילות התורה, כי היא חייכם ואורך ימיכם, הביטו וראו כמה יגיעות מייגע אדם להביא טרף לנפשו ולנפשות ביתו, ולא ישקוט ולא ינוח אפילו לעבור בים דרך גבולו אולי ימצא מרגוע לנפשו עבור פרנסתו, ומכל שכן אם יוכל לעלות במעלות להיות קרוב לחצר המלכות, את כל אשר הוא הצטרפות המלך לעבדיו ומשרתיו יהיה על ידו, הן בסחורות והן בשאר דברים, אשר יוכל להרויח הרבה על ידו, אז וודאי ישים נפשו בכפו למען השתדלותו שלא יהיה לריק. ועתה אחינו בני ישראל הלא ע"י התורה והמצוות יכולים אנחנו להחיות את נפשינו בכל מילי דמיטב, כדכתיב **אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד כנ"ל**, וגם אנחנו קרובים אצל המלכות מחמת זכות התורה, כי אין הקב"ה דר בעולמו אלא בארבע אמות של הלכה, וכדאיתא בהקדמת הזהר (ח"א י"א). וז"ל פתח רבי שמעון כו' תא חזי כמה הוא חילא תקיפא דאורייתא וכמה הוא עלאה על כולא, דכל מאן דמשתדיל באורייתא לא דחיל מעלאי ומתתאי ולא דחיל ממרעין בישין דעלמא, בגין דאיהו אחיד באילנא דחייך ויליף מיניה בכל יומא, דהא אורייתא

תולף לכל נש למיזל בארח קשוט, תולף ליה עיטא האיך יתוב קמי מארי לבטלא ההיא גזירה, דאפילו אתגזר דלא יתבטל האי גזירה, מיד אתבטל ואסתלק מיניה ולא שריא עלה דבר נש בהאי עלמא, ובגין כך בעי לבר נש לאשתדלא באורייתא יממא ולילא ולא יתעדי מיניה, ה"ד (יהושע א' ח') והגית בו יומם ולילה, ואי אתעדי מינה דאורייתא או אתפרש מיניה, כאלו אתפרש מאילנא דחיי עכ"ל. מכלל דבריו שמענו גודל מעלת התורה אשר היא אילנא דחיי ועלאה על כולה, ובזה קרוב למלכות לבטל גזירת המלך כנ"ל. וגם כל העולמות ומלאכים אינן נשפעים אלא ע"י התורה והמצוות של ישראל, עיין מ"ש הנזר הקודש (וירא, על המדרש פרשה נ"ו סימן ז') דף ר"ץ ע"ב, משום הכי בכו מלאכי השרת בעקידת יצחק, דכיון דראו כי מיצחק היה מוכן לצאת זרע קודש כנסת ישראל, ואם יהיה נאבד מן העולם גם שלשלת זרעו יאבדו עמו, לפיכך נצטערו ובכו שידעו שקיומם תלוי בזרע יצחק, שבעבורם יתוסף להם אור השפע ובזולתם נהר השפע יחרב וייבש ע"ש. **על כן אחינו בני ישראל האיך לא נשמח בזה שזכינו לכל אלה ע"י התורה**, ומן ראוי לשמור מצותיה וחוקותיה כדקא יאות, ואז אתם הדביקים בה', כי ע"י עסק התורה הקב"ה אתנו, כנ"ל במדרש ויקחו לי תרומה כביכול נמכר עמה כי קשה לו לפרוש מהתורה.

•

ובזה בארתי נמי מדרש ילקוט סדר במדבר (רמז תרפ"ד) וז"ל, **בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן מה ראו אלו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם שנאמר (תהילים צ"ו, ו') הבו לה' משפחות עמים, כשם שמביאים בני, ויתילדו על משפחותם (במדבר א' י"ח), לכך מנאן בראש הספר הזה אחר המצוות, אלה המצוות אשר ציוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני (ויקרא כ"ז, ל"ד), ואח"כ (במדבר א' ב') וידבר ה' במדבר סיני שאו את ראש וגו', שלא זכו ליטול התורה אלא בשביל היוחסין שלהם, וגן נעול אחותי כלה וגו' אחת היא יונת תמתי (שה"ש ד' י"ב), ושמעו אומות העולם אף הם מתחילין מקלסין להם ראווה בנות ויאשרוה וגו' (שם ו' ט'), אלא כשבאו לשיטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במדבר כ"ה א'), שמחו אומות העולם אמרו אותה עטרה שהיה בידן וכבר נטולה מהם, אותו שבח שהיה משתבחין הרי בטל, שווים הן לנו, כשבאו לידי נפילה זקפן המקום שנאמר (תהלים צ"ד, י"ח) אם אמרתי מטה רגלי חסדיך ה' יסעדני, עכ"ל. והקשה הזרע ברך שני סדר הנ"ל וז"ל, וקשה מה שאמרו אומות העולם מה ראו אלו להתקרב יותר וכו', אם רצונו שאמרו כן בהתחלת קבלת התורה למה נותן הקב"ה התורה לישראל ולא לשאר אומות, זה וודאי אינו, שהרי זרח משעיר למו הופיעה מהר פארן תחלה ולא רצו לקבלוה (דברים ל"ג, ב'), ואח"כ בא לו אצל ישראל, ואם רצונו לאחר שקבלו התורה שאלו למה נתקרבו בענין הקמת אוהל מועד לשכון בתוכו, ולא באומות, זהו**

ג"כ אין לו שחה, דמאחר שלא קבלו התורה האיך יקרבם (עיין בזרע ברך שם באריכות). ועוד יש לדקדק מאי ענין היחוס לקבלת התורה (וכן דקדקו שאר מפורשים).

אבל לדברינו הנ"ל יבוא ביאורו על נכון, רק אציג פה עמדי מ"ש בבית המדרש שלי על התורה סדר במדבר על סמיכות הפרשה, וזה לשוני שם, במקראי הקודש **וידבר ה' אל משה במדבר סיני באוהל מועד** וגו' (במדבר א', א'), מה כתיב למעלה **אלה המצות אשר ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני**. להבין הסמיכות, נקדים לבאר אשר רבים דקדקו למה סיים כאן המקום שנצטוו על זה המנין, דכתיב וידבר ה' וגו' במדבר סיני באוהל מועד. אבל י"ל עפ"י מה שדקדקו המפורשים עוד בברכת התורה דמברכין ואומרים **אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו** וגו', דהא באמת מצינו במדרש (ספרי דברים פסקא שמי"ג, איכ"ר ג') וזרח משעיר הופיע מהר פארן שהלך לשאר אומות מתחלה ולא רצו לקבלוה, וא"כ מאי השבח הלזה אשר בחר בנו (וכבר נזכר לעיל מזה).

אמנם י"ל לפי מה דאיתא בגמ' דשבת דף פ"ח (ע"א) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית כו' ע"ש, וא"כ קשה למה לא כפה האומות על התורה, (ועיין במס' ע"ז פ"ק ב:) שבאמת אמרו אומות העולם כלום כפית עלינו הר כגיגית ע"ש). אבל י"ל דלכאורה קשה לפי מה דאיתא במדרש רבה סדר תרומה (ל"ג א') ויקחו לי תרומה, כביכול נמכר עמה כי קשה לפרוש מהתורה (כנ"ל, ולא העתקתי כולו כי כבר נעתק לעיל בבית זה חדר א' ותקחנו משם לכאן). והנה איתא ברז"ל (קידושין ע'): אין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות בישראל, ולפ"ז קשה האיך רצה ליתן התורה לאומות העולם, הא קשה לפרוש כביכול מהתורה כנ"ל, ואצל אומות העולם לא שייך בית אחד עשה לי שאדור בתוכו בכל מקום שאתם הולכים, דהא אין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות, ובאומות העולם לא שייך זה כדאיתא במדרש ילקוט סדר זו (והעתקתיו לעיל).

אבל י"ל לפי פשיטא דאם קבלו התורה ממילא היו מגיירים את עצמן, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי כדאיתא בגמ' כמה פעמים (יבמות כב. מח: צו), וא"כ שפיר הוי מיוחסים מהיום והלאה אם רצו לקבל התורה. והנה כל זה אם רצו לקבלוה מדעתן ואז הוי גירות מעלייתא, ושפיר הוי כקטן שנולד דמי, משא"כ ע"י כפייה מהיכי תיתי הוי כקטן שנולד, ולפ"ז שפיר משום הכי לא היה כפה על האומות העולם ההר לקבל התורה, כי אז לא הוי כגר שנתגייר וכקטן שנולד דמי, וממילא לא היה יכול להיות אצלם, כיון דאין השכינה שורה רק על המיוחסים כנ"ל, וממילא ג"כ בלתי אפשר כלל לתת להם אז התורה כי קשה לפרוש כביכול מהתורה כנ"ל במדרש והבן. ולפ"ז שפיר אמרין **אשר בחר בנו מכל העמים**, היינו שכפה עלינו ההר עד שאמרו רוצה אני, ובה **נתן לנו את תורתו**, ומכאן **זה חיי עולם נטע בתוכינו**, כי אצל ישראל שפיר יוכל לשרות השכינה, כי מיוחסים הם ולא מתערבים כדאיתא במדרש (ועיין בסמוך והבן).

ובזה מבואר הסמיכות הנ"ל **אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל**, אל בני ישראל דייקא, אשר לא עשה כן לעל גוי ומשפטים בל ידעום, אך ע"ז קשה הא גם לאומות העולם רצה ליתן רק שלא רצו לקבלוה כנ"ל, וא"כ מאי השבח הלזה. לזה אמר ומסיים **בהר סיני**, ר"ל השבח הוא בהר סיני, כמו עם הר סיני, דהיינו במה שכפה עליהם ההר כגיגית עד שאמרו רוצה אני כנ"ל, וזה לא עשה לשאר אומות. אך זה גופא קשיא, הא יש פתחון פה כלום כפית עלינו הר כנ"ל, לזה אמר **וידבר ה' וגו' במדבר סיני באוהל מועד** וגו', ר"ל מה שדיבר ה' במדבר היה באוהל מועד, כי זה הבית עשה לו שידור אצליהם, כי קשה לפרוש כביכול מהתורה כנ"ל במדרש, וא"כ משום הכי לא היה יוכל ליתן התורה לאומות העולם, כי קשה לפרוש מהתורה כביכול, ואצל אומות העולם לא אפשר להשרות שכינתו. אך זה גופא קשיא מאי שנא מישראל מאומות העולם שאצל ישראל יכול להשרות שכינתו דווקא, לזה אמר **לאמר שאו את ראש בני ישראל** וגו', ותמצא כי הם מיוחסים, משום הכי שפיר שורה שכינה בניהם משא"כ אצל אומות העולם. אך אעפ"כ מתחלה זרח משעיר והופיע מהר פארן, אולי יקבלו מרצון ויגיירו את עצמן ואז הוי כקטן שנולד דמי והוי שפיר מאז והלאה מיוחסים כנ"ל, משא"כ ע"י כפייה לא שייך זה כנ"ל באריכות, משום הכי שפיר דווקא כפה הר לישראל, כי בישראל אף ע"י כפייה יוכל להשרות שכינתו אצלם, כיון שמיוחסים הם ואין השכינה שורה רק על המשפחות מיוחסים כנ"ל והבן.

ולפ"ז מבואר הטב המדרש ילקוט הנ"ל, דדווקא בשעת קבלת התורה אז ראו אומות העולם שכפה עליהם הר כגיגית, וע"ז שפיר היה קשה להם **מה ראו אלו להתקרב יותר מהאומות**, דהיינו כלום כפית עלינו הר כנ"ל במס' ע"ז שבאמת אמרו האומות כן, ולזה שפיר השיב להם **הביאו ספר יוחסין שלכם**, וכיון שאתם לאו מיוחסים הם ממילא לא היה מועיל הכפייה ולתת לכם התורה, כי קשה לפרוש כביכול מהתורה כנ"ל, והנה להשרות אצליכם בלתי אפשר כי אין השכינה שורה רק על המשפחות מיוחסות כנ"ל באריכות, משא"כ אצל ישראל שהם מיוחסים שפיר היה מועיל הכפייה ליתן להם התורה, וג"כ להשרות שכינתו בהקמת המשכן כנ"ל במדרש ויקחו לי תרומה כו', והא דחזר מתחלה על אומות העולם כלל היינו כדי שיקבלו מרצון הטוב, ואז הוי גר שנתגייר וקטן שנולד דמי כנ"ל באריכות והבינהו.

ובאופן אחר י"ל על המדרש הנ"ל, אשר בלאו הכי מדקדק עוד הזרע ברך הנ"ל על מדרש הנ"ל, באומרו שבאו לשיטים כו' שמחו אומות העולם אמרו אותה העטרה שהיה בידן כבר היא נטולה מהן, אותו השבח שהיו משתבחין הרי בטל שווין הן לנו כו' כנ"ל באריכות, הנה כל זה הוי אריכות לשון וכפול שלא לצורך, דלא הו"ל למימר אלא אותו השבח שהיו משתבחין הרי בטל. ועוד מה שאמרו שווים הם לנו מה רצונם בזה, ע"ש בזרע ברך הנ"ל.

וקירוב עשרת הדברות כסדר כנ"ל. ולזה השיב להם שפיר **הביאו ספר יוחסין שלכם**, וא"כ כיון שאתם אינם מיוחסים ולא אוכל להשרות שכינתי אצלכם כנ"ל, וא"כ ממילא קשה לפרוש מהתורה וליתן אותה לכם (כנ"ל באופן הראשון), אך שרציתי שתהיו כגר שנתגייר ואז תהיו כקטן שנולד דמי כנ"ל, ומשום הכי חזרתי עליכם לקבל התורה, וא"כ שפיר משום הכי פתחתי בדבר המתנגד לכם כדי לידע אמיתת גירות שלכם, כנ"ל אצל גר שבא להתגייר מודיעין לו דבר המתנגד שמא יחזור מלהתגייר כנ"ל, אבל הישראל מיוחסים הם וא"כ שפיר אוכל להשרות שכינתי בתוכן וליתן להם התורה, ומשום הכי אמרתי להם כסדר עשרת הדברות והבן.

והנה הנזר הקודש הנ"ל תירץ על קושייתו הנ"ל, עפ"י מה דכל אחד שאל תחלה מה כתיב בה, ומשום הכי כיון דלא קבלו בתמימות עול תורה, רק רצו לידע מתחלה מה כתיב בה אם נקל בעיניהם אם לאו, משום הכי הבא לטמא פותחין לו ומעשיך ירחקו, והתחיל להם בדבר המתנגד להם, משא"כ ישראל שאמרו מיד נעשה ונשמע, ר"ל קודם כל נעשה יהיה מה שיהיה ואח"כ נשמע מה שנעשה, א"כ הבא לטהר פותחין לו ומעשיך יקרבו, כי רצו לקבל עול תורה בתמימות, זהו תוכן דבריו של נזר הקודש הנ"ל (והעתקתי דבריו לעיל בבית משה חדר ב' ובבית זה חדר א'). וא"כ לפ"ז יש לנו שתי תרוצים על הא דבא להם בדבר המתנגד משא"כ לישראל בא כסדר בעשרת הדברות, או כיון דהם אינם מיוחסים וכנ"ל באריכות משא"כ ישראל כנ"ל, או ישראל שאמרו נעשה ונשמע וקבלו מתחלה ברצון טוב בלי שום שאלה מה כתיב בה משא"כ האומות כנ"ל בנזר הקודש. והנה איתא במס' שבת פרק רבי עקיבא (דף פ"ח). בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים כו', וכיון שחטאו ירדו מאה ועשרים כו' ופירקום שנאמר (שמות ל"ג) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב ע"כ ע"ש, וא"כ לאחר שחטאו בעגל הלך מהם הזכות של נעשה ונשמע כנ"ל, ואכתי נשאר המעלה של מיוחסים הנ"ל, ובשיטתם שזנו בנות מואב אזיל ג"כ המעלה השנית של מיוחסין ושווין הן ח"ו לשאר אומות. וזהו שאמר המדרש הנ"ל **וכשבאו לשיטים ויחל העם לזנות וגו' שמחו אומות העולם ואמרו אותה העטרה שהיה בידן כבר ניטל מהם**, ר"ל אותן העטרות שנתעטרו מחמת זכות נעשה ונשמע כנ"ל כבר נטולה מהם מחמת חטא עגל כנ"ל, וא"כ תו לא נשאר חביבותם גבי קב"ה מחמת שהן הקדימו נעשה ונשמע ולא הן כתירוצן נזר הקודש הנ"ל, אך הך מעלה נשאר מחמת היוחסין שלהם כנ"ל במדרש, ועכשיו זה השבח ג"כ בטל שהרי חטאו בזנות, וא"כ **שווין הם לנו**, ולא שייך להם קירבת יותר משאר אומות. אבל הקב"ה **זקפן** והעמידן על טהרתן שנגף אותם שבאו על עריות בשיטים, והנשארים הביאו ספר יוחסין שלהם כדמיעקרא, וממילא נשאר ההכרעה מחמת היחוס להיותן חביבים לגבי קב"ה יתר משאר אומות כנ"ל והבן.

ונ"ל לבאר הכל בעז"ה, דהנה איתא במדרש (ספרי דברים פ"סקא שמ"ג, איכ"ר ג' א') שבא הקב"ה אל עשו ואמר מקבלים אתם התורה, אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח, וכן אצל כולם אמר להם דבר המתנגד להם. וכתבו המפורשים מזה חזינן חביבות דישאל, שלהם פתח כסדר עשרת הדברות אנכי ה' אלהיך וגו' ואצל האומות התחיל להם בדבר המתנגד כדי להרחיקם מהתורה. והקשה ע"ז הנזר הקודש (בראשית) דף ב' (סוף) ע"ד, וכי בא הקב"ה בטרונא עם בריותיו, כי אלמלא שמעו הכל כסדר אפשר שהיה מצוה גוררת מצוה לקבל הכל, ולמה פתח להם בכל אחד בדבר המתנגד לו דווקא כדי להרחיקם מן התורה, ובישראל הראה סימן חיבה לקרבן אל התורה, והכי משוא פנים יש בדבר ח"ו ע"ש.

ונ"ל לבאר קושיא זו, עפ"י מה שהקשיתי כבר לעיל למה חזר על האומות כלל, הא איתא בילקוט הנ"ל שלא היו מיוחסים, ומשום הכי לא היה אפשר ליתן להם התורה רק לישראל דווקא. אמנם עפ"י מ"ש באופן הראשון לא קשיא מיד, דהא גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וא"כ משום הכי שפיר חזר על האומות, דאם רצו לקבל התורה ולהתגייר אז הוי כקטן שנולד ושפיר היו מאז והלאה מיוחסים כנ"ל. והנה איתא במס' יבמות דף מ"ז ע"א גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים וסחופים ומטורפין ויסורין באין עליהן, אם אמר אני יודע ואיני כדאי מקבלין אותן מיד כו', מאי טעמא דאי פריש נפרוש כו'. ותו איתא התם (ע"ב) ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ומעשר עני, מאי טעמא, אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה כו', ופירש"י הואיל והן מקפידין על המזון כ"כ כדאמר דנהרג על פחות משוה פרוטה, מודיעין אותו עון לקט כו' שמא יחזור בו מלהתגייר ולשון זה עיקר עכ"ל. מזה למדנו הגר שבא להתגייר מודיעין לו דבר המתנגד אולי מחמת זה יחזור מלהתגייר, ואם מקבל א"כ ממילא שוב מקבל מצות אחרים, ומשום הכי מודיעין ליה נמי בזמן הזה צרתן של ישראל כנ"ל. ולפ"ז ממילא משום הכי לא פתח ה' ב"ה אל האומות כסדר אנכי ה' וגו', דהא התורה איננו ראוי רק למיוחסים כנ"ל, (ומטעם כי קשה כביכול לפרוש מהתורה כנ"ל, ואין השכינה שורה רק על משפחות מיוחסות כנ"ל באריכות באופן הראשון), אך ורק שרצה הקב"ה לראות אם ירצו להתגייר ויהיו כקטן שנולד כנ"ל, ומשום הכי שפיר בא להם בדבר המתנגד להם דווקא תחלה, ואז אם יקבלו דבר המתנגד להם ממילא שוב יוכל לומר להם השאר הדברות כסדר, משא"כ לישראל שפיר אמר עשרת הדברות כסדר מן אנכי וגו', באשר שהיו מיוחסים וראוי להם התורה כנ"ל, והבן.

ולפ"ז מבואר המדרש הנ"ל **בשעה שקבלו התורה דווקא אז נתקנאו אומות העולם**, כי שמעו שפתח באנכי עשרת הדברות כסדר, משא"כ אצל האומות פתח מיד בדבר המתנגד כנ"ל, וע"ז שפיר **אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר משאר אומות**, והיינו כקושית נזר הקודש הנ"ל למה פתח להם בדבר המתנגד ולישראל דרך חיבה

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח שער החדר הלזה, דיש לדקדק האין מתרץ רבי הקושיא למה לא פתח בעשרת הדברות בתחלת התורה, במה שאמר להודיע שבחן של ישראל כו'. גם האין מודיע בזה שבחן של ישראל (ועיין בס' עמק הלכה סדר (משפטים) [יתרון] שהביא מדרש הלזה.

אבל לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, דכבר נזכר לעיל דקירב יותר הישראל לתורה מאומות העולם כיון שאמרו מיד נעשה ונשמע כמ"ש הנזר הקודש הנ"ל, והנה הנזר הקודש הנ"ל כתב שם עוד לתרץ בדבריו מדרש אחד במדרש חזית (שה"ש רבה א' פסוק ד') על פסוק (דברים ד' י"ג) **ויגד לכם בריתו, זה ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם שבו נגלה לישראל כל סתרי התורה רזין עילאין**, וצריך ביאור מה ענין זה אל הקודם, דאמר התם ר' ינאי אמר לא היה התורה צריך להתחיל אלא מהחדש הזה לכם ומאי טעמא גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון עד יום ששי, בזכות כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') עכ"ל, וא"כ מה שייכות יש להא דאמר בתר הכי ויגד לכם בריתו זה ספר בראשית. וגם הא דכתיב ויגד לכם בריתו, זה כתיב בפרשת ואתחנן קודם ענין מתן תורה, וצ"ב מדוע נאמר זה קודם מתן תורה. וכתב שם הנזר הקודש הנ"ל עפ"י דבריו מתורץ היטב, עפ"י מה דאיתא בשמות רבה פרשה ט"ו (לפנינו י"ז ב') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצילו חמדתי וישבתי (שה"ש ב' ג'), מה אילן תפוח בעצי היער נראה לעין בלא כלום כאלו גם הוא מעצי היער ובאמת יש בו טעם וריח, כך כשהחזיר הקב"ה התורה על העכו"ם היתה התורה בעיניהם כאילן היער שאין בו ממש ובאמת יש בה טעם וריח כו', אבל ישראל אומרים אנו יודעים כחה של תורה שיש בה טעם וריח לפיכך אין אנו זזים מהקב"ה ותורתו שנאמר בצלו חמדתי כו'. ומה שבאמת העכו"ם חשבו שאין בו ממש וישראל ידעו שיש בה טעם וריח, כבר בארו המפורשים הענין לפי שהקב"ה לא גילה לעכו"ם סודות התורה אלא אמר סתם חוקים כגזירת המלך, ולפיכך היתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש שאין בו טעם וריח, אבל לישראל בשעת מתן תורה גילה להם סוד הנסתר ולכן ידעו שיש בה טעם וריח, ולכן אמרו בצלו חמדתי וישבתי כו', אבל העכו"ם שלא ידעו כחה של תורה נתרחקו ממנה, וכה"ג אמרינן נמי במדרש ויקרא פ"ג (סימן ז') אפילו העכו"ם אם היו מכירין בחכמה ובינה כו' והיו מגיעין לגופה של תורה היו אוהבים אותה אהבה גמורה כו'.

אבל יש לתמוה ע"ז גופא וכי משוא פנים יש בדבה, והרי יש פתחון פה לעכו"ם לקטרג וכי מה ראה אלו להתקרב יותר מאלו במה שגילה להם טעמי תורה יותר מעכו"ם. אבל עפ"י דברינו הנ"ל ניחא, כיון דהאומות שאלו תחלה מה כתיב בה ולא רצו לקבל עול התורה בתמימות, משום הכי הבא לטמא פותחין לו, ולא ניתנה להם התורה בטעם וריח לגלות להם סודות התורה, כי מעשיך ירחקוך כנ"ל, אבל הישראל שאמרו מיד נעשה ונשמע, וא"כ משום הכי הבא לטהר מסייעין לו וגילה להם סודות התורה בטעם וריח ומעשיך יקרבוך כנ"ל. ומשום הכי **ויגד לכם בריתו זה ספר בראשית שהוא תחלת**

בריינו של עולם שבו נגלה כל רזין עלאין וסתרי תורה כנ"ל קודם מתן תורה, והיינו כדי לקרב לבבם לקבל התורה יותר מכל עם ולשון כנ"ל, אך היא גופא קשיא מה ראה אלו באמת לקרב יותר מאלו ולא גילה לעכו"ם סודות התורה, לזה אמר **בזכות שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע**, וא"כ רצו ישראל לקבל התורה בתמימות, משום הכי הבא לטהר מסייעין לו כנ"ל באריכות, זהו תוכן דברי נזר הקודש הנ"ל, (ועיין לעיל בבית משתה חדר ב' הבאתי לשונו באריכות).

מכלל דבריו שמענו משום הכי הגיד להם ספר בראשית קודם מתן תורה שיש בו סודות ורזין עלאין, היינו כדי לקרב לבבם לקבל התורה וידעו ע"ז שיש בה טעם וריח כנ"ל, כי כל סיפורי מעשיות של ספר בראשית יש בו סודות נעלמות וכדאיתא בזוהר בזה, ועיין בנזר הקודש הנ"ל סדר בראשית מזה באריכות, וכל אלה זכו לגלות להם כל הנ"ל בזכות שאמרו נעשה ונשמע כנ"ל.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה שמות פרשה מ"ב (סי' ז') וז"ל אמר רבי שמעון בן יוחאי, י"א יום היו עם הקב"ה וכ"ט יום היו מחשבין האין לעשות את העגל, כמו שכתוב (דברים א' ב') אחד עשר יום מהר חורב, ואח"כ באו לדרכו של עשו דרך הר שעיר כו'. רבי מאיר אומר אף לא יום אחד היו, אלא היו עומדים בסיני ואומרים בפיהם נעשה ונשמע, ולבם היה מכין לעבודה זרה, שנאמר (תהלים ע"ח ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו עכ"ל ע"ש. והנה לדברי ר' מאיר הנ"ל קושיית נזר הקודש הנ"ל במקומה עומדת מה ראה אלו להתקרב יותר מאלו לגלות להם סודות התורה, וגם קשה למה הקדים ספר בראשית קודם מתן תורה כדכתיב ויגד לכם בריתו ברייתו של עולם שיש בו רזין עלאין וסודות התורה כנ"ל, ואין לומר בזכות שאמרו נעשה ונשמע, הא לבם היה מכין לעבודה זרה, על כן וודאי עכ"פ לאו לזכות יחשב להם לגלות להם עבור זה סודות התורה, וזה פשוט.

ולפ"ז זהו כוונת המדרש הנ"ל, למה לא נאמר עשרת הדברות בתחלת התורה, להודיע שבחן של ישראל כשעמדו כולם על הר סיני לקבל התורה הושוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה, לב אחד לקבל בשמחה דייקא, ר"ל להודיע שבלבם הושוו לקבל בשמחה התורה, אבל לא ח"ו כוונתם היה לעבודה זרה כדעת ר' מאיר הנ"ל, וא"כ משום הכי שפיר הקדים להם ספר בראשית שיש בהם רזין עלאין וסודות התורה, כדי לקרבם בסימני חיבה לקבל התורה, ועי"ז ידעו שיש בה טעם וריח כנ"ל, ובזה שגילה להם סודות התורה אשר לא עשה כן לכל גוי, שפיר הודיע בזה שבחן של ישראל שהושוו לב אחד לקבל התורה בשמחה, ומשום הכי שפיר זכו ישראל לזה מחמת שאמרו מיד נעשה ונשמע והבא לטהר מסייעין אותו כנ"ל, משא"כ האומות שאלו תחלה מה כתיב בה ולא קבלו בתמימות עול התורה כנ"ל הכל באריכות. וא"כ שפיר מזה שמתחיל בספר בראשית קודם מתן תורה מודיע שבחן של ישראל שקבלו בלבם בשמחה, ומה שאמרו נעשה ונשמע היה לבם ג"כ לשמים דלא כדעת ר' מאיר הנ"ל, דאי כדעת ר' מאיר מהיכי תיתי היה מקדים להם ספר בראשית שיש בהם רזין עלאין וסודות התורה כנ"ל, והבן.

הש"ך הנ"ל. וזה דברי המדרש הנ"ל לא זכו ישראל, ישראל דייקא ולא מלאכים, רק בשביל שנקראו בנים למקום כמובן וק"ל.

ובזה יובן עוד מדרש תמוה בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני עכ"ל, (ועיין מאמר זה גם במס' שבת (פ"ה)), ודיקדקו המפורשים מה סוד יש כאן דנאמר עליו מי גילה רז זה לבני ע"ש. ולפי הנ"ל יבוא על נכון היטב, רק אקדים עוד מה דאיתא במדרש ילקוט (שמות רמז רע"ו) נעשה ונשמע עשינו עד שלא שמענו, אברהם אנכי יעקב לא יהיה וגו', ע"ש דקחשיב ואזיל כל עשרת הדברות שכבר קיימו עד שלא שמעו, ולכאורה מאי היה כוונתם בזה במה שאמרו שכבר עשו עד שלא שמענו. אמנם י"ל דהיו מסופקים אם יש להם דין בנים או לא, וא"כ פן ואולי יהיה טענת מצרנות לגבי מלאכים, ומשום הכי אמרו עד שלא שמענו עשינו אברהם ויעקב כו', וא"כ אף אם תמצ' לומר דלא נקראו בנים לקב"ה, מ"מ שייך סברת הש"ך הנ"ל אנו מחזיקין אחזקת אבותינו מחמת האבות אברהם יצחק ויעקב כמובן. וא"כ לפ"ז י"ל דזהו היה הסוד, שהיו יודעים שהמלאכים רוצים לטעון טענות מצרנות, והקדימו נעשה לנשמע לבטל טענה זו כנ"ל. וגם הלא אז קודם מתן תורה לא היו יודעים כלל מדין מצרנות, ואף גם אי גם בבנו שייך מצרן או לא, ואפילו הכי הם היו יודעים להקדים נעשה לנשמע, וזהו שאמר הקב"ה מי גילה סוד זה לבני והבן וק"ל.

ובזה יובן עוד מאמר תמוה במס' סנהדרין דף צ"ט (ע"ב) וז"ל, אמר ר' אלכסנדר כו' כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה לפמליא של מטה עכ"ל, ולכאורה מאי משים שלום איכא בפמליא של מעלה למטה כמובן. אמנם לפי הנ"ל ניחא, דהנה הפמליא של מעלה היו רוצים לקבל התורה מצד מצרנות כנ"ל, רק נדחו טענתם מחמת דישאל נקראו בנים כנ"ל, וכל זה שייך לגבי זה שמחבב התורה ועוסק בה לשמה וא"כ לגבי ידיה שפיר שייך למימר דלא שייך מצרנות לגבי מלאכים כנ"ל, אבל מי שעוסק בתורה שלא לשמה רק מחמת יראתו או מחמת איזה פניה אחרת אבל לא מחמת חיבוב, א"כ בוודאי נשאר לגבי ידיה טענת מלאכים תנה הודך על השמים מצד מצרנות, דהכי אם הבן אינו רוצה ליקח רק בעל כרחו והאחר רוצה ליקח בחיבה עזה ועוד הוא מצרן, וודאי זהו סברא פשיטא היא ששייך בוודאי למצרן אף נגד הבן, כיון דהבן בלאו הכי אינה רוצה בכך כמובן. וא"כ העוסק שלא לשמה ממילא אינה חביבה גביה, ומהיכי תיתי נימא דשייך גביה יותר מעשיית הישר והטוב כמובן. וזהו שאמר ר' אלכסנדר העוסק בתורה לשמה, זה דווקא הוא שמשים שלום בפמליא של מעלה למטה דתו אין להם טענה כנ"ל, משא"כ מי שעוסק בתורה שלא לשמה עדיין נשאר טענתם אצל פמליא של מעלה תנה הודך על השמים מצד מצרנות, דאנו רוצים לקבל אותה בחיבה משא"כ זה העוסק שלא לשמה איננו חפץ בה כנ"ל באריכות וכמובן, ודו"ק היטב (ועיין עוד בסמוך).

כלל הדבר אחינו בני ישראל, ביום המקודש החג הזה צריך כל איש ואיש לשום אל לבו וליתן שבח והודיה לאל יתברך, אשר בחר בנו מכל עם והגביהה אותנו מכל האומות בזה אשר קדשנו במצותיו ותורתו ביום הזה, על כן אם זכור יזכור בזה בוודאי יקדש עצמו בקדושה בעסק תורה או לשמוע תורה ודברי מוסר, ואל ילך אחר ההבל בדברים בטלים ח"ו ולישב במושה ליצים ח"ו, רק שמח ישמח בשמחה של מצוה כל היום, וככה ראוי להתנהג כל הימים, כי אורייתא אילנא דחיי כנ"ל בזוהר, ומי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע רק סוד מרע ועשה טוב, ואין טוב אלא תורה כאשר הארכת לעיל בדרוש הלזה, ואז טוב לכם סלה, ויקוים בנו מקרא שכתוב אצל חג השבועות (דברים ט"ז) ושמחת לפני ה' אלהיך וגו' במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם, במהרה בימינו אמן.

ספר פני שלמה - פנים לאגדה

דרושים לחג השבועות

(כת"י מס. 216 עמוד 203)

דרוש א'

גרסינן במס' פסחים דף ס"ח ע"ב רב יוסף עביד עגלא תלתא ביומא דעצרת אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא עכ"ל. (וע"ש פירש"י שלמדתי תורה ונתרוממתי ואי לאו האי יומא דנתן תורה מה ביני ובשאר בני אדם).

עלינו לשבח לאדון הכל שנתן תורה לעמו ישראל, ומלאכים נתאו לאמור תנה הודך על השמים מטענת מצרנות ונעלמה מהם, והנה לא במקום אחד ולא בשני מקומות מצינו שהפליגו המפורשים בזה מאיזהו טעם נדחו המלאכים מטענת מצרנות הנ"ל.

(הפן א') מצינו בעיין יעקב בעהמ"ח שבות יעקב במס' ברכות (ה' ע"א, ד"ה מוכר עצב) וז"ל, בש"ך חו"מ סי' קע"ה (ס"ק ל') באחד שמכר קרקע לבנו כו', צ"ע אי יכול הבעל המצר לסלקו, דהבן יכול לומר לו אני יותר מעשיית ישר וטוב שאני מחזיק אחזקת אבות ולזה הדעת נוטה עכ"ל. וא"כ משום הכי נעלמה מהמלאכים התורה אעפ"י שהיה להם טענת בן המצר, מ"מ ישראל הם בניו ולזה הקדימה עכ"ל העיין יעקב הנ"ל.

ובזה מבואר לי היטב מדרש פ' משפטים (מובא בס' צפנת פענח חדש, ערך ערבות) וז"ל לא זכו ישראל לקבל התורה אלא בשביל שנקראו בנים למקום עכ"ל, והוא תמוה לכאורה. אמנם עפ"י הנ"ל מבואר היטב, דבאמת התורה היה שייך למלאכים יותר מצד מצרנות כנ"ל, רק כיון שישראל נקראו בנים למקום לא שייך טענת מצרנות כמ"ש

(הפ' הב') מצינו משום הכי לא קבלו המלאכים התורה, כמו דאיתא במדרש ילקוט יתרו (רמז רע"א), [הלל כתבת] לך שלישים (משלי כ"ב, כ'), התורה משולשת ומשה שלישי, לכך זכה הוא לקבלת התורה בשביל ששבטו הוא שלישי וגם הוא שלישי מרים אהרן משה כו' ע"ש. וכתבו המפורשים דמזה הטעם נעלמה מהמלאכים התורה, דכיון דהתורה משולשת היא וזכה משה לכך שהוא היה שלישי לבטן כנ"ל.

ובזה יבואר מאמר במס' שבת דף פ"ח ע"א וז"ל, דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא בריך רחמנא דיהיב לן אוריין תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי כו', ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם אם תקבלון תורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם כו' עכ"ל. והקשה הר"ף בעין יעקב שתי קושיות, חדא מזה השבח הזה דקאמר בריך רחמנא דיהיב לן אוריין תליתאי, והו"ל למימר שנתן לנו תורתו, ומה לי אם הוא תליתאי או לאו, ועוד מזה שייכות יש לדרש דגלילאי הך מאמר ויתיצבו בתחתית ההר כו' ע"ש.

אמנם לפי הנ"ל י"ל דהשבח הוא פשוט, כיון שנתן אוריין תליתאי, ממילא צריך ליתן לעם תליתאי ע"י תליתאי, משא"כ אם לא היה אוריין תליתאי, היה אפשר שמלאכים היו טוענים בר מצרא לאמור תנה הודך על השמים, וכמ"ש הילקוט הנ"ל בשביל שהתורה משולשת משום הכי ניתנה למשה דווקא כנ"ל. וזהו השבח להקב"ה שנתן לנו אוריין תליתאי, כדי לזכות בתורתו אותנו דווקא כמובן וק"ל. אך לכאורה מזה השבח הלזה, דהא בלאו הכי לא היה שייך טענת מצרנות לגבי מלאכים כיון דישאל נקראים בנים למקום ובבן לא שייך מצרנות כנ"ל באופן הראשון, לזה מסמיך המאמר ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפר עליהם הר כגיגית, וא"כ לא קבלו ברצון התורה, וא"כ וודאי המצרן דרוצה קודם לבן שאינו רוצה בכך עיין לעיל באופן הראשון מזה, וא"כ שפיר היה למלאכים טענת מצרנות. אך ורק אעפ"כ ניתנה לישראל דווקא כיון דהיא משולשת כנ"ל, וא"כ שפיר איכא שבחיה למריה דיהיב לן אוריין תליתאי דווקא כנ"ל, ושפיר דרש ההוא גלילא בריך רחמנא דיהיב לן אוריין תליתאי מכח זה לעם תליתאי ע"י תליתאי כמובן ודוק.

(הפ' הג') מצינו משום הכי לא קבלו המלאכים התורה, דכתיב (במדבר י"ט, י"ד) **אדם כי ימות באוהל, כלום מיתה יש במלאכים, ע"ש במדרש** (שהש"ר ח' ב').

וכתבו המפורשים שזהו הפירוש של קרא (בראשית א', ל"א) והנה טוב מאוד, ואיתא במדרש רבה (ט' ס"י) זה המות, והיינו כי לולי המיתה לא היו ישראל מקבלין התורה ע"ש (ובעיר דוד ס' ש"ט). ובזה יובן מדרש פ' בראשית (פ' ט' ס"ה) בתורתו של רבי מאיר נמצא כתוב והנה טוב מאוד זה המות עכ"ל, ורבים מדקדקים אמאי דווקא בתורתו של רבי מאיר נמצא כתוב דרש זו.

ועפ"י הנ"ל יובן היטב, רק נקדים עוד מה דאיתא במדרש רבה פ' כי תשא פ' מ"ב (ס"ז ז') וז"ל, רבי שמעון בן יוחאי אומר אחד עשר יום מהר חורב (דברים א', ב'), י"א יום היו עם הקב"ה להר חורב, וכ"ט יום באו לדרכו של עשו, וזהו דרך הר שעיר שהיו מחשבין האיך לעשות את העגל. ר' מאיר אומר אף לא יום אחד, אלא בשעה שהיו עומדים ואומרים נעשה ונשמע בפיהם לבן מכוונין לעבודה זרה שנאמר (תהלים ע"ח, ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו כו' עכ"ל. נמצא לרבי מאיר מוכח דס"ל דלא קבלו התורה ברצון, וא"כ לפ"ז לא שייך תירוץ של אופן הראשון הנ"ל דמשום הכי נדחו המלאכים מטענת מצרנות כיון דישאל נקראים בנים וגבי בן לא שייך מצרנות כנ"ל, דהא ישראל לא קבלו ברצון, וא"כ וודאי שייך למצרן יותר שרוצה בכך כנ"ל מזה באופן א' ובאופן ב' באריכות, אלא ודאי צ"ל משום הכי נדחו המלאכים דכתיב אדם כי ימות באוהל כלום מיתה יש במלאכים כנ"ל, וא"כ משום הכי שפיר דווקא בתורתו של רבי מאיר נמצא כתוב והנה טוב מאוד זה המות, והיינו כי לולי מיתה לא היו ישראל מקבלין התורה כנ"ל וק"ל.

♦

(הפ' הד') מצינו משום הכי לא קבלו המלאכים התורה, כדאיתא במס' שבת (פ"ח:) **כתיב** (שמות כ', ב') **אנכי [ה' אלוקיך] אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום במצרים הייתם ע"ש.**

ובזה יבואר מדרש תמוה פ' וזאת הברכה, בשעה שאמר הקב"ה למשה לא תעבור את הירדן הזה (דברים ג' כ"ז), אמר (שם ל"ג, ו') יחי ראובן ואל ימות וגו' עכ"ל, ויש לדקדק למה דווקא אז אמר יחי ראובן ולא קודם לכן. ועפ"י הנ"ל מתורץ, רק אקדים מה דאיתא במדרש פ' וילך (ט', ו') הן קרבו ימין למות (שם ל"א, י"ד), מאי הן כו', רבנן אמרי אמר הקב"ה למשה אי אתה זכור בשעה ששלחתך לגאול אותן ממצרים אמרת לי והן לא יאמינו לי (שמות ד', א'), הרי הן קרבו ימין וגו' כו'. נמצא למידן מזה מחמת שאמר משה והן לא יאמינו לי, לא בא לארץ ישראל ומת בחוץ לארץ כנ"ל. ולכאורה י"ל דהיה למשה תירוץ ע"ז, דאיתא במדרש חזית (שה"ש רבה פ' ב' ס"ח) וז"ל הנה קול דודי זה בא (שה"ש ב', ח'), זה משה, בשעה שאמר להם משה בחודש הזה אתם יוצאים אמרו למשה והלא הקב"ה אמר לאברהם ועבדום וגו' ארבע מאות שנה (בראשית ט"ו, ג'), והלא אין בידינו רק רד"ו שנה כו' עכ"ל, וא"כ מטעם זה גופא י"ל דקאמר משה והן לא יאמינו לי, מחמת שאין בידם רק רד"ו שנה, וכן כתבו המפורשים באמת ע"ש.

אך כל זה אי באמת יצאו קודם זמנם, אבל לפי מה דאיתא במפורשים (ע"י תפארת הגרשוני פ' תולדות, וכסף נבחר סו"פ מסעי) בשם הזהור (שמות דף ד') דמלאכים ג"כ היו במצרים והם השלימו, א"כ ממילא חטא משה במה שאמר והן לא יאמינו לי. אך לכאורה מוכח דתירוץ זה נסתר דליכא למימר דמלאכים היו במצרים, דא"כ נסתר תירוץ דגמ' דשבת הנ"ל משום הכי נדחו המלאכים מהתורה דכלום בארץ מצרים היו וכתבי אשר הוצאתיך מארץ מצרים כנ"ל, הא שפיר היו

הירושלמי (הובא בס' לקט יוסף, ערך מלאכים, אות א', בשם ס' שערי שמים בשם הירושלמי), דאי צדיקים עדיפי יכולים לראות בשכינה, ולא יראני קאי על המלאכים לבד ע"ש.

תו אקדים מהא דמצינו במפורשים בשם מדרשים (ע"י ספר הפליאה פ' בראשית), בראשית מלת בראשית מראה דישאל יהו רד"ו שנה במצרים, וזהו ב"ת ר"י א"ש, שישאל שנקראים בת יהו ר"י שנה במצרים שנקרא א"ש, ע"ש שזהו נטריקון של בראשית כנ"ל. ועוד הביאו פירוש אחר בשם המדרש (ע"י ב"ר פרשה א' סימן ד'), שמלת בראשית מורה שבית המקדש נברא קודם בריאת עולם, וזהו בראשית ב"ת רא"ש (ע"ש בספר מטה אהרן (על הגש"פ, על הפיסקא "אלו עשר מכות") ובספר עיר דוד (בית המלך חדר י"ד)). ולכאורה י"ל דהנהו תרי פירושין תליא במה שהקשה הנחלת בנימין מצוה צ"ה ס' י"א, האיך יצאו ישראל קודם זמנם הא הוי הפקעת הלוואה, ואיכא למ"ד אפילו בנכרי אסור ע"ש. וא"כ לפי מה דאמרינן בראשית ב"ת ר"י א"ש, א"כ לא נגזר מתחילה להיות במצרים רק רד"ו שנה כמובן, וא"כ לא הוי הפקעת כלל כמובן, אבל אי אמרינן מלת בראשית היינו ב"ת רא"ש, וא"כ שפיר קשה קושית נחלת בנימין הנ"ל האיך יצאו קודם זמנם כמובן, וצ"ל כתירוצי הנזכר באופן הד' דמלאכים השלימו. אך לפ"ז קשה למה נדחו מקבלת התורה, דליכא למימר משום דכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים, הא גם המלאכים היו במצרים. וצ"ל דמשום הכי קבלו ישראל משום דצדיקים עדיפי כנ"ל.

ולפ"ז יובן המאמר הנ"ל, שאל ר' שמעון בן יהוצדק לר' שמואל בן נחמני שמעתי עליך שבעל אגדה את מהיכן נברא אורה, ר"ל וודאי אם לאו בעל אגדה את לא היה קשה לי מהיכן נברא האורה, די"ל ממקום מקדש כדאמר באמת מקמין מאי הוי אמרין ממקום מקדש כנ"ל, אבל כיון שבעל אגדה את והיינו על כרחך דדריש פנים תרי בפנים תרי פנים למקרא כו' פנים לאגדה, וקשה דלמא פנים בפנים כפשוטא, וקרא לא יראני אדם וחי קאי על המלאכים כנ"ל דצדיקים עדיפי. וצ"ל דס"ל דלאו צדיקים עדיפי, וא"כ לפ"ז למה לא קבלו המלאכים התורה. וצ"ל כיון דלא היו במצרים, ולפ"ז קשה הא הוי הפקעת הלוואה, דיצאו ממצרים קודם זמנם כקושית נחלת בנימין הנ"ל. וצ"ל דלא נגזר מתחילה להיות רק רד"ו שנה במצרים, והיינו ממלת בראשית ב"ת ר"י א"ש כנ"ל, וקשה דלמא מלת בראשית קאי ב"ת רא"ש. וצ"ל דס"ל דבית המקדש לא נברא קודם בריאת עולם כמובן, ולפ"ז ממילא ליכא למימר דהאורה נברא ממקום מקדש, דהא עדיין לא היה אז קודם הבריאה, (ואור נברא קודם הבריאה כנודע). ומשיב לו ר' שמואל בר נחמני נתעטף כשלמה לבנה כו', ומקמין באמת הוי אמרין ממקום מקדש נברא האור, אבל זה אינו דבית המקדש נברא אחר בריאת עולם, רק שנתעטף כשלמה ומבהיק זיו הדרו כו', ודוק היטב. (ועיין בעיר דוד ס' תקכ"ה שהוכיח ממדרש הנ"ל מקמין מאי הוי אמרין כו' דבית המקדש נברא קודם בריאת עולם כנ"ל וע"ש באריכות לענינו שם היטב).

במצרים כמובן, אלא ודאי צ"ל דלא נשלם הזמן ולא חטא משה כמובן. אך לפי מ"ש באופן ב' דבלאו הכי לא שייך למלאכים התורה כיון דמשולשת היא לכך זכה משה דהוא ג"כ שלישי כנ"ל, א"כ לפ"ז שפיר י"ל דמלאכים ג"כ היו במצרים כמובן, ואפילו הכי נדחו מהתורה כיון דהיא משולשת כמובן.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, רק אקדים עוד מה דאיתא ברש"י פ' וזאת הברכה על פסוק יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר וגו' (דברים ל"ג ו'), ופירש"י שהיה נמנה עם אחיו דאי הוא חוטא לא היה נמנה עם אחיו כו' עכ"ל, ולפ"ז זה שאמר המדרש, כשאמר הקב"ה למשה לא תעבור את הירדן, והיינו מחמת חטא שאמר והן לא יאמינו לי, וא"כ צ"ל דמלאכים השלימו כנ"ל ושפיר נשלם הזמן כנ"ל, וא"כ קשה לפ"ז למה נדחו מקבלת התורה, כיון דהם ג"כ היו במצרים כנ"ל באריכות. וצ"ל דכיון דהתורה משולשת ניתן לי שאני שלישי לשבטו כנ"ל, ולפ"ז צ"ל דראובן לא חטא ונמנה עם שאר אחיו, ומשום הכי שפיר הוי משה שלישי לשבטו כנ"ל, ומשום הכי שפיר אמר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמובן ודוק.

(הפ' הה') מצינו משום הכי נתנה תורה לישראל, דצדיקים עדיפי

ומלאכים, עיין מזה בספר מטה אהרן (בפיסקא עבדים היינו) **ובספר**

בגדי אהרן (פ' נח, ובפ' תצוה, וסו"פ קרח בשם הסודי רז) **בשם של"ה** (חלק

עשרה מאמרות, מאמר שני אות מ"ה, ומאות ס"א ואילך).

ולפ"ז יובן מאמר אחד בבראשית רבה (ג' ד') וז"ל ר' יהושע בן יהוצדק שאל לר' שמואל בר נחמני שמעתי עליך שבעל אגדה אתה מהיכן נברא האורה, אמר לו [מלמד] שנתעטף הקב"ה כשלמה לבנה והבהיק זיו הדרו מסוף עולם עד סופו כו', ומקמין מאי הוי אמרין, ממקום מקדש נברא שנאמר (יחזקאל מ"ג, ב') והנה כבוד אלקים ישראל בא מדרך מקום מקדשינו עכ"ל. והנה רבים מדקדקים האיך תליא שאלו זו כיון ששמע שבעל אגדה הוא כמו שאמר שמעתי עליך שבעל אגדה את כו'. אבל לי קשה יותר, כיון שאח"כ אמר ליה מקמין אמרין ממקום מקדש נברא, א"כ וודאי יש לתמוה למה לא אמר ליה כן גם השתא.

אמנם לפי הנ"ל יובן היטב, רק אקדים מה דאיתא במס' סופרים פט"ז (ה"ב) אמר ר' יהושע בן לוי הדא אגדתא כל מי שלומדה אינו מקבל שכר כו', הושיבין ליה הא כתיב (דברים ה', ד') פנים בפנים, פנים תרי בפנים תרי הרי ד', פנים למקרא פנים למשנה פנים לתלמוד פנים לאגדה עכ"ל. וראיתי בעיר דוד בבית החכמה ס' תרי"ב כתב וז"ל, ופולגותיהו תלי בזה אי אמרינן לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג, כ') קאי גם על הצדיקים, או רק על המלאכים אבל צדיקים יכולים לראותו דצדיקים עדיפי ממלאכי השרת, דאי קאי גם על הצדיקים א"כ ליכא למימר פנים בפנים ממש, וצ"ל פנים למקרא כו' פנים לאגדה, אבל אי צדיקים עדיפי וא"כ י"ל פנים בפנים הוא כפשוטא שה' דיבר עמם פנים בפנים עכ"ל ע"ש. ועיין ג"כ במפורשים אחרים מזה בשם

ולפ"ז מתורץ מדרש תמוה (הובא בס' מאמר מורכי) **מה ראה הים וינוס, מה ראה ברייתא דרבי ישמעאל ראה עכ"ל**, והוא תמוה מאוד לעיני כל.

ולפי הנ"ל לא קשיא מידי, רק אקדים מה דאיכא פלוגתא (תורת כהנים בתחלתו) ר' ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, ר' אליעזר בן יוסי הגלילי אומר בל"ב מידות התורה נדרשת, וראיתי בספר נחלת יעקב פרשת ויקהל דכתב דפליגי בהנהו פלוגתא הנ"ל אי מותר ללמוד אגדה או לא, דבספר כריתות (ח"ג נתיבות עולם הקדמה) מקשה במאי פליגי שזה דרש י"ג וזה דרש ל"ב, ומשני המדות שמנה ר' ישמעאל על הלכות ודינים, והמדות שמנה ר' יוסי הגלילי על ענינים קלים דאגדה. וא"כ י"ל אליבא דר' ישמעאל לא ילמוד אדם אגדה, על כן מונה מדות של הלכות ודינים לבד ולא מדות דאגדתא, אבל ר"א ברבי יוסי הגלילי ס"ל לעולם ילמוד אדם גם אגדתא, ומשום הכי מונה גם מדות דאגדתא, עכ"ל הנחלת יעקב הנ"ל ע"ש היטב.

תו אקדים מה דאיתא במדרש פרשת בשלח (פ' כ"א ס"ו) שהים לא רצה לקרוע, שהיה טוען למשה רבינו אני גדול ממך שאני נברא ביום שלישי ואתה בשישי ע"ש. וכתבו המפורשים דכל זה למ"ד המאוחר בבריאה אינו שליט בדבר המוקדם, אבל למ"ד דמאוחר בבריאה שליט בדבר המוקדם דאחרון אחרון חביב, א"כ ליתא לטענה של ים. ואיתא ביפה תואר (ב"ר א' כ"א, ד"ה בפ"ק דברכות, וע"ע בנור הקודש ב"ר א' כ"א, ד"ה ונ"ל לבאר) הא דכתיב (בראשית א' א') בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ וגו', משמע דשמים נברא תחילה, היינו משום דמלאכים עדיפי, ומשום הכי תחלה נברא עולם מלאכים, ובזה פליגי בית שמאי ובית הלל במס' חגיגה (יב.) אי שמים נברא תחילה או הארץ ע"ש. והנה כל זה אי המוקדם חביב, אבל אי המאוחר חביב, שפיר י"ל דצדיקים עדיפי, ומשום הכי נברא באחרונה דהמאוחר חביב, וכן איתא באמת במפורשים (לקט יוסף, ערך בריאת עולם, אות כ"א) ע"ש.

ולפ"ז זהו פירוש המדרש הנ"ל, **הים ראה וינוס, מה ראה דינוס**, דהלא היה טענתו מעליא דהוא נברא בשלישי אבל משה בשישי וא"כ הוא עדיף כנ"ל. לזה אמר **ברייתא דרבי ישמעאל ראה**, דהיא שלש עשרה מדות שתורה נדרשת בהן, וקשה הא נדרש בל"ב מדות, וצ"ל דאסור ללמוד אגדה וא"כ משום הכי לא קחשיב שנדרשת בל"ב מדות דהם עם מלת אגדתא כנ"ל. וקשה הא כתיב פנים בפנים פנים תרי בפנים תרי, פנים למשנה כו' פנים לאגדתא כנ"ל במס' סופרים. וצ"ל דפנים בפנים הוא כפשוטו, שהקב"ה דיבר עמם פנים בפנים ממש. וקשה הא כתיב כי לא יראני האדם וחי, וצ"ל דקאי על המלאכים, אבל צדיקים עדיפי ממלאכי השרת ויכולים לראות כנ"ל באריכות. ולפ"ז קשה קושית יפה תואר הנ"ל בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, א"כ שמע מינה דהשמים נברא מקודם, וקשה הא צדיקים עדיפי, ועולם שלהם היה לו לברוא תחילה כמ"ש היפה תואר הנ"ל. וצ"ל דמאוחר בבריאה עדיף טפי, ומשום הכי נברא עולם תחתונים באחרונה כיון דהם עדיפי כמובן. וא"כ משום הכי שפיר ראה הים וינוס, כיון דהמאוחר עדיף, כנ"ל באריכות וכמובן ודוק היטב.

ובזה יבואר עוד מאמר תמוה במס' סנהדרין דף ל"ח ע"ב וז"ל, **עד יכרסוון רמיו כו' (דניאל ז', ט')**, הנך למה לי כו', **אחד לדין ואחד לצדקה דברי רבי עקיבא, אמר לו רבי אלעזר בן עזריה מה לך אצל אגדה כלך אצל נגעים ואהלות**, וכן איתא במס' חגיגה דף י"ד (ע"א), ופירש"י התם כלך אצל נגעים ואהלות דרובן הלכות עכ"ל ע"ש. ויש לדקדק מפני מה אמר רבי אלעזר בן עזריה לרבי עקיבא כלך אצל נגעים ואהלות דרובן הלכות, למה לא ילמד אגדה, דמשמע מדאמר ליה מה לך אצל אגדתא, משמע דאחר מותר ללמוד אגדה רק מה לך כמובן, וקשה למה כנ"ל. גם צריכין להבין דמסיים שם רבי אלעזר בן עזריה **אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף** ע"ש, וקשה מאי לשון אלא דקאמר, דמזה משמע כיון דרבי עקיבא למד אגדה שמעת מינה זאת אחד לכסא ואחד לשרפרף כמובן.

ולפי הנ"ל יובן היטב, דכבר נזכר לעיל ג"כ מה דאיתא במדרש פ' וילך (דבר ט' ו'), הן קרבו ימיך למוות, מאי הן, שנענש מפני שאמר והן לא יאמינו לי, והיינו על כרחך צ"ל דמלאכים השלימו, דאל"כ שפיר אמר משה והן לא יאמינו לי כיון דאין בידם רק רד"ו שנה כנ"ל באריכות, (עיין לעיל מ"ש מזה באופן ד' ע"ש היטב). אבל איתא התם במדרש הנ"ל (ס"ח) דר' לוי פליג ע"ז, וקאמר מאי הן, כך א"ל הקב"ה בחטא של אדם הראשון מתים דכתיב ביה (בראשית ג', כ"ב) הן [האדם] היה כאחד וגו' ע"ש. וי"ל דס"ל דמלאכים לא היו במצרים, וא"כ הרי משה שפיר קאמר והן לא יאמינו לי כנ"ל, וא"כ מאי הן, וצ"ל דקאי על הן [האדם] היה כאחד וגו' דמת בחטא אדם הראשון. אבל רבנן סברי דליכא למימר דבחטא אדם הראשון מת, הא גם בלא חטא אדם הראשון היה כבר הכמיתה בעולם כדאיתא במדרש רבה (בראשית פרשה ט' סימן י') והנה טוב מאוד זה המות, ועוד שאר טעמים דמוכח דמיתה היה בלא חטא אדם הראשון, וע"ש במדרש רבה בבראשית ובמפורשים, וא"כ ממילא מאי שייכות יש למיתת משה עם מיתת אדם הראשון, כיון דאדם הראשון לא גרם כלל הכמיתה כמובן, ומשום הכי דרשינן מאי הן בשביל שאמר והן לא יאמינו לי, ובאמת צ"ל דגם המלאכים היו במצרים, והא דלא קבלו התורה צ"ל דצדיקים עדיפי כנ"ל הכל באריכות.

תו אקדים מה דאיתא בעיון יעקב על המאמר הנ"ל בסנהדרין וז"ל, וקשה לדעת דאמר אחד לדין ואחד לצדקה, לפי מאי דאמרין (שמו"ר ל' י"ג, רש"י בראשית א', א) ראה הקב"ה שאין העולם מתקיים שיתף מזת הדין למדת הרחמים, וכיון ששיתפם יחד למה לי שני כסאות. אכן לפי מה שפירש התורת חיים בריש פ"ק דע"ז (ג:) על הא דאמרין עומד מכסא הדיון, לפי שמחשבה של הקב"ה אינה בטיילה, וכיון שביקש לברוא עולם במדת הרחמים, לכן הצדיקים גמורים שיכולים לעמוד במדת הרחמים יושב עליהם במדת הדין, לכן מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, משא"כ בשאר עלמא עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, וזה שיתף מדת הרחמים למדת הדין, ולפ"ז י"ל שפיר דיש שני כסאות. אך הא דאמרין שמחשבה של הקב"ה אינה בטיילה, יהיה נסתר למי"ד דמיתה בשביל אדם הראשון בא, דמחשבת הקב"ה היה שיהיה חי לעולם כו', עכ"ל העיון יעקב הנ"ל ע"ש היטב.

דור ומנהיגיו, כיון שבא לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו עכ"ל. והנה רבים אשר דשו ביה, ואף אני אענה את חלקי בזה עפ"י הנ"ל, ד"ל הא דשמח אדם הראשון בתורתו של רבי עקיבא, היינו דאדם הראשון היה סבר מתחילה בהא שאמר ליה הקב"ה ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב', י"ז), מאז נגזר המיתה, משא"כ בלאו הכי לא היה המיתה והיה חי לעולמי עולמים, וא"כ כיון דמוכח מתורתו של רבי עקיבא דמחשבת של הקב"ה אינה בטילה כנ"ל, כיון דאמר שני כסאות הם אחד לדן ואחד לצדקה כקושיית העיון יעקב הנ"ל כנ"ל באריכות, וא"כ כיון דמחשבת הקב"ה היה שיחיה לעולם בודאי אינה בטילה, ויהיה מקום לקיים מחשבתו אצל צדיקים גמורים, דומיא כמ"ש התורת חיים הנ"ל לענין שיתוף מדת הרחמים למדת הדין כנ"ל באריכות, וכיון שאדם הראשון עשה תשובה כדאיתא במדרש רבה (ב"ד כ"ב י"ג), ואף לחד דיעה (ברכות ל"ד:) בעלי תשובה עדיף מצדיקים, א"כ ממילא יוכל אדם הראשון לחיות לעולם מחמת התשובה שעשה, ומשום הכי **שמח בתורתו** של רבי עקיבא כמובן וק"ל. אך במיתתו של רבי עקיבא היה לו הוכחה דהמיתה היה אף בלא חטא, רק מחמת החטא נגזר עליו למות קודם זמנה כמובן, וא"כ משום הכי שפיר **נתעצב במיתתו**.

ועתה אפרש שיחתי, דהנה כבר כתבנו לעיל משום הכי לא קבלו המלאכים התורה, כיון דלא היו במצרים וכתוב בתורה אשר הוצאתיך מארץ מצרים כנ"ל באריכות באופן ד' ע"ש. אך לפ"ז צ"ל דיצאו קודם זמנם, וא"כ קשה קושיית נחלת בנימין הנ"ל הא הוי הפקעת הלוואה וכמ"ש באופן ה' ע"ש היטב. אמנם הנחלת בנימין הנ"ל תירץ שם ע"ז, דאף דהפקעת הלוואה אסור, מ"מ כאן עבירה לשמה היה, דישראל היו כבר משוקעים במ"ט שערי טומאה, ואילו היו עוד רגע אחד היו כבר משוקעים בטומאה ולא היו יכולין לצאת משם לעולם עכ"ל ע"ש היטב. אך לכאורה נסתר תירוץ זה וממילא הדרא קושיא לדוכתיה הא הוי הפקעת הלוואה כמובן, דהנה זה ידוע דעשרה הרוגי מלכות היה מחמת חטא מכירת יוסף כנודע (מדרש אלה אזכרה), והנה אי עבירה לשמה מותר אזי מכירת יוסף לא הוי חטא כלל, כמ"ש המפורשים דעבירה לשמה היה כדאיתא במדרש רבה פ' וישב (פ"ד סי' י"ד) ויישנאו אותו (בראשית ל"ז, ח') בשביל שיצא ממנו ירבעם שעתיד להשניאו לבעלים, א"כ הא הוי עבירה לשמה ע"ש במפורשים היטב מזה, וא"כ מעשרה הרוגי מלכות [מוכח] דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, וא"כ הדרא קושיית נחלת בנימין הנ"ל לדוכתיה האיך יצאו קודם זמנם הא הוי הפקעת הלוואה. אלא ודאי צ"ל דמלאכים השלימו, וקשה מפני מה לא קבלו התורה. וצ"ל דכתיב בתורה אדם כי ימות באוהל, כלום מיתה יש במלאכים כנ"ל באופן ג', וכיון שכן ממילא מוכח דגם בלא חטא אדם הראשון ג"כ היה המיתה בעולם, דהנה טוב מאוד זה המות, כי לולי המיתה לא היו ישראל מקבלין התורה (ועיין מזה באריכות בעיר דוד סי' ש"ט ותמצא כדברי). נמצא לפי טעם הנ"ל הסברא נותנת דאף בלא חטא ראויה המיתה, דהא מחמת המיתה ניתן לנו התורה כנ"ל, (וע"ש בעיר דוד הנ"ל דכתב דמחמת טעם זה

ולפ"ז יבואר המאמר הנ"ל, דרבי אלעזר בן עזריה רוצה להקשות על רבי עקיבא קושיית העיון יעקב הנ"ל, למה לי שני כסאות כיון ששיתף מדת הרחמים למדת הדין כנ"ל, אך י"ל כתירוץ העיון יעקב הנ"ל דמחשבת של הקב"ה אינה בטילה וכנ"ל באריכות. ומשום הכי אמר לו **מה לך אצל אגדתא כלך אצל נגעים ואהלות** דרובן הלכות כפירש"י הנ"ל, דהא כל מי שלומדה אגדה אינו מקבל שכר כנ"ל במס' סופרים, וצ"ל דרבי עקיבא ס"ל כאידך מ"ד פנים בפנים פנים תרי בפנים תרי פנים למשנה כו' פנים לאגדה כנ"ל, וקשה דלמא פנים בפנים כפשוטא דדיבר עם ישראל פנים אל פנים ממש. וצ"ל דרבי עקיבא ס"ל דצדיקים עכ"פ לא עדיפי ממלאכי השרת, וא"כ לפ"ז ליכא לפרש פנים בפנים כפשוטא, דהא כתיב כי לא יראני וגו', ואי קאי על המלאכים א"כ הוא הדין ואפשר עוד שכל שכן הוא הצדיקים. ולפ"ז קשה מפני מה לא קבלו המלאכים התורה, וצ"ל מפני שלא היו במצרים. וא"כ לפ"ז מאי הן קרבו ימין וגו', דליכא למימר בשביל שאמר משה והן לא יאמינו לי, הא משה שפיר קאמר כיון דלא נשלם הזמן כנ"ל באריכות. אלא ודאי צ"ל דכן א"ל הקב"ה בחטא של אדם הראשון מתים דכתיב ביה הן [האדם] היה כאחד וגו'. וא"כ צ"ל דמחמת חטא אדם הראשון בא המיתה לעולם כנ"ל הכל באריכות, וא"כ הרי מוכח דמחשבת של הקב"ה בטילה כנ"ל בעיון יעקב וכמובן, וא"כ הדרא הקושיא לדוכתיה למה לי שני כסאות כנ"ל, **אלא ודאי אחד לכסא ואחד לשרפרף** כנ"ל ודוק.

אך לרבי עקיבא צריכין להבין קושיית העיון יעקב הנ"ל, אמנם י"ל דרבי עקיבא ס"ל כמ"ש למעלה דמלת בראשית נוטריקון ב"ת ר"י א"ש, וא"כ שפיר י"ל דמשה חטא במה שאמר והן לא יאמינו לי, כיון דלא נגזר להיות במצרים רק רד"ו שנה כמובן, וא"כ ממילא שפיר יאמינו כמובן, ולא קשיא מידי קושיית עיון יעקב הנ"ל, ד"ל דרבי עקיבא ג"כ סבר דבלא חטא אדם הראשון ג"כ היה המיתה וכנ"ל וכמובן. ובזה אמרתי שזה אפשר כוונת המדרש (עיין ילקוט שמעוני רמז קע"ג) שלח נא ביד תשלח (שמות ד' י"ג), ביד מי, ביד רבי עקיבא (והובא בעיר דוד סי' רצ"ג ע"ש), והוא תמוה מאוד. אמנם לפי הנ"ל ניחא, דמשה רבינו לא רצה לילך משום דאין בידם רק רד"ו ולא יאמינו לו כנ"ל באריכות, משום הכי אמר שלח נא ביד תשלח ביד מי ביד רבי עקיבא, ר"ל דרבי עקיבא על כרחך ס"ל דלא נגזר להיות במצרים רק רד"ו שנה, ושפיר יאמינו כנ"ל וק"ל.

או י"ל על קושיית העיון יעקב הנ"ל, דרבי עקיבא סובר ג"כ דמלאכים השלימו כנ"ל, וא"כ שפיר חטא משה במה שאמר והן לא יאמינו לי כנ"ל, רק הא דמלאכים לא קבלו התורה, היינו כמו שנזכר באופן ג' דכתיב באורייתא אדם כי ימות באוהל וגו', כלום מיתה יש במלאכים כנ"ל וק"ל.

ובזה יבואר עוד מאמר אחד בסנהדרין דף הנ"ל וז"ל, **זה ספר תולדות אדם** (בראשית ה', א'), **מלמד שהראהו הקב"ה דור ודורשיו**

מוכח דיש מיתה בלא חטא ע"ש היטב). וא"כ משום הכי שפיר **נתעצב** אדם הראשון **במיתתו** של רבי עקיבא דהיה מעשרה הרוגי מלכות כנודע, דמחמת זה מוכח דהסברא נותנת דאף בלא חטאו היה המיתה, רק דנגזר עליו מחמת חטאו למות קודם זמניה כנ"ל וק"ל.

אך עדיין צריכין להבין למה נתעצב במיתת רבי עקיבא דווקא, הלא עשרה הרוגי מלכות היו כנודע. אמנם ע"ז י"ל לפי פשוטו, דהנה החכמי אמת (עיין פרקי היכלות פרק ח') רוצים לומר על הא דאמרו רז"ל (ברכות ס"א:) שראה משה מיתת רבי עקיבא ואמר זו תורה וזו שכרה, אמר ליה שתוק כך עלה במחשבה, דר"ל דהורגיהם הם מחשבים כך ונדמה להו שהם הורגין אותן, אבל לפי האמת לא נעשו בהם מאומה, כי באו תמורתן גולמי גופות אחרים ועשה בהם כרצונו, סבורים הם שדנו את אלו ובאמת נתחלפו באלה, אבל הם עלו מיד למעלה כמו שעלה אליהו בסערה עכ"ל. וא"כ לא מוכח מיד, דשפיר י"ל כתירוץ נחלת בנימין הנ"ל דיצאו קודם זמנם ממצרים אף דהוי הפקעת הלוואה מ"מ עבירה לשמה היה כנ"ל, ועשרה הרוגי מלכות לא היה רק עפ"י מחשבה של ההורגים כנ"ל, אבל לא נהרגו כלל מחמת מכירת יוסף כמובן, וא"כ שפיר י"ל דמחמת חטא אדם הראשון בא המיתה לעולם ולא קודם לכן כנ"ל הכל באריכות.

אמנם שמעתי מאת הגאון א"א נ"י תשובה נוצחת לחכמי האמת הנ"ל, לפי מאי דאיתא בילקוט משלי ט' (רמז תתקמ"ד) וז"ל, מעשה היה ברבי עקיבא שהיה תפוס בבית אסורים ורבי יהושע כו' היה תלמידו ושמשו כו', בא אליהו ועמד על פתח ביתו כו', א"ל שלום עליך רבי ומורי, א"ל כהן אני ובאתי להגיד לך שרבי עקיבא מת בבית אסורים, מיד הלכו שניהם לבית אסורים ומצאו פתח שער בית אסורים פתוח כו', מיד נטפל אליהו ז"ל ונטלו על כתיפו, וכשראה רבי יהושע כך אמר לאליהו ז"ל רבי ולא אמרת לי שכהן הוא וכהן אסור לטמא במת, א"ל דייך רבי יהושע בני תלמיד חכם אין בו טומאה כו', נפתח המערה לפניהם כו' עכ"ל ע"ש היטב. והנה אי גופן אישתאר בהאי עלמא שפיר היה יכול לטמא לו אליהו, משא"כ אי גופין אחרים נזדמן תחתיהם ונשארו גולמים, אבל הם עלו כמו אליהו בסערה, א"כ האיך נטפל אליהו לגוף זה, אלא ודאי צ"ל דמיתה ממש היה וגופן אישתאר בהאי עלמא ומשום הכי טימא לו אליהו, **כך שמעתי מהגאון א"א נ"י ודפח"ח**.

ולפ"ז דווקא ממיתת רבי עקיבא מוכח דאף בלא חטא של אדם הראשון היה המיתה בעולם כנ"ל באריכות, דאין לומר דלא נהרגו כלל רק גולמין אחרים נזדמן תחתיהם כנ"ל, א"כ האיך טימא לו אליהו כנ"ל, אלא ודאי מיתה ממש היה, והיינו מחמת מכירת יוסף, דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי כנ"ל, וא"כ קשה קושיית נחלת בנימין הנ"ל האיך יצאו קודם זמנם הא הוי הפקעת הלוואה. אלא על כרחך צ"ל מלאכים השלימו במצרים, ואפילו הכי לא קבלו התורה משום דכתיב אדם כי ימות באוהל כלום מיתה יש בכם, וא"כ הסברה נותנת דאף בלא חטא של אדם הראשון היה המיתה כנ"ל באריכות, וא"כ שפיר נתעצב אדם הראשון במיתתו ולא קשה מיד. והנה ראיתי במפורשים

שמדקדקים, שבמיתתו משמע שקאי על מיתת אדם הראשון והוא תמוה ע"ש, ולפי הנ"ל נחא ד"ל דקאי אתרווייהו, דמחמת מיתת רבי עקיבא נתעצב במיתתו וכנ"ל באריכות, ודוק היטב. (והמאמר הנ"ל ס"ל דהא דהמלאכים לא קבלו התורה היינו מחמת טעמים הנזכר באופן ג' ובאופן ד' כמובן, ועיין היטב בכל הנ"ל).

♦

ולפ"ז יובן עוד מאמר תמוה בירושלמי (פסחים פ"ה ה"ג) וז"ל **אדם אחד** (רבי שמלאי) **בא לפני ר' יונתן ללמוד עמו אגדה, ראה שיש בו מגסי רוח, א"ל אין לומדים אגדתא אלא למי שאין בו גאווה עכ"ל** (הובא מאמר זה בספר נחלת יעקב בפ' ויקהל ע"ש), והוא תמוה מאוד.

אמנם לפי הנ"ל נחא, רק אקדים לתרץ מאמר בתנא דבי אליהו פכ"ד, אנכי ה' כו', אם קיימתם לא תגנוב נתקיים בכם (דברים ז', ט"ז) ואכלת את כל [העמים], עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (ירמיה נ"א י"ד) אכלני המומי נבוכדנאצר מלך בבל וגו' עכ"ל. ויש לדקדק למה בשביל שעברו על לא תגנוב משום הכי דווקא נתקיים אכלני המומי וגו', וכי בשביל שאר עבירות לא היו נופלים בידו, והוא תמוה מאוד. ונ"ל לתרץ דהנה הזרע ברך שני פ' שמות כתב פירוש על פסוק דניאל (ט' ט"ז) כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וגו', וז"ל שם בשום לב להבין במה שהקב"ה שפך חמתו בעצים ואבנים והחריב בית המקדש, למה זה ועל מה זה, אם האדם חטא עצים ואבנים מה חטאו. אבל הטעם היה לפי שנידונית כעיר נידחת מאחר שהיו מעמידים בהם סמאה"ל הקנאה (ע"פ יחזקאל ח', ג', בהוספת אות א' לרמז) ועבדו שם עבודה זרה על כל הר וגבעה כו', וכתיב בעיר הנידחת (דברים י"ג, ט"ז) החרם אותה ואת כל אשר בה, כך החריב את ירושלים כו'. אמנם לא יתכן תירוץ זה אליבא דכולי עלמא כו', והוא דאיתא במס' יומא דף י"ב (ע"א) דפליגי שם תנאים, דלדעת ת"ק כו' אינה נעשית עיר הנידחת מטעם שאין אני קורא בה באחת עריך כי לא נתחלקה ירושלים לשבטים כו', ור' יהודה סבר דנתחלקה לשבטים, נמצא למ"ד לא נתחלקה כו' אינה נעשית עיר הנידחת כו'. ופירוש שנתחלקה לשבטים, על כרחך צ"ל שאין יד כולם שווים בה, רק כי נפלה לשבט בנימין לבד, עפ"י המדרש (ב"ר צ"ט ס"א) למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים ס"ח, י"ז), שהיו שבטים מדיינים זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה, א"ל כולם גנבים שגנבתם את יוסף אחיכם, אבל בנימין שלא היה במכירתו בתחומו אני בונה אותו כו'. וזהו כדעת מ"ד דנתחלקה לשבטים, דאי למ"ד דלא נתחלקה לשבטים הרי יד כולם שווים בה, אלא ודאי דנחלק לשבט בנימין דווקא ונבנה בתחומו מטעם הנ"ל. ולפ"ז היינו דווקא אם נכריע שהעשרה שבטים חטאו במכירת יוסף כו', אבל אם לא נחשב לעון להם כו', הרי ענין חוזר דלא נתחלקה, דא"כ כו' למה יגרע השבטים שלא נבנה בתחומן כו'. אבל דניאל הכריע בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה, דהיינו ירושלים בשביל חטא אבותינו כו', והכי קאמר, אלמלא חטאו אבותינו במכירת יוסף וודאי לא היתה ירושלים לחרפה כי לא היה נחרבת כו',

ואי משום דנידונית כעיר הנידחת הרי לא היתה נתחלקה לשבטים כנ"ל, אבל מסבת גם אבותינו חטאו במכירת יוסף כו', וממילא נעשית ירושלים עיר הנידחת וגם ירושלים לחרפה כו', עכ"ל ע"ש באריכות יותר.

נמצא למידין מזה הא דנחרב ירושלים היינו מחמת מכירת יוסף כנ"ל, דהיינו שגנבו ליוסף ומכרו אותו, כדאיתא במדרש הנ"ל למה תרצדון הרים גבונים כנ"ל, וכן איתא במדרש רבה פ' משפטים (פ"י סי' ז') וכי יגנוב איש שור או שה וגו' (שמות כ"א, ל"ז), ישראל שגנבו את יוסף ישלמו ארבע מלכיות, ע"ש באריכות דכתב שגנבו שור ממרכבה ועשו את עגל כו' ושה זה יוסף ע"ש היטב. ואפשר שבא בטענת ממה נפשך, דאיתא במדרש רבה (פ"ד סי' י"ד) וישנאו אותו בשביל שיצא ממנו ירבעם ע"ש (וכנ"ל כבר מזה), והקשו המפורשים הא גם הם עשו את עגל, ובכתנות פסים (ט"ס היא וצ"ל מטה אהרן, נדפס [אמ"ד תנ"ה] בהגש"פ חלוקא דרבנן ביחד עם הפירוש כתנות פסים) איתא בשם המדרש (ב"ר פ"ד, י') דיוסף בעצמו הקשה כן לשבטים הא גם אתם יעשו את עגל ע"ש, וא"כ מחמת חטא עגל נתעורר ג"כ חטא מכירת יוסף, ומשום הכי קמסמיך אהדדי כמובן.

ובזה ממילא מובן תנא דבי אליהו הנ"ל, כיון שעברו על לא תגנוב, דהיינו שגנבו שור ועשו את עגל, וגם גנבו את יוסף ומכרו אותו כנ"ל, ממילא בא נבוכדנאצר מלך בבל על ירושלים מחמת גניבת השה של מכירת יוסף כנ"ל הכל במדרש, והיינו כמ"ש הזרע ברח הנ"ל דכיון דמכירת יוסף היה חטא משום הכי ירושלים נתחלקה לשבטים ונעשית עיר הנידחת כנ"ל באריכות, וזהו דקאמר תנא דבי אליהו נתקיים בהם אכלני הממני נבוכדנאצר מלך בבל וגו', דזה קאי על ירושלים שאומרת כן (ע"ש בירמיה נ"א), ולא קשיא מידי וק"ל.

ולפ"ז יתורץ ג"כ מאמר ירושלמי הנ"ל, רק אקדים עוד מה דאיתא במדרש (במדב"ר א', ז') מפני מה נתנה תורה במדבר שהוא מקום הפקה להורות שאין התורה ניתנה רק למי שמששים עצמו כמדבר, דהיינו שאין בו גסות רוח. ועוד טעם איתא במדרש (מכילתא מסכתא דבחדש פ"ה) משום הכי נתנה תורה במדבר מפני השבטים, שזה יאמר בחלקי יותן התורה וזה יאמר בחלקי. וכתב התפארת הגרשוני בפ' קרח לפ"ז צ"ל דירושלים נתחלקה לשבטים, דאל"כ הדרא קושיא לדוכתיה הוי ליתן בירושלים ע"ש באריכות. ולפ"ז יובן המאמר הנ"ל, **כיון שראה לאדם זה שיש בו מגסי רוח**, והיה קשה מהא דנתנה תורה במדבר דאסור להתגאה, אלא ודאי צ"ל דס"ל כטעם אחר הא דנתנה תורה במדבר מטעם מחלוקת השבטים כנ"ל. וקשה עכ"פ היה ליתן התורה בירושלים, וצ"ל דירושלים נתחלקה לשבטים, והיינו מחמת מכירת יוסף כמ"ש הזרע ברח הנ"ל, וא"כ צ"ל דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי כנ"ל כבר באריכות מזה, ולפ"ז קשה האיך יצאו ממצרים קודם זמנם הא הוי הפקעת הלוואה כקושיית נחלת בנימין הנ"ל. וצ"ל דמלאכים השלימו במצרים, ואפילו הכי לא קבלו התורה משום דצדיקים עדיפי כנ"ל באופן ה' באריכות. ולפ"ז אין לנו שום לימוד דמותר ללמוד אגדה, ואי מקרא פנים בפנים, הא י"ל כפשוטו

דדיבר הקב"ה עם ישראל פנים בפנים ממש, כיון דצדיקים עדיפי א"כ י"ל דקרא כי לא יראני וגו' קאי על המלאכים ולא על הצדיקים כנ"ל באריכות. וזהו שאמר הירושלמי הנ"ל, כיון שאדם זה רוצה ללמוד אגדה, והיינו על כרחך מקרא פנים בפנים היה לו הוכחה דמותר ללמוד אגדה כמובן, וכיון שראה שיש בו גסות רוח, שפיר א"ל אין לומדין אגדה רק למי שאין בו גאוה, דאז שפיר י"ל דרש הנ"ל פנים בפנים על אגדה דמותר ללמוד כנ"ל וכמובן, משא"כ לדידך שיש בך גסות רוח על כרחך לית לנו דרש זה ד"ל כנ"ל וכמובן, ולא קשיא מידי כלל ודוק.

•

ובזה מבואר ג"כ מאמר אחד במס' סוטה פ"ק (דף ה') וז"ל אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל ההרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, והניח כל האילנות והשרה שכינתו על הסנה עכ"ל, ומדקדק בספר עיון יעקב למה לרב יוסף הנ"ל לאתויי תרי ראיות, הא בחדא סגיא. ועוד דמעשה דסנה הוי ברישא ע"ש.

ועפ"י הנ"ל לא קשיא מידי, דהנה לכאורה קשה מנ"ל לרב יוסף להוכיח מדת הענווה מדהא דהשרה הקב"ה שכינתו על הר סיני דייקא, דלמא משום הכי לא נתנה תורה בשאר ההרים כדאיתא במדרש (ב"ר צ"ט סי' א') למה תרצדון הרים גבונים, לשון גבן או דק (ויקרא כ"א, כ'), שכל ההרים כבעלי מום אצל הר סיני שאין לך [הר] שאין עליה עבודה זרה ע"ש. אבל י"ל דהיה קשה לו דהוי ליתן בהרי ארץ ישראל, ושם לא נאסר מחמת עבודה זרה דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כדפריך בגמ' דע"ז (נ"ג:) על פסוק (דברים ז', ה') ואשריהם תשרפון באש ע"ש, ומה דמשני התם כיון דפלחו לעגל גליא דעתייהו דניחא להו, לא שייך הכא דעדיין לא פלחו לעגל כמובן, וע"ש בעיון יעקב הנ"ל דהקשה על המדרש זה קושיא הנ"ל. אך הא י"ל על זה כנ"ל, בארץ ישראל לא ניתן מחמת מחלוקת השבטים כנ"ל במדרש. וצ"ל דעדיין קשה דהוי ליתן בירושלים כנ"ל, אך דלמא כמ"ש התפארת הגרשוני הנ"ל דגם ירושלים נתחלקה וא"כ עדיין שייך גם בירושלים מחלוקת השבטים כנ"ל וכמובן. אבל זה אינו, דהנה איתא בש"ך על התורה (שמות ג' ב' עה"פ מתוך הסנה) הא דהשרה הקב"ה שכינתו על הסנה, דהוא אותיות הנ"ס, להורות למשה שעפ"י הנס יצאו ממצרים כיון דעדיין לא נשלם הזמן. אך היא גופא קשיא הא הוי הפקעת הלוואה כקושיית נחלת בנימין הנ"ל, וצ"ל כתיורצו דהוי עבירה לשמה, דכיון דכבר היו משוקעים במ"ט שערי טומאה כנ"ל, וא"כ לפ"ז גם מכירת יוסף לא היה חטא כיון דג"כ עבירה לשמה היה כנ"ל באריכות, וא"כ ודאי ירושלים לא נתחלקו לשבטים כדי שיהיה יד כולם שווים בה כמ"ש הזרע ברח הנ"ל באריכות, וא"כ לפ"ז שפיר היה יכול ליתן התורה בירושלים, ולמה נתן דווקא בהר סיני, אם לא רק להורות מדת ענווה כמאמר רב יוסף הנ"ל כמובן.

ולפ"ז מתורץ המאמר הנ"ל, **אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הניח כל ההרים והשרה שכינתו על הר סיני** כנ"ל, אך ע"ז קשה דלמא טעם אחר איכא שלא השרה שכינתו רק על הר סיני, דבשאר ההרים היה עבודה זרה, ובהרי ארץ ישראל מפני מחלוקות השבטים כנ"ל באריכות. לזה מסיים ואמר **והרי הניח כל אילנות והשרה שכינתו על הסנה**, והיינו להורות עפ"י הנס יצאו קודם זמנם כנ"ל, וקשה הא הוי הפקעת הלוואה, אלא על כרחך צ"ל דעבירה לשמה מותר, ולפ"ז וודאי ירושלים לא נתחלקה לשבטים, דאין לומר כדי שיבנה בית המקדש בחלקו של בנימין מחמת מכירת יוסף, הא מכירת יוסף ג"כ עבירה לשמה היה, וא"כ בוודאי ירושלים לא נתחלקה כדי שיהיה יד כולם שווים בה כנ"ל באריכות, וא"כ לפ"ז היה יכול ליתן התורה בירושלים, אם לא רק כדי להורות מדת ענווה, משום הכי נתן דווקא בהר סיני את התורה, וא"כ שפיר יש ללמוד אדם מדעת קונו מדת ענווה כמובן ולא קשיא מיד, ודוק.

♦

ומעתה נחזור על הראשונות, דיש לדקדק במאמר הנ"ל למה דווקא רב יוסף אמר להאי מלתא, הלא כמה וכמה תנאים ואמוראים היו יכולים למימר אי לאו האי יומא כו' כנ"ל. אבל עפ"י דברינו הנ"ל י"ל דרך דרוש היטב, רק נקדים עוד מה דאיתא במס' סוטה סוף פרה עגלה ערופה (מ"ט). משמת רבי בטלה ענווה, אמר רב יוסף לא תתני ענווה דאיכא אנא כו' ע"ש, והנה מדת ענווה אמר רב יוסף גופא דמוכח ממה דנתנה תורה במדבר ולא בארץ ישראל כנ"ל. והנה כבר נזכר לעיל תרי טעמים דמצינו דמלאכים לא קבלו התורה, חדא מחמת דהתורה משולשת הוא משום הכי נתנה לעם תליתאי ביומא תליתאי כו' כנ"ל באופן ג', ועוד טעם נזכר באופן ד' משום שלא היו במצרים וכתוב אשר הוצאתיך מארץ מצרים ע"ש. ולטעם האחרון צ"ל דעבירה לשמה מותר, דאל"כ קשה קושית נחלת בנימין הנ"ל האיך יצאו ממצרים קודם זמנם הא הוי הפקעת הלוואה כנ"ל הכל באריכות. וא"כ לפ"ז שפיר מוכח מהא דנתנה תורה במדבר מדת ענווה, דאל"כ הוי ליתן עכ"פ בירושלים, כיון דעבירה לשמה מותר א"כ גם מכירת יוסף לא הוי חטא, וא"כ ירושלים לא נתחלקה כנ"ל באריכות. אבל לטעם הראשון הנ"ל שפיר י"ל דמכירת יוסף הוי חטא דעבירה לשמה אסור, וא"כ ירושלים נתחלקה לשבטים, ומשום הכי נתנה תורה במדבר, דבארץ ישראל וגם בירושלים לא היה יכול ליתנה כיון דיהיה מחלוקות השבטים כנ"ל באריכות. ובאמת לא יצאו קודם זמנם ממצרים, רק דמלאכים השלימו, ואפילו הכי לא קבלו התורה, כיון דהיא משולשת א"כ צריך להיות הכל משולם עם תליתאי ע"י תליתאי ביומא תליתאי כמובן.

ולפ"ז זהו שאמר רב יוסף הנ"ל **אי לאו האי יומא**, ר"ל אי דלא נתן התורה ביום זה דווקא רק בשאר ימים, ממילא לא היה הכל בתליתאי, וא"כ ממילא שפיר היה מוכח לכולי עלמא מדת ענווה מהא דנתנה תורה במדבר דווקא ולא בארץ ישראל, דליכא למימר מפני השבטים, קשה עכ"פ הוי ליתן אותה בירושלים. ואין לומר דגם ירושלים

נתחלקה, א"כ צ"ל דמכירת יוסף היה חטא דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, א"כ קשה קושית נחלת בנימין הנ"ל האיך יצאו ממצרים קודם זמנם הא הוי הפקעת הלוואה, דאף דעבירה לשמה היה מ"מ עבירה מיקרי כמובן, אלא ודאי הא דתנה תורה במדבר להורות מדת ענווה, דאין לומר דלא יצאו קודם זמנם דמלאכים השלימו, א"כ קשה למה לא ניתן להם התורה כנ"ל, ואין לומר כיון דהיה משולשת וכנ"ל, הא חזינו דלא צריך להיות הכל בתליתאי, דא"כ הוי ליה ליתן ביומא תליתאי כמובן, וא"כ כיון דהיה מוכח מדת ענווה לכולי עלמא, ממילא **כמה יוסף איכא בשוקא**, ואין לי מעלה יתירה יותר מהם כמובן, (דהא משמת רבי בטלה ענווה ולא היה רק רב יוסף). אבל השתא דגם היה נתינת התורה ביומא תליתאי, א"כ שפיר י"ל משום הכי לא קבלו המלאכים התורה דהיה צריך להיות הכל בתליתאי כמובן, ולעולם דמלאכים השלימו, ועבירה לשמה אסור, וא"כ מכירת יוסף שפיר היה חטא, וירושלים שפיר נתחלקה, וא"כ י"ל משום הכי לא נתנה בירושלים מפני השבטים [ולא מוכח] להורות מדת ענווה, וא"כ שפיר יש לי מדה יתירה מהם, וכמו דאמר רב יוסף דאיכא אנא, ודוק היטב וקצרתי, (ועיין בעיני יעקב הנ"ל שכתב ג"כ בסגנון הנ"ל עפ"י רב יוסף היה בעל זכרון ע"ש).

דרוש ב' לחג השבועות

איתא במדרש רות רבתי (ה'א') וז"ל, **ר' אבא בר כהנא פתח רגזו ואל תחטאו** (תהלים ד', ה'), **אמר דוד לפני הקב"ה עד מתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא מפסול משפחה הוא ולא מדות המואביה הוא, אמרו בלבבכם על משכבכם, אף אתם לא באתם משתי אחיות, אתם ראו מה עקריכם, ודומו סלה, ואף תמור שלקחה יהודה זקניכם לא מפסול משפחה היא עכ"ל.**

ט"ס כל נבאר מדרש מכילתא תמונה (הובא בס' מאמר מרדכי להג"ר מרדכי הוליש ז"ל בשם מדרש מכילתא), אשר יאמר כי הוא זה, **בשעה שאמר הקב"ה** (שמות כ"א, ג'), **אם בגפו יבוא בגפו יצא, אמרו מלאכי השרת רבש"ע למה צוית למחות את זכר עמלק, ואם תאמר כדין הוא, א"כ למה בא אדם הראשון על כל בהמה חיה ועוף, ואם תאמר כדין הוא, א"כ למה צוית להביא ביכורים עכ"ל.** והנה כל הרואה ישתומם על המראה, שכולו מקשה הוא מרישא לסיפא.

אמנם לפענ"ד נראה לבארו היטב, דהנה הזרע ברח"ט שני בפ' יתרו כתב, דביאת עמלק היה מחמת שנגזר ארבע מלכיות מעת הבריא, כדכתיב (בראשית א', ב') והארץ היתה תוהו ובוהו כו', תוהו זה בבל ובוהו זה מדי כו' כדאיתא במדרש רבה (בר' ב' ד'), ומשום הכי בא עמלק במקום אדום זקינו ליטול חלקו, אבל באמת מחמת קושי שעבוד

תשובה (פ"ו ה"ה) למה נענשו כלל המצריים הא הגזירה נגזר כן מאת ה' ב"ה, ותירץ דנענשו מחמת שאמרו מי ה', ועוד י"ל דקושי שעבוד לא היה בכלל גזירה ומשום הכי נענשו ע"ש, וא"כ י"ל דתרווייהו אמת כנ"ל, וא"כ הוי מיתה לזה ותשלומין לזה כנ"ל, ובזה לא אמרינן קם ליה בדבריה מיניה ודפח"ח. והנה לפי מה דנזכר לעיל דקושי שעבוד היה או כדי להשלים הארבע מאות שנה של מצרים או במקום ארבע מלכיות, וא"כ הרי גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה, וא"כ ליכא תירוצין על קושיית הראב"ד הנ"ל רק תירוצין ראשון דנענשו מחמת שאמרו מי ה' כנ"ל, וא"כ קשה קושיית פרשת דרכים הנ"ל אמאי נענשו במיתה וממון, וצ"ל כתיבצו דהוי מיתה בידי שמים ובזה לא אמרינן קם ליה בדבריה מיניה כנ"ל.

והנה הנחלת בנימין מצוה נ' סי' ב' כתב וז"ל, ומהאי טעמא ס"ל לחד מ"ד (עיין כתובות ל"ב). מיתת ב"ד פטור מתשלומין אבל מיתה בידי שמים אינו פטור כו', דהואיל ודינו מסור לשמים אית ליה תקנתא בתשובה, משום הכי לא אמרינן כיון דעשה חיוב מיתה הו"ל כגברא קטילא, ומעתה הוי נכסי דיתמי דלא אפשר לאשתלומי, מיהו פן יעשה תשובה ויפטר מחיובו, לכך לא מיקרי גברא קטילא. אבל במיתת ב"ד דלמטה דלא מהני תשובה, והו"ל מעת חיובו כגברא קטילא, ונכסיו ליורשיו לענין זה דאי אפשר לגבות מהיתומים, דהוי כאלו יתומים יפרעו משלהם בעד מה שהיזק אביהם, דתיכף ומיד אשר נתחייב אביהם מיתה הו"ל כאלו קודם חטאו אשר בעבורו חל עליו חיוב מיתה, ושוב עשה חיוב ממון, ומחטא הראשון אשר היה בו כבר נפלו נכסי קמי יתמי, ואין לפרוע משל יתומים עכ"ל ע"ש. ועוד שם בסי' ג' כתב עוד וז"ל, ובאמת לגבי בן נח למאן דס"ל אין מקבלין תשובה לבני נח (עשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"א פ"ד, ח"ב פ"א), לא אמרינן נמי לגבי בני נח קם ליה בדבריה מיניה, רק חייב מיתה וממון כו', אפילו מיתה בידי שמים פטור ממון, דמעת עשותו חיוב מיתה בידי שמים הו"ל כגברא קטילא, ותשובה לא מהני לבן נח, ונפלו נכסי קמי יתמי, אבל בישראל הואיל תשובה מהני, משום הכי מיתה בידי שמים אינו פטור מממון, כי אם מיתת ב"ד פטור מטעם דבמיתת ב"ד לא שייך תשובה, עכ"ל. ע"ש באריכות היטב.

היוצא לנו מזה אי תשובה לבן נח לא מהני, א"כ מיתה בידי שמים ג"כ פטור מתשלומין, א"כ לפ"ז קושיית פרשת דרכים הנ"ל במקומו עומד, למה נענשו המצרים במיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה כנ"ל כמובן. וצ"ל כתיבצו הגאון א"א נ"י דהוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין לזה מחמת קושי השעבוד, ואף דגם קושי שעבוד בכלל גזירה היה כנ"ל, מ"מ י"ל תירוצין אחר דוגמת תירוצין הגאון א"א נ"י הנ"ל, דאיתא בספרי (פ' ראה פיסקא ק"כ, ועיין רש"י שם ט"ו, ט"ז) העניק תעניק לו כו' וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים (דברים ט"ו, י"ד), היינו כמו שאני העניקתי לך ביציאתך ממצרים כמו כן העניק תעניק לו, וכן פירש"י פ' ראה ע"ש. וא"כ לפ"ז שפיר י"ל מיתה היה מחמת מי ה', ותשלומין מחמת העניקה כמובן, ולא שייך בזה קם ליה בדבריה

שהיה במצרים זה היה במקום ארבע מלכיות, ומשום הכי שלא כדין בא עמלק שבא להלחם בישראל. ועיי"ש שכתב מזה הטעם מצינו בזוהר סדר בשלח (נ"א). בפסוק (שמות י"ד, ז') ויקח שש מאות רכב כו' רכב מצרים, וכי שש מאות רכב בחור היה רכב מצרים, אלא הכי תאנא סמא"ל אוזיף ליה שית מאה רתיכין מקטריגין לסייעי ליה כו', ויש לדקדק למה הוצרכו לעשות שותפות יחד, ומה היה צריך פרעה לשש מאות רכב של סמא"ל. אבל אפשר השותפות שעשו יחד שר של אדום ושר של מצרים, כדי שיבואו על ישראל בטענת ממה נפשך, אם תאמר דקושי שעבוד היה בשביל ד' מלכיות, א"כ עדיין לא נשלם הזמן של ארבע מאות שנה הנגזר (בראשית ט"ו, י"ג) ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה על גלות מצרים, ואם תאמר כדעת הקדמונים דקושי השעבוד היה משלים הזמן של ארבע מאות שנה, א"כ יש טענה לשר של אדום בשביל ארבע מלכיות המוטלת עליהם עכ"ל ע"ש באריכות. נמצא לפ"ז קשה ממה נפשך, או דעדיין לא שלמו הזמן במצרים, או דשלא כדין ציוה למחות את זכר עמלק כנ"ל.

אך עדיין י"ל לעולם דקושי השעבוד היה תחת ד' מלכיות, והא דיצאו ממצרים קודם זמנם איכא תירוצין אחר בזרע ברח שני פ' כי תבוא, דיצאו בראשי איברים כדין עבד כנעני, וכדאיתא במדרש (עיין תנחומא יתרו סי' י"ב) דיוצאים חייגרים סומים ע"ש. ואקדים עוד מה דאיתא בגמ' דקדושין (דף כ.) דעבד עברי אינו יוצא בראשי איברים, כדכתיב בגפו יבוא בגפו יצא, בגופו יבוא בגופו יצא ולא בראשי איברים ע"ש.

ולפ"ז זהו התחלת המדרש הנ"ל, **בשעה שאמר הקב"ה בגפו יבוא בגפו יצא**, דמזה מוכח דעבד עברי אינו יוצא בראשי אברים, וא"כ לפ"ז צ"ל דקושי שעבוד היה כדי להשלים ארבע מאות שנה של גלות מצרים כנ"ל, ומשום הכי **אמרו מלאכי השרת שפיר רבש"ע למה צוית למחות את זכר עמלק**, דהיה לו טענתא מעלייתא ליטול חלקו במקום אדום זקיננו כמ"ש הזרע ברח הנ"ל, דהא קושי שעבוד היה צריך להשלים גלות מצרים כנ"ל.

ואם תאמר כדין הוא, ר"ל דקודם מתן תורה היה דינם כבני נח, וא"כ היה להם דין עבד כנעני ושפיר יצאו בראשי אברים כנ"ל, וא"כ שפיר צוית למחות את זכר עמלק, דקושי השעבוד כבר היה במקום ד' מלכיות כנ"ל, אך א"כ קשה **למה בא אדם הראשון על כל בהמה חיה ועוף כנ"ל**.

ואפרש שיחתי, דהנה הפרשת דרכים הקשה בדרך מצרים דרוש ה', למה נענשו המצריים במיתה וממון, הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה אפילו בעכו"ם כדאיתא בתוספות במס' ע"ז (דף ע"א: ד"ה בן נח עיי"ש), ותירץ שם דלא נאמר זה אלא במיתה בידי אדם, אבל במיתה בידי שמים לא אמרינן קם ליה בדבריה מיניה, ע"ש בפרשת דרכים הנ"ל באריכות. ועוד תירוצין הבאתי כבר בדרושים הקודמים **בשם הגאון א"א נ"י**, דהוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין לזה מחמת קושי שעבוד דלא הוי בכלל גזירה, כמ"ש הראב"ד בהלכות

ולפ"ז זהו שאמרו מלאכי השרת **ואם תאמר כדין הוא** שצויות למחות את זכר עמלק, דקושי השעבוד היה במקום ד' מלכיות, והא דיצאו קודם זמנם ממצרים היינו דדין עבד כנעני היה להם קודם מתן תורה ומשום הכי יצאו בראשי איברים וכמ"ש באריכות, **א"כ קשה למה בא אדם הראשון על כל בהמה חיה ועוף**, דהא קושית יפה תואר הנ"ל האיך עבר על גילוי עריות, ואין לתרץ דלא נצטווה על גילוי עריות, קשה הא כתיב לאמור כנ"ל. ואין לומר לאמור לאיברין שלו, דגם כל הדורות מתו מחמת חטא זה כנ"ל, קשה הא צ"ל דבלא זה כבר היה המיתה, דאל"כ קשה הא לפי האמת הא עשה אדם הראשון תשובה ואמאי ישנו מיתה בעולם כנ"ל. ואין לומר דלבן נח לא מהני תשובה, א"כ קשה קושית פרשת דרכים הנ"ל למה נידונו המצרים במיתה וממון, הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה, ואף דהיה מיתה בידי שמים, מ"מ כיון דחשובה לבן נח לא מהני א"כ אף מיתה בידי שמים פוטר מממון כנ"ל באריכות. וגם אין לתרץ כתירוצי הגאון א"א נ"י הנ"ל דהוי מיתה לזה ותשלומין לזה, קשה הא קושי שעבוד בכלל גזירה היה כנ"ל, והענקה לא היה שייך להם, כיון דדין עבד כנעני היה להם א"כ אין חיוב הענקה כנ"ל הכל באריכות. אלא ודאי צ"ל דתשובה מהני לבן נח, ומשום הכי נידונו במיתה וממון, דכיון דמיתה בידי שמיים הוי כתירוצי פרשת דרכים הנ"ל, וא"כ לפ"ז קשה הא גם אדם הראשון עשה תשובה, אלא ודאי צ"ל זולת חטאו ג"כ היה המיתה, וא"כ מאי לאמור, וצ"ל על גילוי עריות נצטווה אדם הראשון, וא"כ שפיר קשה למה בא אדם הראשון על כל בהמה חיה ועוף כנ"ל וכמובן.

ואם תאמר כדין הוא, ר"ל שאם תרצה לומר לעולם כדין בא אדם הראשון על כל בהמה וחיה דלא היה מצווה על גילוי עריות, ולאמור היינו לאמור לאיברין, ואף דעשה תשובה, תשובה לא מהני לבן נח, ואי קשיא קושית פרשת דרכים הנ"ל, י"ל כתירוצי הגאון א"א נ"י דהוי מיתה לזה ותשלומין לזה, והיינו דאף דקושי שעבוד ג"כ בכלל גזירה היה, מ"מ שייך להם עונש ואף על שעבוד הפשוט, כמ"ש הרמב"ם על קושית הראב"ד הנ"ל משום הכי נענשו דכלום נגזר בארץ מצרים, בארץ לא להם כתיב, (וכך איתא במדרש (ע"י ילקוט שמעוני רמז רמ"א) ע"י מזה בדרוש א' לפסח). אך אם תאמר כן קשה **למה צויות להביא ביכורים**.

כדי להבין זה נקדים מ"ש המפורשים בשם ש"ך (ריש פ' שמות) דמצרים זכו לשעבד בישראל מצד מצרנות, דכתיב (בראשית ט"ו, י"ח) מנהר מצרים [ועד] נהר פרת, ועוד דהיה סמוך לארץ גושן דהיה של ישראל כיון שנתן פרעה לשרה בכתובתה (כדאיתא בפדר"א פכ"ו) ע"ש, וא"כ לפ"ז נסתר תירוצי הרמב"ם הנ"ל, דאף דנגזר סתמא בארץ לא להם, מ"מ למצרים היה דין הקדימה לכולם מחמת מצרנות כמובן. אך ראיתי בעיר דוד סי' קל"א שכתב תירוצי של הש"ך הנ"ל אינו רק אי קנין פירות כקנין הגוף דמיא, אבל אי קנין פירות לאו כקנין הגוף דמיא, ליכא למימר סברת הש"ך הנ"ל, דהנה איתא בתשובת הרשב"א (ח"ג סי' קנ"א, הובאה בחו"מ סי' קע"ה סעיף ס"ג) באחד שמכר על

מיניה כמובן, דהוי מיתה לזה ותשלומין לזה כנ"ל. אך לפ"ז צ"ל דהיה לישראל אז במצרים דין עבד עברי, דבעבד כנעני ליכא חיובה הענקה כנודע, וכ"כ הפרשת דרכים בדרך מצרים (דרוש ה') על ספרי הנ"ל. אבל אי תשובה מהני לבני נח, א"כ שפיר י"ל דדין עבד כנעני היה להם, ואפילו הכי לא קשיא מידי קושית פרשת דרכים הנ"ל, דמיתה בידי שמים היה כתירוצו הנ"ל.

ואקדים עוד מה דאיתא במדרש ילקוט סוף בראשית (רמז מ"ז) על פסוק (בראשית ב' ט"ז) ויצא ה' את האדם לאמור מכל עץ הגן אכל תאכל וגו', לאמור לאיברין שלו עכ"ל, וכתב הבגדי אהרן פ' שלח לך וז"ל והענין הוא שכל הדורות שחייבים מיתה כו' שהם בעצמם אכלו מעץ הדעת, שכל הדורות היו תלויין באיפה של אדם הראשון (ע"י שמו"ר מ' ג'), אך היכן הוזהרו, וזהו לאמור לאיברין שלו, שהם הדורות אשר היו תלויין בו עכ"ל. והנה בגמ' דסנהדרין פרק ד' מיתות (דף נ"ו:) מצינו דרש על לאמור זו גילוי עריות, דאדם הראשון נצטווה על גילוי עריות, (ולפ"ז ליכא למימר לאמור לאיברין שלו, דהא איצטרך קרא למידרש על העריות, אמנם התם איכא מ"ד דאדם הראשון לא נצטווה כלל על העריות), וא"כ קשה מאי לאמור, וצ"ל לאיברין כנ"ל. והנה פלוגתא זו תליא במה דמצינו פלוגתא אחרת במדרש (ב"ר ט', ה') אי המיתה באה מחמת חטא אדם הראשון אבל זולת זה לא היה המיתה, וא"כ לפ"ז שפיר י"ל לאמור לאיברין שלו, דמשום הכי מתו כל הדורות הבאים כמובן, משא"כ האידך מ"ד שם דס"ל דאף בלא חטא אדם הראשון כבר היה המיתה בעולם, כי והנה טוב מאוד זה המות, וא"כ לפ"ז ליכא למימר לאמור לאיברין דמחמת חטא זה נגזר מיתה לכל הדורות, הא בלאו הכי כבר היה מיתה, אלא ודאי צ"ל לאמור דאדם הראשון נצטווה על גילוי עריות, וזהו לאמור כנ"ל וכמובן.

והנה במפורשים איתא בשם ילקוט חדש (ערך אדם והדורות עד נח, אות ו') דמוכח כהך דיעה דהמיתה היה אף בלא חטא אדם הראשון, כיון דמצינו במדרש (ב"ר כ"ב ס' י"ג) דאדם הראשון עשה תשובה ע"ש, וכן הקשה בשל"ה (מס' ר"ה תו"א אות צ"ג) ע"ש. אך אי אמרינן לבני נח לא מהני תשובה לא קשה מידי קושיא זו, כמו דתירץ העשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ב פכ"ב) על קושייתו דהקשה למה נענש כלל אדם הראשון, הא כתיב (איוב ל"ג, כ"ט) פעמים ושלוש יפעל אל עם גבה, והא לא היה רק חטא ראשון, ותירץ דקודם מתן תורה היה ע"ש, א"כ הוא הדין כמו כן י"ל לעינן תשובה, כיון דקודם מתן תורה היה והוי כבן נח דלא מהני תשובה וכמובן.

ועדיין אודיעך מה דאיתא בגמ' דיבמות דף ס"ג (ע"א) אמר ר' אלעזר מאי דכתיב (בראשית ב' כ"ג) זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, מלמד שבא אדם הראשון על כל בהמה וחיה ועוף ולא נתקרב דעתו עד שבא על חוה עכ"ל. והקשה היפה תואר (ב"ר י"ח ה', ד"ה ה"ד זאת הפעם) האיך עבר אדם הראשון על גילוי עריות, ותירץ שם דר' אלעזר ס"ל כמ"ד בסנהדרין (נ"ו:) דאדם הראשון לא נצטווה כלל על עריות, ע"ש היטב.

ה' ומה יעשה ישראל, וצאן אלו ישראל שנאמר (יחזקאל ל"ה, י"ז) ואתנה צאני כו', ועבד זה דוד כו' ושפחה זה אביגיל שנאמר (ש"א כ"ה, מ"א) הנה אמתית לשפחה עכ"ל. (והובא באלשיך סדר הנ"ל). והנה כל הרואה ישתומם על השליחות הזה מאי שלח על כל זה לעשו מה שלעתיד יהיה, מאי איכפת לעשו בזה כמובן.

ולפי [הנ"ל] יבואר על נכון, ואגב נתרץ הסמיכות של סדר הנ"ל, דלעיל מיניה כתיב בפרשת ויצא (בראשית ל"ב, ב') ויפגעו בו מלאכי אלקים וגו', וישלח יעקב מלאכים וגו'. גם רבים נתקשו מפני מה שלח יעקב לעשו מלאכים דווקא. גם היא גופא קשיא האין היה משתמשין במלאכים ששלח במלאכים איזהו שליחות.

לתרץ כל זה נקדים מה דאיתא במדרש (ב"ר ס"ה) ג' טעמים למה כהו ענין של יצחק, הא' מפני שנטל שוחד מעשו בנו (שם ז'), השני משום הציץ בשכינה בשעת העקידה (שם י'), השלישי כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות (שם ח'). והנה איתא בירושלמי (הובא בס' לקט יוסף, ערך מלאכים, אות א', בשם ס' שערי שמים בשם הירושלמי) אי צדיקים עדיפי ממלאכי השרת יכולים להציץ בשכינה, ולא יראני וגו' (שמות ל"ג, כ') קאי רק על המלאכים (ועיין במפורשים מזה, ולעיל בדרוש הקודם הארכת בזה ע"ש). וא"כ לפ"ז אי אמרינן כטעם ב' הנ"ל, צ"ל דמלאכי השרת עדיפי מצדיקים, או עכ"פ שווין הן כמובן. והנה לפי טעם הג' הנ"ל לא היה לעשו שום טענה על הברכות, כיון דמן אשמיא אסכימו עלה שיבוא ויטול הברכות כמובן. ולפ"ז י"ל הא דשלח יעקב מלאכים, היינו להורות דצדיקים עדיפי, ומשום הכי מותר להשתמש בהם כמובן. (ואחר כתבי זאת מצאתי בספר נפתלי שבע רצון (פ' וישלח) שכתב כן בשם מדרש תנחומא (וישלב ב') וז"ל וישלח יעקב מלאכים, מכאן גדלה מעלת הצדיקים ממלאכים, ופי' שם כנ"ל וכמובן, ושמתתי מאוד שכונתי לדעת הגדולים הנ"ל).

והנה לכאורה מוכח דצדיקי עדיפי, דהנה איתא בפירקי דר' אליעזר (פרק ל') בשעת עקידה פרחא נשמתו של יצחק באיל ע"ש, ובנחלת בנימין איתא במצוה נ"ג ס' ב' הא דאמר המלאך לאברהם בשעת עקידה אל תשלח ידך אל הנער וגו' (בראשית כ"ב, י"ב), היינו משום שהציץ בשכינה וא"כ נגמר דינו למיתה, דכתיב כי לא יראני האדם וחי, ומשום הכי נפסל להקרבה ע"ש היטב. והנה לדברי פרקי ר' אליעזר הנ"ל דפרחה נשמתו באיל, הדרא קושיא לדוכתיה הא נפסל להקרבה כמובן. וצ"ל צדיקים עדיפי, וא"כ יכולים להציץ בשכינה כנ"ל, ומשום הכי לא נפסל להקרבה כמובן.

תו אקדים מה דאיתא בזוהר (ויקרא נ"ה:) הובא בספר תפארת הגרשוני סדר הנ"ל, ויפגעו בו מלאכי אלקים, נשמת אברהם ויצחק פגעו ביעקב כו', אעפ"י שיצחק הא עדיין חי, מ"מ בשעת עקידה פרחא ממנו נשמתו כנ"ל, והיינו כפירקי דר' אליעזר הנ"ל שפרחה נשמתו באיל. וקשה הא יצחק נפסל להקרבה משום דהציץ בשכינה ונגמר דינו למיתה, אלא ודאי צ"ל דצדיקים עדיפי ויכולים להציץ בשכינה, ולא יראני וגו' לא קאי רק על המלאכים כנ"ל, וכיון דצדיקים

איזה שנים ולא לחלוטין ולצמיתות עלמין, לית ביה דינא דבר מצרא, וא"כ מאחר שהקב"ה לא מכר את ישראל לצמיתות עלמין רק לארבע מאות שנה, לית ביה דינא דבר מצרא, אך כל זה אי קנין פירות לאו כקנין הגוף דמיא, אבל אי קנין פירות הוי כקנין הגוף, א"כ אף במוכר לשנים קצובות יש לו דינא דבר מצרא, וא"כ המצריים שהיה להם מישראל פירות, דכל הטובות באו למצרים היה בשביל ישראל, ושפיר זכו משום דינא דבר מצרא עכ"ל, (ע"ש שכתב כל הנ"ל בשם הש"ך גופא שכתב כן ע"ש היטב), וא"כ אי אמרינן קנין פירות לאו כקנין הגוף דמיא, שפיר י"ל כתירוצ הרמב"ם הנ"ל, כיון דאז לא זכו מצרים מצד מצרונת כנ"ל.

ואקדים עוד מה דאיתא טעם (אלשיך ר"פ כי תבא) למה צוה הקב"ה להביא ביכורים, משום שלא יאמר האדם הארץ נתן לבני אדם ושלחם היא, משום הכי צוה הקב"ה להביא ביכורים, להראות את עצמו כי לה' הארץ ומלואה. והקשה ע"ז בתפארת הגרשוני פ' כי תבוא, דא"כ קשה ממה נפשך, אם יש לנו חלק בקרקע למה נביא ביכורים להראות שלה' הארץ ומלואה, הא שלנו הוא, ואם אין לנו חלק בקרקע כלום, פשיטא קשה למה נביא ביכורים, כי מי שאין לו קרקע פטור להביא ביכורים, ותירץ שם דלהאי טעמא צ"ל דקנין פירות כקנין הגוף דמיא ע"ש באריכות.

ולפ"ז שפיר אמרו מלאכי השרת **אם תאמר כדין בא אדם הראשון על בהמה חיה ועוף**, דלא נצטווה על גילוי עריות, ולאמור לאיברין, דתשובה לבן נח לא מהני, וא"כ שפיר י"ל דעיקר המיתה בא לעולם מחמת חטא אדם הראשון כנ"ל באריכות, ואפילו הכי לא קשיא מידי קושית פרשת דרכים הנ"ל, דמשום הכי נענשו המצרים במיתה וממון, דהוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין לזה מחמת השעבוד ששעבדו בישראל, ואף [ד] בכלל גזירה היה, מ"מ שייך להם עונש דכלום כתיב בארץ מצרים בארץ לא להם כתיב כנ"ל, וא"כ צ"ל על כרחך קנין פירות לאו כקנין הגוף דמיא, דאל"כ קשה הא להמצרים היה דין קדימה לכולם מחמת בר מצרא כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמיא, וא"כ כיון דלא מכר את ישראל לצמיתות עלמין לא היה למצרים טענת בר מצרא כנ"ל באריכות. וא"כ לפ"ז קשה למה צווית להביא ביכורים, דליכא למימור להורות כי לה' הארץ ומלואה, קשה ממה נפשך, אי יש להם חלק בקרקע א"כ הרי באמת הארץ נתן לבני אדם, ואי אין להם חלק בקרקע הרי לא הוצרכו להביא ביכורים וכקושית התפארת הגרשוני הנ"ל, כיון דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמיא כנ"ל, ודוק.

♦

ולפ"ז מתורץ עוד מדרש תמוה פרשת וישלח (ע"ה, י"ב), **ויהי לי שור זה יוסף שיצא ממנו יהושע שמכה בעמלק, וחמור זה יששכר שיוצאים ממנו שידועים מה הקב"ה עושה בעולמו, שנאמר (דה"א א' י"ב, ל"ג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה**

עדיפי משום הכי וישלח יעקב מלאכים כנ"ל. וגם להורות לעשו בזה דצדיקים עדיפי, וא"כ ליכא למימר דכהו עיני של יצחק משום שהציץ בשכינה, רק כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות, וא"כ מן אשמייא אסכימו עלה דיעקב יטול הברכות כנ"ל, וא"כ שפיר שלח לו מלאכים כמובן וק"ל.

♦

אך עדיין י"ל כתירוץ ראשון הנ"ל, דכהו עיניו של יצחק מפני שנטל שוחד מעשו בנו כנ"ל, וא"כ לא מוכח כלל דמן אשמייא אסכימו עלה דיטול יעקב הברכות כמובן. ומשום הכי שלח לו לאמור **ויהי לו שור זה יהושע שמכה בעמלק וחמור זה יששכר כו' כנ"ל**.

ועתה אפרש שיחתי, דהנה במפורשים הנ"ל איתא דטעם ראשון הנ"ל אינו רק אי כיבוד הוא משל אב ולא משל בן, אבל אי כיבוד הוא משל בן ג"כ א"כ הרי כדין נטל יצחק מעשו, דבזה קיים עשו כיבוד אב, (עיין מזה בתפארת הגרשוני (פ' וישלח) ובשאר מפורשים, ועיין בדרוש אחרון של פסח שלי היטב). והנה הבאתי בדרוש של אחרון של פסח קושיא בשם ברכת שמואל (פ' מסעי) אמאי נשתעבדו בניו של אברהם בחטאו שאמר (בראשית ט"ו, ח') במה אדע, הא לפי מאי דאיתא בהגהת אשרי פ' הכותב (פ"י ס"ה ה') אין היורשין צריכין לשלם חובת אביהם אי כיבוד אינו רק משל אב ולא משל בן ע"ש באריכות. אך **הגאון א"א נ"י** אמר דהך מ"ד ס"ל דארץ ישראל מוחזקת היא, וא"כ היו בניו של אברהם נוטלים ירושה, ומשום הכי כיון דהיו יורשין מאביהם צריכין לשלם חובת אביהם כמובן.

אבל לכאורה מוכח דארץ ישראל אינה מוחזקת, דהנה כבר נזכר לעיל מ"ש הזרע ברך מפני מה היכה יהושע בעמלק, הא היה לו טענת ממה נפשך, או דיצאו ממצרים קודם זמנם, או דעוד מוטל עליהם שעבוד ד' מלכויות כנ"ל באריכות. אמנם תירץ זרע ברך הנ"ל, דלעולם קושי שעבוד היה במקום ד' מלכויות, ואפילו הכי שפיר יצאו ממצרים, כמ"ש רש"י פ' בא (י"ב, מ') דחשבינן משנולד יצחק ושפיר נשלם הזמן ע"ש. ולפ"ז מוכח דארץ ישראל אינה מוחזקת, דאל"כ לא נוכל לחשוב משנולד יצחק, דהא יצחק לא היה רק בארץ ישראל, וזה מיקרי ארץ שלהם כיון דמוחזקת היא כמובן, והלא כתיב (בראשית ט"ו, ג') כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם דווקא, עיין במפורשים מזה, אלא ודאי דארץ ישראל אינה מוחזקת, ואז שפיר אף דלא היה יצחק רק בארץ ישראל, מ"מ גם ארץ ישראל ארץ לא להם מיקרי, ועיין בזה בדרושים הקודמים באריכות. וא"כ לפ"ז קושיית ברכת שמואל במקומו עומד למה נשתעבדו בניו של אברהם, וצ"ל דכיבוד הוא משל בן ג"כ כמובן, וכיון דכיבוד הוא משל בן ממיילא ליכא למימר דכהו עיניו של יצחק מוחמת שנטל שוחד הא כדין נטל כנ"ל, וגם משום שהציץ בשכינה ליכא למימר כיון דמוכח דצדיקים עדיפי כנ"ל באריכות, אלא ודאי כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות, וא"כ מן אשמייא אסכימו עלה כנ"ל הכל באריכות.

וזהו וישלח יעקב מלאכים, להורות דצדיקים עדיפי כנ"ל, וגם לאמור לו **ויהי לי שור זה יוסף שיצא ממנו יהושע שמכה בעמלק**, וקשה הא עמלק כדין בא בטענת ממה נפשך כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דקושי שעבוד היה כבר במקום ד' מלכויות, ואפילו הכי יצאו אז ממצרים משום דחשבינן משנולד יצחק, וא"כ צ"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת כנ"ל באריכות, וא"כ לפ"ז קשה קושיית ברכת שמואל הנ"ל למה נשתעבדו מעיקרא כלל בניו של אברהם במצרים מחמת במה אדע, וכי צריכין לשלם חובות אביהם במקום שאינם יורשין כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דכיבוד הוא משל בן ג"כ, ולפ"ז כיון דמוכח דצדיקים עדיפי וגם כיבוד הוא משל בן, וא"כ קשה מפני מה כהו עיניו של יצחק, אלא ודאי כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות, וא"כ הרי מן אשמייא אסכימו עליה שאנכי אקח הברכות, ואין לך עשו עלי תרעומת כלל כמובן.

אך פן יתחמץ לבב עשו לאמור, אדברה משם דיהושע מכה בעמלק הוא ראייה להיפך כאשר אבא, משום הכי שלח לו ג"כ לאמור **חמור זה יששכר כו' כנ"ל**. כדי להבין, אקדים מ"ש האלשיך ז"ל בפ' בשלח על פסוק (שמות י"ז י"ג-י"ד) ויחלוש יהושע את עמלק וגו', ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר וגו' כי מחה אמוחה את זכר עמלק מתחת השמים וגו', וכתב הנ"ל וז"ל שם, כי הלא יחמץ לבב אנוש, ומה גם ישראל שבאותו הדור, ויותר מהכל יהושע, באמור אם כ"כ [רע] בעיני ה' עמלק, למה אינו מחריבו כמו רגע, ועל כל ההכנות ולא הספיק רק להחלישו. על כן כתוב זאת וכו', והוא כי הלא כל שרי עם ועם קל לפניו יתברך להפילם כמו רגע כו', אך שר עמלק אין מפלתו כי אם ביד ישראל, כי איככה יפיל הוא יתברך את שרו הצריך ליפול תחילה, אם הוא השטן הוא סמא"ל הוא יצר הרע (עי' ב"ב ט"ז), ובכל עון אשר נחטיא אנו מחזיקים ומאשרים אותו כנודע, באופן שאי אפשר להפילו ארצה אלא ע"י שובינו מכל עונותינו מכל וכל, כי אז ינע וימחה מן העולם, ואחר שנפילוהו מלמעלה הוא יתברך יפילוהו מלמטה, וזה אומרו כי מחה אמוחה השר על השמים, ואח"כ את זכר עמלק מתחת השמים הפך יתר האומות כו' עכ"ל. כלל הדבר משום הכי לא נמחה אז תכף ומיד את זכר עמלק מתחת השמים, בשביל שעדיין לא שבנו מעונותינו כנ"ל.

עוד אקדים מה דאיתא באלשיך ז"ל (פ' וישלח) על המדרש הזה לענינו שם וז"ל, והוא כי מבני יששכר יודעים ברוח הקודש מה הקב"ה עושה בעולמו עתות רצון ועתות הרע, להודיע לישראל שיעשו תשובה לתקן את אשר עוותו להשיב חמתו יתברך, וזהו לדעת מה יעשה ה' ומה יעשה ישראל כו' עכ"ל ע"ש לענינו באריכות.

ולפ"ז י"ל דיעקב היה מתירא פן ואולי יאמר עשו אדברה משם ראייה להיפך, לאמור הכי אם מה' יצא הדבר ללחום עם עמלק כיון שבא שלא כדין, המעצור ביד ה' מלהחריבו כמו רגע, והאיך אפשר שכל ההכנות לא הספיק רק להחלישו. ואי משום שצריך להפיל השר תחילה מלמעלה כמה דאת אמרת (ישעיה כ"ד, כ"א) יפקוד ה' על צבא מרום וגו' כנ"ל, מ"מ היא גופא קשיא, הלא כמו שיפול שרו לעתיד,

באלשיך ז"ל (בהקדמה על מגילת רות) ובספר נחלת בנימין (מצוה כ"ה, אות י"ד) משום הכי מואבי ולא מואבית, כי עבירה לשמה היה כי כוונתן לטובה היתה, כי לא לתוהו בראה רק לשבת יצרה ע"ש, ובחידושי אגדות במס' הוריות (י"א.). וא"כ מוכח מזה שדוד היה מלך וגם בא בקהל, דעבירה לשמה מותר כמובן, ובמס' נזיר (כ"ג.) יליף לה דעבירה לשמה מותר מאביגיל גבי סיסרא ע"ש.

ולפ"ז זהו ששלח לו יעקב לאמור, **עבד זה דוד** שבא בקהל, **ושפחה זה אביגיל**, ומשניהם מוכח דעבירה לשמה מותר, וא"כ ממילא גם שתי אחיות לא היה חטא, ולעולם ארץ ישראל אינה מוחזקת, וא"כ מוכח דכיבוד הוא משל בן כנ"ל באריכות, וא"כ מפני מה כהו עינו של יצחק, אלא ודאי כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות, וא"כ מן אשמיא אסכימו עלה שאנכי אטול הברכות כמובן, וכנ"ל הכל באריכות ודוק.

♦

ובזה יבואר מאמר במס' סנהדרין פ' חלק (ק"ו:) **אמר ר' יצחק מה דכתיב** (תהלים נ', ט"ז) **ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי כו', כך אמר לדואג כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת [מספרין] לשון הרע מה אתה דורש בה עכ"ל.** ודיקדקו המפורשים אמאי אמר ליה כן אחר שעשה שתיקה, הא בחדא ג"כ היו סגי לאמור מה דורש בה כמובן ע"ש.

ולפי דברינו הנ"ל יובן היטב, רק אקדים עוד מה דאיתא במפורשים בשם עשרה מאמרות על מה שאמרה המילדות לחל בהקשותה בלידתה אל תיראי כי גם זה לך בן (בראשית ל"ה, י"ז), ר"ל הבן היולד לך בנימין הוא בן שלך כמו יוסף, וכמו שיוסף יהיה מושל במצרים, כך יוצא מבנימין שאול המלך, נמצא עליך נאמר (שם י"ז, ו') ומלכים ממך יצאו, ושוב אין לך שום דאגה ומורא על איסור שתי אחיות, שהרי ממך שתי בנים שימשלו בישראל, ומי הוי חשש איסור בהן, הלא אמרה תורה (דברים י"ז, ט"ו) מקרב אחיך תשים עליך מלך, מהמיוחסים שבך (קידושין ע"ו: ב"ק פ"ח.) עכ"ל. וכן הביאו (עיין משען המים [לאבי המחבר] ר"פ וישב, ובס' בא ישועה ונחמה פ' ויגש) בשם של"ה שמביאה אסורה הוולד [היה] רשע ע"ש. נמצא מזה שהיה שאול מלך, מוכח דיעקב לא חטא כלל באיסור שתי אחיות. אך היא גופא קשיא למה לא חטא בזה, וצ"ל דעבירה לשמה היה כנ"ל. אך לפי מה דאיתא בספר בגדי אהרן (פ' ויגש) בשם הזהור (עי' ב"ר צ"ח ט"ו) שלא היה שאול מלך אלא שנשאל לו המלוכה ומשום הכי היה נקרא שאול ע"ש, א"כ לא מוכח מידי דלא חטא בשתי אחיות כמובן, ד"ל דאדרבה משום חטא זה לא היה ראוי למלוכה רק נשאל לו המלוכה כנ"ל. ואיתא עוד בבגדי אהרן הנ"ל מה שציוה שאול לדואג לפגוע בכהנים, אע"ג דקיי"ל (בבא מציעא י:) אין שליח לדבר עבירה, אבל מלך שאני ואומרים יש שליח לדבר עבירה (רד"ק שמואל ב' י"ט ט'), ולפ"ז צ"ל דשאול מלך ממש היה, ע"ש בפ' ויגש היטב.

ממילא כמו כן היה לפניו יתברך קל בזמן ההוא להפילו, אלא ודאי שלא היה יצא הדבר, ועוד יבוא הזמן שעמלק יתגבר באמת עליהם מחמת טענה שלו וכנ"ל, אבל לעולם כיבוד הוא רק משל אב ולא משל בן, ומשום הכי כהו עניו של יצחק, אבל שלא כדין נטלת הברכות כמובן. לזה שלח לו לאמור **חמור זה יששכר**, שיצאו ממנו המה אשר יודעים מה הקב"ה עושה בעולמו, ר"ל שיודעים שהקב"ה הוא מפיל שר תחילה כמה דאת אמרת יפקוד על צבא מרום במרום כנ"ל, וא"כ ממילא יודעים מה יעשה ישראל, להודיע להם שיעשו תשובה לתקן את אשר עוותו כמ"ש האלשיך הנ"ל, וא"כ ממילא אז יהיה מקויים מחה אמוחה את זכר עמלק, משא"כ בימי יהושע עדיין לא היה מתוקן כל אשר עוותו, ואדרבה אז היו מחזיקים ומאשרים לשרו של עמלק דהוא היצר הרע כמ"ש האלשיך הנ"ל וכתירוצנו הנ"ל, ולעולם שלא כדין בא עמלק להלחם בישראל, כיון דארץ ישראל אינה מוחזקת, דכבר התחיל השעבוד משנולד יצחק כנ"ל באריכות, וא"כ מוכח דכיבוד הוא משל בן כנ"ל באריכות.

אך לפ"ז קשה קושיא אחרית, משום הכי שלח לו לאמור **עבד זה דוד שפחה זה אביגיל**, דהנה המפורשים (פ"ת בראשית ט"ז, ב', מזרחי ויקרא כ' י"ז) כתבו הא דנשא יעקב ב' אחיות, היינו משום שגייר אותן מקודם, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמיו. וכתב הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש א') דכל זה היינו דווקא אי היה דינם קודם מתן תורה כישראל, דאז שפיר הוי גירות מבן נח לישראל, אבל אי היה דינם קודם מתן תורה כבני נח, א"כ מאי גירות שייך כדין מבן נח לבן נח, ע"ש כמה פעמים שהאריך מזה. ובדרך צדקה (דרוש י"ז) כתב הא דארץ ישראל מוחזקת היינו ג"כ דווקא אי היו קודם מתן תורה כישראל, אבל אי היו קודם מתן תורה כבני נח לא היה אברהם קונה בהחזקה שהחזיק בה, כי עכו"ם אינו קונה בחזקה כמ"ש הרמב"ם פ"א מהל' מכירה (הלכה י"ז) ע"ש. נמצא כיון ששלח יעקב לעשו לאמור דארץ ישראל אינה מוחזקת, והיינו על כרחך צ"ל שדינם היו קודם מתן תורה כבני נח, דאל"כ אמאי אינה מוחזקת, הא אברהם החזיק בה כדאיתא במס' ב"ב (דף ק:) הולך לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכה, ובאברהם כתיב (בראשית י"ג, י"ז) קום התהלך לארכה ולרחבה ע"ש ובפרשת דרכים הנ"ל מזה היטב, א"כ קשה על יעקב למה נשא שתי אחיות, וא"כ שמא טועה עשו שיבוא על יעקב בחטא שתי אחיות, (ועיין במפורשים מזה).

וכדי לסתור זה שלח לו לאמור **עבד זה דוד שפחה זה אביגיל**,

דהנה עוד תירצו המפורשים (עשרה מאמרות, מאמר חקור דין ח"ג פ"א ופ"ד. ועי' בברכת שמואל ובספר משען המים [לאבי המחבר] פר' בלק) דנשיאת שתי אחיות היה עבירה לשמה, כדי לתקן אדם הראשון שזרק שני טיפין באתר נכראי והיו אצל לבן וכדאיתא בזהור (רע"מ פ' בהר דף קי"א:) ובעשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג פ"ח) ע"ש. והנה איתא בגמ' דיבמות (ע"ו:) אמר דואג לשאול אתה שואל אם הגון למלוכה שאל אם ראוי לבוא בקהל שבא מרות המואבית ע"ש, אבל באמת ראוי לבוא בקהל וגם למלוכה, כי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית כנודע, ואיתא

והנה כבר נזכר למעלה שהלשין דואג על דוד לאמור לשאול, עד שאתה שואל אם הגון הוא למלכות שאל אם ראוי לבא בקהל כיון שבא מרות המואביה כנ"ל באריכות, וקשה הא הנקיבות לא נאסרו כלל, כיון דעבירה לשמה היה דהא כוונתם לטובה היתה כמ"ש האלשיך ונחלת בנימין הנ"ל באריכות. וצ"ל דדואג סובר דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, וא"כ לפ"ז ממילא גם גבי שתי אחיות של יעקב מיקרי עבירה כנ"ל, וא"כ לפ"ז הא לא היה ראוי שאול למלוכה כנ"ל, וצ"ל באמת לא היה מלך רק נשאל לו המלוכה כנ"ל, וא"כ לאו שפיר עביד בהריגת הכהנים כיון דאין שליח לדבר עבירה, ואין לומר מלך שאני, הא לא היה מלך ממש כמ"ש הבגדי אהרן הנ"ל וכמובן.

ולפ"ז זהו דברי מאמר הנ"ל, דוודאי על רציחה דנוב עיר הכהנים היה לו תירוץ דמלך שאני והיה צריך לשמור פקודת המלך כנ"ל, וגם על לשון הרע לחוד מה שהלשין על דוד אצל שאול לאמור אף איננו ראוי לבוא בקהל מחמת שבא מרות המואביה כנ"ל ג"כ היה לו תירוץ, דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי וא"כ גם הנקיבות נאסרו כנ"ל באריכות, אך ורק תירוץ זה להדי וודאי סתרי, דממה נפשך כיון שעבר על הרציחה דנוב עיר הכהנים מחמת דסבר דשאול הוא מלך ממש כנ"ל, וא"כ צ"ל דשתי אחיות של יעקב לא היה חטא כיון דעבירה לשמה היה כנ"ל, א"כ ממילא שלא כדין הלשין לשון הרע על דוד שפסול לבוא בקהל כנ"ל, ואי כדין הלשין דעבירה לשמה אסור, א"כ שלא כדין עביד רציחה כנ"ל באריכות, ודוק וקצרת.

♦

ובזה נבוא למאמר הקודם, דיש לדקדק שאם **בני דורו היו מתרגזים על דוד ואומרים לו שהוא מפסול רות המואביה**, לפי שהם סברי שגם הנקיבות הם בכלל איסור, א"כ מאי הועיל לדוד באומרו שגם הם באים מאיסור שתי אחיות, הרי אותם פגם שווה בכל, וניתוסף גם הוא שבא מרות המואביה וכמובן.

ולפי הנ"ל יובן היטב, רק אקדים מה דאיתא בפרשת דרכים (דרך האתרים דרוש א', ד"ה עוד נקדים, וד"ה ובה נבא) מדחזינן שיצאו מיעקב שבטי יה, שמע מינה שלא חטא באיסור שתי אחיות, דמביאה אסורה יצאו בנים שאינם מהוגנים, ע"ש בדרך האתרים וכמו שכתבתי לעיל בשם שלי"ה ג"כ כנ"ל באריכות.

ולפ"ז זהו שהשיב להם דוד, לפי דעתכם שאני בא מפסול רות המואביה, דס"ל שגם הנקיבות נאסרו, וקשה הא כוונתם לטובה היה כנ"ל, וצ"ל דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, א"כ אף אתם באים מאיסור שתי אחיות, כיון דעבירה לשמה אסור כנ"ל באריכות, וזה וודאי אינו, דא"כ האין יצאו מיעקב שבטי יה אי חטא באיסור שתי אחיות כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דעבירה לשמה מותר כנ"ל, וממילא מהאי טעמא גופא לא נאסרו הנקיבות דמואב, דכיון דכוונתם לטובה היה וג"כ היה עבירה לשמה כנ"ל באריכות, ולא קשיא מידי ושפיר השיב להם וק"ל.

♦

אך עדיין קשה במה שמסיים המאמר הנ"ל באומרו **ואף תמור שלקחה יהודא וגו'**, דפגם זה אין שום דופי לישראל רק לדוד, וגם מאי בעי בזה.

על כן נ"ל מדרש הנ"ל באופן אחר בדרך פשוט היטב, עפ"י מה דאיתא בספר מטה אהרן (על הגש"פ, בפסקא שאינו יודע לשאול) על שני טעמים דמצינו במדרש (ב"ר ע"ט סימן ח') שנענש יעקב בדינה, חדא שנאמר (בראשית ל"ג כ') ויקרא לו אל אלקי ישראל, אמר הקב"ה אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה קורא לעצמך אל, למחר בתך יוצאת ומזנה. וטעם אחר איתא (שם, פ' סימן א') משום דכתיב (בראשית ל"ד א') ותצא דינה, בשביל שהיתה יצאנית נעשה זונה שנאמר (תהלים מ"ה, י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה. וכתב הנ"ל דפליגי אי מואבי ולא מואבית, דאיתא בגמ' דיבמות (ע"ו:) מואבי ולא מואבית, ופריך הגמ' א"כ מצרי ולא מצרית, ומשני התם שאני הכא שמפרש הקרא טעמא דידהו דכתיב (דברים כ"ג, ה') על דבר אשר לא קדמו [אתכם] בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, שנאמר כל כבודה בת מלך פנימה. וא"כ להך מ"ד דס"ל דיעקב נענש בדינה בשביל שנטל שררה לעצמו, על כרחך לית ליה הך דכל כבודה בת מלך וגו', וא"כ ממילא לא אמרינן מואבי ולא מואבית, זה תוכן דבריו של מטה אהרן הנ"ל ע"ש היטב.

והנה בציוני (אחרי, עה"פ איש איש אל כל שאר בשרו, ד"ה עוד בסוד העריות) איתא תירוץ על איסור שתי אחיות, דטעם איסור עריות הוא משום שלמעלה מזדווגים בקרובים ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, משא"כ יעקב נקרא אל ונאמר ויקרא לו אל אלקי ישראל וגו', לפיכך מותר לו להשתמש בשרביטו של מלך עכ"ל.

ולפ"ז יובן המדרש הנ"ל, כיון דבני דורו של דוד אומרים לו שמפסול משפחה הוא מרות המואביה, ועל כרחך סברי דגם הנקיבות אסורות, וקשה הא אין אשה דרכה לקדם דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה, וצ"ל דלית ליה דרש זה כנ"ל, ולפ"ז מפני מה נענש יעקב בדינה, דליכא למימור מפני שהיתה דינה יצאנית וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה, הא על כרחך לית להו הך דרש כנ"ל. אלא ודאי צ"ל משום הכי נענש יעקב בדינה כאידך טעם הנ"ל כיון שנטל שררה לעצמו וקרא לעצמו אל כנ"ל, ולפ"ז הלא גם אתם מאיסור שתי אחיות באתם, דהא כיון שאינו הקב"ה קרא לו אל, א"כ אסור להשתמש בשרביטו של מלך כמו שאר כנ"ל וכמובן, וזה וודאי אינו, דהא יצאו ממנו שבטי יה כנ"ל באופן הראשון, אלא ודאי צ"ל דהקב"ה קרא ליעקב אל, ומשום הכי הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ואפילו הכי נענש בדינה כיון שהיתה דינה יצאנית כנ"ל, וכיון שכן על כרחך דרשינן הך דרש כל כבודה בת מלך פנימה, א"כ ממילא גם אני לאו מפסול משפחה הוא, דהא הנקיבות לא נאסרו, כיון דאין אשה דרכה לקדם דהא כל כבודה בת מלך פנימה, כנ"ל הכל באריכות.

הכי נענש בדינה בשביל שהיתה יצאנית וכנ"ל, דלמא משום חטא איחור נדרים של יעקב אירע לו סבה זו כנ"ל. לזה אמר **ואף תמור שלקחה יהודא זקניכם מפסול משפחה הוי**, והאיך בא ואמר צדקה ממני, ואדרבה הגדיל החטא מאוד כמובן, אלא ודאי צ"ל דאמר צדקה ממני, ואני במקום יבם קאתי כנ"ל, וא"כ לפ"ז ממילא מוכח דהיה קודם מתן תורה דינם כבן נח כנ"ל, וא"כ לא שייך עונש ליעקב על איחור נדרים כנ"ל, אלא ודאי בשביל שהיתה דינה יצאנית נענש בדינה וכנ"ל הכל באריכות, ודוק היטב וקצרת.

אך באמת מצינו חטא אחר שנענש יעקב בדינה, משום דעבר על איחור נדרים (ב"ר פ' פ"א ס' ב'). אמנם בפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש ג', ד"ה ועל פי הקדמתנו) איתא דכל זה איז קודם מתן תורה כישראל, אבל בבן נח לא היה חטא, דבן נח אינו מצווה על איחור נדרים כמ"ש תוס' במס' נזיר (דף ס"א: ד"ה איש) ע"ש היטב. ואיתא בתפארת הגרשוני (פ' בהעלותך) בשם הרמב"ן (בראשית ל"ח, ח') דהא דיהודא נשא תמר כלתו, היינו משום דקודם מתן תורה היבום לא דווקא באחיו היה, אלא הוא הדין אביו של מת ג"כ היה מייבם, וא"כ לא חטא יהודא בביאה, כי הוא היה אביו של מת וקודם מתן תורה היה מותר עכ"ל ע"ש פ' בהעלותך. **וא"כ** זהו שהיה דוד מסיים ואומר, דאם תמצוי לומר מנ"ל דמשום

פלפול לחג השבועות

(כת"י מס' 24 עמוד 115)

במנחות ס"ה - בסוגיא סתירת הצדוקים דאומרים עצרת אחר השבת

הרמב"ם בפ"ז מהלכות תמידין הל' י"א כתב וז"ל, **עומר זה מן השעורים כו' וכיצד היה נעשה כו', וכל כך למה, מפני אלו הטועים שיצאו מכלל ישראל שאמרו שזה שנאמר בתורה ממחרת השבת הוא שבת בראשית, ומפי השמועה למדו שאינה שבת אלא יו"ט, וכן ראו תמיד הנביאים והסנהדרין בכל דור ודור שהיו מניפין את העומר בט"ז בניסן כו', והרי נאמר בתורה (ויקרא כ"ג י"ד) ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, ונאמר (יהושע ה' י"א) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה, ואם נאמר שאותו פסח בשבת אירע וכמו שדמו הטפשים, האיך תלה הכתוב היתר אכילתה לחדש בדבר שאינה עיקר ולא הסיבה אלא נקרה נקרה, אלא מאחר שתלה הדבר במחרת הפסח הדבר ברור שמחרת הפסח היא העילה המתרת את החדש ואין משגיחין על איזה יום הוא מימי השבוע עכ"ל. וכתב הלחם משנה זהו ראיית רבינו וראוי אליו ע"ש.**

והנה ודאי ראוי אליו, אבל יש לתמוה אם ראייתו גמורה היא האיך לא מביא שום תנא בגמ' ראייה זו. וודאי על הרמב"ם לא קשה מידי דלא מביא דרשות הגמ' (מנחות ס"ג), היינו משום דלכולהו אית להו פירכא בר מבתרייתא כדאיתא בגמ', וזה הוא מבנין אב דנאמר עומר ושתי לחם מה להלן תחילת רגל כו', או מחמת ההיקש נאמר שבת למעלה ונאמר שבת למטה מה למטה תחילת רגל כו' כדאיתא בגמ', וא"כ יותר מביא רבינו ראייה גמורה מעומר גופא דכתיב ביה ממחרת הפסח וכנ"ל, אבל להיפך וודאי קשה האיך העלימו כל התנאים בגמ' שם ראייה גמורה כזו.

והנה וודאי י"ל דוודאי הרמב"ם לשיטתיה מביא שפיר ראייה זו, דהנה דברי הרמב"ם אמרינן בהדיא על ענין אחר בקדושין דף ל"ז ע"ב, דפריך הגמ' מהך קרא ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, דאקרוי עומר והדר אכול, בשלמא למ"ד מושבות בכל מקום שאתם יושבים שפיר, אלא למ"ד מושבות לאחר ירושה וישיבה קשה, ומשני לא צריכא להו דהיו מספקים במן שבכליהם עד ט"ז בניסן ע"ש. וא"כ ממילא להרמב"ם לשיטתיה דפסק בפ"י מהלכות מאכלות אסורות (ה"ב וה"ד) מושבות בכל מקום ע"ש, א"כ שפיר מעיקרא לא אכול דלא אקרוי עומר, וא"כ ממילא מוכח ממחרת הפסח היה הקרבת עומר ונדחה דברי הצדוקים, אבל אי לאחר ירושה וישיבה, א"כ בלאו הכי צ"ל דהיו מספקים במן שבכליהם כמובן, וא"כ לא נדחו דברי הצדוקים, וא"כ משום הכי מייתו התנאים ראיות אחרות לסתור דברי הצדוקים, וזה פשוט.

אבל באמת צ"ע דנימא כל התנאים שם ס"ל שלא אליבא דהלכתא דפסקין מושבות בכל מקום כו' (קידושין ל"א). ועוד קשה לי קושיא עצומה, הא לפי המסקנא דמשני דהיו מספקין במן כנ"ל, א"כ קשה מנ"ל להרמב"ם לומר דהך מ"ד דס"ל מושבות בכל מקום לא ס"ל כהך ברייתא דמביא בקדושין דהיו מספקין במן עד ט"ז בניסן, וא"כ לפ"ז

ליכא ראייה כלל לדחות דברי הצדוקים מהך קרא, דלמא באמת לא היה הקרבת עומה, והא דתליא אכילת קלוי במחרת הפסח, היינו דאז שוב פסק המן והתחילו לאכול מעבור הארץ, כמו דצריכין לומר להך מ"ד מושבות לאחר ירושה כו', כמו כן י"ל לאידך מ"ד דס"ל מושבות בכל מקום לפי המסקנא, אך המקשן שם פריך שפיר כיון דלא ידע עדיין מברייטא דהיו מסתפקין במן כנ"ל, אבל לפי המסקנא איכא למימר דלית מחלוקת בזה הברייטא כלל, וצ"ע לכאורה.

♦♦♦

ונ"ל לתרץ הכל בעז"ה, והרמב"ם לשיטתיה שפיר כתב ראייה זו, משא"כ הגמ' שם לא מביאין ראייה זו, אזלי בשיטה אחרת, ואדרבה נ"ל להביא ראייה לסברת הרמב"ם הנ"ל דממחרת הפסח יש ראייה לדחות דברי הצדוקים וכן"ל. דהנה שם במנחות ס"ו ע"א איתא, רבי שמעון בן אלעזר אומר כתוב אחד אומר (דברים ט"ז, ח) ששת ימים תאכל מצות, וכתוב אחד אומר (שמות י"ב, ט"ו) שבעת ימים מצות תאכלו, הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאכול שבעה מן החדש אתה יכול לאכול ששה מן החדש כו'. והקשו תוס' שם ד"ה כתוב אחד וז"ל, בסוף ערבי פסחים (ק"כ) דריש מיניה מה שביעי רשות אף ששה רשות, ובסוף (פ"ק) [פ"ב] דחגיגה (י"ח) נמי דרשינן מה שביעי עצור כו', ושמא תרתי שמעת מינה עכ"ל. והנה דברי תוס' קשה להולמן האיך תרתי שמעת מינה, דאי אוקמינן להורות מה שביעי רשות, האיך מוכח מיניה לדחות דברי צדוקים, וכן אי מוקמינן מה שביעי עצור כו', ג"כ תו לא מוכח לדחות דברי צדוקים. וודאי זה בלאו הכי לפענ"ד לא קשיא מיד, דהא איתא שם בחגיגה כמה דרשות על חול המועד שאסור במלאכה ע"ש, א"כ י"ל רבי שמעון בן אלעזר ס"ל כאידך תנאי ע"ש, אבל זה ששת ושביעי רשות ס"ל כולי עלמא כנודע.

ונ"ל לתרץ קושית תוס', ומקודם אתרץ קושית תוס' במנחות דף ס"ח (ע"ב), דאיתא התם, ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרווייהו אפילו בזמן שבית המקדש קיים האיר מזרח מתיה, והכתיב (ויקרא כ"ג, י"ד) עד הביאכם, למצוה כו', ופרכינן ממתניתין משחרב בית המקדש התקין ר' יוחנן בן זכאי כו' ואי ס"ד משום מצוה ליקום ולגזר, ומשני ר' יוחנן בן זכאי בשיטת רבי יהודה אמרה דאמר מן התורה אסור, שנאמר (שם) עד עצם היום הזה, עד עצומו של יום כו'. והקשה תוס' שם ד"ה בשיטת ר"י אמרה כו' בא"ד וז"ל, ותימה מנ"ל לר' יוחנן וריש לקיש דפליג שום תנא עלה דרבי יהודה דקאמרי אף בזמן שבית המקדש קיים האיר מזרח מתיר עכ"ל, ע"ש שהניחו בקושיא.

ונ"ל לתרץ, דהנה במס' ערלה פ"ג משנה ט' איתא סתם משנה החדש אסור בכל מקום, והיינו כמ"ד מושבות בכל מקום כו', עיין בפוסקים ביו"ד סי' רצ"ג מזה. והנה במנחות דף פ"ג (ע"ב) איתא סתם משנה כל הקרבנות צבור כו' חוץ מן העומר שאינו בא אלא מן הארץ כו', ואמרינן בגמ' (פ"ד) מתניתין דלא כהאי תנא דתנאי ר' יוסי בר רבי יהודה אומר עומר בא מחוץ לארץ, ומה אני מקיים כי תבואו אל הארץ (ויקרא כ"ג, י), שלא נתחייבו בעומר קודם שנכנסו לארץ, וקסבר חדש בחוץ לארץ דאורייתא כו', וכי תבואו זמן ביאה היא, וכיון דאורייתא אקרובי נמי מקריבינן ע"כ. ולפ"ז הרי צ"ל מתני' דקתני עומר מן הארץ, ס"ל דחדש אינו בחוץ לארץ כמובן, וא"כ קשיא סתמא אסתמא, ועיין בפני יהושע בקדושין בקונטרס חדש שלו מ"ש מזה.

ונ"ל לתרץ, דוודאי גם הך מתניתין ס"ל חדש בחוץ לארץ, ואפילו הכי ס"ל דאינו בא רק מן הארץ, היינו משום דכתיב כי תבואו אל הארץ, משמע דאינו בא רק מן הארץ, וליכא למימר זמן ביאה קאמה, זה אינו, דמוכח דג"כ קודם לזה היה נוהג איסור חדש וכאשר אבא. דהנה בפ"ב במס' חלה (מ"א) הביא הר"ש הירושלמי (פ"ב ה"א) וז"ל, ר' יונה בעי קומי ר' ירמיה בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמה לחה מהו שתהא אסורה משום חדש, א"ל למה לא, עד כדון לחה אפילו יבישה, א"ל ואפילו יבישה אפילו קצירה, מעתה אפילו חטין בעלייה, כך אני אומר לא אכלו ישראל מצה בליל פסח כו'. והקשה הר"ש שם וז"ל, פי' לחה חדשה, יבישה ישנה משל אשתקד, סבר דכולהו אסורין קודם לעומר דהשתא, ותימה גדול למה לא התירן העומר של אשתקד, ושמא דלא חל איסור חדש עד השתא, וגם לא קרב עומר במדבר דביאה כתיב ביה, ואז נאסר הכל אפילו ישן ולא היה להם ממה לאכול כו' עכ"ל הר"ש. היוצא לנו מזה, בכניסתן לארץ ישראל ג"כ הישן נאסר קודם העומר, דאשתקד לא קרב עומר דביאה כתיב ביה, ובשביל זה הקשה הירושלמי לא אכלו מצה בליל פסח. ולפ"ז י"ל הך קושיא היה קשה לתנא דמתני' ג"כ, האיך אכלו מצה בליל פסח בכניסתן לארץ ישראל כקושית ירושלמי הנ"ל, אלא ודאי צ"ל דגם קודם לזה היה נאסר החדש, והא דכתיב ביאה היינו להורות דעומר אינו בא אלא מן הארץ ולא על זמן ביאה, וא"כ שפיר היה להם לאכול משל אשתקד, כיון דחדש כבר היה נוהג וניתר בעומר של אשתקד, ושפיר קתני במתני' דעומר אינו בא אלא מן הארץ, דעל כרחך ע"ז קאי ביאה דהיינו כי תבואו דכתיב ביה כמובן, דליכא למימר על זמן ביאה קשה קושית ירושלמי הנ"ל וק"ל.

אך לפ"ז קשה בין כך ובין כך עכ"פ, אף אי כי תבואו קאי על שבא העומר דווקא מן הארץ, א"כ ממילא של אשתקד האריך ניתנה, דבמדבר לא היו יכולין לקרב עומר כיון שאינו בא אלא מן הארץ, ומאין היה להם עומר מן הארץ. (ואף אם נדחוק לומר אולי לקחוהו מתגרי עכו"ם מארץ ישראל שעוברים שם, מ"מ קשה הא כתיב קצירכם ולא קציר עכו"ם כדאיתא בר"ה י"ג (ע"א) (ועיין בסמוך מזה)). אבל י"ל דהאיר מזרח היה מתיה, דהא הביאכם אינו רק למצוה כדאמרי ר' יוחנן וריש לקיש במנחות דף ס"ח כנ"ל, וא"כ שפיר היה היתר לחדש של אשתקד. וא"כ לפ"ז שפיר לא קשיא מידי קושית תוס' הנ"ל מנ"ל לר' יוחנן וריש לקיש דאיזהו תנא פליג על ר' יהודה דאמר כל היום אסור, זה אינו דמוכח מכח סתמא אסתמא דיש תנא דפליג ודריש בעצם היום הזה על האיר מזרח, וכיון דדרשינן על האיר מזרח ממילא ס"ל לר' יוחנן וריש לקיש אפילו בזמן שבית המקדש קיים, והביאכם לא נאמר רק למצוה, ועיין היטב ודו"ק וקצרת.

אך עדיין קושית תוס' הנ"ל במקומה עומדת, דהנה הרמב"ם פסק חדש בחוץ לארץ אסור נמי, עיין פ"י מהלכות מאכלות אסורות (ה"ב) וכנ"ל, ואפילו הכי פסק פ"ז מהל' תמידין (הל' ה') כסתם מתני' הנ"ל דעומר אינו בא רק מן הארץ דכתיב כי תבואו עי"ש בלח"מ היטב, וקשה לדידיה הא אמרינן בגמ' אי חדש בחוץ לארץ אקרובי נמי מקריבין, וליכא למימר לדידיה כנ"ל מכח קושית ירושלמי הנ"ל, הא הרמב"ם פסק שם כר' יהודה ע"ש בפ"י מהל' מאכלות אסורות הל' א, וא"כ קשה להרמב"ם סתמא אסתמא.

אבל נ"ל דלא קשיא מידי כלל, דהנה השב יעקב שאלה ס"א הביא הוכחה דחדש אינו נוהג בשל עכו"ם מגמ' דמנחות הנ"ל דאמרינן אי חדש נוהג בחוץ לארץ אקרובי נמי מקריבין, וקשה הא איסור חדש נוהג בשל עכו"ם ואפילו הכי התורה ממעט שלא להביא עומר משל עכו"ם דכתיב קצירכם ולא של עכו"ם כדאיתא בראש השנה, וא"כ האריך ר' יוסי ב"ר יהודה [אומר] דעומר בא מחוץ לארץ הואיל ואיסור חדש נוהג בחו"ל, הלא איכא למפרך של עכו"ם יוכיח דאיסור חדש נוהג ביה ואפילו הכי אין עומר בא מהן דכתיב קצירכם ולא קציר עכו"ם, אלא ודאי באמת אין איסור חדש נוהג בשל עכו"ם, עכ"ל תשובת שב יעקב הנ"ל. אך התוס' בקדושין ל"ו ע"ב (ד"ה כל) במתני' הוכיח דחדש נוהג בשל עכו"ם מירושלמי (מס' ערלה פ"ג ה"ז) דהקשה על מתני' למה לא קתני חלה, ומשני דאינו נוהג בשל עכו"ם, הרי מוכח דחדש שפיר נוהג בשל עכו"ם. אך הב"ח יו"ד סי' רצ"ג רצה לומר מירושלמי אינו ראייה, ד"ל דלא פריך רק על ת"ק דקתני ערלה כו', אבל ר' אליעזר דאמר אף החדש לא קשיא מידי לתני חלה, דלא קתני רק מה דפליג על ת"ק ע"ש היטב. אך בתשובת כנסת יחזקאל (סי' מ"א) מדחה זה, דכיון דירושלמי קאמר במס' ערלה פ"ג ה"ז) חדש מן התורה אסור מתניתין ר' אליעזר דתנינן תמן כל מצוה וכו' ר' אליעזר אומר אף החדש, מאי טעמא דר' אליעזר מושבות וכו', ר' יונה בעי קומי דר' ירמיה ולמה לא תנינן אף חלה עמה, א"ל לא תנא אלא דברים שנוהגים בנכרים ובישראלים עכ"ל, ובמתני' כנ"ל לא נזכר דברי ת"ק כי אם ר' אליעזר לבד ולא שייך תרוצא דב"ח, עכ"ל הכנסת יחזקאל הנ"ל בסי' מ"א, (וכן מפרש הגאון ר"י מילר בשו"ת שב יעקב הנ"ל דברי תוס' הנ"ל ע"ש).

ולפ"ז ממילא לק"מ על הרמב"ם הנ"ל, דוודאי שפיר בגמ' אמרינן מתני' דלא כי האי תנא, כיון דקתני דעומר בא רק מן הארץ, ור' יוסי ברבי יהודה ס"ל אפילו מחוץ לארץ מחמת הך סברא אי בחוץ לארץ אקרובי נמי מקריבין, אבל עכ"פ בתנא דמתני' מוכח דלא ס"ל הך סברא, והיינו דאל"כ הרי צ"ל תנא דמתני' ס"ל חדש אינו נוהג בחוץ לארץ, וא"כ קשה סתמא אסתמא כנ"ל, אלא ודאי אדרבה כיון דבמתני' שם בערלה לא קתני חלה, וצ"ל דס"ל דחדש נוהג בשל נכרי משא"כ חלה כנ"ל, ולפ"ז ממילא תו לא שייך הך סברא כיון דהיא בחוץ לארץ אקרובי נמי מקריבין, זה אינו דהא י"ל חדש של עכו"ם יוכיח דאסור בחוץ לארץ ואפילו הכי אמרה תורה קצירכם ולא קציר עכו"ם כקושית שב יעקב הנ"ל. ומשום הכי שפיר קתני מתני' עומר אינו בא אלא מן הארץ, ומשום הכי פסק הרמב"ם הכי כדי שלא תיקשי סתמא אסתמא, ולר' יוסי ברבי יהודה שפיר על כרחך צ"ל דס"ל חדש אינו נוהג בשל עכו"ם, אבל לפי סתמא דמתני' דערלה מוכח להיפך מכח קושית ירושלמי הנ"ל, ולא קשיא מידי על הרמב"ם, ועיין היטב ודו"ק.

(והא דלא כתב הרמב"ם זה בחדש דנוהג בשל עכו"ם, עיין בב"ח הנ"ל מזה דכתב ראייה להיפך, אבל י"ל כמ"ש הפני יהושע בקונטרס שלו, כיון דמושבותיכם היינו אפילו בכל מקום, וא"כ שווה לשאר איסורין דאין חילוק בין עכו"ם לישראל דבכל מקום אסור כמו בשר בחלב וכדומה, והוא הדין חדש דמלת בארץ של חובת קרקע לא נאמר ע"ז, מהיכי תיתי תו לחלק, משא"כ ערלה י"ל דהלכה למשה מסיני כך היה של ישראל ולא של עכו"ם, כמו דמחלקין לענין ספק וודאי כדאיתא בקדושין (ל"ה) ועיין בזה וקצרת מאד מאד).

ולפ"ז ממילא כיון דבלא"ה לא קשיא מידי סתמא אסתמא, א"כ קושית תוס' הנ"ל במקומה עומדת מנ"ל לר' יוחנן וריש לקיש דיש איזהו תנא דפליג על רבי יהודה וס"ל האיר מזרח מתיר וכנ"ל.

ונ"ל לתרץ קושית תוס' הנ"ל באופן אחר דהנה במס' ר"ה דף י"ג ע"א גרסינן, מהיכן הקריבו עומר בכניסתן לארץ ישראל כו', וממאי דאקריבו דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וגו', מעיקרא לא אכול והדר אכיל, דאקרו עומר והדר אכלו, ומהיכן הקריבו כו'. וכתבו תוס' שם ד"ה ומהיכן הקריבו וז"ל, משמע דאי לא הקריבו אסורין כל היום, ודלא כמאן דאמר במנחות כו' האיר מזרח מתיר עכ"ל. ולפ"ז י"ל זהו דהיה קשה לר' יוחנן וריש לקיש, להך תנא דס"ל מושבות בכל מקום שאתם יושבים, א"כ קשה מהיכן הקריבו בכניסתן לארץ ישראל, דהא אכלו חדש כדכתיב ויאכלו מעבור הארץ מצות וקלוי, וקלי הוא חדש (כנ"ל ברמב"ם דמדחה מזה דברי צדוקים מזה דכתיב וקלוי), אלא ודאי צ"ל הא דאכלו חדש היינו דס"ל האיר מזרח מתיר כנ"ל בתוס', ואף דשם בראש השנה מדחה די"ל דהקריבו מהא דלא עייל כלל או פחות משליש ואפילו הכי מליא בחמשה יומי מפני שבח ארץ ישראל, זה ס"ל לר' יוחנן וריש לקיש לדוחק, דאף שנשתבח ארץ ישראל לבשל פרותיהן במהירות יותר משאר ארצות, אבל לא כ"כ למלאות בחמשה יומין, וכדמוכח ממה דאמרין התם תבואה שנקצרת בחג בידוע שהביא שליש לפני ר"ה, משמע אבל לא בחמשה יומין, וע"ש בתוס' ד"ה הנ"ל ארץ צבי, ותירוצם של תוס' לא ס"ל ר' יוחנן וריש לקיש, ופליגא בזה עם סברת חברייא דרב כהנא בר"ה שם, וא"כ שפיר הוכיחו דהאיר מזרח מתיר אליבא דידן דפסקין כמ"ד מושבות בכל מקום. אבל ר' יהודה ור' יוסי ברבי יהודה שם במנחות י"ל דס"ל כמ"ד מושבות לאחר ירושה וישיבה, וא"כ שפיר אכלו חדש בלא הקרבת עומר, וקמ"ל דלא צריכי מקודם, כדמשני בקדושין דף ל"ח ע"א כנ"ל ולא קשיא מידי, וק"ל וקצרת.

♦♦♦

אך לפ"ז קשה קושית הב"ח ביו"ד סי' רצ"ג, דמקשה על הנך פוסקים דס"ל חדש נוהג בשל עכו"ם, א"כ קשה למה לגמ' דסוגיא דר"ה הנ"ל הך דיוקא מעיקרא לא אכלו מהיכן הקריבו, לפרוך בקיצור ויאכלו מעבור הארץ האיך אכלו אלא ודאי דהקריבו עומר מהיכן הקריבו, אלא ודאי דחדש אינו נוהג בשל עכו"ם ע"ש בב"ח, ומשום הכי שפיר לא קשיא האיך אכלו, שאכלו משל עכו"ם, אבל כיון דמעיקרא לא אכלו היינו על כרחך בשל ישראל קאי, שפיר קשה האיך אכלו בט"ז, אלא ודאי דהקריבו עומר ומהיכן הקריבו כו' ע"ש בב"ח היטב, ולפי הנ"ל דמוכח מכח סתמא אסתמא דחדש נוהג בשל עכו"ם כנ"ל בשיטת הרמב"ם, א"כ קושיא הנ"ל במקומה עומדת.

ונ"ל לתרץ קושיא זו, דהנה בקדושין ל"ז ע"ב הקשה תוס' על מה דפריך מעיקרא לא אכלו דאקרו עומר והדר אכלו, הא ממחרת הפסח היינו ט"ו כדכתיב (במדבר ל"ג, ג) ממחרת הפסח יצאו ביד רמה והיינו בט"ו, ותירצו תוס' דמוכח הכא דקאי על ט"ז, דאי על ט"ו מאי שנא ט"ו ולא קודם ט"ו ע"ש. והקשה המהרש"א בתוס' ד"ה דאקרו עומר כו' מנ"ל דבט"ז מיירי, דלמא באמת בט"ו מיירי, אך אעפ"כ מעיקרא לא אכלו היינו מחמת איסור חדש, אבל בט"ו בא עשה דאכילת מצה ודוחה ללא תעשה דחדש, וא"כ אף אי קאי על ט"ו פריך הגמ' שפיר, ומנ"ל לתוס' לומר דקאי על ט"ז. ותיריך המהרש"א מדאמרין בגמ' דאקרו עומר והדר אכלו, על כרחך צ"ל דהיה בט"ז דאז הוא הקרבת עומר, ומשום הכי כתבו תוס' דהיה ט"ז ע"ש במהרש"א. ולפ"ז י"ל וודאי בקיצור לא היה יוכל להקשות ויאכלו מעבור הארץ האיך אכלו, י"ל דמחרת הפסח היינו ט"ו כממחרת הפסח יצאו וגו' כקושית תוס' הנ"ל, וא"כ בא עשה דמצה ודחי לא תעשה דחדש, (ואף שתוס' שם בקדושין ד"ה דאקרו עומר [כתבו] בשם ירושלמי דעשה דלפני הדיבור אינו דוחה ל"ת דלאחר הדיבור ע"ש, אבל הא בירושלמי שם איכא פלוגתא בזה כמו שכתבו תוס' בשם ירושלמי במס' ר"ה בסוגיא הנ"ל באריכות, וא"כ י"ל כאידך מ"ד שם דגם עשה לפני הדיבור דוחה, והיא גופא קמ"ל קרא דאף עשה לפני הדיבור דוחה ל"ת דלאחר הדיבור, ומשום הכי מקשה מעיקרא לא אכלו, היינו ר"ל כיון דכתיב ממחרת הפסח, והיינו ביום כדברי הגמ' בברכות דף ט' ע"א דיצאו ישראל ממצרים ביום דווקא דכתיב ממחרת הפסח יצאו וגו' ע"ש), וא"כ הכי נמי דייק הכי מדכתיב ממחרת הפסח משמע ביום דווקא אבל לא בלילה, וקשה הא גם בלילה מסתמא אכלו מצה של מצוה כדכתיב (שמות י"ב, י"ח) בערב תאכלו מצות, והאיך קאמר ויאכלו ממחרת דווקא, אלא ודאי רצה לאשמועין עיקר אכילה היה מן הדגן במחרת הפסח כמ"ש תוס' שם בר"ה, והיא גופא קשיא האיך היה עיקר אכילה מדגן ולא קודם לכן, אלא ודאי דאקרו עומר, וקשה שפיר מהיכן הקריבו, ולא קשיא מידי קושית הב"ח הנ"ל, וק"ל וקצרת.

ואם אמת אגיד באמת לא הבנתי קושית מהרש"א כלל על תוס' הנ"ל לוקמי בט"ו ומטעם עשה דוחה ל"ת, א"כ מאי ממחרת הפסח, הא בלילה נמי אכלו מצה כדכתיב בערב תאכלו מצות, וזהו שהקשו שם על ר"ת דרצה לומר

דקאי על ט"ו ואכלו מצות ע"ש מקודם בשם ר"ת, וע"ז הקשו שפיר מאי קודם ט"ו או בט"ו, ואי מחמת מצה א"כ גם בלילה מסתמא אכלו. ויותר מזה קשה לי על המהרש"א הנ"ל, הא ביום אינו רק רשות כדדרשין בס"פ ערבי פסחים (ק"כ) מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, רק לילה ראשונה חובה כדכתיב בערב תאכלו מצות, ולפ"ז האיך איכא למימר כלל דאכלו ממחרת הפסח והיינו ביום כנ"ל מטעם דעשה דוחה ל"ת. וודאי ר"ת כתב שפיר דאכלו מצות, דעכ"פ מצוה איכא בפסח לאכול מצה ומשום הכי אכלו מצות, אבל עכ"פ כיון דחייב ליכא א"כ תו לא שייך דדחי לא תעשה דחדש, ובאמת בירושלמי לא קאמר רק על לילה ראשונה, ע"ש שכתב האיך אכלו מצה בליל פסח ע"ש בתוס' בר"ה שם, וכנ"ל בהתחלה בשם הר"ש שהביא הירושלמי הנ"ל שכתב לא אכלו מצה בליל פסח, והיינו דשם הוא חיוב, ושפיר י"ל דעשה היה דוחה אם לא היה לפני הדיבור, וצע"ג.

ולפ"ז מתורץ קושית תוס' הנ"ל במנחות על ר' שמעון בן אלעזר דסותר דברי הצדוקים מששת ימים כו' הא איצטריך על רשות כנ"ל, זה אינו, דהנה הא יש סתירה לדברי הצדוקים כמו שכתב הרמב"ם הנ"ל מקרא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וכנ"ל. אך לכאורה י"ל מזה אינו ראיה לסתור דברי הצדוקים הנ"ל, די"ל משום הכי אכלו ממחרת הפסח, דהוא ט"ו ולא ט"ז ועשה דוחה ל"ת כקושית מהרש"א הנ"ל, אבל לא מטעם הקרבת עומה, דבמחרת הפסח אינו מוכרח דהיה הקרבת עומה, וכדברי הצדוקים הנ"ל דהקרבת עומר הוא תמיד ממחרת השבת. אך לכאורה הא אינו חיוב לאכול מצה כלל ביום כנ"ל, והאיך ידחה עשה דמצה ללא תעשה דחדש, דהא אמרינן מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, ולפ"ז שפיר נדחו דברי צדוקים מקרא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וגו' וכמ"ש הרמב"ם הנ"ל. ולפ"ז בא ממה נפשך ר' שמעון על הצדוקים, הא פשטא מוכח שלא דברי צדוקים דכתיב בהדיא ממחרת הפסח, אך צ"ל דהם ס"ל ממחרת הפסח היינו בט"ו ומטעם דעשה דוחה ל"ת, וא"כ צ"ל דחייב הוא ביום ג"כ, א"כ נדחה דבריהם מקרא דששת ימים, ולא קשה הא דרשין מה שביעי רשות כקושית תוס' הנ"ל, זה אינו דהא על כרחך הם לא דרשו זה, ואי דרשו שפיר איכא סתירה בפשיטות מקרא דכתיב בהדיא ממחרת הפסח כמ"ש הרמב"ם, ולא קשיא מידי קושית תוס' הנ"ל, ועיין היטב וק"ל וקצרת.

ואף לפי מ"ש הירושלמי דעשה לפני הדיבור אינו דוחה ג"כ לק"מ, דהנה כל המפרשים הקשו הא מצה ג"כ עשה דלאחר הדיבור כדכתיב ששת ימים תאכל מצות, שבעת ימים תאכלו מצות, אחר לא יאכל חמץ, והוא לאחר דיבור ע"ש, ותירצו דהא באמת אכילת מצה אינו רק רשות, ועיקר חיוב מצה דהוא חובה הוא בלילה ראשונה, וזה ניליף מבערב תאכלו מצות, א"כ שפיר העיקר דחייב מצה כתיב קודם הדיבור ע"ש. והנה כל זה אי אמרינן ששת ימים רשות דומיא דשביעי רק לילה ראשונה הוא חובה כנ"ל, אבל אי אמרינן כל שבעת ימים חוב לאכול מצה א"כ שפיר הוי גם לאחר הדיבור, (וכיון שפעם א' כתיב נמי לאחר הדיבור תו לא מיקרי קודם הדיבור, כדמוכח בשיטה דעליה ביבמות דף ד', עיין מזה במפרשים). ולפ"ז שפיר היה נוכל לעולם כדעת הצדוקים דעצרת אחר השבת, והא דכתיב ממחרת הפסח היינו ט"ו, וממחרת היינו שחיטת הפסח, והא דאכלו דווקא בט"ו ולא קודם היינו מחמת איסור חדש, משא"כ בט"ו עשה דמצה דוחה כקושית מהרש"א הנ"ל, ואין לומר הא הוי לפני הדיבור, זה אינו דהא השתא קיימינן דגם שאר ז' ימי פסח הוי חוב, א"כ הרי הוי לאחר הדיבור כדכתיב שבעת ימים תאכל מצות כנ"ל, א"כ שפיר דעשה דוחה ל"ת דחדש, אבל לעולם לאו מחמת הקרבת עומר אכלו, ושפיר כתיב ממחרת הפסח, דהפסח היה גורם להיתר מחמת מצות אכילת מצה, דהרי כל הימים היה חיוב עשה דשבעת ימים תאכל מצות, אבל העומר באמת לא הוי מקריבין עד יום ראשון שהיה אחר הפסח כדעת הצדוקים הנ"ל, כן י"ל. אמנם באמת כל זה כבר מופרך מקרא ששת ימים תאכל מצות מה שביעי רשות, א"כ כיון דאינו חיוב רק בלילה ראשונה, וע"ז לא מצינו רק קודם הדיבור בערב תאכלו מצות כנ"ל.

ולפ"ז ממילא מתורץ קושית תוס' הנ"ל על ר' שמעון בן אלעזר, דבא מכח ממה נפשך וכנ"ל, דהא אי ביום נמי הוי חוב, א"כ ממילא שפיר הוי לאחר הדיבור וכנ"ל, וא"כ לפ"ז שפיר י"ל ממחרת הפסח היינו ט"ו, ומשום דעשה דמצה דוחה וכנ"ל באריכות, אך לפ"ז על כרחך צ"ל דלא דרשו מה שביעי רשות כנ"ל באריכות, וא"כ נסתר דעת הצדוקים מקרא ששת ימים וכנ"ל באריכות ולק"מ וק"ל.

ובזה י"ל הא דהנך תנאים שם דסותרין דברי הצדוקים הנ"ל ממקראות אחרים ולא כר' שמעון בן אלעזר, היינו דס"ל דששת ימים איצטריך על אידך דרש שהביאו תוס' הנ"ל מה שביעי עצור כנ"ל, ובזה פליגי ר' שמעון בן אלעזר

עם שאר תנאים, ר' שמעון בן אלעזר ס"ל דחול המועד עצורה כבר ידעין מקרא (ויקרא כ"ג, ל"ה) כל מלאכת עבודה כדאינתא בחגיגה י"ח א', וא"כ אייתר קרא ששת ימים וגו' לדחות דברי הצדוקים ומכח ממה נפשך וכנ"ל, אבל אידך תנא ס"ל דאיצטריך ששת כאידך ברייתא שם בחגיגה מה שביעי עצור, וא"כ לפ"ז הרי לא שמעינן מששת כלל דימי פסח הם רשות לאכול מצה. אך מנין ילפינן רשות, היינו כמו דס"ל לר' יהודה בפסחים כ"ח ב' על קרא (דברים ט"ז ג') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, ור' יהודה ההוא לקובעו חובה אפילו בזמן הזה הוא דאתא, ור' שמעון לקובעו חובה מנא ליה, נפקא ליה מבערב תאכלו, ופירש"י לר' יהודה נפקא לן חובת לילה ראשונה מדכתיב להקישא לגבי פסח כדכתיב תאכלו עליו מצות כי פסח לילה ראשון, אף הקישא שלא בזמן הפסח ללילה ראשונה עכ"ל ע"ש פירש"י בד"ה כתיב בהאי ערל ובן נכר כו' שם בא"ד ע"ש. הרי לר' יהודה אייתר הקישא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצה לזה דאינו חובה רק לילה ראשונה ושאר ימים רשות כיון דכתיב עליו כפירש"י הנ"ל. ולפ"ז אי ילפינן זה מהקישא לא תאכל עליו חמץ וגו', תו ליכא למפרך דעשה קודם הדיבור אינו דוחה לל"ת לאחר הדיבור, זה אינו, דהא גם זה העיקר החיוב מצה נאמר לאחר הדיבור, דמקרא לא תאכל עליו חמץ וגו' ילפינן, וזה נאמר לאחר הדיבור, וא"כ ממילא לפ"ז ליכא ראייה מקרא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ד"ל דקאי על ט"ו ומטעם דעשה דוחה ל"ת כנ"ל, ואף דס"ל דשאר ימי פסח הוי רשות, מ"מ בלילה ראשונה דהוי חיוב זה נמי נאמר אחר הדיבור כנ"ל, ומשום הכי שפיר צריכין למימר סתירה אחרת לדברי הצדוקים כנ"ל וק"ל.

ולפ"ז הרי אי ילפינן לילה ראשונה חובה מבערב תאכלו מצה, א"כ שפיר נדחה דברי הצדוקים מקרא ממחרת הפסח וכנ"ל לדברי ר' שמעון בן אלעזר, אך הנך תנאים סברי דילפינן זה מהקישא לא תאכל עליו חמץ וגו' כנ"ל באריכות. ולפ"ז ממילא כיון דהרמב"ם כתב בהדיא פ"ו מהל' מצה הל"א חיוב לילה ראשונה מקרא בערב תאכלו מצות ולא מהקישא הנ"ל, א"כ שפיר מדחו דעת הטיפשים מקרא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, דתו ליכא למימר דקאי על ט"ו ומחמת עשה דמצה, הרי היא לפני הדיבור ואינו דוחה ל"ת לאחר הדיבור כנ"ל באריכות, ודו"ק וקצרתי מאד.

(ואף שהלח"מ שם כ' דלא דק במה דכתב הרמב"ם הך בערב, כיון דפסק כר' יהודה ע"ש, אבל באמת זה דוחק להמעיין בהרמב"ם, אבל כבר תירץ במהר"ם ברבי בסוף ספרו בדרשה לשבת הגדול תירץ אחר על קושית לח"מ שם ע"ש).

ולפ"ז נמי מתורץ האיך הוכיח הרמב"ם ממחרת הפסח, הא י"ל לפי המסקנא אף אי דאמרינן מושבות בכל מקום שאתם יושבים, מ"מ קאי על דלא הוי צריכי שהיה להם מן מקודם, כדמשני להך מ"ד לאחר ירושה וישיבה כנ"ל באריכות בהתחלה. אבל לדברינו מתורץ, דהנה לכאורה קשה באמת מאי משני לא הוי צריכי דהיה להם מן, מאי קמ"ל קרא במה דאכלו אז מעבור הארץ, פשיטא אם כילה המן היו צריכין לאכול מעבור הארץ. ואי דאשמועינן דהיה להם מן ולא כלה עד ממחרת הפסח, הא זה כתיב בהדיא בתר הכי מיד שם ביהושע ה' (י"ב) וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ, והוי סגי לכתוב הכא גבי ממחרת תיבת הפסח, ואייתר תו כל פסוק ראשון. ואי לאשמועינן דהיום אכלו ולא מקודם דהיה חביב עליהם המן וחביבות המן אתי לאשמועינן, הא זה ג"כ כבר שמעינן מדמסיים בפסוק בתריה שם וישבות המן וגו' ולא היה עוד מן לבני ישראל ויאכלו מתבואת ארץ כנען, מאי בעי בזה פשיטא אם וישבות המן מסתמא לא היה להם עוד, (דאין לומר וישבות היינו ירידה, הא כתיב ממחרת באכלם מעבור הארץ, וכבר נפסק המן מז' אדר שמת בו משה רבינו), אלא ודאי דאשמועינן הפסוק משום הכי אכלו מתבואת כנען כיון דלא היה להם עוד, אבל אם היה להם עוד לא הוי אכלו כי היה חביב בעיניהם המן ביותר, וכן פירש"י בהדיא על פסוק הלזה ע"ש ביהושע, וא"כ שפיר קשה למה לי קרא קמא וכנ"ל.

אבל י"ל דלא קשיא מיד, וודאי למ"ד מושבות בכל מקום שאתם יושבים שפיר מביא ראייה מעיקרא לא אכול דאקרוב עומר כו', דליכא למימר ממחרת הפסח הוא ט"ו כמו ממחרת הפסח יצאו וגו' וכנ"ל, דא"כ מאי קמ"ל ט"ו ולא קודם כקושית תוס' הנ"ל, אבל אי מושבות לאחר ירושה וישיבה, שפיר י"ל ממחרת הפסח היינו ט"ו, והיא גופא קמ"ל ממחרת הפסח דהוא עדיין ט"ו ג"כ אכלו מצות וקלוי דהיינו חדש, דכיון דקודם ירושה וישיבה לא היה נוהג חדש, וזה גופא קמ"ל. אך ע"ז קשה לאשמועינן רבנותא אפילו קודם ט"ו היו אוכלים חדש, ע"ז שפיר משני לא הוי צריכי להו דהיה להם מן שבכליהם, וק"ל וקצרתי:

אך כל זה למ"ד דס"ל מושבות לאחר ירושה וישיבה, אבל למ"ד דס"ל מושבות בכל מקום כו', א"כ שפיר קשה מאי קמ"ל קרא דלא היה אכלו מקודם רק המון, כבר מוכח מסיפא דקרא וישבות המון וגו' ולא היה עוד לבני ישראל וגו' כנ"ל. אלא ודאי צ"ל דקמ"ל להיפך דמחמת ממחרת הפסח אכלו מן החדש דאקרוי עומר וכמ"ש הרמב"ם הנ"ל, וא"כ שפיר מוכח דלא כטיפשים, וא"כ הרמב"ם לשיטתיה דס"ל ששת ימים רשות מקרא בערב כנ"ל, וגם פסק מושבות בכל מקום בפ"י מהל' מאכלות אסורות ע"ש, א"כ שפיר מדחה דעת הטיפשים מקרא ויאכלו עבור הארץ ממחרת הפסח וכנ"ל וק"ל, וקצרתי.

ואח"כ בא לידי ספר שו"ת נודע ביהודה (מהדור"ק) וראיתי בחלק חו"מ סי' ט"ז מביא בשם הגאון מוה"ר אליעזר בעה"מ אור חדש, קושיא כזו שהקשיתי על הרמב"ם הנ"ל, מביא הוא על גמ' דר"ה הנ"ל דמנ"ל דהקריבו עומה, דלמא לפי האמת כולי עלמא מודו דמעיקרא לא אכול כיון שהיו מספקים ממון שבכליהם ע"ש. ומה שתירץ שם בעל נודע ביהודה על קושייתו, כבר השיב ע"ז הגאון אור חדש הנ"ל בעצמו בספרו חות יאיר (חדש, החל מדף קל"א ע"ב, ד"ה ועתה נבוא) מכח הב"ח ביו"ד סי' רצ"ג והדין עמו ע"ש.

אמנם לדברינו הנ"ל לפענ"ד לא קשה מידי, דהא ודאי פסוק זה ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מיותר לגמרי כנ"ל, דהא כתיב בתריה וישבות המון ממחרת וגו' ולא היה לבני ישראל וגו' ויאכלו מתבואת הארץ בשנה ההיא ע"ש, אלא ודאי צ"ל דקמ"ל דממחרת הפסח אכלו חדש בלתי הקרבת עומה, דהך תנאי דס"ל לאחר ירושה וישיבה י"ל דס"ל דלא היה עומר להקריב כקושית הגמ' בר"ה מהיכן הקריבו כנ"ל, ועייל שליש לא ס"ל מקושית תוס' שם כנ"ל, ובזה פליגי הנך תנאים. וא"כ ממילא שם קאי להך מ"ד מושבות בכל מקום שאתם יושבים, וא"כ שפיר קשה מאי קמ"ל דאכלו, פשיטא דכיון דפסק המון, אלא ודאי צ"ל דקמ"ל לדיוקא מעיקרא לא אכול משום דלא היה הקרבת עומה, דאי משום שהיה להם המון מאי קמ"ל בזה, דהא כבר מוכח כל זה מפסוק דכתיב בתריה וישבות המון כו' וכנ"ל באריכות, ואין צ"ל כלל כנ"ל דקאי על ט"ו, דהא באמת היה להם מן עד ששה עשר בניסן כדאיתא בקדושין, ועיין בתוס' דר"ה, אך אף אי [נימא] דקאי על ט"ז שפיר קמ"ל דאכלו בו ביום אף דלא היה להם להקריב עומה, והיינו דבאמת מושבות לאחר ירושה וישיבה, וזה גופא קמ"ל וכנ"ל, ועיין דאל"כ היה אסור כל היום, ועיין בשו"ת נודע ביהודה הנ"ל, וקצרתי.

יו"ל מכתיו"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

פירושי מגילת איכה

מתוך בנין שלמה על נביאים וכתובים
לרבי נתן בן שלמה מזצ"ל, ריש דיינא ור"מ דישיבת פפד"מ.

נעתק על ידי מתנדבים במפעל הוצאת ספרים שע"י אייוועלט, ונערך ע"י
הרב מרדכי עמנואל שליט"א המו"ל ספרי בנין שלמה על מסכתות הש"ס

רבנו נלב"ע שבת קודש ו' מנחם אב תקנ"ד, והעתקה זו יוצאת לאור
לקראת יום הסתלקותו לגנוי מרומים.

איכה סי' א'

ביאור המדרש אין לה מנחם וכו'

אין לה מנחם מפל אוהביה.

במדרש אמרין כל מקום שנ' אין לה הוי לה, ותהי שרה עקרה אין לה ולד והוי לה וכו', והבאתי דברי' במקום אחר [ראה בנין שלמה, קידושין ד' ע"א]. ונ' דעיקר דרשא מדכתיב אין ביו"ד דהוי מצי למיכתב בלא כגון מאן יבמי ומאן בלעם, אלא היינו מפרשי' בלשון תרגום 'אין' בחיריק והיינו לשון הן שהי' לה.

איכה סי' ד'

ביאור הקרא אבותינו חטאו ואינם

אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. ופי' הרב האר"י ז"ל והובא בפי' שער השמים בתפלות והוא רחום שאומר' בשני וחמישי שעל חטא שהוא שוגג אין בנים נענשים בעבור האבות, כדכתיב 'ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו ימותו', וחטאו דייקא שהוא שוגג, משא"כ על ענין שהוא מזיד נענשי' הבני' בעבור האבות, וזה שאמר הכתוב אבותינו חטאו ואינם שעל חטא המה הי' נענשי' כמו שאמרו חז"ל אין מיתה בלא חטא, ואנחנו עונותיהם סבלנו שעל העונות אנחנו נענשים בעבורם, וביאר ג"כ בספר שערי תשובה עפ"ז נוסחת התפילה, 'כי בחטאנו ובעוונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה', היינו בחטאינו בחטא עצמם ולא בחטא אבותינו, אבל העוונות ג"כ בעבור עוונות אבותינו. הנה באמת יש לתת לב ע"ז, הלא מקרא מלא דיבר הכתוב ביחזקאל (י"ח, ב) על מה שהי' מושלים משל בישראל 'מה לכם אַתֶּם מְשָׁלִים אֶת הַמֶּשֶׁל הַזֶּה עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אָבוֹת יֹאכְלוּ בֶסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהִינָה, והשיב להם הקב"ה ע"י יחזקאל בן לא יִשָּׂא בְעֵינָי הָאֵב וְאֵב לֹא יִשָּׂא בְעֵינָי בן, 'הנפש החוטאת היא תמות', והרי להדי' שגם על עוונות אין נענשים הבנים על האבות.

אמנם נר' ליישב דבר זה עם מה שיש עוד לדקדק בקרא ביחזקאל מתחלה מזכיר העוונות בן לא ישא בעון אב, ואח"כ מזכיר החטא נפש החוטאת. ונר' ליישב דודאי עיקר הטעם דהבנים נענשי' בשביל האבות הוא מצד גדר הערבות כמו שהבאתי לעיל שיר השירים בשם מדרש, שדבר פשוט הוא ומפורש במתני' סוף גט פשוט דאין נפרעין מן הערב אא"כ שאין יוכל ליפרע מן

החייב, וא"כ הקב"ה שיכול ליפרע מן החייב למה נפרע מן הבנים בשביל הערבות, ונר' שזה באמת כוונת הכתוב אבותינו חטאו ואינם, כלומר שכבר באו להם עונש מיתה ועל חטא שהוא שוגג, ועדיין נשאר להם עוונם שעשו, ולא הי' יכול ליפרע מהם, ולכן אנחנו עוונותיהם סבלנו בשביל הערבות, ומעתה יצדק מאמר הכתוב ביחזקאל ושפיר השיב להם הקב"ה על משל שלהם אבות יאכלו בוסר וכו' וכוונתם הי' בזה המשל כמו שפירש"י ז"ל שהם רוצים לעשות עוונות באמרם שאין המה נענשים, אך בניהם נענשי' בעבורם, ע"ז השיב להם הקב"ה בן לא ישא בעוון אב, היינו כל זמן שאני יכול ליפרע מן החייב אין אני נפרע מבניהם, לכן מסיים נפש החוטאת היא תמות כלומר אפי' על חטא שהוא שוגג אני מעניש עונש מיתה אותה נפש מכ"ש שאני מעניש על עוונות כל זמן שאני יכול ליפרע מהם, גם יש לפרש כוונת הנפש החוטאת היא תמות לפרש הרישא דקרא בן לא ישא בעון אב באופן הנפש החוטאת היא תמות מתחלה, והיינו שמתחלה בא להם עונש מיתה על השוגג, ואז נשאר עוונות שלהם, ואין די סיפוק ליפרע מהם, ואז אני מעניש בניהם, משא"כ כל זמן שיש ליפרע מהם אין אני מעניש בניהם, כנ"ל ליישב דברי הקדוש הנ"ל שלא יסתרו דבריו דברי הכתוב. אך לכאורה דברים אלו הוא נגד סנהדרין דשם ילפינן דהא דכתיב 'פוקד עון אבות על בנים' היינו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, דאי באין אוחזין כבר נאמר איש בחטאו יומתו, ולפי דבריהם הנ"ל קשה די' איש בחטאו היינו בשוגג ולעולם פוקד עון דהוא מזיד הוא אף כשאין אוחזין.

ודע אף לפי פי' הקדוש הנ"ל בקרא דאבותינו חטאו קאי על שוגג, נר' דהיינו דוקא במה שנענשו אף על שוגג משום דאותן עבירות עשו ג"כ במזיד, ומקוים בהם למען ספות הרוה את הצמאה, וכמ"ש רש"י שם בשם התרגום, משא"כ אי לא הי' עושין כן ג"כ במזיד ודאי המלך רחמי' ב"ה וב"ש הגדול אינו עושה כ"כ דין על השוגג.

גם כי אֶזְעַק וְאֶשׁוּעַ שְׁתֵּם תִּפְלְתִּי

עיין מ"ש בגמ' בברכות דף כ"ט ע"ב, 'איזה תפלה קצרה ר"י אומר שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם, ר"א ב"ר צדוק אומר שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם'. יש לעיין למה זה שינה הלשון מלשון שועה ללשון צעקה, והנר' לפי מ"ש בפנקס שלי ביאור הקרא צעקו וה' שומע ומכל צרותם הצילם דקאי על הרשעי' שעושי' חטאים בפרהסיא שהם צריכין לעשות ג"כ תשובה ויחזרו בפרהסי' ושעליהם נאמר מכסה פשעי' לא יצליח, וביארתי שם מימרא דיומא דף פ"ו ע"ב במאי דמשני רומי' דקרא אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, ונאמר 'מכסה פשעיו לא יצליח', ומשני ל"ק הא בחטא מפורסם והוא באינם מפורסם וע"ש וכתבתי שם דמש"ה כתיב לשון 'צעקו וה' שומע' שכל צעקה לשון הרמת קול ובפרהסי' הוא, ומעתה נר' שזה ג"כ כוונת ר"א ב"ר צדוק כאן שאמר שמע צעקת עמך ישראל כוונתו להתפלל אף על הרשעי' שהי' עושין חטאם בפרהסי' והי' מחלל ש"ש אפ"ה כשצעקו ועושין תשובה בפרהסי' ג"כ כפרה ושתקבל תפלתם, ולזה כוונת הקרא ג"כ גם כי אֶזְעַק ואשוע פי' בין אם אני מתפלל ומתודה בקול רם שאיני מכסה פשעי' ובין אם אשוע ומתודה בלחש בכל פעם שתם תפלתי.

ביאור המדרש על הקרא חטא חטאה ירושלים

מז"ר 'חֲטָא חֲטָאָה יְרוּשָׁלַם עַל כֵּן לְנִידָה הִיתָה'.

וכי אוה"ע אינו נענשי', אלא אוה"ע אינו נענשי' אבל ישראל כיון שחטאו לקו ועלו, עכ"ל המדרש. וצריך ביאור. ויש לפרש דהמדרש דייק כפל הלשון חטא חטאה ובמקום אחר באמת דרשו חטאו בכפלים וכאן דרשו ודייקו מלשון זה דוקא ירושלים חטאה, ולכן פריך וכי אוה"ע אינו חטאו וע"ז מתרץ דאוה"ע אינו נענשי' והיינו בעוה"ז וכדי לטורדן מהעוה"ב, אבל ישראל מיד נענשי' בעוה"ז, וכדאמר 'על כן לנדה היתה' כדי לזכותן לעוה"ב.

ביאור הקרא שבת משוש לבינו

[בזכור ה'] 'שֶׁבֶת מְשׁוּשׁ לִבְנוֹ וכו'.

יש לפרש ע"ד שכתב רש"י בשיר השירים 'אני ישינה ולבי ער' דלבי קאי על הקב"ה, וכן יש לפרש ג"כ שבת משוש לבינו כביכול על הקב"ה ע"ד ויקרא וכו' לבכי ולמספד.

ביאור הכתוב שמעו רעתי וכו'

איכה א', כא. שְׁמַעוּ רַעְתִּי שָׁשׁוּ כִּי אֶתֶּה עֹשֵׂית הַבָּאֵת יוֹם קָרָאתָ וַיְהִי כְמוֹנִי.

ופי' רש"י כי אתה עשית שהם שונאי' אותי שהבדלתני ממאכלם וממשיתיהם, ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם, הי' מרחמי' עלי ועל בנותיהם עכ"ל. נ' שעיקר הכוונה להזכיר זכותם בזה שלאחר שהייתם מצוה כן ואנחנו הי' מקיימין ושומעין לדברי' לכן 'הבאת יום קראת' וכו'.

ביאור הכתוב אמותינו כאלמנות

אַמּוֹתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת.

עיי' מ"ש לעיל דף ס"ט מ"ש שם, ויש לפרש עוד רש"י ז"ל כתב בשיר השירים שמה חבלתך אמך דקאי על השכינה וכמו כן יש לפרש הכא הנה ספרי המקובלי' כתבו שי"ל קודם עשיות המצוה לשם יחוד קב"ה ושכינת' בעשיית המצוה מיחד קב"ה ושכינת', וח"ו להיפוך בביטול המצות כביכול מפריד בשכינה מקב"ה, ולזה אמר שע"י שהם הולכי' בגולה והי' האומות מעבירין אותן על המצות אמר אמותינו דהיינו השכינה כאלמנה.

אני הגבר. ביאור הכתוב חסדי ה' וכו'

'חֲסָדֵי ה' כִּי לֹא תִמְנּוּ כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו. חֲדָשִׁים לְבָקָרִים רַבָּה אֲמוֹנַתְךָ.'

נ' הכוונה, ע"ד שאמרו חז"ל שאמר הקב"ה למשה כשהי' אומר במעשה עגל זכור לאברהם וכו' [...] כשתמה זכות אבות וכו' אין להם תקוה, ואמר שלש עשרה מידות שרחמים לא כלים, וזה הוא כוונה כאן חסדי ה' וכו' שחסדי ה' לעולם לא כלו כי גם רחמי' יתברך לא כלו, וע"ז אמר 'חדשים לבקרי' רבה אמונתך' הכוונה אף שחדשים לבקרים, וכמו שאמרו חז"ל בפ"ק דר"ה דף ט"ז שלמדו מזה אדם נידון בכל יום, ובכל זה אם ח"ו אין אנו זוכין לפי מידת הדין, מ"מ 'רבה אמונתך' שהבטחתנו זמן על הגאולה שלימה שיבא ב"ב ואף בגלותינו הבטיח אותנו 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם' וכו'.

סי' ה'

זִקְנִים מְשַׁעֵר שְׁבִתוֹ בַּחֲוָרִים מְנַגִּינָתָם שְׁבִת מְשׁוֹשׁ לִבְנוֹ נֶהֱפֵךְ לְאַבֵּל מַחֲלָנוּ:

מלבד הפשטות נר' עוד ביאור הכתוב מצורף לזה לבאר מ"ש במד"ר זקנים משער שבתו בחורי' מנגינתם, אמר ר' (אבהו) [לפנינו: ר' אבא בר' ירמיה, וכן כתוב בהמשך] מזמריהון שבתו, שבת משוש לבנו, אמר רב חסדא בראשונה כשהייתה אימת סנהדרין על ישראל לא הי' אומרי' דבר(י) נבלה בשיר, אבל משבטלו הסנהדרין הי' אומרי' דברי נבלה בשיר וכו' משפסקו אלו ואלו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו עכ"ל. הנה המדרש צריך ביאור מה כוונת ר' [אבא] מאיזה זמריהון שבתו, גם מה שייכות דאמר משפסקו אלו ואלו וכו', למה דאמר מקודם כשהיתה אימת סנהדרין. ונר' לבאר בפשטות, דידוע מה שאחז"ל סוף מסכת תענית לא הי' ימי' טובים לישראל כחמשה עשר באב ויוה"כ שבהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים וכו', ומה הי' אומרות בחור שא נא עיניך במה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה וכו'. הנה ראוי לתת לב בזה למה הניחו חכמים ליתן פתחון פה ליצהר"ע לשלוט ולהכשיל ואף בשמחת בית השואבה הי' מתקנין שיהיו נשים יושב[ו]ת מלמעלה ואנשי' מלמטה כדי שלא יהא יצהר"ע שולט בהם ולמדו ק"ו מהיספדא דמשיח בן יוסף דכתיב משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד, כמבואר הכל בסוכה דף נ"ב, וא"כ למה הניחו כך לעשות במחול עד שהיו אומרי' בפה מלא בחור שא עיניך, אך בזמן שהשני' כתיקונן וישראל שרוין על אדמתן, והי' אימת סנהדרין על ישראל, והי' מעמידין שוטרי' ושופטי' אצל המחולות שלא יבואו לעשות דבר רע, וכיון שעיקר כוונת המחולות היתה מצוה גדולה בעיניהם, למען לזווג ולקיים מצות פרי' ורבי', ומכ"ש חמשה עשר באב שהתחלה הי' בשביל שבט בנימין שנשבעו בני ישראל דלא ליתן להם אישה, ועל זה הסכימו לחול במחולות כדכתיב שופטי' סי' כ"א, ולכן הניחו הסנהדרין לעשות כמנהגם, והיו משגיחי' בעינא פקחא להעמיד שוטרי' ומושלי' שלא יבואו לידי דבר רע. גם הבחורי' הי' לומדי' תורה ותורה קיי"ל דמגין על האדם אף בעידנא דלא עסיק ב', משא"כ בשמחת בית

השוואבה, כל העם ה' טרודי' בשמחה, ואף השוטר' אין יכולת בידם להשגיח יפה, גם ערבך ערבא צריך מחמת רוב טרדות שמחה, ומה גם שבקל היו יכולים לתקן, נשים מלמעלה ואנשים מלמטה.

אמנם מזמן החורבן שבטלו אימת סנהדרין וגם דמוע תדמע תרד עיני דמעה כי נשב[ת]ה (עדר) [עדת] ה', ודרשו חז"ל במסכת חגיגה א' משלש ד'מַעוֹנֹת' [לא יוכל לתקון] על ביטול תורה, ודאי היו מתייראים הסנהדרין שע"י מחולות ישלטו בהן היצהר"ע ובטלו היו"ט והמחולות, ומהשתא זה הוא כוונת הכתוב והמדרש זקנים משער שבתו, והיינו שבטלו הסנהדרין, ובחורי' מנגינתם, ומפרש ר' אבא 'מזמריהון שבתו' וכוונתו על ביטול תורה, כמו שאמר דוד המלך ע"ה זמירות ה' לי חקיק בבית מגורי ודרשו חז"ל במסכת סוטה שקראו לתורה זמירות, והנה אף שאמרו שם שנענש דוד על זה, מ"מ קראו הכתוב בזה ג"כ כלשון זמירות להורות לן שאף ע"ז נענשו שהי' מחזיקי' התורה רק לזמירות, כמו שדרשו חז"ל על הקרא על עזבם את תורתי וכו' דבר זה נשאל לחכמי' ולנביאי' וכו' עד שפי' הקב"ה בעצמו שלא הי' מברכים על התורה שלא היתה חשובה התורה בעיניהם, ולכן קאמר שבת משוב לבנו דהיינו שביטלו היו"ט ו'נהפך לאבל מחולנו', שביטלו המחולות מפני חששא דיצהר"ע כמ"ש לעיל, וזה הוא כוונת המדרש הנ"ל. מתחלה הי' אימת סנהדרין וכו' משפסקו סנהדרין וכו', ולכן קאמר אח"כ משפסקו אלו ואלו היינו שפסקו אימת סנהדרין וגם זמריהן דבחורי' והיינו ביטול תורה שלא הי' שוב מגין עליהם. המקום יזכנו בנחמות, ולחזור ולחול במחולות, כשנים קדמוניות אמון.

וזה שאמר הכתוב אח"כ 'נִפְלָה עֲטָרַת רֹאשִׁנוּ אוֹיְנוּ לָנוּ כִּי חָטְאנוּ'. והנר' דגם ברישא דקרא 'זקנים משער שבתו' רמז לן הכתוב שע"י זקנים משער שבתו בטלו בחורי' מנגינתם, והיינו מזמריהן כמ"ש בביאור המדרש דהם הי' חושבי' התורה רק לזמירות בעלמא ולומדי' שלא לשמה ועיקר כוונתם הי' כדי לעשות עטרה ולהתגדל בהם כדי שיהא נקרא רב וחכם, זקן ויושב בישיבה, וכבר הרבו בגנות זה חז"ל במסכת אבות, ובש"ס דנדרים [ס"ב ע"א] אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולזה אמר הכתוב משבטלו זקנים משער ובטלו סנהדרין אזי נסתלק כוונתם בלימודם שיהא נקראי' רב וחכם, ולכן הבחורי' פסקו ג"כ מלימודם, ועי"ז נפלה עטרת ראשינו כוונתו על התורה שהיא עטרת ראשינו, כמו שכינו אותה חז"ל בשם עטרה, באמרם אל תעשם עטרה להתגדל בהם, כי בודאי אף שהי' עוסקי' שלא לשמה, מ"מ מצווה הוא, כמו שאחז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוה אף שלא לשמה, וכיון שהם בטלו מכל וכל התורה חוגרת שק ונפלה עטרת ראשינו, ועי"ז אמר הכתוב 'אוי לנו כי חטאנו', ר"ל שאף החטא שהוא שוגג נחשב כמזיד כמו דאחז"ל שגגת תלמוד עולה זדון, וכמו שדרשו חז"ל סוף פ"ב דב"מ 'הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם' אלו ת"ח ששגגות נעשה להם כזדונות ששגגת תלמוד עולה זדון, וזה הוא ג"כ כוונת הכתוב אח"כ על זה הי' דוה וכו' על אלה חשכו עינינו, דסנהדרין מקרי עין העדה, כדכתיב והי' אם מעיני העדה.

גם יש לפרש 'על זה הי' דוה לבנו' על שם דכתיב 'אני ישינה ולבי ער', ופירש"י שם ולבי הכוונה על הקב"ה, ועוד מצינו בפתיחתא דאיכה רבתי (ט"ז) המתחלת ר' אבהו פתח דִּרְכָּךְ וּמַעֲלָלֶיךָ עֲשֹׂו אֱלֹהִי לָךְ (ירמי' ד' י"ח), שמפרש שם הקרא 'כי נגע לבך' זה הקב"ה, אמר ר' חייא היכן מצינו שנקרא הקב"ה לָכֵן של ישראל, מן הדין קרא: 'צור לבבי וחלקי אלקים לעולם' (תהילים עג, כו), וי"ל הכא נמי 'עלה זה הי' דוה לבנו' כביכול על הקב"ה, על שם 'עמו אנכי בצרה', וכן כתיב ויקרא ה' אלקי צבאות ביום ההוא למספד ולבכי וכו', וזה שאמר אח"כ 'על הר ציון ששם שועלים הלכו בו' (איכה ה' יח), והכוונה בהר ציון היינו שערים המצוינים בהלכה, כמו שדרשו חז"ל במסכת ברכות דף [ח' ע"א] על הא קרא אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה' שערי' המצוינים בהלכה מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, גם הב"י כתב בטא"ח [סימן קכה] 'ציון' אלו ישראל כדכתיב לאמר לציון עמי אתה, והר ציון המה הסנהדרין, וכוונת שועלים הלכו בו היינו התלמידי' שלא הגיעו להוראה ומורי', וכמו שדרשו חז"ל על האי קרא ראיתי שועלים קטנים מחבלים כרמים, וכוונת וחיבור הכתוב דע"י שזקנים משער שבתו נשם שער' המצויני' בהלכה, ושועלים היינו התלמידי' שלא הגיעו להוראה, הם המה רוצים להתגדל, ומחבלים כרמים כרם ישראל, וסיים השיבונו ה' וכו' חדש ימינו כקדם, כמו שאמרנו למעלה שע"י ביטול הסנהדרין נתבטל המחולות, ולכן מתפללים אנחנו 'השיבונו' שיקוים בנו מאמר ירמי' הנביא ע"ה סי' ל"א אז תשמח בתולה במחול בחורי' וזקני' יחדיו אמון. וזה שאמר כי אם מאוס מאסתנו, ובאור המדרש ע"ז כבר כתבתי בפנקס דרשות שלי דף [...].

וכפילות הקרא השיבנו וכו' נ' על שם מה דאמרין במדרש על הקר' נחמו נחמו עמי שהנחמה תהי' בכפלים.

מד"ר במגילת קינות אני הגבר. 'טוב ה' לקו' לנפש תדרשנו'.

נר' בזה ג"כ ליישב למה כתיב לשון נפש ולא כתיב לאדם או לאיש, והנר' משום דגרסי' במדרש [איכ"ר פ"ג] על הקרא ויגרס בחצץ שיניו ובמה קרי לה נפישא דהיא כמה דאיתיהיב לה היא נפישא. ופי' המתנות כהונה וכי בחנם קורין לגוף נפש מפני שהיא כל מה שנותנין לה היא גדילה ורבה עליהם, ומעתה זה הוא כוונת הכתוב והמדרש כאן 'יכול לכל ת"ל לנפש' והוא לשון הרבה וריבוי, ועל דרך שאחז"ל בברכות דף ל"ג ע"ב אר"ח בר' חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנא' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה', ונר' דאמר בזה הקרא לבך ולא אמר לבבך, דרש"י ז"ל פי' על הקרא וסעדו לבכם אחר תעבורו שאין יצהר"ע שולט במלאכי, גם חז"ל דרשו בכל לבבך בשני יצרך ביצ"ט וביצהר"ע, ולזה אמר רק חזק ויאמץ לבך כוונת על היצהר"ע לחוד שלא תפתינו ולייאש אותך מלהתפלל באומרו כבר התפללת ולא [נענש] [נענה] מעתה מה הועיל תפלתך, ולכן אמר וקוה אל ה'.

שם בזכור ה' מה הי' לנו

ביאור המדרש על הקרא 'יתומים היינו ואין אב'.

מדרש רבה על הקרא יתומי היינו ואין, ר' ברכי' בשם ר' לוי אמר אמר הקב"ה אתם בכיתם לפני ואמרתם יתומי היינו ואין אב חייכם אף הגואל שאני אעמיד אתכם במדי לא יהי' לה אב ולא אם הה"ד ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם עכ"ל. נר' דנענשו על שאמרו ואין אב, וזה כוונתם הי' על הקב"ה כאלו הי' דוחה אותנו כלל וכלל מעל פניו, ובאמת אדרבה איפכא שהוא עמנו בגלותינו, וגבי אימותינו אמרו באמת כאלמנות ודרשו חז"ל כאשה שהלך בעלה למדה"י ודעתו לחזור עלי', ונר' דגם בזה רמזו כאשה שהלך בעלה למדה"י להרחיק נדוד מאשתו בגולה, כך כביכול הוא הלך ג"כ בגולה, ובכל זה דעתו לחזור אלינו ולזה נענשו שהעמיד להם גואל, שאין לה אב ואם להתעוררות התשובה להם שהקב"ה הוא עדיין אביהם ואין צריכין לגואל שיש לה אב מאדם. ועיין עוד דף עיי"ן. [לקמן על אימותינו כאלמנות].

סוף איכה יועם

ביאור הכתוב 'על זה היה דוה לבנו'.

פי' אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד ה. השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם. יש לפרש ע"ד מאי דכתיב בפ' כי תבא 'הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה', ופי' המפרשים ז"ל מתוך צרה המציא בזה לנו פדות ורוחה, וכוונת הקרא בזה (בגלגול) [בגלגל] החזור שבזמן שהוא בתכלית התחתון הרי הוא חוזר להיות עולה למעלה, כך ישראל יהא מזוקק' בעונש הגלות עד שתה' מטה מטה בתכלית השפלות ואז יראה כי אזלת יד וכו', ומתוך כך יהא חוזר למעלה עכ"ד. ומעתה נר' שזה ג"כ כוונת הקרא קצפת עלינו עד מאוד והיינו שהגיע הזמן שאנחנו יורדי' מטה מטה, ודייקא בזה 'עד מאוד' ומעתה תקיים ג"כ מחשבתך בזה 'השיבנו וכו'.

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

ספר

בתי נפש

בית המקדש

דרושים לבין המצרים ושבית נחמו

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

עלין ליוחד
לתי ב'ן המצרים

בתי נפש בית המקדש

חדר א'

דרוש לבין המצרים, נחלתנו נהפכה לזרים: ומאז רבתה בנו אנחה, ונפשינו לעפר שחה:

ישועה, ולזה בכל שנה ושנה אנו עושים יום צום ובכי ומספד על זכרון צרותינו וחורבן בית קדשינו, והירא דבר ה' ישב בדד וידום, ואדמה על ראשו ועינוהי מטייפין על אריכות הגלות המר הזה, אשר מאיגרא רמה לבירא עמיקתא נפלה הודינו, בצרות כפולות ומוכפלות, אשר זהו ביאור אצלי דברי המקונן בהתחלת מגלת איכה, איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס, בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אוהביה כל רעיה בגזו בה היו לה לאויבים, גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רודפיה השיגוה בין המצרים.

והנה בכתובים הללו רבו דקדוקים, חדא מאי רבתי בגוים שרתי במדינות, ורבה בגוים שררה במדינות הוי למימה, (ועיין באלשיך ז"ל מזה). וגם מתחלה אמר היתה כאלמנה, ואח"כ מסיים היתה למס, והכי הוי למימר רבתי בגוים שרתי במדינות היתה כאלמנה והיתה למס. ואי הא שאמר היתה כאלמנה קאי על העיה, א"כ מיד הוי למימר בדד העיר היתה כאלמנה. גם כפל לשון בכה תבכה. ומאי ודמעתה על לחיה ואין לה מנחם מכל אוהביה, אין לו מובן, כי במה יהיה הנחמה לנחמה אותה. ונתחלה אמר אוהביה, והדר רעיה. גם מה דאמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה הוא קושי הבנה, דהלא גלתה מעושר ולא מעוני, כדאמר מתחלה רבתי בגוים שרתי במדינות, רק אח"כ בחורבן היה העוני, והאיך אמר גלתה מעוני ומשמע מעוני היה סבה לגלות, וכן מרוב

במודרש איכה רבתי (פתיחתא כ"ד) ד"א ויקרא ה' אלהים וגו' לבכי (ישעיה כ"ב י"ב), זה שאמר הכתוב ברוח הקודש לבכי קרח (תהלים מ"ב ה') אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי, כנגד מי אמורה בני קרח למקרא זה, לא אמורה אלא כנגד כנסת ישראל, שאמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם זכורה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שריו בו, ועכשו נתרחק ממני, ואני בוכיה ומתאנחת ואומר מי ישימני כשנים הראשונים שהיתה המקדש בנוי, בתוכו אתה יורד משמי מרום ומשרה שכינתך עלי, ואומות העולם מקלסין אותי, וכשהייתי מבקש רחמים על עוני עתה עונה אותי, ועכשיו אני בבושה וכלימה. ועוד אמרה לפניו, רבונו של עולם שממה עלי נפשי כשאני עובר על ביתך והוא חרב, וקול דממה בתוכו ואומר מקום שזרעו של אברהם הקריבו קרבנות לפניך והכהנים עומדים על הדוכן ולוים בכינורות היו שועלים מרקדים בו, הה"ד (איכה ה' י"ח) על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו, אלא מה אעשה שעונותי גרמו לי כו', הה"ד אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' עכ"ל.

יען כי זה ימים רבים אשר אחינו כל בית ישראל בארץ לא להם רועים, עברנו בשער הדאג"ם (מליצה מלה"כ נחמיה ג', ג'), דאגנו על גאולתנו ועל פדות נפשינו אשר נשכחה כמת מלב, מעת אשר הושבנו במחשכים כמתי עולם, אין אומר ואין דברים בלי נשמע קול מבשר

מכוננו. ובעו"ה כאשר חטאנו ומרדנו בה' אבדנו כל אלה, שגרשונו מבית פלטין שלו, וכל טוב אשר היה לנו שפעת יפעת שמים ממעל נמסר לשרי אומות העולם כנודע. ועתה יש לנו לבכות לקונן בקול מר על צרה כפולה ומוכפלת שאירע לנו, בראש מתחלה היינו בבית פלטין של מלך בעיר הקודש ירושלים אשר שם בית קדשי הקדשים, והוא אתר בית מותבי של רבון דעלמא (זו"ח איכה דף נ"ה:) בין שני בדי הארון כנודע (שהש"ר א, י"ג, ורש"י שם עה"פ בין שדי ילון), ועכשיו אנו גולים למקום טומאה חשך ואפילה כמה דאת אמרת (איכה ג, ו) במחשכים הושיבני. ולא די שגרשוני מהסתפח בנחלת ה' ומבית פלטין שלו, אבל אף גם כל מחמדיו אשר היו לנו מימי קדם, הורד עדינו מעלינו, וידל ישראל מאד בעו"ה, ולא די שניטל מאתנו, אבל אף גם ניתן לעבד בן שפחה הם האומות המושלים בנו, להם השפע והשלוה ואנחנו התמצית כנודע (זוהר פ' תרומה דף קנ"ב:), והם מעלה מעלה ואנחנו מטה מטה בעו"ה, וכל העמים שלווים ושקטים ולהם שרים ודוכסים, ואנחנו ישראל דויים וסחובים מאד מוכים ונמרטים, ואין לנו לא מנהל ולא מלך ולא כהן ולא נביא, וע"ז נמס לבבינו עד מאד כי שפחה תירש גבירתה. ואיתא במדרש איכה (א, א') היתה למס נימס דלבא, ע"ש במתנות כהונה שפירש נימס לבבם.

וזהו ביאור דברי המקונן **איכה ישיבה בדד העיר**, ר"ל שהעיר נשאר בדד שכולם נגלו מתוכה והלכו בגולה, וגם **רבתי עם**, ר"ל ברברותא וחשיבות של עם **היתה כאלמנה**, שירדו בתכלית השפלות כאלמנה שיושבת גלמוד מבעלה, וזהו לקתה בכפלים שגורשו מהעיר כלילת יופי, וגם היתה כאלמנה אשר הורד עדיה מעליהם, כי ברברותא וחשיבות שלהם ניטל מהם כנ"ל. אך עם כל זה צדקתי דין עלי כי עונותי גרמו כל אלה, אבל **רבתי בגוים שרתי במדינות**, ר"ל רבתי דייקא, היינו ברברותא וחשיבות שלי שהוא כעת בגוים, ושרתי דייקא, השררות אשר היה לי הוא כעת במדינות אחרות, אשר הם שרים ודוכסים ולא אנחנו כנ"ל, על זה **היתה למס כפירוש המדרש** הנ"ל נימס דלבא, שנימס לבבם ע"ז ביותה, והכי מגרע גרע אנחנו מהגוים, וע"ז דוי לבנו תחת עבד כי ימלך כנ"ל.

אמנם יש תירוץ ע"ז מה שהגלנו מארץ ישראל ולא היה מעניש אותו שם, כי היה מדה כנגד מדה במה שמאסו בארץ חמדה בימי מרגלים ובכו בכייה של חנם, לכן נענשו והוקבע בכייה לדורות והוגלו מארץ חמדה, (ועיין במהרש"א במס' תענית פ"ד מזה). וזהו שאמרו, מה שאתה מקונן איכה ישיבה בדד העיר שהוגלו מתוכה, ולא היה מעניש אותם באותה העיר כי הרבה שלוחים למקום, לזה אמר **בכה תבכה בלילה**, כפירש"י וכדאיתא התם במס' תענית, כיון שבכו בכייה של חנם בימי מרגלים ומאסו בארץ חמדה, לזה מדה כנגד מדה תבכה בלילה על חורבן בית המקדש והוגלו מארץ חמדה כנ"ל. ומשום הכי **ודמעתה על לחיה**, ר"ל דמעתה נשאר על לחיה ולא עלתה למעלה, אף ששערי דמעה לא ננעלו (ברכות ל"ב:), והיינו משום דכבר נגזר בכייה לדורות מאז כנ"ל, (ועיין באלשיך ז"ל שפירש כן בשם הזוהר (כתב יד) ודמעתה על לחיה, שלא עלו מהלחי ולמעלה ע"ש לענינו).

עבודה אין לו מובן. גם מה היא ישיבה בגוים לא מצאה מנוח, מאי לשון ישיבה. וגם הוא כפל לא מצאה מנוח כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פשיטא אם היו לה רודפים לא מצאה מנוח.

אבל אמרתי ביאור הכתובים הנ"ל דרך פשוט, אמנם אטה למשל אזני בקיצור דברים, למלך שהיה לו בן יחידו, והיה לו געגועים עליו ומשתעשע עמו תמיד, וכל מה שלבו חפץ המלך נותן לו במאכל ומשה ומלבושי כבוד ויקר, את הכל לא חסר ממנו. ויהי היום כאשר מרד בו בנו, היה כועס עליו המלך ויגרש אותו מבית פלטין שלו, ומנע ממנו כל טוב, וכל יקר וגדולה אשר נתן לו עד הנה העבירו ממנו, ולא די שהעביר מבנו יחידו את יקר תפארתו, אבל אף גם זה עשה, את כל אשר נטל מבנו יחידו את כל אלה נתן לעבד בן שפחה, והיה תחת עבד כי ימלוך. והנה בראותו בנו את כל אשר קרהו, וזכר כל מחמדיו אשר היו לו מימי קדם, וכעת הלך אחורנית בהלך וחסה, אז צעק במר נפשו ויקונן במרירות לבבו, אוי לו ואוי לנפשו האיך נפל מאיגרא רמא לברא עמיקתא, בן הייתי לאבי ויורינו ויעטרינו בעטרת תפארת ובדבר ישועה ורחמים תמיד, ומה יפו פעמי ומה נאו מעגלותי, ומה יקר תפארת על כל העמים אשר אבי גדלני והגביהני על כולם, והפליא חסדו לי ברב טוב כל הימים, ועתה האיך נפילתי בבור תחתיות. ויזלו עיני דמעה מאין הפוגות, ולקונן בקינה ונהי כפולה ומוכפלת, בראש במה שגרשוני אבי מבית פלטין שלו, ואם היה מייסריני ביני לבניו רק עכ"פ הייתי תחת כנפיו ולא הוצאתני מקיר ביתי החוצה, אז היה לי נחמה גדולה בזה, אשר לא כן עתה כי גרשוני מהסתפח בנחלת אבותי. שנית, אף אם היה מגרשיני מבית פלטין שלו, והיה זה העונש די על עותתי, אבל אף גם זה עשה, לא די שיש לי חרפה גדולה ללעג ולקלס בזה שגרשוני מבית פלטין שלו, אבל אף גם נטל ממני כל מחמדיו אשר היו לי מימי קדם, וירדתי מטה מטה בתכלית השפלות עד מאד. והנה בכל זה הייתי מבליגי עלי יגון, וסבלתי וקבלתי בטוב על מעשים הרעים שעשיתי ומרדתי באבי, ולא זכרתי הטובה אשר היטב עמי, הגדלני פרנסתני הלבישני בגדי ישע מהיות ועד עתה, אך זאת מר לי מר כי נגע עד לבי, בראותי כי שפחה תירש גבירתה, כל מחמדיו אשר היה לי ניטל ממני וניתן לעבד בן שפחה, אוי לי ווי לי האיך לתחתיות ירדתי, והכי מגרע גרע אנכי מעבד השפל הלזה.

כך אחינו בני ישראל בעו"ה כהאי גוונא אירע לנו, המלך הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה, ואנחנו בני ישראל הם בנו יחידו כמה דאת אמרת (דברים י"ד, א') בנים אתם לה' אלהיכם, והיה תמיד משועשע עם בנו יחידו כמה דאת אמרת ירמיה (ל"א, י"ט) הבן יקיר לי אפרים ילד שעשועים אמר ה', והוא הגדילנו ורוממנו מכל עם ולשון בכל מילי דמיטב כמה דאת אמרת בנים גדלתי ורוממתי (בישעיה א', ב'), והיינו אצלו בבית פלטין שלו בארץ ישראל כדכתיב (עיין דברים י"א, י"ב) ארץ אשר ה' שוכן בה תמיד, ושם היה ירושלים עיר הקודש ובית קדשי קדשים אשר מהותם נפקו מזונא לכולי עלמא כדאיתא בזוהר חדש איכה (דף נ"ה:), והיה לנו שפעת יפעת שמים ממעל, ויושבים דשנים ורעננים, כל טוב וכל יקר ראתה עינינו, בהיות היכלו ועיר הקודש על

פותחים, אמר הקב"ה אני פותה תחלה, מיד פתח הקב"ה ואמר אהלי שודד כו' (ירמיה י"ב), באותו שעה נכנסו מלאכי השרת לנחמו ולא רצה לקבל תנחומין, על כן אמרתי שענו מני אמר בבכי אל תאיצו לנחמוני על שוד בת עמי (ישעיה כ"ב ד') עכ"ל. תו איתא הכי בילקוט ירמיה רצ"ג בשם פסיקתא, ירמיה מצא השכינה צועקת ומבקשת מי ינחמנה ע"ש. וזהו אומרו, מה שמר לך מר על אשר קרה לך להורד עדיין מעליך וירדת מטה מטה, אל תדאג, כי עדיין חביבותיה גבן, דהא **בכה תבכה בלילה**, ר"ל השכינה בוכה ומבכת עמה, כדאיתא בילקוט (רמז תתר"ח) על פסוק זה וז"ל בכה תבכה בוכה ומבכה הקב"ה עמה עכ"ל וכנ"ל בזהר דמבכת על בנהא, **ודמעתה על לחיה**, ר"ל מאין הפוגות ונשארו תמיד על לחיה, באשר **אין לה מנחם מכל אוהביה**, ר"ל שלא רצה לקבל תנחומין מכל אוהביה, רק אמרה אמר בבכי כנ"ל בילקוט. וא"ת אם כך הוא התקצר יד ה' מהושיע לה, לזה אמר **כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים**, היינו כנ"ל רעיה אלו הישראל כדכתיב ריעך וריע אביך כנ"ל, הם בגדו בה והיו לה לאויבים, והרשיעו להכעיס נגדה כנודע, ומשום הכי מדת הדין מעכב כעת עד ישובו בתשובה שלימתא.

וע"ז שוב אמר המקונן **גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה**, ר"ל זה צדקתי דין עלי מה שהיה הגלות, כי זה היה מעוני שהיו עניים מן המצות, ומרוב עבודה זו עבודה זרה שעבדו כדאיתא במדרש ע"ז (ילקוט רמז תתר"י) ע"ש, אך **היא יושבה בגוים לא מצאה מנוח**, ר"ל על זה לא מצאה מנוחה ומשיבת נפש על מה היא יושבת בגוים, והכי מגרע גרע והיה להם עונש גלות מארץ הקדושה אל ארץ אחרת, אבל לא להיות תחת ממשלת הגוים. לזה אמר **כל רודפיה השיגוה בין המצרים**, היינו בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, כי אז הם בלאו הכי הימים שהקליפה שולטת, ותלה הקלקלה במקולקלת, ומשום הכי היה משפט חזק מאוד, וכדאיתא כהאי גונא ביערות דבש ח"ב (דרוש ז') על הא דאמרו רז"ל במס' תענית (כ"ט). מגלגלין חייב ליום חייב, והקשו המפורשים מנ"ל זה, דלמא אם היה בכייה של מרגלים ביום אחר נמי היה בכייה לדורות, ותירצו דאי לא האי יומא דקגרים לא היה משפט חזק להגלותם בין האומות, והיה מענש אותם בעונשים אחרים ע"ש באריכות מזה, וזהו נמי כל רודפיה השיגוה בין המצרים והבן.

או י"ל הכי פירושא, **גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה**, ר"ל הגלות של יהודה הוא יותר מר להם ונכנס בלבם יותר ממירדות העוני ועבודה שהיה להם בגלות, ומטעם כי **היא יושבה בגוים לא מצאה מנוח**, ר"ל אף גם אם היה להם ישיבה בגוים ולא היה מיצר להם כלל, ג"כ לא מצאה מנוח עבור כי גורשו מארץ הקדושה לארץ הטומאה כנודע, ומשום הכי הגלות עצמה יותר מר להם מעוני ומרוב עבודה והבן, וע"ז אמר **כל רודפיה השיגוהו בין המצרים**, ומשום הכי היה משפט חזק כנ"ל בפירוש הראשון, והבינהו.

ובזה בארתי נמי מאמר רז"ל גיטין נ"ח א', **מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחת יש בבית**

ומה שמר לך מר מאד על רבתי בגוים שרתי במדינות, לזה אומר **אין לה מנחם מכל אוהביה**, והיינו עפ"י מ"ש לעיל בבית מועד חדר ג' () בשם נזר הקודש דף שפ"ב () על מדרש תנחומא סדר יתרו (ס"ה) וז"ל, ריעך וריע אביך אל תעזוב (משלי כ"ז י'), זה הקב"ה כו', וריע אביך אל תעזוב, ואם עזבת תן דעתך בבית ישמעאל ועשו כו' עכ"ל, והוא מחוסר ביאור. וכתב הנזר הקודש הנ"ל ותוכן דבריו, כי זכות אבות יש לרשעים כמו לצדיקים, אך אם יש לו בן צדיק אז נחא טפי להתקיים זכות לצדיקים דהיינו לבן צדיק, באשר הוא אוהז מעשה אבותיו בידו, ולא בבן רשע, אבל אם לית ליה בן דעדיף מיניה אז יש הכרח להתקיים זכות אבות אף ברשעים, ומשום הכי בהיותן ישראל עושין רצונו של מקום מתקיים בהם זכות אבות ולא בישמעאל ועשו, ואף שהיה ראוי להם יותר זכות אבות באשר היות להם משפט הבכורה, כי ישמעאל בכורו של אברהם היה ועשו בכורו של יצחק, מ"מ כיון דרשיעי ניהו וזרע יעקב צדיקים מתקיים בהם יותר זכות אבות אעפ"י שהם צעירי הצאן, וכענין שנאמר (בראשית כ"ה, כ"ג) ורב יעבוד צעיר, אבל בזמן חורבן בית המקדש שגם ישראל קלקלו מעשיהן והרשיעו הרבה, מאז אדרבה נתקיים זכות אבות בישמעאל ועשו שראוי להם יותר בהיות להם משפט הבכורה, וישראל לא היה להם אז מעלה מצד מעשיהם. והיינו דדריש תנחומא ריעך וריע אביך אל תעזוב, הוא הקב"ה שהוא ריע אברהם, כלומר כדי להתקיים בן זכות אבות, אבל אם עזבת להקב"ה לא תעלה על דעתך לומר שתועיל לך זכותו, כי מאז תן דעתך בבית אחיך ישמעאל ועשו שיתקיים בהם זכות אבות, בהיות להם משפט הבכורה וליכא דעדיף מיניהו כדפרישית, זהו תוכן דברי הנזר הקודש הנ"ל, (ובבית הנ"ל הבאתי דבריו באריכות ותקחנו משם לכאן). תו אקדים מ"ש האלשיך ז"ל לענינו שם, על אין לה מנחם מכל אוהביה, היינו זכות אבות לא היה מועיל בעת חורבן בית המקדש, כי באים וקוננו ולא היה מועיל ע"ש.

וזהו אומרו בכה תבכה בלילה, וזהו טעם על אשר הגלנו מארץ ישראל ולא היה מעניש אותנו באותה העיה, כנ"ל כי נגזרה כבר מעת מרגלים שבכו בכייה של חנם ומאסו בארץ חמדה כנ"ל. ועל אשר מר לך מר על שנטלו חשיבות שלך הגוים האלה, לזה אמר אין לה מנחם מכל אוהביה, ר"ל מתחלה היה להם אוהבים רבים אשר עומדים להם בזכותם, והיינו זכות אבות הקדושים, ומשום הכי עלו מעלה מעלה על כל האומות כנודע () , אשר לא כן עתה **כל רעיה בגדו בה**, ר"ל רעיה כדכב ריעך וריע אביך כנ"ל, וקאי על השכינה, וזהו כל רעיה, היינו הישראל שהיו רעיה כדכתיב ריעך וריע אביך כנ"ל, כעת הם בגדו בה והרשיעו כמו יתר העמים, משום הכי **היו לה לאויבים**, ר"ל זכות אוהבים דהיינו זכות אבות אינו עומד להם, רק ליתר הגוים כי להם משפט הבכורה כנ"ל בנזר הקודש והבן.

אך י"ל כך על הפסוק הלזה, לפי מה דאיתא בזהר חדש איכה (דף נ"ג:) דשכינה יתבה ומבכת ומיללת צווחת בקול מרירו דמבכה על בנהא ע"ש באריכות, וכן איתא בילקוט איכה (רמז תתר"ט) וז"ל אמר ירמיה לפני הקב"ה מי פותח על ישראל קינה אתה פותח או מלאכי השרת

באריכות. ולהסביר יותר למה היה כ"כ תוקף הדין, י"ל נמי עפ"י מה דאיתא בפסיקתא (נחמו"ט, י"א) חטאו בכפליים ולקו בכפליים, וכתב נמי הנזר הקודש דף קפ"ח ע"א ביאור כפליים מה טיבן, וכתב ז"ל הדבר מבואר עפ"י הנודע שהעולם מתנהג בהנהגת זוגות כפולות בבחינות ב' ידיים, יד ימין מצד מדת הרחמים וחסד, ויד שמאל מצד מדת הדין, וכנגדם ב' שמות הוי' אדני, ורשעים פוגמים בשניהם ונפרעים משניהם, וכדאמרינן (ב"ר ל"ג, ג) ארורים רשעים שמהפכים מדת הרחמים למדת הדין, והוא שם הוי"ה מקור הרחמים, והיינו דאמרו חטאו בכפליים, שפגמו בב' המדות מדת הרחמים ומדת הדין אשר כנגדם ב' שמות הוי"ה, ולכך כנגדן לקו אף בכפליים עכ"ל. וא"כ בעת החורבן שפגמו בשם הוי"ה ונתהפך מהרחמים לדין, ומשום הכי היה תוקף הדין.

תו אקדים מה דאיתא בזוהר הקדוש כמה פעמים () אות הוי"ו משום הוי"ה הוא נתקן בתורה, ואות ה"א ניתקן בגמילות חסדים וצדקה, והטעם כי מדריגת ה' ו' הם כדמות ירח ושמש, כי כמו שהירח אין לה אור מעצמה, אלא מקבלת אורה משמש דרך צדקה דכתיב (מלאכי ג', כ') שמש צדקה, אף מדריגת ה' מתקבלת אורה ממדרגת הוי' דרך צדקה וחסד, (ועיין מזה באריכות בנזר הקודש דף רמ"ז ע"א ()). וא"כ ממילא מי שאינו עוסק בתורה ואינו גומל חסד, פוגם בה' ו' משם הוי"ה, כי שניהם עיקר התקון שלהם.

תו אקדים מה דאיתא בסוטה (י"ד. עה"פ [דברים י"ג, ה'] אחרי ה' אלקיכם תלכו) ללכת בדרכיו (דברים ל', ט"ז), מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא גומל חסדים אף אתה כו' ע"ש.

וזהו שאמר **מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים**, היינו למה לא היה מועיל לישראל עכ"פ הזכות אבות מצד הרחמים כנ"ל. לזה אמר **הלא ה' זו חטאנו לו**, ה' דייקא דהוא שם הוי', לו חטאנו והיינו פוגמים בו, ומשום הכי נהפך הכל לדין כנ"ל. ובמה היינו פוגמים, לזה אמר **לא אבו בדרכיו הלוק**, היינו לגמול חסד ולעשות צדקה כנ"ל כי זהו הם דרכיו, **ולא שמעו בתורתו**, וא"כ בשניהם פגמו בשם הוי"ה בה' ו' כנ"ל, ומשום הכי כיון שפגמו בשם הוי"ה נהפך הכל לדין, ואם יש תוקף הדין אז מתפשט גם לצדיקים כנ"ל בנזר הקודש והבן.

וא"כ התינוק הנ"ל הבין קושייתו של רבי יהושע, דהיה קשה ליה על הצדיקים כנ"ל, וכמו כן היה קשה על תינוק זה אשר נשבה בבית האסורים ועדיין איננו בר עונשין, ולמה היה לבוזים כמובן. ומשום הכי השיבו לו התינוק כל הפסוק הלא ה' זו חטאנו לא אבו הלוק בדרכיו ולא שמעו בתורתו, וזה הוא אשר חטאנו לה' ופגמו בשם הוי"ה ב"ה וכנ"ל באריכות, ומזה שפיר כבר ראה רבי יהושע בתינוק הלזה חכמה נפלאה עד מאד, אשר ידע הכל על נכון בפגם העבירות, ומשום הכי שפיר **אמר שיהיה מורה הוראה**, והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, כמה ראוי לבכות ולהתאונן על צרות כפולות ומוכפלת שאירע לנו בימים האלה, ותמה זכות אבות, ואין לנו

אסורים יפה עיניים כו', הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים (ישעי' מ"ב, כ"ד), **ענה אותו תינוק ואמה, הלא ה' זו חטאנו לו לא אבו בדרכיו הלוק ולא שמעו בתורתו** (שם), **אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקים עליו, אמרו לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה, ולא היו ימים מעוטים עד שהורה הוראה בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע עכ"ל**. והנה כבר צווחו קמאי דקמאי מאי רבותא דהאי תינוק, דלא היה אומר ליה רק סיפא דקרא, ובמה ידע רבי יהושע כי יהיה מורה הוראה, וכי איזה דבר חכמה שמע מפיו בזה שידע הפסוק.

אבל לדברינו י"ל כך, דהנה באמת הוי סגי בשאמר ליה התינוק הלא ה' זו חטאנו לו, ולמה לו להאריך כ"כ בסיום הפסוק לא אבו בדרכיו הלוק כו'. אבל י"ל בשנדקדק עוד בהך פסוק, מה אמר כפל מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, ומתחלה יעקב והדר ישראל, וגם במה שאמר הלא ה' זו חטאנו לו לא אבו בדרכיו הלוק ולא שמעו בתורתו הוא כפל. אבל י"ל עפ"י דברינו הנ"ל, כי זכות אבות אינו רק לבן הבוחר בדרכי אבותיו, וכן איתא בהדיא במדרש רבה בראשית פרשה ע"ו סי' ד' ע"ש. ואיתא במס' שבת דף נ"ד ע"ב מאימת תמה זכות אבות, שמואל אמר מימי חזאל כו', ורבי יהושע בן לוי אמר מימי אליהו כו', ופירש"י והא שהוזכרו זכות אבות בימי חזאל היה ע"י רחמים ע"ש, מדבריו למדנו אף שזכות אבות אינו, אבל ע"י רחמים שפיר יש זכות אבות.

וזהו כוונת הכתוב מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים, ר"ל עיקר תמיה דהיה קשה ליה מי נתן למשיסה יעקב, היינו אותן אנשים המכונים בשם יעקב, והם אינם עושים רצונו של מקום כנודע, וישראל לבוזים היינו גם הצדיקים המכונים בשם ישראל כנודע, היו לבוזים בעת החורבן כנודע, והיינו עפ"י מה דאיתא בזוהר חדש דף ל"ה (לפנינו דף ל"ב. ת"ר כשחלה רשב"י) וכן בשאר דוכתי, שיש למעלה ב' מיני דינים, האחד בית דינו של הקב"ה ממותק ברחמים וחסד, והשני בית דינו של מט"ט הדנים בתוקף הדין הקשה, ובזה יש חילוק בין צדיקים לשאר אנשים, הצדיקים הקב"ה משגיח בדינם בכבודו ובעצמו ע"ש. וכתב הנזר הקודש דף תי"ט ע"ב משום הכי אמר דוד (תהלים י"ז, ב') מלפניך משפטי יצא, דהוא דן עפ"י החסד והרחמים ע"ש. וא"כ שפיר קשה למה וישראל לבוזים, הלא הצדיקים נידונים עפ"י הרחמים, ועפ"י הרחמים היה ליכור להם זכות אבות כנ"ל, בשלמא ליעקב י"ל דתמה זכות אבות כנ"ל, אבל לישראל שהם מקיימין דרכי האבות, ועכ"פ עפ"י הרחמים היה להם להזכיר זכות אבות.

אמנם הנזר הקודש הנ"ל כתב שם בשם חכמי אמת, אם ישראל אין עושין רצונו של מקום ומתפשט תוקף הדין, אז ח"ו מתפשט הדין אף בצדיקים גמורים, ע"ש שכתב משום הכי הסכים הקב"ה עם מדת הדין בעת החורבן לאמר (יחזקאל ט' ו') וממקדשי תחלו, ממקודשי כדאיתא בשבת נ"ה (ע"א), והיינו מחמת תוקף הדין שהיה אז ע"ש בנזר הקודש

ואי תימרון דתשבוק לכון, אלא אף אני אלך עמכון עכ"ל. וא"כ מזה יש לך בטחון גדול כי **פקדון**, ר"ל שפקוד יפקוד אותך בפקידת הגאולה במהרה, כי יעש למען כבוד שמו. אמנם העיקר ע"ז צריך להיות עיקר צערך ותפלתך כי בפשעכם שלחה אמכם וכנ"ל, וזהו אומרו **צקון לחש**, ר"ל שפכי כמים לבך, **מוסרך למו**, ר"ל ע"ז צריך אתה להתפלל, כי מוסרך היינו יסורין שלך בגלות הוא לו כביכול כנ"ל, כי בכל צרתם לו צה, ומשום הכי אמר מוסרך למו ולא להם והבן.

אבל לא כמו שאנו עושין שאינן משגיחין כלל ע"ז, רק כמו אשה הרה **תזעק בחבליה**, ר"ל כמו אשה הרה **תקרב ללדת**, היינו בעת לדתה וצועקת ותזעק, וכל זה אינו רק בחבליה, מחמת גודל מכאוב מחבליה חבלי לידה, **כן היינו מפניך ה'**, כי גם אנחנו אינן צועקין אלא על כל צרה שלא תבוא, אבל לא על גלות השכינה כדי לבקש מחילה וסליחה על פשעינו כנ"ל, ומשום הכי **הרינו חלנו כמו ילדנו רוח**, כפירש"י שם שכמה צרות עברו עלינו ועדיין לא שבנו לארץ אשר ה' דורש בה תמיד, רק צרות רבות סבבנו, כאשר עוד בעו"ה עקא בתר עקא, וכל יום קללתו מרובה, על כן אחינו בני ישראל חושו עושו והתעוררו בתיובתא, ואז וודאי ירחם ה' עלינו ועל משכן כבודו.

♦

ובזה בארתי נמי דברי המשורר (תהילים ס"ט, י"ד) **ואני תפילתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך**, ויש לדקדק מאי ואני תפילתי, הוי סגי באומרו תפילתי לך ה' וגו'. גם מאי ה' אלקים. גם הוא כפל, עת רצון וגו' ענני באמת וגו'. ועוד מתחלה אמר ברוב חסדך דהוא עפ"י חסד דהיינו לפנים משורת הדין, ומסיים באמת ישעך דהוא עפ"י הדין כנודע, וכמ"ש המגלה עמוקות (אופן צ"ו, וכ"ה בבעל הטורים בראשית ברא אלקים ס"ת אמת, דנברא עלמא במדת הדין ע"ש).

אמנם לדברינו הנ"ל דע"ז עיקר להתפלל על הגלות השכינה, וזהו נקרא אני, כדכתיב (יחזקאל א', א') ואני בתוך הגולה, וממילא ימולא בקשתינו מה שנוגע אלינו, כנ"ל באלשיך קולי אל אלהים וגו', וכן שמעתי **מהגאון א"א מ"ו המפורסם נ"י** עפ"י נגדיך כל תאוותי, ר"ל עיקר תאוותי מה שנוגע אליך שיהיה השם מלא ושכינתא יפוק מגלותא, וממילא ואנחת, ר"ל מה שנוגע אלי, ממך לא נסתרה, ודפח"ח.

עוד אקדים מה שכתב האלשיך ז"ל על פסוק בישעיה (א', כ"ז) ציון במשפט תפדה, ר"ל שכינה היושבת בציון תפדה עפ"י משפט, כי בפשעכם שלחה אמכם, ועפ"י משפט ראוי להוצאה מגלותא, אבל ושביה בצדקה, כי הישראל דהם שביה לא יגאלו רק בתורת צדקה, כי עונותינו גרמו כל אלה ע"ש.

וזהו אומרו **ואני תפילתי לך ה'**, ר"ל עיקר תפילתי לך ה' הוא ואני, ר"ל על ואני בתוך הגולה, והיינו על גלות השכינה כנ"ל, ואעפ"י שנוגע הגלות גם אלי, אעפ"י עיקר תפילתי מה שנוגע אליך ה', והיינו מטעם כי **עת רצון אלקים**, ר"ל אם יהיה עת רצון מה שנוגע לשכינה, ממילא **ברוב חסדיך ענני**, ר"ל ממילא יענני דייקא היינו במה שנוגע אלי, וזהו

להשען אלא על אבינו שבשמים, כי עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א, ט"ו), וע"ז העיקר לבכות בקול מר כי בפשעכם שלחה אמכם, וממילא המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה (ב"ק צ"ב), וכמ"ש האלשיך על פסוק (תהלים ע"ז, ב') קולי אל אלהים, ר"ל עיקר קולי מה שנוגע לשכינה, כי עמו אנכי בצרה, וממילא והאזין אלי, היינו מה שנוגע אלי, כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה ע"ש.

ובזה אמרתי זהו כוונת (ישעיה כ"ו ט"ז) באומרו, **ה' בצר פקדון צקון לחש מוסרך למו, כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בתבליה בן היינו מפניך ה', הרינו חלנו כמו ילדנו רוח וגו'.** ורבים דקדקו למה נמשלו דווקא לאשה הרה, אבל עוד יש לדקדק דהוא כפל לשון ה' בצר פקודיך צקון לחש וגו' לפי פירש"י. ועוד יש לדקדק מאי מוסרך למו, להם הוי למימה.

אמנם לפי דברינו הנ"ל דעיקר בקשה ותפלה צריך להיות מה שנוגע לשכינה, כי עמו אנכי בצרה, ואדרבה זאת היא עיקר נחמה שלנו בגלות, כי יעש למען שמו הגדול (ע"ן מזה במפורשים כמה פעמים), אבל בעו"ה אנו לא נוהגים כן, רק כמו אשה הרה תזעק בחבליה, ונדמה דבר זה לאשה הרה, כי שתי מיני מעוברת יש, פעמים יש אשה הרה, אשר כל ימי עיבורה דואגת ודמעתה על לחיה, שהקב"ה ימחול לה חטאה ופשעיה אשר עוותה וקלקלה, ושלא תהיה מאותן נשים שמתין ח"ו בשעת לידתן (עי' שבת ל"א), וע"ז עיקר צעקתה ובכייה שלה על רוב עונה. אבל יש עוד אשה הרה אחרת, שאינו זוכרה בזה כלל לבקש מחילה וסליחה מאת ה' על עונות ופשעים, רק טוב לב משתה תמיד, הרוג צאן ושחוט בקר, ואם איזה פעם צווחת ומייללת, אינו רק מחמת גודל צערה מחבליה היא חולי וגוחי (מלה"כ מיכה ד', י'), אבל לא משגיחה כלל לפשפש במעשיה אולי יש לה עון הגורם מיתה בעת לדתה. והנה אשה הלזו באמת ח"ו יוצא משפטה בעת לדתה לירד שאולה, ולא תועיל בזעקתה וצעקתה כלל, כיון דכל מה שצווחת ומוקנת לא היתה רק למען צעקה כנ"ל.

כן אנחנו בני ישראל, אם היינו צועקים לה' בלב שלם על רוב עונותינו וחטאינו ופשעינו שימחול לנו, אז בוודאי היה מועיל התשובה וכבר היה הגאולה, אשר לא כן עתה שכל אחד אינו משגיח כלל על אורך הגלות, ושכינתא אסירת עמהון, רק טוב לב משתה תמיד לילך אחר תענוגי עולם, ואם ח"ו באה איזה גזירה או צרה על שונאי ישראל, אז מתחילין לבכורת ולהתאונן, והיינו מחמת הצער של הצרה והגזירה, אבל לא מחמת לבקש מחילה וסליחה מה' על עוונות ופשעים, וזהו עיקר עיכוב גאולתינו, הוה על הוה וצרה על צרה בעו"ה, ואנחנו לא נושענו, כי העיקר התשובה בחרטה והעזיבה עונות ופשעים.

וזהו דברי ישעיה הנ"ל, שרוצה לנחם את ישראל מעצבון לבם בגלותא, ומשום הכי אמר הלא יש לך בטחון גדול, והיינו ה' **בצר**, ר"ל מחמת שכביכול אתך בצרה, כי בכלל צרתם לו צה, וכדאיתא בזוהר (ע"ן תקונים דף כ"א). אבא ואמא אינן בבית אסורין, וכן איתא בזוהר סדר בחוקותי (דף ק"ד:) ויסרתי אתכם (ויקרא כ"ז, כ"ח), היינו למיהך בגלותא,

כלל הדבר אחינו בני ישראל, עיקר להתפלל על גלות השכינה כי עמו אנכי בצרה כנ"ל, ובפרט שגם היא מתפללת תמיד עלינו בגלות הזה כאשר מבואר בזוהר ואעתיק בסמוך.

ובזה בארתי המסורה כ"ב פעמים הן, הן האדם היה כאחד (בראשית ג' כ"ב), הן גרשת אותי היום (שם ד' י"ד), הן לי לא נתת זרע (שם ט"ו ג'), הן שכבתי אמש את אבי (שם י"ט ל"ד), הן לו יהי כדברך (שם ל' ל"ד), הן כסף אשר [מצאנו] בפי אמתחותינו (שם מ"ד ח'), הן בני ישראל לא שמעו אלי (שמות ו' י"ב), הן אני ערל שפתיים (שם ז' ל'), הן נזבה את תועבת מצרים (שם ח' כ"ב), הן לא הובא את דמו אל הקודש פנימה (ויקרא י' י"ח), הן גווענו [אבדנו] כולנו אבדנו (במדבר י"ז כ"ז), הן עם לבדד ישכון (שם כ"ג ט'), הן עם כלביא יקום (שם כ"ג כ"ד), הן הנה היו [לבני ישראל] בדבר בלעם (שם ל"א ט"ז), הן בעודני חי עמכם [היום] ממרים הייתם (דברים ל"א כ"ז), הן אני כפיך לאל (איוב ל"ג ו'), הן כל אלה יפעל אל (שם ל"ג כ"ט), הן גוי כמור מזלי (ישעיה מ"ט ט"ו), הן על כפיים חקותיך (שם מ"ט ט"ז), הן אני נשארתי לבדי אלה איפוא הם (שם מ"ט כ"א), הן אני עץ יבש (שם נ"ה ג'), הן ישלח איש את אשתו (ירמיה ג' א').

והנה לבאר דברי המסורה הלזה, אקדים דברי זוהר חדש רות (דף מ"ח.) וז"ל, ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת (רות ג' ח'), האיש דא הקב"ה דשאג ויהיב קלא על חורבן בי מקדשא הה"ד (ירמיה כ"ה, ל') ממרום ישאג וגו' כו', וילפת אמאי בגין דא והאשה שוכבת מרגלותיו, שכיבת לעפרא מהדקא בין רגליו, דא כנסת ישראל, כדין בהאי שעתא איהי איתעררת לגביה, והוא שאיל לה מי את בתי בגלותא ומי אתה בשעתא דא, ותאמר אנכי רות אמתך, מרוות בצערין מרוות מכאובין על בני גלותא, ועל פלטרין קדישין דאיתרכינהו מנייהו, ולא די דאיתרכינא, אלא דמחרפין ומקללין בכל יומא עלייהו, ולית פומא בגלותא לאהדור להון, אבל ליני הלילה, הוי השתא בגלותא, ואנהיגי לבניין תמן באורייתא ובעובדא טבין, ואם יסהדון עליך עובדין טבין למפרק לך פרוק כו' עכ"ל ע"ש. מכלל דבריו שמענו והאשה שוכבת מרגלותיו, שכינתא אתעררת בתפלה על גלותא, וקב"ה אהדר לה ע"י תורה ומעשים טובים יהיה הגאולה.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה בראשית פרשה כ"א סי' ה', הן הן האדם היה כאחד (בראשית כ"ג, ב'), כמלאכי השרת ע"ש, וחדא אמר כיחידיו של עולם, היינו שהיה כ"כ קרוב ליחידו של עולם, והיה עוד גדול ממלאכי השרת ע"ש.

ובזה התחלת המסורה, דישראל מקונן על רב מפלתו בגלות המר הזה, וזהו אומרו הן האדם היה כאחד, ר"ל כ"כ היו במעלה הגדולה כמלאכי השרת ועוד יותר, וקרוב למדרגת יחידו של עולם, כשהיה ההיכל והמקדש על מכונו כנודע, כי אז היו משפיעים בכל העולמות

עפ"י החסד כנ"ל באלשיך, על כן אמר ברוב חסדך ענני, וזוה הטעם נמי עיקר תפלתי מה שנוגע אליך ה', כי באמת ישעיה, ר"ל ישעיה הוא עפ"י האמת והמושפט, כי ציון במשפט תפדה, משא"כ תשועתינו אינו רק לפנים משורת הדין עפ"י החסד, משום הכי וודאי יותר ראוי להתפלל מה שנוגע אליך כמה שנוגע אלי, והבן.

ובאלה הדברים בארתי ג"כ דברי המשורר (תהלים ק"ל) מומעמקים קראתיך ה', ה' שמעה בקולי תהיינו אזניך קשובות לקול תחנוני עד סוף המזמור. והדקדוקים רבו כי אין לו שייכות והמשך מורישא לסיפא וכפל לשונות, ומאי כי עמך הסליחה.

אבל לדברינו הנ"ל כי עיקר התפלה צריך להיות על גלות השכינה, כדכתיב קולי אל אלהים וממילא והאזין אלי כנ"ל באלשיך ז"ל, וא"כ זהו אומרו מומעמקים קראתיך ה', ר"ל מעמקי הגלות אשר נטבעתי בין מצולה, איננו צועק וקורא רק ה', היינו מה שנוגע אליך. ומטעם ה' שמעה בקולי, ר"ל אם שמעה בקולי מה שנוגע לה, ממילא תהיינה אזניך קשובות לקול תחנוני, תחנוני דייקא, היינו מה שנוגע אלי, כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה כנ"ל.

ועוד טעם יש להתפלל על גלות השכינה ויתמלא השם, מחמת כי אנחנו גרמו לה כל אלה בעונותינו כנודע, וזהו שאמר אם עונות תשמוך יה, ר"ל משום הכי אני צועק וקורא מה שנוגע אליך, והכי בשביל עונות תשמוך יה, היינו י"ה מרוחק מן ו"ה כנודע, ובזמן הגאולה יהיה שמו אחד כנודע (עיי' זו"ח דף פ"א:), וזהו אם עונות תשמוך יה, לשון ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז, י"א), לשתמתיך ותהיה מרוחק זה זמן כביר עד שיתמלא ונשלם י"ה עם ו"ה כנודע. וא"ת הלא איתא בגמ' (סנהדרין צ"ח.) זכה אחישנה לא זכה בעתו, וא"כ הרי יבוא עת וזמן אשר יעשה ה' למען כבר שמו ויחזיר אותנו, וא"כ למה לי לזעוק כ"כ, לזה אמר ה', ר"ל אם נמותין עד ה' ב"ה יחזיר אותנו, מי יעמוד, ר"ל מי ידוע מתי יהיה העת הזאת, דאז לא יהיה רק באתו ובזמן המאוחר ביותר כנודע, ויעמיד מלך כהמן כדאיתא בחלק (שם צ"ז:), וזהו מי יעמוד על זמן רב כזה, וגם מי יעמוד נגד הצרות בעת ההיא והבן. ועוד כי אם יעמיד המלך כהמן, אז ממילא התשובה לא יהיה רק מחמת יראה, וזהו שאמר כי עמך הסליחה, ר"ל אם אמתין עד ה' ב"ה יחזיר אותנו וימחול לנו, אז למען תורא, ר"ל לא יהיה רק מחמת יראה כי יעמיד מלך כהמן כנ"ל, ומשום הכי קויתי ה' קותה נפשי וגו' משומרים לבקר וגו', דקאי על הגאולה כפירש"י ע"ש, ר"ל אני מעצמי אקוה לה' על הגאולה, ויהיה תשובה מאהבה, כי זה יותר טוב מתשובה מיראה כנודע מדברי רז"ל (יומא פ"ו.), וע"ז מסיים אל כנסת ישראל, שגם הם יעשו כן כאשר אמר עד הנה, וזהו יחל ישראל אל ה', ר"ל עיקר תוחלת ישראל יהיה מה שנוגע אל ה' כנ"ל, כי עם ה' החסד, ר"ל אם יהיה תשועה מה שנוגע לה', והרבה עמו פדות, ר"ל אז ממילא ירבה פדות, ובמה, לזה אמר והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו, היינו מה שנוגע אלינו כנ"ל, ומשום הכי עיקר להתפלל מה שנוגע אל ה' כנ"ל והבן.

ועוד הן גוענו [אבדנו] כולנו אבדנו, ר"ל הלא כבר אנחנו בגלות המור הזה אשר ממש גווענו ואבדנו מרוב צרות כנודע וכדכתיב (תהלים ק"ט, קע"ו) תעיתי כשה אובד, ואפילו הכי **הן עם לבדד ישכון**, היינו חלוק מהאומות, ולא יתערבו בגוים וילמדו מהם. ואף אצל כל אחד הוא חוטא בפני עצמו, אבל הצד שוה שבהן **הן עם כלביא יקום [וגו'] לא ישכב עד יאכל טרף**, והיינו בבוקר ובערב מקבל עליו עול מלכות שמים, ואומרים פעמים בכל יום שמע ישראל ה' אלהינו ד' אחד, וכן"ל באלשיך הצד שווה בכולם הן הבט עמך כולנו כנ"ל, (ועיין בפירש"י סדר בלק דפירש פסוק הן כלביא וגו' קאי על קריאת שמע לענינו שם), וא"כ ממילא ראוי לגאול אותנו, חדא כי העיכוב לא מצדינו כנ"ל, רק מהאומות המצירים אותנו ורוב צער הגלות המכביד עלינו ואין אדם נתפס על צערו, ועוד עכ"פ בזה שאנו שווין בכלל שעמך כולנו כנ"ל.

לזה משיבה להם השכינה, הן הנה היו [לבני ישראל] בדבר בלעם, ר"ל בזה יש הדין עמכם, כי כל אלה היו בדבר בלעם, היינו מצד המצירים שרצו לבלוע את ישראל, (כי משום הכי נקרא בלעם עיין בש"ך סדר בלק (בחלק הגימטריאות), וא"כ הוא הדין כל האומות המצירים אותנו נקראין בשם זה והבן), וא"כ בזה הדין עמך, אבל **הן בעודני חי עמכם [היום] ממרים הייתם**, ר"ל כי בזמן הגלות נקראו מתים, כמה דאת אמרת (תהלים פ"ח, י"א) הלמתים תעשה פלא, וכתב העקרים בפרק נ' מאמר ד' דזה נאמר על הגלות מרוב הצרות כבר אנו כמתים ע"ש, וכמה דאת אמרת נמי (תהלים ל"א, י"ג) נשכחתי כמת מלב, וזהו אומרו הן בעודני חי עמכם, ר"ל כאשר היה עדיין החיים עמכם, דהיינו בהיותם שרוים על אדמתם, כי אז נקראים חיים ולא עתה בעו"ה כנ"ל, הלא ג"כ ממרים הייתם, ואז לא היה לכם להתנצל לאמור הן נזבח את תועבת מצרים, כי ידם היה על העלינה על כל האומות כנודע. אך מה שאמרת עוד בזה הצד שווין לקבל עול מלכות שמים, לזה **הן [אני] כפיך לאל**, ר"ל אני ממליץ בעדך בזה שקבלת עול מלכותו יתברך, והיינו כדאיתא בזוהר חדש איכה (דף נ"ה) וז"ל, בכל לילה ולילה קל מרירת דכאיבא דציון אשתמע מרום רקיע לתתא ומתתא לרקיע, געת ומיללת צווחת בקל מרירו ואמרית מדבחי מדבחי כו' אן אשכח לך כו', רבון דעלמא לית אנת דכר כד קאמינא לגבך בטורא דסיני שלימן שיתין ריבון דקבילו לך עליהו ואתעטרנא לך יתיר מכל עממיא והווינא אזלין בתרך לכל רעותך כו' עכ"ל, הרי דהשכינה ממליץ עבורינו בכל לילה ולילה, וזהו הן אני כפיך לאל.

אבל דע לך הן כל אלה יפעל אל, ר"ל כל הצרות שעברו עלינו הוא מצד החסד למרק אשמתינו ולהטיב אחריתנו, וכמ"ש האלשיך ז"ל בתהילים פ' ובספר ראשית בכורים () מכח זה שאנחנו בקרב גוים וממשלתם עלינו, ואטו ישראל מגרע גרע מהם, ולמה לא היה תהיה כיתר הגוים היושבים בשלוה, אלא ודאי מזה מוכח כי אנחנו הם בניו יתברך ובנו בחר אל, משום הכי הביא אותנו במצודות צרות רבות למרק עונותינו ואשמתינו ולהטיב אחריתנו, (ועיין מזה באריכות לעיל בבית מועד חדר א' ותקחנו לכאן). וא"כ זהו אומרו דע לך, הן כל אלה

ע"י צינור הבית המקדש שהוא מכוון נגד שער השמים כנודע, והכל היה ע"י התעוררות התחתונים כנודע. ועכשיו **הן גרשת אותי היום**, ונפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, מה שהייתי כ"כ חשוב וגדול מתחלה, כעת אני נידון בשלוחין וגירושין מכל וכל כנודע.

וע"ז משיב השכינה הן לי לא נתת זרע, ר"ל משום הכי היו אלה לך, כי לא נתת לי זרע, והם מצות ומעשים טובים (כדפירש"י (בראשית ו', ט') אלה תולדות נח איש צדיק כנודע). והא ראייה **הן שכבתי אמש את אבי**, ר"ל הלא שכבתי אמש את אבי, והיינו הא דכתיב והאשה שוכבת מרגלותיו כנ"ל בזוהר, והייתי מקונן על הגלות כנ"ל, והשיב לי **הן לו יהי כדבריק**, ר"ל שגם היה מסכים עמי על הגאולה, אך בתנאי **הן כסף אשר בפי אמתחותינו**, והם תשובה ומעשים טובים דזהו הכסף אמת (וכדאיתא ברז"ל סנהדרין דף צ"ז ע"ב על פסוק (ישעי' נ"ב, ג') ולא בכסף תגאלו), והיינו כנ"ל בזוהר דאמר ליה מי את בתי בגלותא כו' אם יסהדון עליך עובדין טבין למפרק פרוק, אבל **הן בני ישראל לא שמעו אלי**, ר"ל כי באמת בעו"ה אינם רוצים לשמוע אלי, ומשום הכי **ואני ערל שפתיים**, כנ"ל בזוהר ולית לי פומא בגלותא לאהדר להון, (ובמקום אחר איתא בזוהר (ע"י שמות דף כ"ט:)) דזהו הסוד וכרחל נאלמה לפני גוזזה (ישעי' נ"ג, ז') (והבן).

וע"ז משיבין ישראל הן נזבח את תועבת מצריים, והיינו עפ"י מ"ש האלשיך ז"ל בישעיה ס"ד על פסוק (ה) ואל לעד תזכור עון הן הבט נא עמך כולנו, וכתב שם שישראל מקונן אף שם שכל אחד חוטא הוא בפני עצמו, הצד שווה שבכולנו הוא כי עמך כולנו, שאין בנו עבודת אלילים חלילה, וכולנו דביקים בך ונקראים עמך, וזהו הן הבט נא עמך כולנו ע"ש. והנה באמת כבר אמר הכתוב (תהלים מ"ד, כ"ג) כי עליך הורגנו כל היום, כי בעו"ה כמה גזירות ושמודות אשר עברו עלינו, וצדיקי יסודי עולם קצים בחייהם ונפשותם לא חסים, ליחד שמו יתברך דצים וששים כנודע, ובעו"ה כמה וכמה נשחטו האבות ובניהם בדמיהם מתבוססים. והנה כל האומות נקראו בשם מצריים, שהם מצירים אותנו בצרות רבות בעו"ה (וכמדומה לי שראיתי זה איזה פעם בילקוט, ואח"כ מצאתי בילקוט בראשית (רמז כ"ב) על פסוק (בראשית ב', י"ד) ההולך קדמת אשור וגו'. ועיין כיוצא בזה באלשיך סדר כי תבוא על פסוק (דברים כ"ו, ו') וירעו אותנו המצריים, שפירש על היצה"ר וכתותיו שהם מצירים לנו). וזהו אומרו ישראל, מה שאתה מבקש שנעשה מצוות ומעשים טובים, הן נזבח את תועבת מצריים, ר"ל אם נזבח יצרינו הרע כדכתיב (תהלים נ"א, י"ט) זבחי אלהים רוח נשברה, והיינו ליזבח רוח אשר נברא בעבירה כדאיתא בזוהר ויקרא (דף ה. א) אבל כנראה שהכוונה לזוהר במדבר דף ר"מ), וזהו הן נזבח, ר"ל אם נזבח רוחינו לעשות מצות ה', הנה הוא את תועבת מצרים, כי תועבה הוא לעיניהם, אשר המם מצירים לנו לאמר ותשכח אל מחוללך. והא ראייה **הן לא הובא [את] דמו אל הקודש פנימה**, ר"ל והכי עדיין לא הובא לפניו יתברך דם צדיקים וחסידות אשר נהרגים ונשחטים בעו"ה וכדכתיב כי עליך הורגנו כל היום, וממילא המה המעכבים אותנו ולא העיכוב מצדינו.

יפעל אל, היינו מצד אל דהוא החסד כנודע, והא ראייה הן **גוים כמור מדלי**, כפירש"י שם שהגוים אינו נחשב בעיני רק כמור מדלי שאינו נחשב כלל ע"ש, והנה אעפ"כ הן שלוים ושקיטים ומושלים עליכם, הלא זה עכ"פ אמת הוא שאין אתם מגרע גרע מהם כנ"ל, אלא ודאי שהוא החסד כדי למרק אשמתינו ולהטיב אחריתנו כי בנו בחר אל וכנ"ל.

ועוד ראייה הן על כפיים חקותיך, והיינו כמ"ש האלשיך ז"ל שם על פסוק זה וז"ל, הנה על פסוק (איכה ב', ח') חשב ה' להשחית כו' כתבו, כי אומר המקונן אל תתמהו האיק בלע ה' ולא חמל על חורבן בית המקדש, כי הלא זאת היתה נחמתו, כי מאז חשב ה' להשחית את חומת בת ציון למטה, נטה קו של בנאים למעלה למדוד בנין בית השלישי לעתיד, ועל כן לא חש על חורבן זה התחתון, ולא השיב ידו מבלע, כי כבר ניחם כי טוב מזה מוכן, כי גדול יהיה כבוד הבית האחרון מהראשון. ובה נבוא אל הענין, זה שיאמר הוא יתברך ראה האיק לא שכחתך, כי הלא הן על כפיים, והוא בשמים ממעל אשר למעלה מהעבים, חקותיך, והוא מאז חשבתי להשחית, כי נטיתי קו וסמכתי וחקקתי למעלה הבנין לעתיד, וא"כ חומותיך הם נגדי תמיד, שאני מביט בה, ואיך תאמרי ששכחתך, עכ"ל האלשיך הנ"ל. וא"כ זהו בעצמו ראייה שאמרה השכינה במסורה הנ"ל ג"כ, שבטחון גדול יש לך על הגאולה אחר מירוק עונות כנ"ל, כי הלא הן על כפיים חקותיך וחומותיך נגדי תמיד, כנ"ל באלשיך דכבר הבנין של עתיד בנוי למעלה כנ"ל. ואז תאמרי הן **אני נשארתי לבדי אלה איפוא הם**, ר"ל כפירש"י שם שהייתי שכולה וגלמודה והכל אומרים עלי סורו ממנה, ועתה אלה איפוא הם, ר"ל מי ילד לי כל אלה הגדולה והחשיבות, הלא **הן אני עץ יבש**, כבר הייתי כעץ יבשה, כמה דאת אמרת ביחזקאל יבשה עצמותינו אבדה תקותינו (שם ל"ז י"א), וגם תאמר הן **ישלח איש את אשתו הישוב אליה עוד, ואת שוב אלי נאום ה'** כמה דאת אמרת שם בירמיה ס"ג א'.

כלל הדבר כי העיקר אשר ימור לנו בגלות המור הזה, הם העונות אשר גרמו לנו כל אלה, והורד עדיינו מעלינו, ועדיין לא שבנו מטעותינו ומאשמתינו, והכי בפשיעכם שלחה אמכם כנ"ל.

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח שער חדר הליה, אשר יש לדקדק בו חדא, דאמר מתחלה **זכורה אני בטחון ושאנן כו' ועכשיו נתרחק ממני, ואני בוכה ומתאנחת ואומר מי ישימיני כשנים הראשונים שהיתה בית המקדש בנוי בתוכה ואתה יורד משמי מרום ומשרה שכינתך עלי, וכשהייתי מבקש על עוני אתה עונה אותי**, הנה לא סיפא רישא, כי מתחיל בבטחון שאנן ושלוחה שהיה לו, וסיים כימים הראשונים שהיה משרה כשכינתו והיה עונה אותו על עונו, והו"ל למימר כימים הראשונים שהייתי בשלוחה ושאנן כמו שמתחיל. ואי זה ואומר מי ישימיני כימים הראשונים הוא מלתא אחריתי, הו"ל למימר ועוד אמרה, כמו שאמר

אחר זה ועוד אמרה שממה עלי נפשי וכו'. ועוד מאי ועוד אמרה, למה לא כולל בבת אחת שתי אמירות ביחד. גם למה דווקא אמר **זרעו של אברהם שהקריבו קרבנות בתוכו כו' היו שועלים מרקדים בו**, הלא גם היו בני יצחק ויעקב, ולמה מזכיר דווקא אברהם.

אמנם לדברינו הנ"ל דעיקר הוא לצער על שנתרחקה השכינה, וגודל עונותינו שרבו עלינו ואין לנו מכפר עליהם כנ"ל, אבל לא על שאר עניני הגלות אשר הם תפל לזה, כי זה העיקר כנ"ל, וזהו אומרו **זכורה אני בטחון ושאנן ושלוחה שהייתי שרוי בו ועכשיו נתרחק ממני**, ר"ל באמת אני זוכר בכל הטובות ושפעת יפעת ממעל שהיה לי מימי קדם, ואעפ"כ אינני משגיח בכל זה, רק **ואני בוכה ומתאנחת ואומר מי ישימיני כימים הראשונים**, לא למען הטובות והשלוחה, רק זאת מור לי מר שהיתה המקדש בנו בתוכו ואתה משרה שכינתך עלי וכשהייתי מבקש רחמים על עוני אתה עונה אותי ועכשיו אני בבושה וכלימה, כי כל השערים ננעלו מיום שחרב בית המקדש כדאיתא ברז"ל (ברכות ל"ב), וע"ז עיקר הבכיה ואנחה, כי רחק ממני שכינת עוזו, ואין לי במה להתחכפר עוני ונכתם עוני לפניו, זאת נגע עד לבי, אבל על שאר גרם הגלות בעניני הטובות ושלוחה אינני משגיח כ"כ כנ"ל.

ועוד אמרה, ר"ל עוד יותר צער היא מצערת, באשר שראה כי לא די שאינו משרה שכינתו עלינו בבית המקדש, אבל אף גם מאותו מקום מקדש הוא העדר השכינה בעו"ה, ולא נשאר מקום קדושה באשר שועלים הולכים בו, והיינו כמ"ש הזרע ברך שני סדר דברים על מאמר במדרש איכה (ה', י"ח) פעם אחת היו עולים רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה לירושלים והגיעו לצופים קרעו בגדיהם, והגיעו להר הבית ראו שועל יוצא מבית קדשי קדשים התחילו הם בוכים כו', וכתב הזרע ברך שם וז"ל עוד אותו הפרק סבורים היו שאעפ"י שחרב בית המקדש מ"מ נשארו עדיין רושם הקדושה שם בכותל מערבי, ובוודאי אין כח לדור אצל השכינה דהיינו בבית קדשי קדשים שום חיה ועוף, וכאן שראה מבית קדשי קדשים גופא יוצא שועל חשבו שזה מורה אפילו ממקום זה נסתלקה השכינה לגמרי, דאל"כ מקום דכתיב (במדבר י"ח, ז') והזר הקרב יומת, ומשמע דמכל שכן שאין יכול שום דבר טמא והחיצונים לדור שם, וכאן שועלים הלכו בו, על כן היו בוכים על העדר השכינה ממקום קדשי הקדשים, עכ"ל הזרע ברך לענינו שם. וא"כ זהו נמי אמרה של כנסת ישראל, בעוד תוסף צער על יגונה על ההעדר השכינה מקום קדשי הקדשים לגמרי, בראותה שועלים מרקדים בו, אשר הוא היה מקום קדוש ביותר עד שנאמר והזר הקרב יומת כנ"ל, וא"כ שפיר אמר **ועוד אמרה**, היינו עוד הוספת צער על יגונה הראשון כנ"ל, והבן.

ומשום הכי אמרה נמי **זרעו של אברהם**, כי בזה נתעורר אצלה צערה יותר ויותר על מפלתה מימי קדם, והיינו עפ"י מה דאיתא במדרש רבה בראשית פרשה נ"ו ס"ו וז"ל, רבי חפני בר יצחק אמר כל מה שהיה אברהם אבינו עוקד את יצחק בנו מלמטה היה כופת

ואפילו הכי עכשיו שועלים מרקדים בו, דהיינו הטומאה והחיצונים כנ"ל בזרע ברך, ושפיר צערה רב בזה, ומבואר היטב והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל העיקר לצער על העונות וגלות השכינה, כי בצרתם לו צר כאשר הארכת הנה, ולזה כל איש הירא לה' ישב בדד ויזלו עיניו דמעה בכל לילה כמו חצי שעה, ויבכה על חורבן בית המקדש, ובפרט בימים האלה, ומה מאד [נכון] מנהג מדינת פולין אשר הם קבעו בכל יום מבין המצרים אחר חצות להתאסף עשרה בבית הכנסת לקונן על חורבן בית המקדש, ואשרי לאיש אשר ככה יתנהג בימים האלה אף בינו לבין עצמו, לבכות ולעוק בקול מר על גלות השכינה ושפלות התורה בעו"ה, ובפרט בדור הלזה כי ירד נזר התורה מטה מטה, אנא ה' כי שחה לעפר נפשינו קומה עזרתה לנו במהרה בימינו אמן.

הקב"ה שריהם של אומות העולם מלמעלה כו', אלא כיון שישראל הפליגו עצמן בימי ירמיה אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים דאילין כפתיא קיימין כו'. וכתב שם הנזר הקודש בשם חכמי אמת וז"ל, לפי שכולם יונקים משפע גבורת הדינין מדתו של יצחק, ואברהם איש החסד, ועקידתו ליצחק המתיק כח הדינים כמבואר בזוהר (עין זוהר ח"א דף ק"ט), ובוזה נכנעו כל שרי הדינין ונתקשרו בעבותות החסד של אברהם כלפי זרעו לבל ישליטו בהם כו', עד שהוסר הקשרים בימי ירמיה לפי שאז נתמלא סאתן, וכחאי גונא אף מדת הרחמים נהפך לדין כו', ולכן אז הוסר מהם מלך וכהן ע"י שרי הדינים באשר הותרו קשרי הדינים כו' עכ"ל. מכלל דבריו שמענו ע"י אברהם נתקשרו בעבותות, וכפתו כל שרי הדינים ושרי אומות העולם, והנה עכשיו בעת החורבן אפילו הכי בטלו מלך וכהן לעבודת הקרבנות והותרו הקשרים, על זה היה לבה דוה ביותה, ושפיר קאמר זרעו של אברהם היו מקריבין, אברהם דייקא, שהוא היה קושר בעבותות כל שרי דינים,

בתי נפש בית המקדש לשבת נחמו

חדר ב'

דרוש לשבת נחמו על נחמות ציון וירושלים, בניחומי כפליים, נחמו נחמו יאמר ה' שוכן שמים.

ויש לאל ידו להוציא מצרה לרוחה, ובוזה יוסיף לקוות אל ה', ע"ש באורך בעקרים הנ"ל. וכבר ידוע משום הכי נקרא אלהים שהוא תקיף ובעל היכולת. גם זה ידוע כי יום נקם בלבו ולפומי לא גלי, אבל לעת הקץ יגלה לחוץ, וכמ"ש האלשיך ז"ל (תהילים ק"ל) קויתי ה' קותה נפשי ולדברו הוחלתי, שיוציא הדיבור לחוץ ע"ש.

וא"כ זהו אומרו **נחמו נחמו עמי**, ר"ל נחמה אחר נחמה מתנחמים עמי יחד, ובמה, **יאמר אלהיכם**, ר"ל בזה הם מתנחמים תמיד בגלות המור הזה יחד שיאמר אלהיכם, ר"ל עוד יאמר אלהיכם, היינו מה שכעת לבי לפומי לא גליא, יבוא הזמן שיאמר ויגלה לחוץ כנ"ל, והיינו במה שהוא אלהיכם דהיינו תקיף ובעל היכולת כנ"ל, בזה הם מתנחמים יחד תמיד נחמה אחר נחמה בכל שנה ושנה, לקוות לו עוד שיאמר ויגלה הקץ כנ"ל. וסיפר הנביא בזה שבחן של ישראל, אשר באמת היה מן ראוי מתוקף הצרות התכופות זה אחר זה זמן כביה, אשר ממש כל אחד מישראל סובל בגלות ההוא, להתיאש ח"ו מהתקוה, אבל ישראל קדושים הם ומתנחמים יחד, בכל שנה ושנה, שיאמר ה' ויפיה הקץ והבן.

ובזה בארתי המסורה ג' פעמים ונשמע, **נעשה ונשמע** (שמות כ"ד ז'), **ונשמע קולו בבואו אל הקודש** (שם כ"ח ל"ה), **ונשמע פתגם המלך** (מגלת אסתר א' כ'), ולדברינו יאמר כה, דישראל אינם מתיאשים מן הגאולה ח"ו, ותמיד הם אומרים **נעשה ונשמע**, כי עוד יבוא הזמן **ונשמע קולו בבואו אל הקודש**, ר"ל שיבוא כהן גדול

במס' ב"ב פ' המוכר הספינה (ע"ג), **אמר רבה בר בר חנה, לדידי חזי לי אוריאלאי בר יומא דהוי כהר תבוה, והר תבור כמה הוי ארבעה פרסי, וכי משכי דצוארי תלתא פרסי, ומרבעת דרישא פרסא ופלגא, רמא כופתא וסכרא לירדנא** עכ"ל.

תוחלת ישראל ועוצם תקותם בתוקף הצרות הגלות, אשר רבו בו המאות וחלפו למו ממספר אלף, אשר בארץ לא להם המה רועים, עם כל זאת הם מחזיקים בתומת התקוה בכל תוקף, ואינם נרפים ממונה מבלי יצמח יאוש ח"ו בלבותם, רק הם מצפים ומחכים תמיד אל ה' שיוציאם מהרה משעבוד לגאולה, וככה עושים מדי שנה בשנה לקרות אחר שלש פורענות שבע נחמתא, להורות כי הם עדיין לא מתיאשים ח"ו מהגאולה.

וזהו ביאור אצלי (ישעיה מ"א א') **נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם**, והנה כבר הרגישו כולם הכפל (ודברי רז"ל (איכ"ר א' כ"ב) ידוע). גם מאי יאמר, אמר הוה ליה למימר (ועיין בילקוט (רמז תמ"ה)). אמנם י"ל זהו כוונתו, דהנה באמת כבר עבר זמן זמנים טובא אשר במחשכים הושיבני ולא ראו אור בעו"ה עדיין, ואעפ"כ הם מתנחמים יחדיו תמיד שנה אחר שנה ויום אחר יום לאמר, ה' ב"ה יעזור לנו במהרה ותצמח ישועה בקרוב, וכך יאמר נא ישראל תמיד זמן אחר זמן, וזהו נחמה שלהם תמיד כי יהיה התשועה, ואחכה בכל יום שיבוא. והנה בעל העקרים פרק מ"ח כתב, עוצם התקוה להוסיף הוא בא, מחמת כי יחשוב בלבו וידע וישיכל כי אין מעכב ביד ה' מלתת את שאלתו למלאות בקשתו,

והנה הארמתי בזה, כי באלה הדברים בארתי מאמר רז"ל במס' שבת אין ירושלים נפדית אלא בצדקה כו' (ע"ש קל"ט ע"א, וכן איתא במס' סנהדרין פ' חלק (צ"ה)), ויש לדקדק למה דווקא בזכות צדקה נפדית ירושלים. אבל לדברינו הנ"ל ניחא, דעיקר החטא היה דהיו מהפכים מדת הרחמים למדת הדין, ומשום הכי לקו בכפליים כנ"ל, וא"כ הרי אם יהיה הגאולה וודאי צריך לתקן להיפך מדת הדין למדת הרחמים מדה כנגד מדה. ואיתא במדרש (שמות רבה מ"א, א') וז"ל, השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו, ט"ו), בוא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים, שהרי כל השקפה שבתורה היא לרעה שנאמר (בראשית י"ח, ט"ז) וישקיפו על פני סדום כו', חוץ מזו שהיא לטובה שנאמר השקיפה ממעון קדשך, ללמוד שגדול כח מתנות עניים שמהפכת מדת רוגז למדת הרחמים עכ"ל (ועיי' מ"ש מזה בבית המשתה חדר א' ובבית מועד חדר א'). מכלל דבריו שמענו כי ע"י הצדקה מתהפכת מדת הדין למדת הרחמים, וא"כ שפיר קאמר אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, והיינו כיון שחטאו ופגמו בשני מדות והפכו מדת הרחמים למדת הדין, משום הכי צריכין לתקן להיפך דהיינו שיתהפכו מדת הדין למדת הרחמים וכנ"ל, וזה אי אפשר אלא ע"י צדקה כנ"ל והבן ונכון.

♦

ועוד י"ל על פסוק **נחמו נחמו וגו'**, היינו עפ"י מה דאיתא בילקוט שיר השירים (רמז תתקפ"ב) על פסוק (שה"ש א', ד') נגילה ונשמחה בך, וז"ל למה הדבר דומה למלך שאמר לאשתו אי אפשי בך, הרי כל שלי לפניך טולי כל מה שתמצא, וכל כלי טוב שאתה יודעת קחי וצאי לבית אביך, מה עשתה, האכילתו והשקתו וקראה לעבדי בית אביה אמרה להם טלוהו במטתו והוליכוהו לבית אבא, כיון שניעור משנתו אמר מי הביאני כאן, אמרה לו אתה אמרת לי ברור לך הטוב והיפה ולכי לבית אביך, נסתכלתי בכל קנייך ולא מצאתי כלי חמדה יפה ממך. כך אמרו ישראל כו', ה' מנת חלקי (תהלים ט"ז, ה'), אימתי אנו שמחים כשיעלו הגלילות והשכינה בראשם כמה דאת אמר (מכילתא, ב' ג') ויעבור מלכם לפניכם וה' בראשם עכ"ל. מכלל דבריו שמענו כי מכל הטובות והקניינים אינן מחבבין ישראל אלא דביקות בה' ב"ה כנ"ל ה' מנת חלקי.

וזהו אומרו **נחמו נחמו עמי**, ר"ל זאת הוא נחמה כפולה ומכפולת לעמי, **יאמר אלהיכם**, היינו במה שיאמר אלהיכם שהוא אלהיכם ומיוחד אלהותו עליהם, זה הוי אצלם נחמה כפולה ומוכפלת מכל הנחמות הייעודים הטובים, כי אינם משגיחים רק בזה שמייחד אלהותו עליהם, וכנ"ל ה' מנת חלקי והבן.

♦

ועוד י"ל על פסוק הנ"ל **נחמו נחמו עמי וגו'**, בשום לב אל הפסוק שאחריו, **דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאתיה**. ויש לדקדק מאי דברו, קראו. ועוד כי מה נחמה יש בזה שאמר כי מלאה צבאה, מה צריך לומר זה. ואי דפרשו לשון צבא, כי נתמלא מצבאה כפירש"י, הוי

לבית קדשי קדשים כימי קדם, ומתי יהיה זה, **ונשמע פתגם המלך**, היינו בעת שידבר לחוץ קץ הגאולה, כנ"ל באלשיך ולדברו הוחלתי, וכדאיתא בשבת קל"ח ע"ב דבר ה' זהו הקץ ע"ש, וא"כ זהו ונשמע פתגם המלך והבן.

או י"ל כסגנון הנ"ל אך ביותר ביאור, היינו עפ"י מה דאיתא בזוהר חדש איכה (דף נ"ה) בכל לילה ולילה קל מרירת דכאיבא דציון אשתמע מרום רקיעא לתתא ומתתא לרקיע, געת ומיללת צווחת בקול מרירו ואמרית מדבחי מרבחי פרנסתי דמרוות לי בכמה ניסוכין בכמה עולין דכין קדישין, אן אשכח לך אן אשתא דלך, געת ומיללת ובכת בקול עצב כו', אסתכלת באתר דכרובים צווחת בקל מרירו וארימת קלא ואמרת ערסי ערסי אתר דבית מותבי, אתר דבי פרוכתא וכפורתא בך, רבון עלמא הוי אתי לגבי כו' ע"ש. מכלל דבריו שמענו כי בכל לילה ולילה השכינה באה אל מקום מקדש לבכות בקול מרירו על חורבן בית המקדש, ומזה ראייה כי לא ח"ו מאוס מאסת בנו, ועוד חזון למועד. וזהו אומרו, אף שהאריכות הגלות זה זמן כביר, אעפ"כ **נעשה ונשמע** ונחזיק במצות ה' ב"ה, ובל נתיאש מהגאולה ח"ו, והא ראייה **ונשמע קולו בבואו אל הקודש**, ר"ל הלא תמיד אנו שומעין קולו בבואו אל הקודש בכל לילה ולילה, ומזה ראייה שעוד יבוא הזמן **ונשמע פתגם המלך**, היינו שידבר הקץ ויגלה לחוץ כנ"ל והבן.

♦

ועוד י"ל על כוונת הכתוב הנ"ל באומרו **נחמו נחמו עמי וגו'**, היינו עפ"י מה שהבאתי לעיל בחדר א' (לבין המצרים) בשם נזר הקודש () על הא דאיתא ברז"ל (איכ"ר א', כ"ב) חטאו בכפליים ולקו בכפליים ואף מתנחמים בכפליים שנאמר נחמו נחמו עמי, וכתב הנזר הקודש על זה, הביאור הוא עפ"י הנודע שהעולם מתנהג בהנהגת זוגות כפולות בבחינת ב' ידיים, יד ימין מצד הרחמים וחסד, ויד שמאל מצד מדת הדין, וכנגדם ב' שמות הווי' ואדני, ורשעים פוגמים בשניהם ונפרעים משניהם, וכדאמרין (עיי' ב"ר ל"ג, ג') ארורים רשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין, והוא שם הווי' מקור הרחמים, וכן להיפך המכשיר מעשיו בתשובה מתקן שניהם, וזוכה לרב טוב וברכה אף במדת הדין הוא מדרגת שם אדני, וכדאמרין (שם) אשרי הצדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים. והיינו דאמרין חטאו בכפליים, שפגמו בב' מדות מדת הרחמים ומדת הדין אשר כנגדם ב' שמות הווי' אדני, ולכך כנגדם לקו אף בכפליים, ואף כך מתנחמים בכפליים כדכתיב נחמו נחמו עמי, להורות שלעתיד בשעת התיקון יהיה להם נחמה כפולה בב' מדות מדת הרחמים ומדת הדין, כי אז גם מדת הדין יתהפך לרחמים גמורים עכ"ל, (ע"ש שמאריך בזה, ועיי' בבית זה לעיל חדר א' מ"ש מזה).

וזהו אומרו **נחמו נחמו עמי**, ר"ל נחמה כפולה תהיה לכם כנ"ל. ובמה יהיה הנחמה כפולה, לזה מסיים **שיאמר אלהיכם**, ר"ל הנחמה עצמה יאמר אלהיכם שהוא מדת הדין כנודע, דמדת הדין יתהפך לרחמים, וזהו וודאי נחמה כפולה, והבן.

למימר יתמלא צבאה, מאי כי מלאה בלשון עבה ולפרשו הב' לשון צבא לאנוש דהוא הזמן קצוב, א"כ מאי נפק"מ בזה. וגם מאי כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה', וההמשך קושי הבנה. ומתחילה אלהיכם והדר ה'. גם מאי כפליים בכל חטאתיה.

אבל י"ל בהקדים דברי המקונן במגלת איכה (א', י"ב) לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו, ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שממה כל היום דוה, נשקד עול פשעי בידו ישתרגו עלו על צווארי הכשיל כחי נתנני ה' בידי לא אוכל קום. ומדקדק הפרשת דרכים בדרך עצב (דרוש כ"ג) למה ברעות הללו הפליא לקונן ולומר לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי, בתחלת הקינה שהתחיל לספר כל הרעות שבאו עלינו היה לו לומר לא אליכם כל עוברי דרך וגו', ומה נשתנו צרות אלו שאמר לא אליכם כו' טפי מצרות הראשונות. ועוד השיבני אחור אין לו מובן לפי הפשט. ועוד יש לדקדק במה שאמר נשקד עול פשעי בידו, דמלת בידו היא מיותרת, כי מי לא ידע בכל אלה כי מיד ה' עשתה זאת, ע"ש בפרשת דרכים. ולי נראה עוד לדקדק על כפל דבריו, נשקד עול פשעי וגו', והדר ישתרגו עלו על צווארי, וגם מאי הכשיל כחי נתנני בידי לא אוכל קום. גם הא דאמר אשר ה' הוגה, מאי לשון הוגה (ופירש"י ידוע).

אמנם י"ל עפ"י מה דאיתא במדרש רבה בראשית פרשה ל"ט סי' י"ט (לפנינו סי' י"ב) החמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מבכבודו, בכבודו כתיב (ש"א ב', ל') מכבדי אכבד ובזי יקלו, ע"י אחרים, ובכבודו של צדיק כתיב (בראשית י"ב, ג') ואברכה מברכין ומקלליך אאור אנא עכ"ל, וכתב הנזר הקודש שם וז"ל, ובזי יקלו, הקשה היפה תואר מהא דאמרינן במדבר רבה פרשה ח' (ס"ג) ובפ' חלק (סנהדרין צ"ה) פרעה שחירף בעצמו פרע לו הקב"ה בעצמו לחלוק לו כבוד, סנחריב שחירף ע"י שליח נפרע ע"י שליח, דמשמע איפכא דע"י שליח חמיר טפי. ונ"ל דלא קשיא מידי, דהכא מיירי בעיקר גזירת המשפט והדין שעל זה אמר ובזי יקלו ע"י אחרים, כי מן הסתם אין ה' מייחד שמו על הרעה, והדין נגזר ע"י מלאכי עליון שלמעלה, אבל בדבר הנוגע בכבוד הצדיקים הקב"ה בעצמו מטפל בדין שאז הוא דין קשה ביותר כמפורש בזוהר נח (ל"מ). ועיין לעיל בחדר א' בד"ה וזהו כוונת הכתוב מי נתן למשיסה שלכאורה כתב להיפוך, אבל התם בפ' חלק מיירי בקיום הדין דהיינו כשהפורענות הדין יוצא לפועל, ובזה וודאי יש כבוד יותר בהיותו ע"י הקב"ה בעצמו מבהיותו ע"י שליח עכ"ל (ע"ש שמביא ראייה לזה). מכלל דבריו שמענו, אם הדין יוצא לפועל ע"י שליח גרע טפי מהיוצא לפועל ע"י הקב"ה, ולהיפך בגזירת משפט הדין הוא גרע טפי אם הקב"ה בעצמו מטפל בדין כי אז הדין קשה כנ"ל.

ולפ"ז זהו התחלת דברי המקונן, לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי, ר"ל הלא מן הסתם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כנ"ל, ועתה ממילא הביטה במה אשר עולל לי, והיינו אשר ה' הוגה ביום חרון אפו, ה' הוגה דייקא, והוגה הוא

לשון דיבור (כמו לא יהגו בגרונם (תהלים קט"ו, ז') וכמותו רבות), ומשום הכי כתיב הוגה, ור"ל ה' דיבר גזר דיני ולא ע"י אחרים, וזהו משפטי קשה מאד, אשר מן הסתם אין מייחד שמו על הרעה כנ"ל, ואצלי לא נהג כן, ולא די שהיה גזירת דיני ע"י הקב"ה בעצמו, עכ"פ גם קיום דין ג"כ הוי על ידו ובכבודו ובעצמו, אבל באמת ממרום שלח אש, ר"ל קיום הדין היה ע"י שליח, וממילא לא היה לי לכבוד, רק השיבני אחור, כדאיתא במדרש (הובא בפרשת דרכים דרוש כ"ג) מאי דכתיב השיבני אחור, אמר ר' יצחק כדבר הנמאס שאדם משליכו מלפניו לאחריו ע"ש, וא"כ ממילא בזה שקיום הדין היה ע"י השליח השיבני אחור כדבר הנמאס ולא רצה לחלוק לי כבוד ע"י עצמו, (ועיין בפרשת דרכים שפירש ג"כ מלת השיבני אחור לענינו שם כה), וא"כ נתנני שממה כל היום דוה, ר"ל בצרה כפולה ומוכפלת כזו, שגזר דיני היה על ידו, וקיום הדין היה ע"י השליח, בזה אני כל היום דוה ושממה ואין לי עוד מנחם כלל.

לזה אמר משום הכי היה כ"כ משפטי חזק, נשקד עול פשעי בידו, והיינו עפ"י מה דאיתא ברז"ל מס' ראש השנה י"ז א', תנא דבי [רבין] ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, אמר רבא ועון עצמו אינו נמוחק, דאי איכא רובא עונות מיחשיב בהדיהו עכ"ל, מכלל דבריו שמענו כי קב"ה מעביר עון ראשון ראשון, אבל באיכא רוב עונות מחשב גם ראשונים בהדיהו. תו אקדים מה דאיתא בקדושין (ב:) אלמלא עזרו לא היה יכול לו, וכתבו הרמב"ם ושאר מפרשים, דכל זה אם לא רבו חטאיו, אבל אם אדם חוטא יותר מדי ונתמלא סאתו, אז אדרבה אין מספיקין בידו לעשות תשובה (ועיין בזה בנזר הקודש דף ר"ז) ((. וזהו שאמר משום הכי היה משפטי כפולה ומוכפלת כנ"ל, כי נשקד עול פשעי בידו, כפירש"י מסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מניינם ותשלומיהם, פשעי בידו דייקא, ר"ל לזכרון היו פשעי בידו מסומנים ולא היה מעביר ראשון ראשון כהמדה, רק נשאר מסומנים לזכרון בידו, ומטעם ישתרגו עלו על צווארי, כפירש"י נעשו קליעות קליעות ועלו על צווארי, והיינו ריבוי העונות, ומשום הכי היה גם ראשונות נשאר בידו, כנ"ל אי איכא רוב עונות מחשב בהדיהו, וממילא נמי הכשיל כחי, היינו נגד יצה"ה, כי כיון שרבו עונות אינו מסייע לו, וממילא הכשיל כחי, ונתנני בידי לא אוכל קום, שהיצר הרע מתגבר בכל יום ויום ואלמלא עזרו אינו יכול לו, וברוב עונות ונתמלא הסאה אין מסייעין לו מן השמים כנ"ל, וממילא לא אוכל קום והבן (ועיין באהבת יהונתן דוגמא לזה הפירוש על לא אוכל קום).

כלל דברינו כי הצרה היה כפולה ומוכפלת, גזירת דין ע"י הקב"ה וקיום הדין ע"י השליח, וכבר נזכר לעיל דברי רז"ל לקו בכפליים ומתנחמים בכפליים. וא"כ זהו שאמר **נחמו נחמו עמי, ר"ל נחמה כפולה תהיה לך, חדא יאמר אלהיכם, וחדא דברו על לב ירושלים** היינו ע"י שליח, כנ"ל בפורעניות, כזה יהיה הנחמה בכפליים. והא דאמרתי לך דברו והדר **וקראו אליה**, היינו כי שתי זמנים יש לגאולה, זכה אחישנה לא זכה בעתו כדאיתא פ' חלק (סנהדרין צ"ח), והנה דיבור הוא מקרוב, וקריאה מרחוק כנודע (ועיין בש"ך סדר ויקרא (ד"ה עוד

כביכול אינו מעמיד ואינו משליט עליכם אלא אני, וכן הוא אומר (תהלים קכ"ד, ד') הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, עכ"ל.

♦

ואגב דאירינן ביה אכתוב מ"ש על מדרש הנ"ל, אשר ראיתי בפרשת דרכים דרך הערבה דרוש כ"ב מדקדק, וז"ל דמה קשר יש לזה הפסוק עם הפסוק הקודם (שמות י"ט, ה') ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי וגו' עכ"ל הפרשת דרכים הנ"ל. אבל י"ל עפ"י מה דיש לדקדק עוד מאי ועתה אם שמוע, מלת ועתה קושי הבנה (ופירש"י ידוע). ועוד מאי כי לי כל הארץ, ורש"י פירש כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום, וכן פירש הרשב"ם כי לי כל הארץ וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם אתכם לבדכם ע"ש, וקשה הא באמת חזר על הכל האומות קודם מתן תורה אך לא רצו לקבלוה כדכתיב (דברים ל"ג, ב') וזרח משעיר הופיע מהר פארן כדאיתא במדרש (ילק"ש רמז תתקנ"א, וגמ' ע"ז ב.). ועוד יש לדקדק מאי ואתם תהיו לי, מלת ואתם הוא למוות, והוי סגי באומרו ממלכת כהנים וגוי קדוש תהיו לי, כמו דכתיב (שמות כ"ב, ל') ואנשי קודש תהיו לי, ומאי ואתם תהיו לי.

אבל י"ל עפ"י מ"ש האלשיך ז"ל בסדר וזאת הברכה על פסוק ה' מסיני בא וזרח משעיר וגו', וז"ל כי הלא ה' לישראל מסיני בא בכבודו ובעצמו להקביל פניהם, משא"כ לעשו וישמעאל כי לא הלך אליהם בעצמו, רק וזרח משעיר, כי לא בא שמה עיקר שכינה כי אם למה שמלא כל הארץ כבודו מאתו התפשטות כבודו הנמצא שם זרח לדבר עם השה, וזהו אומרו משעיר, שהוא מהנמצא משעיר, ועל דרך זה הופיע מהר פארן, הנה לישראל יתרון עצום ורב על האומות, עכ"ל ע"ש.

והנה בסדר יתרו שם כתיב מקודם (שמות י"ט, ד') אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, הנה מזה משמע שה' ב"ה יצא להקביל פניהם והביאם לפניו, (וע"ש באלשיך סדר יתרו שכ"כ בהדיא), ועוד ואביא אתכם אלי, היינו אלי ממש ולא בהתפשטות כבודי לבד. ומשום הכי שפיר אמר ועתה, ועתה דייקא, אחר הודעתך כל אלה אשר עשיתי לך, ממילא תדעו נאמנה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואפילו הכי לא בחרתי כי אם אתכם לבדכם כפירוש רש"י והרשב"ם הנ"ל, כי אף שחזרתי עליהם ג"כ לא היה רק במלא כל הארץ כבודי, על כן בהתפשטות כבודי שם משם זרח לדבר עם השר כנ"ל באלשיך, אבל לכם לא עשיתי כן רק ואביא אתכם אלי, אלי ממש כנ"ל, וגם יצאתי לקבל פניהם להביאכם לפני כנ"ל, וא"כ רב ועצום היתרון לכם מכל האומות, וממילא תדעו נאמנה אם תשמעו בקולי והייתם סגולה מכל העמים, והבן.

ועוד יש יתרון אחר לישראל על האומות, עפ"י מה דאיתא במדרש רבה שמות פרשה ט"ו (לפנינו י"ז, ב') על פסוק (שה"ש ב', ג') כתפוח בעצי

(במדרש). והנה אחישנה יכול להיות בכל שעה ורגע כדאיתא ברז"ל פ' חלק (שם) היום אתינא, היום אם בקולו תשמעו, משא"כ בעתו הוא זמן רחוק מאד כנודע. וזהו אומרו דברו על לב ירושלים וקראו אליה, היינו דיבור וקריאה, ומה דמסיים מתחיל היינו הקריאה היא, **כי מלאה צבאה** היינו בעתו, דאז הוא עדיין רחוק מירושלים, כי הוא בזמן המאוחר מאד, ומשום הכי אמר קראו אליה, אבל דברו הוא **כי נרצה עונה**, היינו בזכה כי אז אחישנה וקרוב אליה בכל שעה ורגע כנ"ל. וא"ת א"כ אם אנחנו מנחמים לירושלים למה אמר יאמרו אלהיכם, לזה אמר **כי לקחה מיד ה'**, ר"ל כוס של פורעניות לקחה מיד ה' כפירש"י, משום הכי נמי התנחומין צריך להיות ע"י הקב"ה, ובשליח נמי באו התנחומין, **כי כפליים בכל חטאתיה**, ר"ל כי לקחה כפליים ע"י הקב"ה וע"י שליח כנ"ל, וזהו היה בכל חטאתיה, שהיה ריבוי עונות גם הראשונים היו בהדיהו כנ"ל, וא"כ ממילא משום הכי ג"כ התנחומין הם ע"י קב"ה וע"י נביאו והבן.

או י"ל עפ"י מה דאיתא בנזר הקודש () משום הכי הקב"ה אין מצרף מחשבה רע למעשה אצל ישראל (קדושין ל"ט, ט:), כי אין מייחד שמו על הרעה, וא"כ דן ע"י שליח ושלוחי דינים אינם יודעים המחשבה ע"ש. והנה איתא בזרע ברך חטאו בכפליים היינו במעשה ובמחשבה, ומשום הכי לקו בכפליים (ע"ש בזרע ברך שני סדר ואתחנן). וא"כ זהו אומרו **כי לקחה מיד ה'**, ר"ל כנ"ל ה' בעצמו לקחה כוס של פורעניות, וראייה **כפליים בכל חטאתיה**, ר"ל כי לקחה בכפליים היינו על מעשה ומחשבה, והא אין שלוחי דינים יודעין מחשבה, אלא ודאי שהיה ע"י ה', ומשום הכי התנחומין ג"כ ע"י הקב"ה, ומשום הכי **נחמו נחמו יאמרו אלהיכם**, דהוא מדת הדין, כי לקחה מיד ה' דהוא מדת הרחמים כנודע, וא"כ כמו דלקו שנהפך מדת הרחמים למדת הדין, ככה יהיה הנחמה כי יתהפך מדת הדין למדת הרחמים, כנ"ל כבר מזה (באופן שני) והבן.

וזהו שאמר נמי בתר הכי שם בישעיה (ישעיה מ', ג') קול קורא במדבר פנו דרך ה', דהוא מדת הרחמים, וישרו בערבה מסלה לאלהינו, דהוא מדת הדין, כי שניהם יסכימו לטובה המדת הרחמים והמדת הדין כנ"ל, והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל ח"ו לבל יתייאש מהגאולה, ואם יתמהמה חכה לו, כי עוד ישוּבו לביצרון אסירי התקוה, כי זה העיקר התקוה והתוחלת והבטחון לה' ב"ה, אשר יש לאל ידו להוציאנו מצרה לרוחה כנ"ל, אך העיקר אחינו בני ישראל תליא בנו ע"י תשובה ומעשים טובים, כדאיתא ברז"ל (סנהדרין צ"א:), כל הקיצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, ואם לא נחזור מעצמינו יעמוד מלך כהמן אשר יחזור אותנו בעל כרחינו, וכן איתא בזוהר נשא ברעיא מהימנא (ח"ג קכ"ב:), וגם התורה, כדאיתא בזוהר (ח"ג ר"ע), בזכות אורייתא יתובין לארעא (ועיין מזה לעיל בבית מועד חדר ד'), כי מחמת התורה אנו תחת הקב"ה ונקראים עם ה', וכדאיתא במדרש מכילתא (בחדש פר' ב', ובילק"ש רמז רע"ו) גבי מתן תורה דכתיב (שמות י"ט, ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים,

לשאר העמים, אבל ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ואתם דיִיקא, ר"ל אתם ישראל תהיו לי ממלכת כהנים, כי ע"י היותכם משרתים אותי, תקנו מלוכה להשתרר בעולמות ובכל המערכות כנ"ל שהתורה מכרזת בי מלכים ימלוכו, (ועיין באלשיך סדר יתרו שפירש ג"כ כך לענינו שם), וזהו דווקא ואתם, כי לכם גלית סודות התורה, ויש לכם טעם וריח, וממילא בזה תזכו למלוכה ושררות להשתרר בכל כנ"ל, אבל להאומות לא גלית רק חוקים כגזירת המלך, ובזה וודאי לא היו זכו למלוכה שלמה כנ"ל והבן.

והנה לעיל בבית המשתה חדר ב' כתבתי למה באמת דווקא לישראל גילה התורה בטעם וריח ולא לאומות, היינו כי אור התורה העליונה ואור נשמת הצדיקים הוא שורש אחד כדאיתא בזוהר (), ומשום הכי דווקא ישראל זכו לאור התורה העליונה דהם הסודות, (ועיין לעיל באריכות מזה). וזה מבואר כמה פעמים משום הכי נקראים ישראל קדושים, מחמת נשמתם אשר היא חלק אלהי ממעל ע"ש. וזהו אומרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, היינו אתם דיִיקא, תהיו לי ע"י כהנים משרתים ה' תזכו למלוכה כנ"ל ע"י סודות התורה, ומטעם דווקא אתם, לזה אמר וגוי קדוש, ר"ל אתם הם גוי קדוש מצד הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל, וממילא יש להם דביקות באור התורה העליונה, כי אור התורה העליונה ואור נשמת הצדיקים הכל אחד, והבן.

או י"ל כך על מלת ואתם תהיו לי וגו', דהנה לעיל בבית המשתה חדר ג' ובבית מועד חדר ב' הבאתי בשם הגאון האמיתי מה"ו **יהונתן ז"ל**, על הא דאומרים אשר בחר בנו [מכל העמים] ונתן לנו [את] תורתו, והלא רצה ליתן גם להאומות. אבל עפ"י כי רבים חכמי התולדה ובראשם הרב אבן עזרא (בכמה מקומות בספרי. לדוגמא שמות ל"ג, כ"א) חושבין כי יש כח ביד המזל לגרום לאדם כפי תולדות שלו, אם יהיה רע או טוב גנב או צנוע, כמ"ש (שבת קנ"ו). מאן דבמאדים שופך דמים מאן דבחמה זנאי כו', אבל הרמב"ם ז"ל (שמונה פרקים פ"ח, ועוד) חולק ע"ז, וטענתו דא"כ אף תפר היראה ויש ביטול לקיים התורה ושכר ועונש, היות האדם מוכרח מפי המזל להרע, ואם המזל גורם להרע או להטיב איה איפיה שמירת המצוות והתורה בכללה, אך כבר אמרו (גמ' שבת שם) אין מזל לישראל כו', כי ה' הגביה אותנו לבל תשלוט בנו המזלות ואנו למעלה מהמזלות, ולכך אנו יכולין לשמור התורה, כי אין המזל מכריע אותנו לשום דבר, ולזאת הסיבה מאנו כל העמים לקבל התורה, מחמת היותם תחת המזלות וכמעט ידיהם אסורות כנ"ל, זולת נחנו עם ה'. ומזה תבין מה שאנו אומרים אשר בחר בנו כו' ונתן לנו התורה, דזהו הבחירה אשר הגביה אותנו למעלה מהמזלות וע"י זה יכולנו לקבל התורה, כי לא היה ביד המזל להכריע אותנו בשמירת המצוות, ולולי זאת לא היה באפשר כמעט לקבל התורה, עכ"ל ודפח"ה.

וא"כ זהו אומרו והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, כפירוש רש"י ורשב"ם הנ"ל לי כל הארץ ואפילו הכי לא בחרתי מכל העולם אלא אתכם לבדכם כנ"ל, וא"ת הא חזר על כל האומות ולא רצו לקבלה כנ"ל, לזה אמר ואתם תהיו לי, ר"ל אתם תהיו לי כנ"ל במדרש

היער כן דודי בין הבנים בצילו חמדתי ישבתי, מה אילן תפוח בעצי היער נראה לעין בלא כלום כאלו גם הוא מעצי היער, ובאמת יש בו טעם וריח, כך כשהחזיר התורה על האומות ה' התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש, ובאמת יש בו טעם וריח, שנאמר (תהלים ל"ה ט') טעמו וראו כי טוב ה', וריח שלמותיך כריח לבנון (שה"ש ד' י"א), אבל ישראל אומרים אנו יודעים כחה של תורה שיש בו טעם וריח, ולפיכך אין אנו זזים מקב"ה ותורתו שנאמר בצילו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי. והנה המפורשים כתבו למה באמת האומות לא היה להם טעם וריח בתורה משא"כ לישראל, הענין הוא לפי שקב"ה לא גילה לאומות סודות התורה רק אמר להם חוקים כגזירת המלך, וגם לא גילה להם שכר התורה הרוחנית, משום הכי הוי בעיניהם כדבר שאין בו ממש ובלא טעם וריח, אבל לישראל גילה בשעת מתן תורה סוד הנסתר שהוא חמדה גנוזה שחמדו מלאכי השרת, לכך ידעו שיש בה טעם וריח. וכה"ג אמרין נמי בסדר ויקרא במדרש רבה פרשה ג' (ס"ג ג') אפילו העכו"ם אם היו מכירין בחכמה ובינה והיו מגיעים לגופה של תורה היו אוהבים אותה אהבה גמורה עכ"ל ע"ש, (ועיין מזה לעיל בבית המשתה חדר ב' ובבית מועד חדר א' וחדר ג' באריכות ולנפשיך יונעם), מכלל דברינו שמענו כי להאומות לא גילה סודות התורה.

תו אקדים מ"ש האלשיך ז"ל במשלי ח' (פסוק ט"ו) על פסוק בי מלכים ימלוכו וכו', וז"ל עוד תשוב תורה האמיתית הביטו וראו מעלת הדבקים בו אשר איננה כנצמדים בילדי נכרים, כי הלא בי מלכים ימלוכו כו', משא"כ לחכמי ילדי נכרים, ולבל יאמר איש [איה] מלכות רבי חנינא בן דוסא שלא השיגה ידו כי אם קב חרובין (ברכות י"ז), אך הוא ענין מאמר ספר הזהר (עיין הקדמות הזהר דף ט') על פסוק (ירמיה י' ז') מי לא ייראך מלך הגוים וגו' כי בכל חכמי כו' מאין כמוך, שהקשה וכי בחכמי ישראל יש כמוהו, ותירצו כי הן זאת מעלת חכמי תורת ה' שיעשו כמעשיו יתברך ושולטים ומולכים מלכות שלמה בעולם, מי מחכמי הגוים יעמוד שמש כיהושע, או ישתיק תנועת שמים וארץ כמשה, או ימטיר בבוקר לא עבות, לולא צדיק מושל ביראת אלהים, כי כל העולם ומערכותיו נתונים נתונים לו כנודע, ואיה איפיה מלך גדול ממנו ישתרר גם ישתרר בעולם כמוהו, האם היה בהבלי הגוים כמעשים האלה יעשו, וזה כי בכל חכמי הגוים מאין כמוך, אך בישראל ישנם. וזה אחשוב אמר שלמה ברוח קדשו, כי התורה אמרה בי מלכים מאן מלכי רבנן ימלוכו וישתדרו מלכות שלמה בעולם, משא"כ חכמי ילדי נכרים כמדובר עכ"ל האלשיך הנ"ל. מכלל דברינו שמענו ע"י התורה יש מלוכה ושררה להשתרר על כל מערכות השמים, כאשר עשו יהושע ומשה ושאר גדולי הדור כנודע מדברי חז"ל.

והנה כל זה הכל מסודות התורה כנודע, כי ע"י הסודות וכוונת התורה יודעים להשביע את כל ולעשות כחפצם כנודע, אבל בתורה הפשוטי בלתי אפשר לזכות לזה כאשר ידוע ומפורסם. וא"כ זהו אומרו כי לי כל הארץ, ואפילו הכי לא בחרתי בשאר העמים רק בכם כנ"ל, והא דחזרתי על כל העמים לא היה רק וזרז משעיר כנ"ל, אבל אצליכם יצאתי ואביא אתכם אלי. ועוד, אף שרציתי ליתן התורה גם

אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים, ולא בקיצור איה ה' אשר הביאנו לארץ הכרמל וגו'. ולי יש עוד לדקדק מאי כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל, דהוא כפל, והוי סגי באומרו מה מצאו בי עול וילכו אחרי ההבל וגו'. גם מאי ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול מפריה וגו', מאי נפק"מ בזה אם היה מביא לאכול או לשנות. ועוד מאי ותבואו ותטמאו את ארצי, למה לא אמר את הארץ כמו שהתחיל ואביא אתכם אל ארץ וגו'.

אבל לדברינו הנ"ל יבוא באורם על נכון, רק אקדים מה דאיתא במס' שבת (דף פ"ח.) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט, י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית כו', אמר רבא מכאן מודעה רבה לאורייתא, וכתב הפרשת דרכים בדרך הערבה (דרוש כ"ב) הא דהיה להם מודעה היינו דווקא ביתר המצות אשר צוה ה' את ישראל יותר מבני נח, אבל בשבע מצות בני נח פשיטא שלא נתן להם הארץ אלא בתנאי שישמרו אותם, שהרי מה שגירש שבעה עממין מארץ ישראל הוא משום דלא קיימו שבע מצוות, וכמו שמצינו בפרשת העריות (ויקרא י"ח, כ"ד) כי בכל אלה נטמאו הגוים ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה, וגבי עבודה זרה ואביזרייהו כתיב בפ' שופטים (דברים י"ח, י"ב) ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך, וא"כ מאחר שה' גירש שבעה עממין בשביל אלו התועבות, מהיכי תיתי שישראל יעשו אותם וישבו על הארץ עכ"ל, ע"ש שמאריך בדברי הללו.

תו אקדים דבן נח אינו מצווה על שיתוף (ועיין באו"ח סי' קנ"ו בהגהה). עוד אקדים מה דאיתא במדרש (איכ"ר פתיחתא סי' י') על הא דעבדו עבודה זרה בארץ ישראל, ויעזבו את ה' (שופטים י', ו'), איני יודע שלא עבדוהו, אלא אפילו בשותפות לא עבדוהו, אמר הקב"ה הלוואי ועשוני כגרמזי זו שבא באחרונה (ע"ש בשופטים). מכלל דברינו שמענו שבימי שופטים אפילו ע"י שיתוף לא עבדוהו ה'.

וא"כ זהו התחלת דברי ירמיה הנ"ל **מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל וההבל**, ר"ל כי מעלי רחקו לגמרי, וילכו אחרי ההבל, בשלמא אם היו עושים אותי עכ"פ כגרמזי זו שבא באחרונה, דהיינו בשיתוף, היה להם התנצלות טענת מודעה על התורה והמצות כנ"ל, אבל עכשיו כי רחקו מעלי לגמרי וילכו אחרי ההבל, הנה ע"ז גם בן נח מצוה, שעבודה זרה משבע מצות הן, ובזה לא שייך מודעה כנ"ל בפרשת דרכים.

והנה איתא בפסיקתא () עוד, שלא היה להם מודעה כלל כנ"ל בשמם, והיינו כיון שבתחלה לא פדאן ממצרים אלא לשם עבדות להיות הוא אדון להם והם עבדיו, והאדון כופה לעבדו לכל עבודתו כרצונו, וא"כ בדין כפאן, (ועיין בזה בנזר הקודש דף שע"ט ע"ד).

ועוד איתא בפרשת דרכים הנ"ל, כי כבר קבלו בערבות מואב ולא היה להם שוב מודעה. אך הביא בשם ר"י (מואב במדרכי מס' שבועות פ"ג סי' תשנ"ז) דרצה לומר דהוי אונס ג"כ בערבות מואב, דהתם נמי היו יריאים מהקב"ה שלא יכניסם לארץ ישראל, אבל המוהרי"ק (שו"ת מהרי"ק שורש ס"ג) חולק ע"ז וכתב מניעת הטוב לא הוי אונס, והכנסתם לארץ ישראל

מכילתא איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני, וא"כ יתרון רב ועצום יש לך בזה, כי שאר העמים היה המזל מכריע אותם בקבלת התורה והמצוות, כי הם תחת המזלות והמזלות משליטים עליהם, אבל אתה אינם תחת שליטת מזלות רק שאני משלתי עליכם, וא"כ שפיר והייתם סגולה מכל העמים במה שהגבהתי אתכם למעלה מהמזלות כנ"ל, ואדרבה תהיו ממלכת כהנים, לכם יהיה מלוכה לשלוט במזלות כמו יהושע בשמש ומשה בתנועת שמים וארץ, כנ"ל באלשיך על בי מלכים ימלוכו וכנ"ל באופן ראשון, ומתורץ מדרש הנ"ל, ויש שפיר שייכות הך דרש הכא והבן.

♦

ובאופן אחר י"ל על מקראי קודש הנ"ל, עפ"י מה דפסקינן (ב"ק ק"ג, ב"ב נ"ד) דינא דמלכותא דינא, וכתב הר"ן בפ"ד דנדרים (כ"ח.) דדווקא במלכי אומות העולם אמרינן דינא דמלכותא דינא, מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצוותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא לפי שארץ ישראל כל ישראל שותפים בה עכ"ל ע"ש. ולפ"ז ממילא אף שהאומות לא היו רוצים לקבל התורה, אבל היה קב"ה יכול לכופ אותם מצד דינא דמלכותא, כי לה' הארץ ומלואה, וא"כ היה יכול בוודאי לכופם לקבל התורה, אך קב"ה לא רצה לבחור רק בישראל כי הם עם סגולתו. תו אקדים מה שפירש"י (שמות כ', ב') אנכי [ה' אלקיך] אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כדאי ההוצאה שתהיו משועבדים לי עכ"ל. וכן איתא בפסיקתא (שם) בהדיא, בשביל שהוציא אותם ממצרים ולקח לו לעבדים וראוי לעבד לציית מה שיאמר לו רבו ולעבדוהו בעבדות שלו ע"ש.

וא"כ לפ"ז זהו אומרו אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי, ועתה ר"ל ועתה אף עתה אשר עשיתי לכם כל אלה, וא"כ בודאי מוטל עליכם לעשות כל אשר אצוה אתכם, ואין בזה לכם שום יתרון ומעלה אם שתקיימו מצותי, אפילו הכי אני מודיע לכם אם שמוע תשמע בקולי ושמרתם בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים, ר"ל יהיה לכם יתר שאת על כל העמים בזה ותהיו לי עם סגולה, וא"ת האיך אוכל לבחור עם אחי, בשלמא אתכם הוצאתי ממצרים וכדאי הוצאה זו להיות משועבדים לי כנ"ל, אבל עם אחר מהיכי תיתי צריכין לקיימן מצותי, לזה אמר כי לי כל הארץ, וא"כ הרי אוכל לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש ואכלה אתכם מן הארץ כנ"ל בהר"ן מצד דינא דמלכותא, ואפילו הכי לא בחרתי רק בכם כי עם סגולה אתם לי והבן.

♦

ובאלה הדברים בארתי פסוקי ירמיה סי' ב' (פסוק ה"ז) וזה תארם, **שמעו דבר ה' [וגו'] מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל וההבל**, ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים המוליך אותנו במדבר וגו', ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול מפריה וטובה ותבואו ותטמאו את ארצו ונחלתי שמותם לתועבה, והנה רוב המפורשים דקדקו למה הזכיר דווקא ולא

היה רק מניעת הטובה. אבל כתב שם אי אברהם קנה ארץ ישראל וא"כ הוי שלהם, ושפיר הוי אונס אם מחמת ישראלם שלא יטול את שלהם מידם, ע"ש במהרי"ק ובפרשת דרכים הנ"ל באריכות.

ולפ"ז מה נמרצו אמרי יושר דברי ה' באומרו כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל, וא"כ ליכא טענת אונס, דכבר הוא משבע מצות כנ"ל. ועוד **ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים**, וא"כ משם לקח לו אותנו לעבדים, ויש ביד האדון לכופו את עבדו לכל מה שירצה כנ"ל בפסיקתא. ועוד **המוליך אותנו במדבר וגו' ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול מפריה וטובה**, וא"כ הרי לא היה רק מניעת הטובה בערבות מואב יראתכם שלכם, דאינו רק לאכול מפריה וטובה, וממילא אם לא הייתי מכניס אתכם לארץ ישראל לא היה רק מניעת הטובה וזה לא הוי אונס כנ"ל במהרי"ק ופרשת דרכים. וא"ת הא אברהם קנה והוי אונס שלא אטול שלכם מידכם כנ"ל, לזה אמר **ותבואו ותטמאו את ארצי**, את ארצי דייקא, **ונחלתי שמתם לתועבה**, ר"ל לא היה שלכם רק שלי, כי נתן להם ארצות גוים רק בעבור ישמרו חוקיו, אבל זולת זה הוי שלי, וא"כ שפיר לא היה להם שום טענת מודעה כלל, **לכן עוד אריב אתכם וגו'**, והבן ונכון הוא.

♦

נחזור לענינו דע"י התורה אנו תחת יד הקב"ה, ואנו למעלה למעלה על כל כנ"ל בי מלכים ימלוכו ויש לנו להשתרר בכל, וככה יהי לעתיד אי"ה במהרה בימינו, אבל העיקר התורה והתשובה כנ"ל, כי אם זכה אחישנה, ואם לא זכה בעתו ויעמוד מלך כהמן ויחזיר אותנו בע"כ לתשובה כנ"ל.

ובזה בארתי פסוק (תהלים ק"ב א'), **תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו**. ויש לדקדק שהוא מלתא דפשיטא דלפני ה' ישפוך שיחו. ולמה דווקא עני. אמנם לדברינו יאמר כן, **תפלה לעני**, ר"ל הלא עכ"פ תפלה יהיה לעני, לעניים מן המצות, **כי יעטוף** כפירש"י בהתעטפם נפשם בצרה, ר"ל היינו בשעה שיהיו הצרות מתרבות בעו"ה וכדכתיב והיה באחרית הימים ומצאנו הצרות רבות ושבת וגו' (ע"פ דברים ד' ל'), והיינו כנ"ל שיעמוד מלך כהמן, ויהיה עקא בתר עקא כדאיתא בזוהר (בראשית דף י"א), **לכך וודאי יותר טוב ולפני ה' ישפוך שיחו**, ר"ל בעוד שהוא עלינו במדת הרחמים, ולפני ד' דייקא, ר"ל קודם שיגבר עלינו המדת הדין בעו"ה, והוא עוד במדת הרחמים עלינו, אז מיד ישפוך שיחו לפניו והבן.

ובזה בארתי נמי המסורה י' פעמים והוא, (א) **והוא יהיה פרא אדם** (בראשית ט"ז, י"ב), (ב) **והוא אשה בבתוליה יקח** (ויקרא כ"א, ג'), (ג) **והוא לקברות יובל** (איוב כ"א, ל"ב), (ד) **והוא מחולל מפשעינו** (ישעיה נ"ג, ה'), (ה) **והוא שב מן הפסילים** (שופטים ג', י"ט), (ו) **והוא רחום יכפר עון** (תהלים ע"ח, ל"ח), (ז) **והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו** (שם ק"ל, ח'), (ח) **והוא כחתן יוצא מחופתו** (שם י"ט ו'), (ט) **והוא במלכים יתקלס** (חבקוק א', י'), (י) **והוא עבר לפנייהם** (בראשית ל"ג, ג').

ולדברינו הנ"ל דהעיקר תלוי בתשובה יאמר כן, רק אקדים עוד מסורה קטנה ד' נחנו, (א) **נחנו מה** (שמות ט"ז, ז'), (ב) **נחנו פשענו ומרינו** (איכה ג', מ"ב), (ג) **כולנו בני איש אחד נחנו** (בראשית מ"ב, י"א), (ד) **נחנו נעבור חלוצים** (במדבר ל"ב, ל"ב).

ואמרתי כוונתו כן, עפ"י מה דאיתא באהבת עולם () על פסוק (תהלים קי"ט נ"י) **חלקי ה' אמרתי לשמור דבריו**, וז"ל, עפ"י מ"ש העקרים () אל יאמר האדם העבד שפל אנכי ממחצב אנושית אדם עפר מן האדמה, והאיך אעבוד לה' אלהים ואדוני אדונים, אעפ"כ אל יאמר כן, כי האדם הוא חלק אלהי ממעל מצד הנשמה שלו. וזהו אמר המשורר חלקי ה' אמרתי, פ"י אמרתי כי נפשי רבות המעלות חלק אלהי ממעל, ולאיהו ענין אמרתי זה, לא ח"ו להחזיק עצמי ערך אדם גדול, רק כוונתי האמונה כי ע"י החזיק נפשי בערך רב אבוא לשמור דבריו, שאומר הרי יש לי יחס עם המצוות הנאמרות מפי האל, כי גם נפשי חלק אלהי ממעל עכ"ל, ע"ש שהאר"י בזה. תו אקדים מה דאיתא במפרשים, משום הכי אנו קרואים בנים לה', מחמת הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל, (ועיין מזה באלשיך כמה פעמים, ובפרט על פסוק (דברים י"ד, א') **בנים אתם לה'**).

וזהו דברי המסורה הנ"ל, **נחנו מה**, ר"ל פן ואולי יתחמץ ללב אנוש לאמור איש אל אחיו נחנו מה, ר"ל כלא נחשב האדם עפר מן האדמה, וסופו רימה, וא"כ ממילא **נחנו פשענו ומרינו**, ר"ל מי ישגיח עלינו, כי שפל הערך כמוני, האיך יעבוד אלהי אלהים ואדוני אדונים כנ"ל, והרשות בידו לפשוע ולמרוד במצות. לזה אומר **כולנו בני איש אחד נחנו**, ר"ל אנחנו קרואים בני אל חי, והיינו מצד הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל, בני דייקא, וא"כ שפיר יש לנו יחס עם מצות האל כנ"ל, ואדרבה **נחנו נעבור**, ר"ל אם אנו נעבור ח"ו על המצות, **חלוצים**, ר"ל אז חלוצים משורש העליון, אשר כל נשמות ישראל דבוקים בשורש אחד למעלה, ובעשיית עבירה נעקר ונחלץ משורש העליון כנודע מספרי מוסר בזה, ולכן חדלו הרע, והבן.

תו אקדים מה דאיתא בזוהר (ח"ב ל"ב): על פסוק באיוב (א', ו') **ויבואו בני אלהים להתיצב על ה'**, וז"ל בגין דהנהו שלוחין אזלין ושטאין ונוטלין אינון עובדין כוליהו, וביומא דקאי דינא למידן עלמא, אתעבידו קטיגורין למיקם עלייהו דבני נשא, וכד לא אשתכחו עובדין דישראל כדקא יאות כו', על ה' וודאי קיימין, דהא כד ישראל עבדין עובדין דלא כשרין, כביכול מתישין חילא דקב"ה, וכד עבדין עובדין דכשרין יחי תוקפא וחילא לקב"ה, על זה כתיב (תהלים ס"ח, ל"ה) **תנו עוז לאלהים**, במה בעובדין דכשרין עכ"ל. והנה אחינו בני ישראל ראו עד היכן פגם עבירה מגיע דמתישין כביכול. (ולחשבו את האוזן, היינו כי קב"ה הטוב ומטיב וחפץ מאד להטיב ויש לאל ידו להטיב, אך עונותינו מעכבין להטיב עמנו, וא"כ נראה כמתישין כביכול אשר יש לאל ידו להטיב, והבן).

וזהו דברי המסורה הנ"ל, **והוא יהיה פרא אדם**, ר"ל כמשמעו שיהיה פרא אדם לילך אחר תאוות לבו רק רע כל היום ח"ו, ומחמת

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח שער חדר הלזה, שהוא כולו מוקשה, ובוודאי דבר נסתר יש בו ואין לנו עסק בנסתרות, אך דברי תורה כפטיש יפוצץ, ואלף טעמים אמורים בה, לכן אמרתי לעשות מלבוש למאמר הנ"ל, עפ"י דברינו בדרוש הלזה, דיש ארבעה דברים המביאים את הגאולה, חדא הצדקה כדאיתא ברז"ל אין ירושלים נפדית אלא בצדקה כנ"ל, שנית היא התורה בזכות אורייתא יתובין לארעא כדאיתא בזוהר, והשלישית היא התפלה כדכתיב תפלה לעני כנ"ל, וגם כתיב בישעיה כ"א (פסוק י"ב) אם תבעיון בעיו, ופירש"י אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ. רביעית היא התשובה על עונותינו כנ"ל הכל באריכות בדרוש הלזה, הרי ארבעה דברים המביאים את הגאולה.

עוד אקדים מה דאיתא בזוהר סדר בלק (ל"מ בסדר בסדר בלק, אך כ"ה בזוהר פ' וירא דף ק"ז, ובפ' ואתחנן דף ר"ע). יומא חד יהוין בגלותא ולא יתיה, דכתיב (איכה א', י"ג) נתנני שוממה כל היום דוה, ודא אי יתובין, ואם לאו הנה עוד היום גדול לא עת האסף המקנה ע"ש, מכלל דבריו שמענו כי אם היו יתובין בתיובתא לא היה רק יומא חד בגלותא דהוא יומו של קב"ה, (ועיין בזוהר שמות (דף י"ז) באריכות מזה). וכלל הוא הגלות נקרא חשך ולא אור, כדכתיב (איכה ג' ב') אותי נהג חשך ולא אור, וכן במחשכים הושיבני (שם ו'), ולהיפך הגאולה נקרא אור כנודע, (וכדכתיב (אסתר ח' ט"ז) ליהודים היתה אורה, וכדומה הרבה בכתובים). גם זה ידוע היצר הרע נקרא הר (עיין סוכה פ' החליל (נ"ב). צדיקים בוכים האין היו מנצחים להר הזה).

והן הן דברי רבה בר בר חנה הנ"ל, **לדידי חזי לי אור זילא**, ר"ל אור הלך וחלף ונעשה חושך וזהו הגלות המר הזה, וזהו אור זילא, **בר יומא**, ר"ל החשך זה לא יהיה רק יומא חדא כנ"ל בזוהר יומא חד יהוי בגלותא ולא יתיר כנ"ל. אמנם מתי יהיה זה, **דהוי כהר תבוה**, ר"ל אם היצה"ר דהוי כהר תבוה, ר"ל ישברו וינצחו ליצר הרע כנ"ל בזוהר, ודא אם יתובין כנ"ל. **והר תבור כמה הוי**, ר"ל במה נוכל לתבר ולנצח ההר הגדול הזה דהוא היצר הרע. לזה אמר **ארבעה פרסי**, ופרס הוא לשון חלק, (וכן פירש הע"א (?)) ואהבת עולם לענינים (שם) ור"ל ד' חלקים יש לשבר היצה"ר אשר על ידם נזכה לאור של הגאולה, והיינו תורה ותפלה צדקה ותשובה כנ"ל. ואז **וכי משכי דצווארי תלתא פרסי**, ר"ל ירושלים דנקרא צוואר, כדכתיב בישעיה (ח' ח') עד צוואר יגיע, וכמגדל דוד צוואר (שה"ש ד' ד'), (ועיין במהרש"א שם שפירש כן דקאי על ירושלים לענינו שם), ואמרינן לקמן (ב"ב דף ע"ה:) דירושלים תלתא פרסי הוי ע"ש (ובמהרש"א שם), וכבר נודע מה דאיתא ברז"ל במס' גיטין (נ"ג) ארץ ישראל נקרא ארץ צבי, מה צבי אין מחזיק עורו את בשרו כך ארץ ישראל אחר החורבן נבלעה בעצמה ונתכווצה ע"ש, וא"כ אי ארץ ישראל נתכווצה ממילא ירושלים בכלל, אבל לעתיד שוב יהיה כמקדם, וא"כ שפיר אמר ואז כשיחזרו לנצח היצר הרע בד' חלקים הנ"ל, וכי משכי דצווארי תלתא פרסי, ר"ל ירושלים הנקרא צוואר ימשוך כמקדם ויתרחב על תלתא פרסי.

מה יבוא לזה, לזה אמר **והוא לקברות יובל**, ר"ל שיחשוב בדעתו הלא האדם יסודו מעפר וסופו לעפר, וא"כ ממילא שפל הערך כמוני האין אעבוד אלהי אלהים ואדני אדונים כנ"ל. לזה אמר **והוא אשה בבתוליה יקח**, ר"ל על זאת שמת לבך, מיד שבאת לעולם הזה יקח עמו אשה בבתוליה והיא הנשמה שלו, והיא בעת בואה כמו אשה בבתוליה, כי אצל האדם תלד בנים והיינו מצות ומעשים טובים, (ועיין באלשיך על פסוק (שמות כ"א, ד') אם אדוניו יתן לו אשה וילדה לו בנים), וא"כ מכח הנשמה תכיר רבת המעלות אשר יש לך, כי הנשמה היא חלק אלהי ממעל כנ"ל, ויש לך יחס עם מצות האל כנ"ל. ועוד שמת על לבך, **והוא מחולל מפשעינו**, ר"ל כ"כ פגמת בעבירות שלך, כי הוא מחולל, כביכול מתיישן חילא כנ"ל בזוהר, וא"כ האין ח"ו יעלה על דעתך כי לשפלות שלך איננו משגיח עליך כנ"ל.

אך פן תאמר כבר עברו שנותי בהבל והייתי כפרא אדם, ונפשי מלוכלך בחטאים ופשעים ועונותי עצמו משערת ראשי, וא"כ הרי צרורה עוני, ומה תקנה יש לי. לזה אמר **והוא שב מן הפסילים**, ר"ל אם אדם חוזר בתשובה אפילו מעבודה זרה, והוא רחום יכפר עון, ר"ל אז ע"י תשובה מרחם ה' ומכפר עון, כי אין לך דבר שעומד בפני תשובה כאשר האריכו מזה כל ספרי מוסר, ולא די לך שחטאתך תכופה, אבל גם **והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו**, כדאיתא ביומא פרק ח' גדולה תשובה אפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם, ע"ש דף פ"ו ע"ב, וא"כ אתה לבד בתשובתך תוכל לפדות כל ישראל מכל עונותיו, כי תכריע המאזנים, וכדאיתא בפ"ק דקדושין (מ"י) לעולם יראה האדם כאלו העולם הוא חצי זכאי וחצי חייב זכה מכריע כל העולם כולו לכף זכות כו'.

ואז יקויים נמי **והוא כחתן יוצא מחופתו**, והיינו כמ"ש בשיר השירים (ג, י"א) ביום חתונתו וביום שמחת לבו, ואיתא בילקוט (שה"ש רמז תתקפ"ח) ביום חתונתו אלו ימי משיח, שקב"ה נקרא חתן כמוש חתן על כלה (ישעיה ס"ב, ה') ע"ש, ?? כי ע"י תשובה יהיה הגאולה וכנ"ל היום אם בקולו תשמעו היום אתי משיח כדאיתא פ' חלק כנ"ל. ואז **והוא במלכים יתקלס**, כדכתיב בצפניה (ג, כ') כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם, וכתיב תהילים מ"ה (פסוק י') בנות מלכים ביקרותיך וגו' פניך במנחה יחלו עשירי עם, והכל קאי לעתיד בימות המשיח כנודע. וגם אז **והוא עובר לפניו** כדכתיב בהושע (י"א) אחרי ה' ילכו וגו', ובמיכה (ב, י"ג) ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם. וכל אלה תפעל בתשובתך שתכריע כל העולם לכף זכות, כי ע"י תשובתך מוחלין לך ולכל העולם כנ"ל ברז"ל, וא"כ שפיר יקויים כל הנ"ל והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, העיקר התשובה, ואז ירחם ה' על עני עמו, ויקשיב הצגים לעומו, במהרה בימינו.

וימם ואל תדימנה כי שבר גדול נשברה בתולת עמי וגו', וכן פסוקים רבים בירמיה שם כנודע, וזה ידוע פזורינו בגלות המר הזה הוא על ארבע כנפות הארץ, כאשר אנו מתפללין בכל יום קבץ נדחנו מארבע כנפות הארץ.

וזהו שאמר רבה בר בר חנה **לדידי חזי לי אוריאל בר יומא**, ר"ל שראיתי שאור זילא, היינו שהלך מאתנו על יומא חדא, וזהו בר יומא וכנ"ל בשם הזה, ושם ראיתי **דהוי כהה**, ר"ל ישראל שהיו גבוהים וחשובים כהר גבוה, כעת **תבוה**, כנ"ל בירמיה כי נשברה שבר גדל, וכנ"ל בזהר על ההרים אשא בכי כנ"ל. ולזה אמר ג"כ **והר תבור כמה הוי**, ר"ל לכמה חלקים נשבר ההר, לזה אמר **ארבעה פרסי**, דהיינו לד' חלקים בארבע כנפות הארץ כנ"ל. אבל חזיתי ג"כ **ומשכי דצווארי תלתא פרסי**, היינו שימשך ויתרחב ירושלים תלתא פרסי כמקדם, כנ"ל באופן הראשון דירושלים נקרא צוואה, **ומרבעת דרישא**, ר"ל השכינה תשרה, **פרסא ופלגא**, בבית המקדש דהוא באמצע ירושלים כנ"ל, אבל בתנאי **רמא כופתא**, היינו החטאים ופשעים דהם קיא צואה כנ"ל, **וסכרא לירדנא**, כנ"ל דהוא מדת הדין, והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל יומא חד היה נגזר מתחלה להיות בגלותא ולא יתיה, והנה בעו"ה הן עוד היום הגדול לא עת האסף המקנה, כי בעו"ה כל איש ואיש הלך אחר בצעו ואחר שרירות לבו הרע, וכבר קרוב ליומיים, רצוני לומר קרוב לשני אלפים דהן תרי יומין דקב"ה, אשר בעו"ה אנחנו בארץ לא להם רועים, ובעו"ה מה נאמר בתורה, שפלת התורה מטה מטה בעו"ה (וכבר הארכתי מזה בבית המלך חדר א'), ומה נצטדק בתפלה, מי ומי מן המשכימין ומעריבין לבית הכנסת, והלואי שעכ"פ יבוא לבית הכנסת פעמיים בשבוע, אשר באמת היא לנו מקדש מעט כדאיתא ברז"ל (מגילה כ"ט), ומה נדבר בתשובה, בעו"ה אדרבה אנו מוסיפין בכל יום ויום חטא על פשע ברכילות ולשון הרע וקנאה ושנאה, וכאלה וכאלה עצמו מספר, וגם הצדקה בעו"ה מתמעט, וא"כ אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, שיעש למען כבוד שמו הגדול, אמנם אחינו בני ישראל כבר הקדמנו בחדר הלזה הצרות רבות אשר יסבבו את שונאי ישראל בעת ההוא אם לא זכו, על כן לכו ונלכה אל ה' בעוד שהוא במדת הרחמים ונשוב אליו בכל לב, ואז קרן ישראל תצמיח במהרה בימינו אמן ואמן.

ואז ג"כ **ומרבעת דרישא פרסא ופלגא**, והיינו עפ"י הנודע דבית המקדש הוא מרכז הארץ וכדאיתא במהרש"א פ' עשרה יוחסין (קדושין ס"ט. ד"ה בהמ"ק), וירושלים הוא ג"כ בטבור הארץ כנודע משום הכי נבנה בית המקדש בירושלים כי שם שער השמים כי הוא הבנוי כעיר שחברה לה יחדיו, ירושלים של מטה נגד ירושלים של מעלה (ועיין מזה בנחלת בנימין מצוה צ"ו סי' י"ז וסי' ל'), וא"כ כיון דבית המקדש הוא מרכז הארץ וגם ירושלים הוא טבור הארץ, ממילא צ"ל דבית המקדש היה באמצע ירושלים כיון דג"כ היה מרכז הארץ, וכדאיתא ביומא (נ"ד): מציון מכלל יופי (תהלים נ"ב), משם הושתת יופיו של עולם, ומשום הכי נקרא אבן שתיה ע"ש. וזה ידוע בזמן בית המקדש קיים היה שם מקום קודש להשראת השכינה, כדכתיב (שמות כ"ה ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. וא"כ זהו אומרו ואז ומרבעת דרישא, ר"ל השראת השכינה אשר היא ראש לכל הממלכות, כדאיתא במפרשים על פסוק (איכה ה' ט"ז) נפלה עטרת ראשינו, תהיה פרסא ופלגא, היינו באמצע ירושלים דהוא פרסא ופלגא כיון דהיא תלתא פרסי כנ"ל, והוא במקום בית המקדש כבראשונה, דבית המקדש באמצע ירושלים כנ"ל.

אמנם לכל הדברים האלה העיקר התשובה כנ"ל, ולזה מסיים ואמר **רמא כופתא**, ר"ל כפירש"י דזה ריעי ע"ש, וזהו הרמז על העבירות רבות שעשינו כדכתיב (ישעיה ד' ד') אם רחץ ה' צאת בנות ציון קיא צואה בלי מקום, ור"ל דצריך להשליך חטאיו ופשעיו ע"י וידידו וחרטה ותשובה, ובה **וסכרא לירדנא**, ר"ל בזה יוסתם המדת הדין המכונה בשם ירדן לשון יורד דין (כמ"ש המגלה עמוקות (ואתחנן אופן מ"ט) על מלת ירדן ע"ש), והוא הדין כן הכא וסכרא לירדנא היינו לסתום המדת הדין, ואדרבה ע"י התשובה העונות נעשו כזכיות ומדת הדין נהפך לרחמים, כנ"ל בזה הדרוש שלעתיד יהיה נחמה כפולה יאמר אלהיכם, שגם מדת הדין יהפך לרחמים כנ"ל באריכות. והבן.

או י"ל רק על הא דאמר כהר תבוה, והיינו עפ"י הזהר (שמות דף ב:) שכתב על פסוק (ירמ' ט', ט) על ההרים אשא בכי, דר"ל דישאל היו מקדמת דנא גבוהים בכל מעלות שונות זו למעלה מזו, גבוה על כל גבוה, כמו ההרים הגבוהים, ועכשיו בעו"ה נפלו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, וע"ז ראוי לקונן ולבכות. וזהו שאמר על ההרים, ר"ל על אותם שהיו גבוהים וחשובים כ"כ גבוה על גבוה כמו ההרים הגבוהים, ועכשיו נפלו בתחתית עמוק עמוק, על זה אשא בכי, ע"ש בזהר. והנה גלות המר הזה נקרא שבר, כדכתיב ירמיה י"ד (פסוק י"ז) עיני דמעה לילה

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

יו"ל מכת"ק ע"י

בתי נפש

בית המלך

חדר א' - על חודש אלול

שהשאייר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

דרוש לחדש אלול.

הלך ילך ובכה גנוחי גנח וילולי יליל.

על כל עונותיו אשר עשה האדם כל השנה.

ובתפלה ובתחנונים ישפוך שיחו לפני שוכן מעונה.

אדונינו דוד המלך ע"ה באומרו בתמניא אפי' (תהלים קי"ט ק"כ) סמור מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי. ועתה מה יעשה היתוש יתושים כמונו היום, כל אנוש כערכו יראה ורעד יבוא בו ואימתו יבעתוהו, וזכור יזכור כמה לו עונות ופשעים, ואוי מי יחיה אם ה' יבוא במשפט עמו, הלא משארות אשמותיו צרורות בשמלותיו על שכמו, ואיך ישא פניו לבקש תפלה לפני יוצר הכל, וכל העולמות כאין נגדו שיעשה חפצו ובקשתו תחת אשר הכעיסו.

ואגב דאירינן בפסוק הנ"ל בתמניא אפי' נדקדק בו אשר הוא כפל לשון במלות שונות, מתחלה סמור ופחד, והדר יראתי. ועוד יש לדקדק הלא במקום אחר אמר דוד מלפניך משפטי יצא (תהלים י"ז ב'), והאיך אומר כעת וממשפטיך יראתי. אבל י"ל דרך פשוט, נחזי אנן, נהוג עולם שנים העומדים לדין, מי שיש לו טענות צודקות לזכות בדיון זה בא בשמחה ובטוב לב, ושום מורה לא עלה על ראשו מאימת השופט, כי ידוע לו בבירור משפטו לאור יצא מחמת שטר זכיות אשר לו. אבל לא כן האיש אשר בא בטענת שקרים וזיוף ומרמה, ולא די שאין לו שטר זכיות, אבל אדרבה הצד שכנגדו יוציאו עליו שטר עירעור לזכות ולהוציא ממנו, אז האיש ההוא בבוא לפני השופט, יראה ורעד יבוא בו, ועומד בפחי נפש שלא ילכוד במכמוריו, באשר שידוע לו כי אין בידו מעש להצטדק בדיון. ככה הוא בקום למשפט אלהים, וכל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, הנה ודאי מי שיש לו מצות ומעשים

במודרש, בן זומא אומר מצינו פסוק כלול יותר והוא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'). בן ננס אומר מצינו פסוק כלול יותר, והוא ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט י"ח). שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כלול יותר, והוא את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (במדבר כ"ח ד'). עמד ר' פלוני על רגלו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב (שמות כ"ה ט') ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו עכ"ל (עיין בעין יעקב בהקדמה ובס' עיר דוד (בית יצחק חדר א' מסי' רצ"ה ולהלן) ובגדי אהרן פ' תרומה).

מ"י זה הוא ואיזה הוא. איש אשר לא ימס לבבו בקרבו. בהעלותו על לבו. כי קרוב יום ה' יתיב על כורסי דדינא למידן עלמא. וספרים פתיחין קמיה. וכמה וכמה מארי דקטרוגין קמו עלינו. מחמת פשעינו וחטאתינו. אשר בם אנחנו נימקים. ולא שמרנו המצות והחוקים. ואין בנו מעש אנחנו דלים וריקים. ולזה ניתן לנו זמן בית דין שהוא שלשים יום. והיינו מראש חודש אלול עד ראש השנה. כי אז בית דין שלמעלה יושבין וספרין פתיחו קמיהו ודייני דיינין, וכמה בתי דינין אתפתחא בדינא כדאיתא בזוהר אחרי (ח"ג ס"ז). ולכן האיש החרד אל דבר ה' הלך ילך ובכה, ויוריד כנחל דמעה בוודיו וחרטה, על רוע פעלו אשר פעל ועשה כל ימות השנה, ויראה לשלם תוך זמן בית דין את חובותיו אשר חב ויתקן את אשר עיות. ומי לנו גדול מראש החסידים

קרא דכתיב (תהלים ס"ט ל"ד) כי שומע אל אביונים ה', וכי אל אביונים שומע ולא לאחרא, אמר רבי שמעון בגין דאינון קריבין יתר למלא דכתיב (שם נ"א י"ט) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, ולית לך בעלמא דאיהו תביר לבא כמסכנא עכ"ל. ואם נתון תתן לו ערב ליתברך הרבה, ויחשבה לו לצדקה כאלו היא נתונה אליו, כאומרו (משלי י"ז י"ז) מלוה ה' חונן דל וגו'. ואם שלש אלה נעשה אז יהיה לבנו בטוח כי חסדו ית' יגבר עלינו להצדיקנו במשפטינו. (ועיין בספר בינה לעתים דרוש י"ב שכתב כיוצא בזה והאריך בה).

והנה באלה הדברים בא דוד המלך ע"ה לפניו יתברך באומרו ה' שמעה צדק, ר"ל שישמע צדקה שלו אשר עשה עם עניים, וזהו הדורון ההולכת לפניו כנ"ל. והדר הקשיבה רנתי, ואיתא בילקוט שם (רמז תר"ע) זהו רינון של תורה ע"ש, וא"כ זהו המליץ שלי. והדר האזינה תפלותי, שסדורים בפי טענותי, בלא שפתי מרמה, ויהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי, וממילא כיון שלשה המה אשר לא נפלאו ממני וכולן יחד שווין אתי לטובה, א"כ משום הכי מלפניך משפטי יצא, כי בטוח אני ענייך תחזינה מישרים, אם לדורון אם למליץ יושר או לטענות הבקשות ותפלות אשר אתי כנ"ל. (ועיין עוד לקמן בחדר ב' על פסוק זה מ"ש למה אמר מתחלה שמעה והדר הקשיבה והדר האזינה, וכעת לקצר באתי). אבל בתמניא אפי' דקמפחיד ואז ראה שאין בידו מעש, שפיר אמר וממשפטיך יראתי כנ"ל והבן.

ובזה נוכל לכונן ולבאר דברי ישעיה נ"ה (פסוק ו"ז) **דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו וגו' וישב אל ה' וירחמנו וגו'.** ויש לדקדק מתחלה אמר דרשו והדר קראוהו, ומה בהיותו קרוב. אבל לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, כי כבר הקדמנו כי קרוב ה' לנשברי לב הם עניים ואביונים דאינון קריבין יתיר למלא כנ"ל בזהו, ואיתא ביבמות ס"ג ע"א המלוה לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (שם נ"ה ט') אז תקרא וה' יענה ע"ש, וכן איתא דומה לזה במס' ב"ב דף י' ע"א וז"ל דרש רבי דוסתאי ברבי ינאי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מביא דורון גדול למלך ספק מקבלין אותו ממנו ספק אין מקבלין, ואם תמצוי לומר מקבלין ספק רואה פני המלך ספק אין רואה, והקב"ה אינו כן אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה כו' עכ"ל. מכלל דבריהם למדנו, ע"י נתינת צדקה אז יוכל לקרוא את ה' והוא יענה וזוכה לראותו כנ"ל.

והנה מלת דרישה היא התפילה כדדרשינן על פסוק (הושע י' י"ב) ועת לדרוש לה' (עיין לקמן בחדר ב' מזה). תו אקדים מ"ש הבינה לעתים וז"ל לענינו שם, המליצים הם התשובה אשר הזדונות נעשו כזכויות יעו"ש. ואיתא פרק יום הכפורים (יומא פ"ו: עיי"ש) אל ה' הוא מאהבה, עד ה' הוא מיראה ע"ש. וזהו אומרו דרשו ה' בהמצאו, ר"ל בהמצאו דהוא ביומין דראש השנה ועשרת ימי תשובה כדאיתא ברי"ה (י"ה). שאז מצוי הוא, אזי צריכין לשלשה דברים, א' דרשו וזהו התפלה כדכתיב עת לדרוש לה' כנ"ל, והיינו שצריך לדרוש ולחקור בה ולעיין

טובים ולימוד תורה דהוא שטר זכויות של אדם, אז יגל וישמח לבו, כי בטוח הוא באשר זך וישר פעלו, השב ישיב לו ה' כגמולו. אבל האדם ההולך אחר בצעו ואחר שרירות לבו כל היום ואין בידו מעש, ואדרבה הצד שכנגדו הלא הוא המקטרג והמשחיתים אשר ברא בעונותיו, המה אויביו אשר בנפש יקיפו עליו ובאים להוציא ממנו את נפשו, והמה הם בעוכריו, לאיש אשר אלה לו תפול עליו אימתה ופחד, ויאחזמו רעד בבוא למשפט, באשר לא ידע במה להצטדק בדיון.

תו אקדים מה דאיתא במס' ברכות דף ס' ע"א, ההוא תלמידא דהוי שקיל ואזיל בתריה דר' ישמעאל ברבי יוסי, חזייה דקא מפחיד, אמר ליה חטאה את דכתיב (ישעיה ל"ג י"ד) פחדו בציון חטאים ע"ש, מכלל דבריו שמענו מאן דקמפחד שמע מינה חטאה הוא.

וזהו אומרו סמור מפחדך בשרי, ר"ל אם תסמור בשרי מחמת הפחד אשר אחזתני, ומפחד קפחדתי, אז וממשפטיך יראתי, כי הפחד הוראה שיש בי חטאים, ואז ממילא אני מתירא ממשפטיך, כי ידוע לי אשר לא תנקיני במשפט, כי אין בידי מעש כנ"ל.

אבל לעיל י"ז באומרו מלפניך משפטי יצא, היינו דמקודם לזה אמר שם (פסוק א'), שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלותי בלא שפתי מרמה, ויש לדקדק למה אמר ג' לשונות צדק רינה תפלה. אבל י"ל ג"כ עפ"י נהוג עולם, כאשר ידע האדם את עתו כי קרוב יום משפטו ודינו, יכין עצמו לשלשה דברים. האחד, יעיין עיון נמרץ בכל שטרי מכתבי טענותיו בדקדוק פרטי, להיות בקי ויודע כל הטענות המצדיקות אותו, שיוכל לסדרם ולהטעימם אל השופט מבלי ישכח או יכשל באחד מהם. והשני, הוא שיבקש מליץ יושר ידבר טוב אל השופט בעבורו ולהגיד לפניו יושרו. השלישי, ישתדל אם יוכל לרצות ברצי כסף השופט עצמו בתת לו מתנה או דורון כפי חפצו, ואם לא יוכל לתת אל השופט עצמו יחקור איזה קרוב או אהוב אל השופט אשר השופט חפץ ביקרו והנאתו, ואליו יתן המתנה ההיא, אשר בהתוודע זה אל השופט יחשבה כאלו קבלה הוא עצמו. הן אלה ג' הדרכים המורגלים במשפט האדמה. וגם אנחנו עדת ישראל המיועדים אל משפט אלהי, עשה נעשה הזמנות המוטלת עלינו להשיג ממנו ית' גזר דין של חיים כחפצו וכרצונו. והן שלש אלה יעשה כנגד שלשה הנ"ל. האחד, עיון ודקדוק בסדר תפלותינו ובקשתינו שתהיינה שגורות בפינו כהוגן ובלב שלם, ובעבור יהיו לרצון אמרי פינו ומכוונים בהגיון לבנו הפנימי. והשני, בקשת המליצים אשר יליצו לפניו ית' בעדו, הם התורה ומצות, כדכתיב (משלי ו' כ"ב) בהתהלךך תנחה אותך וגו' והקיצות היא תשיחק, ופירש"י שם לתחית המתים לעמוד לדין, היא תשיחק תליץ בעדיך, מכלל דבריו שמענו התורה המליץ בדין בעדינו. השלישי, הוא הדורן אל השופט כל הארץ ית', ואם לא נוכל לתת לו מאומה כי מה יקח מידינו, נבקש היותו קרוב אליו אשר הוא חפץ בהנאתם ותועלתם, הלא המה העניים המרודים, כי הוא ית' קרוב אליהם מאד, כדכתיב (תהלים ל"ד י"ט) קרוב ה' לנשברי לב, ואין לך לב נשבר יותר מעני וכדאיתא בזהוה בשלח (ח"ב ס"א). וז"ל אמר רבי חייא תוהנא על האי

היפה בנשים טבא ויקרא בנשים דעלמא, צאי לך בעקבי צאן (שה"ש א' ה'), אילין בתי כנסיות ובתי מדרשות, ורעי את גדותיך, אלו ינוקי דבי רב שלא טעמו טעמא דחובא מעלמא, על משכנות הרועים, אלו מלמדי תינוקות וראשי ישיבות עכ"ל.

אחינו בני ישראל באם ישים האדם הזוהר הזה אל לבו, בוודאי ימס רוחו בקרבו, בראותו בעו"ה הדור הזה כולו בן סורר ומורה, ובני עלייה המה מעוטי דמעוטי בעו"ה, ומה נצדק בצדקה כמה עניים באים לבעה"ב ואין מקבלין ממנו פרוטה אחת ויוצאים בפחי נפש, ולא די שאין נותנים לו אבל אף גם יבזהו בבושה וכלימה וידברו עליו סרה, כי כבר היה פה מקרוב, וכיוצא דברים כאלה, ואדרבה אף אם נותנים לעני כתיב (משלי י"ג ח') ורש לא שמע גערה, מכל שכן באם אינם נותנים, ח"ו אם יענה ה' אותנו בשנה זו כבר נתתי לכם בשנה העברה, הלא ימס לבבנו בקרבינו, והאיך לא יחוס על דל ואביון בנתינת פרוטה, עבור כי כבר נתן לו פעם אחת פרוטה, מי יודע אם הוא זה, ואם זה הוא מאי בכך, הלא בגלל הדבר הזה יברכך ה'. ומה נדבר בתפלה, אוי לי ווי לי, הזוהר הנ"ל אמר בגלות המר הזה שהיינו כבן סורר ומורה, יש לנו תקוה ותשועה ע"י בתי כנסיות ובתי מדרשות ותנוקות של בית רבן וראשי ישיבות כנ"ל, ועתה נלכה ונראה איה בתי כנסיות, בעו"ה התפלה שהיא במקום עבודה פיגול הוא לא ירצה, כי מי ומי יחוש עליה להיות מן עשרה ראשונים, או עכ"פ להיות מן האחרונים, כהנה וכהנה אשר לא באו כל ימי השבוע לבית הכנסת, ובביתם המה מתפללים בנחיצה ובמרצות, וברגע כמימריה מגיעים מקצה אל קצה. ואיה בתי מדרשות וראשי ישיבות, מעט מקומות אשר עודנו מחזיקים בחורי חמד, ואף גם אלה להם לטורח ולמשא, ובעו"ה אף תינוקות של בית רבן הם כעוללים אשר לא ראו אור, כי מיד שבאים לשכליות מעט, אז לומדים לילך בנימוסי עם אשר סגר עליהם פי המדבר בלשון הקודש, ולהרגיל עצמם בלעגי שפה ובלשון אחרת אשר ידברו. צאו וראו בדברי רז"ל כמה היו תנאים ואמוראים אשר המה היו פנימי וחיצוני אצל קסריות ומלכים, ואעפ"כ היה התורה אצלם לעיקר, והיא היתה אילת אהבים ויעלת חן ומחבב בני האדם אצל הבריות, והתקצר יד ה' גם עתה ככה להיות לנו לעזר ולסעד למצוא חן וחנינה אצל מלכים וקיר"ה ודוכסים, אף אם נחזיק בתורת ה' ומצותיה הקדושים בתמימות. ובפרט כעת אשר ת"ל המלכות וקיר"ה אשר אנחנו חוסים בארצותיהם ובמדינותיהם המה מטיבים עמנו ונותנים לנו מחיה ושארית בארץ, ומאמינים בבריאות עולם ומאמינים בנבואת הנביאים, ואדרבה המה מחזיקים לנו להיות תמימים בעבודתנו עבודת ה' ב"ה ושום אינש לא ימחה בידינו. והאם להיות מעורב בין הבריות ולהיות למוד לשונם, הלא שעה אחד או שתיים לכל היותר ביום יש שהות הרבה אשר מספיק לזה, אבל בעו"ה אנחנו מוסיפין פשע אשר לא בקשו כלל המלכות הטובים האלה מעמנו, ובעו"ה פרקנו עלינו מצד עצמינו העול התורה והמצות לגמרי, ועשינו מהעיקר טפל ומטפל עיקר. אחינו בני ישראל מה נעשה באשר יראה הרואה, ותהי האמת נעדרת ויתבע עלבונה של תורה, כי יראה כי אזלת יד חכמה ובינה ואין קורא בצדק ה' צדקות

בדקדוקים שלא להבליע שום אות או נקודה, לא כדורות הללו בעו"ה הרצים יצאו דחופים בדבר המלך, כשבאים להתפלל בבית הכנסת, ומזלזלים בדברים העומדים ברומם של עולם, (והרבה יש לי לדבר מזה אך מוטב שיהיו שוגגין). שנית, קראוהו בהיותו קרוב, ר"ל שאם תקרא אותו בהיותו קרוב, והיכן הוא קרוב אצל עניים ואביונים, אז ה' יענה, כנ"ל בגמ' על זה נאמר אז תקרא וה' יענה, וזהו קראוהו בהיותו קרוב כדכתיב קרוב ה' לנשברי לב, ולית לך בעלמא דאיהו תביר לבא כמסכנא כנ"ל בזוהר, וצדקה הוא הדורון כנ"ל. וגם יעזוב רשע דרכו וגו' וישוב אל ה', והיינו מאהבה ואז זדונות נעשו כזכויות, ובטוח הוא וירחמנו, כי בשלש אלה ה' ב"ה הטיב יטיב עמו כנ"ל, (ועיין בסמוך סוף החדר הלזה באריכות על פסוקים הללו מ"ש).

מכלל דברינו שמענו, בקום למשפט אלהים צריך האדם להכין עצמו שלשה דברים, תפלה ורינון של תורה וצדקה ומצות מעשים טובים. ועתה אחינו בני ישראל מה נאמר במצות ומעשים טובים ורינון של תורה, הלא כמה וכמה עבירות עברו ראשינו כל השנה, איש הולך אחר בצעו ואחר שרירות לבו רע כל היום, והתורה מונחת בקרן זוית, אוי לי ווי לי אם אני רואה הדור הלזה האיך בעו"ה שפלת התורה מגיע עד לעפר ותלמידי חכמים הולכים ונעים ונדים ומדולדלים, והדור דור יתום בעו"ה מי יורה דיעה ומי יבין שמועה, איה שוקל ואיה סופר אשר היו מימים קדמונים, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך האיך היה הוקם עול של תורה בצאתם גודים למלחמתה של תורה שם ילכו בתורת ה' ולא יגעו, ירצו דרך מצותיה ולא יעופו, מהררי נמרים וממוענות אריות שבחבורה רוכבי אתונות צחורות, ועושין התורה כצהריים בהיר בשחקים, המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם, אשר היו דולים ומשקים ממעינותיהם חוצה לתלמידים ותלמידיהם, ואז למי תפארת ולמי כל חמדת ישראל, הלא להם הוא, אבל לא כן בזמנים הללו, אביט לימין ואין לי מוכי, לשמאל ואין עוזר ואין תומך, ואל ארץ אביט והנה צר וחושך בעריפיה, מי ומי ההולכים בתורת ה', בעו"ה רובם ממש כהמות ימים יהמיון ולהטיב לא ידעו, מוכים ומעונים מפצעי סבלות הזמן, לא עמלו באור התורה ולא חלו בהם ידיהם, אוי לי כי היה היינו כבן סורר ומורה, כדאיתא בזוהר פ' כי תצא (ח"ג קצ"ו). כי יהיה לאיש (דברים כ"א י"ח) דא קב"ה, ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג'), בן דא ישראל, בן סורר ומורה, דכתיב (הושע ד' ט"ז) כי כפרה סוררה סרר ישראל, אינו שומע בקול אביו ובקול אמו, דא קב"ה וכנסת ישראל, ויסרו אותו דכתיב (מלכים ב' י"ז ג') ויעד ה' בישראל ויהודא ביד כל נביאי כו', ואמרו אל זקני עירו דא קב"ה כו', בננו זה ולא דשאר עמין, סורר ומורה וגו' זולל וסובא, מ"ש בדקדמתא לא כתיב זולל וסובא, אלא מאן גרים לישראל למהוי סורר ומורה לגבי אבוהון דבשמיא בגין דאינון זולל וסובא כשאר עמין דא גרים, דכתיב (תהלים ק"ו ל"ה) ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, וכתיב (במדבר כ"ה ב') ויאכל העם וישתחוו, דעיקרא ויסודא אכילה ושתיה, כד עבדין בשאר עמין דא גרים לן למהוי בן סורר ומורה לגבי אבוהון דבשמיא, ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים, אינון שאר עמין דהוי מקלעין באבנים וסתרין שורין ומנתצין מגדלין כו', ועל כל דא

אהב. על כן האיש אשר עדיין ניצוץ רוח קדושה בו, יסיר מהר מדרך הזה, וילמד בנו תורה ומצות אשר פריה טוב מפז ומחרוץ ולא ישקול כסף מחירה, כי בזאת יגאל גאולת עולם ופדויי ה' ישובו.

על כן אחינו בני ישראל נלכה ונרדפה לדעת ולדרוש ה', וכשחר נכון מוצאו וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו, גם ה' יתן הטוב לנו ולבנינו עד עולם, ובפרט ביומין אילין יומין דחושבנא טוב לאדם שישנס מתניו ויחזור לאחוריו מאותו דרך מעוקל שכבר הולך בו ונתרחק מהשכינה בעו"ה כדכתיב (משלי ט"ו כ"ט) רחוק ה' מרשעים, באשר הם פונים אל השכינה עורף ולא פנים, והרי הם הולכים לאחוריהם כמה דאת אמרת נאצו קדוש ישראל נזורו אחור (ישעי' א' ד'), וכתוב (ירמיה ב' כ"ז) כי פנו אלי עורף ולא פנים, (ועיין מזה בעוללות אפרים מאמר רכ"ז), וא"כ בחדש אלול צריך האדם לחזור הקרע לאחוריו, רצוני לומר, שיקרע לבבו וילך לאחוריו מאותו דרך מעוקל שכבר הלך בו. ומזה הטעם מצינו רמז לאלול בפסוק (תהלים כ"ז י"ג) לול"א האמנת, ובא הרמז לאחוריו, היינו לרמז כי בחדש הלזה צריך האדם לחזור לאחוריו כנ"ל והבן. או י"ל משום הכי בא הרמז בהפוך אתוון, להורות שבחודש הלזה צריך האדם להתהפך הזדונות לזכויות וישוב מאהבה כנ"ל.

וזהו נמי הרמז לאלול בפסוק (שה"ש ו' ג') א'ני ל'דודי ו'דודי ל'י (עיין בראשית חכמה (שער התשובה פ"ד) ובשל"ה (מס' ר"ה נר מצוה אות א')), והיינו בראש חודש אלול צריך להתעורר בתשובה לפני ה' ב"ה ויחזור לאחוריו כנ"ל. ומה שהיה עד הנה נגד השכינה בעורף ולא בפנים כנ"ל, יהיה בחודש הלזה להיפך שיחזור פניו אל השכינה ע"י תשובה מאהבה. וזהו אני לדודי ודודי לי, ר"ל בחדש אלול שתהיה עם השכינה פנים אל פנים, והבן.

וזהו מה דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ו) בחדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה (שמות כ"ד י"ב), והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו לעבודה זרה, והובא בטור או"ח ס' תקפ"א ע"ש. והיינו בחדש אלול דאז הם שלשים יום זמן בית דין שלמעלה כנ"ל בהתחלה, משום הכי אמר אז הקב"ה למשה דהוא כלול מכל ישראל כנודע (ספר הכוונות כ"ט, אלשיך שמות י"ב מ"ג, ועיין מגלה עמוקות אופן ק"ה), עלה אלי ההרה, אלי דייקא, שבחודש הזה צריך להיות פנים אל פנים עם השכינה כנ"ל, ומשום הכי אמר ההרה, דבחדש הזה צריך האדם להתגבר על היצר הרע דנקרא הר כנודע (עיין במס' סוכה נ"ב.), וזהו עלה אלי ההרה. וע"ז העבירו שופר במחנה, רמז אין שטן ואין פגע רע כדאיתא בטור ס' תקפ"ה, דאם יעלה ויתגבר על היצר הרע דנקרא הר כנ"ל, ממילא אין שטן ואין פגע רע. ומשום הכי היה נמי מ"ם יום קודם יום כיפורים, דמחמת התשובה נעשה כבריה חדשה, ומ"ם יום ליצירת הוולד כנודע והבן.

ובזה אמרתי כוונת הפסוק (באיכה ה' כ"א) השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם, והיינו במפורשים הקשה האין מועיל תשובה, הא נראה ונדחה אינו חוזר ונראה, ותימצו כיון דבידו הוא לתקן ע"י תשובה

לא הוי נדחה כדאיתא בזבחים (י"ב). ובסוכה ל"ג (ע"ב), ועוד תירצו דע"י תשובה נעשה כבריה חדשה וא"כ אינו זה הוא שנדחה, (עיין מזה בספר תפארת הגרשוני פ' וזאת הברכה). והנה באמת מי שרבו פשעיו אז קשה הוא לפרוש מהם והוי ממש כאין בידו, דכבר כבוש הוא תחת היצר הרע בעו"ה לול' ה' עזרתה לנו. וזהו אומרו השיבנו ה' אליך, ר"ל אתה ה' תהיה בעזרתנו להשיב בתשובה, כי מצדינו בלתי אפשר מחמת כי גבר אויב היצר הרע עלינו, אך אם תאמר א"כ כיון מצד עצמך לא תוכל להשיב הוי אין בידו לתקן, וא"כ הוי נראה ונדחה ואין חוזר ונראה, לזה אמר ומסיים חדש ימינו כקדם והוי כבריה חדשה והבן.

על כן אחינו בני ישראל לכו בנים שמעו לי יראת ה' ואהבו טוב, אין טוב אלא תורה כמה דאת אמרת כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד' ב'), אין טוב אלא צדקה כמה דאת אמרת אל תמנע טוב מבעליו (שם ג' כ"ז), ואין טוב אלא תפלה כדכתיב והטוב בעיניך עשיתי (ישעיה ל"ח ג'), שסמך גאולה לתפלה (כדאיתא בברכות י' ע"ב), והם שלשה דברים שצריך האדם להכין בקום למשפט אלהים כאשר הארכת לי לעיל, ועיקר התפלה בכוונת הלב, (ועיין מזה לקמן חדר ב' (לימי הסליחות)), ותתפלל אל ה' שוכן שמים, ערב ובוקר וצהריים, והעיקר הלון וזעקה, בבכי ואנקה, בתאניה, ואניה, ויוריד כנחל דמעה בוידוי וחרטה ועזיבה גמורה, לעזוב את החטא בלב שלם ואל ישוב עוד לכסלה, אבל לא כאותן האנשים אשר בימים הללו זעקו במר נפשם ומתוודים על עונם, וכאשר יעברו הימים האלה אז חזרו למקומם הראשון, וכאלו הותרה הרצועה ח"ו לעשות עבירות רבות המעבירין לאדם מדעתו ודעת קונו ח"ו, כי אז טוב לו שנניח כעת בימים הללו התשובה, כי על ידי כן אנו מוסיפין כח בסיטרא אחרא ח"ו, וכמו שכתב ביערות דבש חלק א' דרוש א' על החרוז בפייט (בזמירות למוצאי שבת קודש) אדיר איום ונורא וכו' צאנך מיד גוזזים, וז"ל הרצון שלפעמים אנו רואים אדם רשע שחוזר בתשובה יושב בצום ובכי ומתפלל באפר וכהנה דברים טובים, וכאשר יעברו ימים אחדים והנה הוא חוזר לסורו במעשים מקולקלים ונשכח ימי השבע מפני הרעב, וסיבה מזה הוא כמו צאן שמבקשים לגוז ובצמרו יעשו כל חפץ, יתנו לו לאכול מלח וכדומה המגדל צמר למאד, וכאשר יגדל הצמר יגוזו, וכן יעשו תמיד, וכן הסטרא אחרא יונקים מן ישראל העובר שפעת קדושה אשר בו והוא להם למחיה, ולכן סביב רשעים יתהלכון, אך כאשר הם יונקים וכבר נפשה יבשה ואין לחלוחית קדושה עוד בו, כי ה' סר מעליו ומעשיו רעים וחטאים, מה הם עושים, נותנים אל לבו לשוב אל ה' ולעשות טוב עד אשר ידושן נפשו משוב ה' כפי עבודתו במצות ה', ויהיה מלא טוב בברכת ה', ואז כאשר רואים ישמן ישורון ונפשו מלא טוב, אז ימנעו אותו מליילך במצות ה' כפעם בפעם, ויונקים ממנו כל שפעת קדושה, ובעו"ה ניתן חלקו לזרים וכחו לנכרים, וזהו הבקשה הנ"ל שיוציא ה' אותנו, ולכך אמר צאנך מיד גוזזים שלא יקרה לנו כנ"ל עכ"ל ודפח"ח. מכלל דבריו שמענו כיון שחזר למקומו הראשון להרבות עונות, אז ניכר כי מעשה סטרא אחרא ר"ל היה במה שהתוודה ובכה על עונותיו, כדי שיהי לו שפעת קדושה להניק ממנו כנ"ל.

טבע, אשר על ידי כן אף אם היצר הרע בא ומסיתו לשוב כנ"ל אין שומעין לעצתו כזה, כי כבר הורגל בטבע לעשות הרע, וממילא טענה גדולה יש ליצר הרע בדין לחייבו, באשר הוא בעצמו התעורר אותו לעשות מצות ולא קיבל ממנו, והכי יש עולה גדולה כמוהו, ואם כן שייך שפיר לשון שופטן ג"כ, דכולל את שניהם. והבן כי נכון הוא בעז"ה. (ועיין מה שכתבתי לקמן עוד פירוש על פסוק זה נאום פשע וגו', עם שאר פסוקים שם בתהילים).

על כן אחינו בני ישראל איש הירא ה' ישב בדד בהתבודדת בימים הללו בכל יום על כל פנים חצי שעה, בבית הכנסת או בבית במדרש דהוא מקום קדוש, ויבכה ויתוודה על עוונותיו בדמעות שליש, ובפרט יוריד כנחל דמעה על גלות השכינה, שאנחנו גרם עיכובא בעכבו"ת משיחא מחמת עונותינו ופשעינו, וזכור יזכור ימי קדם בהיותו מקדשו על מכוננו, ואז היה יכול בנקל לרצות את קונו, כי שם היה שער השמים כנודע, והיה לנו קרבנות לכפר עלינו, ועכשיו אנחנו יושבים תחת שער הדאג"ם, דאגות וצרות רבות אשר סבבנו בכל שעה ורגע, בלי פגע.

אחיי ורעיי אטה למשל אזני, למלך שהיה לו מדינה אחת אשר חביבותה אצלו יותר מכל שאר מדינות שהיו לו, והיה מחבב אותה מאד מאד, ומחמת חביבותו הגדולה אשר היה על בני מדינה הזאת, חפץ להטיב עמם מאד, על כן צוה להם שאותה בני המדינה יעשו לו מלבושים אשר המלך חפץ ביקרם, ואינו רוצה לילך במלבוש אחר זולת אלה הבגדים אשר יעשו לו בני המדינה הנ"ל, וגם להם פקד שילבישו את עצמם במלבושי כבוד כראוי לעם סגולת המלך, והבטיח להם באם תהיו זריזין במלאכת הבגדים הללו לעשותם בהידור וכבוד כראוי לבגדי מלכות, מלבד שאני אהלוך במלבוש הלזה זולת מלבוש אחרת, למען תהיו לכם לכבוד ותפארת בעיני כל, אבל אף גם משכורתם תהיו שלימה מומי, וגם שמלתכם תעשו ביפה והידור, כי אתם בני חפץ אשר המלך חפץ ביקרם, גם היה ממנה עליהם שר ופקיד אשר יודע היטב ומכיר בטיב מלאכת הבגדים הנ"ל, והשר ההוא יסע בכל שנה ושנה בכל המדינה ההיא להשגיח על המלאכה, אם עושים רצון המלך כראוי במלאכת הבגדים ביפה והידור, וגם צוה בכל שנה ושנה בבוא שר האומן הנ"ל, אזי יביאו לו כל בני המדינה איש ואיש חפציו, והאומן ההוא יחתוך להם החפצים כראוי לפי מדתו של כל איש ואיש, ובזה בנקל ימצאו מבוקשם לעשות בגדים הנ"ל ולהוציא כלי למעשיהו, והנה בני המדינה הנ"ל קיימו וקבלו לעשות כדבר המלך.

ויהי לתקופת הימים בכל שנה ושנה בהגיע העת וזמן שהיה קרוב ליום המוגבל שיבוא המשגיח האומן הנ"ל לחתוך החפצים לעשות מהם בגדים, והוא גם הוא ישיג ויביט על מלאכתם אשר כבר עשו בשנה ההיא, אז יחרד כל איש ואיש ויראה ורעד יבוא בו, עבור כי מרגישים היו אם כי האומן שעשו רצון המלך ישיגו חסד גדול מהמלך, וכן להיפך ח"ו גדול עונם מנשוא. והנה בני המדינה הנ"ל עוצו עיצה לעשות משתה ושמחה לפני האומן הנ"ל בביאתו ולקבלו בסבר

ובאלה הדברים בארתי ת"ל היטב מאמר רז"ל במסכת ברכות ס"א ע"ב, תני ר' יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר (תהלים ק"ט כ"ב) לבי חלל בקרבי, רשעים יצר הרע שופטן שנאמר (ל"ו ב') נאום פשע לרשע בקרב לבי וכו', ופירש"י יצר הרע שופטן שמרחיקו עד שאין מתפחד מיוצרו. וכתב המהרש"א בחידושי אגדות שלו ולשון שופטן לא משמע כן, וזה אין צריך ראייה כלל שהיצר טוב מפתה האדם לטובה, והיצר הרע בהיפך מסיתו לרעה. והנה ראיתי המהרש"א שם כתב וז"ל ונראה לפרש דשופטן ממש קאמר לפסוק דינו שהוא חייב, אם צדיק חוטא יצר טוב שופטן כו', וכן ברשעים יצר הרע שופטן לחייבו בדין שנאמר נאום פשע לרשע, ומי אומר לו, בקרב לבי היצר הרע שבקרב לבי עכ"ל. והנה לדעת מהרש"א קושי הבנה מה דסיים דוד המלך ע"ה בההוא קרא אין פחד אלהים לנגד עיניו, דאין לו שייכות למה שאמר לעיל לפרושו של מהרש"א הנ"ל. ואי דגם על זה דן אותו, זהו מלתא דפשיטא וזה אין צריך לאשמועינן כלל, כיון דכבר אמר שאומר לו שפשע וחייב אותו בדין הרי הכל בכלל, וגם צד כל שכן הוא שחייב אותו ודן אותו בזה שפחד אלהים לא היה לנגד עיניו.

אמנם לדברינו הנ"ל מה נעים דברי דוד ע"ה באומרו נאום פשע לרשע, ר"ל אם אנו רואים שרשע חוזר בתשובה ומתוודה ופרט חטאיו ופשעייו אשר עשה, וזהו נאום פשע לרשע, היינו שבעצמו מדבר ואומר פשעיני שמתוודה עליהם ואומר פשעתי, זהו ג"כ בקרב לבי, ר"ל זהו נמי עצת יצר הרע שהוא בקרב לבי (כנ"ל במהרש"א לענינו), ר"ל היצר הרע שבקרב לבי אומר לו לעשות כן, אבל אין פחד אלהים לנגד עיניו, ר"ל אבל לא עושה זה מחמת יראת אלהים אשר נגע בלבבו מצד עצמו וקיבל עליו לשוב, אך ורק היצר הרע מסיתו לזה, אבל לא מחמת יראת אלהים. וא"ת מה נפקא מינה להיצר הרע בזה, ועל מה ולמה יעץ לו לדבר תשובה בווידי על פשעינו, לזה אמר כי החליק אליו בעיניו, ר"ל בזה שמסיתו לשוב אל ה' הוא בחלקלקות לשונו, כדי למצוא עונו אחר כך ולשנוא שיניק ממנו שפעת קדושתו הבא מתשובתו של אדם כנ"ל ביערות דבש והבן.

ולפ"ז ממילא מבואר דברי חז"ל במאמר הנ"ל, דהנה זהו וודאי ברור ופשיטא דעל רע היצר הרע מסיתו ומפתה כנ"ל במהרש"א, אך ר' יוסי (הגלילי) חידש לנו דבר גדול באומרו צדיקים יצר טוב שופטן, והיינו כפירש"י דמפתה אותו לטובה, ועל זה אמר אבל אצל הרשעים אותו הטוב והישר שעושין לפעמים כמו הצדיקים, אינו מחמת היצר טוב כמו הצדיקים, רק רשעים יצר הרע שופטן, הוא אשר מדריך בדרך הטוב הלזה, והיינו כדי להדר ולינק ממנו שפעת קדושתו כנ"ל, וא"כ קאי הכל על חדא מלתא, וטובא אשמועינן בזה, דהטוב אשר הרשע עושה לאו מצד עצמו עושה על ידי עצת יצר טוב, רק זהו נמי עצת יצר הרע, ועל זה שפיר מביא ראייה מפסוק נאום פשע לרשע בקרב לבי, ר"ל מה שנאום פשע לרשע דאומר פשעיני ומתוודה עליהם כנ"ל, הוא בקרב לבי מצד היצר הרע שהוא בקרב לבי כנ"ל. ומשום הכי אמר נמי לשון שופטן, והיינו כי הרשעים גמורים מחמת רוב עונות שעושים בכל יום ויום פעמיים ושלש, כבר הורגלו בהם, וההרגל נעשה

והנה השלוחים יוצאים דחופים אל מי שילוח לשאוב מים בששון, והמתיקו המים בפירות טובים עד שהיה ראוי למשקה מעולה, ומיד שבא השר הנ"ל יוצאים לקראתו עם חמת מים חיים הנ"ל, ומתחננים לפניו לאמר ראה עמידתנו דלים וריקים, ובמה כבדנוך, קח מן הבא בידינו מנחה קטנה, ותערב לפניך שיחתנו בתחנונים אשר ידבר עמך לבקש סליחה בלב מה, דרוש נא ושעה למעמדינו, כלה נא פני מלך במויטב הגיון, אולי יחוס עם עני ואביון, שואגים בתחנונים ומבקשים רשיון. ויהי בראות השר ואומן הנ"ל בעני עמו, ויקשב וישמע הצגים לעמו, ויאמר נחמו נחמו עמי, אם מהיום והלאה תלכו בדרך הישר ובנימוסי המלכות ורצון המלך תעשו, אז צעקתכם ישמע וימחול לכם מה שמרדו נגדו, ושוב תהיה משכורתכם שלימה כאשר הבטיח אתכם, ועוד יקים חלד לכם בחדוה וגיל, והמלך שמח ישמח במלבושי כבוד אשר תעשו לו כמו שהיה בימי קדם. (הוא המשל).

הנמשל הוא - המלך הוא מלך מלכי המלכים קודשא בריך הוא, אשר לו הארץ ומלואה, וחדא מדינה אשר חיבב ביותר היא ארץ ישראל הקדושה כמה דאת אמרת (דברים י"א י"ב) ארץ אשר ה' (שוכן בה) [אלקיך דורש אותה] תמיד, ואנחנו בני ישראל הם בני המדינה, כי תחלת מחשבתו יתברך היה להיות שתולים כזית רענן איש תחת גפנו ואיש תחת תאנו בארץ ישראל הקדושה, כאשר באמת היה מימי קדם, וכמו שאנו מזכירין בתפלה אתה בחרתנו וכו', ובאשר ה' ברוך הוא חפץ להטיב עמנו, צוה עלינו לעשות מלבושים והם מצות ומעשים טובים, והם לבוש לנשמה ומיקרי חלוקא דרבנן כנודע (זוהר ח"א דף ס"ו. ח"ב דף ר"ה), וגם בזה נעשה לבוש למלכות, על פי מה שכתב הראשית חכמה שער היראה פ"ט וז"ל עוד יתבאר פגם האדם בשכינה כו' במה שפירשו בתקונים הזוהר (תיקון כ"ב) כו' למלאך דאיהו יתיב בהכליה וכמה בני נשא אעלין למיחדדי, מנהון מסתכלין בלבושה, מנהון בגופו, ומנהון מסתכלין בעובדות, ובוודאי בעובדי (אישתמודע) מאי ניהו מלכא, דלבושין אינון אשתני בהון לכמה שינוין, ולבושין דאיהו לביש בצפרא לא לביש ברמשא, ולבושין דלביש יומא חדא לא לביש יומא תנינא, והכי בכל יומא וירחי ושתא ושבתא ויומא טבא אשתנא בלבושין, כגוונא דא שכינתא, כמה לבושין אית לה, דמנהון ברא קב"ה כרסיין ומלאכים כו' ושמיא וארעא, וכל מה דברא בהון, וכל בריין דברא מאלין דלבושין דילה, רשים לון כולהו, וגליף לון בלבושהו בגין לאסתכלא מינה לכל בריין לרחמא עלייהו, ורזא דמלה (בראשית ט"ז י"ז) וראיתיה לזכור ברית עולם, וראיתיה באילין לבושין דאינון נהירין בכל בריין, דישראל נהרא לן בעובדין טבין ובגיניהו קב"ה רחים עלייהו, ואי עבדין עובדין בישין איהי מתלביש לבושין אחרנין אוכמין דבהון רשימין כל אינון מארי דדינין כו' למידן בהוא עלמא, ובהוא זימנא אמרה איהי (שה"ש א' ד') אל תראוני שאני שחרחרות כו' עכ"ל. נמצא כי הלבושים האלה מצויירם כל הנמצאות, והם השרשים שבתוכה ממצאות כל העולמות התחתונים, ובהיות השרשים שבתוכה מאירים על ידי המצות שישראל מתקנים למטה, יש רחמים וטוב בעולם,

פנים יפות, ויהי כטוב לבו במשתה היין אז הביאו לפניו החפצים לחתוך להם כדי לעשות הבגדים חדשים על כל איש ואיש לפי מדתו, וגם הראו לפניו בגדים אשר כבר עשו בשנה ההיא, ומחמת גודל השמחה ומשתה שעשו לו העצים עינו מראות ולא השגיח היטב על מלאכתם, אף אם קצתם מהם לא השלימו מלאכתם כראוי, והבטיח להם שידבר טוב אל המלך עבורם, ומשכורתם היה שלימה ברב חדוה וגיל.

ויהי היום היה הגלגל החוזר בעולם, שנתגללו וירדו מהר שפר להר חר"ב, וממש כל בני המדינה ירדו מנכסיהם ולא היה סיפק בידן לעשות משתה ושמחה לפני שר ואומן הנ"ל, ויהי כי הגיע זמן המוגבל הנ"ל שיבוא האומן הנ"ל לראות מעשיהם בבגדיהם, וזוהלים ורועדים מבואו, כי ברור היה להם שלא השלימו מלאכתן המוטל עליהם מחמת עניות שלהם, ומאומה אין בידן לרצות את שר ואומן הנ"ל כדי למצוא חן בעיניו שידבר טוב אל המלך בעדם, גם מגודל עניות, החפצים אשר הביאו לפניו כדי לחתוך לעשיית בגדים מעוטים היה, ובגלל הדבר הזה יתמרמר כל לבב איש בבוא עת הנ"ל. אך בזאת היה נאות להם, כי על כל פנים היה ביניהם אנשים חשובים שהיו יודעים לדבר צחות ולרכך לבב השר האומן הנ"ל בדברים רכים ודברי ריצוי, עד שנכמרו רחמיו עליהם, והנה בכל אלה הדברים פעלו עד שהבטיח להם שוב לדבר טוב אל המלך עבורם, וכאשר פתר כן היה, כי היה נאמן בבריתו וקיים במאמרו אמרי נועם אל המלך, ודבריו עשו פרי.

ויהי כאשר ארכו הימים, אותה המדינה ירדה מטה מטה, וכל יום היתה קללתו מרובה, ואין בידם מעש, הן במלאכת הבגדים והן בחפצים, מחמת דקדוקי עניות אשר היו צריכין לדקדק בצמצום פרנסתם להחיות את נפשם פת במלח ומים במשורה, ובמה איפוא היה אפשר לעשות מלאכת הבגדים, ואף מכל שכן בגדי מלכות החמודות. לא זאת, אף גם מעט אנשים חשובים אשר היו ביניהם, התעייף ענין בו ואינו כי מתו כל אנשים. והנה בשוב בוא עת וזמן הנ"ל אשר בוא יבוא השר ואומן הנ"ל, אז כל איש ואיש יאחזימו רעד לאמר במה נקדם אותו, אין כל בביטנו, להביא לו חפצינו, אין בידינו, להראות לו מלאכתנו, נימס לבבנו, כי מעש אין בידינו, והוא ירבה כעס עלינו. ויהי בעברם בשער הדאג"ה, דאגה בלב איש ישחנה, ודבר טוב ישמחנו, כי היה ביניהם יועץ וחכם אחד, אמר להם שמעו ותחי נפשיכם, זאת העיצה היעוצה לפניכם, למצוא מרגוע לנפשיכם, הלא ידוע לכם האומן ההוא אוהב לשתות מים חיים הנמצאים במעיינות במדינה זו, כי הם מים קרים ומשיבת נפש, על כן נקח מעט פירות אשר בידינו, ונמתיק בהם המים חיים הנ"ל לעשותו משקה אשר נחת בו השר האומן ההוא, ובוזה נלכה לקראתו ונדבר על לבו, שיקבל מנחת עני מידינו, כי אנו דלים וריקים, ומה שהיה ביכולתנו לכבדיהם לא מנענו, ועשינו בכל מה דאפשר. ויהי כשמעם את דברי היועץ ההוא, אז ענו כולם פה אחד, יפה דברת ובזמנו דברת, כי מים חיים הם למוצאיהם במעיינות אשר ישנו פה במדינתנו, ובוזה נבוא אל שר ואומן הנ"ל, כי ידענו מאז גודל חבתו אל מים הללו, ובוודאי יהיה לנו למצוא מעט חנינה.

ועקרו, ושערי תפלה לא ננעלו בפניהם, ומחמת זה הצליחו וגם עשו פרי, כי בימים הקדמונים עדיין השפע מתרבה לישראל אף בגלות המר הזה, כאשר אבותינו ספרו לנו מימי קדם. אבל כעת אחינו בני ישראל, הנה מהרה יבוא עת זמן לעמוד במשפט כל יצורי עולמים, ומלאכים יחפזו וחיל ורעדה יאחזו ויאמרו הנה יום הדין, ועתה מה נאמר ומה נדבר, כי אין בידינו מעש, רק כל השנה מלא כעס, בנקמות ונטירות, מלשינות ומסירות, גניבות וגזילות, דברי רכילות, חנופה ותאוה, זימה וגאווה, חילול שבת, אונאה וריבות, שבועות ושקרים, תקלת נדרים, ישיבת הליצים, טנופת ושקוצים, אכילה אסורה, וביטול התורה, שיחה בטילה, הוצאת זרע לבטלה, כאלה וכאלה, אשר לא ימד ולא יספר, הנמצאים בספה, הכל הפר תפירה, ועתה לעת שמוע קול שופר, במה נכון ובמה נקדם לצאת לקראת המלך המשפט, אוי לנו, עולות וזבחים אין בידינו, ולדבר צחות ולכווין כוונת התפלות אין ביכולתנו, כי שחה לעפר נפשינו, ובכל יום ויום מרובה קללתנו, אנשי חסד ואנשי המעשה אבדנו, מפגיע אין בעדינו. אחיי ורעיי לכו נא ונוכחה במה לדחות עברה וזעם, ויעצור אף ונגף מעם, ומי יהיה לנו למשגב וחומה, לשכך כעס וחימה. אבל זאת העצה היעוצה עדיין לפנינו, כי מים חיים הם לנו, הן הן הדמעות, כי חיים הם למוצאיהם, כל שערים ננעלו חוץ משערי דמעות כאשר הוזכר בדבריהם (ברז"ל מס' ברכות פ"ה (ל"ב:)), ובבכי נבואה בבית הכנסת ביומין אילין ולצעוק בקול מה, לאמר, ה' אלהינו אנו בניך ואתה אבינו, ראה עמידתנו דלים וריקים, טבענו בטיט היום בלתי להקים, ומה נעשה זולת מנחה קטנה אשר תערב לפניך הן הדמעות, שימה דמעותי בנאדך להיות, ותצילנו מכל גזירות אכזריות, ותשמע קול בכיות, ואם כה נעשה אולי יחוס וירחם עלינו, וימלא משאלותינו, וישוב אפנו וינחמנו, מעצבון לבנו, ויאמר די לצרותינו, זאת היא עדיין תרופה לפנינו, וכדאיתא בזוהר פ' פקודי (ח"ב רמ"ה) וז"ל, לעילא מכל פתחין אית פתחא חדא דקב"ה חתיר לה ואתפתח תלת זימנא ביומא, ולא אנעיל, וקיימא לאינון מאריהון דתיובתא די אושדן דמעין בצלותא קמי מאריהון, וכד האי צלותא בהנהו דמעין סלקו לעילא אזדמן האי אופן דשמי רחמיאל דאתמלי רחמין על האי בר נש עד דלא יכול להתאפק, ומרבה עוד דמעין סגיאין על הני דמעין, ואתקשרן לעילא, וערבא להך באינון דמעין דאתושדו על חריבי דבי מקדשי, ובאינון דמעין דאושדין על צדיקייא וזכאון דאסתלקא מן עלמא, כולוהו נטיל להון ועריב להון, ובהון מחין חובין דישאל, ומאן דצלי ובכי עד דלא יכול למרחש בשפתוותיה האי צלותא שלימתא דאיהי בלבא שלם, ולעולם לא הדרא רקניא עכ"ל, ועוד בכמה מקומות האריך בזה, מכלל דברינו שמענו גודל התועלת מהדמעות.

על כן אחינו בני ישראל כל אחד הלך ילך ובכה על עונותיו וחטאיו, אולי ימצא חנינה, לפני שוכן מעונה, ותען ותאמר, בקול המרמה, רבון דעלמא אל תתן את בתך לבן הבלעיל, הפורק עול, הוא היצר הרע החושך ומחשיך, ובכל עת יהיה בגדיך לבנים ושמן על ראשך, בטרם

וכשישראל אינם מתקנים מעשיהם כל הלבושים שלה יונקים מצד הדין והחשק, ואז אומרת אל תראוני שאני שחרחרות, ובהו יובן אמרם בתיקונים (עי' זוהר ח"א כ"ג) כל מאן דחב לגבי שכינתא כאלו הפשיט שכינתא מלבושהא, והאי איהו עונשא דאדם, וכל דמקיים פקודא דאורייתא כאילו הוי לביש לשכינתא בלבושהא ע"כ, הכוונה שבעון תפשיט מלבושהא היפים והמאירים ותלבש בגדי שחרות כמו שנתבאר במאמר הזה עכ"ל הראשית חכמה הנ"ל הנצרך לעניינו, ועוד מאריך שם בזה. מכלל דבריו שמענו, במצות ומעשים טובים שאדם עושה בזה לובש לשכינתא במלבושים יפים והמאירים, מה שאין כן להיפך ח"ו לובשת שחורים, ואם כן הרי נראה בעליל האריך בעשיית מצות אנו עושים בגדי מלכות.

והנה בכל שנה ושנה בוא יבוא המשגיח על מלאכת בגדים האלה, ועת זמן המוגבל קרוב לבוא ביומין אילין יומין דראש השנה ועשרת ימי תשובה ויום כיפור, אשר עתיק יומין יתיב על כורסייהו דדינא, וספרים פתיחי קמיה למעיין בעובדא דבי נשא, ולראות אם נשמת אדם לבוש בחלוקא דרבנן כדקא יאות, על ידי עשיית מצות ומעשים טובים בכל השנה, ואז הוא חותך לעשות בגדים הללו, כי זה ידוע היום לעשותם ולא למחר לעשותם (עירובין כ"ב), כי בעודנו האדם בחיים חיותו אז עדיין תרופה לפניו לתקן את אשר עוית, מה שאין כן אם כבר מת, ואם כן בראש השנה ויום כיפור אז הוא חותך חיים לכל חי, וחתיכה זו ראוי להתכבד בה אדם, לתקן בנקל הבגדים ומלבושים יקר של נשמה ושכינתא כנ"ל.

והנה בימים הראשונים בהיותו מקדש על מכונו, ואנחנו היו יושבים על אדמתינו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנו, בבוא הזמן ההוא שידענו מהרה יבוא הרואה ומביט ומבין כל מעשי בני האדם, וישגיח על המעשה אשר כבר נעשה כל השנה, ולהיות חותך חיים לכל חי, לפעול בהם מעשינו הטוב להבא כנ"ל, אז עשינו משתה ושמחה באשר היה בידינו עולת וזבחים להקריב קרבן לה', והיה ריח ניחוח לה' כנודע, ומחמת זה אף אם היה בינינו איש אחד דלא שלים עבודתו במלאכת הקודש להתקדש את עצמו במצות ומעשים טובים כנ"ל, אבל מחמת עבודת כהן גדול בקרבנות בימים האלה כנודע, אמר סלחתי כדברך ונמחל ונרצה להם כנודע, והיה משכורתם שלימה ברב השפע בעולם הזה ובעולם הבא, וכמו שמוזכר בפייט (אתה כוננת בתפלת מוסף ליוה"כ) ויום טוב היה עושה כהן גדול בצאתו מקדשי קדשים ואשרי עין ראתה כל אלה כו'.

והנה ברבות הימים אשר ירדנו מהר שפר להר חר"ב, כי חרבה עירנו ושמום בית מקדשינו בעו"ה, שוב לא היה לנו לעשות משתה, כי מעת גלה כבוד מבית תפארה, מאז אין סליחה וכפרה, על ידי הקרבנות, אך אף על פי כן בהגיע הימים האלה בקום למשפט אלהים ולעיין במלאכתנו הנ"ל, היו בינינו לומדי התורה ותופשי היראה, המה התנאים ואמוראים וגאונים בתראי, היו יודעים לדבר צחות ולרצות את קונם בדברי ריצוי ותפלה, כי היו יודעים הכוונות להגיע לשרשו

על נכון, רק אקדים עוד גמ' קידושין דף מ"ם (ע"א) מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר (תהלים ס"ו י"ח) און אם ראיתי בליבי לא ישמע ה', ואלא מה אני מקיים הנני מביא אל העם הזה רעה פרי מחשבותם (ירמיה ו' י"ט), מחשבה העושה פירות הקב"ה מצטרפה למעשה, מחשבה שאין בה פרי אין הקב"ה מצטרפה למעשה ע"כ, ופירש"י מחשבה שעושה פירות שקיים מחשבתו ועשה, מצרפה למעשה ונפרעין ממנו אף על המחשבה.

וזהו אמרו נאום פשע לרשע, ר"ל היצה"ר דנקרא פשע אומר לרשע, בקרב לבי, ר"ל על מה שיש בקרב לבי דהם הרהורים ומחשבות זרות, ע"ז אין פחד אלהים לנגד עיניו, ר"ל אין צריך לפחד מאלהים ע"ז שהרהר מחשבות זרות, כי אין הקב"ה מצטרפה למעשה כנ"ל, אבל באמת כי החליק אליו בעיניו, ר"ל עיקר כוונתו בחלקלקות לשונו להסיתו במחשבה, למצוא עונו, ר"ל כדי למצוא עונו שיעשה ג"כ המעשה, רק מעיקרא מסיתו על המחשבה כדרכו שבא לאט לאט כנ"ל, וממילא לשנוא, ר"ל לשנוא גם על המחשבה כנ"ל, דאם המחשבה עושה פירות הקב"ה מצטרפה למעשה, ונפרע ממנו גם ממחשבה, וזהו למצוא עונו, דהוא המעשה, לשנוא גם על המחשבה, ונכון הוא. או י"ל הא דאמר לשנוא, ר"ל דבזה לא סגי שמסיתו למחשבה כדי למצוא עונו ויעשה המעשה כנ"ל, אבל אף גם שמביא את האדם לידי מדה גרוע ביותר, עד שמושל עליו ומחטיאו בע"כ כשנוא כנ"ל באלשיך ז"ל, וזהו לשנוא והבן. ואף גם בזה לא סגי ליה, אך עוד מדה גרוע מאד מאד ביותר, שמביא את האדם לעשות מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס, והיינו דעושה עצמו כמקבל מוסר ועושה טוב, ובקרב צפון רשעו כנ"ל באלשיך ז"ל, וזהו אומרו דברי פיו און ומרמה, ר"ל שמרמה בה אדם ואומר שמקבל מוסר ועושה טוב, ובאמת חדל להשכיל ולהטיב, רק רשעו צפון בלבו, רק שמרמה בני אדם בדברי פיו, וזהו מדה הגרוע מאד כנ"ל באלשיך ז"ל והבן. (ועיין לקמן חדר ב' לימי הסליחות) פירוש אחר על פסוקים הללו).

כלל הדבר אחינו בני ישראל העיקר להרחיק מעצת יצר הרע, לבטלי השמע לו אפילו קלות שבקלות, כי אם שומע לו הקל, בא שוב לידי החומה, כדאיתא ברז"ל (שבת ק"ה:) היום עשה כך כו'.

והנה תרופה המעולות ביותר להנצל מהיצר הרע הוא זכרון יום המיתה כדאיתא ברז"ל (ברכות דף ה' ע"א), ומשום הכי ניתן עת תשובה בחדש הלה בחדש אלול, כי הוא סוף ימי הקיץ, ובא לרמז שאדם יזכור יום המיתה דהוא מרמז לסוף ימי הקיץ, דהעולם הזה דומה לקיץ, כמו הקיץ מכין לחורף, וזולתו אין לאכול בחורף, כמו כן העולם הזה מכין לעולם הבא, היום לעשותו ומחר לקבל שכרו כנודע (עירובין כ"ב.), (ועיין מזה כמה פעמים בעוללות אפרים), ומשום הכי ממילא סוף ימי הקיץ מרמז על סוף ימי אדם, אשר יצא יצא מזה העולם, ואז וודאי יתמרמר לב האדם לחזור בתשובה.

יחשיך שמשך, ואל תמנע קולך, מנאקך ויללך, ושוב אל יפתוך השכן רע, ופגע רע, ועיקר להרחיק מכל רע אפילו במה שבעיניך מהקלות שבקלות, כי כן דרך היצה"ר שמרמה לאדם לאט לאט, כמ"ש באלשיך ז"ל פ' נח על פסוק (בראשית ח' כ"א) כי יצר לב האדם [רע] מנעוריו וז"ל, אמרו רז"ל (סוכה נ"ב.) שבעה שמו נקרא יצר הרע, הקב"ה קראו רע כו' משה קראו ערל כו' דוד קראו טמא כו' שלמה קראו שונא כו' ישעיה קראו מכשול כו' יחזקאל קראו אבן כו' יואל קראו צפוני כו', ענינו שהיצה"ר מרמה לאט לאט עד שמוכלו עליו, והוא כי טרם ידע הנער בחור בטוב ומאוס ברע, כי לא יבחין בין טוב לרע, מתחכם ללמדו לעשות רע כו', ואין זה רק שמכין אותו לכשיגדיל להחטיאו ברעות, וזהו רע מנעוריו. כשגדל עוד מעט ועדיין לא טעם טעם חטא, מתחיל היצה"ר לפעמו בתת לבו על המותרת במשתאות ואכול ושתו למענדים, למען המשיכו לכמה מיני עבירות על ידי כן כו', וע"ז קראו ערל כי הערלה היא מותר כו'. ואחר הכנת המותרת טמא יטמאנו בכל טומאת זימה וגזילות וכיוצא כו', ועל כן קראו דוד טמא. והנה עד כה היה כארץ כו', אח"כ נעשה בעה"ב משתרר עליו בעל כרחו, מראה פנים נגדו וכשנוא, על כן שלמה קראו שונא, כמחטיאו בעל כרחו ואינו יכול לו. ואחר שהוא בעה"ב יבזה בעיניו לחטוא אותו בלבד, כי אם גם ישתדל עד שהאיש ההוא יחטיא את הזולת, וזהו קראו מכשול להפיל את הזולת כו'. וטרם הגיע לכל זה עדיין היה אפשר לו לשמוע בקול מוריו וללמדו ולמוכיח בשער לשוב מרשעו, אך אחר שהגיע לגדר הנוכה, עוד יוסיף כי יקשה את לבו ויעשנה כאבן קשה לשמוע קול מוריו ולמוכיח בשעה על כן יחזקאל קראו אבן כו'. ואח"כ עוד יוסיף לקשה מזה, והוא שעושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס, עושה עצמו כמקבל מוסר ועושה טוב, ובקרב צפון רשעו, על כן יואל קראו צפוני כמאמרם ז"ל (סוכה שם) למה נקרא צפוני שהוא צפון בלב, עכ"ל הר"מ אלשיך הנ"ל.

ובאלה הדברים בארתי דברי המשורר (תהלים ל"ו ב' ד') באומרו, נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלוקים לנגד עיניו, כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא, דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להטיב וגו'. ויש לדקדק בהם טובא, חדא מאי אתי לאשמועינן בזה, הלא זה ידוע לכל היצר הרע מסיתו לרעה. גם כיון שאמר נאום פשע לרשע אין פחד אלוקים לנגד עיניו, א"כ ממילא הכל בכלל, וא"כ מאי הא דהדר אמר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא. וגם במלות שונות אשר כפל בלישנא, דברי פיו און ומרמה וגו'. וביותר קשה לפי פירש"י בקרב לבי דהמקרא הוא מסורס, ור"ל יש בקרב לבי דהפשע הוא היצה"ר אומר לרשע שלא יהא פחד אלוקים לנגד עיניו, בקרב לבי כאדם שאומר כמדומה לי עיי"ש, וזהו דחוק מאוד, (ועיין כבר מ"ש לעיל בחדר הלזה על זה מגמ' דברכות (ס"א:) רשעים יצה"ר שופטין).

אמנם עפ"י דברינו הנ"ל שיהצה"ר דרכו לרמות בני אדם לאט לאט עד שמושל עליו בע"כ כשנוא, והיותר מכולם שמפתהו לעשות עצמו לקבל מוסר וטוב ובקרב ישים מרמה, יבוארו פסוקים הנ"ל

וע"ז בא נמי השופר שמתחילין לתקוע בשופר בחדש הלזה,

היינו כי מצינו פעמים בא השופר על השמחה, כמו במתן תורה והקול שופר הולך וחזק וגו' (שמות י"ט ט"ט), ובביאת המשיח ביום ההוא יתקע בשופר וגו' (ישעיה כ"ז ג'), אבל כמו כן מצינו שופר אצל רע ח"ו, כדכתיב (עמוס ג' ו') אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, וכן אצל הארבה ביזאל ב' (פסוק א') כתיב תקעו שופר בציון וגו' ירגזו כל יושבי הארץ, וכן תקעו שופר בגבעה (הושע ה' ח'), (ולקמן בחדר ג' (לר"ה) הארכתני בזה). וא"כ כיון דחדש הלזה מרמז על סוף ימי חלדו של אדם דהוא סוף הקיץ כנ"ל, על כן תקעינן נמי בשופר לרמז אם האדם זכה אז במיתתו יוצא לחירות, והנשמה עלתה למקומה הראשון ברב חדוה וגיל כנודע, אבל ח"ו להיפוך אם מלוכלך בעונות, אז אדרבה ענש יענש אחר מותו ונמסר ח"ו לקליפות ומלאכי חבלה ח"ו, וזהו רעה מאד. וע"ז מרמז השופר דבא פעמים לשמחה והיינו אם זכה, וכן ח"ו פעמים לרעה היינו אם לא זכה, והבן, (ועיי' לקמן חדר ג' (לר"ה) מזה באריכות).

על כן האיש הירא ישוב אל ה' בחודש הלזה מאהבה, וכל עיקר עשייתו בחדש הלזה יהיה כולו לה' בתורה ותפלה וצדקה, ומי שאינן בני תורה יאמר שירות ותשבחות שבתהילים והיו כמו תורה, אבל בתנאי שיאמר מלה במלה, לא בעו"ה כנוהג עולם שאומרים בנחיצה ומבליעין התיבות. וזהו הרמז של אלול נטריקון א'נו ל'יה ו'עינינו ל'יה, היינו בחדש הלזה יהיה רק כולו לה'. וכן נמי כדאיתא פרק ה' דסוכה משנה ד' על שאומרים במקדש אנו ליה וליה עינינו, היינו מודים לשעבר ומיחלות להבא, ע"ש בברטנורא ובמס' סוכה נ"ג ע"ב, וא"כ ע"ז נמי מרמז אלול א'נו ל'יה ו'עינינו ל'יה כנ"ל, והיינו בחדש הלזה קודם כלל צריכין אנו ליתן שבח והודאה ליתברך שמו שהחיינו והגיענו לזמן הזה, ופרנסתנו וכלכלתנו וגדלתנו כל השנה, והפליא חסדו לנו בכל אופנים, הן בבריאות הגוף והן בשאר צרכי בני האדם, ואח"כ תפלה ובקשה על לעתיד, שככה יעשה עמנו בשנה הבאה במתנת חנם ולרחם עלינו כרחם אב על בנים, וכדאיתא פ"ט דברכות משנה ד' ונותן הודאה לשעבר וצועק לעתיד לבוא, כן צריכין אנו לעשות בחדש הלזה, וזהו הרמז אלול אנו ליה ו'עינינו ליה, היינו לעבר ולהבא כנ"ל בברטנורא ובמס' סוכה והבן.

וכן נמי י"ל דמרמז על הידוע דהאדם אין רשאי להרהר אחר מדותיו ית', וכשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה (ברכות נ"ד), וזהו הרמז א'נו ל'יה ו'עינינו ל'יה, א"ס ל'טובה ו'אם ל'רעה ח"ו, וכדאיתא בראשית חכמה פ"ג משער היראה דאיהי עיקר היראה, ע"ש מה שכתב בשם הזוהר (הקדמה י"ב). וז"ל, אמר רבי אלעזר לא איצטריך לאתנשא יראה בכל פקודין כל שכן בפקודא דא איצטריך יראה לאתדבקא בהאי, ואיך אתדבקא, אהבה איהי בסטרא חד טב, כמה דאתמר דיהיב עותרא וטב ארכא וחיי ובניי ומזוני, כדן איצטריך לאתערה יראה ולמדחל דלא יגרום חובה, ועל דא כתיב (משלי כ"ח י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד, בגין דא יראה כליל באהבה, והכי איצטריך בסטרא אחרא דדינא קשיא לאתרעה ביה יראה, כד חמי

דדינא קשיא שריא עליו כדן יתער יראה וידחל למארי כדקא יאות, ולא יקשה לביה, ועל דא כתיב (משלי שם) ומקשה לבו יפול ברעה, בהאי סטרא אחרא דאיכרי רעה, אשתכח יראה דאתאחדת בתרין סטרי' ואתכלילת מנייהו, ודא איהי אהבה שלימתא כדקא יאות עכ"ל. מכלל דבריו שמענו דכלל יראה הוא להיות כליל באהבה, והיינו אם אתאחדת בתרין סטרי', אם לטב או לרעה ח"ו, בכלהון אתרע יראה ודחיל קמי מארי ואז אשרי וטוב לו.

ובזה בארתי דברי ישעיה סי' נ"ה (פסוק ו' י"א) באומרו, דרשו

ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי ה', כי כאשר גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם, כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתי וגו'. והנה בפסוקים האלה רבו הדקדוקים, חדא מתחלה אמר לשון דרישה והדר לשון קריאה, (ועיי' מ"ש כבר לעיל ע"ז). גם בתחלה אמר לשון בהמצאו, והדר אמר בהיותו קרוב. גם מה דאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, דהוא כפל מלות ואין לו מובן מאי דרכיו ומאי מחשבותיו. גם שני השמות וישוב אל ה' ואל אלהינו, קושי הבנה. גם מתחלה תפוס לשון קצרה באומרו וירחמנו, ואצל שם אלהינו אמר כי ירבה לסלוח גם מה דאמר כי לא מחשבותי וגו' אין לו התקשרות אל הקודם. גם למה מאריך דווקא בהנהו תרי דמיונות, כאשר גבהו שמים וגו', כאשר ירד הגשם וגו'. גם מלת ושמה לא ישוב אין לו מובן, (ורש"י פי' דלא ישוב ריקם, א"כ העיקר חסד, ומאי לשון ושמה לא ישוב). גם מה דאמר כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתי, כפל מלות צריך ביאור, ומאי לשון חפצתי, ולשון הצלחה. ויותר קשה לישנא דעשה דאמה, עושה הוי למימרה. ועוד יותר דקדוקים אשר נפל לב הקורא עליהם.

אמנם לדברינו הנ"ל יבואו ביאורם על נכון, רק אקדים מ"ש הראשית חכמה בשער היראה פ"א בתחלתו וז"ל, היראה שעליו נצטוינו בתורה כמה פעמים, ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך (דברים י"ב), וכן את [ה'] אלהיך תירא (שם ו' י"ג), וכמוהו רבים, הוא כי אחר שידע האדם שיש לעולם בורא אחד והוא ברא כל הנמצאים, והוא מנהיגם כרצונו, ומבלעדי שפעו וחיותו אין להם קיום, כמ"ש (נחמיה ט' ו') ואתה מחיה את כולם, ואלו ח"ו יצוייר העדר שפעו מכל העולמות אפילו רגע אחד יתבטלו כולם והיו כלא היו, כי כולם צריכין אליו והוא אינו צריך להם, חייב ליראה ממנו ולקבל עליו עול תורה ועול מצוות, כעבד היודע שיש לו אדון ופטרונו, למי הוא עובד, שאם לא ידע למי עובד לא תכין בלבו

העבודה כו', ויראה זו ביאר רבי שמעון בן יוחאי ע"ה זוהר בראשית (דף י"א:) וז"ל, יראה דאיהי עקרא למדחל בר נש למארי בגין דאיהו רב ושלטי, עקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמי כלא חשיב כו'. וכתב עוד שם הראשית חכמה הנ"ל בביאור זה וז"ל, ונבוא לבאר המאמר שהתחלנו בו שאמר שעיקר היראה למדחל בר נש למארי בגין דאיהו רב ושלטי כו', צריכין אנו לדעת מהו רב ושלטי, מפני שדברים אלו נוגעים ליראה, מצינו בתורתנו הקדושה כשבאה לייחס היראה ייחסה היראה לידו", כאומרו מה ה' אלהיך שואל מעמד כי אם ליראה וגו' כו', ע"ש שמאריך בזה, וכתב וטעם התייחס כל הדברים האלה לידו"ד יותר משאר שמות, מפני היות ידו"ד מקור ושורש לכל השמות כמו שנתבאר בסבא פ' משפטים (ועיין רא"ש יומא פ"ח ס' י"ט) ועוד בתיקונים כו', ועוד נתבאר שם במעלות שם ידו"ד והוא מוכרח להעתיקו לדרוש שלנו, וז"ל ולית מלאכא דלא אשתכח ביה שם ידו"ד דאשתכח בכל אתה, כגוונא דנשמתא דאשתכחת בכל אבר ואבר, ובגין דא אית לבר נש לאמלאכא ידו"ד בכל ספירין ובכל כרסיין ובכל מלאכין ובכל אבר ואבר דבר נש, דלית אתר פנוי ממנו לא בעלאין ולא בתתאין כו', וע"ש שמאריך בזה. וכתב עוד שם הראשית חכמה הנ"ל וז"ל, והענין שימצא ידו"ד בכל הבריות נתבאר ברעיא מהימנא פ' בא (מ"ב) וז"ל כל חיות דאינון חיות הקודש באתון דשמא קדישא אתקריאו, הה"ד (ישעיה מ"ג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, ואפילו כל בריין אתבריו בהון, ולית בריאה דלא רשים בהאי שמא, בגין לאשתמודעא למאן דברא ליה, והא איהו, י' דיוקנא דרישא דכל בריין, ה' ה' דיוקנא דה' אצבעין דימינא וה' דשמאלא, ו' דיוקנא דגופא, ובגין דא ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (שם מ' כ"ה), לית כל בריה דאשוה כוותי'ה, ואע"ג דבראתי לה כדמות אתון דילי, דאנא יכול למחאה להאי צורה ולמעביד לה כמה זמנין עכ"ל, הרי בפירוש מבואר במאמר הזה היות כל בריותיו חתומים בחותם שמו ית', להורות שבורא אחד להם, והוא מושל בהם למחות צורתם כרצונו, כחומר ביד היוצר. ומסיים שם הראשית חכמה הנ"ל בזה הענין וז"ל, ועתה ידענו סוד מלא כל הארץ כבודו שפרשו בזוהר פ' בא (מ"ב:) שהוא על ההתפשטות אלהות העולין, וז"ל דאי לא יתפשט נהורין על כל בריין איך ישתמודעין ליה, ואיך יתקיים מלא כל הארץ כבודו עכ"ל, ומפני זה אמר דוד (תהלים ט"ז ח') שוית' ה' לנגדי תמיד, כי בחשבו שידו"ד לפניו שם הוא העילת כל העילות המיוחד הכל, ומזה ימשך לאדם המורא והבושת והצניעות שלא לחטוא לפני מלך העליון הנכבד והנורא שלפניו, עכ"ל הראשית החכמה בענין הליה, ע"ש באריכות יותר, ולא העתקתי כל דבריו כסדר רק בדילוג הנצרך לענייננו.

מכלל דבריו שמענו אם ישים האדם אל לבו מציאת השם ידו"ד אשר לית אתר פנוי ממנו, ובכל העולמות ובכל המלאכים ובכל אבר ואבר דבר נש נמצא שם ידו"ד, והוא נותן שפעתו וחיותו בכל כדכתיב ואתה מחיה את כולם, ובזה יבוא לאדם התעוררות היראה גדולה, ויבוש לפני מלך עליון לעשות שם דבר רע ח"ו, אך יקבל עליו עול תורה ומצות כעבד היודע שיש לו פטרון אדון למי הוא עובד כנ"ל.

ובזה נסתר סברת האפקורסים והמינים באומנם שלא ברא הקב"ה בעת בריאת עולם רק יסוד אחד דק המוכן לקבל כל הצורות הנקרא בפי החוקרים היולי, ובו נכללו כל הברואים דרך הכלל, אבל גמור בריאת הפרטים כל דבר ודבר בפני עצמו היה בכח שרים אמצעים והם מנהיגים העולם כרצונם, (ועיין מזה בנזר הקודש דף ב' ע"א), ויש מהם אומרים באמת ה' ברא הכל, אך אין זה כבודו יתברך ב"ה באשר הוא גבוה על כל גבוה, להשגיח על ארץ עיפתה כמו אופל ובני אדם יושבי חשך וצלמות, כי אם על השמים כבודו והארץ נתן לבני האדם, איש הישר בעיניו יעשה, כי אם יחטא איש לאלהים מה יעשה לו, (ועיין בספרי החוקרים ומפורשים מזה). אבל תיפח רוחם ונשמתם אלו ואלו ימ"ש וזכרם, כי הוא יתברך בורא הכל ומשגיח על עולם השפל, כי במקום גדולתו שם ענותנותו, ושם ידו"ד אשר כל אתר ואתר אינו פנוי ממנו מעיד על זה, כמ"ש הראשית חכמה הנ"ל במתק לשונו, היות כל בריותיו חתומים בחותם שמו ית' להורות שבורא אחד להם והוא מושל בהם כנ"ל, וא"כ מחמת שנמצא שם ידו"ד בכל מקום מזה אנו מכירין ויודעין דמשגיח על כל, וכנ"ל בשם רעיא מהימנא הנ"ל בגין לאשתמודעא למאן דבריה ליה דלית בריאה דלא רשים בהאי שמא כנ"ל באריכות.

תו אקדים בחינה שנית ליראה מ"ש הראשית חכמה פ"ג משער היראה וז"ל, עוד בחינה ב' באשר ישפיעו לו הקב"ה עושר וכבוד ונכסים בנים וכיוצא מטובת העולם הזה, יש לו לירא שמא יגרום החטא כו' עכ"ל, ע"ש שמאריך בפרט הזה, וכנ"ל בשם הזוהר דאיהי אהבה שלימתא. כלל הדבר אף (אם) גם אם יצליחו דרכיו של אדם בכל מילי דמטיב, צריך שיהיה יראת ה' על פניו ויזכיר תמיד בחסד ה' ב"ה אשר הטיב הטיב עמו ולבלתי לחטוא ח"ו, וכאשר האריכו מזה ספרי מוסר, אם ה' ב"ה נותן לאדם עושר וכבוד, צריך לירא אולי העושר הזה כנגדו לרעתו ח"ו, ויקוים מקרא שכתוב (דברים ז' י') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ונאמר (קהלת ה' י"ב) עושר שמור לבעליו לרעתו, וכן שמעתי בשם הגאון מהרי"ח סג"ל אב"ד דק"ק פראג, על פסוק מלאכי ג' (פסוק ה') וקרבתי אליכם למשפט, ר"ל אפילו בשעה שאני מקרב עצמי אליכם הוא ג"כ למשפט ודפח"ח, (וכבר הובא זה משמו בספר עולת חודש שנדפס מקרוב).

וזהו התחלת דברי ישעיה הנ"ל באומרו **דרשו ה' בהמצאו**, ור"ל שידרשו שם ידו"ד היכן הוא מצוי, ודרשו ה' דייקא, ואחר החקירה והדרישה הטיב, יראו ויתוודעו להם שהוא נמצא ומצוי בכל אתר ואתה, הן בכל העולמות והן בכל המלאכים והן בכל אבר ואבר דבר נש, ולית אתר פנוי מיניה כנ"ל בראשית חכמה, ומזה ימשך היראה לאדם שלא לחטוא לפני מלך עליון, ויקבל עליו עול תורה ומצוות כמ"ש הראשית חכמה הנ"ל דזה הוא שכתב הזוהר בגין דאיהו רב ושלטי, דבשפעתו וחיותו [יש] להם קיום, ואלו ח"ו יצויר העדר שפעו מכל העולמות אפילו רגע אחד, יתבטלו כולם והיו כלא היו כנ"ל באריכות. ושוב הזהיר להם ישעיה באומרו **קראוהו בהיותו קרוב**, והיינו בחינה שנית של ראשית חכמה הנ"ל, דגם אם ה' מקרב אליהם ומטיב עמם,

ג"כ צריכין לירא מלפניו שמא יגרום החטא כנ"ל, וגם אולי יקויים בו ח"ו ומשלם לשונאיו להאבידו כנ"ל על פסוק וקרבת אליכם למשפט, וזהו קראוהו בהיותו קרוב, ר"ל אפילו בהיותו קרוב שמקרב אליכם ומטיב עמכם, אעפ"כ קראוהו תמידי, ויראתו תהיה על פניכם לבלתי תחטאו כנ"ל.

וכיון שהקדים שני הבחינות ליראה הנ"ל, משום הכי שפיר מסיים ואמר אם תעשו כן אז ממילא **יעזוב רשע דרכו**, ר"ל מעשים רעים ודרכו רע שעבר בו עד הנה, **ואיש און מחשבותיו**, ר"ל מחשבות זרות אשר בקרבו, אשר יתחמץ לבבו לאמר ח"ו מנהג העולם הוא ע"י השרים כי הם הוציאו הפרטים כנ"ל, או יחשוב לאמור אין זה כבודו של מקום שהוא גבוה מכל גבוה להשגיח על ארץ עיפתי ואופל, רק על השמים כבודו והארץ נתן לבני האדם כנ"ל, אבל אחר החקירה והדרישה הנ"ל, אז יתוודע לו כל הבריות חתומים בחותם שמו ית', ומזה ניכר וידוע להם שבורא אחד להם ומשגיח על הכל, ובכולם הוא נותן שפעתו וחיותו, ומבלעדי שפעתו וחיותו אין להם קיום, וזהו בחינה ראשונה. ומחמת בחינה השניה בהדיה ממילא **וישוב אל ה' וירחמהו**, ר"ל בין שמתנהג עמו במדת הרחמים, והיינו שמטיב עמו ומקרב, אעפ"כ ישוב באומרו אולי קרבת אלי למשפט כנ"ל וקרבת אליכם למשפט, ומחמת זה ישוב בכל עת, כנ"ל באומרו בהיותו קרוב. וגם **ואל אלהינו**, ר"ל בין שמתנהג עמו במדת הדין, אעפ"כ אל יבעט ביסורין, וישוב אל ה' בכל לבבו, וכנ"ל בשם הזהיר דאיהי אהבה שלימתא, אם יראה כלול באהבה והיינו דאתאחדת בתרין סטריין, אם לטב אם לרעה ח"ו, בכולהו אתרע יראה ודחיל קמי מאריה, וזהו וישוב אל ה', ואל אלהינו, דהן תרין סטריין מצד הרחמים ומצד הדין, (ועיי' בזה אשר הבאתי קודם התחלת פסוקים הללו), דלעולם ישוב.

ומשום הכי אמר אצל ואל אלהינו **כי ירבה לסלוח**, היינו עפ"י מ"ש האלשיך ז"ל פ' עקב (ח' א'), שתי נסיון יש שמנסה הקב"ה לאדם, או שיתנהג עמו במדת הרחמים ונותן לו עושר ונכסים וכבוד, לראות אם ישמן ויבעט, או יכלכל דבריו במשפט, ולפעמים מנסה את האדם להיפך, כי ישלח עליו יסורין ועונו, אם יסבול חרפת רעב ועוני וחוסר לחם ולא יקוץ. והנה אם יהיה נסיון דעושר בכף מאזניים, ונסיון דעוני ויסורין בכף שנייה, איזה דרך קשה מחבירו, הזה או הזה, הלא ימצא כי הגדול מחבירו יהיה הנסיון של עושה, כי הנה יותר יתעתד לחטוא בעל חטר גאווה אשר יקנה העשיר בעשרו ויאבד דעתו, מאשר יחטיא העני בעניו, כי הלא אז יכנע לבבו הערף, ע"ש באלשיך מזה. מכלל דבריו שמענו, הנה אם עומדים בנסיון הנ"ל, אזי נסיון דעושר יותר גדול מנסיון דעני. ועתה נחזי להיפך, אם ח"ו אינם עומדים בנסיונם, הרי היותר חוטא הוא העני, באשר הרי דרכו של העני להיות נכנע לבבו, ואעפ"כ עומד במרדו וחטא נגד ה' וודאי גדול עונו מנשוא, מהזה שאינו עומד בנסיונו מחמת עשרו, וודאי אף אצל עשיר רב חטאו אשר חטא נגד ה' ולא עמד בנסיונו, אבל עכ"פ לענין תשובה קל לפניו יותר להישב ולכפר עונו, ממי שאינו עומד בנסיון דעוני ויסורין דזה

הרבה לחטוא כנ"ל, וכ"כ האורחות צדיקים (שער הענוה) מי שהוא עניו מחמת שכובש גאונו שיש לו בעושר זהו עניו אמיתי, אבל לא כ"כ העני אשר דרכו להיות לבו נכנע ע"ש.

וזוהו אומרו וישוב אל ה', ר"ל אם מתנהג במדת הרחמים ומחמת זה ישמן ויבעט, אז מיד וישוב אל ה' וירחמהו, ושוב אמר ואל אלהינו, ר"ל אף אם חטא במה שהיה מתנהג עמו במדת הדין והיה לו עוני וחוסר לחם וכדומה, והיה מן הראוי להיות נכנע לבבו מחמת זה, והוא לא כן עשה וחטא והרהר אחר מדותיו ובעט ביסורין, לזה ג"כ ירחמהו כי ישוב בתשובה, אך בתנאי כי ירבה לסלוח, ר"ל לזה צריך רב סליחות ותחנונים להשיב אליו, כי זה עשה נגד הטבע אשר דרכו של העני בלאו הכי להיות נכנע, והוא הקשה ערפו כנ"ל בזהיר ומקשה לבו כו'. ושפיר קדייק כי ירבה לסלוח, היינו שצריך להרבות בסליחות כנ"ל.

ועל זה נתן טעם, משום הכי אמר שישוב בין אל ה' שהוא הנהגת הרחמים, ובין ואל אלהים היינו הנהגת הדין כנ"ל, באשר **כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו'**, והיינו כי העיקר עבודה שלימה בעבודת ה' ב"ה הוא שתמיד יקטין האדם את עצמו, וישים אל לבו אשר לא עשה כל אשר מוטל עליו לעשות ועדיין מעשיו מקולקלים, ואם כה יתנהג ממילא יהיה תמיד בתשובה לפני ה' ב"ה, בין שמתנהג עמו במדת הרחמים או יאמר שזהו לאו רחמים אלא דין נגדו, כי אולי העושר שמור לרעתו ויקוים בו ח"ו ומשלם לשונאיו להאבידו כנ"ל, וא"כ ממילא אל יתגאה בזה אשר ה' ב"ה נותן לו עושר וכבוד, רק אדרבה יכנע לבבו וישוב כנ"ל. וכן להיפך אם הקב"ה מנהג עמו במדת הדין ונותן לו עוני וחוסר לחם ח"ו, אל יבעט בהם, ואדרבה יאמר שהוא רחמים גמורים, כי רבו פשעיו לכן מייסר אותו ביסורין ועוני כדי למרק עונותיו וישוב בתשובה שלימה, וכדאיתא ברכות (ה') ע"א יסורין ממרקין עונותיו של אדם, כי זה כלל נקט בידך, מה שהוא בעיני אדם רחמים, דהיינו דרך בני האדם זה עם זה, אם מטיב עם חברו ומרחם עליו אז מסתמא הוא אוהבו, כי זולת זה לא היה מקרב, וכן להיפך אם עושה עמו רעה ידע כי שונא הוא לו, אבל לא בדרכי ה' כן הוא, רק מה שבעיני אדם רחמים דהיינו שה' מטיב עמו, ויכול להיות דין דשמור לרעתו כנ"ל, וכן להיפך אם ענש יענש אותו, אדרבה כל אשר יאהב ה' יוכיח, על כן מה שנראה לאדם לדין הוא רחמים גמורים כנ"ל. וזהו אומרו משום הכי תשוב אל ה' ואל אלהינו כנ"ל, היינו **כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכי דרכיכם נאום ה'**, ר"ל לא כמחשבותיכם דזה הוא רחמים הוא מחשבותי, דבאמת הוא דין הטבה זו כנ"ל, וכן להיפך לפי מחשבותיכם הוא דין הרעה, ובאמת הוא רחמים כנ"ל, והיינו משום דרכי לא דרכיכם כנ"ל, שדרך בני האדם לענוש השונא ולאהוב האוהב כנ"ל, אבל בקב"ה בעולם הזה הוא להיפך, לענוש האוהב כדי להיות לו כפרה, ולהטיב לשונא ורשע לשלם על פניו להאבידו כנ"ל, וא"כ ממילא בכל עת תהיה בתשובה לפני ה' ב"ה, והבן.

יראיו ע"ש), כלל הדבר השמים גבהו מהארץ באופנים שונים, אבל לא זה מהשתנות השמים, אלא מחילוף מקומות הארץ (ועיין בבינה לעתים הנ"ל).

והן הן דברי ישעיה, שאמר וישוב אל ה' ואל אלהינו כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו', לכן תשובו בכל עת כנ"ל, אך פן יתחמץ לבב אנוש לאמר האיך יאות בחיק שלימותו ית' שנשתנה חלילה מלא רוצה לרוצה כנ"ל, דקודם התשובה היה רחוק ממנו ואחר תשובתו יתקרב אליו כנ"ל. **לזה אמר עוד כאשר גבהו שמים מעל הארץ**, ר"ל כמו אופן שגבהו שמים מעל הארץ באופנים שונים, הרי זה לא מהשתנות בשמים אלא מחילוף מצב מקומות הארץ כנ"ל, **כן גבהו דרכי מדרכיכם**, ר"ל על זה הדרך גבהו דרכי, מה שגזרתי להטיב עמכם, או להיפך ח"ו, ואח"כ גבהו ונתרחק ממכם אותה גזירה, הוא מדרכיכם, שאם נשתנה דרכיכם ומעשיכם, ג"כ נשתנה ההשפעה מאליה והגזירה מתבטלת, אבל רצונו יתברך עומד וקיים במצב אחד לעולם בלי השתנות חלילה וכדברי העקרים הנ"ל והבן.

וע"ז אמר נמי **כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו'**, דכבר אמרנו לעיל רצונו ית' לעולם קיים במצב אחד, ואדרבה עיקר פעולתו יתברך פועל תמיד בכוונתו להטיב לאדם, אך אצל האדם נשתנה המעשה ע"י מעשי בני האדם כנ"ל, וכאשר הביאו בזה משל מזריחת השמש, השמש יצא על הארץ ומייבש הגבינה ומתקן, וממחה את החמאה כי נימחה ותאבד, הרי השמש תמיד זרחה לשניהם בשוה, אך לזה שיש בידו גבינה הוא לטובה, ואצל זה שיש בידו חמאה הוא לרעה, ככה יקרה לאדם כפי הכנתו לטוב או לרע יגדל שכרו או עונשו, כי אצלו נשתנה מטובה לרעה, (ועיין מזה בשל"ה בבית הבחירה בספר תולדת האדם שלו, ובספר מורה נבוכים). כלל הדבר ה' ב"ה הוא הטוב והמטיב תמיד, רק לפי הכנת אדם נשתנה.

והנה בענין הגשם מצינו גשם שאם בא לא רק לטוב, ויש גשם שלפעמים היא לרעה, והיינו עפ"י מה דאיתא בבא בתרא פ"ב (כ"ה) מיום שחרב בית המקדש לא ירדו הגשמים מאוצר הטוב שנאמר (דברים כ"ח י"ב) 'פתח (לו) [ה' לך] את אוצרו הטוב וגו', בזמן שעושין רצונו של מקום ושרוי בארצם גשמים יורדין מאוצר הטוב, ובזמן שאינן שרוי בארצם אין יורדין מאוצר הטוב, וכתב ע"ז הנזר הקודש בבראשית רבה פ"ד ס' ד', עפ"י מה דאיתא בפרקי דר' אליעזר (הובא ברש"י במדרש שם) מים עליונים תלויים במאמר דומים לבריכת מים, ומחמת רקיע של אש הם מזיעים טיפים ויורדים עד מקום הכיפה לתוך מים המלוחים בתוך מימי אקיינוס, ומשם העבים שואבים אותם ממתקים בהם, והנה בפרקי דר' אליעזר פ"ה תניא אמר רבי יהודה אחת בכל חדש סילונות עולים מן התהומות ומשקה את כל פני האדמה שנאמר (בראשית ב' ו') ואד יעלה וגו', והעבים שואבים מים מן התהומות כו', אבל כשירצה ית' לברך צמחה צמחה של ארץ פותח אוצרות הטוב שבשמים ותמטר על הארץ. והנה קשה הלא לעיל אמר שתמיד הגשמים הם מן השמים ג"כ, אמנם לעיל מיירי שלא בשעת

ולזה אמר **כאשר גבהו השמים מהארץ וגו'**, ר"ל דבזה מפרש מה הא דאמר לא מחשבותי ודרכי כמחשבותיכם ודרכיכם וכנ"ל, והיינו עפ"י מ"ש מהרש"א בכתובות דף ה' (ע"א ד"ה גדולים מעשה) על פסוק (ישעיה מ"ח י"ג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, דקאי על שמוותיו של הקב"ה, דהשמים נברא בימין דהוא במדת הרחמים, ומשום הכי כתיב בשמים ימיני, כי מהשמים הרחמים ובניינו של עולם, וההיפך מן הארץ עולם ההפסד הווי', ומשום הכי כתיב אף ידי יסדה ארץ דהוא בשמאל שהוא מדת הדין, ע"ש בחדושי אגדות במהרש"א שמאריך בענין זה. וזהו אומרו לא מחשבותי מחשבותיכם, והיינו כמו שבארנו לעיל דמה לפי מחשבותיכם הוא דין אצלי הוא רחמים, וכן להיפך כנ"ל באריכות, לזה מפרש בהדיא בתר הכי באומרו כאשר גבהו שמים מארץ, ר"ל עיקר גבהות ומעלה של השמים מן הארץ הוא, דהשמים הוא הרחמים וארץ להיפך עולם ההפסד הווי' דהוא דין כנ"ל, **כן גבהו דרכי מדרכיכם**, דמה שדרכיכם לחשוב ולומר עליו שהוא דין, בעיני הוא הרחמים, כמו גבהות השמים מן הארץ בענין זה, וכן להיפך כנ"ל.

או י"ל דהא דאמר **כאשר גבהו שמים וגו'**, דשוב חזר אל מה שאמר עד הנה דישוב אל ה' תמיד כנ"ל, אך פן יתחמץ לבב אנוש לאמר אין אשוב אל ה' אם כבר קלקלתי מעשי, ולא ה' מסכים ה' עמי להספיק צרכי ודי מחסורי והתנהג עמי במדת הדין קודם התשובה, או מחמת עונות גרש יגרש מאת ה' להאבידו ח"ו כנ"ל, א"כ איפוא יתקן זה ע"י התשובה, דימלא לו ה' שוב כל משאלותיו, או להיות לו לאוהב מחמת תשובתו, א"כ נשתנה חלילה, מלא רוצה לרוצה, מה שלא יאות בחיק שלמותו ית', וכמו באמת המציאו המתפרקים להכחיש מעלת התפלה ותועלתה מטעם זה, א"כ הוא הדין לענין הייעודים לטובה או להפכו לא יצויר שינוי הגזירה, או הייעוד בשום אופן מתחלה. אמנם כבר הכה על קדקוד סברה זו הרב בעל עקרים במאמר ד' פ"ה, באומרו כי כמו שהשפיעו השמימי יושפעו על המקבל בהיותו מוכן לקבלם, ואם לא יכין הוא עצמו הוא מונע הטוב ממנו, שאם נגזר עליו שיצליחו תבואותיו והוא לא זרע, סכלותו גרם למנוע הטוב ממנו, כן גזירת ה' ב"ה בטוב ורע היא בהיותו בהכנה לטוב או לרע, ואם שינה עצמו במעשים או בתפלה וכיוצא תשתנה ג"כ ההשפעה מאליה והגזירה מתבטלת, ולעולם רצונו ית' עומד וקיים במצב אחד בלי ההשתנות. והנה אם נשער ההפרש בין השמים לארץ הוא בענין זה, כי השמים עצמם הם עגולים וגבהותם שווה מכל צד, ולא יהיה גבוה יותר במקום זולת מקום, אבל מפאת הארץ אם שבערך השמים הם כנקודה בתוך העגולה, מ"מ היא בעצמה אינה שווה מכל צד, כי יש בה עמקים וגבוהים הרים וגבעות, ובערכה השמים הם יותר גבוהים במקום מה מהארץ כגון מהשפלה, ממה שהם במקום אחר כגון ההרים הגבוהים, (ועיין מזה בספר בינה לעתים דרוש י"א מ"ש עפ"ז על פסוק (תהלים ק"ג י"א) כי כגבוה שמים על הארץ כן גבר חסדו על

המקבלים ואצלו נשתנה כנ"ל, וזהו אומרו בתר הכי **כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים**, ר"ל אם ירד הגשם מן השמים לבד, ומן השמים דייקא. אך אעפ"כ לא ידענו על איזה מין מהגשמים מדבר, כי כל מיני גשמים באו מן השמים כנ"ל בפרקי דר' אליעזר, לזה אמר עוד, **ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ**, ר"ל באיזה גשם אני מדבר, באותו הגשם הבא מן השמים ושוב לא ישיב שמה ע"י עננים אשר שואבים ממי אקיינוס אותן הטיפין שבאו משמים והדר סלקו למעלה כנ"ל, רק מיד הרוה את הארץ, כאשר באו הגשמים פעם ראשונה מן השמים מיד הרוה את הארץ, ושוב לא סלקה לעילא, וגשמים כאלה וודאי והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל, ר"ל גשם כזה איכא גשם של ברכה ותמיד יורד לטובה בזמנם ומקום זריעה דווקא, ומכח זה אם בא הגשם הזה וודאי והולידה והצמיחה תמיד כנ"ל, הנה כאשר גשם כזה אינו יורד רק לטובה, **כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם**, ר"ל כן הדבר היוצא מפי לא דבר ריק, שח"ו יהיה השתנות חלילה מטובה לרעה או להיפך, רק תמיד הוא לטובה ולברכה, כי מאתו לא תצא הרעה כנ"ל. אך העיקר הוא **כי אם עשה את אשר חפצתי**, ר"ל אם האדם עשה חפצי, דהיינו זך וישר פעלו, ועובד ה' ב"ה בתמימות, אז והצליח את אשר שלחתיו, ר"ל אז יש הצלחה אצלו אשר שלחתיו, כי הלא באמת עיקר שליחותי הוא לטובה תמיד כנ"ל, רק אצל האדם נשתנה שאינו מצליח אצלו אם אין עושין רצונו של מקום, כי אף אשר שלחתיו לטובה מ"מ אצלו מתהפך לרעה מחמת ההכנתו במעשים לא טובים, כמו זריחת השמש אשר טוב לנושא גבינה ורעה לנושא חמאה כנ"ל, אף שזרחה לשניהם בשוה, מ"מ ע"י הכנתו נשתנה הזריחה אצלו לרעה כנ"ל בעקרים וזמורה נבוכים, ומדויק הכל בעז"ה בפסוקים הללו כאשר יראה הרואה והבן.

כלל דברים האלה, אף שהקב"ה שולח על אדם יסורין ועוני וחוסר לחם ח"ו, הכל הוא לטובתו כדי למרק עוונותיו, ואף לפי הנראה הוא מודת הדין, מ"מ הוא הרחמים גמורים.

ובזה בארתי נמי מקראי קודש פ' האזינו (ל"ב י"ח-כ"א) וזה תארם, **צור ילדך תשי ותשכח אל מחולליך, וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפוכת המה בנים לא אמן בם, הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם וגו'.** והנה יש לדקדק בהם הרבה, חדא כפל לשון צור ילדך, אל מחולליך. גם מלת וינאץ מכעס בניו ובנותיו אין לו מובן. גם אין לו התקשרות עם הקודם. גם מה דאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם קושי הבנה, מה לשון אראה לעתיד, ומה יראה. גם לישנא דור תהפוכות צריכא ביאור. גם בנים לא אמן בם, מלת בנים קושי הבנה. עוד מה קנאוני בלא אל, ורש"י פירש קנאוני בדבר שאינו אלהי ע"ש, וקשה למה תפיס בשם זה דווקא שם אל. גם מאי כעסוני בהבליהם, אטו

ברכה, א"כ אז בא הגשם משניהם יחד מהשמים טיפים כנ"ל וגם ממי אקיינוס כנ"ל, אבל הכא קאמר בשעת ברכה, אז בא המטר והגשם ממים עליונים בלבד. והיינו הא דאמרינן בב"ב הנ"ל כשעושין רצונו של מקום גשמים יורדין מאוצר הטוב, דהיינו האוצר הטוב ממים עליונים, והיינו דכתיב את אוצרו הטוב את השמים, כלומר אוצרו הטוב הוא ממים עליונים שבשמיים, זהו תוכן דבריו של נזר הקודש הנ"ל. מכלל דבריו שמענו דיש שני מיני גשמים, או דיורדין טיפין ממים עליונים לתוך מים המלוחים במי אקיינוס והעבים שואבים וממתקים בהם כנ"ל, או דיורדין גשמים ממים עליונים לבד על הארץ וזהו מאוצר הטוב כנ"ל.

והנפקא מינה בין שני מיני גשמים הנ"ל הוא בתרי אנפין, אם הגשמים יורדין לתוך מי אוקיינוס וזהו גשם הראשון המוזכר לעיל, אז הרי העבים צריכין לשאוב המים והדר עננים מתגברין ועולין עד לרקיע כנראה בחוש, וא"כ הרי באו המים מן השמים על הארץ דהיינו הטיפין היורדין לתוך מים המלוחים בתוך מי אקיינוס כנ"ל, והדר ע"י עננים שוב הלכו השמים, כדאיתא בגמ' בתענית דף ט' ע"ב לר' אליעזר דס"ל ממי אקיינוס הוא שותה, הא דכתיב (תהלים ק"ד י"ג) משקה [הרים] מעליותיו, כיון דסלקו להתם משקה מעליותיו קרי ליה. וכ"כ היפה תואר פ"ג סי' ט' לר' אליעזר הא דכתיב (דברים י"א י"א) למטר השמים תשתה מים, היינו כיון דעולין לצד מעלה קרי ליה מטר השמים. וא"כ הרי בא הגשם תרתי פעמים מן השמים, אך חדא ממש מן השמים, והדר סלקי' נגד השמים כנ"ל, וזהו גשם ראשון הנ"ל. אבל מין גשם השני הנ"ל דבא ממים עליונים לבד, זה מיד שבא פעם ראשונה משמים על הארץ מיד הרוה את הארץ, ולא צריך עוד להלוח ושוב, רק העננים מתגברים והולכים עד לרקיע ומקבלין אותן הגשמים מן השמים, הא חדא. ועוד נפק"מ, אם המים באים מתרתי משמים ומן הארץ, וזהו מין גשם ראשון הנ"ל, א"כ ליכא ברכה כנ"ל בפרקי דר' אליעזר, דלפעמים שלא בעתם הם באים, ולפעמים באים על ארץ שאינה צריכה להם, כמו שאמר (איוב ל"ז י"ג) אם לשבט וגו' אם לחסד וגו', ופירש"י דאם לפורעניות בני אדם, מורידין שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכה כהרים וגבעות שאין מקום זריעה, ואם שנעשו לחסד היינו כשעושין רצונו של מקום, (ועיין נמי במ"ש רש"י שם בפסוק הקודם והוא מסבות מתהפך), והיינו נמי מטעם כשאין עושין רצונו של מקום אז ליכא ברכה בגשמים, ובאים הגשמים גם ממים תחתונים, ומחמת זה לא יורדין בזמנם וג"כ יורדין שלא במקום זריעה, אבל כשעושין רצונו של מקום אז באו הגשמים ממים העליונים לבד, דהיינו מן השמים מאוצר הטוב ואיכא ברכה, ולא ירדו גשמים רק בזמנם ומקום זריעה דווקא (ועיין במס' תענית דף ח' ע"ב) על פסוק אם לשבט וגו' מה שדרשו ביה).

והן הן דברי ישעיה הנ"ל, כיון שאמר מקודם לשוב אל ה' בכל עת, כי אדם אין יודע אם לרחמים או לדין, וכגבהות השמים הוא מן הארץ כן גבהו דרכי ה' הוא מדרכיכם, אבל רצונו יתברך עומד במצב אחד בלתי השתנות חלילה כנ"ל באריכות, רק העיקר תלוי בהכנת

עד הנה לא היה בהבליהם. גם מאי יקניאם בלא עם, מאי מדה כנגד מדה יש בזה, ואם כנגד שקנאוהו בלא אל, הלא לזה ליכא תשלומין כלל לשלם מדה כנגד מדה והבן. וגם כפל לשונות בלא עם בגוי נבל, ולמה גוי נבל דווקא.

אמנם עם דברינו הנ"ל יבוא באורם על נכון, רק אקדים עוד איזה הקדמות. חדא הא דאיתא באלשיך ישעיה (א' ד') על פסוק הוי גוי חוטא עם כבד עון וגו', וז"ל אמר אם תאמרו ישראל למה זה אקצוף עליכם ואכביד אשמותיכם, ולא אביט אל רשעת יתר הגוים ועמים המכעיסים אותי בהבליהם ופסיליהם ואומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני, והלא גם אתה בראתם, הנה אינו דומה משני טעמים, אחד מצד הגוף, והוא כי אינן בני האבות שלכם שהיו צדיקים והיה ראוי שתדמו להם, שנית מצד הנפש, כי על כן קדושים לה' אתם, שעל כן כינה שם אלהותו עליכם ולא על האומות עכו"ם, וזה אומרו הוי גוי חוטא, כלומר הן אמת הוי ואבוי גוי מגויי הארץ היות חוטא או עם היות כבד עון, אך עם כל זה אין אשמותם גדולה כאשמותיכם, כי הלא מצד הגוף הם זרע מריעים, ועל כן יצאו מהם בנים משחיתים, משא"כ אתם בני צדיקים, וגם מצד הנפש, כי אם עזבו את ה' לא נאצו קדושים כי אם נאצו את קדוש ישראל, כי לא אלהיהם הוא ואין להם יחס קדושה עמו, משא"כ אתם שבעזבו את ה' מנאצים את קדושתכם כו' ע"ש.

והנה בישעיה נ' א' אמר הביטו אל צור חצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם וגו', ופירש"י הצור הוא אברהם ע"ש. וזהו ביאור ראשית הפסוקים הנ"ל, צור ילדך תשי, ר"ל צור הם אבות והוא אברהם כנ"ל, אשר ילדך ממך, והוא אביך המוליד אותך, והיה ראוי שתדמה אליו באשר אתה בן צדיק כנ"ל, אמנם תשי, ולא עלה זכרונו לפניך כלל לזכור במה שתדמה אליו, וזהו מצד הגוף. וגם מצד הנפש **ותשכח אל מחולליך**, שהוא מייחס אלהותו עליך כנ"ל, וא"כ רבות עשית שפגמת בגוף ובנפש, לכן **וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו**, ר"ל כמו שהם שכחו באבותיהם אשר ראוי היה להתדמות אליהם, והם לא עשו כן, כמו כן ניאץ ה' מכעס בניו ובנותיו, ר"ל אפילו שהם בניו, ודרך אב מרחם על בנו, אמנם מדה כנגד מדה ניאץ ויכעוס אף שהם בניו. או כפשוטא וינאץ, ומה היה הכעס, לזה אמר מבניו ובנותיו, היינו מצד שהם בניו ובנותיו מצד הנפש כנודע, ואפילו הכי שכחו מכל אלה ולא השגיחו ע"ז, לכן ניאץ ה'.

אך אעפ"כ היה עדיין תרופה לנו על הכעס הלאה ע"י התשובה, כי אין לך דבר שעומד בפני תשובה כנודע (ירושלמי פאה פ"א ה"א, רמב"ם פ"ג מהל' תשובה ה"ד), משום הכי אמר **ויאמר אסתירה פני מהם**, ר"ל אם אסתירה פני מהם ממילא אז וודאי היה להם להתעורר לחזור בתשובה, אעפ"כ **אראה מה אחריתם**, ר"ל אראה מה יהיה אחריתם אם יחזרו בתשובה או לא, באשר **דור תהפוכת המה וגו'**, וזה ימנע מהן דרכי התשובה, כאשר אבאר בעז"ה. כי כבר נזכר לעיל היסורין ועוני שבאו על האדם, אשר לפי ראות עיני בני האדם הוא דין גמור,

אבל באמת הוא רחמים גמורים למרק עונותיו ולהטיב אחריתו כנ"ל. וכן כתב הרב משה אלמושינינו על פסוק תהילים ל' (פסוק ג') ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני, ר"ל במה שעשית ששועתי אליך ע"י יסורין, ותרפאני, ר"ל בזה רפאתני, דבמה שהבאתני לידי שועה וצעקה על היסורין זאת עצמה היתה רפואה, ונמצא במה שיסרתני היתה סבה שנתרפאתי ורחמתי עלי. וכן פירש שם באותו מזמור הפסוק (פסוק ו') כי רגע באפו חיים ברצונו, יראה כי בעת שיש לו חרון אף נגד איזה איש פרטי, או על הכלל, הנה אף באותו חרון אין תכליתו ורצונו בזה הכלל וההפסד, אלא אדרבה החיים והקיום, וכאלו אמר כי ברגע חרון אפני, יש ברצונו חיים וקיום ע"ש. כלל הדבר כי האדם אל יבעט ביסורין הבאים עליו ויקבלם מאהבה, כאשר ישים אל לבו תכלית המושג מהם, כי רצונו יתברך חיים וקיום וזהו רצונו כנ"ל, כי מדת הדין כלול ברחמים. וכ"כ בעל ראשית חכמה בשער היראה פ"ב על פסוק (דברים ד' ל"ט) והשבות אל לבבך וגו', וז"ל, והענין כן, אין שלמות החסד אלא בהיותו כלול מהדין, ואין שלמות לדין אלא עם הרחמים, והיינו כי ידו"ד שהוא בעל החסד והרחמים הוא אלהים כלול מהדין, וכן אלהים הוא ידו"ד עכ"ל. מכלל דבריו שמענו כי אלהים דהוא דין כלול מהרחמים, והיינו כי תחלת שם אלהים הוא אל, והוא חסד כנודע (וזהו ח"ג ל'), ותחלת השם ידו"ד הוא י"ה דהוא דין, וכאשר כתבו בשם החסיד המקובל אלהי הגאון מהר"ש אסטרפאליעו, פירוש הפסוק פ' בלק (כ"ג ח') מה שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה', והוא עפ"י מה דאיתא במדרש (פליאה, ועיין סנהדרין ק"ה:) חד אמר חכה ניתן לתוך פיו של בלעם, וחד אמר ברכה ניתן לתוך פיו של בלעם, והנה באיזהו סברות מחולקים המ"ד הנ"ל, ופירש הגאון הנ"ל כן, דהנה השם של ידו"ד כולו הרחמים, וחצי ממנו שם י"ה הוא דין, והשם אלהים הוא החצי חסד בתחלתו אל דהוא חסד, וכולו הוא דין, ולפ"ז לא פליגי כלל הנהו מ"ד הנ"ל ושניהם לדבר אחד נתכוונו, כי בוודאי בלעם הרשע רצה להזכיר מדת הדין, וכאשר רצה להזכיר שם אלהים חכה ניתן לתוך פיו, ותיכף כשהוציא מפיו החצי השם ממנו נשתתק ונשאיר החצי שם שהוא אל אשר הוא החסד, ואח"כ רצה להזכיר חצי של שם ידו"ד שהוא י"ה שהוא ג"כ דין, אז ברכה ניתן לתוך פיו, והוציא כל השם בן ד' שהוא רחמים, וזה שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה', כי שני שמות הללו לא עלתה בידי כרצוני, ודפח"ח. היוצא לנו מכל הדברים הנ"ל, המדת הדין דהוא אלהים כלול מהרחמים, דהחצי ממנו הוא אל והוא החסד כנ"ל.

עוד כתבו ספרי מוסר ובראשם החסיד בעל ראשית חכמה בשער התשובה פ"ג, כי אנחנו בנים לה' ב"ה, וכמו האב המכה בנו ומייסרו בשבט, הוא גמילת חסד שמטיב עמו כדי שלא תרד נשמתו לגיהנם, ואף שהבן בוכה ומצטער, הכל לטובתו, כי מוטב שיסבול צער קטן ולא צער גדול, שהוא אשו של גהינם שהוא תמיד יום ולילה לא ישבותו צערי נשמה עד שתטהר, וכמו האם הרוחצת את [בנה] מצואתו אשר היא גומלת חסד עמו בזה, שאם תניח אותו בצואתו הוא אכזריות שיתקלקל גופו, ואעפ"י שהבן בוכה הכל לטובתו. כן

הקב"ה בעולם הזה נפרע מן הצדיקים ומייסרן בשבט יסורין מעט מעט כדי שלא ירדו לגיהנם, וכמו שאמר הכתוב (דברים ח' ה') כאשר ייסר איש את בנו כן ה' אלהיך מייסרך, ע"ש.

מכלל דברינו הנ"ל נקטינן שני סמא דחיי להתרפאות מודאגת היסורין ועוני אשר בא אל האדם, חדא דהוא רחמים גמורים למרק עונותיו כנ"ל, ומדת הדין הוא אלהים כלול בחסד, דתחלתו הוא אל דהוא חסד כנ"ל, והשנית מחמת דאנו נקראים בנים למקום ממילא היסורין לטובתנו, כאב מייסר את בנו דהוא לטובתנו, הוא הדין כמו [כן] הקב"ה רצה להנחילם עולם הבא ביסורין הללו, אשר מחמתם יחזרו בתשובה, כמ"ש הרב משה אלמושנינו הנ"ל על פסוק כי רגע באפו חיים ברצונו. אבל לא כן הרשעים דעת כסילים ההומים פתיות, ואומרים שהיסורין באים אל האדם לנקום ח"ו נקמתו בו, כי חרה אף ה' בו, ומשום הכי שפך חמתו על האדם, ויסור יסורנו י"ה במדת דינו, ותצא דינו לקראתו בלי שום תערובת רחמים, אשר בזה המה תועים מדרך השכל, כי אם לדין יש תשובה, משם אלהים שהוא החצי שם אל דהוא החסד כנ"ל, וגם מחמת שאנו קרואים בנים למקום, ממילא כאשר מייסר איש את בנו כן ה' אלהיך מייסרך, והכל לטובתנו, אבל לא לנקום נקמתו, אמנם הרשעים האלה מכחישים בזה ולא ידעו אלהים נכלל בחסד דהוא אל כנ"ל, ולא יאמינו בה' לאמר אבינו ואנו בנים, כי איך ילוד אשה יקרא בן אצל מלך אדיר גדול ונורא יתברך.

וזהו אומרו **ויאמר אסתירה פני מהם, אעפ"כ אראה מה אחריתם**, ר"ל אראה אם אחריתם יהיה בתשובה לפני, מחמת סתירת פני מהם והוסר השגחתי מהם וניתנו לפגעי ומקרי הזמן, ונתן טעמו בצדו באומרו **כי דור תהפוכת המה**, ר"ל כפירש"י מהפכין רצוני לכעס ע"ש, ור"ל רצוני שהוא חיים וקיום בתתי להם יסורין ועוני כדכתיב רגע באפו חיים ברצונו, הם מהפכין לכעס, היינו שאומרים שהוא כעס גמור, ותצא דינו לקראתו בלי תערובת רחמים כלל כנ"ל, ואף דכתיב כאשר ייסר איש את בנו דהוא לטובתו כנ"ל כן ה' אליך מייסרך, וא"כ אדרבה זה הוא רחמים גמורים כנ"ל, לזה אמר **בנים לא אמן** **בם**, כפירש"י אמן לשון אמונה ע"ש לענינו, ולדרכינו ר"ל בזה שנקראים בנים לא אמן בם, שהם לא מאמינים בזה לומר כי בנים הם למקום, כי איך תזכה ילוד אשה לזה וכנ"ל. ואף הלא גם מדת הדין דהוא אלהים כלול מהרחמים, והחצי השם הוא אל דהוא החסד כנ"ל, לזה אמר **הם קנאוני בלא אל**, ר"ל הם הבעירו חמתי כפירש"י לענינו ע"ש, כן לדרכינו כך פירושנו, שהבעירו חמתי בזה שאומרים לא אל, ר"ל הדין הוא בלא אל דהוא חסד, רק אומרים הדין הוא בלי תערובת רחמים כלל, רק חמתו בערה בו ויסור יסורנו י"ה לשפוך חמתו לגמרי על האדם כנ"ל. ומכאן זה **כעסוני בהבליהם**, ר"ל באמת נעשה כעס גמור בהבליהם, כי בעבור [זה] מוסיפים חטא על פשע ואינם חוזרים בתשובה, עד שמהפכים מדת הרחמים למדת הדין לגמרי, ותצא דינו לקראתו בלי תערובת רחמים כלל. ולזה אמר מדה כנגד מדה אעשה להם, נגד מה שבנים לא אמן בם, לזה **אקניאם בלא עם**, ופירש"י בלשון ביזוי אומה שאין לה שם, ועיין בילקוט (רמז תתקמ"ה) מזה, והיינו

אם היה בהם אמונה דנקראים בנים, אז אף אם מדת הדין גבר למסור אותם ביד אויביהם עכ"פ היה ביד חשוב, כדרך המלך אשר כעס על בנו מ"מ לא מסרו אל אחד הרקים, רק מסר אותו אל אחד מהפרתמים והשרים להיות מאוכלי שולחנו ולייסרו בתוכחתו, אבל לא לבזות את בנו ליד בזוי ומבוזה, אמנם מחמת שבנים לא אמן בם, ממילא ימסרם דרך ביזה, לעם לא היה, והם הכשדיים כפירש"י, (והעד לדברינו, הלא למען האומות שלא יאמרו בניו שלו הם ביד עם שפל, באמת כבש כל העולם תחת נבוכדנאצר כדאיתא בגמ' (חגיגה י"ג:) ובילקוט יחזקאל סי' א' (רמז של"ו) ע"ש, ועיין בעין יעקב כרך קטן (חגיגה שם בשם התוס') שפירש על הא דאמרין בגיטין (נ"ו:) המצר לישראל נעשה ראש, היינו כדי שלא יהיה בניו של מלך ביד שפל ע"ש). וא"כ שפיר הוי מדה כנגד מדה, במה שמסרם ביד עם לא היה נגד שבנים לא אמן בם כנ"ל. ונגד מה שקנאוהו בלא אל, והיינו כפוי טובה, כי מדת הדין כלול מהרחמים כנ"ל והכל לטובתו כנ"ל, והם אומרים כי המדת הדין יצא עליהם לעשות כלה בלא תערובת רחמים כלל, ומשום הכי לא נתנו לבו לשוב אף אחר הסתרת פנים כנ"ל, לזה אמר **בגוי נבל אכעיסם**, כמו דכתיב לעיל בסדר זו (דברים ל"ב) הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, ופירש"י לה' שהטיב לכם כפוי טובה אתם ששכחו את העשוי להם ע"ש, וכמו כן אמר נמי הכא בשביל שהם כפוי טובה וזהו דרכי נבל כנ"ל, והיינו במה שאומרים אין רצוני בכעסי להטיב להם, וכמו דכתיב רגע באפו חיים ברצונו כאשר הארכנו לעיל מזה דהו חיים וקיום, אבל הם כפוי טובה ואמרים כלה נחרצה לנקום נקמתו בהם, ולא נתנו לבם לשוב, על כן בגוי נבל אכעיסם, והוא ג"כ מדה כנגד מדה, ומבואר הכל והבן.

ובאלה הדברים נשים פנינו לבאר המדרש המוצב פתח החדר הלזה, דהוא כולו מוקשה, חדא במאי פליגי הנהו תלתא תנאי. ועוד דברי בן פזי שאומר את הכבש אחד תעשה בבוקר כו', אין לו מובן כלל להיות כלל גדול בתורה, וודאי בן עזאי ובן זומא לפי דבריהם שפיר יש כלל גדול, ובן זומא מיירי בין אדם למקום ובן עזאי בין אדם לחבירו, אבל לבן פזי שפיר קשה כנ"ל. וביותר מה שאמר רבי הלכה כבן פזי מקרא דכל אשר אני מראה אותך וגו', הוא קושי הבנה, וזה וודאי צריך ביאור.

אמנם לפי דברינו הנ"ל י"ל בזה, דבאו ללמוד לאדם מוסר השכל בדבריהם, וכל אחד מוסיף על דברי חבירו וכאשר אבאר בעז"ה, דהלא הזכרנו לעיל כלל גדול הוא אשר האדם צריך לדאג תמיד מעונותיו, ויקבל הכל מאהבה, אף אם ה' ב"ה שולח לו יסורין ועוני וחוסר לחם ונוהג עמו במדת הדין, אעפ"כ אל יהרהר ח"ו אחר מדותיו יתברך, כי הכל הוא רחמים גמורים כנ"ל. והנה הזרע ברך פירש על האי פסוק שמע ישראל וגו', דר"ל שמע ישראל, בין ה', ר"ל שמתנהג עמך במדת הרחמים וזהו ה', ובין אלהינו, שמתנהג עמך במדת הדין וזהו אלהינו, צריך שתדע ה' אחד, ר"ל תמיד תאמר ה' אחד ואל תהרהר ח"ו אחר מדותיו, וע"ש בפ' ואתחנן בילקוט (רמז תתל"ה) שהביא פירוש זה ג"כ.

וא"כ זהו דברי בן זומא הנ"ל מצינו כלול יותר והוא שמע ישראל וגו', ואשמועינן בזה דאל ירהר האדם אחר מדותיו, ותמיד יאמר ה' הוא אלהינו ואין לנו אלא הוא, וע"ש בילקוט הנ"ל היטב.

ובן ננס מוסיף ואומר מצינו פסוק כלול יותר והוא ואהבת לרעך כמוך, והיינו עפ"י מה שפירש הכלי חמדה על פסוק זה פ' מקץ (שני, על המדרש שוח"ט), הא דאמר כמוך, כמוך ממש, שכמו שהאדם אשר הכה את עצמו בידו אחת, לא יקום ולא יטור איבה לשונם להכות את ידו אשר הכתו, ככה אם קיבל איזה צער וכיוצא מחבירו לא יקום ולא יטור, כי כמוהו כמוה יחשב, ולזה בא הציץ לא תקום ולא תטור בני עמך ואהבת לרעך כמוך, לומר שהם ענינים מתייחסים זה מזה, לא תקום ולא תיטור נמשך מאהבת לרעך כמוך עכ"ל הנצרך לענינינו. וא"כ זהו דברי בן ננס הנ"ל, מצינו כלול יותר והוא ואהבת לרעך כמוך, והיינו כמוך ממש כנ"ל, דר"ל אפילו אם חבירו עשה לו רעה צריך לאהב אותו ולא יקום ולא יטור איבה, וא"כ זהו כלל יותר דאפילו נגד חבירו אל יקפיד על רעתו, ומכל שכן נגד ה' ב"ה אל ירהר אחריו, אף שלפי דעתו רעה הוא עושה עמו, באשר באמת אינו רעה בעצם רק לטובתו כנ"ל.

ועל זה בא בן פזי ומוסיף ואומר כלל יותר את הכבש אחד וגו', והיינו דבאמת דברי בן זומא ובן ננס הם כללים אמתיים וטובים בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, אבל עדיין לא ידעינן מאין בא האדם למדה זו לאהוב חבירו, ומכל שכן יתברך שמו שלא להרהר אחריו. אמנם כבר נזכר לעיל בהיות זכרון עונותיו נגד האדם תמיד וכמה דאת אמרת (תהילים נ"א ה') פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, אז ממילא הוא תמים עם ה' ואדם, דאם מתנהג עמו במדת הרחמים יאמר אולי יגרום החטא או משלם לשונאיו להאבדו כנ"ל, ואם מתנהג עמו במדת הדין יאמר הרי העונות גרמו לו כל זה, וא"כ תמיד לא ירהר אחר מדותיו ית' אם זכרון עונותיו לפניו תמיד. וכן נגד חבירו לא יקום ולא יטור, כמ"ש השל"ה בשער אותיות ד"ס אות א' (סי' מ"ח) וז"ל, כל מה שיקרה לאדם יאמין שהוא מאתו יתברך, כגון שפגע אדם רע וזלזל ובייש אותו וקללו יקבל באהבה, [כ"ה] ה' אמר לו קלל, והוא שלוחו של מקום מפני חטאיו כמו שאמר דוד על שמעי בן גרא (שמואל ב' ט"ז י'), ככה יתנהג בכל המקראות הן טובים והן רעים יאמין ויאמר מאת ה' היתה זאת ע"ש. מכלל דברינו שמענו, אם יראת חטא תמיד לפניו, אז מתנהג עם הכל באהבה ובנחת עם ה' ואדם, כי ידע כי עונות גרמו לו, וזהו כלל גדול לדאג מעונותיו תמיד.

והנה זה נוכל ללמוד משני תמידין שהיה מקריבין בכל יום, תמיד של שחר בא לכפר על עבירת שביליה, ותמיד של בין הערביים היה מכפר על עבירות שביום, כדאיתא במדרש רבה במדבר (כ"א כ"א) לא לן אדם בירושלים ועבירו בידו, תמיד של שחר היה מכפר כו' ע"ש. וא"כ הרי חזינו בזמן שבית המקדש קיים יום ולילה היו צריכין לדאג על כפרת עונותיהם, ולהביא קרבן על עבירות של יום ועבירות של לילה, ככה אף בזמן שאין בית המקדש קיים עכ"פ תפלה במקום עבודה, ויתפלל תמיד לה' למחול עונותיו, ויום ולילה לא ישבותו

מפלה ותחנונים לפניו ית' על עונותיו, וזהו כלל גדול, וממילא יבוא לידי מדה זו לבלתי ירהר אחר מדותיו יתברך, ויתנהג עם האדם בנחת ובאהבה, כי תמיד יאמר עונותי גרמו לי זה כנ"ל ובשל"ה. והן הן דברי בן פזי מצינו פסוק כלול יותר והוא את הכבש האחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערביים, והיינו כדי לכפר על עבירות של יום ולילה כנ"ל. והנה מזה יוכל האדם ללמוד לדאג תמיד על כפרת עונותיו כנ"ל, וממילא לא יבוא גם למדה שהזכיר בן זומא ובן ננס הנ"ל, וא"כ שפיר הוי זה כלל יותר, דזה מתעורר ללמד האדם דעת להרגיל עצמו לבוא לידי מדות הללו, והבן.

או י"ל כך על דברי בן פזי הנ"ל, דהנה זה כלל גדול אשר אין למעלה ממנו, שיראה האדם לדבק בשכינתיה ולהיות מרכבה לשכינה כנודע, וכדכתיב (דברים ד' ד') ואתם הדבקים בה', והנה זה בלתי אפשר רק אם האדם מקדש עצמו וירא ה' ונשמר מחטא קל, אז דבק הוא בה' ב"ה, וה' ב"ה כביכול אצל אדם, כדאיתא בזוהר בתקונים (תיקון ע') הובא בראשית חכמה שער היראה פ"ט וז"ל, בכל אבר ואבר דאיהו נרא דכל פקודא בעי בר נש לאמלא לקב"ה ולתקניה ליה אתר דכיא ונקייא לשריא ליה תמן, ובגין דא צריך בר נש לבערא מיניה מכל אבר ואבר כל מחשבין וכל הרהורין בישין דטנופין דאינון קליפין, וצריך לקרוא לון בכל פקודין דשריא על כל אבר ואבר באינון נרות, דכל פקודא נר אתקריה הה"ד (משלי י' כ"ג) כי נר מצוה, נר ה' נשמות אדם (שם כ' כ"ה), ובה צריך למהוי חובש כל חדרי בטן, ולבערא מנייהו שאור וחמץ מוץ ותבן וכו', וקב"ה שולטנותיה בכל אתר כנשמתא דשולטנותיה על כל אבר ואבר מלא כל הארץ כבודו בכל אתר דקרי ליה בר נש עני ליה, אלא אם האי אתר דהוא אבר איהו פגים בחובא דעביד בר נשא קודשא ב"ה לא שרי תמן בהאי אבר, דעליהו אתמר (ויקרא כ"א י"ח) כל איש אשר בו מום לא יקרב כו' עכ"ל. מכלל דבריו שמענו בעשות האדם מצות ה' קב"ה שריא עמו, אבל ח"ו להיפך אז אותו אבר פגום, (וע"ש בראשית חכמה מ"ש עוד על פסוק (דברים כ"ג ט"ו) והיה מחניך קדוש וגו').

ובפ"ג כתב הראשית חכמה וז"ל, ומחמת זה בא ג"כ לידי ענוה כדכתיב (משלי כ"ב ד') עקב ענוה יראת ה', דיראה קטירא בענוה, כי ימשך מזה היותו עניו שלא ישיב על חרפתו אפילו יחרפוהו, כי ירא ומתבושש לפני המלך שלפניו, כי קב"ה שריא בכל אבר ואבר וכו' ע"ש. מכלל דבריו שמענו בהיותו יראת חטא אז הוא דבוק בה' ב"ה, וממילא ג"כ אוהב הבריות מצד ענותנותו, כי יראה קטירא בענוה כנ"ל.

והנה מדת הדביקות בה' ב"ה נלמד משני תמידין המקריבין בכל יום, באשר המעשה קרבנות היה בא כדי שתתקיים עמהם השכינה והדביקות אלהי ביניהם, כמ"ש בעל עקידה שער נ"ז וז"ל, שכבר ימצא דבוק השכינה האלהית עם האומה הישראלית באמצעות הקרבנות הנקריבים בבית מקדשו, כענין שתמצא הנפש השכלית עם הגוף ע"י המזונות שניזון בו, וכמו שיושלם בריאת הגוף ע"י המזונות, ובבריאותו

ולפ"ז שפיר עמוד רבי פלוני ואמר הלכה כבן פזי שנאמר ככל

אשר אני מראה וגו', בפשטות, רק אעתיק לך מ"ש בספר הנחמד אספקלריא המאירה על פסוק זה בפ' תרומה וז"ל, ככל אשר אני מראה אותך, לך הוי למימה, דאיתך לית ליה שחה ועוד את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, מיותר האי תבנית, דהא באמת הקב"ה הראה כלים אמתיים ומשכן אמת של מעלה, א"כ מאי תבנית, הוי למימר ככל אשר אני מראה אותך המשכן ואת כליו, דהוי מדויק יותר. וגם מה שמפרש רש"י וכן תעשו לדורות אם יאבד אחד מן הכלים, האי לדורות לית ליה ביאור, דהוי למימר וכן תעשו אם יאבד אחד מהם כו'. ונקדים מה שכתבו רוב מפרשי התורה ובפרט רבינו בחיי ז"ל, שהמשכן והכליו לא נעשו רק לציור בדוגמת מרכבה העליונה, למען יראה האדם וילמד ליישר פעלו ואבריו שהם בדוגמת כלי המשכן, וצדקתו יעמוד לעד נגד הקב"ה באבריו הנרמזים לנגד הכלים והמשכן, ומאריך מאד בדבה, וכלל דבריו שכל פעולות המשכן מעשיו ועניניו שבו ילמדו ישראל ויראו ויכירו וידעו ויבינו כי כולם בחכמה עשה הקב"ה, שהכל מרמז על אברי אדם ופעולותיו, ויקחו מוסר לעשות טוב ולתקן אבריהם להיות מרכבה לשכינה. והנה לזה וודאי לא צריך ראייה, כי אין לך צדיק חסיד ועניו כמשה איש אלהים, ובהודעת אלו היינו מתיקות צח רמז הכתובים ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ר"ל יעשו לי מקדש כדי שילמדו ויקדישו ישראל את עצמם כנ", ואז ושכנתי בתוכם ממש, כי לא צויתי לעשות משכן שאשכן בו, כי הן השמים ושמי שמים לא יכלכלוהו, אלא ועשו לי מקדש שילמדו ממנו ושכנתי בתוכם בתוך בני ישראל עצמם, שיהיו כל אחד מרכבה לשכינה כנ". וזהו נעמית לשון ככל אשר אני מראה אותך, דייק ר"ל ממך ילמדו, כפי אשר אני מראה אותך להם שאתה בקדושת מעשיך מרכבה למשכן כבודי, אף הם יעשו כן להיות מרכבה אלי. זהו דקאמר את תבנית המשכן ותבנית כל כליו, שאדם יעשה כתבניתו ודוגמתו, והיינו דסיים וכן תעשו, אתם בעצמיכם במעשיכם תעשו כמו הכלים האלה כנ". והשתא מה נעים אמרי רש"י ז"ל דמפרש וכן תעשו לדורות, והא אתי לאשמועינן לא תטעה הקב"ה צוה לעשות משכן אל עצמו, אלא וכן תעשו לדורות, לא צוה לעשות משכן אלא לדורות עצמם וגופם צוה לעשות מעשיהם כתבנית מלאכת המשכן, להיותם הם עצמם מרכבה כנ", עכ"ל האספקלריא המאירה.

וא"כ הן דברי רבי שאמר הלכה כבן פזי שנאמר ככל אשר אני מראה אותך [את] תבנית המשכן ו[את] תבנית כל כליו וכן תעשו, דיש דקדוקים רבים כנ", אלא ודאי לרמז בא שיעשו את עצמם כתבנית המשכן וכליו, להיותם מרכבה לשכינה. וא"כ הרי דברי בן פזי עיקר, שזהו כלל גדול בתורה לבוא לדביקות קב"ה, וממילא יהיה יראתו על פניו בלבתי יחטא, דהא כתיב כל מום בו לא יקרב כמ"ש הזוהר הנ"ל, וכיון שיראתו תמיד על פניו יקבל הכל אהבה ויתנהג בנחת עם הבריות כנ"ל בשל"ה באריכות, וא"כ גם דברי בן זומא וכן ננס כלול בכלל זה, ומבואר הכל על נכון בעז"ה, והבן.

יהיה לו שלום עם נפשו ותדבק אליו, כן יהיה הענין באלו הקרבנות, כי בטוב ההשקפה הם נותנין הבריות והשלימות אל כללת האומה וליחידי סגולותיה, כדי שימצא אצלם הדיקות אלהי בלי ספק, והוא מהידוע כו' כי הנפש החיונית אשר היא השלמת ראשון אל הגוף ניזונת ומקיימת אצלם במאכל ובמשקה הגשמיים, אמנם זאת הנפש האצילה והרוחניות אינה מתפרנס רק בדברים מחשביים שכליים כי לחמה הם, כמו שנתפרנסה נפשו של אדונינו ע"ה מ"ם יום. וכן מה שיאכל וישתה יש לה מנה יפה מיוחדת לה, אם שתהיה הסעודה של מצוה, אז שיכין במצות התלויות בסעודת ההיא מכשרות המאכלים, והרחקות האיסורין לפי דרכי התורה, או שיכין אל הברכות, או להסעיד הגוף ולהביאו לעמוד ולשרת לפני אלהיו בתושיית התורה והעבודה, ולצאת ולבוא בכל דבר שבקדושה, כי באמת הכוונות האלו הנכבדות והרוחניות, יעמידו הנפש הנכבדת ויקיימו אותה, כי היא קודש ומן הקדשים תאכל. והוא טעם כי על כל מוצא פי ה' יהיה האדם (דברים ח' ג') כו', ויתאמת איך תקיים הנפש השלימה בגוף על ידי מזונות הראוי לה. ועל זה הענין עצמה תתקיים השכינה ותדבק בכללות האומה הנבחרת במעשה הקרבנות, לא מצד שהם מאכל לשכינה, רק שבהיטיב כוונתם בהם והקריבם באופן נרצה ונאות, יועילו למו להשלים נפשם ולהכשיר מעשיהם לפני השם יתעלה, עד כי טוב כוונתם ועוצם שלמותם יהיו הסבה מחייבת להמצא אצלם השכינה האלהית, ולא תפרד מהם בשום צד, וכמו שאמר על הקרבנות בכלל ריח ניחוח לה', נחת רוח לפני שצויתי ונעשה רצוני (ספרי פ' פנחס), ובהסתלק הכוונה הזאת השלמה מעל הקרבנות נעקר השלחן האלהי מלפניו ונתפרדה החבילה עכ"ל ע"ש בבעל עקידה. והוא הטעם נמי של שני תמידין בבוקר ובערב בכל יום, כמ"ש ג"כ בעל עקידה שער נ"ב וז"ל, ויאמר שיקריבו כן שני פעמים ביום, כדרך הסעודות הבאות בקר וערב, כי כן יאות הלמוד בא למזון הנפש לאלו העתות. ועל ידי זה יותמד שם הכבוד האלהי כהתמדת הנפש בגוף על ידי המזונות עכ"ל. מכלל דברינו שמענו מהיות שני תמידין קריבין בכל יום בקר וערב, מזה ראינו שמעשה הקרבנות הם מזונות הנפש, כדי לבוא לדביקות קב"ה בתמידות כנ".

וזה אומר בן פזי מצינו כלל יותר והוא את הכבש האחד

תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערביים, והיינו נגד שתי סעודות קיום הנפש בגוף, כן יותמד שם הכבוד אלהי ע"י הקרבנות כנ", וא"כ כמו שבית המקדש היה קיים עשינו הכנה ביום ולילה לדביקות ה' ב"ה, כן ילמד אדם לעשות אף אם אין בית המקדש קיים, והוא ע"י מצות ומעשים טובים ותשובה על עונותיו, לבער מכל אבר ואבר כל חטא ופשע, וממילא קב"ה שרי תמן כנ"ל בזוהר, וזהו כלל גדול אשר אין למעלה ממנו כנ"ל, וכיון שיהיה תמיד יראת חטא לפניו כדי לדבק בקב"ה, ממילא נמי שוב בא לידי מידות של בן זומא וכן ננס כנ"ל באריכות וכמ"ש הראשית חכמה הנ"ל עקב ענוה יראת ה' והבן.

ויראתו, ובאהבתו אותו יתבקר לא יקשה בעיניך ברעה אשר ימצא אותך, כי בין תבין כי הכל לטובתו וכנ"ל בילקו שמע ישראל ה' אלהינו תמיד אין לנו אלא הוא, וזהו ה' אחד כנ"ל באריכות. ויהיה אהוב את המקום ואת הבריות, ולא ירום את לבבו ויהיה עניו ושפל רוח, ואם תעשה כן אז תחי רוחך, ותגל נפשך באלהיך, ויסיר את לב האבן מקרבך, וכתמו יפרח צדקותיך, וכולם יכתבו על ספרך, ובזה השנה יוסיפו לך שנות חיים על שנותיך, וימלא ה' כל משאלותיך, ויהיו לך לבדיך, ויקויים והלך לפניך צדקותיך, אמן.

ומעתה אחינו בני ישראל הארכתי בדרוש הלזה בדברי מוסר והשכל ללד לאדם דעת כיצד יתנהג בעבודת ה' ב"ה, ובפרט בחודש הלזה שהוא זמן בית דין שלשים יום קודם יומא דראש השנה דדינא שריא ביה כנ"ל באריכות, המשכיל בעת ההיא לא ידום, ויחזור אחר מצות ומעשים טובים, ובבכי יבואו לפני מלך רם ונשא, ויקבלו עליהם מעתה להיות דביקים בה' ב"ה, ולהתחרט בכל עת על עונות שעברו, ויום ולילה לא ישבותו לעבדו עבודה תמה, וכל זמן שנשמת רוח חיים באפינו אנו חייבים להודות ולהלל שמו הגדול, ולשום בלבינו אהבתו

**אי"ה בקרוב נוציא לאור מכת"ק חלק נוסף מן "בית המלך"
חדר ב' על ימי הסליחות, כמו"כ על ר"ה, עשי"ת ויוה"כ.**

בברכת כתיבה וחתימה טובה!

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית המלך

חדר ב' - סליחות

שהשאייר אחריו ברכה הגאון

רבי **שלמה כהן** זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

דרוש לימי סליחות בעת נקהלו היהודים.

יבכה ויתחנן העובר על הפקודים.

ויתחרט על רוע פעולתו.

אשר פעל ועשה בגבהותו ורוממותו.

ובכוונתיה דליבא תהיה תפלתו.

ואז ימלא ה' משאלתו ובקשתו.

האי סנטירא קאתי ויתבע דינא, והוא ביומא דראש השנה כדאיתא
בזוהר פ' אמור (דף צ"ד:) (ועיין מזה לקמן חדר ג' (לה"ה) באריכות).

ובזה אמרתי זהו כוונת המשורר (תהילים פ"ח ב') באומרו, ה'
אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך עכ"ל, ויש לדקדק למה
מקדים יום ללילה, הא לילה קודמת כנודע וכדכתיב (בראשית א' ה') ויהי
ערב וגו'. ועוד ממה נפשך, אם היה לו לצעוק בלילה ג"כ, אם כן מהיכי
תיתי לא יצעק דאצטרך לאשמועינן דצעק בלילה, ואי בלילה שוב
לא היה צריך לצעקה א"כ באמת למה צעק בלילה. ועוד רש"י פי' יום
צעקתי וגם בלילה אני נכון לנגדיך עכ"ל, והנה הלא עיקר הצעקה כתיב
בלילה, ורש"י פירשו על יום אשר לא כתיב רק ישועתי.

והנה מהגאון א"א המפורסם נ"י שמעתי ע"ז, עפ"י דברי הזהר
פ' ואתחנן (דף ר"ע). וז"ל פתח ואמר הן עוד היום גדול (בראשית כ"ט ז'),
האי קרא אוקמי כד ישראל אתערין בתשובה לקמי קב"ה, בזכות
אורייתא ישובון לארעא קדישא ויתכנשון מן גלותא, דהא וודאי יומא
חד יהא גלותא לישראל ולא יתיה הה"ד (איכה א' י"ג) נתנני שוממה כל
היום דוה, ואי לא יתובון קב"ה אמר הן עוד היום גדול לא עת האסף
המקנה, בלא זכו ובלא עובדין דכשרין עכ"ל. מכלל דבריו שמענו יומא
חד היינו בגלות ולא יתיה, וכל זאת אם היינו חוזרין בתשובה כנ"ל,

בפרקי אבות פ"ה משנה ד', יהודא בן תימא אומר הוי עז כנמה,
וקל כנשה, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים.

הנה ידוע גודל מעלת התפלה וסגולותיה, בה נוכל להתנחם
מעצבון לבנו, אשר זה ימים רבים כל בית ישראל בארץ לא להם
רועים, שמם בית מקדשינו, ומאז חשך תארינו, וניטל תפארתינו, ואין
לנו לא זבח ולא מנחה לא כהן ולא נסכים, רק ונשלמה פרים שפתינו
(הושע י"ד ג', תוספות ברכות כ"ו. ד"ה איבעיא), וזהו התפלה אשר היא במקום
עבודה כנודע (רש"י ברכות ל: ד"ה עבדו, רמ"א או"ח סי' קכ"ג סעיף א'), ועוד
יותר מן הקרבנות כדאיתא (מס' ברכות) פרק אין עומדין ל"ב א', והיינו
דקרבנות אינם באין רק על שוגג, אבל התפלה באין אף על המזיד
כנודע (עיין רבינו יונה על אבות פ"א מ"ב, ותר"י ברכות דף ג') (ועיין מזה בספר
בינה לעתים דרוש ס"ג (ס"א)), ולכן קבעו לנו הראשונים קודם יומא
דראש השנה, יומין דדינא דספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו,
ימים האלה לערוך בבוקר סליחות ותחנונים, אולי ירחם ויהיה לרצון
אמרי פינו והגיון לבנו לפניו, ואז משפטינו לאור יצא, וכדאיתא בגמ'
סנהדרין דף מ"ד ע"ב היערן שועך לא בצר (איוב ל"ו י"ט), אמר רבי
אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה כו', וא"כ משום הכי אנו מן
המקדימין לומר סליחות ותחנונים קודם בא יום גדול ונורא, יום אשר

וזה צריכא, וכיון דמסיים ואל דמעתי אל תחרש, שפיר אמר מקודם שמעה תפלתי, ואף ששערי תפלה ננעלו, אבל ואל דמעתי שהוא בעת התפלה אל תחרש. על כן בבכי יבואו ותחנונים יובילו, ואז תהיו לרצון אמרי פיכם, וכיון שהעיקר היא התפלה בימים האלה כי אין לנו זולתה, לכן צריכין לדקדק בה כל ענינים הצריכים לתפלה.

ונראה מה שאמר המשורר (תהלים י"ז א'-ב') **תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה, מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים.** ויש לדקדק על מלות כפולות באומר שמעה הקשיבה האזינה, גם צדק רינה תפלה. גם מה דאמר מלפניך משפטי יצא וגו' אין לו התקשרות אל הקודם, גם פשיטא דמשפטו יצא מלפניו, הא אליו מתפלל ע"ז, ואל מי יפנה זולתו יתברך דאיצטריך למימר מלפניך משפטי יצא, (ועיין לעיל בחדר א' לסליחות) מזה.

אבל י"ל דלתפלה מצינו שלשה ענינים צריכין אליה, אשר בלעדם לא תשמע תפלתו, חדא עסק בתורה כדכתיב (משלי כ"ח ט') מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, ואמרת פירוש ע"ז עפ"י מה דאיתא בזהר (ח"א דף קצ"א.) וז"ל תא חזי בעידנא דהוי ישראל בארעא קדישא לא אשתכח בידיהו חובא, כמה דאוקמי בגין דאינון קרבנין דהוי מקרבין בכל יומא הוי מכפרא עליהו, השתא דאתגלין ולית מאן דמכפר עליהו, אורייתא היא מכפרא עליהו עמהם בגלותא עכ"ל, מכלל דבריו שמענו התורה היא במקום קרבנות, אבל הלא מצינו רז"ל (עיין ברכות כ"ו:) ובמה שצוין לעיל) תפלה במקום עבודה. אבל י"ל תרומיהו חדא הם, עפ"י מה דאיתא בזהר פ' ויקרא (דף ה: עיי"ש, וע"ע תקו"ז תיקונא תליתאה דף י"ח:) אדם כי יקריב מכם (ויקרא א' ב'), מאן דמשתדל באורייתא אדם מיקרי ואיהו כשר להקריב, ומאן דלא משתדל באורייתא לאו איהו אדם מקרי ולא איהו כשר להקריב עכ"ל, וא"כ לפ"ז ממילא דא ודא אחת היא, כי אם הוא אינו עוסק בתורה, ממילא גם תפלתו שהיא במקום הקרבן אינו רצוי, כיון דלא מקרי אדם לאו איהו כשר להקריב כנ"ל, וא"כ ממילא צריכין אנו התורה והתפלה שניהם גם יחד, וזה דברי שלמה מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה והבן. מכלל דברינו שמענו, לתפלה צריך עסק בתורה.

שנית, צריך האדם לתת צדקה קודם תפלה, כדאיתא בגמ' דב"ב דף י' (ע"א), רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי, וכן איתא במדרש (שוחר טוב על פרק ס"ה?) **מי שגומל חסדים מבושר שתפלתו נשמעת שנאמר (הושע י' י"ב) זרעו לכם צדקה וגו', וכתוב בתריה ועת לדרוש (את) ה',** ואמרת בו מאי מדה כנגד מדה יש בזה.

אבל י"ל עפ"י מה שאמרת על מה שאמר המשורר (תהלים כ"ה ט"ז:) פנה אלי וחננו כי יחיד ועני אני, דיש לדקדק מה נפק"מ באומרו כי יחיד ועני, אני הלא אדרבה תפלת צבור עדיף טפי. אבל י"ל עפ"י מה דאיתא בספר אהבת עולם () על פסוק (תהלים ק"ב א') תפלה לעני

ולילה מכונה לגלות כנודע (רש"י תהלים ע"ז ז'), וזהו אומרו **ישועתי יום**, ר"ל ביום אחד לחוד היה ישועתי, דהיינו יומא חד הייתי בגלות ולא יתיה, אך מתי היתה זאת, **צעקתי בלילה נגדיך**, ר"ל אם הייתי צועק בגלות נגדיך והייתי חוזר בתשובה, אז היה ישועתי יום כנ"ל, אבל כעת בלא זכו אמר קב"ה עוד היום הגדול כנ"ל ודפח"ח.

אך מלת צעקתי קושי הבנה, אבל לדברינו הנ"ל דצריך האדם להקדים תפלה לצרה, נעים אומרו הנהגתו כדן התפלה שהקדים לצרה, וזהו אומרו **אלהי ישועתי יום**, ר"ל אם הייתי צריך לישועה ביום, כבר **צעקתי בלילה נגדיך**, ולא הייתי ממתינ עד שבא היום שאצטרך הישועה, אבל הייתי מקדים את עצמי לצעוק בלילה הקודמת על הישועה של יום והבן.

וזהו ג"כ אמרתי שהן דכתיב המשורר (תהלים ק"ב א'-ב') **תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, ה' שמעה תפלתי וישועתי אליך תבוא.** ויש לדקדק, מתחלה אמר תפלה לעני משמע דכבר מתפלל, ומסיים ישפוך שיחו דהוא לעתיד. גם הוא כפל שמעה תפלתי וישועתי, גם מה התקשרות יש עם מה שלמעלה אמר תפלה לעני וגו'. אבל עם דברינו יבואר על נכון, רק אקדים הטעם של המאמר הנ"ל דצריך להקדים תפלה לצרה, כמ"ש הכלי חמדה פ' דברים (), משום כשהאדם בעת צרה נאצה ותוכחה, אז קטרוג הדין מתוחה עליו ולא תקובל ברצון, אכן כשמקדים תפלתו לצרה, אז עת דודים ועת רצון לשמוע תפלתו. מכלל דבריו שמענו דבשעת צרה הדין מתוחה עליו, ואינו מסכים להטיב עמו, וזהו אומרו **תפלה לעני כי יעטוף**, ר"ל אם העני אינו מתפלל רק כי יעטוף, כפירש"י בהתעטף נפשו בצרה, והיינו בעת צרתו דווקא ולא קודם, אז **ולפני ה' ישפוך שיחו**, ה' דייקא, ור"ל לפני מדת הרחמים צריך לשפוך שיחו דווקא, אבל עפ"י מדת הדין לא יפעול כנ"ל, רק עפ"י מדת הרחמים יוכל להיות שיפעול דבר מה אם יתגבר מדת הרחמים על מדת הדין, ומשום הכי כיון שכן, אומר אני **שמעה תפלתי ואח"כ וישועתי אליך תבוא**, ר"ל משום הכי אני מתפלל קודם שאצטרך לשועה על הצרה והבן.

נחזור לענינינו, הסליחות ותחנונים של ימים האלה הם באים להקדים תפלה לצרה, והוא צרת האי סנטירא דתבע דינא עלינו ביומא דראש השנה כנ"ל, ומעתה אחינו בני ישראל באשר אין לנו בעו"ה רק התפלה, וזאת התפלה הוא קרבנותינו ומנחתינו, ואין קרבין בלא נסכים (מנחות מ"ה.), על כן מן הראוי להסך נסך בעת התפלה, והם הדמעות אשר יזלו עפעפיו בימים האלה בכל תפלה ותפלה (עיין מוהרש"א עירובין י"ט. ד"ה ואמר), כי באמות תפלה בלא דמעות אינה בוקעת ועולה לשערי השמים, כדאיתא בברכות דף ל"ב ע"א אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה וכו' ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנאמר (תהלים ל"ט י"ג) שמעה תפלתי ה' וישועתי האזינה ואל דמעתי אל תחרש עכ"ל, והנה כיון דשערי תפלה ננעלו איך אמר שמעה תפלתי, אלא ודאי תפלה בהדי דמעות בעינן, וזה

תו אקדים מה דאיתא בילקוט (תהילים י"ז (רמז תרע"א)) אני בצדק אחזה פניך, וז"ל מה ראה דוד להפריש (צ"ל לפרש) כחה של צדקה לבדה בזכותה, אלא ללמדך שאפילו רשעים שאין בידן אלא זכות של צדקה זוכין ומקבלין פני השכינה שנאמר (ישעי' מ' ה') ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו, הכל רואין צדיקים ורשעים עכ"ל.

וזהו כוונת המשורר הנ"ל, **שמעה ה' צדק**, ר"ל בזכות צדקה שומע לי, ומשום הכי אמר בלשון שמעה שהוא מרחוק, כנודע מהא ותשמע הארץ אמרי פי (דברים ל"ב א') ע"ש במפורשים, ושפיר אמר אף אם ה' רחוק ממנו וצריך אני לבוא בלשון שמעה, והיינו רחוק כדכתיב (משלי ט"ו כ"ט) רחוק ה' מרשעים, אפילו הכי שמעה ה' צדק, היינו זכות צדקה מהני אף לרשעים כנ"ל בילקוט. והדר אמר **הקשיבה רנתי**, כמו שפירש הילקוט שם (רמז תר"ע) זו רינון של תורה ע"ש, ר"ל לא די שיש לי זכות צדקה, אבל באמת גם זכות תורה יש לי, ומשום הכי אמר לשון הקשיבה דהוא לשון קרוב, כי לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי, ומשום הכי לענין תועלת התורה צריך האדם להיות קרוב ולא רחוק ומשום הכי שפיר אמר אם אני קרוב אצלך ויוכל לבוא בלשון הקשיבה, אז גם אני בא אפילו בזכות התורה, וכיון שיש לי שני זכוחים הללו זכות צדקה וזכות התורה, על כן בטוח אנו לומר **האזינה תפלתי** דהוא יותר קרוב מהקשיבה (ע"ש באלשיך לענינו שם), ר"ל כיון שאני נותן צדקה ועוסק בתורה, ממילא מבושר אני שתפלתי תהא נשמעת, כנ"ל מי שגומל חסדים מבושר שתפלתו נשמעת, וגם כיון דעוסק בתורה תפלתו רצוי ומכפרת כנ"ל בזהר. אך עדיין י"ל מ"מ אין תפלתו נשמעת באשר שפיו ולבו איננו שוין כנ"ל דבעי כוונת הלב, לזה אמר **בלא שפתי מרמה**, ר"ל גם מעלה זו יש בי פי ולבי שוין והבן. ומשום הכי שפיר **מלפניך משפטי יצא**, מלפניך דייקא, ר"ל כיון שאני נותן צדקה ותפלתי בלא שפתי מרמה, א"כ את העני עמך השכינה אצלו כנ"ל באלשיך, ואין צריך למליץ בינותם, רק מלפניך לבד יצא, ואף שאתה יודע מחשבות, אבל הלא תפלתי בלא שפתי מרמה, רק כפי כן לבי והבן. ואז בטוח אני **עיניך תחזינה משרים**, היינו כמ"ש הילקוט שם (רמז תר"ע) על פסוק זה וז"ל אמר ר' לוי בשעה ששלח הקב"ה לפני ישראל מלאך כתיב (שמות כ"ג כ') הנה שולח מלאך לפניך, מה כתיב בתריה (שם כ"א) השמר מפניו וגו' כי לא ישא לפשעכם, אינו יכול לוותר לכם מפני שהוא שליח, כך אמר דוד הואיל ואין אחר זולתך יוכל לוותר מלפניך משפטי יצא עכ"ל, וא"כ לדברינו הנ"ל יאמר כן, באשר צדקתי ותפלתי בלא שפתי מרמה גרמו, שמלפניך משפטי יצא וכנ"ל, ממילא **עיניך תחזינה משרים**, כי אתה תוכל לוותר והבן.

או י"ל על פסוקים הנ"ל, עפ"י מה דאיתא בגמ' במס' ברכות דף ח' (ע"א) לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ויתפלל, ורבו הדיעות בשני פתחים אלו מה טובם. וכתב העוללות אפרים סי' תצ"ח, שיש בכאן סמך למה שאמרו בב"ב פ"ק (דף י') שנוכח ליתן צדקה קודם התפלה, וזה שאמר שני פתחים כמה דאת אמרת (דברים ט"ו ח') פתוח תפתח את

כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, למה אמר קודם תפלה והדר שיחו, כי ידוע (עיי' זוהר ח"א פ' וישלח דף קס"ח; וח"ב פ' יתרו דף פ"ו) תפלת עני נשמעת יותר מכל התפלות ואפילו משל רבים, וכתבו הפוסקים ז"ל (או"ח סי' ק"א סעיף ד') שיש חילוק בין רבים המתפללים ליחיד המתפלל, כי יחיד אל ישאל צרכיו רק בלשון הקודש, אמנם צבור שואלין בכל לשון, והטעם דהצבור אין צריכין מליץ בינותם לאל יתברך, אמנם היחיד צריך מלאך מליץ, צריך שידבר האדם בלשון הקודש כדי שיבין המלאך. והנה סובר דוד המלך ע"ה, כי כל זה הוא ביחיד המתפלל בכל צרה, אמנם בעני המתפלל בעניו, שהקב"ה בימינו וכדכתיב (תהלים ק"ט לא) (ה' עומד) [כי יעמוד] לימין אביון, אין צריך מליץ. וזה שאמר הכתוב **תפלה לעני לעני דייקא**, כי **יעטוף** בהתעטף נפשו ומתפלל לאל בצרתו, אני מתיר לו, **ולפני ה'**, כלומר אחר דהעני עומד לפני ה' ואין צריך מליץ כדכתיב (תהלים ס"ט ד') שומע אל אביונים ה', אזי **ישפוך שיחו**, אני מתיר לעני שישפוך שיחו בעצם בכל לשון שמדבר, בין בלע"ז ובין בארמי, ואף שאינו בלשון הקודש, ישפוך שיחו בכל לשון שמשיח הוא, אחר שהעני עומד לפני ה' ואינו צריך מליץ עכ"ל אהבת עולם הנ"ל. וזהו כוונת המשורר נמי באומרו **פנה אלי וחניני**, ר"ל ה' בכבודו ובעצמו פנה אלי וחניני, ולא ע"י מלאך מליץ, **כי יחיד**, ר"ל אף כי יחיד אני, ויחיד צריך למלאך מליץ, אעפ"כ **יחיד ועני אני**, וה' עומד לימין אביון ואינו צריך מליץ כנ"ל והבן.

תו אקדים מ"ש האלשיך ז"ל על פסוק פרשת משפטים (שמות כ"ב כ"ד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו', ר"ל אם כסף תלוה, את העני, ר"ל זה שהוא עם העני דהיא השכינה כדכתיב (ישעי' נ"ו ט"ו) שוכן את דכא (עיי' סוטה ה'), **עמך**, ר"ל הוא יהיה עמך ע"ש. מכלל דבריו שמענו, הנותן צדקה ומלוה לעני, אז העומד אצל העני הוא עמו כנ"ל.

ולפ"ז זהו פירוש הפסוק **זרעו לכם צדקה**, ואז ממילא את העני עמך, כנ"ל דהשכינה יהיה אצלו, ותרויח בזה **ועת לדרוש ה'**, ה' דייקא, דאינו צריך למלאך מליץ כנ"ל באהבת עולם והבן. וזהו כוונת המאמר הנ"ל **מי שגומל חסדים מבושר שתפלתו נשמעת**, תפלתו דייקא, היינו אפילו ביחיד, תיכף ומיד נשמעת בלתי מליץ כלל והבן.

שלישית העולה על כולנה הכוונה בתפלה היא עיקר, כי תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה (מובא בעקידה פ' ויקרא שער נ"ח, בשל"ה מס' תמיד חלק נר מצוה אות י'), ואמרתי טעם ע"ז עפ"י מה דאיתא בקשת יהונתן (על מה שאנו מתפללין בימי סליחות מלאכי רחמים כנודע (מהפיוט בסוף הסליחות), היינו דעיקר היא כוונת הלב בתפלה, אבל בעו"ה מי הוא אשר יאמר תפלתו זכה בלתי מחשבת חוץ כלל, ומשום היכ לוקחין אנו מליצים מלאכי רחמים, כי אין יודע מחשבות זולת ה' יתברך, והם מקבלים תפלתנו ומליצים בעדינו ע"ש, וא"כ ממילא מי שמכוון את לבו לתפלה אין צריך למליץ.

להבין ערך תפלה, ולחנן כדת בלי תיפלה, להמציא כופר ותעלה, אצל יתברך נורא עליה, ואל יחטא ברוע ההוריו, פן יפול ח"ו במכמוריו, דע כי הכל גלוי לפניו, ואין תוכל להסתתר מלפניו, ובלתי אפשר להחבא מעינו, הוא משוטט בכל ענינו, ונקדמה פניו בתודה ובחלה, לעת מצוא רצון שומע תפלה, ולהעביר כל שמץ ותיפלה, וה' ישליך עונותינו בעמקי מצולה.

ובאלה הדברים בארתי פסוקים (במלכים א' י"ח ל"ח-מ') בתפלת המלך שלמה ע"ה אחר השלמות הבנין בית המקדש, באומרו שם, **כל תפלה כל תחינה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה, ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם, למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה וגו'.** והנה הרבה יש לדקדק בפסוקים האלה, רק נזכירם קצת מנייהו, חדא מה כל תפלה כל תחנה, והוי סגי באומרו תפלה ותחנה. גם מה לשון תפלה ולשון תחנה דקאמה. גם כל האדם כל עמך ישראל, הכפל קושי הבנה. גם הא דאמר כאשר ידעון איש נגע לבבו, אמאי נגע לבבו דווקא ולא שאר אברים. גם כפל מלות שונות, תשמע וסלחת, ועשית ונתת. גם מה הא דסיים כי אתה לבדך ידעת את לבב כל בני האדם, ומאי בעי בזה, ועכ"פ מלת לבדך מיותר, והוי סגי באומרו כי אתה ידעת את לבב וגו'. גם הא דאמר למען יראוך וגו' אין לו התקשרות אל הקודם, דהא אם לא ישמע להם אפשר שיתעוררו יותר לשוב אליו ותהיה יראתו על פניהם, אבל אם ישמע להם מיד וימלא שאלתם מיד, א"כ אולי שוב לא ישגיחו יותר באשר שכבר נתמלא חפצם מיד.

אמנם לדברינו הנ"ל מבוארים היטיב, רק אקדים עוד איזה הקדמות, הנה כבר נזכר לעיל עיקר התפלה אם היא בכוונה ופיו ולבו שוין, כי אז אין צריך מלאך מליך רק הקב"ה בעצמו מקבל תפלתו, אבל אם ח"ו פיו ידבר ולבו בל עמו, וה' הוא היודע מחשבות, פיגול הוא לא ירצה לפניו יתברך, וצריך מלאך מליץ אשר אינו מרגיש במחשבת בני אדם כנ"ל, אשר מטעם זה אנו אומרים בסליחות מלאכי רחמים. והנה רב המעלה אם הקב"ה בעצמו מקבל תפלתו, או דצריך מלאך מליץ, הן לענין הטבה להטיב עמו, והן ח"ו להיפך, דאיתא בגמ' ברכות דף ו' (ע"א) מאי ולחושבי שמו (מלאכי ג' ט"ז), חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכו', א"כ הרי להטיב לו על המצות גם המחשבה בלבד הוי כמעשה. והנה מי שמתפלל ולבו בל עמו, ומלאך מקבל תפלתו כנ"ל, אז נתמלא בקשות ג"כ ע"י מלאך, וא"כ המלאך אינו יודע מחשבתו הטובה אשר היה לו לעשות כמה מצות אך שנאנס ולא עשאה כנ"ל, וא"כ אף אם מקבל תפלתו אינו מטיב עמו רק על המעשה שעשה בפועל ממש, כי זה ידוע למלאך ולא יותר. והוא הדין להיפך, אם יש עליו עונות הרבה אינו יכול לוותר שום דבר, כמ"ש הילקוט הנ"ל על קרא השמר מפניו כי לא ישא לפשעיהם כנ"ל. משא"כ אם הקב"ה בכבודו ובעצמו מקבל תפלתו, אז מטיב עמו גם על מחשבה טובה אשר היה לו לבד זולת המעשה כי הוא יודע ובוחן

ידך וגו', דהיינו שידו תהא פתוחה, גם יהיה לו לב פתוח ולא סגור, כי יש נותנין בידים ולבם בל עמם, לכך נאמר פתוח תפתח עכ"ל. מכלל דבריו שמענו קודם שיכנס לבית הכנסת להתפלל יתן צדקה. ואיתא בילקוט ישעיה (רמז תפ"א) דרשו ה' בהמצאו (ישע' נ"ה, ו'), היכן הוא מצוי בבתי כנסיות וכו', קראוהו בהיות קרוב, היכן הוא קרוב בבתי כנסיות וכו' ע"ש. תו אקדים מה דאיתא בגמ' דברכות דף ו' ע"א, אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר (מלכים א' ח' כ"ח) לשמוע אל הרינה ואל התפלה, במקום רינה שם תהא תפלה, ופירש"י במקום רינה בבית הכנסת ששם אומרים הציבור השירות ותשבחות בנעימות בקול ערב עכ"ל. תו אקדים מה דאיתא בברכות דף ז' ע"ב, כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו כו' ע"ש.

ולפ"ז זהו אומרו **שמעה ה' צדק**, ר"ל אף שעדיין רחוק אני מומך, והוא קודם שנכנסתי לבית הכנסת אשר שם ה' קרוב ומצוי כנ"ל בילקוט, קיימתי אז הצדקה, ואז זכות צדקה יעמוד לי, וזהו שמעה צדק מרחוק, ור"ל שנתן צדקה קודם שנכנס לבית הכנסת כנ"ל בגמ' שיכנס שיעור שני פתחים, וא"כ שמעה לי בזכות צדקה. והדר **הקשיבה רנתי**, ר"ל אחר הצדקה באתי למקום רינה דהיינו לבית הכנסת דהוא מקום רינה כפירש"י הנ"ל, ומשום הכי אמר הקשיבה, כי במקום בית הכנסת אשר שם רינה, ה' מצוי וקרוב כנ"ל בילקוט. ואח"כ במקום רינה **האזינה תפלתי**, כי התפללתי במקום רינה. ומשום הכי כיון שקיימתי כל אלה, **מלפניך משפטי יצא**, ר"ל משפטי שאני תובע על שונאי ואויבי יצא מלפניך להוציא אל הפועל, כי הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלין תחתיו כנ"ל והבן.

כלל הדברים אחינו בני ישראל, כי בימים האלה שהם ימי סליחות ותחנונים לפניו יתברך, צריכין אנו לעסוק בתורה כדי שתפלתנו תהיה נשמעת כנ"ל. ומי שלא בר הכי, יאמר בכוונה מזמורי תהלים בכל יום ויום בבית הכנסת דהוא מקום רינה, וזה כמו תורה כנודע (ענין מדרש שוח"ט א' ח', וענין של"ה מס' יומא חלק ג' נר מצוה אות כ"ח), **וגם לחלק צדקה איש כפי יכולתו, ומי שאין בידו יעסוק במצות אחרות, כי כל הגומל חסד מבושר שתפלתו נשמעת כנ"ל, וכתוב (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסיד, ר"ל החסיד גומל עם נפשו, דמה שהאדם עושה מצוה עושה נחת רוח לנשמתו כנודע, וא"כ אף בעני שבעני שייך גמילת חסד, היינו כשעושה רצונו של מקום וזך וישר פעלו, אז גומל חסד עם נפשו כנ"ל.**

והעיקר התפלה צריך להיות באימה ויראה, ויכיר לפני מי הוא עומד, ויתן אל לבו כי מעשי ה' נורא הוא, אשר סידר את המערכה מערכת שמים והובריהם וכסליהם, הלון החמה והלבנה וכוכבי לכת אשר לא ישנו את תפקידם, ויתר מעשיו העצומים יתברך שמו, כי נוראות המה, אז יעלה קול פחד באזניו, ומוראו וחתו מחמת רוממותו יתברך שמו, ויתפלל ברדת וחלחלה, מלה במלה, בלי מחשבת חוץ פיגול הוא לא ירצה, ותפלה צריכה להיות בנחת ולא במרוצה, כדי

אם כל איש ואיש ידע בלבבו הנגע, וגם **ופרש כפיו אל הבית הזה**, ר"ל כי יהיה שניהם גם יחד, כוונת הלב אשר בזה יצטרף עמה תשובה נמרצת כמ"ש הבינה לעתים הנ"ל, וגם ופרש כפיו היינו תפלת שפתותיו מבחוץ. או י"ל **ידעון כל איש** דאמר הוא לשון שבירת הלב, כמה דאת אמרת (שופטים ח' ט"ז) ויודע [בהם את] אנשי סוכות, ר"ל כל איש ואיש ישבר הנגע אלו העונות כנ"ל, **את לבבו**, ר"ל שלבבו יהיה נשבר ונדכה מחמת העונות, וגם **ופרש כפיו** והיינו תשובה עם תפלה כנ"ל, אז אעפ"י שיהיו כל העיכובים והמונעים הנ"ל, מ"מ **ואתה תשמע [השמים] מוכן שבתך**, ר"ל שתקבל תפלתו, ולא זה בלבד שיקובל תפלתו, אבל אף גם אף ואתה דייקא, ר"ל הקב"ה בכבודו ובעצמו יקבל תפלתו, וזהו ואתה תשמע מוכן שבתך, ולא ע"י מלאך מליץ שהוא ג"כ בשמים, אלא תשמע השמים מוכן שבתך דייקא, אל מקום שבתך בכבודך ובעצמך, שם תעלה תפלה זו ותקבל התפלה, וממילא **וסלחת**, כיון שהוא בכוונת הלב ונפש כנ"ל.

וכל זה אל מי שיש בידו זכות ובא בתפלה כנ"ל, ואל מי שאין בידו זכות ויבוא בלשון תחנה לבקש מתנת חנם, אז **ועשית**, ר"ל יכבשו רחמיו את כעסו, וזהו לשון ועשית, שכביכול עושה נצחון כח תגבורת החסד והרחמים להכריח את מדת הדין על כן, כיון דאין בידו זכות, משא"כ למי שיש בידו זכות ומתפלל אל ה' ב"ה, אז מחמת זכותו המדת הדין מסתלק, ומאליה ומועצמו תתרחצ ותתפייס על הסליחה והמחילה להסכים, מבלי יצטרך כביכול נצחון כח תגבורת הרחמים כדי לנצח ולהכריח למדת הדין, וזהו לשון ועשית, שהקב"ה כביכול צריך לעשות כדי לסלוח לו, וזהו תגבורת מדת הרחמים על מדת הדין, והבן. וזהו ג"כ מחמת כוונת הלב, כי אז הקב"ה בעצמו מקבל תפלתו, ובידו לוותר אף למי שאין לו זכות כנ"ל.

ותרויח נמי בזה, ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, ר"ל לא די שתוותר לו ותמחול כנ"ל, אבל אף גם אם תטיב עמו תתן לו ככל דרכיו, אשר תדע את לבבו, ר"ל כאשר תדע את לבבו שמחשבתו היה רצוי לטובה לעשות איזה מצוה אך נאנס ולא עשאה, אעפ"כ הטיב תטיב עמו כמו שעשאה, וזהו ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, ר"ל אשר תדע את לבבו בלבד, אעפ"כ ונתת לו ככל דרכיו כאילו עשה בפועל ממש, וזהו ככל דרכיו, בין במעשה ובין במחשבה, כי גם מחשבתו לבד מעלה עליו כאילו הם דרכיו אשר כבר דרך בהם בפועל, וכל הדברים האלה בא מחמת כוונת התפלה בלב ונפש כנ"ל.

וא"ת אמאי מקפיד אני ביותר על כוונת הלב באומרו אשר ידעון נגעי לבבו כנ"ל, לזה מסיים **כי אתה לבדך ידעת את לבב כל בני האדם**, לבדך דייקא, ר"ל אתה לבדך יודע לבבות בני אדם ולא מלאך, וא"כ אם התפלה בכוונת הלב אז **אתה תשמע בכבודך ובעצמך, ועשית היינו לוותר ולמחול אף שאינו בידו זכות כנ"ל**, וגם **נתת לו ככל דרכיו בעת אשר תדע לבבו לבד כנ"ל** אף בלי מעשה בפועל.

ועוד משום הכי אני מקפיד דווקא על כוונת הלב, **למען יראוך כל הימים וגו'.** ואקדים לזה מ"ש בעל עקידה בשער מ"ב החילוק

לבבות, וכן אם ח"ו רבו פשעיו ותצא דינו לקראתו ח"ו, אז הקב"ה בידו לוותר ועושה עמו לפנים משורת הדין, כנ"ל בילקוט על מה שאמר דוד ענין תחינה משרים. מכלל דברינו שמענו מה מאד יקר וערך התפלה עם כוונה, בהיותו מקובל לפניו יתברך בכבודו ובעצמו כנ"ל.

עוד יש מעלה בכוונת הלב עפ"י מה שמצינו כמה עתים לתפלה, כי יש תפלה שאינו מקובלת כמו לאחר גזר דין כדאיתא בר"ה י"ז (ע"ב), ויש תפלה שתלוי בזמן ובעת רצון, ועל כן נתקנו השעות הראויות ערב ובוקר וצהרים, שיזדוץ האדם בהשכמה ובחריצות ואל יתעצל בהם, כי זמנים ההם מיוחדים ומוכנים יתר לקבל תפלתו, ויש תפלה שתלוי במקום תפלת הציבור דווקא ובשעה שהציבור מתפללין, כדאיתא בגמ' דברכות דף ח' (ע"א) אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללין, וכתב (איו"ב ל"ו, ה') הן אל כביר לא ימאס. אך אעפ"כ כי כל העיכובים האלה מעכבין בתפלה, מ"מ אם האדם מתפלל בכוונת הלב היטב, יוכל למלאות בקשתו, וכמ"ש הבינה לעתים דרוש ס"ה על עיכובים הנ"ל, וז"ל האמנם גדלו חסדיו יתברך ורחמיו העצומים ואין לנו להתיאש מהם, כי עם כל העיכובים האלה והראותם פנים אל קושי, עדיין קותה נפשינו להשיג כל מבוקשינו בתפלותינו, ויספיק דבר אחד בלבד שיצטרך בתפלה לסלק כל אלו המונעים והעיכובים, והוא בהיותה נאמרה בכוונה רצויה ממעמקי לב ולא כגוף בלי נשמה, כי בכח הכוונה החזקה יסתור ויפרוץ כל החומות האלה ויקובל ברצון לפני בוראו, ושום דבר לא יעמוד לפניו וכו', וגדולה כח התפלה המכוונת, כי על כן להיות באמת בלב ונפש, אפילו הוא רשע גמור אי אפשר מבלי תצטרף עמה ממילא תשובה נמרצת, והרי זו תחבושת לכל החלאים, ותרופה ומרפא לכל מדוי הנפש הרעים, ולנו לעינים מאמר רבי יצחק ע"ה פ"ק דר"ה (ט"ז:) ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם וכו', וכל זה מגודל חסדיו כאשר אמרנו, עכ"ל הבינה לעתים.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה דברים (פ' ואתחנן ב' א') אמר הקב"ה למשה, מי שיש לו בידו ורחמתי במדת הרחמים אני עושה עמו, ומי שאין לו בידו וחנותי במתנת חנם אני עושה עמו ע"כ. מכלל דברינו שמענו, מי שיש בידו זכות מהני מדת הרחמים, אבל מין שאין בידו זכות צריך לבוא בתחנונים, לשון חנון במתנת חנם.

ובזה מה נמרצו אמרי יושר ואמרי נועם נעימות דברי תפלת שלמה הנ"ל, **כל תפלה**, כל דייקא, ר"ל כל תפלה יהיה מה שיהיה או בזמן ומקום עת רצון או לאו כנ"ל, וכן **כל תחנה**, ר"ל מי שאין בידו זכות, וזה צריך לבוא במתנת חנם, וזהו תחנה לשון חינון כנ"ל, וג"כ כל דייקא, ר"ל כל תחנה היינו בין קודם גזר דין ובין לאחר גזר דין, וגם **לכל האדם**, ר"ל שיהיה תפלת יחיד לבד, או **לכל עמך ישראל**, ר"ל שיהיה תפלת צבור אשר היא מעולה ביותר כנ"ל, **אשר ידעון איש נגע לבבו**, ר"ל אף שיהיה כל תפלה וכל תחנה יהיה האיק שיהיה אשר רבים עיכובים ומניעות בהם שתעלה לרצון כנ"ל, אבל אשר ידעון איש נגעי לבבו, ר"ל שידע כל איש ואיש מה שחטא ופשע, וזהו נגעי בני אדם דהם העוונות כנודע (וע"ש באלשין במלכים לענינו שם), וא"כ

שמו שניים שעשאו מלאכה, כי בלתי עזרתו יתברך היה קצרה ידו של עושה מצוה כנ"ל, ועם כל זה משלם שכר להעושה כאילו הוא עשאה לבד בלי שום עזר, וכל זה הוא מצד החסד שהוא יתברך מרבה להטיב עמנו. וזהו אומרו **ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו**, כלומר כאילו היתה כל המצוה בלי שום עזר רק מעשיהו לבד, ע"ש.

תו אקדים מ"ש הבינה לעתים דרוש ח' על פסוק (תהלים נ"א ה') כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, היינו עפ"י מאמור התנא (אבות פ"ד מ"א) תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורעניות, ונ"ל להמליץ הענין, כי אין ספק שהתריס הוא להגן מהכאת אויב שכנגדו, בשומו אותו למול החרב או הדבר המכה, אבל אין בזה שום הבטחה וודאית שינצל בכולם, שכבר יקרה ידים התריס לצד מעלה בחשבו שהאויב בא להכותו לצד הראש כי כן נראה לו מאופן תנועותו, והאחר יערים וימחר להכריע לצד הרגליים, וההיקש בהיפך, כן הוא ממש ענין התשובה ומעשים טובים ממש, בהיות בפני הפורעניות שברצותו להנצל מהפורעניות ומהעונש, יעשה אותם, אולי לא יכין ממש אל העון עצמו, וחוסר המעשים טובים הגורמים אותו, משא"כ השב מאהבה כי לאשר לא יעוררהו אלא חשק הטהרה מהעונות אשר לו, הנה הוא יודע החטא שמניעו להצטער עליו, וישוב על ה' וירחמהו. וכבר הורה זה המשורר ע"ה באומרו כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, לומר שלא בא לו שום העלם מאיזה פשעיו, כי כל אחד מהם הוא תמיד לנגד עיניו, ולפיכך ידעם לשוב אל ה' עליהם כראוי, אמנם התשובה הבאה מפני יראת היסורין שמביאה לידי חיפוש, כיון שאין זה מהתעוררת פנימי שכלית, כבר אפשר שיעשה תשובה על עון שיראה לבעיני היותו סבת יסורין, וישכח העון אשר באמת הוא סבת העצמית, ע"ש בבינה לעתים כי זהו תוכן כוונתו.

וזהו אומרו שלמה המלך ע"ה **כל תפלה כל תחנה אשר תהיה וגו'**, וכנ"ל דר"ל יהיה מה שיהיה, אך העיקר הוא **דידעון כל איש נגעי לבבו**, ר"ל דלית ליה שום העלם באיזה מפשעיו, רק ידעון כולם, ומכח זה שב על כולם כראוי (כמ"ש הבינה לעתים הנ"ל על פשעי אני אדע), ידעון דייקא, וגם **ופרש כפיו אל הבית הזה**, היינו תשובה מאהבה מעמקי לבו, וגם תפלה זו פרישות כפיים כנודע (ברכות ט"ז), אז **ואתה תשמע וגו' וסלחת**, כי תשובה בהדי תפלה ככוונת הלב וודאי מועיל (כנ"ל באופן הראשון). **ועשית**, ר"ל אף הוא בעצמו לא יכול לעשות ולגמור כל הטוב, אבל אתה עשית המעשה הלזה בעזרתך שבא לידי גמור המעשה הטוב ע"י תשובה, וזהו ועשית, ר"ל אתה עשית כנ"ל (על קרא ולך ה' החסד וגו'), ואעפ"כ **ונתת לאיש כדרכיו**, ר"ל השכר תתן לו כאילו היה כל דרכיו לבד בלתי עזר ממנו כנ"ל. אך כל זה שאתה מסייע לו שאני אומר עליו ועשית, **אשר תדע את לבבו**, ר"ל כמ"ש הרד"ק הנ"ל אם הקב"ה יודע שהוא שב בלב שלם, אז יתן לו סיוע ויפתח לו דרכי התשובה, אבל אם לא שב בלב שלם אז לא יתן לו סיוע, ואדרבה ימנע ממנו דרכי התשובה כאשר היה בבני עלי כנ"ל, ויענוש אותו, ולמה זה, זהו שמסייע **למען יראוך כל הימים וגו'**, ר"ל משום הכי אינו מסייע רק בלב שלם אם שב כנ"ל, היינו כדי שיענוש אותו

בין עשות דבר מיראה או מאהבה, הוא אם עושה באהבה, עיקר ועצם התכלית שלו על שמכיר גדולתו ורוממותו יתברך שמו, וגודל שפלת אדם עפר מן האדמה, ויודע מרת נפשו אשר פעל ועשה גדול עונו מנשוא אשר מרד נגד יתברך שמו, וע"ז מר לו מה, מכח זה הוא מתמיד בענין זה תמיד ולא יחזיר לסורו, כי זה עיקר תכליתו אשר הוא מבקש, ושוב אל יעזוב מדה זו, משא"כ במי שעושה מצד אזה פנייה ורק מיראה לאיזה כיון אחת, אז לא יתמיד בהן, כי בהבטל סבתו יבטל הוא עצמו, והיא בקש לדחותו ולהסיר מעליו ע"ש באריכות. והנה זה שאמר שלמה המלך, משום הכי אני מקפיד דווקא על תפלה ובקשה בלב שלם וכוונתו היטב, למען יראוך כל הימים, כל הימים דייקא, כי אם לבו בל עמו רק משפה ולחוץ הוא מתפלל וכוונתו לכיון אחת, אז אינו מתמיד בו כנ"ל כי בהבטל סבתו יבטל הוא עצמו, משא"כ אם לבבו נשבר בקרבו ויודע נגע אשר הוא בבשרו נגע צרעת מעונותיו כנ"ל, ובגלל הדבר הזה ופרש כפיו, ממילא יתמיד בזה, באשר לבו דוי על שמרד בה' ב"ה כנ"ל, וממילא ויראוך כל הימים והבן.

או י"ל על פסוקים הנ"ל בשינוי קצת, עפ"י מה דאיתא בהרד"ק גבי בני עלי בפסוק (שמואל א' ב' כ"ה) כי חפץ ה' להמיתם, על דרך השמון לב העם הזה וכו' (ישעיה ו' י'), וכן כתוב ויחזק ד' את לב פרעה (שמות ט' י"ב), וכן כי הקשה ה' אתו רוחו ואמץ את לבבו (דברים ב' ל'), והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשאר יראו ויִרְאוּ, אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצה לשוב, ועליו נאמר (יחזקאל י"ח, ל"ב) כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו, ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו, ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה, ואוחז הדרך הטובה בכל לבבו ונפשו ומאודו, באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה, אבל בוחן לבבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם, ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרך הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם, לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענוש וימותו ברשעם, כדי שיאמרו בני האדם רשעים היו אלה וראוים היו לענוש הזה, ויצדיקו עליהם את הדין עכ"ל (והובא בשל"ה (מס' יומא דרך חיים אות ר"ז) דף רמ"ג ע"ב). מכלל דבריו שמענו אם רבו פשעיו שאל אדם ולא שב מאהבה היינו בלב שלם, אז הקב"ה מונע ממנו דרכי התשובה לבלתי פתוח לו דרכי תשובה, כדי לענוש והנשארים ישמעו ויִרְאוּ כנ"ל, אבל מי ששב מאהבה ובלב שלם אדרבה קב"ה נותן לו סיוע כנ"ל.

ואקדים עוד שני הקדמות, חדא, מ"ש המפורשים (דרשות מהר"י מינץ דרוש א', חסדיה' (קראקא שמ"ט) דרך השלישי, פנים יפות בראשית י"א) על פסוק בתהילים (ס"ב י"ג) **ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו**, עפ"י מה דאיתא בגמ' דקדושין (ל' א') אילו הקב"ה לא עזרו לא יכול לו, נמצא כל עשיית המצות צריכים עזר אלהי להשבית אויב ומקטרג, ולפ"ז לא היה צריך קב"ה לשלם לצדיקים שכר שלם, רק מחצית שכר

והנשארים ישמעו ויִּראו כנ"ל ברד"ק, וזהו למען יראוך וגו', ומשום הכי שפיר דווקא אשר תדע את לבבו וכנ"ל והבן.

כלל דברינו הנ"ל העיקר תפלה עם תשובה, והיינו אם מתפלל בלב ונפש, ואם כן ממילא שב אל ה' ב"ה כנ"ל בספר בינה לעתים, ובפרט מי שרבו פשעיו זה וודאי צריך להיות בלב שלם, כי זולת זה נמנע ממנו דרכי התשובה ולא יבוא לו עז אלהי כנ"ל ברד"ק.

ועתה אחינו בני ישראל בימים האלה שאנו משכימין ובאים לחלות פני אל בסליחות ותחנונים, צריך כל האדם לשום אל לבו כמה וכמה עבירות עשינו בכל השנה, וכמשיא כבוד יכבדו ממנו, ועונותינו חקוקים על עצמותינו, וכמה וכמה משחיתים הנבראים מפשעינו, עומדים עלינו לכלותינו, והמה אויבינו אשר יקיפו עלינו, להשחית את נפשינו, והם מעכבים תפלתנו, להיות בוקעת ועולה למלאות מבוקשינו, כמה דאת אמרת (ישעיה נ"ט ב') עונותיכם (הבדילו) [היו מבדילים] ביניכם ובין אלהיכם, על כן כיון שרבו פשעינו הלא נמנע מעמנו דרכי התשובה, אם לא נבואה בלב ונפש, והעיקר הם הדמעות אשר נקרע לבבינו בקרבינו, ונשפך לבנו כמים הנגרים ארצה, ופלגי מים ירדו עינינו, בוודאי וחרטה על עונותינו, באשר עיקר התפלה היא הכוונה כנ"ל, והנה בעו"ה אין אתנו יודע מה, ומי זה הוא ואיזהו הוא אשר יוכל לכין סודות התפלה כראוי ונכון, לכן היותר טוב לנו הם דמעות אשר יזלו על עפעפינו, ולצעוק בקול מר אל אבינו, רחם נא כרחם אב על בנים.

ואנו דומין לבן קטן אצל אביו אשר עדיין לא יכול לדבר, והוא מבקש איזה דבר, ואין בלשונו מלה, מה עושה, הנער בוכה וצועק, וכשאביו שומע קול בכית בנו אשר יש לו געגועים עליו, אז חושב מחשבות בכה ובכה, עד שבא אל מבוקש בנו למלאות בקשתו, כי לא יוכל לשמוע קול צעקת בנו החביב אליו. כך אנחנו בני ישראל הם בנים של קב"ה כדכתיב (דברים י"ד א') בנים (אתם) לה' אלקיכם, והנה עת צאת השנה, עת לחננה, על הפרנסה והכלכלה, ועל שנות חיים ושאר צרכי האדם, אך בעו"ה נשתקו מילולי ולא ידעתי דבר יאמר נא ישראל, כי אין לנו מנהל ולא חוזה ולא מפגיע בעדינו, כי נשארו כתרן בראש ההר בדודינו, על כן העצה היעוצה ביותר לבכות ולצעוק, וכשישמע אבינו קול צעקת בנו אולי ירחם ויחוס עלינו, כי שערי דמעה לא ננעלו, ויראה כל טצדקאות כביכול לעשות לנצוח כח הדין, ויגביר עליו הרחמים כדי למלאות מבוקש בנו.

והנה על כל פנים אם אין אנו יכולין לכין שמות וסודות התפלה, על כל פנים מן הראוי להרגיל את עצמו לכין דברים הגלויים לנו הנמצאים בשו"ע אורח חיים בראש כמשמזכיר ה' הן בברכה או בתפלה, ידע שהוא אדון הכל, ועל זה יכין, וזהו שם אדני כמו שאומה, וגם יכין כמו שנכתב שם הוי' שהוא היה והוא ויהיה, ובהזכירו שם אלהים יכין

שהוא תקיף בעל היכולת ובעל הכחות כולם (עיין בשו"ע או"ח סימן ה'), כשמתעטף בציצית יקבל עליו לשמור ולעשות כל מצות ה', וזהו דכתיב בפרשת ציצית (במדבר ט"ו ל"ט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', וכשמניח תפילין יכין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויצאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח, כדי שזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ותחתונים לעשות בהם כרצונו, וישתעבד לקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאווה והמחשבות, ובזה יזכור הבורא וימעט הנאותיו (כדאיתא בשו"ע סי' כ"ה סעיף ה'). ומשום הכי אמרין במנחות מ"ג ע"ב, רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא שנאמר (קהלת ד' י"ב) והחוט המשושל לא במהרה ינתק עכ"ל, והיינו מחמת ציצית דהוא תכלת שדומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא כבוד כדאיתא ברו"ל (מנחות שם), והנה מצד שיזכור בבורא ממילא יבוש לפניו ולא יחטא, וכן בתפילין המורים על יחודו והשגחתו ושהוא מושל בכל, ממילא ימלא רתת ואימה ויראתו תהיה על פניו, וכן במזוזה על פתחו אז זוכר תמיד בה', שהוא רואה תמיד לפניו שם הרשום מבחוץ על המזוזה, וגם כן יודע לפני מי הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, וממילא לא יחטא, כי גדול עונו מנשוא שיוודע המלך בביתו ומרד נגדו.

על כן אחינו בני ישראל, בפרט בימים האלה קודם יומין דדינא, הזהירו ותרגלו עצמכם בכוונות הנ"ל, ותדקדקו על הידור מצוה ציצית נאים וטלית נאה ותפילין מהודרים מרובעים ושחורים כדן, ובעו"ה עכשיו בדור הזה הם עזי פני עושין כל דבר אשר לא צוה ה' נגד כל, ובזה הם בושת פנים להניח תפילין וטלית בביתם לילך לבית הכנסת בטלית ותפילין כדאיתא בזוהר ואעתיקו לקמן, ובפרט במה שכתב הע"ת (הו"ד במשנ"ב ל"ב ס"ק קפ"ט) למחות בעוברי דרכים שעושים להם תפילין קטנים מאד, ובעו"ה עכשיו כולם עוברי דרכים דרך התורה והמצות, וכל המקטין את עצמו הרי זה משובת, כי אומרים אין זה נאה בפני הנכרים וכדומה לילך ברחוב בתפילין, וכן בבית הכנסת אולי יבואו לתוכה א"נ (= אנשים נכרים?) וכיוצא דברים ההבלים. אוי להם האין עושין חילול השם בפרהסיא בפני ישראלים ונכרים, ועוברים כמה עבירות והם עזי פנים, ובעת אשר נראים כאוהבים אוהבים ה' בהנחת תפילין בכל יום הם בושת פנים, ולכל הפחות צריכין להיות רחב אצבע ויותר, וגם אין מדקדקין אם הם על המצח או על עקרי השער שם מקומה על עקרי השער מקום הנחת תפילין (כדאיתא שו"ע או"ח סימן כ"ז סעיף ט'), על כן צריכין אנו לדקדק בזה בימים האלה, ולא יסיחו דעתן מתפילין דבככל שעה שזכר מהם חייב למשמש בהם (עיין בשו"ע סימן כ"ח ובאחרונים).

ומה מאד נאה ומשובח לבדוק התפילין בכל שנה ושנה אולי יתקלקלו מזיעה, אף שמדינא אין צריך (כדאיתא בשו"ע ל"ט סעיף י'), אף על פי כן כל המרבה לבדוק תבוא עליו ברכה, ובפרט קודם

אשתמודען ישראל דאנין בני מלכא קדישא, דהא כולו אתרשימו מיניה, אתרשימו בגופיהו בשמא קדישא, אתרשימו בלבושייהו בעיטופיהו דמצוה, אתרשימו ברישייהו בבתי דתפילי בשמא דמאריהון, אתרשימו בדייהו ברציעי דקדישא כו', אתרשימו בבתייהון בכולהא רשימין דאנין בני מלכא עלאה זכאה חולקיהון, עכ"ל הוזהר הנ"ל. מדבריו הקדושים שמענו דשלשה מטיבי לכת להיות עטופי בציצית ואתקשר בתפילין ומזוזה בפתחי, אלן אינון בני מלכא עלאי, וערקן מיניה כמה מארי דדינין ולא אשתכח תמן, ומקטרגא לא יכיל לקטרגא עלה. וכן כתב הראשית חכמה בשער קדושה פרק ו', דתפילין המה לשבר הקליפות ולהכניע לו המקטרגים של הרשע, ע"ש שכתב בשם תיקוני זוהר (תקון י') וז"ל לרשעים אינון קשורא לכלן מקטרגין דלהון. וכן כתב לעיל מיניה וז"ל תא חזי כד בר נש מתעטיף בעטופא דמצוה ומנח תפילין וקרי קריאת שמע, הא תקין ליה כורסייא בעטופא דמצוה והא אוקמא והוכן בחסד כסאו עכ"ל. הרי מכל דברינו הנ"ל, ע"י שלשה מצות ציצית תפילין ומזוזה, נתבטל המקטרג והוכן בחסד כסאו, וממילא ביומין האילן קרוב יום ה' דיתיב על כורסייא דדינא, צריך לתקנא כורסייא של חסד שיתחסד עמנו בדיו, והוא על ידי עטופא דמצוה ותפילין כנ"ל והוכן בחסד כסאו, ואם כן וודאי מן הראוי לדקדק בשלשה מצות האלה בימים האלה.

וכן בקריאת שמע יכוון לתקן רמ"ח אבריו של אדם עם החזרת הש"ץ ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת, כי בקריאת שמע יש רמ"ח תיבות, ושלשה אלה משלימין לרמ"ח (כדאיתא בשו"ע סי' ס"א סעי' ג'), ואם קורא ביחיד יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ', והם כנגד ג' שמות הוי' שכל שם עולה כ"ו וד' אותיותיו הם ל', או דט"ו ווי"ן עולה צ' כנ"ל, והקריאה נחשבת אחת הרי צ"א, כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו, והוי' כאלו אמר ה' אדני אמת (כדאיתא שם בשו"ע ובהגהה), או יאמר אל מלך נאמן ביחיד כדי להשלים רמ"ח (כדאיתא שם בהגהה). ובשמנה עשרה יכוין נגד ארץ ישראל ובית המקדש ובית קדשי קדשים (כדאיתא שם בהגהה), ויעצום עינו בשעת התפלה ויכוין רגליו, ויכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה ולבו לשמים (עיין בשו"ע סימן צ"ה), והנה בכל אלו יכולין לכווין וראוי לזיהר בהם. וכן לזהר באמן יתומה, היינו שאין יודע איזה ברכה שמברך הש"ץ לא יענה אחריו אמן, וכן באמן קטופה היינו שמחסר קריאת הנון ואין מוצא בפה שתהא ניכרת, גם לא יפסיק באמצע המלה, וכן אמן חטופה היינו שלא יענה אמן כאלו האלף נקודה בחטף (פי' בשוא), וכן שאר נקודות (כמו שוריק או חולם), וכן לא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך, ובעו"ה רבים הם אשר לא מדקדקים בכל זה, לכן הארכתי עד הנה, אף שכבר מבואר כל זה בשו"ע (עיין בסימן קכ"ד).

והנה לא די שנעלם מאתנו סודות והשמות התפלה, אשר הם הנשמה וגוף התפלה, וזה תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה, כדאיתא בתפלה שער השמים מהחסידי הגדול בעל השל"ה, על כל פנים מן

ראש השנה, כי מחמת זה מראה כי מצות חביבות עליו ומשיגה עליה שיהיה כתקונה, וכן בציצית ומזוזות ישגיה בחודש הלזה עליהם לתקנם ולהדרם, כי הם שלשה עיכובים המעכבים המקטרגים, והוכן בחסד כסאו, כדאיתא בזוהר פרשת ואתחנן (ה"ג רס"ה). וראוי להעתיק, כי הם דברים הנכנסים אל הלב, אמר רבי שמעון בשעתא דבר נש אקדים בצפרא ואנח תפילין ברישיה ותפילין ברשימא קדישא בדרועיה ואתעטף בעטופיה דמצוה ואתי לנפקא מתרעא דביתיה, אערע במזוזה רשימא דשמא קדישא בתרעא דביתיה, ארבע מלאכין קדישין מזדווגין עמו ונפקין עמו מתרעא דביתיה, ואוזפי ליה לביה כנישתא ומכריזי קמיה הבו יקרא לדיוקנא דמלכא קדישא, הבו יקרא לבריה דמלכא, לפרצופא יקרא דמלכא, רוחא קדישא שריא עלה אכריזי ואמר ישראל אשר בך אתפאה, כדין ההוא רוחא קדישא סלקא לעילא ואסהיד עלה קמיה מלכא קדישא, כדין פקיד מלכא עלאה למכתב קמיה כל אינון בני היכליה כל אינון דאישתמודען קמיה, הה"ד (מלאכי ג' ט"ז) ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, מאי ולחושבי שמו, כמה דאת אמרת (שמות כ"ט, ה') בחשב האפוד, אינון דעבדין לשמיה אומנותא בכלא, אומנותא דתפילין בבתייהון ברציעיהון וכתבתהון, אומנותא דציצית בחוטין בחוטא דתכלתא, אומנותא דמזוזה, ואילן אינון חושבי שמו, ולא עוד אלא קב"ה משתבח ביה ומכריזי עלה בכולהו עלמין, חמו מה בריה עבדית בעולמי, ומאן דייעול קמיה לבי כנישתא כד נפיק מתרעיה ולא תפילין ברישא וציצית בלבושיה, ואומר אשתחוה אל היכל קדשיך ביראתיך, קב"ה אמר אן הוא מוראי הא סהיד סהדותא דשקרא עכ"ל. מכלל דבריו שמענו כמה גדלה המעלה אם האדם מתעטף בבית בציצית ותפילין לכנס לבית הכנסת, ולא יתבייש מפני אדם המלעיגים עליו בעבודת ה' (כדכתב הרמ"א בשו"ע סי' א').

ותו כתב התם הוזהר הנ"ל וז"ל, תא חזי כמה אית להו לבני נשא לאסתמרא אורחי בגין דישתדלון בפולחן דמאריהון ויזכון לחיי עלמין, תחות כורסייא דמלכא קדישא אית מדורין עלאין, ובההוא אתר דכורסייא מזוזה אתקשר לאשתזבה מכמה מארי דדינן דזמינן לאתערעא בהו בבני נשא בההוא עלמא, כגוונא דא עביד קב"ה לישראל ויהב להו פקודי דאורייתא בגין דישתדלון בה וישתזבון בהאי עלמא מכמה מארי דדינן מכמה מקטרגי דאזדמנין בהו בבני נשא בכל יומא כו'. תא חזי בעי בר נש בפתחא דביתיה לרשמא שמא קדישא דאיהו מהמנותא דכולא, דהא בכל אתר דשמא קדישא אשתכח, זינין בישין לא משתכחו תמן, ולא יוכלון לקטרגא ליה לבר נש כמה דכתיב (תהלים צ"א, י') לא תאונה אליך רעה וגו', מזוזה אקרי אתר דפתחא דביתא שריא, כגוונא דלעילא אתר דפתחא דביתיה עלאה שריה מזוזה איקרי, דהוא תקונא דביתיה כו', מההיא מזוזה ערקין מארי נימוסין מארי דדינן קמיה לא משתכחין, וקביל דא לתתא כד בר נש אתקין מזוזה לפתחא דביתא דאיהו שמא קדישא רשים באתווי, האי בר נש אתעטר בעטרוי דמאריה ולא קרבין לפתחא דביתיה זינין בישין ולא משתכחי תמן כו'. וכתב עוד שם זכאה חולקיהון דישאל כדין

בקשתי מומך, **הקשיבה בקול שועי**, בקול דייקא, ר"ל גם כי אזעק ואשוע בתפלתי שהוא נגד הדין התפלה הצריכה להיות בלחש כנ"ל, מכל מקום הקשיבה, בעבור **כי אליך אתפלל**, אליך דייקא דהוא יודע מחשבות, וא"כ אלהים יראה לבב, ויודע שאין אני מכוין, משום הכי מתפלל אני בקול כדי שאוכל לכווין, וזולת הכוונה אין תפלתי רצוי כנ"ל.

או יש לומר על פסוקים הנ"ל, על פי דברי מוסר השכל אשר כתב העוללות אפרים על כוונת התפלה, וראוי להעתיקו, וז"ל במאמר תצ"ח, למלך שבא לבית עבדיו וחפץ שהעבד יכבדו כראוי, מה עשה העבד כשראה שרבו בא לביתו, הלך הוא לטייל בראש כל חוצות ובשווקים, וצוה לאשתו ולאנשי ביתו שיכבדו את רבו כראוי, אף על פי שנהגו בו כבוד גדול, מ"מ חרה היטב לרבו הליכתו מביתו, כי מן הדין היה לו לכבדו בעצמו ולא על ידי השליח, ואם העבד ההוא הלך בשעה ההיא להתעסק באיזה עסק גדול, אף על פי שמכל מקום לא יצא מידי אשמה זו, שהיה לו להניח כל עסקו שבעולם ולכבד את המלך, אשר בידו בגופו ובממונו לעשות בו כרצונו, מכל מקום אין האשמה גדולה כל כך, האמנם בזמן שהולך לטייל ועוסק בזמן ההוא בדברים בטילים, ראה כמה גדלה אשמתו, וכמה תגדל חרון אפו של המלך עליו, ולא די שירצה המלך בכבודו, אלא יגדיל חרון אפו ויוסיף לעצמו מכאוב. כך הוא הענין, שהמלך ה' צבאות בא אל היכלו מקום תפלה, ומבקש מברואיו שיכבדו אותו כראוי וישבחוהו ויהללוהו, והבית הוא האדם שנמשל בבית זה כמו שכתוב (קהלת י"ב ב' ג') עד אשר לא יזעו שומרי בית, ואנשי הבית הם האברים כלי המעשה כארז"ל (נדרים ל"ב:) ואנשים בה מעט (קהלת ט' י"ד) אלו האברים, ובעה"ב הוא השכל, הוא המנהיג את כל האברים ומושל בהם ומנהיגם כרצונו, וכשהוא רוצה לכבד מלכו של עולם, מן הראוי שהשכל וכח המחשבי יכבדו בעצמו, דהיינו כוונת הלב והשכל, אמנם בזמן שבעל הבית דהיינו השכל יוצא חוץ לבית, שהוא משוטט במחשבתו ברחובות קריה, ומכבד את המלך על ידי אנשי ביתו, שהפה מדבר והרגלים עומדים והראש כורע בברוך, והם עושים פעולתם בבית הכנסת, ומחשבתו דהיינו השכל יוצא ומשוטט חוץ לבית הכנסת, שהוא מכבד את המלך העליון על ידי אנשי ביתו אלו האברים, ולבו בל עמו כי השכל משוטט ברחובות קריה, ואלו היה משוטט באיזה עסק גדול החרשתי, אעפ"י שאין לך עסק גדול בעולם שלא היה לו להניח בשעת התפלה, ולפנות כל מחשבותיו ורעיוניו אל הכיבוד שהוא מכבד את מלכו, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, וממונו וגופו וכל בני ביתו מסור בידו יתברך, פשיטא ופשיטא שהיה לו להניח כל עסקו ולהתעסק בכיבודו על ידי עצמו ולא על ידי בני ביתו, קל וחומר וכן בנו של קל וחומר שתגדל האשמה, כשהשכל דהיינו הבעל הבית יוצא חוץ לבית האנושי, ומחשבתו משוטטת להרהר בדברי הבאי לא לעזר ולא להועיל, מי יוכל לשער

הראוי לזיהר בזה שנוכל לכווין המבוארים בהדיא בשו"ע, ומה נמרצו אמרי יושר בעל השל"ה הנ"ל שם, וראוי להעתיקו כדי להרגיל עצמו להתפלל בכוונה, כי זה הוא עיקר תפלה כנ"ל, וז"ל שם, להרגיל האדם אל הכוונה, קודם התפלה או שום ברכה ירגיל עצמו לשהות מעט, ולא יתן מקום אחיזה כלל לשום הרהור ומחשבה בעולם לבוא אל לבו, דאם יתן מקום לעצלה אפילו רגע אחד לשום מחשבה בעולם, הוא נלכד ברשת יצר הרע והולך ומתגבר עליו, על כן ישליך מעליו טרדת מחשבתו כמו שמשליך מעליו משא כבד אשר יכבד ממונו, ויצויר במחשבתו אלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה עומד בחרדה גדולה שלא ישל בדבורו, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, וכשיאמר הברכות יכוין בפנימיות לבו לברכו בשמחה על הטוב אשר הטיב לנו, שזיכנו וטיהר אותנו במצותיו הקדושות שבהם תלויים העולמות, ועל ידי קיומם נקדש גופינו ונשמותינו והם לתכליתנו, והוא יתברך שמו צוה אותנו מצות כגון נטילת ידים ציצית תפילין, וברכת הנהנין יכוין לברכו ולייחד יתברך שמו שהוא ברא כל הנבראים והמציא זה הענין והטיב עמנו להנות ממונו, וכן בברכות והודאות והנסים יכוין כמ"ש ואשר לו כח וממשלה בעליונים ותחתונים לעשות בהם כרצונו ולשדד המערכות שעשה הנסים האלה, וכן כאשר ישים אל לבו פירוש המלות בבקשותיו אז יעורר עצמו ויכניע ללבו הערל, כשהוא נצרך בכל יום תמיד לחסדי ה' לרפואה לפרנסה ולשאר מציאת גופו, ואם יסתיר ממונו אפילו רגע אחד ימצאו צרות רבות ורעות, אז יתפלל מתוך קירות לבו כעני בפתח לפני מי אשר בידו למלאות או למנוע את שאלתו, וכן הענין כשמתעסק בשבחיו של מקום בשירות ותשבחות ומשים אל לבו כוונת העניינים מה שהוא אומר, יכנס בלבו מורא שמים וגדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה מדי יום יום יותה, ויעלה ממדריגה למדריגה וממעלה למעלה עד שיזכה למדת אהבה עכ"ל. והנה כל איש אשר יראה אלהים בלבבו ירשום דברים האלה על הקלף ויהיה לפניו, או בתוך התפלה יניח בעת תפלתו בבית הכנסת, כדי קודם שיעמוד להתפלל ישום עיונו בו כדי להרגיל עצמו בכל הנ"ל, ואז ההרגל נעשה טבע ואז אשרי וטוב לו.

ובזה בארתי דברי המשורר (תהילים ה' ב' ג') **אמרי האזינה ה' בינה הגיגי הקשיבה לקול שועי ומלכי ואלקי כי אליך אתפלל**. ויש לדקדק על כפל מלות שונות, מתחלה הגיגי ואחר כך קול שועי, ואם כוונתו על תרועתו על כוונת הלב וקול התפלה, הוי סגי באומרו הקשיבי הגיגי וקול שועי, ולמה מאריך כל כך. גם מלת אליך אתפלל הוא מיותר, והכי ח"ו יעלה על הדעת שאינו מתפלל אל ה'. אבל לדברינו הנ"ל דעיקר הוא כוונת הלב, ומשום הכי פסקין בשו"ע סימן ק"א (סעיף ב') אף המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, כל זה אם יכול לכווין לבו בלחש, אבל אין יכול לכווין את לבו בלחש מותר להתפלל בקול ע"ש, והוא דברי רב הונא בברכות כ"ד ע"ב ע"ש. וזהו שאמר דוד ע"ה **אמרי האזינה ה'**, ר"ל כשאתה ה' רוצה להאזין אמרי **בינה הגיגי**, ר"ל אתה בינה הגיגי אם אני מכוין אליך בתפלתי, כי זהו עיקר התפלה כנ"ל, כי תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה, משום הכי

ובזה בארתי נמי כוונת המשורר (תהילים י' י"ז) באומרו **תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזניך**, ויש לדקדק דהוא כפל לשון במלות שונות. אמנם עם דברינו הנ"ל יאמר **תאות ענוים שמעת**, ר"ל מה שאתה שומע תאות ענוים, **ה' תכין לבם**, ר"ל אתה ה' תכין לבם לתאווה זו, אבל לא הם התעוררו מצד עצמם ע"ז, ולמה עשית כן, לזה מסיים **תקשיב אזניך**, שאתה רוצה להקשיב תפלתם אשר אתה מתאווה לתפלתן, לכן תכין לבם על איזה דבר, כדי שיתפלל עליו ותקשיב אזניך תפלתם והבן.

ובאופן אחר י"ל על פסוק **רצון יראיו יעשה**, וכן על פסוק **תאות ענוים וגו'**, עפ"י מ"ש העקרים פרק כ"ד מאמר ד', כל הפעולות שאדם פועל אינו מחויב שיגיע שלימות תכליתם כפי פעולתם, שאפשר עובד האדמה יעבוד בעת הראוי ובזמן הראוי ובשדה העשוי ליטע ולא יצליח הזרע, לפי שאין הפועל העובד השדה, אלא שניהם עם הטבע, וכן יקרה בענין התפלה, פעמים יעשה האדם התפלה בעת הראוי ובזמן הראוי ולא תקובל תפלתו לפעמים על צד ההשגחה, מתפלל בשביל העושר ואולי העושר שמור לרעתו לבעליו, או בעד בנים ויוצאים לתרבות רעה עכ"ל, וכ"כ הכסף משנה בהלכות תפלה פ"ד הל' י"ט וז"ל והטוב בעיניך עשה, פ' הרב מנוח לא תיתן לנו הטוב בעינינו, שאולי לא יהיה תכליתו טוב, אלא הטוב בעיניך הוא הטוב הגמור עכ"ל. מכלל דבריהם שמענו, מה שאדם תאב לפעמים איזה תאווה בלבו ומתפלל עליה לפניו ית' למלאות בקשתו, אף שהוא צדיק גמור, אעפ"כ לא יקובל תפלתו לפעמים, באשר הקב"ה הוא יודע הידיעה אמיתית שלא יהא תכליתו טוב כנ"ל. אך אם אותו התאווה הקב"ה בעצמו נותן תאווה בלבו של צדיק כדי שיתפלל עליה כנ"ל, אותה תאווה וודאי תכליתו טוב, וקב"ה יקבל תפלתו. וזהו אומרו **רצון יראיו יעשה**, ר"ל ה' בכבודו ובעצמו יעש ויתן רצון ותאווה של יראיו בלבם, ואז וודאי **ואת שוועתם ישמע ויושיעם**, ושפיר מדויק לשון עתיד דקאמה. וע"ז נאמר ג"כ **תאות לבו נתת לו**, נתת דייקא, הוא נתן בלבו התאווה, ומחמת זה **וארשת שפתיו כל מונעת סלה**, סלה דייקא, דלפעמים אינו מקובל תפלתו של צדיק כנ"ל, אבל אם אתה נתת לו התאווה כל מונעת סלה והבן.

וזהו ג"כ אומרו **תאות ענוים שמעת**, ר"ל אני יודע שאתה שומע תאות ענוים, אך יוכל להיות לפעמים לפי מחשבתם וידיעתם תהיה תאווה זו לטוב בעיניהם, אבל לא כן האמת כאשר ידוע לה' ב"ה ידיעה אמיתית שאין תפלתו של התאווה זו טוב כנ"ל, לזה ממילא לא ישמע לתפלתו כנ"ל, על כן בקשתי **ה' תכין לבם**, ר"ל אתה תכין תאוותם בלבם, ואז וודאי **תקשיב אזניך**, והיינו כמ"ש הכסף משנה הנ"ל והטוב בעיניך עשה והבן.

נחזור לענינינו, דעיקר התפלה היא כוונת הלב, וצריך להיות תוכו כברו, ומכל שכן אם ח"ו גם פיו גם לבו כל עמו, כאותן אנשים אשר משיחים שיחה בטילה בבית הכנסת, והזהר (פ' תרומה ח"ב דף קל"א):

גודל האשמה ההיא, וזה דומה ממש מכל צד למשל זה, שפיו ושפתיו הן אנשי ביתו, ולבו היינו בעל הבית, וכח הנשמה שמשכנה בלב רחוק ממנו יתברך, וזה שאמר כגוף בלא נשמה, דהיינו ריחוק הבעל הבית ויצאתו מן הבית האנושי, שהוא בעצם העדר והביטול הכוונה כו', ועם כל זה נאמר (תהלים כ"א, ג') **תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו כל מונעת סלה**, יאמר שבאמת הקב"ה ימלא כל משאלותיו תיכף שיתאווה הדבר בלבו, כי ה' יודע מחשבות, וזהו (ישע"ה ס"ה, כ"ד) **טרם יקרא ואני אענה**, ואף על פי כן לא מנע ממנו ארשת שפתיו, כי הקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים כו', ע"ז אמר וארשת שפתיו כל מונעת סלה, עכ"ל העוללות אפרים הנ"ל.

מכלל דבריו שמענו, כוונת הלב הוא תועלת שה' ב"ה ממלא בקשתו מיד כשתאב בלבו כנ"ל, אכן אעפ"כ שומע לתפלתו, כי הוא מתאווה לתפלתן של צדיקים (כדאיתא ביבמות ס"ה), ולא הארכת להביא כל דבריו באשר שהם דברי מוסר השכל ולהשומעים יונעם.

וזהו אומרו דוד ע"ה, **אמרי האזינה ה' בינה הגיגי**, ר"ל זה ידוע ה' מאזין אמרי, מיד ותיכף כשאתה **בינה הגיגי**, ויודע מחשבותי ותאוותי על מה אני רוצה להתפלל, מיד כבר האזין אמרי, כי אלהים יראה לבב כנ"ל, ואעפ"כ **הקשיבה לקול שועי**, ר"ל אתה ממתין על קול שועי, אף שכבר האזנת לאמרי בכוונת לבי כנ"ל, **כי אליך אתפלל**, ר"ל שאתה מתאווה לתפלתן של צדיקים, אבל זולת זה כבר היית ממלא בקשתי בחשבי בלבי להתפלל כנ"ל, **טרם יקרא ואני אענה** והבן.

וע"ז זה נאמר ג"כ (תהלים קמ"ה י"ט) **רצון יראיו יעשה ואת שוועתם ישמע ויושיעם**, ויש לדקדק דהוא כפל לשון, ועוד לשון יעשה קשה הבנה, עושה הוי למימה. אמנם עם דברינו הנ"ל יאמר **רצון יראיו יעשה**, ר"ל מיד ותיכף כשמתאוים יראיו דבר בלבם, וזהו רצון יראיו, היינו רצונם ותאוותם, אז וודאי מיד ותיכף יעשה אף בלי תפלתם, באשר אלהים יראה לבב, אך אעפ"כ לא מנע מהם ארשת שפתותיהם, כי **ואת שוועתם ישמע ויושיעם**, ר"ל הקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים ויראיו, ורוצה לשמוע שוועתם דווקא, והבן.

ושמעתי כעין זה בקצת שינוי דברים, **בשם החסיד המפורסם מו"ה בערוש מזריטש ז"ל**, והיינו הצדיקים ותמימים אין חפצם ורצונם כלל לשום דבר ותאווה שבעולם, כי אין מבקשים כלום בעולם הזה, אך הא חזינן שהצדיקים מתפללים ומתאוים איזה דבר לפעמים, הוא מקב"ה בעצמו אשר נותן תאווה בלבם כדי להתפלל, כי הקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים, וזהו אומרו **רצון יראיו יעשה**, ר"ל מה שיראיו רוצים הוא יעשה, אבל לא הם מצד עצמם כי הם אינם רוצים כלל, ולמה עושה קב"ה כן, לזה אמר **ואת שוועתם ישמע**, דמתאווה לתפלתן כנ"ל ודפח"ח (עיין מאור עינים אגדות מס' יומא ד"ה אמר רבי, וקדושת לוי פ' ויגש ד"ה או יבואר).

מפליג מאוד בעונשם כנודע, ואמרתי שזהו פירוש באבות דרבי נתן פ"ט מאמר אחד שם וז"ל, כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו כו', אמרו לו רבינו למדינו דבר אחד כו', א"ל מה אלמד אתכם צאו והזהרו איש בכבוד חברו, ובשעה שאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים להתפלל שמתוך דבר זה תזכו לחיי עוה"ב עכ"ל.

ויש לדקדק מאי צאו והזהרו, ועוד הנהו תרי דברים אין לו המשך, ומסתמא לא בחנם סמך להו הנך שני דברים יחד. אבל י"ל עפ"י מה שראיתי בספר הנדפס מחדש נקרא בשם עולת החדש, שהביא שם בשם **הגאון המפורסם מהרי"ח ז"ל שהיה אב"ד בעיר פראג**, על מה שיסדו בסדר הוידוים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, הלא כל העבירות מאל"ף עד תי"ו על מצוות האנשים הפושעים כולם מעשי יצר ותחבולותיו. אבל אמה, יען כי השיחה בטילה בבית הכנסת אינה מפאת היצר הרע, כי ליצר אין לו רשות למיעל לבית הכנסת, אלא אנו אווזים מעשי יצר הרע בידנו, ואיש את אחיו היושב אתו לבטח מפתהו בדברים בטילים, זה יצרו של זה, וזה יצרו של זה, והיינו על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, שאנו עושים מעשי היצר להיות מן המסיתים ומדיחים ודפח"ח.

מכלל דבריו שמענו השיחה בטילה בבית הכנסת אינו מצד היצר הרע, כי אין לו רשות למיעל לבית הכנסת, רק איש את חברו מסיתו ומפתהו לזה ועושים מעשי יצר הרע. והנה אם חברו מתחיל לשיח עמו בדברים, והוא מוכיחו על פניו וגער בו, לא יעשה כן בישראל להפסיק בתפלה ולזלזל בדברים בהתלויין ברומו של עולם, אז ממילא שניהם כאחד טובים ומחזיר חברו למוטב, באשר שרואה שחברו לא ישמע לו, ממילא שוב לא ידבר עמו, וכן להיפך, הוא יעשה כן אם חברו יתחיל לשוח עמו. אבל באמת בעו"ה הם נזהרים בכבוד חבריהם מאד בבית הכנסת, לגער בהם ולבלתי שמוע קולו, ואומר בלבו האיך אעשה דבר זה לבייש איש אשר כאחיו עמי, והאיך אשיבנו ריקם בדברו עמי, ומחמת זה בעו"ה פשתה הנגע צרעת, ובאים במקום קדוש לעבירות גדולות מחלוקת ולשון הרע ורכילות כנודע בעו"ה.

וזהו אומרו **צאו והזהרו בכבוד חברו**, ר"ל צאו מבית הכנסת ואז והזהרו בכבוד חברו, אבל כשעומדים בתפלה דעו לפני מי אתה עומד להתפלל מלך גדול ונורא, הבורא הכל עליונים ותחתונים, ומלאכים ואופנים ושרפים חשמלים ארואלים המה משרתיו, ועומדים ברית וחלחלה לפניו, ומה יעש יתוש אדם קרוץ מחומה, והאיך תשמע לאנוש חציר מן האדמה, בעמדך לפני מלך איום ונורא אשר יסיר השגחתו מאתך רגע כמימריה כלא היה היית, וממילא בתפלה אל תזהר בכבוד חברך, רק אדרבה הוכיחו על פניו בדברו עמו, ותגער בו את ה' אלהיך תירא, והבו. (וראיתי בספר חות יאיר של הגאון המפורסם בעל אור חדש, שפירש כיוצא בזה על מאמר הנ"ל לענינו שם ע"ש).

ועוד י"ל על וידוי הנ"ל על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, היינו עפ"י מה שכתבתי לעיל חדר א' (לחדש אלול) בשם יערות דבש (ח"א דרוש א'), דלפעמים חזינו רשע אחד חוזר בתשובה ומתפלל בבכי

ואח"כ חוזר לסורו, היינו כי היצר הרע חינו שלו מניצוצות קדושות שיש באדם, ואם כבר נפשה יבישה ואין בו שום לחלוות של דבר קדושה, היצר הרע בעצמו מסיתו לעשות מצות ותשובה, כדי ששוב הדר יוכל להניק ממנו שפעת קדושתו יע"ש. והנה כתבתי לעיל רשעים גמורים אשר ההרגל נעשה טבע אצלם, ואז אעפ"י שהיצר הרע מסיתו לדבר טוב אין שומע לו, (ועיין לעיל בחדר א' מ"ש ע"ז פירוש בברכות (ס"א:) רשעים יצר הרע שופטן ולנפשך יונעם), וזהו **שחטאנו לפניך ביצר הרע**, היינו שהיצר הרע אדרבה הסית לבו לעשות לעשות טוב ואנחנו חטאנו והבן.

או י"ל עפ"י מה שפרשתי מאמר במס' קידושין דף ל' ע"ב, אמר רבי יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר (בראשית ו' ה') רק רע כל היום, אמר רבי [שמעון בן] לוי מתגבר עליו בכל יום כו' ע"ש, וכן הוא פ"ה דסוכה (דף נ"ב:). ולכאורה יש לדקדק מאי נפק"מ בין תרי אמוראי, וזה נקיט לישנא דמתחדשת, וזה נקיט לישנא התגברות, (ועיין במהרש"א שנדחק, דלדידה עכ"פ קשה מאי התחדשת עליו בכל יום, הא רק פעם אחד נעשה חידוש מצד הנשמה שאין דרכו בכך במעי אמו ע"ש). אבל י"ל דפליגי בזה, עפ"י מה דמצינו בשם הר"י ז"ל (ה' האריז"ל, שער הגלגלים הקדמה ט"ו) כי היצר הרע אין לו שום חיות כי אם מה שגונב ניצוצי קדושה ומחטיא את האדם, וע"ז מוריד נפשו הקדושה בקליפה, והקב"ה לא ירח ממנו נידח, ושולח שפע קדושתו על החיות להחיות הנשמה הקדושה אשר שם, וע"ז זה מגיע גם להקליפה השפע, בסוד ואתה מחיה את כולם, כי מעצמם אין להם חיות, ולכן הם רודפינו להחטיא את האדם ולצוד את נפשו כדי להחיות את עצמו. ופירש' בזה הפסוק במשלי (ו', ל') לא יבוז לגנב, הוא ס"ם גונב נפשות למלאות נפשו, ר"ל שנפש יקרה תצוד ויגיע לו מזה תועלת גדול. מכלל דבריו שמענו שכוונתו של היצר הרע דווקא להחטיא את האדם, כדי בזה ימצא להחיות את נפשו מניצוצי קדושה כנ"ל. אבל בזוהר פ' תרומה (ח"ב דף קס"ג.) מצינו אדרבה היצר הרע חפץ יותר שהאדם לא ישמע לו, כי בזה מקבל שכרו מקב"ה, ואדרבה היצר הרע בזה שמסיתו לאדם לחטוא רעותא דמארי עביד, למלכא דהוי בר יחידי דהוי רחים ליה יתיה, ופקיד עליה ברחימו דלא יקרב גרמי לאתתא בישא, בגין דכל מאן דיקרב לגבה לאו כדאי הוא לעאלא לגו פלטרין דמלכא, אודי ליה ההוא ברא למעבד רעותא דאבוה ברחימו, בביתא דמלכא לבר הוי חדא זונה יאה בחיזו ושפירו בריוא, ליומא אמר מלכא בעינאן למחמי רעותא דברי לגבאי, קרא לה לההוא זונה ואמר לה תהך ותפתי לברי למחמי רעותא דברי לגבי, ההיא זונה מה עבדיתי, אזלת אבתרי דברי מלכא, שראת לחבקא ליה ולנשקא ליה ולפתי ליה בכמה פתויין, אי ההוא ברא יאית ואצית לפקודא דאבוי גער לה ולא אצית לה ודחי לה מיניה, כדן אבוי חדוי בברי ואעיל ליה בגו פרגודא דהכליה ויהיב ליה מתנן ונבזבה ויקר סגי, מאן גרם כל ההוא יקר לההוא ברא, הוי אימא דההיא זונה, וההיא זונה אית ליה

שבחא בההוא או לא, וודאי שבחא אית לה מכל סטריין, חד דעבדיית פקודא דמלכא, וחד דגרמת לברא לכל ההוא טיבו וכל ההוא רחימו דמלכא לגביה עכ"ל הזהוה. מכלל דבריו שמענו מה שהיצר הרע מסיתו לאדם לחטוא פקודא דמארי עביד, ואדרבה יותר כוונת היצר שלא לשמוע לו, ואז גם הוא יקובל שכרו ושבחא אית ליה כנ"ל.

ולפ"ז י"ל בזה פליגי המ"ד הנ"ל בקידושין, וודאי הך דס"ל מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, מזה משמע דכל כוונת היצר הרע רק להרע לאדם, הנה זה ס"ל כדעת הר"י הנ"ל דהיצר הרע אין לו חיוני רק מה שגונב ניצוצי קדושה של אדם כנ"ל, ומשום הכי מחטיא האדם ביותר, כי בזה יש לו חיוני ביותר, וזולת החטא של אדם אין לו חיוני כנ"ל. אבל האידך מ"ד סובר כדעת הזהוה הנ"ל, דאם האדם אינו חוטא ולא ישמע ליצר הרע, אדרבה בזה יש שבחא ושכר גם ליצר הרע כנ"ל, וא"כ אדרבה היצר הרע אינו מתגבר מאד על האדם, כיון דעיקר כוונתו של היצר הרע למעבד פקודא דמארי והאדם לא ישמע לו, וממילא האיך שייך ומבקש להמיתו, על כן אמר שמתחדשת עליו בכל יום, והיינו עפ"י מ"ש האלשיך ז"ל בפרקי אבות פ"ג על משנה הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, היינו ר"ל עפ"י היוע מאמר התנא (אבות פ"ד מ"ב) באומרו עבירה גוררת עבירה, והוא כמפורש אצלינו במקומו כי מהעבירה נעשה מלאך רע קטיגור, וכי כח וכי שיג לו לגרור עבירה כיוצא בראשונה כי חיוני ומתחבר אל היצר הרע ויגיעת שניהם משכחת עון עכ"ל. מכלל דבריו שמענו מחמת כל עבירה ועבירה נברא מלאך המשחית, והנה אותן וודאי הן קליפות גמורות, ואין להם חיוני רק מניצוצי קדושה המחטיאים את האדם, (ועיין בזה באריכות כמה פעמים באלשיך ז"ל על התורה, ובפרט בפ' כי תצא) , כי אותן הנבראים מעבירות המה מסייעין להיצר הרע להחטיא את האדם ע"ש, והנה אותן הקליפות שנבראו מעבירות וודאי אין כוונתם לטובה רק להרע לאדם ולהחטיא אותו להניק ניצוצי קדושתו אף לדעת הזהוה הנ"ל, והוא ברור בעיני לפענ"ה, אבל עכ"פ בזה לא שייך לישנא התגברות רק לישנא התחדשות, כי בכל פעם שעושה עבירה נברא ונתחדש מלאך חדש המסיתו לחטוא, וזהו דאמר רבי יצחק הנ"ל יצר הרע של אדם מתחדשת עליו בכל יום, והבן.

ובזה מדויק היטב דיקדוק גדול במאמר הנ"ל, אשר תמוה מאד האיך נרמז דברי רבי יצחק הנ"ל בקרא שמביא דכתיב רק רע כל יום, דיצר הרע מתחדש עליו, אבל לדברינו הנ"ל שפיר הוכחתו מהך קרא דכתיב רק רע כל יום, וקשה האיך כתיב רק רע, והא לדעת הזהוה איהו ג"כ טב כדי לקרבה ברא למלכא כנ"ל, ולא נקרא יצר הרע רע בזה שמסיתו לחטוא, כי אדרבה פקודא דמארי עביד כנ"ל, ורבי יצחק ס"ל כדעת הזהוה הנ"ל. לכן אמר דעל כרחך צ"ל דמתחדשת עליו ע"י עבירה ראשונה, דמזה מיד מתחדש עליו עוד יצר הרע המסיתו, דהוא המלאך רע הנברא מעבירה כנ"ל, וזה שפיר נקרא רק רע, דהם רק כוונתו להרע למצוא להם חיוני, דהם הקליפות גמורות כנ"ל והבן.

ולפ"ז ממילא היצר הרע לבד אינו בא בחזקה על האדם, כי כוונתו שלא ישמע לו ושכרו יקבל כנ"ל, אך אנחנו בשמענו לו בראנו יצר הרע המתגבר עלינו דווקא להחטיא אותנו, כי מכל עבירה ועבירה נברא ממנו מלאך כנ"ל, וא"כ זהו שאנו מתוודים ואומרים **חטאנו ביצר הרע**, כי אנחנו עשינו היצר הרע הגמור ע"י חטא הראשון והבן.

או י"ל דהנך מ"ד הנ"ל בקידושין לא פליגי כלל, ד"ל עפ"י סברא, הא דנברא מלאך רע, היינו בעברו על מצות לא תעשה שעושה מעשה בידיים בקום ועשה להיפך ח", אבל בעברו על מצות עשה בשב ואל תעשה, אף שגם כהאי גוונא גדול עונו מנשוא, אשר היטה אזנו לשמוע לעצת יצר הרע להפר מצוה, אבל מ"מ כיון דליכא מעשה בידיים לא נברא מלאך רע. וא"כ י"ל רבי יצחק מיירי ממצות לא תעשה, ושפיר אמר מתחדשת עליו בכל יום כנ"ל ע"י בריאת יצר הרע חדש ממעשה בידיים כנ"ל, אבל אידך מיירי ממצות עשה, ושפיר קאמר רק מתגברת ולא מתחדשת וק"ל.

ובזה בארתי פלוגתא בית שמאי ובית הלל במס' עירובין דף י"ג ע"ב, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו ע"כ. ולכאורה יש לדקדק האיך נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא כו', א"כ קשה באמת למה ברא קב"ה האדם אם לא נוח לו שנברא. ועוד מה נמנו וגמרו דקאמר, וגם במאי פליגי. והנה ראיתי במהרש"א סוף מס' מכות (כ"ג: ד"ה תרי"ג) שכתב דפליגי בזה, מאן דס"ל נוח שלא נברא הוא מצד מצוות לא תעשה, דליכא הפסד דלולי נברא ודאי מתקיימין, ועכשיו שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאווין, ומאן דס"ל טוב שנברא, אפשר שיתקיים העשין משלא נברא ויקיים הלאווין, ואמר בזה נמנו וגמרו, ר"ל שבאו בזה למנוין המצות, שהלאווין הם יותר מעשין, ע"ש באריכות יותר. ולכאורה לא זכיתי להבין, דהא מצד הלאווין גופא איכא שכר אם יזכה ומקיימן, משא"כ אם לא נברא, מאי בכך דוודאי היה מתקיימן הלאווין אם לא נברא, אבל מ"מ ליכא שכר, כדאיתא בזהוה (עיין מגיד מישרים להב"י פ' בראשית ד"ה אור ליום השבת י"ד לטבת) דברייתא האדם היה דלא ניכול מנהמא דכסופא, כי בזה העולם שגובר על עצת יצר הרע, א"כ הוא בא בשכרו כשכיר הבא על שכירתו מחמת פעולתו אשר פעל, וא"כ אף אם רבו הלאווין, מ"מ אם נברא ויוכל לקיים העשין וגם הלאווין אם יקיים איכא שכר מרובה, ולמה יצא שכרו בהפסידו, (ובפרט למה דאיתא ברז"ל (ירושלמי פ"א ה"ט) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו (תהלים ק"ט, ג'), היינו אפילו מי שיושב בטל בעבירות כאלו בדרכיו הלכו, וכן איתא בילקוט ריש תהלים (רמז ...) אמר רבי בר אבין אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים לא כתיב, אלא מכיון שלא הלך בעצת רשעים כאלו הלך בעצת צדיקים עכ"ל, וא"כ הרי מחמת הבריאה יש שכר גדול על הלאווין כנ"ל).

ובזה בארתי פסוקי תהילים ל"ו (פסוק ו) נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו, כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא, דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להטיב, און יחשוב על משכבו יתייצב על דרך לא טוב רע לא ימאס וגו', עיין רש"י. ויש לדקדק טובא, חדא מאי בא דוד בזה לאשמועין דיצר הרע מסיתו לאדם לפשוע. גם כיון שאמר נאום פשע וגו' אין פחד אלהים וגו', א"כ הרי הכל בכלל, א"כ מאי תו הא דהדר אמר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא. וגם במלות שונות כפל ומשלש דברי פיו און וגו', און יחשוב על משכבו, וגם שוב יתייצב על דרך לא טוב, והדר רע לא ימאס, דכל זה הוא כפל לשון במלות שונות (ועיין לעיל בחדר א' (לחודש אלול) מ"ש כבר על פסוקים הללו).

אמנם לדברינו הנ"ל דהר"י ס"ל יצר הרע נקרא מורה, דכל כוונתו להחטיאו את האדם כדי להניק ניצוצי קדושה ממנו כנ"ל, וכן משמע מראשית חכמה פ"ח משער היראה, דכתב שם בשם הזוהר (ע"י ח"ג דף קכ"ה) כי פיתוי היצר הרע מצד לילית מצד הימין נקרא נחש, ומצד שמאל נקרא כלב, ומה שמיה דההוא כלבא בלאדן שמיה, והיינו שכופר בהשגחת השכינה הנקרא אדני, והוא בלאדן ר"ל בלא אדון אין לו אדון, וכן פירשו הגאונים ששמות עשר הקליפות דובים מורים על כפירת האלהות, ועל ידם התעוררת מעשים הרעים, ע"ש יותר באריכות מזה בראשית חכמה הנ"ל. אבל לפי דעת הזוהר בפ' תרומה, משמע יותר ניחא ליצר הרע שלא ישמע לו האדם, כי בזה שבחא דיליה ויקבל שכרו. והנה באמת לכאורה מוכח כי כוונתו להרע דווקא שישמע לו, והיינו דכבר ידוע שהיצר הרע בא עם האדם לאט לאט, היום עשה כך ולמחר עשה כך, כדי שירגיל את עצמו עמו ויבוא לידו, כנודע מכמה ספרי מוסר (ועיין מזה לעיל בחדר ראשון מ"ש). והנה אם כוונתו שלא ישמע לו, אדרבה היה בא בראשונה מיד עם עבירה חמורה כדי שלא ישמע לו, אלא ודאי כל כוונתו דווקא להסיתו לרעה וישמע לו, ובעבירה חמורה מסתמא לא ישמע לו, משום הכי בא עמו במרמה לאט לאט, עד שנפל האדם ברשתו כנודע.

וזהו אומרו **נאום פשע לרשע**, ר"ל מה שהפשע מדבר על לב רשע להחטיאו, **בקרב לבי דומה לי שאין פחד אלהים לנגד עיניו**, (כפי' רש"י לענינו שם דקרא מסורס ע"ש), ור"ל בזה שמסיתו האדם מורד ברבונו, ועיקר כוונתו להניק ניצוצי קדושה ממנו כנ"ל, וזהו אין פחד אלהים לנגד עיניו, ר"ל אל תדין אותו בזה לכף זכות לומר כי עביד פקודא דמארי כדעת הזוהר הנ"ל, כי באמת אין פחד אלהים לנגד עינו, כנ"ל בראשית חכמה בלאדן שמיה בלא אדון, והבן, באשר עיקר כוונתו בזה, **כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו**, ר"ל מה שבחלקלקות לשונו מפתה האדם ומביאו לידי עון, הוא רק **לשנוא**, ר"ל זהו הכל מחמת שנאתו על האדם, שרצה להניק ממנו שפעת קדושתו כנ"ל, כי זה חיותו כנ"ל, אבל לא דנימא כי עביד פקודא דמאריה וכוונתו שלא ישמע לו כדי שיקבל שכרו, זה אינו, וראיה לזה אמר **דברי פיו און ומרמה**, ר"ל מזה שאנו רואין דברי פיו און ומרמה, שמרמה את האדם עם דברי פיו, מזה אנו רואין **חדל להשכיל**

אמנם עם דברינו י"ל, וודאי הא דלא נוח לו שנברא, היינו האדם מצד עצמותו, כי קשה לו להלחם נגד יצר הרע ולכבוש זולת עזרתו יתברך, (כדאיתא בקדושין (דף ל:)), וזהו נוח לאדם דייקא שלא נברא, כי קשה מצד עצמו לכבוש היצר הרע, אבל וודאי הקב"ה שפיר ברא האדם, מחמת עזרתו אשר הוא יעזרהו ויצילהו מרשת יצר הרע כנ"ל בקדושין שם, אך פלוגתתן הכא הוא מצד האדם עצמו בלי עזר אלהים. והנה הך מ"ד דס"ל נוח לאדם שלא נברא, היינו דס"ל כדעת הר"י הנ"ל דהיצר הרע חיוני שלו הוא מניצוצי קדושה שגונב מהאדם מחמת חטאיו, וא"כ ממילא מתגבר עליו מאד להחטיאו להמציא טרף לביתו, וא"כ שפיר אמר **נוח לאדם**, היינו לאדם דייקא, **שלא נברא**, כי לא יכול לו מחמת גודל התגברות של היצר הרע כנ"ל, וזהו טוב לאדם בלי עזר אלהים שלא נברא. אבל האידך סברי כדעת הזוהר הנ"ל שהיצר הרע ניחא ליה שלא ישמע לו האדם כדי שיקבל שכרו כנ"ל, וא"כ אינו בא בחזקה עליו כנ"ל, ומשום הכי שפיר **נוח לאדם שנברא**, לאדם דייקא, האדם מצד עצמו נוח לו שנברא, כי בבחירתו יוכל לנצח היצר הרע כיון שאינו מתגבר נגדו מאד כנ"ל. אבל **כשנמנו** הלאווין והעשין וראו שהלאווין הם יותר, ומשום הכי **גמרו** לומר **טוב לאדם שלא נברא**, דהא מחמת הלאווין מתחדשת עליו בכל יום, דהיינו מכל עבירה ועבירה נברא מלאך רע המחטיאו האדם ג"כ כנ"ל, ונגדם אינו יכול להלחם, כי הם באים בחזקה להניק ניצוצי קדושה להחיות נפשם, כי זולת זה אין להם חיוני, והם קליפות גמורת שנבראו מעבירות כנ"ל באריכות, ואף מצד העשין יכול להלחם נגד היצר הרע אם רוצה, כי בזה לא נברא מלאך רע כנ"ל, מ"מ יצא שכרו בהפסדו, שלא יוכל לקיים בוודאי הלאווין כנ"ל. **ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו**, כי אף האדם מצד עצמו לא יכול להתגבר עליהם, מ"מ הבא לטהר מסייעין אותו, ועזר נשלח לו ממועל, והקב"ה עוזרו כנ"ל, ועיקר אשמועינן בהך מאמה, כי אדם מצד עצמו לא יכול להיצר הרע בלתי עזר אלהים, ובה נכיר חסדו ית' שנותן לנו שכר שלם כאילו אנחנו עשינו המצוות בלתי עזר כלל, (כנ"ל על פסוק ולך ה' החסד וגו') והבן.

ובזה יש לפרש הפסוקים (בראשית ו' ה') וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום וינחם ה' כי עשה את האדם וגו'. ויש לדקדק על מלת רבה, ועוד מתחלה אמר רבה רעת האדם, והדר אמר וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, דהוא כפל במלות שונות. אבל לדברינו הנ"ל זהו כוונתם, **וירא ה' כי רבה רעת האדם**, ר"ל אחרי שראה שרבה רעת האדם, היינו כי רעת האדם הם הלאווין הם רבו, ורבה דייקא, וגם **וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום**, היינו כדרשינן בגמ' דקדושין הנ"ל מקרא זה דיצר הרע של אדם מתחדשת עליו בכל יום, ומשום הכי **וינחם ה' כי עשה את האדם**, כי נוח לו שלא נברא, שבבריאתו הפסד ולא שכר כנ"ל, (ושמעתי כיצא בזה בשינוי קצת בשם **החסידי הגאון מו"ה שמעלקי זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק ניקלשבורג** (מוזב בשמו בספר נועם מגדים תחלת פ' בלק ד"ה אמנם)).

דבר אחד והוא איננו שומע לו, ולא די שאינו שומע לו, אבל אף גם אומר לו אני איננו שומע לך ואתה צריך לשמוע לי ולעשות מה שאני מבקש ממך, והנה לזה צריך עזות גדול, להעיז פניו נגד חבירו להכריעו שישמע אליו והוא לא ישמע לו, וככה צריך האדם להתנהג עם היצר הרע, לא די שאיננו ציית לו, אבל אף גם יעיז פניו נגדו להכניעו שהוא ישמע לו וישתעבד לעצת שכלו להשכיל ולהטיב כו', וזהו **עז כנמה**, דלזה צריך עזות, והבן.

ואם לא עשה כן, עכ"פ תהיה מבחינה שנית, והוא בתחלת הסתה של היצר הרע יבריך ממנו בקלות ולא ישמע לו כלל, אף שגם היצר הרע לא הוכנע לשכלו, עכ"פ גם הוא לא ישמע ליצר הרע. והנה קודם שנמסר האדם ביד חברו קל לברוח ממנו, אבל אחר שכבר נמסר בידו, אז אף שמשכחת לברוח, אבל לא כ"כ בקלות. והנה הנשר והצבי קלות המרוץ, אבל הנשר יותר קל הרבה מהצבי כנראה בחוש, וכדכתיב (ישעי' מ', ל"א) כנשרים יעלו אבה. וזהו שאמר הצד היותר טוב **עז כנמה**, היינו להכניע היצר הרע לעצת השכל, ואם לא תפעול זה עכ"פ **קל כנשה**, היינו תראה לברוח בקלות, והיינו מיד בתחלה קודם שתהא מסור ביד יצר הרע, כי מיד בתחלתו אל תשמע לו כלל.

ואף אם ח"ו לא עשית כן עכ"פ **רץ כצבי**, ר"ל אם לא תוכל לברוח בקלות מהר כנשה, כי כבר נמסרת בידו, אבל תראה עכ"פ לברוח כצבי, והיינו נמי כצבי כפירוש המפורשים לענינים שהצבי דרכו לחזור לאחוריו במרוצתו ע"ש, כן לענינינו, כי אם כבר נמסר אחד ביד חברו ובורח ממנו, יותר רודף אחריו להשיגו מאשר עדיין לא נמר בידו כלל, כי אומר בלבו אף אם אשיגו מי יודע אם אתגבר עליו, אולי הוא יתגבר עלי, אבל אם כבר היה מסור בידו וידע כחו וטבעו ומזגו, בקלות יוכל להשיגו, ככה ביצר הרע אם לא שמע אליו מתחלה שוב מתיאש ממנו היצר הרע, כי רואה כל תחבולותיו לריק אצל זה האדם, אבל אבל אם כבר שמע אליו איזה פעם, אז שוב רודף אחריו להשיגו בתחבולותיו והבן. וזהו רץ כצבי, היינו אם כבר שמעת אליו, אז תרוץ כצבי, היינו אף שאתה בורח מהעבירה, תחזור לאחור תמיד אם ח"ו עברת איזה דבר, כי היצר הרע רודף אחריו.

אך כל זה אם הוא בורח מיד בעבירה ראשונה בעשותו מתחרט עליו ועושה תשובה, אז עדיין יוכל לברוח, אבל אם ח"ו נתייבש עבירה ופגם בגוף ועשה רושם כנ"ל, אז היצר הרע גובר וקשה התשובה כו', לזה אם האדם יכול יוכל להיצר הרע צריך התגברות גדול. וזהו **וגבור כארי**, פירוש נגד בחינה ד' הנ"ל, אם לא תשוב מיד בעשותו עבירה ונתייבש, צריך להיות גבור כארי, כי היצר הרע גובר אז מאד כנ"ל, והבן.

כלל דברינו שמענו, ד' בחינות ליצר הרע, מתחלה תש כחו כנקיבה, ויכול האדם להכניעו להשכל להטיב כו'. בחינה שנית, עכ"פ אם אינו מכניעו להשמע להשכל, עכ"פ גם השכל לא ישמע לו. הבחינה השלישית, אם ח"ו כבר שמע לו, עכ"פ יברוח מיד ואל יתייבש העבירה ואם ח"ו כבר נתייבש, צריך התגברות כארי, וזהו בחינה רביעית כו'.

להטיב, ר"ל מזה שפיר נוכל לידע דאין כוונתו כלל להטיב רק להרע. והדר מפרש דבריו במה שאנו רואין כי דברי פיו און ומרמה, לזה אמר **און יחשוב על משכבו**, ר"ל מתחלה מסיתו לחשוב מחשבה בלבד, וזהו און יחשוב דווקא, (וכן פירש רד"ק דקאי על מחשבה, במטתו בלילה חושב מה לעשות ביום), והדר **יתיב על דרך לא טוב**, ר"ל מסיתו לעבור על מצות עשה, וזהו דרך לא טוב, דאם עושה מצות עשה הוי ועשה טוב (כמה דאת אמרת (תהלים ל"ט, ו') סור מרע זהו מצות לא תעשה, ועשה טוב זהו מצות עשה), והדר מסיתו לעבור על מצות לא תעשה ולעשות מעשה עבירה בידיים, וזהו אומר **רע לא ימאס**, וא"כ כיון שזהו דרכו של יצר הרע לבוא לאט לאט, מזה אנו רואין שדברי פיו מלא מרמה וכל כוונתו דווקא להרע לאדם, ומשום הכי בא במרמה להרגילו בעבירות קטנות, עד שעבירה גוררת עבירה ובוא יבוא לידי עבירות גדולות כנ"ל, וא"כ על כרחך אין פחד אלהים לנגד עיניו כנ"ל והבן.

ובדברים האלה נשים פנינו למאמר הניצב פתח שער חדר הלה, דיש לדקדק בו, דהוא אמר ארבעה דברים במלות שונות, **עז כנמה, וקל כנשה, ורץ כצבי, וגבור כארי**, ולענין מה מזוז את האדם בזה דווקא לאלו ארבעה לעשות כמוהם (וכבר דברו בזה המדרש שמואל ואלשיך ושאר ספרים ועיין בטור אורח חיים סימן א').

אבל לדברינו הנ"ל כי היצר הרע בא אל האדם לאט לאט, היום עשה כך ולמחר תעשה כך, והנה באמת מתחלה בנקל לאדם להמנע ממנו כיון שאינו בא עליו בחזקה, ולא די שלא ישמע לו, אבל אף גם יכנע וישתעבד היצר הרע בעצמו להשכיל ולהטיב, כדאיתא במדרש רבה בראשית פ' כ"ב (ס' ו') לפתח חטאת רובץ (בראשית ד' ז'), חטאת רובצת אין כתיב כאן אלא חטאת רובץ, בתחלה הוא תש כנקיבה ואח"כ הוא מתגבר כזכר, ופירש הבינה לעתים דרוש ס', דהיינו כנקיבה דמושפעת ומקבלת, כי הוא נכנע ומשתעבד לעצת השכל לקבל ממנו להשכיל ולהטיב, אלא שאח"כ בא לו זמן שני אשר נהפוך הוא כי יגבר כחו, ונעשה זכר משפיע ומשעבד השכל לשמוע אליו לעשות כמעשיהו זר מעשיהו ע"ש.

והנה איתא בזוהר (תיקו"ז דף קמ"א:) על פסוק (דברים כ"א כ"ג) לא תלין נבלתו על העץ, הוא על האדם שיראה לעשות תיכף תשובה בו ביום שחטא, כי החטא תיכף נבלה בגופו, ואדם קרוי עץ, ולכך לא תלין נבלתו על עץ, מפני שהעבירה נתייבש יותר פוגם בגוף ועושה רושם עד ששב מטהור לטמא, ונתנו סימן סרכא בת יומא לא שמיה סירכא, כי אם נתישן הדבר היצר הרע גובר והתשובה קשה והחרטה אינו מועיל כל כך, משא"כ תיכף התשובה מועיל (ועיין ביערת דבש ח"ב דרוש ג' מזה, ועיין לקמן חדר ד' (לעשרת ימי תשובה) הארכת מזה).

מכלל דברינו הנ"ל שמענו ד' בחינות יש ביצר הרע, חדא מתחלה בבוא אל האדם אז תש כחו כנקיבה, ויכול האדם להכניעו להיות משועבד אל השכל להשכיל ולהטיב. והנה אם אחד מבקש מאדם

בשמים וארץ, אשר הוא רם על רמים, ונשא על כל הנישאים, וכמה רבבות רבבות מלאכי מעלה מאימתו חלים וזעים, ומה ידבר אנוש כמונו הנוצר מטפה סרוחה ובאושה וימיו חרוצים, ומחייטו בלחץ זו הדחק לחוצים, וימי מיתתו נחוצים, והנוגשים אצים, לפרוץ בו פרצים, ופתאום יבוא אידו כתות כתות, עד אשר יביאו לחדר משכבו על המטות, ואם הדברים האלה נשימו אל לבבנו, אז בוודאי רתת ובהלה יאחזנו, וזכור נזכור בוראינו, להשיב אליו בתשובה מאהבה ולהתוודת על עונותינו, בוודאי וחרטה ובבכי רבה כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעותינו, וה' ברחמיו ישמיענו, ויאמר סלחתי כדברך, אמן.

ועתה אחינו בני ישראל, מה כחנו מה גבורתינו, או לנו בבוא יום הדין גדול ונורא דיתב קב"ה על כורסיא דדינא למידן עלמא, מה נאמר ומה נדבר, תחת היצר הרע ראוי להיות תש כחו כנקיבה, נהפך הוא, תש כחנו כנקיבה כל השנה, והיצר הרע מתגבר עלינו כזכה, לעשות זר מעשיהו בכמה וכמה עבירות, ולא די שלא שבנו מיד, אבל אנו הוספנו בעו"ה כל יום ויום הלך וחסר ונתייבש העבירה, ועתה מה נעשה, רק התאזרו בימים האלה ימי הסליחות והתחנונים, ובכל יום ויום תקדמו פניו יתברך בתפלה, ושירות ותשבחות מזמורי תהילים מלה במלה, ושימו עיניכם ולבכם אל ה' בשמים, וראו רוממותו הגדול

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית המלך

חדר ג' - על ראש השנה

עם הוספה של שני דרשות לימים נוראים מכת"י

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' רינחלת אבות'

דרוש לראש השנה אשר מעשי בני האדם רשומות. ונכתבות ונחתמות.

ושלשה ספרים נפתחים. לכן שפרו מעשיכם.

ותנו כבוד לה' אלהיכם. בפרי מעלליכם. כי היא חייכם:

וכרזא כריז בכלהו רקיעין אתקינו כורסיי דדינא למארי דכולהודאיהו בעי למידן כו', וכדין קיימא מלה דלא נהיר עד דאתפרשין חייבין מוגו זכאין, כדין אתער דינא ומההוא דינא אתתקף סטרא אחרא ואשתכח מקטרגא בעלמא, בגין דינתנו ליה אינון חייביא בדיה וכו', וההוא סטרא אחרא קיימא בקליפא תקיפא דלא יכיל לאתברא, בר בההוא עיטא דקב"ה יחייב לישראל, דכתיב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגינו, בגין לתברא ההוא כסה דאתחפא סיהרא ולא נהיר, וכד מתערי ישראל לתתא בשופר, ההוא קלא דנפיק משופר בטש באוירא ובקע רקיעין, עד דסלקא לגבי ההוא טנרא תקיפא דחפא לסיהרא, אשגח ואשכח אתערותא דרחמי דסליק וקיימא לעילא אתערבב, כדין ההוא קלא קיימא ואעבר ההוא דינא, וכיון דלתתא אתער רחמי ה"נ לעילא אתער שופרא אחרא עלאה ואפיק קלא דאיהו רחמי ואערעו קלא בקלא רחמי ברחמי ובאתערותא דלתתא אתער ה"נ לעילא כו', וכדין אתערבב סטרא אחרא אסתכל וחמי בנהירו דאנפין ואתחלש תקפיה ולא יכיל לקטרגא כו', אימתי קיימא בנהירו דלעילא ביומא דכפורים עכ"ל. מככל דבריו שמענו שע"י סטרא אחרא אתחפא סיהרא ולא נהיר, וע"י קול שופר אתער קלא דרחמי לעילא, ואתערבב סטרא אחרא, וחמי בנהירו דאנפין ואתחלש תוקפיה כנ"ל, וגמר הוא ביומא דכפורים כנ"ל. וכן איתא במדרש רבה ויחי (צ"ח, א') אקרא לאלהים עליון (תהלים נ"ג, ג'), בראש השנה, לאל גומר, ביום כפורים, ופירש היפה תואר ביום כפורים גומר שאלתי בראש השנה ע"ש.

במדרש ילקוט (יואל דף ע"ח ע"ב (רמז תקל"ד)) וז"ל וה' נתן קולו לפני חילו (יואל ב' י"א), **בראש השנה, כי רב [מאד] מחניהו, אלו ישראל, כי עצום עושה דברו, מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו** (ע"י באספקלריא המאירה פ' ויקרא שכן הוא הגירסא), **כי גדול יום ה', זה יום הכפורים, ונורא מאד ומי יכלנו, שלשה ספרים נפתחים עכ"ל.**

עלינו לשבח לאדון הכל, אשר ברוב רחמיו וחסדיו רוצה להצדיק בריותיו ולזכות את ישראל בדינם, על כן קבע יום פרטי וידוע בכל שנה ושנה, אשר בו כונן למשפט כסאו, יען כל איש הירא ה' יעשה כל ההשתדלות וההכנות להשיג הניצחון והכפרה בעת ההיא, ולא יוכרע לכף חוב חלילה, ולזה ציוה ית' לתקוע בשופר על שם שפרו מעשיכם כדאיתא במדרש (ויק"ר כ"ט, ו'), ובההוא שופר אתער קלא דרחמי לעילא. ובוה בארתי מדרש תמוה פ' אחרי (ויק"ר כ"א ד') וז"ל, אורי וישעי (תהלים כ"ז, א'), אורי בראש השנה וישעי ביום כפורים, ורבים נתקשו בזה, אבל אומר אני לפענ"ד הדברים פשוטין המה לפי דברינו הנ"ל, דע"י שופר אתער לעילא רחמים, ודבר זה למדת מדברי הזוהר כמה פעמים, וחד מנהון הוא בפ' תצוה (ח"ב קפ"ד). וז"ל, פתח ההוא סבא תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגינו (תהלים פ"א, ד'), השתא איהו זמנא לאתערא דינא עלאה תקיפא, וכד איהו אתער סטרא אחרא אתתקף בהדיה, וכיון דאיהו אתתקף סליק וחפא לסיהרא דלא נהיר נהורא, ואתמליא מסטרא דדינא, כדין כל עלמא איהו בדינא עלאין ותתאין,

והן הן דברי המדרש הנ"ל, **אורי בראש השנה**, ר"ל אם פעלתי ע"י מעשים שלי שהיה אורי בראש השנה, היינו דנתבר ההוא כיסה דאתחפיא לסיהרא כנ"ל בזוהר, אז ממילא **וישעי ביום כפורים**, כי אז קיימא ביום כפורים בנהירו דלעילא ואערעו רחמי ברחמי כנ"ל, ונגמר הכל לטובה, משא"כ אם ח"ו בהתחלת הדין הוא חושך ולא אור, שגבר אויב הפנימי דהוא המקטרג וסטרא אחרא, ממילא מאין יבוא עוזי ביום כפורים לגמור בטוב והבן.

ואמרתי שזוהו פירוש המדרש ילקוט (תהלים מ"ז (רמז תשנ"ד)) בשעה שהקב"ה עולה ויושב, על כסא דין הוא עולה, וכשישראל תוקעין בשופר הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים שנאמר (תהלים מ"ז, ו) ה' בקול שופר, וצריך ביאור למה ישב כלל מתחלה על כסא דין. אבל לפי דברי הזוהר הנ"ל אתי שפיה, כיון דאז איהו זמנא לאתערא דינא עלאה תקיפא ואתער בהדיה סטרא אחרא ואשתכח מקטרגא בעלמא בגין דינתנן ליה אינן חייביא בידיה כנ"ל, וה' אוהב משפט, משום הכי יושב מתחלה על כסא דין, משא"כ כשתוקעין בשופר אתער קלא דרחמי לעילא, ואתחלש תוקפא דההוא סטרא אחרא ולא יכול לקטרגא, משום הכי שפיר אז עומד וישב על כסא רחמים ולא קודם לכן והבן.

מכלל דברינו שמענו עיקר תלוי בשופר לאתער רחמא לעילא, ע"כ אחינו בני ישראל בזה היום יומא דדינא אתערא כנ"ל בזוהר, צריכין אנו לאתערא בתיובתא וברחמי ותחנונים, וכיון דאתער רחמי לתתא אתער רחמי לעילא כנ"ל בזוהר, ובפרט בעת התקיעות, כי אז שעת הכושר ועת רצון כנודע, מן הראוי להתעורר בתיובתא, דעיקר תלוי בישראל, וכדאיתא בזוהר פ' אמור (דף צ"ט:) וז"ל כד אתער האי שופר ובני נשא תיבין מחטאיהון, בעיין לנגדא קול שופר, וההוא קלא סליק לעילא ואתער שופרא אחרא, ואתער רחמי ואסתלק דינא, ובעינן לאחזאה עובדא בשופר ולא תערעא שופרא אחרא, ולאפקא בההוא שופר אינן קלין, לאחזאה דכל אינן קלין דלעילא כלילין כולוהו בהאי שופר עלאי, ובהני קלין יהבי ישראל חילא לרחמא מתתא ואתער שופר גדול לעילא כו' עכ"ל, מכלל דבריו שמענו דעיקר קלא דרחמי אתער ע"י מעשים טובים של ישראל.

ובזה אמרתי זהו כוונת המשורר (תהלים פ"א (ד')) **תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגיגו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב**, ויש לדקדק ההמשך הכתוב, כי מה שייכות יש לזה לתקוע בשופר בכסא ליום חגיגו. גם אומרו בכסא ליום חגיגו קושי הבנה, (ודרשות חז"ל (ר"ה ת.) ידוע). וגם מאי כי חוק לישראל הוא, וגם מה דמסיים משפט לאלהי יעקב אין לו המשך אל הקודם.

והנה מהגאון א"א המפורסם נ"י שמעתי פירוש הכתוב הנ"ל, עפ"י ביאור מאמר במס' ר"ה ח' א', מלך וציבור מלך נכנס תחלה לדין כו', מאי טעמא איבעית אימא לאו אורח ארעא למיקם מלכא אבראי, ואיבעית אימא מקמי דליפוש חרון אף ע"כ. ויש לדקדק חזק האריך

אמר ואיבעית אימא, כיון דעדיין לא תירץ מקודם, והוי למימור מאי טעמא לאו אורח ארעא כו'. ועוד הלא כולם יעמדו לפני מלך גדול ונורא ה' צבאות ועוברים לפניו כבני מרון, והאיך שייך אז לחלוק כבוד למלכא ולומר לאו אורח ארעא. וגם מקמי דליפוש חרון אף, אין לו מובן לכאורה. **ואמר הגאון המפורסם א"א נ"י** רמז נפלא בזה, דהנה בימא דראש השנה יש לנו לבקש שני דברים, אחד מה שנוגע לנו על המחיה ועל הכלכלה וחיים וכיוצא, ועוד יש לנו לבקש על הגלות המור הזה, כי בתשרי נפקדו עקרות שרה וחנה כנודע, וזה סימן לציון עקרה שג"כ נפקדת בראש השנה על הגאולה (ועיין מזה בעוללות אפרים מאמר ר"ח), וא"כ מן הראוי להתעורר בתפלה ותשובה על גלות המור הזה, אולי יחוס עם עני ואביון. והנה על איזהו משני דברים הנ"ל ראוי לבקש מקודם, הוי אומר על הגלות המור הזה, כי נוגע למלך, כי השכינה בגלותא כנודע, ומשום הכי משלשה טעמים ראוי להקדים להתפלל על הגלות, חדא כדאיתא באלשיך על פסוק (ישעי' א', כ"ז) ציון במשפט תפדה, היינו השכינה היושב בציון תפדה עפ"י משפט, כי הדין נותן שתפדה, הלא בפשעים שלחה אמכם, אבל ושבית בצדקה, ר"ל ישראל הם שביה של ציון הם יפדו בצדקה, כי עונותם גרמו להם הגלות, וממילא עפ"י המשפט והדין לא יזכו לפדות רק בתורת צדקה ע"ש באלשיך. וא"כ הרי וודאי מן הראוי להקדים תפלה על הגלות, באשר בעונותינו השכינה כביכול בגלות, ועפ"י הדין היה ראוי להיותה חוצה, אך בפשעים שלחה אמכם, וא"כ מי ומי לא יתעורר בתשובה אם זכור יזכור מה שגרם לאמו בעו"ה. שנית ראוי להקדים הגלות, אם אנו נזכירה מה שגרמנו בעונותינו, שמיום שחרב בית המקדש כולוהו לבר היכלהון, כדאיתא בתיקוני זוהר (תיקון י"א דף כ"ג:) אית היכלין עלאין ואית היכלין תתאין, וכד ישראל מצלאין בצלותא כל אינהון היכלין הוין מתפתחין לגביה, וכען בגלותא איתמר כל השערים ננעלו, דקב"ה לבר מהכליה, וכל אינן מלאכים דממנן על צלותא לבר מהיכלהון, ולית לצלותא אתר לאעלא, ודא כל השערים ננעלו עכ"ל, וא"כ והכי אורח ארעא למיקם מלכא אבראי בעונינו, על כן וודאי מן הראוי להקדים להתפלל ע"י להחזיר כבראשונה במהרה. ועוד טעם להקדים תפלה על הגלות, באשר באמת פעם אחת צריכין אנו לשוב בתשובה על הגלות, אך אם נשוב מעצמינו יהיה אחישנה, ואם לאו יהיה בעתו, ואז יעמוד מלך כהמן כדאיתא בחלק (סנהדרין צ"ג:), וא"כ כיון שפעם אחת יהיה התשובה, וא"כ למה נמתין עד שיהיה חרון אף ויעמוד מלך כהמן, טוב שנשוב מעצמינו ויהיה אחישנה, כי בהיותו מקדש על מכונו, ממילא יהיה השפע אצל ישראל, ויהיה מחיה וכלכלה וכן חיים, כי ארץ ישראל היא ארץ החיים כנודע, וא"כ תלוי הכל בבקשות על הגאולה, וא"כ ודאי טוב להקדים תפלה זו. וא"כ זהו אומרו **מלך וציבור**, ר"ל יש לך בראש השנה דבר שנוגע למלך, והוא הגלות אשר הוא אסור בזיקים בעו"ה, וגם יש לך דבר שנוגע לציבור לבד והוא פרנסה וחיים וכיוצא, אני אומר לך **מלך נכנס תחלה**, ר"ל שצריך להקדים דבר שנוגע למלך דהיינו על הגלות, והיינו **לדין**, ר"ל הדין נותן שהמלך יפדה כנ"ל באלשיך ז"ל ציון במשפט תפדה וגו', **איבעית אימא לאו אורח ארעא למיקם מלכא אבראי**, ר"ל עוד טעם יש דהא לאו אורח ארעא למיקם מלכא אבראי,

והלא בעונינו הרי מלכא אבראי כנ"ל בזוהר קב"ה לבר מהיכליה כנ"ל, **ואיבעית אימא מקמי דליפוש חרון אף**, ר"ל טוב להקדים תפלה על הגלות קודם דליפוש חרון אף ויעמוד מלך כהמן כנ"ל והבן.

והנה זמן הגאולה נעלם מאתנו, כי יום נקם בלבנו כנודע, ולא תליא רק בישראל כדאיתא בחלק (שם צ"ח:) היום אם בקולו תשמעו (תהלים צ"ה, ז'), אם היום תשמעו היום אתיא ע"ש, והנה בעו"ה בגלות המר הזה אין לנו שום חג, כדכתיב בעמוס (ח, י') והפכתי חגיכם לאבל, אך בהיותו מקדש על מכונו אז יהיה החג הגמור שלנו שנקרא חג. וזהו אומרו **תקעו בחודש שופר**, היינו כמ"ש שם הילקוט (רמז תתל"א) חדשו מעשיכם ושפרו מעשיכם, והיינו תשובה ומעשים טובים, ור"ל דעיקר היא התשובה לשוב מאהבה, והיינו **בכסא ליום חגיגו**, ר"ל הלא יום חגיגו נעלם ולא ידענו מתי, וזהו בכסא ליום חגיגו, **כי חוק לישראל הוא**, ר"ל עיקר חק וזמן של הגאולה תליא בישראל, היום אם בקולו תשמעו היום אתיא כנ"ל, ומשום הכי שפיר אמרתי תקעו בחודש שופר, היינו תחדשו מעשיכם ושפרו מעשיכם כנ"ל בילקוט. וא"ת לא איכפת לך, אבל **משפט לאלהי יעקב**, ר"ל הלא לאלהי יעקב הוא בתורת משפט כנ"ל באלשיך ציון במשפט תפדה, וא"כ האיך לא תשוב אליו, אשר בפשעיכם שלחה אמכם וכו', ובוודאי אם זכור תזכור בזה ממילא יתעורר לבך לשוב ודפח"ח.

אך עם דברינו הנ"ל יאמר כך פירוש הכתוב הנ"ל, דכבר נזכר לעיל דעיקר רחמי אתער ע"י מעשים טובים של ישראל, ומהאי טעמא אמרתי משום הכי בא דווקא שופר בראש השנה ולא שאר כלי זמר כינור או נבל וכדומה, וגם למה תוקעין דווקא תקיעה שברים תרועה, ושלשה המה נפלאו ממנו. ואמרתי טעם עפ"י מוסר, דהנה מצינו ביזאל אצל התראה על הארבה שיבוא, נאמר שם תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל יושבי הארץ וגו' (עיי' יואל ב' א'), ושם פסוק ט"ו כתיב תקעו שופר בציון, אבל והריעו לא כתיב כמו למעלה. אבל י"ל כי מצינו לפעמים בא השופר על הוראת השמחה כמו ניצוח מלחמה, דכתיב (שמאל א' י"ג ג') ויך יהונתן נציב וגו' ושאל תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העברים, וכמו כן מצחנו במתן תורה דכתיב (שמות י"ט ט"ז) וקול השופר חזק מאד, וכן לעתיד נאמר (ישעי' כ"ז י"ג) ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', וכמו שאנו מתפללין תקע בשופר גדול לחירותינו, הרי מצינו הוראת השופר על עת השמחה. אבל מצינו כמו כן להיפך, דלפעמים השופר על הוראת רעה ח"ו שתבוא, כמו אצל הארבה של יואל הנ"ל, וכמו (עמוס א' י"ט) אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו אם תהיה רעה בעיר וגו', (ובירמיה ד' י"ט) קול שופר שמעת וגו' שבר על שבר וגו', הרי מצינו הוראת שופר להיפך על רעה ח"ו, אבל מנא ידעינן בשומע קול שופר אם הוראה על השמחה או להיפך ח"ו. אמנם י"ל בהיותו בא בתרועה בהד, אז מורה על הפורעניות, כי תרועה ילולי יליל, (וכן כתבו כל המפורשים ממש תרועה הוא לשון (תהלים ב, ט) תרועם בשבט ברזל, ועיין מ"ש לקמן בשם כלי חמדה), משא"כ אם אינו תוקע רק תקיעה לחוד, אז מורה על הטובה והשמחה. ומשום הכי בתחלה התראתו של יואל שבא לזרז את העם להיותן חרידין מהרעה

שתבוא, וכדכתיב ירגזו כל יושבי הארץ וגו', לזה שפיר אמר תקעו שופר בציון, ומה יתקע, לזה אמר והריעו בהר קדשי היינו תרועה, וע"י זה ירגזו כל יושבי הארץ וכנ"ל והבן.

והנה בראש השנה נמי אם אנו מתעוררים בתשובה קמי מארי ומתחרטין על עונותינו, אז אתער רחמי לעילא כנ"ל בזוהר, וא"כ אז משפטינו לאור יצא ונזכה בדין, ויהיה הטבה ושפע בעולם, ואם לאו ח"ו אז יהיה משפטו חרוץ וגמולו ישיב בראשו ח"ו לרעה כנודע. ומה הטעם בא דווקא השופר, דהוא מורה לפעמים על הטובה ולפעמים על הרעה כנ"ל. ומשום הכי תוקעין נמי תקיעה ותרועה, דתקיעה פשוטה מורה על השמחה, והיינו אם נזכה בדין, ותרועה ילולי יליל וכן שברים גנוחי גנח כדאיתא בר"ה (ל"ג), והיינו להיפך כנ"ל. מכלל דברינו הנ"ל שמענו, בראש השנה מכוסה ונעלם מאתנו חריצות המשפט אם לטובה אם לרעה ח"ו, והכל תליא בנו, אם נשוב בחטאינו אז אתער לעילא קלא דרחמי כנ"ל בזוהר ויהיה הטבה, וח"ו להיפך יתהפך, וע"ז בא השופר דווקא כנ"ל.

והן הן דברי המשורר הנ"ל **תקעו בחודש שופר**, היינו לתקוע בראש השנה בשופר, וא"ת למה דווקא שופר ולא שאר כלי זמר, לזה **בכסא ליום חגיגו**, ר"ל שיום החג הזה מכוסה ונעלם מאתנו, ולא ידענו אם לרעה ח"ו או לטובה. או ר"ל יום החג ממש, והיינו ר"ל אי יום של שמחה וחג הוא לנו, או ח"ו להיפך כנ"ל, זה מכוסה ונעלם מאתנו. **כי חוק לישראל הוא**, ר"ל אבל חוק של גזירה זו תליא בישראל, חק הוא לשון חקיקה, מה שנחקק למעלה אם לרעה ח"ו או הטבה, תליא בישראל, אם יתעבדון עובדין דכשרין יהיה לששון ולשמחה, ואם ח"ו להיפך יתהפך כנ"ל. וא"ת למה בראש השנה דווקא מכוסה ונעלם יום החג שלו, לזה מסיים ואמר **משפט לאלהי יעקב**, ר"ל דיום זה הוא יום משפט ודין, אשר היום יעמוד במשפט כל יצורי עולמים, וא"כ משום הכי שפיר מכוסה ונעלם יום חגיגו, כי לא יעדנו אם נזכה בדין ומשפטינו לאור יצא כנ"ל והבן.

או י"ל על הפסוק הנ"ל, וגם טעם למה תוקעין בשופר דווקא, היינו דשופר נוטריקון הוא אין ש'טן ו'אין פ'גע ר'ע כמ"ש הטור או"ח סי' תקפ"ה ע"ש, וכתב הטו"ז סי' הנ"ל ס"ק ה' בשופר וז"ל, וקשה היכן רמיזא אין שטן, אדרבה להפך משמע ח"ו, ונ"ל דהוא על דרך שמצינו במדרש (פרקי דר' אליעזר פרק מ"ו) שס"ם עצמו מלמד זכות על ישראל ואמר יש לך עם כמלאכים כו', על כן אמר כאן שטן ואין פגע רע, כלומר אף שהשטן שם הוא, מ"מ אין פגע רע, כי הוא עצמו נתהפך לטובה, ממילא הוי כאלו אינו שם כלל, והוי שפיר אין שטן עכ"ל. ולפ"ז י"ל משום הכי נוטלין שופר דווקא בראש השנה, לרמז אם אנחנו בעיין ומתחננין ותוקעין קמי קב"ה, היינו תקיעות עם עובדין דכשרין כנ"ל בזוהר באריכות, אז שופר מרמז שטן ואין פגע רע כמ"ש הטו"ז הנ"ל דגם השטן נתהפך לטובה כנ"ל, משא"כ אם אין אנו מתעוררים בתשובה כלל בראש השנה, אז ח"ו שופר מרמז שטן ופגע רע היפך

הנ"ל והבן. וזהו הרמז ברז"ל (ר"ה כ"ו): היפך השופר ותקע בו פסול, היינו דגרם להיפך הרמז השופר כנ"ל, וממילא לא מועיל התקיעה ופסול והבן.

וזהו אומרו נמי תקעו בחודש שופר, ולמה בשופר, לזה אמר **בכסא ליום חגיגו**, דמכוסה ונעלם מאתנו אם יהיה יום חג לנו או ח"ו יום צרה ומצוקה, לכן בא השופר דמרמז על שניהם, או שטן ואין פגע רע, או ח"ו שטן ופגע רע כנ"ל. רק **כי חוק לישראל הוא**, כנ"ל באופן הראשון דזה תליא הכל בישראל, אם יתעבדון עובדין דכשרין אז שטן ואפילו הכי אין פגע רע כנ"ל בטו"ז, אבל ח"ו להיפך יתהפך כנ"ל, ולמה דווקא בחדש הלזה, לזה מסיים **משפט לאלהי יעקב**, כי אז זימנא דאתער דינא עילאה כנ"ל בזוהר בהתחלת דברינו והבן.

נחזור לענינינו דשופר בא לפעמים לשמחה, והיינו בלא תרועה, אבל עם התרועה אז מורה לפעמים לרע כנ"ל. ובזה בארתי נמי דברי ירמיה (ד' י"ט) באומרו, **מעיי מעיי אוחילה קירות לבי הומה לי [לבי לא אחריש]** כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה שבר על שבר וגו', ויש לדקדק מלת נפשי אין לו מובן. ובאמת הקרי הוא שמעת נפשי ע"ש בלא יו"ד, ולפ"ז י"ל דהכי פירושו, **מעיי אוחילה כי קול שופר שמעת נפשי**, וא"ת הא שופר מורה על שמחה, לזה אמר **תרועת מלחמה**, ר"ל שהיה ג"כ תרועה בשופר וזהו הנראה על מלחמה, כי **שבר על שבר וגו'** והבן. אבל לפי הכתיב שמעתי קשה.

אמנם לפי דברינו הנ"ל נמי שפיה, דכבבר נזכר לעיל ע"י השופר ויחרדו העם לעשות תשובה ואתער קלא דרחמי כנ"ל, וע"ז עיקר השופר להזהיר העם בתשובה כדאיתא בטור או"ח סי' תקפ"א, ומביא ראייה מקרא (עמוס ג' ו') אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ע"ש. והנה בספר צרור החיים (י) הביא בשם שוחר טוב (י) על פסוק (תהלים ל"ח ד') אין שלום בעצמי מפני חטאתי, ר"ל בעצמי אין שלום רק מחלוקת ביני ובין הנשמה שביקשה לצאת ממנו, וזה מפני חטאתי ע"ש. מכלל דבריו שמענו מחמת העונות אין שלום לאדם בעצמותיו בינו ובין הנשמה. וזהו שצווה ירמיה **מעיי מעיי אוחילה קירות לבי הומה לי**, ר"ל מאד חלחלה ופלצות נפלה עלי, **כי קול שופר שמעתי**, ר"ל כבר שמעתי קול שופר, ומן הראוי היה לשוב אל ה' ותהי שלום בינם לנשמה, כי השופר מעורר לב האדם לשוב כנ"ל, ואעפ"כ **נפשי תרועת מלחמה**, ר"ל עדיין נפשי זהו הנשמה, יש לה תרועת מלחמה עם הגוף ובקשה לצאת ממנו, כי קול פחדים מקול שופר לא נכנס באזניו כלל, וע"ז יש חלחלה ורתת גדול, אשר בוודאי עבור זה **שבר על שבר וגו'**, כי אם לא בשעת העברת השופר מתעוררים בתשובה, אז ח"ו שטן ופגע רע כנ"ל באריכות והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, בעת שמוע קול שופר, יתעורר כל לבב אנוש וזכור יזכור כי מעשיו נכתבים בספר, וישוב אל ה' ועונותיו יכופה, וברית שלומו בינו לבין הנשמה לא תופר.

ואטה למשל אזני, לשיירא שהלכו במדבר זה ימים רבים, והנה תועים בדרך ולא ידעו מבוא הדרך למחוז חפצם, והנה מאד היה מורה עלה על ראשם מפני החיות דובים ואריות וכדומה המצויים במדבר, ויחדיו לא היו במקום אחד, כי היו מתפזרים כל אחד ואחד למצוא מקום מבוא הדרך למחוז חפצם, וגם לבקש דבר מה להחיות את נפשם, כי כבר כלה ואפם הכל מטתם מה שלקחו מביתם, ומחמת זה נפלה עליהם אימה וחרדה גדולה אולי יבואו החיות עליהם, ואם היו ביחד במקום אחד היו כולם הולכים נגדם בכלי זיין שלהם כי רבים היו, אבל עבור שלא הי' יחד במקום אחד לכן היו מתיראים מאד. והנה עוצו עצה שיעמדו שומה, ומיד שיראה מרחוק גדודי חיות יתקע בקרן, ואז ידעו כי צריכין להתאסף יחד בכלי זיין שלהם להלחם נגד החיות. והנה כאשר עמד השומר וראה גדודי חיות מרחוק באין, מיד היה תוקע בקרן, והנה במשך קרן היוכל, קצתם מהם כשמעם שריקת הקרן מיד התעוררו לחזור אחר כלי זיין שלהם ובאים והתאספו יחד, וכראות החיות גדודי צבא עם מגן ותריס בידיהם ברחו, אבל קצתם עדיין לא נטר לבם לקול הקרן, רק אחר יום או יומיים התעוררו לחזור אחר כלי זיין שלהם ולחמו נגד החיות וג"כ נצלו מהם. אמנם עוד קצתם היו אשר שכחו כלל על מה ועל מה יתקע בשופר, ולא שמו לב כלל לקול הקרן, ופתאום באו החיות עליהם, ונפלה אימה גדולה עליהם, כי לא היה פנאי להם לחזור אחר כלי זיין שלהם, והיו צועקים בקול מה והיה ביניהם כחם אחד, ואמר להם שמעו לי ותחי נפשכים, מהרו ונסו אל אחד הבורות באר המים, והחיות אינם רגילין לשוט במים כמו אנחנו בני אדם, ובזה אנו נצולים, והנה עצתו אמונה נכנס באזניהם ועשו כן ונצולו מן החיות.

ככה אנחנו בני ישראל הם השיירא חבירים כל ישראל, ובעו"ה אנו תועים במדבר זה זמן כביר, והוא הגלות המר הזה שדומה למדבר כדכתיב (הושע ב' ט"ו) ואותי שכחה נאום ה' והולכתיה המדבר, ופירש"י הגלות דומה למדבר ע"ש, והנה לא ידענו מתי קץ הפלאות לבוא למחוז חפצנו אל מקום מקדשינו כמקדם, והנה בעו"ה בגלות המר הזה אנחנו תחת שליטת החיצונים וקליפות כנודע עיין בשערי אורה (שער השני), והם החיות דנקראים דובים וכלבים ואריות עיין בראשית חכמה כמה פעמים מזה. והנה בבוא יומא דראש השנה יומא דדינא, אז באים החיות הם הס"ם וכת דיליה לקטרע עלינו ולכלותינו, על כן תקנו הראשונים עוד בחודש אלול יעמדו שומר ע"ז, ויתקע כל יום ויום בשופר, למען ידעו לזרז ולחזור אחר כלי זיין שלהם נגד החיות, והם תורה ותפלה כדכתיב (בראשית מ"ח, כ"ב) בחרבי ובקשתי כפירש"י, וחרב הוא התורה כנודע מרז"ל (ב"ר כ"א, ט'). והנה בימים הראשונים היו בינינו חסידים ואנשי מעשה, מיד בתחלת אלול בשמעם קול השופר, וידעו שזה בא להחריד העם ולהזהיר בתשובה, מיד התאזרו לעשות חיל, קצתם התענו משבת לשבת, קצתם הי' מרבים תחינות ובקשות כל יום ממש בבית הכנסת כל ימי אלול, קצתם היו יושבים ועוסקים בתורה לילות וימים, ואף שהיו בהן קצתם שלא עשו כל זה מיד בתחלת אלול, עכ"פ כשמע קול שופר יום יום שם לבו לקול שופר, ונכנס מורה

על ראשו ושיפר את עצמו תוך אלול או קודם, עכ"פ קודם זמן ביאת החיות המקטריגים הנ"ל כבר היה כל אחד כלי זיין בידו ביומא דראש השנה, והן מצות ומעשים טובים שעשה בכל החדש או חצי חדש, ובוזה היו מבריחים החיות ולא קטרגו. אבל כעת בעו"ה כולם נעשים כחרשים לא שמעו קול שופה, וכעורים לא הביטו לראות, מי ישגיח בכל חדש אלול על קול שופה, ובעיניהם כחוכא אטלולא בעו"ה, וכל איש הולך אחר שרירות לבו הרע. והנה מחמת זה באמת בעו"ה בבוא יומא דראש השנה יומא דדינא, באים החיות וטורפים מקצתם נפשות, ומקצתם שפעתם, כי בעו"ה השפע נתמעט מישראל בכל יום ויום וניתן לשרים החיצונים כנודע. והנה מה נעשה כעת שלא שמנו לבם אל קול שופר כל ימי אלול, ועתה כבר העת בא אשר החיות ומקטריגים מקיפים אותנו לתבוע דינא ולמסור ח"ו בידיהם, כנ"ל בזוהר ואשתכח מקטרגא בעלמא בגין דינתנן חייבין בידיהו כנ"ל, אין לנו תקומה רק לנוס אל בארות ובריכות המים, והם הדמועות, כי כל שערים ננעלו חוץ משערי דמועות, ועל דבר זה יברחו החיות ולא ישלטו בנו, כי עיקרם הדמועות ביומין אילין, כמו שהארכתי כבר לעיל חדר א' וחדר ב' בשם הזוהר.

ואמרת זהו הרמז במתני' (ר"ה ט"ז): ובחג נידונין על המים. והיינו עפ"י מה דאיתא במדרש (ויק"ר ל"ז) ולקחתם לכם ביום ראשון (ויקרא כ"ג מ'), ראשון לחשבון עונות, כי בערב ראש השנה נמחל שליש, ועשרת ימי תשובה שליש, וביום כפורים הכל, ע"ש הובא בטור תקפ"א, והנה מתי נמחל כל הנ"ל, אם אנו מתעוררין בבכי ותחנונים לפני המקום, כי כל שערי תפלה ננעלו חוץ משערי דמועות כדאיתא ברז"ל פ' אין עומדין (ברכות ל"ב), א"כ מומילא מי שהיה בוכה ומתחנן בימים האלה שפיר הוא ראשון לחשבון עונות, אבל מי שלא היה בוכה ומתחנן בימים האלה, לאו ראשון לחשבון עונות אצלו, כי עדיין עונות ראשונים קיימין אצלו, וא"כ זהו ובחג נידונין על המים, ר"ל אם באו מים עד נפש שהיה בוכה ומתחנן עד הנה על נפשו והתחרט על עונותיו, אז הוא החג ראשון לחשבון עונות, אבל ח"ו אם לא עשה כן אז לאו ראשון הוא כנ"ל והבן.

ובדברינו הנ"ל י"ל ג"כ זהו כוונת הפסוק (בישעי' נ"ח א') קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך הגד לעמי פשעם וגו', ויש לדקדק למה אמר דווקא כשופר הרם קולך. אבל לפי דברינו הנ"ל דשופר פעמים מורה על השמחה ופעמים על ההיפך ח"ו כנ"ל, והנה כמו כן כלל גדול הוא אצל המוכיח הבא להוכיח, אינו רשאי לישא פנים להם ולומר להם הטבה אם יטיבו דרכיהם, וההיפך אם אינן מטיבין דרכיהם, וכדכתיב (ישעי' א' י"ט) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תנאמו ומריתם וגו'. וזהו אומרו כשופר הרם קולך הגד לעמי פשעם, ר"ל כמו שהשופר מורה לרעה ולטובה כנ"ל, כמו כן תגד לעמי פשעם, שאם תאבו ושמעתם הרי הטבה, וח"ו להיפך יתהפך כנ"ל והבן.

או י"ל כך לדברינו הנ"ל בדברי הזוהר ע"י קלא דשופר דלתתא אתער קלא דשופר דלעילא ואתער רחמי, והנה אקדים מסורה אחת, ג' ונשמע, **נעשה ונשמע** (שמות כ"ד ז'), **ונשמע קולו בבואו אל הקודש** (שמות כ"ח ל"ה), **ונשמע פתגם המלך** (אסתר א' כ'). וכתב השל"ה (מס' יומא דרך החיים אות ר"כ) ע"ז עפ"י האמור בזוהר (עיין ח"א רכ"ד. וגם בח"ג דף קכ"ו). החרשים שמעו והעורים הביטו (ישעיה מ"ב י"ח), החרשים דלא פקחו אודנייהו למשמע בפקודא דמרי, ווי לבר נש דלא שמעי לפקודא דמארי, דהא בכל יומא כרוזא נפיק וקרי (משלי א' כ"ב) עד מתי פתיים תאהבון פתי שובו בנים וכו', וכן הוא במשנה פ"ב דאבות (מ"ב) אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה כו', (ופירש דהכי קאמה, אוי להם לבריות, אותן צרות וגזירות רעות הבאים על הבריות ואומרים אוי ויי, דין גרמא מעלבונה של תורה). עכ"פ הרי בקומו למשפט עם יצורי עולמו, הלא נפש החוטאת תאמר מי שמע כזאת ומי ראה כאלו, מעולם לא יצא דבר מלמעלה אשר באזני שמעתי, ואחר דבאמת הקולות יחדלון מלבוא באזני אנשים, מה יתרון והכשר בהם. אמנם כן הענין דכמו שיש להגוף רמ"ח אברים ושס"ה גידין כן יש להנשמה, ואף שבהגוף אין בה חוש השמע שלו לשמוע קול הבא מלמעלה, כמו שאין רשות לעין שלו לראות מה שלמעלה, ומקרא מלא (שמות ל"ג, כ') כי לא יראני האדם וחי, מצד חומר הכרוך בעקבה, הוא הדין שאינו יכול לשמוע, ומ"מ כשהנשמה הולכת למעלה היא שומעת קול אלה הדברים דברי הכרזות הללו ההולכים לקבל טהרת נפש, ובבוקר היא שבה אל מושבה לתוך הגוף היא מתעורר לבו של אדם אל התשובה, ובעבור זה לפעמים נכנס רוח קדושה והרהורי תשובה וחרטות בלב האדם פתאום, מחמת כי הנפש החוטאת בשמעה קול אלה הזאת היא מלאה חרטה, והתעורר החומר בעיון שכלו בלבו וראשו כי שם ביתה, וכל זאת אם חוש השמע שלם בנשמתו הקדושה, אבל אם ניטל חוש השמע מן הנשמה, אף היא אינה שומעת כלום, וזה בא ע"י הפגם שאדם פוגם באזני הגוף, וממאס לשמוע דברי קדושה ודברי תורה בבית הכנסת ובבית המדרש, ומואס לשמוע בקול מוכיחו ומאטים אזנו, אף אזני הנפש נפגמים ע"י זה, שבאותו אבר הגוף אשר הוא פוגם הוא עושה ג"כ פגם באותו אבר בהנשמה, ומשום הכי אינו שומעת קול של מעלה כלל. והן הן דברי הזוהר, החרשים שמעו דלא פקחו אודנייהו לשמוע בקול מוכיח שאומר פיקודי דמארי, ולבעבור זאת זה וזה גורם שגם הנשמה אוטם אזנה ואינה שומעת, וכי תימא מאי איכפת בשמעותה או העדרה, לזה אמר דהא כל יומא כרוזא נפיק, ואי הוי שומע באוזן שבגוף גם הנשמה היתה שומעת. וזה פירוש המסורה, **נעשה ונשמע**, שעיקר עשיית המצוה ע"י שמיעת מוסר, **ונשמע קולו בבואו אל הקודש**, דהוא בית הכנסת, אז תהיה שומע באזני הגוף לקול של מוכיח, ואז **ונשמע פתגם המלך** ג"כ דהוא קול של מעלה ודפח"ח, (כן הוא דברי של"ה, הובא בספר חוות יאיר של הגאון המפורסם אור חדש באור החיים דף ח').

מכלל דבריו שמענו, ע"י שמיעת מוסר גרם להתעורר קול של מעלה שתשמע הנשמה כנ"ל, וא"כ דמי קול של מוכיח לשופר, שג"כ מתעורר קלא לעילא כנ"ל בזה. וזהו **כשופר הרם קולך הגד לעמי פשעם**, ר"ל קולך תרים כשופר ע"י שתגד לעמי פשעם, ואז אם ישמעו אליך תתעורר קלא דלמעלה אשר בא אל הנשמה, כמו שהשופר אתער קלא לעילא והבן.

ובזה אמרתי פירוש בפסוק (במושלי ח' ל"ב ל"ג) ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו, שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו, ופירש"י ועתה בנים שמעו לי ואל תפרעו ואל תבטלו מוסרי. ויש לדקדק כיון דהתורה מכרזת דברי מוסר כדכתיב מקודם (משלי ח', א') הלא חכמה תקרא וגו' קחו מוסרי וגו', ומסיימת ועתה בנים שמעו לי וגו', וא"כ הוי למכתב מיד שמעו לי מוסר ואל תפרעו ואשרי דרכי ישמורו, ולמה אמר מקודם ואשרי דרכי וגו' והדר שמעו מוסר וגו', ותרתי שמעו למה לי. אבל לדברינו הנ"ל שפיר אומרת ועתה בנים שמעו לי, היינו דברי מוסר הנ"ל, ואז אשרי דרכי ישמורו, אבל לפעמים היא תקרא ולא נשמע כנ"ל, כי הנשמה אזנה שומעת, וממילא לא בא קול מעורר אל הגוף, לזה אומרת שמעו מוסר מן המוכיח למטה, וחכמו ואל תפרעו, ומכאן זה תזכו לשמוע קולה למעלה כנ"ל והבן.

נחזור לענייננו דבשעת התקיעות ראוי להתעורר בתיובתא קמי מארי דעלמא, כי על זה נקרא יום תרועה, שעל ידו תרוע כל לב, בזכרו היום הרת עולם יעמוד במשפט כל יצורי עולמים, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ומביט אל כל חלקי מעשיהם, לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, אשר ע"י זה וודאי החי יתן אל לבו לשוב אל ה' וירחמנו, ויקבל הכנעת לבו הנכנע ע"י התרועה, כמ"ש הכלי חמדה (לר"ש לניאדו, פראג, ש"ע) בפ' וירא (דרוש ד' דף כ"ה). לזה נקרא יום תרועה ולא יום תקיעה, כי התרועה היא עקרית שעל ידו תרוע כל לב וכל חטא ואשמה להדיחם מעליו, ולהיות השכחה מצוי באדם, לזה הזכיר אותו ואמר בפ' אמור (ויקרא כ"ג, כ"ד) זכרון תרועה יהיה לכם, ר"ל שלא תשכחו אבל תהיו נגד עינכם תמיד ואפילו שעברה התרועה, כדכתיב (ישעי' י"ח, ג') כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו, שראוי לדקדק תיבת כנשוא וכתקוע בכ"ף, וראוי שיהיה בנשוא ובתקוע בבי"ת. אבל כיון אל מה שאמרנו שהשלם ראוי שישאר רושם התרועה תקוע בלבבו וזכרהו תמיד, בשיעור שתמיד ישמיע לאזניו כאלו נתקע בשופר, ובעיניו יתדמה כאלו רואה תמיד נשוא נס. זה שאמר יושבי תבל העוסקים ביישוב התבל, וכן השוכני ארץ הם החסידים, על דרך (תהלים ל"ז, ג') שכן ארץ ורעה אמונה, ראוי לכם להיות נראה בעיניכם, כנשוא נס הרים וכתקוע שופר תשמעו, לחדד ולשוב, כי כן יאתה ליושבי תבל ושוכני ארץ להשאיר רושם הענינים בלבם תקוע כאלו זכרון תרועה יהיה לכם תמיד נגד עיניים כו', עכ"ל הכלי חמדה ע"ש שמארץ עוד.

ואמרתי זהו דברי המסורה, ג' זכרון, **זכרון תרועה** (ויקרא כ"ג כ"ג), **אין זכרון לראשונים** (קהלת א' י"א), **כי אין זכרון לחכם עם הכסיל** (שם ב' ט"ז). ובדברינו הנ"ל הדעיך שיהיה תמיד זכרון תרועה לפניו, וכאלו ישמע תמיד קול שופר, ואז תמיד יחדד לבם מאימת

הדין ולא ישוב עוד לכסלה, אבל לא כמו שבעו"ה המון עם עושין, כי בראש השנה ועשרת ימי תשובה בימים האלה יושבים בצום ובבכי ומתפללים באפר וכהנה דברים טובים, וכאשר יעברו הימים האלה הנה הם חוזרים לסורם למקומם הראשון במעשיהם מקולקלים, וכאלו הותרה הרצועה ח"ו לעשות עברות רבות המעבירין לאדם על דעתו ועל דעת קונו ח"ו, אבל באמת כן דרך רשעים אשר בחשיכה יתהלכו, ולא שמו על לבם התרועה אשר שמעו בראש השנה, אשר היה מן ראוי לזכור בו תמיד ולהיות חרדים בדבר ה' כנ"ל (ועיין לעיל בחדר א' מזה). וזהו אומרו **זכרון תרועה**, ר"ל אם יש זכרון לתרועה ששמע בראש השנה כנ"ל בכלי חמדה, אז **אין זכרון לראשונים**, ר"ל מה שעשו בימים ראשונים שוב אין זכרון להם, כי לא ישובו עוד לכסלה, באשר שתמיד זכירת התרועה לפניהם, ונשאר רושם התרועה תקוע בלבבם, אשר על ידו תרוע כל לב כנ"ל, ונתן טעם לזה באומרו **אין זכרון לחכם עם הכסיל**, ר"ל לחכם שהוא היצר טוב אין זכרון עם הכסיל שהוא יצר הרע כנודע, ר"ל בזה שמזכיר תמיד בתרועה דהוא עצת יצר הטוב כדי להכניע לבבו לפני ה' יתברך, אז ממילא שוב אין זכרון לעצת יצר הרע לשמוע לו ולשוב לעבירות הראשונות כנ"ל והבן.

כלל הדבר עיקר בעת התקיעות לשוב אל ה' ב"ה, כי עיקר תליא בישראל כנ"ל בזה, וכן איתא עוד בזהר פ' בהעלותך קמ"ט ע"ב וז"ל, ותנח התיבה בחודש השביעי (בראשית ח' ד'), בחודש השביעי וודאי דאיהו דינא דעלמא, על הרי אררט, אילין סמכי כורסייא מאריהון דדינין מאריהון דיבבא ויללא, וכולהון שכיחי קמי קב"ה בההוא יומא, וכמה מארי תריסין אתערו בההוא יומא, וכולהון קיימי תחות האי כורסייא דינא דעלמא, וישראל מצלאן צלותא בההוא יומא ובעין ומתחננן קמיה ותוקעין בשופר, וקב"ה חס עלייהו ומוהפך דינא לרחמי עכ"ל, הרי מכלל דבריו ג"כ שמענו דעיקר תליא בישראל לאתער קלא דרחמי ע"י השופר וכנ"ל.

ובזה נבוא לבאר מדרש ילקוט הנצב פתח שער חדר הלזה, אשר כולו מקשה, ואין לו המשך כלל ראשיתו לאחריתו כאשר יראה הרואה. אבל לדברינו הנ"ל יבוא באורו על נכון, רק אקדים עוד שתי הקדמות, אחת מה דאיתא ביומא כ"ב ע"ב, רבי יונתן רמי כתיב (הושע ב', א') והיה מספר בני ישראל כחול הים, וכתיב (שם) אשר לא ימד ולא יספר, לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אז ליכא מספר, כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום אז והיה מספר ע"ש. מכלל דבריהם שמענו, בהיותם עושין רצונו של מקום אז ירבו ויעצמו במאד מאד בלי מספר.

ועוד אקדים מה שהבאתי כבר לעיל חדר ב' (לימי הסליחות) בשם המפורשים על פסוק (תהלים ס"ב י"ג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאדם כמעשיהו, עפ"י גמ' דקדושין (ל'): אלמלא עזרו לא היה יכול לו, וא"כ כל פעולת המצות צריכין עזר אלהי להשבית אויב ומקטרג, ולפ"ז לא היה צריך קב"ה לשלם שכר טוב לצדיק שכר שלם, רק מחציית שכר

הוא זה, לזה אמר **כי רב מחניהו אלו ישראל**, ר"ל אם ישראל הם רב, היינו חשובים ועושין רצונו של מקום, וגם אז הם במספר רב לא ימד ולא יספר כנ"ל, ואז שפיר מתער קלא של רחמים לעילא ע"י ההוא קלא דתתא כנ"ל בזוהר באריכות, אבל אם ח"ו אינן מתעוררין בתיובתא אז לא אתער קלא של רחמים כנ"ל בזוהר. וא"ת אי עושין רצונו של מקום הרי הדין נותן שיחשוב להם זכותיהם, ומאי צריכין לקלא של רחמים דווקא, דקאמר וה' נתן וגו' כנ"ל דזהו מדת הרחמים דווקא. לזה אמר **כי עצום עושה דברו, שמעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו**, כנ"ל בילקוט, ור"ל הקב"ה נותן להם כח לעמוד נגד המקטריגים ולהשבית אויב ומקטרג שיוכלו לעשות רצונו, כנ"ל בגמ' אלמלא עזרו לא היה יכול לו, ומשום הכי שפיר צריכין במדת הרחמים דווקא, כנ"ל במדרש רבה פ' דברים מי שיש לו בידו ורחמתי במדת הרחמים אני עושה עמו כנ"ל.

והנה אם עדיין לא זכו בראש השנה כדקא יאות, אז עדיין יש להם תקוה לשוב עד יום כיפורים, כי אז הגמר כנ"ל בזוהר פ' תצוה, וזהו אומרו **כי גדול יום ה' זה יום כפורים**, אבל אם גם עד יום כפורים לא שב ותיקן אשר קלקל כל השנה, אז **ונורא מאד ומי יכילנו, ששלשה ספרים נפתחים**, ר"ל שלשה ספרים נפתחים מצדיקים ובינונים ורשעים, ולרשעים אין תקומה, אבל לצדיקים ובינונים יש תקוה לשניהם עד יום כפורים כדאיתא במס' ר"ה פ"ק (ט"ז). ע"ש מאמר שלשה ספרים נפתחים בינונים תלויים ועומדים עד יום כפורים, לא זכו נכתבים למיתה, ועל כן ממילא שפיר נורא מאד כי יכילנו אם לא ישוב ח"ו ביום כפורים, כי אחר זה שוב אין לו תקנה כנ"ל בגמ' והבן.

על כן אחינו בני ישראל התאזרו בתיובתא בימים הללו, וחדשו ושפרו מעשיכם, והתוודו על רוע מעלליכם, ובואו בתפלה ובכי לפני ה' אלהיכם, ויהיו לרצון אמרי פיכם, וימולא משאלותיכם, במהרה בימינו אמן.

כמו שתיים שעשאו מלאכה, כי בלתי עזרתו יתברך היה קצרה ידו של עושי מצוה כנ"ל, ועם כל זה משלם שכר להעושה מצוה כאלו הוא עשאה לבדו בלי שום עזר, וכל זה הוא מצד החסד שהוא יתברך מרבה להטיב עמנו. והן הן דברי דוד ע"ה, ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשיהו, כלומר כאלו כל המצוה היתה מעשיהו לבדו בלתי שום עזר והבן ע"ש. מכלל דברינו שמענו, אף למי שעושה צדקת ה' ומצותיו, צריך לרחמים וחסד מה' ב"ה להחשיב זכותיו לבדו ולהשיב הטוב לו בעבורם, עבור כי קצרה ידו מלעשות לולי ה' עזרתו לו בכל פעולת המצות כנ"ל. ובזה הבנתי המדרש רבה דברים (ואתחנן ב' א') וז"ל אמר הקב"ה למשה מי שיש לו בידו ורחמתי במדת רחמים אני עושה עמו, ומי שאין לו בידו וחנותי במתנת חנם אני עושה עמו עכ"ל, ולכאורה למה צריך לרחמים מי שיש לו בידו, אבל לפי הנ"ל ניחא, כדי להחשיב זכיות לו לבדו כאלו עשאה בלתי עזר אלהי נכ"ל והבן.

ובאלה הדברים מבוארים דברי ילקוט הנ"ל היטב, וזהו כוונתו, **וה' נתן קולו לפני חילו בראש השנה**, ר"ל מדת הרחמים וזהו וה' כנודע, נותן קולו לפני חילו, היינו לפני מארי דינא ומארי דיבבא ויללא דשכיחי קמיה למתבע לדינא, ומארי תריסין דאתערו בההוא יומא כנ"ל בזוהר בהעלותך, לפניהם מדת הרחמים נותן קולו של הרחמים מלעילא לערבב השטן ומקטריגים כנ"ל בזוהר, וכן איתא עוד שם פ' אמור (דף צ"ה:) ברע"י מהימנא וז"ל יומא דראש השנה איהו יומא דדינא מלכא יתיב בכורסיי דדינא סנטירא קאתיא וחפי פתחא דמלכא ותבע דינא, ואע"ג דקב"ה רחים ליה דינא כדכתיב (ישעי' ס"א ח') כי אני ה' אוהב משפט, נצח רחמוהי דבנוי לרחימו דדינא, ובשעתא דסנטירא קם למוטען מלין עליהו, פקיד למתקע בשופר בגין לאתער רחמי מתתא לעילא, בההוא שופר סלקא ההוא קלא כלילא באשא ורוחא ומיא ואתעביד מנייהו קלא חדא ואתרעי קלא אחרא לעילא, כד ההוא קלא אתער מעילא ומתתא, כדן כל טענות דקטעין ההוא מקטרגי מתערבבי עכ"ל, הרי מכלל דבריו נמי שמענו באתער קלא דלעילא אתערבב טענת המקטריגים. וזהו שאמר מדרש ילקוט הנ"ל, וה' נתן קולו לפני חילו בראש השנה, היינו קלא דלעילא של רחמים נותן לפני חילו, מארי דדינן ומארי דיבבא ומארי תריסין כנ"ל. ואימתי

דרשה לימים נוראים

איתא במדרש (הובא בעיר דוד בית מרדכי חדר ג' ס' תקמ"א) **בשעת עקידה אמר אברהם, רבונו של עולם תן לבני עשרת ימי תשובה, עכ"ל.**

ראשית חכמה יראת ה', אשר על כן מן הראוי ונכון להציג פה עמדי דברי כבושין הנוגעים אל ימים האלה, יומין דחושבנין לבקר בפנקסו של כל אדם, ומי יתן משפטינו לאור יצא, וכמ"ש היד יוסף (דרוש ליום ב' דר"ה) משום הכי אמר הפייט (מוסף לר"ה) היום הרת עולם, לשון הרה, ר"ל כמו אשה הרה שאינה יודעה מה תלד, כן היום הזה כל העולם תלויין ועומדים, ואינם יודעים מה תהא משפטם וגזר דינם. על כן וודאי אשרי איש ירא ה', אשר חשבון נפשו חרותה על לבו ביומין אילין, ולילך לדרוש אל ה' אל שוכן שמים, ערב ובוקר וצהרים, בתאניה, ואניה, הולך וזעקה, בבכי ואנקה, עד יחון ה' צבאות אותו, ויתן מרגוע לנפשו, ולבלתי היות עוד נמשך, אחר יצה"ר החושך והמחשיך, ולעשות סיבובים להנצל משכן הרע הזה, כמו שמצינו בגמ' (סוכה נ"ב:) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, וצריך לעסוק בתורה בשלימות, כי רב הוא מעלת התורה, וכל היבחר בה קדוש יאמר לו, כי אין הקב"ה דר בעולמו אלא בארבע אמות של הלכה, כדאיתא בגמ' (ברכות ח') אוהב ה' את שערי ציון מכל משכנות יעקב (תהלים פ"ב ב'), אילו שערים המצויינים בהלכה ע"ש. וכן איתא במדרש רבה פ' תרומה (ל"ג א') ויקחו לי תרומה, יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורת, כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה, וביקש לילך אל ארצו וליטול אשתו, א"ל בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה אינה יכול, לומר לך אל תיטלה אינה יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון עשה לי שאדור בתוכו אצליכם כי אני אוכל להניח את בתי, כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה, לפרוש ממנה אינה יכול, לומר לכם אל תטלוה אינה יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש וגו' עכ"ל.

ובזה יובן מאמר תנא דבי אליהו (פ"ז) בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה עכ"ל, ורבים נתקשו ביה האיך תליא זה בזה, ולפי הנ"ל לק"מ בפשיטות, דכיון שאמרו נעשה ונשמע ורצו לקבל התורה, מממילא אמר הקב"ה מיד ויקחו לי תרומה לנדבת המשכן שידור הקב"ה בתוכו, כי אי אפשר לפרוש ממנה כנ"ל במדרש וק"ל. וזה שאמר המשורר (תהלים קי"ט, קל"ה) פניך האר בעבדיך ולמדיני חוקיך, ר"ל פניך האר בעבדיך היינו השכינה האר בעבדיך, וא"ת באיזהו זכות, לזה אמר ולמדיני חוקיך, וממילא גם השכינה תהיה עמי כי קשה לפרוש מהתורה כנ"ל וק"ל.

ועפ"ז אפשר הרמז במה שאמרו רז"ל (סוטה מ"ז) ג' חינוות הם, חן אשה על בעלה, חן מקום על יושביה, חן מקח על מקחו עכ"ל, דהנה זה ידוע דהתורה נקראת אשה ע"ד (ברכות נ"ז) מורשה, מאורסה, וא"כ ממילא אנו ישראל קרואים בעלה, וזהו הרמז במאמר הנ"ל **חן אשה על בעלה**, ר"ל אם חן של תורה הנקראת אשה הוא על בעלה, דהיינו על ישראל שהם מחבבין אותה והיא נושאת חן בעיניהם, **חן מקום על יושביו**, ר"ל אז חן של מקום דהוא הקב"ה שנקרא מקומו של עולם כנודע (ב"ר ס"ח ט'), הוא על יושביו היושבים בצילו, שהקב"ה תמיד עמה ומראה להם חן, והא ראיה **חן מקח על מקחו**, ר"ל בשעה שהיה מקח של תורה כנ"ל היה כביכול ג"כ מקח עמה, וזהו חן מקח על מקחו, כי הקב"ה נקרא חן כדדרשינן רז"ל (עין ריקנטי בראשית ל"ב ו') הוצק חן בשפתותיך (תהלים מ"ה ג') דקאי על השכינה ע"ש. וא"כ מזה שהיה מקח על מקחו, הוא ראיה שאם התורה חביבה בישראל אז הן חביבין אצל הקב"ה, והוא תמיד עמם ונותן להם חן כמובן וק"ל.

ובזה יבואר ג"כ מדרש אחד (שוח"ט תהלים ל"ט, הובא בבית מועד חדר א' לחג הפסח בשם ספר ראשית ביכורים) לא נתנה תורה לישראל רק שלא ידברו לשון הרע עכ"ל, והוא תמוה. אמנם עפ"י הנ"ל ניחא דאיתא בגמ' (ערכין ט"ו) אמר הקב"ה למספרי לשון הרע אני והוא אין יכולין לדור בעולם ע"ש, וא"כ ממילא אם היו ישראל מספרים לשון הרע הלא לא היה יכול הקב"ה לדור עמם, וממילא לא היה יכול ליתן להם את התורה כיון שקשה לו לפרוש ממנה כנ"ל, אבל אי שלא ידברו לשון הרע שפיר נתן להם התורה, וכביכול נמכר עמה כנ"ל במדרש. וזהו שאמר לא ניתנה תורה רק שלא ידברו לשון הרע כנ"ל, והבנהו וק"ל.

ואפשר שזהו ג"כ מה שאמרו חז"ל (פסחים ס"ה) כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת, ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת, והיינו מטעם הנ"ל כי ה' שוכן את דכא (ישעי' נ"ז ט"ו), אבל תועבת ה' כל גבה לב (משלי ט"ז ה'), וא"כ אין השכינה שורה אצלו, וממילא התורה נשתכחת ממנו. וזהו דברי רז"ל הנ"ל כל המתיהר חכמתו מסתלקת, כיון שאין השכינה יוכל לשרות אצלו נלקח ממנו התורה, כי אינו יכול לפרוש מהתורה, וא"כ ממילא חכמתו מסתלקת כמובן וק"ל.

ובזה יובן ג"כ מה שאמרו רז"ל בגמ' (תענית ז'): **אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע** שנאמר (משלי כ"ה כ"ג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר עכ"ל. וי"ל עפ"י הנ"ל, רק אקדים עוד מה דאיתא במס' תענית (ב:) שלשה מפתחות שלא נמסרו ביד שליח, ואחד מהם הוא מפתח של גשמים ע"ש. וכתב הפרשת דרכים (דרוש כ"א) הא באמת אמרין בגמ' (תענית י') הנתן מטר על ארץ (איוב ה' ב') בארץ ישראל, ושולח מים על פני חוצות בחוץ לארץ, וא"כ הא חזינן שהקב"ה שולח גשמים ע"י שליח בחוץ לארץ, ותירץ שם הפרשת דרכים הנ"ל הא דאמרין הקב"ה אינו מוסר המפתח, היינו מאוצר הטוב דשם יש ריבוי גשמים ושפע רבה, וזהו דווקא ע"י הקב"ה כדכתיב (דברים כ"ח, י"ב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, משא"כ בחוץ לארץ ששולח ע"י שליח אינו מאוצר הטוב עכ"ל, ע"ש בפרשת דרכים היטב בדרך ה' באריכות.

ולכאורה יש להבין, הא חזינן שלפעמים גם בחוץ לארץ יש ריבוי גשמים ושפע רבה, וגם היא גופא טעמא בעי אמאי דווקא בארץ ישראל הקב"ה נותן בכבודו ובעצמו הגשמים מאוצר הטוב ולא בחוץ לארץ כנ"ל. אמנם י"ל לפי פשוטו, בארץ ישראל כיון דהקב"ה שוכן בה דכתיב (דברים י"א, י"ב) ארץ אשר עיני ה' דורש בה תמיד, משום הכי שם דווקא באו הגשמים מאוצר הטוב ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, משא"כ בחוץ לארץ דאין השכינה שם, כמו שפירשו המפורשים (כ"י יקר בראשית ד' ט"ו) שמטעם זה אמרין בגמ' (כתובות ק"י:) כל מי שדר בחוץ לארץ כמי שאין לו אלהי ע"ש, א"כ משום הכי איננו באו הגשמים מאוצר הטוב רק ע"י שליח כנ"ל. אך ורק אם יש תורה במקום הזה, א"כ גם השכינה שורה התם כנ"ל כי קשה לפרוש ממנה, ממילא גם בחוץ לארץ יש ריבוי גשמים ושפע רבה מאוצר הטוב כמובן, וא"כ ממילא אם לא עסקו בתורה ממילא נעצרו גשמים מאוצר הטוב כמובן.

וזהו דברי רז"ל (תענית ז'): **אין הגשמים נעצרין רק בשביל ביטול ת"ת** שנאמר (קהלת י' י"ח) בעצלתיים ימך המקרה, בעצלתיים שלא עסקו בתורה ימך המקרה, ואין מקרה אלא גשמים שנאמר (תהלים ק"ד, ג') המקרה במים עליותיו עכ"ל, והיינו לפי הנ"ל כיון שאין השכינה שורה במקום הזה כנ"ל, וא"כ לא בא מאוצר הטוב, וממילא יש מניעת ריבוי גשמים ושפע רבה כנ"ל וק"ל.

וזהו ג"כ דברי רז"ל הנ"ל **אין הגשמים נעצרין רק בשביל מספרי לשון הרע**, היינו משום שהקב"ה אמר למספר לשון הרע אין אני והוא יכולין לדור בעולם כנ"ל, ממילא ג"כ נעצרו הגשמים מאוצר הטוב.

וגם במקום מספרי לשון הרע וודאי אין תורה, כי אמרין בגמ' (ערכין ט"ו:) מאי תקנתיה של לשון הרע יעסוק בתורה וא"כ מכל שכן אם כבר למד תורה מתחילה שלא בא לידי כך, ממילא במספרי לשון הרע יש ג"כ ביטול תורה, ומשום הכי נעצרו הגשמים כנ"ל, ותרווייהו חדא הם כנ"ל וק"ל.

ועפ"י דברינו הנ"ל בין תבין מה שאמרו רז"ל (ספרי פ' האזינו) כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר (דברים ל"ב ב') יערוף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה עכ"ל, ויש לדקדק אמאי נעשית לו סם המות, הא מ"מ עוסק בתורה. אבל י"ל עפ"י הנ"ל, רק אקדים עוד מה דאיתא באלשיך ז"ל על קרא (ויקרא כ"ו י"א) ונתתי משכני בתוכם, דהנשמה הוא חלק אלקי ממעל והיא חושקת תמיד לצאת מגוף העכור ולחזור למקומה הראשון להיות אצל הקב"ה, אך מחמת שהשכינה היא אצל אדם למדה ק"ו בעצמה, אם השכינה היא אצל אדם, דיו לעבד שיהא כרבו, ומכאן זה נשארה הנשמה אצל אדם, וזהו ונתתי משכני בתוכם וגו' ע"ש באריכות. והנה כבר הקדמנו למעלה שאין להקב"ה אלא בד' אמות של הלכה, וכל זה הוא מאן דמשתדל באורייתא לשמה, אבל מאן דאשתדל באורייתא שלא לשמה לאיזה פנייה, ולאו מחמת חביבותיה דתורה, ממילא השכינה מסתלקת ממנו, כי כל זה איננו שוה לו ללמוד שלא לשמה, וכיון שהשכינה נסתלקת ממנו, ממילא גם הנשמה ממהרת לצאת ממנו דהיינו מהגוף כמ"ש האלשיך הנ"ל, דהא נסתר ק"ו שלה כמובן. וזהו דברי רז"ל הנ"ל כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, כיון שהנשמה ממהרת לצאת מהגוף כנ"ל וכמובן וק"ל.

כלל הדבר גודל מעלת התורה שתמיד השכינה שורה אצלו, וכן איתא בזוהר (ח"א קט"ו:) א"ל ר' יהודה לר' יוסי פתח פומך ולעי באורייתא דהא שכינתא אישתכח גבך, דכל מאן דמילי דאורייתא לעאן שכינתא אתיא ומתחברא עכ"ל. אשר על כן ראוי לכל בר נש להשתדל באורייתא ולאתחברא שכינתא בהדיה, ובפרט ביומין אילין יומין דדינא וודאי ראוי לעשות תבלין ליצר הרע, וזהו ע"י התורה כנ"ל בגמ', וכן מצינו בזוהר (ח"א קנ"ב:) על פסוק (משלי כ"ד י') התרפית ביום צרה צר כחכה, וז"ל אי ארפי ידוי מאורייתא, ביום צרה צר כחכה, מאי צר כחכה, צר כח כ"ה, דהא איהו תדיר לימינא

ונטירו דיליה תדיר על בר נש כד אזיל באורחיה דאורייתא, וכדין דחי ליה לרע לבר דלא יקריב לגבי בר נש ולא יכיל לקטרגא ליה, וכד בר נשא איסטי מאורחי דאורייתא ואתרפי מיניה, כדין צר כח כ"ה, בגין דאיהי רע דאיהו לשמאלא שליט עלה דבר נש ודחי ליה להא כח לבר עד דדחיק ליה עת בעקו עכ"ל, א"כ חזינן דהיא שורש לעקור היצה"ר.

ואפשר זהו שאמר דוד ע"ה (תהלים קי"ט י"א) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, כמובן, דהיינו מחמת התורה ינצל מהיצר הרע כנ"ל. וזהו שאמר ג"כ (שם פסוק ט') במה יזכה נער את אורחו לשמור כדברך, ר"ל היצר טוב הנקרא נער ילד מסכן כנודע (קהלת ד' י"ג עיי"ש ברש"י), במה יזכה את אורחו נגד היצה"ר לנצח אותו, היינו לשמור כדברך כמובן.

כלל הדבר ראוי לכל בר נש לעסוק בתורה בשלימות, וממילא צריך להתרחק מלשון הרע ומגאוה, כי הנה שנה ה', וממילא לא יוכל לאתחברא שכינתא בהדיה, ואם תעשה כן אשריך וטוב לך, ותמצא תרופה לפניך בדין.

♦♦♦

זאת ועוד אחרת, תשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה כנודע, והנה באמת הכל אחד הוא, תשובה כמשמעו, והתפלה ג"כ נכלל בכלל תשובה, כי עיקר התפילה הוא להתפלל למחול על חטאיו והיינו תשובה, כמו שהאריך מזה בספר כלי חמדה בפ' נצבים (דף רנ"ה:) שכל אחד מישראל יתפלל אל ה' שישבם בתשובה שלימה לפניו, בעוזרו אותם על דבר כבוד שמו בבואם לטהר יסייע אותם ויגמור בעדם, ומשום הכי אמרינן בגמ' (ברכות ל"ב:) דגדול התפילה מהקרבת, והיינו כיון שהתפלה היא שפיכת נפשו של אדם כמו שנאמר (שמואל א' ט"ו) ואשפוך [את] נפשי כו', שפכי כמים לבך נכח פני ה' (איכה ב' י"ט), והוא דבר שבגופו ונפשו, וחביב הוא יותר מדבר שבממונו דהיינו קרבן שהוא שור או כבש או עז עכ"ל הכלי חמדה הנ"ל, הרי לך דבתשובה נכלל התפלה ג"כ כנ"ל. הצדקה ג"כ נכלל בתשובה, כאשר האריך מזה העיר גבורים בשער התשובה (סי' ו') שמה שאדם עושה תשובה על עונותיו וחטאיו נקרא צדקה וגמילת חסד, ע"ד (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסד, שהוא גומל חסד להאי נשמתא עלובתא בצום ובכי לשוב מחטאיו, ע"ש שהאריך בזה בעיר גבורים הנ"ל, הרי לפניך כי עיקר התשובה, כי כולם נכלל בתוכה כנ"ל. ובפרט ביומין אילין דרשו ה' בהמצאו (ישעי' נ"ה ו'), בשעה שמצוי אצליכם כדדרשינן בגמ' (ר"ה י"ח), וזהו ביומין אילין בעשי"ת, ועל כן מן הראוי לשוב בתשובה שלימה.

אבל בעו"ה כולו סג יחדיו נאלחו, כולם אורח עקלקלות ארחו, וממוכיחים שהקול נשמע, אין מקשיב וישמע, אין קשב ואין עונה, אין משגיח ואין פונה, וכולם נרדמים בתרדימת הזמן, והולכין בשרירות לבם הרוג צאן ושחט בקר ויתר החמדות הזמן, וכל חשוקיהם כסף, לצבור כעפר שאה, ולמלאות אמתחותיהם כסף כאשר יוכלון שאת, וכל ישעם וכל חפצם בקניני העוה"ז, ואין איש שם אל לב כי צל ימינו עלי ארץ, ולא האדם ידע את עתו, ומה תעשו ביום עברה, השלוחים יצאו משלחת מלאכי רעים וצרה, ופתאום יצא הגזירה, לבוא אל האדמה ארורה. וכל רגע ורגע איננו בטוח, כמ"ש האלשיך ז"ל בפירקי אבות (פ"ד מט"ז) התקן עצמך בפרוודור קודם שתכנס לטרקין, היינו שכל אדם יחשוב בדעתו כאילו כבר עומד בפרוודור כדי לכנוס מיד לטרקלין ע"ש, ואם האדם היה יודע עתו וקיצו, שפיר היה יכול לומר עוד חזון למועד אשוב, אבל באמת לא כן הוא.

ואפשר לומר זהו הרמז בגמ' (ברכות ה') אם פגע בך מנוול זה יזכור לו יום המיתה, ומדקדקין המפורשים מאי לו, הו"ל למימר יזכור יום המיתה. אבל י"ל עפ"י הנ"ל, דוודאי אם יזכור יום המיתה עדיין יש לדחות ולומר המתן ואז קודם המיתה תשוב אל ה', ומשום הכי אמר בזה יזכור לו יום המיתה בלשון בתמיה, ור"ל שיזכור בזה אם יום המיתה הוא לו, ובו תליא באם הוא רוצה, כדי שיוכל לומר אז אשוב, הא בכל שעה ורגע זמנו, והאדם לא ידע עתו כמובן, וא"כ ממילא צריך גם עתה תיכף ומיד לשוב וק"ל.

וגם אפשר לומר שזהו הרמז בקהלת (י' ח') טוב אחרית דבר מראשיתו, ר"ל שזה וודאי טוב אם האדם נותן אל לבו אחרית דבר, היינו יום המיתה, משעה שנולד, וזהו מראשיתו, והבנהו, וכמו שפירש הכלי חמדה () על פסוק (שם פסוק א') ויום המות מיום הוולדו ע"ש. ועל דרך זה נאמר ג"כ בקהלת (י' ד') אם רוח המושל תעלה עליך, ר"ל שיהיה לך ממשלה וגדולה, מ"מ מקומך אל תנח, ר"ל שתזכור תמיד מאין באת מטיפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר כו' כמובן וק"ל.

על כן אתה בן אדם, אם בעל נפש אתה, התנערי מעפרות החומר, ותכנס נדחי הנשמה העלובה, והשב את שבותה בעוד שעשועי הילדות והבחרות קיימין, והיא התשובה המובחרת, ואם כבר עברו ימי הבחרות והילדות מלוכלכים בחטא ובנגעים עוונם, עכ"פ אל תתיאש מלשוב לעת זקנתך, כי אף מי שלא שב בבחרותו, ונגע אלקים בלבו לשוב לעת זקנתו, הלא כל חטאיו אשר עשה לא יזכרו, וכל המאוחר קודם מותו תקיץ משנת תרדימת הזמן ותנחם על רעתך, כי אז ג"כ מקבל הקב"ה ברחמיו את תשובתו, כדאיתא בספרי מוסר (שע"ת לרבינו יונה שער א' אות ט', ועיין אלשיך פ' כי תצא עה"פ כי תצא מחנה [דברים כ"ג, י']) אשר לא כן הרשעים אשר הקשו ערפם ואטמו אזנם משמוע מצות ה' ותורתו ולא אבו לשמוע, ועד בור ינוס ומתים ברשעם. וכן איתא בזוהר (ח"ג י"ג:) וז"ל רבי יוסי פתח עד שיפוח היום ונסו הצללים וגו' (שה"ש ב' י"ז), עד שיפוח היום, עד שלא יפיח יומא דהאי עלמא, וייתי האי יומא תקיפא דיתבע לה מלכא דינא (לא תדכא עד שלא יפוח יומא) [לנפקא מהאי עלמא], ונסו הצללים, דא הוא רזא דחברייא דקא אמרי בשעתא דמטי זמניה דבר נש לנפקא מן עלמא צולמא דבר נש איתעביר מיניה, הה"ד עד שיפוח היום, עד דינשוף יומא לנפקא מהאי עלמא, ונסו הצללים, דאתעביר צולמא ויתב קמי מאריה עכ"ל.

♦♦♦

ובזה נראה לפרש המסורה ד' פעמים הלוך, **הלוך ושוב** (בראשית ח' ג'), **הלוך וחסר** (שם פסוק ה'), **הלוך ונסוע הנגבה** (שם י"ב ט'), **הלוך וגדל עד כי גדל מאוד** (שם כ"ו י"ג). נראה עפ"י הנ"ל, ואבאר יותר עם משל מפואר אשר הובא בבעל עקידה (שער ס"ז), משל לבני אדם ההולכים על הים מארץ ציה, עם רב החובל אשר באניה, והיה היום ויעמוד להם סערה, ורוח עליהם ממרום יערה, ויהמו שאון גליהם הולכות ורמות, יעלו שמים ירדו תהומות, ויחרדו האנשים ולבם נידף מקולות מים רבים אדירים, צחקו עליהם חבלים וצירים, כי קול תרועת הים עליהם עלה, וכל חכמתם תתבלע, ויראו המלחים הרשת אשר עליהם מזורה, ויצעקו זעקה גדולה ומרה, לאמור הושיעה אלקים כי באו עד נפש מים, ותעל שוועתם אל השמים, ויעתר להם ה' וימן להם בקעה מליאים עצים ושיחים, וציצים כתמר וסדה של תפוחים, ויצאו מן הספינה אל הבקעה לראות את יופיה, לשבוע ולאכול מפריה. והיו באותה ספינה חמש כיתות של בני אדם, הכת אחת לא אבו כלל לילך מן הספינה לטייל ולשחוק באותה בקעה הנאה, כי יאמרו לא נצא כי יראה, פן פתאום יבוא הרוח, וילך הספינה ותלך שוחה, ובשביל נחת רוח של שעה אנו נפסיד אומנתינו, גוייתנו ואדמתינו. והכת השנית ראו כי יש בה עץ טוב מאכל וכל מיני גפנים, חדשים גם ישנים, ויכלו לעומת הגינה, היתה לראש פינה, אמנם לא התמהמהו בה כי חרדו לנפשם פן פתאום תלך הספינה מאתנו, ולא נוכל אז להמלט, רני ופלט, ובאו מהר אל הספינה בלי יגע, אין שטן ואין פגע, ומצאו מקומם בספינה בריוח כבראשונה, איש על דגלו חונה. הכת ג' טעמו וראו כי טוב ומתוק פריה לחיכם כדגן מן הגורן, על כן התמהמהו שם ואמרו נמתין עד אשר יקומו את התורן, ונטייל תחלה ונראה בטובה, בנחת ושובה, והיה היום ויעמוד הרוח, וילך לשוח, וישקוט הים מזעפו, באות נפשו הרוח שאפו, ויקחו המלחים כל אחד כליו במערכת, אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת, וכרוז יוצא בחיל מי האיש החפץ חיים, והירא מארם נהריים, ישוב מהר בטרם ילך הספינה ואיננו, תחפשנו כמטמונים ולא תמצאנו, הירא את דבר ה' הניס מהר בראשו, ומילט הוא את נפשו, ומצאו מקומם בריוח קצת אמנם לא כמו הכיתות שלפניהם שהלכו בזמן האביב, כי ראשון ראשון חביב. הכת ד' אמרו עוד היום גדול לילך אל הספינה כי לא תלך מאתנו, ויתמהמו עד בוש, ויתצבו כמו לבוש, פתאום נתקה הספינה משפתו, ויחרדו האנשים איש אל רעהו ויאמרו מה זאת עשינו, פן תדבקני הרעה ומתנו, ורדפו מהר אחריהם, ושטו במים עד צוואריהם, עד הגיעם אל הספינה מחוז חפציהם, אמנם מצאו מקומם צר ובלחץ אשר ילינו שם. הכת ה' לא אבו לילך כלל מבית תענוגיהם, ויעזבו ארץ מגוריהם.

הא לך המשל המורה על האדם כהלכה, מערכה מול מערכה. הספינה שהולכת בים רמז לעולם הכליון הזה הדומה לים זועף, ואדם אשר בתוכה כספינה הטורפת בים ובכל עת חשבה להשבר. הבקעה אשר בה כל תענוגות בני אדם אשר היתה מנוס לקצתם מאנשי הספינה, רמז לתענוגי העולם אשר הפתאים יחשבו בהשיגם אותם ימלטו את נפשם. והחמישה כיתות שבספינה רמז לחמישה כיתות השטין בעולם הזה. (אחד) מי שלא חטא מימיו, ולא רצה ללכת מגדרו להחליף חיי עולם בחיי שעה, שהם תענוגי העוה"ז שאינם רק חיי שעה. (ב') מי שחטא ופרץ גדרו ושב מהה"ג) מי שחטא ונטבע בטיט היון והלך כל ימיו חשיכים ואינו נותן אל לבו לשוב בבחרותו, ולעת זקנתו בראותו כי תשש כוחו ואינו יכול לרדוף אחר תענוגיו אז נותן אל לבו לשוב. (ד') הוא ההולך כל ימיו בעבירה ואינו שב אף לעת זקנתו, עד קרוב לשעת מיתתו בראותו כי אזלת ידו. (ה') הם הפושעים והולכים, ואינם מתחרטין אף בשעת מותם ומתו ברשעם. ועל ד' מדריגות התשובה הנ"ל אמרו (עוללות אפרים מאמר קצ"ט על ראש השנה) ימי העלייה הם ימי הבחרות עד כ' שנים, וימי עמידה מכ' עד ארבעים, וימי ירידה הם עד ימי המיתה.

ואקדים עוד מ"ש העוללות אפרים במאמר מ"ו על פסוק בקהלת (י"א ב'-ג') תן חלק לשבעה כו' ואם ימלאו העבים גשם וגו' ואם יפול עץ בדרום וגו', וז"ל שם, תן חלק לשבעה, מתחילה ראה להזהיר את האדם שישב אל ה' בימי בחרותו כי היא התשובה מובחרת, זהו שאמר הכתוב תן חלק לשבעה, אלו ז' ימי הפסח, כי כבר אמרנו ז' ימי הפסח הם כנגד ימי הבחרות כו', כי לא ידע האדם את עתו ולא ידע מה יולד יום, ע"ז נתן טעם לומר כי לא תדע מה תהיה הרעה על הארץ כו', ואמר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, ר"ל שלא יסמוך בבחרותו על היותו חזק ובריא אולם, כי יראה עב גשמת חומרו מלא דשן ושמן וככוהו אז כן עתה, כי עכ"פ יש לחוש שפתאום על הארץ יריקו, ואם יפול עץ בדרום, כי האדם עץ השדה הוא, ואם יפול בדרום שהוא כינוי לחצי ימיו כששמשו נוטה לדרום כצאת השמש בגבורתו, כי השמש כינוי לנשמה כמו שאמר (שם י"ב ב') עד אשר לא תחשך השמש וגו' וכו' ע"ש באריכות.

והנה ד' כתות של תשובה הנ"ל מרמז המסורה הנ"ל, מדריגה א' יש בעולם **הלך ושוב**, ר"ל מיד שהלך מדרך הטוב תיכף ומיד שוב מהר כנ"ל. מדריגה שניה הפחותה מכולם יש בעולם, **הלך וחסה**, ר"ל שהלך מדרך הטוב ונשאר כך חסר עד אחר מיתה, וימקו בעונם וימותו באין תשובה כנ"ל. ועוד יש מדריגה אחרת **הלך ונסוע הנגבה**, ר"ל שהלך מדרך הטוב ונסוע באלה מסעי בדרך הזה, עד הנגבה שיבואו ימי העמידה הם בחצי ימיו כשנוטה שמשו לדרום, כמ"ש העוללות אפרים הנ"ל על פסוק ואם יפול עץ בדרום כנ"ל, ואז ישוב לה' ושב ורפא לו. ומדריגה הד' יש בעולם **הלך וגדל**, ר"ל שהלך מדרך הטוב ומגדיל חטא זה **עד כי גדל מאוד**, וכדכתיב בישע'י ה' (פסוק י"ח) הוי מושכי עון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה, ואמרו רז"ל פ' חלק (סנהדרין צ"ט:) מאי כעבות העגלה, אמר רב אסי יצה"ר בתחלה דומה לחוט של כוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה עכ"ל, וכן הוא פ' החליל (סוכה נ"ב.) ע"ש, ומשום הכי כתיב הלך וגדל עד כי גדל מאוד כמובן, ועד יום המות תחכה לו, ואז ישוב קודם מיתה כנ"ל וק"ל.

כלל הדברים היוצאים מדברינו הנ"ל, כי זאת העצה, היעוצה, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' מאהבה, קודם פרידת הנשמה העלובה, היום קצר והמלאכה מרובה, בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך, טרם יחשיך שמשך, ותען ותאמר, בקול המרמה, רבון דעלמא אל תתן את בתך לבן הבליעל, הפורק עול, ואל תמנע קולך, מנאקך ויללך, עד אהבתי אתכם יאמר ה', ושוב אל יפתוך השכן רע, ופגע רע, וסור מרע, מאכילה אסורה, מביטול תורה, זימה וגאווה, חנופה ותאוה, מלשינות ומסירות, נקמות ונטירות, גניבות וגזילות, דברי רכילות, שיחה בטילה, הוצאת זרע לבטלה, קינאה ושינאה, ריבות ואונאה, טנופת ושקוצים, ישיבת הלצים, שבועות ושקרים, תקלת נדרים, אלה וכאלה אשר לא ימד ולא יספר, הנמצאים בספר, ומכל רע תסיר, לבלתי הלך וחסה, ואח"כ עשה טוב, ואין טוב אלא תורה ע"ד (משלי ד' ב') כי לקח טוב נתתי לכם וגו', ואין טוב אלא תפלה והודייה ע"ד (תהלים צ"ב ב') טוב להודות לה' וגו', ואין טוב אלא צדקה ע"ד (משלי ג' כ"ז) אל תמנע טוב מבעליו, כי הם שלשה עמודי עולם, כדאמרו רז"ל (אבות פ"א מ"ב) על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועבודה וגמילות חסדים, ועבודה זו תפלה כדאיתא בגמ' (תענית ב').

♦♦♦

והנה מענין עמוד התורה כבר דברנו לעיל שתהא בשלימות לשמה, כדי לאתחברא שכינתא בהדיה, ועתה נדברה מענין התפילה וגמילות חסדים.

הנה עיקר התפלה שתהא בלב שלם, כמו שכתב הטור או"ח סי' צ"ח, כיון דתפילה במקום קרבן, א"כ כמו שמחשבה זרה פוסלת בקרבן, כמו כן בתפילה ופיגול הוא לא ירצה ע"ש. ועפ"י זה נראה לפרש בישעיה (כ"ט י"ג-ד) יען כי ניגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני וגו' לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו וגו', ומדקדק בספר קשת יהונתן (דרוש והספד א' ד"ה ישעיה הנביא) מאי מידה כנגד מידה היא זו ע"ש. אמנם י"ל עפ"י הנ"ל, רק אקדים עוד מה דאיתא במדרש (שמו"ר ל"ח כ"א) אמר הקב"ה למשה בנה לי מקדש כדי שיביאו קרבן ותתכפר, א"ל משה תינח בזמן שבית המקדש קיים אין בית המקדש קיים במה תתכפר, א"ל הקב"ה אטול צדיק אחד מנהון ותתכפר ע"ש, נמצא מיתת הצדיקים הם במקום הקרבנות. אך לכאורה הא לא צריכין לזה, כי עבודה זו תפלה כנ"ל, וא"כ למה צריך למיתת הצדיק כנ"ל. אבל י"ל דנפק"מ אי התפילה הוא בלא כוונת הלב, א"כ ממילא מחשבה זרה פוסלת בו כמו בקרבן, ומשום הכי צריך ליטול הצדיקים במקום הקרבן כמובן. וזהו שאמר יען כי ניגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני וגו', א"כ ממילא תפלתם כלא נחשב, כמו הקרבנות דמחשבה זרה פוסלת בו כנ"ל, לכן הנני יוסף להפליא [העם הזה הפלא ופלא] ואבדה חכמת חכמיו, דהיינו מיתת הצדיקים, כדי להיות במקום הקרבנות כנ"ל במדרש, ושפיר יש מידה כנגד מידה כמובן וק"ל.

וכן האריך מזה בעל עוללות אפרים באריכות (י), וכתב שם שתפלה בלא כוונת הוי כגוף בלא נשמה, וכתב שם כי בזמן שאדם יש לו כוונה בתפלה, א"כ קודם שמוציא בקשתו מפה כבר חושב עליו בקשתו, והקב"ה יראה ללבב, מיד תיכף כשיבין כוונתו ישמע אליו קודם שמוציא בשפתיו, ועל זה נאמר (ישעיה ס"ה כ"ד) טרם יקראו ואני אענה, כי ההוצאה בשפתיו אין צריך כי אם לגלות מה שהלב דורש ומבקש, כי הלשון קולמוס הלב, ולזה אין צורך כי אם אצל אדם המבקש מזולתו, כי מי יודע מה שבלב חברו. אמנם הקב"ה הוא ישמע מיד ותיכף כשיעריך הבקשה בלבו קודם שמוציאה בשפתיו, לכך טרם יקראו ואני אענה וגו', ועם כל זה נאמר (תהלים כ"א ג') תאות לבו נתת לו וארשת [שפתיו] בל מנעת סלה, יאמר שבאמת הקב"ה ימלא כל משאלותיו תיכף כשיתאוו הדבר בלבבו, ואעפ"כ לא מנע ממנו ארשת שפתיו, כי הקב"ה מתאוה לתפילת הצדיקים כו', ע"ז אמר וארשת שפתיו בל מנעת כו' עכ"ל ע"ש.

ובזה נראה לי לפרש ג"כ פסוקים בתהילים (ה' ב'-ג') אמרי האזינה ה' בינה הגיגי, הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל, ויש לדקדק דהוא כפל במלות שונות, מתחילה אמר לשון הגיגי ואח"כ קול שועי, ואם כוונתו על תרומתו כוונת הלב וקול התפלה, יאמר נא הקשיבה הגיגי וקול שועי, ולמה האריך כ"כ. גם מלת כי אליך אתפלל הוא מיותר מאי בעי זה, וכי ח"ו יעלה על דעת שאל יתפלל לה' כמובן. והנה חוץ כוונתנו י"ל עפ"י הדין שכתבו הרמב"ם בהל' תפלה (פ"ה ה"ט) שלא ישמיע קולו בעת תפלתו ולא יגביה קולו אא"כ אינו יכול לכוון, ע"ש ובשו"ע או"ח (סי' ק"א סעיף ב'), היוצא לנו מזה שאל יגביה קולו בעת התפלה אא"כ בלתי אפשר לו לכוון כנ"ל. וזהו שאמר הכתוב אמרי האזינה ה' בינה הגיגי, ר"ל כשאתה רוצה להאזין אמרי, וזהו **אמרי האזינה ה'**, אתה **בינה הגיגי** אם אני מכוין בתפילתי או לאו, כי תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה כנ"ל, משום הכי בקשתי ממך **הקשיבה לקול שועי**, ר"ל אף אם אני מגביה קולי בעת התפלה וזהו קול שועי כמובן, מ"מ הקשיבה, כי הטעם שאני צועק ומשוע בקול רם הוא מחמת **כי אליך אתפלל**, ר"ל שאני מתפלל אליך ה' שיודע מחשבות בני אדם, וא"כ אלקים יראה ללבב ויוודע לו שאין אני מכוין, משום הכי צועק אני שמחמת זה אוכל לכוין היטב, וזולת השוועה לא תשמע לתפילתי מחמת שהיא בלא כוונה ופיגול לא ירצה כנ"ל, אבל אם מתכוון אעפ"י שמתפלל בקול רם, כיון דעיקר כוונתו כדי לכוון, תפלתו רצויה כמו התפלה שבלחש כמ"ש הרמב"ם הנ"ל וכמובן וק"ל.

אמנם עם כוונתנו יאמר אמרי האזינה ה' בינה הגיגי, ר"ל דזה ידוע שאתה מאזין אמרי מיד ותיכף כשאתה בינה הגיגי, וזהו **אמרי האזינה** מיד כשאתה **בינה הגיגי**, כי מה שאני רוצה להוציא מפי, כבר האזין אלי בהעלות דברי אלה על לבי, כי אלקים יראה ללבב ע"ד טרם יקראו ואני אענה כמ"ש העוללות אפרים הנ"ל. אך ורק אעפ"כ **הקשיבה לקול שועי**, ר"ל מה שאתה ממתין לקול שועי, הוא מחמת **כי אליך אתפלל**, ר"ל עיקר כוונתך שאני אתפלל אליך, כי הקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים, כמ"ש העוללות אפרים על פסוק וארשת שפתיו בל מנעת כנ"ל, ומשום הכי אתה ממתין ומקשיב לקול שועי, אבל באמת כבר האזנת אלי מיד ותיכף שאתה מבין הגיגי ומחשבותי כנ"ל וכמובן וק"ל.

וע"ד זה נאמר ג"כ (תהלים קמ"ה י"ט) רצון יריאיו יעשה ואת שוועתם ישמע ויושיעם, ויש לדקדק דהוא כפל לשון, ועוד מה לשון עתיד יעשה, עושה הוי למימה. אמנם עם דברינו הנ"ל יאמר רצון יריאיו יעשה, ר"ל מיד ותיכף כשמתאווים יריאיו דבר בלבב, וזהו רצון יריאיו, היינו רצונם ותאוותם בלבב, וודאי יעשה הקב"ה תיכף ומיד כי אלקים יראה ללבב כנ"ל, אך אעפ"כ לא מנע מהם ארשת שפתיהם, כי ואת שוועתם ישמע, ר"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים, ומשום הכי רוצה לשמוע שוועתם כמובן וק"ל.

וכעין זה שמעתי אומרים בשם החסיד המפורסם מו"ה בעריש ז"ל מק"ק מעזריטש (הובא בבתי נפש בית המלך חדר ב' לימי הסליחות, ושם צויין), אך בתוספת ביאור, דהצדיקים והתמימים באמת אין רוצים להתפלל כלל לשום דבר ותאוה שבעולם, רק התאוה שהם מתאווים הוא מאת הקב"ה, שהוא נותן אותה תאוה בלבב כדי שיתפללו עליה, כי הקב"ה מתאוה לתפלתו של צדיקים. וזהו אומרו רצון יריאיו, היינו מה שיריאיו רוצים, יעשה, ר"ל הקב"ה יעשה אותו תאוה ורצון של יריאיו שיתאוו וירצו איזה דבר, ובשביל מה, ואת שוועתם ישמע, שמתאוה לתפלתם ולשמוע שוועתם, ומשום הכי נותן אותה תאוה בלבב, ע"כ שמעתי ודפח"ח.

וע"ד זה נאמר ג"כ (תהלים י' י"ז) תאוות ענווים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזניך, ויש לדקדק דהוא כפל לשון במלות שונות. אמנם עם דברינו הנ"ל יאמר תאוות ענווים שמעת, ור"ל מה שאתה ה' שומע תפלת ענווים, ה' תכין לבם, ר"ל אתה ה' תכין לבם לתאוה זו שיתאוו ויתפללו אליך כנ"ל, ומה שאתה עושה כן, היינו בשביל תקשיב אזניך, ר"ל שאתה מתאוה להקשיב תפלתם כנ"ל וק"ל.

או יאמר כן, עפ"י מ"ש העיקרים פרק כ"ד מאמר ד', כל הפעולות שאדם פועל אינו מחויב שיגיע שלימות תכליתם כפי פעולתם, שאפשר עובד האדמה יעבוד בעת הראוי ובזמן הראוי ובשדה העשויה ליטע ולא יצליח הזרע, לפי שאין הפועל העובד השדה, אלא שניהם עם הטבע, וכן יקרה בענין התפלה, פעמים יעשה האדם התפלה בעת הראוי ובזמן הראוי, ולא תקובל לפעמים על צד השגחה, מתפלל בשביל העושה, ואולי העושר שמור לבעליו לרעתו, או בעד בנים ויצאו לתרבות הרעה עכ"ל. וכ"כ הכסף משנה בהל' תפלה (פ"ד הי"ט) וז"ל והטוב בעיניך עשה (ברכות כ"ט), פירש הרב מנוח לא תתן לנו הטוב בעינינו, שאולי לא יהיה תכליתו טוב, אלא הטוב בעיניך הוא הטוב גמור ע"ש. כלל הדברים מה שאדם חושב לפעמים להתאווה תאוה שהוא טוב בעיניו, ומשום הכי מתפלל עלה, מ"מ ה' ב"ה לא משגיח בתפלתו אף שהוא צדיק גמור, מחמת ה' יודע האמת שלא יהיה טוב לו כנ"ל. אך אם ה' נותן לו איזה תאוה בלבו הוא וודאי טוב, ואז וודאי הקב"ה משגיח בתפלתו כמובן. וזהו אומרו רצון יריאיו יעשה, ר"ל שה' ב"ה בכבודו ובעצמו יעש ויתן רצון ותאוה בלבם, ואז וודאי ואת שוועתם ישמע ויושיעם כמובן וק"ל.

וע"ז נאמר ג"כ תאוות ענווים שמעת, ר"ל אני יודע שאתה שומע תאוות ענווים, אך לפעמים תאוותם הוא טוב לפי מחשבותיהם בעיניהם, אבל לא כן האמת כאשר יודע ה' ב"ה, אשר ע"כ בקשתי ה' תכין לבם, ר"ל שאתה תתן תאוותם בלבם, ואז וודאי תקשיב אזניך כמובן וק"ל וקצרתי. וזהו ג"כ אומרו תאוות לבו נתת לו, ר"ל אתה נתת לו תאוות לבו, ומכאן זה וארשת שפתיו בל מנעת סלה, סלה דייקא, ר"ל שלעולם ישגיח בתפלתו כיון שהקב"ה בעצמו נותן לו התאוה כמובן וק"ל.

עוד יש נפק"מ התפילה שבכוונת הלב הקב"ה בעצמו מקבל, משא"כ בלא כוונה אינו מקובל, רק המלאכים מקבלים אותה מחמת שאינם יודעים מה בלבו של אדם, וכתב הקשת יהונתן (עי' דרוש והספד הנ"ל) משום הכי אנו מתפללין ביומין אילין מלאכי רחמים כו', כי בלתי אפשר שתהי' התפלה בלי שום מחשבה אחרת וצריכין אנו מליץ, ומשום הכי אנו מתפללים מלאכי רחמים שהם אינם יודעים מה בלבו של אדם, ויקבלו אותה תפלה וימליצו בעדינו ע"ש היטב.

ועפ"י זה נראה לפרש פסוקים בתהילים (ל"ב א') אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, אשרי אדם ה' לא יחשוב לו עון ואין ברוחו רמיה, ויש לדקדק דהוא כפל לשון במלות שונות, גם מלת אדם מיותר, ועוד מאי ואין ברוחו רמיה דפשיטא שלא יהא ברוחו רמיה, ע"ש באלשיך ז"ל שהרגיש בכל זה. גם למה ליה למימר תרי פעמים אשרי כמובן. אמנם עפ"י הנ"ל יבוא על נכון, רק אקדים עוד מ"ש העוללות אפרים (מאמר כ"ב) על מה שאמרין בגמ' (יבמות ס"א). אדם אתם (יחזקאל ל"ד ל"א), אתם קרואים אדם ואין אומות עולם קרואים אדם, והיינו כי כבר ידוע שהשם אדם מורה על אחדות אומה זו ועל השלום שביניהם יותר מבשאר אומות שחלק לבם זה מזה, לפי שד' שמות יש לכל אדם ואלו הן, איש, גבר, אנוש, אדם, ובשלושה מצויין לפעמים בלשון יחיד ולפעמים בלשון רבים, כמו איש, וכתוב (תהלים קמ"א ד') את אישים פועלי און, וגבר, לכו נא הגברים (שמות י' י"א), ואנוש, אנשים, זולת בשם אדם לא מצינו אדמים לשון רבים, וא"כ הוא מורה על אחדות הפשוט, והוא סוד אומרו (יחזקאל א' כ"ו) ועל דמות הכסא [דמות] כמראה אדם וגו', לכך אמרו אתם קרואים אדם, בשם אדם המורה על אחדות השלם היות אומה כולה בכללה כאיש אחד ולא האומות כו' עכ"ל ע"ש באריכות. ולפ"ז י"ל ממילא במי שלבו חלק ופיו ולבו איננו שווין, אינו קרוי אדם כי זה מורה על אחדות כנ"ל וכמובן.

ולפ"ז זהו אומרו **אשרי נשוי פשע כסוי חטאה**, ר"ל אם תפלתו נתקבל ונמחל לו חטאיו ופשעיו וודאי אשרי לו, אך איננו ידוע אם הקב"ה בכבודו ובעצמו היה מקבל תפלתו, או ע"י המלאכים שהיו מליצים בעדו כמ"ש הקשת יהונתן הנ"ל, משום הכי מסיים אבל **אשרי אדם**, ר"ל למי שהוא במדרגת אדם לזה וודאי אשרי לו, והיינו משום ה' **לא יחשוב לו עון**, ה' דייקא, ור"ל הקב"ה בעצמו היה מוחל לו ולא ע"י מלאך, ואז וודאי אשרי לו. ונתן טעם לזה, בשביל **ואין ברוחו רמיה**, ר"ל משום הכי הקב"ה בעצמו מקבל תפלתו ומוחל לו, והיינו משום מי שהוא במדרגת אדם, אין ברוחו רמיה רק פיו ולבו שווים, ואז נתעלה תפלתו לפני הקב"ה בעצמו כנ"ל, כי מלת אדם מורה ע"ז, וא"כ לזה וודאי אשרי לו כמובן וק"ל.

ובזה יובן מאמר במס' ברכות (י"ז) **מר בריה דרבינא מסיים בתר צלותא אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך וכו'** ע"ש, ומדקדק בספר אהבת עולם () מאי סמיכות יש פתח לי בתורתך עם הקודם. ולפי הנ"ל יבוא על נכון היטב, רק אקדים לפרש הפסוק (משלי כ"ח ט') מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, היינו עפ"י מה דאיתא בזוהר (ח"א קצ"א). וז"ל תא חזי בזימנא דהוי ישראל בארעא

קדישא לא אישתכח בידיהו חובא, כמה דאוקמי בגין דאינון קרבנין דהוי מקרבין בכל יומא הוי מכפרא עליהו, השתא דאתגלון מארעא ולית מאן דמכפר עליהו, אורייתא היא מכפר עליהו עמהון בגלותא, ומאן דאיהו לא מסתכל באורחו דקב"ה, גרים לשכינתא לאתכפיא בגו עפרא, כד"א ישעיה כ"ו (פסוק ה') ישפילנה ישפילה עד ארץ וגו', אמר רב יצחק וכן מאן דאישתדיל באורייתא ובעובדין דכשרין גרם לה לכנסת ישראל לארמא רישא בגו גלותא, זכאה חולקיהון דאינון דמשתדלין באורייתא יממא ולילא עכ"ל. נמצא מצינו שהתורה במקום הקרבנות כנ"ל, וגם עבודה זו תפלה כדארז"ל (תענית ב'), וי"ל דתרווייהו חדא הם, דהנה איתא בזוהר פ' ויקרא (ח"ג ה': וע"ע תיקור"ז תיקונא תליתאה) על קרא (ויקרא א' ב') אדם כי יקריב וגו', מאן דמשתדיל באורייתא מיקרי אדם, ומאן דלא משתדיל באורייתא לאו אדם מיקרי ולא איהו כשר להקריב עכ"ל ע"ש, א"כ לפ"ז ממילא דא ודא אחת היא, כי אם אין עוסק בתורה ממילא תפלתו שהוא במקום הקרבן אינו רצויה, כיון דלא מיקרי אדם ולא כשר להקריב כנ"ל, וא"כ ממילא תרווייהו צריכא במקום הקרבנות, התורה והתפלה כמובן. וזה שאמר שלמה מסיר אזנו משמוע תורה, ממילא לאו אדם מיקרי, וגם תפלתו תועבה, כיון שהיא במקום הקרבנות וק"ל.

ועפ"י זה מתורץ נמי מאמר רז"ל (סוטה ה. וע"י ילק"ש ישע"י רמז תקי"ד) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא במי שמשלים עצמו כבשר כו', ויש לדקדק מאי ענין מדת ענווה לתפלה. אמנם י"ל לפי מה שנזכר לעיל התפלה היא במקום הקרבנות, ובקרבנות כתיב אדם כי יקריב וגו', ופירושו המפורשים (ענין צור המור פ' ויקרא) שהמקריב יהיה עניו ונכנע מאוד, כי מלת אדם נוטריקון **א'פ'ר ד'ם מ'רה ע"ש**, וא"כ משום הכי ממילא כיון שהתפילה היא במקום הקרבנות, צריכין להיות ג"כ בהכנעה כמובן, ואז תפלתו נשמעת, וזהו דברי רז"ל אין תפלתו של אדם נשמעת אלא במי שמשלים עצמו כבשר, דהיינו בהכנעה ובשבירת הלב, דכיון דהתפלה היא במקום הקרבן צריכא להיות דומיא דקרבנות דכתיב בהם אדם כי יקריב, וכמו שכתב הטור או"ח סי' צ"ח לענין מחשבת חוץ כנ"ל וק"ל.

והן הן ג"כ דברי רז"ל (סוטה ה') מי שדעתו שפילה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבנות, שנאמר (תהלים נ"א י"ט) לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה, וכתיב בתריה (פסוק כ"א) אז יעלו על מזבחך פרים עכ"ל, והיינו כיון שדעתו שפילה עליו ממילא תפלתו רצויה ונחשב כאילו הקריב קרבנות כנ"ל וכמובן וק"ל.

והנה כבר נזכר לעיל ג"כ ששם אדם מורה על אחדות השלם, וא"כ מי שלבו חלק ופיו ולבו אינו שווין לאו אדם מיקרי כנ"ל, וממילא כיון דכתיב בקרבנות אדם כי יקריב וגו', ע"כ צריך להיות המקריב בר לבב, אבל לא שידבר עם ריעהו לשלום ובקברו ישים מרמה, כי זהו הוא עיקר פירוש של מרמה בכל מקום כנודע וכמובן.

ולפ"ז זהו שהיה מר בריה דרבינא מסיים בתר צלותא דידיה תמיד, והיה מתפלל שתמיד תהא תפלתו רצויה כמו הקרבנות כיון שהתפלה היא במקום הקרבנות כנ"ל, משום הכי היה תפלתו תמיד **אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה**, מדבר מרמה דייקא, דהוא אחד בפה ואחד בלב, דזהו הוי מרמה כמובן, וע"ז היה תפלתו שהקב"ה יציל אותו ממדה גרועה הזאת, כי זולת זה לא יהיה מתקריא אדם כנ"ל שמורה על אחדות השלם, ולא איהו כשר להקריב כיון דכתיב אדם כי יקריב כנ"ל. ושוב אמר **ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה**, והיינו מדת ענווה ודעת שפילה, כי זולת זה ג"כ לא מיקרי אדם, כי מלת אדם מורה ע"ז ד'ם א'פ'ר מ'רה כנ"ל, וג"כ לא כשר להקריב כנ"ל, וכדאיתא בהדיא אין תפלתו נשמעת אלא במי שמשלים עצמו כבשר כנ"ל. ושוב אמר **פתח לבי בתורתך**, כי מי שאין משתדיל באורייתא לאו אדם מיקרי ולא איהו כשר להקריב כמ"ש הזוהר הנ"ל, וא"כ משום הכי היה מתפלל על כל מדות הללו, ואז וודאי יהיה במדריגת אדם וכשר להקריב ותפלתו יהיה רצויה כיון שהיא במקום הקרבנות כנ"ל וק"ל.

♦♦♦

זאת ועוד אחרת בענין התפלה, שיזהר אדם שלא יתפלל יותר מדאי לבקש מהקב"ה בתשלום גמול רק במתנת חנים, כמ"ש העיקרים שלא יהא האדם צדיק בעיניו, אך אעפ"כ אל ימנע מלהתפלל אליו כי יורה בזה שסובר שחסדי ה' בראוי הם על צד הגמול, ואין זה אמת אלא הם על צד החסד הגמול, כי מי הקדמני ואשלם (איוב מ"א ג') עכ"ל, ע"ש בפ"ו מאמד ד'. וכן איתא ברז"ל (ויק"ר כ"ז ב') על קרא הנ"ל מי הקדמני ואשלם, מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן, ומי נתן דינר אחד מעשר עד שלא נתתי לו עשירות כו', נמצא ממילא הכל מה שהקב"ה עושה הוא מצד החסד, ומתנת חנים יחשב לו.

ואפשר שזהו כוונת מאמר בר"ה (י"ז): ר' אלעזר רמי כתיב (תהלים ס"ב י"ג) ולך ה' החסד, וכתיב בתריה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בתחלה כי אתה תשלם כו' והדר ולך ה' החסד, ע"ש בתוס' פירוש, ויש לדקדק א"כ אמאי כתיב מתחילה ולך ה' החסד כמובן. אמנם לדברינו יאמר הפסוק כך, ולך ה' החסד, ר"ל זאת הוא לך ה' החסד, ומפרש מה היא, ולזה אמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ר"ל מה שאתה משלם לאיש הוא כמעשהו, ואעפ"כ הוי עפ"י החסד, דאע"ג דעשה מצות ומעשים טובים מ"מ הלא כבר הקדמת לו לשלם מקדם קדמתה, דכתיב מי הקדמני ואשלם כנ"ל, וא"כ ממילא

מה שנותן לו אחר המעשה הוא עצמו עפ"י החסד כמובן. וזהו דברי ר"א הנ"ל, בתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ר"ל תיכף מתחלה אתה לאיש כמעשהו, היינו אף קודם שעושה המעשה, וא"כ ממילא והדר לך ה' החסד, ר"ל מה שאתה משלם לו אחר המעשה הוא לך החסד כנ"ל, וא"כ שפיר אמר מתחלה ולך ה' החסד, ומהו החסד שלך, לזה אמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, אף שכבר שלמת לו מקדם וק"ל.

נחזור לדברי העיקרים ז"ל, שהאדם אל יהיה צדיק בעיניו, ואעפ"כ אל ימנע מלהתפלל כנ"ל, וכן מצינו דוגמא לזה בעשיית מצות, שרק יהיה עניו מאוד ולא יהיה צדיק בעיניו מחמת עשיית המצות, אך מחמת זה האמור יאמר העבד ושפל אנכי ממחצב אנשות אדם עפר מן האדמה, והאיך אעבוד לה' אלהי אלהים ואדוני אדונים, אעפ"כ אל יאמר כן כי האדם הוא חלק אלהי ממעל מצד הנשמה שלו, וכאשר האריך מזה בספר אהבת עולם () בפסוק (משלי ט"ו כ"ד) אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה, דיאמר כך כי האדם צריך להחזיק עצמו בערך אדם גדול שנפשו חלק אלהי ממעל, כדי שיבוא עי"ז לעשות מצוה, וזהו אורח חיים למעלה למשכיל, פירוש לענין היות אדם משכיל צריך להחזיק עצמו רב המעלות, ולמען סור משאול מטה, פירוש צריך שיחזיק עצמו שפל הערך עד עפר יגיע מפאת חומרו. וזהו אמר המשורר (תהלים קי"ט נ"ז) חלקי ה' אמרתי, פירוש אמרתי כי נפשי רבת המעלות חלק אלהי ממעל, ולא יזהר ענין אמרתי זה, לא ח"ו להחזיק עצמי ערך אדם גדול, רק כוונתי בדבר האמור כי ע"י החזיק את נפשי בערך רב אבוא לשמור דברך, שאומר הרי יש לי יחס עם המצות הנאמרות מפי האל, כי גם נפשי חלק אלהי ממעל עכ"ל, ע"ש שהאריך בזה.

ולפענ"ד נראה שזה כוונת רז"ל (יבמות ק"ה:) המתפלל יתן עינו למטה ולבו למעלה, והיינו כי עין רואה בדבר הגשמי דהוא ע"י ראיית עינו, ובזה יחזיק את עצמו שפל הערך מפאת חומרו כנ"ל, סור משאול מטה דהוא בעיני הגשמיים כמובן, וזהו מה שאמר שיתן עינו למטה, ר"ל בדבר הגשמי, דהוא ע"י ראיית עינו כנ"ל, יחזיק ויתן את עצמו למטה בשפל ערך אדם עפר מן האדמה. אמנם במה שהוא ראיית השכליות וחכמה, והוא בענין לימוד התורה ועשיית מצות, יחזיק עצמו ברב המעלות ערך אדם גדול, וזהו אומרו ולבו למעלה, ר"ל בדבר השכליות שהוא ע"י ראיית הלב ע"ד (קהלת א' ט"ז) ולבי ראה הרבה חכמה, יחזיק למעלה גודל הערך כנ"ל, וק"ל והבינהו.

וכעין זה שמעתי בדברי רז"ל (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך, ר"ל כי מעשיית המצות הוא בונה עולמות למעלה, וכן ח"ו בהיפך סותר למעלה בעבירה שהוא עושה, וא"כ מזה תראה שאל יאמר האדם מה לי בעשיית המצות, או להיפך ח"ו מה יזיק לי בעשיית עבירות, כי מה אנוש כי תזכרנו, ואין משגיחין כלל למעלה על אדם עפר מן האדמה, תדע שאתה טועה בזה, כי הלא חזינן שסותר ובונה למעלה לפי מעשיותיו למטה, וא"כ על כרחך וודאי יש לו קצת חלק ג"כ למעלה כמובן. אך מחמת זה יתברך בלבבו לאמור אני ואפסי עוד, אבל נגד זה צריך האדם לדעת כי דבר קטן שבעולם אפילו יתוש הוא יותר מאדם, כי משום הכי נברא האדם אחר כל בריות כנודע (סנהדרין ל"ח). וזה שאמר שמא תעלה על דעת בני אדם למימר מי אנכי עפר ואפר, וממילא מי ישגיח עלי מלמעלה במעשי או בעשיית המצוות או בעשיית עבירות, לזה אמר **דע מה למעלה**, ר"ל הכל מה שהוא למעלה העולמות עליונים הוא **ממך**, שאתה בונה למעלה מכח עשיית מצות, וח"ו להיפך אתה סותר למעלה כנ"ל, והכל תליא בך, וא"כ מזה תראה שיש לך חלק בלמעלה, אך ח"ו מחמת זה גיאות לבש, לזה שוב תדע, **מה**, ר"ל דבר מה אפילו יתוש, הוא **למעלה ממך**, וזאת תעלה על לבך, כך שמעת, והוא דבר נאה ומתקבל והבינהו.

ואפשר שע"ז נאמר ג"כ המסורה ג' נחנו, ונחנו מה (שמות ט"ז ז'), נחנו פשענו ומרינו (איכה ג' מ"ב), כולנו בני איש אחד נחנו (בראשית מ"ב י"א), ועם דברינו יאמר פן ואולי יעלה על דעת בני אדם ח"ו לאמור איש אל אחיו **ואנחנו מה**, ר"ל כלא נחשבים אדם עפר מן האדמה שפל הערך, וא"כ ממילא **נחנו פשענו ומרינו**, כי מי ישגיח עלינו כנ"ל, לזה אמר **כולנו בני איש אחד נחנו**, בני דייקא, שאנו נקראים בנים למקום מחמת שיש לנו חלק אלהי ממעל כדאיתא במפורשים (אלשיך תהלים קי"ט קכ"ח), וא"כ הרי חשובים אנחנו מצד הנשמה, ונוכל לפעול למעלה לבנות ולסתור בעשיית המצות או ח"ו להיפך כנ"ל וק"ל.

כלל הדברים היוצאים מדברינו הנ"ל, שכל בר נש יתפלל באימה וביראה בלי שום מחשבת חוץ, כי פיגול הוא לא ירצה, ולהתפלל בבי כנישתא בדחלין וזדעין בכובד ראש ובהכנעה יתירה, בחילחול ובמורא, להבין ערך תפלה, לחנן כדת בלי תיפלה, להמציא כופר ותעלה, ביום הדין, לפני עד ובעל דין, ואל יחטיא ברוע הרהוריו, פן יפול ח"ו במכמוריו, כי הכל גלוי לפניו, ואין להסתיר מלפניו, ואין להחבא מעיניו, כי הוא משוטט בכל עניניו, רק לקדם פניך בתודה בחילה, לעת מצוא רצון שומע תפלה, ולהעביר כל שמץ ותיפלה, וה' ישליך עונותינו בעמקי מצולה.

הנה מי יפאר גודל פאר המעלות הצדקה כי רבה היא, וגודל מעלותה, ורבי גריעותה מי שמגרע בה, כדאיתא ברז"ל (כתובות ס"ח.) כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה, ואפשר לומר דאמאי גדול עונה כל כך, עפ"י מה דאיתא בזוהר חדש רות (דף כ"ו:) אמר רבי אשרי משכיל אל דל וכו' (תהלים מ"א ב'), אמר ר' נהוראי מאי דכתיב (ישעיה כ"ז ה') או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי, וכי הקב"ה שהוא בעל השלום עושה שלום במרומיו צריך למי שיעשה לו שלום, והלא שלום שלו. אלא העני בשעה שרואה את עצמו בדוחק הוא עושה מריבה כלפי מעלה, והמחזיק בידו של עני ועושה עמו צדקה, כביכול עם הקב"ה עושה שלום, לפי שחזר העני ומבקש מחילה לפניו יתברך על שהטיח דברים כלפי מעלה, ואז עושה שלום בינו לבין קונו, מי גרם לעשות שלום, זה הנותן צדקה לעני והחזיק בידו. וזה שאמר או יחזיק במעוזי וגו', זה הדל, והקב"ה מה אומה אין דנין את האדם לפי צערו כו' ע"ש. נמצא לפ"ז ממילא מי שמעלים עינו מן הצדקה, גורם שהעני הטיח דברים כלפי מעלה, ומשום הכי הוי כאילו עובד עבודה זרה, והבינהו וק"ל.

אשר על כן מן ראוי ליתן צדקה לעניים, ויפזר ממונו ויבטח בה' שאל יחסר לחמו, כי מאוד מאוד מעלת הבטחון כאשר האריכו מזה ספרי מוסר, ואף אם יקוה לאל יתברך ולא נעשתה הדבר ההוא, עוד קוה לו, כמו שפירש האלשיך על קרא בתהלים (מ' ב') קוה קויתי ה' ויט אלי וישמע שוועתי, ר"ל שכבר קויתי לה' ולא ענני, אעפ"כ לא אמיש מלקוותו, וזהו קוה קויתי ה', ובין ויט אלי בפעם ראשונה, או וישמעו שוועתי בפעם שניה, הכל שווה לי ע"ש היטב.

ולפענ"ד נראה לפרש כך, עפ"י מ"ש הכלי חמדה בפ' ויצא (דף ל"ח.) על פסוק (ישעיה ס"ה כ"ד) טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע, ר"ל שמיד שמתאווה דבר תיכף יענה אותו, וזהו טרם יקראו ואני אענה, אך פן תאמר שזהו גריעותא, דדומה לעני העומד בפתח ומתחיל לצעוק ובעה"ב אומר תנו לו ולא ארצה לשמוע צעקתו ולא יבוא לפני כלל (עיין זוהר פ' בלק ח"ג דף ר'), לזה מסיים עוד הם מדברים ואני אשמע, ר"ל אע"פ שכבר נענית להם טרם יקראו, אעפ"כ עוד הם מדברים ואני אשמע צעקתם ע"ש היטב. וזה ג"כ אומרו קוה קויתי ה' ויט אלי, ר"ל מיד שקויתי בלבי ועדיין לא אמרתי דבר, תיכף ומיד ויט אלי לעשות רצוני, ואעפ"כ וישמע שוועתי, ולא כעני העומד בפתח כנ"ל וק"ל. וזהו ג"כ אומרו (תהלים קמ"ה י"ט) רצון יריאיו יעשה, ר"ל רצון של יריאיו מיד יעשה, ואעפ"כ ואת שוועתם ישמע כמובן וק"ל. (ועיין לעיל מ"ש ע"ז).

היוצא לנו מזה העיקר שיקוה לאל יתברך פעם אחר פעם, ובפרט לפי מ"ש לעיל בשם הכסף משנה על תפלתנו והטוב בעיניך עשה, דלפעמים העושר שמור לבעליו לרעתו, או כיוצא בזה, וא"כ אעפ"י שבעיני בני אדם טוב הוא, אבל הוא יתברך יודע האמת, ומשום הכי איננו שומע לו אף שצדיק וישר הוא, עיין לעיל באריכות מזה. ואפשר שזה שאמר דוד המלך ע"ה בתהילים (ל"ג ג-ה) בטח בה' ועשה טוב וגו' והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, גול אל ה' דרכיך ובטח עליו והוא יעשה. ויש לדקדק על אומרו ג"פ לשון בטחון במלות שונות, והא גם בחדא סגי. ולפי הנ"ל י"ל כך כוונתו, בטח בה' ועשה טוב, אין טוב אלא צדקה כדכתיב (משלי ג' כ"ז) אל תמנע טוב מבעליו וגו', ובטח בה' שאל יחסר לחמך בשביל זה. אך תרי מיני בטחון יש, חדא והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, והו הבטחון הפשוטה, אך פעמים שאתה מבקש דבר זה ולא יתן לך משאלות לבך, והיינו מטעמים הנ"ל שהשי"ת ב"ה יודע שאיננו טוב לו דבר ההוא, לזה אמר גול אל ה' דרכיך, ר"ל כל צרכיך גול אל ה' כפירש"י ע"ש, ור"ל את תפרוט זאת וזאת אני מבקש, כי אף שטוב בעיניך מ"מ אולי בעיני ה' לא טוב, ומשום הכי גול דרכיך אל ה' בדרך כלל, ובטח עליו והוא יעשה מה שטוב בעיניו כמובן וק"ל.

והנה אציג לפניך פה מעלות הצדקה שמנה הרמב"ם (פ"י מהל' מתנות עניים הל' ז'-י"ד), ושמונה המה. (א) מעלה גדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל שמך, ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאל. (ב) פחות מזה הנותן צדקה לעניים, ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח. (ג) פחות מזה שידע הנותן למי יתן, ולא ידע העני ממי לקח. (ד) פחות מזה שידע העני ממי נטל, ולא ידע הנותן. (ה) פחות מזה שיתן לו בידו קודם שישאל. (ו) פחות מזה שיתן לו אחר שישאל. (ז) פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות. (ח) פחות מזה שיתן לו בעצב. הרי לפניך מעלות הצדקה, ומדה גרועה מכולן שלא יתן לו עכ"פ בעצב.

וא"כ הלוואי שיתן לו אחר שישאל ופחות מן הראוי, רק רש לא ישמע גערה, כאשר בעו"ה ברוב בני אדם נהוג אצלם אף אם יתנו איזה פרוטה לעני, פער פיהם למעלה למעלה עד שיתמרמר לב העני ונימס לבבו, לא כן מדת הצדקה כי פיגול הוא לא ירצה, רק אם יתן עכ"פ יהיה בסבר פנים יפות, כי צריך האדם לתת אל לבו, ה' נתן וה' לקח, ומי יודע מה יולד יום אם יצליח דרכיו תמיד, ותחת מסיבות יתהפך ח"ו, כמאמר הכתוב (משלי כ"ב ב') עשיר ורש נפגשו ה' עושה גם שניהם ע"ש

פירש"י, ואז יושיט לו את ידו, נודד ללחם איה, וא"כ איה איפוא תקותך, ותקותך מי ישורנה, והאיך תסמוך על רוב עשרך, הלא עיניך רואות כמה וכמה עשירים נתדלדלו בעת זקנתם, וברחובות ובשווקים ישוטטו ואין מאסף אותם הביתה בעו"ה. **על כן אחינו בני ישראל, אל תהיו כהבוטחים על חילם, וברוב עשרם יתהללו לומר בחזקינו לקחנו קרנים, כי על כל אלה יאמרו המושלים הוי המרבה לא לו, ופתע יקומו נושכיך ויקוצו מזעזעיך והיית למשיסות.**

ואקדים לך משל אחד, לשני בני אדם בעיר אחת, ולא היה להם די פרנסתם, ובכל עמלם לא הגיעו שום דבר, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב. והנה פעם אחד שמע אחד מאחורי הפרגוז, שממרחקים יש מדינה אחת אשר אינו בנמצא שמה כלל וכלל לא שום בגד פשתן, ובאם המצא ימצא שאחד יביא להם בגד פשתן, אזי יתנו בעדו בגדי משי וזהב וכסף, כי שם הזהובים זבובים. והיה בשמעו דברים האלה נכנסו באזניו, וראה במועצות נמרצות לאסוף בגדי פשתן כפי יכלתו, והלך ונסוע באלה מסעי למדינה הנ"ל. ובא בשלום למדינה הנ"ל, ומכר בגדי פשתן הנ"ל שם, והיה לו ריוח גדול, כי נתנו לו בעד בגדי פשתן הנ"ל בגדי משי כסף וזהב, וילך למסעיו לשוב לביתו, והנה כאשר בא אל ביתו ותהום כל עיר על רוב עשרו.

והנה פעם אחת איתרמי, דהשני מהנהו תרי הנ"ל בא אל חדרו של הנ"ל וראה עשרו וטובו, ושאל לו מאין בא עשרך להשיג כל אלה, וסיפר לו כל המאורע, מחמת שהיה מוליך למדינה זו בגדי פשתן נתנו לו בעדו בגדי זהב וכסף, והיה כאשר שמע את זאת, ויאמר בלבו אם בעד בגדי פשתן נתנו בגדי זהב, מכל שכן אם אקח לשם בגדי זהב יתנו לי אבנים טובות ומרגליות, אבל מזה לא ידע שבגדי פשתן איננו בנמצא כלל, משום הכי נתנו לו בגדי זהב, דשם זהב כלא נחשב ועפרות זהב להם. והנה האיש הנ"ל עבר דרך שם למדינה הנ"ל, וכאשר בא שמא יצאו לו הסוחרים וסחרו עמו, ושאלו לו מה אתה מבקש בשביל סחורה שלך, והשיב היותר טוב במדינתכם, זולת זה איננו אוכל למכור, כי הסחורה שלי טובות הנה עד מאוד, והנה נתפשרו וקנו הסחורה ממנו כפי אשר פקד עליהם, ולקחו הסחורה לביתם, והנה כאשר בא האיש שיתנו לו סחורתם היותר טוב כפי השוואה שלהם בעד בגדי זהב שלו, ונטלו חתיכת בגד פשתן ונתנו לו, והאיש הזה משתומם על המראה הזאת, ושאל אותם מה אתם נותנים לי, והשיבו הלא כך היה השוואה בינינו שיתן לך הסחורה היותר טוב במדינתנו, וזהו אצלינו היותר טוב, כי מעט מזעיר נמצא אצלינו בגדי פשתן, ומאוד מאוד חשוב אצלינו, והוא ביוקר גדול, וכל חפציק לא ישוו בה. והשיב להם וכי אפשר ליטול בעד בגדי זהב וכסף בגדי פשתן. וכאשר שמעו שסחורה שלו הוא בגדי זהב וכסף, אמרו לו המלט נפשיך ומהר ברח מן המקום הזה, כי מורד במלכות אתה, כי צוות המלך הוא שלא להכניס בגדי זהב וכסף למדינתנו ממרחקים. ונפלה חרדה גדולה עליו, ויחרד האיש וילפת, ולא היה בידו מאומה מכל סחורות שלו, רק קצת חתיכת בגד פשתן, וישוב לביתו בפח נפש. והנה בא לביתו בעירום ובחוסר כל, והיו כל העם מרננים אחריו ומלעיגים אותו, והיה נמאס בעיני כל מחמת ביזיון שלו, ולא היה לו מנוחה כל הימים, כי השמחה הקודמת נהפך לו עתה לתוגה, הא לך המשל.

והנמשל, הנשמות אשר אוכלים מנהמא דכסופא קודם שבאו לעוה"ז ואין בידם להתפרנס, ומשום הכי צריכין לבוא לעוה"ז בגוף העכור לעשות טרף לביתם, והנה בעוה"ז יש כמה וכמה סחורות אבנים טובות ומרגליות זהב וכסף עד לרוב, ועוד סחורות יש תורה מצות ומעשים טובים, והן הן הנקראים בגדי פשתן לבן, כמאמר המלאך אל יהושיע הכהן הגדול (זכריה ג' ד') העברתי מעליך עונויך והלבש אותם מחלצות, וכמו דכתיב בקהלת (ט' ה') בכל עת יהיו בגדיך לבנים, אלו מצות ומעשים טובים כנודע (קהלת רבה שם), והנה דרך עולם כל חשוקיהם כסף, ואף שרואים קצת בני עלייה שיושבים תמיד ועוסקים בתורת ה' ומצותיו, מ"מ לא ילמדון ממעשיהם, כי לפי שרוב צדיקים הם מדוכים ביסורין ועניות בעוה"ז, ומה לו לצרה הזאת, ואף שיודע שיהיה לו עכ"פ עולם הבא, מ"מ אמר בלבו אם הדל השפל והנבזה כזה יתן לו שם עוה"ב, מכל שכן לאיש כמוני היום שאבוא לעוה"ב בכסף וזהב עד לרוב, ואוהבי עשיר רבים, ובוודאי יחלקו לי כבוד ויתנו לי בעוה"ב היותר טוב, כי העשיר לפי עשרו. אבל בעוה"ז טעו בזה, כי שם הזהובים זבובים וכלא נחשב, וגם צוות המלך הוא, והוא מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאין מלווין לאדם אלא מצות ומעשים טובים, אבל לא יועיל הון ביום צרה.

והנה הצדיקים בעת פרידתם מזה העולם לקחו אתם בגדי פשתן לבן מצות ומעשים טובים שלהם, ושם לקח בעדם כסף וזהב ועטרת בראשיהם כנודע. אבל לא כן הרשעים ההולכים בעוה"ז רק לאסוף ממון, אמנם לעת פרידתם מזה העולם לא יתנו להם בעד כל העשירות שלהם רק חתיכת בגד פשתן לתכריכין ותו לא, ושם מבויש בפני כל, וכולם ילעגו לו שלא מביא כלום לשם, כי מהממון לא יוכל ליטול כלום לעוה"ב, וכדאיתא בפירקי דרבי אליעזר (פרק ל"א) דשלשה אוהבים היו לאדם, אחד אהוב יותר מחבירו, פעם אחת שלח המלך אחריו וביקש מאוהביו שלו שילכו אתו עמו להמליך עבורו, והיה היותר אהוב אצלו משיב לו שלא אלך עמך, ואוהב השני אמר אלוהי אותך קצת, אבל אוהב הפחות אצלו אמר אלך עמך עד בית המלכות, כך יש לאדם ג' אוהבים, הממון שהוא אהוב היותר אצלו, והשני הם בניו

ובני ביתו, והשלישי אוהב הפחות אצלו הם מות ומעשים טובים שלו, ובשעת פטירתו של אדם קרא לאהוב היותר אצלו דהוא הממון שילך עמו, ומשיבו לא יועיל הון ביום עברה (משלי י"א ד'), ואח"כ קרא לשני הם בניו ובני ביתו, והם מלווין אותו עד בית הקברות, ואהוב הפחות אצלו הולכין עמו עד בית המלכות, אילו מצות ומעשים טובים שלו שנאמר (ישעיה נ"ח ח') והלך לפניך צדקך עכ"ל.

ובזה נראה לפרש פסוקים בתהילים (מ"ט י"ז-כ') **אל תירא כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו, כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, נפשו בחייו יברך ויודוך כי תטיב לך, תבוא עד דור אבותיו עד נצח לא יראו אור.** ויש לדקדק דהוא כפל לשון אל תירא כי יעשיר וגו', כי ירבה וגו', וגם כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו וגו' כמובן. גם הוא לשון שלילה כי לא במותו, והוי למימר כי במותו לא יקח הכל. גם מאי בנפשו בחייו יברך ויודוך כי תטיב לך, שאין שייכות זה לזה, ועיין פירש"י.

אבל עם דברינו הנ"ל יאמר כן, רק אקדים עוד מ"ש האלשיך ז"ל על פסוק (תהלים קי"ב ג') הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, עפ"י פירקי דרבי אליעזר הנ"ל, ור"ל הון ועושר בביתו, כלומר נשאר בביתו ולא הולכין עמו כלל, אבל וצדקתו עומדת לעד אפילו בעוה"ב הולך עמו להמליץ עבורו ע"ש. וז"ש הכתוב הנ"ל **אל תירא כי יעשיר איש**, ר"ל מפני העושר אל תירא, והיינו מפני **כי ירבה כבוד ביתו**, ר"ל מה שמרבה אינו רק כבוד ביתו, ולא לכבודו, כי לא ילך עמו בעת פטירתו, רק נשאר בביתו כמ"ש האלשיך הנ"ל, וא"ת א"כ מפני מה מאסף הממון רב הלזה, ויום ולילה לא ישבותו לצבור כעפה, לזה אמר **כי לא במותו יקח הכל**, ר"ל דעיקר טעות שלו הוא דכל זמן שלא מת עדיין, וזהו כי לא במותו, אמר בלבו שיקח הכל, אבל באמת טעה בזה, **כי לא ירד אחריו כבודו** ותשאר הכל בביתו. אך פן תאמר הלא ראינו אוהבי עשיר רבים, וכולם חולקין לו כבוד בעוה"ז, וא"כ יש קצת תועלת בעשירות, לזה אמר **כי נפשו בחייו יברך**, ר"ל אף שיברך נפשו בגדולה וכבוד, מ"מ אינו רק בחייו, אבל **ויודוך כי תטיב לך**, ר"ל אם תטיב לך במצוות ומעשים טובים כפירש"י, ולא תלך אחר הממון, אז יודוך אפי' **תבוא עד דור אבותיו**, ר"ל אפילו בעוה"ב במקום דור אבותיו גם שם יודוך, ולא בחיין דווקא כאשר יברך העושה **עד נצח לא יראו אור**, ר"ל לא די שתבוא עד דור אבותיו ושם יודוך, אלא אפילו עד נצח, היינו עד מקום בחינת נצח שלא יראו אור שם אבותיו הנ"ל, מגודל הארתו לא יוכלו לראותו עד שם תבוא, וגם שם יודוך כי תטיב לך וק"ל. (ועיין באלשיך ז"ל מה שפירש על מלת עד נצח לא יראו אור, שפירש ג"כ כמו כן לענינו שם).

כלל הדבר שאל יסמוך האדם בעשרו, כי מעות, טעות, היום באות, ומחר נעות, והעושר הניתן לבעליו הוא עיקר למען נסותו אם יעשה צדקה מממונו, ואם עינו רעה בא לידי חסרון הוא או בנו, שגילגול הוא חוזר עולם, כמו שדרשו רז"ל (שבת קנ"א:) על קרא (דברים ט"ו י') כי בגלל הדבר הזה וגו' ע"ש, וכמ"ש האלשיך ז"ל על קרא (שמות כ"ב כ"ד) אם כסף תלווה וגו' את העני עמך, ר"ל מה שהוא חלק העני הוא עמך, כי היתכן שיעשיר יתברך אחד מבניו והשאר יניח ריקם, אלא אפוטרופס מינהו לזון את דלים, והחלק הדל אצלו עדיף על חלקו עכ"ל ע"ש. א"כ העיקר נתינת עשירות לאדם כדי לעשות בו מצות ומעשים טובים, אבל לא לאמור ח"ו כחי ועוצם ידי עשתה זאת, כמ"ש הכלי חמדה (י) על פסוק (תהלים מ"ט ז') הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו, דר"ל לא יתהללו ה' המוריש והמעשיה, אבל יתהללו וישבחו את עצמם שחילם וכחם ועוצם חריפתם בהשתדלותם עשתה זאת ולא מה' עכ"ל, ע"ש פ' בהר.

ונראה לפענ"ד שעל זה נאמר במשלי (ג' כ"ז) אל תמנע טוב מבעליו להיות לאל ידך לעשות, דיש לדקדק מאי מבעליו דקאמר, ועוד מאי להיות לאל, פשיטא הוא דאם לא יש לאל ידו לעשות ולמנוע, בוודאי אל ימנע כמובן. אמנם עם דברינו הנ"ל י"ל דשלמה המלך ע"ה הזהיר על זה כמ"ש הכלי חמדה הנ"ל, שיתהללו ה' המוריש והמעשיר ולא את עצמם, וזה שאמר אל תמנע טוב מבעליו, ר"ל אל תמנע הטוב שהוא לך מבעליו של טוב, ומפורש בתריה מאי אל תמנע, להיות לאל, ר"ל שאל תעלה על דעתך מה שממנו יתברך הוא, ידך לעשות ח"ו, ר"ל שאל תאמר כחי ועוצם ידי עשתה זאת, רק יתהללו לה' דהוא המוריש והמעשיר, הבעל של טוב, ולא יש בידך לעשות שום דבר אם לא מאל ית', וזהו אל תמנע טוב מבעליו כמובן וק"ל.

ומחמת זה נחרב בעו"ה בית מקדשינו, כדכתיב בעמוס (ו' ח') מתאב אנכי את גאון יעקב וארמונותיו שנאתי והסגרתי עיר ומלוואה, וכתב בתריה (פסוק י"ב-י"ג) כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה השמיחים ללא דבר, והיינו על גדולתם ועשרם שאינו כלום שלא יתקיים כפירש"י שם ע"ש, ומחמת מה באה להם מידה זו, שאמרו הלא בחזקינו לקחנו קרניים (שם), ר"ל הקרן והגדולה נטלו בחזקם ובעוצם ידם, אבל לא ה' המוריש ומעשיר כנ"ל.

ואפשר שזהו נרמז במה שאמר קהלת (ה' ח') ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד, ופירש"י שם מה שמתגאים בני ארץ, וזהו ויתרון ארץ בכל הוא, ר"ל בכל נענשים אפילו ע"י יתוש כמו שמצינו בטיטוס, מלך לשדה נעבד, הקב"ה יהיה מלך לציון שהיה לשדה דכתיב (ירמיה כ"ו י"ח) ציון שדה תחרש, ויפרע מן המחריבים אותה ע"ש. ויש לדקדק הלא עיקר חסר מהספר, בכל הוא דקאי על העונשים כנ"ל וכמובן, ועוד מאי סמיכות יש בזה שמסיים ואומר מלך לשדה נעבד דקאי על ציון כנ"ל. אבל לדברינו הנ"ל י"ל דר"ל ויתרון ארץ, היינו מה שמתגאים בני ארץ, עיקר גאוותם הוא בכל הוא מלך, ר"ל בכל מילי מה דעביד ובכל אשר יפנה ועושה עניניו, אומר בלבו הוא מלך ואני ואפסי עוד ואין שום משגיח עליו כלום, כדכתיב (תהלים י' ג') ורשע אמר בלבו אלקים לא תדרוש, ומכח זה גדלה גאוותם עד מאוד, באמרם בכל הטובות שאירע להם כחו ועוצם חריפותם בהשתדלותם עשתה זאת, כי זולת זה מי אדון לנו כמ"ש הכלי חמדה הנ"ל. ובעו"ה מחמת סיבה זו לשדה נעבד, ר"ל ציון שדה תחרש בשביל זה, כנ"ל בעמוס מתאב אני את גאון יעקב וגו' כנ"ל וק"ל.

היוצא לנו מזה גודל מעלה הצדקה כי צדקה תציל ממות (משלי י' ב'), ואפשר לומר עפ"י מה שהבאתי לעיל בשם האלשיך שהנשמה היא חלק אלהי ממעל, ותמיד חושקת למהר ולצאת מגוף העכור לשוב למקומה הראשון, אך כיון שהשכינה אצל אדם למדה ק"ו בעצמה ע"ש. והנה עוד פירש האלשיך על קרא (שמות כ"ב כ"ד) אם כסף תלווה וגו' אז את העני, ר"ל השכינה מה שהיא את העני כדכתיב (ישעיה נ"ז ט"ו) שוכן את דכא, הוא יהיה עמך ע"ש. וא"כ ממילא מחמת הצדקה השכינה שורה אצלו כמו את העני, וא"כ למדה הנשמה ק"ו בעצמה ונשארת אצל הגוף, וזהו וצדקה תציל ממות והבנינהו וק"ל.

וזהו שאמרין במס' שבת פ' הבונה (ק"ד) באלפא ביתא, ג' ד' גמול דלים, ה"ו שמו של הקב"ה, זן אותך עכ"ל. ומדקדקין המפורשים (ע' תורת חיים סנהדרין צ.) אמאי בזכות זה זן אותו דוקא ע"ש. אמנם לדברינו הנ"ל י"ל עפ"י מה שכתבתי לעיל בשם הפרשת דרכים, הא דאמרין מפתח של פרנסה לא נמסר ביד שליח, היינו מאוצר הטוב, דהא כתיב ושולח מים על פני חוצות, היינו בחו"ל נותן ע"י שליח ואיננו מאוצר הטוב, משא"כ בארץ ישראל נותן בעצמו מאוצר הטוב כדכתיב יפתח לך את אוצרו הטוב. וכבר כתבתי לעיל היא גופא טעמא בעי אמאי בארץ ישראל נותן בעצמו ולא בחוץ לארץ, וכתבתי שם דמשום דכתיב ארץ אשר עיני ה' דורש בה תמיד, משא"כ בחוץ לארץ עיין לעיל באריכות. והנה אם נותן צדקה הרי גם בחוץ לארץ השכינה עמו כנ"ל, ומשום הכי שפיר אמרין גמול דלים הקב"ה זן אותך, הקב"ה דייקא כמובן, והיינו מאוצר הטוב, ועיין לעיל באריכות וק"ל.

או י"ל לפי פשוטו, לפי שנותן צדקה לעני ומחייהו, משום הכי גם הקב"ה נותן לו מחיה ופרנסה כמובן וק"ל. ומשום הכי כתיב ג"כ (הושע י' ב') זרעו לכם לצדקה, ר"ל מי שנותן צדקה הוא כמו שזורע להוציא את אכלו כמובן.

וזהו ג"כ כוונת רז"ל (שוח"ט פרק ס"ה) **מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שתפלתו נשמעת, שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, מה כתיב בתריה ועת לדרוש את ה' עכ"ל.** ואפשר לומר לדברינו הנ"ל עפ"י מה דאיתא בספר אהבת עולם () על פסוק (תהלים ק"ב א') תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, אמאי אומרו קודם התפילה והדר שיחו, כידוע מאמר הזהיר (ח"א כ"ג: ועוד) כי תפלת העני נשמעת יותר מכל התפלות ואפ"ל משל רבים, וכתבו הפוסקים ז"ל (או"ח סי' ק"א סעיף ד') כי יש חילוק בין רבים המתפללים ליחיד, כי יחיד אל ישאל צרכיו רק בלשון הקודש, אמנם צבור שואלים בכל לשון. והטעם דצבור אינן צריכין מלאך מליץ בינם לאל ית', אמם היחיד שצריך מלאך מליץ צריך שידבר האדם בלשון הקודש כדי שיבין המלאך. והנה סובר דוד המלך ע"ה כי זהו ביחיד המתפלל בכל צרה, אמנם בעני המתפלל לאל על עניו, שהקב"ה בימינו, כדכתיב (תהלים ק"ט ל"א) כי יעמוד לימין אביון, אינו צריך מליץ. וזהו שאמר תפלה לעני, דייק לעני, כי יעטוף, בהתעטף נפשו ומתפלל לאל בצרו, אני מתיר לו, כי ולפני ה', פירוש כי אחר שהעני עומד לפני ה' וא"צ מליץ, כדכתיב (שם ס"ט ל"ד) שומע אל אביונים ה', אז ישפוך שיחו, אני מתיר לעני שישפוך שיחו בעצם בכל לשון שהוא מדבר, בין בלעז ובין בארמית, ואף שאינו לשון הקודש, ישפוך שיחו בכל לשון שהוא משיח, אחר שהעני זה עומד לפני ה' ואינו צריך מליץ עכ"ל ע"ש הטב.

ואפשר שזהו ג"כ כוונת דוד המלך ע"ה באומרו (תהלים כ"ה ט"ז) פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני, ר"ל ה' בעצמו פנה אלי וחנני ולא ע"י מלאך מליץ, ואף כי יחיד וליחיד צריך מליץ כנ"ל, מ"מ יחיד ועני אני, וה' עומד לימין אביון וא"צ מליץ כנ"ל וק"ל.

וזהו ג"כ הטעם, שאם נותן צדקה וגומל חסדים, אז את העני עמך, דקאי על השכינה כמ"ש האלשיך ז"ל כנ"ל, משום הכי ועת לדרוש ה', לדרוש ה' דייקא ולא ע"י מליץ. וזהו שאמר **מבושר שתפלתו נשמעת**, תפלתו דייקא היינו אפי' ביחיד כמובן וק"ל.

על כן על תחוסו על כספיהם, ועל ה' תשליכו יהבכם, כי בגלל צדקה לא יגיעו לכם שום נזק, כמ"ש הרמב"ם פ"י מהל' מתנות עניים הל' ב' וז"ל, אין אדם מענה מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר (ישעיה ל"ב י"ז) והיה מעשה הצדקה שלום. ואתה בן אדם פקח עיניך וראה מה שכתב עוד שם דברים הנכנסים אל הלב, וז"ל וכל ישראל והנלווה עליהם כאחים המה שנאמר (דברים י"ד א') בנים אתם לה' אלקיכם, ואם לא ירחם האב על האב מי ירחם עליו, ולמי עיני ישראל נושאים עניהם, הלעכו"ם ששונאים אותן ורודפים אחריהן, הא אין עיניהן תלויים אלא לאחיהן עכ"ל ע"ש.

על כן אחינו בני ישראל באורחא דקשוט תלכו, ועל ה' יהבכם תשליכו, ואל תהיו מאספים, זהב וכספים, לעשות עושה, בלי הכשר, רק עיניכם על דרכיכם, לעסוק בתורה ובמצות כי היא חייכם, אבל לא לרדוף אחר אוצרות ואדרכמונים, ורב פנינים, כי רדיפת המות, אך לנותה, וכן איתא בזוהר (ח"א קצ"ט). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (משלי י' ב'), לא יועיל אוצרות רשע, אילין אינון דלא משתדלין באורייתא ואזלין בתר מילי דעלמא למכניס אוצרין דחיובא, מה כתיב קהלת ה' (פסוק י"ג) ואבד עושר ההוא בענין רע, בגין דאינון אוצרות רשע, וצדקה תציל ממות, אילין אינון דמשתדלין באורייתא וידעי אורחי לאסתכלא, דהא אורייתא עץ חיים היא, ואיקרי צדקה דכתיב (דברים ו' כ"ה) וצדקה תהיה לנו עכ"ל.

ובפרט ביומין אילין יומין דדינא, צריך האדם לתת אל לבו דבכל שעה ורגע דינא שריא עליה, וכמו דאיתא בזוהר פ' צו (ח"ג ל') כמה אית ליה לבר נש לאסתכלא ביקרא דמאריהון ולא יסטו מאורחיהו לבר, דהא בכל יומא ויומא דינא תליא בהאי עלמא, בגין דעלמא על דינא אתברי, ועל דא בעי בר נש לאסתמרא מחובי, דלא ידע זמניה דדינא שריא עליה, יתב בביתיה דינא שריא עליה, נפק מבית לבר דינא שריא עליה, ולא ידע אי יתיב לביתו או לאו, נפק לאורחיה על אחת כמה וכמה, בגין כך בעי לאקדמא רחמי קמי מלכא בגין דישתזיב מן דינא עכ"ל. הרי מפורש דבכל רגע ורגע דינא שריא עליה, וממילא צריך לעשות מצות ומעשים טובים, ולעשות שלום בין איש לריעהו, וכדאיתא בגמ' (יומא פ"ה) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כפורים מכפר, ונראה טעם לזה עפ"י מה דהקשו המפורשים (עין ספר דברי חכמים [המבורג תנ"ב] שער התשובה פרק י"א) האיך הקב"ה מוחל לאדם על עונותיו, הא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קידושין ל"ב), ותירצו דאנו נקראים בנים למקום, ואב שמחל על כבודו כבודו מחול (שם) ע"ש. והנה כבר כתבתי בשם הרמב"ם לעיל שכתב בפ"י מהל' מתנות עניים, וכל ישראל והנלווה אליהם כאחים המה שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם עכ"ל, נמצא ממילא אם יש בינינו אחוה וריעות ושלום, בזה מראים אנחנו שאנו בנים לה' וממילא יכול למחול, משא"כ אם ח"ו יש בינינו קנאה ושנאה ומחלוקות אשר לא כן דרך אחים, א"כ ממילא כיון שאנחנו לא מתנהגים זה עם זה כאח אב, והאיך יתנהג הקב"ה אתנו כאב לבנים כמובן, וא"כ זהו שאמרו עבירות שבין אדם למקום, ר"ל אם ליכא עבירות רק שבין אדם למקום אז יום כיפורים מכפר ומוחל להם, משא"כ אם יש עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כיפורים מכפר, ור"ל אין מכפר כלל אפי' על הנך שבין אדם למקום, כיון דמלך אינו יכול למחול וכנ"ל וק"ל.

וזהו ג"כ מאמר ברז"ל (ווי העמודים עמוד השלום פ' כ"ה בשם ספרי פ' נשא [עיי"ש פיסקא מ"ב]) גדול השלום שאפי' עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו כל עונותיו, שנאמר (הושע ד' י"ז) חבור עצבים אפרים הנח לו עכ"ל, והיינו מטעם דאנו נקראים בנים ויכול למחול, משא"כ חלק לבם עתה יאשמו ולא יוכל למחול, כיון דאינם מתנהגים כאחים זה עם זה ממילא לא הוי בנים כנ"ל וק"ל.

ולכך ראוי בימים קדושים אלו להיות אהבה ואחוה וריעות בינינו בלי שום קנאה ושנאה בלב, ולהתפלל בכוונה למחול חטאו ופשעיו ולהרבות בצדקה.

והעולה על כולם להתפלל על גלות המר הזה וגלות השכינה בעו"ה, אבל לא כמו האנשים אשר אינם צועקים רק ה' הב, כמ"ש הזוהר (תיקו"ז תיקון שתיארה) על מ"ש שלמה (שה"ש ב' ט') משגיח מן החלונות וגו', וז"ל אילין אינון חלונות דבי' כנישתא, דאבא ובנו אינון בבית הכנסת אסירון, ואיהו בכל יומא אשגחותא עלייהו ויהיב לון מזונא, ויפן כה וכה אם מאן דאיתער בתיובתא לתברא בה אסורין דלהון, דהא דכתיב (ישעיה מ"ט ט') לאמור לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו, ויפן כה וכה וירא כי אין איש, אלא כולהון צווחין בצלותהון ככלבים הב הב לנא מזונא כו', ואינון עזי נפש ככלבים, דאינון אומין דעלמא עובדי ע"ז דצווחין גביה ולית בושת אנפין, דלא אית מאן דקרא לון בתיובתא דיחזיר הקב"ה השכינה לגביה, בגוונא דיחזיר לגבייהו כו', ואינון ערב רב דכל חסד דעבדין לגרמיהו עכ"ל. הרי בפירוש כמה ראוי בתפלה להתעורר בתשובה לאהבת השכינה לאקומה מעפרא דגלותא, אשר לא כן האנשים אשר עומדים בבית הכנסת רק לצעוק על עושר וכבוד וחיי העוה"ז, ואין משגיח ואין פונה, ובעו"ה מחמת זה הוא אריכות הגלות, ולא יהיה רק בעתו.

ואפשר שזהו הרמז בתהלים (ק"ד כ"ז) כולם אליך ישברון לתת אכלם, ר"ל כל תקוותם אליך רק למען ה' הב, משום הכי בעתו, לא יהיה רק בעתו, כדאיתא בגמ' (סנהדרין צ"ה) זכה אחישנה לא זכה בעתו. וזהו ג"כ הרמז ביואל (א' ט"ז) הלא

נגד עינינו אוכל, ר"ל מחמת שנגד עינינו ליכא רק האוכל, משום הכי נכרת מבית אלקינו שמחה וגיל וק"ל. וע"ז נאמר ג"כ במשלי (י"ב ט) טוב נקלה ועבד לו, ר"ל טוב שכל אחד יחזיק עצמו בתכלית השפלות, ויזכור שהוא עבד בעו"ה בגלות המר הזה, ממתכבד, ר"ל דמתכבד ואינו זוכר שהוא עבד כלל, רק כל צעקתו הוא וחסר לחם, שיתן לו לחם לאכול, כנ"ל בזוהר שצועקים ככלבתא הב הב וק"ל.

על כן אחינו בני ישראל, שיתנו לבכם לחיל הגלות המר הזה האורך והמושך, חרב בית תפארתך ומקדשך, מאיגרא רמה לבירא עמיקתא נפלה הודינו, ובכל זאת מדרכינו הרעה לא פנינו, אין מעורר ומשגיח, עד מתי יתמהמה המשיח, ודבר האמת ומשפט כלה ונמס, ומלאה הארץ חמס, הביטו וראו ירושלים עיר המהוללה, אשר היה עוז וחזקה במקומה בשמחה ובצהלה, נהפכה לילי ויללה, נעשית בפי כל לשמץ ודופי, לאמור הזאת העיר כלילת יופי, ומאז רבו התלאות, במכות נפלאות, בחושך ואפילה נדחים, ולארץ אחרת נשלכים, רעה על רעה, הוה על הוה, ולא נשא ארץ לשבת אותנו בישיבת קבע רק נעו ונדמים, מוכים ומרטים, ואין איש שם על לב המקרה הזה אשר קרה, מכל ניסים ונפלאות שעשה לנו בימים קדמונים, ועכשיו בגלותא נעשו כאלמת יונים, ולית מאן דחש לשכינתא דמרוות בצערין מרוות מכאובין בגלותא מחמת עונותינו, וכמו דאיתא בזוהר חדש איכה (דף נ"ו) וז"ל זכור את בוראך בימי בחרותך עד אשר לא יבואו ימי הרעה (קהלת י"ב א'), זכור בוראך, הוי זכור כל אינון טבין ואינון אתוין וניסין דעביד לך קב"ה ביומין קדמאין, בימי בחרותך, בזימנא דאיהו אתרעי בך מכל עמין דעלמא, עד אשר לא יבואו ימי הרעה, יומין דשלטין בך שאר עמא ויבדרון לך בכל יומא, והגיעו שנים אשר אין בהם חפץ, שנים דגלותא דאזלין ישראל מטולטלין, עד אשר לא תחשך השמש, נהירו דקלסתר פני השכינה דהוי נהיר ליה בכל יומא, ומהיחא נהירו עלמא אתקיים, וישראל שראן על ארעא לרוחצו כו', ביום שיזועו שומרי הבית, אילון תלת בתי דינין דהוי אולפי תורה בלישכת הגזית, וביטלו הטוחנות, אילו כהנים ולוויים וכולהו משמורות דהוי קיימי בירושלים, וחשכו האורות בארובות, אילין נביאים וצופים דהוי חמאין בנבואה וברוח הקודש, רק השתא סגרו דלתיים בשוק, דבני נשא צווחין ולית מאן דיתבי עליהו, דדא כל תרעין ננעלו מן יומא דאחריב בי מקדשא ובטלא עבודת בית אלהא, בשפל קול הטחנה, קלא דשכינתא צווח בכל יומא שובו בנים שובבים, ולית מאן דישגיח בה, עכ"ל. נמצא מבואר מזה דצריך כל בר נש לדכור כל נסין טבין דהוי ביומין קדמאין, ועכשיו חסרנו כל אלה.

ואין הדבר תלוי רק בתשובה, כדאיתא במדרש הנעלם פ' נח (זו"ח דף מ.) וז"ל, אמר מיכאל אפוטרופסא רבה דישאל אימת מטי זימניה דיפקון בני רחמיא מתחות גלותא דאדום כו', אמר מארי דעלמא הוי לך לרחמא עליהו את רחום וכך אתקרית, א"ל אומא אומאית ביומא דאתגזר דינא קדמא עד די יתובין כו', וכן איתא שם מקודם ע"ש. וכן איתא במדרש הנעלם () אלמלא חזרו ישראל בתשובה יומא חד לא אשתארו בגלותא עכ"ל, נמצא עיקר התועלת למפיק מגו גלותא היא התשובה, על כן התעוררו התעוררו בתיובתא רבה קמי מארי דעלמא, אולי יחוס עם עני ואביון, לרחם את ציון, כי עד מתי קץ הפלאות, ועינינו רואות וכלות, צפינו לישועה ואין, ובפרט בעשרת ימי תשובה אלו דהוא עת רצון, כדכתיב (ישעיה נ"ה ו) דרשו ה' בהמצא, וזהו בעשרת ימי התשובה (ר"ה י"ז), וודאי ראוי להתאונן ולבכות על חורבן בית המקדש וגלות השכינה, כי מה לנו להמתין עד שיעלה הכורת עלינו ח"ו והוא חבלי משיח, כדאיתא בגמ' (סנהדרין צ"ח.) זכה אחישנה לא זכה בעתו, ויעמוד מלך כהמן ויהיה עקא בתר עקא, וממילא אף אם גם יהיה אז התשובה לא יהיה רק מחמת יראה, אבל כשנתעוררו מעצמן בתשובה יהיה מאהבה ואז אחישנה כמובן, וכדאיתא בספר אהבת עולם () על פסוק (ישעיה נ"ט כ) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה', ומדקדק מאי נאום ה', ופירש דעיקר התשובה צריך להיות מאהבה, והיינו מחמת דיבורו של הקב"ה, לא מחמת פנייה אחרת, רק לאהבת ה' לקיים דיבורו וצוות המלך, וזהו אומרו ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, ר"ל כששבי פשע ביעקב אז יהיה ובא לציון גואל, אך בתנאי שהתשובה תהי' מחמת נאום ה', היינו מאהבה לקיים דיבורו כנ"ל ע"ש.

ובזה נראה לפרש פסוק בירמיה (ד' א') **אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב ואם תסיר שיקוציך מפני ולא תנוז**, ויש לדקדק דהוא כפל לשון, ועוד בה הוי למימר כה אמר ה' אם תשוב וגו', ואמאי מפסיק במלת נאום ה' באמצע. ועוד מתחילה קאמר אלי תשוב, ובתר סיים ולא תנוז. אבל עם דברינו הנ"ל יאמר כך, רק אקדים עוד מה דאיתא בגמ' (יומא פ"ה.) תשובה מאהבה זדונות נעשו כזכיות, אבל תשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות ע"ש, וא"כ מחמת תשובה מאהבה יוכל הגאולה להיות מיד כשיתיבון כמובן, אבל מחמת תשובה מיראה לא יוכל להיות תיכף ומיד, אף שיתובין מ"מ עדיין ישאר עוד השגגות כמובן. וזהו אומרו **אם תשוב ישראל נאום ה'**, היינו מאהבה כמ"ש אהבת עולם הנ"ל, אזי **אלי תשוב**, תיכף ומיד, אבל **ואם תסיר שיקוציך**, לא יהיה רק מפני, דהוא לשון אף דהיינו מחמת יראה, אזי אני מבטיחך **ולא תנוז**, ר"ל לא תהיה לעולם בגולתא, אבל מהרה ומיד לא תהיה, כמו דאם תשוב מאהבה כמובן וק"ל.

וע"ד זה נאמר ג"כ בהפטרה של שבת תשובה (הושע י"ד ב') **שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונויך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו וגו', ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו וגו', ע"ש בהושע י"ד (פסוק ב').** ויש לדקדק בפסוקים הנ"ל שהוא כפל לשון ה' אלקיך. ועוד מאי כי כשלת בעונויך, כקושיית גמ' (יומא פ"ו): כשלת הוא לשון שוגג ועון הוא מזיד. ועוד מאי אמרו אליו כל תשא עון ע"ש פירש"י. ועוד מאי ארפא משובתם אוהבם נדבה, היא גופא קשיא, אם ירפא משובתם אמאי לא יאהוב אותם רק בתורת נדבה ולא אהבה גמורה, הא סיים כי שב אפי ממנו, וא"כ וודאי מן הראוי להיות אהבה גמורה כמובן.

אבל לדברינו יבוא על נכון, כי זה ידוע (איכה רבה ה' כ"א) שאנו מתווכחים עם הקב"ה, הוא אומר (מלאכי ג' ז') שובו אלי ואשובה אליכם, ואנו אומרים (איכה ה' כ"א) השיבינו ונשובה. והנה יותר טוב לשוב מעצמו כנ"ל, דהיינו מאהבה, דכי אם נמתין עד שהחזיר הקב"ה אותנו יהיה מיראה שיעמיד מלך כהמן כנ"ל, וא"כ עכ"פ ישאר עדיין שגגות כנ"ל. וזהו שאמר **שובה ישראל**, ר"ל אתה ישראל שובה מעצמך, **דעד ה'**, ר"ל אם תמתין עד ה' יחזיר אותך, אז **אלהיך**, ר"ל יהיה גודל מדת הדין מתוחה עליך כי יעמוד מלך כהמן כנ"ל, ואלהיך הוא מדת הדין כנודע וכפירש"י שם ע"ש, ואז אף גם אם תשוב, **כי כשלת בעונויך**, ר"ל עכ"פ יהיה נשאר שוגג מעונויך. ומשום הכי **קחו עמכם דברים ושובו אל ה'**, דהיינו מאהבה כדאיתא בגמ' (עין אלשיך דברים ל' י') אל ה' היינו מאהבה ע"ש. **אמרו אליו כל תשא עון**, ר"ל עפ"י מה דאיתא בספרי מוסר (עין אלשיך דברים כ"ג ט"ו) שכל ישראל הם משורש אחד, וכל אחד מ ישראל צריך לצער בצער חבירו, דכולם הוי כגוף אחד, וצריך כל אחד להתפלל בעד חבירו ע"ש באריכות. וזהו שאמר אמרו אליו כל תשא עון, ר"ל שכל אחד ואחד יאמר כל תשא עון, שישא העון של כולם, **וקח טוב וגו' כפירש"י ע"ש**. ואמר תו עוד יש לכם תועלת אם אתם תשובו מעצמך, כי אם **ארפא משובתם**, ר"ל אם אני ארפא משובתם, אז אפילו אוהבם לא יהיה רק בתורת נדבה, וזהו **אוהבם נדבה**, ולכך יותר טוב **כי שב אפי יהיה ממנו**, שיתעורר מעצמו לשוב כנ"ל ולא ממני כמובן וק"ל.

וזהו שאמר ג"כ דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ל) **ממעמקים קראתיך ה', ה' שמעה בקולי תהינה אזניך קשובות לקול תחנוני, אם עונות תשמור יה אדני מי יעמוד, כי עמך הסליחה למען תוורא** עד סוף המזמור, והדיקדוקים רבו מאוד דאין לו שייכות כלל זה לזה מרישא לסיפא וכפל לשון במלות שונות. אמנם עם דברינו הנ"ל י"ל, רק אקדים מקודם לפרש הפסוק (תהלים ס"ט י"ד) ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלקים ברוב חסדיך עניני באמת ישעיה, ויש לדקדק מאי ואני תפלתי, הא הוי סגי אי קאמר תפלתי לך ה' וגו'. גם מאי ה' אלקים הנזכר. גם הוא כפל עת רצון וגו' עניני באמת כו'. ועוד מתחילה קאמר ברוב חסדיך דהוא עפ"י חסד דהיינו לפנים משורת הדין, ומסיים באמת ישעך דאמת היינו עפ"י הדין כדאיתא במפורשים, וכ"כ המגלה עמוקות (אופן צ"ו, וכ"ה בבעל הטורים בראשית) בראשית ברא' אלקים סופי תיבות אמת, דנברא עלמא במדת הדין. ונראה לפרש עפ"י מה דאיתא באלשיך ז"ל על פסוק (תהלים ע"ז ב') קולי אל אלהים, ר"ל עיקר קולי הוא מה שנוגע אל ה' ב"ה, וממילא והאזין אלי, מה שנוגע לי, כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה (ב"ק צ"ב). ע"ש. וכן **שמעתי מהגאון א"א נ"י** באומרו (תהלים ל"ח י') נגדך כל תאוותי, ר"ל עיקר תאוותי שאני מתאוה הוא נגדך, מה שנוגע בך, וממילא ואנחתי מה שנוגע לי, ממך לא נסתרה ודפח"ח.

כלל הדבר דהעיקר להתפלל על גלות השכינה, והשם איננו במילואה. והנה **שמעתי עוד מהגאון א"א נ"י** דבר נאה ומתקבל פירוש בפסוק (תהלים ל"ט ג') נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וגו', והוא כפל. אבל עפ"י מה דאיתא במפורשים (עין רע"מ פ' פנחס דף רכ"ב). שהשם איננו במילואה ונחסר מן שם הוי"ה ו"ה כדכתיב (שמות י"ז ט"ז) כי יד על כס יה, ומהשם אלקים נחסר י"מ כדכתיב (איכה א' ט"ז) על אלה, כיון שלא נשאר רק אלה, אני בוכיה, ומהשם אדני נחסר ד' וכדכתיב (יחזקאל א' א') ואני בתוך הגולה, ר"ל בגולה ליכא רק אני ונחסר ד', וא"כ נחסר ד' מאדני, ו"ה משם הוי"ה, י"מ מאלקים, והוא אותיות דומי"ה, וא"כ זהו אומרו, מאז נאלמתי מאותיות דומיה, החשיתי מטוב, רק צרות רבות סבבוני, ע"כ שמעתי ודפח"ח.

עוד נקדים מה דאיתא באלשיך ז"ל (ישעיה א' כ"ז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, ר"ל ציון היושב בציון היא השכינה תפדה במשפט, כי עפ"י המשפט לא היה לה שום צער וגלות, אבל ושביה לא יפדו רק בתורת צדקה כיון שגלו בעונם, וא"כ לפ"ז יותר ראוי להתפלל על ה', כי היא בתורת משפט לצאת מגו גלותא, רק בפשעכם שלחה אמכם כמובן. וגם זה ידוע אלקים היא השכינה. וזהו אומרו **ואני תפלתי לך ה'**, ר"ל עיקר תפלתי לך ה', הוא על ואני בתוך הגולה, דהיינו גלות השכינה והשם אינו במילואה כנ"ל, ואף שנוגע ג"כ אלי, אפילו הכי איני מתפלל רק על מה שנוגע בך, ומטעם כי **עת רצון אלקים**, ר"ל אם יהיה עת רצון מה שנוגע לשכינה, ממילא **ברוב חסדיך עניני**, היינו מה שנוגע אלי כמ"ש האלשיך הנ"ל. ועוד **באמת ישעך**, ישעך דייקא, ור"ל התשועה שלך הוא עפ"י המשפט והדין, והיינו עפ"י האמת, משא"כ תשועתנו אינו רק לפנים משורת הדין ועפ"י החסד, ומשום הכי אני מתפלל על מה שנוגע אליך מקודם, ושפיר אמר מתחילה חסד ולבסוף אמת כמובן וק"ל.

וזהו ג"כ אומרו ממעמקים קראתיך ה' ר"ל מעמקי הגלות איננו צועק רק על מה שנוגע לך, ואף שנוגע לי ג"כ, מ"מ אינו קראתי רק מה שנוגע אליך, כי אם **ה' שמעה בקולי**, ר"ל אם שמעיני אדני במה שקראתיך ה', ממילא **תהינה אזניך קשובות לקול תחנוני**, תחנוני דייקא, והיינו מה שנוגע לי כנ"ל. ועוד האיך יתכן **אם עוונות תשמור י"ה**, ר"ל בשביל עוונות תשמור, לשון ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז י"א), י"ה ר"ל לא יהיה השם במלואו ונחסר מן י"ה ו"ה כנודע וכן"ל והבן. ואם תרצה לומר מה לך לזעוק, המתן עד ה' יחזיר אותך, והמתן עד עת הזאת, לזה מסיים ואומר ה', ר"ל אם אמתין עד ה' יחזיר אותי, **מי יעמוד**, ר"ל מי יודע מתי יהיה אותו עת, דאז יהיה בעתו עת המאוחר כנודע, ועוד **כי עמך הסליחה**, ר"ל אם אמתין עד שה' יחזיר אותנו בתשובה וימחול לנו, וזהו כי עמך הסליחה, **למען תוורא** ר"ל לא יהיה התשובה רק מחמת יראה כנ"ל, ומשום הכי **קותי ה' קותה נפשי וגו' משומרים לבוקר וגו'**, דקאי על הגאולה כפירש"י ע"ש, ואני מעצמי קויתי לה' וכן"ל כדי שתהא תשובה מאהבה. ומסיים ואמר אל כנסת ישראל שגם הם יעשו כן, וזהו שאמר **יחל ישראל אל ה'**, והיינו רק מה שנוגע אל ה', **כי עם ה' החסד**, ר"ל אם יהיה תשובה מה שנוגע אל ה', **והרבה עמו פדות**, ר"ל שירבה עוד פדות, והיינו **והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו**, וא"כ אין אתה צריך להתפלל רק מה שנוגע אל ה' כנ"ל וק"ל.

על כן אחינו בני ישראל השתדלו במצות ובמעשים טובים ובתשובה תפלה, צדקה בגופו ובממונו, היינו לפזר ממונו לעניים ולאביונים כנ"ל, ובגופו לסגף עצמו בתשובה רבה לאוקים שכיתא מעפרא, כי בכלל צדקה נכלל הכל כנ"ל באריכות בתחילת הדרוש, ע"ד (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסד וגו', וזהו עיקר עבודת ה' בכל נפשך ובכל מאודך כנודע (.)

ואפשר שזהו הרמז במאמר רז"ל (ברכות ו') אגרא דתענית צדקתא, עפ"י דאיתא בהרמב"ם פ"י מהל' מתנות עניים (ה"ב) כל המרחם מרחמין עליו שנאמר (דברים י"ג י"ח) ונתן לך רחמים ורחמך, וכל מי שהוא אכזרי ואין מרחם יש לחוש ליחוסו, שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם שנאמר (ירמיה נ' מ"ב) אכזרי המה ולא ירחמו עכ"ל, נמצא ממילא כיון שנותן צדקה ומרחם על נמוכי דעת ובושי פנים, גם הקב"ה מרחם עליו ומקבל תשובתו, וזהו אגרא דתעניתא צדקתא, כי אם לא מרחם יש לחוש ליחוסו שאין אכזריות מצויה אלא בעכו"ם, וכתוב (דברים י' י"ז) לא ישא פנים, ומוקי בגמ' דברכות (דף כ:) בעכו"ם, כיון דאין תשובה מועלת לעכו"ם (עיין תנחומא פ' האזינו ד'), עיין בספר נחלת בנימין () על גמ' הנ"ל והבינוהו וק"ל.

♦♦♦

ובזה נבוא ליישב מאמר שהתחלנו, דיש לדקדק אמאי ביקש דווקא בשעת עקידה על עשרת ימי תשובה. אבל י"ל עפ"י הנ"ל דאיתא בגמ' דברכות (הנ"ל "והלא אתה נושא פנים לישראל") כתיב (במדבר ו' כ"ו) ישא פנים וכתוב (דברים י' י"ז) לא ישא פנים, כאן בישראל ישא פנים, וכאן בעכו"ם לא ישא פנים. ובמס' ר"ה (י"ז) משנינן ע"ז כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין ע"ש, והנה איתא עוד בגמ' דר"ה (יח) כתיב (דברים ד' ז') בכל קראינו אליו וכתוב (ישעי נ"ה ו') דרשו ה' בהמצאו, ומשני כאן בצבור כאן ביחיד, ודיחיד אימת בעשרת ימי תשובה. והקשה **הגאון א"א נ"י** מאי פריך, דלמא דרשו ה' בהמצאו קאי קודם גזר דין, דאז הקב"ה אינו בהסתרת פנים, משא"כ לאחר גזר דין הוא בהסתרת פנים כמ"ש המהרש"א שם ע"ש. ותירץ דצ"ל דקושיית גמ' קאי לר' יצחק דס"ל (בגמרא ר"ה שם) יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין ובין אחר גזר דין, ודפח"ח.

תו אקדים מה דאיתא בבגדי אהרן () שני פירושים על קרא אדם כי יקריב וגו', חדא בשם בחיי שהמקריב יהיה אדם ולא הקרבן, וחדא אדם ממעט אומות העולם, כין אין מקבלין קרבנות מעכו"ם (תנחומא פ' תזריע סי' ט'), ומהו אדם, אתם קרואים אדם ולא אומות עולם (יבמות ס"א), ע"ש בפ' צו. והנה לכאורה י"ל דפליגי בזה, דאי אמרינן לא ישא קאי על עכו"ם, א"כ ליכא למימר דאדם קאי למעט עכו"ם, הא פשיטא כיון דכתיב לא ישא שאינו נושא פנים להם פשיטא דלא מהני הקרבן כמובן, אבל האידך ס"ל דלא ישא קאי על אחר גזר דין, וא"כ י"ל דגם לעכו"ם נושא פנים, ומשום הכי הוצריך לכתוב אדם כי יקריב וגו' למעט עכו"ם כמובן. והנה הבגדי אהרן הנ"ל הקשה לפירוש הבחיי הנ"ל דאדם קאי שהמקריב יהיה אדם ולא קרבן, וא"כ הרי יצחק נפסל להקרבה, ע"ש בפרשה הנ"ל ובפ' חיי שרה.

ולפ"ז שפיר יובן המדרש הנ"ל, דוודאי בלא זה לא היה צריך אברהם לבקש על עשרת ימי תשובה, הא כתיב בהדיא דרשו ה' בהמצאו וגו', והיינו עשרת ימי תשובה כנ"ל, אבל **בשעת עקידה** היה קשה לאברהם האיך צוה לו הקב"ה להקריב את יצחק, הא כתיב אדם כי יקריב וגו', שהמקריב יהיה אדם ולא הקרבן כקושיית בגדי אהרן הנ"ל. וצ"ל דאדם קאי ממעט עכו"ם ולא קרבן כנ"ל, וקשה הא עכו"ם כבר ממועט מדכתיב לא ישא, וצ"ל דזה קאי לאחר גזר דין, וא"כ לפ"ז י"ל דדרשו ה' בהמצאו קאי על קודם גזר דין, שאז הוא בלתי הסתרת פנים כמ"ש המהרש"א הנ"ל, ומשום הכי שפיר **ביקש אברהם על עשרת ימי תשובה**, שאעפ"כ יתן להם עשרת ימי תשובה כמובן, ודוק היטב, וה' יצילנו משגיאות

אמן. (ספר פני שלמה כת"י - דרוש א')

בתי נפש הנ"ל באריכות מזה). אך אח"כ ע"י עשרת ימי תשובה ויום הכפורים שחוזרין בתשובה ומטיבין מעשיהם, הוי ישראל אוֹחֲזִין מעשי אבותיהם בידיהם, ושפיר נתקיים בהם זכות אבות ולא באומות העולם, וזה ידעינן שזכות אבות עמדו להם מד' מינים שבלולב, ע"ש בספרי הנ"ל באריכות מזה, עכ"פ זהו תוכן דבריי שם הנצרך לעניינינו, האומות העולם עם ישראל מדיינים זה עם זה למי שייך זכות אבות כנ"ל.

והנה באמת מצינו בגמ' דשבת נ"ה ע"א דתמה זכות אבות מימי אליהו, ע"ש לחד מאן דאמו, ופירש"י והא שהוזכרו זכות אבות בימי חזאל היה ע"י רחמים ע"ש, מכלל דבריו שמענו אף אי ליכא זכות אבות, מ"מ ע"י מדת הרחמים שפיר יש זכות אבות.

והנה עיקר מצות תקיעת שופר שניתן לנו, היינו לאתער קלא דרחמי לעילא, וז"ל הזהור בפ' תצוה (ח"ב קפ"ד) פתח ההוא סבא תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגיגו (תהלים פ"א ד'), השתא איהו זמנא לאתער דנא עלאה תקיפא, וכד איהו אתער סטרא אחרא אתתקף בהדיה, וכיון דאיהו אתתקף סליק וחפיא לסיהרא דלא נהיר נהורא ואתמלא מסטרא דדינא כו', וההוא סטרא אחרא קיימא בקליפא תקיפא דלא יוכל לאתבר, בר בההוא עטא דקב"ה יחיב לישראל דכתיב תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגיגו, בגין לתברא ההוא כסה דאתחפיא סיהרא ולא נהיר, וכד מתערי ישראל לתתא בשופר, ההוא קלא דנפיק משופר בטש באורא ובקע רקיעין עד דסלקא לגבי ההוא טיגרא תקיפא דחפיא לסיהרא, אשגח ואשכח אתערותא דרחמי דסלקין וקיימין לעילא, אתערבב, כדין ההוא קלא קיימא ואעבר ההוא דינא, וכיון דלתתא אתערי רחמי, הכי נמי לעילא אתרע שופר אחרא עלאה ואפיק קלא דאיהו רחמי, ואערעו קלא בקלא רחמי ברחמי, ובאתערותא דלתתא אתער הכי נמי לעילא כו', וכדין אתערבב סטרא אחרא, אסתכל וחמי בנהירו דאנפין ואתחליש תוקפיה ולא יכול לקטרגא כו', אימת קיימא בנהירו דלעילא ביומי דכיפורים עכ"ל הזהור. והבאתי דבריו באריכות יותר בספרי בתי נפש בבית המלך חדר ג' (לראש השנה), ובארתי שם עפ"י דברי הזהור הנ"ל מתיקת דברי המדרש (ויק"ר כ"א ד') אורי בראש השנה וישעי ביום כיפור, ר"ל אם פעלתי ע"י מעשים שלי שהיה אורי בראש השנה, היינו דנתבר ההוא כיסה דאתחפיא לסיהרא כמ"ש הזהור הנ"ל, אז ממילא וישעי ביום כיפור, כי ע"י אורי בראש השנה אז ביום כיפורים קיימא בנהירו דלעילא ואערעו רחמי ברחמי ונגמור הכל לטובה ביום כיפורים כנ"ל בזה, וכן איתא במדרש רבה ויחי (צ"ח א') אקרא לאלקים עליון (תהלים נ"ז ג') בראש השנה, לאל גומר עלי, ביום כיפורים, ופירש היפה תאור ביום כפורים גומר שאלתי בראש השנה ע"ש, וא"כ שפיר אורי בראש השנה וישעי ביום כפורים, דנגמור הכל לטובה, ע"ש בספרי בתי נפש הנ"ל באריכות.

מכלל דברינו שמענו ע"י קול שופר אתער רחמי לעילא, וזהו עטא דקב"ה דנתן לנו מצות שופר בראש השנה כדי לאתער רחמים כנ"ל

מזדרש תהלים פ"ו (פסוק י"ז) **עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה ה' עזרתני ונחמתני**, וז"ל המדרש, **עשה עמי אות לטובה, בלשון של זהורית שהיה מתלבן, ויראו שונאי ויבושו, אלו אומות העולם, כי אתה ה' עזרתני בראש השנה, ונחמתני ביום הכיפורים, שנאמר (ויקרא ט"ז ל') כי ביום הזה יכפר עליכם עכ"ל.** ומדקדק בספר הדרת אליהו דרוש ט', דמאי ענין ראש השנה לכאן, הלא לשון של זהורית שהיה מתלבן היה ביום כיפורים ולא בראש השנה עכ"ל.

ונ"ל לבאר לפי פשוטו, דבלאו הכי יש לדקדק דקאמר ויראו שונאי ויבושו, ממה נפשך אם יש לנו זכות שיתלבן א"כ אמאי יבושו, הלא זכותינו מגינים עלינו, ומאי בושה יש להם זה במה שנתלבן עונותינו ע"י זכותינו. ואם אף בלא זכותינו יתלבן עונותינו, דאז שפיר יש להם בושה בזה דלנו מוחל בלי שום זכות משא"כ להם, קשה היא גופא קשיא, והכי משוא פנים יש בדבר, ולמה יתלבן עונותינו בלתי זכות כלל.

אבל לענ"ד נראה לבאר עפ"י מה שכתבתי בספרי בתי נפש בחדר ג' בבית מועד (לחג הסוכות), על הא דאיתא במדרש (ויק"ר ל' ב') ישראל ואומות העולם באים ומקטריגים לפני הקב"ה ולית אנו ידעין מאן נצח, אלא במה שישאל יוצאין בד' מינין שבלולב אנן ידעינן דישאל אינון נצוחיא, ומדקדק היפה תואר מה טעם הקטרוג הזה שאומר ואומות העולם באים ומקטריגים, מזה נראה שהן עומדין לדין עם ישראל לפני ה' מי ינצח את מי, ומפורש בזה בילקוט (תהילים ט"ז רמז תר"ט) דכתב ואומות העולם אומרים אנו זכינן ונצחנו בדין כו', וקשה מאחר שדין בראש השנה לכל אחד לפי מעשיו מאי ענין דין ישראל עם אומות העולם, ומהו הנצחון הזה של ישראל, שאם זוכים במעשיהם מה לאומות העולם בזה, ע"ש ביפה תואר הנ"ל וכתבתי בספרי בתי נפש הנ"ל, עפ"י דברי נזר הקודש דף שפ"ב (ב"ר ע"ז ג') שכתב שם בשם מדרש תנחומא (יתרו ה') ובשם מדרש רבה שמות פרשה מ"ד (סי' ט') דזכות אבות לפעמים עומד גם לרשעים, והיינו אם אין כאן צדיק ליטול זכות אבותיו, אז בהכרחי להתקיים אף לרשעים זכות אבותיו, אבל היכא דאיכא זרע אחר זרע כשר והגון טפי ניחא להתקיים זכות אבות בצדיקים האוחזים מעשי אבותיהם בידיהם ולא ברשעים, זהו תוכן דבריו, ע"ש בספרי בתי נפש הנ"ל שהבאתי דבריו באריכות.

וזה ידוע בכמה וכמה תפלות בראש השנה אנו באין בזכות אבות, וכמו תקיעת שופר בעצמו לזכור עקידת יצחק והיינו זכות אבות וכונדע, ולפ"ז שפיר בזה מדיינים אומות העולם עם ישראל ביום הדין, הישראל אומרים להם ראויים זכות אבות, ואומות העולם אומרים להם יותר שייך זכות אבות כי להם משפט הבכורה, ע"ש בנזר הקודש הנ"ל שכתב כן בהדיא, לולי מעשינו הטובים היה שייך זכות אבות יותר לישמעאל דהוא בכור של אברהם, ולעשו דהוא בכור של יצחק ע"ש, (ועיין בספרי

עטא לתקוע שופר, והיינו כדי לאתער רחמי לעילא כנ"ל בזוהר, ושייך שפיר לשון עזרתני, כי ה' היה עוזר לי לאתער רחמי לעילא בעצתו אמונה דיהיב לי לתקוע שופר כנ"ל בזוהר, ובעזרתו **נחמתני ביום כפורים שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם**, והיינו ע"י אתער קלא דרחמי בראש השנה קיימא נהירו ביום כפורים, וגומר לאל עלי כל הטוב כנ"ל במדרש רבה וביפה תואר באריכות, וא"כ כיון דאנו ע"י תקיעת שופר גורמים לאתער קלא דרחמים, וע"י רחמים שפיר יש זכות אבות לנו ולא לאומות העולם, וקצרתני והבן.

(ליקוטים - כת"י מס' 222 עמוד 15)

בזוהר, דלא יכיל לאתבר לבר בהווא עיטא דקב"ה יהיב לישראל דכתיב תקעו בחדש שופר כו' כנ"ל.

ולפ"ז זהו ביאור מדרש הנ"ל, **עשה עמי אות לטובה בלשון של זהורית שהיה מלבן**, עמי דייקא, ר"ל אף שאומות העולם ג"כ באים בזכות אבות כמו אנחנו, מ"מ עשה עמי אות לטובה, ולי יתלבן עונותי, וזכות אבות יעמוד לי ולא להם, ובזה שפיר **ויראו שונאי ויבושו, היינו אומות העולם**, כי זה לי עומד זכות אבות ולא להם, אף שגם הם באים ע"י טענה זו, וא"כ יראו כי אנו נצחנו, ובזה שפיר יבושו, (כי ע"ז הלא אנו מדיינים זה עם זה כנ"ל במדרש). וא"ת הלא כבר תמה זכות אבות, לזה שפיר אמר ומסיים **כי אתה ה' עזרתני בראש השנה**, ר"ל שנתת לי

**אנו מברכים את כל המתנדבים ואת כל הלומדים גליונינו
החשוב בברכת
כתיבה וחתימה טובה
שנה טובה ומתוקה**

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית המלך

חדר ד' - לעשרת ימי התשובה

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' רינחלת אבות'

דרוש לעשרת ימי התשובה. את רוחו ונפשו לעבודת המקום לקרבה.

ואת כל התועבה. יזרה כמו דזה.

ויבחר לו בדרך הטובה. והוא יתברך הבטיח לקבל נפש שובבה.

נגדו, והוא ברא הכל עליונים ותחתונים כולם תחת ממשלתו וברוח פיו עשה כל אלה, ורגע כמזמרה אשר יסיר השגחתו מהם יתהפך הכל לתוהו, ובזה מתעורר לבו לאהוב ה' ב"ה אשר ברוב חסדיו רוצה לקבל תשובת רשעים. אבל השב מיראה כוונת לבו לאו לשם ה', רק בשביל פניית עונש או שאר דבר אשר בגלל הדבר הזה בא לשוב, וא"כ ממילא ההפרש בין תשובה מיראה להשב מאהבה הוא כוונת הלב כנ"ל. וזהו אומרו [עוני אגיד, ר"ל אם לא יהיה רק הגדת עוני בלבד בלא כוונת הלב, וזהו אם תהיה מיראה, אז עדיין אדאג מחטאתי, מחטאתי דייקא, כי תשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות.

או י"ל עפ"י דנזכר לעיל חדר א' (לחודש אלול) בשם יערת דבש (ח"א דרוש א') דלפעמים היצר הרע עצמו מסיתו לאדם שיחזור בתשובה כדי להניק ממנו ניצוצי קדושתו וזהו חיותו, (ע"ש באריכות מה שכתבתי מזה ובחדר ב' (לסליחות)), והיצה"ר נקרא חטאת כדכתיב (בראשית ד', ז') לפתח חטאת רובץ, וזהו אומרו עוני אגיד, ר"ל אף אם אני כבר מגיד עוני ומתוודה עליהם, אעפ"כ אדאג מחטאתי, ר"ל מחטאת שלי דהוא היצה"ר, דאולי הוא בעצמו מסיתו לי כן כדי להניק קדושתו והבן (ועיין לעיל בחדר א' מ"ש על פסוק נאום פשע לרשע וגו' ע"פ זה ההקדמה).

ושנוי בנביאים (בירמיה ד') אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוצך מפני ולא תנוה, ויש לדקדק דהוא כפל לשון, ועוד כה הו"ל למימור כה אמר ה' אם תשוב וגו', ומדוע מפסיק במלת נאום ה' באמצע. ועוד מתחלה אמר אלי תשוב, והדר מסיים

בילקוט (הושע י"ד (רמז תקט"ז)) וכן במדרש רבה בראשית פרשה פ"ד סי' י"ט, וז"ל **וישב ראובן אל הבור** (בראשית ל"ז כ"ט), **לשקו ותעניתו, א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם ועשה תשובה, אתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שבן בןך עומד ופותח בתשובה תחלה, ואיזהו זה הושע, שנאמר** (הושע י"ד, ב') **שובה ישראל עד ה' אלהיך עכ"ל.**

לא במקום אחד מצינו גודל מעלת התשובה וסגולתו, כי אם בהרבה מקומות, כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, בתורה כתיב (במדבר ה' ו') איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם [וגו'] והתוודו את חטאתם אשר עשו וגו', גם (דברים ד' ל') ושבת עד ה' אלהיך וגו', גם שם ל' (פסוק א'-ב') והשבות אל לבבך וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, ועוד שם (פסוק י') כי תשוב אל ה' וגו', ואתה תשוב ושמעת וגו' (פסוק ח').

והנה עיקר הווידוי הוא עזיבת החטא וקבלת תשובה בלב, ובזה אמרתי כוונת המשורר (תהילים (ל"ח, י"ט)) עוני אגיד אדאג מחטאתי, והיינו עפ"י שמצינו תשובה מיראה ותשובה מאהבה, תשובה מאהבה זדונות נעשו כזכויות, תשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות עיין יומא פ"ו ע"ב, והנה בין תשובה מאהבה ותשובה מיראה ההפרש הוא כוונת הלב, כי דבריו בפיו הן שווין, זה מתודה על חטאיו וזה מתודה על חטאיו, אך זה כוונתו התעוררת הבורא ית' אשר אהבתו יעוררהו לזה, בחשבו האיך מריתי במלך מלכים הקב"ה אשר הכל כאין

האהבה רק בתורת נדבה, ולמה לא אהבה גמורה, הא מסיים כי שב אפי ממנו. אבל לדברינו הנ"ל יבוא באורם על נכון, דזה ידוע מה דאיתא במדרש (איכה רבה ה' כ"א) אנו מתווכחים עם ה' ית', הוא ית' אומר (מלאכי ג, ז) שובו אלי ואשובה אליכם, ואנו אומרים (איכה ה' כ"א) השיבנו ונשובה. והנה וודאי יותר טוב אם אנו נשוב מעצמינו כנ"ל דאז הוי תשובה מאהבה, דאם נמתין עד שקב"ה יחזיר אותנו בתשובה, לא יהיה רק מיראה שיעמוד מלך כהמן כנ"ל, וא"כ נשאר עדיין שגגות כנ"ל (ועיין באלשיך ז"ל על פסוק בישעיה (מ, א) נחמו נחמו וגו' מ"ש מזה).

וזהו שאמר שובה ישראל, ר"ל אתה ישראל תשוב מעצמך, **עד ה'**, ר"ל אם תמתין עד ה' יחזיר אותך לשוב לו, אז **אלהיך**, ר"ל יהיה גודל מדת הדין מתוחה עליך, כי יעמוד מלך כהמן כנ"ל, ואלהיך הוא מדת הדין כנודע וכפירש"י שם לענינו. ועוד טעם שלא תמתין עד ה' יחזיר אותך לשוב, **כי כשלת בעונך**, ר"ל אז ישאר עדיין שוגג מעון, כי לא יהיה רק מיראה כנ"ל. ומשום הכי **קחו עמכם דברים ושובו אל ה'**, והיינו מאהבה, כדאיתא ביומא (פ"ו. עיי"ש ברי"ף על העין יעקב) אל ה' היינו תשובה מאהבה ע"ש פרק יו"כ. והנה שרש התשובה הוא להיות כולם באחדות אחת וכל אחד יתפלל על חבירו, כדאיתא בספרי מוסר (בחדר ה' מביא רבינו כע"ז בשם המדרש שמואל והכלי חמדה) דכל ישראל יש להם שרש אחד והם כגוף אחד, ומשום הכי צריך לצער כל אחד בצער חבירו, וזהו שאמר **אמרו אליו כל תשא עון**, ר"ל כל איש ואיש יאמר כל תשא עון, שישא עון של כולם וימחול להם, והיינו כל אחד יתפלל בעד כולם, **וקח טוב וגו'** כפירש"י שם. ואמר עוד יש לכם תועלת גדול אם תשובו מעצמיכם ולא ימתינו עד ה' כנ"ל, והיינו שיהיה אהבה גמורה, ולזה אמר **ארפא משובתם**, ארפא דייקא, ר"ל כי אם אני ארפא משובתם, **אהבם נדבה**, ר"ל אף אם יהיה אהבה לא יהיה רק בתורת נדבה, כיון שלא בא רק מיתברך שמו את אשר נשוב לו, לכן יותר טוב, **כי שב אפי ממנו**, ממנו דייקא, ר"ל כי שב אפי יהיה ממנו, שהוא מעצמו יהיה גורם שאשוב מאפי ולא אני, וזהו כי שב אפי יבוא ממנו ולא ממני כנ"ל והבן.

כלל הדבר, גדולה מעלת התשובה והיא מחסדו יתברך אשר הטיב עמנו לעשות לפנים משורת הדין לקבל תשובתן של רשעים, כי מדת הדין צווחת נפש החוטאת היא תמות, וה' ב"ה ברוב רחמיו רוצה לקבל תשובת בנים שובבים.

ועפ"ז בארתי נמי מדרש תמוה (שוח"ט) תהלים כ"ה) וז"ל, טוב וישר ה' (תהלים כ"ה ח'), למה טוב שהוא ישר, ולמה ישר שהוא טוב, ע"ש, והוא תמוה. אבל לדברינו הנ"ל אשר עפ"י הדין נפש החוטאת היא תמות, רק הקב"ה עושה לפנים משורת הדין ומקבל התשובה כנ"ל, והנה מצינו הקב"ה מדקדק לשלם מדה כנגד מדה, וזהו עפ"י הדין ממש, אמנם דא ודא אחת היא, עפ"י מ"ש האלשיך ז"ל על פסוק (תהלים ס"ב י"ג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשיהו, היינו במה

בלשון אחר באומרו ולא תנוד. אמנם לדברינו הנ"ל יבוא ביאורו על נכון, דכבר הקדמנו דע"י תשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות וע"י תשובה מאהבה זדונות נעשו כזכויות, תו אקדים מה דאיתא בפ' חלק (סנהדרין צ"ח) זכה אחישנה לא זכה בעתה, ואז יעמוד מלך כהמן ועל כרחם ישובו ע"ש, מכלל דבריהם שמענו כי תשובה בוודאי יהיה, רק אם נשוב מעצמינו אז אחישנה, ואם לאו אז יכריח אותם לשוב ע"י שיעמוד עליהם מלך כהמן ולא יהיה הגאולה רק בעתו. והנה אם התשובה תהיה ע"י שיעמוד מלך כהמן אז ממילא יהיה עפ"י יראה, ואז עדיין נשאר שוגג, כי עפ"י תשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות, אבל אם נשוב מעצמינו ואז תהיה מאהבה, ואז יהיה כל זדונות כזכויות ושפיר אחישנה והבן. והנה עיקר מאהבה הוא מחמת שחביב בעיניו דברי ה' ב"ה, ואינו עושה לשום פנייה אחרת רק לקיים דבורו של מלך אוהבו. וזהו אומרו בתהלים קי"ב (פסוק א') אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד, ר"ל אשרי לזה איש אשר במצוותיו חפץ מאד, ר"ל באשר שהם מצותיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, לזה חפץ בהם כי אוהב את המקום הוא, ולא מחמת פנייה אחרת והבן. ולפ"ז זהו אומרו **אם תשוב ישראל נאום ה'**, ר"ל אם תשוב והתשובה יהיה מחמת נאום ה', ר"ל מחמת דבורו של הקב"ה אתה רוצה לקיים, ולא לשום פנייה אחרת, והיינו מאהבה כנ"ל, אז **אלי תשוב**, כי לא תתעכב עוד בגלותא כלל, כי תיכף ומיד תשוב אלי ויקום אחישנה כנ"ל, אבל **אם תסיר שקוצך מפני**, ר"ל הא דתסיר שקוצך לא יהיה רק מפני, והוא לשון אף וזעם, כמו פני ילכו (שמות ל"ג (פסוק י"ד)), את פני (ויקרא כ' (פסוק ג)), ופירש התרגום ית רוגז, והיינו מיראה אשר תפחד מזעם המלך, אז אני מבטיחך **ולא תנוד**, ר"ל לעולם לא תהיה בגלותא כיון דאתה תשוב עכ"פ, אבל עכ"פ מהרה ומיד לא תהיה כמו דאם תשוב מאהבה, דאז נעשו זכויות, משא"כ מיראה עדיין נשאר שגגות כנ"ל, והבן.

או י"ל על מלת **נאום ה'**, עפ"י מה דאיתא בספר אהבת עולם (דרוש י') על פסוק (ישעיה נ"ט, כ') ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה' וגו'. ומדקדק מאי נאום ה'. וכתב שם וז"ל דהכוונה עם מה שאמרו רז"ל (יומא פ"ו) כי שב מאהבה זדונות נעשו כזכויות, וזה שאמר ובא לציון גואל, פירוש בשביל אותם ששבים הפשע למדריגת נאום ה', שבים מאהבה, שנחשב להם הפשע כאלו עשו נאום ה', שהיא המצוה, ומקורב מצאתי בספר שארית יעקב עכ"ל (עיי"ש דרוש עשירי). וזהו אומרו **אם תשוב ישראל נאום ה'**, ר"ל אם תשוב עד שתבוא למדריגת נאום ה', אשר מזדונות נעשו זכויות והיינו מאהבה כנ"ל, ואז **אלי תשוב** מיד כנ"ל בפירוש ראשון.

ובזה בארתי נמי פסוקים בהושע י"ד **שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך, קחו עמכם דברים ושובו אל ד' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו וגו', ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו**. ויש לדקדק דהוא כפל ה' אלהיך. ועוד מאי כי כשלת בעונך, ודברי חז"ל ביומא (פ"ו) ידוע. ועוד מאי אמרו אליו כל תשא עון, והוא קושי הבנה עיין פירש"י שם. ועוד מאי ארפא משובתם אהבם נדבה, והיא גופא קשיא, אם ירפא משובתם למה יהיה

היום ויגדל בנו הבכור ורצה לדבק בדבק טוב, ושמוע שמע במרחקים יש ג"כ איש אחד עתיר נכסין, מוכתר בנימוסין, ויש לו בת, לה ירצה בחבת, הלך אצל אביו וגילה לו דעתו, בזה חשקה נפשי להתקשר אתו. ויהי כשמוע דברי בנו הרצים יצאו דחופים, במחולות ותופים, אל האיש העשיר הנ"ל, לשאל ממנו אם טוב בעיניו לתת בתו לבנו, ותארה בתארים, מעלותיו ומדותיו הישרים. ויטב הדבר בעיני האיש הנ"ל, ויאמר את קולך שמעתי, ומבוקשך לא תסיר מאתי, אמנם תנאי אחד אני מתנה, שיהיה בנו גדול בתורה לב חריף ומבין, ואם יודע ויבין, אז תו לא איכפת לי בשאר ענינים, כי טוב סחרה מכל הקנינים, ואם לזה תתנצח, אשלח בנחיצה, האדם גדול בענקים, עול של תורה הקים, הוא יעמוד על המבחן, מהות בנו בלימוד התורה יבין ויבחין, ואם חכם בחו"ר ישבחנו, אז עטרת תפארת אענדנו, ובת סגולתי לו אתננו, ויקדשה ויסבלנה, ומהר ומתן ארבה לו, להרחיב גבולו, ועתה שמעיני אדוני ותשמע בקולי. ויהי היום כאשר שמע אביו של בן הנ"ל הדברים האלה, שמח שמחה גדולה, כי ראה כי נפלה בגורלו, ויען ויאמר, אם לא יש עיכוב רק זאת, מובטח אני שנברך מהרה על המוגמה, כי חכם בני ישמח לבי בו, ובוודאי בבוא על המבחן עתיד לקרבו.

ויהי לתקופת הימים באה השמועה כי קרוב הוא האדם גדל הנ"ל, ומהרה יבוא אל מחוז גבולם, מה עשו, הצאן והבקר ישחט להם, והכיניו משתה ושמחה בטבח טבח והכן, בעת שיעמוד על המבחן. ויהי בבוא האדם גדול הנ"ל וכל יקר ראתה עינו, כי טוב לבו בינו, במשתה ושמחה אשר הכינו, מחמת זה קירב את בנו, בדברים רכים, בחיכו ממתקים, שמע בני אל תירא ואל תחת, דבריי יהיו בשובה ונחת, הט לבך אל העיון הלוה, ולא צריך נביא וחווה, רק מעמקי שכלך תשכיל ותתבונן, ובתבונה ודעת אשר ה' אותך חינו, ואם לזה תתנצח, אז תעמוד על מבוקשי במרוצה. ויהי כשמעו בנו את דברי האדם גדול הנ"ל, כי חיים הם למוצאיהם, שם לבו על העיון הלוה לבררם ולעמוד על תכליתיהם, ויען ויאמר יגעתי ומצאתי תאמין, לא אפנה שמאל או ימין, רק יושר דברי אמות אסברה לך, אולי אהיה בזה בן גילך. ויהי היום כאשר הציע לפני האדם גדול הנ"ל את דבריו, ויטב הדבר בעיניו מאד, ויאמר מעתה בטח לבך, כי אמלא חשקך לקרבך, אצל העשיר ונדיב עם הנ"ל להתקשר אתך. והנה כאשר פתר בן היה, כי בבואו לחזרה לביתו, אמר להעשיר המשלחו אספרה כמו, לא ידעתי ספורות כמו, גודל שכלו הזך ורב חריצות ונועם מדותיו, וגודל יחוסו ורב עשרו של אביו, על כן חושה עושה תראה לברך על המוגמר ולהתקשר את בתך עם בן הקצין הנ"ל, ואז טוב לך סלה. ויהי היום מצא אשה מצא טוב, ובעת ההתקשרות נשואין היה רב חדוה וגיל משני הצדדים, כי שניהם כאחד טובים במהר ומתן אשר אשר פזרו לבניהם, גם גדול נימוסיהם ויחוסיהם, והעיר ששון צהלה ושמחה.

ויהי לתקופת הימים נתגדל בנו השני הנ"ל, וגם כן הגיע לפרק ליקח לו אשה, אבל ביני וביני כבר ירד אביו מהר שפר להר חר"ב וירד מנכסיו, אבל לבנו עכ"פ ג"כ היה לו לב חריף ומבין, אך אעפ"כ מורה עלה על ראשו, אולי גם הוא בוא יבוא לעמוד על המבחן לפני איזה

שמשלם לאיש כמעשיהו ממש מדה כנגד מדה הוא החסד, דלפעמים רוצה האדם לשוב, אבל שוב אינו זוכר במה חטא, ולכן מעניש קב"ה ושולח יסורין על האדם באותו אבר שחטא, למען יזכור בעונו וישוב ממנו, וא"כ אין לך החסד גדול מזה אשר בא ע"י תשלומין כמעשיהו ממש, לשוב מעונותיו ושב ורפא לו ע"ש באלשיך ז"ל. תו אקדים דאיתא בגמ' (עי' או"ז ב"ב ס"י קע"ז, וברש"י בחומש) על פסוק (דברים ו' י"ח) ועשית הישר והטוב, ישר לפני משורת הדין וטוב עפ"י הדין, (ועיין בספר ראשית ביכורים שכתב ג"כ מדה כנגד מדה זהו הדין הגמור, ע"ש דף מ"א).

ובדברינו הנ"ל מבואר הפסוק בתהילים כ"ה הנ"ל היטב, **טוב וישר ה'**, ר"ל שהוא טוב והיינו שהוא עושה עפ"י הדין ומשלם מדה כנגד מדה דייקא, וגם וישר שהוא עושה לפני משורת הדין כנ"ל, על כן בזה יורה חטאים בדרך כפירש"י שם לעשות תשובה, דאי לא היה עושה לפני משורת הדין אז לא היה מהני תשובה, כי עפ"י הדין נפש החוטאת היא תמות כנ"ל, וגם אי היה עושה הכל לפני משורת הדין ולא היה מעניש מדה כנגד מדה, אז אף אם היה רוצה האדם לשוב לא היה יודע על מה ועל מה לשוב, כי עונותיו רבו ואינו יודע במה חטא, אבל בזה שמעניש מדה כנגד מדה דווקא, בזה שפיר יודע לשוב כנ"ל, וא"כ ממילא שפיר בזה שהוא יתברך הוא טוב וישר, בתרווייהו יורה חטאים בדרך לשוב בתשובה כנ"ל, והבן.

וזהו שאמר המדרש הנ"ל, **למה טוב**, ר"ל למה מעניש האדם מדה כנגד מדה ועושה עפ"י הדין הגמור לשלם כמעשיהו ממש כנ"ל דטוב הוא דין, לזה אמר **שהוא ישר**, ר"ל מחמת שהוא ישר ורוצה לעשות לפני משורת הדין לקבל תשובה, דהוא לפני משורת הדין כנ"ל, לכן צריך להיות טוב לשלם מדה כנגד מדה כדי שיודע לשוב כנ"ל. ולזה אמר נמי **למה הוא ישר**, ר"ל במה חזין שהוא ישר ורוצה לעשות לפני משורת הדין ולקבל תשובתן של רשעים, לזה מסיים **שהוא טוב**, ר"ל כיון דעושה בדין ומשלם לאדם מדה כנגד מדה דווקא, והיינו על כרחך כדי שיבין וישוב מרשעתו כנ"ל והבן.

על כן אחינו בני ישראל, הלא ה' ב"ה עושה עמנו לפני משורת הדין, ורוצה לקבל תשובתנו, מדוע נסוג אחר לבנו, ותט אשורינו, מן הדרך אשר ציונו, מה נעשה כי בא יום פקודתנו, ויתבע דינא על רוע מעללינו, והנשמה הקדושה אשר היא חלק אלהי מומעל נפגמה במעשי ידינו, ובפרט ביומין אילן ימי תשובה ורחמים ועת מצא לדרוש את ה' כדאיתא ברז"ל (ר"ה י"ח), על כן נבואה שערי בתוד"ה על חטאינו בוודאי וחרטה ובבכי, כי שערי דמעות לא ננעלו (ברכות ל"ב:), כאשר הארכתני כבר מזה בחזרים הקודמים פעמיים ושלוש.

ואטה למשל אזני, איש אחד היה בארץ עתיר נכסין, שלשלת היוחסין, מוכתר בנימוסין, והיה לו בנים שלשה, הוגי דת מורשה, ויהי

זאת עשה, מהיום והלאה תתאמץ בתורת ה', ולילה כיום יאיר לך, אולי תמצא רב חסדא ורב חנינא אצל חותנך בגלל מדותיך ומעלליך. ויהי כאשר פתר כן היה, האיש הנ"ל מילא את בקשתו, ונתמלא תאוותו, קצין נדיב עם התקשר עמו עם בתו סגולתו, והיה למצער ראשיתו, ורב מאוד משגא אחריתו, וגדל ועשה פרי הילולים, במדות ישרים ומעולים, וחונתו הרב את כבוד ביתו, כי ראה כי נתמלא תאוותו, להתמיד בתורתו, ונתן לו מהר ומתן בזהב ואדרכמונים, ונשכח ממנו ימי עוני ויפלו ימים הראשונים, (זהו הוא המשל).

(המשל) בצאת ישראל ממצרים היה שלשלת היוחסין, מוכתר

בנימוסין, כדאיתא במדרש רבה במדבר (ע"י ילקוט במדבר רמז תרפ"ד) האומות אמרו מה נשתנו אלו מאלו, השיב קב"ה הביאו ספר יוחסין שלכם, והיו עשירים גדולים דכתיב (שמות י"ב ל"ו) וינצלו את מצרים וגו', וכן בבזית הים תורי זהב נעשה לך וגו' (שה"ש א' י"א ובמדרש רבה שם). והנה עשו שידוכים טובים, ועם מי התקשרו בשידוך, בשעת מתן תורה התקשרו עם קב"ה, ונעשה קשר אמיץ בינו ובין בני ישראל, כמה דאת אמרת (שה"ש ג' י"א) ביום חתונתו וביום שמחת לבו, ואיתא בחז"ל ביום חתונתו זה מתן תורה (ע"ש סוף מס' תענית כ"ו) וילקוט שיר השירים (רמז תתקפ"ז). והנה תנאי הותנה אימתי יתקיים ההתקשרות ההוא, אם מצותי תשמרו ובחוקתי תלכו, וע"ז בחר ה' בכל שנה ושנה ימים האלה יומין דחושבנא, אשר כונן למשפט כסאו, ואז עומד על המבחן אם אנו ראויים להתקשר עמו, או לא ח"ו, כמה דאת אמרת (בתפלת ימים נוראים) בוחן לבבות ביום הדין.

והנה בימים ראשונים בהיות מקדשו על מכונו, וכהן עומד על המשמר וקרבנו, אז בקל היה לרצות את קונו, באשר הקרבנות היו מכפרים עלינו, ובבוא העת הכושר לעמוד על המבחן, ובוא יבא הבוחן לבבות, אז עשינו משתה ושמחה בתמיד של שחר ותמיד של בין הערביים, ותמיד של שחר מכפר על עבירות שבליילה, ותמיד של בין הערביים היה מכפר על עבירות שביום כדאיתא ברז"ל (במדבר רבה כ"א א'), וגם מקריבין קרבן מוסף ונסכים ושעיר פנימי וחיצון ביום הכפורים, והיה משתה ושמחה, כמה דאת אמרת (יומא ע"י) ויום טוב היה עושה כהן גדול בצאתו מבית קדשי הקדשים, ואז נעשה מחדש התקשרות בינינו ובין קב"ה, ע"י מעשים טובים שהיה בינינו, והיה מקויים ואתם הדבקים בה' (דברים ד' ד'), כי ע"י מעשינו אנו מדובקים בשמו ית' כנודע, ומשם היה לנו מוהר ומתן, כי ממקום מזבח ומקדש הורד השפע רבה לכל העולם כדאיתא בזוהר (ע"י ח"א נ"ה) מזה.

ויהי כי ארכו הימים שירדנו מטה מטה בעו"ה ונחרב המקדש, ואז בבוא העת אשר מארי דעלמא יתיב על כורסייא דדינא, נפלה רעדה וחלחלה לאמה, במה ניכף ובמה נקדם, בידינו אין מעש, ובמה נסיר חרון אף וכעס. אבל בזאת יאותה להם, שהיה ביניהם משפחה גדולה רב היחוס, בעלי תריסין בעלי קרניים, סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה ותנאים ואמוראים, היודעים לרצות את בוראם בדברי ריצוי, ולקרבו

אדם גדול, ומי יודע אם הטיב יטיב עמו כאשר הטיב עם אחיו, באשר רוב ימיו היו ימי עני ורעים, כי כבר ירד אביו מנכסיו זה זמן כביר, ופג לבו ולא היה לו רווחה כאחיו הגדול ללמוד מתוך שמחה, גם לא היה לו להכין משתה ושמחה בבואו על הנסיון, לקבל האדם גדול הנ"ל כראי ונכון, ומוחמות זה היה מפחד תמיד מי יודע האם יקרבו או מרחקו. אך זאת היתה העצה היעוצה לפניו, באשר שהיה לו משפחה גדולה, על כן הלך אצלם וביקש מאתם, בבואו על המבחן שיראו לקרב בעל הבוחן בכל מיני קרבות, אולי בזה ימצא חן בעיניו וימצא מרגעו לנפשו. והנה כאשר פתר כן היה, שגם חונתו עיקר חשקו בבן תורה היה, וג"כ שלח איש אשר חכמתו בחוץ תרונה, שיעמוד אצלו בכור הבחינה, והנה בבואו ראה כי אין כל בבית, אך זאת הוטב בעיניו בראותו שלשלת יחסו כי רבה הוא, וגם הבן ההוא יש לו לב מבין, וראה וידע אם אחד הטב יטיב עמו ויתן לו בתו ויהנהו מנכסיו כדי שיוכל ללמוד מתוך רווחה, אז הוא גם הוא יגדל ויעשה פרי הילולים, אשר על כן נכמרו רחמיו, ודיבר דברי נוחמים עם הבן ההוא לאמה, אל תירא ואל תחת, שים לבך בלמודך ברב ההתמדה, ואנכי לא אמנע להיות סבת טובתך בכל מה שיש לאל ידי לעשות. ובשמעם דברי נועם נעימות ימין צדקו של האיש הנ"ל, אז ותחי רוחם ונפשם, וצהבו פניהם בשמחה וגיל.

ויהי ברבות הימים הלך הקצין הנ"ל לבית עולמו, וגם שאר משפחתו הלכו אחורנית, ונשאר בן השלישי לבדו ביוגן ואנחה, ולא נתגדל בתורה ובהלכה, וכל יום ויום הלך וחסר לקללה ולא לברכה. והנה פנה לימין ואין עוזה, לשמאל ואין סומך, ובראותו מר לו נפשו מאד, ויען ויאמה בקול המרמה מתי אנכי אעשה לבתי, לקחת אשה חפצתי, אמנם לבי עצב, האיך במקום גדולים אתיצב, כחי וחوشي נרתעים, חרידים וזעים, גווי כלה, שמלתי בלה, ובמה אתעלה, למצוא חנינה וחמלה, בבת מלך כבודה, כי יעמוס עלי כאחיי הראשונים ורבה העבודה. ובעודנו בשער הדאג"ם, דאגה בלב איש דרך טוב ישמחנה, כי בא אליו אחד מאוהביו, ואמר איעצך השכם ושלוח מכתב ידידות, בדברי חמודות, אל האיש אשר ינסותך, שיהיה בעזריך, ומדי דברי בו זכור תזכיר לו, הלא בהיותו בבית אביו, כל יקר ראתה עינך, את גודל כבוד רב עשרו וגדול יחוסיו, ועתה הורד כל עדייך, וע"ז יכמרו רחמיו, עלי להיות לי לפה אצל אוהביו, קצין ונדיב עם שימלא משאלותיו, להתקשר את עמי את בתו סגולתו, ואצפה לה' בעזרתו, אוכל להתאמץ בתורתו ויראתו, כחשק נפשו ותאוותו, כי עד הנה לא היה לי חנינה, למצא מענה, מחמת צרות רבות אשר סבבני, ותרצה תפלתי לפניך כתפלת עני. ועתה שמע עצה, במרוצה, וקח את הנוצה, לעשות כאשר יעצתיך, ובוודאי תמצא מרגוע לנפשך.

ויהי בשמעו דברי אוהבו, נכנסו דבריו באזנו, ושמע לעצתו, לשלוח פתשגן הכתב אל האיש הנ"ל להיות בעזרתו, ושפך לפניו שיחו, בדמעות שליש, עד שנכמרו רחמיו עליו, ויען ויאמר שמע בני מנעך קולך מבכי וצעקה, אראה לטייל עם אוהבי קצין נדיב עם בקצרה וארוכה, עד שיכנסו דבריי באזניו, ויקח אותך לפניו, ולתקשר עם בתו סגולתו, ואם לא למענך, למען כבוד אביו ומשפחתו, יהיה בעזריך, אך

סאתו ורבה רעת אדם כנ"ל, משום הכי וינחם ה' כי עשה את האדם, כי אין לו תקומה, (ועיין מ"ש לעיל בחדר ב' (לימי הסליחות) על פסוקים הללו, ובין תבין יותר אשר לפניך).

ובזה אמרתי שזהו כוונת המדרש רבה בראשית פ' כ"ז סי' ג', וז"ל **וירא ה' כי רבה רעת וגו', רבי חנינא אמר רבה והולכת** עכ"ל, והוא תמוה. ולדברינו הנ"ל יש לומר דהיה קשה ליה כיון דכבר כתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ממילא תו למה לי וירא ה' כי רבה רעת האדם, דהוי כפל מלות. ומשום הכי דריש רבה והולכת, ר"ל תמיד נתרבה רעתו ביותר להוסיף חטא על פשע, והיינו כנ"ל דמחמת זה שנתמלא סאתו אין מסייעין להם מן השמים, ומצד עצמו לא יכול ליצח"ר כנודע, וזהו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, דקאי על היצח"ר דאיהו בלבו של אדם כנודע, דכל מחשבותיו רק להרע לאדם, ומבקש להמיתו כדאיתא בגמ' דקידושין (ל:). על כן וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, דמחמת החומר היצר הרע כרוך בעקבו, ועיין במדרש רבה בראשית שם סי' ה' על פסוק זה וינחם ה' וגו', וז"ל אמר ר' איבו תוהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע, שאלולי לא בראת בו יצר הרע לא היה מורד בי עכ"ל, והיינו לפי דברינו הנ"ל דמחמת היצח"ר לא יכול לו, וגם רעת האדם רבה ואינו מסייעין לו, לכך וינחם ה' אשר עשה את האדם בארץ וגו' כנ"ל והבן.

ובזה בארתי נמי המסורה ד' פעמים הלון, הלון ושוב (בראשית ח' ג'), הלון וחסר (שם ה'), הלון ונסוע הנגבה (שם י"ב ט'), הלון וגדל עד כי גדל מאד (שם כ"ו י"ג). והנה לדברינו הנ"ל דטוב לחזור בתשובה קודם שירבה בחטא, כי אז קשה לו לשוב, והנה באמת כבר כתבו המפורשים בזה באריכות, כי ד' מדרגות של כתות בעלי תשובה יש, אחד מי שחטא ופרץ גדר ושב בתשובה מה, והשני מי שחטא ונטבע בטיט היין והלך כל ימיו חשיכים ואינו נותן אל לבו כלל לשוב, ומת ועבר מן העולם כך ברשתו, השלישי מי שחטא ולא שב בבחרותו, אבל מכל מקום בבוא ימי העמידה סמוך לזקנתו הוא שב ומתחרט על עוונותיו, הרביעי אשר ממתין עד עת זקנתו ממש וקודם מותו הוא שב, אלה הם ד' כתות בעלי תשובה. ועיין מזה בבעל עקידה (פ' אמור) והובא באריכות בעוללת אפרים במאמר מ"ו, וכתב שם על פסוק תן חלק לשבעה וגו' ואם ימלאו בעבים גשם וגו' ואם יפול עץ בדרום וגו' (בקהלת י"א ב' ג') וז"ל, תן חלק לשבעה, מתחלה ראה להזהיר את האדם לשוב אל ה' בבחרותו כי היא התשובה מובחרת, זה שאמר הכתוב **תן חלק לשבעה**, אלו ימי ז' של פסח, והם נגד ימי בחרות ע"ש באריכות, כי לא ידע האדם את עתו ולא ידע מה יולד יום, על זה נתן טעם לומר **כי לא תדע מה תהיה הרעה על הארץ** כו', ואמר **אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו**, ר"ל שלא יסמוך על בחרותו בהיותו חזק ובריא אולם, כי יראה עב גשמת חומרו מלא דשן ושמן וככחו אז כן עתה, כי על כל פנים יש לחוש שפתאום על הארץ יריקו, ואם יפול עץ בדרום, כי האדם עץ השדה הוא, ואם יפול בדרום שהוא כינוי לחצי ימיו, כששמשו נוטה לדרום כצאת השמש

אליהם בתפלתם בכוונתם הרצוי בה, ובה ג"כ מצאו מנוח, כי שמוע טוב מזבח (שמואל א' ט"ו, כ"ב), ובזכות הצדיקים ג"כ ירד למטה השפע כנודע ג"כ מהזהר (...), וכדאיתא נמי ברז"ל (ברכות י"ז:) כל העולם נידון בשביל חנינא בני וכו'.

וכל זה היה בימים הראשונים, אשר לא כן עתה אנשי חסד נאספו, וידינו רפו, כל השנה, איש לדרכו פנה. והנה עתה אחינו בני ישראל, הגיע העת אשר אנו עומדים על המבחן, יומא דדינא אשר בוחן לבבות ביום הדין, והוא אל עורך דין, ומי יצטדק בדין, מעש אין בדינו, מעתיר ומפגיע אין בעדינו, הכל כלה ואפס מאתנו, כיתומים ואין אב היינו, ואל מי נושאים עינינו. אבל זאת העצה היעוצה לפנינו, לקרוא אל מאהבינו, אל אל שוכן שמים, ערב ובוקר וצהרים, ונאמר לפניו אתה בחרתנו, אהבת אותנו, ואל הר סיני קרבנו, ובקדושתך קדשתנו, ועל כל אומה ולשון הגבהתנו, ואז כל יקר ראתה עינינו, ועתה ראה כי לתחתיות הורדתנו, מאיגרא רמה לביא עמיקתא השלכתנו, ולמענך אבינו, עשה אם לא למענינו, ושמע קול בכיותינו, ושימה בנאדך דמעתינו, חוסה נא עוד לרחמינו, כי עליך השלכנו יהבינו, וראה כי אזלת ידינו, שחה לעפר נפשינו, ואולי יחוס וינחמנו, לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו, להשיבנו אל בית זבולו, מקום מקדש אשר בחר לו, ואז נשכח ימי מרורים, ויעלה על מזבחך פרים, ויתקשר עמנו בקשר אמין בעבותת אהבה כימי קדם, אל בית אלהים אדום, בקול רינה ותודה המון חוגג, ויכופר עון ושווגג, יכמרו רחמין ואל לעד תזנח, ראה כי ארכו ימי אבלי ועוד לבי נאנח, פלגי מים ירדו עינינו, אתה ה' תאזין שועתינו, ומצעקת נכאים אל תעלים אזניך, יתירה חבתם בין כך ובין כל קרואים בניך, מאד תרבה לנו מחילה, ועוונותינו תשליך במצולה.

כלל הדברים העיקר תלוי בתשובה ובוידוי, ובפרט כעת שהם עשרת ימי תשובה והם ימי רצון לכך יותר משאר הימים כנ"ל, והזריז הרי זה משובח, כי אם רבו עוונותיו של אדם עד מאד אז התשובה קשה, וכמו שמצינו בהרמב"ם (פ"ו מהל' תשובה ה"ג) ובשאר מפורשים שאם האדם חטא יותר מדאי ונתמלא סאתו אז אין מספיקין בידו לעשות תשובה, והיינו שאין מסייעין אותו והתשובה קשה (ועיין מזה בנזר הקודש דף כ"א).

ובזה יש לבאר מקראי קודש (בראשית ו' ה') **וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, וינחם ה' כי עשה את האדם וגו'.** ורבו הדקדוקים, ולדברינו הנ"ל כך פירושו, וירא ה' כי רבה רעת האדם, רבה דייקא, היינו שחטא יותר מדאי, וממילא אינן מסייעין לו כנ"ל, וגם וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, רק רע דייקא, ר"ל דכוונת היצר הרע רק להרע לאדם, ואם כן מצד עמצם לא יכול לו כדאיתא בקדושין (ל:). אלמלא עזרו לא יכול לו, וכיון שכן שמצד עצמו עצמו לא יכול ליצח"ר וגם אינו מסייעין לו, באשר כי נתמלא

בגבורתו, כי השמש כינוי להנשמה כמו שאמר (קהלת י"ב, ב') עד אשר לא תחשך השמש וגו' וכו' עכ"ל העוללת אפרים הנצרך לעניינו. מכלל דבריו שמענו דרום הוא כינוי לחצי ימיו של אדם.

והן הן דברי מסורה הנ"ל, לרמז על ד' כתות בעלי תשובה הנ"ל, נגד כת ראשונה אומר **הלוך ושוב**, ר"ל מיד שהלך מדרך הטוב, מיד ושוב ומתחרט ועושה תשובה מהה. ונגד כת שניה אומר **הלוך וחסה**, ר"ל שהלך מדרך הטוב, ומחסר לנפשו בפגמו אותה בחסרון המצות ועשיית עבירות, ונשאר כך חסר כל ימי היותו על האדמה עד שובו לעפר, וימוקו בעונם וימותו בלי תשובה כנ"ל. ונגד כת שלישית אומר **הלוך ונסוע הנגבה**, ר"ל שהלך מדרך הטוב ונסוע באלה מסעי הרחק מדרך הטוב, עד הנגבה, ר"ל עד שבא בחצי ימיו והם ימי עמידה כששמשו נוטה לדרום, וכמ"ש העוללת אפרים הנ"ל על פסוק ואם יפול עץ בדרום כנ"ל, ואז ישוב אל ה' ושב ורפא לו. ונגד כת רביעית אומר **הלך וגדול עד כי גדל מאד**, ר"ל שהלך מדרך הטוב ומגדיל החטא עד כי גדל מאד, וכדאמרו רז"ל בחלק (סנהדרין צ"ט:) על פסוק (בישעיה ה' י"ח) הוי מושכי הענון וכעבות העגלה וגו', בתחלה יצר הרע דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה לעבותות העגלה, וכן הוא בסוכה פ"ה (נ"ב). ע"ש, ושפיר אמר הלוך וגדל עד כי גדל מאד, ואז מתחרט בבוא יום פקודתו כנ"ל והבן.

כלל הדברים עיקר היא התשובה, ומה מאד יזכה נער את ארחו, רצוני לומר כשהוא נער אז יזכה את ארחו מיד, ולא ימתין עד ימי זקנתו, כי אז אין שבחא לו בזה, כדאיתא בזהר (ח"ג פ"ז:) על פסוק (ויקרא י"ט ל"ב) מפני שיבה תקום, אזהרה לבר נש עד דלא אסתלק בסיבותא דייקים בקיומא טבא בעלמא, בגין דלית שבחא ליה לבר נש כד איהו סב ולא יכול למהוי ביש, אלא שבחא דיליה כד איהו בתוקפא ואיהו טב, ושלמה מלכא צווה ואמר (משלי כ' י"א) גם במעלליו יתנכר נער, כגונא דא כתיב (קהלת י"ב א') וזכור את בוראיך בימי בחרותך וגו' עכ"ל. מכלל דבריו שמענו דלית שבחא להמתין על ימי הזקנה, אבל בעו"ה אנו דוחים המצות ומעשים טובים מיום אל יום, ועד יום מותו תחכה לו, ואז בראותם כי עלתה הרעה נודרים נדבות ומתוודים על העוונות, ואם הוא מן המקדימין אז מתחיל להטיב בבוא ימי הזקנה, אבל להיות טוב מיד בבחרותו, הם בני עלייה ומעוטים המה כנודע.

וכאשר כתב בעל העקרים במאמר שני ביאור אהבת השם פ"א וז"ל באמצע הפרק, כדי שיבחנו חיי האדם נמצא אותן נחלקים לשלשה חלקים, שהם שני עליה, ושני עמידה, ושני ירידה, והתחלפות אהבה בהם הוא כפי התחלף מיני אהבה, שהם הטוב, המועיל, והערב, כי בימי העלייה שהם עד שלשים או קרוב להם, יאהב האדם הערב וימושך אחריו מאד, ולזה תמצא אהבה הזאת בנערים ובנשים, ובאשר הם במדריגת הנערים במי שימושך אחר תאוות המשגל לפי שהוא ערב אליו, מבלי שיביט אל ההיזק הנמשך ממנו לגוף ונפש, הנה דומה אל הנערים הנמשכים אחר תאוות המאכל, ולא יבחנו ההיזק הנמשך מריבוי המאכל, ולא יאהבו דבר אחר אלא מי שיעניקם כיכר לחם אחת

או אחד משאר תענוגים העריבים. ובשני העמידה שהם משלשים עד חמישים או קרוב להם, תגבר על האדם אהבת המועיל, עד שיש מן האנשים מי שינוח אכילה והשתיה ושאר תענוגים העריבים, לפי שימושך אחר שחוק להיותו מדמה התועלת הגדול הנמשך לו מריווח גדול בזמן מועט, וכן מי שירכיב על הספינות ויתן בים דרך ויסכן עצמו במים עזים, ויתן בהם נתיבה לתיקון הריווח ותועלת, ולא יחיש לתענוג אחר כלל. ושני הירידה שהם ימי הזקנה מחמשים שנה ואילך, לא יחוש האדם למועיל ולא לערב, אבל אהבתו בלבד תהיה אל הטוב מצד שהוא טוב, ולזה ימצאו הזקנים נמשכים לעבודת ה' ונבדלים מתאוות יותר מזולתם, כי אחר שיראו שאהבה אשר מצד הערב או מצד המועיל בלתי קיים, לא יחושו רק לאהבת הטוב מצד שהוא טוב, שהיא אהבת קיימת ובלתי משתנית בהמצאו האהוב שהוא השי"ת וכו', וזה הוא סיבת ישועת הנפש, לפי שהבחור מצד רתיחת הדם להיותו שטוף בתאוות לא ישער גמול הנפש וישועתה כו' עכ"ל.

מכלל דבריו שמענו אשר דרכי בני האדם להרחק מהטוב עד עת ימי זקנותם, ולא הארכתי בדבריו, רק באשר עריבים הם לשומעיהם. וגם שביארתי בזה רמז נכון בדברי רז"ל במסכת ברכות דף ג' ע"א, **תניא רבי אליעזר אומר שלשה משמורות הוי הלילה, משמור ראשונה חמור נוער, משמור שנייה כלבים צועקים, משמור שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה** עכ"ל. והנה כל המפורשים כתבו, אף שהדברים כפשוטן, מ"מ יש לנו טעם ורמז בסימנים הללו, (עיין בחדושי אגדות ובמהרש"א), ואף אנכי אענה חלקי מזה בקיצור, על פי דברי העקרים הנ"ל, אשר למדנו מדבריו ימי האדם נחלק לשלשה חלקים, חלק אחד אשר מתאוה בתענוגים בדברים עריבים ומתוקים, וזה נתייחד לכת הטבעי אשר באדם מכח החומר שחומד ומתאוה התאוות ההם, וחלק השני הוא אשר מתאוה לעושר וכבוד וזולתם והרויח פרנסתו בהם, אשר נקרא חלק המועיל, וחלק הג' הם ימי הזקנה אשר מגמת נפשו לעסוק בתורת ה' ומצותיו, והוא נקרא חלק הטוב כנ"ל באריכות.

תו אקדים דברי זוהר (תיקון שתיא) על פסוק בשיר השירים (ב' ט') משגיח מן החלונות, וז"ל אילן אינן חלונות דבי כנשתא דאבא ובנו אינן בבית הכנסת אסירן, והיא בכל יומא אשגחוחא עליהו ויהיב לן מזונא, ויפן כה וכה אם מאן דאתער בתיובתא לתברא בהן איסורין דלהון כו', ויפן כה וכה וירא כי אין איש, אלא כולהון צווחין בצלותהון ככלבים הב לב לנא מזוני כו' ואינן עזי נפש ככלבים כו' עכ"ל הנצרך לעניינו, (ובמקום אחר הבאתי דבריו באריכות).

וזה ידוע העולם הזה נמשל ללילה חושך ואפילה, כאשר כל ספרי מוסר מלאים מזה, וזהו הרמז במאמר הנ"ל **שלש משמורות הוי הלילה**, ר"ל העולם הזה הנמשל ללילה הם שלשה משמורות, ר"ל שלשה חלקים אשר ימי האדם נמצא בהם כנ"ל בעקרים, ועל זה נותן סמנים, **משמור ראשונה חמור נוער**, וזהו אשר האדם הולך בחלק הערב, אחר תאוות החומר והגופנים אשר ערב לנפשם מקחו ויתענוגו

הרחמים למדת הדין, וזהו עד ה' שהוא רחמים, אלהיך הוא דין כנודע והבן. (ועיין לעיל מה שכתבתי ע"ז, ועוד לקמן בסוף הדרוש נבאר פסוקים הללו באריכות).

נחזור לענינו שאל ימתין עד שתתייבש העבירה וישוב מיד, ובדברינו האלה אמרתי לכוון בזה רמז בדברי חז"ל במס' יומא דף כ"ח ע"ב וז"ל, **אר"נ זהמא דשמשא קשה משמשא וסימנך דנא דחלא**, ועיין ברש"י, **שברורי שמשא קשה מעבירה וסימנך דנא דחלא**, **הרהורי מעבירה קשה מעבירה וסימנך דנא דחלא**, **שילחי קייטא קשה מקייטא וסימנך דנא דחלא**, **דסיתוא קשה מזקייטא וסימנך דנא דחלא**, **מגמר בעתיקא קשה מחדתא וסימנך דנא דחלא**, **בר טינא**, ועיין ברש"י על מאמר הנ"ל. והנה המאמר הזה צריך ביאור, בהיות שאם הוא כפשוטו, איך קבעו בתלמוד מאמר שברוב דבריו אין בהם מוסר ולא לימוד איזה מצוה, אין זה כי אם גדולים חקקי לב, והיינו לפי דכבר הזכר לעיל דיזרז האדם בבחירתו לשוב מעונותיו מיד, כי אם תייבש העבירה קשה התשובה, ובדברינו האלה נוכל לכוין איזה רמז בדברי רז"ל הנ"ל.

ואקדים מקודם מה שאמרתי פירוש הפסוק (תהילים ל"ו ב') נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו, ויש לדקדק מאי אתי דוד לאשמועין בזה, שזהו פשיטא וידוע לכל שהיצה"ר מסיתו האדם לרעה, ועיין ברש"י שפירש שזהו קאי על היצה"ר, וא"כ פשיטא הוא. ועוד לפירש"י שם צ"ל דהמקרא מסורס הוא, ור"ל בקרב לבי יש הפשע הוא היצה"ר, ואומר לרשע שלא יהא פחד אלקים לנגד עיניו, ובקרב לבי הוא כאדם שאומר כמדומה לי, ע"ש פירש"י והוא דחוק.

אבל י"ל עפ"י מה דאיתא בגמ' דברכות פ' אין עומדין (ל"א:) אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר (מלכים א' י"ח ל"ז) ואתה הסיבות לבם אחורנית וכו'. והקשה הנזר הקודש במדרש רבה פרשה ל"ד סי' י"ב, מה זה שהתרעם אליהו כלפי מעלה מפני מה שברא היצה"ר באדם, הרי אם לא היה לו יצה"ר בטלה הבחירה כלל, ולא היה לו כלל מדרגת אדם אלא כמלאך, והרי עיקר מעלת אדם אינו אלא בהיותו בעלי בחירה לטוב ולרע, כי זולת הבחירה אין מקום כלל לשכר ועונש כנודע. ותיריך שם באריכות ותוכן דבריו הוא, עפ"י שמצינו מבוכה גדולה בענין יצה"ר שבאדם, והוא דבכמה וכמה דוכתי בגמ' ובמדרשות מוכח דהיצה"ר הוא כלול בעצמות האדם בחומר הגוף אשר שרשו מצד רע, והוא כח המתאוה שבלב, וכדאמרין בפ' הרואה (נ"ד:) בכל לבבך (דברים ו' ה'), בשני יצריך ביצר הרע וביצר טוב, ואמרין נמי התם (ברכות ס"א:) יצה"ר דומה לזבוב ויושב על שני מפתחי לב, ולכן היצה"ר מתגבר ע"י אכילה דמתחזק כח החומר הגוף, וכדכתיב (דברים ח' י"ב-י"ד) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו'. אבל בפ"ק דב"ב (ט"ז:) אמרין הוא השטן הוא היצר הרע הוא מלאך המות, ותנא הוא יורד ומסית עולה ומסטין נוטל רשות ונוטל נשמה, מזה משמע דהיצה"ר אינו אלא מלאך הנברא העומד בחוץ לאדם

בהם ולא יאהבו דבר אחר כנ"ל. **משמר שנייה כלבים צועקים**, וזהו חלק המועיל, ועיקר מגמת פניהם על פרנסה ומזונא לאמר הב כלבים וכנ"ל בזה, דבזה החלק הם ככלבים עיקר על הפרנסה ומזונות, ולא הובח המותרות במה שיכלו להרויח, ואין הצער שזה אצלם לסכן בים ולשום במים נתיבה כדי להגיע למבוקשם להרויח וכנ"ל. **ומשמר שלישי תינוק יונק משידי אמו**, ר"ל חלק הג' דהם ימי הזקנה, אז בא חלק הטוב, כי אז מתאוה אל הטוב אמת והם תורה ומצות, וזה שאמר יונק על שדי אמו, והוא סימן לתורה ומצות, על דרך (משלי ה' י"ט) דדיה ירווך וגו', מה הדד הזה כל שעה שתינוק יונק ממנו מוצא בו טעם אף התורה כו' (ועיין בחדושי אגדות (למהרש"א) שפירש ג"כ כן לפי ענינו שם), **ואשה מספרת עם בעלה**, ר"ל דאז בימי הזקנה אז הנשמה המכונה בשם אשה כנודע (ועיין באלשיך בפ' משפטים על פסוק (שמות כ"א ד') אם אדוניו יתן לו אשה וגו'), מספרת עם בעלה, והיינו דבימי הזקנה לא הולך אחר עצת החומר וכח הטבעי והחיוני להתאוה תאוות הגופנית, רק יעש פעולות הנפש השכליות הנשמה שבו כנ"ל בעקרים. ומשום הכי אמר נמי (ברכות שם) **על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי שנאמר** (ירמיה כ"ה ל') **כו' שאוג ישאג על נזיוהו**, והיינו כמ"ש הזוהר הנ"ל משגיח מן החלונות דהוא יחייב לן מזונא, ויפן כה וכה אם מאן דאתער בתשובתא, אבל ויפן כה וכה וירא כי אין איש, והיינו כנ"ל כי רוב ימי האדם הוא הולך אחר תאוות גופנית, ועוסק בשלו אשר ערב לו לבד, ולא יאהב דבר אחר, והבן.

כלל הדבר עיקר הוא לשוב מעונותינו, ומיד בעשותו מעבירה לשוב אל ה' ויתחרט, ואל ימתין עד שנתייבש עבירה, דאז עושה פוגם יותר בגוף עד ששב מטהור לטמא, וכאשר נתנו סימן סירכא בת יומא לא שמיה סירכא (מליצה מל' הפוסקים בהל' טריפות, עיין יו"ד ס' ל"ט סעיף י"ב), דכי אם נתיישן הדבר היצה"ר גובה, והתשובה קשה והחרטה אינו מועיל כ"כ, וכנ"ל ברבות החטאים התשובה קשה דאז נתמלא סאתן, כמו שמצינו בפרעה וכיוצא בו כאשר האריכו בזה הרמב"ם (פ"ו מהל' תשובה ה"ג) והרד"ק (שמואל א' ב' כ"ה) (ועיין מזה לעיל חדר ב'). ואמרתי טעם לזה, היינו דהתשובה אינו ע"פ מדת הדין, כי מדת הדין אומרת נפש החוטאת היא תמות כנ"ל וכדאיתא במדרש (ע"י ירושלמי מכות פ"ב ה"ו), אך עפ"י מדת הרחמים והחסד מקבל קב"ה תשובתו של אדם, וממילא כיון דרבו פשעיו אז מהפך מדת הרחמים למדת הדין, כדאיתא (בר' ע"ג ג') רשעים מהפכין מדת הרחמים למדת הדין (עיין ברש"י סדר נח על פסוק (בראשית ח' א') ויזכור אלקים וגו'), ומשום הכי שפיר קשה תשובה אצלם והבן.

ואמרתי שזהו כוונת (הושע י"ד ב') באמרו שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו', ומאי עד ה' אלהיך. אבל לדברינו הנ"ל כך פרושו, שובה ישראל עד ה' אלהיך, ר"ל דתשובה ישראל טרם שתתהפך מדת

ובדברינו האלה נבאר דברי רז"ל ביומא (הנ"ל), רק אקדים עוד מ"ש הנזר הקודם הנ"ל עוד שם לתרץ בדבריו הנ"ל קושיא עצומה, אשר יאמר כי הוא זה, דהא ידוע אדה"ר קודם החטא לא היה בו יצה"ה, וא"כ לכאורה קשה איך בא לידי חטא כלל. וכה"ג נמי קשה למ"ד (שהש"ר א' פסוק ב') דבשעת מתן תורה נעקר מהם היצה"ר ונתבטל מהם הזוהמת הנחש, אלא שבחטא עגל חזר היצה"ר למקומו, דא"כ איך באו לידי חטא כיון שנעקר מהם היצה"ר, וכן מאי הוי רבותייהו דקיום המצות והתורה כיון דלא הוי בהו יצה"ה. וכתב שם לפי דבריו שיש שני מיני יצה"ה, אויב פנימי ואויב החיצון כנ"ל, הענין זה הוא ההבדל באדם הראשון בין קודם החטא לאחר החטא, דוודאי גם קודם החטא היה בעל הבחירה, והיה לו יצה"ר המסיתו לעבירה עבור פינת שכר ועונש, אבל מ"מ אז לא היה לו אלא יצה"ר החיצוני ולא יצה"ר הפנימי, באשר מתחלה עשה אלקים את האדם ישה, בהיות חומרו נקי וזך אז מזוהמת הרע, ולכן אז בקל היה יכול להמלט ממנו, אבל לאחר החטא נמשך באדם גם זוהמת היצה"ר הפנימי ע"י אכילת עץ הדעת, שהיה כלול בו מקור שורש כח הרע, נדבק כח הרע בעצמות גופו ונתגשם חומרו בזוהמת הרע, כי נעשה מכותנת אור כותנת עור בעי"ן, והוא עור זוהמת הנחש שהטיל נחש בחוה, עד כי נעשה אדם מוקף מאויב פנימי וחיצון, ולכן עתה קשה לו מאד לכבוש את יצרו, ומתחלה בשעת חטא אכילת עץ הדעת באמת לא נתפתה לדבר עבירה אלא רק ע"י יצה"ר החיצוני, והוא שר הידוע אשר היה רוכב על הנחש וכמפורש בפרקי דרבי אליעזר (פ"ב). וכן בשעת מתן תורה שפסקו זוהמתו זוהמת הנחש הקדמוני, מאז ג"כ מ"מ לא נתבטל מהם היצה"ר לגמרי, אלא שאז חזרו קרוב למדריגת אדם הראשון קודם החטא, שלא היה לו אלא יצה"ר החיצוני ולא הפנימי, ובאופן זה ניתן להם שמירת התורה ומצות לכבוש היצה"ר החיצוני, אבל אחר חטא העגל חזרו לזוהמת דהיינו זוהמת היצה"ר הפנימי, באשר מאז נתעורר שוב חטא זוהמת מאדה"ה, אשר עדיין לא נשלם תיקונו כראוי עד לעתיד, זהו תוכן דברי נזר הקודש הנ"ל (ע"ש באריכות ולנפשך יונעם). כלל דבריו שמענו כי יש שני מיני יצר הרע, אויב פנימי אויב החיצוני, ואויב הפנימי בא מזוהמת הנחש אשר הטיל בחוה כנ"ל באריכות, ובגלל זה קשה לכבוש היצה"ר כי דבק בעצמותו וגם מבחוץ כנ"ל הכל באריכות.

תו אקדים מה דאיתא בסנהדרין דף נ"ט ע"ב, אמר רב יהודה אמר רב אדה"ר לא הותר לו בשר לאכילה כו', ת"ש ובכל חיה הרוכשת (בראשית א' כ"ח), ההיא מבעיא לאתוי נחש הוא דאתא, דתניא רבי שמעון [בן] מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם, שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היה מזמינים לו שני נחשים טובים, א' משגרו לצפון כו' ע"ש. מכלל דבריהם שמענו הנחש מכונה בשם שמש.

וזהו דברי רב נחמן הנ"ל במס' יומא, **זוהמא דשמשא**, ר"ל זוהמא של שמשא, דהוא זוהמת הנחש המכונה בשמש כנ"ל, **קשה**

ומשפיע עליו כח הרע כדי להטותם מדרכי החיים למות. ואמנם כבר כתבו חכמי האמת (...) פשר דבר, דבאמת תרוייהו אתנהו ביה, שיש לאדם אויב פנימי וחיצון, והוא כי יש לו יצה"ר פנימי הכלול בעצמות אדם מכח זוהמת החומה, וכן יש לו ג"כ יצה"ר החיצוני שהוא מלאך ממש הוא שר הידוע וחילותיו, אשר עליהם נאמר (תהלים י"ב ט') סביב רשעים יתהלכון, להשפיע תמיד על האדם כח הרע להטותו מדרכי החיים לדרכי המות, לכן קשה מאד לאדם לכבוש היצה"ה. והוא כי משל למה הדבר דומה, לעיר היושבת במצור משונא וצר הצורך עליו, שאז אם אנשי העיר בפנים הם בלב שלם ותמים יחד בקשר אמיץ וחזק, אז קשה לאויב החיצון להתגבר עליהם, אבל אם ירך מתוכה מסרחת, שגם בפנים אינם תמימים יחד בלב שלם, ולוחמים זה עם זה, אז בהצטרף עליהם גם האויב החיצון מצא מינו את מינו וניעה, וקשה אז מאד להמלט ממנו. וכן הוא הדוגמא גם באדם, כי באשר גם בעצמותו יש לו יצה"ר הנלחם בו והוא זוהמת חומרו, וירך מתוכה מסרחת, מאז בהצטרף לו גם האויב החיצון קשה מאד להמלט ממנו, אבל אם לא היה נלחם אלא האויב החיצון לבד, בקל היה יכול להמלט ממנו. וזה שאמר אליהו ואתה הסבות לבם אחורנית, דברא את היצר הרע, כלומר אתה גרמת להם במה שבראת יסוד בנינם בשורש הרע הכלול בפנימותם, כי אעפ"י שהאדם צריך להיות בעלי בחירה, היה מספיק לזה ביצה"ר החיצוני לבד, שהיה נקל לכבשו כנ"ל, לא כן עתה שהוא מוקף מאויב פנימי וחיצון אשר קשה לאדם לעמוד בו, זהו תוכן דבריו של נזר הקודש הנ"ל.

מכלל דבריו שמענו כי יש שני מיני יצה"ר באדם, אחד העומד בקרב לבו של אדם מצד שורשו הרע, וגם אויב החיצון שהוא שר הידוע כנ"ל, ומכח זה אין בידו לכבוש היצה"ר בנקל, כמאמר אליהו ואתה הסבות לבם אחורנית. והנה באמת י"ל, בזה מצא הרשע לחשוב מחשבות און, באומרו ה' גרם לי שלא יהיה טוב, באשר יש אויב פנימי בעצמותי לבד מאשר כבר יש אויב החיצון, ומשום הכי עושה מה שלבו חפץ ושוב אין משגיח ביראת אלהים, (ועיין במהרש"א שם מה שכתב על מאמר אליהו שאדם אל יאמר כן).

וזהו אומרו דוד המלך ע"ה **נאום פשע לרשע**, ר"ל הפשע מסית לרשע, והוא היצה"ר החיצון דנקרא פשע, דמתכוין להסית האדם אף בלתי הנאתו כלל, וגם **בקרב לבי**, ר"ל בקרב לבו של אדם ג"כ יש מסית מצד שורשו הרע, והוא אויב הפנימי כנ"ל, משום הכי **אין פחד אלהים לנגד עיניו**, כי אמר אתה הסבות לבם אחורנית כנ"ל באריכות והבן.

או י"ל שזה בעצמו הוא **נאום של פשע לרשע, בקרב לבי**, ר"ל דפשע אומר לרשע הלא הוא בקרב לבי, וא"כ ה' הסבות לבם אחורנית, ומחמת זה **אין פחד אלקים לנגד עיניו** והבן. (ועיין במהרש"א בברכות שם שכתב שאינו רק להקל ענשו קצת אמר אליהו ואתה הסבות וגו' והבן, ועיין לעיל בחדר א' ובחדר ב' מה שכתבתי על פסוקים הנ"ל בכמה אופנים באריכות.)

תאמר מה עשה בזה שהרהר, הלא [לא] נפיק מיניה חורבא ע"י מעשה, וגם מחשבה רעה אין מצטרפה למעשה כדאיתא במס' קידושין פ"ק (ל"ט). לזה אמר **וסימנך ריחא דבשרא**, ופירש"י שחזק ריח גורם תאוות אכילה ע"ש, כך ההרהור מביא לידי מעשה, ואז נענש גם על המחשבה, כדאיתא בקידושין שם (ועי' לעיל חדר א' מ"ש מזה).

אך לפי זה אשר מצד חומרו של אדם קשה לכבוש היצה"ר כנ"ל, פן יתחמץ לבב אנוש לאמה, ע"כ נמתין עד ימי הזקנה ואז נשוב אל ה', כי בנעוריו אז הוא בטבע החום כח המתאוה תאב אל הכל, ולכן אמתין עד עת בוא ימי הזקנה, דאז תשש החומר כבר ונתקררו כל כוחותיו כנודע, ואז אוכל להשיב אל ה'. אבל זה אינו, דכבר נזכר לעיל דאם עבירה נתיבש קשה התשובה, וכן איתא נמי בזהר (תיקו"ז תיקון ה' דף קמ"א:) על פסוק (דברים כ"א כ"ג) לא תלין נבלתו על העץ, אזהרה לאדם שיראה לעשות תיכף תשובה בו ביום, כי החטא תיכף נבילה בגופו, ואדם קרוי עץ, ולכן לא תלין נבלתו על העץ, מפני שהעבירה נתיבש ויותר פוגם בגוף ועושה רושם כנ"ל. וראיתי ביערות דבש ח"ב דרוש ג' שכתב ע"פ דברי זוהר הנ"ל פירוש הפסוק (תהילים נ"א א') באומרו, מזמור לדוד בבואו אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע, וקשה קינה מבעיא ליה, וכאשר אמרו (שערי תשובה שער א' אות ט"ז - י"ז) בעל תשובה צריך להיות תמיד מיצר וקונן ודמעתו על לחיו תמיד, ולשמחה מה זו עושה. וכתב עפ"י דברי הזוהר הנ"ל, שזהו היה זמירת דוד, שלא אחר ה' לשלוח לו נתן הנביא להוכיחו על חטאו עד שנתישן הדבר ונשקע החטא, רק שלח לו להוכיחו, ובאמת תיכף נתחרט ושב אל ה' ורפא לו. וכן ראיתי בכלי חמדה על פסוק (תהילים ל"ב ב') אשרי אדם ה' לא יחשוב לו עון, ר"ל הקב"ה אינו צריך לעשות חשבון עמו על עוונותיו כמה הם, כי מיד בעברו על איזה עון, שב מיד ותיכף, ואז קל להשיב, משא"כ אם נתישן אז עבירה גוררת עבירה, ובא לכל חשבון עונות, דמעבירה אחת נעשו עונות הרבה ע"ש ודפח"ח. מכלל דברינו הנ"ל שמענו כי קשה התשובה בימי זקנותו כי אז נתישן עבירה, ועבירה גוררת עבירה ונעשו הרבה, וגם לפי פשוטו ההרגל נעשה טבע, וכמאמר החכם (משלי כ"ב ו') חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו, וא"כ אם אדם מרגיל עצמו ח"ו בדרך רע, אז ג"כ כי יזקין לא יסור ממנו, אבל אם אדם מרגיל עצמו מנעוריו בדרך הטוב, אז גם בזקנה הולך בו, וזהו חנוך לנער ע"ש פירש"י. וא"כ ממילא אל יסמוך אדם על ימי זקנותו, דכיון דנשרש בחטא מנעוריו, גם כי יזקין לא יסור ממנו, וממילא נתעורר עליו אז בימי זקנה עונש גדול, כי בימי זקנה הלא נתקרר כחותיו ואין בו כח חוס טבעו, ואפילו הכי חטא מחמת ההרגל כנ"ל, א"כ גדול עונו מנשוא כי כבר פסק כח החמימות והבן.

תו אקדים דהעוה"ז דומה לקיץ, כמו שקיץ מכין לחורף, כמו כן העוה"ז מכין לעוה"ב (ועיין מזה בספרי מוסר כמה פעמים). וא"כ ממילא בימי זקנה של אדם מכונה בשם שיליה קייטא, דכבר קרוב לימי חורף, דעבר הקיץ מהר.

משמשא, ר"ל הזוהמא שהטיל נחש בחוה קשה מנחש עצמו דהוא היצה"ר הגמור כנודע, דמשמשא עצמו דהוא יצה"ר החיצוני היה בקל להמלט ממנו כנ"ל, משא"כ מחמת זוהמתו אשר הטיל בחוה, נתגשם חומרו של אדם ונדבק בו כח הרע בעצמותו, וקשה לכבוש כנ"ל בנזר הקודש. (או לפי דרכו של עוללות אפרים דשמש כינוי ליצה"ר שבוער באדם כשמש ע"ש מאמר ר"ד, א"כ גם לענינינו אתי שפיה, זוהמא של יצה"ר שהטיל קשה מיצה"ר עצמו והבן). וע"ז אמר נמי **וסמניך דנא דחלא**, ופירש"י שפיו סתום יפה וכשאתה נוקבו נקב קטן יוצא שם ריח חזק מאד ע"ש, וכן מחמת זוהמת הנחש נעשה אויב הפנימי הסתום בלבו של אדם כנ"ל באריכות, וריחו חזק מאד כי קשה לכבוש בנקל כנ"ל. וזהו חדא אשר גרם זוהמת הנחש, דקשה לכבוש כנ"ל יותר מיצה"ר בעצמו.

ועוד גרם, כי נאום פשע לרשע אין פחד אלקים לנגד עיניו כנ"ל באריכות, באומרו ואתה הסבות לבם אחורנית, באשר ברא יסוד בנינם בשורש הרע הכלול בפנימיותם, כנ"ל באריכות על זה הפסוק. והנה העוללות אפרים מאמר ר"ד כתב לענינו שם, רשעים נקרא סנוורים, כי לא יראו לעצמם חובה והמה מוכים בסנוורים, כמ"ש (משלי ד' י"ט) דרך רשעים באפילה לא ידעו במה יכשלו, ע"ש בעוללות אפרים לענינו שם. והנה כמו כן לענינינו אומר רב נחמן, ומחמת זה כי זוהמא דשמשא קשה משמשא כנ"ל, גרם ג"כ כי **שברורי דשמשא קשה משמשא**, ופירש"י סנוורים מתרגמינן שבריה, שמש הנקוב דרך נקבים קטנים הנותן עינו כנגד הנקב קשה להסנוורים יותר מן המסתכל בחמה שבאוויר ע"ש, וה"נ לענינינו דקאי על היצה"ה, וכבר נזכר לעיל דאויב הפנימי הוא יושב על מפתחי לב במסתרים ובוקע דרך נקבים דקים מחמת כח המתאוה שבלב כנ"ל, וזהו אומרו **שברורי דשמשא**, ר"ל מה שהסנוורים דהם רשעים כנ"ל מביטים אל השמש דרך נקבים, והוא אויב הפנימי המסתתר בלבו של אדם, זה **קשה להם משמשא**, מהיצה"ר בעצמו, והוא יצר הרע החיצון כנ"ל, והיינו מחמת שהאויב הפנימי להם כלול בעצמותם, אומר אתה הסיבות לבם אחורנית, ומשום הכי אין פחד אלהים לנגד עיניו כלל. וע"ז אמר **וסמניך דלפא**, ופירש"י קשה דלף היוורד על האדם משאדם נכנס כל גופו במים ע"ש, והיינו מרוב התמדה אשר יורד טיף טיב הוא טורד האדם, כך לענינינו, האויב הפנימי אף שהוא במסתרים, אבל מחמת כי הוא בעצמותו של אדם ודבוק בו מרוב התמדה בכל רגע, קשה מאד לכבוש אותו, ומחמת זה פוטרם רשעים עצמם בדיון לפי דעתם כנ"ל.

ואמר תו מחמת זה ג"כ **הרהורי עבירה קשה מעבירה**, דמה שעושה במעשה יש לו קצת תירוצ להקל עונשו, כי מחמת חומרו הכלול בשורש הרע בא לו זה, וקשה היה בידו להמלט ממנו כנ"ל, אבל ההרהור שהוא מצד השכל וזה לא גרם רק האויב החיצון, וזה קל לכבוש, ומשום הכי קשה הרהורי עבירה מעבירה עצמה. אך אם

וזהו סיום דברי רב נחמן הנ"ל, דכיון שהקדים מקודם דחומרו של אדם קשה מיצה"ר עצמו כנ"ל, א"כ פן יתחמץ לבב אנוש לומר אמתין עד ימי זקנותי כנ"ל, כי אז תשוש כח החושים הטבעיים וחומר ונקל לכבוש כנ"ל. לזה אמר במתק לשונו **שילחי דקייטא קשיא מקייטא וסימניך תנורא שגירא**, ופירש"י תנור שהוסק פעמיים ושלוש נוח הוא להסיקו בעצים מועטים ע"ש, כך לענינינו כיון שהוסק אדם בחום המתאווה בכל יום ונשתרש בחטא, ממילא אף בימי זקנה שאיננו רק יצה"ר החיצון לבד כי כבר תש כח חומרו כנ"ל, אעפ"כ חמימותו גדול ולא יכול לו, כי ההרגל נעשה טבע עד כי יזקין לא יסור ממנו כנ"ל (במשלי כ"ב ו').

ועוד צריך לידע **אשתא דסיתא קשה מדקייטא וסמניך תנור קיריא**, ופירש"י קדחת של ימות החורף המחממת את החולה בידוע שהוא קשה יותר מקדחת המבעירתו בימות הקיץ, כמו תנור קיריא צריך עצים מרובה להסיקו, אף זה שהאוויר צונן והגוף צונן והחולי מבעירתו בידוע שהוא חולה קשה ע"ש. וא"כ לענינינו ג"כ כך, כיון שגם כי יזקין לא יסור ממנו כנ"ל, ואז חולה והוא חולאת הנפש שחטא בעבירה כנודע, קשה לו מאד, כי בימי זקנה נתקרה חום הטבעי שבו כנ"ל, ואפילו הכי יחטא, א"כ גדול עונו מנשוא כנ"ל.

ועוד צריך לידע שאל תסמוך על ימי הזקנה, באשר **למגמר בעתיקא קשה מחדתא**, ר"ל לכלות ולמגמר העון בעתיקא אם כבר נתישן (כמו יגמור נא רע רשעים וגו' (תהלים ז' י)), זהו קשה יותר, מחדתא, ר"ל מאשר הוא שב מיד ומכלה אותו עון תיכף ומיד, כי בחדתא בקל יוכל לשוב, משא"כ אם נתיישן ונתייבש עבירה יותר פוגם בגוף ועושה רושם כנ"ל בזה. וע"ז אמר **וסימנך טינא בר טינא**, ר"ל עבירה גוררת עבירה, וזהו טינא בר טינא והבן, וא"כ מכח שאין מתחרט מיד על עונו, בא לכלל חשבון עונותיו, וקשה לכבסם כנתר כנ"ל בכלי חמדה והבן.

כלל דברי המאמר הנ"ל, מרמזים על הדוחים תשובה על ימי זקנתם, או ח"ו מיאשים מלשוב מחמת חומרם הרע הכלול בעצמותם, כי העיקר תלוי בבחירת האדם, והבא לטהר מסייעין לו, ויכול להתגבר על היצה"ה.

ועיקר תשובה הוא מאהבה כאשר הארכנו כבר לעיל בדרוש הלזה, כי מיראה אינו עולה למדריגה המעולה ביותר, וכאשר פרשתי הפסוק בירמיה **אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב, ואם תסיר שקוצך מפני ולא תנוד** (עיין ירמיה ד' א'). ויש לדקדק דהיה לו לומר כה אמר ה', ולמה מפסיק עם מלת נאום ה' באמצע, וגם מתחלה אמר אלי תשוב, והדר מסיים ולא תנוד. וגם מאריך באומרו ואם תסיר שקוצך מפני, והוי סגי באומרו אם תשוב מפני, (ועיין מה שכתבתי כבר ע"ז לעיל בחדר הלזה).

ונ"ל לבאר עפ"י מה דאיתא במקובלים למה ולמי היה תכלית בריאת האדם, אשר הנשמה קדושה חצובה מתחת כסא הכבוד, בגוף הנגוף הלזה מלא רתיחת מחשבות רעות, ולהגדיל עון ולהרבות פשע ומלכלך נשמתו ממה שהיתה, והלא עדיף היה לה שלא תבוא ותתענג בדשן נפשה תחת כסא הכבוד. ותרצו כי זהו מחשבת הקב"ה להטיב לברואיו יותר ויותר, אם תטיב מעשיה ברב אמיץ כח תכלית השלימות, אז תבואה למעלה גדולה וגבוה יותר ממה שהיתה תחלה תחת כסא הכבוד, תעלה למעלה ראש המעלות הרבה לאלפים ורבבות עד אין סוף, עד אשר תבוא לפני הדרת פני כבוד המלך מלכו של עולם, והיה עינו רואות את מוריה עכ"ל, והובא בספר אספקלריא המאירה פ' לך לך ופ' קדושים. וכתב שם בשם בעל אהבת השם (ע"י שער י"ג באריכות), דזהו כוונת הגמ' (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדים בו, דכל זה בצדיק עלה יעלה למעלות הגבוהות הנ"ל, משא"כ בעל תשובה שאין לו מעלה זו כלל, כששב על עונותיו די לו בתשובתו שבא למדריגה ראשונה אשר ממנו חוצב והיינו לתחת כסא הכבוד, וזהו שדייק הגמ' בעלי תשובה עומדים, שעומדים במקום הראשון כנ"ל, שם אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו, דהרי הם הולכין כל פעם ממדריגה למדריגה יותר ויותר עכ"ל ע"ש (וזהו תוכן כוונתו). מכלל דבריו שמענו דבעל תשובה איננו בא רק למקומו הראשון דהיינו תחת כסא הכבוד. אמנם נ"ל כל זה בעושה תשובה מיראה, אבל בעושה תשובה מאהבת הבורא, אשר התעורר מעצמו לשוב לה' ב"ה ומתחרט אשר מרד נגדו, ועושה מצות רבות עד שזדונות נעשו כזכיות כנודע מדברי רז"ל (יומא פ"ו:) בזה וכן"ל, אז גם בעל תשובה כזה זוכה ועלה יעלה ויבוא למדריגה היותר ויותר גבוהה הנ"ל, עד אשר יזכה ויבוא לפני הדרת פני מלך מלכו של עולם כנ"ל. והנה עיקר מאהבה הוא, שכל מה שעושה שום דבר מצוה אינו עושה רק מחמת שהוא דיבורו של הקב"ה, כי הוא המצווה ומצותיו הן, וחשק לעבוד עבודתו, משא"כ אם עושה לצד פנייה אחרת ח"ו, מחמת איזה עונש שלא יענוש או כיוצא בזה, זהו מקרי מחמת יראה כנודע. וזהו אומרו **אם תשוב ישראל**, ר"ל אם תשוב בתשובה, והיינו מחמת **נאום ה'**, ר"ל בזה שהוא נאום ה', וע"י כן חשק לקיים דיבורו ית' אשר אהבתו יעוררהו לזה, ולא לשום פנייה אחרת כנ"ל, רק באשר דיבר ית' וצויה להיות תמים בעבודתו ובמעשיו כנ"ל, אז **אלי תשוב**, אלי דייקא, ר"ל שעלה יעלה במדריגה היותר גבוה אל הדרת פני מלך מלכו של עולם כנ"ל, אבל **אם תסיר שקוצך מפני**, ר"ל שלא יהיה רק מפני, דהיינו מחמת חרון אפו, וזה מפני, והיינו מחמת יראת עונש כנ"ל, אז **ולא תנוד**, ר"ל שלא תנוד ממקומך הראשון ע"י תשובתך, כאשר היית בתחלה, והיינו תחת כסא כבוד כנ"ל, אבל לעלות במדריגה היותר גבוה לעלות אל הדרת פני מלך מלכו של עולם לא תזכה, וא"כ שפיר כתב ולא תנוד והבן.

ובזה בארתי נמי פסוקים (בהושע י"ד ב-ג') **שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך, קחו עמכם דברים ושובו אל ד' אמרו אליו כל תשא עון ונשלמה פרים שפתנו וגו'.** ויש לדקדק מאי ה'

ושובו אל ה' ר"ל קחו עמכם דברים אשר שמעתם דברי תוכחה, וזהו קחו עמכם דברים, סתם דברים הם דברי תוכחה כפירש"י בריש אלה הדברים (וכדאיתא שם בילקוט (רמז תשפ"ח) באריכות), א"כ כמו כן הכא הם דברי תוכחה אשר שמעתם מהחכמים או ע"י קריאתכם בתורה ובנביאים כנ"ל, אותן דברים קחו עמכם ושובו אל ה', בזה התעוררות, ואם אחת משתיים תעשו, אז **אמרו אליו כל תשא עון**, ר"ל ע"י תשובה מיראה נשאר שוגג, אבל ע"י תשובה זו אפילו ע"י התעוררות מדברי תוכחה ומוסר יש לה מעלה זו אשר תוכלו לומר כל תשא עון, היינו לשאת העון מכל וכל ואפילו שוגג לא ישא, אמנם אם תשמעו לאשר אמרתי שתשובו מעצמכם בלתי מעורר חוץ כלל כנ"ל שובה ישראל וגו', אז **וקח טוב**, ר"ל תוכלו לומר ואפילו וקח טוב, היינו מחמת התשובה זדונות נעשו זכויות, דזו תשובה מאהבה גמורה וזהו דווקא ע"י תשובה בלי מעורר חוץ, אבל ע"י התעוררות חוץ מאחרים די אם תשא לך עון מכל וכל, אמנם ע"י יסורין אשר יבואו עליך תשוב, אז לא לבד שלא נעשו זכויות, אבל אף גם העון לא נמחל מכל וכל כי עדיין ישאר שוגג, החילוק בין מדריגות תשובה הכל והבן.

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח חדר הלזה, אשר רבים תמהו, חדא הלא קין ג"כ מצינו שעשה תשובה וכן באדם הראשון כדאיתא במדרש רבה בראשית (כ"ב י"ג). ועוד הא דקאמר חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה זה הושע, ותימה הא כמה נביאים קדמו לו שהזהירו על תשובה, ובפרט דקשה דמקרא מלא הוא (דברים ד' ל') ושבתי עד ה' אלהיך דמיני ילפינן התשובה, הוא אחד ממצוות עשה שבתורה (ועיין ביפה תואר שנדחק בזה).

אמנם לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, כי מדברינו הנ"ל למדנו עיקר אזהרת הושע היה באומרו שובה ישראל, היינו לשוב מעצמו בלי התעוררת חוץ כנ"ל, וכן מצינו בראובן ששב מעצמו בלי שום התעוררות מאחרים, ובלי שום יראת עונש כנודע, משא"כ קין כבר היה נגזר עליו עונשו, וכן באדם הראשון, ואח"כ עשו תשובה, והקב"ה אומר לקין ג"כ (בראשית ד' ז') אם תטיב שאת וגו' כפירש"י, וכן באדם הראשון דרשין במדרש רבה (ב"ר כ"א ו') אין ועתה אלא תשובה ע"ש בבראשית רבה, וא"כ קב"ה פתח לו פתח של תשובה, וא"כ לא היה להם התעוררות מעצמן לשוב, משא"כ ראובן התעורר מעצמו, והיה התשובה המעולה ביותר כנ"ל באיכות.

וזוהו דברי המדרש הנ"ל **אתה פתחת בתשובה תחלה**, תחלה דייקא, בלי התעוררות חוץ מזולתך כלל רק מעצמך, לכן תזכה **שבן בנך הושע פותח בתשובה תחלה**, והיינו באומרו שובה ישראל, וזהו מלתא חדתא קמזוהיה, לאשמעינן דעיקר התשובה המעולה ביותר היא לשוב בלי מעורר חוץ כלל כנ"ל באריכות. אבל בתורה דכתיב ושבתי וגו', הלא כתיב מקודם (שם) והיה באחרית הימים ומצאונך צרות רעות וגו' ושבתי וגו', א"כ אינו תשובה רק ע"י יראת עונש ויסורין,

אלהיך, ועוד קושית הגמ' (יומא פ"ג:) כשלת היינו שוגג, ועון מזיד. ועוד מאי קחו עמכם דברים, מאי ניהו דברים הללו. ועוד מאי כל תשא עון, וכן קח טוב אין לו מובן, (ועיין לעיל מ"ש כבר ע"ז בחדר הלזה). אבל לדברינו יאמר כך, **שובה ישראל עד ה'**, ר"ל ע"י התשובה תגיע למקומך הראשון תחת כסא כבוד, וזהו עד ה', כדדרשין בגמ' דיומא פ' יום הכפורים (פ"ג:) על עד ה' שמגעת עד כסא הכבוד ע"ש. ולזה מסיים שפיה, אימתי לא תזכה לעלות יותר רק למקומך הראשון, דהיינו עד ה' והוא תחת כסא הכבוד כנ"ל, **אלהיך**, ר"ל אם לא תשוב רק מחמת שהוא אלהיך, דהיינו שופט ודיין כנודע, וזהו יראת עונש שיהיה מדת הדין מתוחה עליך כנ"ל באריכות, וגם **כי כשלת בעוניך**, כי מחמת יראה נעשו זדונות כשגגות כדאיתא ברז"ל (יומא פ"ג:). ומשום הכי **קחו עמכם דברים ושובו אל ה'**, והיינו מאהבה, (כדאיתא ברז"ל (ע"י בפי' הר"ף על עין יעקב יומא שם) אל ה' מאהבה עיי"ש), ושובו אל ה' דייקא, והיינו שע"י תשובה מאהבה תזכה לעלות במעלות יותר ויותר הגבוה אל הדרת פני מלך מלכו של עולם כנ"ל והבן.

אך לבאר שאר דקדוקים בפסוקי הושע הנ"ל, לכן נ"ל לבאר הכל בדרך אחר, דהנה ג' בחינות יש בתשובה, הראשון המעולה שבכולם הוא, כשיתעורר האדם מעצמו מבלי מונע מבחוץ, אלא מטוב תכונתו והכירו, כמו שמחויב התמיד לבלתי עבור את פי ה' בוראו ית', לעוצם גדולתו הבלתי משוערת, כי זה מורה יושר לבו, כיון שמרצונו הטוב עושה כן, ואינו ממתין לשום מעורר מבחוץ, וזהו היא החשובה שבמעלות התשובה. ויש עוד מדריגה השניה למטה מזו, והיא כאשר יבוא התעוררות ע"י אחרים מצד תוכחה או הודעה או הפחדה שידרשו ברכים ויוכיחו ויזהירו על תשובה, או באיזה אופן אחר החיצוני יגיעו על ככה, כגון בקריאתו בתורה הקדושה ובספרי הנביאים והחכמים ע"ה וכיוצא, גם זה תועיל לבלתי יענש על פשעיו שנתנו למחילה. המדריגה שלישית היא יותר פחותה, כשלא הספיק כל זה להעירו, עד בוא עליו יסורין בצרות נוגעות אליו באיזה מין שיהיה, אז יעורר ממשנתו והקיץ מתרדמתו וירוך אל רפואת התשובה, ועם כל פחיתתה גדלו חסדיו ית' והוא רחום יכפר עון (ועיין מבחינות האלה בספר בינה לעיתים דרוש ט' ותמצא נחת). תו אקדים מה דאיתא בילקוט הושע (רמז תקל"ב) וז"ל, בשם ר' מאיר תני, עד ה', עד שהוא במדת הרחמים, ואם לאו אלהיך עד דלא יעביד סניגורא קטיגורא ע"ש.

ולפ"ז זהו אומרו **שובה ישראל**, ר"ל את ישראל תתעורר מעצמך לשוב, וזהו התשובה המעולה ביותר כנ"ל, וזהו **עד ה'**, כנ"ל בילקוט בעוד שהוא במדת הרחמים, ר"ל בעוד שלא באו עליך יסורין שמדת הדין יהיה מתוחה עליך, רק תתעורר מעצמך לשוב כנ"ל, ואם לאו **אלהיך**, ר"ל מדת הדין יהיה מתוחה עליך ותצטרך לשוב מחמת היסורין אשר יבואו עליך, ואז תבקש רפואת התשובה כנ"ל במדריגה שלישית, ואז **כי כשלת בעונך**, ר"ל אם לא תשוב רק מיראה נעשה עכ"פ מעון שוג כדאיתא בחז"ל פרק יוה"כ, וכנ"ל באופן ראשון, על כן יותר טוב שתשוב מעצמך בלי התעוררות כלל כנ"ל. ואף אם לא תזכה לשוב מעצמך בלי מעורר מבחוץ, עכ"פ **קחו עמכם דברים**

ביומין אילין עשרת ימי תשובה דהם ימי רצון, והן יומין דחושבנא אשר ה' כונן למשפט כסאו, ולכל איש ואיש מבני ישראל לו יחרץ משפט חרוץ, הכל בדין והכל במשפט, על כן תראו שיהיה זך וישר פעלם, וכל עונותיו לזכויות יהופכו כולם, ויתוודו ויתחרטו על רוע מפעלם, ותשוב אל ה' אלהיך, בכל לבבך ובכל נפשך, וזכה תזכה בזכות מעשיך, וימלא ה' כל משאלותיך, אמן.

וזהו תשובה הפחותה כנ"ל, אבל הושע קמזהיר שובה ישראל, היינו מעצמך בלי התעוררת כלל, ואדרבה אמר עד ה', בעוד שהוא במדת הרחמים, קודם שמדת הדין מתוחה עליך, ומבאר אח"כ כל חילוקי במדריגות התשובה כאשר בארתי לעיל הכל באריכות, וא"כ שפיר קמחדש הושע טפי משא, ושפיר אמר קב"ה לראובן אתה פתחת בתשובה תחלה שבן בנך הושע יתחיל שובה ישראל והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל עיקר היא התשובה, ובפרט

**אנו מברכים את כל המתנדבים ואת כל הלומדים גליונינו הח'-
שוב בברכת**

גמר חתימה טובה

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית המלך

חדר ה' - ליום כיפור

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

דרוש ליום כיפור יום סליחתינו,

לכו ונשובה אל ה' אלהינו,

הוא טרף וירפאנו,

ויכבוש עונותינו.

בשלוש, וכנ"ל במאמר שהתחלנו עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כפורים מכפר, ופירש הר"ף בעיון יעקב דאם יש להם עבירות שבין אדם לחבירו, אינו מכפר יום כפורים אפילו על עבירות שבין אדם למקום ע"ש.

ואמרת טעם לזה דעיקר תליא אם יש שלום בינינו, היינו באמת התשובה אשר מקבל ית' מאתנו הוא מרוב חסדיו ורחמנותו אשר מרחם עלינו כרחם אב על בנים, כי על פי הדין נפש החוטאת היא תמות. והנה האלשיך ז"ל כתב בפ' עקב על פסוק (דברים י"ד א') בנים אתם לה' אלהיכם, היינו מוחמת הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל, והבן חלק מאביו ע"ש. וראיתי בס' כלי חמדה על פסוק (ויקרא י"ט, י"ח) ואהבת לרעך כמוך, ר"ל כמוך ממש, שאני ה' המאציל נשמתך ונשמת חבירך, נמצא שהוא כמוך, מהיות הנפשות הנעימות כולם חלק אלהי ממעל, ונפש אדם ונפש חבירו כולם כאחד חוצבי כסא כבוד ה' ע"ש. וא"כ ממילא אם אנו מקיימין ואהבת לרעך כמוך, ומאמינים בזה כי נפשות כולם חלק אלהי ממעל כנ"ל, ממילא שפיר אנו קרואים בנים למקום, ומקיים ית' אתנו כרחם אב על בנים ומרחם עלינו, משא"כ ח"ו אם יש בנו מחלוקת קנאה ו שנאה, ולא אנו נוהגים יחדיו כאחים אשר הם משורש אחד חלק אלהי ממעל, ממילא אין אנו קרואים בנים למקום לדעתו, לכן אין עונותיו אשר חטא נגד ה' לבד ג"כ לא נמחל לו, והבן.

במוס' יומא דף פ"ה (ע"ב) במתניתין, עבירות שבין אדם למקום יום כפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כפורים מכפר [ע"ד שירצה את חבירו], את זו דרש ר' אלעזר בן עזריה (ויקרא ט"ז ל') מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום כפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום כפורים מכפר [ע"ד שירצה את חבירו], אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין מי מטהר אתכם אביכם שבשמים, שנאמר (יחזקאל ל"ו כ"ה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ואומר (ירמיה י"ז י"ג) מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל, עכ"ל.

חסדי ה' כי לא תמנו, אשר ברוב חסדיו הקים יום כיפורים זה ליום מחילה, ואין לשטן בו ממשלה, כדאיתא בספרים (כלי יקר ויקרא ט"ז, כ') בשם דורשי רשומות (עי' גמרא יומא כ.). השטן עולה שס"ד, וימות השנה שס"ה ימים, לרמזו בכולם יש לשטן ממשלה חוץ מיום הכפורים. ואדרבה ביום זה הוא בעצמו עד המעיד על כשרון מעשים, כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ה) אמר ס"ם לפני הקב"ה יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת, מה מלאכי השרת השלום מתווך ביניהם אף ישראל השלום ביניהם ביום כפורים כו' ע"ש, דהנה עיקר תליא

יחידות כמוהו, אשר מחמת זה כולם הם נפש אחת, באשר הם חלק אלהי ממעל אשר הוא ית' אחדות פשוטה כנ"ל, על כן פסוק זה כולל יותר.

אבל בן פזי אמר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש

אחד תעשה בבוקר וגו', והיינו עפ"י מה שאפקורסים אומרים, שכיון שקב"ה הוא גבוה על כל גבוה והוא יחיד שאין יחידות כמוהו, ממילא מעלים עינינו מהעולם השפל הזה ואין כבודו להשיג בו, ומחמת זה כל העולם הפקר ואיש אשר חפץ יעשה. אמנם כבר הכו על קדקדם הקדמונים בסתירת דבריהם, כי במקום גדולתו שם ענותנותו, והוא משיג על הכלל ועל הפרט, ועיין בזה בספרים רבות. והנה ראייה הפשוטה היא מהקרבנות, דהם באין להוריד השפע לעולם, כמו שכתבו המפרשים (ועיין מ"ש בשם צרור המור (ויקרא א' ב', אדם כי יקריב)), והיינו מחמת החטא נסתם השפע, משא"כ ע"י הקרבן נמחל להם החטא ונפתח להם מקור השפע למעלה. ובזה אמרתי משום הכי נקרא קרבן לשון קירוב, עפ"י מה דאיתא בזוהר בארץ ישראל ישראל ניזונים מהעיקר השפע ואומות העולם ניזונים מן התמצית, וכשישראל הם בחוץ לארץ אז היא בהיפך, עיין בזוהר בראשית (עיין זוהר פ' תרומה, ח"ב קנ"ב). וכתב בעל שערי אורה סוף שער ב', דהפרש גדול יש בין ארץ ישראל לחוץ לארץ, כי תפלת ארץ ישראל דומה למי שהוא צריך לחצר המלך, וביתו קרוב לחצר המלך ואין שטן ופגע רע בדרך, ואז בקל יוכל להשתדל מבוקשו, משא"כ בחוץ לארץ שיש פגע רע לתפלתו כי שם שליטת החיצונים, ודומה כאשר ביתו רחוק מן המלך שאינו יכול להשיג בקשתו בנקל ע"ש. וא"כ כמו כן י"ל בארץ ישראל גופא אם עושים רצונו אז הם שפיר קרובים לה, משא"כ כשחוטאים רחוק ה' מורשעים כתיב (משלי ט"ו, כ"ט), עונותינו מבדילים בינינו ובין אלהינו, וממילא אפילו בארץ ישראל לא יוכל לירד השפע בנקל, משא"כ אם נמחל להם החטא אז שפיר נתקרבו ויורד להם השפע, וזהו על ידי הקרבנות והבן, וא"כ ממילא מוכח דיש השגחה מאת הבורא יתברך, אם הטבה ואם הרעה ח"ו.

תו אקדים מה דאיתא בבחי' על פסוק הנ"ל את הכבש אחד וגו',

ולא אמר ראשון, היינו משום כי כוונתו בו הוא שהקב"ה הוא אחד בעולמו, ואחד בגימטריא י"ג, ועל כן היו י"ג כהנים עסוקים בקרבן תמיד, י"ג כמנין אחד, להורות על אחדותו ע"ש. ואגב דאירינן ביה אמרתי טעם לשבח למה מרמז הכא בקרבן שהוא יחיד בעולמו יתר משאר מקומות, היינו עפ"י מה שהקשו המפורשים (עיין ספר דברי חכמים [המבוגר תנ"ך] שער התשובה פרק י"א באריכות) האיך מוחל הקב"ה לאדם עונותיו, הא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (ל"ב), ותיצו דכולי עלמא דיליה ויכול למחול כדמשני בקידושין פ"ק (ל"ב) ע"ש, וא"כ לפ"ז זהו שמרמז בקרבנות שהוא יחיד בעולמו ואין שני לו וכולי עלמא דיליה, ושפיר יכול למחול ע"י קרבנות והבן.

נחזור לענינינו שע"י הקרבן תמיד מוכח שהוא יחיד בעולמו, וגם

שהוא משיג כנ"ל, וזהו דברי בן פזי מצינו פסוק כולל יותר את הכבש אחד וגו', דאילו ממקראות שהביאו התנאים ראשונים, אולי יאמר נא ישראל ח"ו, כיון שהוא יחיד בעולמו ואין כמוהו, אין כבודו

ומחמת זה מצינו נמי בכמה מקומות (ספרי פרשת נשא פסקא מ"ב, ב"ד

פ' ל"ה, ו') גדול השלום, עצבים אפרים הנח לו (הושע ד' י"ז), חלק לבם עתה יאשמו (הושע י', ב'), כדאיתא במדרש אפילו עצבים אפרים שעובדים עבודה זרה, מ"מ הנח לו אם שלום ביניהם, אבל חלק לבם מיד יאשמו, והיינו מטעם הנ"ל דכל זמן שיש שלום בינינו ומקיימין ואהבת לרעך כמוך, ממילא אנו מאמינים כי כל נפשות בית ישראל חצובות ממחצב אחד חלק אלהי ממעל, וממילא אנו קרואים בנים למקום וכרחם [אב] על בנים, והבן.

ובזה בארתי (עיין בית המדרש פרשת קדושים) מאמר תמוה בירושלמי

יפה מראה דנדרים (פ"ט אות ג') והובא ג"כ בעין יעקב בהקדמה בשם המדרש וז"ל, בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו', ד'), בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך וגו' (ויקרא י"ט, י"ח), שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (שמות כ"ט, ל"ט), עמד ר' פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב (שם כ"ה ט') ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו עכ"ל, והנה המאמר הלזה תמוה, חדא במאי פליגי, ועוד דברי בן פזי ודברי ר' פלוני שאמר הלכה כבן פזי הם קושי הבנה לכל הרואה.

אמנם לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, כי כבר נזכר לעיל כל נפשות

בית ישראל הם חצובות ממחצב אחד תחת כסא כבוד, וזהו ואהבת לרעך כמוך, שהוא כמוך ממש כנ"ל, וכן ראיתי במדרש שמואל שכתב על הא דאמרין בפרקי אבות אל תפרוש מן הציבור, (ע"ש פ"ב מ"ד) וז"ל, אמר אל תפרוש מן הציבור, שצריך האדם להיות לו אמונה אומן שכל בית ישראל הם נפש אחת, ע"ד (בראשית מ"ו כ"ז) כל נפש לבית יעקב הבאה מצרימה, וטעמא דמלתא שאב אחד לכולנו, אל אחד בראנו, וכל בית ישראל נפשם חצובות ממחצב אחד מתחת כסא כבוד, והם חלק אלהי ממעל, אשר הוא ית' אחדות פשוטה, ולכך כל נפשות בית ישראל נקראו נפש אחת עכ"ל. מכלל דבריו ג"כ שמענו שצריך להיות אמונה שכולם בית ישראל הם חלק אלהי ממעל, ולזה יקראו נפש אחת, אשר הוא ית' אחדות פשוטה, וזהו ואהבת לרעך כמוך ממש, דהוי נפש אחת.

ולפ"ז זהו התחלת המאמר הנ"ל, דוודאי בן זומא אומר פסוק

אשר כלל גדול הוא בתורה, וזהו שאמר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, והיינו כפשוטא דזה הוא כלל גדול להמליך ה' ולהכיר ולידע אחדותו שהוא יחיד בעולמו ואין זולתו, שזה עיקר הדת ישראלית. ועל זה בא בן ננס ואמר מצינו פסוק כולל יותר, כולל יותר דייקא, והיינו דכתיב ואהבת לרעך כמוך, והיינו כמוך ממש, דאתה וחבירך הם נפש אחת, מחמת שהם חלק אלוהי ממעל, אשר הוא ית' אחדות הפשוטה כמ"ש המדרש שמואל הנ"ל, והנה אם הוא מקיים ואהבת לרעך כמוך, שהוא מאמין שהוא נפש חבירו הם נפש אחת, ממילא יאמין במכל שכן באחדותו, כי הוא יתברך יחיד ואין

ואפתחה במשל פ', למלך שהיה לו מדינה, ודרכו היה בכל שנה ושנה לנסוע במדינתו מקצה אל קצה, לראות את אנשי מלחמתו אם הם בקיאים היטב בטכסיסי מלחמה, אם יתרמי מלחמה, להלחם נגד האויב כראוי. והנה מחמת שדרכו של מלך לבוא למדינה בכל שנה ושנה, כל מי ומי שיש לו איזה השתדלות לפעול אצל המלך, ממתין עד יום ההוא, ואז יוכל לדבר עמו פנים אל פנים למלאות שאלתו ובקשתו. ויהי היום פעם אחד היה לאיש אחד דבר נחוץ אשר רצה להציע לפני המלך ביום בואו למדינה, ויהי כאשר עמד בביתו לעשות מלאכתו אצל האש מעשה חורש נחושת, באה השמועה המלך בא, וכשמעו הדבר ההוא מיד רץ אל פלטרין המלך אשר היה לו בכל פעם בעיר הזאת בבואו, וכשהיה קרוב לפלטרין המלך הזכיר את עצמו כי היה עומד אצל האש לעשות מלאכתו, ולא רחץ פניו, ואולי יש שחוררי כתמים על פניו מהאש. והיה כבר רחוק מביתו, ונפל ברעיונו באשר בפרוזדור של טרקלין המלך יש מראות הבטה, אשר יוכל להביט דמיון תמונתו בהם, ואז יכיר ויודע לו אם יש שחוררית בפניו אי לאו. וכן הוי, בבואו אל פרוזדור המלך, אל תמונתו הביט במראות הצובאות אשר היו שמה, ואם היה שחוררית בפניו מיד רחץ את עצמו היטב. ושוב היה פעם אחד אשר המלך בא אל כפר אחד, אשר לא היה לו שם מקום מיוחד, רק דרך ארעי בעלמא עבר שם, והיה ג"כ שם איש אחד אשר היה צריך למלך, וג"כ היה עוסק באיזה מלאכה שאינה נקייה, והנה כשמעו מביאת המלך דרך כפר ההוא, מיד רץ לפני המלך ממלאכתו ולא רחץ פניו, ולא הרגיש כלל במלאכתו אשר השחיר פניו בה, ובבואו לפני מלך, מיד כעס בו המלך, לאמור שאינו חס על כבוד המלך, לבוא לפניו בפנים שאינה צוהבת.

כך אחינו בני ישראל, המלך הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה, והמדינה שלו הוא כל העולם בכללו, לה' הארץ ומלואה, ואנחנו אנשי מלחמתו, שאנחנו מצווים ועומדים כל ימי היותנו להלחם נגד יצר הרע האויב הפנימי בלבו של אדם. והנה בכל שנה ושנה ביום הקדוש הלזה בא המלך מלכי מלכים הקב"ה לראות אנשי מלחמתו אם הם יודעים בטכסיסי מלחמה, להלחם נגד אויב הפנימי ולהתגבר עליו בכל עת, ויטיב על כורסי דינא למידן עלמא, כל איש ואיש כמעשהו. והנה בימים הראשונים היה למלך מלכי המלכים קב"ה מקום מיוחד בפלטרין שלו, והוא בית המקדש, כדכתיב (ויקרא ט"ז, ב) בענן אראה על הכפורת, ואז בבוא העת השמועה באה, המלך בא במדינה, אז אף שהיו עוסקים במלאכה מלאכת הדיוט, ולא מלאכת שמים, כאשר עוד בעו"ה כל השנה איש הולך אחר בצעו ואחר שרירות לבו הרע כל היום, ומושחרים פניהם מעונות אשר נרשמים כתמי עונות בפניו של אדם כנודע (זהר פ' אחרי ח' ג' דף ע"ו), והוא מחימום אשר נתחמם מאש יצרו הרע כדכתיב (הושע ז' ו) כי קרבם כתנור לבם וגו' בוער כאש להבה כולם כתנור יחמו וגו', וזה קאי על עונות כפירש"י שם, אעפ"כ בשמעם שבא המלך לפלטרין שלו ביום הקדוש הלזה, אז כשבאו לפרוזדור הפלטרין של מלך היו שם מראות הבטה, אם יש בו כתמי שחוררית עונות אם לאו, והיינו בעזרה היו שם שני שעירים אחד לה' ואחד לעזאזל, וקשור

להשגיח בעולם השפל כנ"ל. לכן מביא הוא הפסוק את הכבש אחד וגו', לרמז על שהוא יחיד בעולמו כנ"ל, ואפילו הכי אמר אחד תעשה בבוקר והשני בין הערבים, היינו כדאיתא במדרש רבה במדבר (כ"א י"ט) בבוקר לכפר על עבירות שבילילה ובין הערבים לכפר על עבירות שביום, וא"כ שפיר מוכח דהוא משגיח, דע"י הקרבן מוחל להם, משא"כ זולתו וכנ"ל והבן.

וע"ז שפיר אמר ר' פלוני הנ"ל הלכה כבן פזי שנאמר ככל אשר אני מראה אותך וגו', דיש לדקדק בפסוק הלזה דמסיים וכן תעשו, מאי וכן תעשו, וכן דקדקו המפרשים על פסוק זה ע"ש. אבל י"ל עפ"י מה דאיתא בספר צרור המור פ' ויקרא וז"ל, טעם קרבן כו' כי הטעם שציוה הקב"ה לנו לעשות משכן רמז למשכן שלמעלה באופן השגחתו בנו, ולכן היו כלי המשכן להוריד השפע מלמעלה, כמו כן הוא הקרבן אשר הוא התכלית להוריד השפע, האש שהוא יותר דק ומעולה מכל הגשמיים, והגוף היותר מוכן לזה שהוא שמן ודשן, כי בשמנינותו תאחז האש, והאש הלז מושך השפע הגדול עכ"ל וע"ש באריכות יותר. ועיין בברכת שמואל בפ' קדושים שהביא בשם כתבי האר"י ז"ל הטעם דנצטוו ישראל ב"ג דברים למלאכת המשכן, על שם (שמות כ"ו ה) והיה המשכן אחד, בגימטריא י"ג, נגד ה' שהוא אחד ואין זולתו ע"ש. והן הן הדברים שאמר הקב"ה, ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וכליו, שזה מורה על ההשגחה כנ"ל בצרור המור, וגם י"ג דברים שבו מורים שאני אחד בעולמי כנ"ל, וכן תעשו, ר"ל אתם ג"כ תעשו הוראה לזה, דהיינו ע"י קרבנות שיקריבו למשכן ע"י י"ג כהנים, מזה יהיה הוראה שאני יחיד בעולמי כנ"ל בבחי' וגם ע"י הקרבנות מורידים השפע כנ"ל, וג"כ איכא הוראה על ההשגחה כנ"ל באריכות. וא"כ שפיר מוכח מזה דקרבנות מורה על אחדות, ועל ההשגחה מאת הבורא יתברך כנ"ל, וא"כ שפיר אמר ר' פלוני הנ"ל הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך וגו', דזהו כלל גדול מקרבנות דכתיב גביהו אחד, היינו להורות שהוא יחיד בעולמו, ומקרבנות גופא מוכח ההשגחה כנ"ל, וזה מוכח הכל מהך קרא דמסיים וכן תעשו וכנ"ל באריכות והבן, (ועיין לעיל בחדר א' (לחודש אלול) בתחלתו ובסופו מה שאמרתי פירוש אחר על מאמר הנ"ל).

כלל הדבר אחינו בני ישראל, גדול השלום אשר בזה אנו מורים שנקראו בנים למקום וכרחם אב על בנים, וגם בזה מודים באחדותו ית', באשר אנו מאמינים כל נפשות בית ישראל נפש אחת, חלק אלהי מומעל אשר הוא אחדות הפשוט, וזה הוא העיקר ביום הקדוש להתפלל כל אחד בעד חברו וישתתף עמו בצערו, וכל המתפלל על חברו הוא נענה תחילה (ב"ק צ"ב), ובפרט להתפלל על גלות השכינה וכנסת ישראל, אשר היא נוגעת לכולנו בעו"ה, זה זמן כביר אשר אנחנו יושבים בארץ נכריה, כל העמים שלויים ושקטים ואנחנו נעים ומדולדלים, וע"ז ירד עינינו דמעה מאין הפוגות.

בהם לשון של זהירות, וכן בפתחו של היכל כדאיתא ביומא פ"ו (ס"ז), ואם נמחל להם עונותיהם היה הלשון מלבין, וא"כ שפיר היה להם בזה מראות הבטה להביט בזה אם הלבנו או לאו, וממילא באים לפני המלך לשאול ממנו משאלות לבבם איש ואיש כרצונו, ובאמת היה ממלא רצונם ותאותם כמאמר יהי רצון של כהן גדול כמה וכמה בקשות, וכאשר נתמלא בקשתו, ויום טוב היה עושה כהן גדול בצאתו מבית קדשי קדשים. והנה אשרי עין ראתה כל אלה, אשר לא כן עתה אחינו בני ישראל בעו"ה מקדש ה' חרב, והוא מצא אותנו בכפר בגלות המר הזה, וכל השנה אנחנו משחירין פנינו בעונות כנ"ל, ומראות הבטה אין לנו, ובעו"ה לא מרגישים כלל כי הושחר פנינו כד"א (שה"ש א', ה') שחורה אני, ועתה במה נבוא אל המלך ביום הקדוש הזה, אולי ח"ו הושחר פנינו מאד מחמת עונותינו.

על כן העצה היעוצה ביום הקדוש הזה, לרחוץ אותנו בדמעות, אשר יזלו עינינו דמעה מאין הפוגות, ובזה ימחקו עונות, כאשר כותבים ספרי מוסר מזה, ע"י הדמעות אשר נוזלים על הפנים נמחק רשומות עונות אשר רשומים על פניו של אדם. והעיקר לשוב אל ה' מאהבה בלתי שום פנייה, כאשר הארכתי מזה כבר לעיל בחדר ד' (לעש"ת), בשם אל לבו רוממותו ית' גבוה על כל גבוה, והכל כאין נגדו, ונגד זה ישער שפל מחצב אנושות, אדם קרוץ מחומר, ועם כל זה גמלתנו טובת רבות בשנה העבה, כלכלתנו פרנסתנו, ונתן לנו בגד ללבוש ולחם לאכול ושאר הצטרכות. ואנו בעו"ה שלמנו רעה תחת טובה בעונותינו המרובים, והאיך נבקש ממנו עוד לעתיד להטיב עמנו, הלא אם היינו מטיבין מעשינו, לא היה לנו פתחון פה לתבוע ממנו דבר, כי כבר הקדים להפליא עמנו חסדו ית' בטובות רבירבי בשנה העבה, כד"א (איוב מ"א ג') מי הקדימני ואשלם, ומכל שכן בעו"ה שהרבינו לפשוע, וכדאיתא במדרש תנחומא (אמור ז') על פסוק מי הקדימני ואשלם וז"ל, אמר ר' ירמיה ב"ר אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים ואומרת מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו, ורוח הקודש צווחת ואומרת מי הקדימני ואשלם, מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן, מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי עשה לפני מעקה עד שלא נתתי לו גג, מה תחת כל השמים לי הוא, שהכל של ומשלי נותן לי, ומכל מקום ואשלם, עלי לשלם לו שכרו עכ"ל. מכלל דבריו שמענו כי כבר הקדים ה' תמיד תשלומין שלו, מכל שכן אם ראה ראינו חסדו ית' אשר נתן לנו חיים וחנינה ומזונות כל השנה העבה, ואנחנו פשענו ומרינו נגדו, האיך נעזי פנינו נגדו מלבקש עוד להבא, אם לא נרחוץ בנקיון כפינו ממעשינו הרעים בעו"ה בבכי וזעקה כנ"ל.

ובזה בארתי פסוק המשורר (תהילים ל"א כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, והנה מה שאמר פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, קושי ההבנה, גם אין לו דביקות אל הקודם. אבל לדברינו הנ"ל שהזכרנו בשם המדרש מה שה' ב"ה נותן שכר המצות, היא עפ"י חסדו גדול ולא על צד הגמול, באשר כבר הקדים

לאדם שכרו בעו"ה קודם עשייתו איזה מצוה כנ"ל במדרש באריכות. וזהו כוונת המשורר הנ"ל, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ר"ל מה רב המעלה בטובך אשר צפנת ליראיך, והוא שכר עולם הבא כנודע, ונתן טעמו בצדו, באומרו פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, ר"ל הלא כבר פעלת לחוסים בך נגד בני האדם, ר"ל בהיותם החוסים בך עוד נגד בני האדם היינו עוה"ז, כבר פעלת ונתת להם שכר פעולתם על כל מצוה ומצוה שעשו בעוה"ז, כי זולת ההקדמות שכר לא היו יכולין לעשות שום מצוה, אם לא הקדמת בן למול ובגד לציצית וכדומה כנ"ל, ובגלל הדבר הזה ממילא מה ששוב אתה נותן להם שכר בעוה"ב הוא רב מאד חסדך הגדול בזה והבן.

ובאלה הדברים בארתי נמי מקראי קודש בפ' עקב (דברים י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו', לשמור מצותיו וגו' אשר אנכי מצוך היום לטוב לך, הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וגו'. והנה מילת ועתה קושי ההבנה, וכן מילת מה. ומלת מעמך הוא מיותר, הוי סגי באומרו ה' שואל כי אם ליראה וגו', וממילא ידעינן שקאי על ישראל אשר היה מדבר עמם. וביותר קשה באומרו הן לה' וגו', אין לו המשך והתקשרות אל הקודם (ועי' בזה במפורשים).

אמנם לדברינו הנ"ל נבואה לבאר מקראי קודש הנ"ל עם עם עוד איזה הקדמות. חדא אציג פה עמדי מה שאמרתי על מסורה אחת, ד' פעמים מה, חדא הא דאמרן מה ה' שואל וגו', (ובתהילים ח') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, (ועוד שם) מה אנוש כי תזכרנו, ורביעית (תהילים ל"ב) מה רב טובך וגו'. ואמרתי רמז בזה עפ"י מה דאיתא בראשית חכמה פ"ב משער היראה, שני בחינות להתעוררות היראה, האחד שיתבונן האדם ברוממותו ית' ומעשיו כי נורא הם מעשי ה', הוא אשר סידר את המערכה מערכת שמים והארץ וכל אשר בהם, ויתר מעשיו העצומים ית' שמו, אשר הסיר רגע כמימריה מהם השגחתו כולם יגוע ואין להם תקומה, ואז יעלה קול פחד באזניו, ומוראו וחתו מחמת רוממותו ית' שמו, ועי"ז ירא האדם ויכנע מגדולתו ויתבושש ממנו, ולא יעבור על מצותיו כו', וכן אמר משה (שמות ט"ז ז') ונחנו מה, כי אין אנו נכנסין בגדר בריה לגדל גדולתו ית' שמו ע"ש. ועוד בחינה השנית להתעורר היראה, בבחון האדם טובת הבורא העודפת עליו, והוא מה שאמר הנביא (מלאכי א' ו') ואם אב אני איה כבודי וגו' איה מוראי, והיינו כי מדרך האב להטיב ולרחם לבנו, ואם הבן חוטא האב מייסרו, והוא מה שאמר הנביא ירמיה ע"ה (ה' כ"ד) ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלוֹקינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וגו', עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם, הרי בפירוש יראה מצד הטובה כמו שאמר נירא נא ה' וגו' הנותן גשם וגו', עונותיכם הטו אלה, הרי היסורין, ואין היראה מחמת היסורין, אלא כי מדרך האב להטיב ולרחם, וצריך לירא שלא יהיה הוא הגורם שיתאכזר אביו עליו וימנע הטוב ממנו, עכ"ל ראשית חכמה הנ"ל ע"ש.

וזהו הנחה לארבעה מה במסורה הנ"ל, **מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה**, ר"ל מה ה' שואל, היינו דבר מה וקטן שואל ממך, דהא אינו שואל רק יראה, והיא מלתא זוטרתא שבקל תוכל לבוא לידי יראה, וזהו כי אם ליראה, ר"ל דאינו שואל רק יראה והיא מילתא זוטרתא כנ"ל. ומטעם היא מילתא זוטרתא לבוא לידי יראה בנקל, לזה אמר **מה ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ**, ר"ל אם תתבונן גודל רוממותו ית' אשר אדיר שמו בכל הארץ במעשיו נוראים, וזהו מה אדיר שמך וגו', וממילא מחמת זה תירא ותכנע מגדלותו ותתבושש ממנו, ותאמר **מה אנוש כי תזכרנו**, כמ"ש הראשית חכמה הנ"ל מהאי טעמא אמרו משה ואהרן ואנחנו מה כנ"ל, וזהו בחינה ראשונה הנ"ל. ושוב תתבונן **מה רב טובך**, ר"ל במה שהשי"ת ב"ה וב"ש מטיב עמך בכל עת ובכל רגע, וזהו מה רב טובך, וממילא יעלה מורא על ראשך שלא יתאכזר עליך אביך וימנע הטוב ממך, וזהו בחינה השנית של ראשית חכמה הנ"ל, וא"כ ממילא דבר קל היא לבוא לידי יראה, ושפיר אמרתי מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה, כי דבר מה וקטן הוא מאוד לבוא לידי מדה זו בניקל ע"י שתי בחינות הנ"ל והבן.

והנה בספר עוללות אפרים מאמר קפ"ט ראיתי שכתב על מסורה הנ"ל זו"ל, הקדמת הענין מבואר שהאדם נמשל בעוה"ז לשליח כמ"ש (משלי כ"ב כ"א) להשיב אמרים אמת לשולחין, והשליח צריך לידע ד' דברים עצמיים, ומתוך הידיעה יבוא לדקדק בשליחותו ולא ישנה את תפקידו. (א) צריך לידע מי הוא המשלחו, דהיינו כי ביותר צריך השליח להיות זריז בשליחותו אם משלחו גדול וחשוב משיהיה שפל אנשים. (ב) צריך להבחין ולהכיר השליח מהות עצמו, שאם הוא פחות ושפל אז ביותר צריך להיות מזורז, משאם שיהיה חשוב, כי כל עוד שתקטן מדרגתו, ביותר צריך הוא לדקדק שלא ישנה מדעת משלחו. (ג) שצריך לידע מהות השליחות, שאם השליחות דבר קל ביותר הוא, צריך הוא להיות מזורז בעשייתו, בהיות שאין לו שום התנצלות לאמר שהשליחות היה כבד עלי לעשותו. (ד) צריך לידע התכלית, וזהו שכר השליחות, כי כל עוד שידגיל השכר, ביותר הוא צריך לדקדק בעשייתו. והנה זה האדם אשר שלחו ה' לארץ מאפליה זו להחיות את נפשו, מסר לו תורה ומצוות, הלא ידע ויבין גודל מעלת משלחו זה אלהים אלהינו, ולעומת זה יראה בשפל מדרגות השליח אפר דם מרה האוחז בחבלי בוז, ויראה גודל שכר הצפון ליראי ה' ולחושבי שמו, ולעומת זה יראה בדבר השליחות כי קל מאוד הוא, כמו שנאמר (דברים ל"א) כי המצוה הזאת [וגו'] לא נפלאה היא וגו' כי קרוב אליך הדבר וגו', הרי שכל מעלות נקבצו באו לו, והמשכיל המבחין במהותם יבוא לדקדק בשליחותו. להנחה זו מצינו לשון מה בד' ענינים, ב' מורים על גודל הענין, וב' על קטנות הענין. (א) **מה אדיר שמך**, זהו גודל מעלת המשלח, בזכרו גודל מעלת משלחו. (ב) **מה רב טובך וגו'**, זהו גודל השכר הניתן ליראי ה'. ושניים מה להקטנה, (א) **מה אנוש כי תזכרנו**, זהו מיעוט ערכו של השליח, ואיך יתגאה אדם להבל דמה. (ב) **מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה**, זהו הוראה על קלות המצוה, עכ"ל העוללות אפרים הנצרך לענינו.

מכלל דברינו הנ"ל שמענו, בהתבונן האדם במעשי ה' כי נוראים המה, וטובתו שהטיב עמו, ובה יכיר רוממותו וחסדו ית', ונגד זה יראה שפלת מחצב אנשיותו, אדם עפר מן האדמה, וגם יראה קלות המצוה ושכרו כי רב הוא, ממילא מן הראוי לירא ה' ב"ה כנ"ל באריכות מהראשית חכמה ועוללות אפרים הנ"ל.

גם כבר הקדמנו לעיל בשם מדרש תנחומא, כי שכרו בעצמו מלבד כי רב הוא, עוד יש יתרון בו מצד שכבר קיבל שכרו קודם עשייתו איזה מצוה, וכד"א מי הקדימני ואשלם כנ"ל באריכות.

עוד נקדים מה דאיתא בחינה שלישית בראשית חכמה לעורר היראה, אשר קרובה לבחינה ראשונה הנ"ל, והוא בבחון האדם בדעתו האותות ומופתים המתחדשים בעולם, וכן ישראל כשראו הנס הגדול שנעשה להם על הים נאמר בהן יראה, שנאמר (שמות י"א ל"א) וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' וגו', עכ"ל.

והנה זה ידוע במשנה תורה התחיל משה רבינו לחזור ולספר לישראל כל הניסים והנפלאות שעברו עליהם מאת ית' שמו מאז ועד עתה, ובפרט בפרשת עקב שם באומרו (דברים ז' י"ט) המסות הגדולות אשר ראו עיניך והיד החזקה והאותות והמופתים והזרוע הנטויה אשר הוציאך ה' אלהיך וגו', הרי בחינה אחת המביא לידי יראה מראות האותות ומופתים כנ"ל בראשית חכמה בבחינה שלישית הנ"ל. עוד אמר שם בפ' עקב (דברים ח' ט"ז) המאכילך את המן, והולכיך במדבר ארבעים שנה, ושמתך לא בלתה מרגליך וגו', הרי בחינה שניה הנ"ל המביא לידי יראה, מחמת השפעת הטובה מאת ית' שמו שהטיב עמנו כנ"ל בראשית חכמה. עוד נאמר שם בפ' עקב מסיפור לוחות ראשונות ולוחות אחרונות, והוא מתן תורה, אשר שם הכירו רוממותו יתברך, שראו את ה' בעין על הר סיני ואמר אנכי ה' אלהיך כנודע, וזהו בחינה ראשונה שהביא הראשית חכמה הנ"ל.

ומשום הכי כיון שמושה רבינו חזר וסיפר להם כבר אשר עברו עליהם מאז ועד עתה כל שלשה בחינות הנ"ל, א"כ משה שפיר קאמר מיד **ועתה ישראל**, עתה דייקא, ר"ל עתה אחר כל הדברים האלה אשר ראו עיניך ואשר עבר עליך, ממילא תוכל להכיר ולהתבונן, **מה ה' אלהיך שואל מעמך**, ר"ל כי דבר מה וקטן מאוד שואל מעמך, דהא אינו שואל כי אם ליראה, ומתוך כל הדברים הנ"ל אשר [ראו] עיניך ואשר עבר עליך, בנקל מאוד תוכל לבוא לידי מדה זו, הן מחמת בחינה ראשונה הנ"ל באשר שכבר ידעת רוממותו ית' כנ"ל, הן מחמת בחינה שנייה הנ"ל שהטיב עמך בכל מילי דמיטב בהולכיך במדבר כנ"ל, והן מחמת בחינה שלישית הנ"ל היינו מצד האותות ומופתים אשר ראו עיניך כנ"ל, וממילא מכל אלה הבחינות, איך לא תירא ולא תכנע לפני ה' ב"ה, ותתבושש ממנו שלא תעבור על מצותיו, רק ללכת בדרכו כמ"ש לעיל במסורה והבן.

כו', אבל היסוד הוא כי הקב"ה יגמול לטובים ויעניש הרשעים, והכל במשפט, כי כן העיד עליו הפסוק כי משפטיו ישרים, שנאמר (דברים ל"ב, ד') כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וכו', וכתב עוד בשם רד"ק בפרשת בני עלי בפסוק (שמואל א' ב' כ"ה) כי חפץ ה' להמיתם, על דרך (ישעיה' י') השמן לב העם הזה כו', וכן כתיב (שמות ז' י"ג) ויחזק את לב פרעה, וכן כי הקשה ה' את רוחו ויאמץ את לבבו (דברים ב' ל'), והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא, ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו, והנשארים ממנו יראו ויִרְאוּ, אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רצה לשוב, ועליו נאמר (יחזקאל י"ח ל"ב) כי לא אחפץ במות המת השיבו וחיו, ואפילו ירבה הרשע לחטוא, אם שב אל ה' בכל לבבו, ומראה לבני אדם ג"כ תשובתו שלימה, ואוחז הדרך הטובה בכח לבבו נפשו ומאודו, באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה, אבל בוחן לבבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם, ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה, ידע כי לא יעשו זה בכל לבם, לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענשו וימותו ברשעם, כדי שיאמרו רשעים היו האלה וראויים לעונש הלזה היו, ויצדיקו בני האדם עליהם את הדין, עכ"ל השל"ה הנ"ל.

מכלל דבריו שמענו שלפעמים ימנע האל דרכי התשובה מהאדם ברבות עונות אצלו כנ"ל, אם לא ששב בכל לבבו, אז ג"כ יקובל תשובתו כנ"ל. והנה הסימן על תשובתו שלימה כי בכל לבבו הוא בלתי שום פנייה, והוא כמ"ש בעל העקידה הנ"ל, האם יתמיד בהם, באשר אם בעצם ועיקר תכלית שלו הוא על עונות עצמם, כי מר לו מר אשר חטא ופשע נגד ה' ב"ה, אז יתמיד בהן לעולם, באשר שעושה למען כבוד ה' ב"ה אשר מרד נגדו, ממילא תמיד חטאתו נגדו, ותשובתו בצדו, אבל אם אינו עושה רק מחמת יראת עונש או זולת פנייה אחרת, אז ממילא בביטול סבתו יבוטל תשובתו כמ"ש בעל עקידה הנ"ל, וממילא לא יתמיד בהן.

וזהו אומרו **יראת ה' טהורה**, יראת ה' דייקא, דהיא יראה התרוממת מחמת אהבה כנ"ל, ר"ל אם היא יראת ה' דהיינו יראת אהבה, אז **טהורה**, ר"ל בלתי שום פנייה ומחשבת פיגול, כי כל עיקר כוונתו מצד רוממותו יתברך, ולא מצד אחת, וזהו עיקר תכליתו, אבל יראת עונש לאו טהורה היא, ממחשבת חוץ, באשר שהוא לתכלית אחר מתכוין, כי אם מצד עונש היא ירא כנ"ל. ואז יש עוד יתרון שיתמיד בהן כנ"ל, וזהו שמסיים **עומדת לעד**, ר"ל שלא יבטל ממנה ויתמיד בה תמיד כנ"ל. ומשום הכי כיון דחזינן דצריך טהרת מחשבה ביראתו, בזה **משפטי ה' אמת צדקו יחדיו**, ר"ל משפטי ה', מה שקב"ה שופט האדם בדינו, פעם יקבל ממנו תשובתו ויסייע לו כדכתיב כי לא אחפץ במות המת השיבו וחיו, ופעם אחד מצינו שגור אומר כי חפץ ה' להמיתם כמו בבני עלי וכן בפרעה כנ"ל, והן תרתי דסתרי אהדי אם נקרבה יחד, אבל כיון דחזינן דע"י טהרת מחשבה אז יתמיד בו כנ"ל, משא"כ זולתו, ממילא משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, ר"ל אף יחדיו אם נקרבה צדקו, והיינו אם היא טהורה בלי מחשבת פיגול, רק בכל לבבו הוא שב, וניכר זה ע"י התמדתו בו זמן רב כנ"ל, אז נאמר לא אחפץ

ולפי פירוש העוללות אפרים במסורה הנ"ל יאמר כך, **ועתה ישראל**, ר"ל אחר ראות עיניך כל אלה האותות ומופתים ורוממותו ית', וודאי בין תבין **מה ה' אלקיך**, ר"ל גודל מעלת המשלח האדיר והנורא, וזהו מה ה' אלקיך, (כמו מה אדיר שמך), ואעפ"כ הוא **שואל מעמך**, מעמך דייקא, אתה בן אדם דם אפר מרה, וזהו פחיתות הערך מהות השליח (כמו מה אנוש כי תזכרנו), ואף מהות השליחות לאו דבר כבד הוא, **כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו וגו'**, והיינו קלות המצות כמ"ש העוללות אפרים הנ"ל, ואשר עם כל אלה שהמשלח גדול וחשוב מאוד, והשליח פחות ערך מאוד שפל אנשים, ומהות השליחות קלות מאד, אעפ"כ לא בחנם תעשה זאת, רק **לשמור מצותו וגו' לטוב לך**, והיינו כפירש"י שם לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר ע"ש. ואף השכר גופא לא מצד הגמול הגמור נגד אשר עשית מצותיו, רק עפ"י רוב חסדו, דהלא הכל שלו, וזהו אומרו **הן לה' שמים ושמי שמים הארץ וכל אשר בה**, ר"ל כמ"ש המדרש תנחומא הנ"ל מה תחת כל השמים לי הוא שהכל שלי ומשלי נותן לי כנ"ל, וא"כ מה שיש לאל ידך לעשות מצוה כבר הקדמתי לך שכרך בבגד לציצית ובן למוול וכדומה כנ"ל, ואעפ"כ תקבל שכרך אחר עשיית המצות, וא"כ אם אתה ישראל תתבונן בכל אלה, וודאי תשמע לו בכל אשר יפקד עליך והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, ביום הקדוש הלזה ראוי להשיב אל לבנו, מה אני חרס מחרסי האדמה, אדם להבל דמה, ומה ה' אדוננו גדול ורב כח, ומיד ימלא רתת ורעדה, ופחד יאחזהו, ויעמוד בתמימות לפניו יתברך, כי זהו עיקר היראה כנ"ל.

ובזה בארתי פסוקים (תהילים י"ט י') יראת ה' טהורה עומדת לעד משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, ויש לדקדק על מילת טהורה דקאמה, וגם עומדת לעד אין לו מובן לכאורה, וגם משפטי ה' אמת צדקו יחדיו קושי הבנה, אף גם אין לו המשך אל הקודם באומרו יראת ה' טהורה.

אמנם לדברינו הנ"ל יבוא באורם על נכון, דהנה כבר כתב בעל עקידה בשער מ"ב ההתחלפות בין הדברים אשר יעשה האדם אותו ברצותו בהם מצד עצמם, או הנעשים לכוונת תכלית זולתם, והוא ההתמדה, שכל פועל הנעשה לתכלית עצמו יתמיד יותר זמן, מאותו הנעשה לתכלית אחרת, שהוא מעותד שבהבטל מסבתו יבטל הוא עצמו, וככה ההתחלפות נמצאים בענין היראה, כי יש יראת ה' התרוממות והוא יראת אהבה, וזהו היראה אשר הוא מרוממותו ית' תתמיד זמן רב, והשני הוא יראת עונש והוא בקל לדחותה ולהסיר מעליו, ע"ש בעקידה סוף השער הנ"ל.

עוד אקדים הקדמה אחת, מ"ש השל"ה ז"ל בדף רמ"ג ע"ב (מס' יומא פרק דרך חיים אות ר"ז) בשם הרמב"ם (פיה"מ ברכות פ"ט מ"ה) בביאור הפסוק (תהלים קי"ט, קכ"ו) עת לעשות ה' הפרו תורתך, אמר כשיבוא העת להפרע מהם ולהנקם, יזדמנו סבות לבני אדם להפר תורה כדי שיבוא עליהם העונש, וזה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו

במות המת השיבו וחיו, כי בא לו סיוע אלהי מומעל להשיב בתשובה כנ"ל ברד"ק, אמנם אם לא שב בכל לבבו, רק לאיזה תכלית אחת, כי עונש הוא ירא או פנייה אחרת אשר בקרבו, אז איננה טהורה היא ואינו עומדת לעד כנ"ל, וממילא לא תקבל תשובתו, וע"ז נאמר כי חפץ ה' להמיתם וכדומה כנ"ל ברד"ק והבן.

וזהו נמי כוונת המשורר (תהילים קי"ב) אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד, והנה חוץ דרכינו אמרתי לפרש, עפ"י מה דאיתא בתיקוני זוהר (תיקונא עשיראה) כל מצוה בלא דחילו ורחימו לא פרכת לעילא ולא סלקא קדם ה' (ע"ש), ובראשית חכמה שער היראה פ"א), וזהו אומרו אשרי איש ירא ה', ר"ל שיש לו יראה, אז במצותיו חפץ מאד, ר"ל הקב"ה חפץ במצותיו ומקבלם, אבל באם איננו ירא ה', אז מצותיו לא פרכת לעילא ולא יכיל לסלקא קדם ה' כלל כנ"ל, והוא פשוט.

אמנם לדברינו יאמר כן, **אשרי איש ירא ה'**, ר"ל מי שיש לו יראת ה', והיינו מחמת רוממותו ית' דזה נקרא ירא ה' דייקא כנ"ל, **במצותיו חפץ מאד**, ר"ל זה האיש עצם תכליתו במצותיו חפץ מאד, כי הם מצותיו של הקב"ה, וע"ז עיקר כוונתו ועשייתו, אשר לא כן אשר העונש הוא ירא, כל מה שעושה מצות אינו חפצו בעצם מצות ה', רק תכליתו יראת עונש הוא, והבינהו.

ובאלה הדברים בארתי נמי מה שאמר אליפו לאיוב (כ"ב, ד'-ה') המיראתך יוכיחך יבוא עמך במשפט, הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך. והנה מלת המיראתך יוכיחך קשה הבנה, ורש"י פירש אם שיראה מפניך יבוא ויתווכח עמך ע"ש, אבל א"כ אין לו המשך עם מה שאמר אח"כ הלא רעתך רבה וגו', והכי אם לא היה רעתו רבה היה ח"ו יראה לפניו כביכול להתווכח עמו. אמנם לפי דברי רד"ק יבוא באורו על נכון, אך נקדים עוד מה דאיתא במס' סוטה דף כ"ז ע"ב במתני' דעת ר' יוחנן בן זכאי לא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנאמר (איוב א' ח') איש תם וישר וירא אלהים ולא אוהב אלהים עכ"ל ע"כ. וא"כ הרי לא עבד איוב רק מיראת עונש, וממילא לא היה בטהרת מחשבה בלבבו, כי כל כוונתו היה לתכלית אחר כי העונש הוא ירא כנ"ל. וזהו מאמר אליפו לאיוב **המיראתך יוכיחך וגו'**, ר"ל לדעתך הדין עמך שאתה ירא אלהים וממילא תוכל להתווכח עם ה' על יסוריך שלך, אבל באמת זה אינו, **הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך**, וא"כ צריך אתה תשובה בכל לבבך כמ"ש רד"ק הנ"ל, והיינו מאהבה בכל נפשו ומאודו, אבל יראת עונש לא מהני לך, באשר רעתך רבה, וכל המרבה לחטוא אין מועיל תשובתו רק אם שב בכל לבבו כמ"ש רד"ק הנ"ל, ושפיר דייק המיראתך יוכיחך, ר"ל מחמת יראה שלך, אשר זה לא מועיל לך באשר רעתך רבה, והבן (ועיין בחדר ב' לעיל מ"ש עוד מזה).

כלל הדבר אחינו בני ישראל התאזרו ושימו עינכם ולבכם אל אל בשמים, והביטו רוממותו הנורא והגדול בשמים ובארץ, אשר הוא רם על רמים ונישא על כל הנשאים, ועשו מצותיו בדחילו ורחימו בשמחה ובאהבה, לזכות נשמתך העלובה.

ובזה בארתי נמי דברי המשורר (תהילים נ"א י"ד-ט"ז) השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני, אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו, הצילני מזדמנים אלהים תשועתי תרנן לשוני צדקתך וגו'. והנה הדקדוקים רבו, חדא מה ששון ישעך (ורש"י פירש דקאי על רוח הקודש, א"כ קשה מה הא דקאמר תו בתר הכי ורוח נדיבה תסמכני). גם מתחלה אמר אלמדה פושעים דרכיך, ומסיים וחטאים אליך ישובו, פשע לחוד וחטאים לחוד. גם מה הצילני מזדמנים דקאמר קושי הבנה, ואין לו המשך עם הקודם. ובפרט מה שאמר אלהים תשועתי תרנן לשוני צדקתך, אין לו מובן ואין לו התקשרות עם הקודם.

אמנם לדברינו הנ"ל דעיקר הוא לעבוד ה' ב"ה באהבה יבוא באורו על נכון, רק אקדים עוד מה שבארתי עוד פסוק (תהילים ב' י"א) עבדו ה' ביראה וגילו ברעדה, ויש לדקדק ההמשך וגילו ברעדה אל הקודם מה שאמר עבדו ה' ביראה, גם האין יגיל וישמח אם רעה יאחזנו. אבל אמרתי דרך פשוט, דכבר נזכר לעיל שיש יראת אהבה, והיא יראת ה', והיא יראה התרוממות ויראה שלימתא, ועוד יש יראת עונש, והנה אם אדם עושה איזה דבר מאהבה, לא תכבד עליו העבודה ואת הכל יעשה בשמחה ובטוב לבב, וזהו העושה מצד אהבת השי"ת, אשר הוא ירא אותו כי הוא גדול אדיר ונורא, ומכיר שפל מחצב אנושותו, וע"ז יחרד לבו וכנ"ל באריכות, זה ג"כ מה שעושה איזה מצוה עושה בשמחה ובטוב לבב, כי אהבת השי"ת מעורר אותו לעבדהו. אבל לא כן העושה דבר על צד ההכרח וכמעט ע"י אונס, זה עושה בעצבות ובעצלות גדול ותכבד עליו העבודה מאד, וזהו נמי כשירא ה' מיראת עונש, הוא הכל עליו למשא כבד, כמי שעושה מכח ההכרח בעצבון ובדאגה, ויותר היה טוב לפניו אם לא היה צריך לזה ולא היה עלה מורא על ראשו והיה יושב בטח. וזהו אומרו עבדו ה' ביראה, ומה היראה אשר תעבדהו, לזה מסיים ואמר וגילו ברעדה, ר"ל אותו הרעדה אשר יאחזוהו מחמת יראתו ית', יהיה בגילה ושמחה, והיינו מחמת שתכיר רוממותו יתברך, ולעומת זה אתה אנוש חציר יבש, ועם כל זה בחר בך לעבדהו, ממילא תהי בגילה ובשמחה בעת רעדה, וזהו וגילו ברעדה, משא"כ אם לא תהיה רק מיראת עונש כנ"ל והבנהו.

ובזה יבוארו פסוקים הנ"ל ג"כ, רק אקדים עוד הקדמה אחת, דמצינו שני מיני התעוררות לבני האדם להשיב בתשובה, אם ע"י הכרזות המכריז בכל יום על התשובה כמו שהאר"י הראשית חכמה בזה (בפ"א בשער התשובה) וכמ"ש השל"ה בדף רמ"ג (מס' יומא פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות ר"כ) בשם ספר החרדים, ונשמע פתגם המלך, כבר ידעת מ"ש בזהוהר (ח"ג ד:) בת קול יוצאת בכל יום ומכרזת שובו בנים שובבים כו' (ירמ"א ג', י"ד), וזהו שלפעמים מתעורר באדם רוח מקול הקורא לאוזן נשמתו ע"ש. ועוד התעוררות תשובה בא לאדם ע"י יסורין, שהוא יתברך שולח יסורין לאדם למען ישיב אל לבו לשוב אל ה' באמת ובלב שלם, וכמו שפירש המדרש שמואל בפ"ב במס' אבות על המשנה שם (משנה ט"ז) וז"ל, המלאכה מרובה ובעל הבית דוחק, ואמר בעל הבית דוחק, הקב"ה שהוא בעל הבית כלומר בעל העולמות

מאהבה, אלמד פושעים דרכיך, דהיינו עד שבגדר אפילו וחטאים אליך ישובו, אליך דיִיקא, שאלמד להם דרכי תשובה כ"כ עד שע"י התשובה החטאים שלהם בעצמם ישובו אליך ונעשו זכיות כנ"ל.

ועוד ירויח לי באם רוח נדיבה תסמכני, אשר עם זה אוכל ללמד לפושעים דרכיך כנ"ל, בזה **הצילני מדמים אלהים**, ר"ל עפ"י מה דאיא במס' ברכות דף י' (ע"ב) הנהו בריוני דהוי בשבבותיה דרבי מאיר והוי קמצטערי ליה טובא, הוה קבעי רבי מאיר רחמי עליה דלימותו, אמרה ליה ברוריא דביתהו מאי דעתך דכתיב (תהלים ק"ד ל"ה) יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים חטאים כתיב כו', אלא בעי רחמי עליהו דלהדרי בתשובה כו'. וא"כ זהו אומרו מחמת שאלמדה פושעים דרכיך, בזה הצילני מדמים, ר"ל לא אצטרך שאתפלל עליהם שימותו, אלא דליהדרו בתשובה ויתמו חטאים ורשעים עוד אינם כנ"ל.

ועוד ירויח בעשותו תשובה ברוח נדיבה והיינו מאהבה כנ"ל, היינו ע"פ מ"ש הבינה לעתים על פסוק (תהלים י"ג, ו') ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי, כי זהו כוונתו, כי לפעמים ה' נוהג עם האדם במתנת חנם ע"ד (שמות ל"ג, י"ט) וחנותי אשר אחון, אפילו שאינו הגון (ברכות ז), והיינו עפ"י חסדו הגדול, אבל יותר טוב אם האדם פעל ועשה טוב אז בא בשכרו בתורת חיוב, אך באמת ה' הקדים לו שכרו על דרך (איוב מ"א ג ומדרש רבה ויקרא כ"ז, ב') מי הקדמני ואשלם, מ"מ יחס יתברך לאדם שם תשלום גמול בעשותו דבר מצוה, כאלו מה שהוא פעל ועושה הוא בתורת חיוב שמחויב לשלם לו שכרו. וזהו שאמר ואני בחסדך בטחתי, כשאכיר בעצמי היותי חסר מכל וכל, ושאיני מוכרח לבטוח לקבל הטוב על צד החסד המוחלט, אמת הוא כי בבוא אלי התשובה לא אמנע מהתעלס בה, אך לא בשמחה שלימה, כי יגל לבי בישועתיך, תהיה גילה לביית בתוך קרבי, לא יתאמץ כחה להראות חוצה, אמנם מה שיגרום לפרסם הגילה ולהראותה בכלים החיצונים, שאשיר לה' בשיר וקול תודה אף גילה ורגן מרוב שמחה, והוא כי גמל עלי, כאשר אני זוכה לכך, מצד מעשי הטובים, עד שיאמר כי גמל עלי כדרך גמול, כפי מה שרצה ית' לייחד עלינו כאמור וכנ"ל, זהו תוכן דברי בינה לעתים הנ"ל (ע"ש יותר באריכות דרוש ט"ז).

מכלל דבריו שמענו, כי בעשותו פעולה שתבוא התשובה עליו, אז בבוא התשובה מראה השמחה בכלים החיצוניים, ונותן תודה ושיר ורגן לה' ב"ה כנ"ל, אבל אם מצד החסד לבד באה אליו התשובה, אז אף אם מתעלס בה, מ"מ לא יגיל בשמחה שלימה כנ"ל. והנה זה החילוק ג"כ להעובד ה' מאהבה, אז גם מדת הדין מסכים להטיב עמו כי הכל נעשה כזכיות אצלו, אבל בעשותו תשובה מיראה אין מדת הדין מסכים לעשות לו מחילה, רק ברוב רחמיו וחסדיו כובש המדת הדין (ועיין מזה ג"כ בבינה לעתים דרוש ט'), וא"כ ממילא בעושה מיראה דאז מתקבל תשובתו רק עפ"י חסדו ית', אז ממילא אינו מתעלס בשמחה שלימה באשר שאינו רק על צד החסד המוחלט כנ"ל, אבל בעשותו תשובה מאהבה, כל אשר פעל ועשה הוא בהשתדלותו רב ע"י התעוררות מצד עצמו לחשק טהרה מעונות אשר לו ולשוב

כולם, דוחק לאדם ומביא לו יסורין, כדי שיתעורר וישוב אל אלהיו ויעסוק בתורתו, כי לעולם אין מניח הקב"ה את האדם שיהיה פורק עול שמים מעליו וע"ש באריכות יותר. והנה הנפק"מ בין שני מיני התעוררות תשובה הנ"ל היא כמ"ש לעיל, אם התעוררות בא לאדם מקול הקורא באוזן נשמתו, אז מתעורר הוא בעצמו ברוח נדיבה אשר מתנדב עצמו לשוב אל ה' ב"ה, ואז הוא עושה הכל בשמחה ובטוב לב, לא עפ"י ההכרח ועצבות, משא"כ אם ההתעוררות בא ע"י יסורין, אז הוא בעצבות עבוד כי הוא בהכרח כנ"ל, וזהו החילוק בין תשובה מאהבה לתשובה מיראה (ועיין בזה על שרש עיקרו באריכות בספר בינה לעתים דרוש ח').

וזהו אומר נעים זמירות ישראל, **השיבה לי ששון ישעך**, ר"ל ישעך, במה שאתה מושיע לבני אדם לשוב אליך ע"י התעוררות שלך, יהיה בששון ובשמחה ולא בעצבות, ששון ישעך דיִיקא. ועל ידי מה, לזה מסיים **ורוח נדיבה תסמכני**, ר"ל תסמכני ברוח נדיבה, שאתנדב רוחי לשוב מעצמי, וזהו אומרו תסמכני, היינו ע"י קול הקורא לאוזן נשמתו, ומכח זה יתנדב רוחי לשוב אליך, ואז יהיה בששון ולא בעצבות כנ"ל.

ואז אם רוח נדיבה תסמכני **אלמדה פושעים דרכיך**, ר"ל עפ"י מ"ש הבינה לעתים דרוש ח' עוד חילוק בין תשובה מאהבה ליראה, כי התשובה מיראה כיון שאין בה התעוררות פנימי שכלי, כבר אפשר שיעשה תשובה על עון שיראה בעיניו היותו סבת יסורין, ומשכח העון אשר באמת הוא סבתן העצמיית, משא"כ השב מאהבה כי לאשר לא יעוררהו, אלא חשק הטהרה מהעונות אשר לו, הנה הוא יודע החטא שמניעו להצטער עליו, וישוב אל ה' וירחמהו ע"ש. וזהו אומרו כי אם אשוב מעצמי מחמת רוח נדיבה כנ"ל, אז אשוב על כל חטא וחטא שידוע לי שחטאתי, והן הן אשר הניעו אותי להצטער עליו, ובזה אלמדה פושעים דרכיך, כי גם הם ילמדו ממני לשוב ככה על העונות האלה. משא"כ אם התעוררות התשובה יבוא אלי ע"י יסורין כנ"ל, אז אולי לא אשוב על חטא והעון הגמורים שסבתן הן היסורין רק נשכח ממני כנ"ל, וממילא לא אוכל ללמד לפושעים דרך הנכון בדרכי התשובה על עונות ופשעים, כי זאת התשובה אשר אני אעשה יהיה מחמת חטא אחר אשר היסורין לאו מחמתו הם כלל, אך אני טועה בזה, וסובר שבזה החטא שאני מתחרט עליו כעת מחמתו הם היו באין היסורין, וממילא הלימוד שלי לאו טוב הוא, כי נשכח ממני מנין עונותיו כי רבו, אבל ע"י התעוררות רוח נדיבה זכור יזכור כל פרטי עונותיו אשר יעוררהו לשוב, ושפיר ילמד בזה דרך הנכון בדרכי התשובה לפושעים.

ועוד ירויח לי אם רוח נדיבה תסמכני, כי הזדונות נעשה כזכיות כדאיתא ברז"ל (יומא פ"ו:) בעושה תשובה מאהבה, וזהו שמסיים **וחטאים אליך ישובו**, ר"ל בזה שאני אתנדב רוחי לשוב ויהיה תשובה

לא מחשבותי מחשבותיכם ודרכיכם דרכי, ואיזה דרך יעלה על רוחכם להשיג דרך ידיעתו איך היא, זהו תוכן דברי האלשיך הנ"ל.

ולפ"ז זהו אומרו, **ואותי יום יום ידרשון**, אותי דייקא, ר"ל אותי ידרשו, אם הידיעה שלי אמיתית כמ"ש הרמב"ם הנ"ל, **ודעת דרכי יחפצון**, היינו דרכי הידיעה רוצים לידע, אשר מחמת זה מאסו בדרכי התשובה כנ"ל על לא דרכיכם דרכי, ואף אם עושים תשובה אינם עושים תשובה מעולה מאהבה, ומיד בקשו קרבת מדת הדין אליהם להסכים עמהם על המחילה, וזהו אומרו **אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק**, ר"ל אם שואלים ממני משפטי צדק למחול להם ולהסיר חרון אפי מעליהם, אז שואלים אותנו דבר כצדיק גמור אשר לא עזב כלל משפט אלהיו מעולם, ונהג תמיד בדרך הישר והטוב, וזהו כגוי אשר צדקה עשה, והם זכויות, וגם משפט אלהיו לא עזב, ר"ל ששמר משפט ה' וחוקותיו, אשר האיש הלזה יוכל לעמוד ג"כ במדת הדין כנ"ל, כמו כן עושים הם, וזהו **קרבת אלהים יחפצון**, ר"ל שגם אלהים שהוא מדת הדין יקרב אותם, ואמרו **למה צמנו ולא ראית וגו'**, ר"ל דהם אומרים כיון שכבר צמנו ועשינו תשובה למה לא נזכה עפ"י הדין הגמור לזכות לנו, וע"ז השיב רוח הקודש, **ביום צומכם תמצאו חפץ**, ר"ל הלא עיקר צומכם לא היה רק למען תשיגו חפצם, וכל טוב ישיג אתכם ע"י זה, או **וכל עצביכם תנגשו**, ר"ל כל עצבות שיש לכם יסורין או זולת עונש הם נוגשים אתכם לשוב בתשובה, והיינו תשובה מיראה ולא מאהבת ה' ב"ה, לכן אין מדת הדין יוכל להסכים עמכם כנ"ל והבן, (ועיין מ"ש עוד על פסוקים הללו בבית נדב חדר א').

ובזה בארתי נמי מאמר במס' שבת דף פ"ט ע"ב אם יהיו חטאיכם כשנים (ישע"א י"ח), כשני מבטיא ליה, אר"י אמר להם הקב"ה ישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו, כשלג ילבינו עכ"ל, והוא צריך ביאור. והנה חוץ לדרכינו י"ל עפ"י מה דאיתא במס' יומא דף פ"ו ע"ב אמר רב הונא אמר רב כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתה, ופירש"י כיון שחטא תרי זימנא אין מספיקין בידו לעשות תשובה לפי שהעבירה דומה עליו היתה, ע"ש בד"ה כדרב הונא. ולפ"ז זהו שאמר אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו, ר"ל כמו השנים מסודרים ובאות תמיד כל פעם שנה אחרת, הא אי אפשר לבוא שנה אחת פעמיים מששת ימי בראשית ועד עכשיו, כמו כן אם החטאים הם שבאים כל פעם מחדש עבירה ועבירה בפני עצמו, אז כשלג ילבינו, אבל אם כבר היה עבר על עבירה זו ועתה שנה בה פעם אחרת, אין מספיקין בידו לעשות תשובה, והבן.

ולפי דרכינו הנ"ל דעיקר התשובה היא מאהבה ולא מיראה, והחילוק הוא בעשותו מאהבה או ישוב על כל עון ועון אחר שמניעו להצטער עליו, משא"כ בעשותו מיראת עונש אז אפשר שיעשה תשובה על איזה עון שיראה בעיניו היותו סבת יסורין, ומשכח העון אשר באמת סבת העצמיית כנ"ל באריכות בשם בינה לעתים. והנה

לה', אז בבוא התשובה ממילא זה האדם יתענג בשמחה רב ויפרסם הגילה, ולהראותה בכלים החיצוניים בשיר ורנן כנ"ל, באשר שעפ"י הדין הוא כנ"ל. וזהו אומרו אם רוח נדיבה תסמכני כנ"ל אז ארויח עוד, היינו **אלהי תשועתי**, ר"ל בבוא התשובה ממך אלהי, אז **ארנן לשוני צדקתיך**, לשוני דייקא, ור"ל לא בלבי בלבד תהיה הגילה ורנן, כי אם לשוני תרנן צדקותיך, היינו בפה מלא ארנן ואגיל בישועתיך, עבור כי בפועל ידי אשר עשיתי, תתייחס התשובה אלי כאלו אני זוכה ומתחייבת לי התשובה כנ"ל, והבינהו.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, הארכתי עד כה בענין היראה, למען ביום הקדוש הלזה יום מחילה וסליחה, יתעורר כל אדם מעצמו מאהבת הבורא וחסדו יתברך העודפת עליו כל היום, ויקבל עליו מצותיו לילך בדרך הישר והטוב מהיום והלאה, ואז נוכל לשמוח לפניו בפה מלא כנ"ל, כי גם יסכים עמו מדת הדין לעשות התשובה בכל ענינים.

ובאלה הדברים בארתי נמי פסוקי (ישעיה סי' נ"ח ב') בהפטרות של יום הקדוש הלזה, באומרו **ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון**, למה צמנו ולא ראית וגו' **ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו** עכ"ל. ויש לדקדק מתחלה אמר לשון דרישה ואח"כ לשון חפיצה. גם מאי ודעת דרכי יחפצון שאין לו מובן. גם לשון שלילה ומשפט אלהיו לא עזב הוא קושי הבנה, והכי הוי למימר כגוי אשר צדקה ומשפט עשה. גם מאי קרבת אלהים דקאמור. וגם במה דאמר תמצאו חפץ כל עצביכם תנגשו, צריך ביאור.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל כן, דכבר נזכר לעיל אם אנו עושין תשובה רק מיראת עונש, אז אין מדת הדין מסכים אתנו לקרב אותנו, אבל בצדיק גמור זה וודאי גם מדת הדין מסכים להטיב עמו. והנה עוד אקדים מ"ש האלשיך ז"ל בישעיה נ"ה על פסוק (ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי וגו', היינו עפ"י אשר העיר הרמב"ם בהל' תשובה (פרק ה' ה"ה) והוא כי אחר יתברך יודע ההוה והעתיד א"כ בטלה מדת שכר ועונש, כי כצדיק כרשע מוכרחים במעשיהם, כי ידיעתו ית' שראובן יהיה צדיק ושמעון יהיה רשע לא ישתנה. והנה הרמב"ם ז"ל נעל דלת שאלה זו באמת כאמור, כי מה האדם שיידע איכה ידע אל, איזה אופן חכמתו ומחשבותיו וידיעתו, כי חכמתו כמהותו ואיזה הדרך נשים עצמינו לחקור בידיעתו, כי אינה מסוג השלכתנו ודרכינו, ואין דרכינו משגת אופן ידיעתו איך תהיה באופן שלא תכריח, והוא כי אחר אומרו צורך התשובה לכל סוגי בני האדם לאיש ואיש לפי ענינו, בא ויאמר אל תתמה ותאמר מה צורך תשובה, והלא מוכרח הוא כל עושה רע לעשותו, כי לא תוכזב ידיעתו יתברך אשר ידע כי אשר לא טוב יהיה האיש ההוא, על כן היחל ואמר כי

כבר ידוע מאמר ר"ל (יומא פ"ו) בעשותו תשובה מאהבה אז זדונות נעשו לו זכויות, אבל לא מיראה, וזהו שאמר ר"י הנ"ל, **אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שהם סדורות מששת ימי בראשית ועד עכשיו**, ר"ל כמו השנים הללו בקל יוכל לידע כל השנים שהיו מששת ימי בראשית ועד עכשיו, כיון שמסודרות הנה שנה אחר שנה, וא"כ אם החטאים יהיו כמו כן סדורות לפניו, שיודע במה ובמה חטא מיום היותו, כי חשק טהרה של עונותיו יעוררהו לשוב אל ה', והיינו תשובה מאהבה כנ"ל, אז כשלג ילבינו, היינו החטאים בעצמם ילבינו ונעשים זכויות. משא"כ אם העונות אין סדורים לפניו כלל אשר יעוררהו לשוב, רק מיראת העונש אשר בא עליו הוא שב, אז לאו כשלג ילבינו כנ"ל והבן, (ועיין בבניה לעתים מ"ש דרוש ח' על פסוק (תהלים נ"א ה') פשעי אני אדע, היינו תשובה מאהבה שיודע במה חטא ע"ש לענינו, וא"כ כמו כן לענינו במאמר הנ"ל).

ובזה נ"ל לבאר ג"כ המקרא קודש בפ' אחרי (ויקרא ט"ז ל') כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ויש לדקדק, חדא מאי כי יכפר, ואח"כ אמר לטהר וגו'. ועוד מאי לפני ה' תטהרו. אבל י"ל עפ"י דברינו הנ"ל, כי ע"י תשובה מאהבה זדונות נעשו זכויות, וא"כ לפ"ז ע"י תשובה נעשתה תרי דברים, חדא שמעביר העון מכל וכל ולא נשאר רושם כלל מחטא אשר חטא, ועוד העון גופא נתלבן ונעשה זכות. והנה כפרה הוא לשון קינוח והעברה, כמ"ש רש"י בסדר וישלח (בראשית ל"ב כ"א) על שאמר יעקב אכפרה פניו ע"ש, והנה העושה מאהבה הוא עושה מאהבת השם ולא לטובת עצמו כנ"ל, אבל העושה מיראת עונש הוא עושה לטובת עצמו ואינו מחמת אהבת השי"ת כנ"ל. וזהו אומרו **כי ביום הזה יכפר עליכם**, יכפר דייקא, דהוא לשון קינוח והעברה העון מכל וכל שלא יהיה נשאר רושם כלל, וגם **לטהר אתכם מכל חטאתיכם**, ר"ל מכל חטאתיכם בעצמם יעשה טהרה, שיתהפך החטא לזכות, והחטא גופא יטהר. וזהו אפשר כוונת איוב (יד ד') מי יתן טהור מטמא לא אחד, ר"ל מי יוכל לעשות מטמא טהור, דהיינו מהעון זכות כנ"ל, לא אחד, ר"ל ה' ב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עושה כן עם האדם ולא זולתו. וא"כ ביום הזה יהיה כפרת העון דהוא קינוח, וגם יתהפך לטהור ולזכות כנ"ל, ואימת יהיה זה, **לפני ה' תטהרו**, היינו לפני ה' דייקא, שעקב כוונתו יהיה לפני ה', ולא לעצמו דהיינו לטובת עצמו, רק אהבת השי"ת יעוררהו לשוב אליו וכנ"ל באריכות, ואז יהיה כפרת עון וגם יתהפך לטהור ולזכות, משא"כ בטהר את עצמו לטובת עצמו מיראת עונש כנ"ל לא יזכה לכל זה, והבן.

ובזה בארתי נמי פסוק ביחזקאל ל"ו (פסוק כ"ה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. ויש לדקדק, דמתחלה אמר וטהרתם מטומאותיכם, ומסיים ומכל גלוליכם. ומתחלה אמר וטהרתם, משמע דתלוי בנו לטהר הטומאה, ומסיים ומכל גלוליכם אטהר אתכם. אבל לדברינו הנ"ל י"ל

כך, דוודאי האדם ע"י התשובה מקנה ומעביר העון ולא נשאר רושם חטא כלל, אבל לטהר העון עצמו עד שעוד נחשב לזכות, זה אינו יכול לעשות האדם כלל, רק בשב תשובה שלימה עד שלא נשאר רושם כלל, אז הקב"ה ברוב חסדיו מטיב עמנו ומטהר העון עד שנעשה העון עצמו זכות, כנ"ל על פסוק מי יתן טהור מטמא לא אחד. וזהו שאמר **וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם**, ר"ל אתם תעשו שלכם לטהר עצמיכם מכתמי טומאת עונותיכם אשר עשו רושם פגם בכם כנודע, עד שלא נשאר עוד רושם מטומאת כתם, וזהו וטהרתם מכל טומאותיכם, מכל דייקא, דהיינו מכל וכל, ואם תעשו כן, אז **ומכל גלוליכם**, ר"ל מכל גלוליכם בעצמם דהם עונות דנקראו גלולים כנודע, **אטהר אתכם**, שהעונות יתהפכו לזכויות, וזהו אנכי אעשה, אבל כל זמן שלא טהרתם מכל וכל לא תזכו וודאי לזה שיתהפך לזכות כנ"ל, והבן.

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח חדר הלזה, דיש לדקדק בו מה הוסיף עוד רבי אלעזר בן עזריה לדרוש יותר מהאמור קודם. ואם בא להביא לנו ראייה מהפסוק שאמר לפני ה' תטהרו, א"כ לא היה לו לחזור ולומר עבירות שבין אדם למקום וכו', אלא כך הו"ל למימר אמר רבי אלעזר מניין שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ועוד קשה מה שאמר רבי עקיבא אשריכם ישראל כו' מה דעתו, אם בא לפרש או לחלק, כי לא נודע לנו כוונת דבריו. ועוד מאי הוא? אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם, ומה הוא האושר השבח הזה. גם שכפל מי מטהר ולפני מי אתם מטהרים. ועוד קשה מאי ואומר מקוה ישראל ה', (עיין בהרי"ף בעין יעקב שדקדק ג"כ כן). ועוד קשה מאי את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל, דהא דאמר רבי עקיבא לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם, טובא אתי לאשמועינן, והיינו כנ"ל דאנחנו צריכין להעביר ולקנח החטא מכלל וכל שלא ישאר רושם חטא כלל, וקב"ה יעשה עמנו חסד שעוד יעשה טהרה מגוף העון עד שיתהפך לזכות כנ"ל, וכל זה דווקא מהעובד מאהבה כנ"ל. והנה העובד מחמת קבלת תשלומין נקרא בשם יעקב לשון עקב, שעושה זה עקב הטובה אשר יהיה לו, או לקבל שכר או להגין מהעונש, ואצל זה לא נתהפך העון לזכות כנ"ל, אבל העושה מאהבת השם כלל ולא לשום פנייה אחרת זה נקרא בשם ישראל, דהוא המעלה המעולה, ועין בשאר מקומות במפרשים בזה החילוק בין יעקב לישראל.

וזוהו ביאור רבי עקיבא, דעוד יש לדקדק וכי לא הוי סגי באומרו אשרי לנו שמטהר אותנו אבינו שבשמים כו', ומאי לשון אשריכם ישראל. אבל לדברינו יאמר כן, **אשריכם ישראל**, ישראל דייקא, ר"ל אם תהיו במעלת ישראל, אז אשריכם מאד מאד, עבור לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים, ר"ל תהרי טהרות איכא, חדא מה שאתם מטהרים עצמכם מכתמי טומאת עונות, והשנית מה שקב"ה דהוא אביכם שבשמים מטהר אתכם עוד הפעם

ה' ולא לתועלת עצמו רק מאהבת השם, אז יכפר היינו קינות, וגם יטהר מכל חטאתיכם, דיתהפכו החטאים בעצמם לזכות כנ"ל. וע"ז שפיר קמסמך הכא אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל מי מטהר אתכם ולפני מי אתם מטהרין אביכם שבשמים כו', דמזה למודנו שיש שני מיני טהרה, אחד אצל ישראל, ואחד אצל השי"ת ב"ה כנ"ל באריכות. וא"כ לפ"ז שפיר י"ל פירוש אחר על מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו כנ"ל באריכות, ושפיר אמרתי את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה, והבן.

כלל [הדברים] אחינו בני ישראל, ראו האושר הגדול אשר קב"ה מזכה אותנו היום ביום הקדוש הזה, שלא בלבד שמקבל תשובתינו ומעביר עון, אף גם מהפך אותו לזכות אם אנו נשוב אליו בכל לבב ולמען כבוד שמו הגדול כי נורא הוא כנ"ל באריכות. ועתה מי זה הוא ואיזהו הוא אשר ישים כל אלה הדברים על לבו, שלא ישבר רוחו בקרבו וימס לבבו מאהבת הבורא, אשר הפליא חסדיו עמנו בטובה העודפת עלינו כל השנה, וברוך הוא שהחיינו וקיימנו לזמן הזה שנוכל עוד להודות ולשבחו. ומעתה כל איש ואיש ילך וישוב לביתו בית אנושי, ויבער כל כתמי עונות אשר רשומים בו בפגם נפשו בעו"ה, וירחץ בדמעותיו אשר יזלו עיניו דמעה מאין הפוגות לפני ה' ב"ה על עונותיו אשר חטא, עד אשר יכבס היטב ויטהר גופו ונשמתו בלי ישראל רושם כתם עון, ואז הקב"ה ירחם עלינו להתהפך עון לזכות, וימלא משאלותיכם לטובה בזה היום, ויהיה שנת ברכה ושנת גאולה במהרה בימינו אמן.

ע"י שמתהפך העון לזכות כנ"ל באריכות, וא"כ אשריכם אם תזכו למעלה זו, והיינו אם תגיעו למדרגות ישראל לעשותו מאהבה כנ"ל. וע"ז שפיר מביא הפסוק **וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו'**, דמזה מוכח תרי מיני טהרה, על טומאת כתמי עונות אשר עשו רושם פגם בגוף אדם, וגם העון עצמו יתהפך לזכות כנ"ל באריכות. אך פן יאמר האומר מנא לן דקרא בהעושה מאהבה דווקא איירי, דלמא אין חילוק, לזה מייתי קרא באומרו **ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר טמאים אף ישראל מטהר ה'**, וא"כ כיון דמדמה למקוה, והרי במקוה מצינו דלפעמים נטהר מכל וכל ועלתה לו טבילה גמורה כמו טומאות קלות, ובטומאה חמורה כמו זב וזבה צריך עוד קרבן לאכול בקדשים ולא מהני טבילה לגמרי, והוא הדין לענין טהרת ה', דהיינו שיטהר העון עצמו ולזכות יתהפך כנ"ל, היינו בטומאה קלה שהיה בנקל להעביר כתמי העון לגמרי עד שלא נשאר בו רושם כלל כנ"ל, אז הקב"ה מטהר העון ומתהפך לזכות ואין צריך עוד, אבל אם היה טומאה חמורה אשר מחמת כובד עון לא היה יוכל לנקות אותו מכל וכל, ונשאר בו רושם טומאה, אז אינו מטהר הקב"ה העון עד שיתהפך לזכות, אלא צריך קרבן דהיינו זכיות אחרות אשר יקרבוהו לה', והבן.

ולפ"ז זהו שאמר נמי מקודם את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה, ר"ל מה שאמרתי **עבירות שבין אדם לחבירו אינו יום כפורים מכפר**, אינו לכולי עלמא, רק רבי אלעזר בן עזריה דרש את זו, והיינו מקרא **מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו**. אמנם באמת י"ל פירוש אחר על לפני ה' תטהרו, והיינו כנ"ל דאם עושה התשובה לפני

לזכר עולם יהיה צדיק

ההעתקה מכתב יד נעשתה לעילוי נשמת הרה"ק
ר' משה יצחק ב"ר נפתלי אלימלך זצוק"ל מפשעווארסק
נלב"ע יום הכיפורים תשל"ז
זכותו יגן עלינו

אנו מברכים את כל המתנדבים ואת כל הלומדים גליונינו החשוב בברכת
גמר חתימה טובה

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית מועד

חדר ג' - חג הסוכות

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

כולל מחידושי רבינו על סוכות

מספריו בכת"י

- בתי נפש - בית מועד
- בתי נפש - בית המדרש
- פני שלמה באגדה

דרוש לחג האסיף. לבלתי יהיה מאסף. זהב וכסף.

רק לשום בה' בטחונו. ואז ימלא רצונו. ה' אלהינו.

הטוב והמטיב, וברצונו להטיב תמיד עם בני האדם, וממנו לא יבצר, אך ורק המניעה מהמקבלים כנודע, וזה שבטוח בה' ב"ה יודע ומכיר כי החסרון ממנו ולא מאתו יתברך, ולפעמים מענשו בעוה"ז כדי למרק עונותיו ולשלם שכרו משלם בעה"ב. וכדאמרינן בברכות פ"ט (ס'). מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה ואמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, עליו הכתוב אומר (תהלים קי"ב, ז') משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'. ופירשו המפורשים דמה שאמר הלל מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, לאו למימרא שהתייאש עצמו מן הפורעניות בהיותו סומך על צדקתו, כי זה נראה כחוסר גאווה ח"ו, והלל היה עניו גמור כמבואר בכמה דוכתו. אלא היינו טעמא לפי שהוא למד אורחות מוסר לבני ביתו, שבבוא עליהם איזה צרה לא ירימו קול בקריאת תגר ולא יצווחו בקול בכי, אלא יקבלו עליהם הדבר באהבה ובשמחה להיות לבם בטוח בה', כי גם הרעה היא מעין הטובה, לעושי רצונו למרק עונם בעוה"ז שהוא לתכלית הטובה באחריתם לעוה"ב, או עוד בעוה"ז וכדאמרינן (ברכות שס) כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, והיינו דכתיב משמועה רעה לא ירא, לפי שנכון לבו בטוח בה', שעושה לו רעה מעין הטובה להטיבו באחריתו, ולפיכך אינו מתפחד ומתירא מן הרעה אלא אדרבה מקבל הרעה באהבה ובשמחה, ומי שמגיע למדרגה זו הוא נשלם במדרגת הבטחון בתכלית השלימות כראוי עכ"ל. (עיין בזה בספר נזר הקודש דרפ"ח ע"ב). מכלל דבריו שמענו כי זה הוא עיקר הבטחון בה' ב"ה שהכל ממנו לטובה.

במדרש רבה ויקרא פרשה ל' ס' ט"ו וז"ל, ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ"ג, מ'), הרי אני נגלה לכם ראשון, ופורע לכם מן הראשון, זה עשו דכתיב ביה (בראשית כ"ה, כ"ה) ויצא ראשון, ובונה לכם ראשון זה בית המקדש דכתיב ביה (ירמ' י"ז י"ב) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו, ומביא לכם ראשון זה מלך המשיח דכתיב ביה (ישעי' מ"א כ"ז) ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן עכ"ל (וכן הוא במדרש רבה בראשית פרשה ס"ג ס' י').

טוב לחסות בה' מבטוח באדם, וע"ז בא מצות סוכה לרמוז לחסות בצל אל שדי, כי הוא צל המגין, דכתיב (תהלים מ"ט, ז') ה' שומרך ה' צלך, ומשום הכי כתב בעל עקידה סוכה שחמתה מרובה מצילתה פסולה, ר"ל מי שבטחונו הוא בקניני הזמנים המתחסיס לשמש בו בוטח יותר ממה שהוא בטוח ולן בצל אל שדי, אז היא פסולה ע"ש פ' אמור (שער ס"ז פרק ז'), וכן רוב מחברים כתבו כי הסוכה רומז לחסות ולישב בצל אל שדי. ואמרתי שזהו הרמז במתני' בפ"א דסוכה משנה ח' החוטט בגדיש לעשות בו סוכה אינה סוכה, ר"ל מי שעושה סוכה שלו בגדיש אשר צבר כעפר שאר ויש לו רב תבואות לאכול, ובזה משים בטחונו וסכך שלו, זה אינה סוכה, כמה דאת אמרת הבוטחים על חילם וגו', רק עיקר הסוכה מי שבא לסכך ולישב בצל אל שדי, ויודע ומכיר ה' הוא המוריש ומעשיר, כי הבוטח בה' ב"ה הוא שקט ושאנן תמיד, והוא תמיד בשמחה בכל אשר יחננו ה' ב"ה אם רב או מעט, כי ה' ב"ה הוא

כאלה ליכא צד רחמים וחנוּנה כלל, ושפיר אם מכאובים באים עליהם
הוי מכאובים גמורים בלתי רפואה, כי כבר נתמלא סאתם כנודע. וזהו
אומרו **רבים מכאובים לרשע**, מכאובים דייקא, כי אצל הרשע הגמור
הוי מכאובים ממש כנ"ל, אבל **והבוטח בה' חסד יסובבנהו**, ר"ל אף
אם בא לו איזה מכאוב אין זה מכאוב כלל, רק חסד אל עליו חופף
למרק אשמתו ולהטיב אחריתו כנ"ל והבן.

והנה המפורשים (עיין ווי העמודים עמוד האמת פכ"ג אות מ"ח) דקדקו בפרשת נגעים קחשיב נגעי אדם נגעי אדם והדר נגעי בגדים והדר נגעי בתים, הא אין בעל רחמים פוגע בנפשות תחלה (ויק"ר י"ז, א') ע"ש. אבל י"ל דבנגעים האלה בפרשה זו מרומוז נמי נגעי אומות העולם, ואצל האומות העולם הוא עפ"י מדת הדין הגמור בלתי רחמים כלל, וא"כ לא קשיא מידי, הא אין בעל רחמים פוגע בנפשות תחלה, זאת אומרת בעל הרחמים דייקא, משא"כ באומות העולם ליכא רחמים כי הם מהפכין מדת הרחמים למדת הדין כנ"ל. (וכמה ימים אחר כתבי זאת מצאתי דאתי לידי ספר תפארת הגרשוני, וראיתי שהביא בסדר מצורע בשם המדרש (הובא שם בשם ס' עיר דוד, ועי' שמו"ר י"ח ט') סברא הנ"ל, וז"ל אמר הקב"ה לישראל ראו מה בין בניכם לבין אומות העולם, כשהם חוטאים אני הופך עליהם את הדין שנאמר הפך עליהם את דינם, ואני נוגע בתחלה בגופם שנאמר (בראשית י"ב י"ז) וינגע את פרעה כו' ואת ביתו, ולכם אין אני נוגע אלא תחלה בבתים, ואם אין אתם חוזרים בו אני נוגע בנפשות, ונתתי נגע צרעת בארץ אחוזתכם עכ"ל, ושמחתי מאד כי ת"ל כוונתי אל האמת).

ולפ"ז מבואר היטב המדרש הנ"ל, כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים, פרשת נגעים דייקא, דמסדר תחלה נגעי אדם ואח"כ נגעי בתים, ומחמת זה **היו מתיראים**, דוודאי בכל עונשים היו אומרים כן ראוי להיות עונש, כי בזה איכא כפרה לו על עון אשר חטא, וכן היו סוברים בנגעים כי הם יסורין למרק עונותיו או יסורין של אהבה, וממילא הוא חסד אל כנ"ל, משא"כ כשראו פרשת נגעים, והיה קשה להם הא אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, אלא ודאי צ"ל אצל הנגעים הוא עפ"י מדת הדין הגמור ואין בו שום בחינת הרחמים וחסד, ומשום הכי שפיר היו מתיראים כי הוא עונש הקשה מכולן, דבכל עונשים הוא חסד אל כל היום כנ"ל.

לזה שפיר השיב להם משה הללו לאומות העולם, הללו דייקא, ור"ל מה שהללו נגעים רומזים על הדין הגמור הוא לאומות העולם כנ"ל, **אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח**, ר"ל כמ"ש בידי משה במדרש הנ"ל כי ע"י יסורים אוכלים בעוה"ז ושכר מצותיו נשאר בעוה"ב ע"ש, והיינו יסורין של אהבה כנ"ל. או כמ"ש הרב אלמושנינו הנ"ל על פסוק (תהלים ל"ו) בערב ילין בכי ולבוקר רינה, היינו לפי דרכו הנ"ל, וזה כי בערב בעת סובל האדם היסורין, האדם ילין בכי, כי יתעצב בהם מעט, אמנם אחר זריחת שמש שלמותו, יבין חסד אל כל היום ע"ש, וא"כ זהו אומרו נמי במדרש **לאכול ולשתות ולשמוח**, היינו אחר כשרון שלמותו ע"י יסורין יהיה בשמחה כנ"ל, ולבוקר רינה. ולזה שפיר מסיים המדרש

הנ"ל שנאמר רבים מכאובים לרשע, ר"ל אצל רשעים הוי מכאובים כנ"ל, אבל והבוטח בה' חסד יסובבנהו, כי אם אף שבאים עליו נגעים ויסורין חופף עליו וחסד אל כל היום בזה כנ"ל באריכות והבן.

ובזה בארתי נמי מדרש ילקוט סדר תזריע (רמז תקנ"ו) וז"ל, **אדם כי יהיה בעור בשרו** (ויקרא י"ג, ב'), **ומה אינו אומר דבר אל בני ישראל כמו שכתוב בכל הפסוקים, זהו שאמר הכתוב** (במדבר כ"ג, ח') **מה אקוב לא קבה אל, אבל בקרבנות כתיב** (ויקרא א' ב') **אדם כי יקריב מכם** עכ"ל. ולכאורה הוא תמוה מ"ש זהו שאמר הכתוב מה אקוב וגו', מה שייכות יש זה להא דאמר לעיל למה אינו אומר דבר אל בני ישראל, ואי משום דהוי כמו קללה ח"ו דכתיב אדם כי יהיה בעור בשרו, א"כ מאי האי דמסיים אבל בקרבנות כתיב אדם כי יקריב וכו', והו"ל לסיים אבל בקרבנות כתיב דבר אל בני ישראל, הא מעיקרא הקושיא כך היה. גם למה פרט הקרבנות דווקא הכא.

אמנם לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, דכבר כתבנו לעיל משום הכי הכא בפרשת נגעים נקיט ברישא אדם כי יהיה בעור בשרו, והדר נגעי בגדים והדר נגעים בתים, באר בזה רומזים ג"כ נגעי אומות העולם, ובאומות העולם הפך עליהם את דינם, משא"כ בישראל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כנ"ל, דאצל ישראל אף מדת הדין כלול ברחמים כנ"ל דחסד אל כל היום.

תו אקדים מה שכתבתי כבר לעיל בבית המלך בחדר א' (לחודש אלול) בשם החסיד המקובל מהר"ש אסטפליר על פסוק מה אקוב לא קבה אל, ואיתא במדרש (עיין סנהדרין ק"ה) חכה ניתן לתוך פיו, והיינו כי שם אלהים הוא מדת הדין, אבל כלול הוא במדת הרחמים, כי תחלת אותיות אלהים הוא אל דהוא חסד, והנה בלעם הרשע היה רוצה לבוא עליהם במדת הדין, ורצה להזכיר שם אלהים, אבל חכה ניתן לתוך פיו, כשהתיל לדבר ואמר אל דהוא תחלת שם אלהים, היה צריך לשתוק, וזהו חכה לתוך פיו, שלא היה יכול לגומרו שם אלהים דהוא מדת הדין, ומשום הכי אמר מה אקוב לא קבה אל, אל דייקא, שחכה ניתן לתוך פיו ולא אמר רק אל, ודפח"ח ושי"י (ועיין בבית המלך הנ"ל באריכות מזה).

ולפ"ז זהו דברי ילקוט הנ"ל, **למה לא אמר דבר אל בני ישראל, לזה אמר זהו שאמר הכתוב מה אקוב לא קבה אל**, והיינו תחלת שם אלהים דהוא אל, דהוא חסד כנ"ל, וא"כ ממילא אין שייך נגעים הללו בפרשה זו לישראל בלבד, כי הלא אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, וגם במדת הדין כלול הוא מהרחמים וחסד, כדמוכח מפסוק זה מה אקוב לא קבה אל כנ"ל, וכמ"ש ג"כ האב אלמושנינו הנ"ל מה שנראה אצל ישראל שהוא מדת הדין, באמת הוא הרחמים כנ"ל באריכות, וא"כ על כרחך צ"ל דבפרשת נגעים הללו מרומזים נמי נגעי אומות העולם כנ"ל, וא"כ משום הכי שפיר לא נאמר דבר אל בני ישראל, רק כתיב סתמא אדם כי יהיה בעור בשרו כנ"ל, כיון דקאי נמי על העכו"ם כנ"ל.

אך ע"ז קשה הא בקרבנות נמי קאי על אומות העולם, כדפירש"י בסדר ויקרא (א', ב') בקרבן נדבה מדבר ובאין מן העכו"ם ג"כ כדאיתא ברז"ל (חולין י"ג), ואפילו הכי כתיב דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב. אבל באמת מצינו במקום אחר ברז"ל (עיין ויק"ר ב' ט', ועיי"ש ביפ"ת) מכס ולא מן האומות העולם, וא"כ קאי הקרבנות דכתיב ביה אדם כי יקריב רק על ישראל, דהא כתיב גביה מכס ולא מן אומות העולם. וא"כ זהו שסיים הילקוט **אבל בקרבנות כתיב אדם כי יקריב מכם**, והיינו מכס ולא מן האומות, וא"כ שפיר כתיב שם דבר אל בני ישראל, משא"כ הכא כיון דמרמזי הנגעים נמי על נגעי אומות העולם כנ"ל, משום הכי שפיר לא כתיב דבר אל בני ישראל כנ"ל והבינהו.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, העיקר לבטוח בה' ויקבל הכל מאהבה ובשמחה, כי הכל לטובתו אשר ה' ב"ה עושה עמו, וזהו תכלית הבטחון השלימות כראוי כנ"ל, ומשום הכי נמי צוה ה' ב"ה לעשות סוכה בעת אסיפה מגורן ויקב, אולי יאמר נא ישראל ח"ו כחי ועוצם ידי עשתה זאת, כי ראה יראה כי רב לו אשר אסף אסיפם בעתים הללו מן השדות והכרמים, לכן צוה לעשות סוכה, רמז בזה כי זכור יזכור האדם כי להסתופף בצילו של אל שדי, ויודע לו כי ה' הוא המוריש והמעשיר, כמ"ש הקדמונים (עי"ש שער הכוונות דרושי חג הסוכות דרוש ד') כי סוכה בגמטריא צ"א כשם הו"ה ושם אדנ"י, ובזה יזכור האדם תמיד בסכך אשר למעלה ממנו, כמה דאת אמרת (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך, ומשום הכי אמרו נמי רז"ל (ברכות מ"ג) ההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה, כי היא סוככת מלמעלה, ואלו ח"ו יסתור האדם סוכתו ויעלים עיניו ממנו רגע כמימריה, יתבטל ויהיה כלא היה, וממילא יכיר האדם ויודע כי כל אלה מברכת ה' ב"ה אשר נתן לו.

ובזה אמרתי טעם לחג הסוכות, אשר רבים נתקשו למה בא חג הלוזה, בשלמא פסח על גאולת מצרים, שבועות על מתן תורה, אבל סוכות על מה בא. ולפי דברי רז"ל (סוכה י"א:) סוכה נגד ענני כבוד, קשה א"כ למה לא נעשה זכר למן ובאר, וגם למה דווקא בזמן ההוא נקבע חג זה זכר לענני כבוד, ולא בפסח מיד אחר גאולת מצרים היה זה, ועיין בזה באלשיך ז"ל סדר אמור (ויקרא כ"ג ל"ג).

ולפי דברינו הנ"ל אמרתי, כיון דאז הוא זמן אסיפה עת האסיף מגורן ומיקב ברכת ה', והנה באמת רצון ה' ב"ה להשפיע תמיד שפעת קדושתו וברכתו על ישראל, ובאמת משפיע ומטיב בכל עת עם בריותיו, אך המניעה מצד המקבלים, וכאשר כתב הראשית חכמה בפ"ד בשער היראה, בזה יגיע פגם לשמים אם ח"ו יהיה ועצר השמים, באשר הם צריכין לעצור שלא כדרכם ויגיע להם מזה צעה, כמשל אדם שהוא נדיב והוא ותרון בממונו שאם יעכבו בידו שלא ליתן יגיע צער לו בלי ספק ע"ש לענינו. וא"כ ממילא ברצות ה' דרכי איש, וכביכול יכול להטיב לו כרצונו, אז משמח כביכול ונהנה מאד אשר נתמלא תשוקתו, כאיש אשר הוא בטבע הנדיבות והוותרנות, אז אם הוא מטיב ומשפיע

עליהם צל הקדושה, וכן מצות הסוכה לדורות הוא דוגמא ענני הכבוד, לשבת שם תחת צל הקדושה הנקרא צלא דהמנותא, וכמבואר בזוהר אמור (ח"ג דף ק"ד): ובשאר דוכתי באורך, ובכן הטיבו אשר דברו שבזכות מה שאמור אברהם למלאכי השרת והשענו תחת העץ להושיבם תחת צל הקדושה, זכו גם בניו לדורות לענני כבוד במצות סוכה, אשר גם בהם נסתופפו ג"כ בצל הקדושה וכאמור, ובוה פרע לו מדה כנגד מדה, עכ"ל הנזר הקודש הנ"ל. מכלל דבריו שמענו כי עיקר ישיבת הסוכה וענני הכבוד, הוא שהיה התלבשות בהם הארת קדושה העליונה והיה מחופף עליהם, וכן מצות סוכה לשבת תחת צל הקדושה הנקרא צלא דהמנותא, וא"כ שפיר כיון דכעת אחר ראש השנה ועשרת ימי תשובה ויום כפורים שנעשו כבריה חדשה בטהרת עונות כנ"ל, ומשום הכי שפיר יוכלו לישב בצלא דהמנותא תחת צל הקדושה וכנ"ל, כי זה עיקר החג אשר ה' ב"ה חוגג ושמות, עבור שפעתו שפעת קדושה וברכה אשר יוכל להריק על ישראל כנ"ל באריכות.

ובאלה הדברים בארתי מדרש תמוה במדרש רבה ויקרא פ"ל סי' ב' וז"ל, **שובע שמחות** (תהלים ט"ז י"א), **אל תקרי כן אלא שבע שמחות, אלו שבע מצות שבחג, ואלו הן ד' מינין שבלולב, וסוכה וחגיגה ושמחה, אם שמחה למה חגיגה ואם חגיגה למה שמחה, א"ר אבין משל לב' שנכנסו לדיין ולית אנן ידעין מאן הוא ניצוח, אלא מאן דנסיב באיין בידו אנן ידעין דהוא נצחייא, כך ישראל ואומות העולם באים ומקטרגים לפני הקב"ה בראש השנה, ולית אנא ידעין מאן נצה, אלא במה שישאל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידיהו אנן ידעין דישאל אינון נצוחיא, לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון עכ"ל.** והנה מאד תמוה האריך מתוך המדרש קושייתו אם שמחה למה חגיגה, (ועיין כבר העיר בזה בעל בינה לעתים דרוש ט"ו, ובספר יפה תואר רוצה לומר חסורי מחסרה במדרש הנ"ל ע"ש). ועוד מודקדק היפה תואר הנ"ל מה שאמור אומות העולם באים ומקטרגים, קשה מה טעם הקטרוג הזה, כנראה שהן עומדים לדין עם ישראל לפני ה' מי ינצח את מי, ומפורש בזה בילקוט (תהלים י"ז (רמז תר"ע)) דכתב ואומות העולם אומרים אנו זכינו ונצחנו בדין כו', וקשה מאחר שדין בראש השנה לכל אחד לפי מעשיו מאי ענין דין ישראל עם אומות העולם, ומהו הניצחון זה של ישראל שהם זוכים במעשיהם, מה לאומות העולם בזה, ע"ש ביפה תואר הנ"ל.

אבל לפי דברינו הנ"ל יבואר על נכון, וקודם אבאר קושיא שנייה של יפה תואר הנ"ל מה הדין והניצחון בין אומות העולם וישראל בראש השנה כנ"ל. אבל י"ל עפ"י מה דאיתא בנזר הקודש דף שפ"ב על מדרש תנחומא סדר יתרו (ס"ה) וז"ל רעיק ורעיק אביך אל תעזוב (משלי כ"ז י), זה הקב"ה כו', ורעיק אביך אל תעזוב, ואם עזבת תן דעתך בבית ישמעאל ועשו כו' עכ"ל, והוא מחוסר הבנה. אבל עפ"י מה דאיתא במדרש רבה שמות פרשה מ"ד (ס"ט) על פסוק (שמות ל"ב י"ג) זכור לאברהם וגו', אמר משה לפני הקב"ה הם בטלו ראש הדיבור (שם כ"ג) לא יהיה לך, ואתה מבטל סופו שנאמר (שם פסוק ו') ועושה חסד לאלפים, וכתוב (ישעיה מ"א

לזולתו הוא נהנה מאד בהשפעתו לאחרים, כי בזה נתמלא תשוקתו, (ועיין בספר הדרת אליהו דרוש ה' סי' ד' ד"ה והואיל, מ"ש עפ"י זהו דארז"ל (אבות פ"ד מ"ב) שכר מצוה מצוה, ר"ל השכר אשר מקבל האדם בעשותו מצוה מאת ית"ש, אז בנתינת השכר הזה הוא ית"ש נהנה מאד, כי נתמלא תשוקתו להטיב, ובוה האדם המקבל שכר עושה נחת רוח לבוראו כביכול בקבלת השכר הזה, והו אומרו שכר מצוה מצוה, כלומר בנחת רוח הזה מה שאדם עושה לו ית"ש שמקבל שכר מצוה, בנחת הזה הוא עושה מצוה שנית ע"ש).

כלל הדבר שה' ב"ה יש לו שמחה ונחת רוח אם מטיב עם בריותיו כי נתמלא תשוקתו, ומשום הכי נמי בעת האסף הגורן והיקב, ואיכא שפע לישראל בברכת ה' ב"ה, אז עושה שמחה לו כנ"ל, וצוה לעשות חג לחוג לה' כדכתיב בסדר אמור (ויקרא כ"ג ל"ט) אך בחמשה עשר יום וגו' באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' וגו', את חג ה' דייקא, כי זהו חג ה' אשר חוגג ושמות בו, באספכם את תבואת הארץ ונתרבה לכם השפע והברכה. אך לזה צוה באותו חג לעשות סוכה, היינו כמ"ש הזוהר (ח"ג דף ק"ה) לישב בצילו דמהימנותא, היינו מי שזכה וקידש את עצמו לישב בצלו דהימנותא, הוא יזכה לשפע וברכה ויגרום שיחוג ה' ב"ה וישמח בו, אבל לא זולתו, כי ח"ו אם אינן עושין רצונו של מקום, אז מקויים ועצר השמים, ויש פגם ח"ו לשמים ולא נחת רוח כנ"ל. ומשום הכי באותו העת דווקא שנעשו כבריה חדשה, בטהרת עונות מראש השנה עד יום כיפור בעשרת ימי התשובה שהוא עת רצון, ויום ראשון של סוכות הוא ראשון לחשבון עונות, כדאיתא במדרש רבה סדר אמור (פרשה ל') מזה קצת, וא"כ משום הכי שפיר משמח ה' ב"ה אז, כי לא יהיה המניעה כלל להטיב עם בריותיו כדרכו תמיד, וזה היה עיקר הבריאה להיטיב אחריתו, ולהעלות האדם ונשמתו גבוה מעל גבוה, כאשר האריכו מזה חכמי אמת. וא"כ שפיר באותו זמן דווקא יש שמחה לפני ה' ב"ה כנ"ל, ומשום הכי חוגג, וצוה שגם אנו יהיו חוגגים ולשמחת, ויהיה הכל בשמחה וחדוה, אבל בתנאי שישבו בסוכות בצילו דהמנותא כנ"ל.

ומשום הכי שפיר נעשה זכר לענני כבוד בעת ההיא דווקא, וגם דווקא זכר לנס זה, כמו שכתב הנזר הקודש דף רמ"ב ע"ג על הא דאיתא במדרש רבה בראשית שם (מ"ה י) וז"ל אתה אמרת והשענו תחת העץ (בראשית י"ח ד'), חייך שאני פורעה לבניך, פרש ענן למסך (תהלים ק"ה ל"ט), הרי במדבר, בארץ מנין, [שנאמר (ויקרא כ"ג מ"ב) בסוכות תשבשו שבעת ימים, לעתיד לבוא מנין] שנאמר (ישעיה ד' ו') וסוכה תהיה לצל יומם וגו', וכתב הנזר הקודש הנ"ל וז"ל, הענין מבואר עפ"י מ"ש בזוהר סדר זו (ק"ב): על פסוק והשענו תחת העץ, שעץ אילן זה נתלבש בו מדריגה הארת עץ החיים והיה לו צד הקדושה, ובו הבחין את האורחים הבאים לגבולו אם מהוגנים הם או לא, כי מי שלא היה הגון לא היה האילן פורש ענפיו עליו כי אם כלפי מעלה, כי לא היה ראוי להסתופף בצל הקדושה, אבל מי שהיה הגון היה האילן פורש ענפיו עליו להסתופף בצילו צל הקדושה, וכן נודע שזכה ג"כ ישבו ישראל תחת ענני כבוד במדבר, אשר התלבש בהם הארת קדושה העליונה והיה מחופף

וכנ"ל אי איכא דעדיף נותנין זכות אבות לעדיף טפי. וא"כ כיון שאומות העולם וישראל מדיינים זה בזה למי שייך זכות אבות כנ"ל, ואנן לא ידעינן מי מנצח, אבל כיון שישראל נוטלין לולביהן ואתרוגין בידיהן ידעינן ישראל נוצחא, כנ"ל פרי עץ הדר זה אברהם כפות תמרים זה יצחק וענף עץ עבות זה יעקב, והבן ונכון הוא.

ולפי דברינו לעיל דעיקר שמחת החג הזה הוא חג ה' ב"ה, שחוגג על שנתמלא תשוקתו ונחת רוח שיוכל כביכול להטיב כרצונו בלתי מניעה כנ"ל, וא"כ עיקר השמחה והחג הוא לה', ומשום הכי כתיב (ויקרא כ"ג, ל"ט) באספכם תבואת הארץ תחוגו חג ה' כנ"ל באריכות. וכיוצא בזה כתב האלשיך ז"ל בפ' אמור (כ"ג ל"ג) משום הכי נקרא חג ה', כי אז נטהרו מעונותיהם ונתקן דבר כבודו, כי כשישראל חוטאים היה כבודו ית' מתחלל חלילה לפני מלאכי השרת למעלה, כי יאמרו הלא אמרנו לך מה אנוש כי תזכרנו, אבל בשובם אל ה' ונרצו לפניו ית' ונתקן כבודו בזה, ומשום הכי צוה לנו יתברך לחוג חג הסוכות שהוא חג ה', אנחנו נחוג ונשמח ונעלוז על שמחת חג ה', זהו תוכן דברי האלשיך הנ"ל ע"ש שמאריך בזה, וא"כ עיקר השמחה הוא שאנו חוגגים ושמחים על שמחת חג ה'.

ולפי שפיר מקשה המדרש למה באין תרומיהם, אם חגיגה למה שלמי שמחה ואם שלמי שמחה למה בא חגיגה, כי הלא לא היה רק דבר אחד מה שנוגע לה' ב"ה כנ"ל, וע"ז אנו שומחים, וא"כ למה לי תרומיהם. וע"ז משני שפיר **משל למלך כו'**, וא"כ בזה שישראל יוצאין בלולב ואתרוג נתבשר שהם נוצחיא על אומות העולם, ולהם זכרון זכות אבות, וא"כ שפיר איכא שמחה כפולה מה שנוגע לה' ב"ה, ומה שנוגע לישראל בהנצחון, ונגד זה בא חגיגה לשם חג ה' כנ"ל, ושלמי שמחה על בשורת השמחה של הנצחון, ושפיר מסיים **ולפיכך משה מזהיר לישראל ואמור להם ולקחתם לכם ביום הראשון**, היינו כדי להודיע ולהודיע הבשורה של הנצחון, כי בזה יתוודע להם כי הם נצחו בזכות אבות כנ"ל באריכות והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, בחג הזה עיקר לקדש את עצמו במצות אשר קדשנו ית' שמו, ולקיים הכל כראוי מצות סוכה ומצות לולב, אבל לא ח"ו לשם יוהרא כנהוג בעו"ה עיקר לקחת לולב שיהיה לו יד ושם כאחד מן הקצינים, ובבית הכנסת כל אחד אומר הוא ילך בראש, וזהו הקפה שיש בו השחתה (עפ"י נזיר נ"ז:) בעו"ה, כי מצוה הבאה בעבירה היא, סורו סורו מדרך הרע הזה, דע לפני מי אתה עומד, והוא יתברך יודע ויראה לבב, ויותר טוב לעשות המצוה בשלימות לשם ה' ב"ה, ואז יזכה לישב בצל הדמיונות תחת צל הקדושה, אשר ע"ז בא מצות סוכה כנ"ל, וה' ב"ה ישפוט עלינו שפעת קדושתו וברכתו, כי הוא הטוב ומטיב בכל עת ובכל רגע, אך המניעה מצד המקבלים כנ"ל, ואף לפעמים אדם [לא] זכה ולא ימולא בקשתו ושאלתו, אין זה רק באשר ה' ב"ה הוא היודע הטוב אמת, וכאשר כתב הכנסף משנה בהלכות תפלה (פ"ד ה"ט) בשם הר' מנחם על הא דאמרין בתפלה (ברכות

ח') זרע אברהם אוהבי, א"ל וכי אין אתה מזרע בני בניהם, אני הורג את אלו ועושה אותך יותר מהם כו'. וקשה לכאורה ממה נפשך, אי ס"ל דזכות אבות אינו מועיל רק לצדיקים ולא לרשעים, א"כ הקושיא מעיקרא ליתא במה שמבטל ועושה חסד לאלפים כיון דרשעים נינהו, ואי ס"ל זכות אבות עומד גם לרשעים מאי משני לו שיתן זכות לו לבד, הרי זכות אבות עומד גם לרשעים. וצ"ל פשר דבר, דוודאי זכות אבות עומד גם לרשעים, אלא היינו דווקא בדליכא זרע אחר דעדיף מיניה, דאז יש הכרח להתקיים זכות אבות אף ברשעים, אבל היכא דאיכא זרע אחר זרע כשר והגון, טפי ניחא להתקיים זכות אבות בצדיקים האוחזים מעשי אבותיהם בידיהם ולא ברשעים, ועל זה אמר למשה והלא הרי את מבני בניהם ונתקיים בך ולא בהם כו'. ולפיכך בהיות ישראל עושין רצונו של מקום מתקיים בהם זכות אבות ולא בישמעאל ועשו, ואעפ"י שהיה להם יותר ראוי זכות אבות בהיות להם משפט הבכורה, כי ישמעאל היה בכורו של אברהם ועשו בכורו של יצחק, מ"מ כיון דרשיעי נינהו וזרע יעקב צדיקים, מתקיים בהם יותר זכות אבות אעפ"י שהם צעירי הצאן, וכענין שנאמר (בראשית כ"ה כ"ג) ורב יעבוד את צעיר, אבל בזמן חורבן בית המקדש שגם ישראל קלקלו מעשיהם והרשיעו הרבה, מאז אדרבה נתקיים זכות אבות בישמעאל ועשו, שראוי להם יותר בהיות להם משפט הבכורה, וישראל לא היה להם מעלה אז מצד מעשיהם, והיינו דדריש בתנחומא רע"ך וריע אביך אל תעזוב הוא הקב"ה, שהוא ריע אברהם אביך, כלומר כדי להתקיים בך זכות אבות, אבל אם עזבת להקב"ה לא תעלה על דעתך לומר שתועיל לך זכותו, כי מאז תן דעתך באחיך ישמעאל ועשו שיתקיים בהם זכות אבות, כי להם משפט הבכורה וליכא דעדיף מיניהו כדפרישית, עכ"ל נזר הקודש הנ"ל (ע"ש שמאריך בזה הכלל ועיין לקמן בבית המקדש חדר א' מ"ש בזה). כלל דבריו שמענו שגם לאומות יש שייכות בזכות אבות הבאים מישמעאל ועשו, לולי אנחנו ישראל המטיבים מעשיהם ואוחזים מעשי אבותיהם בידיהם, משום הכי עדיפי מנייהו ומתקיים בנו זכות אבות ולא באומות כנ"ל.

וזה ידוע עיקר תקיעת שופר בראש השנה לזכור עקידת של יצחק והיינו זכות אבות, וכן כמה וכמה תפלות אשר נתקנו לזכור זכות אבות, והנה בזה יש דין באומות העולם וישראל בראש השנה, הישראל אומרים להם ראוי לזכות זכות אבות, והאומות העולם אומרים להם שייך יותר זכות אבות כי להם משפט הבכורה כנ"ל, אבל בעשרת ימי תשובה ויום כפורים דישראל חוזרין בתשובה ומטיבין מעשיהם ונמחל להם מעשיהם, וא"כ הם אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם, וא"כ שפיר נתקיים בהם זכות אבות, כי עדיפי מאומות העולם כנ"ל. ומשום הכי שפיר צוה ה' ב"ה ביום ראשון ודסוכות ולקחתם ביום ראשון פרי עץ הדה, ודרשינן במדרש רבה ויקרא פרשה ל' ס' י' זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובה כו', כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי מזבח, וענף עץ אבות זה יעקב שהיה רחוש בבנים כמו הדס שרחוש בעלים כו' ע"ש, והיינו כיון שנעשו כבריה חדשה בטהרת עונותיהם וכנ"ל, משום הכי שפיר היה מרמז להם מיד כי בהם יתקיים זכות אבות

מלת הכל קושי הבנה, דמשמע אבל יקה, והלא במוותו לא יקה מאומה, ערום בא וערום ישוב, גם מלת ויודוך כי תטיב לך אין לו דביקות אל הקודם שאמר דנפשו בחייו יבורך, וע"ש פירש"י.

ועפ"י הנ"ל יבוא באורם על נכון, רק מקודם אטה למשל אזני, (משל) לשני בני אדם בעיר אחת, אשר לא היה להם די פרנסתם, ובכל עמלם ויגיעתם לא הגיעו לשום דבר, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, ויהי היום פעם שמע אחד מהם מאחורי פרגוז, יש מדינה אחת ממרחקים אשר במדינה ההיא לא נמצא כלל בגד פשתן, ובאם המצא ימצא להם בגד פשתן, הזהובים זבובים בעיניהם, וכל יקר יתנו בעדו, ומאז והלאה ראה להתאסף ולכנס בגדי פשתן מעט מעט, במועצות נמרצות כפי יכולתו, וכאשר אסף וקיבץ הרבה בגדי פשתן עד שאמר די, הלוך ונסוע באלה מסעי למדינה הנ"ל, ובא בשלום למדינה הנ"ל, ומכר בגדי פשתן הנ"ל, וכאשר פתר לו כן היה, שהיה מרויח הרבה מאד, כי קבל בעד בגדי פשתן שלו זהב וכסף וכל מילי דמטיב, וילך למסעיו לשוב לביתו, ובבואו לביתו ותיהום כל העיר על רוב שלותו, ורוב עשרו ושפעתו.

ויהי היום אתרמי פעם אחד שבא השני משני אנשים הנ"ל אל ביתו, וראה את עשרו כי רב הוא, ושאל לו מה יום מיומים, ומאין בא עזרך אשר היית לאיש בהלוך וגדל, ולהשיג כל אלה, וסיפר לו ספורות למו כל המאורע, שהולך למדינה ההיא בגדי פשתן, וקיבל עבורם, זהב וכסף וכל שאר מילי דמטיב עד לרוב. ויהי כשמעו דברים האלה, אמר בלבו אם בעד בגדי פשתן נתנו בגדי זהב, על אחת כמה וכמה מה יתנו לי אם אביא לשם זהב וכסף, בוודאי אקבל בעדם אבנים טובות ומרגליות והון יקר בלתי שומא, אמנם לא שם אל לבו ולא ראה וידע, כי זה הוא שקיבל זהב וכסף, היה מחמת יקר המציאות וגודל העדר של בגדי פשתן במדינה זו, אבל זהב, עפרות זהב להם, והנה עבור זה עשה האיש הנ"ל כאשר עם לבבו, ולקח כל חפצו בזהב וכסף, ועבר דרך שם למדינה הנ"ל, ובבואו שמה יצאו סחורי המדינה לקראתו וראו משא כבד של סחורות אשר הוא מביא בעגלות, ושאלוהו על דמי ממכרם של סחורתו, ומה הערך אשר מבקש עבורם, והשיב אם לא אקבל הדבר היותר טוב במדינתכם לא אוכל למכור סחורתי לכם, כי סחורתי טובת הנאה עד מאד, ונשארו ונתנו עד שברכו על המוגמר, וקנו הסחורה כפי אשר פקד עליהם ולקחו הסחורה לביתם.

ויהי היום בא האיש ההוא לתבוע כפי מה שהשוו עמו ליתן לו בעד סחורתו, הדבר היות רטוב במדינה זו, והלכו סחורי המדינה הנ"ל ולקחו חתיכת בגד פשתן ונתנו לו, והנה כראות דבר זה היה האיש משתאה ומשתומם על המראה הזאת, ושאל מה זה הוא, ואמרו לו כך היה השוואה בינינו ליתן לך דבר היותר טוב במדינתנו, וזה הוא החשוב ביותר מהכל במדינתנו חקור ותמצא כי כנים דברינו, ומעט מזעיר אשר מצוי זה במדינתנו, ורב הערך ביקרות גדול עד מאד של בגדי פשתן וכל חפצין לא ישוו בה. והשיב להם הביטו וראו בטיב סחורתך, כי מלא זהב וכסף, ועתה האץ אקח עבורם בגדי פשתן, כל רואי ילעיגו

כ"ט: והטוב בעיניך עשה, היינו משום דלפעמים מבקש האדם איזה דבר מאל ית', אשר לפי דעת אדם טוב הוא בעיניו, כמו עושר ובנים וכדומה, אבל הקב"ה יודע ידיעה אמיתית, יודע שעושר שמור לרעתו ח"ו, בנים יוצאים לתרבות רעה ח"ו, משום הכי איננו ממלא שאלתו ובקשתו, ומשום הכי אנו מתפללין והטוב בעיניך עשה, דהוא הטוב הגמור ואמיתי ע"ש. (ועיין מ"ש כבר מזה לעיל בבית המלך חדר ב' לימי הסליחות).

ובזה בארתי דברי המשורר (תהילים ל"ז ג'-ה') **בטח בה' ועשה טוב וגו' והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, גול אל ה' דרכיך ובטח עליו והוא יעשה**, ויש לדקדק על אומרו לשון הבטחון ג' פעמים במלות שונות, הלא בחדא סגי. אמנם לדברינו הנ"ל יאמר כן, **בטח בה' ועשה טוב**, ר"ל פן תאמר איך ארדוף אחר מצות או ללמוד תורה א"כ במה אפרנס אותי, לה אמר בטח בה' וממילא ועשה טוב, כי ה' ב"ה לא יחסר לחמך וצרכיך, אך לפעמים תראה שאתה בוטח בה' ב"ה ומצפה לו לעשות שאלתך ובקשתך, ואין אומר ואין דברים לשמוע קול ישועה. לזה אמר זה וודאי **והתענג אל ה' ויתן לך משאלות לבך**, ר"ל וודאי הבטחון הפשוטה הוא להתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, אך אם לפעמים אינו ממלא משאלותיך, על כן איצרך **גול אל ה' דרכיך**, ר"ל כל צרכיך גול אל ה' כפירש"י ע"ש, ור"ל אל תפרוט בפרטי זאת וזאת אני מבקש, כי אז יוכל להיות מה שבעיניך טוב לפניך, ידוע לה' ב"ה כי לא כן הוא, ורעה תחת טובה היא כנ"ל, ומשום הכי גול אל ה' בדרך כלל, **ובטח עליו והוא יעשה**, ר"ל בזה בטוח אתה, מה שטוב בעיניו הוא וודאי יעשה כנ"ל והטוב בעיניך עשה, והבן.

כלל הדבר העיקר לבטוח בה' ב"ה ואל ישום בזהב כסלו, כי מי יודע מה יולד יום, ואף אם שעה משחקת לו, מי יודע היצלח דרכו תמיד, וח"ו תחת מסכות יתהפך, כמאמר החכם עשיר ורש נפגשו ה' עושה גם שניהם (משלי כ"ב ב')) ע"ש פירש"י, ואז נודד הוא ללחם איו, ואיה איפוא תקותך, והאץ תסמוך על רוב עשרה, הלא עיניך רואות כמה וכמה עשירים נתלדלו בעת זקנתם, ומהם אף בבחרותם, וברחובות ובשווקים ישוטטו, ואין מאסף אותם הביתה. על כן אחינו בני ישראל אל תהיו ח"ו כהבוטחים על חילם, וברוב עשרם יתהללו, לומר בחזקיננו לקחנו קרניים, כי על כל אלה יאמרו המושלים הוי המרבה לא לו, ופתאום יקומו נושכין, ויקוצו מזעזעין, והיית למשיסות.

ובאלה הדברים בארתי (פני שלמה דרוש לימים נוראים) פסוקי (תהילים מ"ט י"ז) **אל תירא כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו, כי לא במוותו יקה הכל לא ירד אחרי כבודו, נפשו בחייו יבורך ויודוך כי תטיב לך, תבוא עד דור אבותי עד נצח לא יראו אור ע"כ**, ויש לדקדק, חדא דהוא כפל כי יעשיר כי ירבה, לא ירד לא יקה, גם הוא לשון שלילה כי לא במוותו, והכי הוי למימר במוותו לא יקה הכל, גם

ל. וכשמעם דברים האלה פתחו וענו ואמרו, עד הנה עדיין לא ידענו טוב סחורתך, כי עדיין לא נפתח השידה והתיבה של סחורתך, אמנם אם הוא כן זאת העיצה היעוצה לפניך, מהר ברח ותמלט נפשיך מפנה, כי בן מות אתה שהיית מורד במלכות, כי כן יסד המלך על כל מדינה ומדינה אשר סרים למשמעתו, בצוואתו צות המלך לבלתי יכניס שום אדם למדנינות שלו כסף וזהב מחוץ למדינה, והמסרב מתחייב בנפשו. והנה האיש ההוא כאשר שמע דבריהם ויחרד האיש וילפת דרכו לנוס מהר ממדינה זו ולא נשאר בידו מכל החסורות שלו, ורק קצת בגד פשתן שהיה בידו בעת בריחתו מסוחר המדינה הנ"ל זה נשאר בידו, וכך שב לביתו בפחי נפש, ויהי בבואו לביתו בערום וחוסר כל, כל רואיו ילעיגו, ונמאס בעיני כל מחמת בזיון שלו, ולא היה לו מנוחה כל הימים, כי השמחה הקודמת נהפך לו עתה לתוגה. (הא לך המשל).

(הנמשל הוא) נשמת אדם אוכלים שם מנהמא דכסופא קודם בואם לעוה"ז, ואין בידם לפרנס, ובגלל זה באין לעוה"ז בגוף העכוה, לעשות טרף לביתם כמבואר בזוהר (מקור ענין נהמא דכסופא מגיד מישרים להב"י פ' בראשית ד"ה אור ליום השבת י"ד לטבת, אך מפורסם בשם הזוהר), והנה בעוה"ז יש כמה וכמה מיני חסורות זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות, ושאר תענוגי עוה"ז ועוד יש סחורות בעוה"ז והם תורה ומצות ומעשים טובים, והם בגדי הפשתן לבן כמאמר המלאך אל יהושע כהן גדול העברת מעליך עונייך והלבש אותך מחלצות (בזכר' ג' ד'), וכמו דכתיב נמי בקהלת (ט' ה') בכל עת יהיה בגדי לבנים, ואלו הן המצות ומעשים טובים כנודע. (קהלת רבה שם) והנה דרך העולם, כל חשוקיהם כסף, ואף שרואים קצת שהם בני עלייה ויושבים ועוסקים בתורה ובמצות, מ"מ לא ילמדון ממעשיהם, לפי שרוב צדיקים עניים הם ומדוכים ביסורין, ומה לו ולצרה הזאת. אבל הצדיקים טעמם ונימוקם עמם, כאשר כי ידוע להם התורה והמצות חשובים הם מאד בעוה"ב, כי שם איננו בנמצא בגדי פשתן אלו, כי היום לעשותם ולא מחר לעשותם (עירובין כ"ב), אבל כסף וזהב כלא נחשב, כי אין מלוין לאדם אלא מצות ומעשים טובים (אבות פ"ו מ"ט), ומשום הכי כל איש הירא ה', כל חשקו לאסוף בגדי פשתן אשר הם מעשים טובים כנ"ל, מעט מעט, היום בתורה ומחר במצות, ולמחרתו בתפלה בכוונת הלב וכדומה, עד שהורגל בכולם, ויעלה לו לסכום רב, הן בתורה ובמצות ומעשים טובים אשר פעל ועשה בחיותו חי על פני האדמה, ואז בבוא פקודתו לשוב לביתו, בית עולמו, הנה הוא לוקח עמו כל הסחורה שלו אשר אסף וקיבץ כל הימים, כמה דאת אמרת (ישעיה נ"ח ח') והלך לפניך צדקיה, ובבואו שמה לעוה"ב הנה נוטל ומקבל בעד בגדי פשתן שהביא, זהב וכסף ועטרותיהם בראשיהם כנודע.

אבל לא כן רשעים שהולכים בעוה"ז וכל מחשבתם על קניי הזמנים, ולאסוף ממון, ואף שיודע שצדיק יש לו עוה"ב, אומר בלבו אם הדל השפל הנבזה הזה עני ומדוכא, מכבדין אותו בעוה"ב, על אחת כמה וכמה לאיש כמוני היום, אשר נבחר שמו הטוב מעושה ואולין עמי הכסף והזהב אשר לי לעוה"ב, וממילא ואוהבי עשיר רבים,

ובוודאי כבד יכבדוני בכבוד גדול מאד מאד, כי העשיר לפי עשרו. אמנם המעות טעות, וטעות גדול הוא לו, כי שם הזהובים זבובים, וכלא נחשב, וגם צות המלך הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה, לא יועיל הון ביום עברה, ואין מלוין לאדם אלא מצות ומעשים טובים, ובבוא פקודתו, לא נוטל עמו מכל עשירות שלו ועמלו שעמל כל ימי חייו, רק חתיכת בגד פשתן לתכריכין כנודע. ובבואו שמה מבזזה בפני כל, וכדאיתא בזוהר (עין ח"ג דף קכ"ו:) כרוזי נפיק דא מארי (צ"ל פלניא) דמריד בפולחנא דמארי, סורו סורו טמא איקרי, אוי לו ואוי על נפשו, ואפילו נשמות קרובים עומדים מרחוק ואורמים לו ויי לך מה עשית אשר הבאת עלינו בושא וכלימה, אי בן רשע, עליך נאמר (משלי י"א) בן כסיל תוגת אמו, ומה עשית, למה עכרתנו וגרמת לנו כל הבז והקלון הזה.

ואלה הדברים אשר דיבר המשורר הנ"ל, רק אקדים מה שפירש האלשיך ז"ל על פסוק (תהילים קי"א ג') הון ועושר בביתו, ר"ל ההון ועושר נשאר בביתו, כי לא נוטל עמו כלום בבוא פקודתו וכנ"ל, אבל וצדקתו עומדת לעד אף בעוה"ב, כי אין מלוין לאדם אלא מצות ומעשים טובים וכנ"ל ע"ש. וזהו שאמר **אל תירא כי יעשיר איש**, ר"ל מפני העשיר אל תירא כלל ואל תקנא לו, ונתן טעמו באומרו כי ירבה כבוד ביתו, ר"ל מה שהוא מרבה כל ימי חייו איננו רק כבוד ביתו ולא לכבודו, כי העשירות שלו נשאר בביתו, ולא הולך עמו בבוא פקודתו כנ"ל. וא"ת אם כן למה באמת מייגע העשיר כל ימי היותו על פני האדמה לרדוף אחר ממון לצבור כעפה, לזה אמה, הוא טעה בזה כנ"ל, וזה שאמר **כי לא במוותו**, ר"ל כל זמן שלא הגיע יום מיתתו, הוא בטעותו לומר, **יקח הכל**, היינו שיהיה לעולם החוסן וכנ"ל, שאיננו זוכר כלל בזה כי נשאר לבדו, ומשום הכי כל חשוקיה כסף כל היום, אבל באמת **לא ירד אחריו כבודו**, ר"ל כבודו של עשיר איננו יורד עמו, רק לבז ולקלון הוא שם כנ"ל בזוהר, רק **כי נפשו בחייו יבורך**, ר"ל אף אם העשיר מבורך הוא באשר באמת אוהבי עשיר רבים וכולם חולקין לו כבוד, וא"כ הרי רב התועלת של עשירות, לזה אמר כי נפשו בחייו יבורך, ר"ל אף שיברך נפשו בגדולה וכבוד, מ"מ אינו רק בחייו בעוה"ז לבה, אבל **וידוך כי תטיב לך**, ר"ל אם תטיב לך במצות ומעשים טובים כפירש"י לענינו שם, ולא תרדוף אחר ממון, אז יודוך אפילו **תבוא עד דור אבותי**, ר"ל אפילו בעוה"ב במקום דור אבותיו גם שם יודוך, ולא בחייו לבד כאשר יבורך העושר בעוה"ז דווקא כנ"ל, גם **עד נצח לא יראו אוה**, ר"ל לא די שתבוא עד דור אבותיו וגם שם יודוך, אלא אפילו עד נצח לא יראו אוה, היינו עד מקום בחינת נצח, שלא יראו אור שם אבותיו הנ"ל, אשר מגודל הארתו לא יוכלו לראותו, אף גם שם תבוא, וגם שם יודוך כי תטיב לך במצות ומעשים טובים כנ"ל, וא"כ ממילא אל תקנא ואל תירא כי יעשיר איש והבן, (ועיין באלשיך ז"ל מה שפירש לענינו שם על מלת נצח לא יראו אור כיוצא בזה).

כלל הדבר אחינו בני ישראל, אל יסמך האדם בעשרו, כי מעות טעות, היום באות, ומחר נעות, והעושר הניתן לבעליו הוא עיקר למען נסותם אם אעפ"כ יהיה זך ויישר פעלו, (ועיין בזה לעיל בית המלך חדר א'), אבל לא לאמר ח"ו כחי ועוצם ידי עשתה זאת, כמ"ש הכלי חמדה

סדר בהר על פסוק (תהלים מ"ט ז') הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו, דר"ל לא יתהללו כי ה' הוא המוריש והמעשיר, אבל יתהללו וישבחו את עצמם, חילם וכחם ועוצם חריפותם, בהשתדלותם עשתה זאת ולא מה' עכ"ל.

וזהו ביאור אצלי מה שאמר החכם (משלי ג' כ"ז) אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות, דיש לדקדק מלת מבעליו הוא קושי הבנה, גם מה בהיות לאל דפשיטא הוא, באם אין לאל ידו לעשות האין יתן, ובוודאי צריך למנוע. אמנם עם דברינו הנ"ל יאמר כן, שמזהיר ע"ז שלא יתהלל העשיר בעשרו לאמר כחו ועוצם ידו עשה זאת כנ"ל, רק ה' הוא המוריש והמעשיר, והלך שלמה המלך ע"ה בעקבות אביו אשר הזהיר ע"ז כנ"ל בכלי חמדה, ולזה אומרו **אל תמנע טוב מבעליו**, ר"ל אל תמנע הטוב שהוא לך, במילי דמטיב בכל ענינם, מבעליו של טוב, דהוא הקב"ה אשר הוא בעל הטוב והמטיב, ר"ל מבעל של הטוב, אל תמנע, ולומר **בהיות לאל**, ר"ל מה שהוא לאל ית', וממנו הוא, **ידך לעשות** ח"ו, ר"ל אל תאמר כחי ועוצם ידי עשתה זאת, ובה תמנע הטוב מבעליו, כי באמת ה' הוא המוריש והמעשיר, והוא הבעל של טוב כנ"ל, אבל לא בידך הוא לעשות אם אין ה' ב"ה מסכים, והבן.

וזהו נמי בעו"ה היה בעת חורבן מקדשינו, כדכתיב (עמוס ו' ח') מתאב אנכי את גאון יעקב ואת ארמנותיו שאנתי והסגרתי עיר ומלואה, וכתיב בתריה (פסוק י"א-י"ג) כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה השמחים ללא דבר, והיינו על גדלותם ועשרם שאינו כלום ולא יתקיים כפירש"י שם, ומחמת מה בא להם מדה זו, מחמת אומרם הלא בחזקינו לקחנו קרניים, ר"ל הקרן והגדולה נטלו בחוזק ובעוצם ידם, אבל לא מה' המוריש והמעשיר כנ"ל.

ואפשר שהו הרמז (בקהלת ה' ח') באומרו ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד, ופירש"י שם המתגאים בני ארץ, וזהו ויתרון ארץ, בכל הוא, ר"ל בכל נעשים אפילו ע"י יתוש כמו שמצינו בטיטוס, מלך לשדה נעבד, הקב"ה יהיה מלך לציון שהיה לשדה, כדכתיב (ירמיה כ"ו י"ח) ציון שדה תחרש, ויפרע מן המחריבים אותה ע"ש. ויש לדקדק הלא עיקר חסר במ"ש בכל הוא קאי על העונשים, ועוד ההמשך קושיא הבנה למה שאמר מלך לשדה נעבד, עם הקודם לפירש"י. אמנם לדברינו יאמר כן, ויתרון ארץ, ר"ל מה שמתגאים בני ארץ, זה בא להם מחמת מדה זו, בכל הוא מלך, ר"ל בכל מילי מה דעביד, ובכל עניניו אשר הוא פונה, ובכל מה שעושה אומר בלבו הוא מלך, כמו אני ואפסי עוד, ואין שום מלך אחר המשגיח עלי, וכדכתיב (תהלים י' ג') רשע אמר בלבו אלהים לא תדרוש, ובגלל הדבר הזה גדלה גאוותם מאד מאד, באמרם בכל הטובות אשר יגלגל עליהם כחם ועוצם ידם עשתה זאת, כי זולת זה מי אדון לנו, ובגלל סיבה היא נמי לשדה נעבד, ר"ל גם ציון שדה תחרש ונעשה שדה היה בשביל העון הזה, כנ"ל בעמוס מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנותיו שנאתי וגו' כנ"ל והבן.

כלל הדבר, לבטוח בה' ב"ה כי הוא המוריש והמעשיר, ואל יתגאה העושר בעשרו, כי בעון זה היה ציון שדה תחרש כנ"ל, וגם

עיינו בגאולה היא מחמת הגאווה, כדאיתא במס' סנהדרין פ' חלק (צ"ח.) א"ר זעירא אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי רוח מישראל, (ועיי' לעיל מזה בחדר א' (לחודש אלול) בבית הזה בסופו), כי מחמת הגאווה אין שלום בינינו, כי כל איש משתדר על חבירו מחמת גאותו כנהוג בעו"ה, ומזה נעשה מחלוקת. אבל אם עניו הוא, ואז כולם שאננים יחד, כי אף אם שומע דבר המתנגד לו אינו משיב, כי העיקר האחדות בינינו, כדאיתא במדרש רבה (בראשית) פל"ח סי' ו' וז"ל רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם, שנאמר (הושע ד' י"ז) חבור עצבים אפרים הנח לו, אבל משנחלקו מה אומר (שם י' ב') חלק לבם עתה יאשמו, הא למדת גדול השלום ושנוא המחלוקת עכ"ל (ע"ש במדרש רבה בראשית).

ובזה אמרתי כוונת הכתוב ולקחתם לכם ביום ראשון, ואיתא במדרש (תנחומא אמור כ"ב) והלא חמשה עשר הוא, אלא ראשון לחשבון עונות, והיינו עפ"י מה דאיתא עוד במדרש רבה ויקרא פל"ס סי' י"א וז"ל, פרי עץ הדר אלו ישראל, מה אתרוג יש בו טעם וריח, כך ישראל יש בהם בני אדם בתורה ובמעשים טובים, כפות תמרים אלו ישראל, מה התמרה יש בו טעם ואין בו ריח, כך ישראל יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים, וענף עץ עבות אלו ישראל, מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה, וערבי נחל אלו ישראל, מה ערבה זו בלא טעם וריח, כך ישראל יש בהם בלא תורה ומעשים טובים, ומה הקב"ה עושה להם, לאבדן אי אפשר, אמר הקב"ה יוקשרו כולם באגודה אחת והם מכפרין אלו על אלו, ואם עשיתם כך אותו שעה אני מתעלה, הדא הוא דכתיב (עמוס ט' ו') הבונה בשמים מעלותיו, ואימתי הוא מתעלה כשהן עשויין באגודה אחת, שנאמר (שם) ואגודתו על ארץ יסודה, לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון עכ"ל. מכלל דברינו שמענו מצות ארבעה מינין האלה באים לרמוז שיהיו כל ישראל באגודה אחת, ואז הם מתכפרין אלו על אלו, והקב"ה מתעלה, וכבר נזכר לעיל בזמן שהם באחדות ושלום ביניהם אמר המקום כביכול אינו יכול לשלוט ביניהם אפילו עובדים עבודה זרה, וא"כ שפיר אמר ולקחתם לכם ביום הראשון ראשון לחשבון עונות, ר"ל מה שהריני מזהיר לכם כעת ליקח ארבעה מינים הללו ולהיות באחדות, הוא ראשון לחשבון עונות, כי כל זמן שאנחנו באגודה אחת אז אין חשבון לעונות כלל, כי אפילו עצבים אפרים הנח לו ואמר המקום כביכול אינו יכול לשלוט בהם כנ"ל, אבל אם הם באגודה אחת, אז ממילא מתחילין לחשוב העונות ולענוש עליהם, והבן כי נכון הוא.

וזהו שאמר נמי (ישעיה מ"ם ה') ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דיבה, ויש לדקדק כפל לשונות ונגלה וראו, כל בשר יחדיו, גם מאי כי פי ה' דיבה, והכי יאמר הנביא דבר בלתי פי ה' עד צריך שיאמר כי פי ה' דיבה אבל לדברינו הנ"ל דעיקר תלוי באחדות ושלום, כי כל זמן שיש בינינו אחדות השכינה שורה בינינו, וכאשר האריך מזה העוללות אפרים מאמר כ"ב, והנה העיקר האחדות הוא

לעשות מצות ומעשים טובים, כי בהיותן באגודה אחת אז יוכיחו זה את זה וישמעו אחד על חברו, וכאשר כבר דיבר שם מזה העוללות אפרים הנ"ל, אבל לא ח"ו להיות באגודה אחת להרע בעצת רשעים לחזק המחלוקות או להלשין מלשינות ולנקום ולנטור כנהוג בעו"ה בדור הזה.

עוד אקדים מזה דאיתא בסנהדרין פ' חלק (ק"א.) אם לא זכו לא יהיה רק אחד מעיר ואחד ממשפחה (ועיין מזה לעיל בבית זה חדר א'). וידוע מזה שפירש רש"י סדר וירא על פסוק (בראשית י"ט י"ז) אל תביט אחריו, כיון שניצול לוט בזכות אברהם אינו כדאי לראות והוא ניצול ע"ש.

וזהו שאמר ונגלה כבוד ה', היינו שיהיה הארת השכינה בעולם, ואז יהיה כל טוב בעולם, כי באור פני מלך חיים, וגם וראו, ר"ל שיזכו לראות עין בעין, וגם כל בשר, ר"ל שיהיה לכולם יחד, ולא אחד מעיר ושנים ממשפחה, העיקר לזה יחדיו, ר"ל שיהיו באחדות אחת, ובאיזה אחדות, כי פי ה' דיבר, ר"ל לזה יהיה אחדות אשר נוגע לפי ה', והם מצות ומעשים טובים, כי זה היה דבר ה' ב"ה כנודע, ואז יזכו כולם ויזכו לראות והבן.

ובאלה הדברים נשים פנינו לבאר מאמר הניצב פתח חדר הלזה, דיש לדקדק למה דווקא בזכות ד' מינים הללו יזכו לארבעה דברים הנ"ל, גילוי שכינה, ופרעון מעשו, ובנין בית המקדש, ומלך המשיח כנ"ל במדרש. אבל לדברינו הנ"ל ניחא, כי כבר נזכר לעיל כי העיקר הוא האחדות, וע"ז באו ד' מינין הללו המרמזים לישראל שיהיו בקשר ובאגודה אחת כנ"ל במדרש רבה, והנה משום הכי מונענין הלולב ששה פעמים למעלה ולמטה ומד' רוחות, להורות בזה בזמן שהקשר אמיץ כולם יחד אז הם מושלים מעלה ומטה ומד' רוחות, כי כל הנמצאות יש להם קיום בזכות ישראל, וכל הטובות באו לעולם בשביל ישראל כדאיתא במדרש רבה פ' ס"ו ס"ב ב' בבראשית רבה ע"ש, והכל תלוי באחדות, כי השפע בא ממדריגת הטוב, ושם הוא אחדות במדרגתן שהם כלולים זה מזה באהבה ובאחוה, אבל מדריגת הרע הוא עלמא דפרודא שאין קישור ואחדות במדרגתן, וכענין

שנאמר (תהלים צ"ב י') יתפרדו כל פועלי און, (ועיין מזה בנזר הקודש בשם חכמי אמת דף קפ"ב ע"א באריכות, ומשום הכי דור הפלגה רצו להמשיך השפע אלהים ממדריגת הטוב אל מדריגת הרע שלהם, היה דברים אחדים היינו אחדות ביניהם, ומשום הכי ויפץ אותם ה' לבטל מהם מדריגת האחדות, ע"ש היטב בנזר הקודש הנ"ל). והנה עיקר הוא לבטל שורש הרע, כי אז נתבטלו החיצונים ושרי אומות העולם האחוזים בשורש הרע, (וכאשר הארכתי מזה בבית משה חדר א' וחדר ב', ותקחנו משם לכאן). והנה ע"י האחדות מתגבר על שורש הרע שורש מדריגת הטוב כנ"ל, ועי"ז בא השפע לעולם.

וזהו שאמר **בזכות ולקחתם לכם [ביום ה] ראשון**, היינו שיהיה באגודה אחת, אז **אני נגלה לכם ראשון**, והיינו כנ"ל ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו, שיהיה אחדות כנ"ל, וגם **פורע לכם מעשו**, כי ע"י האחדות יתגבר מדריגת הטוב ויבטל שורש רע, וממילא יבטל שרי האומות כנ"ל, וגם **בונה לכם בית המקדש**, כי משום הורד השפע לעולם כנודע, כי הוא מתכוון נגד בית המקדש שלמעלה, והיינו נמי ע"י האחדות שיתגבר מדריגת הטוב יורק השפע עד בלי די כנ"ל, וגם **אביא מלך המשיח**, כמה דאת אמרת (דברים ל"ג ה') ויהי בישורון מלך, ר"ל מתי יהיה מלך בישראל, בהתאסף ראשי עם יחד (ועיין מזה כמה פעמים בעוללות אפרים). ואת כל אלה תזכו מחמת האחדות והשלום שיהיה ביניכם, אשר ע"ז באו ד' מינין הללו כנ"ל במדרש רבה להיות ישראל באגודה אחת כנ"ל והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, העיקר בחג הלזה להיות שמח וטוב לב במצות ה' ב"ה אשר צונו, ואשר על ידם נזכה לישב בצלא דהמנותא, כמו ע"י ישיבת סוכה כנ"ל באריכות, וגם יסתופף בצל אל שדי תמיד, ויבטח בו כי הוא המוריש והמעשיה, ויסיר ממנו הגאווה ולא ישתרר זה על זה, רק הכל יחד בהשקט ונחת וקשר אמיץ ביניהם, וע"ז באו הד' מינין כנ"ל, ואז נזכה לגילוי השכינה ולבנין בית המקדש ומלך המשיח במהרה בימינו אמן.

פני שלמה

דרוש א' לחג הסוכות

היה בכלל גזירה ומשום הכי נענשו ע"ש. והנה לתירוץ הראב"ד הנ"ל שפיר י"ל תירוץ העיון יעקב הנ"ל כמובן, אבל לתירוץ הרמב"ם הנ"ל צריך לומר דלא היה נגזר במצרים דווקא מחמת מכירת יוסף, דא"כ הדרא קושיא לדוכתיה למה נענשו כמובן, וא"כ ממה נפשך קשה, או קושיית עיון יעקב הנ"ל או קושיית הרמב"ם הנ"ל כמובן, אבל לתירוץ הראב"ד שפיר יש לומר כנ"ל.

אך לתירוץ הראב"ד הנ"ל קשה קושיא אחרית, דהנה הזרע ברך ראשון פרשת בשלח, הקשה למה נידונו במיתה וממון המצרם, הא קי"ל (כתובות ל"ב) אין לוקה ומשלם, ותירץ הזרע ברך הנ"ל סדר זה, דהוי תחילה ממון ולבסוף מיתה, דלא שייך בזה קים ליה בדבריה מיניה, דהנה הכסף וזהב נתחייבו מתחילה בשביל שעבוד הפשוט, ומיתה לבסוף בשביל קושי שעינו אותם, וא"כ וודאי הדין דין צדק ואמת, דמשעת השעבוד אתחייבו כסף וזהב דהיינו תשלומין תמורת השעבוד ששעבדו בהם, והמיתה והמוכות לא נתחייב עד שהוסיפו לשעבד בהם בעינו נפש, דבשלמא אם היו מתחילין לשלוט בגופן מיד והיו ג"כ חייבין מיתה מיד, וקים ליה בדבריה מיניה, ושוב לא חל עליהם התשלומין, משום דאין אדם מת ומשלם, לא כן עתה דמתחילה שעבדו בהם שעבוד הפשוט, ואח"כ הוסיפו להקשות עולם עליהם, וחיילא עליהם תרומיהו כמובן עכ"ל (ע"ש בזרע ברך באריכות יותר, אמנם זה תוכן כוונתו).

והנה לשיטת הראב"ד הנ"ל דכל העונש לא בא אלא בשביל הקושי שעבוד כנ"ל, א"כ קושיית זרע ברך הנ"ל במקומו עומד הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה, והאין נידונו בשביל קושי שעבוד מיתה וממון, כיון דתרווייהו חיילא בפעם אחת כנ"ל, דהא על שעבוד הפשוט לא היה חל כלל עליהם עונש, כיון דנגזר כן מאת ה' ב"ה כתירוץ הראב"ד הנ"ל, אבל לשיטת הרמב"ם שפיר י"ל כתירוץ זרע ברך הנ"ל כמובן. אבל צ"ל דמכירת יוסף לא היה חטא, דאל"כ הרי גם במצרים דווקא נגזר השעבוד כמ"ש העיון יעקב הנ"ל באריכות.

אך לכאורה מוכח דנגזר במצרים דווקא מחמת מכירת יוסף כמ"ש העיון יעקב הנ"ל, דאיתא במדרש (ילקוט שמות רמז קס"ט) הא דהשרה הקב"ה שכינתו על הסנה דהוא לשון שנאה, שהראה הקב"ה למושה בשביל ששנאו אחיו את יוסף משום הכי ירדו למצרים ובשבילו אני נגלה בסנה עכ"ל (הובא בזרע ברך שני פ' צו), וא"כ קשה ג"כ קושיית תוס' הנ"ל הא מפורש בקרא מחמת במה אדע כנ"ל, וג"כ צ"ל דבמצרים לא היה צריך להיות השעבוד דהוא מקום שמתעיבים אותם מאוד כנ"ל, רק בשביל ששנאו את יוסף נענשו מדה כנגד מדה כנ"ל, וא"כ הרי מוכח מסנה כתירוץ העיון יעקב הנ"ל. אך בגמ' דסוטה (ה').

גרסינן בגמ' דסוכה דף ל"א (ע"א) **ההיא סבתא דאתא לקמיה דרב נחמן, אמרה ליה רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה הוי יתבי, קא צווחת קמי רב נחמן ולא אשגח בה, אמרה ליה איתתא דהוי לאבוה תלת מאה ותמניא סרי עבדי צווחת קמייכו ולית מאן דישגח בה, אמר רב נחמן פעיתא היא דא אין לה אלא מדמי עצים בלבד כו' עכ"ל.**

דרך הקדים אציג פה עמדי מדרש תמוזה מה שמצאתי כתוב (מובא בדברי יונתן פ' בראשית) וז"ל, **בראשית ברא אלקים וגו' (בראשית א' א'), ילמדינו רבינו מי שגזל חיטין וטחנה ואפאה כיצד מברך, כך שנו חכמינו כו' המברך ניאץ ה' שנאמר (תהלים י' ג') ובוצע בדרך וגו' עכ"ל.** והנה וודאי גדלה התמיה מאי שייכות יש להך שאלה עם קרא בראשית ברא וגו'.

ונ"ל לתרץ רק אקדים איזה פירוש בפסוק ריש סדר שמות (א' א-ד') ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ויוסף היה במצרים וגו', והנה רבים מודקדקים וכי עד השתא לא היה לנו הידיעה מזה שיוסף הוא במצרים דקא מסמין להנ"ל ויוסף היה במצרים, עיין בזרע ברך ובשאר מפורשים. ונ"ל לבאר עפ"י פשוטו, עפ"י מה דאיתא בגמ' דשבת דף י' (ע"ב) לעולם אל ישנה אדם בן אאחד משאר בניו כו' שבשביל שני מלות שמסר יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, והקשה תוס' הא מפורש בקרא מחמת במה אדע היה שעבוד מצרים, ותירץ בספר העיון יעקב (על העין יעקב) בעהמ"ח שבות יעקב וז"ל, ונ"ל דאף שנגזר עליהם השעבוד מ"מ לא היו צריכין להיות השעבוד במצרים דווקא שהיו משנאים ומתעיבים מאוד לישראל, כדכתיב (בראשית מ"ג ל"ב) כי לא יוכלון [המצרים] לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים, וכן כתוב (שמות א' י"ב) ויקצו מפני בני ישראל, אבל בשביל משקל שני סלעים ששנאו אחיו את יוסף והתעיבו אותו ומכרו אותו, נתגלגל הדבר וירדו למצרים דווקא, שהיה מקום שמשנאים ומתעיבים אותם מדה כנגד מדה כו' עכ"ל ע"ש בעיון יעקב הנ"ל היטב. ולפ"ז זהו שאמר הכתוב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו', ואי תימה למה נתגלגל הדבר וירדו למצרים דווקא דהוא מקום שמשנאים ומתעיבים אותם מאוד מאוד לישראל כנ"ל, לזה אמר ויוסף היה במצרים וגו', ר"ל מכירת יוסף גרם את זאת לירד למצרים דווקא מדה כנגד מדה כמ"ש העיון יעקב הנ"ל וק"ל.

אך תירוץ העיון יעקב הנ"ל תליא בפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד בהל' תשובה (פ"ו ה"ה) דהקשו שם למה נענשו כלל המצרים, הא נגזר כן מאת ה' ב"ה, ותירץ הרמב"ם כלום נגזר בארץ מצרים דווקא, בארץ לא להם סתמא כתיב (בראשית ט"ו ג'), והראב"ד תירץ דקושי שעבוד לא

עשות ה' אלקים ארץ ושמים וגו' כנ"ל, וצ"ל כתיבוצו דכאן לאו התחלת התורה היא רק כדי שלא יתגאה הכהן הקורא בתורה תחילה, אבל עיקר התחלה הוא מפסוק אלה תולדות השמים וגו', ולפ"ז קשה למה השרה שכינתו על הסנה דווקא, דליכא למימר להורות מדת ענווה, קשה הא כבר מוכח מהתחלת התורה כמ"ש הפרשת דרכים הנ"ל, אלא ודאי צ"ל משום הכי השרה הקב"ה שכינתו על הסנה דווקא, דהוא לשון שנאה, להורות בשביל ששנאו את יוסף ירדו למצרים דווקא דהוא מקום שמשנאים ומתעבים אותם מאוד מאוד, כדי לענשם מדה כנגד מדה כמ"ש עיון יעקב וכנ"ל באריכות. ולפ"ז קשה קושית הרמב"ם הנ"ל למה נענשו המצרים כלל הא נגזר מאת ה' ב"ה ועבדום ועינו אותם, וליכא למימר כתיבוצו כלום בארץ מצרים נגזר, הא שפיר נגזר מחמת מכירת יוסף כנ"ל, וצ"ל כתיבוצו הראב"ד הנ"ל דנענשו מחמת קושי שעבוד דלא היה בכלל גזירה כנ"ל, ולפ"ז קשה למה נידונו מיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדברה מיניה, בשלמא אם על שעבוד הפשוטי ג"כ היה שייך להם עונש, א"כ שפיר י"ל מתחלה מחמת שעבוד הפשוטי היה עליהם חיילא תשלומין, ולבסוף שהוסיפו עליהם שעבוד בעינוי נפש חייל עליהם עונש כמ"ש כנ"ל באריכות בשם זרע ברך, אבל לתירוץ הראב"ד הכל היה רק מחמת קושי שעבוד א"כ שפיר קשה כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דגול עכו"ם מותר כנ"ל. וא"כ לפ"ז שפיר י"ל לעולם דמצוה הבאה בעבירה אסור, ואפילו הכי איצטריך לך למעוטי סוכה גזולה של עכו"ם, דלא הוי מצוה הבאה בעבירה כיון דגזר עכו"ם מותר, ואעפ"כ לא מיקרי לכם כנ"ל הכל באריכות. וא"כ שפיר היה נולד לו השתא הך שאלה גזל חטיין ואפאה כיצד מברך, אם מנאץ ה', או לא דמצוה הבאה בעבירה אפילו הכי מותר כמובן. ותירץ לו דמוכח מצוה הבאה בעבירה אסור מקרא אחריני ובוצע בירך ניאץ ה', עיין במס' סנהדרין דף ו' (ע"ב) ובתוס' ריש פ' לולב הגזול (ל' ד"ה משום) מזה באריכות וכמובן ודוק היטב.

ולפ"ז יבואר עוד מדרש תמוה (הובא במג"ע אופן קצ"ג) **שר של מצרים היה בידו שעיר של עיזים ואיל של יצחק עכ"ל**, והנה רבים תמהו למה נקיס הנהו תרי דווקא להדדי בשעת יציאת מצרים כמובן.

ועפ"י הנ"ל יתורץ, דכבר נזכר לעיל קושית הזרע ברך למה נידונו במיתה וממון, ותירץ דתשלומין נתחייבו תחילה משעת שעבוד הפשוטי, ואח"כ שהוסיפו עליהם קושי שעבוד בעינוי נפש חייל עליהם עונש מיתה כנ"ל באריכות. אך אי מכירת יוסף היה חטא א"כ קשה קושית הרמב"ם הנ"ל למה נענשו כלל דהא נגזר מאת ה' ב"ה, ותירוץ לא שייך דלא נגזר במצרים דווקא, הא שפיר נגזר כנ"ל באריכות. ולתירוץ הראב"ד דהכל היה מחמת קושי השעבוד, קשה קושית זרע ברך הנ"ל כנ"ל וכמובן.

אך לכאורה י"ל תירוץ אחר, עפ"י מה דאיתא בתוס' פרק כל שעה (פסחים כ"ט). ופרק אילו נערות (כתובות ל'): דגבי הקדש לא אמרינן קים ליה בדברה מיניה, וא"כ כיון ששעבד בישראל דנקראים קדושים, ומשום הכי נענשו במיתה וממון. וכן כתב הפרשת דרכים בדרך מצפה (דרוש

מצינו, לעולם ילמוד אדם מדעת קונו שהרי הניח הקב"ה כל אילנות והשרה שכינתו על הסנה ע"ש, וא"כ לפ"ז הרי איכא טעם אחר דהשרה הקב"ה על הסנה כדי להורות מדת ענווה.

אך זה תליא בפלוגתא, דאיתא במדרש (ב"ר י"ב ט"ו עיי"ש ביפ"ת) חזר אמר במדת הדין נברא העולם שנאמר (בראשית א' א') בראשית ברא אלקים, וחד אמר שנברא במדת הדין ובמדת הרחמים שנאמר (שם ב' ד') ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים וגו'. והקשה היפה תואר למ"ד שנברא העולם במדת הדין ובמדת הרחמים, א"כ בראשית ברא אלקים, ה' אלקים מבעיא ליה, ותירץ שם דאיתא במדרש אבכיר (ילקוט בראשית רמז י"ז, והובא בפר"ד דרוש י"ד) שהתחלת התורה היא אלה תולדות השמים וגו' (בראשית ב' ד'), והא דלא התחיל בה, כדי שלא יתגאה הכהן הקורא בתורה לאמור אני קורא ראשון עכ"ל, וכתב הפרשת דרכים בדרך ענווה (דרוש י"ד) מכאן יש ללמוד מדת הענווה. וא"כ ממיילא אי העולם נברא במדת הדין ובמדת הרחמים, לא היה צריך שוב ללמוד מדת הענווה מסנה, דכבר מוכח מהתחלת התורה, וא"כ צ"ל הא דההשרה הקב"ה על הסנה היינו בשביל להורות מחמת ששנאו ליוסף ירדו למצרים דווקא כנ"ל באריכות, וא"כ לפ"ז צ"ל על קושית הרמב"ם כתיבוצו הראב"ד הנ"ל דקושי השעבוד לא היה בכלל גזירה, אך לפ"ז קשה למה נידונו במיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדברה מיניה כנ"ל באריכות.

אך כל זה אי גזל עכו"ם אסור, אבל אי גזל עכו"ם מותר א"כ לא קשה מידי קושיא הנ"ל, דהא אף שלא כדין יוכל ליטול ממון שלהם, וזה פשוט, וכן שמעתי מאת הגאון **אדוני אבי נ"י**, ונטלו הממון כדי לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו י"ד) כמובן.

והנה אי גזל עכו"ם אסור מוכח דמצוה הבאה בעבירה מותר, דהנה תוס' הקשה בריש לולב הגזול (ל' ד"ה משום) למה לי לך למעוטי סוכה [גזולה], תיפוק ליה דהוי מצוה הבאה בעבירה, ע"ש במהרש"א. ותירץ המשנת דר' עקיבא (בתוד"ה מתוך) עפ"י מה שכתב המגן אברהם בסימן תרל"ז ס"ק ג' בשם ספר היראים (סי' תכ"ב) דאף דגזל עכו"ם מותר מ"מ לא מיקרי לכם, וא"כ שפיר איצטריך לך למעוטי גזולה מעכו"ם, דמצוה הבאה בעבירה לא הוי כיון דגזל עכו"ם מותר, אבל אעפ"כ לכם לא מיקרי עכ"ל ע"ש היטב. ולפ"ז ממיילא אי גזל עכו"ם אסור, א"כ קושית תוספות הנ"ל במקומו עומד, וצ"ל דמצוה הבאה בעבירה מותר, אבל אי גזל עכו"ם מותר שפיר י"ל מצוה הבאה בעבירה אסור, ואפילו הכי לא קשיא מידי קושית תוספות, דאיצטריך לך על סוכה גזולה מעכו"ם כנ"ל.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, דמעיקרא היה סבר דגזל עכו"ם אסור, וא"כ לפ"ז מוכח דמצוה הבאה בעבירה מותר מקושית תוס' הנ"ל, וא"כ לא היה לו שאלה כלל גזל חטיין כו' מהו שיברך, מהיכי תיתי שלא יברך, דאף דהוי מצוה הבאה בעבירה, מ"מ גם זה מותר כדמוכח מקושית תוספות, דאי מצוה הבאה בעבירה אסור למה לי לך למעוטי גזולה כנ"ל. אבל כיון דמתחיל התורה **בראשית ברא אלקים**, וקשה קושית יפה תואר הנ"ל ה' אלקים מבעיא ליה, כמו דכתיב לקמן ביום

דזה היה נגזר כן מאת ה' ב"ה כנ"ל באריכות, אך ורק בשכר שאמרו (שמות ה' ב') מי ה' והטיחו דברים כלפי מעלה משום הכי נענשו, מ"מ קשה הא קי"ל קם ליה בדברה מיניה ואמאי נידונו במיתה ובמזון כנ"ל באריכות.

אבל באמת מצינו עוד תירוץ על קושית זרע ברכ הנ"ל, בפרשת דרכים דרך מצרים (דרוש ה'), דמיתה בידי שמים נתחייבו, ובמיתה בידי שמים לא אמרין קם ליה בדברה מיניה (כתובות ל'), ע"ש היטב. וא"כ לפ"ז י"ל שפיר דעונש היה מחמת שאמרו מי ה', וא"כ היה מיתה בידי שמים, ובזה לא אמרין קם ליה בדברה מיניה כנ"ל וכמובן.

אך כבר הבאתי לעיל בדרושים הקודמים בשם הנחלת בנימין מצוה נ' ס' ב' וס' ג', דהא דמיתה בידי שמים לא אמרין קם ליה בדברה מיניה, היינו כיון דמהני תשובה, משא"כ במיתה בי"ד דלא מהני תשובה א"כ הוה ליה כגברא קטילא מעת עשותו חיוב מיתה, ונפלו נכסי קמי יתמי ואין היורשים צריכין לשלם בעד מה שהיזק אביהם ע"ש, ולפ"ז בבן נח דלא מהני תשובה לחד מ"ד (עי' מדרש תנחומא האזינו ד', וראה בית א-להים להמב"ט שער התשובה, ועשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ב פ"א), אפילו במיתה בידי שמים אמרין קם ליה בדברה מיניה, ע"ש באריכות היטב, והעתקתי לשונו ממש בדרוש ב' לחג השבועות ובדרוש להגדה דפיסחא ומשם תלקחנו לכאן. וא"כ להך מ"ד דס"ל תשובה לבן נח לא מהני, א"כ קושית זרע ברכ הנ"ל במקומו עומד, דליכא למימר כתירוץ הפרשת דרכים הנ"ל דמיתה בידי שמים נתחייבו, מאי בכך, מ"מ בבן נח כיון דלא מהני תשובה אפילו במיתה בידי שמים אמרין קם ליה בדברה מיניה, ותירוץ זרע ברכ הנ"ל נסתר מגמ' חכם לב יקח מצות זה משה כנ"ל באריכות.

אמנם לכאורה מוכח דלבן נח לא מהני תשובה, דהנה השל"ה (מס' ר"ה תורה אור אות כ"א) הקשה למה מת אדם הראשון הא עשה תשובה ע"ש, אמנם אי לבן נח לא מהני תשובה לא קשה מידי קושיא זו, דכמו שתירץ העשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"א פ"ד) על קושייתו למה נענש אדם הראשון על חטאו הא כתיב (איוב ל"ג כ"ט) פעמים ושלש יפעל אל עם גבר, והלא לא היה רק חטא ראשון, ותירץ כיון דקודם מתן תורה היה לא אמרין זה ע"ש, א"כ הוא הדין אי בבן נח לא מהני תשובה, וא"כ כיון דקודם מתן תורה היה לא היה מהני תשובתו של אדם הראשון, ע"ש בדרוש הנ"ל (דרוש ב' לחג השבועות) באריכות מזה. וא"כ לפ"ז כיון דמוכח דבבן נח לא מהני תשובה, ממילא בבן נח אמרין קם ליה בדברה מיניה אפילו במיתה בידי שמים כמ"ש הנחלת בנימין הנ"ל, וא"כ קושית זרע ברכ הנ"ל במקומו עומד כנ"ל באריכות.

אך ורק עדיין י"ל לעולם דלבן נח מהני תשובה, וא"כ לא קשה מידי קושית זרע ברכ הנ"ל, ד"ל כתירוץ פרשת דרכים הנ"ל דמיתה בידי שמים נתחייבו וכנ"ל, ואפילו הכי מת אדם הראשון אעפ"י שעשה תשובה, כמ"ש הילקוט חדש (ערך אדם והדורות עד נח, אות ו') על קושיא זו, דמכאן מוכח דמיתה היה אף בלא חטא אדם הראשון, וכדאיתא במדרש (ב"ר ט' ה') והנה טוב מאוד (בראשית א' ל"א) זה המות ע"ש. אמנם בספרי חשק שלמה על התורה (כת"י מס' 23 דף 28, וכ"כ בבית מדרש פ' חיי

כ"ו) על קרא (ירמיה ב' ג') קודש ישראל לה' כל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם, ומדקדק שם למה לי כפל לשון, ותירץ עפ"י דברי תוס' הנ"ל דגבי הקדש אמרין מת ומשלם, וא"כ הכי פירושא, קודש ישראל לה', וא"כ כיון דנקראים קדושים, ממילא כל אוכליו יאשמו, היינו שצריכין לשלם מה שאכלו, וגם רעה תבוא אליהם, שיענשו במיתה בידי שמים, דגבי הקדש לא אמרין קים ליה בדברה מיניה, ע"ש היטב, וא"כ כמו כן י"ל על קושית זרע ברכ הנ"ל וכמובן וק"ל. אך בתפארת הגרשוני איתא פרשת דברים, הא דישראל נקראים קדושים, היינו מחמת דהם זרע של יצחק דהיה קודש להקריב בהר מוריה, ע"ש היטב.

ולפ"ז זה היה כוונת השר של מצרים, דבשעה שיצאו ממצרים כתיב (שמות י"ב ל"ו) וינצלו את מצרים, והיה קשה ליה למה נידונו במיתה ומזון, כיון דכבר היה דן במכת בכורות כמובן, אך על זה י"ל תירוץ זרע ברכ הנ"ל, תשלומין הם מחמת שעבוד הפשוט, ומיתה אודות קושי שעבוד שהוסיפו עליהם כנ"ל. לזה נקט **בידו שעיר של עיזים**, לקטרג על וישחטו שעיר עיזים (בראשית ל"ז ל"א) במכירת יוסף כמובן, וא"כ על שעבוד הפשוט לא שייך להם עונש כקושית הרמב"ם והראב"ד הנ"ל, וצ"ל משום קושי שעבוד היה הכל, א"כ שפיר קשה כיון שחיילא הכל בפעם אחת לא אמרין מת ומשלם, רק קי"ל קם ליה בדברה מיניה כנ"ל. ואי תימא משום הכי נידונו במיתה ומזון משום דנקראים קדושים וגבי הקדש אמרין מת ומשלם כנ"ל, לזה נקט **בידו איל של יצחק**, להורות שיצחק לא נקרב כלל בהר מוריה, וא"כ מהיכי תיתי שישאל נקראים קדושים כמובן, דהא לא שייך טעם של תפארת הגרשוני הנ"ל, וא"כ שפיר קשה קושית זרע ברכ הנ"ל למה נידונו במיתה ומזון כנ"ל וק"ל.

ובזה יבואר עוד מדרש תמוה **כשביקש משה לכנוס לארץ ישראל, אמר לו הקב"ה חכם קראתיך ועתה רוצה לכנוס לארץ ישראל עכ"ל**, והוא תמוה מאוד.

ונ"ל עפ"י הנ"ל קושית זרע ברכ למה נידונו המצרים במיתה ומזון, ותירץ דתשלומין נתחייבו מתחילה מחמת שעבוד הפשוט, ועוד תירוץ כתבתי לעיל משלי כיון דישראל נקראים קדושים וגבי הקדש אמרין מת ומשלם כנ"ל באריכות. והנה לכאורה הנהו שני תירוצים הנ"ל נסתר מהא דאיתא במס' סוטה דף י"ג (ע"א) חכם לב יקח מצות (משלי י' ח'), זה משה שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא עסק במצת שנאמר (שמות י"ג י"ט) ויקח משה את עצמות יוסף וגו', והקשה הפרשת דרכים (דרוש ד') הא שבט לוי לא נשתעבדו כלל במצרים, ובפרט משה רבינו, וא"כ מאי שבח יש למשה בהא דלא עסק בביזה, כיון דלא שייך ליה כלל שכר עבודה ע"ש היטב. נמצא מכח קושיא הנ"ל מוכח דלא היה שכר עבודה, לא מחמת עיקר שעבוד הפשוט, ולא מחמת קושי השעבוד, דאל"כ קשה מאי שבח יש למשה שלא עסק בביזה כנ"ל. וא"כ ממילא קשה למה נטלו כלל המזון, דאף אי דנימא כתירוץ ראשון של הראב"ד הנ"ל, דתירץ שם משום הכי נענשו המצרים באמת לא היה מחמת השעבוד

בזכות אהרן, מן בזכות משה, ופריך הגמ' הא פרנסה בשביל רבים ולא בשביל יחיד, ומשני שאני משה דזכותיה כרבים דמיא ע"ש. ולפ"ז יש לתרץ קושיית מפורשים הנ"ל על המדרש הנ"ל, האיך קתבע משה שכר מצוה בעמל שעמל בישראל ארבעים שנה לקבוע בהם תורה ומצות, הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל. לפי מה דאיתא קושיא במהרש"א פ"ק דקדושין (ל"ט:) למ"ד דס"ל התם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, א"כ קשה האיך כתיב (תהלים ק"ה מ"ד) ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו וגו', הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ותירץ שם כיון דהוי זכותא דרבים ובזכותא דרבים שפיר איכא שכר מצוה אף בהאי עלמא ע"ש, ולפ"ז כיון דזכותא דמשה ג"כ הוי כרבים כדמוכח ממון דהיה בזכותו כנ"ל, וא"כ שפיר קתבע שכר מצוה בהאי עלמא כמוכח.

ולפ"ז זהו שאמר המדרש הנ"ל, כיון שקשה האיך ביקש משה לכונוס לארץ ישראל, הא כבר נגזר מחמת חטא מי מריבה לכן לא תביאו (במדבר כ' י"ב), אבל י"ל דקתבע שכר מצוה שעמל בישראל ארבעים שנה כנ"ל במדרש באמת, אך ע"ז קשה הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, לזה אמר משה **אתה החילות להראות את גדלך זה המון**, ר"ל אתה נתת המון והיינו בזכותי כנ"ל, וקשה הא פרנסה בשביל רבים דווקא ולא בשביל יחיד, וצ"ל דזכותי כרבים דמיא כנ"ל במס' תענית, ולפ"ז שפיר אעברה נא וגו' בזכות שעמלתי בישראל ארבעים שנה כנ"ל וכמוכח, ודוק היטב.

ולפ"ז יש לתרץ קושיית מהרש"א במס' יבמות סוף פרק החולץ (מ"ט:), דגרסינן התם זכה מוסיפין לא זכה פוחתין, רבי עקיבא אומר זכה משלימין לא זכה פוחתין ע"ש, והקשה המהרש"א א"כ האיך נאמר למשה לכן לא תביאו וגו', משמע זולת חטא היה משה נכנס לארץ ישראל, וקשה הא כתיב (דברים ל"א ב') מאה ועשרים שנה אנכי היום, ודרשינן בגמ' דקדושין (ל"ה.) היום ימלאו ימי ושנותי, וא"כ כבר חי משה שנותיו הקצובין לו, וא"כ ממילא אף בלא חטא מי מריבה לא היה יכול לכונוס לארץ ישראל, כיון לרבי עקיבא לא מוסיפין אף בזכות ע"ש.

ולפי הנ"ל לא קשה מידי, ד"ל דרבי עקיבא ורבנן פליגי אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא או ליכא, ורבי עקיבא ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומשום הכי ס"ל זכה משלימין אבל לא מוסיפין, דהא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וא"כ האיך נוסיף לו בשביל זכות כמוכח, (ואח"כ מצאתי כן במפורשים בהדיא ע"ש). וא"כ לפ"ז ממילא לא קשה מידי ממש, כיון דמשה זכותא כרבים דמיא, א"כ כולי עלמא מודו דשכר מצוה בהאי עלמא [איכא] כדכתיב ואתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו כמ"ש החדושי אגדות הנ"ל באריכות, וא"כ לא קשה מידי קושיית מהרש"א הנ"ל כמוכח וק"ל.

שרה) כתבת, דהיינו דווקא אי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וא"כ שפיר טוב מאוד זה המוות כדי לקבל שכר עין לא ראתה, אבל למ"ד שכר מצוה בהאי עלמא איכא, א"כ מהיכי תיתי נימא דהמוות טוב הוא מאוד. ואחר כתבי זאת מצאתי כעין זה בספר צפנת פענח חדש ערך צדיקים, על קרא (תהלים קט"ז ט"ו) יקר בעיני ה' המוותה לחסידיו וגו', כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ע"ש, (ועיין בספרי הנ"ל באריכות בפ' חיי שרה שהארכת מזה).

תו אקדים מה דאיתא במדרש ילקוט (וילך רמז תתק"מ) אמר משה לפני הקב"ה גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי ועמלי שנצטערתי עליהם במצות עד שקבעתי עליהם תורה ומצות, ואמרת כשם שראיתי בצערם אראה בטובתם, ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר אלי (דברים ג' כ"ז) לא תעבור את הירדן, אתה עושה תורתך פלסתר דכתיב (שם כ"ד ט"ו) ביומו תתן שכרו, וזהו שילם של ארבעים שנה שעמלתי עכ"ל, והנה כל זה הוי טענה אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אבל אי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא לא הוי טענה כלל זהו שילם של ארבעים שנה שעמלתי, כיון דשכר מצוה ליכא בהאי עלמא, (וכן כתבו המפורשים על המדרש הנ"ל, ועיין עוד בסמוך).

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה פ' בשלח (כ' י"ט) ויקח משה את עצמות יוסף (שמות י"ג י"ט), אמר הקב"ה למשה בך נתקיים חכם לב יקח מצות כו' עכ"ל ע"ש.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, **אמר הקב"ה למשה חכם קראתיה**, היינו שאמרת לך בך נתקיים חכם לב יקח מצות, והיינו כיון שעסקו בביזה והוא עסק במצוה כנ"ל, וקשה קושיית פרשת דרכים הנ"ל הא שבט לוי לא היו בשעבוד ולא שייך להם כלל שכר שעבוד כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דלאו שכר שעבוד היה, ולפ"ז קשה מפני מה נטלו באמת הממון, דאין לומר מחמת השעבוד, הא ממש מוכח דלאו מחמת שעבוד נטלו כנ"ל, ואין לומר משום שאמרו מי ה', א"כ קשה קושיית זרע ברך הנ"ל הא נידונו במיתה וקיי"ל קם ליה בדברה מיניה כנ"ל באריכות. וצ"ל דמיתה בידי שמים הוי, ובזה לא אמרין קם ליה בדברה מיניה כנ"ל, ולפ"ז צ"ל דתשובה לבן נח מהני כנ"ל בשם נחלת בנימין באריכות, ולפ"ז קשה למה מות אדם הראשון הא ג"כ עשה תשובה, וצ"ל דהמיתה היה כבר קודם שחטא אדם הראשון דהנה טוב מאוד זה המוות, ולפ"ז צ"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל באריכות, וא"כ לפ"ז **האיך אתה רוצה לכונוס לארץ ישראל** מחמת שכר מצוה שעמלתי בישראל ארבעים שנה, הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כמוכח, ודוק וקצרת.

ובזה יבואר עוד מדרש תמוה (הובא בפר"ד דרוש י"ג, ועיין בילקוט"ש דברים רמז תתט"ו) **אתה החילות להראות את גדלך** (דברים ג' כ"ד), **זה המון**, והוא תמוה.

ולפי הנ"ל יתורץ, רק אקדים מה דאיתא במס' תענית (ט.) שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל מרים אהרן ומשה, באר בזכות מרים, ענן

ומעתה נשובה למאמר שהתחלנו, דיש לדקדק ביה מאי הא דקאמרי האי סבתא לרב נחמן איתתא דהוי לאבואה תלת מאה ותמניא סרי עבדי, ופירש"י אבואה הוא אברהם אבינו, דהוי ליה תלת מאה ותמניא סרי עבדי דכתיב (בראשית י"ד י"ד) וירק את חניכיו וגו' ע"ש, וקשה וכי משום הכי ישגח בה רב נחמן, וכי רב נחמן לאו מאברהם אבינו קאתי כמובן.

ונ"ל לתרץ דאיתא במס' סנהדרין (ו'): מי שגזל חטיף וטחנה ואפאה ומברך הרי זה מנאץ שנאמר (תהלים ג') ובוצע בירך נאץ ה', וחד אית ליה התם דקרא ובוצע בירך קאי על יהודא, מי שבירך את יהודא שאמר (בראשית ל"ז כ"ו) מה בצע כי נהרוג וגו', הרי זה מנאץ, דהוי ליה לאמור לאחיו להשיבו אל אביו, ואז ג"כ היו שומעים לדבריו כמו שהיו שומעים על המכירה, ע"ש דף ו'. ולכאורה הנהו פלוגתתם תליא במה דאיתא במדרש (מכילתא בשלח ה') מפני [מה] זכה יהודא למלכות, בזכות שאמר ישב נא עבדיך תחת הנער (בראשית מ"ד ל"ג), אמר להם רבי טרפון מצינו שהערב משלם בכל מקום, ולכאורה קשה וכי האידך מ"ד לא ידע מזה שהערב משלם בכל מקום. וכתבתי לעיל בדרוש לשביעי של פסח, דתליא במה שכתב הבגדי אהרן פ' ויגש דיוסף ויהודא היו מחולקין במה דפסקין בחו"מ ס' קכ"ט (ס"ה) דלא יתבע מהערב תחילה רק יתבע מהלוה תחלה, וכל זה בישראל אבל בעכו"ם יתבע מערב תחלה ע"ש (עי' חו"מ ס' ק"ל סעיף ז'). וא"כ יוסף היה סובר דדין ישראל יש להם ולא תבעין מערב תחלה, משום הכי היה רוצה יוסף לעכב את בנימין ויהודא ילך וישוב לביתו, ואף דהיה ערב מ"מ לא תבעין מערב תחלה, אבל יהודא סבר שדין בן נח יש להם וא"כ תבעין מערב תחלה, ומשום הכי ויגש אליו יהודה ע"ש באריכות. וא"כ לפ"ז בהא פליגי ג"כ רבי טרפון עם האידך תנא, דתנא ראשון סובר דדין ישראל היה להם וא"כ לא תבעין מערב תחלה, ואפילו הכי אמר יהודא ישב נא עבדיך וגו' ושפיר הוי זכות, משא"כ רבי טרפון ס"ל דין בן נח היה להם וא"כ תבעין מערב תחילה, וממילא לא היה זה זכות ליהודא במה שאמר ישב נא עבדיך וגו' דהא מצינו שערב משלם בכל מקום כמובן.

והנה איתא במדרש (עיין מדרש תהלים ע"ו, ב') מה שאמר יהודא ישב נא עבדיך תחת הנער, אמר יהודא יהי רצון שתכפר עלי בזה בנה של רחל עכ"ל, וכתב הזרע ברך שני פ' בשלח, לפ"ז מוכח דבוצע בירך קאי על גזל חטיף כו', דליכא למימר דקאי על יהודא שמכר את יוסף, הא כבר היה לו כפרה למפרע, וממילא נשאר ההצלה שאמר מה בצע וגו', וא"כ למה המברך את יהודא הוא מנאץ, הא הצילו ממות, ואי משום שמכרו הרי נתכפר לו מכח הערבות כאילו לא מכרו כלל ויצא זה בזה, עכ"ל זרע ברך הנ"ל. והנה כל זה אי היה דין ישראל להם וא"כ לא תבעין מערב תחילה, ואפילו הכי אמר יהודא ישב [נא] עבדיך וגו', א"כ שפיר היה לזכות לכפר על מכירת יוסף כנ"ל, אבל אי דין בן נח היה להם וא"כ תבעין מערב תחלה, ממילא לא היה ליהודא עדיין כפרה על מכירת יוסף כמובן, דהא מצינו שערב משלם בכל מקום כנ"ל באריכות.

והנה הפרשת דרכים (דרוש א') הקשה מפני מה הציל הקב"ה את אברהם מאור כשדים, הא בן נח אינו מצווה על קידוש השם (סנהדרין

ע"ד), והרמב"ם פסק (פ"ה מהל' יסוה"ת ה"ד) כל היכא דדינו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, א"כ הרי עביד אברהם שלא כדין שהסכין את עצמו ע"ש, ותירץ מוכח זה צ"ל דדין ישראל היה להם קודם מתן תורה, וישראל מצווה על קידוש השם וכדין עביד אברהם, ע"ש באריכות דרך האתרים. וא"כ כיון דמוכח שדין ישראל היה להם, א"כ שפיר הוי כפרה ליהודה בשביל שאמר ישב [נא] עבדיך וגו', כיון דבישראל לא תבעין מערב תחלה כנ"ל באריכות. אך בדרושים הקודמים (...) כתבתי תירוץ אחר על קושית פרשת דרכים הנ"ל, כמו שתירצו המפורשים ביעקב שנשא שתי אחיות, כיון דעבירה לשמה היה כדי לתקן אדם הראשון שעבר על גילוי עריות, ע"ש בעשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג פ"ח) ובזוהר (רע"מ ח"ג ק"א:), כמו כן איתא התם (בזוהר שם, ובעשרה מאמרות שם פ"ז) דאברהם ג"כ תקן את אדם הראשון שהיה נעבד, וקיים אברהם פסילי אלהים תשרפון באש (דברים ז' כ"ה) ע"ש, ואם כן ג"כ עבירה לשמה הוי.

אך ע"ז קשה מה שנזכר לעיל קושית של"ה למה מת אדם הראשון הא עשה תשובה, וכתבתי לעיל דהנה טוב מאוד זה המות, ולולי חטאו ג"כ היה מת כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל באריכות, וא"כ כאן הקושיא במקומו עומד מאי צריך אברהם ויעקב לתקן כלל, הא עשה תשובה כמובן. וצ"ל כתירוץ שני שכתבתי לעיל שבבן נח לא מהני תשובה, וא"כ משום הכי לא היה מהני תשובה באדם הראשון. וא"כ צ"ל כתירוץ פרשת דרכים הנ"ל על קושייתו, מאברהם ואילך דין ישראל היה להם ומצווה על קידוש השם (עיין שם בפרשת דרכים דרוש א' בהתחלה באריכות מזה).

אך היא גופא טעמא בעי, למה לא מהני תשובה בן נח. אבל י"ל לפי מה דהקשה המפורשים (מובא הרבה בספרי החיד"א, ראה ראש דוד פ' אמור, ברכי יוסף או"ח ס' קט"ז סק"ב) אמאי מהני תשובה הא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קידושין ל"ב:), ותירצו דישאל נקראים בנים (דברים י"ד א'), ואב שמחל על כבודו כבודו מחול (שם ע"א) ע"ש היטב, וא"כ כל זה בישראל, אבל בבן נח הקושיא במקומו עומד כמובן, ומשום הכי לא מהני תשובה כמובן. אך זה תליא בפלוגתא דאיתא בקדושין (שם ע"א) אי הרב שמחל על כבודו כבודו מחול משום תורתו דיליה הוא, וא"כ לפ"ז גם בבן נח מהני תשובה, כיון דהקב"ה כולי עלמא דיליה ויוכל למחול, וכן כתב העיון יעקב (על עין יעקב) באמת על קושית מפורשים הנ"ל, ע"ש במס' שבת (ק"ט:): גבי שני מלאכים מלווין אותו כו' ע"ש היטב. אבל אי הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול, א"כ ממילא בבן נח לא מהני תשובה אף כולי עלמא דיליה כמובן.

תו אקדים מה דאיתא במס' נדרים (ל"ב.) על קרא (בראשית י"ד י"ד) וירק את חניכיו כו', שעשה אנגריא בתלמידי חכמים ע"ש, וכתב הכתונת פסים (דרוש לחג הסוכות) דהיה סבר דהרב שמחל על כבודו כבודו מחול, א"כ שפיר עביד אברהם דלרצונם היה ומחלו, אבל למי"ד דס"ל הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ס"ל כאידך תנא דאליעזר לבדו היה

הגזירה, ג"כ נסתר ממה דאיתא בתולדות יצחק (בן אברהם, פ' לך לך, ל"ג). על קושיית תוספות והרא"ש בנדרים (ל"ב), על הא דאמרין התם מפני מה נשתעבדו בניו של אברהם מפני שעשו אנגריא בתלמידי חכמים, וקשה הא מפורש בקרא מחמת במה אדע, ותירצו הנ"ל דקושי שעבוד היה מחמת שעשה אנגריא בתלמידי חכמים ע"ש, וא"כ ממילא הרי גם קושי השעבוד בכלל גזירה היה מחמת שעשה אנגריא בתלמידי חכמים.

וא"כ ממילא צ"ל דהעונש היה כתירוץ הראשון של הראב"ד שם מחמת שאמרו מי ה' כנ"ל בהתחלת הדרוש באריכות, א"כ קשה קושיית זרע ברך הנ"ל למה נידונו במיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה וא"כ על כרחך צ"ל דמשום הכי נטלו הממון כדי לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו י"ד), ואף שהיה שלא כדין, מ"מ גזל עכו"ם מותר כנ"ל כבר באריכות מזה (עיין לעיל היטב).

ולפ"ז כיון דההיא סבתא צווחת רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה הוי יתבי, וא"כ איכא מצוה הבאה בעבירה, אבל לא אשגח בה רב נחמן, והיינו מטעם דהיה לו הוכחה דמצוה הבאה בעבירה מותרת, מקושיית תוס' הנ"ל דאי מצוה הבאה בעבירה מותרת למה לי לך למעוטי סוכה כנ"ל. משום הכי אמרה איתתא דהוי לאבוב תלת מאה ותמניא סרי עבדי, ופירש"י זה אברהם כנ"ל, וקשה כיון דלאו אליעזר לבדו היה דזה היה קנין כספו, רק תלת מאה ותמניא סרי עבדין היו לו, וא"כ קשה האיך עשה אנגריא בתלמיד חכמים. וצ"ל דבאמת נענשו בניו בקושי שעבוד במצרים כנ"ל במס' נדרים ובתולדות יצחק, ולפ"ז קשה למה נענשו כלל המצרים כיון דהכל בכלל גזירה היה, וצ"ל מחמת שאמרו מי ה', ולפ"ז קשה קושיית זרע ברך הנ"ל למה נידונו במיתה ובממון הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה, וצ"ל דגזל עכו"ם מותר ומשום הכי נטלו הממון לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כנ"ל, וכיון שמוכח שגזל עכו"ם מותר, שפיר י"ל דמצוה הבאה בעבירה אסורה, ואפילו הכי איצטריך לך למעוטי סוכה גזולה מעכו"ם, דלא הוי מצוה הבאה בעבירה כיון דגזל עכו"ם מותר, ואפילו הכי לא מיקרי לכם כנ"ל באריכות. והשיב לה רב נחמן פיעיתא היא דא, דהא דלא אשגחין בה היינו אפילו גזילה ממש אין לה אלא דמי עיצים בלבד מפני תקנת המריש כמובן ודוק היטב.

אופן ג'

ובאופן ג' י"ל כך על המאמר הנ"ל, להיפך אופן ב' הנ"ל, דאי גזל עכו"ם מותר א"כ ממילא גם לכם מיקרי כאידך דיענה במגן אברהם ס' תרל"ז (סק"ג) ע"ש, וא"כ שפיר קשה קושיית תוס' הנ"ל למה לי לך למעוטי סוכה גזולה, דעל גזל עכו"ם שפיר מיקרי לכם כמובן, אבל אי גזל עכו"ם אסור לא קשה מידי קושיית תוס' הנ"ל. לפי מה דאיתא בבעל מלחמות בריש לולב הגזול (כ"ט:) גבי רב הונא דאמר להנהו אוונכרי כו' דפריך התם ולקנייהו בשינוי השם כו' (שם ל"ב), והקשה הבעל מלחמות וז"ל ואי משום מצוה הבאה בעבירה כו', הא ארעתא דכותים גזלי כו' עכ"ל ע"ש, וכתבתי בחידושי דבזה יש לתרץ קושיית תוס' שם בד"ה ולקנייהו בשינוי השם כו', מה שהקשו שם תיקשי ליה אמתני' דלולב

וחושבנא הכי הוא ע"ש, ואליעזר היה קנין כספו ממש כנודע ומותר לשעבד בו, ובזה פליגי התם בנדרים אי תמניא סרי עבדי הוי, או אליעזר לבדו היה וחושבנא הכי הוא, עכ"ל ע"ש באריכות.

ולפ"ז יובן המאמר הנ"ל, דההיא סבתא צווחת רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה הוי יתבי, וא"כ שלא כדין עבדי, אף שקנאו בשינוי מ"מ מצוה הבאה בעבירה הוי, ולא אשגח בה רב נחמן, דסבר מצוה הבאה בעבירה מותרת. משום הכי אמרה איתתא דהוי לאבוב תלת מאה ותמניא סרי עבדי, ופירש"י זה אברהם דכתיב וירק את חניכיו כנ"ל, וא"כ כיון דתלת מאה ותמניא סרי עבדין הוי, א"כ קשה האיך עשה בהם אנגריא כיון דהוי תלמידי חכמים כנ"ל, וצ"ל הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, והיינו כיון דתורתו דיליה יוכל למחול כנ"ל, וא"כ ממילא מהני תשובה אפילו בבן נח כיון דכולי עלמא דיליה ויכול הקב"ה למחול כנ"ל. ולפ"ז קשה קושיית פרשת דרכים הנ"ל דלמה הציל הקב"ה את אברהם מאור כשדים במה דעבד שלא כדין כיון דבבן נח אינו מצווה על קידוש השם, ואין לומר דעבירה לשמה היה כדי לתקן אדם הראשון כנ"ל, קשה הא עשה תשובה כנ"ל, ואף דקודם מתן תורה היה, מ"מ גם בבן נח מהני תשובה כנ"ל, וצ"ל כתירוץ פרשת דרכים הנ"ל מאברהם ואילך היה להם דין ישראל. ולפ"ז ממילא ליכא למימר ובוצע בירך קאי על יהודה, דהא כבר היה לו כפרה על מכירת יוסף במה שאמר ישב [נא] עבדך וגו', דהא בישראל לא תבעינן מערב תחלה כנ"ל באריכות, וא"כ נשאר לו הצלה ממות לכפר על מכירת יוסף כנ"ל במדרש ובזרע ברך הנ"ל באריכות. אלא ודאי צ"ל ובוצע בירך וגו' קאי על מי שגזל חטין ואפאה ומברך הרי זה מנאץ, והיינו מחמת מצוה הבאה בעבירה כמובן, (ועיין בתוס' ריש פ' לולב הגזול (ל' ד"ה משום) מזה), וא"כ ממילא כיון דמוכח דמצוה הבאה בעבירה אסורה, וא"כ האיך יתבי רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה. והשיב לה רב נחמן פיעיתא היא דא, דאף דהוי גזל ממש, מ"מ אין לה אלא דמי עיצים מתקנת המריש כמובן ודוק היטב.

אופן ב'

ובאופן אחר י"ל כך על המאמר הנ"ל, לפי מה שכתבתי לעיל על קושיית תוס' בריש לולב הגזול למה לי לך למעוטי סוכה גזולה, תיפוק ליה דהוי מצוה הבאה בעבירה, וכתבתי תירוץ בשם משנת דר' עקיבא דאיצטריך לך על סוכה גזולה מעכו"ם, דגזל גוי מותר ולא הוי מצוה הבאה בעבירה, ואפילו הכי לא מיקרי לכם כמ"ש המגן אברהם בסי' תרל"ז (סק"ג) בשם ספר היראים ע"ש.

וכתבתי ג"כ לעיל קושיית זרע ברך למה נידונו המצרים במיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה, ותירץ דתשלומין נתחייבו מעת ששעבדו בהם שעבוד הפשוטי, ואח"כ כשהוסיפו עליהם קושי שעבוד בעינוי נפש נתחייבו מיתה, ובכה"ג לא אמרין קם ליה בדבריה מיניה. אך ע"ז קשה ממה נפשך, מחמת שעבוד הפשוטי לא שייך להם עונש כיון דנגזר כן מאת ה' ב"ה ועבדום ועינו אותם וגו', כמו שהקשה הראב"ד (פ"ו מהל' תשובה ה"ה). ומה שתירץ דקושי שעבוד לא היה בכלל

ומזמן המצריים, הא קיי"ל קם ליה בדבריה מיניה, ותירץ דמעת ששעבדו בהם שעבוד הפשוטי נתחייבו תשלומין, ולבסוף כשהוסיפו עליהם קושי שעבוד בעיני נפש נתחייבו מיתה, והוי תחלה תשלומין ולבסוף מיתה ובזה לא אמרין קם ליה בדבריה מיניה. אך כתבתי דכל זה לתירוצ הרמב"ם דגם על שעבוד הפשוטי היה חל עליהם עונש, כיון דלא נגזר בארץ מצרים רק בארץ לא להם סתמא כתיב כנ"ל באריכות, אבל לתירוצ הראב"ד לא חל עליהם עונש רק מחמת קושי שעבוד כנ"ל, וא"כ קושית זרע ברח"ל במקומו עומד כמובן.

והנה תירוצ הרמב"ם אינו רק אי מכירת יוסף לא היה חטא, אבל אי מכירת יוסף היה חטא שפיר נגזר במצרים דווקא, דהוא מקום שמשנאים ומתעבים אותם מאוד, מדה כנגד מדה ששנאו את יוסף, כמ"ש העיון יעקב כנ"ל הכל באריכות, ע"ש בתחלת הדרוש כל זה.

והנה מכירת יוסף כתב האלשיך ז"ל (פ' ויחי) דלא הוי רק מחשבה, כמו שאמר להם יוסף (בראשית נ' כ') אתם חשבתם לדעה, ר"ל דלא היה רק מחשבה כי המעשה היה טוב להחיות לעם רב וגו', ע"ש בפ' ויחי. והנה לכאורה מוכח דמחשבה לאו כמעשה דמא אפילו בעבודה זרה וכל שכן בשאר עבירות, וממילא מכירת יוסף אינו חטא כיון דלא היה רק מחשבה כנ"ל, דהנה איתא במדרש (ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו) על פסוק (שה"ש ב' י"ד) השמעיני את קולך כי קולך ערב, זה קאי על מה שאומרים ישראל נעשה ונשמע, אמר הקב"ה קבלתם את התורה ומתן שכרה לא גלית לכס, ואפילו הכי קבלתם ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') עכ"ל. תו איתא במדרש רבה פ' כי תשא (שמו"ד מ"ב ח') רבי מאיר אומר בשעה שאמרו נעשה ונשמע מיד היה כוונתם לעבודה זרה שנאמר (תהלים ע"ח ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו עכ"ל ע"ש, וא"כ כיון דמחשבה היה לעבודה זרה, ואפילו הכי משבח אותם קרא באומרו כי קולך ערב כנ"ל, מכל שכן בשאר עבירות דמחשבה לאו כמעשה דמא.

ובגמ' (ברכות כ"ד) איתא על קרא הנ"ל כי קולך ערב, דמכאן מוכח דקול באשה ערווה, כיון דכתיב קולך ערב, וכיון דקרא משבח לאשה בקול הוי לה ערווה עכ"ל.

תו אקדים מה דאיתא בגמ' (סנהדרין ק"ו) ויבוא עמלק וילחם על ישראל ברפידים (שמות י"ז ח'), מה רפידים, שרפו ידיהם מדברי תורה עכ"ל. ולכאורה קשה ע"ז ג"כ כעין קושית הרמב"ם והראב"ד הנ"ל, כיון דנגזר כן מחמת שרפו ידיהם מדברי תורה, א"כ אמאי נגזר לאמור זכור את אשר עשה לך עמלק [וגו'] (מחאה) תמחה את זכר עמלק וגו' (דברים כ"ה י"ז-ט). אך לתירוצ הרמב"ם לא קשה מידי, דאטו נגזר דווקא על עמלק שיבוא להלחם בישראל, רק נגזר עונש על ישראל אבל לא ע"י עמלק דווקא כמובן.

אך באמת איתא בתולדות יצחק (בן אברהם, פ' תולדות, ס"ה:) על פסוק זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך, וז"ל דיש לדקדק אם עמלק עשה מעשה רע לישראל מה לי אם הוא בדרך או בביתו, אלא נ"ל דהענין כך הוא, עפ"י גמ' דתענית (י'): אל תרגזו בדרך (בראשית מ"ה כ"ד), אל תתעסקו

הגזל ולקנייהו בשינוי השם ע"ש, ולפי הנ"ל לא קשה מידי, דמתנ"י מיירי בגזלן מישראל וא"כ אסור משום מצוה הבאה בעבירה וק"ל, ובחידושי הארמתי בזה. ולפ"ז ממילא ג"כ איצטריך שפיר לך למעוטי סוכה גזולה מעכו"ם, דלא הוי מצוה הבאה בעבירה, ואפילו הכי לא מיקרי לכם כיון דגזל עכו"ם אסור כמובן.

והנה כבר נזכר לעיל עוד תירוצ על קושית זרע ברח"ל, מה שתירץ הפרשת דרכים, כיון דמיתה בידי שמים הוי א"כ בזה לא אמרין קם ליה בדבריה מיניה, ולפ"ז צ"ל דתשובה לבן נח ג"כ מהני, ומשום הכי לא הוי ליה כגברא קטילא, ולא נפלו לכסי קמי יתמי כנ"ל באריכות בשם נחלת בנימין (עיין לעיל בתחילת הדרוש היטב). וגם נזכר באופן א' שזה תליא אי הרב שמחל על כבודו מוחל כיון דתורתו דיליה, א"כ ממילא מהני תשובה בבן נח ג"כ, כיון דהקב"ה כולי עלמא דיליה ויכול למחול, אבל אי הרב שמחל על כבודו אין כבודו מוחל אפילו דתורתו דיליה, א"כ ממילא לא מהני תשובה לבן נח כיון שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מוחל, רק בישראל כיון שנקראים בנים למקום יכול למחול כנ"ל באריכות.

ולפ"ז אתי שפיר דההיא **סבתא צווחת ולא אשגח בה**, והיה סבור רב נחמן דליכא למימור משום מצוה הבאה בעבירה אסור, א"כ קשה קושית תוס' למה לי לך למעוטי סוכה גזולה כנ"ל. ואין לומר דקאי על גזל עכו"ם דאסור ואפילו הכי לא הוי מצוה הבאה בעבירה כנ"ל, א"כ קשה קושית זרע ברח"ל למה נידונו במיתה ומזון, אלא על כרחך דגזל עכו"ם מותר, וא"כ הדרא קושית תוס' הנ"ל לדוכתיה כמובן. ומשום הכי **אמרה איתתא דהוי לאבוב תלת מאה ותמניא סרי עבדי**, וא"כ לפ"ז קשה האין עשה בהם אנגריא, אלא על כרחך צ"ל דהרב שמחל על כבודו מוחל [דתורתו דיליה הוא, וכמו כן מלך שמחל על כבודו מוחל] כיון דכולי עלמא דיליה, ולפ"ז מהני תשובה ג"כ לבן נח כנ"ל הכל באריכות (באופן א' מזה). וא"כ לפ"ז שפיר י"ל לעולם גזל עכו"ם אסור, ואפילו הכי לא קשה מידי קושית זרע ברח"ל, די"ל כתיב פרשת דרכים הנ"ל דהוי מיתה בידי שמים ובזה לא אמרין קם ליה בדבריה מיניה כיון דמהני תשובה כנ"ל באריכות מזה, ולעולם מצוה הבאה בעבירה אסור, ואפילו הכי לא קשה מידי קושית תוס' הנ"ל למה לי לך למעוטי סוכה גזולה, די"ל דאיצטריך על סוכה גזולה מעכו"ם דאסור ולא מקירי לכם, אבל מצוה הבאה בעבירה לא הוי כמ"ש הרמב"ם הנ"ל, וא"כ **אמאי יתבי רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה**. והשיב לה רב נחמן **פעיתא היא דא**, דאפילו גזילה ממש אין לה **אלא דמי עצים בלבד** מפני תקנת המריש כמובן, ודוק היטב וקצרתי, וסמכתי על המעיין היטב לעיל בתוך הדרוש.

אופן ד'

ובאופן ד' י"ל כך על המאמר הנ"ל, דיש לדקדק עוד מאי קול הצווחה הזאת דקצווחת האי סבתא, ולא דברה בקול נמוך. אבל י"ל עפ"י מה דנזכר לעיל בתוך הדרוש קושית זרע ברח"ל למה נידונו במיתה

ומכל שכן מחשבה שאר עבירות, וא"כ מכירת יוסף לא היה חטא, וא"כ שפיר י"ל גזל עכו"ם אסור, ואפילו הכי לא קשה מידי קושית זרע ברך הנ"ל, די"ל כתירוצו דתשלומין היה מחמת שעבוד הפשוטי, דכיון דלא נגזר בארץ מצרים דווקא כתירוץ הרמב"ם הנ"ל, ומיתה לבסוף מחמת קושי שעבוד כנ"ל באריכות, דהא אי מכירת יוסף לא היה חטא, א"כ חל עליהם עונש על כל שעבוד הפשוטי וקושי שעבוד כנ"ל באריכות, וא"כ כיון דגזל עכו"ם אסור שפיר איצטריך לך למעוטי סוכה גזולה של עכו"ם דלא מיקרי לכם כיון דאסור, ואפילו הכי לא הוי מצוה הבאה בעבירה כמ"ש הרמב"ם הנ"ל, אבל לעולם בגזילה מישראל שפיר הוי מצוה הבאה בעבירה ואסור כנ"ל.

אך א"ת מי יימור דסברת הרמב"ם הוי סברא נכונה, דהא י"ל כיון דחל עליהם עונש להיות משועבדים א"כ כל הקודם זכה בהן, וכמו דס"ל להראב"ד באמת כנ"ל, וא"כ קושית זרע ברך הנ"ל במקומו עומד, וצ"ל דגזל עכו"ם מותר כנ"ל באריכות. משום הכי **אמרה** ג"כ להאי צווחה הנ"ל **איתתא דהוי לאבוה תלת מאה ותמניא סרי עבדי**, ופירש"י שי"ח עבדים היו לאברהם, אבל לא אליעזר לבדו היה, ולפ"ז קשה האיך עשה אנגריא בתלמידי חכמים כנ"ל, וצ"ל כיש אומרים של תוספות במס' תענית הנ"ל דגרסינן בדרך אל תפסיקו בדבר הלכה, וא"כ מוכח מזה דבדרך ג"כ רשאי ללמוד ואדרבה אין רשאי להפסיק, וא"כ לפ"ז קשה למה נאמר זכור את אשר עשה לך עמלך וגו', הא כדן עשה כיון שרפו ידיהם מדברי תורה, ואף שהיו בדרך מ"מ גם בדרך רשאי ללמוד ואדרבה אין מפסיקין כנ"ל. אלא ודאי צ"ל משום הכי נענש, כיון דלא נגזר שעמלק יענוש אותם דווקא כנ"ל וכמובן, וא"כ לפ"ז הוא הדין ממילא גבי המצריים י"ל כן וכמו שתירץ הרמב"ם באמת. וא"כ לפ"ז שפיר י"ל דגזל עכו"ם אסור, ועל קושית זרע ברך הנ"ל כתירוץ הרמב"ם הנ"ל וכנ"ל באריכות, ושפיר י"ל מצוה הבאה בעבירה אסור כנ"ל באריכות, וא"כ **רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה הוי יתבי**.

והשיב לה רב נחמן **פעיתא היא דא**, ר"ל שעוברת על קול אשה ערווה מחמת דכתיב כי קולך ערב, וע"ז קאי הפסוק הנ"ל, ולא כמו שהיא סבורא דקאי על שאמרו נעשה ונשמע, דשם י"ל לאו קול ערב היה כיון ויפתוהו בפייהם ובלשונם יכזבו לו כנ"ל, וא"כ צ"ל גזל עכו"ם מותר מקושית זרע ברך הנ"ל, וממילא מוכח מצוה הבאה בעבירה מותר מקושית תוס' הנ"ל כנ"ל באריכות. ועוד אפילו לפי דבריה **אין לה אלא דמי עצים** מפני תקנת המריש.

או פשוט **פעיתא היא דא**, ר"ל דצווחת בחינם, דאף דהוי גזל גמור מ"מ **אין לה אלא דמי עצים בלבד** מפני תקנת המריש וכנ"ל, ודוק היטב. (ועיין בכל הדרוש הנ"ל היטב).

בדבר הלכה, נמצא בדרך אינו רשאי ללמוד תורה, ועמלק שלא כדין עשה שבא להלחם בישראל, ולזה אמר הפסוק זכור ואל תשכח, תפוס אותו בלבך מה שעשה לך עמלק מעשה רע שבא להלחם עמך שלא כדין, וא"ת כדן בא על שלא למדו ישראל תורה, לזה אמר בדרך, שהיו עדיין פטורים מללמוד תורה כיון דהיו בדרך, בשלמא אם היו יושבים בביתם שאנן ושקט אז כדן בא, אבל הם עדיין בדרך ופטורים המה מללמוד תורה, וא"כ למה בא עמלק, לכך אמר זכור ואל תשכח להנמק ממנו עכ"ל ע"ש.

תו איתא התם בתולדות יצחק דמשום הכי עשה אברהם אנגריא בתלמידי חכמים, כיון שהלך להציל את השבויים שנשבו לבין האומות, וידוע מה שארז"ל (סנהדרין ל"ז). כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, וגם שבי כולוהו אית בהו (ב"ב ח"ג), ואף דאיתא בגמ' דמגילה (ט"ז): אמר ר' שמואל בר נחמי גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות כו', נמצא לפ"ז חטא אברהם שעשה אנגריא בתלמידי חכמים ולקח אותן למלחמה ומבטל אותן מתלמיד תורה, ואף שהלך להציל נפשות מ"מ תלמוד תורה גדול מזה כנ"ל, אפילו הכי י"ל דלא חטא אברהם, דאיתא התם במס' תענית בתוס' אל תרגזו בדרך י"א אל תפסיקו מדבר הלכה, א"כ משמע שבדרך נמי רשאי ללמוד, ואדרבה מצוה הוא ללמוד ואינו רשאי להפסיק מדברי תורה, א"כ לא חטא אברהם בזה במה שלקח עמו תלמידי חכמים למלחמה, ואדרבה אם לא היה לוקח עמו תלמידי חכמים למלחמה היה עובר בעבירה על הצלת נפשות, משום דבביתם לא היו מקיימים רק תלמוד תורה ולא הצלת נפשות, ובדרך היו יכולים לקיים שניהם תלמוד תורה והצלת נפשות עכ"ל.

ולפ"ז יובן המאמר הנ"ל היטב, דההיא **איתתא צווחת רבנן וריש גלותא בסוכה גזולה הוי יתבי**, ואף דקני בשינוי מ"מ הוי מצוה הבאה בעבירה כנ"ל (באופנים הראשונים), אך שלא תקשה לפ"ז קשה קושית תוס' למה לי לך למעוטי סוכה גזולה כנ"ל, ואין לומר דגזל עכו"ם אסור ושפיר לא מיקרי לכם ואפילו הכי מצוה הבאה בעבירה לא הוי כנ"ל (באופן ג' בשם הרמב"ן), קשה הא מוכח מקושית זרע ברך הנ"ל למה נידונו המצריים במיתה וממון כנ"ל באריכות, אלא על כרחך צ"ל דגזל עכו"ם מותר כנ"ל (באופנים הראשונים מזה), דאין לומר כתירוץ זרע ברך הנ"ל דתשלומין היה מחמת שעבוד הפשוטי ומיתה לבסוף מחמת קושי שעבוד כנ"ל באריכות, קשה הא על שעבוד הפשוטי לא שייך להם עונש, כיון דנגזר כן מאת ה' ב"ה ועבדום ועינו אותם, וגם במצרים דווקא נגזר מחמת מכירת יוסף כנ"ל הכל באריכות.

וכדי לסתור כל הנ"ל **צווחת** בקול רם, ורמזה בזה שצווחה דלא אמרינן קול באשה ערווה, והא דכתיב כי קולך ערב קאי על שאמרו נעשה ונשמע, וא"כ מהא מוכח דמחשבת עבודה זרה לאו כמעשה דמ"א

דרוש ב' לחג הסוכות

אחרים ע"ש ובמפורשים. תו אקדים מה דאיתא במדרש (ב"ר צ"ב א') ואל שדי יתן לכם רחמים, מי שאמר לעולמו יאמר לצרותי די ע"ש, וכן פירש"י פ' מקץ ע"ש, נמצא מוכח מקרא זה דאל שדי מורה שאמר לעולמו די כמובן.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל היטב, דבוודאי בלא זה לא היה לו ספק כלל כמה תפילות חייב אדם להתפלל, די"ל דעיקר שאלתו הוא אי תפילת ערבית רשות או חובה, ומשום הכי שאל כמה תפילות חייב אדם, חייב דייקא כמובן, וא"כ בלא קרא הנ"ל י"ל דהמיתה היה כבר לעולמים אף בלא חטא אדם הראשון, וא"כ ממילא גם יעקב מת, וא"כ מהיכי תיתי נימא דערבית שתיתקן יעקב בחר שבאבות יהיה תפלתו רשות כנ"ל. אבל השתא דאמר **ואל שדי יתן לכם רחמים**, ואמאי דווקא אמר באל שדי, אלא כך אמר מי שאמר לעולמי די יאמר לצרותי די כנ"ל, וא"כ היא גופא קשה למה הרחיב העולם עד שהוצרך לומר די כנ"ל, וצ"ל דמתחילה הרחיב מפני ישוב עולם שלא מת שום אינש, אבל כשחטא אדם הראשון ונגזר מיתה בעולם הנוצרך לומר די דסגי בלי הרווחה כנ"ל. וא"כ לפ"ז שפיר שאל **כמה תפילות חייב אדם**, ר"ל אי תפילת ערבית ג"כ חובה או רשות, ואף שיעקב תיקן אותה, מ"מ כיון דיעקב לא מת, כיון דהיה אחיזה בקנה של אדם הראשון כנ"ל ולא נהנה מאכילת עץ הדעת, א"כ לא צריך ששפתותיו יהיו דובבות כנ"ל באריכות, או דאפילו הכי תפילת ערבית ג"כ חובה כמובן, וקמבעיא ליה שפיר, וחייב דייקא כנ"ל וכמובן ודוק היטב.

ולפ"ז יובן עוד מדרש תמוה פ' וילך (דב"ר ט' א') וז"ל, **הן קרבו ימיך למות** (דברים ל"א י"ד), **הלכה אדם מישראל מי שמתו מוטל לפניו מה שיהיה מותר להתפלל, כך שנו חכמים מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע ומתפלה** עכ"ל, גם כאן יש לדקדק האיך תליא הך ספיקא בקרא הנ"ל.

ולפי הנ"ל מתורץ היטב, רק אקדים עוד מה דאיתא במס' ברכות (י"ז:) מי שמתו מוטל לפניו פטור מלהתפלל ע"ש, ופירש"י היינו דומיא דחתן דלעיל עכ"ל ע"ש, והנה בחתן גופא עיקר טעם הוא דפטור משום טירדא ואינו יכול לכוון ע"ש, ועיין במס' הנ"ל באלפסי (י: בדפי הרי"ף) מה שכתב רבינו יונה (ד"ה פטור מן ק"ש) בשם יש מפורשים, דהא מי שמתו מוטל לפניו פטור הוא דווקא באלו מצות דשייכא בהו כוונה דהיינו תפלה, וגם קריאת שמע דיש קבלת עול מלכות שמים ע"ש היטב. נמצא למידין מכל הנ"ל דאם תפלה צריכה כוונה, אזי וודאי מי שמתו מוטל לפניו פטור מלהתפלל כיון דלא יכול לכוין כנ"ל. והנה זה אי תפלה צריכה כוונה, היינו דווקא אי תפלה כנגד תמידין תקנוהו, וכמ"ש הטור באו"ח סי' צ"ח שהמחשבה זרה פוסלת בתפלה כמו בקרבן, אבל אי תפלה אבות תקנוהו אזי י"ל תפלה אין צריך כוונה, וכן איתא בהדיא במפורשים (כן כתבו בכמה אחרונים, עי' ס' יד אבי שלום [אופיבאך ת"פ] פ' תזריע) ע"ש.

גרסינן בגמ' דסוכה דף כ"ז ע"ב **מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל עליון בסוכתו של (רבי) יוחנן [ברבי אילעין] כו' והגיע חמה לסוכה, א"ל מה שאפרוש עליה סדין, א"ל אין לך כל שבט ושבת שלא העמיד ממונו שופט, הגיע חמה לחצי סוכה, א"ל מה שאפרוש עליה סדין, א"ל אין לך כל שבט ושבת מישראל שלא יצאו ממונו נביאים, שבת יהודא ובנימין העמידו מלכים עפ"י נביאים, הגיע חמה למרגלותיו כו' נטל יוחנן סדין ופירש עליה, הפשיל רבי אליעזר טליתו לאחוריו ויצא כו' עכ"ל.**

טרם כל אציג עמדי מדרש תמוה פ' מקץ (תנחומא ט') וז"ל, **ואל שדי יתן לכם רחמים** (בראשית מ"ג י"ד), **ילמדנו רבינו כמה תפילות חייב אדם להתפלל בכל יום** עכ"ל, והוא תמוה האיך תליא שאלה זו בקרא הנ"ל. אבל נראה לבאר עפ"י קושית הזוהר (עי' פ"ח שער מנחה ומעריב פ"ד, ושעה"כ דף מ"ב:) למה תפילת ערבית רשות, הא יעקב היה בחר שבאבות (ב"ר ע"ו א'), וא"כ מהיכי תיתי יהיה תפילת ערבית שתיתקן יעקב רשות. והנה במפורשים איתא תירוצן ע"ז בשם ברכת שמואל (פ' וארא בהג"ה מבהמ"ח) עפ"י מ"ש הרמב"ן (בספר הבטחון) משום הכי תקנו האבות כדי שיהיו שפתותיהם דובבות בקבה, וכיון דיעקב לא מת (תענית ה:), משום הכי תפילת ערבית רשות.

והנה הך גופא אי יעקב לא מת, היינו דווקא אי המיתה היא מחמת אדם הראשון שחטא, וכמ"ש העשרה מאמרות (מאמר צבאות ה' ח"א פ"ט עיי"ש, ועי' כתנות אור פ' שמיני ד"ה גמ' בפ"ק דתענית) משום הכי יעקב לא מת, משום דהיה לו אחיזה בקנה של אדם הראשון, וא"כ לא הוי נהנה מאכילת עץ הדעת ומשום הכי לא מת ע"ש, וא"כ ממילא להך דיעה דאיתא במדרש (ב"ר ט' י') דגם בלא חטא של אדם הראשון היה המיתה, כי טוב מאוד (בראשית א' ל"א) זה המות, (רק דנגזר על אדם הראשון למות קודם זמנו, ביום אכלך ממונו מות תמות (שם ב' י"ז) כמובן), א"כ מהיכי תיתי נימא דיעקב לא מת, וא"כ הדרא קושית הזוהר הנ"ל לדוכתיה למה תפלת ערבית רשות כמובן.

ולכאורה מוכח דמחמת אדם הראשון באה המיתה לעולם, דהנה איתא במס' חגיגה (ע"י דף י"ב, ועיין ב"ר י' ט') דהעולם היה מותח והולך עד שבת ואח"כ אמר הקב"ה די. והקשה בעיר דוד סי' רל"ה וז"ל, הא דלא ברא הקב"ה את העולם כמידתה ולא היה להרוויח כו', גם למה היו מותחין עד שבת. אך קודם שחטא אדם הראשון אזי יכול העולם למתוח והולך משום דלא ימות שום אינש, ובהכרח הוצריך להרוויח העולם מפני ישוב העולם, אבל ביום ו' בשעה שחטא אדם הראשון ונגזר מיתה, הוצרך הקב"ה לומר די דאף בלי הרווחה היתה די לשוב כו' עכ"ל, ע"ש היטב. וא"כ לפ"ז שפיר מוכח מחטא אדם הראשון באה המיתה לעולם כמובן.

ואיתא במדרש (ב"ר ה' ח' מ"ו ג') באל שדי, מי שאמר לעולמי די משום הכי נקרא אל שדי, ובמדרש אחר (עי' רמב"ן בראשית י"ז א', שמות ו' ב') איתא משום הכי נקרא אל שדי שמשדד המערכות, ועוד טעמים

תשובה, א"כ שפיר י"ל כנ"ל, אבל אי בבן נח ג"כ מהני תשובה כדעת קצת מדרשים, א"כ מאי איכפת דהיה קודם מתן תורה, אטו מי גרע מבן נח כמובן (עיין בדרושים הקודמים באריכות מזה).

והנה לכאורה היא גופא טעמא בעי למה לא מהני תשובה בבן נח, יש לומר כמו שהקשה המפורשים (הובא לעיל) למה מהני תשובה הא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קידושין ל"ב:) ואמאי יוכל הקב"ה למחול, ותירצו דאנו נקראים בנים למקום, ואב לבנו יכול למחול (שם ע"א), וא"כ ממילא בבן נח הקושיא במקומו עומד כמובן, ומשום הכי לא מהני תשובה. וא"כ הוא הדין באדם הראשון, כיון דקודם מתן תורה היה עדיין לא היו נקראים בנים למקום, עיין בפרשת דרכים מזה (דרך צדקה (דרוש י"ז)), ומשום הכי לא מהני תשובתו, (ועיין ג"כ מזה בדרושים הקודמים באריכות).

תו אקדים שני הקדמות, מה דאיתא בנחלת בנימין בהקדמה שלו, ובספר כתונת פסים (דרוש לחג הסוכות), דהסברא החיצונה נותנת דתפלה אין צריך כוונה, עפ"י מה דאיתא במסכת ראש השנה דף ט"ז ע"ב, אמר ר' יצחק שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם ואילו הן קיר נטוי ועיון תפלה כו', וכתבו תוספות שם דהאי עיון תפלה פירושו במתאמץ לכיון לבו ובטוח שתהא תפלתו נשמעת כו', דאז על ידי כך מפשפשין במעשיו לומר בטוח הוא בזכותו ונראה מה הם עכ"ל, ואם כן ממילא הסברא נותנת דתפלה אין צריך כוונה, דעיון תפלה גורמת רעה לאדם כי מפשפשין במעשיו כנזכר עכ"ל ע"ש היטב.

ועוד אקדים לך מה דאיתא בספר כתונת פסים הנ"ל (שם), מה דאמר במאמר הנ"ל מאן עייל קמי מלכא ברישא אלקפתא או ריש גלותא, היינו לראות מי שימחול זה כנגד זה, או מלך היינו אלקפתא או ריש גלותא, דאף הרב שמחל על כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ע"ש באריכות לענינו שם.

ולפי זה יובן דברי ר' חייא הנ"ל **מיומי לא אכוונת, והיינו** מטעם דעיון תפלה גורמת רעה לפשפש במעשיו כנ"ל, **יומא חד בעי אכוונת, מחמת שעלתה בדעתו קושית של"ה הנ"ל למה מת אדם הראשון** הא עשה תשובה כדאיתא במדרש ע"ש וכנ"ל, אלא ודאי צ"ל דבאמת לא מת מחמת חטאו רק המיתה כבר היה בעולם כנ"ל, ולפ"ז לא אמרין יעקב לא מת כנ"ל באריכות דמהיכי תיתי וכנ"ל, ואם כן לפ"ז קשה למה תפילת ערבית רשות, הא יעקב היה בחיר שבאבות ותיקן תפלת ערבית כנ"ל, אלא ודאי צריך לומר דלאו תפלות אבות תקנוהו, רק תפלות כנגד תמידין תקנוהו כנ"ל, ואם כן לפ"ז ממילא תפלה צריכה כוונה כמו בקרבן שמחשבה זרה פוסלת בו כנ"ל, ומשום הכי בעי לכוון אף שהוא נגד סברא החיצונה, מ"מ כיון דעל כרחך מוכח דתפלה צריכה כוונה כנ"ל.

אבל **אנא אמינא מאן עייל קמי מלכא ברישא אלקפתא וריש גלותא, וראיתי** שאף שהרב שמחל על כבודו מחול, אבל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ולפ"ז שפיר יותר טוב שלא לכוין כמו הסברא החיצונה, ד"ל תפלות [אבות] תקנוהו, ואפילו הכי תפלת ערבית

תו אקדים מה דאיתא במדרש פ' וילך (דב"ר ט"ח) הן קרבו ימיך למות, מאי הן, אמר ר' לוי כך אמר הקב"ה למשה בחטא של אדם הראשון מתים, דכתיב ביה (בראשית ג' כ"ב) הן [האדם] היה כאחד וגו' עכ"ל ע"ש.

ולפ"ז מתורץ, דוודאי בלא הך קרא לא היה לו ספיקא כלל במי שמתו מוטל לפניו מהו שיתפלל, דהיה סבור דהמיתה היה גם בלא חטא אדם הראשון, דטוב מאוד זה המות כנ"ל, וא"כ לפ"ז ממילא גם יעקב מת כנ"ל באריכות, וא"כ קשה לפ"ז למה תפילת ערבית רשות, הא יעקב היה בחיר שבאבות כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דתפלות לאו אבות תקנוהו אלא תפלות כנגד תמידין תקנוהו, וא"כ ממילא הדין נותן שתפלה צריכה כוונה, כמו בקרבן שפוסלת בו מחשבה זרה כי פיגול הוא לא ירצה כמ"ש הטור הנ"ל, וכיון שכן מוכח שמתפלה צריכה כוונה, ממילא מי שמתו מוטל לפניו פטור מלהתפלל כיון דאינו יכול לכוין כנ"ל באריכות. אבל השתא דנאמר למשה הן **קרבו ימיך למות**, וקשה מאי הן, וצ"ל דלא מת רק בחטא אדם הראשון שנאמר בו הן [האדם] היה כאחד וגו' כנ"ל, ולפ"ז על כרחך צ"ל דהמיתה באה מחמת חטא אדם הראשון, דאל"כ אמאי דווקא מת משה בחטא של אדם הראשון כמובן, אלא ודאי צ"ל דמחמת חטא אדם הראשון באה המיתה לעולם, ולפ"ז שפיר י"ל דתפלות אבות תקנוהו, וא"כ תפלה אין צריך כוונה, ואפילו הכי תפלת ערבית רשות, כיון שעיקר כוונת האבות היה ששפתותיהם ידובבו בקבה, ויעקב כיון דלא נהנה מאכילת עץ הדעת כיון דהיה לו אחיזה בקנה לא מת כנ"ל באריכות, וא"כ משום הכי תפילת ערבית רשות כנ"ל, וא"כ משום הכי שפיר נולד לו השתא הך שאלה **מי שמתו מוטל לפניו פטור מלהתפלל או חייב** כמובן, ודוק היטב.

ולפ"ז יובן מאמר ירושלמי תמוזה (ברכות פ"ב סוף ה"ד) וז"ל, **ר' חייא** **אמר מיומי לא אכוונת, יומא חד בעי אכוונת, ואמינא אנא מאן עייל קמי מלכא ברישא אלקפתא או ריש גלותא, ושמואל אמר אנא מונינא אפרוחים, ר' אבין אמר מנא דמוסיא וכו' עכ"ל, והנה** המאמר הזה כולו מקשה מרישא לסיפא, כאשר הרואה כל הקורא בו, ועפ"י הנ"ל יתורץ היטב דרך דרוש, ואם שגיתי ה' יכפר בעדי.

ואקדים עוד מה שהקשה השל"ה (מס' ר"ה תורה אור אות צ"ד) מפני מה מת אדם הראשון הא עשה תשובה. ואיתא במפורשים בשם ילקוט חדש (ערך אדם אות ו'), מוכח ההיא קושיא הוכיח שם דמיתה לא בא מחמת חטא אדם הראשון, רק טוב מאוד זה המות וכבר היה קודם החטא ע"ש. ואנכי כתבתי לפענ"ד בדרושים הקודמים (דרוש ב' לחג השבועות, ודרוש א' לחג הסוכות) על קושיא הנ"ל, כמו דתריך העשרה מאמרות (חקור דין ח"א פרשת דרכים) על קושייתו אמאי נענש אדם הראשון כל הא כתיב (איוב ל"ג כ"ט) פעמיים ושלש יפעל אל עם גבה, וגבי אדם הראשון לא היה רק חטא ראשון, ותיריך שם דכיון דקודם מתן תורה היה עדיין לא היה זה ע"ש, א"כ כמו כן י"ל לענין תשובה, כיון דקודם מתן תורה היה עדיין לא מהני תשובה אצלו כמובן. אך כתבתי שם כ"ז אי בבן נח לא מהני

ולפ"ז זהו שאמר שמואל הנ"ל, **מיומי לא אכוונית** מטעם הנ"ל, **יומא חד בעי אכוונית**, מטעם הנ"ל באריכות דמוכח תפלות כנגד תמידין תקנוהו, וא"כ מוכח דתפלה צריכה כוונה כנ"ל. ואין לומר משום הכי מת אדם הראשון כיון דלבן נח לא מהני תשובה, הא מוכח דמהני תשובה אף לבן נח, דכתיב ואתה תבוא אל אבותך בשלום והיינו על כרחך שתרח עשה תשובה כנ"ל הכל באריכות. אבל **אנא מניתי אפרוחים**, דכתבה התורה תרי זימנא, והיה קשה למה לי תרי פעמים אפרוחים, אלא ודאי להורות דברא מזכה אבא כמ"ש הנחלת בנימין באריכות, וא"כ לפ"ז שפיר י"ל כדעת ר"ח הנ"ל דתפלה אין צריך כוונה מצד סברא החיצונה וכנ"ל, ותפלות אבות תקנוהו, ואפילו הכי תפלת ערבית רשות, כיון דהמיתה היה מחמת אדם הראשון וא"כ יעקב לא מת כנ"ל הכל באריכות, ואף דאדם הראשון עשה תשובה, י"ל דלבן נח לא מהני תשובה, והא דכתיב ואתה תבוא אל אבותך בשלום, קאי אידיך דרש דהודיעו דתרח אביו יהיה לו חלק לעולם הבא בזכות אברהם בנו כיון דברא מזכה אבא כנ"ל וכמובן, וא"כ שפיר לא אכוונית כמקדמת דנא ודוק היטב.

ר' אבין אמר אנא מנא דמוסיא, ופירשו המפורשים שמנה שורת הבנין ע"ש.

וכדי להבין זה אקדים לך מה שהקשה הפרשת דרכים בדרך מצרים (דרוש ה') למה נידונו המצרים במיתה וממוון, הא קיי"ל קם ליה בדברא מיניה, אפילו בעכו"ם כמ"ש תוספות במס' ע"ז (ע"א. ד"ה בן נח), ותיירץ שם דנתחייבו מיתה בידי שמים וזוה לא אמרין קם ליה בדברא מיניה (כתובות ל'). ע"ש היטב. והנה כבר הבאתי לעיל בדרושים הקודמים (דרוש ב' לחג השבועות, דרוש א' לחג הסוכות) בשם נחלת בנימין מצוה נ' סי' ב' וג', דהא דמיתה בידי שמים לא אמרין קם ליה בדברא מיניה היינו דווקא בישראל דתשובה מהני, וא"כ לא הוי כגברא קטילא ולא נפלו נכסי קמי יתמי, אבל במיתה ב"ד דלא מהני תשובה, א"כ מעת עשותו חיוב מיתה הו"ל כגברא קטילא ונפלו נכסי קמי יתמי, ואין היורשין צריכין לשלם חובת אביהם מה שהזיק אביהם, משא"כ בבן נח דלא מהני תשובה א"כ ממילא אפילו במיתה בידי שמים אמרין קם ליה בדברא מיניה ע"ש, והעתקתי בדרושים הקודמים לשונו ממש ותלקחנו משם לכאן (בדרוש לשבועות ע"ש). וא"כ ממילא מכח קושית פרשת דרכים הנ"ל ותיירצו, צ"ל דגם לבן נח מהני תשובה, ומשום הכי שפיר נידונו המצרים במיתה וממוון כיון דהוי מיתה בידי שמים וכנ"ל וכמובן, וא"כ לפ"ז ממילא הדרא קושיא לדוכתיה למה מת אדם הראשון, הא עשה תשובה וגם לבן נח מהני תשובה כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דהמיתה היה אף בלא חטא אדם הראשון כנ"ל הכל באריכות.

אך כבר הבאתי בדרושים הקודמים תירוצי אחר על קושית פרשת דרכים הנ"ל מה ששמעתי **מאת הגאון א"א נ"י**, עפ"י מה שהקשה הראב"ד בהל' תשובה (פ"ו ה"ה) למה נענשו כלל המצרים הא הגזירה היה ועבדם ועינו אותם וגו' (בראשית ט"ו י"ג), ותיירץ דנענשו מחמת שאמרו

רשות, די"ל יעקב לא מת כיון דהיה אחיזה בקנה של אדם הראשון וכנ"ל באריכות, ואפילו הכי לא קשיא הא מצינו שאדם הראשון עשה תשובה כנ"ל, די"ל דלא מהני תשובתו, כיון שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול כנ"ל, רק אחר מתן תורה שנעשו בנים למקום כנ"ל וכמובן וק"ל.

ושמואל אמר אנא מנינא אפרוחים, דהנה לכאורה קשה אי תשובה לבני נח לא מהני כנ"ל, אם כן האיך נאמר לאברהם (בראשית ט"ו ט"ו) ואתה תבוא אל אבותך בשלום, שהודיעו אליו שתרח עשה תשובה (רש"י שם), הא תשובה לא מהני לבן נח, וכן הקשו המפורשים להך דיעה ע"ש, לזה בא שמואל ומתרץ אנא מניתי אפרוחים.

ואקדים לך מה דאיתא במס' חולין דף קמ"א (ע"א) היו שם ביצים מוזרות פטור מלשלח שנאמר (דברים כ"ב ו') והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים, למה לי פעם שנית על האפרוחים, דהרי בראש הפסוק כתיב כי יקרא קן ציפור לפניך וגו' ביצים או אפרוחים, וא"כ לכתוב והאם רובצת עליהן דקאי אאפרוחים דברישיא דקרא, ולמה לי עוד פעם שנית אפרוחים, אלא לאקושי ביצים לאפרוחים מה אפרוחים בני קיימא אף ביצים בני קיימא, פרט לביצים מוזרות דאי אפשר לצאת מהן אפרוחים עכ"ל ע"ש.

ועדיין אודיעך מה שכתב הנחלת בנימין (הקדמה) על גמרא הנ"ל, לפי מה שכתב הרמב"ם (מורה נבוכים ג' מ"ח) הטעם למצוה דשילוח הקן דהואיל ואהבת האם חומלת על פרי בטנה, משום הכי צער גדול הוא לעוף בראותו לקוח ביציו או אפרוחים שלו, והואיל והוא אכזריות גדול הזהירה התורה עליו, א"כ קשה מאי טעם יש לאפלוגי בין ביצים מוזרות לשאר ביצים, אטו תרנגולות אינה חומלת על ביצים מוזרות, הלא כולם פרי בטנה. ומשום הכי כתב הנחלת בנימין שמוכח טעם המדרש רבה (דבר' ו' ה') וז"ל אמר ר' חנינא אם הציפור שאין לה זכות אבות כו' בניהם מכפרים ומגינים עליהם שצריך לשלחם לחפשי, בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות (כאו"א) [על אחת כמה וכמה] שאם סרח אחד שהוא מכפר עליו. נשמע מן הדא דהזהירה התורה על שילוח האם להוריתך דברא מזכה אבא, ובזכות הבנים האם יוצא לחפשי כו', ובמה הראה התורה דהטעם שילוח הקן הוא משום זה, לכך כתבה התורה שני פעמים אפרוחים, כדי להקיש ביצים לאפרוחים לפטור ביצים מוזרות, ללמד דווקא בנים הגונים מצילין האבות אבל בנים בלתי הגונים אין מצילין, שמע מינה דטעמא משום דברא מזכה אבא, עכ"ל הנחלת בנימין הנ"ל ע"ש באריכות.

ואקדים עוד מה דאיתא במדרש (ב"ר ל' ד') על פסוק הנ"ל ואתה תבוא אל אבותך בשלום, שהודיעו לו שתרח אביו ג"כ יהיה לו חלק עולם הבא דברא מזכה אבא, ע"ש וביפה תואר ובבגדי אהרן פרשת לך לך.

(שמות ה' ב') מי ה', ועוד תירץ שנענשו מחמת קושי שעבוד דלא היה בכלל גזירה ע"ש. ולפ"ז י"ל תרומתו הן אמת, ונתחייבו מיתה מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין נתחייבו מחמת קושי שעבוד, וא"כ הוי מיתה לזה ותשלומין לזה כמובן, ובזה לא אמרין קם ליה בדבריה מיניה ודפח"ת.

אמנם זה תליא אי דאמרין מה דכתיב בסדר בראשית (א' ב') והארץ היתה תוהו ובוהו וגו', הוא כפשוטא, או כדרש רז"ל במדרש רבה (ב' ב' ד') דארבע מלכיות נגזר מעת הבריא תוהו זה בבל ובוהו זה מדי וחושך יוון כו' ע"ש היטב, דהנה הזרע ברך שני פ' יתרו כתב, על מה דאיתא בזוהר פ' בשלח (נ"א.) על פסוק (שמות י"ד ז') ויקח שש מאות רכב וכל רכב מצרים, וכי שש מאות רכב בחור הוי רכב מצרים, אלא הכי תאנא סמא"ל אוזיף ליה ת"ר רתיכין מקטריגין לסייעי ליה כו' עכ"ל, ויש לדקדק למה הוצרכו לעשות שותפות יחד, ומה היה צריך פרעה לת"ר רכב של סמא"ל. אבל אפשר השותפות שעשו יחד שר של אדום ושר של מצרים, היה כדי שיבואו על ישראל בטענת ממה נפשך, מחמת שנגזר ארבע מלכיות מעת הבריא דכתיב והארץ היתה תוהו זה בבל ובוהו זה מדי כו' כדאיתא במדרש, אבל באמת י"ל דקושי שעבוד היה במקום ד' מלכיות, אך לפ"ז יצאו ממצרים קודם זמנם דלא היו רק רד"ו שנה ותרצו הקדמונים דקושי שעבוד היה משלים. ולפ"ז שפיר שתפו יחד שר של אדום ושר של מצרים לבוא בטענת ממה נפשך, אי קושי שעבוד היה בשביל ד' מלכיות, א"כ עדיין לא נשלם הזמן של ת' שנה הנגזר ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה על גלות מצרים, ואי אמרין כדעת הקדמונים דקושי שעבוד היה משלים הזמן של ת' שנה הנ"ל, א"כ יש טענה לשר של אדום מחמת ד' מלכיות המוטלת עליהם. אבל באמת טעו בזה, כי קושי שעבוד היה במקום ד' מלכיות, ואפילו הכי לא היו במצרים רק רד"ו שנה, כמ"ש רש"י פ' בא (שמות י"ב מ') דכבר התחיל משנולד יצחק ע"ש, עכ"ל הזרע ברך הנ"ל ע"ש באריכות. (ועיין מזה לעיל בדרוש ב' לשבועות). וא"כ לפ"ז אי אמרין והארץ היתה תוהו וגו' קאי דנגזר ד' מלכיות מעת הבריא, א"כ ממילא גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה במקום ד' מלכיות, וא"כ ליכא למימר על קושי הראב"ד הנ"ל רק תירוצו ראשון שנענשו מחמת שאמר מי ה' כמובן, וא"כ קושי פרשת דרכים הנ"ל במקומו עומד למה נידונו במיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדבריה מיניה, כיון דלא הוי מיתה לזה ותשלומין לזה כמובן, וצ"ל כתירוצו של פרשת דרכים הנ"ל דנתחייבו מיתה בידי שמים, וא"כ מוכח דתשובה מהני לבן נח כנ"ל באריכות. אבל אי אמרין והארץ היתה תוהו וגו' כפשוטא, וא"כ שפיר דלא נגזר כלל ד' מלכיות, ושפיר קושי שעבוד לא היה בכלל גזירה, ושפיר י"ל על קושי פרשת דרכים הנ"ל כתירוצו הגאון א"א נ"י דהוי מיתה לזה ותשלומין לזה, ולעולם תשובה לא מהני לבן נח כמובן וכנ"ל באריכות.

והנה במטה אהרן (...) איתא, דאי בראשית ברא השמים וגו' קאי על סדר הבריא, א"כ קשה מאי והארץ היתה תוהו ובוהו וגו', דהוי לכתוב מקודם, וצ"ל כדרשות רז"ל, אבל אי בראשית וגו' קאי כפירש"י כמו ראשון אדם תולד, א"כ הוא כפשוטא, קודם ברוא אלקים שמים וארץ אז והארץ היתה תוהו ובוהו, ע"ש באריכות כמה פעמים מזה.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה (ב' ד' א' י"ג) בראשית ברא [אלקים את] השמים ואת הארץ, רבנן אמרי בשר ודם בונה בנין, בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה כו', אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים, שמים שעלה במחשבה כו'. וכתב היפה תואר וז"ל אקרא קאי דכתיב את השמים ואת הארץ, דקשה להו שמים וארץ מבעיא ליה, דהא אכתי לא הוי שמים ולא נזכרו מקדמת דנא שירמזו אליהם בה"א ידועה כו'. וא"ת ומאי קושיא, הא קרא שפיר קאמה, דמודיע לנו שאלו השמים והארץ הנמצאות השי"ת בראם, וכדבעינן למימר לקמן גבי (בראשית א' כ"א) ויברא ה' את התנינים ואת כל נפש החיה, שלא קדמה זכרתם לפסוק זה, והכי משמע פשטיה דרוח אלקים מרחפת על פני המים (שם פסוק ב'), דאכתי לא נזכרו המים בהדיא עכ"ל היפה תואר. והנה כל זה הוא קושיא אי בראשית הוי סדר הבריא, וא"כ רוצה להודיע דהשמים ברא הקב"ה בראשונה כמובן, אבל אי בראשית הוא כמו הראשון אדם תולד, וא"כ עיקר הודעה קאי שהמים נבראו מקודם ואז הארץ היתה תוהו ובוהו, א"כ שפיר קשה מאי השמים בה"א ידועה, כיון דלא קאי כלל על השמים, רק למימר קודם ברוא שמים היה רוח אלקים מרחפת וכמובן.

תו אקדים מ"ש היפה תואר על המדרש הנ"ל, וז"ל לפי שבנין בשר ודם תמיד משונה במעשהו במה שחישב מתחילה, שאם הבנין עולה בידו כהוגן הרחיב שורותיו ועולה בידו יותר מומדת יסודותיו, ואם לאו מיצר למעלה ומרחיב למטה, וזהו בשינוי מחשבתו, מיצר למעלה פחות ממה ששם מדת יסודותיו, אבל בהקב"ה אינו כן, דמעלת הקב"ה שיכול לעשות כפי שעלה במחשבתו עכ"ל ע"ש היטב.

ולפ"ז זהו שאמר ר' אבין הנ"ל **מיומי לא אכוונת**, כיון דהסברא החיצונה הוא שעיון תפלה גורמת רעה כנ"ל באריכות. **יומא חד בעי אכוונת**, מחמת קושיא למה תפלת ערבית רשות, אלא על כרחך צ"ל דתפלות כנגד תמידין תקנוהו, וממילא תפלה צריכה כוונה כמו גבי קרבן דמחשבה זרה פוסלת כנ"ל. ואין לומר משום הכי תפלת ערבית רשות אף שתיקן אותה יעקב, משום דיעקב לא מת כיון דהיה אחיזה בקנה של אדם הראשון ולא נהנה מאכילת עץ הדעת, וא"כ לא היה צריך ששפתותיו יהיו דובבות, ולעולם תפלה אין צריכה כוונה דלאו במקום קרבנות ניהו כנ"ל באריכות, קשה אי המיתה היה בשביל אדם הראשון ומשום הכי יעקב לא מת, הא עשה אדם הראשון תשובה כנ"ל. ואין לומר דקודם מתן תורה היה כנ"ל, קשה אטו מי גרע מבן נח, דתשובה מהני אף לבן נח, דאל"כ קשה קושי פרשת דרכים הנ"ל למה נידונו המצרים במיתה וממון, וצ"ל דמיתה בידי שמים הוי ובזה לא אמרין קם ליה בדבריה מיניה, וא"כ מוכח דתשובה מהני לבן נח כנ"ל באריכות. ואין לומר כתירוצו הגאון א"א נ"י הנ"ל דמשום הכי נתחייבו במיתה וממון משום דהוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה' ותשלומין לזה מחמת קושי שעבוד כנ"ל, קשה הא גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה, דהנה מדכתיב בראשית ברא את השמים ואת הארץ בה"א ידועה, צ"ל דקאי בראשית להודיע שהשמים הנמצאת ברא השי"ת ברשונה כנ"ל, וא"כ מאי והארץ היתה תוהו ובוהו וגו', דהוי לכתוב מקודם, אלא על כרחך דקאי על ד' מלכיות דנגזר מעת הבריא כמ"ש המטה אהרן הנ"ל באריכות, וא"כ

וא"כ אמאי יש מיתה בעולם, אלא ודאי צ"ל דהמיתה כבר היה בלא חטאו של אדם הראשון כנ"ל, א"כ קושית נחלת בנימין במקומו עומד, וצ"ל דאוהל ארעי אסור וכן"ל.

אבל כתבתי לעיל די"ל כיון דקודם מתן תורה היה משום הכי לא היה מהני תשובתו של אדם הראשון, כמו שתירת עשרה מאמרות על קושייתו וכן"ל הכל באריכות. אך לפ"ז קשה קושית פרשת דרכים הנ"ל למה נידונו המצרים במיתה וממון הא קי"ל קם ליה בדברה מיניה, וליכא למימר כתירוצו דמיתה בידי שמים הוי וכן"ל, א"כ על כרחך מוכח דתשובה מהני לבן נח כנ"ל הכל באריכות. אלא ודאי צ"ל כתירוץ הגאון א"א נ"י הנ"ל, שהוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה' ותשלומין לזה מחמת קושי שעבוד כנ"ל.

אך בתוס' במס' שבת איתא דף י' (ע"ב ד"ה ה"ג) דקושי שעבוד היה במקום מכירת יוסף ע"ש, א"כ ממילא גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה, וא"כ קושית פרשת דרכים הנ"ל במקומו עומד כמובן. אך לפי מה דאיתא בפרשת דרכים (דרוש א' ד"ה ובשמות רבה, דרוש שני ד"ה והנה אברהם) דמאברהם ואילך היה להם דין ישראל ע"ש, שפיר י"ל דמכירת יוסף לא היה חטא, כמ"ש האלשיך ז"ל (פ' ויחי) מה שאמר להם יוסף אתם חשבתם לרעה (בראשית נ' כ'), ר"ל דלא היה רק מחשבה אבל המעשה היה להחיות לעם רב וגו' ע"ש היטב, וא"כ ממילא כיון דלא היה רק מחשבה, ובשאל מחשבה רעה לאו כמעשה דמאי, וא"כ מכירת יוסף לא היה חטא, וא"כ קושי שעבוד לא היה בכלל גזירה, ושפיר י"ל על קושית פרשת דרכים הנ"ל כתירוץ הגאון א"א נ"י הנ"ל וכמובן.

אמנם לכאורה מוכח שאף מאברהם ואילך היה להם דין בן נח, דהנה המפורשים הקשו האיך פירש משה מן אשתו והסכים עמו הקב"ה (שבת פ"א), ותיירצו דצפורה היתה תאומה שנולדה עם הבל, ומשה היה גלגול הבל (תקוני זהר תיקון ס"ט), וא"כ היתה צפורה אשתו אחותו בגלגול, וקודם מתן תורה היה שרי בה משא"כ לאחר מתן תורה (ע"ש בתפארת הגרשוני פ' בהעלותך, ולעיל בדרוש שביעי לפסח). וא"כ לפ"ז צ"ל דקודם מתן תורה עדיין היה דינם כבן נח, דאי לאו הכי הדרא קושיא לדוכתיה למה פירש משה מאשתו, ואין לומר דהיתה אחותו בגלגול, א"כ קשה איך לקחה מתחלה אף קודם מתן תורה, דלישראל וודאי אחותו אסיר וכמובן, אלא ודאי צ"ל גם מאברהם ואילך היה דינם קודם מתן תורה עדיין כבן נח וכמובן, וא"כ לפ"ז מכירת יוסף היה חטא, וקושי שעבוד בכלל גזירה היה, וא"כ קושית פרשת דרכים הנ"ל במקומו עומד כנ"ל וכמובן.

אך מצינו במפורשים (עי' בס' לקט יוסף [המבוגר תמ"ח] ערך משה אות יח בשם ס' כתנות אור) תירוץ אחר הא דפירש משה מאשתו, דנעשה מלך ואין נושאים נשים רק הראויים לבית המלך ע"ש במפורשים. ולפ"ז שפיר י"ל כתירוץ פרשת דרכים הנ"ל וכמובן. אך זה תליא במה דאיתא בגמ' דזבחים (ק"ב) אל תקרב הלוים (שמות ג' ה'), אין הלוים אלא מלכות, וא"כ

הרי שפיר גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה במקום ד' מלכיות כמ"ש הזרע ברכ הנ"ל באריכות. אלא ודאי צ"ל על קושית פרשת דרכים הנ"ל כתירוצו הנ"ל, וא"כ מוכח דתשובה מהני לבן נח, וא"כ על כרחך גם יעקב מת כיון דהמיתה לא היה מחמת אדם הראשון כנ"ל הכל באריכות, ולפ"ז למה תפלת ערבית רשות, אלא ודאי דתפלות כנגד תמידים תקנוהו, וא"כ משום הכי בעי אכוונת, דמוכח דתפלה צריכה כוונה כנ"ל באריכות.

אבל כשעלה בלבי **מנא דמוסיא**, והיינו שורת הבנין כפירוש המפורשים הנ"ל, וא"כ ראיתי שמשונה במעשהו במה שחישב מתחילה, ובשינוי מחשבתו מצר למעלה פחות ממה ששם מדת יסודותיו, ולפעמים להיפך הרחב שורותיו ועולה בידו יותר ממדת יסודותיו, ולפ"ז י"ל מלת בראשית הוא כמו הראשון אדם תולד, וא"כ הארץ היתה תוהו וגו' כפשוטא, וא"כ קושי שעבוד לאו בכלל גזירה היה כנ"ל באריכות, ושפיר י"ל על קושית פרשת דרכים הנ"ל כתירוץ הגאון א"א נ"י, ואפילו הכי שפיר כתיב השמים בה"א ידועה, להורות שמעלת הקב"ה שאינו כבשר ודם, אלא השמים שמים שעלה במחשבה כמ"ש היפה תואר הנ"ל, ולעולם תשובה לא מהני לבן נח ומשום הכי מת אדם הראשון, וגם עיקר המיתה באה מחמת חטאו, ומשום הכי יעקב לא מת כיון דהיה לו אחיזה בקנה של אדה"ר ולא נהנה מאכילת עץ הדעת, ושפיר י"ל משום הכי תפלת ערבית רשות, ולעולם תפלות אבות תקנוהו, ושפיר יותר טוב כסברא החיצונה דתפלה אין צירכה כוונה שלא לבקר פנקסו כמ"ש הנחלת בנימין הנ"ל באריכות ודוק היטב.

ובזה נבוא ליישב מאמר הקודם, דהוא כולו מקשה כאשר הרואה הקורא בו, ועפ"י הנ"ל יבוא על נכון, דהנה רש"י פירש מהו שאפרוש עליה סדין, משום הוספת אוהל ארעי דשרי או אסור ע"ש, ולכאורה מוכח דגם אוהל ארעי אסור, דהנה כבר נזכר לעיל גמ' דחגיגה (ב"ר י"ט) ששמים וארץ היו מותחין והולכין מתחלה, ואיתא התם כל זמן שידי קוניהן היו ממשמשין בשמים וארץ היו מותחין והולכין, כיון שנחו ידי קוניהן מהם נתן להם נייחא וינח לעולמו ביום השביעי, והקשה בספר נחלת בנימין מצוה ל"ב ס' ד' אמאי סילק ידיו מהן ביום השביעי, הלא לית בהו מלאכה דהם דינן כאוהל ארעי כדכתיב (ישעיה מ' כ"ב) וימתחם כאוהל לשבת, וארעי הוא דסופו לחרב, וכנודע מכמה דרשי רז"ל דכל עוה"ז הוא ארעי, כי עיקר קבע הוא אשר בשבילו נברא האדם לשבת בעדן גן אלקים, והוספת אוהל ארעי שרי כו' עכ"ל, ואם כן לכאורה מפאת קושיא זו מוכח דגם אוהל ארעי אסור כמובן.

אמנם כבר נזכר לעיל בשם עיר דוד (ס"ה ר"ה) תירוץ אחר ע"ז, משום הכי היו מותחין עד שבת ותו לא, דקודם לה עדיין לא חטא אדה"ר והיה צריך להרוויח עולם מפני ישוב עולם כי לא מת שום אינש, משא"כ כשחטא אדם הראשון ונגזר המיתה שפיר לא היה צריך להרחיב האולם כי היה די בזה כנ"ל באריכות. אך ע"ז קשה הא אדה"ר עשה תשובה

מלכים. ואפרש שיחתי, דהנה תירוצי אחר מצינו במפורשים (...) דהא דפירש משה מן אשתו, היינו כיון דכבר קיים פריה ורביה כדעת בית הלל (יבמות ס"א:) כיון דהיו לו מאשתו שני בנים כנודע, ולפ"ז נסתר כל הנ"ל כמובן. משום הכי הקדים לו לאמור אין לך כל שבט כו', דהנה איתא בעשרה מאמרות (...) על מה שאמרה המילדות בהקשותה בלדתה לרחל אל תיראי כי גם זה יהיה לך בן (בראשית ל"ה י"ז), רצונה היתה בזה כי רחל אמנו היתה מסופקת אולי היא יושבת תחת בעלה באיסור שתי אחיות, כי לאה בהיתר נשאת ליעקב, על כן נתקרבה מיתתה בעון זה, ולפיכך המילדת אמרה אל תיראי בזה, כי גם זה לך בן, ר"ל שהילד הילד לה בנימין הוא בן שלך כמו יוסף, וכמו שיוסף יהיה מושל במצרים, כך יצא מבנימין שאול המלך, נמצא עליך נאמר (בראשית י"ז ו') ומלכים ממך יצאו, ושוב אין לך שום דאגה ומורה על איסור שתי אחיות, שהרי ממך יצאו שתי בנים שימשלו בישראל, ר"ל ומי הוי חשש בהן של איסור ח"ו, הלא אמרה תורה (דברים י"ז ט"ו) מקרב אחיך תשים עליך מלך, מהמיוחסים שבה (ב"ק פ"ח). עכ"ל ע"ש (הובא בבית מועד על שבועות).

והנה בספר פענח רזא (פ' ויצא ד"ה ותקח את זלפה) איתא הא דנשא יעקב שתי אחיות, היינו משום דהיו אחיות מן האב, ואין אבות לגוים (יבמות צ"ח). ע"ש. ולפ"ז זהו שאמר רבי אליעזר הנ"ל בתשובה שניה, אחר שלא השגיח רבי יוחנן בראשונה, **אין לך כל שבט ושבט מישראל** **שלא העמידו מלכים עפ"י נביאים**, והיינו כפירש"י שאול ודוד עפ"י שמואל, וא"כ הרי משבט יהודה דהוא מלאה, ומשבט בנימין דהוא מרחל, מתרווייהו יצאו מלכים, וא"כ מוכח דלאה לא נשאת באיסור שתי אחיות, וגם כמובן רחל לא נשאת באיסור שתי אחיות, דאל"כ הא כתיב מקרב אחיך תשים עליך מלך וכו'. ולכאורה קשה ממה נפשך, אי היה דינם קודם מתן תורה כישראל ובקדושין תליא מלתא, א"כ הרי לאה נשאת באיסור אחר קידושין רחל, ואי היה דינם כבן נח א"כ הרי בבעילה תליא, וא"כ רחל נשאת באיסור אחר בעילת לאה (עיין מזה בפרשת דרכים (דרוש ג') היטב). אלא ודאי צ"ל שדינם היה כבן נח, ואחיות מן האב הוי ואין אבות לגוים כמ"ש הפענח רזא הנ"ל, וא"כ שפיר מוכח מהא דמת אדם הראשון דתשובתו לא היה מהני, דאף בלא חטאו נגזר מיתה בעולם, ושפיר שמעת מינה תוספת אוהל ארעי אסור כנ"ל באריכות, ושפיר הוי תשובה מעין השאלה, אך ורק דאמר לו דרך רמז ולא אמר בפירוש, משום שלא רצה לומר דבר שלא שמע מרבו כפירש"י במאמר הנ"ל, וכיון שראה רבי אליעזר שר' יוחנן **נטל סדין ופירש עלה** ולא משגיח בדבריו, **הפשיל טליתו לאחוריו ויצא כו'** כמובן, ודוק היטב.

על כרחק מוכח דמשה לא היה מלך, אבל לאידך פירושו התם אין הלום אלא כהונה, שפיר י"ל דמשה היה מלך ומשום הכי פירש מאשתו וכו' באריכות.

ולכאורה היא גופא תליא במה דאיתא בילקוט פ' וזאת הברכה (רמז תתק"נ) י"א שבטים בדרך משה חוץ משבט שמעון שלא בדרך ומשום הכי לא העמיד לא מלך ולא שופט, והא דכתיב (מלכים א' ט"ז ט"ו) וימלוך זמרי שבעת ימים בתרצה, אמר רבי יודן שבעת ימים לית כלום ע"ש. והנה מצינו דשבעת ימי מילואים שימש משה כהונה, כדאיתא במדרש רבה (ויק"ר י"א ד') חצבה עמודיה שבעה כו' (משלי ט' א') אלו שבעת ימי מילואים ע"ש, וא"כ כיון דמשה היה שבעת ימים ככהן, אמאי כתיב אל תקרב הלום ואין הלום אלא כהונה, וצ"ל ג"כ דשבעת ימים לית כלום, או דצ"ל אין הלום אלא מלכות כמובן.

ולפ"ז מתורץ המאמר הנ"ל, דכיון ד(רבי) יוחנן שאל מהו **שאפרוש עליה סדין**, והיינו אי תוספת אוהל ארעי אסיר או שרי, ומשום הכי **השיב ר' אליעזר אין לך כל שבט ושבט שלא העמיד ממנו שופט**, וא"כ ממילא אף שבט שמעון בכלל, והיינו דגם שבעת ימים שמלך זמרי בתרצה הוי בכלל חשבון, ולפ"ז ממילא גם גבי משה שבעת ימי מילואים היו בכלל לחשוב ככהן, ולפ"ז מאי אל תקרב הלום, דליכא למימר על הכהונה, הא שפיר היה כהן כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דקאי על מלכות דמשה לא היה מלך. ולפ"ז קשה למה פירש מאשתו, אלא ודאי צ"ל דאחותו בגלגול היתה, ומשום הכי פירש ממנה לאחר מתן תורה, אבל קודם מתן תורה היה שרי בה. ולפ"ז על כרחק מוכח שדינם היה בן נח, וא"כ מכירת יוסף ג"כ היה חטא, דבבן נח מחשבה כמעשה דמאי כמ"ש תוס' בקידושין פ"ק (ל"ט: ד"ה מחשבה) ע"ש, וא"כ הרי גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה כמ"ש תוס' במס' שבת וכו', וא"כ לפ"ז קשה קושית פרשת דרכים הנ"ל למה נידונו המצרים במיתה וממון, וצ"ל דהוי מיתה בידי שמים. ולפ"ז מוכח דגם לבן נח מהני תשובה כנ"ל באריכות, וא"כ קשה אמאי מת אדה"ר הא עשה תשובה, ואין לומר דקודם מתן תורה היה, אטו מי גרע מבן נח כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דהמיתה היה כבר בלא חטא אדם הראשון, כי טוב מאוד זה המות, וא"כ לפ"ז קשה קושית נחלת בנימין הנ"ל למה ינח ביום השביעי דווקא, דהא לא הוי רק אוהל ארעי כנ"ל באריכות, ואין לומר דהיה די אז בישוב עולם משא"כ מקודם, הא מוכח דגם בלא חטא אדם הראשון היה המיתה כבר בעולם, וא"כ שפיר קושית נחלת בנימין הנ"ל במקומו עומד, אלא ודאי צ"ל דבאמת תוספת אוהל ארעי ג"כ אסור בשבת. ושפיר הוי תשובה מעין השאלה, רק דאמר לו דרך רמז ולא אמר בפירוש, משום שלא רצה לומר דבר שלא שמע מרבו כפירש"י הנ"ל במאמר הנ"ל ע"ש וק"ל.

אך אעפ"כ (רבי) יוחנן לא הבין מצד איזה קושיא כמו שיתבאר, ומשום הכי **השיב לו אח"כ אין לך כל שבט ושבט שלא העמידו**

לחג הסוכות

ואדם נקרא בעלי חיים, משא"כ בהמה למיתה אזלי. והקשה עוד וא"ת והלא סוף כל אדם למות אחר קצוב שנותיו, וא"כ דינו השתא כבהמה, י"ל שאני אדם לפי שעתיד יעמוד לתחייה לעולם הבא לפיכך מיתתן אינו נחשב לכלום, (והובא דברי הרא"ש הנ"ל בספר עיר דוד סי' רנ"ח). ולפ"ז ממילא כל זה שייך בישראל דעומדים בתחיית המתים, וא"כ שפיר בעלי חיים מיקרי, ומשום הכי מועיל תשובתם כנ"ל, משא"כ אומות העולם שאינן עומדין בתחיית המתים, וא"כ דמיא לבהמה דלמיתה אזלי, ושפיר אינו מועיל התשובה להם, דהא כיון שנדחו ע"י חטאם האיך חוזר ונראה כנ"ל, ומשום הכי שפיר ניתן לנו ראש השנה ויום כיפור להיות זכאין בדין ע"י תשובה, ולא האומות העולם וכנ"ל. והנה זה מוטל על כל בר ישראל להיות לו אמונה זו להאמין בתחיית המתים, וזהו אחד מ"ג עיקרים כנודע.

והן הן דברי המדרש הנ"ל, **תכתב זאת לדור אחרון, הדורות הללו שהם נטויים למיתה, ועם נברא, שעתיד הקב"ה לבראת בריה חדשה, והיינו שיעמדו תחיית המתים כנודע, וע"ז שפיר אמר ומה אנו ליקח, להורות אמונה זו שאנו מאמין בתחיית המתים שעתיד לבראות אותנו בריה חדשה, ע"ז אמר לולב ואתרוג לקלס לקב"ה, היינו על מה שאנו זכאין בדין, כנ"ל בהרא"ש משום הכי מונענעין בלולב בהודו ואנא. וקשה האיך יכול להיות שאנו זכאין בדין, הא נדחה אינו חוזר ונראה, וגם א"כ למה גם אומות העולם אינן זכאין בדין, אלא ודאי צ"ל שאנו מאמינים בתחיית המתים, וא"כ משום הכי שפיר אנו מקלסין לקב"ה בלולב שאנו זכאין בדין ולא אומות העולם, מטעם שהם אינם עומדים בתחיית המתים וא"כ הם נדחים ואין חוזרים ונראים כנ"ל, ושפיר מזהיר משה ואומר ולקחתם לכם ביום הראשון, והבן.**

במדרש רבה ויקרא פרשה ל' סי' ג' וז"ל, **תכתב זאת לדור אחרון** (תהילים ק"ב, י"ט), **אלו דורות הללו שהם נטויים למיתה, ועם נברא יהלל יי, שהקב"ה עתיד לבראות אותן בריה חדשה, ומה עלינו ליקח לולב ואתרוג ונקלס להקב"ה, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר** (ויקרא כ"ג, מ') **ולקחתם לכם ביום הראשון עכ"ל, והוא תמונה מאד.**

ואמרת עפ"י מה דאיתא בהרא"ש מו"ס סוכה דף ל"ז ע"ב (פ"ג סי' כ"ו), על מתניתין והיכן היו מונענעין בהודו לה' תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, וז"ל, והא דמנענעין באנא ה' כו' אעפ"י שאינו תחלת פרק ולא סוף פרק, היינו עפ"י המקרא דכתיב (דה"א ט"ז, ל"ג) אז ירגנו עצי היער וגו', וכתיב בתריה (פסוק ל"ד) הודו לה' כי טוב, וכתיב נמי בתריה (פסוק ל"ה) ואמרו הושיענו אלהי ישענו וגו', ואיתא במדרש (ויק"ר ל' ב') לפי שבראש השנה באין לדין ישראל ואומות העולם ואין יודעין מי יצא זכאי ומי יצא חייב, נתן הקב"ה מצוה זו לישראל שיהיו שמחים בלולביהם כאדם היוצא מלפני השופט זכאי שהוא שמח, והיינו דכתיב ירגנו עצי היער, כלומר ירגנו בעצי היער, כאשר יצאו מלפני ה' זכאין כשבא לשפוט את הארץ, ובמה ירגנו בהודו והושיעה נא עכ"ל הרא"ש הנ"ל. מכלל דבריו שמענו, בזה שאנו נוטלין לולב ואתרוג לקלס לקב"ה, הוא מורה שאנו זכאין בדין בראש השנה, ולא האומות העולם.

אבל זה גופא טעמא בעי למה אנו זכאין בדין, ואי ע"י תשובה שאנו עושים בימים הללו, הא אם היה נותן ראש השנה ויום כיפור לאומות העולם ג"כ היו עושים תשובה.

אבל י"ל דרך פשוט, עפ"י מה דאיתא בהרא"ש (דמקשה האיך הקב"ה מקבל תשובה על חטא אנושי, שהרי מתחלה היה נראה ואח"כ בחטאו נדחה, וקיי"ל (פסחים ע"ג:) נראה ונדחה אינו חוזר ונראה, ואין חוזר ומקבל תשובה ממנו להיות חוזר ונראה. ותירץ בעלי חיים שאני,

פני שלמה

דרוש לשבת חוה"מ סוכות

אתי רבנן ובצרי ליה חדא. אמר להם **חמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה**, ולכך אין הכי נמי יש כח להם לעקור דבר מן התורה, אמרו לו **א"כ האיך אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת**.

ואפרש שיחת, דהנה איתא במעשי ה' להגאון הר"א ז"ל (...), מה שאמרו חז"ל (עירובין כ"א; שהש"ר א' י"ז) חמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה, סמך וראייה לזה מדהשווה כבודם לכבוד המקום יתברך, כדדרשינן רז"ל (פסחים כ"ב. ועוד) את ה' אלהיך תירא (דברים י' כ') לרבות תלמידי חכמים ע"ש.

והנה אי דרשינן את זה האמורה אצל קדוש השם ב"ה, שאר אתין על אחת כמה וכמה דדרשינן, דמצינו ר' שמעון [העמסוני] דדריש כל אתין שבתורה ולא דריש את זה, עיין בב"ק (מ"א:) ובקדושין פ"ב (נ"ז:), מכל שכן אם דורשין את זה, פשיטא דדורשין כל אתין.

ואיתא בספר מטה אהרן בהגדה דפיסחא, על מאמר אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו, דר"ל עפ"י מה דאיתא בשל"ה (מס' שבת נר מצוה אות ס"ה) שהטעם של שבת שהפסיק זוהמת הנחש, ונגד זה יש ל"ט מלאכות האסורים בשבת נגד ל"ט קללות שנתקללו אדם וחווה ונחש, א"כ ששבת נפקד במרה הפסיק זוהמת הנחש, ואלו לא קרבנו לפני הר סיני דיינו, אם בשביל ישראל שעמדו על הר סיני פסקו זוהמתן מחמת כפיית ההר, הלא שבת גרם שנפסק, ומה צריך כפיית ההר להפסיק זוהמתן עכ"ל ע"ש באריכות. אך כל זה לפי דעת המדרש (עי' שבת קמ"ה: ובילקוט בראשית רמז ק"ל) שכפיית ההר היה לפסוק זוהמת הנחש, אבל לפי מה דאיתא בגמ' דשבת דף פ"ח ע"א, ויציצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר אם תקבלון תורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם ע"ש, א"כ שפיר י"ל משום הכי נתנה שבת לפסוק זוהמת הנחש, ושפיר יש ל"ט מלאכות נגד ל"ט קללות כנ"ל. אך על דרש הגמ' הנ"ל הקשה האמרי שפר (...) למה צריך לכופ עליהם הר כגיגית בשעת מתן תורה, הלא תנאי התנה במעשה בראשית, כדכתיב (בראשית א' ל"א) ביום השישי בה"א נוספת, אם תקבלון חמשה חומשי תורה מוטב ואם לאו תחזור העולם לתווה ובוהו כדפירש"י פ' בראשית (שם) ע"ש. אך באמת מצינו עוד פירוש ברש"י הנ"ל (כ"ה בב"ר ט' י"ד, ועי' ברש"י בפסוק הסמוך), יום השישי בה"א נוספת מלמד שמוסיפין מחול אל הקודש ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא במדרש (מדרש לקח טוב יתרו ס"ח) זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ' ח'), את הוא ריבוי, מלמד שמוסיפין מחול על הקודש ע"ש. ולפ"ז כיון דהשיב להם רבי במאמר הנ"ל **חמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה**, והיינו על כרחך כיון דדרש את ה' אלהיך

איתא במדרש קהלת (א' א'), **דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים** (קהלת א' א'), **זה שאמר הכתוב ברוח הקודש ע"י שלמה המלך ישראל** (משלי כ"ב כ"ט) **חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב עכ"ל**.

בריש כל מראין, אציג עמדי מדרש פליאה (בבית מדרש פ' כי תצא מביאו רבינו בשם כתונת פסים על שבועות) וז"ל, **שאלו תלמידים את רבי מנא לן הא דתנינא** (אבות פ"ה מ"א) **בן שלש עשרה למצוה, אמר להם זהו שאמר הכתוב** (דברים כ"ה ג') **ארבעים יכנו ולא יוסיף, אמרו לו וכי יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, אמר להם חמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה, אמרו לו מפני מה אמרו** (שבת ע"ג.) **אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, אמר להם זהו שאמר הכתוב** (שמות כ"ד י"ח) **ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה, אמרו לו א"כ האיך [כתוב] (בראשית כ"ה כ') ויהי יצחק [בן ארבעים שנה] בקחתו את רבקה (ארבעים שנה), אמר להם זהו שאמר הכתוב** (בראשית ז' י"ז) **ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וגו' עכ"ל**. (הובא בחילוקא דרבנן (כתונת פסים) דרוש לשבועות ע"ש), והנה המאמר הזה תמוה מריש לסיפא, וכל הראוה משתומם על המראה.

ונ"ל לבארו עפ"י דרוש היטב, דהנה שאלת ראשונה ותשובתו הוא פשוט, עפ"י דברי חדושי אגדות (למהרש"א) בב"מ פ' השוכר את הפועלים (פ"ה:) אפקוהו לאליהו ומחיוהו שתין פולסין דנורא, ובמס' חגיגה (ט"ו:) גבי מט"ט דאפקוהו ומחיוהו שתין פולסין דנורא, בתוס' שם ג"כ (לא מצאתי, ועי' ברבינו בחיי פ' תצא שכ"כ), דהענין הוא דמלקות של מעלה הוא ס', ולכן מבין עשרים ומעלה הוי בר עונשין בב"ד של מעלה, דהוא שליש ממלקות, דאין לוקין אלא מכות הראויה להשתלש (מכות כ"ב.), וכן מכות של מטה הוי ל"ט, ולכך מבין י"ג הוי בר עונשין בב"ד של מטה, והיינו נמי שליש מל"ט ע"ש. והנה זהו דווקא אי אמרינן דאין לוקין רק ל"ט, וארבעים יכנו הוא מספר סמוך לארבעים כדאיתא במס' מכות (כ"ב:), אבל אי פירוש הפסוק הוא כפשוטא ארבעים ממש, ולא אתי רבנן ובצרי ליה חדא, א"כ השליש הוא יותר מי"ג, ואין טעם ל"ג בר מצוה.

וא"כ בזה ממילא מבואר תחלת המאמר הנ"ל, דשאלו לרבי מנין לשלש עשרה בר מצוה, ולא בן כ' כמו בב"ד של מעלה, והשיב זהו שאמר הכתוב **ארבעים יכנו**, כמ"ש תוס' הנ"ל לפי שהוא שליש ממלקות דלמטה. והוכיחו לעצמם דמלקות הם ל"ט דווקא, ולא כפשוטו של מקרא כמובן, ולכך אמרו ליה **וכי יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה**, דהא פשוטא של מקרא הוא ארבעים, והאיך

תירא לרבות תלמידי חכמים כמ"ש המעשי ה' הנ"ל, וא"כ מכל שכן דדרשינן שאר אתין, וא"כ מוכח מזכור את יום השבת כבר דמוסיפין מחול אל הקודש כנ"ל, וא"כ מאי יום השישי בה"א נוספת, צ"ל דתנאי התנה שאם לא יקבלו חמשה חומשי תורה תחזור העולם לתוהו ובוהו וכנ"ל, ולפ"ז קשה למה היה צריך לכפיית ההר שיקבלו תורה, הא כבר היה תנאי ע"ז כקושית האמרי שפר הנ"ל, אלא ודאי צ"ל דכפיית ההר היה להפסיק זוהמת הנחש כנ"ל, וא"כ שפיר קשה [האיך] אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, לא פחות ולא יותר, דליכא למימור ל"ט מלאכות כנגד ל"ט קללות שנתינת שבת היה להפסיק זוהמת הנחש, הא כפיית ההר היה בשביל זה כמ"ש המטה אהרן הנ"ל באריכות וכמובן.

לו זהו שאמר הכתוב ויהי משה בהר ארבעים יום, והיינו כדי שיעשה רוחני כמ"ש האלשיך הנ"ל, וא"כ לפ"ז לא היו חטאו בעגל, רק לא ביקשו אלא מנהיג כמ"ש הבגדי אהרן הנ"ל, וא"כ ליכא למימור והמלאכה היתה דיים קאי על הבאה, א"כ קשה האיך קרי ליה מלאכה, כיון שלא עשו שום פעולה בהבאה, כיון דלא חטאו בעגל, א"כ לא היה צריך נדבתן לכפר על מעשה עגל כמ"ש המטה אהרן הנ"ל, וא"כ אמאי קרוי ליה מלאכה, אלא על כרחך צ"ל דקאי על מלאכה ממש, וא"כ שפיר גם והמלאכה היתה דיים ממנינא הוא, ושפיר אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כמובן.

וע"ז שאלו א"כ האיך כתיב ויהי יצחק [בן ארבעים שנה] בקחתו את רבקה (ארבעים שנה), דהנה י"ל לכאורה הא דלא ס"ל לתלמידים הני ל"ט מלאכות נגד מלאכה שבתורה, לאו משום דס"ל והמלאכה היתה דיים לאו ממנינא הוא כנ"ל, רק דס"ל דוהמלאכה היתה דיים ממנינא הוא, וא"כ הרי ארבעים, ואמאי אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, הא ארבעים ניהו. דהנה איתא שם במס' שבת, אי והמלאכה היתה דיים ממנינא הוא, אז צ"ל ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו (בראשית ל"ט י"א) לאו ממנינא שנכנס לעשות צרכיו, ואי ויבא יוסף לעשות מלאכתו ממנינא הוא וא"כ לעשות מלאכתו הוא מלאכה ממש, צ"ל והמלאכה היתה דים לאו ממנינא הוא, דאל"כ הרי ארבעים ניהו ע"ש. ולפ"ז שפיר י"ל דהא דהקשו לרבי מפני מה אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, דאין לומר נגד ל"ט מלאכות, קשה הא ארבעים ניהו כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דאת ס"ל ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו היינו שנכנס לעשות צרכיו, וא"כ זה לאו ממנינא הוא, וא"כ קשה הלא כתיב ויהי יצחק [בן ארבעים שנה] בקחתו את רבקה (ארבעים שנה).

ואפרש שיחתי, דהנה המפורשים (...) הקשו הא כתיב (בראשית ט"ו י"ג) ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ואמאי לא היו רק רד"ו שנה במצרים, ותירצו דלא היה גלות מצרים מחמת במה אדע, רק מחמת מכירת יוסף וכדאיתא במדרש הנעלם (זו"ח וישב דף מ"ט), משום הכי היו רד"ו שנה במצרים, משום עשרה שבטים שמכרו את יוסף על כ"ב שנים, ועשרה פעמים כ"ב הרי ר"ה, ועשר שנים נחסרו בעבור שמתו בארץ הטמאה, ועדיין נשאר רד"ו שנה אשר היו בגלות מצרים ע"ש. ועוד תירצו (עמודיה שבעה עמוד פחד יצחק, כתונת פסים על הגש"פ פסקא על אחת, ופסקא חד גדיא בשם המגלה עמוקות) משום הכי היו רד"ו שנה במצרים, בשביל שלא נקרב יצחק ונקרב איל במקומו, וזהו כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ"א י"ב), כמנין ביצחק דהיינו רד"ו, יקרא לך מקרא במצרים להיות שם בגלות רד"ו שנה, ע"ש בשם המקובלים (עיי' זוהר ח"ב דף ל"ג, מדבר קדמות אות ק' י"ג).

והנה שני תירוצים הנ"ל תליא במה דאיתא במדרש (עיי' סוטה ל"ו:) שיוסף היה רוצה לשכב עם אשת פוטיפה, אך בא לו דיוקנו של אביו כו' ונעץ עשרה צפרניו בקרקע ויצא זרע מבין עשרה צפרניו כו', ומשום

וע"ז השיב להם זהו שאמר הכתוב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה, דהנה איתא באלשיך ז"ל (שמות ל"א י"ח) משום הכי היה משה בהר ארבעים יום דווקא, כדי שיזדכך החומר ונעשה רוחני לקבל הלוחות מאת ה' ב"ה, וכמו שייצירת החומר נעשה בארבעים יום כנודע, כמו כן היה צריך להיפך מ' יום להזדכך חומר, ע"ש בפ' כי תשא. ועפ"ז איתא בספר בגדי אהרן (פ' משפטים) על סמיכות פ' משפטים ויהי משה בהר ארבעים יום וגו', לפרשת ויקחו לי תרומה מאת כל [איש] אשר ידבנו לבו וגו', עפ"י מה דאיתא בבעל צרור המור (פ' כי תשא, ד"ה ויאמר אליהם אהרן) הענין שלא עשו את העגל, [אלא] שלא בקשו אלא מנהיג, שטעו בזה, שהיה תמיה גדולה להם על שבושש משה מלבוא, וסברו שמא נעשה חומר דק רוחני ולא יבוא עוד אלינו, לכך ביקשו במקום משה מנהיג אחת, וזהו שאמר הכתוב ויהי משה בהר ארבעים יום וגו', וסברו שמא נעשה חומר דק רוחני, ממילא לא בקשו אלא מנהיג, משום הכי ויקחו לי תרומה מאת כל [איש] אשר ידבנו לבו, בתורת נדבה, ולא כדעת המדרש (שמו"ר נ"א ח') שיבוא זהב שבמשכן ויכפר על מעשה עגל, א"כ קשיא למה נאמר אשר ידבנו לבו דמשמע שאינו אלא נדבה, ע"ש באריכות.

תו אקדים מה דאיתא בגמ' דשבת (מ"ט:) הני ל"ט מלאכות כנגד מ', כנגד מלאכה ומלאכתו שבתורה, ואמרינן התם הא דכתיב (שמות ל"ו ז') והמלאכה היתה דיים, דלא קאי אלא על הבאה ולא על מלאכה ממש, ופירש"י ואמאי קרי ליה מלאכה, שאף מלאכת הבאה קרויה מלאכה. וכתב המטה אהרן (הגש"פ ד"ה אלו עשר מכות) דכל זה אם נדבת המשכן היה לכפר על מעשה עגל, א"כ עשו פעולה בנדבתן, שזה הוי פעולה לכפר על מעשה עגל, וא"כ שפיר קרויה הבאה מלאכה, אבל לא מלאכה ממש, אבל אם נאמר דלא היתה אלא נדבה בעלמא ולא עשו שום פעולה בזה בהבאה, אז על כרחך והמלאכה היתה דיים קאי על מלאכה ממש, ע"ש היטב.

ולפ"ז כיון ששאלו מפני מה אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, וקשה הא הם נגד מלאכה ומלאכתו שבתורה, וצ"ל דהיה קשה ליה הא גם והמלאכה היתה דיים ממנינא הוא דקאי על הבאה כנ"ל. וזה השיב

אך לפ"ז קשה קושיא אחרת, דהנה הפרשת דרכים הקשה בדרך מצרים (דרוש ה') מפני מה נידונו המצרים במיתה וממון, הא קי"ל קם ליה בדברה מיניה אפילו בעכו"ם כמו"ש תוס' במס' ע"ז (ע"א. ד"ה בן נח). ושמעתי תירוץ **מהגאון אדוני אבי נ"י**, דלפי מה שהקשה הראב"ד בהלכות תשובה (פ"ו ה"ה) למה נענשו כלל המצריים, הא נגזר כן מאת ה' ב"ה ועבדום ועינו אותם (בראשית ט"ו י"ג), ותירץ שם דנענשו מחמת שאמרו (שמות ה' ב') מי ה', ועוד תירץ דנענשו מחמת קושי שעבוד דלא היה בכלל הגזירה ע"ש, ולפ"ז י"ל דתרווייהו הן אמת, וא"כ הוי מיתה לזה מחמת שאמרו מי ה', ותשלומין לזה מחמת קושי שעבוד כמובן, ובזה לא אמרין קם ליה בדברה מיניה ודפח"ת. והנה כל זה אי קושי שעבוד לא היה צריך להשלמת ארבע מאות שנה, אבל אי קושי שעבוד ג"כ היה להשלים הד' מאות שנה, א"כ ממילא גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה של ארבע מאות שנה, וא"כ קושית פרשת דרכים הנ"ל במקומו עומד כמובן.

אך הפרשת דרכים הנ"ל תירץ ג"כ קושייתו הנ"ל, דמיתה בידי שמים נתחייבו, ובזה לא אמרין קם ליה בדברה מיניה (ע"י כתובות ל'). ע"ש. וכתבתי לעיל בדרושים הקודמים כמה פעמים בשם נחלת בנימין מצוה נ' ס' ב' וג', דאי תשובה לבן נח לא מהני, אז בן נח גם במיתה בידי שמים אמרין קם ליה בדברה מיניה, דכל עיקר טעמא דגבי מיתה בידי שמים לא פטור מתשלומין, היינו כיון דמהני תשובה ולא הוי כגברא קטילא, משא"כ במיתה בידי אדם דלא מהני תשובה על זה, א"כ ממילא מעת עשותו חיוב מיתה הוי כגברא קטילא ונפלו נכסי קמי יתמי, ושוב לא צריכין היורשים לשלם מה שהזיק אביהם, וא"כ ממילא בן נח אי דלא מהני תשובה הוא הדין אפילו במיתה בידי שמים פטור מתשלומין ע"ש באריכות, (והעתקתי לשונו ממש לעיל בדרוש לשבועות, ומשם תלקחנו לכאן).

תו אקדים מה דכתיב בפ' נח (בראשית ז' י"ב) ויהי גשם על הארץ כו', ופירש"י מתחילה ירדו גשמי ברכה אולי יחזרו בתשובה, ואח"כ בא המבול, ומשום הכי כתיב בתריה (פסוק י"ז) ויהי המבול על הארץ וגו' ע"ש.

ולפ"ז זהו שהשיב **זהו שאמר הכתוב ויהי מבול על הארץ וגו'**, וקשה למה מתחילה אמר ויהי הגשם וגו' ואח"כ ויהי המבול וגו', וצ"ל דמתחילה ירדו גשמי ברכה אולי יחזרו בתשובה כנ"ל, וא"כ מוכח דגם לבן נח מהני תשובה. ולפ"ז שפיר י"ל דויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו אינו ממנינא, דלעשות צרכיו נכנס, ואפילו הכי היו רד"ו שנים במצרים מחמת במה אדע. וא"ת א"כ היה יותר להיות דכתיב ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, זה אינו דקושי שעבוד היה משלים. ואי קשיא א"כ לפ"ז גם קושי שעבוד בכלל גזירה היה, וא"כ קשה קושית פרשת דרכים הנ"ל באריכות, זה אינו די"ל כתירוצי פרשת דרכים הנ"ל דכיון דמיתה בידי שמים הוי וגם לבן נח מהני תשובה כנ"ל, א"כ לא

הכי היה יוסף בבית האסורים עשר שנים נגד עשר אצבעותיו שיצא ממנו זרע ע"ש, ולפ"ז ממילא יוסף בעצמו גרם לעצמו עשר שנים, וא"כ לא גרמו לו השבטים רק י"ב שנים כמובן, ועשרה פעמים י"ב הרי ק"ך, ועשרה נחסרו בעבור שמתו בארץ הטמאה, וא"כ לא נשאר רק ק"י, וא"כ אמאי היו רד"ו שנה במצרים, וצ"ל דרד"ו שנה היה בשביל שנקרב האיל במקום יצחק וכו"ל. אך לפי מה דאיתא בפירקי דרבי אליעזר (ע"י פרק ל"א) דפרחה נשמתו של יצחק באיל ע"ש, וא"כ שפיר נקרב יצחק, וצ"ל דיוסף לא חטא כלל ולא גרם לעצמו כלל, ושפיר גרמו השבטים כ"ב שנים כנ"ל, ושפיר היו רד"ו במצרים בשביל מכירת יוסף כנ"ל וכמובן.

תו אקדים מה דאיתא בזוהר (ע"י לקו"ת פ' וירא, ופ' חיי שרה עה"פ מה' יצא הדבר) למה המתין יצחק כ"כ עד ארבעים שנה, ולא נשא אשה עד לעת הזאת, היינו משום שהיה לו נשמת דנוקבא ולא היה ראוי להנשא, ובשעת עקידה פרחו ממנו נשמתו ונכנס לו אז נשמת דדוכרא, ומשום הכי אז לקח את רבקה ע"ש באריכות. ולכאורה קשה א"כ כיון דפרחה נשמתו של יצחק בשעת עקידה, למה צריך להקריב האיל, וצ"ל כמו"ש בפירקי רבי אליעזר הנ"ל דנשמת יצחק פרחו באיל כנ"ל, ובזה נקרב יצחק וכמובן.

ולפ"ז זהו ששאלו לרבי, כיון שהשיב להם הני ל"ט מלאכות הם כנגד מלאכה שבתורה, והמלאכה היתה דיים ממנינא הוי כנ"ל באריכות, וקשה א"כ ארבעים הוי, כיון דגם ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא כנ"ל. וצ"ל דס"ל לעשות מלאכתו היינו לעשות צרכיו נכנס ולא מלאכה, וקשה הא באמת לא עשה כלום עם אשת פוטיפה, וצ"ל כדעת המדרש הנ"ל דביקש לעשות, אך כיון שבא לו דיוקנו של אביו יצא הזרע מבין עשר אצבעותיו כנ"ל. ולפ"ז קשה מפני מה היו רד"ו שנה במצרים לא פחות ולא יותר, דממה נפשך אם היה גלות מצרים מחמת במה אדע, היה להו לשעבד ארבע מאות שנה כנ"ל, ואי מחמת מכירת יוסף לא היה לשעבד רק ק"י שנים וכו"ל באריכות. אלא ודאי צ"ל דהיו רד"ו שנה במצרים מחמת שלא נקרב יצחק רק האיל, ולפ"ז מוכח דלא פרחו נשמתו של יצחק וכו"ל וכמובן. וא"כ שפיר קשה הלא כתיב ויהי יצחק [בן ארבעים שנה] בקחתו את רבקה (ארבעים שנה), וקשה קושית הזוהר הנ"ל למא המתין כ"כ עד ארבעים שנה, אלא ודאי צ"ל דאז בשעת עקידה פרחו נשמתו באיל ובא לו נשמת דדוכרא כנ"ל באריכות, וא"כ על כרחך צ"ל דרד"ו שנה של מצרים הי מחמת מכירת יוסף, ויוסף לא חטא כלל באשת פוטיפה, וא"כ לעשות מלאכתו הוא מלאכה ממש, וא"כ שפיר קשה אמאי אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, הא ארבעים הם כנ"ל.

ולזה השיב להם **זהו שאמר הכתוב ויהי מבול על הארץ וגו'**, דהנה עוד תירוץ איתא בקדמונים (ע"י זרע ברך שני פ' שמות) דלעולם גלות מצרים היה מחמת במה אדע (ע"י נדרים ל"ב), אך אי תימא מפני מה יצאו לרד"ו שנה, משום שקושי השעבוד היה משלים ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא במדרש קהלת (א' פסוק י"ב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים, אמר ר' שמואל ב"ר יצחק זה היה ראוי לכתוב ולהיות תחילת הספר, ולמה נכתבה כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ודכוותה אמר ר' ישמעאל אמר אויב ארדוף (שמות ט"ו ט'), זה היה ראוי להיות תחילת השירה, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה כו' ע"ש היטב.

ואקדים עוד מה דאיתא במדרש שיר השירים (א' א') חזית איש מהיר במלאכתו, זה יוסף דכתיב ביה ויבוא יוסף הביתה לעשות מלאכתו עכ"ל, ופירש הידי משה וז"ל, פירש דאיתא כמאן דאמר ויבוא יוסף לעשות מלאכתו ממש, ולא כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס, וא"כ והואיל שלא היה במוחשבתו לחטוא ולא היה מהרהר בעבירה כלל, לכך לפני מלכים יתייצב זה פרעה, ע"ש היטב במדרש הנ"ל.

ולפ"ז זהו שאמר המדרש הנ"ל, **דברי קהלת בן דוד מלך ישראל וגו'**, וקשה למה לא מתחיל בפסוק אני קהלת הייתי וגו', שהוא תחילת הספר. לזה מתרץ זהו שאמר הכתוב **ע"י שלמה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב**, וזה קאי על יוסף כנ"ל, וא"כ צ"ל דיוסף לא חטא כלל באשת פוטיפר כנ"ל, וא"כ לפ"ז לא גרם יוסף לעצמו כלום במצרים, רק השבטים גרמו לו לענות אותו בכבל רגלו כנ"ל, וא"כ לפ"ז קשה אמאי לא היו רק רד"ו שנה במצרים, דהא קושי שעבוד היה נגד העיני של יוסף כנ"ל, וצ"ל דחשבינן מגירות של יצחק, ולפ"ז צ"ל דדרשינן קרא לפניו ולפניו פניו, והיינו על כרחך דאין מוקדם ומאוחר בתורה כמ"ש המזרחי הנ"ל כנ"ל באריכות. וא"כ לפ"ז שפיר י"ל כמו כן הכא, אעפ"י שתחילת הספר הוא אני קהלת הייתי מלך וגו', מ"מ מתחיל הכא דברי קהלת וגו', דאין מוקדם ומאוחר בתורה כמו שאמר ר' שמואל ב"ר יצחק באמת על זה כנ"ל באריכות, ולק"מ ודוק היטב.

הוי כגברא קטילא, ושפיר אמרינן מות ומשלם כנ"ל באריכות, ושפיר אמרו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, דהני ל"ט כנגד ל"ט מלאכות בתורה וכנ"ל וכמובן, ודוק היטב.

ובזה נבוא ליישב מדרש שהתחלנו, דיש לדקדק מאי שייכות יש להך פסוק חזיתי איש מהיר במלאכתו, לדברי קהלת וגו' כמובן. אבל י"ל עפ"י דכבר נזכר לעיל קושיית מפורשים האיך יצאו ממצרים קודם זמנם, ותרצו דקושי שעבוד היה משלים, אך באמת מצינו במפורשים (...) דקושי שעבוד היה מחמת שיוסף עינו אותו בכבל רגלו בבית האסורים עשר שנים, לכך נתענו ג"כ במצרים, ומשום הכי כיון דקושי שעבוד היה צריך להיות מחמת עינוי של יוסף, א"כ קושיא הנ"ל בממקומו עומד כמובן. אך כל זה אי ויבוא יוסף לעשות מלאכתו הוא מלאכה ממש, אבל אי נכנס לעשות צרכיו כנ"ל, א"כ הרי בעצמו גרם לו העינוי של עשר שנים, ושפיר י"ל דקושי שעבוד היה משלים וכנ"ל באריכות.

אבל באמת אף אי אמרינן ויבוא יוסף לעשות מלאכתו היינו מלאכה ממש, ג"כ לא קשה מידי קושיית מפורשים הנ"ל, ד"ל כמו שפירש"י פ' בא (שמות י"ב מ') דחשבינן משנולד יצחק, ושפיר הוי נשלם הזמן ע"ש היטב. אך במפורשים (...) איתא דכל זה אי דרשינן קרא לפניו ולפניו פניו, וא"כ הך ארבע מאות שנה קאי ג"כ על כי גר יהיה זרעך, ושפיר חשבינן הד' מאות שנה עם גירות של יצחק, אבל אי דרשינן לפניו ולא לפני פניו, א"כ י"ל ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה היינו עבדות בלא גירות יהיה ארבע מאות שנה, וא"כ לא מועיל להצטרף גירות של יצחק לעבדות ע"ש היטב.

ועוד איתא במפורשים בשם מזרחי (...) למאן דדריש קרא לפניו ולפני פניו (שבת ל"ב), צ"ל לדידיה אין מוקדם ומאוחר בתורה, וא"כ לפניו אפשר דשייך לפני פניו, אבל אם יש מוקדם ומאוחר בתורה, מהיכי תיתי נימא דדרשינן לפניו ולפני פניו, ע"ש באריכות.

לעילוי נשמת הרה"ח ר' משה ב"ר אהרן ז"ל נפטר י"ג תשרי תשמ"ט לפ"ק

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית מועד

חדר ד' - שמיני עצרת

שהשאר אחריו ברכה הגאון

רבי **שלמה כהן** זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' רינחלת אבות'

כולל מחידושי רבינו על שמיני

עצרת מספריו בכת"י

• בתי נפש - בית מועד

• פני שלמה באגדה

דרוש לשמיני עצרת זמן שמחתינו.

היום הזה נגילה ונשמחה בשמחת תורתינו.

אשר זכינו לתקן עונותינו.

בחולקיהן ולא יתערבו בהדיהו, וכד סיהרא אתמלי ברכאן לעילא כדקא יאות, ישראל אתין וינקין מינה בלחודיהו, ועל דא כתיב (במדבר כ"ט ל"ה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם, מאי עצרת כתרגומו כנישו, כל מאי דכנישו מאינון ברכאין עלאין לא ינקון מיניה עמין אחרנין בר ישראל לחודיהו, ובגין כך כתיב עצרת תהיה לכם, לכם ולא לשאר עמין כו', למלכא דזמין רחימיו בסעודתא עלאה דעביד ליה, הא רחימיו דמלכא ידע דמלכא אתרעי ביה, אמר מלכא השתא אנא בעי למחדי עם רחימאי ודחילנא דכד אנא בסעודתא עם רחימאי יעלון כל אינון קסוטרי ממנן, (פי' כל אותן שלוחי מלך שהם ממונים ושוטרים על מדינתו לקיים דתו), ויתבון עמנא למסעד סעודתא דחווה עם רחימאי, מה עביד, [אקדים] ההוא רחימיו קוסטורין דירוקי ובשרא דתורי ואקריב קמייהו, (פי' קריב לגביהו מאכלים גסים מיני ירקות ובשר שור) כו', לבתר יתיב מלכא עם רחימיו לההיא סעודתא עלאה מכל עדונין דעלמא, ובעוד דאיהו בלחודיו עם מלכא שאיל ליה על צורכיה ויהיב ליה, ואחדי מלכא עם רחימיו בלחודויה ולא אתערבין אחרנין בהדיהו, כך ישראל עם הקב"ה, בגין כך כתיב ביום השמיני ערת תהיה לכם עכ"ל הוזהר הנ"ל. מכלל דבריו שמענו גודל מעלות תהלות יום המקודש הזה, אשר קב"ה שמח עמנו בלחודויה. ובזה הרמז מה שאמרו רז"ל (סוכה מ"ז) שמיני רגל בפני עצמו, בפני עצמו דייקא, עם קב"ה בלחודויה ולא אתערבין אחנין בהדיהו כנ"ל בזהר והבן.

במס' סוכה פ' החליל דף נ"ה (ע"ב) **אמר ר' אלעזר הנהו שבעים פרים כנגד מי, כנגד שבעים אומות, פר יחידי למה, כנגד אומה יחידה, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשה לי סעודה גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממנו, אמר ר' יוחנן אוי להן לאומות העולם שאבדו ואינן יודעין מה אבדו, בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן, עכשיו מי מכפר עליהן עכ"ל.**

טוב להודות לה' אשר בשחר בנו ורוממתנו מכל עם, אשר לזה בא עיקר השמחה בחג המקודש הזה, שה' ב"ה חלק לנו יום אחד זה שמיני עצרת, אשר נגילה ונשמחה בו, ולא יתערב זר בשמחתינו, כדאיתא בזוהר סדר נח (ס"ה) וז"ל, ביומא דכפורי כיון דההוא חויה בישא אתעסק בההוא שעיר, סיהרא אתפרשת מיניה ואתעסק בישראל [וכו'], וקב"ה בריך לון מלעילא ומחיל לון, לבתר ישראל כד מטו לחג מתערי סטרא דימינא לעילא בגין דיתקשר בזה סיהרא ויתנהירו אנפיהו כדחזי, וכדין יהבי חולקא ברכאן לכל אינון ממנן דלתתא דיתעסקון בחולקיהו ולא ייתן לינקא ולקרבא בסטרא דחולקון דישראל, כגונא דא לתתא כד שאר עמין מתברכין כולהו אינון מתעסקין באחסנת חולקיהו ולא הוו אתיין לאתערבא בהדיהו דישראל ולחמא חולקא אחסנתהו, ובגין כך אינון ישראל אינון מושכן ברכאין לכל אינון ממון בגין דיתעסקון

ובאלה הדברים בארתי נמי מדרש ילקוט סדר פנחס (רמז תשפ"ב) וז"ל, אמר ר' אלכסנדר מישל למלך שבאת לו שמחה, כל שבעת ימי המשתה היה טורח בנו של מלך עם האורחים, וכיון שיצאו שבעת ימי המשתה אמר המלך לבנו יודע אני כל שבעת ימי המשתה היית טורח עם האורחים, ועכשיו אני ואתה נשמח יום אחד, ואיני מטריח עליך הרבה אלא תרגול אחד כו', כך כל שבעת ימי החג ישראל עוסקין בקרבנותיהן של אומות העולם, דאמר ר' פנחס כל אותן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבין בחג כנגד שבעים אומות כו', וכיון שיצאו שבעת ימי החג אמר הקב"ה לישראל עכשיו אני ואתם נשמח יחד ואיני מטריח עליכם הרבה אלא פר אחד ואיל אחד, וכיון ששמעו ישראל כך התחילו מקלסין להקב"ה ואומרים (תהלים קי"ח כ"ד) זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה. אמר ר' אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה, בא שלמה ופירש (שה"ש א' ד') נגילה ונשמחה בך, בך בתורתך, בך בישועתך, אר"י בך בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורתך, ב' תרי כ' עשרים, עכ"ל הילקוט הנ"ל. והנה סוף דברי ילקוט מה שאמר אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום או בקב"ה, ובא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בתורתך כו', הוא תמוה מאד, אופן השמחה ביום מה תהא, דאמר אין אנו יודעין אם ביום נשמח. גם מה שפירש שלמה בך בתורתך, בך בישועתך, קושי הבנה, אמאי דווקא ביום זה נגילה ונשמחה בתורה.

אמנם לדברי הזוהר הנ"ל שכתב משום הכי נקרא עצרת כתרמומו דכנישין ביה כל ברכאין עלאין אשר ינקין מיניה ישראל בלחודדיהו, וא"כ הרי יש גודל השמחה אשר ביום זה ראוי לשמוח בו, דביומא ההוא כנישו כל ברכאין לינקא ישראל מהם, ומשום הכי נקרא יום זה עצרת כנ"ל. אבל עוד שמחה איכא בו ביום, הסעודה אשר עביד קב"ה עם רחמיהו דישאל כנ"ל בזוהר ובילקוט הנ"ל. והנה ברעיא מהימנא סדר פנחס (ח"ג רנ"ו:) כתב דסעודתא זו נקרא שמחת תורה ע"ש, והנה אין לנו עסק בנסתרות, אבל י"ל עפ"י הנגלה בדרך פשוט, כי כל זמן שהאדם מלוכלך בעונות ופשעים לא זכה לתורה שלימיתא, (ועיין מזה בבית משתה חדר א' (לשבת) מה שהבאתי בשם הזוהר (תקו"ז תקון כ"א) באריכות מזה), וכבר נאמר (תהלים נ' ט"ז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו'. והנה כל השנה הולך איש אחר בצעו ואחר שרירות לבו רק רע כל היום, אבל ביומין אילין מיומא דראש השנה עד יום כיפורים, הם טהרו מעונותיהם כל איש ואיש בתשובה ויודיו וחרטה, וביום כפורים הקב"ה מוחל להם עונותיהם, ואח"כ עוסקין במצות סוכה ולולב וד' מינין יחד, ובזה מפרסמין שהם נצחו בדין כמ"ש בזה באריכות לעיל בחדר הקודם (לחג הסוכות), ומשום הכי אז שפיר יכולין לעסוק בתורה ולזכות לתורה אמת, וזהו שמחת התורה שהוא ביום השמיני עצרת. וכבר נודע ע"י התורה קב"ה הוא אצל ישראל, כדאיתא ברז"ל (ברכות ח:). אין הקב"ה דר בעולמו אלא בארבע אמות של הלכה, ומשום הכי שפיר אז ביום השמיני אחדי מלכא מלך מלכי המלכים עם רחמיהו דישאל, כי אז הם במעלה עליונה.

וכן איתא ממש בהדיא בזוהר סדר ויחי (ח"א רכ"א.) וז"ל זכאין אינון

ישראל ידיעין ארחוי דמלכא קדישא, וידעין ארחוי דאורייתא למהך באורח קשוט למזכי בהו בעלמא דין ובעלמא דאתי, ביומא דא נפקי ישראל בסימנין רשימין מגו מלכא בגין דאינון נצחא דינא [וכו'], לתרי בני נשא דעלו קדם מלכא לדינא ולא ידעו עלמא מאן מנייהו נצח, נפק חד לגיון מבי מלכא שאילו ליה, אמר לון מאן דיפוק ובידיו סימנין דמלכא הוא נצח, כך כולי עלמא עאלין לדינא קדם מלכא עילאה, ודאין לו מיומא דראש השנה עד יום כפורים עד חמש סרי יומין לירחא, ובין כך אשתכחו ישראל זכאין כלהו בתיובתא טרחין בסוכה לולב ואתרוג, ולא ידעו מאן ניצח דינא, מלאכי עילאי שאלו מאן נצח דינא, אמר להון אינון דיפקי בידייהו סימנין דיליה אינון נצחין דינא, בהאי יומא נפקין ישראל ברשימו דמלכא בתושבתא עלאין בסכות אתרוג בשמאלא לולב בימינא, חמאן כולהו דישאל רשימין ברשימו דמלכא קדישין, פתחו ואמרו (תהלים קמ"ד ט"ו) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, עד כאן חדוותא דכולהו כו' מכאן ולהלאה יומא חד דמלכא עלאה דחדי בהו בישראל דכתיב ביום השמיני עצרת תהיה כו', עכ"ל הזוהר הנ"ל. מכלל דבריו שמענו דהכל נמשך מיומא דראש השנה שאז התחילו בתיובתא לטהר מעונותיהם, וא"כ משום הכי שפיר נקרא שמחת התורה, כי אז אחר שנצחו בדין ונטהרו מעונותיהם, אז הם במעלה העליונה לעסוק בתורה כנ"ל.

וא"כ הרי יש שני מיני שמחות, חדא מחמת דכנישו כל ברכאין עלאין וינקי מינייהו ישראל, ועוד שמחת התורה אשר קב"ה אתרעי בהו כנ"ל באריכות, אבל ישראל קדושים הם ואומרים אין אנו שומחים כלל ביום, אשר הוא יומא טבא דמתכנשין ביה כל ברכאין עלאין אשר אנו יונקים מהם ביום ההוא, אשר משום הכי נקרא עצרת כנ"ל בזוהר, אבל נגילה ונשמחה בך בתורתך, והיינו שמחת התורה, כנ"ל ברעיא מהימנא דסעודה זו נקרא שמחת תורה, וע"ז עיקר שמחתנו בך בישועתך, שהושעת לנו וטהרנו מעונותינו לעושת אותנו כבריה חדשה כדאיתא במדרש רבה סדר אמור (פ"ל ג') ע"ש, ואנו נזכה לתורה אמת, ועל זה נגילה ונשמחה. וא"כ שפיר אמר המדרש ילקוט הנ"ל **אין אנו יודעין במה נשמח, אם ביום**, ר"ל ביום הזה שנקרא עצרת על שם שמתכנשין בו כל ברכאין עלאין אשר הישראל יונקים מהם, **או בקב"ה**, אשר זכינו שאתרעי בנו וחדי עמנו מלכא עלאה כנ"ל, **לזה בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בתורתך בך בישועתך**, שהושעת לנו לטהר מעונותינו ונוכל לזכות לתורה אמיתי, על זה אנו שומחים ביום הזה, כי ראינו כבר נצחנו הדין ומחלת לנו עונותינו כנ"ל באריכות, והביניהו כי נכון הוא.

כלל דברינו ביום המקודש הלזה, הישראל הם במעלה העליונה, וכל ברכאין עלאין מתכנשין לגבייהו דישאל, וקב"ה חדי עמהון, ומשום הכי שפיר מנהג ישראל תורה היא להתפלל ביום הזה על הגשם, כי אז עת רצון ועת ברכה, ומשום הכי שפיר מתפללין אז על הגשמים לברכה ולשובע.

אלא גשמים כנ"ל, כי אם אין תורה במקום הזה אז אין באין מאוצר הטוב וליכא ריבוי גשמים ושפע רבה וכן"ל, וכמה דאת אמרת (אבות פ"ג מ"ז) אין תורה אין קמח, והבן.

וזהו שאמרו נמי התם (בתענית ז' ב') אין הגשמים נעצרים אלא בשביל מספרי לשון הרע שנאמר (משלי כ"ה כ"ג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון שקר ע"ש, והיינו עפ"י דאיתא במס' עירכין (ט"ו:) ובמס' סוטה (ה'). אמר הקב"ה למספרי לשון הרע אין אני והוא יכולין לדור בעולם ע"ש, וא"כ ממילא ג"כ אין באין רק ע"י שליח, ואין באין מאוצר הטוב וליכא ריבוי גשמים ושפע רבה והבינוהו וקצרתו. ובפרט לפי מאי דאיתא בגמ' (ערכין שם) מאי תקנתיה של לשון הרע, שיעסוק בתורה, וא"כ ממילא מכל שכן מי שלמד תורה אינו בא לידי לשון הרע, וכן איתא התם לחד מאן דאמר דס"ל דלית תקנתא ללשון הרע, רק קודם שדיבר לשון הרע יש תקנה שלא ידבר לשון הרע היינו ע"י עסק התורה ע"ש, וא"כ ממילא במספרי לשון הרע וודאי לית עסק תורה, ומשום הכי ממילא נעצרו הגשמים כנ"ל בעצלתיים של תורה ימך המקרה ואין מקרה אלא גשמים כנ"ל, והבן.

ובאלה הדברים בארתי נמי מדרש ילקוט סדר בחוקותי (רמז תרע"א) וז"ל, **ונתתי גשמיכם** (ויקרא כ"ו ד'), **ונתתי אני ולא על ידי מלאך ולא על ידי שליח, גשמיכם ולא גשמי כל הארצות, וכן הוא אומר** (איוב ה' ב') **הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות** עכ"ל, והוא תמוה, חדא מאי נפק"מ אם ע"י השליח או ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו. ועוד מאי דאמר גשמיכם ולא גשמי כל הארצות, קושי הבנה, מה חילוק יש בין גשם לגשם, וראייתו שהביא מפסוק וכן הוא אומר הנותן מטר כו', אין לו מובן אל הקודם לכאורה.

אבל לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, רק אקדים מקודם לבאר מקראי קודש שם (ויקרא כ"ו ג') **אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם**, ופירש"י אם בחוקותי תלכו, יכול זה קיום מצות, כשהוא אומר מצותי תשמרו הרי קיום מצות אמוה, הא מה אני מקיים אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה, ואת מצותי תשמרו הוי עמלים בתורה על מנת לשמור ולעשות ולקיים כמו שנאמר (דברים ה' א') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. ויש לדקדק למה פרט דווקא ונתתי גשמיכם וגו' לעמל תורה ומצות, גם למה עמל התורה יהיה בהכרח לשמור ולעשות ולקיים. ועוד יש לדקדק בלישנא דקרא דאמר ונתתי גשמיכם, ונתתי הגשמים הוי למימרה (ועיין בכל זה קצת בכתנות אור סדר זו).

אבל י"ל עפ"י מה דאיתא בפ"ב דב"ב (כ"ה:) מיום שחרב בית המקדש לא ירדו הגשמים מאוצר הטוב שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו', בזמן שעושין רצונו של מקום ושרוי בארצם גשמים יורדין מאוצר הטוב, ובזמן שאינן שרוין בארצם אינם יורדין מאוצר הטוב ע"ש, והיינו עפ"י הנ"ל בחוץ לארץ הקב"ה שולח ע"י שליח, ולזה אינו מוסר מפתח של אוצרו הטוב כנ"ל בפרשת דרכים הנ"ל. אמנם כבר נזכר לעיל ע"י התורה באים מאוצר הטוב, כי הקב"ה אינו דר אלא

אבל כל זה אחינו בני ישראל אם אנו מחבבים התורה, ואנו שומחים ביום הזה בשמחת התורה, ולא בשמחה של הבל וליצנות כנהוג בעו"ה, אז שפיר יש עת ברכה ועת רצון וראוי להתפלל על הגשמים, אבל אם ח"ו אנו שומחים בשחוק וקלות ראש, ותורה מונחת בקרן זוית בעו"ה, אז מתמעט השפע בעו"ה, וכאשר אנו רואין בכל יום ויום בעו"ה השפע מתמעט, וכדאיתא ברז"ל (תענית ז' ע"ב) **אין הגשמים נעצרים רק בשביל תלמוד תורה שנאמר** (קהלת י' י"ח) **בעצלתיים ימך המקרה, בעצלתיים שלא עסקו בתורה ימך המקרה, ואין מקרה אלא הגשמים** (צ"ל אלא הקב"ה, וכן להלן) **שנאמר** (תהלים ק"ד ג') **המקרה במים עליותיו עכ"ל**.

ואמרת ביאור רז"ל הנ"ל, דמאי מדה כנגד מדה הוא זה. אבל י"ל לפי פשוטו, כי כמו שמזונות המה משיבת הגוף, ככה התורה והמצות הם מזוני דנשמה, כדכתיב (תהלים י"ט ח') תורת ה' תמימה משיבת נפש, וכאשר האריכו בזה המפורשים, וא"כ משום הכי שפיר כיון דהוא מונע המזונות של הנשמה דהיא התורה, מונעין ממנו מזונות הגוף דהם הגשמים כנודע, וזהו פשוט.

אבל י"ל עוד, עפ"י מה דאיתא התם בריש תענית (ב') שלשה מפתחות שלא נמסרו לשליח ואחד הוא מפתח של גשמים, וכתב הפרשת דרכים בדרך ה' (דרוש כ"א) הא אמרינן בגמ' (תענית י') הנותן מטר על ארץ (איוב ה' ב') בארץ ישראל, ושולח מים על פני חוצות בחוץ לארץ, וא"כ הרי חזינן שקב"ה שולח גשמים ע"י שליח בחוץ לארץ, ותיירץ שם דהא דקב"ה אינו מוסר המפתח היינו מאוצר הטוב דשם יש ריבוי גשמים ושפע רבה, והוא ע"י הקב"ה כדכתיב (דברים כ"ה י"ב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, משא"כ בחוץ לארץ ששולח ע"י שליח אינו מאוצר הטוב ע"ש. ולכאורה הא חזינן לפעמים גם בחוץ לארץ יש שנת שובע בריבוי גשמים ושפע רבה בחסד האל יתברך, וגם היא גופא טעמא בעי למה דווקא בארץ ישראל הקב"ה בכבודו ובעצמו נותן המטר מאוצרו הטוב ולא בחוץ לארץ.

אמנם לפי פשוטו הוא, דבארץ ישראל היא ארץ אשר עיני ה' דורש בה תמיד, ושם שכינת עוזו, משום הכי שפיר שם באו הגשמים ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, והיינו מאוצרו הטוב כנ"ל, אבל משא"כ בחוץ לארץ דאין השכינה שורה שם, כדאיתא במפורשים (...) על הא דארז"ל (כתובות ק"י:) כל הדר בחוץ לארץ כמי שאין לו אלוה ע"ש, וא"כ משום הכי אינם באים רק ע"י שליח, ואז אין באין מאוצר הטוב כנ"ל. אך ורק אם יש תורה במקום הזה, ואז גם הקב"ה דר שם, כי אין דר אלא בארבע אמות של הלכה, וכדאיתא נמי במדרש רבה סדר תרומה (שמו"ר ל"ג א') קשה לכביכול לפרוש מהתורה (ועיין מזה בבית זה לעיל חדר ב' (לחג השבועות)), וא"כ אז שפיר נמי בחוץ לארץ באין הגשמים ע"י הקב"ה, ואז באין מאוצרו הטוב ויש שפע רבה ושובע כנ"ל. וא"כ שפיר אמר **בעצלתיים שלא עסקו בתורה ימך המקרה, ואין מקרה**

דורש (בה) [אותה] תמיד, כי אז בא מאוצר הטוב כנ"ל בפרשת דרכים, אבל הגשם של חוץ לארץ שאינו שורה השכינה כנ"ל משום הכי הוי ע"י שליח ואינו מאוצר הטוב כנ"ל, ומשום הכי שפיר ע"י התורה והמצוות אשר אין הקב"ה דר אלא בארבע אמות של הלכה שפיר הוי מאוצר הטוב ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכדכתיב ונתתי גשמיכם אני ולא על ידי שליח, גשמיכם ולא גשמי שאר הארצות כנ"ל, והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל עיקר היא השמחה ביום הזה שמחת התורה שזכינו לטהר מעונותינו, ואנחנו עוסקים במצוות כל ימי החג, סוכה אתרוג לולב, ובזה אנו דבוקים בה' יתברך, ועי"ז אנו יכולים יונקים ברכאין עלאין, וראוי להתפלל על הגשמים, כי עת רצון ועת ברכה היא, והיינו הגשם שבא ע"י התורה והמצוות הוא מאוצר הטוב כנ"ל. אבל בעו"ה כעת אין אנו מודקדקין במצוות, ומי שלקח לולב ואתרוג ליוהרא קמכוין, שיהיה לו שם כאחד מקציני עמינו כנודע בעו"ה, אבל אין כוונתו לשם מצוה בעו"ה. וביום הזה שמחים בשמחה של הבל, במושב ליצים, והנה שמחה מה זה עושה, בעו"ה השפע מתמעט בכל יום ויום כאשר עינינו רואות, ואנחנו בחוץ לארץ חרב בית המקדש ובית תפארתנו, מאיגרא רמה לבירא עמיקתא נפלה הודינו, ובכל זאת מדרכינו הרעה לא פנינו, ודבר אמת ומשפט כלה ונמס, ומלאה הארץ חמס, יותר טוב להעלות ירושלים על ראש שמחתנו, כאשר הארכתי כבר (בבית זה לעיל חדר א' (לחג המצות)), הביטו וראו ירושלים עיר המהוללה, אשר היה עוז וחדוה במקומה בשמחה ובצהלה, נהפכה לילי ויללה, ונעשית בפי כל לשמץ ודופי, לאמר הזאת העיר כלילת יופי, ומאז רבו התלאות, במכות נפלאות, בחשך ואפילה נידחים, ולארץ אחרת נשלכים, רעה על רעה, הוה על הוה, ומדוע קרה לנו כל אלה, כמה דאת אמרת (ירמיה ט' י"א-י"ב) על מה אבדה הארץ על אשר עזבו תורת, וא"כ אחינו בני ישראל מכל שכן שלא יבנה עיר על תילה, עד שנתקן דבר זה ונהיה תמים עם ה' בתורתו ובמצותיו, כי היא חיינו ואורך ימינו, ומבטל מעלינו, כל גזירות קשין.

וזהו ביאור אצלי מאמר החכם (משלי ט' י"א) כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, והנה ראוי לדקדק כפל לשון, ועוד הוי למימר ימים, כמו דאמר שנות חיים, והאיך אמר ימיך, שזה יורה שכבר הם שלו, ואם עתה ירבו עדיין אינם ימי. אבל עפ"י דברינו הנ"ל יאמר כה, רק אקדים דברי רז"ל בס"פ החולץ (יבמות נ'), רבנן אמרי זכה מוסיפין ורבי עקיבא ס"ל זכה משלימין, אמרו ליה לרבי עקיבא הרי אומר (מלכים ב' כ"ו) והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה, אמר להן משלו הוסיפו לו ע"ש. וכתבו תוס' משלו הוסיפו, וקרי ליה תוספת לפי מה שנגזר לפחות ע"י עון ע"ש. וא"כ מצינו תרי הוספת ימים, אחד ע"י זכות, וזה יותר ממה שנגזר עליו מתחלה לרבנן דרבי עקיבא הנ"ל, ועוד הוספה אם נגזר לפחות לו מחמת עון, ואח"כ נתבטל הגזירה הוי נמי הוספה, אך זה מיקרי הוספה שלו דמשלו הוסיפו כנ"ל.

בארבע אמות של הלכה, ואז הקב"ה בכבודו ובעצמו נותן מטר מאוצר הטוב כנ"ל. והנה עיקר התורה היא לשמה, כדאיתא התם (בתענית ז' א') כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, (ובמקום אחר (פני שלמה דרוש לימים נוראים) פרשתי זה).

והן הן ביאור מקראי קודש הנ"ל, **אם בחוקותי תלכו**, כפירש"י שתהיו עמילים בתורה על מנת **ואת מצותי תשמרו**, דהיינו לשמור ולעשות ולקיים כנ"ל, וא"כ ממילא הוי לשמה, כי מי שאינו לומד לשמה אין כוונתו לשמור ולעשות ולקיים וזהו פשוט, וא"כ כיון שאתם עושין רצונו של מקום ותעסקו בתורה לשמה, משום הכי **ונתתי גשמיכם**, גשמיכם דייקא, ר"ל הגשם יבוא מאוצר הטוב, וזהו נקרא גשמיכם, שאתם פעלתם הגשם הלזה ע"י מעשיכם במה שאתם עושין רצונו של מקום ועסקו בתורה, משום הכי פעלתם לבוא לכם הגשם מאוצר הטוב, כנ"ל בגמ' אם עושין רצונו של מקום בא מאוצר הטוב, ורק דבגמ' איתא בזמן ששרוי בארצם, והיינו כי בחוץ לארץ בא ע"י שליח ואינו באין מאוצר הטוב כנ"ל, אבל ע"י עסק התורה לשמה אז שפיר באין מאוצר הטוב כנ"ל, ושפיר קאמר ונתתי גשמיכם, שאתם פעלתם ע"י מעשיכם הטוב הגשם ההוא, אבל אם אין אתם עושין רצונו של מקום אינו בא מאוצר הטוב. וגם אם תהיו גשמיכם אז **בעתם**, ר"ל באו בעתם ובזמנם, אבל אם אין עושין רצונו של מקום בא הגשם שלא בעתו ובזמנו, וכדכתיב (איוב ל"ז י"ג) אם לשבט וגו' אם לחסד וגו', ופירש"י דאם לפורעניות בני אדם מורידים שלא בזמנם ע"ש, והיינו אין עושין רצונו של מקום, ואם לחסד היינו עושין רצונו של מקום, וא"כ שפיר ונתתי גשמיכם בעתם, שיהיה לברכה ולשובע כיון שבאים מאוצר הטוב והבן.

וזהו ביאור מדרש ילקוט הנ"ל **אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו וגו'**, והיינו עושין רצונו של מקום, אז **ונתתי**, ר"ל אני נותן **ולא על ידי שליח ועל ידי מלאך**, וא"ת מאי נפקא מינה, לזה אמר **גשמיכם ולא גשמי שאר הארצות**, ר"ל אם בא ע"י שליח הוא כמו גשמי שאר הארצות שאינו בא מאוצר הטוב וליכא שפע רבה, משא"כ אם אני הנותן הוא בא מאוצר הטוב כנ"ל, ואם בא מאוצר הטוב נקרא גשמיכם, שאתם פעלתם הגשם הלזה ע"י מעשיכם הטוב כנ"ל, כי אם אין עושין רצונו של מקום אינו בא מאוצר הטוב וממילא יוכל לבוא ע"י השליח ג"כ, אבל אם עושין רצונו של מקום אז בא הגשם מאוצר הטוב, ומפתח של האוצר הזה אינו נמסר לשליח כנ"ל בפרשת דרכים, ושפיר קאמר ונתתי גשמיכם אני ולא ע"י השליח, כיון דהוי גשמיכם, דהיינו מאוצר הטוב כנ"ל.

ולזה שפיר מביא הילקוט ראייתו במה שאמר **וכן הוא אומר הנותן מטר על פני הארץ ושולח מים על פני חוצות**, וא"כ מעיקרא אמר הנותן מטר וגו', משמע שהוא בעצמו נותן, והדר אמר ושולח מים וגו', משמע ע"י שליח, אלא ודאי צ"ל דיש חילוק בין הגשם שהוא מהקב"ה בכבודו ובעצמו, והוא בארץ ישראל אשר היא ארץ אשר שם הוא שכינת עוזו, כדכתיב (דברים י"א י"א) ארץ אשר (עיני) ה' [אלהיה]

והנה שם הוספת (יחזקאל) [חזקיהו] היה ע"י התורה, כדאיתא בזוהר בראשית בהקדמה (י"א.) וז"ל פתח רבי שמעון ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל את ה' (ישעיה ל"ח ב'), תא חזי כמה הוא חילא תקיפא דאורייתא וכמה הוא עילאה על כולא, דכל מאן דאשתדל באורייתא לא דחיל מעילאי ומתתאי ולא דחיל מומרעין בישין דעלמא, בגין דאיהו אחיד באילנא דחיין וילף מיניה בכל יומא, דהא אורייתא תולף לבר נש למיזל בארח קשוט, תולף ליה עיטא האיך יתוב קמיה מאריה לבטלא ההוא גזירה, דאפילו אתגזר עלה דלא יתבטל ההוא גזירה, אתבטל מיד ואסתלק מיניה ולא שריא עלה דבר נש בהאי עלמא עכ"ל, (ועיין לעיל בבית זה חדר ב' באריכות מזה). מכלל דבריו שמענו מה שכתבנו לעיל, דע"י התורה מתבטל כל גזירות הקשות. ודרש זה על ענין חזקיהו כנ"ל.

וזהו שאמר התורה בהכרזה שלה, **כי בי ירבו ימיה**, ימין דייקא, ר"ל אם כבר נפחת לך מימין ע"י הגזירה מחמת עונות, מ"מ על ידי מתבטל הגזירה ושוב חוזרין לך ימיה, אשר כבר היו ימין מקדמת דנא, וכנ"ל ביחזקיה שמשלו הוסיפו, ולכן שייך נמי לשון ריבוי כמ"ש תוס' הנ"ל, כיון שנגזר עכ"פ לפחותות הוי הוספה, וזהו ירבו ימיה, היינו ימין שהיו לך מקודם ונפחתו, כעת על ידי ירבו כמקדם, כי התורה מבטלת הגזירה, ולא די שירבו לך ימין היינו מה שהיה לך מקודם, אבל אף גם **ויוסיפו לך שנות חיים**, והיינו ע"י התורה והמצוות הוי זכה, ואז מוסיפין לו עוד על מה שנגר עליו מתחלה כנ"ל לרבנן זכה מוסיפין והבן.

או י"ל כך עפ"י מה דאיתא בזוהר סדר ויחי (ח"א רכ"ד) אינון יומין דבר נש כד אתבריוו בההוא יומא דנפיק לעלמא כולוהו קיימי בקיומיהו ואזלין וטסין בעלמא, נחתין ואזהרין לבר נש כל יומא ויומא בלחודו, וכד ההוא יומא איתא ואזהר ליה, ובר נש עביד בההוא יומא חובא קמי מאריה, ההוא יומא סליק בכיסופא ואסהיד סהדותא וקאים בלחודו לבר, ותני בתר דקאים בלחודו יתיב עד דבר נש עביד מיניה תשובה, זכה תב ההוא יומא לאתרא, לא זכה ההוא יומא נחית ואשתתף עם ההוא רוחא דלבר, ותב לבית ואתקן בדיוקנא דההוא בר נש ממש בגין לאבאשה ליה ודר עמו בביתיה, ואית דיוריה לטב איהו הוא זכי, ואי לאו דיוריה עלה לביש, בין כך ובין כך אתפקדין אינון יומין וחסרין ולא עאלין במנינא דאינון דאשתארן, ווי לבר נש דגרע יומי קמיה מלכא קדישא, ע"ש שמאריך בזה דאינון יומין איהו זכאי אינון לבושי יקר דמתלבשא ביה נשמתיה כד נפיק מהאי עלמא, משא"כ אי לא זכה חסר מאינון לבושי יקר לאתעטרא ליה בהון ע"ש. מכלל דבריו שמענו, כי ע"י העונות נחסרו הימין וקיימין חסרין ולא יתיבו עד דבר נש עביד תשובה מיניה כנ"ל.

והנה באלשיך ז"ל סדר נצבים על פסוק (נצבים ל' ח') ואתה תשוב ושמעת בקול ה' אלהיך, וכתוב בתריה (פסוק י') כי תשמע לקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחוקותיו הכתובה בספר התורה הזה וגו', וכתב הר"מ אלשיך הנ"ל וז"ל, והענין כי אחרי אומרו למעלה ואתה תשוב

כו', שמבטיח לומר שלא יבצר מישראל מלשוב עד ה', אמר אח"כ אל תתמה על מציאת התשובה שאמרתי שתעשו, כי הנני איעצך תכין לך הדרך שתדע בוודאי שיכנע יצרך ותשוב עד ה' בלי ספק, והוא כי תשמע קול ה' בלי ספק, כי תשוב, לומר כי תלך לבית המדרש שאז תשמע בקול ה' אלהיך, כי השומע תורה בבית המדרש מרבו כשומע מפי השכינה כנודע, וגם כשיהיה הלימוד בכוונה כדי לשמור כו' הכתובה בספר התורה הזה, אז ע"כ אמרתי כי תשוב עד ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך, והוא כנודע מרז"ל (סוכה נ"ב:) כי פגע בך מנוויל זה משכחו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח, ע"ש ברבינו אלשיך הנ"ל באריכות, מכלל דבריו שמענו ע"י התורה בלתי ספק כי תשוב עד ה', כי ע"י התורה נכנע היצה"ר כנ"ל.

וזהו הכרזת התורה **כי בי ירבו ימיה**, ר"ל על ידי תזכה לתשובה כנ"ל באלשיך ז"ל, וממילא ירבו ימיה, אינון יומין שלך שהיו נחסרו מחמת עונות וקיימו לבר, עכשיו שוב יחזרו לאתריהו ולא יהיה נחסר לך שום יום מיומין בעלמא דאתא, אשר תוכל לאתעטרא בהון ולהתלבשת נשמתיה באינון יומין דהוי לבושי יקר כנ"ל, כי ע"י התורה בטוח אתה בלתי ספק שתשוב, ואז זדונות נעשו זכיות כנודע, וזהו בעלמא דאתא, וגם בעוה"ז תרויח **ויוסיפו לך שנות חיים**, כי אורף ימים בימינה כנודע (משלי ג' ט"ז), והבינהו.

כלל הדבר ע"י התורה מתבטל כל גזירות קשות, וגם קושי הגלות המר הזה יתבטל בזכות התורה, כדאיתא בזוהר כמה פעמים (ח"ג ר"ע). **בזכות אורייתא יתיבון לארעא, יששכר חמור גרם** (בראשית מ"ט י"ד), **וזהו עני רוכב על החמור** (זכריה ט' ט') **ע"ש בזוהר** (כ"ה באלשיך ס"פ וילך בשם הזוהר ברע"מ ח"ג רע"ו).

ואמרתי זהו הרמז במסורה ד' פעמים הלון, הלון ושוב (בראשית ח' ג'), הולך וחסר (שם פסוק ה'), הלון ונסוע (שם י"ב ט'), הלון וגדל (שם כ"ו י"ג), (ועיין מ"ש כבר ע"ז לעיל בבית המלך חדר ד' (לעשי"ת)). ולדברינו הנ"ל יאמר כך, **הלון**, ר"ל שהלך מגלותא, **ושוב** לגלותא כמקדם, זה היה מחמת **והמים היו הלון וחסר**, היינו שנחסר התורה דנקראת מים כנודע על דרך (ישעיה נ"ה א') הוי כל צמא לכו למים, וכדאיתא ברז"ל (תענית ז'). התורה נמשלה למים, והיינו כנ"ל על מה אבדה ארץ על עזבם תורת, אבל **הלון ונסוע הנגבה**, ר"ל כשיסעו וילכו באלה מסעי הנגבה, היא צד התורה על דרך רז"ל (ב"ב כ"ה:) הרוצה שיחכים ידרים (וכדאיתא בעיר גבורים וכלי יקר על פסוק זה זה לענינו שם ע"ש), ואז כשישתדלו באורייתא מיד **הלך וגדל** בגדולת ונפלאות כמקדם, כנ"ל בזכות אורייתא יתיבון לארעא והבן.

ובזה בארתי נמי פסוקי (תהילים צ"ד י"ב ט"ו) **אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, להשקיט לו ממי רעה עד יכרה לרשע שחת, כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב, כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב**. והנה להכתובים הנ"ל אין לו המושך וקישור כלל לפירש"י ע"ש. וגם ראוי לדקדק על כפל לשון כי

לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב. גם מה שפירש"י שם מה שאמר כי עד צדק ישוב משפט קאי על יסורין ע"ש, וא"כ הוה ליה למימר זה לעיל סמוך להשקיט לו ממי רעה, אחרי שאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו וגו'.

אמנם לפי דברינו הנ"ל בזכות אורייתא ישובון לארעא, וא"כ ממילא אף שבגלות מר לנו מה, דכמה יסורין קשות ורעות שעברו עלינו, אעפ"כ צריכין להחזיק בתורה, ולא יחמץ לבבו לאמר כי כבר מכר אותנו ואבדה תקותינו, כאשר באמת נאמר ביחזקאל (כ' ל"ב) באמרם נהיה כגוים, מחמת עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום, וע"ש בסנהדרין פ' חלק (ק"ה). ובמדרש (תו"כ פ' בחוקות), כי אדרבה אורייתא עיקר סממני רפואה לרפאות הגלות כנ"ל, כי עוד חזון למועד לשוב אותנו כבתחילה. וראייה לזה כתבו המפורשים, מזה אשר אמרו ז"ל (שמו"ר ב' ב') לא זו שכינה מכותל מערבי, ומצפה עלינו כאב שמצפה על בנו. ועוד ראייה דהשכינה היא בגלותא עמנו למיגני עלינו, כמה דאת אמרת (יחזקאל א' א', ובאי"ר פתיחתא ל"ד) ואני בתוך הגולה, וכדאיתא ברז"ל (מגילה כ"ט). גלו לבבל שכינה עמם כו'.

תו אקדים מה דאיתא באלשיך ז"ל על פסוק ישעיה א' (פסוק כ"ז) ציון במשפט תפדה, היינו השכינה היושבת בציון במשפט תפדה, כי בתורת משפט הוא בא לה להוציאה מגלותא, כי הלא רק בפשעכם שלחה אמכם (ישעיה נ' א'), אבל ושביה, ר"ל הישראל, לא נגאלין רק בצדקה, דהיינו בתורת צדקה ולא עפ"י קו המשפט ושורת הדין, כי עפ"י משפט הלא עונותינו גרמו כל אלה ע"ש באריכות. ואיתא בזוהר כמה פעמים מדת צדק היא השכינה, (ועיין בזוהר פ' שלח לך (ה"ג קס"ה). והובא דבריו בראשית חכמה פ"ה בשער היראה, שם נתבאר זה היטב).

והן הן דברי המשורר הנ"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, ר"ל אשרי הגבר מי שגובר על יצרו ומקבל אשר תיסרנו יה, והיינו כי בפסוקים הקודמים אמר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, דקאי על גלות שניקום נקמות בעמלק ועשו ע"ש, לזה משיב רוח הקודש **אשרי הגבר שמקבל אשר תיסרנו יה**, היינו יסורי הגלות, **ומתורתך תלמדנו**, ר"ל בכל אלה היסורים והצרות הוא עדיין עוסק בתורה ומצות, ואינו אומר ח"ו אבדה תקותינו ועבד שמכרו רבו כלום יש זה על זה כלום כנ"ל, (ועיין ברז"ל [ברכות] פ"ק (ה'). שדרשו כיוצא בזה על יסורין של אהבה ואעפ"כ אין ביטול תורה בהם, כמו כן לענייננו). והיינו משום **להשקיט לו ממי רעה**, ר"ל אדרבה השתדלותו באורייתא יגרום לו להשקיט לו ממי רעה, והמה בגלות המור הזה, כי בזכות אורייתא יתיבון לארעא כנ"ל, **עד יכרה לרשע שחת**, ר"ל מחמת התורה יזכה שניקום ה' ב"ה במהרה בעמלק ועשו אשר דבר בו מקודם אל נקמות הופיע כנ"ל, והא ראייה **כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב**, ר"ל דזה ראייה דח"ו לא יטוש ה' עמו, כיון ונחלתו לא יעזוב, דהיינו שעוד הוא בנחלתו, כי לא זוהי שכינה מכותל המערבי כנ"ל, ועוד בטחון יש **כי עד צדק ישוב משפט**, ר"ל אם ישוב משפט וינקום מה שנוגע לשכינה שהיא מדת צדק כנ"ל, וזאת הוא בתורת משפט כנ"ל באלשיך ז"ל, אז ממילא **ואחרי כל ישרי לב**, ר"ל אם ישוב משפט מחמת השכינה, אז ממילא אחרי כל ישרי לב יבואו לציון ברינה, והבן.

ובזה בארתי רמז במסורה שית פסוקים בה' תיבות בשני אותיות, **נח את שם את חם ואת יפת** (בראשית ה' ל"ב), **כי גם זה לך בן** (שם ל"ה י"ז), **כי יד על כס יה** (שמות י"ט ט"ו), **אין זה כי אם רע לב** (נחמ"י ב' ב'), **על כן לא בא אל שולחן המלך** (שמואל א' כ' כ"ט), **גם לי גם לך לא יהיה** (מלכים א' ג' כ"ו).

ולדברינו הנ"ל דכתבנו שאמרו בגלות נהיה כגוים, עבד שמכרו רב יש זה על זה כלום ורצו לבטל התורה והמצות כנ"ל, אבל באמת זה אינו דאדרבה ע"י התורה יתיבון לארעא כנ"ל באריכות. והפרשת דרכים בדרך ארוכה (דרוש כ"ה) כתב ג"כ ביטול סברה זו, בהיותינו בניס למקום, והבן לא יצויר שלא יהיה בן (ועיין לעיל בבית המשתה חדר ג' (לפורים) מ"ש מזה באריכות).

תו אקדים מה דאיתא בעיר גבורים על פסוק זה בפ' נח וז"ל, ונח מצא חן, להורות שהחן שמצא היה מצד ג' מעלות אלו שהיו בו והם תולדותיו, וזהו שאמר הכתוב ויולד נח שלשה בנים, רמז לג' מעשים טובים אלו שהם עיקר תולדותיו, את שם, הוא התדבקות בה', על דרך שנאמר (משלי י"ח י"י) מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב, את חם, הוא לשון חום, רמז לתורה המוליכה חום טבעי באדם, כמו שאמרו רז"ל (חגיגה כ"ז). תלמיד חכם אין אור גהנם שולט בו ק"ו מסלמנדריא כו', תלמידי חכמים שכל גופם אש לא כל שכן, וכמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ב מ"י) הזהר בגחלתם שלא תכוה, ואת יפת, הוא תואר הדרת פנים, ורמז לחכמה על דרך שנאמר (קהלת ח' א') חכמת אדם תאיר פניו, ושלשתן היה היפך הנהגת בני אדם כו' עכ"ל.

וזוהו התחלת הרמז במסורה נח את שם את חם ואת יפת, ר"ל נח כמו נח לשמים, **את שם** זהו התדבקות בה' כנ"ל, **את חם** היינו חום של תורה, **ואת יפת**, שיהיה להם הדרת פנים בחכמה, כמה דאת אמרת חכמת אדם תאיר פניו כנ"ל, וזהו העיקר התדבקות בה' ותורתו. ואי תימא הלא עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום כנ"ל, לזה אמר **כי גם זה לך בן**, ר"ל אף כעת שאתה תחת שעבוד האומות העולם אעפ"כ אתה נקרא בן, כי בנים אתם לה' אלהיכם, והבן לא יצויר שלא יהיה בן כנ"ל בפרשת דרכים. וא"ת אם כן למה לא מרחם עלינו כרחם אב על בנים אם אנו קרואים בנים, לזה אמר **כי יד על כס יה**, **על כן לא בא אל שולחן המלך**, כי כבר נודע מה שאמרו רז"ל ברכות ג' (ע"א) אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, וזהו שאמר כיון דהשם איננו עדיין במילואה, כדכתיב כי יד על כס יה כנודע (רש"י שם בשם התנחומא ס"פ כ' תצא), משום הכי עדיין לא בא אל שולחן המלך. ואם תאמר היא גופא קשיא, למה השם איננו במילואו, לזה אמר **אין זה כי אם רע לב**, וכמ"ש האלשיך ז"ל על פסוק (תהלים י"ב ד') יכרת ה' כל שפתי חלקות, ר"ל שפת חלקות אחד בפה ואחד בלב, הם מכריתין ומפרידין שם ה' ואיננו במילואו ע"ש, וזהו אין זה כי אם רע לב, רע לב דייקא, שאף שבפה ידבר עמו, אבל בקרבו ישים מרמה, עד שגם **לי גם לך לא יהיה**, ר"ל כ"כ גדלה השנאה אצלו על חבריו, שאומר גם לי גם לך לא יהיה, כנהוג בעו"ה עוד בינינו השנאה והקנאה גדלה עד מאד.

ואז באמת אנו מקבלים כל ברכאין עלאין כנ"ל בזהו, אבל אם ח"ו אם אנו מרוחקין מביתו של מלך, והתורה מוחנת קרן זוית, א"כ השמחה מה זה עושה, ואדרבה ח"ו השמחה נהפך לתוגה, והשפע והברכה מתמעט כנ"ל הכל באריכות.

ומעתה נבוא אל מאמר הניצב פתח שער חדר הלזה, דיש לדקדק בו מאי הא דאמר **עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה בך**, והכי בסעודה גדולה לא יוכל להנות בו. ועוד הא דאמר רבי יוחנן **אומות העולם אבדו ואין יודעין מה שאבדו**, וקשה הלא גם לנו נאבדו הקרבות אם הבית המקדש חרב כנודע.

אבל לדברינו הנ"ל כי עיקר השמחה היא שמחת התורה, והיינו עפ"י מה דאיתא בזוהר סדר פנחס (רע"מרנ"ב): על קרבני לחמי, דישאל מקריבין אורייתא דקב"ה ואיהו לחמו ואיהו ינו, והיינו העיקר קרבן הם סודות התורה הרמוזים בו, וזהו חלקו של הקב"ה, ושאר הקרן מחלק לחייליו ומלאכיו לכל אחד כפי מעלתו, (ועיין מזה לעיל בבית המשתה חדר ב' (לחנוכה) באריכות). והנה איתא בזוהר סדר פנחס (רנ"ו): בסעודתא דשבעים ממנן לא אישתתף למיכל עמהון חד מן מארי מלכא דאינון נוכראין ע"ש ברעיא מהימנא, וא"כ ביום הזה קב"ה חדי ברחימוהי דישאל, ואז נוטל חלקו מן הקרבן, והם הסודות התורה הרמוזים בקרבן, וזהו שמחת התורה.

וזהו שאמר **עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה בך**, אהנה בך דייקא, שאנכי בעצמי אהנה בסעודתך, אשר לא היה בסעודתא דשבעים ממנן כנ"ל, והכי אנכי לאכילה הוא צריך, רק בך אהנה בכוונתך אל סודות התורה הרמוזים בקרבן, וא"כ ממילא יכול להיות הסעודה קטנה, כי עיקר היא הסודות הרמוזים בה והבן. ומשום הכי מצינו נמי בזוהר (ח"א קצ"א): בגין דהוי ישראל בארעא קדישא הוי קרבנן מכפרין עלייהו, והשתא דאתגליין אורייתא קמכפרי עלייהו (עיין לעיל בבית המשתה חדר ג' (לפורים) מזה), והיינו כיון דעיקר היה התורה שזהו חלקו של הקב"ה, ומשום הכי כתיב (ויקרא ו' ב') זאת תורת העולה תורת חטאת, (ועיין מזה בזרע ברכ שני סדר ויקרא). ולפ"ז שפיר **אמר רבי יוחנן אומות העולם אבדו ואין יודעין מה שאבדו כי בזמן שבית המקדש היה קיים מזבח היה מכפר עליהם אבל כשחרב בית המקדש מי יכפר עליהם**, אבל לבני ישראל עדיין נשאר אורייתא לכפר עלייהו כנ"ל, וכדאיתא בזוהר שלח לך (ח"ג קנ"ט): וז"ל כמה אית להו לאסתכלא במילין דאורייתא, דכל מאן דאשתדל באורייתא כאלו מקריב כל קרבניין דעלמא לקמי קב"ה עכ"ל, וכן הוא בזוהר כמה פעמים מזה, וא"כ שפיר רק אומות העולם אבדו ואין יודעין מה שאבדו, וזה למד רבי יוחנן מזה שאמר מקודם שאהנה בך, היינו באורייתא הרמוזים בקרבן כנ"ל באריכות והבן.

על כן אחינו בני ישראל לבו והשתדלו באורייתא, ואז נוכל לשמוח ביום זה בשמחת תורה, ונזכה לשמחת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

או י"ל כך, דהנה איתא בעירכין (ט"ו): תקנת של מספרי לשון הרע הוא עסק בתורה, וכבר נזכר לעיל ע"י אורייתא יתובין לארעא, וזהו שאמר **כי יד על כס יה**, היינו מה שהשם אינו במלואו, **אין זה כי אם רע לב**, כנ"ל באלשיך מחמת שפת חלקות מכריתין ומפרידין שם ה' ואינו במלואו, **על כן לא בא אל שולחן המלך**, כי כבר נודע מה שאמרו רז"ל (יומא ט"ז): מחמת קנאה ושנאה חרב בית המקדש, ומכל שכן שלא יבנהו כל זמן שעדיין עון זה בינינו, וזהו על כן לא בא אל שולחן המלך, מחמת עון זה וכנ"ל אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם. אבל מאי תקנתיה לזה, זהו שאמר **נח את שם ואת חם ואת יפת**, היינו שיתדבק ויתחמם בחום התורה, ויהיה לו הדרת פני החכמה, ובה יתקן עון זה כנ"ל בערכין. ואם תעשה כן **גם לי גם לך לא יהיה**, ר"ל בין לי לשכינתא כביכול, דמצערת במכאובין בגלותא כדאיתא בזוהר כמה פעמים (...), ובין לך דהיינו לישראל, לא יהיה עוד שום צעה, כי בזכות אורייתא יתיבון לארעא כנ"ל. אך פן תאמר זה ימים כבירים אשר אנחנו פה בגלות המר הזה וכבר אבדה תקותינו ח"ו, לזה אמר **כי גם זה לך בן**, ר"ל אף עכשיו בגלותא שאינן עושין רצונו של מקום נקראים בנים כדאיתא בקדושין פ"ק (ל"ו): בנים סכלים המה (ירמיה ד' כ"ב) ע"ש, וא"כ הבן לא יצויר שלא יהיה בן, ועוד ירחם האב על בנים במהרה, ושפיר יהיה לך תקנתא ע"י התורה והמצות.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, העיקר התורה, ובפרט ביום המקודש הלזה ראוי לקבל עליו לעבוד ה' ב"ה כל השנה בתמימות, ולהרחיק הקנאה והשנאה, דנחזי משל למלך ששידך עם אחד את בתו היחידה, וביום חתונתו כשבא חתנו ליטול את בתו, אמר לו המלך בת יחידית היא ומאד קשה עלי פרידתה ממני, אשר על כן בכל שנה ושנה נבואה יחדיו ביום הקבוע אשר נתעלסה באהבים ונרוה דודים יחד. והנה בבוא יום ההוא היה שמחה גדולה אל המלך עם בתו וחתנו, כי ראה שדבק דבק טוב בביתו, וזווגם עולה יפה בכל מילי דמיטב, וחתנו יודע בנימוסי המלכות, ומכח זה רב המוהר ומתן אשר קיבל מאת המלך בעת ההיא. אמנם כל זה היה באם היה בא ליום הקבוע יחד עם המלך, הוא ובתו של מלך, אבל אם בא לבדו ובתו של מלך נשארה בביתה, הנה אומר המלך השמחה מה זה עושה, ואדרבה השמחה נהפך לתוגה, כי עיקר השמחה היה יהיה על געגועים של בת המלך, ועכשיו עדיין לא ראה את פני בתו.

כך אחינו בני ישראל, המלך הוא מלך מלכי המלכים קב"ה, אשר נתן לנו את בתו והיא תורתו הקדושה, (כדאיתא במדרש רבה סדר תרומה (שמו"ר ל"ג א') בתי שנתתי לך קשה לפרוש ממנה והיא התורה, ע"ש לענינו). והנה קבע יום אחד בשנה אשר רוצה לשמוח עם חתנו ובתו, והוא יום המקודש הלזה, כנ"ל בזוהר ביום ההוא אחדי מלכא עלאה עם רחימוהי דישאל בלחודוהי. והנה כל זה אם אנחנו באים עם בתו של מלך והיא התורה, שאנחנו מחבבים את התורה ומקיימין מצותיה, ואז שפיר רב השמחה בינינו ובין קב"ה, ומשום הכי נקראת סעודה זו של ום זה שמחת התורה, כדאיתא ברעיא מהימנא בסדר פנחס כנ"ל בהתחלה, כי עיקר השמחה ביום הזה הוא מחמת התורה,

פני שלמה

דרוש לשמיני עצרת

עכ"ל ע"ש היטב וזה תוכן כוונתו. והנה בתשובות הרשב"א (סי' קמ"ח) איתא דמלך דיניה כרבים ע"ש, ולפ"ז י"ל דדוד עשה כדי להורות תשובה לרבים, דהא מלך היה והוי כרבים כמ"ש הרשב"א הנ"ל, ומשום הכי לא הוי חטא הא דבת שבע, משום דהוי עבירה לשמה לזכות הרבים, דהא לזכות הרבים אמרין חטא כו' כנ"ל בשם התוס'. (ואף בגמ' (ע"ז שם) איתא דדוד עשה להורות תשובה ליחיד, היינו משום דאמרין התם להורות תשובה לרבים כבר שמעינן מישראל שעשו את העגל, והנה לתשובות הרשב"א הנ"ל באמת צ"ל דדוד עשה להורות תשובה לרבים, דליחיד לא נשמע מיניה כיון דדינו כרבים כיון דהוי מלך כנ"ל, וצ"ל באמת תירוץ אחר על עגל, ועיין בכל פילפול הנ"ל לתשובות הרשב"א הנ"ל בגמ' הנ"ל בעיר דוד בבית אדני (חדר ג' סי' מ"ב) ע"ש היטב, והבאתי עוד מזה לקמן בתוך הדרוש). וא"כ ממילא אף דיעקב חטא בשתי אחיות דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, ומשום הכי אינו רוצה לברך כנ"ל, היינו דווקא כהאי גוונא דיעקב דהיה שייכה אדם הראשון דהוא יחיד כמובן, ובזה לא אמרין חטא כו' כנ"ל, אבל אעפ"כ דוד כיון דהיה מלך ודינו כרבים, שפיר עביד בבת שבע כדי לזכות הרבים כנ"ל.

וזהו שאמר משה לדוד **נאה למלך לברך**, רק אל תעלה על דעתך כיון שיעקב לא רצה לברך וא"כ צריך לומר עבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, א"כ והוא הדין גם אתה כמוהו יש מניעה מחמת חטא בבת שבע כנ"ל באריכות, לזה אמר לו זה אינו, דשפיר נאה למלך לברך, למלך דייקא, כיון שדוד הוא מלך ודיניה כרבים שפיר נאה לו לברך, דליכא ביה שום מניעה כיון דכוונתו היה לזכות הרבים בתשובה כנ"ל, ולא קשה מידי וק"ל.

ובזה ממילא יובן המאמר הנ"ל, כיון שמקודם ניתן הכוס ליעקב ולא רצה לברך מחמת חטא של שתי אחיות כנ"ל, וא"כ ממילא מוכח דעבירה לשמה אסור כנ"ל, וא"כ האיך ניתן אח"כ לדוד וגם הוא היה רוצה בכך, אשר גם הוא כמו כן היה לו מניעה מצד עבירה לשמה כנ"ל. ולזה אמר **אני אברך ולי נאה לברך**, לי דייקא, ר"ל אף שיעקב לא רצה לברך מחמת עבירה לשמה, אבל לי כיון שאני מלך שפיר נאה לברך כנ"ל, דמלך דיניה כרבים וכוונתי היה לזכות הרבים, ובזה שפיר אמרין חטא בשביל שייכה חברך כמ"ש תוס' הנ"ל באריכות, ודוק היטב.

ובזה יבואר ג"כ מדרש פליאה (הובא בעיר דוד סי' מ"ב) **לא נתקדש דעתו של דוד עד שהגיע לפרק בתולה נשאת** עכ"ל, ורבים נתקשו ביה, ואף אני אענה את חלקי בזה לפי הנ"ל. דהנה באמת מצינו באבות דרבי נתן (פ"א הל' ז' ח') שאדם הראשון ג"כ מלך היה ע"ש, ובלא"ה איתא

איתא במדרש ילקוט מלכים א' סי' ח' (רמז קצ"ג), **ביום השמיני וגו' וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו** (מלכים א' ח' ס"ו), **בשלמא לישראל עמו לחיי, אלא לדוד עבדו מה היא. אמר רב יהודה אמר רב בשעה שביקש שלמה להכניס הארון לבית קודש הקדשים, דבקו שערים זה בזה, אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה כו', כיון שאמר ה' אלקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדיך** (דה"ב ו' מ"ב), **מיד נענה, באותה שעה מיד נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה, וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון עכ"ל.**

דרך הקדים ראוי לבאר מאמר בפסחים דף קי"ט (ע"ב) וז"ל שם, ויגדל הילד ויגמול (בראשית כ"א, ח'), לעתיד לבוא עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסדו לזרעו של יצחק, לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך, ואומר להן אני איני מברך שיצא ממני ישמעאל, א"ל ליצחק טול וברך כו', א"ל שיצא ממני עשו, א"ל ליעקב טוב וברך, א"ל אני איני מברך שנשאתי שתי אחיות כו', א"ל למשה כו', א"ל ליהושע כו', אומר לדוד טול וברך, אומר להן אני אברך ולי נאה לברך שנאמר (תהלים קט"ז, י"ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא וגו' עכ"ל. ודקדקו המפורשים מאי בעי דוד בזה שאמר ולי נאה לברך כו', והיה די בזה שאמר אני אברך שנאמר כו'.

ונ"ל דהנה איתא במדרש (הובא בעיר דוד סי' שע"ד) וז"ל, בא משה לדוד ואומר לו נאה למלך שבארץ לברך כו' עכ"ל, גם שם יש לדקדק ביותר, לענין מאי אמר לו נאה למלך כו', ואי משום דמלך אורחיה דקדים מחמת חשיבותיה, קשה וכי דוד לבדו מלך היה, והלא משה גופא מלך היה, או שאר מלכי ישראל דמצינו במקרא. אך נ"ל לבאר לפי פשוטו, דלכאורה הא מצינו דגם דוד חטא בבת שבע, וא"כ ממילא גם לדוד היה קצת מניעה שלא לברך כמובן. אך באמת איתא במס' ע"ז (ד"ה) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה, וא"כ עבירה לשמה היה ולא חטא כלל כמובן. אך לפי מה שהבאתי לעיל בדרושים הקודמים (ע"י דרוש א' לחג הסוכות) כמה פעמים, דהא דנשא יעקב שתי אחיות ג"כ עבירה לשמה היה, כדי לתקן אדם הראשון שזרק שני טיפין באתר נכראי, והיו שם אצל לבן ותיקן אותם יעקב, ע"ש בזוהר (ח"ג ק"א:) ובעשרה מאמרות (חקור דין ח"ג פ"ח) ובשאר מפורשים, וא"כ לפ"ז כיון דיעקב לא רצה לברך מחמת שנשא שתי אחיות כנ"ל, וא"כ על כרחך צ"ל דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, וא"כ הרי גם לדוד היה מניעה מחמת איזה חטא כנ"ל וכמובן.

אך לכאורה יש לחלק, דהנה איתא בתוס' במס' שבת דף ד' ע"א בד"ה וכי אומרים לאדם לחטא כו' בא"ד וז"ל, דאע"ג דלגבי יחיד לא אמרין חטא כו' אבל לזכות הרבים אמרין והתם מצוה דרבים הוא

ולפ"ז שפיר נתקרה דעתו של דוד אז, די"ל דכדין עשה כיון דכוונתו היה להורות תשובה, ועבירה לשמה מותר. ואין להקשות מפני מה נמכר יוסף, זה אינו דג"כ עבירה לשמה היה משום דיצא ממנו ירבעם כנ"ל. ואין לומר הא גם הם עשו את עגל, זה לא קשה מידי דלשבטים היה טענת מודעה כיון דאין מקדשין בע"כ כנ"ל באריכות וכמובן, ושפיר **נתקרה דעתו של דוד, ודוק.**

(ובאמת צ"ל דאגדה של ערבי פסחים הנ"ל פליגי על מדרש הפליאה הנ"ל, וכ"כ הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש א') לשאר תירוצים על שתי אחיות, דהאי אגדה הנ"ל פליגי על כל תירוצים של שתי אחיות כמובן, ע"ש היטב באריכות).

ובזה יובן ג"כ מדרש תמוה במשלי (ילקוט משלי רמז תתקס"ד) וז"ל, דרשה צמר ופשתים (משלי ל"א י"ג), בין ישמעאל ויצחק, ותאמר גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש [בן האמה הזאת] עם בני כו' עכ"ל ע"ש היטב. ונ"ל לבארו היטב לפי הנ"ל דתירוצין על יעקב בנשיאת שתי אחיות דהיה עבירה לשמה כדי לתקן אדה"ר כנ"ל באריכות, ולפ"ז כתבתי לעיל בדרושים הקודמים (דרוש א' לחג הסוכות) לתרץ קושית הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש א') שהקשה מפני מה הסכינ אברהם את עצמו באור כשדים, וגם אמאי הציל אותו הקב"ה בדבר שעשה שלא כדין, דהא בן נח אינו מצווה על קידוש השם (סנהדרין ע"ד:), והרמב"ם פסק (פ"ה מהל' יסוה"ת ה"ד) היכא דדינו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו, וא"כ אמאי הציל אותו הקב"ה, ע"ש שרוצה לומר מכח זה שדין ישראל היה להם אף קודם מתן תורה. אבל לפי תירוצין המפורשים על יעקב יש ג"כ תירוצין על אברהם, דאיתא בזוהר (רע"מ ח"ג ק"א:) ובעשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג פ"ז) שאברהם תקן אדם הראשון שהיה נעבד, ומשום הכי השליך את עצמו לכבשן אש, לקיים פסילי אלהיהם תשרפון באש (דברים ז' כ"ה), וא"כ ג"כ עבירה לשמה היה, כמו שתירצו על יעקב כדי לתקן אדם הראשון וכמובן.

ואקדים עוד מה דאיתא בספר צפנת פענח חדש ערך ארץ ישראל וז"ל, מאחר שאברהם הוריש את הארץ לזרעו א"כ גם ישמעאל בכלל זרעו, ולמה לא ירש ישמעאל כלום מן הארץ, דהא אין מעבירין נחלה אפילו מברא בישא לברא טבא (ב"ב קל"ג:), ע"ש שמתרץ קושיא זו בד' אופנים, ובאופן ג' כתב שם וז"ל, שישמעאל נולד קודם שנימול אברהם, והיה לישמעאל דין היו לו בנים בגיותו ואח"כ נתגייר דאין לו דין בכור לנחלה, מטעם גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ולא בן כדאיתא במס' יבמות (ס"ב.) עכ"ל ע"ש. ולפ"ז י"ל זהו שאמרה שרה גרש את האמה הזאת כי לא ירש עם בני יצחק כנ"ל, משום דלאו בנו הוא כיון שנולד קודם שנימול וכנ"ל. אך כל זה לתירוצין ידי הנ"ל על קושית פרשת דרכים הנ"ל הא דהציל הקב"ה את אברהם מאור כשדים דעבירה לשמה היה לתקן אדה"ר וכנ"ל, אבל לתירוצין פרשת דרכים שם דדין ישראל היה לו קודם מתן תורה וישראל מצווה על קידוש השם כנ"ל,

במפורשים (ע"י בכור שור ע"ז ד:). דאדם הראשון יש לו דין רבים כיון דרבים אתיא מיניה (ע"י ר"ה ל"ב:) ע"ש, ולפ"ז הרי חטא יעקב ודוד שווין לאהדדי כנ"ל וכמובן, דהא יעקב ג"כ היה ליכות הרבים כמובן, ואי אפילו הכי חטא יעקב, א"כ הוא הדין דוד חטא בבת שבע כנ"ל.

והנה מצינו שני טעמים על מכירת יוסף, חדא משום שיצא ממנו ירבעם שעתיד להשניאו לבעלים כדאיתא במדרש רבה פ' וישב (ע"י ב"ר פ"ד י"ד, וע"י בספר חן טוב פ' וישב) על פסוק וישנאו אותו ע"ש, ומשום הכי רצו השבטים להטריד את יוסף מן העולם. ועוד מצינו במפורשים (ע"י תדב"א"ר פ"ה) משום איסור שתי אחיות נכשל יעקב ביוסף, וכדאיתא גם במדרש (ילקוט ויצא רמז ק"י) כשנמכר יוסף אמר יעקב אוי לי שנשאתי שתי אחיות. והנה הכתונת פסים (...) מביא בשם המדרש (ע"י ב"ר וישב פ"ד י', ובספר חן טוב פ' וישב) דיוסף אמר לשבטים אמאי מכרתם אותי משום שיצא ממני ירבעם, הא גם אתם יעשו את העגל. וכתבתי בדרוש חוה"מ של פסח ע"ש, דלכאורה י"ל להם היה תירוצין על עגל, כדאיתא בגמ' דשבת (פ"ה.) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז) מלמד שכפה עליהם הר כגיגית, אמר רבא מכאן מודעה רבה לאורייתא ע"ש, משא"כ לירבעם לא היה טענת מודעה כיון דכבר קיבלו ברצון בערבות מואב כמו שהקשה החדושי אגדות (למהרש"א) שם בגמ', ע"ש בדרוש הנ"ל באריכות מזה.

והנה גם תירוצין זה שמכרו את יוסף מפני שיצא ממנו ירבעם, כתבתי ג"כ כמה פעמים לעיל בשם המפורשים (...) דאינו אלא אי עבירה לשמה מותר ע"ש וכמובן, משא"כ אי אין אומרים לאדם חטא, א"כ היאך מוכרים אותו בשביל ירבעם כמובן. ולתירוצין ב' דנמכר בשביל שתי אחיות שנשא יעקב, מוכח דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי כנ"ל באריכות.

ואקדים עוד מ"ש המפורשים (...) דהא דאמרין בגמ' הנ"ל דהיה להם מודעה רבה לאורייתא, היינו אי אין מקדשין בעל כרחא, אבל אי מקדשין בעל כרחא, והתורה היתה קידושין כנודע (ע"י שמו"ר פמ"ג א'), א"כ ממילא היה יכול לקדשם בעל כרחם, ואין להם טענת מודעה רבה ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא בתוס' ריש כתובות (ב:) ד"ה בתולה נשאת, הא דלא קתני נושאין, דאין מקדשין בעל כרחא, ונושאין הוי משמע בע"כ ע"ש.

ולפ"ז י"ל דדוד היה מסופק אי מקדשין בע"כ או לאו, ואי מקדשין בע"כ היה חטא לדוד בבת שבע, דליכא למימר דעשה כדי להורות תשובה, הא מוכח דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, דאל"כ קשה מפני מה נמכר יוסף, דאין לומר מפני שיצא ממנו ירבעם, קשה הא גם השבטים עשו את עגל כנ"ל במדרש, ואין לומר דהא היה להם מודעה רבה, קשה הא מקדשין בע"כ, והתורה היתה קידושין כנ"ל, אלא ודאי צ"ל משום איסור שתי אחיות, וא"כ מוכח דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי כנ"ל. אבל כשהגיע **לפרק בתולה נשאת**, וקשה למה לא קתני נושאין, וצ"ל דנושאין משמע בע"כ ואין מקדשין בע"כ כנ"ל,

א' לחג הסוכות) תירוצ' ע"ז, כמו שכתב העשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"א פ"ד) על קושייתו למה נענש אדה"ר כלל, הא כתיב (איוב ל"ג כ"ט) פעמים ושלש יפעל אל עם גבה, והלא לא היה אצל אדה"ר רק חטא ראשון, ותירץ דקודם מתן תורה היה ולא היה עדיין זה ע"ש, וכמו כן י"ל לענין תשובה דקודם מתן תורה היה ולא מהני תשובה. אך כל הזה אי תשובה לבן נח לא מהני, אבל אי תשובה מהני גם לבן נח א"כ הדרא הקושיא לדוכתיה הא עשה תשובה, ואף דקודם מתן תורה היה אטו מי גרע מבן נח כמובן, (ועיין מזה באריכות לעיל בדורש א' וב' לסוכות). אך זה תליא במה דאיתא ברש"י ובמדרש (תנחומא שמות י"ח) על פסוק (בראשית ט"ו ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, דבשרו לאברהם דתרח אביו עשה תשובה ע"ש, וא"כ ממילא מוכח גם לבן נח מהני תשובה כמובן. אבל עוד מצינו במדרש (ב"ר ל"ח י"ב) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, שבשרו לאברהם שתרח אביו יהיה לו חלק עוה"ב דברא מזכה אבא, ע"ש ביפה תואר ובבגדי אהרן פ' לך לך ולפ"ז שפיר י"ל דתשובה לא מהני לבן נח כמובן.

תו אקדים מה שהקשה המהרש"א בחידושי אגדות (יבמות ק'), כיון דאברהם קיים כל המצות אפילו עירובי תבשילין, ואמאי לא קיים מצות מילה רק דווקא אחר שציווה אותו הקב"ה, ותירץ שם דבאמת צ"ל קודם שנימול לא קיים כלל שום מצוה רק אח"כ לאחר שנימול ע"ש. והנה לכאורה לפ"ז מ"ש הפרשת דרכים הנ"ל דמאברהם ואילך היה לו דין ישראל, ומשום הכי השליך את עצמו לכבשן האש דישאל מצווה על קידוש השם כנ"ל, וא"כ קשה מהיכי תיתי נימא דלא קיים המצות רק אחר שנימול, דהא אף קודם שנימול היה מחזיק את עצמו לישאל כמ"ש הפרשת דרכים הנ"ל כיון דהסכין את עצמו באור כשדים כנ"ל, וא"כ קושית מהרש"א במקומו עומד למה המתין עם המילה עד שציווה אותו הקב"ה, כיון דהיה מחזיק את עצמו לישאל גמור כמובן. אבל י"ל לפי מה דאיתא בווי העמודים (פ"ו) בשם המדרש (ב"ר מ"ז ט') דאברהם נולד מהול ע"ש, וא"כ לפ"ז י"ל דאברהם היה מסופק בפלוגתא דב"ש וב"ה במס' שבת (קל"ה). אי נולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית או לא כמובן, ומשום הכי לא מל שנית עד שציווה אותו הקב"ה למול שנית כדעת ב"ה דצריך להטיף דם ברית כמובן, ולא קשה מידי קושית מהרש"א הנ"ל אף לתירוצ' פרשת דרכים הנ"ל כמובן וק"ל.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה (דב"ר ו' ה') אמר ר' חנינא אם הציפור שאין לה זכות אבות כו' בניה מגינים ומכפרים עליה שצריך לשלחה לחפשי, בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות (כ"א וא') [על אחת כמה וכמה] שאם סרח אחד הוא מכפר עליו עכ"ל, ואיתא בספר נחלת בנימין (הקדמה) ובספר עיר דוד (ס"ר ר"נ), דמכאן נשמע מזההירה התורה על שילוח האם כדי להורות דברא מזכה אבא, ובזכות הבנים האם יוצא לחפשי כו' ע"ש, (ועיין לעיל בדורש ב' לסוכות מזה).

ולפ"ז מבואר מדרש הנ"ל, דוודאי בלא הך קרא לא היה ליה שאלה כלל תינוק שנולד מהול מה צריך להטיף ממנו דם ברית, דהיה לו הוכחה מאברהם דצריך להטיף ממנו דם ברית, דהא קשה קושית מהרש"א הנ"ל כיון דאברהם קיים כל המצות עירובי תבשילין אפילו, א"כ אמאי

א"כ הרי ממילא מוכח דגם שנימול היה לו דין ישראל, דהא מעשה דאור כשדים היה קודם שנימול כנודע, וא"כ לישמעאל ג"כ שייך ירושה, דלא מיקרי כלל היו לו בנים בגיותו וכמובן.

והנה הברכת שמואל בפ' כי תצא כתב בשם עשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג פ"א), דהא דעשה דוחה לא תעשה, הוא מהאי טעמא דהעושה עבירה לשמה הוי מצוה ע"ש באריכות. ואיתא בגמ' דיבמות ריש פ"א דף ד' (ע"א) מנא לן דעשה דוחה לא תעשה, דכתיב (דברים כ"ב י"ב) גדילים תעשה לך לא תלבש שעטנז, דכלאים בציצית מותר דדרשינן סמוכים כו', ופרכינן התם הא לא מופנה ולא דרשינן סמוכים, ומשינן דתיבת צמר ופשתים הוא מופנה, מדכתיב (ויקרא י"ט י"ט) בגד שעטנז לא יעלה עליך, ותנא דבי רבי ישמעאל הואיל ונאמרו בתורה בגדים סתם, ופירט הכתוב באחד מהן צמר ופשתים, אף כל צמר ופשתים, וא"כ צמר ופשתים דכתב רחמנא גבי ציצית למה לי, אלא ודאי למופנה קאתי ודרשינן סמוכים דכלאים בציצית מותר, והיינו מטעם דעשה דוחה לא תעשה ע"ש היטב.

ולפ"ז יובן מדרש הנ"ל, דשרה רוצה למימר גרש את האמה הזאת [ואת בנה] כי לא ירש [בן האמה הזאת] עם בני יצחק, והיינו כיון שנולד קודם שנימול היה לו דין היו בניו בגיותו ואח"כ נתגייר דאינו בכור לנחלה כנ"ל. ולפ"ז קשה קושית פרשת דרכים הנ"ל, כיון דקודם שנימול היה לו דין גוי, א"כ האיך הסכין אברהם את עצמו באור כשדים, וגם האיך הציל אותו הקב"ה בדבר שעשה שלא כדן וכנ"ל באריכות, אלא ודאי צ"ל דעבירה לשמה הוי ושרי כנ"ל, וקשה מנא לן הא. משום הכי [אמר] דרשה צמר ופשתים, ר"ל דהיה קשה לה קושית גמ' הנ"ל צמר ופשתים גבי ציצית דכתב רחמנא (גבי ציצית) למה לי כנ"ל, וצ"ל להורות דעשה דוחה לא תעשה כנ"ל, וא"כ על כרחך צ"ל דעבירה לשמה הוי מצוה, דאל"כ אמאי עשה ידחה הלא תעשה כמ"ש העשרה מאמרות הנ"ל, וא"כ לפ"ז שפיר הציל הקב"ה את אברהם מאור כשדים, ולעולם היה לו דין גוי, רק דעבירה לשמה הוי ושרי כנ"ל, וא"כ מכח דרש זה שפיר אמרה שרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש [בן האמה הזאת] עם בני יצחק, כיון שנולד קודם שנימול הוי בן בגיותו ואין בנו כנ"ל באריכות ודוק היטב.

ובזה יבואר עוד מדרש תמוה פ' כי תצא (דב"ר ו' א') כי יקרא קן צפור כו' (דברים כ"ב ו'), הלכה אדם מישראל תינוק שנולד מהול אי להטיף ממנו דם ברית או לא, כך שנו חכמינו תינוק שנולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית, שנאמר (בראשית י"ז ג') המול ימול וכו' עכ"ל, ורבים מדקדקים האיך תליא שאלה זו להאי קרא דווקא כי יקרא קן ציפור וגו'.

אבל לפי הנ"ל יתבאר היטב, רק אקדים עוד מה דהקשה השל"ה (מס' ר"ה תורה אור אות כ"א) למה מת אדה"ר הא עשה תשובה ע"ש. והנה כמו כן קשה על עשרה מאמרות הנ"ל דאברהם ויעקב תיקן את אדה"ר כנ"ל, קשה הא עשה תשובה. אבל כבר כתבתי (דורש ב' לחג השבועות, דרוש

ית', ומשום הכי אין נותן לו שכר רק לבסוף דהיינו לאחר מיתה ע"ש. והנה בזה איכא פלוגתא בפ"ב דקדושין (מ"ח) ובפ"ז בב"ק (צ"ט). אי שכירות משתלמת מתחילה ועד סוף או אין משתלמת רק לבסוף כמובן ע"ש, והנה מאן דאית ליה התם אין שכירות משתלמת אלא לבסוף הוא ר' מאיר ע"ש, וא"כ שפיר נמצא כתוב דווקא בתורתו של ר' מאיר והנה טוב מאוד זה המוות, כי בזה המיתה יקבל שכרו הטוב, כיון דר' מאיר לשיטתיה סל אין שכירות משתלמת אלא לבסוף כנ"ל וק"ל.

אך כל זה לתירוץ קמא דאיתא התם בקדושין דר' מאיר ס"ל שכירות אין משתלמת אלא לבסוף כנ"ל, אבל לאידך תירוצא דמשנינן התם כולי עלמא סברי ישנה שכירות מתחילה ועד סוף, רק באומן קונה בשבח כלי קמפליגי ע"ש, ולפ"ז קשה אמאי ס"ל לר' מאיר דטוב מאוד זה המוות כמובן. ומשום הכי אמר ר' שמואל בר נחמני רכוב הייתי על כתיפו של זקני לבית המדרש וכו', ומכח זה שפיר מוכח דהנה טוב מאוד זה המוות לכל התירוצים. דהנה כבר נזכר לעיל בתוך הדרוש, דהא דנשא יעקב שתי אחיות היה כדי לתקן אדה"ר והוי עבירה לשמה כנ"ל באריכות. ועוד תירוץ איתא במפורשים בשם הרמב"ן (בראשית כ"ו ה'), דקודם מתן תורה היה ועדיין לא נצטווה יעקב בזה. והקשו על תירוץ זה הא כתיב (בראשית י"ח י"ט) כי ידעתינו למען אשר יצווה את בניו וגו', וא"כ הרי נצטווה אף קודם מתן תורה מאברהם אבינו, ותרצו דבני בנים לאו כבנים, וא"כ אשר יצווה את בניו לא קאי על יעקב כלל רק על יצחק ע"ש.

והנה במפורשים (...) איתא הא דטוב מאוד זה המוות, היינו שגדולין צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, ומשום הכי ג"כ מתו הצדיקים. אמנם במדרש (ב"ר ט' ה') איתא למה נגזר מיתה על הצדיקים, כדי שלא יעשו [הרשעים] תשובה של רמיות ע"ש, והקשה היפה תואר ומאי בכך דיעשה תשובה של רמיות, הא מתוך שלא לשמה בא לשמה (פסחים נ'): ע"ש. ואיתא במס' נזיר (כ"ג:) מצוה שלא לשמה הוי כעבירה לשמה ע"ש.

עוד אקדים מה דאיתא פלוגתא בקידושין (ל'): ושננתם לבניך (דברים ו' ז') ולא לבני בניך דבני בנים לאו כבנים, וחד אמר לבניך ולא לבנותיך דנשים אסור ללמוד ע"ש.

ולפ"ז זהו שאמר ר' שמואל בר נחמני הנ"ל, **רכוב הייתי על כתיפו של זקני מבית שאן לבית המדרש**, ר"ל שזקיני הוליכו אותו לבית המדרש ללמוד עמו, וקשה הא כתיב ושננתם לבניך דווקא, וצ"ל דבני בנים כבנים, וצריך לומר לפ"ז על דנשא יעקב שתי אחיות דעבירה לשמה היה כנ"ל, דאין לתרץ דקודם מתן תורה היה, הא אף קודם מתן תורה נצטווה על כך כדכתיב אשר יצווה את בניו, ובני בנים כבנים, אלא ודאי צ"ל דעבירה לשמה הוי ושרי כנ"ל. וא"כ שפיר **אמר ר' שמואל [בר נחמני] בשם ר' מאיר והנה טוב מאוד זה המוות**, דאל"כ למה מתו הצדיקים, ואין לומר מפני רשעים שלא יעשו תשובה של רמיות, מאי בכך, הא כיון עבירה לשמה הוי מצוה, הוא הדין מצוה שלא לשמה הוי מצוה וכקושית יפה תואר הנ"ל כמובן, אלא ודאי משום הכי מתו

לא קיים מצות מילה כנ"ל, ואין לומר כתירוצו דקודם שנימול לא קיים כלל שום מצוה, קשה הא חזינן דהסכין את עצמו בכבשן האש, א"כ על כרחך היה מחזיק את עצמו אף קודם המילה כישראל כנ"ל, וא"כ מהיכי תיתי לא יקיים שום מצוה רק אחר המילה כנ"ל. וגם אין לומר על קושית פרשת דרכים הנ"ל דעבירה לשמה היה לתקן אדה"ר כנ"ל, קשה הא עשה תשובה, ואין צריך תיקון כקושית של"ה הנ"ל. ואין לומר דקודם מתן תורה היה וכן"ל, קשה הא מוכח מקרא ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, שתרח עשה תשובה והיה מהני כנ"ל. אלא ודאי צ"ל על קושית פרשת דרכים הנ"ל כתירוצו, דאף קודם המילה היה מחזיק את עצמו לישראל גמור, ואפילו הכי לא קשה מידי קושית מהרש"א הנ"ל, דמשום הכי לא מל אברהם כיון שנולד מהול, ולמול שנית היה מסופק בפלוגתא ב"ש וב"ה כנ"ל, וא"כ לפ"ז הרי לפי האמת דציוה לו הקב"ה למול, ש"מ דהלכה כב"ה דצריך להטיף דם ברית כמובן.

אבל השתא דציוה התורה כי יקרא קן ציפור כו', והיינו להורות דברא מזכא אבא כנ"ל, ולפ"ז שפיר י"ל לעולם דאברהם אינו נולד מהול, וקושית מהרש"א לא קשה מידי, ד"ל כתירוצו הנ"ל דקודם שנימול לא קיים שום מצוה, ואפילו הכי לא קשה מידי פרשת דרכים הנ"ל אמאי הסכין אברהם את עצמו בכבשן אש, ד"ל דעבירה לשמה היה כדי לתקן אדה"ר, ואפילו דעשה תשובה, מ"מ י"ל דכיון דקודם מתן תורה היה עדיין לא היה מהני תשובה כנ"ל. ואי קשיא מקרא ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, דמוכח דמהני תשובה אף קודם מתן תורה ואפילו לבן נח כנ"ל, זה אינו ד"ל דקאי שבשרו שתרח אביו יהיה לו חלק עוה"ב בזכות אברהם בנו כיון דברא מזכא אבא כדמוכח ממצוה זו דשלוח הקן וכנ"ל, אבל לעולם אברהם לא נולד מהול כלל, ומשום הכי שפיר מבעיא ליה השתא תינוק שנולד מהול מהו שיטיף ממנו דם ברית כמובן, ומפשט ליה מקרא המול ימול כמובן, ולא קשה מידי ודוק היטב.

ובזה יובן ג"כ מדרש תמוה סדר בראשית (ב"ר ט' ה') וז"ל **בתורתו של רבי מאיר נמצא כתוב** (בראשית א' ל"א) **והנה טוב מאוד זה המוות, אמר ר' שמואל בר נחמני רכוב הייתי על כתיפו של זקני שעולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן, ושמעתי רבי שמעון בן אלעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר והנה טוב מאוד זה המוות** עכ"ל. והנה רבים מדקדקים למה דווקא בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כן. אבל עוד יש לדקדק למה מזכיר שזקיני הוליכו אותו לבית המדרש דבית שאן, מאי נפקא מיניה מזה. וביותר יש לדקדק מאי מוסיף ר' שמואל בר נחמני ממה שאמר מתחילה המדרש בתורתו של ר' מאיר כו', והוא ג"כ אומר בשם ר' מאיר כנ"ל, ומאי אולמי האי מהאי.

ונ"ל לבאר היטב, דהנה כתבתי לעיל בדרוש א' לחג הסוכות, ד"ל הא דקאמר והנה טוב זה המוות, היינו מחמת ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא ע"ש באריכות. ואיתא במפורשים (מהר"ל נצח ישראל פ' י"ט) משום הכי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משום דשכירות אין משתלמת אלא לבסוף, והאדם כל ימי היותו על האדמה כשכיר הוא לקיים מצותיו של

הצדיקים, שגדולין צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, וא"כ שפיר והנה טוב מאוד זה המות, ולא קשיא מיד, ושפיר מקדים ר' שמואל בר נחמני למימור רכוב הייתי על כתיפו של זקני לבית המדרש, כמובן ודוק.

ולפ"ז יבואר מאמר במס' סופרים (פ"ח ה"ח) **בו ביום דריש ר' אלעזר בן עזריה אתם ניצבים היום כולכם וגו' טפכם נשיכם כו'** (דברים כ"ט ט'), **נשים באים לשמוע ואנשים ללמוד כו'** עכ"ל. ויש לדקדק אמאי דווקא בו ביום דריש להך דרשא.

ועפ"י הנ"ל מתורץ, רק אקדים עוד מה דאיתא בש"ך על התורה, הא דהקדים בהאי סדר טפכם לנשיכם, משום דטפכם באים לכלל לימוד, משא"כ נשים בכלל וכלל אסור ללמוד ולא באים כלל לכלל לימוד עכ"ל ע"ש. והנה כל זה אי דרשינן ושננתם לבניך ולא לבנותיך, דנשים אסור ללמוד כדאיתא בקדושין (ל'), אבל אי דדרשינן לבניך ולא לבני בתיך, א"כ י"ל דנשים מותר ללמוד, וא"כ מאי הוא דמקדים טפכם לנשיכם כנ"ל וכמובן.

תו אקדים מה דאיתא במס' ברכות (כ"ח) **בו ביום ניטל שומר הפתח ע"כ ע"ש**, ופירשו המפורשים (...) **דס"ל לעולם ילמד אדם אף שלא לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה** (פסחים נ'): ע"ש. והנה כבר נזכר לעיל, אי מצוה שלא לשמה הוי מצוה, הוא הדין עבירה לשמה הוי מצוה, וכן להיפך כנ"ל באריכות.

ולפ"ז י"ל כיון **דבו ביום** שנעשה ר' אלעזר בן עזריה לנשיא ניטל שומר הפתח כנ"ל, וכדי להוכיח שיטתיה דגם מצוה שלא לשמה הוי מצוה, משום הכי **פתח ודריש אתם ניצבים וגו' טפכם נשיכם כו'**, וקשה למה הקדים טפכם לנשיכם, אלא ודאי **נשים באים לשמוע ואנשים באים ללמוד**, ומשום הכי הקדים טפכם לנשיכם, דטפכם באים לכלל לימוד, משא"כ נשים דאסור ללמוד, והיינו כמ"ש הש"ך הנ"ל. וקשה הא דלמא גם נשים מותרין ללמוד, והא דכתיב ושננתם לבניך, היינו למעט בני בנים, אלא ודאי צ"ל דבני בנים כבנים, ולפ"ז קשה איך נשא יעקב ב' אחיות, הא כתיב אשר יצווה את בניו, וגם יעקב בכלל כיון דבני בנים כבנים כנ"ל. אלא ודאי צ"ל דעבירה לשמה הוי כנ"ל באריכות, וא"כ כיון דמוכח עבירה לשמה הוי מצוה, הוא הדין מצוה שלא לשמה כנ"ל, ושפיר ניתוספו כמה ספסלים בו ביום בבית המדרש וניטל שומר הפתח, דלא כרבן גמליאל שלא שביק בבית המדרש רק מי שתוכו כבדו, ע"ש הטב ולא קשה מידי כלל ודוק היטב.

ובזה יובן עוד מדרש אחד בסדר וזאת הברכה (מכילתא פרשתא דעמלק פ"ב) וז"ל, **עיר התמרים** (דברים ל"ד ג'), **שהראה הקב"ה למשה את דבורה שהיא יושבת תחת תומר כו' עכ"ל ע"ש**, והוא תמוה לענין מאי הראה למשה בזה שרוצה לכנוס לארץ ישראל, והראה לו את דבורה דווקא.

ולפי הנ"ל יתורץ היטב, רק אקדים עוד מה דאיתא במדרש (...) בשביל ששיבר משה הלוחות משום הכי לא בא משה לארץ ישראל ע"ש, והנה באמת מצינו במדרש (שמו"ר מ"ג א') ששבירת הלוחות עבירה לשמה היה, שאמר מוטב שיהיו נידונו כפנויה ולא כאשת איש, ע"ש היטב ובמפורשים מזה, וא"כ אי אפילו הכי לא בא משה לארץ ישראל, על כרחך מוכח דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי כמובן, ולפ"ז קשה האיך נשא יעקב ב' אחיות, וצ"ל דבני בנים לאו כבנים, וקרא אשר יצווה את בניו לא קאי רק על יצחק ולא על יעקב כנ"ל, והא דכתיב ושננתם לבניך, היינו ולא לבנותיך דנשים אסור ללמוד כנ"ל.

ולפ"ז יתורץ היטב, דמשה רצה לכנוס לארץ ישראל, ואף דשיבר הלוחות, היה סבר דעבירה לשמה הוי והוי מצוה ושריא כנ"ל, משום הכי ביקש לכנוס לארץ ישראל, דהא מוכח מיעקב דנשא שתי אחיות עבירה לשמה שריא כנ"ל. (ואין לומר באמת יעקב שלא כדין עשה, זה אינו דאיתא בשל"ה (...) מביאה אסורה אינו יוצא ממנו זרע כשר, והלא מיעקב יצאו שבטי י"ה, ועיין בפרשת דרכים מזה בדרך האתרים (דרוש א)). וכדי לסתור טענת משה **הראה לו הקב"ה את דבורה** שהיתה שופטות ומלמדת את ישראל כנודע, וקשה הא כתיב ושננתם לבניכם ולא לבנותיכם, דנשים אסור ללמוד, וצ"ל לבניך קאי ולא לבני בתיך, דבני בנים לאו כבנים כנ"ל, וא"כ לפ"ז י"ל עבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי, ואפילו הכי נשא יעקב ב' אחיות, דקודם מתן תורה היה כתירוצ הרמב"ן הנ"ל באריכות. והא דכתיב אשר יצווה את בניו, י"ל דלא קאי רק על יצחק דכיון דבני בנים לאו כבנים, וא"כ שפיר היה חטא משה בשבירת הלוחות, ומשום הכי לא בא לארץ ישראל כנ"ל במדרש וק"ל.

ולפ"ז יובן מדרש ילקוט (תהלים רמז תשי"ח) וז"ל, **את מוצא ביום הכפורים בא השטן לקטרג את ישראל, והוא פורט עוונותיהם של ישראל, רבון העולמים גנבים הם ישראל, והקב"ה פורט זכויותיהן של ישראל, מה עושה, נוטל קנה של מאזנים והוא מעיין את עוונות נגד זכויות והן שקולין אלו כנגד אלו כו', והשטן הולך להביא עוד עוונות וליתן בכף עוונות ולהכריע, מה הקב"ה עושה, נוטל את עוונות מן הכף ומטמינם תחת פרפוריא שלו, והשטן בא ואינו מוצא שם עון, שנאמר (ירמיה נ' כ') **יבוקש עון ישראל ואיננו, כיון שהשטן רואה כה, אמר לפניו רבוננו של עולם נשאת עון עמך כסיתה כל חטאתם סלה עכ"ל**. ויש לדקדק אמאי לא הביא השטן מיד עוונות אשר יש לו, ולמה המתין עד שרואה שכף שקולים הם כמובן, וכי בלתי אפשר לו להביא הכל ביחד, ובתחלה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר. ועוד קשה למה נטלם הקב"ה תחת פרפוריא דיליה כיון שיש עוד עוונות להכריע, ואם רוצה למחול אמאי נתנם אותם כלל מתחילה לכף מאזנים, ומיד היה יכול למחול כמובן.**

ונ"ל דהנה איתא בגמ' (יומא פ"ה:) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר, אבל עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר כדאיתא בגמ' דיומא, אך בעבירות שבין אדם למקום גופא תליא

לרעה, אמר שזה ענין העגל הראשון הוא מכרעת שיהיו עונות מרובין כו' עכ"ל. ואיתא במדרש רבה פ' משפטים (שמו"ר ל' ז') וכי יגנוב שור כו' (שמות כ"א ל"ז), שגנבו שור ממרכבה ועשו את עגל, חמשה בקר שלמנו תחתיו כו' ע"ש באריכות. וא"כ זה שמקדים השטן לאמור ישראל גנבים הם, ר"ל שיזכור שגנבו לשור ממרכבה לעשות את עגל, וא"כ משום הכי פורט אח"כ עונותיהם של ישראל, אף אם יהיו שקולין יצטרף עמהן חטא עגל להכריע, ע"כ שמעתי מהגאון א"א נ"י ודפח"ח.

אך לפי מה דנוכר לעיל דכבר היה להם תירוץ כיון דשיבר משה הלוחות לא נתקדשו עדיין, כמו דאיתא במדרש מוטב שידונו כפניה ולא כאשת איש כנ"ל, וא"כ לא הוי עגל עדיין חטא כלל, וכן איתא במפורשים. אך איתא התם במפורשים (...) אי דמשה הוי שליח של ישראל, א"כ הוי כאשה ששלחה שליח לקבל קידושין ונתקדשה מיד שבא ליד השליח, וכיון דכבר נתן הקב"ה הלוחות למשה, מיד נתקדשו ישראל ואח"כ עשו את עגל, ושפיר הוי חטאו בעגל, אך לפ"ז חטא משה בשבירת הלוחות כמובן.

תו אקדים מה דאיתא ברשב"א (מובא בהכותב בעין יעקב שבת פ"ז.) וריטב"א (שבת פ"ז. ב"ב י"ד.), מכח הלוחות ושברי הלוחות מונחים בארון, מוכח דמשה לא חטא בשבירת הלוחות, דאל"כ כמו אין קטיגור נעשה סניגור, כך אין קטיגור במקום סניגור ע"ש היטב.

ולפ"ז כיון שבא השטן ואמר גנבים הם, היינו בשביל חטא עגל, ודעתו היה שיצטרף גם חטא עגל להכריע כנ"ל, דסבר משה חטא בשבירת הלוחות, דלא היה כפרה בזה כלל כנ"ל, וגם משום הכי לא היה מביא עבירות שלא שבו עליהם, דכיון דסבר דמשה חטא בשבירת הלוחות, ולפ"ז אמאי מונחים הלוחות ושברי לוחות בארון אחד, הא אין קטיגור נעשה סניגור, והוא הדין אין קטיגור במקום סניגור כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דהשטן היה סבר קטיגור נעשה סניגור, וכיון שכן היה לו הוכחה דיום כיפורים מכפר אף על אינו שבים, דאל"כ קשה קרא מטומאתו כו' למה לי. ואין לומר להביא שלש טומאות עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, קשה קושית תוס' הנ"ל הא בגדי כהונה מכפרין כנ"ל. וגם אין לומר דקאי על שפיכות דמים דכהנים, הא מאי בכך, הא ג"כ בגדי כהונה מכפרין כיון דקטיגור נעשה סניגור כנ"ל. אלא ודאי צ"ל דיום כיפור מכפר אף על אינו שבים, משא"כ בגדי כהונה אינו רק על שבים מכפר כנ"ל, וא"כ משום הכי לא מיייתי השטן רק עבירות שבין אדם לחבירו, אבל עבירות שבין אדם למקום כלל וכלל לא כמובן.

אבל כיון דנטל הקב"ה קנה של מאזנים ונמצא ששקולים המה, אבל חטא עון העגל לא צרף עמהן, והיינו על כרחך דהיה להם כבר כפרה בשבירת הלוחות, ולפ"ז לא חטא משה בשבירת הלוחות, וא"כ שפיר י"ל אין קטיגור נעשה סניגור כנ"ל, ויום כיפור אינו מכפר רק על שבים, ואפילו הכי לא קשה מידי קושית תוס' הנ"ל, ד"ל מטומאות כו' קאי על שפיכות דמים בכהנים, דאז בגדי כהונה אין מכפרין דאין קטיגור נעשה סניגור כנ"ל באריכות. ומשום הכי רוצה השטן להביא עוד עונות, דהיינו אף עבירות שבין אדם למקום ולא שבו עליהם, דכיון

בפלוגתא דאיתא בגמ' דשבועות (י"ג.) אי יום הכפורים מכפר אף על אינם שבים או רק על שבים ע"ש, וא"כ ממילא לא היה להשטן להביא ביום כיפורים עונות רק עבירות שבין אדם לחבירו, דעבירות שבין אדם למקום הרי יום הכפורים מכפר, אך בזה היה מסופק אם יביא גם עבירות שבין אדם למקום דלא שבו עליהם, דעל זה יום הכפורים אינו מכפר כנ"ל, או דגם על זה יום כיפור מכפר כנ"ל.

והנה זה תליא אי אמרין קטיגור נעשה סניגור, אז מוכח דיום כיפור מכפר אף על אינו שבים, אבל אין אין קטיגור נעשה סניגור לא מוכח מידי, דהנה איתא בגמ' דשבועות דף ז' ע"ב, וכפר על הקודש מטומאות בני ישראל (ויקרא ט"ז ט"ז), יש לי להביא בענין זה שלש טומאות עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, יכול על ג' טומאות הללו יהא שעיר זה מכפר, תלמוד לומר מטומאות כו' ולא כל טומאות, והקשו תוס' (ד"ה במזיד) הא בגדי כהונה מכפרין על ג' עבירות הללו ע"ש. ושמעתי מהגאון א"א נ"י דוודאי תוס' הקשה שפיר על לישנא דגמ' דאמרין התם להביא שלש טומאות כו', אבל על קרא גופא מטומאות כו' לחוד לא קשה מידי, דהוי מצי למימר דקאי למעט שפיכות דמים בכהנים, ואז לאו בגדי כהונה מכפרים דאין קטיגור נעשה סניגור, כמו שכתב הפרשת דרכים (דרך הרבים דרוש י"ג) גבי שאול שהרג נוב עיר הכהנים משום הכי לא היו בגדי כהונה מכפרים ע"ש היטב.

ועוד שמעתי מהגאון א"א נ"י תירוץ על קושית תוס' הנ"ל, למ"ד דאית ליה יום כיפור מכפר אף על אינו שבים ג"כ, א"כ לא קשה מידי קושית תוס' הנ"ל, דבגדי כהונה ילפינן (זבחים פ"ח:) דמכפרין מסמיכות לקרבנות, וקרבנות גופא אין מכפרין רק בשבים, כדאמרין בגמ' מה חטאת ואשם אינם מכפרים רק בשבים כו' ע"ש במס' שבועות (י"ג.), וא"כ ממילא גם בגדי כהונה אינם מכפרים רק בשבים כמובן, וא"כ שפיר קרינן אחת בשנה (שמות ל' י') כפרה זו לא תהא אלא אחת בשנה (שם י'), דהיינו על אינו שבים, כיון דיום כיפור מכפר אף על אינו שבים, ולא קשה מידי קושית תוס' ודפח"ח.

וא"כ לפ"ז מוקרא מטומאות כו' מוכח דיום כיפורים מכפר אף על אינו שבים, אבל אי אין קטיגור נעשה סניגור לא מוכח מידי, ד"ל מטומאות כו' קאי למעט שפיכות דמים בכהנים, ובזה בגדי כהונה אין מכפרים דאין קטיגור נעשה סניגור כנ"ל.

תו אקדים מה ששמעתי עוד מהגאון א"א נ"י לתרץ דיקדוק חמור במדרש הנ"ל, שהשטן בא ואמר ישראל גנבים הם, וקשה כיון דהשטן פורט עונותיהם של ישראל, למה פרט מתחילה בפרטות לאמור ישראל גנבים הם, וכי לאו זאת הוא ג"כ בכלל עונות שפורט כמובן. ותירץ היטב עפ"י מה דאיתא בגמ' דסנהדרין (ק"ב.) אמר רבי יצחק אין לך כל פורעניות ופורעניות שבא לעולם שאין בה אחד מכ"ד בהכרע ליטרא של עגל ראשון כו', וכתב מהרש"א שם בחידושי אגדות וז"ל, ואמר שאין בה אחד מכ"ד בהכרע כו', לפי שדימה הכתוב הזכיות והחטאים כאלו הם בכף מאזנים, כמו שנאמר (שמות ל"ד ז') נושא עון כו', שאם הזכיות מרובין מכריעין לטובה, ואם החטאים מרובין מכריעין

בארון אחד ע"ש. ולפ"ז כיון שביקש שלמה להכניס הארון לקדשי קדשים, אשר היה מונח בו לוחות ושברי לוחות, והיה קשה הא חזינן דלא בנה דוד בעצמו בית המקדש היינו משום חטא בת שבע, וצ"ל דעבירה לשמה אפילו הכי עבירה מיקרי כנ"ל, ולפ"ז ממילא חטא משה ג"כ בשבירת הלוחות כנ"ל, וא"כ האיך רוצה עתה להכניס הארון אשר מונח בו לוחות שלימות ושברי לוחות, הא אין קטיגור נעשה סניגור וה"ה אין קטיגור במקום סניגור כמ"ש הרשב"א והריטב"א הנ"ל. ומשום הכי שפיר דבקו שערים זה בזה, ולא רצו להכניס את שלמה עם הארון הזה, דהם תריוויהו דסתרי הדדי, כיון שהיה הכל ע"י שלמה ולא ע"י אביו בעצמו כנ"ל.

אך באמת י"ל טעם אחר על הא דבנה שלמה, והיינו כתירוצי (ראשון) [שני] הנ"ל כדי שלא יחרב בית המקדש כנ"ל באריכות. ומשום הכי כיון דראה שלמה שאמר כ"ד רננות ולא נענה, והיינו על כרחך דבאמת שלא כדין מונחים בארון הלוחות ושברי הלוחות, דאין קטיגור במקום סניגור, דכיון דמשה חטא בשבירת הלוחות, וא"כ צ"ל דעבירה לשמה באמת אסור, ומשום הכי פתח ואמר שלמה זכרה לחסדי דוד עבדיך, ר"ל אם לא יכנסו אותו עם הארון א"כ יעלה על לבם שדוד חטא בבת שבע כיון דמוכח דעבירה לשמה אסור כנ"ל, ומשום הכי מיד נענה, דאף שעבירה לשמה אסור לא חטא דוד, כדאיתא בגמ' דשבת (נ"ו.) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, שביקש לעשות ולא עשה, והא דלא נבנה בית המקדש בימיו היינו כדי שלא יהיה מכשול לישראל כנ"ל. אך המון העם אשר לא יאמינו שלא עשה כלל כמובן, שפיר ירננו אחר דוד בראותם שלא הכניסו השערים את הארון כנ"ל, ומשום הכי נענה כמובן. באותה שעה היה נהפכו כל שונאי דוד כשולי קדירה שהיו יודעים שנמחל לו הקב"ה, דכיון דהכניס הארון עם לוחות שלימות ושברי הלוחות ביחד, ש"מ דעבירה לשמה שרי, וא"כ ממילא לא הוי חטא דוד כלל בבת שבע, דג"כ עבירה לשמה היה כנ"ל, ובוודאי נמחל לו מעיקרא כמובן, והא דלא בנה דוד בית המקדש הוא מטעם אחר, כדי שינקום נקמתו בעצים ואבנים אם ירצה לנקום בישראל כנ"ל, ולא קשיא מיד ודוק היטב.

דנסתר הוכחתו דיום כיפור מכפר אף על אינו שבים כנ"ל, אבל הקב"ה נתנם תחת פורפריא דיליה, דאף אין קטיגור נעשה סניגור, ולא קשה מידי קושיית תוס' הנ"ל, אפילו הכי י"ל דיום כיפור מכפר אפילו על אינו שבים כמובן, וכיון שראה השטן כה, שפיר אמר נשאת עון עמך לשון יחיד, דקאי על עון אחד דהיינו עגל, וא"כ הרי י"ל אין קטיגור נעשה סניגור, וא"כ לא מוכח דיום כיפור מכפר אפילו על אינם שבים כנ"ל באריכות, ואפילו הכי כסית כל חטאתם סלה, כל חטאתם דייקא, דהיינו אפילו עבירות שלא שבו עליהן כמובן, ודוק היטב וקצרתי.

ובזה נבוא ליישב מאמר שהתחלנו, דיש לדקדק למה דבקו שערים זה בזה כשביקש שלמה להכניס הארון לקדשי קדשים, ועוד למה כשאמר ה' אלקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך, נענה. גם למה נהפכו אותה שעה כל פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו כל העם וישראל שמחל הקב"ה על אותו עון לדוד, איך נשמע מזה שנמחל לו, דלמא הוא נענש על אותו עון, ומ"מ זכות דוד עמד לשלמה, (וכן דיקדקו המפורשים, ע"ש במס' שבת (ל.) דג"כ איתא הך מאמר).

ונ"ל לבאר עפ"י הנ"ל דדוד חטא בבת שבע עבירה לשמה היה כדי להורות תשובה, ולפ"ז גם משה לא חטא בשבירת הלוחות דג"כ עבירה לשמה היה כנ"ל, ולפ"ז שפיר מונחים הלוחות ושברי הלוחות בארון, אף דאין קטיגור נעשה סניגור והוא הדין במקום סניגור כמ"ש הרשב"א והריטב"א הנ"ל, כיון דמשה לא חטא כלל כנ"ל באריכות.

תו אקדים דאיתא שני טעמים מפני מה לא זכה דוד לבנות בית המקדש בעצמו, היינו משום חטא בת שבע ע"ש בצפנת פענח חדש (ערך ...), ועוד טעם איתא במפורשים בשם כלי יקר (שמואל ב' ז', בשם מדרש שוח"ט תהלים ס"ב) אמר דוד לפני הקב"ה שיבנה בית המקדש על ידי בעצמי, א"ל גלוי וידוע לפני שעתידין ישראל לחטוא ואני מפיג חמתי בבית המקדש וישראל ניצולים, ואם אתה בונה אותו הרי יהיה בית המקדש קיים ואינו חרב עכ"ל.

ועוד אקדים מה דאיתא בתוס' במס' עירובין פ' הדר (ס"ג:) ד"ה כל זמן, דבימי דוד היו שתי ארונות, ובאחד היו מונח שברי לוחות ובאחד לוחות שלימות, ובימי שלמה היו לוחות שלימות ושברי לוחות מונחים

שום דמחשבה איננו ידוע רק לו יתברך, ואין אב מעיד על בנו, ומשום הכי אינו יכול לענוש על המחשבה ע"ש במפורשים. אך כל זה אי דנקראים בנים למקום, אבל זולת זה ממילא גם במחשבה איכא עונש כמובן.

תו אקדים גמ' דב"ב (י.) שאל טורנופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלהיכם אוהב עניים מפי מה אין מפרנסן, משל למלך שכעס על עבדו כו', אמר לו אנן קרואים בנים למקום ומשל למלך שכעס על בנו כו' ע"ש באריכות. וזה ידוע דשלשה עמודי עולם יש וחד מנהון הוא גמילת חסדים זה עם זה, ולפ"ז מי שהוא גבה לב ומדת ענווה בל אתו, וא"כ לדידה קשה מפני ניתנה תורה במדבר, וצ"ל מפני מחלוקות השבטים, וממילא צ"ל גם ירושלים נתחלקה לשבטים, כיון דמכירת יוסף היה חטא כנ"ל, והיינו על כרחך צ"ל דמחשבה הוי כמעשה לענוש עליה, דאל"כ קשה הרי מכירת יוסף לא היה רק מחשבה כנ"ל באריכות. אך היא גופא קשיא הא אין אב מעיד על בנו, וצ"ל לפי סברתו דאנן אין קרואים בנים למקום, ולפ"ז ממילא בלתי אפשר לו לגמול חסד, דהא קשה קושיית המין הנ"ל אם הקב"ה אוהב עניים מפני מה אין מפרנסן כנ"ל, וא"כ ממילא נחסר עמוד אחד מקיום העולם כמובן. משא"כ מי שהוא שומשים עצמו כמי שאינו ואוחז בדרכי ענווה, א"כ לדידה י"ל דשפיר נקראו בנים למקום, ומכירת יוסף באמת לא היה חטא, ואפילו הכי ניתנה תורה במדבר להורות מדת ענווה כנ"ל וכמובן.

וזהו שאמר ר' אבוהו כנ"ל, אין העולם מתקיים אלא במי שומשים עצמו כמי שאינו, דאז אין לך קיום העולם גדול מזה דיש לו שלשה עמודי עולם כמובן ודוק.

ולפ"ז מתורץ הסמיכות התורה, דהנה המפורשים מדקדקים על קרא דמסיים התורה [לכל] האותות ומופתים אשר שלחו גו' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו וגו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל, עפ"י דאיתא במדרש רבה (שמו"ר ב' ה') מפני מה גילה הקב"ה למשה מתוך הסנה, לרמוז לו מה הסנה יש לו ה' עליו, אף ישראל אין נגאלין רק בזכות ה' אבות, אברהם יצחק יעקב משה ואהרן עכ"ל, ואיתא ברש"י פ' וירא (בראשית י"ט י"ז) אל תביט אחריו, אתה הרשעתה עמהן ובזכות אברהם אתה ניצול, על כן אינך כדאי לראות במפלת שונאין ואתה ניצול, וא"כ קשה למה זכו ישראל לראות מפלת שונאיהם, הלא גם המה היו עובדי עבודה זרה כטענת שר מצרים, כדאיתא במדרש (ילקוט רמז רל"ד) הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה ע"ש, רק בזכות אבות ניצולו כנ"ל במדרש משום הכי הראה למשה בסנה כנ"ל עכ"ל. אך באמת טעם אחר מצינו במדרש ילקוט (שמות רמז קס"ט) אמר הקב"ה למשה ע"י שנאה ששנאו אחיו ליוסף ירדו למצרים ובשבילו אני נגלה בסנה עכ"ל, והובא בזרע ברך שני פ' וארא, וכן איתא בש"ך (שמות ג' ב') סנה הוא לשון שנאה, שנגלה בסנה להורות מחמת מכירת יוסף ירדו למצרים, והיינו כמדרש הנ"ל. ולפ"ז שפיר י"ל דבזכות עצמם יצאו כמובן, דלא עובדי עבודה זרה כלל כמובן.

איתא במדרש (תנחומא ראה י"א) **ושמחת בכל הטוב** (דברים כ"ו י"א) **אין טוב אלא תורה, לפיכך הזהיר משה לישראל** (שם י"ד כ"ב) **עשר תעשר עכ"ל**.

היות ידוע שתורת ה' תמימה, רחבה מני ימה, אין לה סוף והתחלה, ולא קץ ותכלה, סופה נעוץ בתחלתה, ותחלתה בסופה, אשר על כן מן הראוי ונכון להמשיך הפסוק בראשית וגו', להפסוק דסדר וזאת הברכה ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל, וברוך ה' אשר הפליא חסדו לי לבאר בד' אופנים.

(אופן הראשון)

נקדים לבאר מאמר אחד פ' כיסוי דם (חולין פ"ט). אמר ר' אבוהו אין העולם מתקיים אלא במי שומשים עצמו כמי שאינו שנאמר (דברים ל"ג כ"ז) ומתחת זרועות עולם ע"כ, והקשה הפרשת דרכים בדרך ענווה דרוש י"ד וז"ל, ויש לדקדק בו דמה התייחסות יש למדת ענווה עם קיום העולם עכ"ל ע"ש היטב. ולפענ"ד נראה דרך דרוש בזה, עפ"י מדרש (במדבר"ד א' ז') מפני מה ניתנה תורה במדבר, להורות דלא נתנה תורה רק מי שומשים עצמו כמדבר ע"ש, וא"כ מוכח מזה מדת ענווה, וכן איתא במפורשים. ועוד טעם אחר איתא במפורשים בשם המדרש (מכילתא יתרו, בחודש פ"ה) משום הכי ניתנה תורה במדבר מפני השבטים שזה יאמר בחלקי יתן התורה וזה יאמר בחלקי יתן, וכתב התפארת הגרשוני (פ' קרח) לטעם זה צ"ל דירושלים נתחלקה לשבטים, דאל"כ אכתי היה יכול ליתן בירושלים ואמאי במדבר דווקא, אלא על כרחך צ"ל דירושלים נתחלקה לשבטים, וא"כ גם בירושלים יהיה מחלוקות השבטים, ע"ש בפ' קרח היטב.

והנה בזרע ברך שני פ' שמות איתא, דאי מכירת יוסף היה חטא אז ירושלים נתחלקה לשבטים כדי שיבנה בית המקדש בחלקו של בנימין, כדאיתא במדרש (ב"ר צ"ט א') למה תרצדון הרים גבונים (תהלים ס"ח י"ז), לשון גנבים, שגנבו ליוסף ומכרו אותו, אלא בחלקו של בנימין אני בונה אותו ע"ש, וא"כ שפיר ירושלים נתחלקה לשבטים, אבל אי מכירת יוסף לא היה חטא כאשר המליצו במדרשי רז"ל, א"כ מהיכי תיתי נימא דירושלים נתחלקה לשבטים, אדרבה וודאי לא נתחלקה כדי שיהיה יד כולם שווים בה ע"ש באריכות, והעתקתי לשונו ממש לעיל בדרוש א' לשבועות, ומשם תלקחנו לכאן ובין תבין את אשר לפניך.

והנה האלשיך ז"ל (פ' ויחי) כתב דמכירת יוסף לא היה רק מחשבה, דהמעשה היה טוב, וזהו שאמר להם יוסף (בראשית נ' כ') אתם חשבתם [עלי] לרעה, ר"ל דלא היה רק מחשבה, אבל המעשה היה טוב להחיות לעם רב כו' ע"ש היטב. והנה אי מחשבה רעה אינו כמעשה, א"כ לא שייך להם עונש על מכירת יוסף כמובן. והנה במפורשים (כתנות פסים דרוש לחג השבועות) איתא הא דהקב"ה אינו מעניש על המחשבה, היינו

ולכאורה מוכח דמכירת יוסף היה חטא, דהנה איתא במדרש (ב"ר י"ב ט"ו ע"י"ש ב"פ"ת) העולם נברא במדת הרחמים ובמדת הדין, שנאמר (בראשית ב' ד') ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים כו', והקשה היפה תואר לפ"ז בראשית ברא אלקים, ה' אלקים מבעיא למכתב, ותיירץ איתא במדרש אבכיר (...) דתחילת הפרשה היא אלה תולדות השמים כו', אלא שלא כתוב בתחילה שלא יתגאה הכהן הקורא בתורה לומר אני קראתי ראשון עכ"ל, וכתב הפרשת דרכים בדרך ענווה דרוש י"ד מכאן יש ללמוד מדת ענווה ע"ש היטב, ולפ"ז קשה למה נתנה תורה במדבר, דאין לומר להורות מדת ענווה, הא כבר מוכח זה מדהתחיל התורה בבראשית וגו' כנ"ל, וצ"ל מפני מחלוקות השבטים כנ"ל, ואם כן צ"ל גם ירושלים נתחלקה, והיינו דמכירת יוסף היה חטא כנ"ל הכל באריכות היטב.

ובזה בין תבין את חיבור סיום התורה להתחלה, **ולכל האותות ומופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו וגו' לעיני כל ישראל**, ור"ל שראו בעיניהם מפלת שונאיהם, ולפ"ז קשה למה הראה הקב"ה למשה בסנה, דליכא למימור להורות למשה דלא נגאלו רק בזכות אבות כנ"ל דומיא דסנה שיש לו ה' עליו כנ"ל באריכות, דקשה אי לאו בזכותו נגאלו א"כ למה ראו במפלת שונאיהם, כמו דפירש"י בלוט דנאמר לו אל תביט אחריו כקושיית מפורשים הנ"ל, אלא ודאי צ"ל בזכות עצמן יצאו, ולפ"ז קשה למה הראה למשה בסנה דווקא. ומשום הכי התחיל **בראשית ברא אלקים את השמים וגו'**, וקשה קושיית יפה תואר הנ"ל ה' אלקים מבעיא לי, וצ"ל כתירוצו דהתחיל התורה מאלה תולדות השמים גו', והא דפתח בבראשית ברא וגו' היינו כדי שלא יתגאה הכהן הקורא בתורה כנ"ל, ולפ"ז קשה למה נתנה תורה במדבר, דהא להורות מדת ענווה כבר מוכח מהתחלת התורה כמ"ש הפרשת דרכים הנ"ל, וצ"ל מפני מחלוקות השבטים, ואם כן צ"ל דירושלים ג"כ נתחלקה לשבטים, דמכירת יוסף היה חטא וכנ"ל הכל באריכות, וא"כ גם מזה הטעם נגלה הקב"ה בסנה למשה דווקא, דהוא לשון שנאה, להורות מחמת שנאת אחיהם ליוסף ירדו למצרים כמ"ש ומדרש הנ"ל ודוק היטב.

(אופן ב')

נקדים לבאר מדרש מכילתא (בחדש פרשה ה') וז"ל, למה לא נאמר עשרת הדברות בתחילת התורה, משלו משל למה הדבר דומה, למלך שנכנס למדינה אמר להן אמלוך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו, מה עשה, בנה להם את החומה והכניס להם את הים כו', כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים וקרע להם את הים כו', אמר להן אמלוך עליהם, אמרו לו הן. רבי אומר להודיע שבחן של ישראל, כשעמדו כולם לפני הר סיני לקבל התורה הושוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמיים בשמחה עכ"ל, (הובא בספר עמוק הלכה פ' משפטים). ורבים תמחו האין מתירץ רבי הקושיא למה לא פתח בעשרת הדברות בתחילת התורה כנ"ל, בזה שאומר להודיע שבחן של ישראל כו' וכמובן.

ונראה לפענ"ד לתירץ דרוש, עפ"י דאיתא במדרש רבה פ' כי תשא פ' מ"ב (סי' ז"ח) וז"ל אמר רבי שמעון בן יוחאי י"א יום היו עם הקב"ה וכ"ט יום היו מחשבין האיך לעשות את עגל, כמו שכתוב (דברים א' ב') אחד עשר יום מהר חורב, ואח"כ באו לדרכו של עשו דרך הר שעיר כו'. רבי מאיר אומר אף לא יום אחד היו, אלא היו עומדים בסניי ואומרים בפיהם נעשה ונשמע, ולבם מכוון לעבודה זרה שנאמר (תהלים ע"ה ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו, עכ"ל ע"ש היטב. ושמעתי קושיא מאת **הגאון א"א נ"י**, לדעת רבי מאיר הנ"ל שבשעה שאמרו נעשה ונשמע לבם היו מכוונים לעבודה זרה, א"כ האיך נתן להם התורה כלל הקב"ה, כיון דמחשבת עבודה זרה מצטרף למעשה (חולין קמ"ב), וא"כ איכא ק"ו מקרבן פסח דליכא אלא קדשים קלים אמרה תורה (שמות י"ב מ"ג) כל בן נכר לא יאכל בו, תורה שהיא קדשי קדשים וישראל כולם משומדים על אחת כמה וכמה, והאיך יקבלו התורה (וכדאיתא במדרש (שמו"ר מ"ו ג') ובגמ' (שבת פ"ה). מהאי טעמא שיבר משה רבינו הלוחות ע"ש).

אך לפענ"ד נראה דלרבי מאיר לשיטתיה לא קשה מידי דעל כרחק לית ליה הך ק"ו בשבירת הלוחות רק מטעם אחר, דהנה איתא במס' סנהדרין דף נ"ט (ע"א) אומר היה רבי מאיר גוי שלמד תורה הרי הוא ככהן הגדול, מדאמרה תורה (ויקרא י"ח ה') (אלה המצות) אשר יעשה [אותם] האדם וחי בהם, כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא אדם, אפילו עכו"ם במשמע עכ"ל ע"ש היטב. וא"כ לפ"ז לרבי מאיר לשיטתיה ליתא על כרחק לק"ו הנ"ל, כיון דסבר דנכרי שלמד תורה אדרבה הרי הוא ככהן גדול כמובן, ושפיר אומר היה רבי מאיר נעשה ונשמע לבם היו מכוונים לעבודה זרה שנאמר ויפתוהו בפיהם וגו' כנ"ל, ואפילו הכי נתן להם התורה, דאטו מיגרע גרע מעכו"ם גמור כנ"ל דמותר ללמוד תורה, מדכתיב אדם אפילו עכו"ם במשמע כנ"ל. אבל רבי שמעון בן יוחאי לשיטתיה דס"ל ביבמות דף ס"א (ע"א) דעכו"ם אינם קרואים אדם ואדם ממעט עכו"ם ע"ש, אתם קרואים אדם כו', וא"כ לר' שמעון בן יוחאי לשיטתיה אע"ג דכתיב (אלה המצות) אשר יעשה [אותם] האדם, ממועט שפיר עכו"ם, וא"כ ממילא ליכא למימור כרבי מאיר, דא"כ קשה האיך נתן להם התורה, הא ק"ו איכא וכנ"ל, וגם מקרא אלה המצות אשר יעשה אדם וגו' מוכח דעכו"ם אסור ללמוד כמובן, ומשום הכי אמר רבי שמעון בן יוחאי אחד עשר יום מהר חורב וכנ"ל, וכל אחד אזיל לשיטתיה כנ"ל באריכות וק"ל.

אך ראיתי בתוס' מס' סנהדרין דף הנ"ל (ד"ה אלא האדם) דגורסים ר' ירמיה, דאי רבי מאיר הא ג"כ אית ליה בפירוש (כריתת ו') אדם ממעט עכו"ם ע"ש, וא"כ לפ"ז הדרא קושיית הגאון א"א נ"י הנ"ל לדוכתיה כמובן, (ואח"כ מצאתי קושיא זו ג"כ בספר משנת דר' אליעזר ע"ש).

אמנם י"ל דרבי מאיר ס"ל הקב"ה מחל להם החטא, כיון דפעם ראשון חטאו, וכתוב (איוב לג כ"ט) פעמיים ושלש יפעל אל עם גבר, וא"כ משום הכי נתן להם התורה, דהוי כאילו לא חטאו כלל כיון דנמחל וכמובן. ואח"כ מצאתי את שאהבה נפשי בזרע ברחם שני פרשת ואתחנן שכתב שמה וז"ל, ומכאן תבין מה שאמר משה בחטא עגל (שמות ל"ב

זרה תיכף כנ"ל וכמובן, משא"כ אם היה מתחיל עשרת הדברות ח"ו היה יכול למטעי כרבי מאיר וכנ"ל, ומשום הכי הודיע כל המאורע עד הנה כמובן, להודיע שקבלו בשמחה ובלב שלם כמובן ודוק.

ולפ"ז מתורץ סמיכות התורה הנ"ל, רק אקדים עוד מה דאיתא במדרש חזית בשיר השירים (רבה א' ב') על פסוק (שה"ש א' ד') הביאני המלך חדריו וז"ל, ר' ינאי אומר לא היתה התורה צריכה להדרש אלא מהחודש הזה לכם (שמות י"ב ב'), ומפני [מה] גילה הקב"ה לישראל מה נברא ביום ראשון ומה ביום שני עד יום השישי, בזכות שאמרו (שם כ"ד ז') כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע עכ"ל, (והובא בזרע ברך שני פ' בראשית). והנה כל זה לרבי שמעון בן יוחאי דאמר י"א יום מהר חורב כנ"ל, משא"כ לר' מאיר דאומר בשעה שאמרו נעשה ונשמע לבם לעבודה זרה היו מכוונים, א"כ וודאי עכ"פ לא לזכות יחשב להם אמירה זו כמובן.

ואיתא ברש"י ולכל היד החזקה [וגו'] אשר עשה משה, היינו ששיבר הלוחות והסכים עמו הקב"ה יישר כחך ששברת ע"ש. והנה כבר נזכר לעיל מחמת ק"ו מפסח שברם כדאיתא במדרש, ולפ"ז קשה האיך ניתן לנו התורה מתחילה מחמת ק"ו זו, כקושיית הגאון א"א נ"י. לזה פתח ואמר **בראשית ברא אלקים גו'**, וקשה מפני מה גילה מה נברא ביום הראשון עד יום השישי כקושיית מדרש הנ"ל, וצ"ל בזכות שאמרו נעשה ונשמע, ולפ"ז דנחשב לזכות וודאי בלבם כווננו כן לשמים כנ"ל וכמובן, וא"כ משום הכי שפיר שיבר משה הלוחות מק"ו הנ"ל, וכדין ניתן תורה לישראל מתחילה כנ"ל.

או י"ל כיון דמוכח משבירת הלוחות דנעשה ונשמע היה בכוונת הלב מקושיית הגאון א"א נ"י, וזהו **ולכל היד החזקה דקאי על שבירת הלוחות כפירש"י הנ"ל**, משום הכי שפיר מתחיל מבראשית וגו', ומודיע לנו מה נברא ביום ראשון עד יום השישי כנ"ל במדרש חזית, ודוק היטב.

ולפ"ז יבואר מאמר במס' ברכות דף ל"ב ע"ב אמרה כנסת ישראל לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודיך שמוא לא תשכח לי מעשה עגל, א"ל גם אלה תשכחנה, אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה כנ"ל שמוא תשכח לי מעשה דסיני, א"ל ואנכי לא אשכחך וכו' עכ"ל, ודיקדק הפנים מאירות בספרו כתנות אור בפ' כי תשא, האיך תלוי מעשה דסיני במעשה דעגל. ונ"ל דהנה עוד יש לדקדק מאי ואנכי לא אשכחך, הו"ל למימור כמו דאמר מתחלה מעשה דסיני לא אשכחך.

אך נ"ל לתרץ היטב הכל בחדא מחתא, דהנה המפורשים (...) תירצו על קושיית עשרה מאמרות הנ"ל מפני מה נענש אדה"ר הלא לא היה רק חטא ראשון, היינו משום כיון דצוה לו הקב"ה בעצמו ועבר עליו, חמור הוא מאוד. וכתב העיון יעקב (על העין יעקב) בעל שבות יעקב, דזה הוא פירוש בהגמ' דשבת (נ"ה:) שאלו מלאכי השרת להקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר, והשיב להם מצוה קלה ציויתיו ועבר עליה, וקשה מה השיב להם, וכי לא ידעו מזה שחטא, ואפילו הכי שאלו מפני מה קנסת

ל"א) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וגו', דטענת משה היה להיות זה פעם ראשונה להם אותה חטא, א"כ נחשב להם כשגגה, וקורא אותו בשם חטא מבחינת שוגג, עד שהסכים הקב"ה עמו ואומר וביום פקדי עליהם, דהיינו שישנו באותה חטא, אז ופקדתי עליהם חטאתם, והיינו בזמן חורבן הבית שנפרע אז ע"י עבודה זרה שעבדו אז, עכ"ל זרע ברך שני הנ"ל ע"ש באריכות יותר. ולפ"ז ממילא כמו כן שפיר י"ל לרבי מאיר דמחל להם כיון דהיה רק פעם ראשונה, ומשום הכי נתן להם התורה כמובן.

אמנם לכאורה מוכח דלא כרבי מאיר, דהנה העשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"א פ"ד) הקשה כעין זה על אדם הראשון שנענש על חטאיו, הא כתיב פעמיים ושלש יפעל וגו', והא לא היה רק פעם ראשון, ותירץ דקודם מתן תורה עדיין לא היה הק' פעמיים ושלש ע"ש, והובא ג"כ במפורשים, ולפ"ז נדחה תירוץ הנ"ל על רבי מאיר. בשלמא זרע ברך הנ"ל כתב שפיר על עשיית העגל שהיה אחר מתן תורה, משא"כ לרבי מאיר דס"ל בשעה שאמרו נעשה ונשמע לבם היה מכוונן לעבודה זרה, דאז קודם מתן תורה היה, וא"כ היאך נמחל להם מחמת פעמיים ושלש, ולאה"ר לא נמחל מטעם זה כמובן. והנה תירוץ של עשרה מאמרות הנ"ל צ"ל גם על אברהם שנענשו בניו בשעבוד מצרים מחמת במה אדע כנודע, והא לא היה רק חטא ראשון כיון דלא מצינו חטא אחר מקודם, וכן גבי יצחק שכהו עיניו, ואיתא במדרש (בר"ס"ה ו') בשביל שנטל שוחד מעשיו בנו ע"ש, וג"כ לא מצינו חטא אחר מקודם, וכן גבי יעקב שנענש בדינה מחמת איחור נדרים כדאיתא בגמ' (ע"ב"ר פ"א ב'), הא לא היה רק פעם ראשון כמובן, על כל הנ"ל צ"ל כתירוץ העשרה מאמרות הנ"ל, וא"כ לפ"ז הדרא קושיית הגאון א"א נ"י לדוכתיה כמובן. וצ"ל כרבי שמעון בן יוחאי י"א יום מהר חורב, ואח"כ כ"ט יום באו לדרכו של עשיו כנ"ל, נמצא מומעשה דאדם הראשון ומעשה דאברהם בברית בין הבתרים וממעשה דיצחק שכהו עיניו כמו שנאמר (בראשית כ"א א') ותכהין עיניו, וממעשה דיעקב בשכם, מכולם אנו למידין דקודם מתן תורה לא היה הק' פעמיים ושלש כנ"ל, וממילא מוכח כרבי שמעון בן יוחאי ד"א יום מהר חורב כנ"ל באריכות.

ולפ"ז זהו שאמר רבי הנ"ל, משום הכי לא נאמר עשרת הדברות מתחילת התורה, להודיע שבחן של ישראל כשעמדו כולם לפני הר סיני לקבל התורה הושוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה, ר"ל מכח דמתחיל מבראשית, ואשמעינן מעשיות הקודמים מאדם הראשון ושעבוד מצרים מחמת במה אדע שנאמר ידוע תדע וגו' ושאר הנענשים כנ"ל, מזה יש לנו הוכחה דהיו מקבלים מלכות שמים בשמחה, היינו בלי שום פנייה, דאל"כ קשה האיך נתן להם התורה הא איכא ק"ו הנ"ל. ואין לומר דמחל להם מעיקרא והוי כאילו לא חטאו כלל, כיון דהיה פעם ראשונה, א"כ קשה מומעשיות הקודמים כנ"ל באריכות, אלא ודאי צ"ל דהיו מקבלים בשמחה בלי שום פנייה. וזהו שאמר הושוו כולם לב אחד, ר"ל בלב ממש קבלו, דלא כרבי מאיר שאומר לבם היו מכוון לעבודה

(אופן הג')

נקדים לבאר מדרש תמוה (...) **אמר הקב"ה למשה אם אעברה נא אתה מבקש ביטל סלח נא, ואם סלח נא אתה מבקש ביטל אעברה נא** עכ"ל, והוא תמוה.

ונ"ל וקודם לזה נקדים לתרץ מדרש תמוה בפ' כי תשא (דב"ר ג' י"א) וז"ל, ירד משה מן הרקיע והלוחות בידו ולא שברן עד שראה בעיניו כו', א"ל הקב"ה משה לא היית מאמין לי שעשו ישראל את העגל כו', שקד משה לזכות ישראל, א"ל רבש"ע אני נצטויתי שמא עברתי על הציווי, הם לא נצטוו, מאי אמרת בסיני אנכי ה' אלקיך, לא אמרת אנכי ה' אלהיכם כו', לי אמרת ולא להם עכ"ל. ודיקדקו המפורשים תרי תשובות, חדא מה תשובה השיב משה בזה שאמר לי אמרת על מה שלא האמין מתחלה. ועוד מה היה מומליץ בעד ישראל, כיון שלא שאל לו כלל על ישראל.

ונ"ל לתרץ עפ"י מה דאיתא במפורשים (...) דמשה שיבר הלוחות כדי להורות תשובה, וקשה ע"ז לפי מה דאיתא במס' ע"ז (ד':) לא היו ישראל ראויין לאותה מעשה רק להורות תשובה, וא"כ הרי כבר מוכח דתשובה מהני כמובן. ובאמת במפורשים הנ"ל תירצו להורות תשובה ליחיד ע"ש, אבל מ"מ קשה לפי מ"ש הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קמ"ח) שמלך דינו כרבים, ע"ש מה שכתב גבי חזקיה שהוסיפו לו ע"ש היטב, וא"כ ממילא כיון שמשה היה מלך כנודע, וא"כ האיך מוכח מיניה תשובה ליחיד, (וכן הקשו המפורשים ...) על דוד דעשה להורות תשובה ליחיד כדאיתא בע"ז שם, הא היה מלך ע"ש, וא"כ כמו כן קשה על משה כנ"ל. אך לפי מה דאיתא במדרש תירוצך אחר על חטא עגל דלי אמרת ולא להם, שפיר י"ל דמשה שיבר הלוחות להורות תשובה, כי מישראל שעשו את עגל לא נוכל ללמוד דתשובה מהני, כיון דלא היה חטא כלל דלי אמרת ולא להם כמובן.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, דוודאי משה היה מאמין שעשו את העגל, ואפילו הכי נטל הלוחות למטה כדי לשברם למטה ולהורות תשובה, ואם לפ"ז יתעורר חטא על ישראל שעשו את העגל, דליכא למימר דעשו כדי להורות תשובה, א"כ הדרי קושיא על משה כנ"ל, משום הכי שקד משה לזכות ישראל בתירוצך אחר לי אמרת ולא להם, ולפ"ז לא מוכח מישראל דהתשובה מהני כנ"ל כיון דחטא עגל לא היה חטא דלי אמרת ולא להם כנ"ל, ושפיר שברתי הלוחות כדי להורות תשובה, אבל באמת הייתי מאמין מיד שישראל עשו את העגל, אך אעפ"כ נטלתי הלוחות למטה כדי להורות תשובה כמובן וכנ"ל וק"ל.

ובזה מתורץ ג"כ מדרש תמוה (...) **בשביל ששיבר משה הלוחות לא נכנס לארץ ישראל** עכ"ל, והוא תמוה. ולפי הנ"ל נ"חא, דהנה איתא בילקוט (וילך רמז תתק"מ) אמר משה לפני הקב"ה גלוי וידוע לפניך יגיעי ועמלי וצערי שנצטערתי עליהם במצות עד שקבעתי עליהם תורה ומצוות, אמרתי כשם שראיתי בצערם אראה בטובתם, ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר אלי (דברים ג' כ"ג) לא תעבור את הירדן,

כמובן. אבל לפי הנ"ל צווינו דייקא, ר"ל דהם שאלו מפני מה קנסת מיתה כיון דלא היה רק חטא ראשון וכתוב פעמיים ושלש וגו', והשיב להם צויתי ועבר עליה, ר"ל אני צויתי לו ועבר עליה, ובזה לא אמרין פעמיים ושלש עכ"ל ודפח"ח. וא"כ לפ"ז נסתר תירוצך זרע ברח"ל קשה דמחל הקב"ה חטא עגל מחמת דלא היה רק פעם ראשון כנ"ל, קשה הא אנכי ה' אלהיך מפי גבורה שמענו כנודע (מכות כ"ד), וא"כ כיון ששמעו מפי ה' גופא לא שייך פעמיים ושלש כנ"ל.

ולפ"ז מתורץ המאמר הנ"ל, שמתחלה אמרו **שמה לא תשכח לי מעשה עגל, והשיב להם גם אלה תשכחנה**, וא"כ היו סבורים מחמת פעמיים ושלש וגו' ישכח מעשה עגל, וע"ז שאלו **שמה תשכח לי מעשה דסיני**, דשם שמענו אנכי ה' אלהיך מפי גבורה, וא"כ הרי לא שייך פעמיים ושלש כנ"ל, וא"כ על כרחך אם תשכח מעשה עגל צריך לשכוח ג"כ מעשה דסיני כמובן. וע"ז השיב להם הקב"ה **ואנכי לא אשכח**, ר"ל גם באנכי שזהו התעוררות חטא עגל כנ"ל לא אשכח, ואפילו הכי אשכח ואמחול מעשה עגל כמובן וק"ל.

ובזה יובן מדרש תמוה (...) **אמרו אומות עולם, אומה ששמעו אנכי ה' אלקיך יעשו את עגל** עכ"ל, והקשה הפנים מאירות בספר הנ"ל, האיך תליא עשיית עגל במאי ששמעו אנכי ה' כו' ע"ש היטב. ולפי הנ"ל נ"חא, דדהאומות היו רוצים לקטרג עליהם ולהגדיל החטא של עגל כדי שיענשו עליה, אך הא י"ל הא לא היה רק פעם ראשון וכתוב פעמיים ושלש יפעל אל עם גבה, וא"כ החטא לא היה גדול כ"כ בפעם ראשונה, לזה אמרו אומה ששמעו אנכי ה' אלקיך, וזו מפי גבורה שמענו כנ"ל, וכיון ששמעו מפי הקב"ה בעצמו שפיר קשה האיך הגדיל החטא כ"כ עד אשר עשו את העגל, ובוודאי ראויים לענוש אותם אף בפעם ראשונה כמובן ודוק היטב.

או י"ל על מאמר הנ"ל במס' ברכות בדרך אחר, דהנה איתא במס' שבת (פ"ח.) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), מלמד שכפר עליהם הר כגיגית, אמר רבא מכאן מודעה רבה לאורייתא כו', והקשו תוס' הא אמרו נעשה ונשמע וא"כ קבלו ברצון, ותירץ במדרש תנחומא (פ' נח) דנעשה ונשמע לא אמרו רק על תורה שבכתב אבל על תורה שבע"פ היה להם מודעה רבה ע"ש. ולפ"ז י"ל דזהו שהשיבו לו כיון שאמרו שמה לא תשכח לי מעשה עגל, והשיב להם גם אלה תשכחנה, והיו סבורים דנמחל להם מחמת שהיה להם מודעה רבה לאורייתא כנ"ל, וע"ז שפיר אמרו שמה תשכח לי מעשה דסיני, ר"ל דאם אתה תזכור מעשה דסיני דשם אמרנו נעשה ונשמע, וא"כ ליכא תירוצך מודעה רבה כקושיא תוס' הנ"ל, וחטא עגל היה עבירה על תורה שבכתב כמובן, דהא עבודה זרה באורייתא כתיב, ומשום הכי השיב להם הקב"ה ואנכי לא אשכח מעשה דסיני, ואפילו הכי אשכח מעשה דעגל כמובן וק"ל.

סלח נא אתה מבקש, דתוצאה לומר שדין מלאך יש לך והייתי שלוחי כנ"ל ושפיר בטל השליחות, א"כ **ביטל אעברה נא**, דאין לך תירוץ על מה שאתה היית מסרב בשליחות כנ"ל באריכות ודוק.

ולפ"ז מתורץ הסמיכות הנ"ל, רק אקדים מה שהקשו המפורשים (...) אמאי עשה אלקים ככה להעלות קרוץ מחומר בין שרפי מעלה ליתן התורה על ידו, ואמאי לא נתן ע"י אחד ממלאכי מרום, ותיצו חדא דמשה ג"כ היה מלאך דהוא מט"ט שר הפנים כנ"ל, ועוד צדיקים עדיפי ממלאכי השרת.

תו אקדים מה דאיתא פלוגתא ב"ש וב"ה במס' חגיגה (י"ב) בית שמאי סברי שמים נבראו תחילה שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ וגו', ובית הלל סברי ארץ נבראו תחילה שנאמר (בראשית ב' ד') ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים וגו', וכן איתא במדרש רבה (ב"ר א' ט"ו), וכתב היפה תואר דפליגי אי צדיקים עדיפי ממלאכי השרת או מלאכי השרת עדיפי מצדיקים, ב"ה סברי צדיקים עדיפי משום הכי סברי דעולם התחתון נברא תחילה משום הצדיקים דעדיפי ממלאכי השרת, וב"ש סברי עולם המלאכים נברא תחילה משום דהם עדיפי ומשום הכי אמר שמים נברא תחילה ע"ש.

ולפ"ז יובן הסמיכות, **ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל**, היינו ששיבר הלוחות והסכים הקב"ה כפירש"י שם, וקשה מפני מה שיבר לדונם כפנויה כנ"ל במדרש, הא כבר מקודשין בשעה שבאו הלוחות ליד משה כנ"ל באריכות. לזה אמר **בראשית ברא אלקים את השמים וגו'**, ר"ל מתחילה ברא השמים, וא"כ צ"ל דמעלת מלאכים גדלה ממעלת הצדיקים כמ"ש היפה תואר הנ"ל, ולפ"ז קשה למה לא נתן תורה ע"י אחד ממלאכי מרום, ולמה העלה את קרוץ מחומר לבין שרפי מעלה כקושיית מפורשים הנ"ל, וצ"ל דהוא ג"כ היה מלאך כנ"ל באריכות, ולפ"ז שפיר י"ל דהיה שלוחו של הקב"ה, ואף דכתיב עושה מלאכיו רוחות, מ"מ הלא ג"כ משה היה מלאך, וא"כ שפיר בטל השליחות, ומשום הכי שיבר משה הלוחות לדונם כפנויה והסכים עמו הקב"ה כנ"ל, ודוק היטב.

ולפ"ז מתורץ עוד מדרש תמוה (שמו"ר ל"ג ז') ויקחו לי תרומה (שמו"ר כ"ה ב'), הדא הוא דכתיב (דברים ל"ג ד') תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב עכ"ל והוא תמוה. ולפי הנ"ל ניחא, רק אקדים לפרש הפסוק תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעב, דיש לדקדק אמאי מפסיק בין תורה למורשה עם צוה לנו משה, והכי הוי למימר תורה מורשה צוה לנו משה, וגם מלת קהילת יעקב מאי נפק"מ בזה, פשיטא כיון דקאמר צוה לנו ממילא קאי על קהילת יעקב כמובן.

אמנם י"ל עפ"י מה שתירץ הנחלת בנימין מצוה פ"ה סי' ל"ה על קושיית המפורשים הנ"ל, למה עשה ה' ככה והוריד עוז מבטחה ע"י בשר ודם קרוץ מחומר ולא ע"י מלאך אחד ממלאכי מרום, היינו משום דהתורה היה קידושין לישראל מאת המקום ב"ה, ואיתא בקדושין פ"ב

אתה עושה תורתך פלסתר דכתיב (דברים כ"ד ט"ו) ביזמו תתן שכרו, וזהו שילם של ארבעים שנה שעמלתי כו' עכ"ל. והקשו המפורשים (...) הא שכן מצוה בהאי עלמא ליכא, ותיצו לפי מאי דאיתא בחידושי אגדות במס' קידושין (ל"ט:) דברבים יש שכר מצוה בהאי עלמא, וכיון שמשא היה מלך ושדינו כרבים, וא"כ שפיר שייך לו שכר מצוה אף בהאי עלמא עכ"ל ע"ש.

ולפ"ז שפיר מבואר המדרש הנ"ל, והכי פירושא, **בשביל ששיבר משה הלוחות**, והיינו כדי להורות תשובה, וקשה הא ישראל עשו כדי להורות תשובה, וצ"ל דהוא עשה להורות וליחיד כנ"ל, וא"כ כיון שיש לו דין יחיד ממילא לא שייך לו שכר מצוה ומשום הכי **לא נכנס לארץ ישראל**, משא"כ בלא זה היה נכנס לארץ ישראל מחמת שכרו שעמל ויגע בישראל כנ"ל בילקוט וכמובן ודוק.

ועוד י"ל על מדרש הנ"ל, עפ"י מה דאיתא בס' בגדי אהרן (פ' בראשית) דחטא עגל לא היה חטא שבטלו השליחות, וכתב שם דכל זה אי משה היה שלוחו של הקב"ה, משא"כ אי היה שליח של ישראל, וקיי"ל (עי' רמב"ם הל' גירושין פ"ו ה"א...) האשה ששלחה שליח לקבל הקידושין מיד שקיבל השליח הקדושין מקודשת, וא"כ לא מהני מה שבטלו השליחות, דכבר חל הקידושין מיד שבא הלוחות ליד משה ע"ש. וכתב עוד שם, אי משה היה מלאך כדעת קצת מדרשים (...) א"כ שפיר י"ל דהיה שלוחו של הקב"ה דכתיב (תהלים ק"ד ד') עושה מלאכיו רוחות ע"ש, משא"כ אי לא היה מלאך היה שלוחו של ישראל, ע"ש באריכות פ' בראשית. ואיתא במדרש (שמו"ר מ"ג א') משה שיבר הלוחות כדי שתידון כפנויה ולא כאשת איש ע"ש, וקשה הא כבר היו כאשת איש משעה שבאו ליד משה, וצ"ל דהיה מלאך והיה שלוחו של הקב"ה כנ"ל.

תו אקדים מה דאיתא במדרש (שמו"ר ה' כ"ג) שמשא לא בא לארץ ישראל בשביל שסירב על שליחותו של פרעה, אך במדרש אחר (שמו"ר ג' ט"ז) איתא אמר משה רבש"ע ללוט בן אחיו של אברהם שלחת מלאכים להצילו, לבניך בני אברהם ויצחק ויעקב על אחת כמה וכמה, וכתבו המפורשים (בגדי אהרן שם) לפ"ז יש למשה תירוץ על שסירב בשליחות פרעה כנ"ל, אך אי משה ג"כ היה מלאך, דהוא נוטריקון מ'ט"ט ש'ר ה'פנים (עיי' זוהר ברע"מ ח"ג ר"ט). ומגלה עמוקות אופן י"ד), א"כ שלא כדין סירב בשליחות, כל זה איתא במפורשים ע"ש.

ולפ"ז זהו שאמר המדרש הנ"ל, **בשביל ששיבר משה הלוחות**, והיינו כדי שתידון כפנויה ולא כאשת איש, ולפ"ז צ"ל דמשה היה מלאך והיה שלוחו של הקב"ה כנ"ל, וא"כ משום הכי **לא נכנס לארץ ישראל** בשביל שסירב בשליחותו של פרעה, דליכא למימר דכוונתו היה לשלוח מלאכים כנ"ל, הא גם הוא היה מלאך כמובן ודוק.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, **אם אעברה נא אתה מבקש**, וקשה הא יש עליך עונש בשביל שהיית מסרב בשליחות, צ"ל דכוונתך היה לשלוח מלאכים כנ"ל, וא"כ צ"ל דאתה לאו מלאך, א"כ **ביטל סלח נא**, שאתה בקשת לסלוח להם שדינם כפנויה ולא כאשת איש, ומשום הכי שברת הלוחות, הא כבר היו מקודשין משבאו הלוחות לידך כנ"ל. **ואם**

והנה המפורשים (ע"י בגדי אהרן פ' בראשית) כתבו שהיה לו תירוץ ע"ז, כמובא במדרש (שמו"ר ג' ד') מי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג' י"א), וכי אני אנכי שאמרת (בראשית מ"ו ד') ואנכי אעלה גם עלה ע"ש. אבל בזרע ברך שני בפ' וארא כתב תירוץ ע"ז למה לא קיים הקב"ה הבטחתו ואנכי אעלה וגו', כון דיצאו קודם זמנו ולא היה גאולה שלימה ע"ש. אבל ברש"י פ' בא (שמות י"ב מ') איתא דהיה גאולה שלימה דחשבינן משנולד יצחק ע"ש. אמנם כבר כתבתי כמה פעמים (ע"י דרוש ב' לחג השבועות), הא דנוכל לחשוב משנולד יצחק, היינו אי ארץ ישראל אינה מוחזקת, וא"כ קרינן ביה שפיר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט"ו ג'), אף שיצחק לא היה רק בארץ ישראל, מ"מ גם זה ארץ לא להם מקרי כמובן, משא"כ אי ארץ ישראל מוחזקת היה מאברהם, א"כ וודאי לא נוכל לחשוב משנולד יצחק, כיון דלא היה רק בארץ ישראל דהוי ארץ שלהם, ונגזר בארץ לא להם כמובן ע"ש במפורשים באריכות.

אך אף אי ארץ ישראל מוחזקת, מ"מ י"ל דנשלם הזמן, כמו שכתבו המפורשים בשם הזוהר (ח"ב ד') דמלאכים השלימו הזמן ע"ש, אך תירוץ זה נסתר מגמ' דשבת (פ"ח:) דמלאכים רצו לקבל התורה, והשיב להם כתיב (שמות כ' ב') אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום במצרים הייתם ע"ש, וא"כ לפי זה צ"ל דמלאכים לא היו במצרים כמובן, וא"כ צריך לומר ארץ ישראל אינה מוחזקת וחשבינן משנולד יצחק כנ"ל, אך אי ארץ ישראל מוחזקת שלא כדין עשה משה שסירב על שליחותו לפרעה כמובן.

אך לכאורה מזה שמלאכי השרת לא קיבלו התורה מוכח דארץ ישראל מוחזקת, דהנה הפרשת דרכים בדרך מצרים (דרוש ד') הקשה א"כ אכתי האיך נתנה תורה למשה, הא גם הוא לא היה בשעבוד מצרים, והאיך קרינן ביה אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו', שבט לוי לא היו משועבדים כלל. ותירץ כיון דהיה במצרים, רק ה' נתן בלב פרעה ועבדיו שלא לשעבד בהם, וא"כ הוא היה הסבה ראשונה שלא לשעבד בהם, שפיר קרינן אשר הוצאתיך מארץ מצרים ע"ש. אך כתב שם היא גופא קשיא, אמאי נתן הקב"ה בלב פרעה שלא לשעבד בשבט לוי, ותירץ משום שלא נטלו חלק בארץ ישראל, א"כ מי שאינו יורש את אביו ירע חוב של אביו, מהיכי תיתי דנימא הכי ע"ש באריכות. וא"כ לפ"ז מוכח דארץ ישראל מוחזקת, דאל"כ לא הוי ירושה כלל כמובן, דכיון דלא היה קנוי בחזקה אברהם את ארץ ישראל, א"כ מניין יבוא להם הירושה, וכן כתבו המפורשים עכ"ל.

ולפ"ז זהו דברי המדרש הנ"ל, **כיון שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לכהנו לי**, והיינו בשבילך שאתה גרמת לזה כנ"ל בשביל שסירב בשליחותו לפרעה כנ"ל, משום הכי **הרע למשה**, דהא משה שפיר קאמר בשביל שאמר הקב"ה ואנכי אעלה גם עלה כנ"ל, אך באמת ח"ו לא נתקנא כלל בגדולת אחיו, כי מי גדול לנו מהאיש משה עניו מאוד אשר אורייתא קמסהיד עליה (במדבר י"ב ג'), אך ורק על חטאו הרע לו במה שנתגלה לו שחטא במה שסירב על שליחותו לפרעה, כיון שהדין עמו כנ"ל.

(מ"א:) אמר ר' יוחנן אין העבד נעשה שליח לגיטין ולקדושין הואיל ולא בר קידושין הוא, ובמלתא דליתא בנפשיה לא משוי שליח, והנה מלאכי מרום לא בגיטין וקדושין נינהו, דהמה עיר גבורים (משלי כ"א כ"ב) עיר שכולה גברים (ויק"ר ל"א ה'), ולכך לא מצי למהוי שליח לנתינת התורה אשר היא קידושין לישראל עכ"ל ע"ש. וא"כ לפ"ז הכי פירוש הפסוק הנ"ל, תורה צוה לנו משה, וקשה למה צוה לנו משה וודקא התורה, דהוא קרוץ מחומה, ולא נתן לנו ע"י המלאכים ממרום כנ"ל. לזה אמר מורשה קהלת יעקב, ר"ל שהתורה היתה מאורסה לקהלת יעקב, היינו דהיה תורה קידושין לישראל, כדאיתא בגמ' (ברכות נ"ז.) אל תיקרי מורשה אלא מאורסה ע"ש, וא"כ משום הכי לא נתנה ע"י אחד ממלאכי מרום, דכיון דליתיה בגיטין וקדושין כמ"ש הנחלת בנימין הנ"ל וק"ל.

והנה לפ"ז מפסוק הזה מוכח דמשה לא היה מלאך, דאל"כ הדרא הקושיא לדוכתיה מאי צוה לנו משה מורשה, והוי למסמין מלת מורשה לתורה כנ"ל, דאין לומר לתרץ קושית מפורשים הנ"ל, הא בלאו הכי לא קש מידי, כתיב מפורשים הנ"ל כיון דמשה ג"כ היה מלאך כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דמשה לא היה מלאך, וכיון דלא היה מלאך א"כ הוי חטא עגל חטא, דליכא למימר דבטלו השליחות כנ"ל, דכיון דלא היה מלאך הוי שליח של ישראל, והאשה ששלחה לקבל קידושין כיון שקיבל השליח הקדושין הרי זו מקודשת כמו שכתב הבגדי אהרן הנ"ל באריכות.

ואיתא במדרש (שמו"ר נ"א ח') ויקחו לי תרומה, יבוא זהב שבמשכן ויכפר על מעשה עגל דהוי בזהב ע"ש. ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, **ויקחו לי תרומה**, והיינו שיבא זהב שבמשכן ויכפר על מעשה עגל, ולפ"ז צ"ל דמשה היה מלאך ולא היה שלוחו של הקב"ה רק שלוחו של ישראל, ומשום הכי נתקדשו מיד שקיבל משה הלוחות כמ"ש ספר בגדי אהרן הנ"ל, ולפ"ז קשה למה נתנה תורה על ידו ולא ע"י אחד ממלאכי מרום כנ"ל, לזה אמר **הה"ד תורה צוה לנו משה**, היינו מחמת **מורשה קהלת יעקב**, שהיה מאורסה קידושין לישראל, וכיון דמלאכי מרום לאו בני קידושין נינהו, לא מצי למהוי שליח כמ"ש הנחלת בנימין הנ"ל וכנ"ל באריכות ודוק.

(אופן ד')

נקדים לבאר מדרש תמוה בפ' תצוה (שמו"ר ל"ז ד') **וז"ל ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך** (שמות כ"ח א'), **הרע למשה, א"ל הקב"ה התורה שלי היתה ונתתיו לך עכ"ל**, והנה רבים תלי ביה זייניה, ואף אני אענה את חלקי בזה בשני אופנים.

חדא, עפ"י מה דיש לדקדק עוד מאי דאמר הכתוב הקרב אליך את אהרן אחיך, דהוא מיותר אליך כמובן, והו"ל למימר הקרב את אהרן אחיך וגו' כמובן. אמנם י"ל לפי פשוטו, דאיתא במדרש (שמו"ר ג' י"ז) כיון שסירב משה בשליחותו לפרעה נטלה ממנה הכהונה ונתן לאהרן, וכן פירש"י על פסוק בפ' שמות (ד' י"ד) הלא אהרן אחיך וגו' ע"ש. וא"כ זה שאמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך, ר"ל אליך בשבילך, שאתה גרמת להקריב אהרן אחיך לכהנו לי כמובן וכנ"ל, (וכ"כ שם הלב אריה פ' תצוה) על פסוק ויקחו אליך שמן וגו', כמו בשבילך ע"ש.

ושנאת] להרשיע את ישראל, על כן משחק [וגו'] שמן ששון מחבריק, שיהיה לך כהונה גדולה ומפתורא דידי את אכיל עכ"ל, ע"ש בילקוט תהלים מ"ה (רמז תש"נ), וא"כ לפ"ז הרי גם משה היה כוונתו לזכות ישראל בשבירת הלוחות כנ"ל, וממה נפשך קשה, או דגם משה לא חטא בשבירת הלוחות, או דאהרן לא הו' לזכות הכהונה ואדרבה נחשב לו לחטא כמובן.

אך באמת י"ל דאף עבירה לשמה מותר מ"מ משה חטא בשבירת הלוחות, דישאל [היה להם דין] אשת איש אף קודם מתן תורה, כדאיתא בזהר (ע"ח"ב ט:). משום הכי נטבעו המצרים בים, דהבא על אשת איש מיתתו בחנק (ב"מ נ"ט), וכן משום הכי לא קבלו המלאכים התורה בטענת מצרנות, דלגבי אשה לא שייך מצרנות, ע"ש בחלוקא דרבנן (...). שכתב כן בשם ספר שערי שמים (...).

ולפ"ז זהו שאמר המדרש הנ"ל, כיון שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך אהרן אחיך לכהנו לי, והיינו בזכות שעשה את העגל ואמר מוטב שיתלה סרחון בי מבישראל כנ"ל, ולפ"ז הרע למשה, ר"ל דהרע לו מה שאמר מקודם למה ואתה תצוה בלשון נוכחי, דגם הוא צריך כפרה על שבירת הלוחות כמ"ש הזרע ברכ הנ"ל, דהא אם אהרן לא חטא בעגל ואדרבה לזכות יחשב לו כיון דכוונתו היתה לזכות ישראל, א"כ אמאי אני חטאתי בשבירת הלוחות כנ"ל, דג"כ כוונתי היתה לזכות ישראל שידונו כפנויה כנ"ל. והשיב לו הקב"ה התורה שלי היתה ונתתיו לך, לך דייקא, ולא למלאכים, אף שהיה להם טענת מצרנות, וצ"ל דישאל נקראים אשה לגבי הקב"ה ובאשה לא שייך מצרנות כנ"ל, וא"כ לפ"ז כיון דגם בלא נתינת התורה היו נקראים אשת איש, א"כ שלא כדין שברת הלוחות כנ"ל באריכות כמובן, ומשום הכי שפיר צריכה כפרה על שבירת הלוחות כמובן, ודוק היטב.

ולפ"ז מתורץ הסמיכות הנ"ל, דהנה כבר נזכר לעיל תירוץ על הא דיצאו קודם זמנם, כיון דמלאכים השלימו, וא"כ מפני מה לא קבלו התורה מצד המצרנות כיון שגם המה היו במצרים כנ"ל, וצ"ל דאנו נקראים אשה ובאשה לא שייך מצרנות כנ"ל, וע"ז קשה מפני מה הסכים הקב"ה עם משה בזה ששיבר הלוחות כפירש"י אשר שברת יישר כח ששברת, דהא טענתו של משה היה בשבירת הלוחות שידונו כפנויה ולא כאשת איש ... הא על כרחך מוכח דגם קודם מתן תורה היה דינם כאשת איש, דאל"כ למה לא קבלו [המלאכים] התורה בטענת מצרנות כנ"ל באריכות. אבל באמת מצינו תירוץ על הא דיצאו קודם זמנם, דישלימו בשאר גליות של ד' מלכיות, עיין במפורשים מזה, ולפ"ז שפיר י"ל דמלאכים לא היו במצרים, ולזה לא קיבלו התורה כמובן וכנ"ל.

ואיתא במדרש רבה (ב"ר ב' ד') והארץ היתה תוהו (בראשית א' ב'), זה בבל, ובוהו זה מדי, וחושך זה יון כו ע"ש, דכל ד' מלכיות נגזר מעת הבריאה.

ולזה השיב לו הקב"ה התורה שלי היתה ונתתיו לך, וקשה למה נתתי לך ולא למלאכים באמרם תנה הודך על השמים, וצ"ל משום דכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים כלום במצרים הייתם, וא"כ לפ"ז ממיילא ליכא למימור דמלאכים השלימו, וגם ליכא למימור דחשבינן משנולד יצחק, דאל"כ על כרחך צ"ל דארץ ישראל אינו מוחזקת כנ"ל, א"כ קשה האין ניתן לך התורה, הא גם אתה לא היית משועבד במצרים כקושיית פרשת דרכים הנ"ל, אלא ודאי צ"ל כתירוצו דאני הייתי סיבה ראשונה שלא לשעבדם בשבטל לוי, וכל זה משום דארץ ישראל הו' ירושה וכיון ששבט לוי לא היו יורשים משום הכי אין צריכין לשלם חובת אביהם כנ"ל, וא"כ לפ"ז על כרחך מוכח דארץ ישראל מוחזקת, וא"כ לא נוכל לחשוב משנולד יצחק כנ"ל הכל באריכות. וא"כ בלתי אפשר היה לקיים ואנכי אעלך גם עלה, כיון שלא היתה גאולה שלימה כמ"ש זרע ברכ הנ"ל, וא"כ שפיר נאמר לך ואתה הקרב אליך אהרן לכהנו כו', כמו בשבילך, שאתה גרמת לך כנ"ל באריכות וק"ל.

ובאופן אחר י"ל כן, עפ"י מה דאיתא בספר זרע ברכ ראשון (פ' תצוה) מה שאמר מקודם ואתה תצוה לשון נוכחי, היינו משום לפי שבמעשה עגל ישראל היו צריכין כפרה על מעשה עגל של זהב שעשו, וגם משה היה צריך כפרה על שביר הלוחות ששיבה, והנה על כפרת ישראל צוה למעלה על זהב שבמשכן שיבוא לכפר על זהב שבעגל, ועדיין משה מבחון, לזה אמר ואתה תצוה, ר"ל לכפרה שלך על דבר שזילזל התורה, הרי תקנתי לך כפרה בענין המנורה שתהא על ידך דווקא, כמ"ש האר"י (י) שיסוד המנורה בנויה על יסוד התורה, שהמנורה שבעה קנים, וכן בספר בראשית [בפסוק ראשון] יש בו ז' תיבות, ועוד יש בה י"א כפתורים, וכן בספר שמות בפסוק ראשון יש בו י"א תיבות, וגם יש בו ט' פרחים, וכן בספר ויקרא יש בו ט' תיבות, וגובה מנורה י"ח טפחים, וכן בספר במדבר יש י"ז תיבות, ולפי שהטפח י"ח לא הו' שלם, לכך חסר תיבה אחת בפסוק זה, גם היו לה כ"ב גביעים, כן בספר אלה דברים יש בו כ"ב תיבות, מנין הכל מ"ט, לומר כי מ"ט ימים עבדו, ויום חמישים קבלו את התורה עכ"ל. וא"כ ממיילא מבואר סמיכות הענין, גם וי"ו של ואתה נמשך אחר ציוה המשכן וקרבתו שבאים לכפרת ישראל, לזה אמר ואתה תצוה, ר"ל בשביל מה שנוגע אל כפרתך צריך אתה למעשה מנורה שמרמזה על כל התורה בכלל, ויכפר על ביזיון הלוחות אשר שברת, וזהו ואתה תצוה, כלומר וגם אתה תן לנדבה זו, ועוד תצוה לזולתך לכל ישראל עכ"ל ע"ש באריכות. נמצא מקרא הקודם ואתה תצוה מוכח דחטא משה בשבירת הלוחות כנ"ל.

אך לכאורה מצינו במדרש (שמו"ד מ"ג א') שאמר משה בשעת שבירת הלוחות מוטב שהיו נידון כפנויה ולא כאשת איש ע"ש, וא"כ עבירה לשמה הו', וצ"ל דגם זה עבירה מיקרי כמובן. ולפ"ז קשה למה ניתנה הכהונה לאהרן, דאיתא במדרש (ויק"ר י' ג') שאהרן זכה לכהונה דכיון שעשה את העגל ואמר מוטב שיתלה הסרחון בי מבישראל, א"ל הקב"ה אהבת צדק ותשנא רשע (תהלים מ"ה ח'), [אהבת לצדק את בני

ולפ"ז מתורץ עוד מדרש תמוה (דב"ר ח' ב') וז"ל, אמר הקב"ה לישראל לא לרעתכם נתתי לכם את התורה אלא לטובתכם, שהרי מלאכים נתאו לה עכ"ל. והוא תמוה. ועפ"י הנ"ל מתורץ, רק אקדים מה דאיתא בספר עיון יעקב (על העין יעקב) במס' ברכות (ה'), דאיתא התם אמר ר' זירא כו' בא וראה שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן

<חסר המשך הכת"י - חבל על דאבדין>

ולפ"ז יובן סמיכות התורה, ולכל היד החזקה אשר עשה משה **לעיני כל ישראל**, היינו שבירת הלוחות, שהסכים עמו הקב"ה כפירש"י, ולפ"ז צריך לומר קודם מתן תורה עדיין לא היו כאשר לגבי הקב"ה כנ"ל, ולפ"ז קשה למה [לא] היה מועיל טענת מצרנות לגבי מלאכים, דליכא למימר מפני שלא היו במצרים וכתוב אשר הוצאתיך מארץ מצרים, קשה א"כ מפני מה יצאו קודם זמן ארבע מאות שנה, וצ"ל דמלאכים השלימו, וא"כ הרי מוכח דהיו במצרים, א"כ קשה שפיר למה לא היה מועיל טענת מצרנות לגבי מלאכים. לזה פתח ואמר **בראשית ברא אלקים וגו' והארץ היתה תוהו ובוהו**, דקאי על ד' מלכיות הנגזר מועת הבריאה וכנ"ל, ולפ"ז שפיר י"ל דמלאכים לא היו במצרים ומשום הכי לא היה מועיל טענת מצרנות כנ"ל, ואפילו הכי יצאו שפיר ממצרים לרד"ו שנה, דישלימו בשאר מלכיות כנ"ל וק"ל.

**לעילוי נשמת הרה"ח ר' משה ב"ר אהרן ז"ל
נפטר י"ג תשרי תשמ"ט לפ"ק**

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית משתה

חדר ב' - לחנוכה

שהשאייר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

דרוש לחנוכה אשר נעשתה תשועה גדולה,

אל עם ה' אלה, טוב להודות לה' ברינה ותפלה.

עיקר תועלת הנס במנורה אשר היא מרמז על התורה כנודע. ובפרט לפי מ"ש העוללות אפרים מאמר נ"ד, משום הכי היו הקנים של המנורה מימין ומשמאל פונים אל מול פני נר אמצעי, שהוא המרכז כנודע מדרך הנקודה אמצעי, וזהו הרמז שכל השימושים הנפשיים שמימין והגופניים שמשמאל, כולם יפנו מול פני תכלית האמת לעשות לשם ה', שהוא מרכז העולם ותל שהכל פונים אליו, ואז גם השימוש הגופני יחשב לנפשי, על דרך שנאמר בכל דרכיך דעהו עכ"ל העוללות אפרים הנ"ל, ואם כן מה נעשה זכר להנצחון באויבים, הלא כל העיקר רק למען שמירת התורה והמצוות, וזהו היה תועלת הנצחון, ולא לשימוש הגופניים, כי זה העיקר כנ"ל, וממילא שפיר בהדלקת הנרות זכר לנס שנעשה במנורה מרמז על הכל.

וכן בגלות המר הזה אשר אנחנו צפינו לישועה במהרה, צריך העיקר להיות עומד ומצפה מתי נזכה לעבודת ה' בשלימות. כי בעונותינו הרבים בגלות המר הזה אנו טרודים על המחיה ועל הכלכלה, מלבד מה שבעו"ה בגלות המר הזה חסרו מעמנו ההכנות הצריכות, ואם כי לא יניחנו אויבינו כאמרם ז"ל (ברכות י"ז). רצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שעבוד מלכיות כו', ועל זה אנו מקוים לתשועה, למען נוכל לעשות רצונך ולעבדו בלב שלם בלי מונע ושום עיכוב, (ועיין בזה באריכות בבינה לעתים דרוש י"ט).

ובדברינו אלה בארתי דברי המשורר (תהילים ל') **מזמור שיר חנוכה הבית לדוד** עד סוף המזמור. ויש לדקדק כפל מזמור שיר (ועיין בילקוט). ועוד מתחילה אמר ה' שועתי וגו' ותרפאני, והדר אמר

בילקוט (סדר תצוה (רמז שע"ח)) איתא, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם זקוקים לאורו של בית המקדש, אבל לעולם הבא בזכות של אותו נר אביא לכם מלך המשיח שנמשל כנה, שנאמר (תהלים קל"ב ז') שם אצמיח קרן לדוד עבדי ערכתי נר למשיחי, ולא עוד אלא שאני עושה לכם אורה, שכך אמר ישעיה (ס', כ') והיה ה' לך אור עולם עכ"ל.

אם אמת נכון הדבר שקיום העולם הוא בשמירת התורה והמצוות, ומשום הכי כתב נמי השל"ה (פרשת וישב מקץ ויגש אות מ"ח בהגה"ה) משום הכי נקראו ימי חנוכה, כי המלך יון גזר על התורה ומצוות, ובבטל מחשבתו ותופר עצתו נתחנך העולם בתורה ומצוות (ע"ש דף ש"א ע"ב בהגהה). ומזה הטעם אנו עושין זכר נס לנרות המנורה, אף שנעשה ניסים אחרים, אם בצרות השעבוד שהיינו תחת היוונים, והוציאנו ה' מעבדות לחירות, ונתן לנו נצחון על אויבינו ע"י הכהנים חשמונאי ע"ה, ואם כי כבר אמרו רז"ל (ע"י מגילת אנטיוכוס פיסקא י"א, ואבודרהם) כי גזרו לבטל מהם ראש חודש ושבת ומילה, והפליא ה' חסדו לנו שנתבטלו שלשתם, והנה מדוע אין אנו עושים שום זכר להנצחון עצמו, וודאי בהא דאנו עושין זכר בנרות הוא זכר לביטול תורה, כי נר מצוה ותורה אור (משלי י"ב ג'), (ועיין בזה באריכות בעוללות אפרים מאמר רפ"ב בזה), אבל זכר להנצחון באויבים למה אין אנו עושין.

אבל עבור כי עיקר הוא שמירת התורה והמצוות, וכל שימוש הנפשיים והגופניים בעולם הזה צריכין להיות למען שמירת התורה והמצוות, על דרך בכל דרכיך דעהו (משלי ג' ו'), ואם כן ממילא זו היה

אותו, אבל אם ה' עושה בלתי תשובה אי אפשר לכתוב, עכ"ל היערות דבש הנ"ל ודפח"ח.

מכלל דבריו שמענו, כי בזמן אנטיוכס ימ"ש היה נס גדול מאשר שהיה בלי תשובה. וזהו דברי המשורר הנ"ל **מזמור שיר חנוכת הבית לדוד**, ר"ל שתי פעמים יש לי לזמר ולשיר על חנוכת הבית כנ"ל, וחדא **ארומוך ה' כי דליתני**, וזהו פעם ראשון, והדר **ולא שמחת אויבי לי בימי יונים כנ"ל**, אבל פעם ראשון מה שעשית לי, הנה ה' **אלהי שועתי אליך ותרפאני**, ר"ל מה שנמחל לי העון ונתהפכו פני שונאי כשולי קדירה בבוא ארוני למקדש כנ"ל, היינו מחמת שעשית תשובה, כנודע שדוד ע"ה עשה תשובה גדולה, וזהו **שועתי אליך** היינו התשובה, ו**תרפאני** זהו רפואת הנפש ע"י תשובה, ע"ד (תהלים מ"א ה') רפאה נפשי כי חטאתי לך, אבל בחנוכת הבית בימי יונים, הנה ה' **העלית מן שאול נפשי**, ר"ל הצליני מגזירת יון, וזהו מן שאול נפשי, כי הם גזרו עלי לירד שאולה בביטול תורה ומצות כנ"ל, ואח"כ מצאתי את שאהבה נפשי במדרש תהלים י"ח על פסוק (שם) חבלי שאול סבבוני, זהו מלכות יון ע"ש. **חיתני מירדי בור**, ר"ל אף שהיו יורדי בור, רשעים בנפשותם ירדו בבור תחתיות כנודע, והם הפריצים והמלשינים אשר פקרו ולא עשו תשובה כלל, ואפילו הכי החייתני מהם ועשית תשובה בלי תשובה כנ"ל. ומשום הכי **זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו**, ר"ל כיון דהנס שהיה במקדש אותו פעם בימי יונים היה נס נפלא להושיע אף בלי תשובה, ומשום הכי שפיר מן [ה]ראוי לזמר ולהודות ולעשות זכר למקדש, וזהו זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו די"קא, והבן.

אך פן תאמר מה שעבר עבר, הלא כעת שוב אנחנו ביד אויבינו בגלות המר הזה, נעים ונדים בתכלית השפלות, ומה נעשה זכר למה שהיה. אבל חלילה לומר כן, ואדרבה בזה שאנו זוכרים ומאמינים בניסים שעברו, יש לנו לחזק ולאמץ ברכיים כושלות בענין הגאולה העתידה במהרה בימינו, כי כמו שעשה עמם לטובה אות, ככה יעשה במהרה לנו נפלאות אין מספר.

והנה בישעיה נ"ד (פסוק ז') כתיב, ברגע קטן עזבתך וברחמים גדולים אקבצך, ושמעתי **מהגאון המפורסם אאמ"ו נ"י** על פי מה דאיתא (איכ"ר ד' ט"ו) דשפך קב"ה חמתו בעצים ואבנים למען תהיה תקומה לישראל, וכל זמן שהיה השכינה בבית המקדש לא היו יכולים האויבים לשלוט בבית המקדש כדאיתא במדרש (ע"י איכ"ר פתיחה סי' כ"ד), אך סלק שכינתו כמו רגע, ואח"כ חזרה למקומה, וכדכתיב בירמיה (ד"כ) פתאום (נטשו) [שדדן] אהלי כמו רגע יריעותי (ע"י מגילה כ"ט). ובאלישי ישיעיה שם. והנה מזה שראינו שה' ב"ה סילק שכינתו כדי לשלוט האויבים בבית המקדש, וחס עלינו שיהיה לנו תקומה, מזה ידיעין עדיין גודל רחמיו עלינו, בעת הכעס והזעם אשר היה בעת החורבן, ואפילו הכי זכר להטיב לנו, ומכל שכן מה גדלו רחמיו בעת הגאולה. וזהו ביאור דברי ישעיה הנ"ל, דיש לדקדק וכי רגע קטן עזב אותנו, והלא כמה וכמה שנים אשר אנחנו בארץ נכריה, אבל יאמר כך ברגע קטן עזבתך, ר"ל מזה שעזבתך רגע קטן, והיינו בעת החורבן שסלקתי שכינתי ממוקום

העלית משאול נפשי וגו'. גם זמרו לה' חסידיו וגו', אין לו דביקות אל הקודם. גם, מאי כי רגע באפו דקאמה. גם הוא כפל במה דאמר ומסיים בערב ילין בכי ולבוקר רינה. גם זה כפל, אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן. גם מה דסיים למען יזמרך כבוד ולא ידום, אם כן מה הא עוד דאמר לעולם אודך, היינו ולא ידום. ועוד מה ה' אלהי.

אבל בדברינו הנ"ל יבוא ביאורו על הנכון, כי הנה ראיתי בעוללות אפרים מאמר רפ"ג ורפ"ט, שפירש זה המזמור קאי על ימי חנוכה ע"ש. על כן אומר אני גם אנכי אלך בדרך הלזה, אבל לא ממש כדבריו דקאי רק על חנוכה, רק דקאי על חנוכת הבית אז בימי שלמה, וגם קאי על חנוכת הבית בימי היוונים ע"י הנס שנעשה בו. ומשום הכי שפיר אמר **מזמור שיר**, לרמז דאמר על שני חינוכים שהיו בבית הלזה. וזהו שאמר אח"כ **ארומוך ה' כי דליתני**, ר"ל זהו היה חנוכת הבית ראשון, כי אז לא נכנס ארון אל המקדש עד שאמר שלמה (תהלים קל"ב י') בעבור דוד עבדיך אל תשב פני משיחך, והכירו הכל גדולת דוד וכפירש"י ורז"ל (שבת ל, שמו"ר ח' א') בזה. והדר **ולא שמחת אויבי לי**, וזהו חנוכת הבית בימי היוונים, כי אז בא האויב להשכיחם מתורת ה', ונתבטל עצתו ושוב היה חינוך כנ"ל, וזהו ולא שמחת אויבי לי.

אך התרי חינוכים לא היו שווים. רק אקדים מה דאיתא ביומא (כ"ט). אילת השחר (תהלים כ"ב א'), מה שחר סוף הלילה אף אסתר סוף הלילה, ופריך והא איכא חנוכה, ומשני לא ניתן לכתוב. וראיתי ביערות דבש ח"א דף נ"ג ע"ב (הדוש ח'), וז"ל, ויש לפרשו בשנבין מ"ש במדרש (ויקרא רבה פרשה ל' ס' ג') תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל י"ה (תהלים ק"ב, ט"ט), שעתידיים ישראל לעשות תשובה ויהיה בריה חדשה, מה ענין זה להך תכתב זאת לדור אחרון. אבל יובן במ"ש בנס דחנוכה, כי מה היה הנס, הלא לא נעשה בו דבר מה שהוא מפלאות הטבע וסדרן של עולם, כי אם גברו מעוטי חשמונאי ליונים רבים, מקרה הוא זה במלכיות הלוחמים, ושכיח שמעוטים אם הם גבורים ואבירי לבב לא יחתו מקול מלחמה והגפת תריסין, ינצחו לרבים רכי לבב, ואין לך דור ממש שלא ימצאו מלכים אשר הם במתי מעט וכובשים למלכים שיש להם חיל רב. אבל האמת העיקר הנס שהיה בחנוכה, כי בכל צרות שבאו לישראל, בצר לישראל ושבנו אל ה' בכל לב, ויצעקו אל ה' וירחם עליהם ויושיעם, אבל בגלות אנטיוכס ימ"ש גלו ישראל בעון הפריצים ומלשינים וכדומה, והם פקרו ולא שבו אל ה' כלל, ועיין בסיפורי יוסף בן גוריון כמה רעות עשו ישראל אז, והם היו סיבה לביאת יונים לארץ ישראל, והם לא שבו ועמדו במרדם כנודע, ועדת חסידים אשר היו עם מתתיהו ובניו, הם לא היו מעולם בעדת חטאים, ואם כן אין זה מגדר להושיע לישראל, רק ה' חס על עמו והושיעם אפי' בלי תשובה כלל, וזהו הנס שהוא נגד חק אלהי, וכביכול ה' לא יעות משפט חלילה, ואז הושיע לישראל בלי תשובה נגד משפט ה', וזהו בגדר נס גדול נפלא שיעשה ה' דבר בלתי תשובה, ולכך לא ניתן לכתוב, כי כביכול הוא בגדר כבוד אלקים הסתר דבר, שעשה ה' דבר נגד הנימוס אלקות ומשפטי ה', ולכן אמר הכתוב תכתב זאת לדור אחרון, ולמה יהיה נכתב, כי עם נברא יהלל י"ה, ופירש המדרש דיעשו תשובה, ואם כן שפיר יש לכתוב

המקדש, כדי שיכנסו האויבים ואכלה חמתי בעצים ואבנים, ואם כן אם אפילו בעת החורבן היה לי רחמנות עליך כנ"ל, מזה יש ראייה ברחמים גדולים אקבצך, ודפח"ח.

וזה ידוע הגאולה הוא כינוי לבוקר והגלות לערב (עיין רש"י תהלים צ"ב, ג), ואם כן זהו אומרו, אם תאמר האיק אומר אני והודו לזכר קדשו, מה לנו במה שכבר היה, הלא כעת אנחנו שוב ביד אויבים. לזה אמר אל תתיאש מן הגאולה ח"ו, **כי רגע באפו חיים ברצונו**, ר"ל בעת שהיה באפו בעת החורבן, באותו רגע היה חיים ברצונו, היינו לתת לנו חיים, לכן סילק כמו רגע כדי שישפוך חמתו בעצים ואבנים כנ"ל, כי אח"כ חזרה למקומה, כי לא זו השכינה מכותל המערבי כנודע (שמו"ר ב' ב', תנחומא שמות י') וכנ"ל, אם כן מזה יש לך ראייה **בערב ילין בכי**, ר"ל אף שכעת בגלות ילין בכי, אבל **ולבוקר רינה**, שעוד תהיה בוקר רינה וישועה כנ"ל.

ואמר דוד ע"ה בשם כנסת ישראל, **ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם**, ר"ל בעת שהיה בית המקדש קיים והיינו בשלווה, אמרתי שלא אמוט לעולם, אבל ראיתי ה' **ברצונו העמדת להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל**, ר"ל עתה אני מכיר שהכל בהשגחתך ית', כי ראיתי ברצונו העמדת לחשיבות שהוא כהררי עוז (כפירש"י לענינו שם) אבל הסתרת פניך מיד הייתי נבהל. ומחמת זה **אליך ה' אקרא**, כי אתה העיקר ולה' התשועה, אבל מה שאני קורא אליך אינו להנאת עצמי וגופני, רק **ואל ה' אתחנן**, ר"ל מה שנוגע אל ה' בעבודת ה' על זה אתחנן, והיינו **מה בצע בדמי ברדתי אל שחת**, היינו כמ"ש תהלים פ"ח (פסוק י"ב) היסופר בקבר חסדיך, וקאי על הגלות ע"ש, וראיתי בעיקרים פרק מ"ח דכתב שאנחנו בגלות מדוכים בצרות מאד ואיננו חסר עוד רק הקבר ע"ש, וזהו נמי שאמר הכא מה בצע בדמי ברדתי שחת, ר"ל הלא כבר אני בתכלית השפלות עד מאוד ואינני חסר רק הקבר, וע"ז אמר מה בצע ברדתי שחת, על כן הושיעני מיד, **היודך עפר היגיד אמתך**, ר"ל בגלות המר הזה, כי שחה לעפר נפשינו בלתי ההכנה להודות לה' כראוי כנ"ל מחמת צרות רבות אשר סבבוני, על כן **שמע ה' וחנני במתנת חנם**, כי עוונותי עברו ראשי, ואם תרצה תשובה על עוונותינו, אזי ה' **היה עוזר לי**, כי אלמלא עזרו לא יכול ליצה"ר כדאיתא ברז"ל בקידושין פ"ק (ל"א), והנה עוונותינו רבו כ"כ עד שתשובתנו קשה בלתי עזרתך, ואז **הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרינח שמחה**, בבוא הגאולה במהרה בימינו. ועיקר הבקשה **למען יזמך כבוד ולא ידום**, ר"ל לא להיות שמח להנאת עצמי אני מבקש השמחה, רק **למען יזמך כבוד**, דהוא השכינה הנקראת כבוד כמה דאיתא אמרת (שמות מ' ל"ד) וכבוד ה' מלא את המשכן, (ועיין באלשיך לענינו שם שפירש ג"כ כן), אבל לא לעצמי אני מבקש, רק **ה' אלהי לעולם אודך**, ר"ל מה שנוגע לעצמי אינני חושש כלל, רק בין ה' שיתנהג עמי במדת הרחמים, ובין אלקים שיתנהג עמי במדת הדין, לעולם אודך ואל אהרהר אחריו, רק עיקר בקשתי ושאלתי למען יזמך כבוד למען כבוד השכינה וכנ"ל, והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, העיקר לבקש מה' ב"ה שיעזור לנו לקיים מצותיו ותורתו, כי הם חיינו ליזכות בחיים נצחי, אבל לא על הבל עולם הזה. וממילא בימים הללו בו אנו מזכירין הנס אשר הפליא ה' ב"ה לעשות עמנו, לחזור עטרה ליושנה עטרת התורה, אשר חשב הרשע להשכיחם מתורתו כנ"ל. על כן ממילא ראוי לנו להתאמץ בתורתו ובמצותיו, ועל זה עיקר ההודאה והלל שזכינו לתורתו ומצותיו, אבל לא לבלות ימיהם בשחוק כל ימי חנוכה כנהוג בעו"ה, ולא באים כלל לבית הכנסת בעו"ה להלל ולהודות, ואף אם מתפללים, מחמת טרדות השחוק אשר על רעיונו סילקו, מתפלל בנחוצה ובמרוצה, שלא יעבור זמן השחוק, ומרוב טרדתו נשכח ממנו לאמר ועל הניסים.

אחינו בני ישראל, הלא אנו מצפים שככה יעשה עמנו נפלאות בימים קדמונים, והכי זה דרך הנכון לבלות כל ימי חנוכה לילות וימים בשחוק, והלזה תקנו חז"ל ימי חנוכה, ובעבור זה עשה ה' ב"ה לנו הניסים האלה, לתקן זמן אשר יבלו בהבליהם ח"ו, ומוכל שכן האיק נזכה לנסים בהבל זה ח"ו. על כן אחינו בני ישראל, חדלו הרע ועשו טוב, והעיקר בימי חנוכה להכיר חסדי ה' ולבטוח בו כי עוד יעשה עמנו נפלאות, ויתן שבח והודאה לשעבר, ולעתיד הבקשה, ויתן צדקה לעניים כדאיתא במגן אברהם הלכות חנוכה (ריש סי' ע"ה), כי הצדקה מהפכת מדת הדין למדת הרחמים כדאיתא במדרש (תנחומא כי תשא סי' י"ה, ועיין רש"י בראשית י"ח ט"ז), ובזכות זה נזכה לגאולה עתידה, כדכתיב (ישעיה נ"א) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא, (ועיין לקמן בחדר הג' (לפורים) מזה באריכות).

ועיקר השמחה בימים הללו צריך להיות, כי זכינו שוב לתורת ה' ב"ה, ועל זה כל תאוותינו בגאולה העתידה, שנוכל לקיים מצותיו ותורתו בלתי מונע כנ"ל. אבל לא להנאת עצמו, וכמ"ש הבינה לעתים דרוש י"ט על פסוק בפרשת וישב (מ' י"ד-ט"ו) באמרו יוסף אל שר המשקים, כי אם זכרתי [וכו'] ועשית נא עמדי חסד והזכרתי אל פרעה והוצאתני מהבית הזה, כי גונב גנבתי מארץ העברים וגו', והקשה מהיכי תיתי שצדיק כיוסף יבטח באדם. אבל אמר אדרבה בזה הראה שלא בטח בו כלל, דעוד יש לדקדק מאי כי אם זכרתי, הו"ל למימר והזכרתי ועשית עמדי חסד וגו'. אבל באמת יוסף אמר זה פתרונו, ר"ל זה פתרונו בבירור, אבל אל תחוש שאני אומר לך לטובה למען שתטיב עמי, זה לא תועיל לי, וזה שאמר **זה פתרונו כו'**, ר"ל זה הפתרון בבירור מה שה' יעשה עמך, אבל אל תחוש על הטובה שלך אני חפץ, לזה אמר מה הטובה אשר תוכל לעשות לי, **כי אם זכרתי**, ר"ל אם שאני אסמוך שתזכרתי לטובה, הנה הלא **ועשית נא עמדי חסד**, ר"ל כל החסד שלך לא תהיה רק נא, היינו עכשיו בעולם הזה, אבל לא בעולם הבא, **והזכרתי אל פרעה והוצאתי מן הבית הזה דייקא**, ר"ל מזה הבית תוציאני, אבל לא מבור תחתיות ח"ו, אשר האדם צריך לירא שלא יהיה מן האנשים יורדי שאול ובור תחתיות, כי עיקר חפצי ודאגתי רק **כי גונב גנבתי מארץ העברים**, כי נתרחקתי מהסתפח בנחלת ה', כי שם ארץ הקדושה, ושם אוכל לעבוד עבודת ה' בשלימות, משא"כ בבית הזה, זהו תוכן דבריו של בינה לעיתים הנ"ל.

הפתרון הגמור שאתה לבד תזכה לצאת מבית אסורים, וא"כ לפ"ז הרי לא אמר יוסף לשר המשקים רק מה שעתידי להיות, ומשום הכי אמר בלשון אם זכרתי והבן, ואם כן לא בטח בו כלל, רק שסיפר לו מה שראה בחלומו, ובאמת כן היה סיבוב מאת ה' ב"ה שיעלה יוסף לגדולה ע"י שר המשקים, כאשר באמת היה.

והנה הא דלא זכר שר המשקים את יוסף, יש לומר באמת הוא זכר ביוסף, רק שלא זכר אותו לפני פרעה להטיב עמו, כי רשע היה, וכדאיתא באמת במדרש רבה (פרשה פ"ט סי' י') על שר המשקים, ארורים הם רשעים שאין עושין טובה שלימה, נער שוטה עברי שונא כו' ע"ש, וא"כ י"ל אף שזכר בו, אבל לפני פרעה לא הזכירו להטיב עמו. ועוד יש לומר כי הוא בעצמו לא זכר בו, כי נשכח ממנו, ומאת ה' היתה, כדי שיתגדל ע"י חלום דווקא כנ"ל. וא"כ לפי זה זהו שאמר הכתוב **ולא זכר שר המשקים את יוסף**, אך פן תטעה לומר שלא זכר לפני פרעה אבל הוא בעצמו זכר בו, לזה אמר **וישכחהו**, ר"ל באמת אם היה זוכר ביוסף וודאי היה מטיב עמו והזכירו לפני פרעה, אך וישכחהו מכל וכל, ולא היה זכר כלל ביוסף. אך לפ"ז פן תאמר דהשכחה היה מחמת עונש ליוסף עבור כי בטח בו כנ"ל, לזה אמר **ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם וגו'**, ר"ל ויהי מקץ שנתים ימים, היינו הקץ של יוסף לא היה רק אחר שנתים, וכמ"ש המדרש הנ"ל זמן נתן ליוסף כמה יעשה באפילה בבית האסורים, וכיון שהגיע הקץ ופרעה חולם כדי שיתגדל ע"י חלום כנ"ל, וא"כ משום הכי נשכח משר המשקים, כי אם היה זכר את יוסף היה מזכירו לפני פרעה, ובאמת רצונו ית' היה שיתגדל ע"י חלום דווקא, ולזה היה הזמן והקץ אחר שנתים דווקא כנ"ל, וא"כ שפיר לא חטא כלל יוסף בזה שאמר כי אם זכרתי וגו', ד"ל דלא היה רק סיפור דברים מה שעתידי להיות כנ"ל, ואפילו הכי נשכח משר המשקים, כי כן היה הזמן מתחלה מאת ית' שמו כמה יעשה באפילה, ולא שניתוסף לו מחמת עונש ח"ו, וכיון שהגיע הזמן, מיד **ופרעה חולם** כדי שיתגדל ע"י חלום כנ"ל, והבן.

נחזור לענייננו, דהעיקר חשק האדם בעולם הזה לזכות שיוכל לשמור מצותיו ותורתו יתברך שמו, כי באמת בשביל התורה נברא העולם, כדאיתא במדרש (בראשית רבה א' א' וברש"י שם) בראשית בשביל התורה שנקרא ראשית, וגם בשביל ישראל נברא העולם, דגם כן נקראין ראשית (ע"י ילקוט"ש בראשית סי' ב'), כי ישראל"ל דורשי רשומות (זהר חדש שה"ש, וע"י מגלה עמוקות אופן קפ"ו) אמרו דהוא נוטריקון י"ש ש"שים ר'בוא א'ותיות ל'תורה, כי נפשות בית ישראל נאצל מאור התורה.

ובזה בארתי מדרש תמוזה סדר ויקרא במדרש רבה שם (פרשה ב' ד') וז"ל **דבר אל בני ישראל, הדא דכתיב** (ירמיה ל"א, י"ט) **הבן יקיר לי אפרים כי מדי דברי בו כו', אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע מכל שבעים אומות כו' שיש לך בעולם אין אתה מצויני אלא על ישראל, צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל, אמור אל בני ישראל וכו', אמר לו, שהם דבוקים לי שנאמר** (ירמיה י', י"א) **כאשר**

והנה אני בארתי קושיא הנ"ל על יוסף האיך הבטיח באדם, באופן זה, עפ"י מה דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה פ"ט סי' א') ויהי מקץ שנתים ימים, כתיב (איוב כ"ח ג') קץ שם לחושך, זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום עכ"ל. ויש לדקדק מאי בעי בזה המדרש שדרש זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה, פשיטא דהכל מאת ה' הוא. אבל י"ל עפ"י מה דכתיב מקודם (שם מ' כ"ג) ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו, ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם וגו', ויש לומר על סמיכות הפרשה, וגם על כפל לשון ולא זכר וישכחהו. דהנה חד דיעה איתא במדרש רבה שם סי' ב' דע"י שבטח יוסף בשר המשקים ניתוסף לו עוד שתי שנים להיות בבית אסורים ע"ש, וא"כ לפ"ז באמת הזמן אשר היה קצוב ליוסף להיות בבית אסורים היה נשלם בעת חלום שר המשקים, אך באשר בטח בו ואמר כי אם זכרתי וגו', ניתוסף לו עוד שתי שנים. והנה עוד י"ל דבאמת הקץ לא היה נשלם רק אחר שנתים ימים, ויוסף לא חטא כלל בהבטחה זו, רק ככה היה כוונתו, דהנה איתא במדרש רבה (פרשה פ"ח סי' ד') והנה הגפן לפני (שם ט'), אלו ישראל, שנאמר (תהלים פ"ט) גפן ממצרים תסיע כו', והיא כפורחת עלתה ניצה, הניצה גאולתן של ישראל כו' ע"ש, הרי דיוסף ראה עוד בחלומו של שר המשקים מה שעתידי להתגלגל ע"י חלום זה, דהיינו שיוסף יעלה לגדולה, ובזה נתגלגלו אבותינו למצרים ויהיה הגאולה (ע"ש בנזר הקודש שכתב דכל זה נתגלה ליוסף ברוח הקודש).

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה, למה ניתוסף ליוסף שני שנים, כדי שיחלום פרעה ויתגדל ע"י חלום (ע"י שם פרשה פ"ט סי' ג'). והקשה זרע ברך ראשון בסדר מקץ (בד"ה ועוד טעם ב') למה לא הקדים חלום פרעה מקודם, ותירץ שם עפ"י מה שכתבו ראשונים במ"ש בסדר וישב (מ' כ') ויהי ביום השלישי יום הולדת פרעה וגו', לפי שהוא מנהג המלכים לפטור את כל האסורים בזמן שיש להם איזה שמחה, ולכך הוציא גם את שר המשקים, רק את שר האופים שהיה חייב ביותר תלה, ע"כ (דברי הראשונים הנ"ל), ולפי זה היה לו לפטור גם את יוסף שהיה אז בבית הסוהר, אבל היה סיבה מן השמים לעכבו שם עוד ב' שנים, כדי לגדלו ע"י חלום דווקא, ולא יצא משם דרך הטבע מכח הולדת פרעה עם שאר התפוסים, ע"ש שמאריך במדרש רבה הנ"ל בזה.

ולפ"ז כיון שאמר יוסף הלא לאלקים פתרונים, ואח"כ אמר זה פתרוננו שאחר שלשה ימים יוצא לחירות מבית האסורים, אך פן יאמר השר המשקים אולי מכח שכלו אומר זה, באשר שידוע אחר שלשה ימים יום הולדת פרעה, ואז דרכם של מלכים לפטור את האסורים, ומשום הכי פתר כן, אבל זה אין הפתרון ממש של חלומו. לזה הוסיף עוד יוסף ואמר גם זה שייך לפתרון שלך. **כי אם זכרתי ועשית עמדי חסד והזכרתי לפרעה והוצאתני מבית זה**, ר"ל גם זה ראית בחלומך ע"י שזכרתי הוצאתי מבית הלוזה כו', שראה הכל ברמז כנ"ל במדרש רבה, והנה אם כסברתך שמחמת דרך מלכים להפטר את האסורים, וא"כ למה צריך אני להזכרתך, אלא וודאי שאינו כן, רק זהו

שנאמר (תהלים ל"ד ט') טעמו וראו כי טוב ה', ואומר (שה"ש ד' י"א) וריח שלמותיך כריח לבנון, אבל ישראל אומרים אנו יודעים כחה של תורה שיש בה טעם וריח, ולפיכך אין אנו זזים מהקב"ה ותורתו, שנאמר בצילו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי וגו'. ומה שבאמת האומות העולם חשבו שאין בה ממש, וישראל יודעים שיש בה טעם וריח, כבר ביארו המפורשים הענין, לפי שהקב"ה לא גילה לעכו"ם סודות טעמי התורה, אלא אמר להם סתם רק חוקים כגזירת מלך, וכן לא הראה להם מתן שכר התורה הרוחני, ולפיכך היתה התורה בניהם כדבר שאין בו ממש בלא טעם וריח, אבל לישראל בשעת מתן תורה גילה להם סוד הנסתר שהוא חמדה גנוזה שחמדוהו מלאכי השרת, וכן הראה להם אז מתן שכרם, ולכן ידעו שיש בה טעם וריח, ולכן אמרו בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי, וטעמו מפורש בצדו אח"ז באומרו (שה"ש שם ד') הבאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה, ומפרש במדרש חזית (פרשה ב' ד') הביאני בסיני למרתף גדול של יין, הוא טעם הסוד הנקרא יין, וכן הראה להם דגלי התורה בשכר הרוחני, ולפיכך ודגלו עלי אהבה, שקבלתי באהבה גדולה אותם לפי שידעתי כחה של תורה, אבל האומות העולם שלא ידעו כחה של תורה נתרחקו ממנה. וכה"ג אמרינן נמי במדרש (רבה) ויקרא פ"ג (ס"ז) אפילו האומות העולם אם היו מכירים בחכמה ובינה וכו' והיו מגיעים לגופה של תורה היו אוהבים אותה אהבה גמורה כו'.

ומזה מבואר שחייב הקב"ה את ישראל יותר מכל האומות העולם, אף שחזר הקב"ה התורה על כל אומות העולם, על כרחך לא עשה כן אלא לסתום פיהם, אבל באמת לא היה חפץ אלא בישראל, דאל"ה היה מגלה גם לעכו"ם טעמי סודות התורה כמו שעשה בישראל, ומאז גם הם היו מתדבקים באהבה, אלא וודאי לא היה חפץ אלא בישראל באהבתו אותם. ולכן הטיבו אשר דברו **חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה**, היא התורה הנקרא חמדה גנוזה, ושמה תאמר מאי רבנותא דישאל, הרי החזיר התורה על כל אומות העולם אלא שלא רצו לקבלה, וע"ז אמר **חיבה יתירה נודעת להם** דייקא **שנתן להם כלי חמדה**, ור"ל דמ"מ היה לישראל חיבה יתירה מאומות העולם, באשר נודעת להם שניתן להם כלי חמדה, במה שגילה להם סודת טעמי התורה עד כי השיגו וידעו שהיא כלי חמדה בטעם וריח, ולכן נתדבקו מאהבה, אבל האומות העולם אף על פי שהחזיר עליהם את התורה, מ"מ לא הוודיע להם שהיא כלי חמדה, כי לא גילה להם טעמיה וסודותיה, עד כי חשבו שאין בה ממש כדבר שאין בו טעם וריח ונתרחקו ממנה, ובזה ראייה כי לא היה חפץ בהם אלא בישראל וחביבן מכל עם ולשון, עכ"ל הנזר הקודש הנ"ל, ודפח"ת.

מכלל דבריו שמענו, הא דמאנו האומות העולם ולא רצו לקבלוה התורה, כי היה בעיניהם כדבר שאין בו ממש בלי טעם וריח, כיון שלא גילה להם סודות התורה, אבל אם גילה להם סודות התורה היו ג"כ מקבלין מאהבה, וכדאיתא במדרש רבה ויקרא אם היו יודעין אומות העולם ומכירים חכמה ובינה והיו מגיעים לגופה של תורה היו מקבלים באהבה גמורה כנ"ל.

ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי לי את בני ישראל. אמר רבי אבין, שהם המליכוני תחלה על הים ואמרו (שמות ט"ו, י"ח) ה' ימלוך לעולם ועד. אמר ר' ברכיה, מפני שקבלו מלכותי ואמרו בסיני (שמות כ"ה ז') כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, עכ"ל. ודיקדק הזרע ברך סדר הנ"ל מה היה שאלת משה רבינו בזה, על מה שמצויהו על ישראל ולא על שאר שבועים אומות, אם רצונו על כלל התורה למה לא ניתנה לאומות העולם, והלא באמת קודם מתן תורה אלקי מתימן יבא וגו' (חבקוק ג' ג'), שביקש מהם שיקבלוהו ולא רצו כו', (וכן הקשה היפה תואר על מדרש הנ"ל). ועוד דאם כן היה למשה לשאול שאלה זו מיד בתחלת שליחותו קודם קבלת התורה, בדרך כלל על מתן תורה כולה לישראל ולא לאומות העולם, אבל מה שפרט מ"ש צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל וכו', שנאמר אחר קבלת התורה, משמע דשאלתו היה על דבר פרטי. ועוד יש לדקדק מה מוסיף ר' ברכיה על ר' אבין שאומר הם המליכוני בים כו', הוא אומר שהם המליכוני ואומרים נעשה ונשמע עכ"ל הזרע ברך הנ"ל.

ונ"ל לדברינו הנ"ל לבאר ומקודם נקדים לבאר עוד מדרש אחד פ' צו (תנחומא ד') **וז"ל וזאת תורת השלמים, זה שאמר הכתוב (תהלים פ"ה, ט') אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו, אמרו אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו לו קרבנות ולנו לא אמה, אמר להם בלעם הקרבנות אינם אלא שלום, (ל) [ו] מי שיקבל התורה שהם כתובים בה, צריך שיקריב קרבן, ואתם מתחלה פסלתם אותה, ועכשיו אתם מבקשין להקריב קרבן, מי שקבלה הוא מקריב, שנאמר (תהלים כ"ט, א') ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, לכך נאמר כי ידבר שלום אל עמו, עכ"ל. ומדקדק נמי הזרע ברך שני למה מהדר[ים] האומות העולם אחר מצוה זו דווקא, ולמה התאוו למצות קרבנות טפי מכל תרי"ג מצות שבתורה. ואם שאלתם היא שאלה, אין כאן תשובה במה שפסלו התורה, מי תלה הקרבנות בתורה דווקא, עד שנאמר כיון שפסלו התורה לא ינתן להם את הקרבנות, עכ"ל הזרע ברך הנ"ל. ונ"ל לבאר, ואגב אדקדק עוד מלתא חדא במדרש הנ"ל, במה דאמר בלעם לאומות העולם ואתם מתחילה פסלתם אותה כו', ולמה מאריך כ"כ ולא אמר כמו שאומר מתחלה הקרבנות אינם שלום אלא למי שיקבל התורה ואתם לא קבלתם התורה, ומאי לשון מתחלה פסלתם אותה.**

ונ"ל לבאר בעז"ה, רק אקדים שתי הקדמות, אחת, מה דאיתא בנזר הקודש דף כ' ע"ד על הא דאיתא בפרקי אבות (פ"ג מ"ד) חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה, וז"ל, וכפי הנראה הלשון כפול, אמנם זה יתבאר בהוצעה אחת, על פי מ"ש בשמות רבה פרשה (ט"ו) (י"א א') כתיב (שה"ש ב' ג') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי, מה אילן תפוח בעצי היער נראה לעין בלא כלום כאלו גם הוא מעצי היער, ובאמת יש בו טעם וריח, כך כשהחזיר הקב"ה התורה על האומות העולם היתה התורה בעיניהם כאילן היער שאין בו ממש, ובאמת יש בו טעם וריח,

לא תרצח, אמרו לו כל עצמן של אותן האנשים ברכתן היא זו שנאמר (בראשית כ"ז מ') על חרבך תחיה. הלך אצל עמון ומואב, אמרו לו מה כתוב בה, אמר להם לא תנאף, אמרו לו כל עצמן של ערוה שנאמר (שם י"ט ל"ו) ותהרין בנות לוט מאביהם. הלך אצל בני ישמעאל, אמר לו מה כתוב בה, אמר להם לא תגנוב, אמרו לו כל עצמן של אביהם לסטים היה שנאמר (שם ט"ז י"ב) והוא יהיה פרא אדם. וכתבו המפורשים שמזה נתבאר ג"כ שחייב הקב"ה את ישראל מכל אומות העולם לקרבן לעבודתו, והוא כי לישראל אמר כסדר עשרת הדברות מן אנכי ולא יהיה לך וגו', אבל באומות העולם לא פתח באנכי, אלא בכל אחד פתח מיד בדבר המתנגד לו כדי להרחיקו מן התורה. וממילא התם נמי קשה וכי בא הקב"ה בטרונאי עם בריותיו, כי אלמלא שמעו הכל כסדר אפשר שהיה מצוה גוררת מצוה לקבל הכל, ולמה פתח בכל אחד בדבר המתנגד לו כדי להרחיקם מן התורה, ובישראל אדרבה הראה להם סימן חיבה לקרבן לתורה, וכי משוא פנים בדבר ח"ו.

אמנם נראה כי שם תשובתו בצדו, שיש לדקדק עוד דהוה ליה למימר סתם בא לבני עשו ואמר מקבלים אתם מה שנאמר בתורה לא תרצח, ולבני עמון ומואב לא תנאף, וכן כולם, ולמה דקדק בכל אחד לומר שישאלו בתחילה על התורה ואמר מה כתוב בה, כי זה נראה כשפת יתה, כי מה נפקא מינה בהא. לכן נראה כי חז"ל פתחו לנו פתח תשובה לבאר ההבדל שבין עכו"ם לישראל, והוא כאשר בא אל ישראל לאמר מקבלים אתם את התורה, לא שאלו כלל תחלה לאמור מה כתוב בה, כי באמת באו לקבל עליהם עול תורה בתמימות בכל ענין ככל הכתוב בה, בין מצוות קלות ובין חמורות, לכן אמרו סתם כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, כלומר כל אשר דבר ה' יהיה מה שיהיה הן המצוות קלות והן המצוות חמורות הכל נעשה, ואח"כ אמרו ונשמע, כלומר עתה נשמע מה שנעשה, אבל לא כן האומות העולם שלא רצו לקבל רק ככל הישר בעיניהם מצוות קלות ולא חמורות, ולכן שאלו תחלה לאמר מה כתוב בה, לראות אם המצוות קלות ולא חמורות, וממילא מיד לא קיבלו עליהם עול התורה כמו ישראל כראוי. ומעתה וודאי ישרים דרכי ה' משפט צדק, שנתן לכל אחד גמול כמדתן מדה כנגד מדה, והיינו כדאמרינן (יומא ל"ח:) הבא לטהר מסייעין אותו והבא לטמא פותחין לו, ולפיכך ישראל שבאו לטהר ולקבל עליהם עול התורה כראוי בין קלות וחמורות, גם הקב"ה היה מסייע להם לקרב לבבם לעבודתו, בהראותו להם פנים וסימני חיבה לגלות להם סוד טעמי התורה ומתן שכרה הרוחני, למען יהיה כל המצוות כקלים בעיניהם ויתדבקו בו מאהבה, אבל האומות העולם שבאו לטמא שלא רצו לקבל עליהם עול התורה והמצוות חמורות, אף הקב"ה פתח להם פתח טומאה לאמר תחלה לכל אחד ואחד דבר המתנגד לו, וכן לא גילה להם טעמי וסודי התורה, כדי שבאמת יהיה הכל קשה וחמור בעיניהם כדבר שאין בו טעם וריח, כדי לרחקם מן התורה, וכן כיוצא בו נאמר (עדיית פ"ה מ"א) מעשיך ירחקון ומעשיך יקרבון, עכ"ל נזר הקודש הנ"ל ע"ש באריכות ולנפשך יונעם. כלל דבריו שמענו, כיון שאומות העולם שאלו מתחלה מה כתיב בה, בזה הורו שאין רצונם לקבל בתמימות עול התורה רק הקלות, ומשום הכי הבא לטמא פותחין, ולא גילה להם הקב"ה סודי התורה, כדי לרחקם כי מעשיך ירחקון כנ"ל.

תו אקדים מה דאיתא בזהר פ' פנחס (רע"מ ר"ב:) וז"ל, קרבני לחמי לאשי, והכתיב דלית קרבן לקרבא אלא לה', מאי ניהו לחמי לאשי, אלא אורח ארעא למאן דקריב דורנא למקריב ליה למלכא ולבתר איהו פליג ליה למאן דבעי, אוף הכי ישראל מקריבין אורייתא דקודשא בריך הוא דאיהו לחמו ויינו, וקב"ה מאי עביד מההוא דרונא, למלכא דאוכיל על פתורא, דקריבין על פתוריה מכל מין ומין סולת ובינוני ופסולת, ואיהו פליג לכל מארי סעודתא מפתוריה לכל חד כדקא יאות ליה, ומההוא נהמא דסולת דמלכא אכיל איהו מצי למיהב לאינון דרחמינן גביה, הה"ד קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי, דהיינו אשי ה' ונחלתו יאכלון וכו', הא מסיטרא דאלנא דחיי, אבל מסיטרא דעין הטוב ורע מצי למיהב בינוני למלאכים ופסולת לשדים ומזיקים כו' ע"ש. מכלל דבריו שמענו מהזהר הקדוש הנ"ל, שהקב"ה מחלק מן הקרבנות לחייליו ומלאכיו לכל אחד כפי מעלתו, ואין להקב"ה בהם אלא חלק התורה והמכוין שבהם על פי סודיו ורמזיו שהוא לחמו ויינו של הקב"ה, כמ"ש (ויקרא ו' ב', ושם פסוק י"ח) זאת תורת העולה וזאת תורת חטאת, דמשמע שיש בכל קרבן עניני תורה וסודותיה, והיא חלקו של הקב"ה וכו"ל (ועיין בזה בזרע ברך שני סדר ויקרא, ועיין מ"ש בשמו בסמוך).

וזהו התחלת המדרש הנ"ל, דכיון דראו אומות העולם דקב"ה צוה להביא לו קרבנות, והיה קשה להם והכי לאכילה הוא צריך, ומכח זה הבינו שעל כרחק התורה לאו כפשוטו היא, אבל יש בהם סודות גדולות נפלאות הרמוזים בהם, ובה שהביאו הישראל הקרבנות מכוונין בהם לסודות הרמוזים בהם, ובה מקריבין אורייתא דקב"ה כנ"ל בזהר, והיה קשה להם שמזה לא גילה להם כלום כשרצה ליתן להם התורה, רק הראה לפניהם כדבר שאין בו ממש בלי טעם וריח כנ"ל באריכות. וזהו שאמרו אומות העולם אל בלעם **למה אמר הקב"ה לישראל שביאו לו קרבנות**, ור"ל והכי לאכילה הוא צריך, אלא ודאי יש בתורה סודות נפלאים, **ולנו לא אמר**, ר"ל לנו לא אמר מזה כלל, רק כדבר שאין בו ממש בלי טעם וריח אמר לנו, ולמה לא אמר לנו ג"כ בטעם וריח וג"כ קבלנו מאהבה כנ"ל, והיינו יכולים להקריב קרבן כמו הם. או י"ל לפי פשיטא, דהא הם לא רצו לקבל התורה שהיה בעיניהם כדבר שאין בו טעם וריח כנ"ל, אבל בקרבנות היה קשה להם והכי ח"ו לאכילה הוא צריך, אלא ודאי שבקרבנות יש סודות עמוקות, ומשום הכי שפיר בקשו הקרבנות דווקא, וקצרת והבן.

ולזה שפיר השיב להם בלעם שאין הקרבנות רק למקבלי התורה משא"כ אתם פסלתם מתחלה אותה, וכאשר אבאר בעז"ה. רק אקדים מ"ש עוד הנזר הקודש הנ"ל שם, וז"ל אמנם אעפ"י שהקב"ה היה מחבב את ישראל, מ"מ וודאי לא היה זה לחנם, אלא על כרחק היה זה אהבה שתלויה בדבה, כי אין משוא פנים לפניו יתברך, והרי יש פתחון פה לאומות העולם לקטרג ולומר וכי מה ראה אלו לקרב יותר מאלו במה שגילה להם טעמי התורה יותר מאומות העולם, וכי משוא פנים יש בדבה, וכן כיוצא בזה יש לתת לב במ"ש במדרשות (עי' שבת פ"ט.) שהחזיר הקב"ה התורה על אומות העולם ובא לפני עשו, אמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתוב בה, אמר להם

העליונה כנ"ל, משא"כ באומות העולם לא שייך זה, ומשום הכי לא זכו לגלות להם סודות התורה, והוא פשוט.

ובדברינו הנ"ל מתורץ המדרש שני הנ"ל, די"ל דעיקר שאלת משה היה מדוע לא גילה לאומות העולם התורה בטעם וריח, והיינו לגלות להם הסודות כנ"ל, אך בפומבי לא רצה לשאול דבר זה לגלות הסודות לאומות העולם, משום הכי בא ברמז באומרו **אין אתה מצויני אלא לישראל, שנאמר צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל**, דכל זה נאמר בפרשת הקרבנות, ושם העיקר הקרבן קאי לאקרובי אורייתא, דהיינו לכיון בסודות הרמזים בהם כנ"ל בזוהר, וממילא מובן שאלתו אשר שאל, דכל עיקר כוונתו היה לצוות גם לאומות העולם בטעם וריח, וממילא יקבלוה כנ"ל. ולזה השיב לו הקב"ה **כאשר ידבק אל האזור במתני איש כן הדבקתי לי בני ישראל**, היינו בזה שנתעטף באור כשלמה דהוא שרש נשמת הצדיקים, וזהו כאשר ידבק האזור כנ"ל בנזר הקודש הנ"ל, וא"כ כיון דשורש נשמתן הם מאור הגנוז, ואותו אור הגנוז הוא אור התורה העליונה כנ"ל הכל בנזר הקודש, משום הכי שייך שפיר הסודות לישראל דווקא כנ"ל.

ור' אבין תירץ, הם המליכוני על הים תחלה ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד, תחלה דייקא, ר"ל קודם שידעו עדיין כלל מה העול אשר אתן עליהם אם יקבלו מלכותי, אפילו הכי הקדימו וקבלו מלכותי עליהם, משום הכי הבא לטהר מסייעין אותן, ונגלה להם הסודות התורה כדי לקבל מאהבה כנ"ל בנזר הקודש הנ"ל.

ור' ברכיה ס"ל שזה לאו קבלת מלכות הוא, כיון שאמרו בלשון עתיד (ימלוך, ועיין בזה במדרש בשלח), לכן אמר **שהמליכוני במה שאמרו נעשה ונשמע**, והיינו מתחילה נעשה והדר נשמע כמו"ש הנזר הקודש הנ"ל, דר"ל נעשה יהיה מה שיהיה הקלות והחמורות, והדר נשמע עתה מה הוא כנ"ל הכל באריכות, וא"כ שפיר הבא לטהר מסייעין אותן, משא"כ האומות העולם שאלו בתחלה מה כתיב בה ולא רצו לקבלו בתמימות, משום הכי מעשיך ירחקוך כנ"ל הכל באריכות והבן.

היוצא לנו מדברינו הנ"ל כי נשמת ישראל ואור התורה העליונה הם מחוצב אחד, אשר על כן ראוי לקיים ולחזק בשמירת התורה והמצוות כנ"ל, וגם האור העליונה הוא עיקר השפע אשר בא לעולם, כי הוא שורש הטוב כמפורש בזוהר (ועיין בסמוך).

ובזה יש להבין במה שאותו אנטיכוס הרשע רצה דווקא בהנהו שלשה מצות לעקור מישראל, שבת ראש חודש ומילה, וכדאיתא ברז"ל (מגילת אנטיכוס). וגם למה טמאוהו השמנים במקדש. וגם הא דאנו עושין זכר בנרות דווקא בחנוכה לנס אשר נעשה במנורה, ולא אין אנו עושין זכר לניצחון שהיה על אויבינו, או נגד שנתבטל גזירת הרשע הנ"ל משלש מצות הנ"ל אשר רצה להפר מישראל, כנ"ל בהתחלה מזה.

והן הן הדברים שהשיב בלעם לאומות העולם במדרש הנ"ל, **אין הקרבנות רק למי שקיבל התורה כו'**, ר"ל מי שקיבל התורה ברצון ובתמימות לזה נתגלה סודי התורה, וממילא יוכל להקריב קרבנות לקב"ה ויכוין בסודי התורה הרמזים בהם, באשר הם יודעים סודי התורה כי נגלה להם, **אבל אתם מתחלה פסלתם אותה**, מתחלה דייקא, ור"ל מיד כשבא קב"ה לשאל לכם אם תרצו לקבלה, השיבו מה כתיב בה, ובזה הורו לפסול המצות החמורות מלקבלה כנ"ל, ומשום הכי הבא לטמא פותחין לו, ולא זכיתם לגלות לכם סודי התורה, **ועכשיו אתם מבקשים להקריב קרבן**, ר"ל עכשיו בקשתם לידע הסודות כדי להקריב קרבן כנ"ל בשאלתם, אבל כבר נתרחקו מכם מחמת מעשיך ירחקוך כנ"ל, וממילא לא משכחת בכם קרבן, והכי לאכילה ח"ו הוא צריך, ואם אתם מקריבין קרבן אדרבה מזה יתעורר עליכם שנאה, כי כיון שאינו ידוע לכם הסודות הרמזים בהם, וממילא הוי ח"ו כאילו לאכילה הוא צריך, ולא יהיה לכם שלום בזה הקרבן, אלא אדרבה קטטה ומריבה, ושפיר מסיים המדרש **לכך נאמר כי ידבר שלום אל עמו**, אל עמו דייקא הוי שלום, כי הם מקריבין סודי התורה הרמזים בהם כנ"ל בזוהר, והבן.

כלל דברינו הנ"ל, הסודות התורה לא ניתנה לאומות העולם, מחמת דלא קבלו מתחלה מיד בתמימות, ומעשיך ירחקוך.

והנה עוד י"ל, משום הכי לא נתנה ולא גילה הסודות לאומות העולם, לפי מ"ש הנזר הקודש דף י"ט ע"ג על הך קרא (ירמ' י"ג י"א) כאשר ידבק אל האזור במתני איש כן הדבקתי לי את בני ישראל. היינו משום דמפורש בזוהר כי אור הגנוז בששת ימי הבראשית הוא שורש נשמת אור הצדיקים, ואיתא במדרש רבה (עי' מדרש תהלים מזמור ק"ד) שנתעטף הקב"ה באור כשלמה והבריק מזיו הדרו מסוף עולם עד סופן, והיינו אור הגנוז, כי מתחלת בריאותו למטה לא היה בהיר ורוחני כ"כ, אבל כאשר נתעלה האור למעלה ונתעטף בה הקב"ה כשלמה, כדכתיב (תהלים ק"ד ב') עוטה אור כשלמה, מזה ממילא נזדכך האור ונעשה בהיר ורוחני מאד, וכן מפורש בזוהר בהדיא, וא"כ שפיר נאמר בצדיקים כאשר ידבק אל האזור במתני איש וגו', כי הם משורש אור הגנוז שנתעטף הקב"ה בו כשלמה, ע"ש באריכות בנזר הקודש הנ"ל בזה. והנה בדף כ' ע"ג כתב הנזר הקודש על המדרש שם, דדריש ויהי אור (בראשית א' ג') נגד התורה, ע"ש פרשה ג' ס' ה', היינו דוודאי אין המקרא יוצא מידי פשוטו, אור כמשמעו, אלא דס"ל דאור זה שהוא אור הגנוז, הוא עצמו חמדה גנוזה אור התורה העליונה כמ"ש החכמי האמת, ואין זה סותר למ"ש בסמוך דאור הגנוז הוא נשמת שרש ישראל, כי שניהם ממקור אחד חוצבו, וכמ"ש דורשי רשומות ישראל הוא נוטריקון י"ש ש"שים ר"בוא א'ותיות ל'תורה, כי נפשם נאצל מאור התורה והוא אור הגנוז, עכ"ל הנזר הקודש הנ"ל, ע"ש סי' ד' וסי' ה' בפרשה ג' מזה.

ולפי זה יש לומר, ממילא משום הכי זכו ישראל לגלות להם סודות התורה דווקא, באשר נשמת ישראל נאצל מאור התורה

אבל י"ל עפ"י דברינו הנ"ל, רק אקדים מ"ש בבית המדרש שלי על התורה סדר ואתה תצוה, וז"ל, ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד (שמות כ"ז כ'), ויש לדקדק מלת ואתה בלתי מובן, דהוי למימר צו את בני ישראל ויקחו וגו'. גם למה כתיב למאור קודם להעלות נה, הלא מתחילה מדליקין ואח"כ בא המאור מהדלקה, (ועיין במפורשים מזה). וגם מאי להעלות, להדליק הוי למימה.

ונ"ל לבאר עפ"י מה דאיתא במדרש רבה סדר הנ"ל (שמו"ר ל"ז ד') ואתה הקרב אליך את אהרן וגו', הרע למשה, אמר לו הקב"ה התורה שלי היתה ונתתי לך עכ"ל. ורבים דקדקו מהיכא תיתי, מי לנו גדול ממושה איש עניו מאד אשר אורייתא קמסהיד עליה, ירע לו על גדולת אחיו. גם מאי תשובה היתה התורה שלי כו', מ"מ מקנא בגדולת אחיו.

ונ"ל לבאר לפי פשוטו, על פי מה דאיתא במדרש רבה סדר תרומה וסדר ויקרא (פרשה א' סימן ו') יש זהב כו' וכלי יקר שפתי דעת (משלי כ' ט"ו), יש זהב בנדבת המשכן דכתיב (שמות כ"ה ג') וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כו', וכלי יקר שפתי דעת, לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו, אמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי, א"ל הקב"ה חייך דיבורך חביב עלי מכל אלו, תדע לך שמכולם לא קרא הדיבור אלא למשה, שנאמר (ויקרא א', א') ויקרא אל משה עכ"ל.

ולפי זה י"ל דוודאי נפשו של משה היה עגומה על שלא זכה להיות לו חלק במשכן, אך אמר בלבו הוא המובחר לכהונה גדולה לשרת בקודש במשכן לפניו ית', וישמח משה במתנת חלקו בזה, ומה לו עוד יותה, אמנם עכשיו כשראה שאמר לו הקב"ה ואתה הקרב אליך את אהרן וגו' לכהנו לי, ומיד הרע למשה, ולא ח"ו על גדולתו של אחיו הקפיד, רק נפשו עגומה עליו שלא זכה כלל במשכן, שכולן הביאו נדבתן והוא לא הביא, וגם לשרת בקודש לא זכה, לזה הרע לו על שחיסר מצוה כנ"ל. לזה השיב לו הקב"ה התורה שלי היתה ונתתי לך, לך דייקא, דהיינו כל דברות התורה היו על ידך וזה חביב מכולן, כנ"ל במדרש חייך דיבורך חביב עלי, והבן.

כלל דברינו, כי נפשו של משה היה עגומה שלא הביא נדבה למשכן, וריצה אותו הקב"ה בזה שהיו כל הדברות התורה על ידו כנ"ל. ועוד י"ל דנתפייס משה בזה שהציווי של שמן זית למנורה היה על ידו, דכתיב (שמות כ"ז כ') ויקחו אליך שמן זית וגו' כנ"ל, והיינו על פי דכתב הצרור המור דעיקר המשכן היה להוריד שפע ע"ש (ועיין מ"ש מזה בבית המלך (ליום הכפורים) חדר ה').

תו אקדים מ"ש הנזר הקודש דף קס"ב ע"א וע"ב, על הא דאיתא במדרש רבה סדר ויקרא פרשה ל"א, הא שנבחר שמן זית למנורה בבית המקדש יותר מכל שאר השמנים, לפי שהזית הביא אורה לעולם בימי נח, הה"ד (בראשית ח' י"א) ותבוא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה כו'. וקשה היכא יליף מהבאת היונה עלי זית שהביא הזית אורה לעולם, דמאי אורה הוי בהאי. ואפילו אם תמצא

לומר שמכנה הבשורה בשם אורה, מ"מ מאי רבותא בזית, שאלו הביא מן אחר היה ג"כ הבשורה על ידו, וחדא מיניה נקיט. אבל הענין הוא על פי מ"ש הזוהר שבתחלת הבריאה בהיות הארץ תוהו ובוהו אז שלט כח הרע בעולם, כי לעולם כח הרע שורה במקום שממה וחורבן שאינו מוציא תולדות, ובשעת התיקון אשר היה מוכן להוציא תולדותיו מכח אל הפועל, נתבטל כח הרע ונתפשט כח הטוב בעולם, והרע נקרא חושך שהוא תוקף הדין, והטוב נקרא אור דכתיב (בראשית א' ד') וירא אלהים את האור כי טוב, בהיותו משורש אור הגנוז שהוא אור השפע העליון הבא מצד החסד המבטל כח רע תוקף הדין. וכן כיוצא בו בימות המבול מתחלה חזר העולם לתוהו ובוהו ושלט כח הרע בעולם, כי הוא שורה במקום שממה וחורבן שאינו מוציא תולדה ופרי, ובשעת התיקון שהתחיל שוב להוציא תולדה ופרי, נתבטל כח הרע ונתפשט בעולם כח הטוב הנקרא אור, זה אור שפע העליון מצד החסד. וגם מבואר בזוהר בכמה דוכתי ששמן זית הוא מצד החסד, ולפיכך עץ הזית הוציא אז כחו תחלה, להוציא תולדות העולם כדי לבטל כח הרע, ולהתפשט בעולם כח הטוב הנקרא אור, זה אור השפע העליון שהוא מצד החסד במדרגת השמן זית, וממילא בא הכתוב להגיד שבחו של זית, שהוא צמח תחלה בעולם, ונתפשט על ידו בעולם הכח הטוב הנקרא אור. וא"כ ניחא מה דאמרינן במדרש רבה הנ"ל שנבחר שמן זית למנורה בבית המקדש יותר מכל השמנים, לפי שהביא אורה לעולם בימי נח דכתיב והנה עלה זית טרף בפיה, משום דמהא ילפינן דעץ הזית הוציא כחו תחלה להוציא תולדות בעולם לפני שאר כל המינים, ובהיות העולם מיושב בתולדה ופרי מתבטל כח הרע, ומתפשט כח הטוב הנקרא אור הוא אור השפע עליון, וממילא השמן זית הביא אורה לעולם תחלה בימי נח, עכ"ל נזר הקודש הנ"ל, ע"ש באריכות ולנפשך יונעם.

מכלל דבריו שמענו הא דנבחר שמן זית בבית המקדש יותר מכל השמנים, היינו כיון שהביא אורה לעולם בימי נח והיינו אור השפע העליון כי שמן מדרגת החסד. ואם כן י"ל משום הכי הדליקו בבית המקדש בשמן דווקא, כדי לעורר אור שפע העליון להוריד השפע למטה. וכן משמע בזוהר סדר בהעלותך וז"ל תא חזי בשעתא דכהנא רבא איכוין לאדלקא בוצינן לתתא כו', כדין בוצינן עלאין נהרין ואתקטיר כלא כחדא וחדו, וחדוותא אשתכח בכולהו עלמין עכ"ל. וא"כ ממילא במה שהציווי של שמן זית למנורה נאמר ע"י משה, בזה היה יפה כחו להוריד השפע כמו ע"י המשכן.

ובדברינו הנ"ל יבואר מקראי קודש הנ"ל, והיינו כיון דלמעלה סידר כל מעשה משכן ונדבתם, ובזה נפשו של משה יהיה עגומה שהוא לא הביא כנ"ל במדרש, לזה התחיל לו הקב"ה מיד אחר צות עשיית נדבת משכן לאמר **ואתה**, והוא נמשך למעלה, ר"ל ואתה תהיה לך יותר מכולן, ובמה, **תצוה את בני ישראל**, ר"ל כל הציווי שלי תהיה על ידך, ודבורך חביב עלי ביותר כנ"ל במדרש. ועוד אודיע לך **ויקחו אליך שמן זית**, ר"ל זאת תהיה על ידך, שתגבה מהם שמן זית, וזהו ויקחו אליך דייקא, ולמה שמן זית דווקא, לזה אמר **למאור**, היינו

הקודש הנ"ל ע"ש.

והנה גם המילה בא להחליש בו כח זוהמת הרע, כי הערלה היא שורש זוהמת הרע כנודע, וכ"כ בנזר הקודש דף ר"ל ע"ד גבי אברהם, שע"י המילה שנימול אברהם וזרעו נתפשט עליהם השגחת השי"ת, וז"ל, תוכן הענין על פי הזוהר וחכמי האמת שבתחילת הבריאה היה העולם תוהו ובוהו ע"י שורש הרע הגורם חורבן ושוממה בעולם, ושוב האיר ה' בעולם את האור כי טוב הוא שורש הטוב, זה אור התורה הנקרא טוב, ועל ידו נעקר מן העולם התוהו ובוהו, והוסר כח הערלה שהוא משורש הרע, ונתתקן הכל בטוב, ולכן אדם הראשון נולד מהול בלי ערלה, אבל משחטא נמשך ערלתו, לפי שנתגבר שוב בעולם כח הרע הנאחז בערלה, ובזה נסתלק כח קדושת השגחה העליונה מן העולם, ונמסר ביד שרים החיצונים הנאחזים בכח תוהו ובוהו, ומשום הכי היה ב' אלפים תוהו, ויותר מזה שוב לא היה העולם מתקיים בכח התוהו, אלא שפסק שוב בימי אברהם, שבימי התחילו ב' אלפים תורה שהוא טוב, ונתתקן העולם בטוב. ובזמן התגברות כח הרע בעולם מסתלק כח קדושת השגחה העליונה, והעולם מתנהג על פי מערכת המזלות והשרים חיצונים, אבל משנתבטל כח זוהמת הרע של הערלה ע"י אברהם וזרעו, נתפשט שוב השגחת השכינה בעולם, ונתפשט עליהם כח השגחת ה' לשדד עבורם כח המערכה בנסים ונפלאות חוץ לטבע, כי בזה יצאו מתחת הנהגת השרים שרי העכו"ם, ובזה נבדלו מכל עמי העכו"ם כנודע, עכ"ל נזר הקודש הנ"ל הנצרך לעניינו.

מכלל דברינו הנ"ל שמענו, כי ע"י מעשי הצדיקים מתגבר כח שורש הטוב, דהוא אור הטוב השגחת העליון, וח"ו ע"י מעשי הרשעים מתגבר כח שורש הרע להסתלק כח קדושת השגחת העליונה, והעולם מתנהג על פי מערכת המזלות והשרים החיצונים.

וזה ידוע כי המזלות הם לוחמים תמיד להרע לישראל (עיין מזה כמה פעמים ביערות דבש שהאריך בזה (דרוש ...)). ולפי זה זהו היה התחכמות אנטיכוס הרשע, לבטל מישראל השגחת קדושת העליונה מהם, ולהתגבר כח הרע על כח שורש הטוב, להתנהג על פי מערכת מזלות והשרים החיצונים, וממילא יהיו ישראל בדיוטא תחתונה ח"ו. ולזה המציא לבטל בראש מהם שבת וראש חודש ומילה, אשר שלשתן באים להתגבר כח שורש הטוב על כח הרע, ולבטל שרים החיצונים כנ"ל הכל באריכות.

ומשום הכי טמאו נמי כל השמנים, היינו דהשמן זית שהדליקו בבית המקדש ג"כ היה להתגבר אור חסד עליון דהוא שורש הטוב דהוא אור תורה ואור הגנוז, והכל אחד כנ"ל הכל כבר באריכות בשם נזר הקודש, ושניהם במדרגת חסד, ומשום הכי צמח עץ הזית בראשונה בימי נח כנ"ל באריכות, ולזה שפיר טמאו כל השמנים שלא להדליק בהן, וגם להשרות כח הרע, כי במקום טומאה שם עיקר שורש כח הרע כנודע.

שהשמן כבר היה למאור בימי נח, להוריד אור שפע העליון, משום הכי נמי היה במנוחה שמן זית **להעלות נר תמיד**, להעלות דייקא, שבזה הנר למטה יהיה עליו לנר שלמעלה, כי שמן זית הוא במדרגת החסד כנ"ל, ויתעורר האור השפע העליון שהוא ג"כ מצד החסד, כנ"ל בנזר הקודש, וכנ"ל בזוהר בשעתא דכהנא רבא איתכוין לאדלקא בוצינין לתתא כדין בוצינין עלאין נהרין וחדו וחדוותא אשתכח בכולהו עלמין כנ"ל, והיינו שנתעורר חסד העליון, וא"כ הרי גם על ידך נעשה הורדת השפע כמו ע"י משכן כנ"ל והבן.

ולפי"ז י"ל זהו היה התחכמות של אנטיכוס ימ"ש לבטל מישראל דווקא הנך שלש מצות, שבת ראש חודש ומילה. והיינו על פי מ"ש לעיל בחדר א' בבית הלזה (לשבת קודש) בשם הזוה"ק דכח הרע נתבטל בבריאת ששת ימי בראשית ע"י השבת, ומשום הכי היה נשלם הכל בשבת, כדכתיב (בראשית ב' ב') ויכל [אלהים] ביום השביעי, ומשום הכי אמרו רז"ל (שבת ק"ח:) השומר שבת ניצול משעבוד מלכיות, כי כמו בשבת ראשונה נתבטל כח הרע, כמו כן בכל שבת ושבת נתבטל שורש כח הרע ע"י שומרי שבת כהלכתן, ובזה נתבטל כח השרים החיצונים אשר אחוזים בכח שורש הרע, ומשום הכי לעתיד באלף השביעי שהוא נגד יום השבת, כתיב (ישעיה ב' י"א) ונשגב ה' לבדו, כי אז יבוטל כח הרע ושליטת השרים החיצונים לגמרי, ומשום הכי שפיר השומר שבת ניצול משעבוד מלכיות, כי אז אין שליטת שרים החיצונים ממילא אין שעבוד מלכיות, ועיין בחדר א' הנ"ל כי שם הארכתי בזה (ותקחנו משם לכאן).

וכן הלבנה מבטל שורש כח הרע, כדאיתא בגמ' ברכות פ' כיצד מברכין (מ"ג:) לאחד נראה ומזיק, לשנים נראה ואינו מזיק, לשלשה לא נראה כלל, ואמר רב אבוקה כשנים, וירח כשלשה, כלומר אור הירח מגין כלפי מזיקין כשלשה. וכתב בנזר הקודש דף ל"ג ע"א, הטעם מבואר בזוהר ובחכמי האמת, לפי שכל האור הוא בכי טוב וממותק בחסד, והוא מחליש כח המזיקין הנאחזים בשורש הרע של החושך שהוא מסטרא דדינא קשיא, ולפיכך לעולם בזמן מילוי הלבנה מדרגת החסד והטוב מתגבר בעולם, כי אז אור הלבנה שהוא בכי טוב מתגבר על מדרגת החושך, אבל בזמן חסרון הלבנה שאורה מתמעט והולך, מדרגת הרע ותוקף הדינים מתגברים בעולם, כי אז אדרבה מדרגת החושך מתגבר על אור הלבנה להחליש כחה, ולא עוד, אלא שבאותו הפרק מדרגת החושך מטיל פגם בלבנה מזוהמת הרע, בהיותה עמו בזמן ממשלתו. ולכן בכל ראש חודש הקריבו שעיר הנאחז ג"כ בתוקף הדינים, להיות כח הרע נמשך אחריו ומזה פורש מן הלבנה, ועל ידי זה היא מתחדשת ומטהרת מזוהמתה שוב ולהתדבק שוב בטוב, וכדאיתא בזוהר נח ובזוהר פקודי ובשאר כמה דוכתי, ונודע כי עיקר הפגם בא מעון ישראל המגביר כח הרע של החושך, ולפיכך מאז בראש חודש הקריבו לטהר הלבנה מפגם החושך, עכ"ל הנזר

ויעין בזרע ברך ראשון סדר תצוה שכתב ג"כ והיה ה' לך לאור עולם קאי על אור הגנוז שנתעטף בו, ע"ש לענינו).

כלל הדבר אחינו בני ישראל, העיקר לעשות מצות ומעשים טובים ולשמור תורת ה' ב"ה, ובה אנו מתגברין כח שורש הטוב, ונזכה להיות עלינו קדושת השגחת העליונה, ויעשה עמנו נפלאות כימי קדם. על כן אחינו בני ישראל, בימים האלה שימו נגד עיניכם גדולת ית' שמו, אשר בכל ממשלו, ולזכור הנס שעשה ה' ב"ה עמנו בימים האלה, ולשבחו ולהללו ברב שמחה וגיל, בשמחה של מצוה, אבל לא בשמחה של הוללת ושחוק בעו"ה. ואדרבה ראוי להתעורר ולבקש מה' מתי יהיה קץ הפלאות, ויעלה ירושלים על ראש שמחתו, התקצר יד ה' מהושיע, הלא הוא רב אונים ואמין כח. אבל בעונינו הרבים גרמו אנחנו כל עכבות משיחא זה זמן הארוך. והנה מחמת הנר של בית המקדש נזכה לנר של משיח כנ"ל, ובימים הללו אנו עושים הדלקת נרות זכר למנורה של מקדש, ראוי לעשותה בשמחה ובטוב לב, לשם מצוה כהלכתה ולשם ה' ב"ה, ואז יקום (תהלים קל"ב י"ז) אצמיח קרן לדוד עבדי ערכתי נר למשיחי, במהרה בימינו אמן.

איתא במדרש חזית הדודאים נתנו ריח (שה"ש ז' י"ד) זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה עכ"ל. והוא תמוה.

ומקודם אבאר נמי הנהו תרי מימרא דר' תנחום במס' שבת דף כ"א (ע"ב) ולהמשיך ולחבר אהדדי. וז"ל שם, **אמר ר' תנחום מאי דכתיב** (בראשית ל"ז כ"ד) **והבור ריק אין בו מים, מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו.** ואמר ר' תנחום, **נר חנוכה שהניח למעלה מעשרים אמה, פסולה כסוכה וכמבוי, ע"ש.**

ואגב אציג פה עמדי עוד מדרש תמוה השייך לזה הענין, והוא במדרש תנחומא (נשא ס"י כ"ט), **ביום השמיני נשיא לבני מנשה** (במדבר ז' נ"ד), **ילמדנו רבינו, שמון שנותר מליל ראשון דחנוכה מהו להדליק בו ליל שני,** עכ"ל. והוא תמוה, למה דווקא על הא קרא קבע שאלה זו.

ונ"ל לבאר עפ"י מה שהקשה הבית יוסף (בא"ח ס' תע"ד) למה עושין שמונה ימי חנוכה, והא הנס לא היה רק שבעה ימים. ותירץ שני תירוצים, אחד, דאף יום ראשון ראו שלא נדלק חלק שמיני. ותירוצו שני, דהיו מחלקין לכתחלה לשמונה חלקים, ואם כן אף ביום הראשון היה הנס, שחלק שמיני השלים כל היום כולו ע"ש. ואם כן ממילא לתירוצו ראשון הנ"ל הרי אותו הפעם היה מדליק כל יום ממה שכבר הותר מהדלקה ראשונה, ואם כן ממילא גם בימי חנוכה מותר לעשות כן להדליק מנותר שמון ראשון גם ביום שני. אבל לתירוצו שני שלכתחלה היו חולקים לשמונה חלקים, ובכל יום הדליקו חלק

אבל הקב"ה הפר עצתו, ואדרבה עשה נס בשמן זית כדי להדליק בו שמונה ימים, ולהתגבר שורש הטוב על כח הרע, ובמדרגת חסד דלמטה יתעורר אור שפע חסד עליון כנ"ל. ומשום הכי שפיר אנו עושין זכר לנס בהדלקת הנרות, כי זה מורה על כולו, כי הנר רמז לאור העליון שורש הטוב, אשר בזה הופר עצת הרשע להתנהג העולם על פי מערכת המזלות והשרים החיצונים, אבל באמת התגבר השורש הטוב, ונשארו תחת קדושת השגחת העליונה, ועשה עמנו נסים חוץ לטבע כנ"ל, ושפיר איכא זכר לכל הניסים ע"י הדלקת הנרות בחנוכה, והבן.

ובזה יובן נמי מדרש אחד הובא בספר זרע ברך ראשון סדר בהעלותך, דמשום הכי היה במנורה של משה שבעה נרות, לפי שלא נמסר בידם רק שבעה אומות, אבל שלמה היה משבעים נרות, כי שבעים אומות נמסרו בידם עכ"ל. ומדקדק שם הזרע ברך למה רמז כל זאת במנורה, ומאי שייכות יש לשליטת ישראל באומות במעשה המנורה ע"ש. אבל לדברינו מבואר היטב, כי עיקר שליטת האומות הוא מחמת השרים החיצונים הנאחזים בכח שרש הרע כנ"ל, אבל בהתגברות כח שורש הטוב אז הוא השגחת העליונה עלינו, ואנחנו נושענו עפ"י נסים ונפלאו חוץ לטבע כנ"ל, ומנורה היה התגברות שורש הטוב, דהוא אור העליון מכח הדלקת שמן זית דהוא ג"כ במדריגת חסד כנ"ל, ובה נתעורר האור עליון כנ"ל בזוהר בשעתא דאדליק בוצינן לתתא בוצינן דלעילא נהרין וכולו חדו וחדוותא משתכחין בכל עלמין, וא"כ שפיר יש מפלה בזה לאומות אשר הם תחת השרים החיצונים הנאחזים בכח הרע, ובהתגברות כח שורש הטוב יתבטל כח הרע כנ"ל באריכות, ושפיר יש רמז במנורה על מפלת האומות העולם והבן.

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח שער, די ש לדקדק מאי מידה כנגד מידה היא זו באור של בית המקדש לנר של משיח, ולאור קב"ה בכבודו ובעצמו. גם למה בעולם הזה זקוקים לאור בית המקדש, למה לא היה ג"כ אור של ה' ב"ה כמו לעתיד.

אבל לדברינו הנ"ל דשורש טוב הוא אור הגנוז, אור שפע וחסד עליון, וממילא לא יוכל להיות בעולם הזה, כי אור בהיר הוא אשר ה' ב"ה גנוז לעתיד לבוא כנ"ל, ובאותו אור התעטף בו כשלמה, והבהיק זיו הדרו מן העולם עד סופו כנ"ל, רק שגנוז לעתיד לבוא כדאיתא במדרש רבה בראשית. והנה ע"י נרות בית המקדש נאצל שפעת אור חסד העליון כנ"ל באריכות, ונתגבר כח שורש הטוב. וכבר נזכר לעיל בהתגבר שורש הטוב יש מפלה לאומות העולם, אשר הם תחת שרים החיצונים הנאחזים בכח שורש הרע כנ"ל. ולפ"ז שפיר אמר **בעולם הזה אתם זקוקים לאור בית המקדש,** בעולם הזה דייקא, דאור העליון גנוז הוא לעולם הבא, אך **בזכות נר זה,** דהיינו הזכות היה שהתגברו שורש טוב כנ"ל, **יזכו לנר משיח,** ויהיה מפלה לאומות העולם, ועוד יזכו **לעולם הבא שאני עושה לכם אורה,** היינו ע"י אור הגנוז אשר נתעטף בו כשלמה, ושפיר והיה ה' לך לאור עולם, והבן

אחד, א"כ שפיר איכא לספוקי אם כבר הדליקו מאותו שמן אם יוכל להדליק ביום שני ממנו. והנה זה תליא אם סמכין על הנס או לא (עיין קדושין ל"ט); דאי אין סומכין על הנס אם כן ממילא ליכא למימר דחולקין לכתחלה על שמנה חלקים, הא לא סמכין על הנס ומהיכי תיתי היו חולקים השמן שלא היה ראוי אותו חלק שמינית אף ליום אחד. אבל אי אומרים סומכין על הנס, אז שפיר י"ל כתירוצ' שני של בית יוסף הנ"ל.

והנה, לכאורה מוכח דסומכין על הנס. דהנה איתא במדרש רבה פ' נשא (פרשה י"ד ב'), ביום השביעי נשיא לבני אפרים (שם מ"ח), אמר הקב"ה ליוסף אתה שמרת השבת, שנאמר (בראשית מ"ג ט"ז) וטבוח טבח והכן, אין הכנה אלא שבת (ע"ש באריכות), חייך שבניך יקריבו קרבן יחיד בשבת, וזהו ביום השביעי נשיא לבני אפרים, ע"ש במדרש רבה באריכות. עוד מצינו שם במדרש רבה (י"ד ז') טעם אחר על זה, וז"ל, אמר ר' עזריה, אמר לו הקב"ה ליוסף, אתה שמרת מצות לא תנאף, שהוא שביעית בדברות, ולא נאפת באשת פוטיפר, וגם שמרת מצות לא תגנוב, שהיא שמינית בדברות, שלא גנבת ממנו של פוטיפר, ולא גנבת מקור אשתו כו', יבוא עת שאני פורעם לך, כשיבואו הנשיאים להביא בחנוכת המזבח יהיו נשיאי שני בניך אחד מקריב ביום השביעי והשני ביום ח', ואין שבט אחר מפסיקים בין שני בניך, כשם שאתה לא הפסקת בין לא תנאף ללא תגנוב, שכן כתוב ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו' ביום השמיני נשיא לבני מנשה וגו', עכ"ל. וא"כ הרי חזינן מחמת לא תנאף וזה אפרים להקריב ביום השביעי כנ"ל. וקשה במאי פליגי.

אבל י"ל בזה פליגי, דהנה איתא בפרשת דרכים דרך האתרים (דרוש א' ד"ה וקשה דהא קי"ל) על הא דאיתא במדרש (הנ"ל) יוסף שמר שבת, והא גוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נ"ח). אלא ודאי צריך לומר דיצאו מכלל בני נח מימות אברהם, ע"ש. ולפ"ז י"ל הך דסבר משום שבת זכה אפרים להקריב בשביעי, היינו דס"ל דיצאו מכלל בני נח, כנ"ל. וא"כ מאי רבנותא דיוסף קיים לא תנאף, הא זה מוטל על כל ישראל. ואף דהסכין את עצמו, שאשת פוטיפר מאיימת אותו שאם לא ישמע אליה שיהרגנו כדאיתא במדרש רבה פ"ד סי' ה' ע"ש, הא ישראל מצווה על קידוש השם. אלא ודאי מחמת שיוסף שמר שבת זכה לזה כנ"ל. אבל אידך סבר דלא יצא מכלל בני נח, וא"כ שמירת שבת עכ"פ וודאי לאו לזכות יחשב לו, ומשום הכי ס"ל משום לא תנאף זכה לזה להקריב אפרים ביום השביעי כנ"ל, דבן נח אינה מצווה על קידוש השם, וא"כ אפילו הכי הסכין את עצמו, א"כ שפיר חשיב ליה לזכות גדול וק"ל.

אך היא גופא קשיא, כמו שהקשה באמת הפרשת דרכים בדרך האתרים דרוש ד', אי לא יצאו מכלל בני נח והא בן נח אינו מצווה על קידוש השם, וא"כ האיך הסכין את עצמו באשת פוטיפר וכנ"ל, והא הרמב"ם (הל' יסודות פ"ה ה"א) פסק היכא דדינו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וא"כ אדרבה עשה יוסף שלא כדן בזה

ע"ש. ואם כן לפי זה האיך נימא עוד דלזכות יחשב לו כנ"ל. אבל י"ל כל זה היא שפיר אי אין סומכין על הנס, א"כ שפיר אין רשאי להסכין את עצמו במקום שאינו מצווה על קידוש השם. אבל אי סומכין על הנס, אז שפיר י"ל דיוסף סמך על קב"ה דייעבד לו ניסא להמלט מרוע לבב של אשת פוטיפר, וכאשר באמת היה, שניצול. וא"כ ממילא מוכח מזה דכתיב ביום השמיני נשיא לבני מנשה וגו', וקשה למה הקריב מנשה קודם שאר שבטים, וצ"ל כיון שיוסף קיים שביעי והשמיני שבדברות, לכן לא יפסיק שבט אחר בנתיים כנ"ל. וקשה הא אדרבה בזה שקיים לא תנאף עבר עבירה שהסכין את עצמו, וצ"ל דסומכין על הנס. ולפ"ז שפיר י"ל כתירוצ' שני של בית יוסף הנ"ל, דהיו חולקין לכתחלה על שמנה חלקים כנ"ל, דסומכין על הנס.

ומשום הכי על זה אמר השתא במדרש תנחומא הנ"ל, ילמדנו רבינו מותר שמן שבנר חנוכה אם מותר להדליק ביום שני. דיש לומר דומיא דשעת הנס היו מדליקין מחדש כל יום, הכא נמי. מה שאין כן בלא הך קרא, א"כ מהיכי תיתי נימא דסומכין על הנס. וא"כ ממילא ע"כ צ"ל דלא היו מחלקין לשמנה חלקים, וא"כ קשה קושית בית יוסף, וצ"ל כתירוצ' ראשון הנ"ל, וא"כ הרי גם בשעת הנס כל יום היה מדליק מהנותר שכבר הדליק ביום ראשון וק"ל.

ולפ"ז מתורץ הנהו תרי מאמרים של ר' תנחום הנ"ל. דהנה היפה תואר (בראשית רבה פרשה פ"ד ט"ז ד"ה וקצת מהדרשנים) הקשה האיך ראובן שביקש להצילו כמעיד הכתוב עליו (בראשית ל"ז, כ"א) ויצילוהו מידם, והאיך צוה להשליך אל הבור שיש בו נחשים ועקרבים כנ"ל בגמרא. וי"ל דוודאי הקב"ה יכול להציל הצדיקים מהמבקש להורגו, אבל הוא נס גדול באשר שאדם הוא בעל הבחירה. ולכך אמר להשליכו הבורה אף שיש בו נחשים ועקרבים, אין הנס גדול כל כך, כי הוא הנס הוא ממילא כו' ע"ש. הרי חזינן דעל הנס קטן, שפיר סמכין על הנס. אבל על הנס גדול, כמו מאדם שהוא בעל הבחירה לא סמכין כנ"ל. ולפ"ז ממילא הדרא הקושיא לדוכתיה למה הסכין יוסף את עצמו באשת פוטיפר, דהא על הנס גדול כזה להיות ניצול מאדם שהוא בעל הבחירה לא סמכין כנ"ל. אך כפי מה שכתב הפרשת דרכים הנ"ל דיצאו מכלל בני נח מימות אברהם לא קשה מידי, דישראל מצווה על קידוש השם, ע"ש. וכמו כן על אברהם (לא קשה על זה) דהסכין עצמו בכבשן האש מהא טעמא דישראל מצווה על קידוש השם, ע"ש באריכות.

תו אקדים, דיש שני טעמים למה זכה אהרן לכהונה. אחד כדאיתא במדרש רבה ריש פ' נשא (ו' ב') שבכורי ישראל נפסלו מן הכהונה מפני שטעו בעגל, אבל שבט לוי שלא טעו בעגל זכה אהרן שהיה בכור לכהונה גדולה, ושאר לוויים זכו לעבודת המשכן תחת בכורי ישראל. ובמדרש רבה פ' שמותא (י"ז) איתא ויעש להם בתים בתי כהונה בתי לוויים. משמע שהכהונה שייך לזרעה של יוכבד דווקא, ולא תליא בפטר רחם. וכתבו המפורשים דנ"מ הוא, אי מחמת שהיה מחמת פטר רחם, א"כ שפיר היה שייך הכהונה לאהרן דווקא כנ"ל. משא"כ מחמת זרעה של יוכבד, אם כן הוי משה לזכות בכהונה

כמו אהרן, דג"כ היה זרעה של יוכבד (ועיין במאור הקטן פ' קרח מזה).

והנה המפורשים כתבו משום הכי לא היה משה כהן, כיון שהרג המצרי, וכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו ע"ש. והנה זה תלוי נמי אם יצאו מכלל בני נח או לאו, כמ"ש הפרשת דרכים בדרך האתרים, עפ"י גמ' דסנהדרין דגוי שהיכה ישראל חייב מיתה. וא"כ אם יצאו מכלל בני נח, שפיר הרג את המצרי, כיון דמכה עברי, אבל אם לא יצאו מכלל בני נח, שלא כדן הרג את המצרי, ע"ש בפרשת דרכים הנ"ל.

תו אקדים מה שהקשו תוספות (ד"ה נר חנוכה) על ר' תנחום הנ"ל דאמר נר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה פסולה, למה לא קתני ימעט, דבדרבנן תני תקנתא כדאיתא בסוכה (ב.) ובעירובין (ב.). ותירצו המפורשים, דשאני חנוכה כיון דיש לו סמך מדאורייתא מהא דאיתא במדרש רבה פ' בהעלותך (פרשה ט"ו ו') שאמר אהרן, כל הנשיאים הקריבו ושבת לוי לא הקריב, שמא בשבילי שעשיתי את העגל נדחה שבטי, א"ל הקב"ה, כל הנשיאים הקריבו דבר שהוא לפי שעה, ואתה תדליק את הנרות דבר שהוא קיים לעולם. ומפרש רבינו נסים במגילת סתרים (עיין רמב"ן במדבר ח, ב'), שקאי על נר חנוכה שקיים לעולם, שאף שיחבר בית המקדש יהיה קיים, ויהיה נרות חנוכה ע"ש. וא"כ הרי יש לחנוכה סמך מן התורה ושפיר קתני פסולה, ע"ש במפורשים מזה.

ולפ"ז זהו בעצמו אמר ר' תנחום הנ"ל, בתחלה אמר **נר חנוכה שהניח למעלה מעשרים אמה פסולה**. אמנם ע"ז קשה קושית תוספות, למה לא קתני בדרבנן תקנתא, כמו במבוי. ע"ז אמר תו, **ואמר ר' תנחום והבור ריק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו**, וקשה לפי זה מאי הצלה היתה בזה שהציל ראובן את יוסף, ואי דסמך על הנס, א"כ גם ביד אחיו היה יכול לסמוך שהקב"ה יצילו מידם, אלא ודאי צ"ל דעל הנס כזה שהוא ביד אדם שהוא עפ"י הבחירה אינן סומכין, ולפ"ז קשה האיך הסכין יוסף את עצמו באשת פוטיפר שהיה ביד אדם כנ"ל, וצ"ל כתירוצ' פרשת דרכים הנ"ל דיצאו מכלל בני נח, ומצווה על קידוש השם כנ"ל, וכיון דיצאו מכלל בני נח

ממילא כדן הרג משה את המצרי, דגוי שהיכה את ישראל חייב מיתה כנ"ל, ולפ"ז קשה למה היה אהרן דווקא כהן ולא משה כנ"ל, וצ"ל היה אהרן כהן דעבודה שייך לבכורות, ובכורי ישראל נפסלו מחמת חטא עגל, ושבת לוי לא חטא בעגל, ומשום הכי זכה אהרן דהוא הבכור כנ"ל, ולפ"ז ע"כ מוכח דאהרן לא חטא בעגל, דאל"כ אמאי זכה לכהונה יותר משאר בכורי ישראל, והיה שייך לשאר בכור משבת לוי, אבל לא לאהרן כנ"ל, אלא וודאי צריך לומר דאהרן לא חטא בעגל, ולפ"ז למה לא הקריבו שבת לוי בנשיאים כמו שאר נשיאים, דליכא למימר בשביל אהרן נדחה שבטו, הא לא חטא אהרן כנ"ל, אלא ודאי צ"ל דזכה אהרן ליותר מכל נשיאים דהיינו הדלקות הנרות דקיים לעולם והיינו נרות דחנוכה כנ"ל, וא"כ הרי יש להם סמך מדאורייתא דכתיב בהעלותך את הנרות כנ"ל, משום הכי שפיר קתני פסולה ולא דמי לשאר דרבנן וק"ל.

ולפ"ז ממילא מבואר נמי מדרש חזית הנ"ל, דקאמר **הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף**, וקשה מאי הצלה היה, הא צוה להשליך לבור של נחשים ועקרבים ואיתא דסמך על הנס, הא גם ביד אחיו יכול לסמוך על זה. וצ"ל דאין סומכין על הנס ביד אדם שהוא בחירי כנ"ל. ולפ"ז קשה מיוסף שהסכין את עצמו באשת פוטיפר, וצ"ל דיצאו מכלל בני נח. ולפ"ז כדן הרג משה את המצרי, וא"כ קשה למה ניתנה הכהונה לאהרן דווקא. וצ"ל כיון דהיה בכוח ולפ"ז צ"ל דלא חטא בעגל. וא"כ קשה למה לא הקריב שבת לוי כמו שאר נשיאים כנ"ל באריכות. לזה אמר **ועל פתחינו כל מוגדים זה נר חנוכה**, וא"כ זכה אהרן לדבר שהוא קיים לעולם, דהיינו במה שאמר ליה ה' ב"ה בהעלותך את הנרות וגו', דהוא קיים לעולם אף שחרוב בית המקדש, דהיינו ימי חנוכה כנ"ל. וא"כ זכה ליותר משאר נשיאים, דהם לא זכו רק לדבר שהוא לפי שעה כנ"ל, וק"ל.

(מתוך ספר בית המדרש על התורה פ' מקץ - כתי"י מס. 222)

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

בתי נפש

בית צדיקים

חדר א' - לז' אדר

שהשאייר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

דרוש לשבעה באדר אשר עלה משה אל אלהים וחשכו המאורות,

על כן יום זה הוקבע בכי תמרורים לדורות.

דרכינו אמרתי פשוט, דהנה זה הכלל הצדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים כדאיתא במדרש בראשית רבה (פ"ג ו'), ורשעים להיפך, וע"ז צריך כל אדם להתפלל שיהיה מכת הצדיקים, כמו שאנו מתפללים בכל יום (ברכת אהבה רבה) ויחד לבבינו ליראה את שמו, וכמו כן (תפלת ובא לציון) הוא יפתח לבינו בתורתו ויראתו ולעשות רצונו בלבב שלם, כי זהו עיקר התפלה, והנה מי לנו גדול ממושה, אשר בוודאי הלך בדרך הזה מיום היותו, להתפלל לפני ה' שיהיה מהצדיקים להפך מדת הדין למדת הרחמים. ואיתא בילקוט וזאת הברכה (רמז תתקנ"א) וכן בתהילים שם (שוח"ט צ' ה'), איש אלהים, שהיה מכריע על מדת הדין, שהיה איש על מדת הדין, שהיה מכריע אותו תמיד ע"ש. וא"כ זהו אומרו, **תפלה למושה**, ר"ל עיקר תפלה של משה היה בכל עת, **איש אלהים**, שיזכה להיות איש אלהים, וכריע מדת הדין למדת הרחמים, וכן היה באמת, אשר זכה לקראתו בשם איש אלהים כדכתיב בזאת הברכה (דברים ל"ג א') והבן.

ולדרכינו הנ"ל י"ל כך, דהנה איתא בתנחומא סוף פ' מקץ (סימן י') **אמר הקב"ה כשם שאני זקוק להוריד גשמים וטללים ולגדל צמחים ולהחיות הבריות, כך תהא זקוק להתפלל לפני ולברך אותי מעין מעשי, ולא תאמר אני ברווח מה אני מתפלל בו, מהו וכל מאמצי כח, אמר ר' יוחנן שכך היו הצדיקים מאמצי כח הגבורה וכו'.**

וכתב הנזר הקודש ע"ז בדף רט"ו ע"ב (בראשית רבה מ"ד ט') וז"ל, וקשה לכאורה מה ענין זה אל הקודש.

במדרש, תפלה למושה איש אלהים (תהלים צ' א'), **זהו שאמר הכתוב** (קהלת א', ה') **וזרח השמש ובא השמש, לא שקעה שמשו של משה עד שזרחה שמשו של יהושע** עכ"ל, (והובא ביערות דבש ח"א דף נ"ד) [מ"ט] ע"א (תחלת דרוש ח', וראה בראשית רבה פנ"ח ב').

מלאכי שלום מר יבכיון, בהסתלק משה רבן של ישראל, מחמד עינינו רוח אפינו משיח ה'. וכל הצרות רבות אשר מצאונו היה בסיבתו, כאשר מבואר במדרש (עי' סוטה ט'). אלמלא היה משה הכנסנו לארץ ישראל לא היה נחרב בית המקדש ולא היתה אומה ולשון שולטת בישראל, (כי היה מבטל יצרא דעבודה זרה, כאשר האריך בזה הגאון בעל משנה למלך בפרשת דרכים דרך הקדש דרוש ח' ע"ש). על כן אחינו בני ישראל ביום הזה שנלקח ארון אלהים, לן יאות למבכי לן יאות למיעבד הספדא, כי גלה כבוד מישראל, יום מהומה ומבוכה, יום שואה ומשואה, מי יעמוד לנו בפרץ, מי ישיב חימה, מי יתפלל בעדינו, כמה דאת אמר תפלה למושה, ואיתא במדרש (תהילים צ' אות ו') את מוצא הרבה צדיקים והרבה נביאים התפללו לפני הקב"ה, ולא בא הכתוב לייחס אלא למושה בלבד, ע"ש.

והנה אמרתי למה זה שמושה עלה על כולם, והיה לו יחוס עם התפילה יתר על כולם, (ודברי מדרש בנותן שם טעמו ידוע (שהתפלל מ' יום ומ' לילה), אבל אלף טעמים בתורה, ואף אני אענה חלקי בזה). כי יש לדקדק שם בתהילים באומרו **תפלה למושה איש אלהים**. ויש לדקדק, למה מייחס הכא בקוראו שמו איש אלהים דווקא. והנה חוץ

עם הבריות בסיפוק צרכם במזונות וכיוצא בזה. מ"מ מצד אחר כאלו הדבר קשה לפניו יתברך בדעתו להעביר שורת הדין המתעורר מצד קטרוגי הדינים. ובהיותו כובש מדת הדין בחזקה לצורך שעה, הדבר הנראה כדמות עמל וטורח לפניו, כאלו עושה הדבר בקושי. ואמנם ע"י תפלה הוא עושה נחת רוח לקונו, שע"י מתעורר הרחמים מאליו, וקטרוג מדת הדין נמתק ברחמים וחסד. והרי כאלו בזה מקיל עול הטורח מלפניו יתברך, במה שהוא מוסיף כח בגבורה של מעלה ע"י תפלה, עד כי נעשה הדבר בנחת רצון ושלם.

והיינו דקאמר התנחומא, אמר הקב"ה כשם שאני זקוק להוריד הגשם כו' כך תהא זקוק להתפלל לפני כו', וע"ז מפרש שם הטעם בצידו, והוא דמסיק עלה ודריש וכל מאמצי כח כן עושין הצדיקים מאמצי כח הגבורה, כלומר ע"י התפלה מוסיפין כח בגבורה של מעלה, לעורר רחמים להשתיק כח מקטריגים הדינים, ולעשות נחת רוח לקונו, לבל יצטרך לכבוש מדת הדין בחזקה, הנראה כדמות עמל וטורח לפניו יתברך כאלו עושה הדבר בקשה, ולפיכך מצוה להתפלל וכאמור, עכ"ל. זהו תוכן דבריו של נזר הקודש הנ"ל, ע"ש שמאריך יותר ויותר בזה.

וכלל דברינו שמענו, כי ע"י התפילה מתעורר הרחמים ומשתיק קטרוג כח מדת הדין, לפי ערך מדרגת התפלה כפי כוונת המתפלל ולפי עת רצון כנ"ל באריכות. והנה מי גדול לנו ממש אשר ברוח פיו תפלתו היה משתיק הקטרוגי דינים בכל עת וכל שעה, והכי יותר קטרוגי דינים אשר היו בעון עגל ועון מרגלים, אשר ה' ברוך הוא לא השיב פניו ריקם ואמר לו סלחתי כדברך, וע"ז דרש התם במדרש ילקוט הנ"ל איש אלהים שהיה מכריע על מדת הדין תמיד ע"ש, וא"כ וודאי לו נאה ולו יאה ליחס התפלה, כי משה שפיר קאמר, בכל עת ובכל שעה ראוי היה לפניו התפלה להשתיק כח קטרוגי הדינים בתפלתו, אשר אינו אצל שאר כל האדם אשר תלוי בעת רצון ומדרגת התפלה כנ"ל. וזהו שאמר **תפלה למשה, ר"ל היחס של תפלה הוא רק למשה כנ"ל במדרש, ונתן טעמו **איש אלהים**, ר"ל זה האיש משה היה איש על אלהים, שהיה מכריע תמיד מדת הדין, א"כ לו נאה ליחס התפלה יתר מכל האדם, כי זה עיקר יחס התפלה להשתיק כח קטרוגי הדינים ולעורר רחמים וחסד כנ"ל, והבן.**

והנה הארכתי בהקדמות דברי נזר הקודש הנ"ל, כי בדבריו הנ"ל נעים לי ביאור המדרש, וכן הוא במדרש רבה סדר וילך (ע"י ספרי וילך סוף פיסקא ש"ה) וז"ל, **שלאחר שמת משה רבינו ע"ה מצאו הקב"ה ליהושע שהיה יושב ובוכה, אמר וכי לך לבדך מת, והלא לי מת, שמיום שמת אבל לפני, שנאמר (כ"ב י"ב) ויקרא ה' צבאות לבכי ולמספד עכ"ל.**

וכבר התעורר הפרשת דרכים בדרך הקדש הנ"ל (ד"ה ובזה יובן מה דאמרין במדרש שלאחר וכו') מה שייכות יש במיתת משה רבינו ע"ה, עם קרא ויקרא ה' צבאות לבכי ולמספד דמיירי בחורבן בית המקדש ע"ש.

אמנם יבוא, אך בהקדים מה שהקשה בעל עקידה בשער נ"ח (פרשת צו), על מה שכתבו חז"ל (ע"י ספרי דברים פיסקא מא, ורמב"ם הל' תפלה פ"א ה"א) שהתפלה הוא מצות עשה מן התורה דכתיב (דברים י"א ג') ולעבדו בכל לבבכם, איזהו עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה. כי למה יהיה התפלה דבר מצוה וחובה, מאחר שהתפלה הוא צורך אדם לבקש צרכו, לא היה ראוי לקבוע הדבר לדבר מצוה וחובה, אלא כל אדם יעשה כן מעצמו להנאתו ולטובתו, וכל אינש דלא יבעי מהקב"ה איהו דמפסיד אנפשיה, ומה בצע לו יתברך בדבר התפלה. ונדחק בזה.

ונראה לתרץ הענין, ע"ד מה שאמרו בפרק ערבי פסחים (פסחים ק"ח.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכבר ביאר בזוהר ביאור הדבר (דף ע"ו בזוהר תרומה (דפוס לובלין שנת שפ"ג, ובדפוס ווילנא ק"ע.)), דודאי לפניו ית' אין שום דבר קשה מעצמו, כי הכל בידו כחפצו ורצונו, אך כאשר כל דרכיו משפט, ובהיות קטרוג מדת הדין למעלה לא ניחא מילתא קמי קב"ה לדחותו בקש ולהשיב פניו ריקם. ובשעת קריעת ים סוף היה מדת הדין מקטרג ואומר הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז וכו' (מדרש תהלים פרק א', ילקוט שמות רמז רל"ד), אלא שמי"מ באותו פרק היה הכרח וצורך שעה בדבר לקרוע הים סוף, ותלה הדבר בזכות אבות. אך כאשר לא היה זה מחיק היושר לפי בחינת שורת הדין המדוקדק כראוי, לפיכך היה הדבר קשה לפניו בדעתו יתברך לכבוש מדת הדין בחזקה ולדחותו בלא טענה מספקת כראוי, ולפיכך היה זה נראה כדמות עמל ויגיעה לפניו כאילו אינו עושה הדבר ברצון שלם. וכן הוא בעניין המזונות, כי ה' הנותן לחם לכל בשר הוא, אך בהיות רוב הבריות מלאים חטא ופשע, ומדת הדין מקטרג תמיד למעלה, והוא צריך לכבוש מדת הדין בחזקה מפני תיקון העולם, כי רחמיו על כל מעשיו, לכן הדבר קשה לפניו יתברך בדעתו לבטל שורת הדין, והוא נראה כדמות עמל וטורח לפניו. והנה מפורש בזוהר בכמה דוכתי (ע"י פקודי רמ"ה): שדיבור התפלה בכוונה רצויה הוא בוקע חלוני רקיע, לעלות במעלות הסולם מעלה מעלה עד מקור רצון של מעלה, אשר הוא מוצא מקור חסד העליון ורחמים גדולים, להמשיך שפע למטה להמתיק בו מדרגת קטרוגי הדינים, בהארת משפע אור חסד ורחמים, ומזה מתברכים כל הנחלים העליונים הממשיכים שפע למקור ים התחתון, ובה מתקיימים כל העולמים. ומ"מ הכל לפי הוא עת רצון, ולפי ערך מדרגת התפלה כפי כוונת המתפלל, אבל מ"מ שום תפילה הראוי עכ"פ אינו יוצא ריקם, ואם אינו עושה כולה עושה מקצתה, אם לא במקום גזירת עונש מפורש על איזה חטא או זולת זה לשום סיבה נעלמת, אבל מן הסתם כל תפלה בכוונה רצויה הוא מעורר שפע חסד ורחמים בכל העולמות. וכאמור בזוהר בשלח פרשת המן (ס"ב. ד"ה הנני מוטרד) מפורש דמהאי טעמא מצוה לאדם להתפלל על מזונות בכל יום, אף כשיש לו, כדי להוסיף כח בגבורה של מעלה לעורר שפע המזון למעלה, כי הדיבור התפילה מעורר שפע החסד והרחמים למעלה, הממתיק דין המקטריגים. וא"כ ניחא, דמהאי טעמא נמי התפלה מצות עשה הוא מן התורה. כי זולת זה, אף בהיות רצונו יתברך תמיד להטיב, כי הוא הטוב ומוטיב לכל, והוא רב חסד המוכן לעשות חסד

נגד רצונו יתברך, ומשום הכי קרא כביכול לבכי ולמספד, וכמו כן אצל מיתת משה היה מתאבל כביכול על מיתתו כנ"ל והבן, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר.

ובזה בארתי נמי מה שאמר קב"ה ליהושע אחרי מות משה רבינו כדכתיב (יהושע א' ב') **משה עבדי מת ועתה קום עבור את הירדן הזה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נותן להם לבני ישראל.**

ויש לדקדק מה צריך לומר משה עבדי מת, והכי לא ידע שמת משה, (ודברי רז"ל ופירש"י ידוע). ועוד לענין מאי אמר לו קום עבור את הירדן, והכי צריך להראות לו הדרך, הוי סגי באומרו תסעו או תלכו אל הארץ אשר אנכי נותן וגו', ומה לי אם היה דרך הירדן או דרך אחר גבולו.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל כן, דהנה משה היה איש אלהים שהיה מכריע על מדת הדין תמיד כנ"ל. ומשום הכי זכה נמי להתגבר נגד המלאך אשר שלח לפניו יתברך, ואמר אם אתה שולח כל המלאכים איננו חפץ בהם רק בך, והסכים עמו הקב"ה ואמר והניחותי לך כדאיתא במדרש, וכן פירש רש"י (יהושע ה' י"ד). ועיין באלשיך סדר האזינו (נדצ"ל "וילך", דברים ל"א, ג) דישראל היו מותיראים אחר מיתת משה ישלח מלאך לפניו, עד שהבטיח להם שהוא בעצמו ילך לפניו ע"ש. וכבר כתבתי לעיל בבית המקדש סוף חדר ב', ירדן הוא מדת הדין שמשם ירד דין (וכיוצא בו איתא במגלה עמוקות אופן י"ח על לא תעבור את הירדן ע"ש).

וא"כ זהו אומרו **משה עבדי מת**, ר"ל משה מת, ואין פה מי שיכריע את מדת הדין כמשה, כי זה האיש משה נקרא איש אלהים, ולא קם כמשה, על כן **ועתה קום עבור את הירדן הזה אתה וכל העם הזה**, ר"ל וודאי אם היה משה חי בידו היה לבדו להכריע ולהעביר מדת הדין, אבל עתה עכ"פ אתה וכל העם תזכו להעביר הדין, והוא הירדן ירד דין כנ"ל, שאתם כולם יחד עכ"פ תכריע את מדת הדין, ותזכו **אל הארץ אשר אנכי נותן וגו'**, אנכי דייקא, שלא יהיה ע"י מלאך, וע"ז יש קטרוגי דינים ע"י מיתת משה, כי בימיו לא היה חפץ במלאך, ולו הייתי מסכים, כי הוא היה איש אלהים אשר מכריע הכל כל קטרוגים כנ"ל, אבל כעת תראו אתה וכל העם לפעול זה עכ"פ מה שפעל משה לבדו, ולספר בשבחו של משה בא הוא יתברך, והבן.

וכיוצא בזה אמרתי איזה פעם בהספד בעשרת ימי תשובה בבית הכנסת, אשר קראתי **למספד אבל וכבד בבכי ודמעה בהתעוררות מה, על רב החסיד המקובל מו"ה אליהו ווילנא זכרנו לברכה, פה קהלתינו ק"ק שנאטיה, בענינא דיומא ובעניני דהספד, על מקראי הקודש (שמות ל' י"ב) כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל**

אבל לי נראה ביותר לדקדק, מה שאמר לא לבדך מת והלא לי מת, דהוא וודאי קושי הבנה, מה יש יחס למיתת משה עם כביכול דאמר לי מת, והדבר צריך ביאור.

אמנם לדברינו הנ"ל ניחא היטב, כי הנה כבר נזכר לעיל כי רצונו ית' תמיד להטיב, כי הוא הטוב והמטיב לכל, והוא רב החסד המוכן לעשות חסד עם הבריות, אך מצד אחר הוא נראה כדמות טורח ועמל לפניו, לצאת מחיק היושר מחמת קטרוגי הדינים, כי כל דרכיו משפט כנ"ל באריכות. והנה כל זמן שהיה משה רבינו קיים, הוא היה איש אלהים, אשר היה מכריע תמיד מדת הדין בתפלתו כנ"ל, ובזה היה עושה נחת רוח לקונו, שעל ידו התעורר הרחמים והחסד, ונעשה הדבר תמיד בנחת ורצון שלם, וממילא נתמלא רצונו של קב"ה, אשר הוא הטוב ומטיב וחפץ תמיד להטיב עם בריותיו. אשר לא כן משה מת, ונסתם מקור התפלה, וחשכו האורות בארובות השמים, וממילא הוא קשה אצל ית' כביכול לעשות חפצו ורצונו להטיב עם בריותיו מחמת קטרוגי הדינים כנ"ל. ומשום הכי שפיר אמר הקב"ה ליהושע, **לא לבדך מת והלא לי מת, שמיום שמת אבל לפני**, והיינו כי כביכול מתאבל על שפלת הדורות, אשר נסתם מעייני הישועה במיתתו של משה רבינו מפני קטרוגי הדינים, וזה נגד רצונו ית' אשר דרכו להטיב תמיד. ומשום הכי לו מת כביכול, כי אלו היה קיים היה כביכול יכול לעשות כרצונו וחפצו להטיב עם בריותיו, ע"י תפלת משה איש אלהים אשר היה תמיד מכריע על מדת הדין, והבן.

וזהו שמביא נמי ראייה מהך קרא **ויקרא ה' לבכי** גבי חורבן בית המקדש, דהנה בבית המקדש ג"כ היה זה הבכייה של כביכול. כי נודע הבית המקדש היה צינור לירד השפע והרחמים מלמעלה למטה. כי בית המקדש של מטה היה מכוון לבית המקדש של מעלה, כנודע וכאשר האריכו בזה חכמי האמת (עיין אלשיך תהלים כ"ד ז, מ"ז ג, ובהקדמת בן המחבר ועוד). וכשחבר הבית המקדש, נסתם מקור השפע והרחמים מלמעלה כנודע. ולזה היה הבכייה של הקב"ה אז בחורבן בית המקדש לעורר הרחמים, כדאיתא בחכמי האמת (עי' זוהר שמות יט): על הא דאיתא במס' ברכות פ' ה' ה' ה' ה' בשעה שהקב"ה זוכר שישאל שריו בשער כביכול מוריד ב' דמעות לים הגדול, וכהאי גוונא איתא בחגיגה (ה') גבי חורבן בית המקדש, ויליף לה מודכתיב (ירמ' י"ג י"ז) ותדמע דמוע עיני כי נשבה עדר ה'. וכתבו ע"ז חכמי האמת, הענין כי הדמעות הרוחניות הם מעוררים כח מקור הרחמים, כענין שאמרו (ברכות לב): שערי דמעה לא ננעלו, עבור שהם מקור הרחמים, ובזה נמתקו הדינים התקיפים שבים הגדול, אלו התנינים הגדולים שבים נחש בריח ונחש עקלתון ע"ש, (והובא דבריהם בנזר הקודש (פ' נ"ו ס"י י' ד"ה שלש דמעות) דף רצ"א ע"ב ע"ש). וא"כ כמו שהיה אצל בית המקדש הבכייה לעורר רחמים, כי ע"י חורבן בית המקדש נסתם מקור הרחמים של מעלה, כמו כן היה ע"י מיתת משה רבינו אשר נקרא איש אלהים שהי' מכריע על מדת הדין כנ"ל. ומשום הכי שפיר מביא ראייה דכתיב ויקרא ה' צבאות לבכי, והיינו עבור כי נסתם מקור השפע והרחמים ע"י קטרוגי הדינים, וזה

הקודש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה'. ויש לדקדק הא כבר מתחיל ואומר כי תשא לשון מנין כפירש"י (ד"ה כי תשא), ולמה אמר אח"כ ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, דהא מזה מיירי. ולמה תרי פעמים בפקוד אותם. ולמה מחצית השקל דווקא. גם למה אמר אח"כ עשרים גרה השקל, ורש"י פירש, עכשיו פירש לך (הכתוב) כמה הוא, אם כן הוי סגי באומרו זה יתנו עשרים גרה השקל מזה יתנו מחצית השקל תרומה לה', ולמה אמר מתחלה מחצית השקל והדר מסיים מחצית השקל, וכפל למה לי.

אבל י"ל דבאמת התורה רמזה לנו עוד איזה ענין, דהנה באמת **שמעתי כבר במדינת פולין אומרים בשם מגיד הארצות**, דאמר בזה הרמז על תחלת דברי הכתוב כי תשא [את] ראש. היינו עפ"י הידוע כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעי' נ"ז א'), ומחמת עונותינו נפלה עטרת ראשינו דהוא הצדיק ראש העדה, וכבר מצינו פקודי לשון חסרון, כמו יפקד מושבך (שמואל א' ד'), ולא נפקד ממנו איש (סדר מטות במדבר ל"א מ"ט). וזהו אומרו, **כי תשא את ראש בני ישראל**, ר"ל כי ישא את ראש מבני ישראל, שיטול צדיק אחד מביניהם (כמו ישא את ראשך מעליך סדר וישב (בראשית מ' י"ג)), **לפקודיהם**, ר"ל הוא חסרון שלהם, ולא חסרון עצמו, כי הוא מחולל מפשעינו, כך שמעתי (וכ"ה באור החיים שם).

והנה בדרך זה נפרש כל מקראי הקודש הנ"ל. דנחזי דרך העולם בקומו למשפט לפני איזה שופט, אז צריך להשתדל לו איזה מליצי יושר אשר פום ממולל רברבן, ויודע ובקי בכל טענות המצדיקות אותו, ויכול לסדרם ולהטעימם אל השופט מבלי ישכח שום טענה או יכשל בהם. כך אחינו בני ישראל בימים הללו שהן יומין דדינא בקום למשפט אלהים, צריכין אנו למליץ יושר אשר יליץ בעדינו, והוא מגין הדור הצדיק והחסיד שבדור, אשר יודע לכוון כוונת התפלה, ותפלתו בוקעת ועולה עד שערי רחמים, ומעורר החסד ורחמי עליון כנ"ל. והנה כל זה אם יש צדיק בדור, אבל אם הצדיק אבד, אז צריכין אנו בעצמינו בכל כחינו להתעורר בכל מה דאפשר לפני ית' בתשובה ותפלה, כדי שמשפטינו לאור יצא.

והנה אחי ורעי, עד הנה היה לנו זה האיש אשר קינא לשם האל, הרב החסיד המקובל מו"ה אליהו ווילנא, גדול הוא בוויילנא, ושם לו בכל המדינות כי רב הוא. יודע היה כוונת התפלה, והיה לנו למליץ יושר בכל שנה ושנה ע"י תפלתו. אשר לא כן עתה, כי כבה נר המערבי. אוי לנו כי פנה יום, הוא חושך ולא אור. מה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק לפני ה' ב"ה בימים האלה, כי אין בידינו מעש, והעיקר להתעורר בבכי. והן היום כולנו יחד בני הקהלה והמדינה, נשים לבבינו אל כפיים, אל אל בשמים, ונרים קולינו בבכי, עד שעלה יעלה שוועתינו למרום, וישמע ה' ב"ה קול בכייתנו, ויתגלגלו רחמיו ויעמוד מכסא דין וישב על כסא רחמים, כי אין לנו להשען עוד על זולתנו, כי אבד חסיד מן הארץ, והנה עכ"פ נזכה שנהיה כבינונים, ואז ורב חסד מטה כלפי חסד, ויכריע המושקל בשקל הקודש להטיב לנו.

וזהו אומרו **כי תשא את ראש בני ישראל**, ר"ל כי ישא את ראש מבני ישראל. **לפקודיהם**, ר"ל הוא חסרון שלהם כנ"ל, כי בעונותינו הורם עטרה וראש הצדיק כנ"ל. ומשום הכי **ונתנו איש כופר נפשו** בפקוד אותם, ר"ל מעתה כיון שאין מגין עלינו, צריך כל איש בעצמו ליתן כופר נפשו. ומתי יתן זה, **בפקוד אותם**, דהיינו כי יפקוד נפש כל חי, והוא ביומין דדינא בעשרת ימי תשובה, דאז יתיב על כורסי דדינא וסופר ומונה, כמו שאנו אומרים בפייט (ונתנה תוקף) ותספור ותמנה ותפקוד נפש כל חי. על כן אז צריך כל אדם בעצמו לזרז ליתן כופר נפשו, כי אין לנו להשען שוב על הצדיק המגין, וממילא כי יתן כל איש כופר נפשו בעצמו, אז **ולא יהיה נגף בפקוד אותם**, רק כולם יכתבו לחיים טובים, ולא יהיה מכת רשעים ח"ו אשר נכתבים לאלתר למיתתה, כנודע מרז"ל (ר"ה ט"ז). ולכל הפחות **זה יתנו כל העובר על הפקודים**, ר"ל עכ"פ זה יתן כל העובר על המצות **מחצית השקל**, ר"ל שיהיה השקל של משקולת במחצה, דהיינו מחצה זכיות עכ"פ, והיינו בינוני, ואז ורב חסד מטה כלפי חסד כנ"ל. ובאיזהו שקל אמרתי לך, **בשקל הקודש**, והיינו השקל שלמעלה ששוקלין שם העונות והזכיות איזהו יכריע כנודע (עיין רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ב). אבל באמת **עשרים גרה השקל**, ר"ל באמת מן ראוי הוא להיות שקל שלם, שהשקל כולו יהיה מלא מצות. ומשום הכי אמר עשרים גרה השקל, היינו לרמז כי כל תרי"ג מצות כלולים בעשרת הדברות, והכלל הוא שכל מצוה ומצוה צריך להיות במעשה ובמחשבה שלימתא כנודע. ומשום הכי אמר עשרים גרה, היינו כל עשרים יקיים, דהיינו כל עשרת הדברות הכלולים מתרי"ג יקיים במעשה ובמחשבה, והוי עשרים והבן, וא"כ זה ראוי על פי שורת הדין להיות השקל מלא מצות ומעשים טובים. אך **מחצית השקל תרומה לה'**, ר"ל ה' דהוא מדת הרחמים כנודע זה, מקבל מחצית השקל כמו [שקל שלם], כי ורב חסד מטה כלפי חסד והבינהו.

(וכיוצא בזה שמעתי ג"כ אומרים בשם מגיד הארצות (כ"ה בס' נועם אלימלך פ' משפטים עה"פ וכי יצאו אנשים בד"ה וזהו, וכע"ז כע"ז נמצא בס' בינה לעתים דרוש כ'), על זה יתנו וגו'. והיינו עפ"י גמרא, לעולם יראה האדם כאילו העולם חציו זכאי וחציו חייב, זכה מכריע עצמו ואת כל העולם לכף זכות, לא זכה אז הוא היפוך ח"ו, עיין פ"ק דקידושין (מ.). וזהו אומרו **זה יתנו כל העובר על הפקודים**, ר"ל כל העובר על המצות יתנו על לבם, **מחצית השקל**, ר"ל שהשקל הוא מחצה על מחצה, ואיזהו שקל, **בשקל הקודש**, היינו משקולת של מעלה, וכנ"ל, לעולם יראה אדם כאלו העולם חציו זכאי וחציו חייב ויכריע כל העולם, ודפח"ח).

כלל היוצא, הצדיק הוא המליץ בעדינו ע"י תפלתו, ובפרט משה רבן של ישראל, אשר ברוח פיו תפלתו הפר כל משטינים ומקטריגים, ומשום הכי נקרא איש אלהים כנ"ל.

ובזה בארתי נמי מדרש מגילת אסתר (פ"ז ס"יג) וז"ל, **באותו שעה רץ אליהו בבהלה אצל האבות העולם ואצל משה בן עמרם ואמר להן, אבות העולם עד מתי [אתם] נרדמים בשינה ואי אתם**

משגיחים על הצרה שבניכם שרוים בה, כי מלאכי השרת חמה ולבנה ומזלות שמים וארץ וכל צבא מרום בוכים במרום ואתם עומדים מנגד ואינכם משגיחים, אמרו לו מפני מה, אמר להם מפני שנהנו מסעודתו של אחשוורוש, אמרו לו אברהם יצחק ויעקב, אם הם עברו על דת הקב"ה ונחתם גזירתם מה אנו יכולין לעשות. חזר אליהו ואמר למשה, רועה ישראל רועה נאמן, כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל ובטלת גזרתם לבלתי השחית, מה תענה לצרה זאת כי באו בנים עד משבר כו' (ישעיה ל"ז, ג), אמר לו כלום יש אדם כשר באותו דור, אמר לו יש ושמו מרדכי, אמר לו לך והודיע כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן וכו' עכ"ל.

ומדקדק הזרע ברך שני סדר תצוה, וז"ל, הדבר קשה מאד למה נתאכזרו אבות בכאן על בניהם ולא עמדו בתפלה עד שמשה היה מרחם עליהם. ועוד ששאלו לאליהו מפני מה אמר להם שנהנו מסעודתו של אותו רשע, דמשמע לולי עבירה זו היו מבקשים רחמים עליהם, דאל"כ לא היה להם לשאול מפני מה. ועוד דלאחר שראה אליהו ז"ל שאפילו האבות לא מרחמים על בניהם, וסתם אבא מרחם טפי על בנו מאשר אחרים מרחמים עליו, וא"כ מה ראה אפילו אחרי שאבות דחו אותו לילך אל משה שלא היה אלא רועה בלבד, ואינו מרחם כ"כ בטבע על צאנו כרחם אב על בנים עכ"ל.

אמנם לדברינו הנ"ל יבוא ביאורו על נכון, בהקדים דברי רז"ל במגילה דף י"ג ע"ב, **אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, והיינו דתנן (שקלים ב.) באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים עכ"ל.** והנה יש לדקדק מאי והיינו דתנן באחד באדר משמיעין כו' ועל הכלאים, כלאים מאי בעי הכא לדרש ריש לקיש הנ"ל. אבל י"ל עפ"י מ"ש כבר לעיל בבית משתה חדר ג' (לפורים) ע"ז גופא, מה דאמר והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים, מהיכי מוכח זה דבאחד באדר מיד ראוי להודיע על השקלים, אם מחמת הגזירת המן היה באדר, כבר הוי סגי תוך אדר (ועיין במשתה יין).

אבל כתבתי לעיל ת"ל דברים נכונים, אשר בלאו הכי באמת צריך להבין, מאי ענין שקלים לגזירת המן דאמר הקדים שקליו לשקליו, אבל י"ל עפ"י מה דכתבו בשם ר"י ז"ל (ע"י פע"ח שער י"ט - ר"ח חנוכה ופורים פ"ו) מאיזה טעם קבע המן זמן גזירתו באדר דווקא, כי יש בשם הוי"ה י"ב צרופים שהם שולטות ב"ב חדשי השנה, ובחודש אדר שולט צירוף הוה"י שהוא השם למפרע, וכל דבר שהוא למפרע רמז לדין. וסבר המן כיון שבחודש הלזה שולט הדין, שיכול להמשיך הדין על ישראל. ומשום הכי תחלה אמר המן (אסתר א', כ') כי רבה ה"א ו"כל ה"נשים י"תנו, בו שם הוי"ה למפרע בר"ת שהוא דין, אבל לא דין גמור, שהוא ראשי תיבות, וכל ראשי תיבות רומז לרחמים. אח"כ אמר המן (שם ה', י"ג) וכל ז"ה איננו שו"ה ל"י, שהוא סופי תיבות הוי"ה, וזה

דין גמור, שהוא סופי תיבות וגם למפרע, וכל כוונתו להשליט דין על ישראל ח"ו. אבל אסתר בקשה להיפך השם ליישר, ומשום הכי אמרה (שם ה' ד') "בוא ה"מלך ו"המן ה"יום, שהוא ראשי תיבות הוי"ה כפשוטו, שהוא רחמים גמורים ע"ש. והנה איתא במדרש גדול כחה של צדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים (עיין לעיל שהבאתי מדרש זה באריכות). וא"כ לפ"ז שפיר בזכות שקלים דהיה צדקה לבדק הבית ולקרבתו ולכהנים כנודע, נתהפך מדת הדין למדת הרחמים, והחודש נהפך לטובה ליישר השם כנ"ל. וזהו שאמר **הקדים שקליהן לשקליו**. וא"ת מאי מדה כנגד מדה היה זה, לזה מסיים ואמר **והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים**, וקשה למה דווקא באדר, אלא ודאי צ"ל כיון בחודש הזה שולט צירוף הוי"ה דהוא שם למפרע והוא דין, משום הכי משמיעין על השקלים, להפך מדת הדין למדת הרחמים בזכות זה כנ"ל, וא"כ מהאי טעמא נמי מועיל השקלים גבי גזירת המן, אשר כל סמיכתו היה על החודש הזה שהוא דין כנ"ל, (ועיין לעיל באריכות בבית משתה מזה, וטעם למתנות לאביונים בזמן הזה דווקא).

ולפ"ז שפיר מסיים נמי **ועל הכלאים**, דהנה איתא בפ' תשיעי דכלאים משנה ח', רבי שמעון בן אלעזר אומר נלוז ומליז הוא את אביו שבשמים עליו. וכתב שם הפירוש למשניות להרמב"ם ז"ל, ונלוז ומליז הוא נוטה מן האמת ומרחיק רחמי הקב"ה ממנו לעברו מצות הקב"ה בדבר שאין בו תאוה שתכריחוהו, וזה עון גדול, וגזירת נלוז ומליז ממלת (משל ד' כ"א) אל יליזו מעיניך עכ"ל. מכלל דבריו שמענו, על ידי כלאים מרחיק ממנו רחמי [ה'] ית'. וא"כ ממילא כיון שבחודש אדר בלאו הכי שולט דין כנ"ל, והאיך נשמיע על השקלים להפך הדין כנ"ל, הא ע"י כלאים שוב יתהפך המדת הרחמים ח"ו, כי הוא מרחיק רחמי ית' כנ"ל, ומה שזה בונה זה סותה. משום הכי משמיעין תרווייהו בהדי הדדי בחודש אדר על השקלים ועל הכלאים, כדי להפך הדין כנ"ל. וא"כ שפיר מיייתי הכא ריש לקיש תרווייהו, דמתרווייהו מוכח דבחודש הזה שולט הדין, ומשום הכי משמיעין בחודש הזה על תרווייהו, וממילא נמי ע"ז היה עצת המן דווקא בחודש הזה כנ"ל בשם ר"י, ושפיר הקדים לשקליו, והבין.

כלל דברינו שמענו, כי בחודש הזה היה שולט הדין, וא"כ ראוי היה להרחיק מכל הדברים המונעים הרחמים כנ"ל. והנה מבואר בזהו סדר שמיני (מ"א): מאכלי התירים הם מסטרא דימינא ורחמים, ומאכלי דאסורות מסטרא דשמאלא ודינא, ומאן דאכיל מאכלי דאסורות לית ליה חולקא דקב"ה ולית חיין, ושריא עלה רוח דמסאבא, ע"ש שמפליג בעונש הלזה. וא"כ לפ"ז על ידי שנהנו מסעודתו של אותו רשע היה תוקף הדין מתוחה עליהם ביותר, כי בלאו הכי שולט הדין. וגם הם אכלו מאכלות אסורות אשר הם מסטרא דדינא, א"כ מי יוכל לעמוד בדין.

תו אקדים עפ"י רוב דיעות בשבת דף נ"ד ע"ב, כבר תמה זכות אבות בימים הללו ע"ש, אמנם רש"י כתב שם, ע"י רחמים יש זכות אבות, (ועיין מ"ש מזה לעיל בבית המקדש חדר א' (לבין המצרים)).

הפלגה, הביא שבעים שרים שלמעלה ונתן לכל שר ושר אומה אחת ותהיה תחת השר, וישראל נפלו בחלקו של הקב"ה, שנאמר (דברים ל"ב, ה') בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו ע"ש. וכבר ביאר כל זה הרמב"ן בקצת מקומות (עיי' ויקרא י"ח כ"ה, ובמדבר כ"ג כ"ג) שכל האומות הם תחת השרים, אך הישראל אינם הם תחת שום שר, אלא ה' אלהיהם הוא מלכם ושרם. ולפ"ז כיון שכל האומות מסרם ה' תחת השרים, וישראל דווקא הם תחת מלכותו יתברך, שפיר מחוייבים לקיים מצותן ית' אשר הוא מלכם מצד דינא דמלכותא, ולא שייך דלא הוי גזירה כוללת, זה אינו דהא גוזר גזירה כוללת הוא ית' לכל בני מלכותו, כי האומות אינם נקראים בני מלכותו, שכבר מסרם לשרים. וזהו ביאור הפסוקים הנ"ל אם שמוע תשמעו בקולי וכו' והייתם לי סגולה, ואמרינן במדרש (ילק"ש רמז רע"ז) מזה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבין עלי. והטעם הוא לפי שישראל המקיימים התורה הוי מצווים ועושים משא"כ האומות, וכי תימא ישראל ג"כ אנוסים הם ופטורים הם מלקיים את התורה, וא"כ אף אם יקיימו הוי כאינם מצווים, לזה אמר ואתם תהיו לי, שאיני משליט עליכם אלא אני, וא"כ דינא דמלכותא דינא, ולא שייך בזה סברת ר"ת שאינו משווה גזירותיו לכל בני מלכותו כנ"ל, לפי ששאר אומות הם תחת השר, אבל אתם אינכם תחת השר אלא תחת רשותי, וא"כ הרי אני משווה גזירות על כל מלכותי, זהו תוכן דברי הפרשת דרכים הנ"ל, (ע"ש שמאריך בזה הרבה, ולא לקחת רק הנצרך לעניינינו בדרוש הלזה).

מכלל דבריו שמענו, מחמת כי קב"ה אינו משליט עלינו רק הוא בכבודו ובעצמו, משא"כ לשאר אומות שמסר תחת השרים, ליכא מודעא ודינא דמלכותא דינא. וזהו אומרו אסתה, אי מחמת תוקף הדין, **אלי בים**, כנ"ל כי גם שם היה חסד של אל להכריע על תוקף הדין כנ"ל, ואי מחמת שליטת המזל שהיה להרע ביותר בעת ההיא, לזה אמרה **אלי בסיני**, ר"ל בזה שכפה עליהם הר סיני לקבל התורה, וקשה אבל יהיה להם טענת מודעא, וצ"ל דדינא דמלכותא דינא, וקשה הא לא הוי גזירה כוללת, וצ"ל שאני ישראל מאומות דאינו משליט על ישראל רק הוא בכבודו ובעצמו משא"כ האומות כנ"ל, וא"כ כיון שאינו תחת תחת המזלות והשרים למה עזבתני, והבן. (ועיי' לעיל בבית המקדש מה שכתבתי על מדרש זה איני משליט רק אני על קושית פרשת דרכים הנ"ל, וגם עיי' לעיל בבית המשתה על הק' מדרש אלי בים כו', כי שניהם יש להם כוונה אחת ע"ש).

והנה לא הארכתי להביא דברי פרשת דרכים הנ"ל, רק אשר בארתי ת"ל היטב בהקדמה זו ההמשך הפסוקים בסדר וזאת הברכה (דברים ל"ג, א'), אשר הם כולו מוקשה, וזה תארו, **וזאת הברכה אשר בך משה איש אלהים לפני מותו, ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיעה מהר פארן ואתה מרעבבות קודש מימינו אש דת למו, אף חבב עמים כל קדושו בידך והם תכו לרגליך ישא מדברותיך, תורה צוה לנו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת**

ולפ"ז מיושב, וודאי כששמעו האבות הגזירה מאלהו, היו סוברים ע"י רחמים יעמדו להם זכות אבות, ומשום הכי שאלו **מפני מה**, לידע אם הם מסיטרא דרחמי או ח"ו להיפך. וכששמעו **שנהנו מסעודתו של אותן רשע**, שפיר אמר **כיון שנחתם גזירתם מה אנו יכולים לעשות**, כי ע"פ הדין לא מועיל עוד זכות אבות כעת כנ"ל. ומשום הכי **הלך אל משה**, דהוא נקרא איש אלהים שהיה מכריע תמיד על הדין כנ"ל, וא"כ אולי גם כעת יכריע על תוקף הדין, ובאמת עלתה לו ע"י תפלתו ליהודים היתה אורה והבן, (ומה שהוצריך למרדכי מלמטה, כבר כתבתי בזה בבית משתה לעיל חדר ג' (לפורים) ע"ש דברים נכונים).

ובזה בארתי נמי מדרש (תהילים (שוח"ט פרק כ"ב)) **אלי אלי למה עזבתני** (תהלים כ"ב ב'), **אלי בים ואלי בסיני**, והדבר תמוה. אמנם לדברינו הנ"ל יבוא ביאורו על נכון, דכבר נזכר לעיל שהיה תוקף הדין בעת ההיא, וכבר נזכר לעיל בשם הזוהר קשה פרנסה כקריעת ים סוף, דגבי קריעת ים סוף היה תוקף הדין, וקשה בדעתנו ית' לדחותו בקש כנ"ל באריכות. וזה שאמר **אלי בים**, (דמזמור זה אמרה אסתה כנודע) ר"ל כמו שהיה אלי בים, דאל הוא חסד, דהיינו שהכריע נגד הדין, אף שהיה תוקף הדין באומרו הללו עובדי עבודה זרה כנ"ל, כמו כן גם עתה **למה עזבתני**.

אך באמת איתא בבניה לעתים (דרוש כ"א) טעם אחר כל גזירה זו באדר דווקא, כי ישראל היו אז במזל להרע להם מאד, וזהו היה הנס שהגביהנו למעלה מהמזלות, (וכ"כ היערות דבש כמה פעמים). וע"ז אמרה **אלי בסיני**, והיינו עפ"י מ"ש הפרשת דרכים בדרך הערבה (דרוש כ"ב) על פסוקים סדר יתרו (שמות י"ט ו') ועתה אם שמוע תשמעו וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, וכתב במדרש מכילתא (בחדש פ"ב) ואתם תהיו לי, איני מועמיד ומשליט עליכם אלא אני וכו'. וכתב הפרשת דרכים וז"ל, מאי קשר יש לזה הדרש אל הקודם אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. וכתב שם עפ"י מה דאיתא במס' שבת דף פ"ח (ע"א) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט, י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית כו', אמר רבא מכאן מודעא רבה לאורייתא. וקשה מאי מודעא איכא, דהא לא שייך מודעא אלא במי שאנס את חבירו לעשות איזה דבר שלא כרצונו, אבל מלך שציוה שיעשה כך וכך הרי הם מחוייבים לעשותו ואין כאן טענת אונס, דהא קי"ל (נדרים כ"ה) דדינא דמלכותא דינא, וכל שכן דינא של מלך מלכי המלכים יתברך שמו, וא"כ אם ה' אנס את ישראל שיקבלו לשמור ולקיים תרי"ג מצות, מה מודעא יש כאן, שהרי הם מחוייבים לשמור מצות מלכם. אבל י"ל עפ"י מ"ש הרא"ש בפסקיו (נדרים פ"ג ס"י י"א) על ההיא דאמר דאמר שמואל דינא דמלכותא דינא, שכתב שם בשם ר"ת ז"ל, דהיינו דווקא כשהמלך משווה גזירותיו על כל בני מלכותו, אבל אם הוא משווה למדינה אחת לאו דינא הוא, וא"כ גבי מצות שאינם כוללת בכל מלכותו שאינם אלא לישראל ולא לאומות לא שייך דינא דמלכותא, ושפיר היה מודעא. אך לפי מה דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ד) וז"ל, בשעה שהפיץ ה' את העמים בדור

כו' כשם שמביאין בני כו', שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל יוחסין שלהם כו', ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במדבר כ"ה, א'), שמחו אומות העולם, אמרו אותה עטרה שהיה בידן כבר היא נטולה מהם, אותו שבח שהיו משתבחים הרי בטל, שווין הן לנו כו' ע"ש. ומדקדק הזרע ברך שני ז"ל, וקשה מה שאמרו האומות העולם מה ראו אלו להתקרב יותר כו', אם רצונו שאמרו כן בהתחלת קבלת התורה למה ליה להקב"ה ליתן לישראל התורה ואינו מהדר אחר שאר אומות, זה וודאי אינו, שהרי זרח משעיר לכו הופיעה מהר פארן תחלה, ולא רצו לקבלה, ואח"כ בא לו אצל ישראל. ואם רצונו לאחר שקבלו התורה שאלו למה נתקרבנו, ג"כ אין לו שחר ע"ש.

וכתבתי לעיל בבית מועד חדר ב' (לחג השבועות) דכך פרושו, דהנה באמת מצינו ב[מס'] עבודה זרה (ב:) לעתיד יאמרו אומות העולם כלום כפית עלינו הר כגיגית ע"ש, והנה זה גופא טעמא בעי, למה באמת לא כפה עליהם הר, כיון דרצה ליתן להם התורה כדכתיב וזרח משעיר כנ"ל. ואמרת כי, דהנה באמת להיפך ג"כ קשה, האיך רצה ליתן להם מתחלה התורה כלל, הא אין להם יוחסין, ואין השכינה שורה רק על משפחה מיוחסת כנ"ל במדרש רבה הנ"ל. אבל באמת אמרין בגמ' (יבמות כ"ב.) גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וא"כ ממילא אם היו מקבלין התורה הוי כגר שנתגייר, ושפיר היו מיוחסים מהיום והלאה, כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והנה כל זה אם רצו לקבלו מדעתו, ואז היה גירות שלהם גירות מעלייתא ושפיר היו כקטן שנולד, משא"כ ע"י כפייה מהיכי תיתי הוי כקטן שנולד, ואדרבה הגר שבא להתגייר צריך להיות מדעתו ורצונו, וא"כ שפיר לא היה יכול לכופ אותם וליתן להם התורה, כי אינם מיוחסים. וזהו ששאלו דווקא בשעת קבלת התורה, דאז ראו אומות העולם שכפה על ישראל הר כגיגית, וע"ז שפיר היה קשה להם מה ראו אלו להתקרב יותר מאלו שלא כפה עליהם הר, (כנ"ל בעבודה זרה שיאמרו אומות העולם כן). ולזה שפיר השיב היכן ספר יוחסין שלכן, עיקר דעתי היה להתגייר אתכם ותהיו כקטן שנולד והיו מהיום והלאה מיוחסים, משא"כ ע"י כפייה לא שייך זה כנ"ל והבן, (ועיין בבית מועד לעיל מזה באריכות). מכלל דברינו שמענו משום הכי לא כפה על אומות העולם הר, כיון שאינם מיוחסים.

ועוד י"ל עפ"י מ"ש הפרשת דרכים הנ"ל, אף שכפה הר על ישראל, לית להם טענת מודעא, דדינא דמלכותא דינא, דישראל הם תחת מלך מלכי המלכים הקב"ה ולא תחת השר כנ"ל באריכות. וכל זה לישראל, משא"כ האומות העולם שיושבים תחת השרים, אשר כבר מסרם תחת השרים בעת דור הפלגה כנ"ל בפרקי דרבי אליעזר, וא"כ ממילא לא היה מועיל הכפייה, כיון שהם אינם בני מלכותו, והיה להם מודעא והבן.

ובאלה הדברים יבוארו כוונת מקראי הקודש הנ"ל, **ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר [לכו] הופיע מהר פארן**, כפירש"י שפתח לבני עשיו וישמעאל לקבל התורה ולא רצו, ואח"כ **ואתא מרבבות קודש [מימינו] אש דת לכו**, היינו שנתן תורה לישראל, וא"כ מכח זה ח"ו תאמר שאינו מחבב אותך יתר משאר העמים, דהא מתחילה

יעקב, ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, יחי ראובן וגו'. והנה במקראי קודש רבו הדקדוקים, חדא למה קרא דווקא הכא למשה בשם איש אלהים. ועוד מאי לפני מותו, ומאי נפק"מ אם היה לפני מותו או לא. גם מה דמתחיל ויאמר מסיני בא וגו', זה לא בא כלל לברכה שבירך אותם, והוי להתחיל מיד יחי ראובן וגו'. גם מה דאמר אף חבב עמים וגו', אין להם המשך אל הקודם. ובפרט מה שאמר אח"כ תורה צוה וגו', וגם ויהי בישורון מלך, אין לו המשך כלל אל הקודם ולא התקשרות זה לזה. גם מתחלה אמר בהתאסף ראשי עם, ומסיים שבטי ישראל. גם מה שאמר והם תכו לרגליך צריך הבנה, (ופירש"י ידוע).

אמנם לדברינו הנ"ל יבוא ביאורם על נכון. אשר יש עוד לדקדק, מאי וזאת הברכה בוי"ו העטף (- היינו וי"ו החיבור), הוי לכימור זאת הברכה. אבל ראיתי בבעל הטורים שכתב וז"ל, לעיל מיניה כתיב (דברים ל"ב, י"ב) אשר אני נותן לבני ישראל, וסמך ליה וזאת הברכה, לומר אני מסכים על ברכתם עכ"ל. מכלל דבריו שמענו שהסכים קב"ה על ברכתם, ולפ"ז קשה למה באמת צריכין לברכת משה, כיון דגם קב"ה רצה לברכם. אבל י"ל עפ"י הנ"ל, דוודאי קב"ה רוצה תמיד להריק על ישראל מקור הברכה העליונה, אך מדת הדין מעכב, וקשה בדעתו יתברך לצאת מחוק היושר לדחות מדת הדין בקש כנ"ל באריכות, אך אם יש צדיק אשר מברכם למטה, אז ע"י התעורר הברכה למטה מתעורר מקור הברכה העליונה, ומכריע על מדת הדין. וכבר נזכר לעיל כי זה האיש משה היה גדול שבכל הצדיקים, אשר היה לאל ידו להכריע מדת הדין בכל עת ובכל שעה כנ"ל באריכות. ועוד י"ל משום הכי היה הברכה ע"י משה, היינו כדי להראות שבחו של משה, אעפ"י שישראל גרמו לו מיתתו כדכתיב (דברים ג', כ"ו) ויתעבר ה' בי למענכם, ואפילו הכי רגע אחת קודם מותו בירכם בעצמו ולא הרחרר עליהם כלום, אדרבה הריק עליהם ברכה ושלוש, (ואח"כ מצאתי כעין זה בש"ך על התורה סדר וזאת הברכה ע"ש ושמחת).

וזהו כוונת תחלת מקרא הקודש הנ"ל, **וזאת הברכה**, ר"ל דקאי למעלה אשר אני נותן לבני ישראל, וגם וזאת הברכה אני נותן, וא"ת למה צריך לברכת משה, לזה אמר **אשר בירך משה**, הוא מטעם **איש אלהים**, שהיה איש אלהים, והיה מכריע המדת הדין תמיד כנ"ל, ומשום הכי היה הברכה על ידו מלמטה, כדי עי"ז יסכים קב"ה ויריק עליהם מקור הברכה העליונה כנ"ל. ועוד **את בני ישראל**, ר"ל הברכה היה לבני ישראל, ומתי היה הברכה, **לפני מותו**, לפני מותו דייקא, וא"כ משום הכי היה הברכה ע"י משה, כדי להראות להם כי אינו מהרהר אחריהם, אף שהוא צריך למות וזה בגללם כדכתיב ויתעבר ה' בי למענכם, ואפילו הכי בירך אותם וכנ"ל.

והנה ברכה ראשונה היה לראובן יחי ראובן ואל ימות, היינו שלא חטא במעשה בלחה כפירש"י שם, ומשום הכי שפיר הקדים מקודם **ויאמר ה' מסיני בא וגו'**, כאשר אבאר בעז"ה. דהנה איתא במדרש רבה במדבר (עיי' ילק"ש רמז תרפ"ד) וז"ל, בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהם, מה ראה אלו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם

על עונם כי הסתיר ה' ב"ה השגחתם מהם משום הכי מצאווה צרות רבות, האיך אמר ה' ב"ה על זה עוד ואנכי הסתר אסתיר וגו'. ועוד מאי כי אין אלהי בקרבי, מלת בקרבי קושי הבנה, עמי מבעי ליה. ועוד מה אסתיר פני על כל הרעה אשר עשה, משמע מזה קודם אומרם על כי אין אלהי בקרבי לא היה מסתיר על כל הרעה, וזה צריך ביאור.

אמנם כבר הקדמנו לעיל סוגיא הגמ' דשבת (פ"ט.) ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה עליהם ההר כו', אמר רבא מכאן מודעא רבה לאורייתא הדר קבלוה בימי אחשורוש. והקשה תוס' שם (ד"ה כפה עליהם הר כגיגית) הא אמרו נעשה ונשמע כבר קודם כפייה ע"ש. ושמעתי מהגאון המפורסם **אמ"ו נ"י** דלשיטת רבי מאיר במדרש רבה פרשה מ"ב שמות (ח') לא קשיא מידי, דאיתא התם רבי מאיר אומר היו עומדים בסיני ואומרים בפיהם נעשה ונשמע ולבם מכוון לעבודה זרה היה, שנאמר (תהלים ע"ה, ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו עכ"ל, וא"כ לפ"ז הרי גם נעשה ונשמע לא היה בלב שלם, ולא קשה מידי קושיית תוס' הנ"ל, (כך שמעתי מהגאון אמ"ו נ"י והאריך בזה דברים נחמדים, ואי אפשר להעתיקם כי אינם מעניינים).

עוד אקדים בגמ' דמגלה (י"ב.) מצינו שני טעמים מפני מה נענשו באותו דור של אחשורוש, או מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, או מפני שהשתחו לצלם של נבוכדנאצר. והנה על שנהנו מסעודת הרשע היה להם טענת מודעא, משא"כ על השתחו לצלם לא היה מודעא, כמ"ש תוס' בשבת שם, עבודה זרה כבר קבלו בימי יהושע ע"ש. ותו איתא שם במגלה והכי משוא פנים יש בדבר, ומשני הם לא עשו אלא לפנים רק מיראה ולבם בל עמם, כך הקב"ה עשה לפנים ע"ש. מכלל דבריהם למדנו, כיון שבלבם לא היה לעבודה זרה בימי נבוכדנאצר, משום הכי היפר ה' ב"ה עצת המן. וזה ידוע דברי רז"ל (רש"י במדבר ט"ו כ"ג, דברים י"א כ"ח) כל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה.

וזהו אומרו **וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר וגו' וחרה אפי בו ועזבתים**, והיינו חורבן בית ראשון, ואח"כ בגלות יהיה עת אשר **והסתרת פני מהם והיה לאכול**, זה מרמז שהסתרת פנים יהיה על שנהנו ואכלו מסעודת אותו רשע, וזהו והיה לאכול והבינהו. ואז **ומצאווה צרות רבות**, היינו גזירת המן, **ואמר ביום ההוא הלא כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה**, ר"ל דיקשה להו למה מצאווה צרות האלה, הא יש להם טענת מודעא על אכילת מסעודה של הרשע כנ"ל. (ועיין בזרע ברך ובכתנת אור שכתבו, משום הכי שאלו תלמידים את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו באותו דור כלייה, אף שהיו יודעים טעמו מפני שנהנו מסעודתו של רשע, אבל קשיא שלהם היה באותו הדור דעדיין לא קבלו ברצון ע"ש, (וכן שמעתי על מאמר זה מהגאון אמ"ו נ"י, אבל כעת ראיתי כל דבריו מכוונים להגאונים הנ"ל), ומשום הכי סברי דקב"ה סובר דהוי ברצון, כיון דאמרו נעשה ונשמע כקושיית תוס' הנ"ל. אך הלא באמת היה לבם לעבודה זרה בעת שאומרים נעשה ונשמע כדעת רבי מאיר הנ"ל, ומכאן זה באו לאמר **הלא כי אין אלהי בקרבי**, ר"ל דח"ו איני

רצה ליתן גם להם התורה אך שלא רצו לקבלוה. לזה אמר **אף חבב עמים**, ר"ל אף שחיבב את העמים ורצה ליתן התורה גם להם, מ"מ **כל קדושי בידך**, ר"ל כל קדושיהם הם ישראל קדושים הם בידך, היינו יותר מחבב אותם מן האומות, כי היה מקרב אותם בידים, וזהו בידך. ובמה ידעינן זה, לזה אמר **והם תכו לרגליך**, כפירש"י שהרי תוכו עצמן לתחתית ההר בסיני, והיינו שכפה עליהם את ההר, וזהו תכו בתחתית ההר, ומחמת זה **ישא מזבחותיך**, והנה לא עשה כן לכל גוי לקרב אותם בידים לכון עליהם את ההר, אלא ודאי לך הוא מקרב יותר ויותר, ורצה בטובתכם ע"י התורה והמצות כנודע. אך אם תאמר א"כ הרי יש מודעא לאורייתא, לזה אמר **תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב**, כפירש"י אחזנוה ולא נעזבנה ע"ש, והיינו כמו ירושה שאינו מפסקת לעולם, כמו [כן] יהיה התורה לנו, ולא נאמר מודעא לאורייתא. אך אם תאמר כיון שרצה ליתן התורה גם לאומות העולם, אך עלינו כפה ההר, הרי א"כ יש טענה לאומות העולם כלום כפית עלינו ההר כנ"ל. לזה אמר **ויהי בישורון מלך**, ר"ל הקב"ה הוא בישורון דייקא, היינו בישראל, משא"כ אומות העולם הם תחת השרים, וא"כ לא היה מועיל כפיית ההר, כי אצלם לא שייך דינא דמלכותא דינא, דלאו בני מלכותו הם כנ"ל. ועוד **בהתאסף ראשי עם**, ר"ל אם תשגיח עליהם באסיפה, אז תראה ותתבונן, **יחד שבטי ישראל**, ר"ל כולם יחד הם שבטי ישראל היינו מיוחסים, כי אנו נקראים בשם ישראל אשר שיתף שמו בהם וקראן ישראל, כי היה די לקראותן ישורון, (עי' ירושלמי תענית פ"ב מזה), וקראן ישראל, והיינו מחמת שהם מיוחסים השכינה שורה בהן, וא"כ משום הכי שפיר היה אצלם מועיל הכפייה, משא"כ אצל האומות שאיננו מיוחסים, א"כ אין השכינה שורה בהם, ולא היה יכול ליתן להם התורה ע"י כפייה, וגר שנתגייר כקטן שנולד לא שייך ע"י כפייה כנ"ל באריכות. (וליתן להם התורה בלתי השראת שכינה ביניהם אי אפשר, כי קשה לכביכול לפרוש מהתורה כדאיתא במדרש רבה תרומה, ועיין בזה באריכות לעיל בבית מועד חדר ב' (להג השבועות)). ואחרי שהקדמתי לך דכל שבטי ישראל כולם יחד לית נדנדו ח"ו ומיוחסים הם, שפיר **יחי ראובן ואל ימות**, כי לא חטא ח"ו במעשה בלחה, והבן.

ובזה בארתי נמי מאמר רז"ל חולין קל"ט ע"ב, **אסתר מן התורה מניין, ואנכי הסתר אסתיר** (דברים ל"א, י"ח), ופירש"י בימי אסתר יהיה הסתר פנים ע"ש. וקשה לפ"ז לפרש רישא דקרא והיה לאכול ומצאווה רעות רבות וצרות וגו', וכן דקדקו המפורשים, (עיין בזרע ברך שני סדר תצוה ובספר כתנות אור). ולדברינו הנ"ל ניחא, כי בלאו הכי יש לדקדק שם במקראי קודש, דאמר **וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר וגו', וחרה אפי בו וגו' ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאווה רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים**, והנה כבר הרגישו רבים במקרא הזה כי תמוה, אחרי הודאתם

יודע הרהור לבי, דאם היה יודע, הלא היה ידע כי מיד דאמרי נעשה ונשמע לא היה בלב שלם, ואם כן הייתי אנוס בקבלת התורה. ולזה אמר **ואנכי הסתר אסתיר פני מהם על כל הרעה אשר עשה**, ר"ל בדבריהם אני מוסיף הסתרת פנים יותר ויותר על כל הרעה, על כל דייקא, שכופרים בכל התורה, ובמה **כי פנה אל אלהים אחרים**, היינו במה שהשתחוו לצלם נבוכדנצר, ואין להם התנצלות שעשו לפנים ולבם בל עמם, הא לפי דבריהם אין אני יודע מה שהוא הרהור לבם, וממילא בא להם עונש חמור על עבודה זרה, אם לא בזכות אסתר ומרדכי אשר נהפוך לטובה, ושפיר אמרין **אסתר מן התורה מנין**, ממקרא זה **ואנכי הסתר אסתיר**, והבן.

נחזור לעניננו, ביום הזה שבעה באדה, כי נשבה ארון הקודש, משה רבן של ישראל. ונשארונו כצאן בלי רועה, כיתמי בלי אבא. דור עני ואביון, עני בדעת תורה, כדאיתא ברז"ל (תמורה ט"ו:) שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. על כן אחינו בני ישראל עלינו חיוב ביום זה לעורר אבל ובכי ונהי ומספד, ולחגור שק ואפר לכבסנו מעונינו, אוי נא לנו כי חטאנו. הוא היה איש אלהים שהיה מכריע על מדת הדין בכל עת ושעה כנ"ל, הוא האומר לאביו ולאמו ביום הוולדו, (כדאיתא במדרש רבה (עין שמו"ר א, כ"ד) שהיה מדבר ביום שנולד, לאביו ואמו ע"ש). הוא הדורך על במתי השמים בין שרפי קודש לקבל אש דת. רועה רועה נאמן ראה והביטה צאנך ביד גוזזים, מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים, ומאז שהוסר הודך מעמנו, חשכה עיננו, וצרות רבות סבבנו. עמוד עמוד בתפלה לפני מלך אל רם ונשא, אשר לא השיב פניך ריקם, ומאשפות עפר אותנו תקים, ובחדוה וגילה נשמור המצות והחוקים, אולי יחוס עם עני ואביון, ויבנה ברחמי את ציון.

אבל אחינו בני ישראל, כבר הזכרנו לעיל בימי מרדכי ואסתר שאל משה אם יש אדם כשר למטה אז הוא למטה ואני למעלה, כך אחינו בני ישראל, אם אנו מתעוררים למטה בבכי ותחנונים, אז יתעורר למעלה קדושת נשמת משה רבן של ישראל, וימליך טוב בעדינו, ותפלתו לא ישיב ריקם, כי אל כביר לא ימאס, וזכותיה דמשה כרבים דמי כדאיתא במס' תענית דף ט' ע"ב.

ובזה בארתי מדרש תמוה (הובא בפרשת דרכים דרך הרבים דרוש י"ג, ועי' בילקו"ש רמז תתט"ו) **אתה החילות להראות את גדלך זה המן**, והוא תמוה.

ואמרתי כן, עפ"י מה דאיתא במדרש ילקוט סדר וילך (רמז תתק"מ) אמר משה לפני הקב"ה גלוי וידוע לפניך יגיע וצערי ועמלי שנצטערתי עליהם במצות עד שקבעתי עליהם תורה ומצות, ואמרתי כשם שראיתי בצערם אראה בטובתם, ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר לא תעבור את הירדן, אתה עושה תורתך פלסתר, דכתיב (דברים כ"ד ט"ו) ביומו תתן שכרו, וזהו שילם של ארבעים שנה שעמלתי, עכ"ל. והקשו המפרשים הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ע"ש.

וני"ל לתרץ קושיא זו בפשיטות, דאיתא בחדושי אגדות במהרש"א פ"ק דקידושין (ל"ט; ד"ה שכר מצוה, עיי"ש) למ"ד דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אם כן קשה האיך כתיב (תהלים ק"ה, מ"ד) ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו וגו', הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ותרץ שם דזכותא דרבים שאני, דזכותא דרבים איכא שכר בהאי עלמא, ע"ש בחידושי אגדות.

תו אקדים מה דאיתא בפ"ק דתענית (ט:) שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל מרים אהרן משה, באר בזכות מרים, ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. ופריך הגמ' הא פרנסה בשביל רבים דווקא, ומשני שאני משה דזכותיה כרבים דמי ע"ש. ולפי זה ממילא כיון דזכות דמשה כרבים דמיא, שפיר תבע שכרו בעולם הזה ולא קשה מידי, והבן.

ולפי זה הן הן דברי המדרש הנ"ל, **אתה החילות להראות את גדלך זה המן**, והיינו בזכותו היה המן, וקשה הא פרנסה בשביל רבים, וצ"ל דזכותא כרבים דמיא, ומשום הכי אעברה נא ואראה את הארץ, והיינו בזכות ארבעים שנה שעמלתי בישראל וקבעתי עליהם תורה ומצות כנ"ל במדרש ילקוט, ולא קשיא מידי והבן.

ולפ"ז בארתי נמי קושיית מהרש"א סוף פרק החולץ ביבמות (מ"ט;), דאיתא התם זכה מוסיפין, רבי עקיבא אומר זכה משלימין. והקשה המהרש"א, ורבי עקיבא דס"ל רק משלימין, האיך נאמר למשה לכן לא תביאו וגו', משמע לולי חטא של מי מריבה היה נכנס משה לארץ ישראל, וקשה הא כתיב (דברים ל"א ב') מאה ועשרים שנה אנכי היום, היום מלאו ימי ושנותי כדאיתא בפ"ק דקידושין (ל"ח), ואם כן כבר חי משה שנותיו הקצובין לו, וא"כ היאך היה יכול לבוא לארץ ישראל אף בלא חטא מי מריבה, דלרבי עקיבא אין מוסיפין כלל אף ע"י זכות ע"ש.

ולפי הנ"ל לא קשה מידי, די"ל רבי עקיבא ורבנן פליגי אם שכר מצוה בהאי עלמא איכא ומשום הכי מוסיפין, כן ס"ל לרבנן, משא"כ רבי עקיבא ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומשום הכי ס"ל זכה רק משלימין ולא מוסיפין, (ואח"כ מצאתי כן במפורשים בהדיא). ולפ"ז ממילא לא קשה מידי ממה, דשאני משה דזכותיה כרבים דמיא, ובזכות דרבים שפיר יש שכר בהאי עלמא כמ"ש מהרש"א הנ"ל, ולא קשיא מידי והבן.

ובזה בארתי נמי (עי' בדברי רבינו בבתי נפש שם) מדרש רבה סדר חיי שרה (ב"ר נ"חג) וז"ל, **רבי עקיבא היה יושב ודורש והציבור מתנמנם, ביקש לעורר, אמר מה ראתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות, אלא שתבוא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנים ותמלוך על קכ"ז מדינות** עכ"ל. ורבים תמחו מה היה רבי עקיבא מעורר הציבור בזה הדרשה דאסתר זכה [למלוך] על קכ"ז מדינות. ואף אני אענה חלקי בזה עפ"י דבריני הנ"ל, דעוד יש לדקדק מהיכי תיתי מתנמנם

מדינות דווקא נגד חיי שרה בלבד. אלא ודאי צ"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל, וא"כ אין אתם מוועיל בהא דאתם מתנמנים להורות והנה טוב מאד קאי על השינה, דאעפ"כ מ"מ שפיר מוכח דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא מכח מלוכה של אסתר כנ"ל, ושפיר מעוררן בזה, והבן.

ומעתה נשיב פנינו אל מאמר הניצב פתח שער חדר הלזה, דמוה התקשרות יש לזה שאמר המדרש **הה"ד זרח השמש כו'**, להך פסוק **תפלה למשה** דווקא.

אבל לדברינו לעיל בדרוש הלזה שהכי פירושא תפלה למשה, דעיקר תפלה אין לו יחס רק למשה, כדאיתא במדרש יותר מכל הנביאים והצדיקים, והיינו איש אלהים, שהיה איש אלהים שהיה מכריע תמיד על מדת הדין בכל עת וכל שעה, ומשום הכי היה מהני תפלתו תמיד. אבל לפ"ז קשה א"כ למה לא היה מהני לו תפלתו על עצמו לכנס לארץ ישראל, שהיה מתפלל תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן ולא היה מוועיל כדאיתא במדרש, ואמאי, הא זה האיש משה הוא איש אלהים, אשר ברוח פיו תפלתו תמיד היה מכריע מדת הדין ומעורר רחמים העליונים כנ"ל באריכות. אמנם באמת כתיב בסדר ואתחנן (דברים ג' כ"ו) שהשיב לו השי"ת רב לך, ודרשינן רב לך ומונו יהושע כי אין מלכות נוגע בחברתה כמלא נימא כדאיתא במס' סוטה דף י"ג ע"ב, וא"כ משום הכי לא היה מוועיל תפלתו, (ועיין במדרש ילקוט שגם משה הסכים עי"ז שאמר לו יהושע יהיה המנהיג).

וא"כ זהו שאמר המדרש הנ"ל, **תפלה למשה איש אלהים**, וקשה לפ"ז למה לא היה מוועיל תפלתו על עצמו שיכנס לארץ ישראל כנ"ל, לזה אמר **הה"ד זרח השמש עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע**, וא"כ אין מלכות נוגע בחברתה כמלא נימא והבן. (ובזה מתורץ מה שלא קאמר המדרש על איש אלהים הנאמר בסדר וזאת הברכה, דלפי תירוצי היערות דבש שם קשה כן ע"ש, אבל לדברינו לא קשיא מיד, דבאמת מצינו במדרש עוד פירושים על איש אלהים ע"ש, אך הכא דמייחס גבי משה דווקא התפלה, מוכח דפירושו איש אלהים הוא שהיה מכריע מדת הדין תמיד וכנ"ל באריכות, והבן וקצרותי).

כלל אחינו בני ישראל, ביום זה ראוי להצטער ולקונן על העדר רבן של ישראל, ולקבל עליו לילך בדרכי ה' ומצוותיו, ובזה נזכה עוד לגאולה עתידה, אשר עוד יבוא בן עמרם אלינו, כדאיתא בזוהר ובמדרשים מזה, ונראהו עין בעין, ונגילה ונשמחה בו כימי קדם, וה' ב"ה ישקה אותנו בכוס תנחומין, ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו במהרה בימינו אמן.

הציבור בדרשה של רבי עקיבא ולא ישגוהו על הדרשה, גם למה דווקא ר' עקיבא היה דורש ולא אחר.

אבל יש לומר, דהנה המפורשים הקשו למה היתה צריכה אסתר ליכותה של שרה, והלא היא היתה משבע הנביאות (מגילה י"ד), ומסתמא זכותה עצמה רב היה, (עיין בזרע ברך שני וראשון סדר זה ובשאר מפרשים). אבל י"ל לבאר לפי פשוטו, דוודאי הא קי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וכתבו המפורשים (אלשיך משלי ב' ח', מהר"ל בנצח ישראל פ' י"ט) משום דשכירות אין משתלמת אלא לבסוף (ב"מ ס"ה.), וכל זמן כשהאדם חי מוטל עליו להיות עבד לה' ולעבוד אותו כל ימי חייו של אדם, אבל כיון שמת נעשה חפשי מן המצות ע"ש. ובזה אמרתי כוונת המדרש סדר בראשית (ב"ר ט' ה') והנה טוב מאוד זה המות, כי מחמת המות מקבל שכר עין לא ראתה, (וכן מצאתי בספר צפנת פענח חדש על קרא (תהלים קט"ז ט"ו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו). ומשום הכי אמר המדרש שם בתורתו של רבי מאיר, כי רבי מאיר לשיטתיה ס"ל בקדושין מ"ח ע"א שכירות אין משתלמת אלא לבסוף ע"ש, (אבל לחכמים איכא דיעות שונות אי ס"ל הכי ע"ש), וא"כ משום הכי שפיר דווקא בתורתו של רבי מאיר מצאו כתבו וטוב מאד זה המות והבן, (ובבית מדרש שלי על התורה סדר בראשית הארכתי בזה). ולפ"ז י"ל וודאי אף אם היה רב זכותה של אסתר, מ"מ שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולא תוכל ליכות בעולם הזה מחמת זכותה שום דבה, כי שכירות אין משתלמת אלא לבסוף, אבל בזכותה של שרה שכבר מתה, שפיר עומדת וקיים זכותה לבת בתה זו אסתר למלוך על קכ"ז מדינות והוא פשוט.

והנה כבר נזכר לעיל פלוגתא דרבי עקיבא ורבנן ביבמות, דרבנן ס"ל זכה מוסיפין, והיינו דשכר מצוה בהאי עלמא איכא כנ"ל, ורבי עקיבא ס"ל זכה משלימין ולא מוסיפין, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל. תו אקדים מה דאיתא עוד דרש בבראשית רבה (ט"ו) על והנה טוב מאד זה השינה ע"ש.

ולפ"ז י"ל רבי עקיבא היה יושב דורש, ר"ל רבי עקיבא לשיטתיה היה דורש להם אז סברתו הנ"ל דאפילו זכה משלימין ולא מוסיפין, והיינו דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, והיה הצבור סברי דלמד סברה זו מקרא והנה טוב מאד זה המות, והיינו על כרחך כדי לקבל שכה, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל באריכות, ומשום הכי היה **הציבור מתנמנם**, כדי להורות בזה ד"ל דרש אחר על והנה טוב מאד, דקאי על השינה כאידך דרש במדרש רבה הנ"ל, וא"כ ליכא ראייה בזה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומשום הכי **ביקש רבי עקיבא לעוררן**, ר"ל לעוררן מטעות שלהם, **ואמר להם מה ראתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות שהיא בת בתה של שרה כו'**, וקשה הא גם לאסתר מצד עצמה היה זכותה רב, ולמה לא תמלוך רק על קכ"ז

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

יו"ל מכת"ק ע"י

מפעל "הוצאת ספרים עולם התורה"

בתי נפש

בית משתה

חדר ג' - לפורים

שהשאייר אחריו ברכה הגאון

רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ

בן הגאון רבי משולם זלמן זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

דרוש לפורים, לשמוח בשמחה של מצוה, ולפני ה' ירצה, ואם לאו פיגול הוא לא ירצה, ולקיים מתנות לאביונים ומשלוח מנות, והזכירו שבחים ורננות, לאל שוכן מעונות.

מתנות לעניים ואביונים איש ואיש כפי יכולתו, והיינו באשר גדולה הצדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים, וכדאיתא במדרש (ע"י שמו"ר מ"א, א') וז"ל, השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו, ט"ו), בוא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים, שהרי כל השקפה שבתורה היא לרעה, שנאמר (בראשית י"ח, ט"ז) וישקיפו על פני סדום כו', חוץ מזו שהיא לטובה, שנאמר השקיפה ממעון קדשך, ללמדך שגדול כח מתנות עניים שמהפכת מדת רוגז למדת הרחמים עכ"ל.

והנה מצינו בשם הר"י זלה"ה (פע"ח שער י"ט - ר"ח חנוכה ופורים פ"ו) הטעם למה קבע המן הזמן של הריגה בחדש אדר דווקא, הטעם, כי יש בשם הוי"ה י"ב צרופים, שהם שולטות ב"ב חדשי השנה, ובחדש אדר שולט צורף הוה"י, שהוא השם למפרע, וכל דבר שהוא למפרע רמז לדין, וסבר המן כיון שבחודש הזה שולט הדין, שיוכל להמשיך הדין על ישראל, ומשום הכי תחלה אמר המן (אסתר א' כ') **כי רבה ה'יא ו'כל ה'נשים י'תנו**, בו שם הוי"ה למפרע בראשי תיבות שהוא דין, אבל לא דין גמור כיון שהוא ראשי תיבות, וכל ראשי תיבות רומז לרחמים. אח"כ אמר המן (שם ה' י"ג) **וכל ז'ה איננו שו'ה ל'י**, הוא סופי תיבות הוי"ה, וזה דין גמור שהוא סופי תיבות וגם למפרע, וכל כוונתו להשליט דין על ישראל ח"ו, ואסתר ביקשה להיפך השם לישא, ומשום הכי אמרה (שם ה' ד') **יבוא ה'מלך ו'המן ה'יום**, שהוא ראשי תיבות הוי"ה כפשוטו שהוא רחמים גמורים. אבל הקב"ה הסכים על אסתר, משום הכי אמר רוח הקודש (שם ז' ז') **כ'י כלת'ה אל'יו הרע'ה**

במדרש רבה מגילת אסתר (ז' י"ג) **כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות, שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקיה, אמר לו אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא** (משלי ג' כ"ה). **פתח השני ואמר אני קראתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר, עוצו עצה ותופר דברו ולא יקום כי עמנו אל** (ישעי' ח' י'). **פתח השלישי ואמר, ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט** (ישעי' מ"ו ד'). **כיון ששמע כך מרדכי שחק והיה שמח שמחה גדולה, עכ"ל.**

עלינו לשבח לאדון הכל, אשר בחר בנו מכל עם, ונפלאה אהבתו ית' אותנו, כאב את בן ירצה, וכרחם אב על בנים הוא מרחם תמיד עלינו, אם שחה לעפר נפשינו, קומה עזרתה לנו, ותצמח הישועה כמו בימי פורים האלה, אשר הפליא חסדו ית' אתנו, וימי פורים לא יעברו מתוך היהודים, כי זכר עשה לנפלאותיו, כי חנון ורחום הוא. וכן מוטל עלינו אנחנו בני ישראל להתדבק במדותיו הטובים, מה הוא רחום אף אתה רחום, כדאיתא ברז"ל (ילק"ש בשלח רמז רמ"ה, ועיין סוטה י"ד). והעיקר לזה היא מצות הצדקה, כדכתיב (דברים י"ג, י"ח) ונתן לך רחמים ורחמך, ודרשו רז"ל (ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז, ועיין שבת קנ"א:) אימת ונתן לך רחמים, ורחמך, ר"ל שבעת שיהיה אצלך רחמים ורחמנות על העניים והאביונים האומללים.

ומזה הטעם בעת ימי פורים האלה אשר חנן ה' צבאות אותנו ברוב רחמיו הגדולים, והוציאנו מאבל ליום טוב ומיגון לשמחה, לכן קבלנו עלינו, תמיד בכל שנה ושנה בהגיע ימי פורים האלה, לתת

במצוה זו לקיים כתיקונה במשלוח מנות ומתנות לאביונים, ועם עניים המסבבים על פתחיהם תנהגו בטוב וביושר, ולקבלו בסבר פנים יפות, ולא בעו"ה כהמון עם אשר פירו פיהם נגדם ומבייש אותם, ולא זכר חסדו ית' אשר עשה עמנו בימים האלה, כי ג"כ עניים היינו, עניים מן המצות, ועשה צדקות אתנו, כי צדיק ה' צדקות אהב (תהלים י"ז, א'), והפר עצת אויביו, והיאך נהיה ח"ו כפוי טובה.

והנה לא בלבד בממון שנותנים לעניים מיקרי צדקה, אלא כל המצות והתורה נכללים בצדקה, כדאיתא בזוהר פ' מקץ (דף קצ"ט). וז"ל פתח ר' יוסי ואמר (משלי י' ב') לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות, לא יועילו אוצרות רשע, אילין אינן דלא משתדלין באורייתא ואולון בתר מילי דעלמא למכנס אוצרן דחיובא, מה כתיב (קהלת ה' ב') ואבד העושר ההוא בענין רע, בגין דאינן אוצרות רשע, וצדקה תציל ממות, אילין אינן דמשתדלין באורייתא, וידעי אורחא לאסתכלא, דהא אורייתא עץ חיים היא, ואקרי צדקה דכתיב (דברים ו' כ"ה) וצדקה תהיה לנו וגו'. דבר אחר וצדקה תציל ממות, דא צדקה מומש, ובתרין גוונין איהו ובתרין סטרין, קרי ביה אורייתא וקרי ביה צדקה וכלא חד, עכ"ל. הרי הכל נכלל בצדקה, והיינו דכתיב (משלי י"א י"ז) כי גומל נפשו איש חסיד, ר"ל איש חסיד גומל חסד עם נפשו (ועיין בזה בעוללות אפרים). וא"כ עם המצות והתורה שאדם עושה גומל חסד עם הנשמה, וא"כ הרי שפיר צדקה מיקרי, ופשוט. ומשום הכי מצינו נמי במגילה (ט"ז:) ליהודים היתה אורה (אסתר ח' ט"ז), זו תורה, דג"כ נכלל בצדקה.

אמנם לבאר כל המאמר כולו מה דאיתא שם במס' מגילה (דף י"ו ע"ב) וז"ל, **ליהודים היתה אורה, זו תורה, וכן הוא אומר** (משלי י' כ"ג) **כי נר מצוה ותורה אור. שמחה, זו יום טוב, כמה דאת אמרת** (דברים ט"ז, י"ד) **ושמחת בחגיך. וששון, זו מילה, כמה דאת אמרת** (תהלים קי"ט, קס"ב) **שש אנוכי על אמרתך. ויקה, אלו תפילין, וכן הוא אומר** (דברים כ"ח, י') **וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו מוה, ואמר רבי אליעזר הגדול אלו תפילין שבראש עכ"ל, ויש לדקדק** למה פרט דווקא אצל השמחה אלו מצות תורה ומילה ותפילין.

אבל יש לומר עפ"י מה דאיתא במדרש (ילק"ש רמז תתרמ"ח) ובגמ' (מגילה י"ב). מפאת שני טעמים היתה הגזירה אז, או מפני שנהנו מסעודת אותו הרשע, או מפני שהשתחוו לצלם. וכתב יפה ענף במגלת אסתר (דף כ"ג ע"א בד"ה אם בטיט) זהו ששאל משה לאליהו אם בטיט היא חתומה או בדם (אסתר"ר פ"ז סוף ס"י י"ג), והיינו שהטיט רמז לחומה, ע"ד זכור כי עפר אנחנו (תהלים ק"ג י"ד). והדם רמז לנפש, כי הדם הוא הנפש (דברים י"ב, כ"ג). והכוונה, שאם נידונים בבחינות החומריים, פירוש על שנהנו מסעודת אחשוורוש, אז הוא חתימת טיט, אבל אם חטאו בצלם נבוכדנצר שהיא עבירה באמונה הנפשית, וזהו הוא הדם, כך שמעתי עכ"ל. וא"כ היה להם תרי עבירות, א' מחמת הנוגע לחומריות, וא' הנוגע לנפשות כנ"ל.

שבו הוי"ה כפשוטו בסופי תיבות, כי רצה לעשות דין בהמן, ורחמים בישראל, והסכים עם אסתר בקצתו, ע"ש (והובא בספר משתה יין (להג"ר מאיר קצנלנבויגן מו"ש, פירודא תנ"ז). בחלק י"ן נסכים" דף כ"ט: בד' מונקאטש תרס"ג)). כלל הדבר שבאותו פעם היה הקב"ה מהפך מדת הדין למדת הרחמים, ומשום הכי קבעו אז להתאמץ בכל שנה לקיים בעת ההיא מתנות לאביונים, כי בזה נהפך מדת הדין למדת הרחמים כנ"ל במדרש, והבן.

ואמרת טעם הגון, למה דווקא בזכות צדקה נהפך מדת הדין למדת הרחמים. עפ"י מה שכתב השל"ה ז"ל (במאמר ווי העמודים פט"ו ט'), בשם רמ"ע מפאנו בע"מ מאמר חיקור הדין ח"ג פ"כ) שבנתינת הצדקה נתמלא שם של ה', כי כאשר יקח הנותן את הפרוטה בידו, ורוצה ליתן לעני, בזה נתמלא הוי"ד של השם, וחמשה האצבעות אשר בהם הפרוטה היא הה"א, ופשיטת ידו של בעה"ב היא וי"ו, ואח"כ מקבל העני בתוך חמשה אצבעות שלו היא הה"א אחרונה, ובה נתמלא השם כסדר ע"ש. וא"כ כיון דלפי דברינו הנ"ל אם השם למפרע אז הוא רמז לדין כנ"ל, משום הכי ע"י הצדקה אז נתמלא השם כסדר, ושפיר נהפך מדת הדין למדת הרחמים ע"י נתינת צדקה.

ומה מאד מתקו בזה דברי רז"ל מגילה (י"ג ע"ב), **אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידי המון לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, והיינו דתנן** (מס' שקלים פ"א מ"א) **באחד באדר משמיעין על השקלים כו' עכ"ל.** ומדקדק בעל משתה היין (בחלק יין הרקח בסוף המגילה), מה נתינת טעם הוא זה שמביא הגמ' היינו דתנן כו'. ולפי דברינו הנ"ל מבואר היטב, דהנה כבר נזכר לעיל דברי הר"י ז"ל באדר שולט צרופי הוי"ה למפרע, וזהו רמז לדין, ואם כן יש לומר משום הכי משמיעין דווקא באחד באדר על השקלים, כדי להפך מיד מדת הדין למדת הרחמים ע"י נדבת צדקה למקדש וקרבתו, וכנ"ל במדרש על פסוק השקיפה ממעון קדשך וגו'. ומוזה הטעם נמי הקדים הקב"ה שקליהן של ישראל, כדי להפך מדת הדין למדת הרחמים, ואז ממילא לא יהיה תקומה לעצת המון ששמח שנפל גורלו באדר עבור כי אז שולט השם למפרע כנ"ל, אמנם במצות שקלים שהקדימו כבר נהפך מדת הדין למדת הרחמים כנ"ל. וזהו דברי ריש לקיש, **הקדים שקליהן לשקליו, והיינו כדי להפך מיד מדת הרחמים למדת הרחמים כנ"ל, ושפיר מסיים והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים, וקשה למה דוקא באדר, אלא וודאי צריך לומר כי אז שולט צירופי הוי"ה למפרע, משום הכי משמיעין מיד על מצות נדבת שקלים להפך מיד מדת הדין למדת הרחמים כנ"ל, וא"כ שפיר הקדים שקליהן לשקליו, כדי להפך עצת המון אשר עיקר שמחתו היה כי נפל גורלו באדר, כי אז שולט השם למפרע וכנ"ל, אבל ע"י השקלים הופר עצתו, והבן.**

כלל הדבר, אחינו בני ישראל התאמצו במצות צדקה, ובפרט בימי פורים האלה אשר ה' ב"ה הפליא חסדו עמנו, ונהג עמנו ברחמים, על כן ראוי ונכון לדבק במדותיו, מה הוא רחום כו' כנ"ל. לכן תראו לדקדק

העמים ולא קבלוהו כדאיתא במדרש (ילק"ש רמז תתקנ"א, ועי' גמרא ע"ז ב:). אבל הענין דע לך, כי רבים חכמי התולדה ובראשם הר"א אבן עזרא, חושבין כי יש כח במזל לגרום לאדם, כפי תולדות שלו, אם יהיה רע או טוב, גנב או צנוע, כמו שאמרו רז"ל (שבת קנ"ו ע"א) מאן דבמאדים שופך דמים מאן דבחמאי זנאי כו'. אבל הרמב"ם ז"ל (עיי' הל' תשובה פ"ה ה"ב-ד') חולק על זה, וטענתו דא"כ אף אתה תפר היראה (לה"כ איוב ט"ו ד', ע"פ גמ' ב"ב ט"ז), ויש ביטול לקיום התורה ושכר ועונש, היות האדם מוכרח מפי מזל להרע. ואם המזל גורם להרע או להטיב, איה איפוא שמירת המצוות והתורה בכללה. אך כבר אמרו (שבת שם) אין מזל לישראל, כי הגביה ה' אותנו לבל ישלוט בנו המזלות, ואנו למעלה מהמזלות, ולכן אנו יכולין לשמור התורה, כי אין המזל מכריע אותנו בשום דבר, ולזאת הסבה מאנו כל העמים לקבל התורה, מחמת היותם תחת המזלות, וכמעט ידיהם אסורות כנ"ל, זולת נחנו עם ה'. ומה תבין מה שאנו אומרים אשר בחר בנו כו' ונתן לנו את תורתו, דזהו הבחירה אשר הגביה אותנו למעלה מהמזלות, ועיי' יכולנו לקבל התורה, כי לא היה ביד המזל להכריע אותנו בשמירת המצוות, ולולי זאת לא היה באפשר לקבל התורה, עכ"ל.

מכלל דבריו שמענו כי זאת היתה הבחירה בנותן לנו את תורתו, יתר מכל העמים, היינו שהגביה אותנו למעלה מהמזלות, ויכולנו לשמור המצוות ולקיים התורה אפילו במקום שהמזל מכריע, דאין מזל לישראל.

ולפ"ז זהו אומרו **מה אהבתי תורתך**, ר"ל מאד מאד נפלאות אהבת תורתך אלי, עד **כל היום היא שיחתך**, ר"ל מחמת גודל אהבה, כל היום עיקר שיחה שלי הוא בתורה, והיינו בזה שאתה ה' בחרת בנו ונתן לנו תורתך בזה חשק אהבה אל התורה גדל אצלי, אך הלא באמת כבר רצה ליתן התורה גם לאומות העולם רק שלא רצו לקבלה כקושיא הנ"ל, לזה אמר **מאויבי תחכמיני מצותיך**, ר"ל מאויבי היינו יותר מאויבי, תחכמיני מצותיך, ור"ל אף שחזרת על כל האומות קודם מתן תורה מ"מ נפלאות אהבתך אלי בזה שתחכמיני, היינו אותי תחכמיני דייקא, יותר מאויבי, והיינו במה הוי יותה, **כי לעולם היא לי**, ר"ל לי ישראל התורה היא לעולם, אפילו במקום מאדים וגורם שופך דמים, או במקום הוא דגורם זנאי כנ"ל, וכדומה, מ"מ היא לי, באשר שאין ביד המזל להכריע אותי, כיון שהגביהתנו למעלה מהמזלות, אשר לא עשה כן לכל גוי, ולזאת הסבה נפלאות אהבת תורתך אלי מאד. ושפיר מסיים כי לעולם היא לי, לי ישראל כנ"ל, אבל אומות העולם היה מכריע להם המזלות בשמירת המצוות, אשר באמת מאנו בקבלתה מטעם זה כנ"ל והבן.

ועל זה נאמר ג"כ פסוקים (תהילים ע"ה ד-ה) **נמוגו ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה**, ר"ל שקבלתי התורה כפירש"י שם, אז אנכי תכנתי עמודיה סלה דייקא, והיינו אפילו במקום מאדים וחמה וכדומה כנ"ל, ודווקא אנכי ולא יתר העמים, משום שיושבים תחת המזלות כנ"ל, לזה **אמרתי להוללים אל תהולו וגו' אל תרימו**

והנה מצינו במילה, שמילה חיצונית היא סיבה למילה פנימית והיא ערלת הלב, (ועיי' מזה בעוללות אפרים באריכות מאמר שפ"ז עד מאמר שצ"ג, ועיי' עוד בסמוך מזה). גם מצינו במפורשים (עיי' רבינו בחיי בראשית י"ג, י"ז, ועיי' פדר"א פכ"ט ושוח"ט ק"ב) כי המילה היא במקום קרבן ע"ש. וא"כ ממילא מחמת מצות מילה יש לנו כפרה על החומרות שהיא מילה חיצונית, וגם על הנפשות שהוא מילה הפנימית ערלת הלב, כי ע"י מילה החיצונית נסתלק ממנו ערלת הלב, והולך בדרך הישר והאמונה, והיא במקום כפרה וקרבן כנ"ל.

וכן בתורה מצינו דמכפרת כמו בקרבן, כדאיתא בזוהר (פ' וישב, ח"א דף קצ"א:) תא חזי, בזימנא דהוי ישראל בארעא קדישא לא אשתכח בידיהו חובא, כמה דאוקמו בגין דאינון קרבנין דהוי מקרבין בכל יומא הוי מכפרא עליהם, השתא דאתגלין מארעא ולית מאן דמכפר עליהו, אורייתא היא מכפר עליהו עמהון בגלותא, ע"ש. מכלל דבריו שמענו שהתורה היא במקום קרבנות, וכן איתא בגמ' (מנחות ק"י.) העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה. והנה בתורה יש סודות התורה הפנימי הנקראים נשמה, ופשוטי התורה הם לסודי התורה כמו גוף לנשמה, ומשום הכי אמרינן בגמ' הן הן גופי התורה, (עיי' בפ"ב בחגיגה י"א:) ובספר אספקלריא המאירה סדר קדושים מזה). וא"כ ממילא מי שעוסק בתורה דהיא במקום קרבן כנ"ל, מכפר על החומרות מחמת תורה הפשוטי, וגם על הנפשיות מחמת סודות התורה.

וכן בתפילין, דכתיב (שה"ש ח' ו') שמוני כחותם על לבך וכחותם על זרועך, דקאי על תפילין של יד ושל ראש. כי של יד מורים על כלי מעשה, שיהיו המעשים נרצים לה', עשה טוב וסור מרע, וזהו כחותם על זרועיך. אבל תפילין שבראש מורה על כלי מחשבה, שיהיה מחשבתינו שלם עם ה', ולא יבוא ח"ו מחשבה זרה ולב חורש עון בקרבנו. והוא מיוחס ללב, המורה על נפשי שכלי ומקור המחשבה ורעיון. וזהו חותם על לבך הוא תפילין שבראש, (ועיי' בראשית חכמה שער הקדושה ויערות דבש ח"א (דרוש י"ז, ד"ה ומבואר במדרש) דף ק"א (דפוס לבוב תקנ"ח) מזה).

ולפי זה מחמת שהיו עוברים אז בימי אחשוורוש על החומרות כשנהנו מסעודתו, וגם הנוגע באמונה הנפשיית כנ"ל, לכן קבלו עליהם התורה ומילה ותפילין לתקן את שתייהן, כי בשלש אלה יתוקנו שניהם, הן מצד החומרי והן מצד הנפשית כנ"ל, והבן.

או יש לומר על מאמר הנ"ל, עפ"י מה שבארתי דברי המשורר (תהילים ק"ט בתמניא אפי) באומרו **מה אהבתי תורתך כל היום היא שחתך, מאויבי תחכמיני מצותיך כי לעולם היא לי**. ויש לדקדק חדא מאי המשך יש אל אומרו מאויבי תחכמיני אל הקודם. ועוד מה דמסיים כי לעולם היא לי קושי הבנה.

אבל י"ל עפ"י הקדמה אחת אשר ראיתי בספר קשת יהונתן (סוף דרוש ב' דף י"ג ע"ב, וכ"ה ביע"ד דרוש ח') על מה שאנו אומרים אשר בחר בנו כו' ונתן לנו את תורתו, ויש לדקדק הלא חזר בשעת מתן תורה על כל

למרום קרניכם, ר"ל לתלות עיניכם במזלות הקבועים במרום, **כי לא ממוצא וממערב וממדבר הרים,** ר"ל לא מחמת המזלות מזרח ומערב, או מדבריות אשר אתם מפרשים בשיירא להרבות ממון הרים, כי לא תליא בזה כלום, רק הכל תליא בה' ב"ה, וזהו שאמר **כי אלקים זה שופט זה [י] שפיל וזה [י] רים** וגו' ולא ביד במזלות.

נחזור לענינינו דבשעת מתן תורה הגביהה ה' ב"ה אותנו למעלה מהמזלות, והנה הבינה לעתים דרוש כ"א וביערות דבש (ח"א דרוש ח') כתבו בימי המן היה המזל של ישראל ומרדכי במדריגה התחתונה, אבל הקב"ה שידד המערכות ע"ש.

ובזה אמרתי משום הכי קיימו וקבלו בעת ההיא התורה, כדאיתא בשבת פ"ח (ע"א) הדר קבלוהו בימי אחשוורוש, וכן אמרו רז"ל במגילה (עין שבת שם, ותוספות מגילה ז. ד"ה לכולהו) קיימו וקבלו על התורה ע"ש, היינו ד"ל דקודם זמן ההוא עדיין היו ישראל מתרשלים קצת בקבלת התורה, באמרם אולי גם הם תחת המזלות, וכמעט ידיהם אסורות בשמירת המצוות כנ"ל, משא"כ בעת ההיא בימי המן שידעו שעומדים במדריגת התחתונה עפ"י מערכת המזל כנ"ל, ואפילו הכי נצמח להם התשועה, מזה ידעו כי אין מזל לישראל, והגביהה ה' ב"ה את ישראל למעלה מהמזלות כנ"ל, וא"כ שפיר קבלו אז בלב שלם כדכתיב קיימו וקבלו כנ"ל (ואח"כ מצאתי זה ביערות דבש ח"א (שם) דף נ"ב (דפוס לבוב תקנ"ח) והנאני). כלל הדבר כי אין מזל לישראל, ומשום הכי היתה הצלה לישראל בעת ההיא כנ"ל.

ולפ"ז זהו המאמר הנ"ל, **ליהודים היתה אורה זו תורה,** ר"ל בזה שקבלו התורה בלב שלם היו מראין בעצמן כי הם למעלה מהמזלות הנ"ל, ומחמת זה ישראל נושע בה' כנ"ל.

וגם וששון זה מילה, ואקדים לך מ"ש העוללות אפרים מאמר ת"י על מדרש תנחומא (תנחומא ישן סי' י"ב, הובא בילקוט שמעוני שמות רמז רמ"א) אז ישיר משה (שמות ט"ו א'), אז אחד (אחר) ז', הרי שמנה, אמר משה בזכות המילה שניתנה בשמנה נקרע הים. אמר ר' לוי לגזור ים סוף לגזרים (תהלים קל"ו י"ג), בלשון ארמי קורין למהולין גזורין ים עוד איתא במדרש ילקוט (רמז רמ"ד) על פסוק (שמות ט"ו ב) עזי וזמרת י"ה, ישראל אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'), ורוח הקודש צווחת מי כעמך ישראל גוי אחד (דה"א י"ז כ"א). וכתב ע"ז העוללות אפרים הנ"ל, וז"ל וכפי הנראה שלא לחנם סמכו דרש זה לפסוק עזי וזמרת י"ה, אלא לפי שמצאנו הקב"ה יחיד בעולמו על כן בחר לו ישראל לסגולתו גוי אחד כדי שיתאחדו שני מיני אחדים, כדרך זיווג אשה ובעלה המסבב שיתוף שם י"ה שבין איש לאשה (סוטה י"ז ע"א וברש"י שם), ואחדות שניהם נרמז במלות אז, אחדות השי"ת נרמז באז, כי אז הוא אחד על ז', רמז לאחדותו ית', והוא ית' מושל על ז' כוכבי לכת המנהיגים בעולם השפל. אחדות ישראל נרמז באז, כי מצד המילה ישראל מסוגלים אליו ית' ונושאים חותמו מה שלא עשה כן לכל גוי, וזהו הוראת לשון אז, אחד על ז', כי מהטעם זה ניתן

המילה לשמונה, להורות שהיא ענין אלהי היוצא חוץ לטבע, כי מספר ז' כולל כל הדברים הטבעיים של ז' ימי בראשית, והנבדל מן הטבע הוא ענין יוצא חוץ לז' ימי הטבע, דהיינו מספר ח' שהוא אחד רוכב על ז', לפיכך ניתן המילה בשמנה, להורות שהנימולים הם עם אחד בארץ, והם רוכבים ומושלים על ז' ימי השבע ועל ז' כוכבי לכת, כי אין מזל לישראל, ולזה נקרע הים בזכות המילה, כי כמו שהמילה היא ענין חוץ לטבע, כך קריעת ים סוף הוא כנגד הטבע, וכל זה היה לרמז על אחדותו ית', שהוא ית' מושל על הטבע, כי מטעם זה התחיל שירת הים באז הרמז על אחדותו ית' ועל המילה שבשמנה, ע"ש בעוללות אפרים שמאריך בזה, ואנכי לא כתבתי רק הצריך לענינינו.

ואם כן שפיר בזכות המילה אחד רוכב על ז' ימי הטבע וז' כוכבי לכת, ובזכות זה אין המזלות שולט בנו, רק אנו הם למעלה מהמזלות, ושפיר דרשינן **וששון זה מילה,** כי גם מצוה זו דווקא עומדת להם באותו זמן כנ"ל.

וכן מצוות תפילין, כי ע"י מצוה זו גם כן אנו יושבים תחת השגחת ית' ולא תחת המזלות, כדכתיב (דברים כ"ה י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, שם ה' דייקא, ויראו ממך, ואמר רבי אליעזר אלו תפילין שבראש כו' (ברכות ו').

ומטעם זה אמרה נמי אסתר **כנוס את כל היהודים,** ר"ל כנוס שיהיו באחדות אחת, ואז אחד רוכב על ז' ימי הטבע וז' כוכבי לכת, אם הם במדריגת אחד, מי כעמך ישראל גוי אחד כנ"ל בעוללות אפרים.

ואמרה נמי **צמו עלי ואני ונערוטי אצום כן,** והיינו עפ"י מה דאיתא בגמ' במגילה (ף י"ב א') מפני מה נתחייבו כלייה באותו דור, מפני שהשתחוו לצלם, והכי משוא פנים יש בדבר, אמר הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים. ויש לדקדק מאי קושי' והכי משוא פנים יש בדבר, הלא אין דבר שעומד בפני תשובה (ירושלמי פאה פ"א ה"א), והם עשו תשובה, כדכתיב (אסתר ד' ג') אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים, וא"כ אין לך תשובה גדול מזה. אבל לפי פשוטו הוא, דוודאי עיקר התשובה היא מאהבה, בהתעורר אדם מצד עצמו כנודע, משא"כ מיראת עונש. והנה, אז היתה מיראת גזירת המן להשמיד ולהרוג, ולא היתה תשובה מעליא. ותשובה כזו וודאי לא מהני לעון חמור כזה שהשתחוו לצלם. ושפיר פריך, והכי משוא פנים יש בדבר. ומשני, הם לא עשו אלא לפנים, ופירש"י מיראה ע"ש, וא"כ ממילא גם תשובה מיראה מהני, וזה פשוט.

והנה אסתר ג"כ רצתה שלא יהיה תשובה מחמת יראת עונש כנ"ל, לכן צותה להם לאמר **צומו עלי,** ר"ל לא תצומו בשביל עצמיכם, כאלו אתם יראים בדבר הנוגע לנפשותיכם לכן תשובו, אך ורק בשבילי תצומו, כי זה העיקר בין ישראל, לצער בצער של חבירו, כי כולם כאיש אחד נחנו כנודע, **וגם אני ונערוטי אצום כן,** ר"ל לא להתענות למענינו רק להיפך למענכם, ואז תקובל תשובתינו, כי אז לא הוי תשובה מיראת עונש רק מחמת אחדות אהבת כללות ישראל זה לזה.

מפאת המערכה כמ"ש רוב מפורשים, וכ"כ בעל יוסף לקח על פסוק (דברים ל"א, י"ז) והסתרתי פני מהם והיה לאכול, ר"ל, כי תיכף שח"ו יש הסתרת פנים, כלים מאליהם. והנה באשר הישראל היו אז בתכלית השפלות בגלות, והבית מקדש היה חרב, ממילא ידע המן שהכוכבים ממסילותם נלחמים נגד ישראל אז, וכן כתב בעל יוסף לקח במגלת אסתר (ג' ז') ע"ש. וא"כ זהו אומרו **ישנו עם אחד מפורד מפורד בכל מדינות מלכותך**, א"כ מזה תוכל לראות כי הם במצב השפל, והכוכבים ממסילותם נלחמים נגדם, ותוכל להם. ואם תאמר **ודתיהם שונות מכל עם**, ר"ל, הלא חזינן דתיהם שונות מכל עם לקבל התורה ומקיימין אותה, אפילו במקום מאדים וחמה, יתר משאר כל עם, ואין המזל יכול להכריע להם בשמירות המצות כנ"ל, וא"כ על כרחך אין מזל לישראל, וממילא אין ראייה מהמזל אף שעומד להרע להם, אבל השי"ת ישגיח ממרומים עליהם לשדד המערכות. ולזה אמר **ואת דתי מלך אינם עושים**, ר"ל עפ"י הזוהר (רע"מ פ' בהר דף ק"ט. ועיין אסתר"ר ג', י'), כל מקום שנאמר מלך סתם במגילה זו קאי על מלכו של עולם השי"ת ב"ה, וא"כ זהו אומרו ואת דתי מלך אינם עושים, ר"ל הלא באמת כעת אינם עושים את מצותיו ודתו, כי נהנו מאותו סעודה אסורה להם, וכדאיתא במדרש ובגמ', וא"כ **אין שוה למלך להניחם**, כי סר השגחתו מהם, וממילא אין להם תקומה כנ"ל.

ובאופן אחר יש לומר על פסוק הנ"ל, עפ"י מה דאיתא ביחזקאל (ל"ז י"א) ובמדרש שם (הובא בפר"ד דלהלן. ועיין סנהדרין ק"ה. וילק"ש פ' שלח רמז תש"נ) שרצו לפרוק עול, באמרוס נהיה בגוים כי יבשו עצמותנו אבדה תקותנו, ועבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום, ע"ש במדרש. וכתב הפרשת דרכים בדרך ארוכה (תחלת דרוש כ"ה) כי ביטול סברה זו הוא בהיותם בנים למקום, והבן לא יצויר שלא יהיה בן, דבשלמא עבד ע"י שמכרו לאחר יצא מתחת שעבוד הראשון, אך הבן לא יצויר בשום אופן שלא יהיה בן.

תו אקדים מה דאיתא במס' מגילה דף י"ג ע"ב דהמן אמר למלך תא נכלינהו, א"ל מסתפינא מאלהיו דלא לעביד בי כדעביד בקמאי ע"ש.

ולפי זה יש לומר דהמן וודאי מורה עלה על ראשו בסברה זו האין יבקש מאת המלך לאבדם, הלא ידע מה דעבר והיה על הראשונים עד הנה אשר מעלו בישראל, אבל טעה בסברה שאמר עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום כנ"ל, ושוב לא ישגיח אלהיהם בס, והיתה לו הוכחה לזה כיון דישראל השתחוו לצלם של נבוכדנצר ונהנו מסעודת אחשוורוש, אלא וודאי גם הישראל בעצמם סברו סברה זו כיון שכבר מכרו אותם כלום יש זה על זה כלום כנ"ל, וזהו אומרו כדי לחזק את לב אחשוורוש שלא יעלה מורה על ראשו מפני אלהיהם של ישראל, משום הכי הקדים ואמר, **ישנו עם אחד מפורד ומפורד וגו'**, ר"ל שהם מפורד ומפורד בגלות בין העמים, וא"כ ממילא עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום, ואם כן לא צריך למסתפינא מאלהיו כלל כנ"ל, והא

אחינו בני ישראל, מזה תלמדו גדול האחדות בישראל אשר שם ה' נקרא עלינו, ואנו יושבים תחתיו למעלה מהמזלות כנ"ל, כי אחד רוכב על ז' ימי הטבע וז' כוכבי לכת, ואהבו את שלום, ואיש את אחיו יעזרו בהסיתו לדבר מצוה ושמוחה לשם שמים בזמנים האלה, אבל לא להתחבר יחד בשמוחה של הוללות ח"ו.

ובזה בארתי מדרש תמוה (תהילים כ"ב ב') **אלי אלי למה עזבתני, אלי בים, ואלי בסיני**, עכ"ל. ויש לדקדק למה דווקא אלי בים ואלי בסיני. אמנם לדברינו יבואר, דהנה איתא במדרש שם (מדרש שוח"ט, ועיין מגילה ט"ו:) דהמזמור הלזה אמרה אסתר ע"ש. וכבר נזכר לעיל כי בעת ההיא היה מזל של ישראל בדיוטא התחתונה להרע להם כנ"ל באריכות, וגם כבר נזכר לעיל אשר בחר בנו לקרבינו לתורתו, אף שגם רצה ליתן לשאר העמים, מ"מ הם מאנו מחמת המזלות, ושוב לא ניתן להם, משא"כ עמנו הפליא לעשות להגביהה אתנו למעלה מהמזלות, ושפיר ניתן לנו התורה כנ"ל באריכות בשם קשת יהונתן. והנה לבד ריע מזלם שהיה בעת הזאת לישראל, אף גם היה להם עון חמור של צלם נבוכדנצר שהשתחוו לו כנ"ל בגמ', אבל על זה יש תירוץ שלא עשו אלא לפנים כנ"ל, דהיינו מיראה.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה בשלח (שמו"ר כ"א, ז'), ועיין ילק"ש רמז רל"ד) בשעת קריעת ים סוף טען שר של מצרים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, והשיב לו קב"ה אתה עושה שוגג כמזיד ואונס כרצון ע"ש.

ולפ"ז זהו אמרה אסתר אם ח"ו יכריע ריע מזל של ישראל, הרי **אלי בסיני**, ושם הגבהתנו למעלה מן המזלות וקרבינו לתורתו כנ"ל, וא"כ אין מזל לישראל, ככה תגביהה אותנו ג"כ כעת ותשבב המערכות כנ"ל. ואם מחמת עון שהשתחוו לצלם נבוכדנצר נתחייבו כלייה, לזה אמרה **אלי בים**, שאמרת אז לשר של מצרים אתה עושה אונס כרצון, וא"כ גם כעת לא הוי רק אונס ולא רצון, דלא עשו רק מחמת יראה כנ"ל בגמ' דלא עשו אלא לפנים, והבן.

ובדברינו האלה בארתי נמי מאמר המן אל המלך (אסתר ג' ח') **ישנו עם אחד מפורד ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי מלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם**. ויש לדקדק מאי נפק"מ אם הם מפורד ומפורד או לא, גם מאי ודתיהם שונות מכל עם, ומאי המשך אומרו אח"כ ואת דתי מלך אינם עושים אל הקודם.

אבל לדברינו הנ"ל יש לומר, כי הישראל יושבים תחת הקב"ה ולא תחת המזלות כנ"ל, אבל כל זה הוא אם עוסקים בתורת ה' ובמצותו כנ"ל, אבל אם אינם מקיים המצות, אז מסיר השי"ת השגחתו, וממילא מחמת המזל אין להם תקומה, כי לעולם הישראל הם מושפלים

וזהו **נחנו מה**, וא"כ ממילא **נחנו פשענו ומרינו**, כי עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום כנ"ל (וכמו שבאמת בקשו לפרוק עול בימי יחזקאל מטעם זה כנ"ל במדרש), לזה אמר אל מועיל סברה הנפסדת כזו אצלכם, כי **כולנו בני איש אחד נחנו**, בני דייקא, שאנו נקראים בנים למקום (ואיש, ה' איש מלחמה (שמות ט"ו, ג')) והוא אחד אמיני, שאין יחידות כמוהו כנודע), וממילא הבן לא יצויר שלא יהיה בן, ומזה תוכל להאמין כי עוד חזון למועד אשר יבוא העת **נחנו נעבור חלוצים** נגד אויבינו בחלוצי צבא כימים קדמונים, כי לא עזב האב את בנו לעולם, וכרחם אב על בנים ירחם עלינו, אז אנחנו ג"כ נשמור ונקיים מצותו אפילו בגלות כי הבן לא יצויר שלא יהיה בן כנ"ל והבן.

היוצא לנו מכל הנ"ל גודל מעלת התורה, דע"י התורה ישראל נושע בימי אחשורוש והמון, וגם הגביהה אותנו למעלה מהמזלות, ולהיות תחת קדושת השגחתו ית' ב"ה וברוך שמו, על כן אחינו בני ישראל בבוא ימי הפורים האלה שימו על לבבכם החסד אשר התחסד ה' ב"ה עמנו בימים ההם, ושידד המערכות אשר היו ישראל במדריגה התחתונה במזל בעת הזאת כנ"ל, וזכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, ראו כל אפסי הארץ את ישועת אלהינו בימי מרדכי ואסתר כדאיתא ברז"ל, ולזה קבעו משתה ושמחה בימים האלה, אבל עיקר השמחה היא שמחת התורה אשר זכינו לקבלו באהבה ובחיבה בזה הזמן, דכתיב קיימו וקבלו כנ"ל באריכות, וליתן שבח והודאה לאל ית' אשר לא עזב חסדו ואמתו מעמו ישראל, ובזה נוכל לחזק לבנו ולצפות לה' ב"ה אשר היכולת בידו, וכל יכול לגמור אומר אשר הבטחנו ע"י נביאיו ביעודים על העתיד במהרה בימינו, ואם שמחתכם תהיה בימים האלה בשמחה לשם שמים, וגם הסעודה יהיה סעודת מצוה לעסוק בתורה על שולחנו קצת (כמבואר ברמ"א תרצ"ה סעיף ב'), כדכתיב ליהודים היתה אורה זו תורה כנ"ל, ואז טוב לכם סלה. אבל אלה אשר ביין שגו, ובשכר תענו, ולשמחה מה זה עושה, אין זה כי אם שמחה של הוללות, ואין זה סעודת מצוה.

ובזה הבנתי כוונת רז"ל מגילה (ז' ב') **אמר רבא מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי**.

ונ"ל לפי פשוטו, דהנה עיקר הצלה בימי המן היה מחמת התורה כדכתיב (אסתר ח' ט"ז) ליהודים היתה אורה זו תורה כנ"ל, ומשום הכי נתגלגל ארור המן וברוך מרדכי, כדאיתא במדרש רבה במגלת אסתר (פתיחה ס"ג) אמר רבי שמעון בן יוחאי אתם יש לכם קנין באומות העולם כו' אבל לאומות העולם אין להם קנין בכס, ולמה יש לכם קנין באומות העולם ע"י שהקניתם אלה דברי הברית, ולמה אומות העולם אין להם קנין בכס ע"י שלא קנו את דברי הברית. ופ"י יפה ענף (נמצא בקיצור יפה ענף במדרש רבות פפד"א תס"ה. בפירוש יפה ענף לא מצאנו) פירשו לפי שקבלו התורה נעשו חירות משעבוד. אי נמי, לפי ש[אם] לא קבלו ישראל התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו, וא"כ בשביל ישראל נתקיימו גם אומות העולם, וע"י כן יש להם שליטה על אומות העולם, עכ"ל.

ראייה, לזה אמר **ודתיהם שונות מכל עם**, ר"ל הלא באמת דתיהם שונות מכל עם, עפ"י אשר נפקדו מאת אלהיהם לשמור מצותיו וחוקיו במאכלות אסורות ושתיית יין נסך, ואפילו הכי **את דתי מלך אינם עושים**, ר"ל אינם עושים כלל הדת המלך מלכו של עולם כנ"ל, והיינו על כרחך מטעם כי עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום, וא"כ ממילא **אין שווה למלך להניחם**, כי לא איכפת לו בהם ואינו חושש בהם כלל המלך מלכו של עולם, באשר כבר מכר אותם, ע"כ **אם על המלך טוב יכתב לאבדם**, ואין צריך למסתפינא כלל מאלהיהם, כי כבר יצאו מרשותו, והבן.

ובזה בארתי נמי מאמר אחד במס' סנהדרין פ' חלק (צ"ג.) **אמר ר' תנחום בר חנילאי בשעה שיצאו חנניה משאל ועזריה מכבשן האש, באו אומות העולם וטפחו על פניהם של ישראל, ואמרו יש לכם אלהי כזה, ואתם משתחווים לעבודה זרה, מיד פתחו ואמרו (דניאל ט"ז, ז') לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים**. ויש לדקדק למה טפחו על פניהם דווקא.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל כך, דהנה כבר נזכר לעיל מה שכתב הפרשת דרכים בביטול סברה זו עבד שמכרו רבו כו', כיון שאנו נקראו בנים למקום, והבן לא יצויר שלא יהיה בן בשום אופן כנ"ל.

תו אקדים מה דאיתא במפורשים, דמוכח דישראל הם בנים למקום, מחמת צלם אלהים אשר על פניהם, עפ"י מה שפירש"י בסדר תולדות (בראשית כ"ה, י"ט) שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה ועל כן צר הקב"ה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל שאברהם הוליד את יצחק, ע"ש. א"כ הבן יש לו דיוקן של אביו וא"כ מצלם אלהים דהוא דיוקן של מקום איכא ראייה דאנחנו הם בניו. ולפי זה יש לומר דוודאי על שאלתם של אומות העולם הנ"ל האין ישתחוו לע"ז היה להם תירוץ סברה הנפסדת הנ"ל עבד שמכרו רבו יש זה על זה כלום, כמו שבאמת אמרו נהיה כגוים כנ"ל, משום הכי טפחו על פניהם, לרמוז בזה שקלסתר פניהם דומה לדיוקן של מקום מחמת צלם אלהים כנ"ל, וא"כ הרי אתם הם בניו כנ"ל, והבן לא יצויר שלא יהיה בן, וא"כ שפיר אחר שטפחו על פניהם שאלו להם האין יעבדו ע"ז כי הבן לא יצויר בשום אופן שלא יהיה בן כנ"ל בפרשת דרכים, והבן.

ובאלה הדברים אמרתי נמי זהו הרמז במסורה, **ד' פעמים נחנו נחנו מה** (שמות י"ו י"ב), **נחנו פשענו ומרינו** (איכה ג' מ"ב), **כולנו בני איש אחד נחנו** (בראשית מ"ב י"א), **נחנו נעבור חלוצים** (במדבר ל"ב ל"ב).

ולדברינו הנ"ל כך הרמז, כשיהיו ישראל בזילותא אז פן ואולי יאמרו איש אל אחיו **נחנו מה** ר"ל בגלות המר הזה נחנו בתכלית השפלות נעים ונדים יבשה עצמתינו אבדה תקותינו וכלא נחשבים,

ואיתא עוד שם במדרש בתר הכי, וז"ל אמר ר' יהונתן אתם יש לכם פטרונות, ומה הן, אלה דברי הברית (ופי' פטרונות אדונים, ולפיכך אין לאומות העולם קנין בכס עיין במתנות כהונה (שם)). אמר ר' יודא אתם טמיקא אתם (פי' מוכובדים, עיין במ"כ), הלוקח עבד מן טמיקא שוב אין מתחייב בנפשו בתמיה שכן אחשורוש אמר לאשתו (אסתר ח', ז') הנה בית המן נתתי לאסתר, ואמר ר' יהודה ברבי סימון על דפשוט ידיה בטמיקא כן הות ליה עכ"ל.

מכל הנ"ל שמענו, מחמת התורה נתגדל מרדכי ואסתר והורד המן ונתחייב בנפשו. כי ע"י התורה נקראים אדונים, כנ"ל. והנה אם האדם ידע בזה, בוודאי שמחתו לשם שמים בשמחה של מצוה, ומספר חסד אל כל היום. באשר אם לא שמח כי אם בשמחה של הוללות בניבול פה וכדומה במחול בתולות ונערים יחדיו ח"ו, הלא הוא עובר בזה על אלה דברי הברית, ואם כן ממילא ושמחה מה זה עושה, הא אלו היה שם לא היה נגאל, כי עיקר הגאולה והצלה היה ע"י התורה כנ"ל והוא עושה שלא כדת של תורה. וא"כ ממילא לזה ששמח בשמחה של הוללות קשה, אמאי ארור המן וברוך מרדכי, הלא הו' סגי לכל היותר אם היהודים היו ניצולים מגזירת המן, אבל משום זה היה יוכל המן לעמוד בגדולתו כמקדם. וזהו שאמרו **חייב לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי**, ר"ל כל זמן שידע ארור המן וברוך מרדכי, אותו הזמן ההוא יכול לשמוח, כי אז זוכר בזכות התורה, כי ע"י התורה נקראו אדונים, והלוקח עבד מן טמיקא מתחייב בנפשו כנ"ל, א"כ שפיר בסומי לרווחה שכית, ורשאי לשמוח, כיון דכל זמן שידע בכל זה ודאי עיקר שמחתו בשמחה של מצוה כדת של תורה דעי"ז נתגלגל דארור המן וברוך מרדכי כנ"ל, אבל אם שוב לא ידע בזה ליתן טעם אמאי ארור המן וברוך מרדכי, א"כ שוב לא ניתן לו רשות לשמוח, כי יצא מזה שמחה של הוללות ח"ו כנ"ל, ועד דלא ידע דייקא, ויותר אינו רשאי כנ"ל, והבן.

כלל הדבה, עיקר היה התורה כנ"ל. ובזה יש לתת טעם לסעודת אחשורוש שעשה משתה שמונים ומאת יום, ועיקר כוונתו היה בשביל ישראל, כדאיתא במדרש חזית (אסתר פ"ז סי"ג) כדי להחטיא את ישראל להבאיש ריחם בעיני שם אלהיהם, להזמין אל שלחן המלך שהאכילם, ולהשקותם מפת בגם ויין משתיהם, ע"ש.

והנה מי פתי יסור הנה להרבות ממון רב כזה על דבר זה, והכי בזה יעברו ח"ו על כל תורת ה', אף אם תקום מחשבתו ויאכלו מסעודתו, מ"מ מאי עון חמור יעשו בזה, עד שלפי מחשבתו מסתמא היה שבה לא יהיה להם תקומה עוד.

אבל יש לומר ומקודם אעתיק מה שכתבתי בבית המדרש שלי על התורה סדר מצורע על ילקוט בתהילים נ' (רמז תשס"א) על פסוק ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו' וז"ל **אמר הקב"ה לדואג כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ולפרשת לשון הרע מה אתה דורש בה, ותשא בריתי עלי פך, אמר רבי אמי תורתו של דואג אינו רק משפה ולחון, ע"ש.** וקשה מאי סמיכות לדברי רבי אמי

עם הקודם מה לך לספר לשון הרע. אבל נראה לענ"ד לבאר היטב, ומקודם אבאר הפסוק זה דכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו', יש לדקדק ללמוד הו' למימור מאי לספה, (ועיין ביפ"ת סדר מצורע דכתב מחמת דקדוק זה דריש חד מ"ד במדרש דלא קאי על התורה ע"ש), וגם כפל לשון לספר חקי והדר ותשא בריתי עלי פך.

ונ"ל לבאר אשר מאד קשה לי למה אמר לרשע מה לך לספר חקי, הא איתא במדרש רבה איכה (פתיחתא ב') אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב, ע"ש בפתיחתא. וא"כ קשה אדרבה למה לא יהיה הרשע עוסק בתורה אולי המאור שבה יחזור אותו למוטב, הלא לא חפץ ה' במות הרשע כי אם בשובו מדרכו וחיה (ואח"כ מצאתי זה ביפ"ת סדר מצורע ולא תירץ כלום).

אבל י"ל לפי פשוטו, דהנה המאור שבה היינו אור שבה והן סודות התורה דנקרא אור כנודע. וכמו שכתב היפה עינים שם במדרש איכה על מאמר הנ"ל, וז"ל, שאור רמז לסודות התורה, שהיא מגדלין ומרבין את ישראל נגד העמים כשאור המגדל העיסה, ע"ד (דברים ד', ו') כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני כל העמים, ועי"ז יתקרבו לאהבת ה', עכ"ל. והנה כל זה אם האדם מתייגע בתורה לעמוד על עומקה של תורה, אז שפיר יזכה להבין סודות התורה וטעמיה העמוקים ומחמת זה האור התורה מחזירו למוטב, וע"ש במדרש איכה הנ"ל שכ' מתוך שמתעסקין בה המאור שבה מחזיר למוטב. שמתעסקים בה דייקא, דהיינו בעסק וגיעה, משא"כ אם אינו מייגע בתורה, רק משפה ולחון, כמו סיפור מעשה, הנה האיש הלזה וודאי לא יזכה למצוא המאור שבה, דהיינו עומקה של תורה, וממילא אינו חוזר מדרכו הרעה מחמת לימוד תורתו בזה האופן. וזהו אומרו **ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי**, לספר דייקא, דאינו מחשב התורה רק לסיפור דברים ומעשה בעלמא, ומפרש, היינו במה שאומר **ותישא בריתי עלי פך**, עלי פך דייקא, דאינו רק משפה ולחון ולא ביגיעה הוא עוסק בה, דלימוד כזה אינו מועיל כלל, דנימא מחמת זה יחזירו למוטב. משא"כ אם עוסק היטב בתורה ביגיעה, ולא כסיפור דברים בעלמא, שפיר טוב הוא גם לפני רשע, כי המאור שבה יחזיר אותו למוטב, כנ"ל.

ומה נעים בזה דברי ילקוט הנ"ל, רק אקדים בערכין (ט"ו) איתא חד מ"ד דס"ל התורה מכפרת על לשון הרע. ולפ"ז קשה האין אמר הקב"ה לדואג כשתיגע לפרשת לשון הרע מה אתה דורש בה, הא כיון דדואג היה גבור חיל בתורה, הנה בזה גופא יש לו כפרה על לשון הרע. ומשום הכי אמר רבי אמי, תורתו של דואג אינו אלא משפה ולחון, וא"כ משום הכי לא היה מהני תורתו. דעיקר עסק התורה שמכפר, היינו דמתוך עסקו בתורה המאור שבה מחזירו למוטב, וחוזר בתשובה. משא"כ תורתו של דואג, שלא היתה רק משפה ולחון, א"כ ממילא עדיין יעמוד ברשעו. ומשום הכי שפיר אמר ליה הקב"ה מה לך לספר חקי על לשון הרע כנ"ל, והבן (ויתר דברי (שלמה) עיין בבית המדרש שלי).

ובזה מבואר מאמר מגילה י"א ע"א ר"ל פתח הא פיתחא להא פרשתא מהכא ארי נוהם (משלי כ"ח, ט"ז) זה נבוכדנצר, ודוב שוקק זה אחשורוש. מושל רשע זה המן, על עם דל אלו ישראל שהם דלים מן המצות, עכ"ל. ויש לדקדק מאי שייכות יש נבוכדנצר עם אחשורוש והמן.

אמנם לפי דברינו הנ"ל ניחא כי מחמת ארי נוהם זה נבוכדנצר היינו מה שצוה להשתחות לצלם כנודע, משום הכי דוב שוקק זה אחשורוש, היינו במה שהאכילם מסעודתו מאכלות אסורות כנ"ל זה מתגלגל מזה (ושוקק הוא לשון תאוה שהיו ישראל משתוקקים על סעודתו להנות ממנה), ומשום הכי מושל רשע זה המן על עם דל אלו ישראל והיינו כי על עון צלם של נבוכדנצר היה חייב כלייה כנ"ל, אך על זה היה תקנה ע"י עסק התורה, המאור שבה היה מחזירם למוטב כנ"ל, אבל ע"י סעודת אחשורוש נטמטם לבם ממאכלות אסורות כנ"ל, ומכאן זה הוצרכו להסרת טבעת להמן להחזירם לתשובה, כדאיתא ברז"ל (מגילה יד.) גדול הסרת טבעת כו' והבן.

ובזה מבואר עוד מאמר במגילת אסתר במדרש רבה שם (אסת"ר ז' י"ג) ובמלאת הימים האלה עשה משתה לכל העם וגו', וז"ל, ואין העם האמור כאן אלא ישראל כו', הלכו לבית המשתה אכלו ושתו כו', מיד עמד השטן והלשין עליהם לפני הקב"ה, ואמר לפניו רבש"ע עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישין לבבם ואמונתם ממך, אם רצונך אבד אומה זו מן העולם כי אינם באים בתשובה לפניך כו', עכ"ל.

ויש לדקדק, חדא מאי האריך כל כך השטן באומרו מפרישין לבבם ואמונתם ממך, הוי סגי באומרו מפרישין אמונתם ממך. גם, מאי היה הפרשת אמונת הקב"ה בזה הסעודה, הלא אף אם עברו על התורה מ"מ יוכל להיות שהיה להם אמונה בה' ב"ה לבדו, אך גזירותיו לא שמרו. ועוד ביותר תמוה סיוס דבריו כי אינם באים בתשובה לפניך, מנין ידע זה, דלמא באמת יעשו תשובה ע"ז אח"כ, והכי עוד אכלם בפיהם יעשו תשובה.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל כך, באמת השטן היה לו קטרוג גדול להלשין מקדמת דנא מחמת עון שהשתחוה לצלם נבוכדנצר ולא היה אמונה בה', אבל באמת היה סבר כי לכל יש תקוה בתשובה, ואולי יעשו תשובה, ומאי יועיל לו מלשינות שלו. אמנם עיקר תועלת לתשובה, הוא עסק התורה. כדאיתא באלשיך ז"ל (ריש פרשת ניצבים) לתשובה צריך עסק התורה, כי יצה"ר נלחם נגדם. אמנם ע"י התורה אם אבן הוא נימוח, כדאיתא ברז"ל (קידושין ל.) וכנ"ל במדרש המאור שבה מחזירו למוטב. ומשום הכי שפיר כעת כשראה השטן שאכלו ושתו בסעודתו של אותו רשע, והנה מכאן מאכלות אסורות נטמטם לבם, ולא יוכלו לעמוד על עומקה של תורה כנ"ל, א"כ היה מצא מקום לקטרג על העון הקודם דהיינו שהשתחוה לצלם נבוכדנצר. וזהו היתה טענת השטן באומרו מפרישין לבבם, ר"ל דזה אכילת איסור מפרישין לבבם, כי נטמטם לבם כנ"ל. וגם אמונתך כבר

כלל דברינו שמענו, המאור שבתורה, והם סודות התורה, מחזירו האדם למוטב כנ"ל. ובזה שפיר מצאתי טעם הגון על אותו רשע אחשורוש, שעשה משתה כנ"ל. והיינו באמת מצינו ברז"ל (מגילה י"א:) דאחשורוש חשב לפי טעותו שכבר שלמו הע' שנים למלאות בבל (רמ"י כ"ט י'), ומשום הכי עשה משתה, ע"ש פ"ק דמגילה. והנה י"ל וודאי אחשורוש ג"כ ידע דלא איש אל ויכזב (במדבר כ"ג, י"ט), והלא באמת נאמר למלאות בבל שבעים שנה. אמנם י"ל דגרם חטא, והיינו במה שהשתחוה לצלם נבוכדנצר, אך אמר פן ואולי מחמת עסק התורה יחזירו למוטב, במאור שבה, כנ"ל, ומשום הכי עשה תחבולה להאכילם מאכלות אסורות, ובזה מטמטם לבו של אדם שלא לעמוד על דברי תורה, כדאיתא במדרש. (ועיין מזה באריכות בזרע ברך ראשון סדר תזריע מ"ש משום הכי איתא במדרש רבה סדר שמיני י"ג, ג') כל מי שלא אכל נבילה וטרפה בעה"ז יזכה לאכול לעתיד מסעודת צדיקים, והיינו משום דמי שאכל נבילות וטרפות מסתמא לא קיים התורה בשלימות, כי זה תליא בזה, ומשום הכי אין לו שכר ע"ש. וא"כ שפיר היה כוונתו בזה להמניע מישראל דרכי התשובה לגמרי, ונכון הוא.

אבל באמת הקב"ה הפר עצתו, ובאמת היה ליהודים אבל ובכי וצעקה וצום ושק ואפר, ועשו תשובה כנודע. ומשום הכי מדויק היטב לישנא דרז"ל ליהודים היתה אורה - זו תורה, אורה דייקא, היינו מחמת התשובה זכו למאור שבה דהם הסודות כנ"ל. כי מחמת המאכלות אסורות, נטמטם לבם להבין המאור שבה וסודותיה כנ"ל. משא"כ אחר תשובה שלימה, והצלה שלהם, שפיר שוב היתה ליהודים אורה זו תורה, היינו סודות התורה.

ומשום הכי קבלו עליהם בעת ההיא מילה, כדכתיב וששון זה מילה כנ"ל, כי היא סבה לערלת הלב, כי במילה החיצונית נימול ערלת לבבו, ואז? הם? חדרי לבם רחבים והמה פתוחות להבין ולהשכיל, כדרך אמרו (קהלת א', ט"ז) ולבי ראה הרבה חכמה (ועיין בכ"ז באריכות בעוללות אפרים מאמר שצ"ב בסופו). וא"כ כיון שע"י מאכלות אסורות נטמטם לבם במאור התורה כנ"ל, קיימו עליהם המילה לימול ערלת לבבם להבין ולהשכיל כנ"ל.

ואף משום הכי נמי קבלו עליהם מצות תפילין, כי התפילין סודם לטהרת המחשבה ולהמשיך קדושה, (עיין מזה באריכות בראשית חכמה שער קדושה מזה). ועוד תפילין היא במקום תלמוד תורה, כדאיתא בראשית חכמה שם בשם מדרש שוחר טוב (תהלים א' י"ז), אמר ר' אליעזר אמרו ישראל לפני המקום, אנו רוצים ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי, אמר להם הקב"ה קיימו מצות תפילין ומועלה אני עליכם כאלו אתם יגיעים יומם ולילה, אמר מקרא מלא הוא (שמות י"ג, ט') והיה [לך] לאות על ירך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיך עכ"ל. הרי שמעלת תפילין כל כך גדולה כמו תלמוד תורה.

וא"כ שפיר קיימו אז שלש אלה, תורה ומילה ותפילין, והבן.

מפרישין מקודם בצלם נבוכדנצה, אם כן לא באין לידי תשובה על זה. כי התורה אבדה מהם מחמת מאכלות איסור, כנ"ל, ולא יוכלו למצוא המאור שבא להחזירם למוטב. (ועיין באלשיך ז"ל פ' נצבים, ובין תבין אשר לפניך).

ובאלה הדברים בארתי הפסוקים ריש מגלת אסתר ויהי בימי אחשורוש, הוא אחשורוש המולך מהודו וגו' שבע ועשרים ומאה מדינה, בימים ההם כשבת המלך אחשורוש וגו' בשנת שלש למלכו עשה משתה וגו'.

ויש לדקדק, חדא דאמרינן בגמרא (מגילה י:): כל מקום שנאמר ויהי בימי אינו אלא צרה, בימי אחשורוש הות המן. וקשה הא המן לא נזכר פה כלל, רק אחר כך. גם מלת הוא אחשורוש, הוא מיותר. גם, למה פרט שבע ועשרים ומאה מדינה, יהיה מה שיהיה ומה איכפת לי בזה. גם מה דאמר בימים ההם, הוא מיותר, מאי נפקא מינה אם היה בימים ההם או בזמן אחר. ועוד, הא כבר אמר בשנת שלש למלכו, וממילא מאי בימים ההם דאמר מתחלה.

אמנם לדברינו הנ"ל יבוא באורם על נכון. דהנה, עוד יש לדקדק, הא באמת עיקר שמו היה ארתחששתא (עי' אסתר ד' א' ג' וראב"ע א' א'; אבל עיין ר"ה ג: שזה כורש) ולמה מכונה דווקא הכא בשם אחשורוש. אבל באמת מצינו בגמ' י"א (ע"א) אחשורוש שנעשו הכל רשין בימיו, שנאמר (אסתר י', א') וישם המלך אחשורוש מס ע"ש, ואיתא במדרש (הובא ביערות דבש דרוש י"ז) אמרה אסתר, אין הצר שוה בנזק המלך, אומה שלימה בכמה מכרת בעשרת אלפים כו', ארנונית שלהם עולה יותר, ע"ש.

ולפי זה יש לומר זהו דאמר ויהי בימי אחשורוש בימי אחשורוש דייקא, ר"ל ויהי בימי אחשורוש, שהיה נקרא אחשורוש, דהיינו שהכל נעשין רשין בימיו. וזה היה הווי, דבלא זה לא היה מקום למכירת המן בעשרת אלפים דארנונות שלהם היה עולה יותר. משא"כ בימי אחשורוש שהכל נעשה רשין בימיו, ואין בידם להעלות מס, משום הכי שפיר היה מקום לחול מכירת המן בעד עשרת אלפים.

אך פן תאמר הווי זה שייך לעליית המן, כי הוא הגורם ומפתה להמלך, באשר באמת המלך אחשורוש חזר בו ותלה אותו ואת בניו, וא"כ מאי ויהי בימי אחשורוש. אבל באמת זה ליתא דאחשורוש היה שונא לישראל יותר מהמן כדאיתא בגמרא (י"ד) משל לתל וחריין, וראיה לזה הוא לכאורה ממזמן רב שהוציא על המשתה, וזה לא היה רק בשביל להחטיאו את ישראל כנ"ל, וא"כ מוכח דאחשורוש מצד עצמו היה ברשעתו על ישראל מאד.

אך, דלמא הסעודה היא להראות כבוד עשרו וכבוד מלכותו. אמנם באמת זה ליתא, חדא הלא היה מלך על כל העולם, ומלך כזה אשר מולך בכיפה וודאי מפורסם גדולתו עד שאין צריך להראות

עשרו. ועוד למה לא עשה מיד מתחלת מלכותו משתה הלזה, רק דווקא בהיותו שלש למלכותו. אלא וודאי כי אז חשב וטעה שהקב"ה שוב לא יבנה, כי נתמלא שבעים שנה לבבל, כדאיתא ברז"ל (מגילה י"א): והיינו מטעם שגם החטא של צלם נבוכדנצה, כנ"ל. ומשום הכי המציא אז לעשות משתה, להחטיאם ישראל במאכלות אסורות, כדי לטמטם לבם במאור התורה, ולא יהיה להם תקומה ח"ו לחזור למוטב, כנ"ל באריכות. וא"כ, הרי חזינן רשעתו היתה מיד מתחלה, בלי פיתוי המן על ישראל.

וזהו אומרו ויהי בימי אחשורוש ר"ל ויהי בימי אחשורוש דווקא, כי הכל נעשו רשין בימיו והיה מקום לחול מכירת המן בעד עשרת אלפי כנ"ל, ואם תאמר א"כ הרי ויהי מחמת המן, לזה אמר **הוא אחשורוש**, ר"ל הוא ברשעתו מתחלה ועד סופו (כדאיתא ברז"ל מגילה י"א (ע"א) על הוא אחשורוש ע"ש) והיינו דמצד עצמו היה ברשעתו על ישראל מתחלה מיד וגם בסוף, והא ראייה **המולך מהודו ועד כוש**, וזה היה בכל העולם כדאיתא ברז"ל (שם), ואפילו הכי **בימים ההם עשה משתה**, בימים ההם דייקא, שכבר נעשה מלך פרסי כזה על כל העולם דווקא עשה משתה ולא מקודם כשהיה מלך פרסי לבד. וקשה, הא אדרבה כשהיה מלך על מדינה אחת יותר מן ראוי היה להראות עשרו וכבודו לפרסמו ברבים, משא"כ אם כבר מלך בכיפה וודאי כבר היה גלוי וידוע ומפורסם שמו. ועוד, **בשנת שלש למלכו עשה משתה**, ואמאי דווקא בשנת שלש. אלא וודאי אז טעה וחשב ששוב לא יבנה בית המקדש, כדאיתא ברז"ל. ומשום הכי המציא להחטיא את ישראל במאכלות אסורות, ועל זה עיקר כוונתו היה במשתה כנ"ל באריכות, ובמדרש חזית בהדיא. וא"כ הרי שפיר רשעתו מיד בתחלתו ושפיר היה הווי מחמת אחשורוש, והבן.

ומשום הכי קחשיב נמי כמה מדינות היו, **שבע ועשרים ומאה**. למען תדע כי מלך גדול היה אשר מסתמא היה מפורסם כבד, כי מלך גדול כזה לא היה למלוך על כל מדינות כאלה, אך אם לא מלך על כל העולם כדעת חד מאן דאמר ברז"ל (מגילה י"א), כ"מ כבר היה מסתמא מפורסם ולא צריך משתה כי אם למען ישראל וכנ"ל והבן.

כלל הדבר אחינו בני ישראל, עיקר בימי פורים האלה לעשות מצות כמו צדקה ומתנות לאביונים ולימוד בתורה, כי הם היה עזרתה לנו בימים ההם, וככה יעמדו לנו למגן ולחומה בכל הימים. אבל בעו"ה התורה מונחת בקרן זוית, ואין פונה ומשגיח על דלת עם עניים בתורה ומצוות. אוי לי ויי לי, אם אני רואה הדור הזה דור יתום בעו"ה, אשר כולם לדרכם פנו, ותורת ה' ב"ה נעזב ועזוב בעו"ה, ואין בעד מי שיזיל להם מים מדליו להשקות צאן קדשים. ובהגיע תור אסתר מסתירים פניהם משמחה של מצוה, אך שוחקים כל הלילה בשמחה של הוללות, וליהודים היתה אורה בשחקת קרטין, מי ומי ירה, אבל להזכיר דברי תורה בסעודת פורים אשר עליה אמרו רז"ל (מגילה ט"ז): ליהודים היתה אורה, לא יעלה על לבם מלהזכירה, רק שמחים ושותים במחול יחדיו בתולות ונערים בעו"ה. ודווקא ביום שמחה של מצוה כמו סעודת

פורים ויום טוב וכדומה נעשתה דבר זה, ופשתה הנגע בעו"ה בזה. אחינו בני ישראל, הלזה תצמיח ישועתינו, הלא אסור למלאות שחוק פיו בעה"ז (ברכות ל"א). כי שמחה מה זה עושה בזכרנו הבית המקדש בעו"ה חרב, וגלתה יהודה וישראל כעדר הנפוך, ואילים לא מצאו מרעה. ועתה במכל שכן האיך נשמח בשמחה של הוללות, אשר בכל יום ויום קללתו מרובה בעו"ה.

והנה אף גם (אז) [אם] שמחים בפורים, היו מתענים בתענית אסתר, אבל חכמים המה להרע, היינו מה שהוא להרע בעו"ה, כי ע"י אכילה ושתיה בא האדם לידי עון ואשמה, כדכתיב (דברים ו', י"א) ואכלת ושבעת ורם לבבך ושכחת וגו'. אבל להטיב לא ידעו, רצוני לומר להטיב לנשמה לעשות תשובה ולהתענות אינם רוצים לידע כלל, ומקיל יגיד להם, וכל מה דאפשר למצוא קולות בתענית זה מחזרין אחריו. על כן אחינו בני ישראל סורו סורו מדרכם הרעה, ואל תחישו על דברי מלעיבים. חזקו ואמצו בתורת ה' ומצותיו, ואז טוב לכם סלה. נחזור לראשונה דעיקר הסעודה היה לטמטם לבם של ישראל במאכלות אסורות כנ"ל.

ועוד יש לומר על פסוק **ויהי בימי אחשורוש** וגו', עפ"י מה דאיתא בס' יערות דבש (ח"א דרוש ג', ד"ה אך יש פנים) דעיקר הנס היה בפורים אשר ניתן לששון ולשמחה יתר מכל הניסים שעברו עלינו, היינו עפ"י מה שהקשה הזוהר (חלק א' בראשית קפ"ה). על פסוק (בראשית ל"ז, כ"א) וישמע ראובן ויצילהו מידם, הלא ציוה להשליכו לבור אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו, וא"כ מאי הצלה היה בזה הלא ימות מנחשים, ותירץ דזהו הנס דשכיח שקב"ה יציליהו מנחשים לבדתי ניזוק מהם, אבל בהיותו ביד בני האדם לבטל הבחירה מרע לטוב זהו לא שכיח, ולכך חשב ראובן להצלה לפטור אותו מהשבטים. ודברי הזוהר ראינו בקרא בזה שהציל הקב"ה את חנני' מישאל ועזרי' מתוך כבשן האש, ולא פעל בנס שייכמרו רחמי נבוכדנצר עליהן מבלי השליכם, וכן סגר פום דאריותא בדניאל (ו' כ"ג), ולא נתן בלב השרים שישמענו אל דברי המלך דריוש שרצה בהצלת דניאל, וכן כולם. הרי כמה קשה להפוך לב האיש, כי השם חלק לכל האיש בחירתו כנודע. והנה זה אחשורוש שונא ואויב לישראל, ודימהו (מגילה י"ד) לתל וחריץ. וכבר נודע שנאתו, שביטל בנין בית המקדש (שם ט"ו, ועיין אסתר ד' א'). ואמרו חז"ל (שם ט"ז) אסתר באמרה (אסתר ז' ו') איש צר ואויב כוונתה על אחשורוש. וכעת נהפוך לבבו לאוהב, ונתן לישראל ולמרדכי מעלה ורוממת, וביטל הקב"ה בחירתו, זהו נס יותר נפלא מכל הניסים (ע"ש) ביערות דבש שמאריך בזה, וכעת מצאתי זה ג"כ בס' בינה לעתים דרוש (כ' [סוף דרוש י"ט]) שכתב, דזה היה הנס בימי המן ע"ש. מכלל דבריו שמענו כי נתבטל בחירת אחשורוש מאויב לאוהב, זהו היה הנס נפלא.

תו אקדים מספר אהבת עולם (למהר"ש אלגאזי) על פסוק (איכה ה', ח') עבדים משלו בנו פורק אין מידם. היינו עפ"י מאמר רז"ל (גיטין נ"ו) המיצר לישראל נעשה ראש. והיינו, משום דאדם הוא בעל הבחירה, ולו ניתן הבחירה לעשות בו כרצונו. אך לב מלכים ושרים ביד ה' (כלה"כ משלי כ"א, א'), ומשום הכי המיצר לישראל נעשה ראש, כדי לבטל בחירתו. וזה שצווח הנביא ומקונן, עבדים משלו בנו ומשום הכי פורק אין מידם, כי קשה לבטל הבחירה, ודפח"ח. (באמת ספר הנ"ל איננו אתי, רק כד הווינא טליא שמעתי במדינת פולין דרש דרש זה בבהכ"נ מגיד אחד בשם הגאון הנ"ל, והדברים ראויין אליו).

תו אקדים מה דאיתא ברז"ל מגלה י"א ע"א המולך, שמלך מעצמו, דממונא יתירא הוי יתיב וקם, אבל לא חזי למלכותא, ע"ש.

ובדברינו הללו מה נעים דברי הפסוק **הלזה ויהי בימי אחשורוש**, ר"ל וי היה בימי אחשורוש, דכל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה כדאיתא ברז"ל וכנ"ל, ומה היה הווי וצרה, לזה אמר **הוא אחשורוש**, ר"ל באמת לא היה רק אחשורוש כהדיט בעלמא, ואף שהיה מלך **המולך מהודו** וגו' ר"ל דמלך מעצמו ולא חזי למלכותא כנ"ל וא"כ קשה לבטל הבחירה וזהו ה' הווי וצרה, משא"כ אם היה מלך ממש אז היה מלך ושרים ביד ה', והיה בקל לבטל בחירתו כנ"ל, אבל כעת שמלך מעצמו שפיר ה' וי, לולא ה' ב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הפליא לעשות עמנו נס גדול לבטל בחירתו של אחשורוש אפילו בכהאי גוונא, והבן.

ובזה יובן נמי מה שביקש המן ליתן עשרת אלפי כיכר כסף, למה צריך למהר זה. אדרבה, כיון שאמר למלך כי היהודים במלכותו הם לנזק וכדומה, האיך יתכן שיאמר שיתן מכיסו למלך בגין כך. אדרבה לו יחויב ליתן מוהר שמשגיח בטובת הכלל. והכי כל משנה למלך שיתן עצה מה לעשות במדינה, אם לעקור או לנטוע, יאמר שיתן משלו אם יקום עצתו, דבר זר הוא. (ועיין בזה בס' יערות דבש ח"ב (דרוש ט"ו) דפ"ח ע"ב (בדפוס לבוב תקנ"ט הוא בדף ע"א)).

אמנם לדברינו הנ"ל מבואר על נכון בהקדים מאמר רז"ל במגילה י"א ע"א רב נחמן בר יצחק פתח לה להאי פרשתא מהכא (תהלים קכ"ז א') **שיר המעלות לולי ה' וגו' לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, אדם ולא מלך**, עכ"ל. ויש לדקדק מאי נפקא מינה אם קם עלינו מלך דווקא או אדם בעלמא, בין כך ובין כך לא טוב היה הגזירה.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל לפי פשוטו, דהא באמת קשה לשנות הבחירה כנ"ל, אמנם לב מלכות ושרים ביד ה', ושפיר יכול לשנות הבחירה, וא"כ לפי זה שפיר אמר **בקום עלינו אדם ולא מלך**, משום הכי אזי חיים בלעונו, כי קשה לשנות הבחירה לולי ה' עזרתה לנו ברוב רחמיו וחסדיו אשר הפליא לעשות עמנו כנ"ל, ונכון הוא.

והנה מטעם זה נמי ביקש המן לקנות היהודים מאחשורוש כדי שיהיו תחת ידו מחמת כי לב מלך ביד ה' כנ"ל, משא"כ הוא אדם ולא מלך, וממילא יוכל לעשות כטוב בעיניו ולא ישונה בחירתו כנ"ל, ומשום

הכי אמר לו המלך הכסף נתון לך והעם לעשות כטוב בעיניך, ר"ל הכסף נתון לך וגם העם יהיה לך במתנה, שיהיו שלך, וממילא לעשות כטוב בעיניך כנ"ל כי קשה לבטל הבחירה, והבן.

ובזה בארתי נמי מה דאיתא במדרש רבה במגלת אסתר (ז' י"ג) **בעת שנגזר הגזירה בא אליהו והודיעו למשה רבינו ע"ה, א"ל משה יש אדם כשר באותו דור, א"ל יש ושמו מרדכי, א"ל לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפלה, ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה, עכ"ל.**

ויש לדקדק, הא כמה פעמים אשר משה רבינו ע"ה עמד בפרץ להשיב חימה מעל ישראל לבלתי השחיתו, כדכתיב (תהלים ק"ו, כ"ג) לולי משה עמד בפרץ וגו', וכדאיתא במדרש שם. וא"כ למה שואל כעת דווקא על אדם כשר מלמטה שיתפלל עליהם, והדר גם הוא יעשה כן. הלא בתפלתו לבד היה יוכל לפעול פעולה טובה, כי תפלתו לא שב ריקם כמה פעמים.

אבל י"ל עפ"י דברינו הנ"ל, דעיקר הנס בעת ההיא היה שביטל הקב"ה בחירת אחשורוש והמן, שהיתה בחירתם להרע ונהפך בחירתם לטובה. וזהו היה הנס נפלא, כי קשה לשנות הבחירה כנ"ל באריכות בשם הזוהר גבי ראובן שהציל את יוסף כנ"ל. אך זה גופא טעמא בעי, למה באמת שינה קב"ה בחירתו של אדם, אשר לא תשונה בחירת אדם מעולם, ובעת ההיא נתבטל בחירת אדם אחשורוש. אבל י"ל זה היה מחמת מעשה שעשה מרדכי שהחזיר כל ישראל בתשובה ע"י בכייה וצום כדכתיב (אסתר ד', א') ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע את בגדיו וגו' שק ואפר יוצע לרבים, הרי מחמת מרדכי למדו כולם לעשות כן, ובטלו בחירתם מרעה לטובה לשם ה' ב"ה. ולבטל בחירת היצה"ר שלהם שאכלו ושתו בסעודה, לכן התענו תענית נגד זה, כדאיתא במדרש מגלת אסתר ע"ש. וא"כ, משום הכי, מדה כנגד מדה. שינה הקב"ה בחירת אחשורוש והמן ג"כ, כמו ששינו הישראל בחירתם נגד היצה"ר כנ"ל. וא"כ משום הכי שפיר שאל משה רבינו דווקא בעת ההיא אם יש למטה אדם כשר כדי לבטל בחירתו, כנ"ל והבן.

ובפרט לפי מה שז' הר"י ז"ל (ע"י ע"ח שער מ"ט פרק ו', וצ"ע) כי אחשורוש הוא סוד קליפת נוגה. וענין של קליפת נוגה נזכר כמה פעמים בספרי המקובלים (תיקונים תיקון ע', ע"ח שער קליפת נוגה פ"ג) כי היא נקראת להט חרב המתהפכת. וגם נקרא עץ הדעת טוב ורע, שהענין הוא כי הוא מתמצעות בין הקדושה והקליפה, לצד הפנימי הדבוקה לקדושה היא טוב, והצד החיצון הדבוק לקליפה היא רע. וכשישראל מטיבין מעשיהם, היא מתהפכת להיות כולו טוב גמור, וכשהם מרשיעין, היא מתהפכת להיות רע גמור. וזה הענין של אחשורוש, שבתחלה היה שונא גמור ומוחלט לישראל ואח"כ נהפך להיות אוהב גמור להיות טוב ומטיב לכולם, ולאזהבו המן שהיה שונא לישראל נהפך לאויב לו. והסיבה היתה, בתחלה היו ישראל מרשיעין מעשיהם, ובמעשיהם נהפך קליפת נוגה להיות כולו רע, על כן אחשורוש שהוא

מצד אותה קליפה נהפך לאויב ולצורר היהודים. אבל אח"כ ששבו ישראל בתשובה והטיבו מעשיהם, אז נתהפך קליפת נוגה להיות כולו טוב, ואז ממילא גם אחשורוש נתהפך להיות כולו טוב לישראל, וצורר לשונאיהם של ישראל (ועיין בזה באריכות בס' משתה יין (בתחלת חלק "יין נסכים" על המגילה)). ואם כן לפי זה הרי שפיר צריך התעוררות מלמטה דווקא להטיב מעשיהם, ובה ממילא נתבטל בחירתו, כי נהפך הוא מרע לטוב כנ"ל, ומשום הכי שפיר קאמר יש אדם כשר מלמטה דווקא, והבן.

ובזה בארתי הפסוקים במגלה (ג', ט"ו) **הרצים יצאו דחופים בדבר המלך וגו' והעיר שושן נבוכה, ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרא מרדכי את בגדיו וגו'**

ויש לדקדק, מאי ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, הא כ"ע ידעו את כל אשר נעשה כדכתיב מקודם הרצים יצאו דחופים וגו' והעיר שושן נבוכה.

אמנם לפי דברינו הנ"ל מבואר על נכון, דבלאו הכי יש לדקדק עוד, מאי הלשון והעיר שושן נבוכה, במאי היו נבוכים. אבל י"ל לפי דברינו הנ"ל דעיקר הנס היה שנתבטל בחירת אדם, וזה קשה לבטל כנ"ל, וא"כ שפיר **והעיר שושן נבוכה** כי היו נבוכים כדת מה לעשות בדבר הזה, אם יש להם עוד תקומה להנצל מגזירה זו, או בעבור כי תליא בבחירת אדם לא יבוטל בחירתו עוד, אבל **ומרדכי ידע את כל אשר נעשה** ר"ל מרדכי ידע והבין את כל אשר נעשה, נעשה דייקא, היינו ע"י מעשים שעשו ישראל ברעה ולא הטיבו מעשיהם משום הכי נעשתה הדבר הזה, כי אחשורוש הוא קליפת נוגה ונהפך לרע ע"י מעשיהם של ישראל שהיו שלא כדת של תורה כנ"ל, ומשום הכי **ויקרע מרדכי את בגדיו וצחק צעקה גדולה לעורר אותם בתשובה, עד כי שק ואפר יוצע לרבים** ר"ל שגם אחרים למדו ממנו כן, ומחמת זה שחזרו להטיב מעשיהם נהפך קליפת נוגה והוא אחשורוש מרע לטוב על ישראל, ושפיר מבוטל בחירתו כנ"ל, והבן.

כלל הדבר, אחינו בני ישראל, עיקר הנס היה בימים האלה, שנתבטל בחירת אחשורוש נגד שאנחנו בטלנו בחירת היצה"ר, כנ"ל. על כן מן הראוי בימים האלה לקבל עליו כמו כן שיתאמץ האיש לבטל בחירתו מרע לטוב, ויתגבר על היצה"ר ולא יעש ח"ו מה שהוא נגד ה' ב"ה, רק לשמוח ולאכול ולשתות בשמחה של מצוה לשם שמים, אבל לא ח"ו בשמחה של הוללות.

ובאלה הדברים נשים פנינו אל מאמר הניצב פתח שער חדר הלזה. דיש לדקדק בו מה חדשו אלו ג' תינוקות זה על זה (וכן דקדק ביפ"ע שם במדרש ע"ש). אמנם לדברינו הנ"ל יבואר על נכון, כי מדברינו הנ"ל שמענו. שהיה בעת ההיא ג' בחינות אשר היה ראוי לחוש שח"ו אין תרופה למכתם. חדא, שהיה תלויה בבחירת אדם כנ"ל. ועוד, כי הם חטאו בהשתחום לצלם נבוכדנצר, ונטמטם לבם ע"י מאכלות אסורות להחזירם למוטב, כנ"ל באריכות בדרוש הלזה. ועוד

בא השלישי ואמר לו **ועד זקנה ושיבה אני אסבול ואמלט**, והיינו ר"ל כפי' רש"י בישעי' מ"ו שם (פס' ד') על פסוק זה, וז"ל אשר זקנתם וכלה כחכם, שאין לכם זכות, אני הוא, ברחמי ובמדת טובי להושיעכם, ולעמוס ולשאת ולמלט, עכ"ל ע"ש. וא"כ שפיר אף כי לית זכות כלל אין לך לדאג, כי קב"ה ברחמי וטובו יצמיח תשועה לכם, ואם כן שפיר קמוסיף כל חד מתינוקות הנ"ל כל אחד על חבירו יותר ויותר, ושפיר נחמו למרדכי בזה, ומשום הכי שפיר שחק ושמח מרדכי שמחה גדולה, כי ראה וידע כי אין מעצור לה' ב"ה מלהושיע להם כנ"ל באריכות והבן.

כלל הדבר, אחינו בני ישראל, בימים האלה צריך האדם להכיר חסדו ית' ונפלאותיו אשר עשה עמנו. וחסד אל כל היום גם עכשיו בגלותא, בכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו, לולי ה' עזרתה לנו. וראוי לעבוד את ה' ב"ה בלב שלם, ולקבל מצותיו בשמחה כמו שעשו בימי מרדכי ואסתר, קיימו וקבלו כנ"ל, ולקיים משלוח מנות לעניים ואביונים ברצון טוב, ואז יקוים ונתן לך רחמים ורחמך כנ"ל. ובפרט שהגאולה העתידה לא תהיה רק בזכות צדקה, כדאיתא שבת קל"ט (ע"א) אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר (ישעי' א', כ"ז) ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה, וכ"כ הרמב"ם בהל' מתנות עניים (פ"י הל' א') אין כסא ישראל מתכונן אלא בצדקה, שנאמר (ישעי' נ"ו, א') שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וגו', במהרה בימינו אמן.

יש לומר בחינה שלישית היתה, אף אם ישובו בתשובה שלימה לא היו יודעים אם יארע להם נס כזה בגזירה זו. עפ"י מה דאיתא בברכות ד"כ ע"א א"ל ר"פ לאביי, מאי שנא הראשונים דאתרחש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא אתרחיש להו ניסא כו'. א"ל קמאי הוי קמסרו נפשייהו על קידוש השם, אנן דלא מסרינן נפשייהו על קידוש השם, ע"ש. ואם כן ממילא כיון דהשתחו לצלם של נבוכדנצר ולא היו מסרו נפשייהו על קידוש השם קשה להו דמתרחיש להם ניסא כנ"ל. הרי שלשה בחינות אשר בעבורם היה קשה לבטל גזירה גדולה כזו. ועל זה באו שלשה תינוקות הנ"ל במדרש לנחם את מרדכי מעצבון לבו, הראשון אמר לו **אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא**, ומשואת רשעים דייקא, אף שהם בעלי בחירה מכל מקום אל תירא מהם, כי הקב"ה יבטל בחירתם. אך עדיין יש לחוש שהחטא שהשתחו לצלם נבוכדנצר יעכב לבטל, כי קשה להחזירם למוטב מחמת עצת המן ואחשוורוש להאכילם במאכלות אסורות לטמטם את לבם במאור התורה כנ"ל, ובלא מאור התורה קשה ללחום נגד היצה"ר כנ"ל באריכות, לזה אמר השני **עוצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל**, ר"ל שעצת רשעים לא יקום, כי עמנו אל להפר עצתם, ואעפ"כ יקובל תשובת ישראל כאשר באמת היה וכנ"ל. אך מ"מ אף אם יעשו תשובה קשה לעשות להם נס, כיון דעל כל פנים לא מסרו נפשייהו על קידוש השם וכנ"ל במ"ס ברכות, ולזה

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com

נספח

תולדות רבינו שלמה כהן זצ"ל

מהדורה מוקדמת (לא מוגה)

ג' ניסן תשע"ו לפ"ד

יומא דהילולא של רבינו זי"ע

תולדות רבינו שלמה הכהן זצ"ל

בית אביו ומשפחתו

רבינו נולד לאביו הגאון הגדול המפורסם רבי **משלם זלמן כהן** (מהרז"ך) זצ"ל אב"ד ור"מ פיורדא בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות', ונקרא על שם זקנו, אבי אביו, הצדיק המנוח רבי **שלמה כ"ץ זצ"ל**.

קצת פרטים לא ידועים בתולדות אביו המרז"ך

רבי משולם זלמן נולד בשנת תצ"ט לאמו מרת חנה בעיר ראוויטץ¹, ונפטר עש"ק ביומין דחנוכה² כ"ט כסליו תק"פ לפ"ק.

על לידתו סיפר רבינו רש"ך בהספידו את אביו (נמצא ב"בית הכנסת" חדר ג'): "אמו הצדיקת (- מרת חנה אשת ר' שלמה כ"ץ) שלא היה לה כי אם שתי בנות, וחלמה חלום שיהי' נולד לה בן ת"ח, ואז היה שנת ת"ק והיה קרירה גדולה המפורסמת ממנה בעולם³, ועמדה על נפשה וירדה לטבילה בעת הקרירה, ויצא ממנה בן צדיק הלזה אאמ"ו זה"ה הכ"מ".

¹ מרת חנה היתה אשתו השנייה של מו"ה ר' שלמה כ"ץ, וממנה נולד לו המרז"ך, בעיר ראוויטץ (טבלה משפחתית זהלן). מאשתו הראשונה היה לו בן בעיר ברעסלוי ה"ה הקצין החכם מוהל ר' אברהם שמש ברעסלוי. כאשר סיפר רבינו על אביו המרז"ך: "ובשנת שלש ללדתו מת אביו (ר' שלמה) ז"ל, ונתגדל על ברכי אמו הצדקת ז"ל, והי' רך ויחיד לאמו, ואעפ"כ בשנת תשע ללדתו שלחה אותו ששים פרסאות רחוק ממנה ללמוד תורה כאשר ציוה אחיו בעדו הקצין החכם מוהל אברהם שמש בברעסלויא..."

2 וכה התחיל רבינו הספדו על אביו: "אחיי ורבותיי עולם הפך ראיתי נחזי בך העולם הוא בימי חנוכה להדליק נר של מצוה ואצלי בעו"ה בימי חנוכה כבה נר ישראל אשר אצלו הי' נר מצוה ותורה אור, חסיד ועניו לוחם מלחמות של מצוה לשם שמים למען האיר לבני סגולתו הדרך אשר ילכו בה, אוי ואבוי במחשכים הושיבני ועולם חשך בעדי, מי יגדור גדר פרצות גדרי ..., בימי חנוכה נגמרה מלאכת המשכן ... ואצלי בעו"ה נסתלק ונשבר המשכן בימי חנוכה ... כן הצדיק נתמשכן בעונות הדור תמיד באין משכן כנודע, ובעו"ה אאמ"ו הצדיק החסיד זה"ה הכ"מ נתמשכן בימי חנוכה העבר, אוי ואבוי האיך לקינו בכפלים, בימי חנוכה נעשה נס לנו והנס לא ניתן ליכתב ... ועכשיו בימי חנוכה לא די שלא נעשה נס אבל אף גם הכוני פצעוני במכה אשר לא ניתן ליכתב, כמו דכתיב בתוכחה במשנה תורה מכה אשר לא כתובה ודרשו רז"ל דהוי מיתת הצדיקים ... (מתוך כת"ב בית הכנסת חדר ג').

³ שנה זו 1739-1740 אמנם רשום בספרי דברי הימים כאחד מימות החורף היותר קרים הידועים במאות השנים האחרונות, ואכמ"ל בזה.

בזיווג ראשון נשא המרז"ך לאשה "הצנועה הרבנית הצדיקת ויהללוה בשערים מעשיה כל מכירה מרת גאלדה ע"ה"⁴, בערך בשנת תק"כ⁵. לאחר נישואיו קבע את דירתו בק"ק ראוויטץ⁶, וכ"כ רבינו (בהפסד על אביו בבית הכנסת חדר ג'). "בימי נעוריו היה מקום דירתו (- של אביו המרז"ך) בק"ק ראוויטץ שבפולין י"ב שנים שם היתה לו אמי הצדקת ז"ל לעזר ולא כנגדו, והוא לא פסיק פומיה מגרסא, ולילה כיום יאיר לו..."⁷.

היא נפטרה בשנות עלומיה בערך בשנת תקל"ז.

בזיווג שני נשא המרז"ך לאשה המחוכמת מרת דבורה ע"ה בשנת תקל"ח - 1778⁸, בעיר ראוויטץ.

⁴ כ"כ רבינו במעבר לשער ספרו חשק שלמה – דרשות עה"ת (Ms. hebr. qu. 23) ברשימת לידת בניו: "ונקרא שמה בישראל גאלדה, ע"ש אמי הצנועה הרבנית הצדיקת, ויהללוה בשערים מעשיה כל מכירה מרת גאלדה ז"ל, נא ד' תזכירי לגדלה ולהדריכה בדרכי ישראל להיותה צנועה וחסודה כבודה בת מלך פנימה, ולחופה ולמעט אמן כן יהי רצון".

⁵ הרב ב"ש המבורגר בספרו 'השיבה הרמה בפירודא' עמ' 516. ואפשר שנישא לה כמה שנים אחר זה, לכל היותר לא אחר תקכ"ו.

ללא נחוי? [שכן כתב רבינו "בימי נעוריו היה מקום דירתו בק"ק ראוויטץ שבפולין י"ב שנים, שם היתה לו אמי הצדקת ז"ל לעזר ולא כנגדו", ונפרש כונתו שי"ב שנים חיה רבינו המרז"ך בראוויטץ עם אשתו, ואחר י"ב שנים נפטרה. וגם כתב רבינו שבעת פטירת אמו היה "כבן תשעה או שמנה", והרי נולד בשנת תקכ"ט. ומצינו שנשא לאשתו השניה בשנת תקל"ח. טול ט' שנים הרי תקכ"ט, טול י"ב שנים הרי תקכ"ו].?

⁶ בהקדמת בגדי כהונה כתב המרז"ך: "הגיעו ימי חתונתי, אז בק"ק ראוויטש אהלי נטעתי, מאוהל של תורה לא משתי, ובעמק הלכה לפני, להעמיד תלמידים בחורי חמד הנחמדים זכיתי, ולא ערבה שינתי, לילה כיום לבי ער, בתורת ה' להאיר נפשי בקרבי בוערת, ולשקוד על דלתי מזוזות פתחי תורת ה' תשוקתי גוברת".

⁷ מלבד עיסוקו בתורה כל היום וכל הלילה גם שקד על תקנות העיר, וכלשון רבינו בהספידו (שם): "וקודם נסעו משם היה כמה שנים פרנס ומונהג, ותיקן בית המדרש שמה אשר עודנו עומד תהלה לאל, מלא כל טוב, ולומדים הוגים בה יומם ולילה, ומקוה חדש, וכיצא דברים הרבה, אשר המה היו תועלת לקיום התורה והמצוות..."

⁸ שנה זו צוין בכמה מקומות ע"י סופרי תולדות המרז"ך כשנת נישואין שלו עם האשה מרת דבורה ע"ה, ולפי הנראה זה עפ"י מסמכים רשמיים של העירייה. וכפי שעלה בידיו שרבינו נשא איזה שנים לפני זה למרת גאלדה, עכ"ח שהכוונה לנשואין השניים שלו. ?והשערות אלו מתאימים בדיוק עם מה שכבר כתבנו לעיל שרבינו נולד בשנת תקכ"ט ובעת פטירת אמו היה כבן שמונה או תשעה שנים, שזה תקל"ז או תקל"ח, ואח"כ בשנת תקל"ח נשא רבינו המרז"ך שנית. וכן מסתבר עפ"י השנים שכיהן רבינו שלמה ברבנות שהוא נולד קודם תקל"ח, ועכ"ח שהכוונה לזיווג שני. ?

אמנם לעת עתה לא מצאנו שרבינו המרז"ך יתייחס להדיא אל אשתו הראשונה מרת גאלדה, אך כאמור בנו רבינו שלמה כהן זצ"ל כתב כן כמה פעמים שכך היה שם אמו ואשתו של המרז"ך ושנפטרה בשנות עלומיה, ועפ"י ראיות מוכיחות אלו כתבנו ששם אשתו של רבינו המרז"ך בזיו"ר היתה 'גאלדה', ושם אשתו השניה היתה 'דבורה' אשר אותה מזכיר בספרו. הארכנו בזה, שכל כותבי תולדות המרז"ך כתבו רק מאשתו דבורה, ולא כתבו (כאמור לא ידעו) מאשתו גאלדה.

רבינו שלמה נולד להמרז"ך מאשתו מרת **גאלדה** בשנת תקכ"ט⁹ בהיותו חונה בעיר ראוויטין, מאותה אווירה של קדושה וצניעות, נשתל עוד מפרי הלולים לה'.

בזמן פטירת אמו היה "כבן תשעה או שמנה שנים" (שם), והיה יחיד לאמו¹⁰.

שאר הבנים נולדו להמרז"ך מאשתו השניה מרת דבורה. (בפנקס קהילת פיורדא רשום, שלאחר פטירת בעלה, זיכתה אותה הקהלה בפנסיה בסך 100 פלורנים ודיור חנים).

"ב שנים היה המרז"ך ביחד עם זוגתו הראשונה מרת גאלדה בעיר ראוויטין. שם עסק בתורה כל היום וכל הלילה בלא משרה רשמית של רבנות או ישיבה, ושם עלה ונתעלה בידיעת התורה מלבד מה שכבר קנה אצל רבותיו בהשיבות המפורסמות כר' יונתן אייבשיץ וכו'. וכ"ז נתאפשר לו ע"י שאשתו מרת גאלדה התאמצה ועסקה בפרנסת ביתו, וכן כתב עליה בעלה המרז"ך בהערכה עמוקה בהקדמת ספרו 'בגדי כהונה' (ד"ה והנה): "לטובתי היתה צלעתי, עזר כנגדי, חגרה בעוז מתניה, ותאמץ זרועותיה, כל ימי חייה, למען הרחיק מעלי טרדות הזמן"¹¹, ועל זה בירכה שם **"שכרה אתה וחלקה ברב טוב הצפון"**, ובלי ספק רמז בזה לאשתו הראשונה מרת גאלדה שהיתה נשואה לו בהיותו חונה בראוויטין ושכבר נסתלקה לעולמה "וחלקה ברב טוב הצפון". אח"כ בסוף דברי ההקדמה הנ"ל הוא מזכיר בחבה את אשתו של אז (בזמן הדפסת הספר בשנת תקס"ז) מרת דבורה תחי, ומברך אותה בברכת החיים וכו'.

מצוקות שונות עברו על המרז"ך שם, כמ"ש בהקדמת ספרו (בגדי כהונה): הגיע תור התחלפות העתים, גברו עלי תוגת הזמנים, וחצי פגעים שונים, אפפו עלי רעות, עד אין מספר להיות תלאות והרפתקאות". על אף שלא פירט פגעים אלו, יש לשער שפטירת אשת נעוריו מרת גאלדה ושבידת מטה לחמו הם בכלל

⁹ כך רשום תאריך שנת לידתו בטבלת היחוס *Familiantafel des Rabbiners Dr. Salomon Cohn sels*. שי"ל ע"י נכדי רבינו בשנת תר"ע לרגל 'יום הולדת' השבעים של כלתו רעלינא (בת הערול"ג) אשת בנו רבי משולם זלמן ז"ל.

¹⁰ ז"ל רבינו בהקדמת ספרו "פני שלמה עה"ת (כת"י): "עלה ברעיוני אנכי עפר ואפר. אבוא בקרית ספר. זיל בתר טעמא. כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לאמי. בין הנשים היתה מאושרה. מאוד, מאוד היתה אשה כשרה. אחר מצות ומעשים טובים היתה תדירה. אפילו למצוה קלה. היתה רודפת בשמחה ובצהלה. ויהללה מעשיה בשערים. ומי ימלא מידותיה היקרים. ועל כל זה יעידון ויגידון כל יודעה ומכירה. ועלי מוטל לספרה. כי כן ציוו חז"ל מצוה לכבדם אפילו לאחר מיתה וקבורה. והנה בעו"ל במסילת בית אל עלתה קודם זמנה. ואני הייתי אז כבן תשעה או שמנה. גלל כן אמרתי להעלות היו"ד דרושים הנ"ל לזכות את נשמת אמי מורתי הרבנית הצנועה מרת גאלדה ז"ל. וקראתי בשם פנים לאגדה. אותיות גאלדה כשמה של אמי ז"ל." כמו כן קרא לבתו

¹¹ וכ"כ בספר ?? עמ' 541, ושם כתב גם שאח"כ היה להם כמה צורישלאגן בעניני מסחר, ולכן הלך לקראטשין. וכנראה שגם זה כלל בההרפתקאות שכתב המרז"ך. ??

"התחלפות העתים ותוגת הזמנים" שעברו עליו ונשא עיניו להעתיק מושבו לעיר אחרת, וקבע מושבו בעיר קראטשין¹² וכו', [יתר תולדותיו ערוכים ב'הישיבה הרמה בפירודא' ח"ב מע' 511, ובמבוא לס' משען המים ובגדי כהונה בהוצאת הרב מ"ה דייטש].

רבותיו

רוב תורתו קיבל כנראה מפי אביו הגדול, ולמד בהישיבות של אביו בעיר קראטשין קעמפנא וצילין¹³. כן התייחס רבינו אל אביו.

נשואיו – ועל משפחת חמיו:

כשבא בשנים, נשא לאשה "הרבנית המהוללה **פעסיל** לעווי תי"¹⁴, היא היתה בת "הרב הגדול בתו"ר' מרדכי הלוי לעווי ז"ל מעיר צילין"¹⁵. ומצינו שכשעלה רבינו על כס הרבנות ב'צילין', חידשו ראשי הקהילה התקנה, שלא יהיו לקרובי משפחת הרב שום התמנות¹⁶.

לימים נתמנה חמיו של רבינו ר' מרדכי ז"ל לרב בעיר "ראזענבערג". חמותו היתה מרת גיטל, היא היתה אשה צנועה וחשובה, וכל מגמת נפשה היתה שבניה יצליחו וישגשו בתורה ויראת שמים.

¹² ומצינו בקובץ חידושים כת"י (חידושים עה"ת ועל הש"ס מאת המרד"ך ור' יעקב קצנלבוין אב"ד איטינגן, הנמצא בכת"י אקספורד בשם "קובץ בפרשנות התלמוד" MS 960) שהיה בבעלותו של רבינו, וציון בו שם הבעלים: "שלמה בן כמה"ו משולם הכהן **מקראטשין**".

¹³ ראה גדולת יהונתן (צונץ, עמ' 280), וכן התייחס רבינו אל אביו, ראה בגדי כהונה (או"ח סי' ד'): "תשובה על ענין הנ"ל מבני הרב הגאון מוהר"ר שלמה כהן נר"ו אב"ד דק"ק מערגענטהיים והמדינה יע"א", והבן השיב אל "**אדוני אבי מורי ורבי** הרב הגאון נר"ו... אלה דברי שלמה בנו **ותלמידיו** הכהן, חונה פה ק"ק מערגענטהיים והמדינה יע"א", וכן התייחס לאביו בכמה תשובות אשר עדיין בכתובים המה, וראה עוד שו"ת ריב"ם שנייטוך (י"ד סי' יח): "כן קבלתי מאדוני מורי ורבי הגאון הגדול מו"ה זלמן אב"ד דק"ק פירד הוא המחבר שו"ת בגדי כהונה". ובשו"ת של רבינו 'בית הבחירה' (כת"י, סי' ד'): "וזאת אשר השבתי **לאבי מורי ורבי** הגאון הנ"ל נמלצו לחכי אמרותיך אמרי נועם, ודבריו דברי טעם, וקושייתו היא קושיא חמורה, **ומה אדע אשר לא לפניו סדורה**, אך אמרתי אולי באת לנסות את שלמה בני לאמר ע"כ אדבר בו קצת לפענ"ד".

¹⁴ לשון רבינו ברשימת לידת בניו בתחלת חיבורו 'דרשות עה"ת – חשק שלמה' HEB MS 23.

זמן הנשואין של רבינו לאשתו מרת פעסיל לא ידוע לע"ע. ויש להעיר שלא מצינו שהיו לו בנים לפני תקע"ז, שבתו הראשון נולדה בשנת תקע"ז, וזה היה כבר כמה שנים לפני הסתלקותו. אך לא מסתבר כלל שהמתין מלינשא עד אז. וגם מצינו במכתב שערך לו אביו בשנת תקס"ז ששולח פריסת שלום לזוגתו. אך מבין שורות המכתב יש רמז שעדיין לא נתברך

¹⁵ גם אביו של רבינו כיהן בצילין לזמן קצר, ובסוף שנת תקמ"ט עבר לכהן בפירודא. ואפשר שרבינו התחתן בצילין לפני זה בהיותו כבן עשרים (אך אין בידינו מסמכים רשמיים מזה).

¹⁶ מתוך מכתב (והעתק להלן) שכתבו בני קהילת צילין לרבינו בעת התקבלו לרבנות בצילין: "והרב הנ"ל יש לו משפחה פה מצד אשתו תי' לכן נתחדש התקנה קדמונית שעתה ע"פ החתומים מטה שלא יהי' שום התמנות לקרובים מאשתו הדירים פה כדי למנוע הקטטות והמריבות".

לר' מרדכי נולד בן, אשר קרא לו אליעזר, ובעוד שלא נתמלאו לו י"ג שנים, נסתלק אביו ר' מרדכי בדמי ימיו, ואז נטל רבינו (גיסו של הבחור אליעזר) על שכמו לחנכו לתורה, וסדרו בשיבה בעיר ליסא, ומשם הלך ללמוד בניקלשבורג אצל הגאון ר"מ בנעט זצ"ל, ואח"כ הלך ללמוד אצל החתם סופר בשיבה הגדולה בפרעשבורג, ושם קיבל תואר "מורינו", ולאחר זמן נתגדל ר' אליעזר ונהיה חכם ודרשן גדול, והיה בקי גדול מאוד בכמה לשונות, וחיבר כמה ספרים על זה, עד שבאחד מדרשותיו בפני השר ר' משה מונטיפיורי מאוד נתרשם ממנו לטובה, ונתחברו יחדיו בקשרי ידידות עד שנעשה כמזכירו הפרטית, ופעל הרבה עם השר לטובת עמיו בני ישראל (עפ"י ספר נחלת אבות אות א') [בספר זה הובא הדרשה שדרש לפני השר מונטיפיורי](#). בספר אגרות סופרים (תשובה ע"א) יש מכתב של בנו של העצי ארזים שהיה אז אב"ד לונדון ששואל בטיבו מרבו החת"ס. והוא היה חכם גדול, ועם כל זה נשאר נאמן לה' ולתורתו בשלימות.

כמה מכתבים (באידיש) מחמותו מרת גיטל לגיסו ר' מרדכי – המלאים בירא"ש ואמונה ובחן יהודי של פעם – נשתמרו בקרב משפחת לאווי, ונמסרו לתערוכה מיוחדת באקספורד יוניווערסיטי בלאנדאן במחלקת ['מרכז אקספורד ללימודי יהדות'](#).

אשתו של רבינו מרת פעסיל ע"ה ארכה ימים אחר רבינו, ונפטרה בשנת תרל"ב (1872 למספרם) בעיר ברעסלוי¹⁷

רבנות:

רבי שלמה כהן כיהן ברבנות בשלשה קהלות מפוארות באשכנז; שנייטון, מערגענטהיים. וצילין.

שנייטון (Schnaittach) – מדינת אשפ"ה¹⁸

תקנ"ג-תק"ס

ביום הושענא רבה שנת תקנ"ג התאספו ראשי הקהילה של שנייטון אוטנוזס והיטנבאך [מדינת א.ש.פ.ה] בעיר שנייטון, לרגל בחירות רב חדש, כפי תקנות

¹⁷ כך רשום בקונטרס טבלא המשפחתית הנ"ל.

¹⁸ היא לא היתה קהלה בודדת אלא הראשית מבין ארבע קהילות מאוגדות תחת השם קהילת "אשפה" עפ"י ר"ת אוטנוזס, שנייטאך, פירט, היטנבאך. ומשום זה נקרא הרב דק"ק שנייטון גם רב "המדינה" (רמ"א דייטש בתולדות רבינו בספר משען המים, וראה עוד באריכות מ"ש ר"מ הילדסהיימר ב'פנסקס קהילת שנייטון' בפרק ג' עמ' 15 ואילך בביאור מהות הקהילות ואיגודם ב'מדינה').

עירם. באותו מעמד נבחר רבי שלמה כהן זצ"ל לרב שנייטוך והמדינה (מ. וויינבערג. ב'געשיכטע דער אידן אין אוברפאלץ 3, דער באצירק ראטענבערג, שנייטוך אוטנס הויטנבך פארט [להלן מ' וויינברג], עפ"י פנקס קהילת שנייטוך). רבי שלמה נענה לדרישתם לבוא ולכהן אצלם.¹⁹

מיד בעת הבחרו לרב בקהלת שנייטוך בפראנקוניה התיכונה, ערך אביו אגרת לפרנסי הקהלה ובו מביע שמחתו הגדולה אשר בחרו בבנו לכהן שם (הועתק ב'פנקס קהילת שנייטאך', רמת גן תש"מ, דיס., ח"ג עמ' 158):

"ב"ה יום ד' אסרו חג סוכות תקנ"ג לפ"ק פיורד. אלקים יענה את שלום מאהבי, ידידי ה' וידידי נפשי, האלופים והקצינים, פרנסים ומנהיגים, יראי ה', כלכם חכמים ונבונים וישישים, נגידים ואישים, הלא המה הו"ה פק"מ הר"ר דוד, הו"ה פרנס ומנהיג הר"ר ליב... בק"ק שנאטיך... הן הבריק השחר כתבם הרמה מן הושענא רבה העבר אשר קבלתי ביום שמיני עצרת, גיל וששון לבשו כל עצמותי, והיו לי לשמחת יום טוב ביותר, כי מצאתי ראיתי את שאהבה נפשי, שהתאספו והתקבצו יחד רום פאר מעלת כבוד תורתו בזמן קהלה לכל, להרים את ראש בני הרב המאור הגדול חרוץ ושנון מוהר"ר שלמה הכהן נר"ו להיות להם לרב ולמורה. אמינא לכם יישר כחכם וחילכם, ומזל טוב לרוב עם, רב שפע ברכה והצלחה, ברכת ה' תעלה אליכם, לרגל בני הרב המאור הגדול הנ"ל, להיות חונים, שקיטים ושלוים, דשנים ורעננים, בטוב ובנעימים, עד עמוד הכהן באורים ותומים. והנה מעתה גם ידעתי ומובטחני, אשר שש ישישו אתם את בני הרב נר"ו, כי עזרת ה' היה לכם בגבורים, לתת עיניכם בגבור החיל, גבר דכולא ביה, כאשר יעידון ויגידון כל יודעיו ומכיריו. וכאשר עיניכם הרמה תחזינה משרים בבואו אל מחיצותיכם, תמצאו בו ובתורתו נחת וקורת רוח ברצות ה' עד למאוד, כי חכמת

¹⁹ רבי שלמה עדיין לא היה גר שם, אלא בצילץ (מקום מגורי אביו בתחלה, ומשפחת אשתו - לעוו), ונבחר לרב שלא בנוכחותו, ולא היה יודעים בני הקהילה אם הוא יענה לדרישתם, ולכן בחרו בעוד שני רבנים, בתור רב ראשון בחרו ברבי שלמה, שני לו בחרו בהגאון רבי פנחס בן רבי יעקב קצנלבויג, שנהיה אחר כך לרב בק"ק 'איטינג' (שהיה נכד של בעל ה"ש מנחליץ), יש ממנו הרב חידושים דרשות ושו"ת בכת"י, וברשימות של הכת"י כתוב שיש שם תשובות מרבי משלם זלמן כהן אביו של רבינו. וגם יש שם הספד ארוך על הגאון החסיד רבי נתן אדלר זצ"ל, באוקספדרד, שלישי לו בחרו ברבי פייש בוטנהיים, אשר נעשה אח"כ רב דק"ק באמבערג (מ. וויינבערג שם).

אלקים בקרב שלמה לעשות משפט ולהורות לעם ה'
חקים ומשפטים ישרים וטובים כאחד שופטי ישראל..."

בפרשת בשלח אותו שנה בא רבי שלמה לעיר שנייטון, והעיר שנייטון צהלה ושמחה.

בבואו לעירו דרש רבי שלמה דרוש נאה, על מאמר המשנה במס' סוטה (ל: ב) בו ביום דרש רבי עקיבא, כשעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכו'. וכ"כ רבינו בספרו בתי נפש עה"ת (בית המדרש לפ' בשלח): "ובבואי למדינה זו על הרבנות ק"ק שנאטיך פ' בשלח שנת תקנ"ג ל[פ"ק], אמרתי דרך דרוש על המאמר הנ"ל".

*

נאזר בגבורה בהתירא דעגונה

בראשית כהונתו בימים אחר פסח שנת תקנ"ד אירע אירע לא טוב בגבולו, באיש אחד ושמו משה ליסא, מעיר 'פארט' אשר היה חלק ממדינת 'אשפה', שהיה עסקו עם בריללען וימיני מסרקות לשערות, והיה רגיל לנסוע לשווייץ למכור שם סחורתו, והיה לו פאס מאת ה'לאנד-ריכטער' מ'שנייטון', ונמצא ללא רוח חיים בדרך סמוך לכפר אלטינגן, והחברה קדישא של אותו כפר קברוהו במקומם בקבר ישראל, ואח"כ גבו מהם עדות בסימנים ממראיתו, אך הסימנים שהם מסרו לא היה סימנים מובהקים, רק סתם סימנים, וגם היה סימנים בכלים שהם שייכים לו.

על אף שרבינו היה עדיין אברך, וחומרת התרת אשת איש, והעדות לא מסרו סימנים מובהקים, מ"מ אזר בגבורה בכחא דהתירא להתיר האשה מכבלי העיגון, באשר שלא היה יכול לאטום אזנו מזעקת האשה האומללה והיותו קרוב אל החלל, ולכן ערך קונטרס ארוך בכחא דהתירא ושלחו לאביו הגדול המרד"ך להסכים עמו, וז"ל בשאלה (הובא בשו"ת בגדי כהונה אה"ע שאלה יא, ובשו"ת בית הבחירה לרבינו סימן ח'):

"... והנה הכצעקתה באה אלי ה"ה אשתו עזובה רכה בשנים מאוד מאוד, ואביה ושאר משפחתה לשמוע מה נעשה בדינה, ולהתיר ממנה כבלי העגונה, ובאשר המה בתוך הסרים למשמעתי, הוכרחתי להשיב אל הדופקים פתחי תשובה, כיד ה' עלי הטובה, את אשר יעלה במצודתי אם מעט ואם הרבה, ויהיו לציון אמרי פי לפני צורים וגואלי, ויניחני ביושר מסילה ויסיר ממני כל שגיאה ומכשלה, אולי אמצא תרופה להאשה עזובה והאומללה.

תשובה:

אם אמת אגיד לא רציתי להכניס כלל בענין חשש חומר איסור א"א לחוות דעתי לא לאיסור ולא להיתר, והגדולים אשר בארץ אנשי השם המה יורו וידונו הוראת צדק ואמת והן רשאים ולא אני, **אך לא אוכל לעצור כח ולאטום אזני מזעקת האומללה אשה עזובה**, באשר אני קרוב אל החלל, כאן נמצא כאן היה מקום דירתו סמוך לקהלתינו, ע"כ מחויב אני לכנס בעובי הקורא בהרים הגבוהות למלפניי והמה ירוני, כי תורה היא וללמוד אני צריך כהוגן ומכ"ש במקום מצוה שבאת לידי להתיר מוסרות העיגון.

אמנם לפום ריהטא לא מצאתי צד היתר כלל לאשה הזאת, דהא ממש כל הפוסקים פסקו סימנים דרבנן ובעינן סימנים מובהקים ביותר דווקא, ובנידון דידן וודאי ס"מ לא הוי, וכו', וגם לסמוך על סימנים דכלים לחודא קשה בעיני מחמת חששא דשאלה כדאיתא בגמרא וכו'. אבל באשר רבים חשו לתקנת עגונה דתתא להקל כדאיתא בתשו' הרא"ש דכתב וכן ראוי לכל מורה לחזור על כל צדדין להיתר, וכו', **לכן אמרתי עם לבבי לילך בעקבי הראשונים ואף אני אענה חלקי למילך זכותא למשרי להא אתתא כפי האפשר**. ומאריך שם בתשובתו להיתר, ומסיים:

דרך כלל בהא נחיתנא ובה נסקינא דאתתא דא מרת פראדל אשת כ' משה ליסא מפארט מותרת להתנסבא לכל גבר דיתיציין, אך בתנאי קודם למעשה שיסכימי עמי שנים או שלשה גאונים מפורסמים ממדינת אשכנז או ממדינת פולין, וכו' ומעתה אם יסכימו גאונים מפורסמים הנ"ל הן מטעמא דידי והן מטעמא אחריני אזי גם אני סניף להתיר.

כה דברי שלמה בן הגאון המפורסם מהרז"ך חונה פה ק"ק שנאטיך והמדינה"

ואמנם באותו תשובה גילה קצת מהודו ובין בתריו ניכרים גדולת תורתו בסברא בבקאות בפלפול ובהלכה למעשה. ועי"ש בתשובת אביו (סי' י"ב) שפלפל במקצת דבריו (התשובות על זה מובאים בשו"ת בית הבחירה סימנים י', י"ב, י"ג) והסכים עמו להתיר העגונה, אך בתנאי שימתינו י"ב חדשים, ושיסכימו עמו עוד שני רבנים מפורסמים בהוראה.

ולכן שלח אז רבינו את הקונטרס להגאון המפורסם החר"ף רבי צבי הירש מזאמושט אב"ד גלוגא בעמ"ח שו"ת תפארת צבי, ולהגאון המפורסם מו"ה חיים צבי אב"ד ור"מ דק"ק מגענצא אב"ד אה"ו יע"א, ה"ה הגאון בעל עצי ארזים על או"ח ואה"ע, ושניהם הסכימו עם רבינו להתיר את האשה העגונה, וכן התחיל רבינו את דבריו (בבית הבחירה שם סי' ט): "שעפ"י שלשה גאוני ארץ הנ"ל (עפ"י שתי התשובות שכתב) הסכימו להתיר העגונה.

ובלשון זה כתב לו רבי צבי הירש הנ"ל בספרו (שו"ת תפארת צבי אה"ע בחלק תקנת עגונות סי' ח'): "שלמה שמו ושלימה משנתו אין חקר לתבונתו, צדיק יחי' באמונתו ה"ה כבוד אהובי ידידי הרב המאוה"ג המופלא ומופלג אברך כמדרשו נ"י פ"ה ע"ה כש"ת מו' שלמה הכהן נ"י אב"ד ור"מ דק"ק שנייטון והמדינה יצ"ו. מכתבו הגיעני מגילה עפה אפיק ועייל שפה וכו', גילה לאזני כי שאל פה אביו, ידיד נפשי הרב הגאון הגדול אב"ד דק"ק פיורדא וה"ה הגאון המפורסם אב"ד דק"ק מעטץ, אנה מה אענה אבתרייהו אמן יתומה, **אבל לכבודו הרמה נזדרזתי להשיב אשר שם ה' בפי'.** ושם הסכים עם רבינו בצירוף עם אביו והעצי ארזים ג"כ יסכימו. ורבינו השיב לו על מה שפלפל בדבריו (ונמצאים בבית הבחירה שם סי' י"א), ועל זה השיב לו שנית רבי צבי הירש (שם בסי' ט): "שלום אין קץ לפלא יועץ, פרוי מתוק לחכי שלח ידו בעץ החיים ואכל מפרי העץ, ה"ה כבוד אהו' מחו' ידידי הרב המאוה"ג המפורסם ומופלג פ"ה ע"ה כש"ת מהו' שלמה הכהן נ"י אב"ד ור"מ בק"ק שנייטון והמדינה יצ"ו. בגין כבודו וכבוד מר אביו הגאון הגדול ידיד נפשי נשאתי פנים להשיבו בקצרה".

*

בין הקהילות המאוגדות במדינת אשפ"ה אשר היו ניתנים לפעמים לשליטים אחרים, ולפעמים שליטים מקומיים קיבלו שליטה לאיזה מן העיירות, והם תבעו מסים נוספים מקהילה אחת מבין הקהילות, מטבע הדברים שע"י נפל מחלוקת בין הקהילות מי צריך לשלם המסים וכדומה (ראה באריכות בר"מ הילדסהיימר 'פנקס קהילות שנייטון'), אך בזמן כהונת רבינו נתבטל שליטת המקומיים (של 'ההויפ-מארקס-הערדן')²⁰, ובכך היה שורה שלום בין הקהילות, ורבינו עסק רק בפעולות שלומיים קהילתיים, לקיים מה שנאמר "כי שלמה יהיה שמו, ושולם ושקט אתן על ישראל בימיו" (דה"א כב ט).

*

²⁰ ראה מ. וויינברג (שם עמ' 172). ועוד שם מקצת דברים ומצב הקהילות.

בשנת תקנ"ז, כשעזב הגאון רבי נח חיים צבי ברלין זצ"ל בעל 'עצי ארזים' את כס הרבנות בעיר ברייט (Bayreuth) ועבר לכהן במגנצא, רצה רבי שלמה לקבל את הרבנות בברייט, אך לא איסתיעא מילתא.

זכר לדבר מצינו בסיום מכתבו של הגרנח"צ ברלין זצ"ל אליו (פורסם בקובץ 'בית אהרן וישראל' גל' צ עמ' ט-יב): "צער לי מאוד אשר לא אוכל למלאות בקשתו בדבר הרבנות במדינת ברייט מאשר כבר קדמוהו חכם אחד ממיודעי אשר כתבתי עבורו למנהיגי מדינה הנ"ל, אף שהדבר שקול מאוד כי גם לזה גם לו לא יהי' מאשר כפי הנשמע עדיין הדבר רחוק הרבה מאוד, וגם למדינת ווירצבורג כבר כתבתי והעליתי לזכרונם עוד חכם אחד ממיודעי, אבל אם יגיע לאזני רפ"מ הרב נר"ו שיעלה על דעת מנהיגי מדינת אנשבאך לבחור להם רב ומורה אז כל אמצע לעשות כמבוקשו ולהצהיר סהדותי עליו שראוי הוא לאותו איצטלא, ובזה תנוח דעתו הרמה כחפצו וכחפץ רחימו הד"ש בנ"ע".

*

בין כסא לעשור שנת תקנ"ט בעת שדרש רבינו דברי כיבושין לימי הרחמים והרצון, מצינו שגם הספיד אז הגאון רבינו אליהו מוילנא זצ"ל (לפי הנראה הספידוהו שוב בסיום השנה בתחלת תקנ"ט שהרי נסתלק י"ט תשרי תקנ"ח), ובכתבי רבינו (בית צדיקים חדר א') כתובים חלק מהספד שאמר "בעשרת ימי תשובה בבית הכנסת, בבכי ודמעה בהתעוררות מר, על רב החסיד המקובל מו"ה אליהו ווילנא זכרנו לברכה, פה קהלתינו ק"ק שנאטיך, בעניא דיומא ובעניי דהספד".

*

רבינו כיהן שם עד תחלת שנת תקס"א. ולאות אהבה קיבל אות כוס כסף (בלעטער 3 עמ' 44).

במקום רבינו נתמנה לרב דק"ק שנייטוך רבי מאיר העליר פרעצפעלדער ז"ל²¹.

בה'זכור בוך' של קהילות שנייטוך (מס' 101) רשום כך: לאנדס-ראבינער שלמה קאהן, הרבין תורה בכמה קהילות קדושות בישראל ומכללם פה ק"ק שנאטיך, ועשה חסד משפט וצדקה בארץ (מ. ווייבערג שם עמ' 183).

²¹ גם יסופר (שם) שבפסח נתאספו בשנייטוך לבחור רב חדש, ובחרו לרבי מרדכי בריסקער בראשונה, ואם לא יסכים בחרו ברבי גדליה בעדיגהיים זצ"ל, אך שניהם לא באו, ובמקום זה נתמנה רבי מאיר העליר.

מערגענטהיים (Mergentheim) והמדינה²²

תקס"א - תקע"א

בשנת תק"ס נתמנה לאב"ד מערגענטהיים בחבל בעדע - ווירטמבורג²³.

באותו עת שלטו באותה מדינה הפריצים של 'הדייטש-ארדאונס' בני ה'עמפראד לעפאולד השני', השליט המקומי היה נקרא "ההויך-מייסטער" והם הצריכו לאשר הכל בהנהגת הקהילות היהודיים, וזכרם נשתמרה ב'לאנדסארכיוון' של בעדען - ווירטמבורג. שם נשתמרה ה'אידען - אקטען' וכמה 'שוין בריוו' על היהודים. ושם נשתמר גם סדר ההתמנות של רבי שלמה כהן²⁴. בראשונה מצינו סערטיפאקט של שבחים של ה'אמטס-מאן' של שנייטון אודות מפעליו של רבינו (Dec 31 1799), ואחר כך נרשם שם ה'קור-פירשטליכע' הסכמה עליו בהיותו "אן פעיאגער אין אידישער צערמאעניען בעסעטנס ערפארענאר מאן"²⁵.

דרש ופעל לשלומה של מלכות.

בשנת תקס"א בעת שמת אחד מהשליטים של הממשלה הנ"ל (ערץ הערצאג - מאקסימילין פראנץ) נעלה ערץ הערצאג (arch duke) 'קארל' (CHARLES) - שהיה משנהו לגדולה וקיבל התואר 'הויך-מייסטער' והוא נעשה השליט, ג' שנים אחר זה שנת תקס"ד הוסר עצמו ממשרה זו ומסרו לאחיו 'אנטאן וויקטאר', ונקבע מקום המלוכה בעיר מערגענטהיים בארמונות המלכותיים הגדולים אשר שם.

אז באותו מעמד כשהתמנה ה'הויך-מייסטער' החדש אנטאן וויקטאר שהוא היה השליט של מערגענטהיים, הזמינהו בני הקהילה היהודית אל הבית הכנסת לכבדו ולהראות לפני עם היאך שהם מכבדים אותו ושמים בהתעלותו. ואז לכבוד אותו מעמד חיבר רבינו שיר של י"ב בתים לכבוד השליטים, וכה הושר בכמה:

²² "מרגענטהיים" היתה עיר המלכות של כמה עיירות קטנים סביבו בגליל טויבר ונעקר (הם שתי נהרות העוברים שם) בחבל בעדען ווירטמבורג, ובה היה הקהילה הראשית בין כמה קהילות קטנים באותה המדינה, שהוא שהיה בדרך כלל תחת שלטון ה"דייטש-ארדאנס, או דייטש - הערץ", והמדינה היתה נקראת "מדינת ט"ה".

²³ אך למעשה לא עזב עיר שנייטון עד תחלת שנת תקס"א.

²⁴ ברשימות של Anstellung eines neuen Rabbiners zu Mergentheim

²⁵ רשום עליו march 5 1800.

שיר ידידות

קרן אור פני מלך סה עירנו
 היה חסיד ורחמן
 נוע נבזה
 ורחח נמוכה
 ערץ הערצאנ
אנטאן פֿיכטאר
 יריה
 הדער צהלה ושמה

או רנו השירה הזאת
מערגענטהיים
 בכית הכנסת בנילה ורינה

ושם בעל השיר נקוב סוף חרוזה אחרונה
 היה הרב הנאץ מוהרר
שלמה הכהן
 נרין אביר המדינה
 ומעשה ידינו יכוננו עלינו
 לדבר נגר מלכים ויערב רגתינו
 אמן

(א)

שירן לוי מרום שבתו
 על כל הארץ משלתו
 מלך מיני עד ימליך לנצח
 מישב מלכים לכסא מלך ומלוכו
 גדולה וכבוד הגדולים בו יתמוכו
 בו יעשו חיל בו ירימו מצח
 (זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו)

(ב)

הן היום נספר הודו
 כי גבר עלינו חסדו
 הראנו כבוד הדרת נסיכנו
 צהלי ורתי יושבת טיהי) עמנו אל
 מה נעים מלך בתוך בן טבאל
 ערץ הערצאנ אנטאן פֿיכטאר ארינו
 (זמרו וכו')

*) Soll wohl heissen מערגענטהיים letzter Buchstabe von מערגענט
 und erster von רהיים. (Diese Bemerkung ist irrtümlich; מ"ה bedeutet Teutsch-
 herren; vgl. meine Kurpfalz S. 241 n. 1. Löwenstein.)

(ג)

מִהָּ טוֹב וְזֶה נָעִים שֶׁבֶת אֲדִים יָחִיד
— (קארל ואנטאן יריה) —

שְׁנֵי מֵאוֹדוֹת דְּגִדּוּלִים לָהֶם הִמְשֵׁל וּפָחַד
אִם קֵאָרְל הִגְדִּיל לֹא הִפֵּץ מְלוּכָה

רוֹחֵב לֵב נִבְחַן אֵין הִקְרַ

אִמְנֵם רָאוּ נִדְלֵל אֶהְבְּתוּ מִהָּ יִקְרַ

עֲלֵינוּ שָׁאֵל מֵאֲדֹתַי אֶרֶץ לִוְשָׁשׁ עַד כְּמֹהוּ יַעֲשֶׂה מְלוּכָה

(עֲרֵץ הַעֲרֵצָאן אֲנִשְׁאָן מִקְטָאָר יִרְיָה)

(ד)

לֵב חֲכָם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ וְלַעֲמָתוֹ בְּרוּךְ יֵאֱמָרוּ

נָא ד' יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲנִשְׁאָן שְׁרֵי הַמְדִּינָה עָנּוּ וְאִמְרוּ

יִדְךָ יִכֹּן עָמִי אֶף וְדוֹעַךְ יִאֲמָצֵנוּ

ד' בַּעֲדֶךָ יִשְׁמַח מֶלֶךְ

טוֹב צִדְקוֹ לִפְנֵינוּ יִלְךְ

אִז יִמְלֹא שְׂחוֹק פִּינוּ וְרִינָה לְשׁוֹנֵינוּ

(זִמְרוּ וְכו')

(ה)

עַתָּה דְּבָרֵי דִּמְבַשְׂרִים מִלֶּכֶךְ יִבֹּא לְךָ שְׁמַעֲנוּ

שְׁמַחַת לֵב גִּיל נֶפֶשׁ נִרְאָה פִּינוּ

רַחֵם לִבִּי דְּבַר טוֹב אִמְרוּ אֲנִי מַעֲשֵׂי לִמְלֶכֶךְ

חֲסֵד מְמַלְכָּה לְךָ יָאֵתָה מְלוּכָה

חֲכִינוּ קִינֵנוּ לְךָ בְּתוֹחֻלַת מְטִישָׁכָה

מִתִּי נִרְאָה שְׁנֵינוּ לְאֹדְרוֹ נִיסַע וְגַלְךָ

(זִמְרוּ וְכו')

(ו)

מִן נִכְבְּדֵי זֶה הַיּוֹם כֹּאשֶׁר דִּמְנֵנוּ כֵּן רֵאִינוּ

שִׁשּׁוֹן וְגַם שְׂמַחָה מַעֲשֶׂה גִיל עָמֵנוּ

הוּא אִישׁ יִקְרַ רֹחַ יִדִּיד אֲהוּב בַּעֲנֵי כָל רוֹאֵיוֹ

לִבְנוֹ וּבִשְׂרֵנוּ צִמְאֹו אֵלֶיךָ

מִהָּ יִקְרֹוּ חֲסִדָיו טוֹבִים דּוֹדֶיךָ

כֹּאבֹו אֵל בֵּן רִצּוֹן כֹּצִינָה טַעֲמֵרָהוּ

(זִמְרוּ וְכו')

(ז)

עֵינֶיךָ עַל מַלְנֵי מִים שְׁתּוּלוּ

מִרְיָה מִים יִפְרִיָּה יִבּוּלוּ

עֲלֵהוּ לֹא יִבּוּל פְּרִיָּו יִתֵּן בַּעֲתוֹ

כֵּן לֵב מֶלֶךְ מַלְנֵי מִים נִטְוֶעַ עַל מְבוֹעֵי הַחֲכָמָה

מִרְיָה שְׁמָנֵינוּ טוֹבִים וּפְרוּץ יִמָּה וְקִדְמָה

יִגְדִּילֹוּ וְיִפְרִיָּהוּ תְּנוּבַת פְּרִי צִדְקָתוֹ

(זִמְרוּ וְכו')

*) Erzherzog Karl, Bruder des Kaisers Franz I., war Koadjutor des Hochmeisters Erzherzog Maximilian Franz, und nach dessen Tode sein

(ח)

מה אשיב לך' עלינו כל תגמולוהו
אהת לריבוא אין להשיבהו
נסכת מלכי איש חמדות
הוא ינחינו במעגלי יושר
בו מצאנו השגנו אושר
לכן נשיר בשיר ידידות
(זמרו וכו')

(ט)

הלך פני אל בואו שערין בתפילה
מספר ימי מלכינו ימלא
ישמח ויגיל בישועתך
נא יתנשא עלי ארץ ממשלתו
יופיע מלכותו כצאת השמש בגבורתו
אז נשירה ונזמרה כל היום תהלתך
(זמרו וכו')

(י)

נחנו עבדים ששים במלכנו
נוה שאנן ושלום באימינותינו
נבואה ונשתחוה נשירה לך' כי גמל עלי
אנא ד' שבענו חסרך ונשמחה בכל ימינו
כל כלי יוצר לא יצלה עלינו
יבוס קסינו אויב וצר לא יבוא אלי
(זמרו וכו')

(יא)

נא ד' הטיבה ברצונך עתירתנו
אף כי לעו האזינה אמרינו
שמחות וחיים תוסיף: חסרך לעולם יהיה לזכרון
עשע קרוב משמים קורד בימינו
נא ממרום עשע למלאות משאלותינו
הן כל היום נרוך
(זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו)

*

כן מצינו עוד סיפור מעוניין, איך ששירי שלמה פעלו לטובה על השליטים שהיו היהודים נתונים תחתיהם והתרשמו מהם מאוד לטובה עד שזכרו נשתמר לדורי דורות בהם. בזמן כהונתו של רבינו במערגנטהיים (בשנת תקס"ג למס' 1803) קיבלו הפירשטען (פרינצען) של משפחת האדל לייט – ליינגען שליטה חלקית על חבל עיירות סמוך למערגנטהיים, מהם עיר 'טויבר-בישאפס-היים' אשר היה במדינת ט"ה ונכלל תחת כיהונו של רב מערגנטהיים והמדינה, מקום מלכותם וארמונם היה בעיר אמארבאך הסמוכה. וגבר חסדם על היהודים אשר בארצותיהם וחסו עליהם.

באיזה מן אותן השנים בנו היהודים באותה איזור בית הכנסת חדשה (אולי על זה דרש רבינו דרשתו בחנוכת ביה"כ המובא להלן), וכמובן הזמינו את הפרינץ שהיה שליט המקום לאותו מעמד, ולרגל אותו מעמד חיבר רבינו שיר של "לויב און דאנק – שבח ותודה" בת כ"ב בתים, והושר בבית הכנסת, והיה חרוט על לוח גדול וניתן במתנה להפרינץ.

ימים עברו, הקהילה כבר נהרס היהודים כבר נגרשו מכל עיירות גרמניה. לאחר מלחמת העולם השנייה כאשר נקרא יהודי אחד הוסטריין לרשום ולקיים זכר היהודים אשר נשתמרו בהארכיון של שליטי אותן המדינות, ביקר גם בארמונם של הפרינץ באמארבאך ובהארכיון שלהם שבו נשתמר כל עניני היהודים אשר היו נתונים תחתיהם בכמה דורות, ואחר שרשם הכל קודם עזבו את הארמון נשאל אם רוצה להיפגש עם ראש משפחת הפרינץ ליינגען של אז (הוא היה גם מהגנרלים של הצבא של קייסר ווילהלם), והיה כבר כבן מאה ושכב במטתו, ואכן כמובן הוא פגש עמו, ושוחחו איך שעדיין נשארו יהודים על אף שהיטלר ימ"ש רצה לעקור את הכל, ואז שאל פתאום לאותו יהודי אם הוא יכול לקרות לשון הקודש, ואמר לו שכן, אז צוה למשמשו שיביא לו ה'לויב-ליד פון דעם ראבינער קאהן', והביאו לו את השיר שכל יותר ממאה שנים, וצוה לו ש'יתרגם לו את כל השיר של רבינו, והתארך הדבר והלילקע שלו התכבה, וצוה הפרינץ למשמשו שיכניסו לו עוד טאביק בהלילקע ויגמר לתרגמו לו כל השיר...²⁶

ולהשלים הסיפור, נצרך כאן דרשה שדרש רבינו בעת חינוך בית הכנסת, ואפשר שזה היה בעיר המסופר, שבאותה דרשה האריך רבינו שאחת מהטובות שבנו בית הכנסת שמעתה יכלו להתפלל בשלומה של מלכות...

²⁶ מ. וו. בערנשטיין ב'נישט דערברענטע שייטן' עמודים 286 291

וז"ל רבינו (בדרוש בית הכנסת בפתיחת חדר א' 195 MS HEBR): "בהיותי יושב על כה הוראה באשכנז במדינת ט"ה (טייטש [דייטש] הערוך) בגליל טוביר ונעקר וצירופיהן. בבית הכנסת החדשנו אשר בנו להם אנשי שיף, סמוך לק"ק מערגענדהיים".

ושם באמצע הדרשה: "ועוד אמרתי (אז בעת החינוך) פירוש על אודך כי עניתני וגו'. והיינו עפ"י שאמרתי להם עוד שמחה רבה לנו היום עצום מספר, והוא אשר כבר ידוע כי נחנו מצווים ועומדים מרבותינו ז"ל להתפלל בשלום מלכות ושרים וחילותיהם זכר אנחנו חוסים בארצותיהם ובמדינותיהם, ומחוייבים אנחנו להתפלל על המדינה ויושבי' וחלילה לנו להיות כפוי טובה אשר המה מטיבים עמנו נותנים לנו מחי' ושארית בארץ וכו', והנה עיקר התפלה הוא בבהכ"נ וכו', וא"כ ממילא אחיי וריעיי בזה אשר זכיתם היום לבנין חדש בנין בהכ"נ בזה נוכל לעשות ולקיים ציות חז"ל הוי מתפלל בשלמא של מלכות וממילא אין לנו שמחה גדולה מזו אשר נתמלא חפצינו ותשוקתינו כי יקשיב ה' ב"ה תפלינו על המלך ושריו (ובפרט למלך אדיר שלכם וכו') ויתן למלך ושריו אריכות ימים ושנים טובים בנעימים וירום ויגביה כוכבי מערכתם וידבר עמים תחתם ובכל אשר יפנו יצליחו ומלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבם לב חכם ונכון לעשות משפט וצדקה חסד ורחמים טובים ומטיבים לכל ואת המלך ושר ויועציו יושיע בימינו וישכנו לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנו וזהו השמחה רבה אשר יש לנו פה היום וע"ז אמר דוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך כדי להתפלל על שלמא של מלכות כי זה חשקינו תמיד.

כלל דברינו בבהכ"נ נוכל להתפלל על המלך ושריו וכו' אמנם כעת אצל אומות זמנינו אשריהם אשריהם נחנו ת"ל נחשבים בעיניהם ליתן לנו חירות בעבדות ה' ב"ה ואיש לא ימחה בידנו ונותנים לנו מחי' ושארית בארץ כנ"ל לכן וודאי ראוי להתפלל עליהם, וכו', ויכולין אנו להתפלל על שלמה של מלכות ובפרט כעת אשר לב המלכות המה עלינו לטובה בכל מלי דמטיב".

*

בהיותו מכהן במערגנטהיים היה אז המנהג בכל ערב ר"ח אלול להתאסף כל בני מדינת ט"ה באיזה מן היישובים הסמוכים, ורבינו דרש שם דברי כבושין לעורר לבם ביראה ואהבה, בשנת תקס"ה דרש רבינו ביישוב 'אידלפינגן' הסמוך למערגענטהיים, ושם הספיד רבינו את הגאון בעל ההפלא"ה זי"ע, וכ"כ רבינו (בבית הכנסת עמוד ג'): "דברי כיבושין אשר אמרתי ביום שקראתי למספד את רב האי גאון החסיד המפורסם בכל קצוי ארץ מוה"ר פנחס הלוי הורוויץ בעה"מ ספרי הפלאה אב"ד ור"מ דק"ק פרנקפורט דמיין יע"א, בער"ח אלול שנת תקס"ה בהיות באשכנז מדינת ט"ה על כס הוראה שם ביישוב אידלפינגן בהתאסף כל בני

המדינה שם כנהוג בכל ער"ח אלול מדי שנה בשנה לאמר לפניהם דברי כבושין - הרב המדינה"

*

את אשר יאהב ה' יוכיח, וצריך להיות בשמחה תמיד!

בספר 'שנות דור ודור' (ח"ג, ירושלים תשס"ח, עמ' תמט-תסא) נדפס תשובה בהלכה מאביו מהרז"ך לבנו, משנת תקס"ו, ומתארו: "לבני ידידי וחביבי כנפשי הרב המאה"ג החר"ף והבקי סיני ועוקר הרים כש"ת מה"ו שלמה כהן נ"י".

חלקו הראשון של המכתב הוא מענה לתשובה אותה כתב רבי שלמה בנידון אשר נדפסה בספרו של אביו 'בגדי כהונה' סימן ז. תשובת מהרז"ך נדפס אף הוא (בחלקו) שם סי' ח'. אך תשובה זו נכתבה בעת חוליו ולפיכך קיצר בו בפלפול. בתשובה שנדפסה מכת"י באה אחר המענה הנ"ל ובה הפלפול החסר, אותו כתב מהרז"ך שלשה ימים לאחר שהחלים מחליו, "ועתה אשר אנכי ב"ה בקו הבריאה אמרתי לעיין בדברך עוד ולהשתעשע אתך בפלפולך".

מעוררים ענין ואף נוגעים ללב הם דברים אותם הוא כותב לבנו אחר אשר התרשם ממכתבו וממכתב בתו פריידל אשר שלח לרבינו כי "היה לו צער ממכתבה, ומכתבו נכתב בנפש תוגה", וזה לשונו: "וד' ב"ה יושיע אתכם ואותי וכל ישראל, אל תדאוג ותהיה תמיד בשמחה..."

ובסוף המכתב כתב לו: "אהו' בני שי' תרגיל את עצמך להיות תמיד בלב שמח, ולא תניח לבוא דאגה בלבך, רק על הכל השלך על ד' יהבך ואל תדחוק את השעה, אך לדבוק בד' וביראתו הוא יהי' עיקר דאגתך, אבל זולתו תהי' תמיד בלתי עצבות כי זה מכלה גוף ונפש בלא הועיל, ד' ב"ה יהיה בסעדינו, ואם מקצת י"ח אין הזמן מכרכר ומפזז נגדם, ד' ב"ה אמר ויהי, תפילתי לאלקי שיהי' י"ח דבוקים ביראת ד' עד סוף כל הדורות, ויהי' צערי וצערם לכפר, כי העה"ז כצל יעבור.

אהו' בני שי' תשמח אותי במכתבך תמיד ולראות מתוכו כי שמח וטוב לב אתה וחיתה נפשי בגללך".

בסופו של המכתב מבשר מהרז"ך לבנו כי "כבר התחלתי בדפוס", הכוונה היא לספרו 'בגדי כהונה' שנדפס סמוך לכך בשנת תקס"ז.

ומסיים: "מנאי אביך אשר נפשו קשורה בנפשך, הק' משולם זלמן כהן.

ושלום לזוגתך הרבנית ה"ה כלתי תחי'

זוגתי הרבנית תח' ובתי תח' פ"ש הטוב"²⁷.

* * *

צילץ

תקע"א תקפ"ד

בשנת תקע"א נסע לעלות על כס הרבנות בקהלת צילץ שבשלזיה העילית (בגרמנית: Zülz; כיום בשטח פולין, בפולנית: Biała Prudnicka) ובדרכו עבר את פיורדא, ובאשר אביו הרב דמתא לא היה בכחו לשאת את דרשת שבת הגדול, כיבד את בנו רבי שלמה לדרוש במקומו. עד היום נשתמר בכתובים (דרוש 'בית חכמה' חדר א', יש שם פלפולים בשתי סוגיות הש"ס, ודרוש ארוך ע"ד אגדה והוא כת"י פראג מס. 377) תוכן הדרשה הזו "אשר בשרתו צדק בקהל רב בק"ק פיורדא יע"א בעת נסיעתו על כס רבנותו לק"ק צילטץ בשבת הגדול שנת תקע"א לפ"ק".

נשיאתו בצילץ נתאפשר לו מאחר שהגאון רבי עקיבא איגר מפוזנא (נכד הגאון רבי עקיבא איגר הראשון אב"ד פרעשבורג, שניהן מקודם ברבנות צילץ) לא נענה להזמנת הקהלה שיבוא לכהן אצלם. כך עולה ממכתב שערך לו ראשי הקהלה (פורסם בקובץ 'המאור', תשרי-חשון תשס"ז, מדור "משוש דור ודור" בתולדות ק"ק צילץ, עמ' נד-נו. צוין בספר 'מאורן של ישראל', ח"א עמ' תקיא), וניתן ללמוד ממנו הרבה מהליכות ק"ק מקדמת דנא:

ק"ק צילץ מוצאי ר"ה תקע"א לפ"ק

הברכה והשלום והחיים, תגלה ותראה מן השמים, **לאדונינו מורינו ורבינו הגאון הגדול החריף והבקי מוכתר בתורה ובמעשים טובים, ובמקום גדולתו ענותנותו מרובים, מהמשיב פלפול וסברה לרבים, יראת ה' וכל מעשיו כלם אהובים כלם ברורים וכל אהובים כבוד שמו מהולל רבוב תשבחות מה' שלמה כ"ץ נרו יאיר ויאהל לנצח נצחים.**

²⁷ מלשון זה של המכתב אשר המרד"ך מתייחס לאשתו כזוגתי הרבנית ולא כאמו של רבינו, ברור מעל כל ספק אשר רבינו שלמה כהן ז"ל נולדה לו מזוגתו הראשונה ולא מזוגתו הנוכחית הרבנית דבורה (כנ"ל), וגם עולה שבתו פריידל הנ"ל נולדה לו מהרבנית דבורה ולא היתה אחותו מאם אחד, וכמ"ש רבינו שהיה רך ויחיד לאמו ע"ה.

היום ידרשונו לטובה כי הגיענו ספר מכתבת יד של הרב הגאון הגדול מה"ו עקיבא עיגר שלא יכול לבא להיות אב"ד דקהילתינו, ע"כ יצאנו לקראת אדונינו מורינו ורבינו בשמחה רבה ואמרו כלם לאמר יום בשורה הוא לבשר באומר מז"ט לברכה לישועה ולנחמה לחיים ולשלום ולכל טוב על מה שעלה במוסכם בשיבת בית הקהל מאלופי הקהל יצ"ו, וזה הוא ההעתק מפנקס הקהל מילה במילה בלי שום חסר ויתר.

מוצאי ר"ה שנת תקע"א נתמנה ע"פ ט"ו אנשים קבועים באפי שני' החתומים מטה הרב הגאון מה"ו שלמה בן הרב הגאון המפורסם מה"ו משולם זלמן כ"ץ אב"ד ור"מ דק"ק פיורדא להיות אב"ד ור"מ דקהילתינו יע"א עם כל הכנסות אשר היה להרב אב"ד לפניו ונוסיף לו שיהי' משכורתו מקופת הקהל בכל שבוע ששה ר"ט (-רייכסטאהלער) נאמינאל מינץ. ובפירוש הותנו שבשביל חד ר"ט מעות טוב הוספה מחויב הרב הנ"ל לדרוש בכל שבת ושבת דברי אגדה בימי קיץ בבה"כ הגדולה ובימי החורף בביתו. גם מבקשים אק"י (-אלופי קהילתינו יצ"ו) שהרב הנ"ל ילך בכל יום לבה"כ למען תהי' יראתו על פני כל בני הקהילה שיתנהגו להתפלל בבה"כ באימה וביראה בלי שום שיחה בטילה - גם התחייבו א"ע (- את עצמם) אק"י ליתן לו לסיועת הדרך מהתם להכא סך מאה ר"ט נאמינאל מינץ, והדירה ינתן לו במקום שדר אביו הרב הגאון, דהיינו שטוב וואלקאווע.

השכירות יתחיל מיום ביאתו הנה וגם התחייבו עצמם אק"י להחזיק לו ששה בחורים שינתן להם שבתות אכן בתנאי שצריך להיות בחורי חמד שיכולים ללמוד הלכה תוספות, ומאחר שהוא תקנה קדמונית בקהילתינו דהיינו בפאליציען שמי שהוא פוסל מחמת קורבה להרב או לשמש לא יהי' לו שום התמנות בקהילתינו, והרב הנ"ל יש לו משפחה פה מצד אשתו תי' לכן נתחדש התקנה קדמונית שעתה ע"פ החתומים מטה שלא יהי' שום התמנות לקרובים מאשתו הדרים פה כדי למנוע הקטטות והמריבות, על זה חתומים בפנקס הקהל ט"ו אנשים החתומים פה למטה.

את כל נעשה לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד אביו הרב הגאון הגדול והמפורסם הנ"ל שי' ושאר פרטי הדברים יכתוב ויחתום בספר הרבנות בבאו אי"ה למחיצתו. ע"כ יצאנו לשחר פני כבודו שלא יתשל בעבור מצוה להקדים נעשה לנשמע בכל הקדמות האפשרות, ובכל אופן אשר יוכל להקדים, על תשובתו הרמה אנחנו מצפים כעל כל הון, ואנחנו משתחוים להדום רגליו, ונצא ונסיים אי"ה יחדש עלינו את השנה לטובה ולברכה ולחיים. ועל ..נאתו יבואו לחיים ולשלום אנחנו מתפללים בנפילת אפים. אלה דברי הראשים ומנהיגים.

**הק' אליעזר - הק' אברהם פצריק - הק' ..כ"ה שמעון הלוי -
זנוויל ברוך - איצק לינפונג - הק' חיים ליב בכר"ז ז"ל - הק'
יחיאל בכ"ר הר' - פייבש ב"ר זלמן דייטש - הק' עזריאל
סג"ל - הק' שלום בכ"ה יוסף סג"ל - שמשון בר"ב ז"ל פ"ח
-הק' יעקב בכ"ה ברוך - הק' חיים בר"י פוקס**

שם בעיר צילץ גם הרביץ תורה לתלמידים. וכה כתב רבינו בדברי כיבושין אשר אמר בבואו לצילץ: "ואשריכם שקבלו עליהם להחזיק בחורי חמד יודעי בינה כי העיקר הוא התורה"²⁸, ובטוח אני בכם וכו' (נמצא "בחידושים ודרשות" כת"י מס. 24) ובקובץ חידושים מכת"י (להמן מס' 9) אף נשתמר רשימת התלמידים מחידושי סוגיות שחידש רבינו בזמן כהונתו בעיר צילץ.

צאצאיו:

בתו "גאלדא" אשר קרא לה שמה בישראל על שם אמו מרת "גאלדא" ע"ה. נולדה ו' טבת תקע"ז

בתו "בילא" נולדה י"א אייר תקע"ח לפ"ק

בתו "חנה" נולדה י"ב כסליו תק"פ לפ"ק

²⁸ ואמנם כן מצינו במכתב ההזמנה ששלחו ראשי קהילות צילץ לרבינו: "וגם התחייבו עצמם אק"י להחזיק לו ששה בחורים שינתן להם שבתות אכן בתנאי שצריך להיות בחורי חמד שיכולים ללמוד הלכה תוספות ...".

בנו משולם זלמן, אשר קראו אביו על שם אביו הגדול רבי משולם זלמן הכהן, נולד ב' ניסן תקפ"ב [Mar. 24 1822 למספרם], ונימול על ברכי אביו, ששימש כסנדק אצל ברית שלו ביום ט' ניסן.²⁹

למד שתי שנים בישיבת החת"ס ועלה ונתעלה והוסמך להוראה, נשא עם בתו הבכורה של בעל הערוך לנר מרת רעלינא. ואח"כ נתקבל לרב בק"ק מאסטריכט, וגליל לימברג במדינת הולנד. ובשנת תרי"ט נתעטר בכרך הרבנות בק"ק שווערין. דרשותיו יצאה לו מוניטין בכל ערי גרמניה. אחר מלחמה כבידה עם המתחדשים בעירו, הניח את הרבנות, והתיישב בברלין, שם היה מהוועד של מורים בהבית מדרש לרבנים בברלין, והרביץ שם תורה לתלמידים. ומעיקר מתפקידיו שם היה להדריך את התלמידים לדרוש.

התכתב עם כמה גדולי דורו בשאלות ותשובות בדינים שעלו על הפרק בעת כיהונו לאב"ד. יש אליו כמה תשובות בספרו של חותנו שו"ת בנין ציון. וכמה מאמרים ב'שומר ציון הנאמן'. ובהיותו מכהן בשווערין דפק בתשובה אצל משיב הדור הגאון רבי יוסף שאול ז"ל, ואז השיב לו בהערצה:

"שלום וברכה וכ"ט לכבוד הרב הה"ג המפורסים ירא השם וכו' מ' משלם זלמן נ"י האבד"ק שווערין יצ"ו.

מכתב יד קדשו הגיעני. והנה תמול ראיתי ספרו דמר חותנו הרב הגאון הצדיק זל (ה"ה הערל"נ), וראיתי נזכר בשם כמה פעמים, אשרי לחותנו שהניח בנותיו נשואות לת"ח, וכו'.

והנה בדבר שאלתו, הנה ראיתי צדקתו ויושר לבבו כי החמיר מאוד, אבל באמת לא ניחא למרייהו לצדד כ"כ להחמיר ומצוה לחפש היתר וכו'.

גם בשו"ת רבי עזריאל יש ב' שאלות ממנו (יו"ד סי' קע"ה, וסי' רכ"ו).

על אף שלא זכה להכיר את אביו שנפטר בעודו בן שתים, מ"מ דם הקנאות היהדות היה זורם בו בירושה מאביו ומזקנו, ועל אף היותו מכהן בגרמניה בשיא הסכלתו מ"מ לחם לפי דרכו ביראת ה' נגד המתחדשים....

בנו זעליג (זיגמונד) נולד בשנת תקפ"ד בשנת הסתלקות אביו, ונפטר בלאנדאן בשנת תרמ"ב, ולא השאיר אחריו בנים.³⁰

²⁹ כל הנ"ל רשום בכת"י של רבינו בתחלת חיבורו דרשות עה"ת HEB MS. 23 [בקובץ כרם שלמה (תשל"ט עמ' ט')] נרשם שנולד כ"ה אדר, ואינו נכון. גם כמה כותבים לועזיים כתבו שביום שנולד משלם זלמן אותו יום מת אביו, ולהכי נקרא ע"ש אביו. וטעו בין 'שלמה' ל'זלמן' שבגרמנית כותבים שניהם דומה - 'סאלמן'.

הסתלקותו:

רבינו נפטר בדמ"י ימיו³¹, ביום ג' ניסן שנת תקפ"ד לפ"ק, בעיר צילן, ושם מנוחת כבודו ספון³².

חיבוריו:

אוצרות גדולת וחיבורים שלימים השאיר ברכה אחריו כאשר נפרטו ב"דברים אחדים", ומשם תקחנו.

עם גאוני דורו

רבינו היה לו קשרים בכתיבת שו"ת עם כמה מגדולי דורו, מקצתם נשתמרו בספרי הגאונים ששלח שאלותיו אליהם ומקצתם בשו"ת שלו, ומהם יש כמה תשובות אל אביו הגאון מהרז"ך ונדפסים בשו"ת בגדי כהונה, אביו מביא כמה תשובות מבנו חביבו בספרו 'בגדי כהונה (או"ח סי' ז)': "תשובה על ענין הנ"ל מבני הרב הגאון מוהר"ר שלמה כהן נר"ו אב"ד דק"ק מערגענטהיים והמדינה יע"א", והבן השיב אל **"אדוני אבי מורי ורבי** הרב הגאון נר"ו... אלה דברי שלמה בנו **ותלמידו** הכהן, חונה פה ק"ק מערגענטהיים והמדינה יע"א". עוד שם (אה"ע סי' יח): "תשובה על ענין הנ"ל מבני חביבי הרב המאה"ג החרוף מהור"ר שלמה כהן שהי' אב"ד דק"ק שנאטיך ולע"ע בק"ק מערגענטהיים והמדינה", ועצו"ש (סי' יא).

וכן היה לו קשר עמוק עם הגאון ר' צבי הירש מזאמושט אב"ד בראד וגלוגא רבתי בעל שו"ת תפארת צבי (ולבסוף ימיו נתקבל לאב"ד ור"מ בשלש קהילות קדושות אלטונא האמבורג וואנזיבעק), ולימים אף הסכים עם רבינו להתיר עגונה (ראה לעיל באריכות), ובתשובה אחד (תפארת צבי יו"ד סי' נ"ז, ובשו"ת בית הבחירה סי' ט"ו כתוב עצם התשובה) כתב לו: **ותרב חכמה שלמה, אמירה כתיבה נעימה, מנגח צפונה וימה, ה"ה אהו' מחו' [תני] ידידי הרב המאהו"ג המופלא ומופלג בחכמה נ"י פ"ה ע"ה כש"ת מוה' שלמה הכהן נ"י אב"ד ור"מ דק"ק שנייטוך והמדינה בימיו תבנה עיר אשר יקראו ה' שמה".**

³⁰ לא מצאנו שמו רשום בכת"י רבינו בשער ספרו הנ"ל אך כך רשום בקונטרס יחוס הנ"ל של יוצאי חלציו, ושם נרשם שמו "ZIGMUND", ולפי השערה כתבתו זעליג, שבדרך כלל היינו הר.

³¹ היינו בשנת החמישים ושש לחייו, כמנין **"בדמ"י ימיו"**. כ"ה לפי החשבון שנולד בשנת תקכ"ט.

³² לע"ע עדיין לא מצאנו צילום ממצבת רבינו על אף שיש צילומים מכמה מצבות מהבית החיים הישן בצילן, אך המקום היה מוזנח מאוד שנים ארוכות ורוב מצבות נשברו או נתכסו בעפר וצמחים, אך עדות קיום מצבתו רשום בכמה מקומות (ומהם ראה בספר הגרמני "געשיכטע דער שטאט צילן" עמ' 148 בהערה, שמצבתו נמצא בשורה הראשונה של הבית עלמין).

וגם היו בידידות עם הגאון רבי נח צבי ברלין אב"ד אה"ו בעל "עצי ארזים" כנ"ל בתשובה אל רבינו, מ"ז סיון תקנ"ז לפ"ק (אשר פורסם בקובץ 'בית אהרן וישראל' שנה טו גליון ו' עמ' ט-יב) בענין הרבנות של עיר ברייט, ושם בתחלת התשובה הוא משיב לרבינו אשר נשאל ממנו (בית הבחירה סי' ג') באשה שהיא כבת חמישים ועפ"י דרכי הטבע לא יבנה ממנה עוד, אם ישתדל לגרשה או לא, אם הדין ד"שהה עמה עשר שנים ולא ילדה שצריך לגרשה" קאי גם על הדדים בחוץ לארץ, אם מותר באופן כזה להתיר החרם דרבינו גרשם לגרשה אפילו בעל כרחו, רבינו מסיק שאמנם דין זה קאי גם הדדים בחו"ל, ומתיר לגרש את האשה בע"כ. אבל כתב בסוף התשובה שירא לפסוק כן להלכה ולמעשה עד שיסכימו עמו עוד שני גאונים מפורסמים. ושלח התשובה להגאון, כדי שיסכים עמו.

ותשובת העצי ארזים נדפסה שם בתחלת התשובה, וז"ל בפתיחת התשובה: "מאלקי המערכות, רב ברכות, שמורות ובכל ערוכות לה"ה מאהבי וידיד נפשי הרב המאור הגדול, מעוז ומגדל, המופלא והמופלג בתורה, משיב מלחמה שערה, בלקח ובסברא ישרא כבוד שמו מפארים כמהור"ר שלמה הכהן נר"ו יאיר.

ר"ב יז"ל

אל נא יחר בעיני רום פאר מעלתו איחור תשובתי על כתבו וכו', המה הרהיבוני לא נתנוני לעיין כל הצורך **בדברי קדשו כאשר אותה נפשי**, וכו'". והנה מסיק שם: "אכן בדבר הנוגע לפסק הלכה, עיינתי בקצות דבריו וכו' אודיעוהו כי את אשר העלה **בשכלו ורעיונו הזך** להסכים עם הפוסקים וכו', דעתי מסכמת להלכה ולמעשה וכו'". והסכים שם עם רבינו להלכה ולמעשה לגבי ענין אחד [שדין שהה י' שנים ולא ילדה שייך גם להדדים בחו"ל], אבל לא הסכים עמו לגרשה בעל כרחו, וכן חולק עליו בגדר המצוה דפרו ורבו לגבי אשה, עי"ש. וכן מצינו בתשובות בית הבחירה (סי' ט') שהסכים עמו להתיר עגונה ביחד עם אביו והגאון בעל תפארת צבי כנ"ל.

וכן היה בקשר עם הגאון רבי גדליה ראטענבערג ממיץ אב"ד בעדיגהיים שהיה תלמיד מהשאגת אריה (ראה בהסכמתו על ספר "קול שחל" להגאון ר' אשר בן השאג"א, ומאביו של רבינו, שאחר שלמד אצל השאג"א הלך ללמוד בישבה הרמה בפירודא אצל הגאון ר' משולם זלמן כהן זצ"ל בעל "בגדי כהונה, והיה צדיק גדול (ראה אודותיו בקובץ ירושתנו שע"י מורשת חכמי אשכנז, כרך ח', שנה תשע"ה), התשובות מרבינו אליו שמורות בכת"י של רבינו (שו"ת בית הבחירה סימנים כז, כח, כט, לב).

וכן מצינו שהיה בידידות עם הגאון ר' צבי הירש בן ההפלא"ה, וכה כותב לו (בתשובותיו חומר בקודש סי' י') בשנת תק"ע: "הנה בירך לקחתי ולו אשיבנה משמי מעונה שלום יענה חכמתו בחוץ תרונה אבן בוחן אבן פנה כבוד אהובי ידידי הרב

המאווה"ג החרוף והבקי המפורסים איש חמודות שושן סודות כבוד מוה"ר שלמה הכהן נ"י אב"ד ק"ק מערגדהים יצ"ו.

מה נמלצו לחכי אמרותיו הערבים ככוכבים המאירים דבעי שבוחי כספירים מעולפות כמראה כהן שדעתו יפות המבשרים משלום תורתו יגן ה' עליו כצפרים עפות ושלומו וגדולתו כן ירבה וכן ישפות."

כמו כן מצאנו קשרי מכתבים בספרו של ידידו הגאון רבי יוסף שנייטוך אשר היה גם מגדולי תלמידי אביו, בשו"ת ריב"ם שנייטוך (ע"י יו"ד סי' יח שמביא שאלה שפלפל עם רבינו, ותשובת רבינו נמצא בשו"ת בית הבחירה סי' לא, להרב יוסף שנאטיך אב"ד ברושנבאק), ושם באמצע התשובה: "כן קיבלתי מאדמו"ר הגה"ג מוה' זלמן אב"ד דק"ק פירד הוא המחבר שו"ת בגדי כהונה". וכן יש תשובות מאת רבינו שלא נמצא בכתביו אשר בכת"י, אך נשתמרה בתשובה ריב"ם שנייטוך (חו"מ סי' י', וסי' יח).

וכן בספר שער הזקנים לתלמיד הגדול של אביו ר' הגאון רבי בנימין וואלף האמבורג מפירדא זצ"ל מצינו פירושים מקשרי התורה שהיה להם (בח"ב, בבית מילוא דף קסג טור ד): "והנה הרב הגאון מו"ה שלמה כהן אב"ד דק"ק צילץ והמדינה בשאלה אחת אלי נתקשה", וכן בסי' נ"א (שם בדף קסז ב) בתו"ד מביא קושיא חמורה בענין עירוב ערב פסח שנשאל ע"י רבינו, (אך הוא לא מעתיק שם כל השאלה, וכנראה שרבינו האריך שם בכמה דברים, כמ"ש לאח"ז. ולע"ע לא מצאנו שאלה זו בכת"י של רבינו, ולפי הנראה הרבה תשובות טרם נתגלו). וכן בסי' ס"ב (בדף קעז טור ג): "שאלה מהרב הגדול החרוף והבקי מוה' שלמה כהן אב"ד דק"ק צילץ, אבוא אל אדוני לממש כליו בקושיה עצומה..."

וכן יש תשובה להגאון מו"ה יודא ליב הברשטאט דומ"ץ פיורדא (הוא היה תלמיד הפנ"י, והיה מהדיינים המפורסמים בפירדא ומרמ"י הישיבה שם ביחד עם הגאון ר' וואלף האמבורג זצ"ל אחר פטירת המרד"ך).

*

אמנם אף שגדלותו בתורה בולטים היטיב מתשובותיו מ"מ במקום גדולתו שם אתה מוצא את ענותנותו ושפלות רוחו, וז"ל בהקדמת ספרו שו"ת "בית הבחירה" (שעדיין בכת"י) בנמקו את טעמו על שבחר בשם זה: "שלא רציתי שיסמכו הקוראים רק עלי, רק כוונתי היה לפתוח פתח עיונא... והשומע יוסיף לקח ע"י עיונו הטוב, לכן קראתיו שם החיבור הזה 'בית הבחירה', ע"ש כי הבחירה נתנה בידי אדם, שהוא יבחר הטוב בעיונו בזה עיונו הטוב ולא עלי יסמוך כי אנוכי נבער מדעת, תולעת ולא איש..."

תם ולא נשלם!